veysel dikmen

kayıp ruhlar cenneti

cem

veysel dikmen

kayıp ruhlar cenneti

CEM YAYINEVİ TÜRK YAZARLARI

Cem Yayınevi

KAYIP RUHLAR CENNETİ

TÜRK YAZARLARI DİZİSİ

KAYIP RUHLAR CENNETİ
Veysel DİKMEN

1. Basım: Kasım 2010 / Cem Yayınevi
ISBN: 975-406-900-X
ISBN 13: 978-975-406-900-6
Dizgi-Kapak Tasarımı: Cem Yayınevi
Baskı: Umut Matbaası
(212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ
İpek Sokağı No: 8/A
34433 Beyoğlu - İstanbul
www.cemyayinevi.com - info@cemyayinevi.com
Tel: (212) 293 41 70 Faks: 244 15 33

SERTİFİKA NO: 10823

VEYSEL DİKMEN

kayıp ruhlar cenneti

cem yayınevi

Yüreğindeki sevgiden; beni yaratan anneme...

I. KİTAP

SAHTE CENNETİN ÇOCUKLARI

Gene bir sis kaplamış ufuklarını, inatçı bir sis,
gitgide büyüyen bir ak karanlık.
Ağırlığı altında ne varsa sanki yok olup gitmiş,
kalmış ortada kala kala bir tozlu yığın,
o tozlu, korkunç yığına bakan göz,
şaşırır titrer, ilerisine gidemez.
Ama sen hak ettin bu karanlık, kalın örtüyü,
bu örtü tıpa tıp sana uydu, ey kanlı toprak,
ey zulümler meydanı, ey yaldızlı ülke,
döktüğü kanla, çektirdiği acıyla çalım satan!
Ey gösterişin, şatafatın beşiği ve mezarı,
oldum olası imrenilen kraliçesi Doğu'nun!
Ey kanlı sevgileri, kılı kıpırdamadan
zevk ve sefaya susamış bağrında emziren!
Ey Marmara'nın mavi kucağında
ölüm uykusuna dalmış diri,
ey köhne Bizans, büyücü kocakarı,
ey bin kocadan arta kalan el değmemiş dul![1]

[1] Tevfik Fikret'in *Sis* şiirinin A. Kadir tarafından sadeleştirilmiş hali.

GİRİŞ

Yaşlı gezgin, yorgun ve bitkin şekilde bir taşın üzerine oturdu. Uzun, ama çok uzun bir yoldan geliyordu. Batıdan kalkmış, kutsal şehir Kudüs'e gidiyordu. Yalnızdı. Elinde asası, sırtında azık torbası, üzerinde yerlere kadar uzanan eski bir urbası vardı. Ruhu, İsa'nın ışığıyla doluydu. Dünyanın cennetine, inanan ruhların buluştuğu o kutsal şehre gidiyordu. Ruhunu tutkularından arındırmıştı. Dünyevi olan ne varsa hepsini elinin tersiyle bir kenara itmişti. Bu nedenle kendini bir tüy kadar hafif hissediyordu. Gönlü huzur doluydu. Yalnızca yorgundu. Taşın üzerine oturduğunda yorgun bedenini dinlenmeye bıraktı.

Önünde yemyeşil bir vadi uzanıyordu. Etrafta kuşların cıvıltısı, arıların vızıltısı, kelebeklerin kanat çırpıntısı, kurbağaların viyaklamaları duyuluyordu. Birden yakınında bir tilki belirdi. Tilki etrafına her zaman olduğu gibi kurnaz bakışlarla değil, korku dolu gözlerle bakıyordu. Tilkinin vücudu yara bere içindeydi. Tüyleri cansızdı, çoğu da dökülmüştü. Yaşlı gezgin hayvanı görünce şaşırdı. Yaşamında ilk kez uyuz bir tilki görüyordu. Kendi kendine söylendi:

"Köpeğin uyuzunu gördüm de tilkinin uyuzuna ilk kez rastlıyorum... Zavallı hayvanın köpek gibi bakıcısı yok ki onu iyileştirsin... Kim bilir ne kadar büyük acı çekiyordur? Alıp baksam, yaralarını sarsam, ama yabanidir, yanaşmaz," dedi.

Tilki kuşku dolu gözlerle, yüzü bembeyaz sakallarla çevrilmiş ihtiyar gezgine baktı. Kararsız ve ürkekti. Başını çevirdi, biraz ilerdeki su birikintisine doğru yöneldi. Su yerden kaynıyor, sonra değişik arklardan yayılarak akıyordu. Etrafına belli belir-

siz buharlar saçıyordu. Tilki, önce sudan içmeyi denedi. Su sıcak olduğu için geri çekildi. Aynı şekilde birkaç kez denedi ama yine içemedi. Sonunda içmekten vazgeçti. Karşıya doğru sıçrayıp yoluna devam etmek istedi. Gerildi. Tam atladığı sırada yerdeki çamurdan ayağı kaydı ve sıcak suyun içine düştü. Yaşlı gezgin birden ayağa fırladı. Tilkiyi sıcak suyun içinden çekip çıkarmak istedi. Yaşlı gezgin suyun yanına geldiğinde, yaralı tilki can havliyle çırpınıp sudan dışarıya fırladı. Biraz ilerde durdu, üzerindeki suları atmak için silkindi. O an yaşlı gezginin gözleri faltaşı gibi açıldı. Gözlerine inanamadı. Hayvanın tüyleri pırıl pırıl parlıyordu. Yaralarından eser kalmamıştı. Sanki tilki bambaşka bir hayvan olup çıkmış, üzerine ayrı bir canlılık gelmişti. Gözlerindeki korku gitmiş, yerini ırkına özgü kurnazlık almıştı. Tilki gülümseyen gözlerle yaşlı gezgine baktı ve hızla uzaklaştı.

Yaşlı gezgin önce düş gördüğünü sandı. Eliyle gözlerini sıvazladı. Gördüğü düş değil, gerçekti. Tanrının bir mucizesiydi bu. Daha Kudüs'e gitmeden önce İsa ona gizemli elini uzatmıştı. Sevgi dolu yüreğini, sanki kutsal bir ruhla doldurmuştu. Oturduğu taşın üzerinde kımıldamadan tam yedi gün, yedi gece dua etti. Gördüklerini yorumlamaya çalıştı. Olanlara binlerce anlam yükledi. Sonunda bütün olup biteni orada kalması, yerleşmesi için özel bir emir saydı. O bölgenin kutsallığına inandı. Önce kendine küçük bir kulübe yaptı. Ardından da küçük bir kilise. Buradan geçenlerin desteğiyle kilise büyüdü. Çünkü burası Avrupa'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Kudüs'e, Kudüs'ten Hindistan'a ve Çin'e uzanan İpek Yolu üzerinde bulunuyordu. Kudüs'e giden Hıristiyan hacılar burada konaklıyorlardı. Hıristiyan hacıların bir kısmı yaşlı gezginle kalmayı yeğlediler. Onun ve uyuz tilkinin hikâyesini dinledikçe buranın kutsallığına inandılar. Buraya büyük bir manastır inşa ettiler. Manastır, zamanla din adamı yetiştiren özel bir okul haline dönüştü. Buranın adına "Piskoposlar Şehri" denildi. Önceleri ne siyasi gücü, ne de parayı bünyesinde barındırdı. Sadece kutsal ruhların sığındığı bir şehir oldu. Roma'ya, Bizans'a direndi. Onların egemenliği karşısında,

Tanrı'nın ve Kutsal Kudüs'ün egemenliğini tanıdı. "Piskoposlar Şehri", kutsal ışık saçan bir şehir oldu.

Bir gün Moğol istilasından kaçan bir Alevi derviş, manastırın kapısını çaldı. Sığınmak istediğini söyledi. Piskopos, dervişin bu isteğini geri çevirdi. Derviş, dışarının kan gölüne döndüğünü anlattı. Diyarı Rum'un merhamete ihtiyacı olduğunu söyledi. Adaletin ve merhametin Anadolu'da ayaklar altında ezildiğini, kurtarılması gerekenin insanlık olduğunu söyledi. Ama dinletemedi. Manastırları, Hıristiyanları Moğol istilasından nasıl olsa koruyordu. Korku duymalarına gerek yoktu. Ayrıca, manastırları İsa'nın çocukları için sığınak yeriydi. Ne olduğu belli olmayan dervişler için değil!

Derviş, merhametin, adaletten önce geldiğine inanıyordu. Ama yanılmıştı. İleride bir taşın üzerine oturdu. Reddedilmiş olmaktan dolayı üzgündü. Bu sırada yanına bir tilki geldi. Tilki dervişin gözlerinin içine bakıyordu. Tilki, mucizevi bir şekilde konuşmaya başladı:

"Merhamet bağışlayıcı Tanrı'ya, adalet ise adil yönetenlere gereklidir! Tanrı bağışlayıcı, yöneten ise adaletli olmak zorundadır! Derviş kardeş, merhamet için yanlış kapıyı çalıyorsun... Dinlerin, insanlar arasında kardeşlik getirdiğine inanan saflardan olma!" dedi ve uzaklaştı. Derviş tilkinin yüzündeki şeytani gülümsemeyi uzun süre unutamadı...

"Piskoposlar Şehri" de, İstanbul gibi, Osmanlı Beyliği'nin istilasına dayanamadı. Diyarı Rum'da kutsal ruhun yerini fetihçi ruh aldı. Osmanlı Beyliği, Konstantinopol'ün adını İstanbul, "Piskoposlar Şehri"nin adını Ayaş koydu. İdari açıdan Ankara Sancağı'na bağladı. Ayaş, o günden sonra kaplıcalar kasabası oldu. "Kayıp Ruhlar Cenneti"nin çocuklarının bedenlerini arındırmaya devam ediyor...

BÖLÜM: I

KISIM: I

Osmanlı'nın ellerini kanla yıkadığı dönemdi. Osmanlı'nın kurucu unsurları arasında yer alan Türkmenler, dirlik ve düzenlik uğruna çıkardığı Celali İsyanları sonucu tam bir kıyıma uğruyor, Osmanlı kendine boyun eğmeyen diğer halkları ve güçleri yok ettiği gibi, Türkmenleri de kanla boğuyordu...

Celali İsyanlarını bastırmakla görevli Veziri Azam Murad Paşa, isyancıları kılıçtan geçirip açtırdığı kuyulara dolduruyordu. Böylece adı tarihe Kuyucu Murad Paşa olarak geçiyordu. Kuyucu Murad Paşa, otağındaki sedire oturmuş, silah zoruyla getirilen Celalileri katlettirip kazılan kuyulara doldurtmakla meşguldü. O sırada bir atlı sipahinin atının terkisine bindirdiği bir çocukla geçip gittiğini gördü. Kuyucu Murad Paşa emreyledi. Çocuğu sipahinin arkasından indirip Paşa'nın huzuruna getirdiler. Kuyucu Murad Paşa çocuğa;

"Sen, hangi yerdensin? Celaliler arasına neden düştün?" diye sordu.

Çocuk bu soruyu dürüstçe yanıtladı:

"Efendim, Teke yöresindenim. Kıtlık sebebiyle babam beni alıp buralara getirdi ve Celalilere katıldı. Boğaz tokluğuna onların yanında geziyorduk."

Kuyucu Murad Paşa, "Baban ne yapardı?" diye sorunca, çocuk, "Şeştar çalardı. Onunla karnımızı doyuruyordu," dedi.

Kuyucu Murad Paşa, başını sallayarak acı acı güldü:

"Demek, Celalileri şevke getirirdi," deyip çocuğun katlini işaret etti. Bu işaret üzerine çocuğu cellatlara verdiler. Ancak, cellatlar tepki göstererek, "Bu sübyanı, bu masumu niye öldürelim?" diyerek her biri bir yana doğru gittiler.

Kuyucu Murad Paşa, emrinin niçin geciktiğini sordu. Yanındakiler, cellatların çocuğa merhamet edip emri yerine getirmediklerini söyleyince, Kuyucu Murad Paşa, "O zaman yeniçerilerden birisi öldürsün!" diye emir buyurdu.

Yeniçeri dilaverlerine emir iletildiğinde dilaverler çocuğa bakıp, "Biz, cellat mıyız? Cellatlar bile merhamet etti de biz niye etmeyelim?" diyerek çocuğun katline yanaşmadılar.

Kuyucu Murad Paşa o derece öfkelendi ki sesi dört bir yandan duyuldu. Bu kez kendi içoğlanlarına emretti. Onlar da masum çocuğu öldürmeye yanaşmadılar. Öfkeli vezir sırtından kürkünü çıkardı. Çocuğu elleriyle çekerek kuyunun kenarına götürdü. Hırs ve öfkeyle çocuğun başını burup boğazını sıkarak onu öldürdü ve ayağıyla kuyuya itti. Ardından da bağırdı:

"Kalenderoğlu, Canbuladoğlu ve Karayazıcı gibi eşkıya, anasının karnından at ve mızrak ile doğmadı. Onlar da zamanında böyle birer çocuktular... Fesadın kökünü kazımak, bu gibilere merhamet edilmeyip yok etmekle mümkün olur!" dedi ve sustu. Onunla birlikte etrafındakiler de sustu.[2]

Soygun düzeni ve yasadışı vergilerle sefaletin kollarına itilmiş Osmanlı'nın kurucu unsuru Türkmenlerin 30.000 kadarı, dirlik ve düzenlik için giriştiği bu kavgada, bir Sırp devşirmesi olan Kuyucu Murad Paşa tarafından öldürülüyordu.

Akrep, zehrini akıtmak için kendinden güçsüzünü arar.

---

[2] Naima Tarihi'nden.

KISIM: II

Mehmet Şevki Paşa, sabah namazı için kalktığında doğruca pencereye gitti. Perdeleri aralayıp sokağa baktı. Güneş ışınları henüz geceyi delmemişti. Tanın kızıllığı da görülmüyordu. Gökyüzü koyu bir karanlığa gömülmüştü. Dışarıda garip bir sessizlik hüküm sürüyordu. Bu sessizlik tam bir ölüm sessizliği idi. Ne bir kuş cıvıltısı, ne bir böcek vızıltısı ne de ekmekçilerin ayak sesleri duyuluyordu. Mehmet Şevki Paşa bir an gözlerini karanlığa dikti ve delercesine baktı. Köşelere gizlenmiş insan siluetlerini gördü, derin bir oh çekti. Bu kez arkasına döndü. Yatakta sessizce uyuyan karısına baktı. Karısı üstü açılmış şekilde yatıyordu. Geceliğinden taşan göğüslerine, kalçalarına kadar açılmış çıplak bacaklarına baktı. Ancak, bu şehvetli yatış içinde en ufak bir arzu uyandırmadı. Bakışlarında arzudan çok, üstü örtülü bir kin ve öfke vardı. Sinsi bir şekilde gülümsedi.

Sabah namazını kıldıktan sonra özenle giyinmeye başladı. Aynada kendisini uzun uzun seyretti. Henüz tek tük kır düşmeye başlayan sakalını sıvazladı. Saçlarını taradı. Kulak memelerinin altına Avrupa'dan getirdiği kokudan sürdü.

Hazırlıklarını tamamlayınca karısını uyandırdı. Kadın yarı uykulu gözlerle paşaya baktı.

"Paşam, neden bu kadar erken kalktınız? Üstelik de hazırlanmışsınız. Böyle acele bir yere mi gidiyorsunuz? Daha önce niçin beni uyandırmadınız?" diye peşpeşe sordu.

Mehmet Şevki Paşa, "Önemli değil! Hemen kalkınız ve hazırlanınız. Ancak, acele ediniz. Ayrıca, çocuğu da hazırlayınız," dedi.

Kadın merakla sordu:

"Bir yere mi gidiyoruz Paşam?"

Mehmet Şevki Paşa, "Evet! Ancak, bir süre için bana soru sormayınız. Söylediğim gibi hemen hazırlanınız!" diye kuru bir sesle emir verircesine konuştu. Kadın şaşkın ve ne olduğunu anlamadan hızla hazırlanmaya koyuldu...

1826 yılıydı. Mehmet Şevki Paşa bir gün önce Osmanlı'nın Devşirmeler Sarayı'nda yaşananları bir bir zihninden geçiriyordu. Sadrazamın başkanlığında bir reform divanı toplanmıştı. Bu divana Şeyhülislam, ulema, Enderun hocaları, Başhekim Resül Efendi, İstanbul Kadısı ve Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa katılmıştı. Sadrazam söz almış ve yeniçerileri aşağılayan bir konuşma yapmıştı.

"Yeniçerilerin nasıl soysuzlaştığını hepimiz biliyoruz... Kabakçı Mustafa ve Patrona Halil isyanlarını henüz unutmadık... Yeniçeriler, başlangıçta birer kartopuydular, istenildiğinde ayakaltında ezilebilen. Sonra yuvarlandıkça büyüdüler, büyüdükçe çığ oldular. Sonunda Osmanlı'nın üzerine yuvarlanır hale geldiler. Şimdi ise, bu çığın altından kalkamaz hale geldik...

Yeniçeriler, giderek yozlaştılar; bağnazlığın, yobazlığın birer öncüsü haline geldiler. Askerliklerini unuttular. Bektaşi tekkelerinde enfiye çekip, esnaf loncalarında karaborsacılığa soyundular, savaş zamanlarında düşmanla işbirliği bile yaptılar.

Beyler! İnsan eli hem yapıcı, hem de yıkıcıdır. Cihan imparatorluğu olan Osmanlı, Yeniçerilerden en yüksek mevkilere adamlar yetiştirdi. Sadrazamlar yarattı. Ama onlar, siyasi ihtirasların aleti olmaktan kurtulamadılar. Osmanlı sarayından padişah, vezir kelleleri istediler. Sultan III. Selim'in, Sultan Osman'ın kellesini aldılar. Âli Osman'ın kapısında sadık ücretli kapıkulu olan yeniçeriler, şimdi birer asi oldular. Bu nedenle Sultan II. Mahmut, asalet ve cesaretini yitirmiş bu soysuzlar ordusunun defterini dürmeye kararlı gözüküyor..."

Şeyhülislam Esad Efendi, Sadrazamın görüşlerinin ötesine gitti ve yeniçerileri dinsizlikle suçladı:

"Yeniçeriler, kahveleri dolduran işsiz güçsüz, kötü karakter-

li kişiler haline geldiler. Sultan'ın reformlarına karşı çıkıyorlar. 'Biz gavur komutan ve dinsiz uzman istemeyiz!' diye bağırıyorlar. Aslında reformlara değil Sultan'a karşı çıkıyorlar. Dini inkâr ediyorlar. Sultan ve Halife yerine, rehber olarak Bektaşi dedelerine biat ediyorlar. Hiç çekinmeden, 'Kavuklulara ölüm' diyorlar... Oysa Osmanlı, devşirilmiş bu Hıristiyan çocuklarını yeni bir dine tepki göstermemeleri için İslamiyeti kolay yollardan telkin eden, her türlü hatayı, kusuru rindane felsefesiyle hoş gören Bektaşi dervişlerinin eline bırakmıştı. Pirleri, sevginin ve hoşgörünün yaratıcısı Hacı Bektaş-ı Veli'ydi. Ne yazık ki Osmanlı'nın bu hoşgörüsünü kötüye kullandılar. Osmanlı, başındaki bu yeniçeri belasını defetmedikçe asla huzur bulamayacaktır.

Bu nedenle Kuran'a ve Şeriata uygun olarak hazırladığım fetva uyarınca, Sultan'ın ve Sadrazam'ın onay verdiği reformların bir an önce uygulamaya konulmasını, Yeniçeriliğin ve Bektaşiliğin ortadan kaldırılmasını öneriyorum," dedi.

Sadrazam, "Bizler bugün burada, ya fetva doğrultusunda karar alıp hemen uygulamaya geçeceğiz ya da susup belanın üzerimize gelmesini bekleyeceğiz," diye ekledi.

Toplantıya katılanlar, tarihte adına Vakayi Hayriye adı verilen Yeniçeri kıyımını hep birlikte onayladılar. Sultan, yönetici taifesi ve Yeniçeri Ağası'nın işbirliği sonucu Osmanlı'nın Türkmenlerden sonraki ikinci büyük kırımı başlıyordu...

Yeniçerinin ortadan kaldırılma serüveni III. Selim döneminde başlamıştı. Fransız İhtilali'nin başlangıç yılında tahta oturan III. Selim, yenileşme amacıyla Nizamı Cedid adıyla yeni bir paralı asker sistemi kurmuş ama başarılı olamamıştı. Yeniçerilerin tepkisiyle karşılaşmış, ardından tahtından olmuştu.

II. Mahmut tahta geçtikten sonra, gücünü merkezileştirmek üzere adına reform denilen birtakım uygulamalara girişmişti. Kendi dışındaki bütün güç ve imtiyazları kaldırmaya kararlıydı. Anadolu ve Rumeli, Ayan ile devlet adına hareket eden Ehli Örf denilen resmi idarecilerin pençesinde inliyordu. Önce, taşradaki Ayanın gücünü kırmak üzere onlarla anlaşmaya vardı. Ayanlarla

"Senedi İttifak" denilen özel bir anlaşma imzaladı, bu anlaşmayla taşradaki en etkin gücü kendisine bağladı.

Ardından Osmanlı'da muhalefetin en güçlü sesi haline gelen Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasına karar verdi. Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra onlarla yakın ilişki içinde olan Bektaşi tekkelerini kapatmayı düşünüyordu. Sultan II. Mahmut, Yeniçeri Ağasından Seraskerlik, ulemadan da Şeyhülislamlık kurumu yaratarak askeri ve dini gücü elinde topluyordu.

Sultan II. Mahmut, yeni kurduğu paralı Sekbanı Cedid ordusuna asker, hazineye para sağlamak uğruna tımar sistemini kaldırıyordu. Taşradaki tımar arazisi, ek gelir kaynağı yaratmak üzere iltizama verilirken, yeni bir taşra soyguncusu tipi ortaya çıkıyordu. Ayrıca, Osmanlı'nın taşradaki zaptiyesi ve ücretsiz askeri olan Sipahinin gücü kırılıyordu.

Bütün bunların ardından vakıf mallarını Evkaf Nezareti'ne bağlayarak vakıf gelirlerini merkezileştiriyor, ulemanın ekonomik gücünü bitiriyordu. Böylece taşraya hakim, saraya ve reformlara düşman yeni bir ulema sınıfı yaratıyordu. Celali isyanlarında medrese talebelerinin, Vakayi Hayriye'de yeniçerinin desteğini kaybeden ulema, yavaş yavaş taşraya kayıyordu. Taşra, Devşirmeler Sarayı için hiçbir anlam ifade etmiyordu...

II. Mahmut, kaynağı kendisinde olmayan hiçbir gücü onaylamıyordu. Reform uğruna halkı eziyor; din ve gelenekler de onu eziyordu. Yapacağı reformlara inanıyor ama halk ona inanmıyordu. Yeniçerinin ahlakını ulema ile saltanat kavgasına düşen şehzadelerle, ikbal bekleyen Babıâli paşalarının bozduğunu unutuyordu...

Kısacası, toprağından, anasından, babasından, dilinden, dininden koparılmış Hıristiyan çocuklarından yeniçeri yaratan Osmanlı, boş yere onlardan sadakat bekliyordu...

***

Mehmet Şevki Paşa ile karısı hazırlanıp çocuklarını da alınca, köşkün kapısı önünde bekleyen kupa arabasına bindiler. Araba sanki gezintiye çıkmışçasına sokaklarda yavaş yavaş ilerliyordu. Bir anda tekerleklerin seslerine insan feryatları karıştı.

Beklediği sesi duymanın mutluluğuyla paşanın yüzünden sinsi bir tebessüm akıp geçti. Kadın ise korku dolu gözlerle kocasına bakarak, "Neler oluyor Paşa?" diye sordu.

Mehmet Şevki Paşa gayet sakin, "Yok bir şey! Osmanlı geçmişiyle hesaplaşıyor," dedi ve güldü.

Kadın, Sancakı Şerif bayrağı altındaki II. Mahmud'un yeniden donatılmış askerlerini görünce her şeyi anladı. Askerler yakaladıkları yeniçerileri kılıçtan geçiriyorlardı. Yalvarmak yakarmak artık para etmiyordu. Yerler kan gölüne dönmüştü. Cansız bedenler, dört bir yana savrulmuş bedensiz başlar, gözleri korkuyla yuvalarından fırlamış bakışlar ve yeri göğü inleten haykırışlar İstanbul'u dört bir yandan sarmıştı.

Kadın kocasına yalvarmaya başladı:

"Ne olur Paşam, geri dönelim! Bu zulme daha fazla dayanamayacağım. Ne olur beni buradan götür!"

Mehmet Şevki Paşa umursamaz tavırlarla, "Bütün bu olup bitenler seninle ilgili değil; ama yine de görmen gereken şeyler var," dedi.

"Böyle bir acıdan daha beter ne görebilirim Paşa?"

"Ölüm, herkesin emanetini kendi eline verir."

Mehmet Şevki Paşa'nın sesi öfkeli bir şekilde çıkmıştı. Kadın ürktü ama yalvarmaya devam etti:

"Benim, ölümü davet edecek ne günahım var Paşa?"

"Senin sorunun yanıtını sadece dost olduğun Şeytan verir."

"Şeytanla dost olacak ne yaptım Paşa?"

"Onu bana değil, Şeytanla çiftleşen ruhuna sor!"

Tam bu sırada, Mehmet Şevki Paşa sürücüye arabayı durdurmasını söyledi. Araba durunca Mehmet Şevki Paşa arabanın perdesini araladı. Birlikte dışarıya bakmaya başladılar. İleride civanmert ve yakışıklı bir yeniçeri levendi, askerlerin arasında sürükleniyordu. Eli yüzü kan içindeydi. Askerlere direniyordu. Askerler onu zaptetmekte güçlük çekiyorlardı. Ancak, yeniçerinin direnci giderek kırılıyordu. Askerler kollarını ve ayaklarını sıkıca tuttular. Yeniçeri, kanlı yüzüyle arabaya doğru baktı. Gözle-

rinde korku yoktu ama garip bir hüzün vardı. Kadın ile göz göze geldi. Ona gülümsedi. Veda edercesine çaresiz bakışlar gönderdi. Askerlerden birinin palası boynuna indiğinde arabadaki kadının feryadı dört bir yana yayıldı. Dersaadet, ilk kez bu kadar güçlü, nefret dolu ve yürek yakan bir sesle yankılandı:

"Tanrım, nerdesin?"

Mehmet Şevki Paşa, son derece müstehzi bir ses tonuyla, "Boş yere Tanrı'yı arama... Çünkü Tanrı sık sık Osmanlı'yı terk eder!" dedi.

Kadın, baygın bir şekilde arabanın içine yığıldı kaldı. Mehmet Şevki Paşa yere düşmemesi için kucağındaki çocuğu aldı. Arabacıya tekrar sürmesini söyledi.

Yeniçeri kıyımı, 1516 Haziran'da en kanlı günlerini yaşadı ama bununla bitmedi. Yeniçerinin son sürgünlerini toplamak aylarca sürdü. İstanbul sokakları yeniçeri cesetleri ile dolmuş, akan insan kanından adeta laleliğe dönüşmüştü. Çürüyen cesetlerden yayılan kötü kokudan Divanı Hümayun azaları rahatsız olmaya başlamıştı. Kanlar üzerine üşüşen sinekler ordan oraya uçuşuyor, çadırlarda kalan askerlerle evlerinin bahçesinde oturan halkın üzerine konup kalkıyor, herkesin elbise ve sarıklarını kana buluyorlardı. İstanbul'un üzerine o kadar çok sinek musallat oldu ki, öğle vaktinde güneşin ışığını kestiler. Gökyüzü görünmez oldu...

Ertesi gün, Maslak yakınlarındaki bostan tarlalarından birinde, silahla vurulmuş bir kadın cesedi bulundu. Beşiktaş, Sinan Paşa Camisi'nin avlusuna bırakılmış bir de çocuk...

Çocukla ilgilenenler çıktı ama kadın cesediyle ilgilenen olmadı. Çünkü yeniçeri kanıyla Marmara Denizi'nin renginin kızıla döndüğü, sokak ve meydanlarının yüz binlerce yeniçeri ölüsüyle dolup taştığı Dersaadet'te, hiç kimse meçhul bir kadının cesediyle ilgilenemezdi.

Yeniçeri kıyımı sırasında işbirlikçi "Ulemanın Tanrısı" onların şükür dualarını onurlu bir şekilde kabul ederken "Bektaşinin Tanrısı" ortalarda gözükmüyordu.

KISIM: III

Ayaş halkı gözlerini her zamanki gibi sıradan günlerinden birine açıyordu. Küçücük bir vadinin içine sıkışıp kalmış Ayaşlı, sessiz karıncalar gibi ordan oraya gidip geliyordu. Onları izleyenler, her gün aynı hareketliliği görüyorlardı. Ayaş halkı, hareket halindeki kayıp ruhlar gibiydiler...

Ayaşlı çilingir Hüseyin Avni'nin karısı Fatma Zehra, kocasının belediye meclisinden arkadaşı, devlet adına vergi toplamakla görevli eski mültezim, yeni adıyla muhassıl Mahir Mithat'tan nefret ediyordu. Her devrin adamı Mahir Mithat, şimdi Tanzimat'ın nimetlerinden yararlanmaya hazırlanıyordu. Oysa kocası ne Tanzimat'ın meyvesini topluyor, ne de izzet ve ikbalinden yararlanmayı düşünüyordu. O, diğer Osmanlı halkı gibi Mustafa Reşit Paşa'nın merkezden estirdiği reform rüzgârının önüne düşmüş, ordan oraya savruluyordu.

Kocası bir akşam köşesinde otururken, "Fatma Zehra, Koca Reşit Paşa akıllı adamdır. Osmanlı'nın miskin kanına Batı reformunu aşıladı. Bu şırınga edilen sıvı, hasta Osmanlı'yı diriltecek. Osmanlı, o eski huzurlu, o eski şaşaalı günlerine geri dönecek. Göreceksin!" dediğinde Fatma Zehra, "Bey, Osmanlı'da tilkilerle kurtlar bir arada yaşar. Kurtlar sarayda yaşar, tilkiler bürokrasinin kalbi Babıâli'de... Tilkiler, saltanatın asmasından beslenirler ve saltanatın kayığına binerler. Tilkiler, cami minaresinde, medrese çatısında, ulema sarığında dolanırlar. Tilkiler, sarayın ekmeğini yer ama hilafetin ve menfaatin kılıcını sallarlar. Altı yüz yıllık Osmanlı'nın bağlarına tilkiler dadandı. Devşirmeler Sarayı'ndaki kurtları, artık tilkiler yönetiyor. Bu yüzden fazla umutlanma Bey! Ayrıca sakın unutma! Saltanatın kayığına

binen, çabuk iner," dedi.

Ardından sözüne devam etti:

"Her yeni rejim, yeni beyler, ağalar, paşalar yaratır. Kısacası yeni hırsızlar, yeni tilkiler yaratır. Bey, sen sen olasın ki o Mahir Mithat kargasının peşine takılmayasın. Hani bir atasözü vardır: 'Kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz' diye, bunu hiç aklından çıkarma."

Hüseyin Avni öfkesini bastırarak sustu. "Sen ne anlarsın!" dercesine sinsi sinsi güldü. Hüseyin Avni ertesi gün evden dışarı çıkarken karısına öfkesi hâlâ geçmemişti. "Allahaısmarladık" demeden çıktı gitti...

Fatma Zehra'nın kardeşi Hilmi Ziya, odasının kapısını açıp çıktığında ablasıyla karşılaştı. Yüzünde mutlu bir gülümsemeyle, "Günaydın abla!" dedi.

"Günaydın Ziya! İyi uyuyabildin mi?"

"Hem de nasıl. Mışıl mışıl, çocuklar gibi uyumuşum. Savaşlardan, askeri eğitimlerden sırtımız yatak mı gördü sanıyorsun? Şu birkaç günlük izin, inan ki ilaç gibi geldi bana."

"İyi o zaman, fırsatı değerlendir de iyice dinlen! Bu arada tebrik etmeyi unuttum. Rütben yükselmiş sanırım. Yeni üniforman sana çok yakışmış."

"Sağol abla! İki ay önce rütbem miralaylığa yükseltildi. Komutanlarım beni çok seviyorlar."

"Senin gibi dürüst ve yakışıklı birini kim sevmez. Sende Çerkez kanı var. Şu sarı saçlarına, şu mavi gözlerine bakan çarpılır... Bu arada sormayı unuttum, gönül işlerin nasıl gidiyor? Şöyle eli yüzü düzgün bir paşa ya da nazır kızı bulamadın mı? Kaç yaşına geldin. Böyle bekâr, evsiz yurtsuz olmaz. Unutma! Zamanını geçirirsen; zaman senden intikam alır."

"Kısmet be abla... Nasıl hayırlısıysa öyle olsun!"

"Öyle her şeyi kadere bırakma. Gözünü dört aç! Sadece istikbal yetmez, huzur da gerekli insana. Kader, insanoğluyla eğlenmekten büyük zevk alır. Kaderin yoldaşlığı, tilkinin yoldaşlığına benzer. En umulmadık yerde seni terk eder."

Hilmi Ziya sabah kahvaltısından sonra çarşıya inip, şöyle bir iki dosta uğramayı düşündü. Ayaş'ın sessiz ve dar sokaklarından mutlu, mutlu olduğu kadar gururlu bir şekilde geçti. Yolda rastladığı birkaç kişiyle selamlaştı. Bir iki tanıdıkla ayaküstü sohbet etti. Niyeti, Ayaş'ta çilingir olan enişteşi Hüseyin Avni'yi ziyaret etmekti. Çarşıdaki çilingir dükkânında onu bulamayınca, Havuzlu Bahçe'nin ortasındaki hükümet binasına yöneldi.

Hüseyin Avni Tanzimat'la oluşturulan yerel Küçük Meclis üyeliğine seçilmişti. Mustafa Reşit Paşa taşrayı yeniden örgütlemeye kararlıydı. Taşradaki gayrimüslimleri de söz konusu Küçük Meclislere katarak söz sahibi yapmayı, taşraya federatif bir yapı kazandırmayı hedefliyordu. Taşrada yıllardır halkı soyan, adı Voyvoda'ya çıkmış mültezimlerin işine son vermiş, vergi toplama işini muhassıllara, taşranın idari örgütlenmesini de yerli eşraftan oluşan beş kişilik Küçük Meclislere bırakmıştı. Küçük Meclisler, karara bağladıkları yerel idari işleri illerdeki Büyük Meclislere bildirecek, Büyük Meclisler de mülki, adli ve mali sorunları görüşüp karara bağlayacaktı. Osmanlı'da taşra ilk kez hatırlanıyordu.

Hüseyin Avni, Mahir Mithat ile onun odasında sohbet ediyordu. Mahir Mithat, "Değerli dostum Hüseyin Avni, Tanzimat'ın bu reformları inan ki ilaç gibi geldi. Adeta hızır gibi yetişti," dedi.

Hüseyin Avni, "Mahir Mithat, acaba yanlış mı duyuyorum? Koca Reşit Paşa senin gibi mültezimlerin işine son verdi. Yerinize yeni vergici muhassıllar atadı. Ben öfkelenmeni beklerken sen seviniyorsun... Kuzum, o söylediğin hızır neye yetişti?" diye sordu.

"Sen de pek safsın be Hüseyin Avni. Sen sanıyor musun ki bu reformlar gerçekleşecek, Koca Reşit Paşa'nın söylediği gibi din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün İmparatorluk tebaası arasında eşitlik yaratılacak. Bu düşü Osmanlı'da gayrimüslimler yıllardır görüyorlar. Osmanlı, reformlar konusunda Batıya sürekli söz verir ama uygulamaz.

Osmanlı'nın gayrimüslimleri kendi aralarında eşitlik sağla-

yamadılar ki Müslümanlarla eşit olsunlar. Ortodokslar kendilerini Rus, Katolikler Fransız, Protestanlar ise İngiliz olarak görüyorlar. Batılı devletler, gayrimüslim cemaat kapma yarışındalar. Ermeniler, Rum kilisesinin baskısı üzerine Anadolu'nun doğusuna kaymaya başladılar. Ortodoks ve Katolik Ermeniler kilise ve cemaat olarak ayrıştılar. Amerika, Almanya ve İngiltere Doğu Anadolu'da Protestan cemaat, Rusya ise Ortodokslardan yandaş halk yaratmakla meşgul. Rusya, bütün Ortodoks Rum, Ermeni ve Bulgarların hamisi rolünü oynuyor. Bu durum, Osmanlı topraklarının savaşla değil, barışla ele geçirilmesi demektir. Batının gayrimüslimler için istediği eşitliğin amacı şimdi daha iyi anlaşılıyor. Osmanlı'da asıl himayeye muhtaç olanlar, yoksul Osmanlı halkıdır...

Müslümanlar gayrimüslimlerle aynı haklara sahip olmayı içine sindiremiyor. Çünkü Şeriatın Müslüman-Hıristiyan eşitliğini kabul etmediğini hepimiz biliyoruz. Müslümanların, duygularını yaralayan Gülhane Hattı Hümayunu'nu, Tanzimat Fermanı'nı içlerine sindiremediğini herkes biliyor. Koca Reşit Paşa, yeni düşmanlar yarattığının farkında değil.

Hüseyin Avni dostum, gayrimüslimler 'eşitlik' düşü göre dursunlar, asıl biz, vakıf arazilerini imara açacak olan devlet kararlarını bekleyeceğiz. Devlet, dörtte üçü kendisine ait olan miri toprakları, hazineye para bulmak uğruna ya halka satacak ya da bir bölümünü vergi karşılığı halka dağıtacak. Batılı devletler, gerek hazineye gerekse çiftçiye zararlı bu usulün değiştirilmesi için sürekli bastırıyor. Bu arada vakıf arazilerini de unutmayalım. Devlet, vakıf arazilerinin satılması ve özel mülke dönüşmesi için hazırlık yapıyor. Gayrimüslimler, halk meclislerinde yer bulmanın kavgasını yaparken, biz tereyağından kıl çeker gibi verimli arazileri kendimize alacağız. Taşlı tarlaları, verimsiz toprakları göstermelik olarak halka dağıtacağız. Halk meclislerinde karar alırken bu konuda senin desteğini bekliyorum."

"Mahir Mithat, senin ne kadar kurt zihniyetli olduğunu bilirim. Dumanlı havayı koklamasını bilirsin. Hele o günler bir

gelsin, o zaman bakarız. Ancak, sen bunları bir yerlerden duymasan, bu kadar keyifli konuşmazdın değil mi?"

"Hüseyin Avni dostum, 'Ferman padişahınsa, taşra bizimdir'. Tanzimat Fermanı, taşrayı valilerin ve Ayanın kontrolünden kurtarmayı amaçlıyor. Artık onların borusu ötmeyecek taşrada. Bu demektir ki valinin, mültezimin, Ayanın cebine girecek para kanal değiştirecek. Bir kısmı taşra meclislerindeki azaların, bir kısmı da maliye teşkilatı memurlarının ceplerine akacak. Koca Reşit Paşa, taşra meclislerindeki yeni üyelere, yeni memurlara gözdağı vermek için, daha önce hırsızlığa rüşvete bulaşmış idarecileri, valileri, mültezimleri, mal müdürlerini bir bir toplatıyor. Bunları ya sürüyor ya da hapse attırıyor. Kısacası, ayrık otları büyümüş alanı temizletiyor. Yeni gelenlere yeni alanlar açıyor."

"Mahir Mithat, bizim reaya seviniyor. Devlet, baş vergisi olan ve sadece gayrimüslimlerden alınan cizyeyi kaldırıyormuş. Duyduğuma göre, Batılı devletler kalkması için bastırıyorlarmış. Osmanlı, bir İslam devleti olarak cizyeden asla vazgeçemez. Sanırım verginin adını değiştirmişler. Cizye, 'Bedeli askeriye' olmuş."

"Sen sanıyor musun ki mültezimlerin yerini alan muhassıllar, ellerine beyaz eldiven takacaklar. Koca Reşit Paşa, mültezim, Ayan ve çorbacılardan oluşan eski kazanç çetesinin kapısının hiçbir zaman kapanamayacağını unutuyor. Vergi ödemede herkesin eşit olacağını söylerken, eskiden az vergi veren Ayan ve gayrimüslim çorbacılar ile vergiden muaf olan din adamlarının öfkesini hiç hesaba katmıyor. Ayrıca Hıristiyan vakıflarının vergilendirilmesiyle Batılı devletlerin kuyruğuna bastığını fark edemiyor."

"Tanzimat Reformu; yönetim yetkisinin kadılardan ve ulemadan alınıp valiye, muhassıla ve halk meclislerine verilmesi; gayrimüslimlerin taşradaki temsilcileri vasıtasıyla idarede söz sahibi olması; taşra idaresinin ulemanın ve Ayanın nüfuzundan kurtarılarak merkezi idarenin nüfuzuna sokulması Koca Reşit

Paşa'nın reform ilmiğini boynuna geçirmesi demektir. Osmanlı saltanatının dayanağı asker ve dindir. Halife-Sultan, muhafazakâr halkına Batının kanunlarını nasıl anlatacak? Tanzimat, dini mukavemet ile idari istibdat arasındaki kavgadan başka bir şey değil! Göreceksin, halkın idareye iştiraki bir avuntudan öteye gidemeyecektir."

"Hüseyin Avni dostum, getirilen bu uygulama ile ne milletin mecliste temsili ne de içişlerinde kendi kendini yönetmesi söz konusudur. Taşrada sağduyu değil örf ve âdetler ile Ayan ve ulemanın sözü geçerlidir. Taşrada otorite, kendiliğinden en zengin ve en kabiliyetliye ait olur."

Hilmi Ziya, tam bu sırada içeri girdi. Enişteşi Hüseyin Avni gülerek, "Ben de tam onu söylüyordum. Koca Reşit Paşa'nın reformlarını koruyacak olanlar, Osmanlı'nın bu idealist zabitleridir," dedi.

Hilmi Ziya, "Enişte, gerçekten de Osmanlı'nın böyle bir reforma ihtiyacı vardı. III. Selim'in, II. Mahmut'un reform girişimleri hep yarım kaldı. Reşit Paşa bu kez her şeyi kökten değiştirecek. Osmanlı'yı ulemanın, Ayanın ve kadıların zulmünden kurtaracak," dedi.

Mahir Mithat imalı bir şekilde gülerek, "Hilmi Ziya, bir şeyi söylemeyi unuttun. Yıllardır ağlaşan gayrimüslimlerin feryatları ile onların hamisi Batılı devletlerin baskısından da Osmanlı'yı kurtaracak. Ancak, Tanzimat'ın gayrimüslimleri şımartmasından korkarım," dedi.

"Haklısınız! Ancak Babıâli'deki ıslahatçı bürokratlar, İmparatorluğun bekası adına Şeriata değil Batılı kanunlara inanıyorlar. Bu yaklaşım muhafazakârların ateşini söndürecektir. Reformlara direnen imtiyazlı zümrelerin, Hıristiyan çorbacıların, Ayan ve ulemanın direnci sonunda kırılacaktır."

"Dilerim öyle olur! Benim asıl korkum, bu reformların Balkanlarda milli uyanışa, Osmanlı'da ise, Ayan ve ulema ile merkezdeki reformcu bürokratlar arasında yeni bir kavgaya yol açmasıdır."

"Korkmanıza gerek yok! Ordu, Mustafa Reşit Paşa'ya da, onun reformlarına da inanıyor."

Hilmi Ziya ertesi gün İstanbul'a döneceğini söyleyerek yanlarından ayrıldı. Ancak, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın azledilip yerine bir sükûnet adamı olan Rıza Paşa'nın getirildiğinden haberi yoktu.

Hilmi Ziya çarşıdan geçerken, kahvehane penceresinin kenarında oturan, Hüseyin Avni'nin kardeşi Erhan Tevfik'i gördü. Erhan Tevfik'le kucaklaştılar. Hilmi Ziya, onu eniştesinden daha çok severdi. İnsan canlısı, dürüst ve iyi yürekli biriydi.

Erhan Tevfik mutlu bir yüzle gülümseyerek, "E, söyle bakalım Hilmi Ziya kardeşim. Hangi rüzgâr attı seni buralara?" diye sordu.

"Ankara'ya Müşir Paşa'ya özel bir evrak getirmiştim. Oraya gelmişken, ailemi de görmek istedim. Erhan abi, sen nasılsın, neler yapıyorsun?"

"Sorma be Hilmi Ziya, boş boş oturuyoruz. Bit kadar küçük Ayaş'ta ne yapılır ki? Bol dedikodudan başka bir şey yok buralarda. Bilirsin, Ayaşlı 'kapalı mektubu okur'! Ayaşlı dedikoduyla beslenir. Ayaş, insanlar, her şey beni sıkıyor. Ağabeyim Hüseyin Avni de cabası. Laf sokmalar, aşağılamalar hiç bitmiyor. Para ve mal hırsı gözlerini bürümüş. Ne insanlık biliyor, ne kardeşlik, ne akrabalık. Bütün entrikaların üzerine tünemiş gamlı bir baykuş gibi oturuyor... Bir gün buralardan gideceğim be Hilmi Ziya... O zaman, kimse beni tutamayacak!"

"Sıkma canını be Erhan abi! Gün olur harman olur. Bu sıkıntılar da dağılır."

"Gücenmezsen, sana bir şey söyleyeceğim."

"Niçin gücenecekmişim, hadi söyle!"

"Fatma Zehra'nın kızı Hacer Sultan'ın büyük oğlu Mehmet Servet var ya!"

"Evet."

"Biliyorsun, o çok zeki ve akıllı bir çocuk. Ama aile sefil ve perişan. Hüseyin Avni, baba gibi değil, sanki düşmanıymış gibi

davranıyor onlara. Ne kızına, ne de torunlarına en ufak bir destek veriyor. Açlar, gün bulup gün yaşıyorlar. Mahir Mithat deyyusu, Hacer Sultan'ın kocası Çavuşoğlu Mustafa Sabri'yi zabıta memuru yapacam diye söz verip Ankara'dan getirtti. Mustafa Sabri, eşin dostun uyarılarına rağmen kimseyi dinlemedi, hastanedeki odacılık görevini bırakıp geldi. Gelince adam verdiği sözden cayıp aileyi yüzüstü bıraktı. Çocuklar da okullarından oldular. Senin anlayacağın, aileyi, 'Mahir muhaciri' yaptı. Hüseyin Avni, bu yaptığından dolayı kadim dostu Mahir Mithat'a tek laf etmedi. Sanki damadına vurduğu darbeye sevindi. Mustafa Sabri, şimdi nerde iş bulursa oraya koşturuyor, ama bulduğu iş ailenin karnını doyurmuyor. Zaten ortalıkta doğru dürüst iş de yok. Ağabeyim Hüseyin Avni'ye, 'Koskoca konakta karı koca tek başına oturuyorsunuz. Bari evladını yanına al, onlara göz kulak ol' dedim. Bana ne dese beğenirsin? 'Karısını ve çocuğunu beslemekten aciz adamdan hayır gelmez! Taşı sıksa suyunu çıkartır. Gitsin, iş bulup çalışsın. Ben hayır kurumu muyum?' dedi. Zalimin gölgesine sığınma, üşütür, zatürree olursun. Sözün kısası, Mehmet Servet'i al yanında götür. Senin çevren vardır. Yatılı bir okula yazdır. Çocuk okusun, adam olsun."

"Tevfik abi, inan ki olanlara çok üzüldüm. Mehmet Servet konusunda haklısın. Ancak, Hacer Sultan bu konuda ne der? Ya, 'Ben yavrumu kimseye vermem!' diye diretirse?"

"Sen meraklanma! Ben gider onlarla konuşurum. Çocuk beni sever ve dinler."

"Pekâlâ, öyle olsun! Rıza gösterirlerse, çocuğun valizini hazırlasınlar. Mehmet Servet sabaha hazır olsun!"

Ertesi gün, Hilmi Ziya Ankara'ya doğru yol alırken yanında oturan çocuk, ikide bir ardına dönüp bakıyor, yaşaran gözlerini elinin tersiyle gizli gizli siliyordu...

Softalara inananlar, oğlunu ona kurban edecek derece körlüktedirler.

KISIM: IV

Baron Stein, yeni adıyla Ferhat Paşa, akşama katılacağı mason locasındaki toplantı için hazırlanıyordu. Koyu renkli sivil kıyafetlerini giymiş, beyaz gömleğinin yakasına takacağı siyah renkli kravatını bağlamakla meşguldü. Kravatını birkaç kez bağlamasına karşın beğenmedi ve konsolun üzerine bıraktı.

"Telaşa gerek yok! Nasıl olsa gelinim Hicran Melek bağlar. Gerçekten de gelinim bu konularda maharetli," diye söylendi.

Locadaki tören sırasında takacağı biju ile beyaz eldivenlerini, üç gülle bezenmiş üstat önlüğünü özenle çantasına yerleştirdi. Konsolun üzerindeki gümüşi çerçeveli aynada uzun uzun kendini seyretti. Sarı saçları ve kestane rengi bıyığıyla bir Osmanlı paşası olmaktan çok, piyes gereği yüzüne makyaj yapılmış bir tiyatro oyuncusuna benziyordu. Baron Stein ne kadar çabalarsa çabalasın, ne kadar dinini İslam yapsın, adını Ferhat koysun, gerçek bir Osmanlı paşası olamayacağını biliyordu. Çünkü başka bir kandan geliyordu. Bu değişim nedeniyle tedirgin olmasına hiç gerek yoktu. Çünkü Osmanlı sarayının bir Devşirmeler Sarayı olduğunu unutuyordu.

Baron Stein, 1849'da Osmanlı'ya sığınan Polonyalı, Macar ve İtalyan devrimciler kuşağından geliyordu. O yıllarda Rusya ve Avusturya'nın baskısından kaçan devrimciler Osmanlı'ya sığınmışlardı. Bütün baskılara, Osmanlı'nın siyasi güç olarak zayıfladığı yıllar olmasına rağmen Sultan Abdülmecid, Tuna kıyısındaki Osmanlı kalelerine sığınan devrimcileri iade etmedi. Sığınmacılara, aileleriyle birlikte yaşamlarının güvence altında olduğunu, istedikleri ülkelere gidebileceklerini, Osmanlı hizmetine girenlerin de rütbe ve mesleklerine uygun görevlere atanaca-

ğını o sırada mültecilerden sorumlu devlet görevlisi olan Ahmet Vefik Paşa aracılığıyla bildirdi. Mülteci subayların bir kısmı Vidin'de Müslümanlığa geçtiler. Bunların arasında din değiştirmeden Osmanlı'da kalıp değişik görevlerde bulunanlar da oldu. Kara Avcı adıyla bilinen Kara Brzozowski, Tuna ve Bağdat valiliklerinde Mithat Paşa'nın yardımcısı oldu. Jablonovski hekimlik, Skolski nafıa müdürlüğü görevine getirildiler. Önemli bir bölümü de Mithat Paşa'nın kurduğu sanayi mekteplerinde öğretmenlik yaptılar.

Polonya ve Macar asıllı bu Osmanlı paşaları, yaşadıkları çevreye yeni bir hayat tarzı getirdiler. Onlar, XIX. yüzyılın Osmanlı okuryazarları arasında ulusalcı ve Batıcı bir anlayışın doğmasına neden oldular. Böylece İstanbul ve büyük liman şehirlerinde yeni bir hayat tarzı başladı. Bu yeni yaşam tarzı, Batı anlayışında düzenlenmiş konaklar, Avrupa tarzı mobilyalar ve alafranga sofralar ile kadınların eğitim gördüğü, Batılı yazarların romanlarının okunduğu, Batılı dergi ve gazetelerin yakından takip edildiği bir anlayış getirdi. Kadınlar çekinmeden toplum hayatına giriyorlardı. Gezinti yerlerinde, kadın erkek flörtü başlıyordu. Boğaz'da mehtap sefaları, sayfiyelerde, köşklerde sazlı sözlü, kadınlı erkekli meşk meclisleri kuruluyordu.

Ne yazık ki Osmanlı okuryazarı, bu gelişmeler karşısında şaşırmış bir şekilde arpacı kumrusu gibi oturup düşünürken, söz konusu Macar ve Polonyalı devrimciler ile eşleri, dünya yazınını yakından izliyorlardı. Dünyayı ve Osmanlı'yı gözlemliyorlardı.

Ferhat Paşa hazırlıklarını tamamladıktan sonra gelini Hicran Melek'e seslendi. Hicran Melek kayınpederinin sesi ile uyandı. Gece çok geç yatmıştı. Önce Pera'da dolaşmış, limonlu Rus votkası içmiş, kocasının arkadaşlarıyla birlikte geç saatlerde eve gelmişler ve eğlenmeye devam etmişlerdi. Ardından oyuna oturmuşlar, günün ışımaya yakın saatlerine kadar poker oynamışlardı. Önemli miktarda kaybı olmasına rağmen fazla üzülmemişti. Çünkü Paşa Babası'na güveniyordu...

Hicran Melek yatağından kalktı. Geceliğinin üzerine alela-

cele sabahlığını geçirdi. Önünü bağlamaya gerek duymadan, gözlerini ovuşturarak kayınpederinin odasına gitti:

"Bana mı seslendiniz Paşa Baba?" diye sordu.

"Evet, Melek kızım. Şu lanet olası kravatı yine bağlayamadım. Senin elin değmeden bir türlü olmuyor."

"Paşa Babacığım, verin bana kravatı, nasıl kolay olacak göreceksiniz," dedi. Kravatı boynundan doladı, bağlamaya başladı. Bağlarken gereksiz yere Ferhat Paşanın üzerine doğru uzanıyor, yarı çıplak göğüslerini Paşa'nın yüzüne ve vücuduna sürtüyordu. Ferhat Paşa, Hicran Melek'in kadınsı kokusu altında hazdan hazza geçiyordu.

Hicran Melek gülerek, "Anlaşıldı Paşa Baba, sen beni görmedikçe ne bu kravat bağlanacak, ne de sen bu evden sokağa mutlu bir şekilde çıkacaksın," dedi.

"Haklısın be Hicran Melek! Senin varlığın, sadece bana değil, bu eve de huzur veriyor. Sen olmasan ben ne yapardım?"

"Beni şımartıyorsunuz."

"Sen, verdiğin mutlulukla her şeye layıksın!" dedikten sonra konuyu değiştirdi: "Ben bu akşam eve geç geleceğim. Benim yine o 'malum' toplantılarımdan biri var. Yemeğe beklemeyin. Oğlum İsmail Talat'a söyle, İstanbul Limanı'na birkaç parça mal gelecek. Onu takip etsin. Gerekli yerlere teslim etsin." Biraz duraksadıktan sonra, "Söyle bakayım, sen ne yapıyorsun bugün?" diye sordu.

"Aşkolsun Paşa Baba, unuttun mu? Fransa'dan kardeşim Ahmet Cemil geliyor. Onu karşılayacağım. Biliyorsunuz, yıllardır onu görmedim. Öyle özledim ki onu. Ahmet Cemil biraz avare ruhludur. Bir yere bağlanıp kalamaz. Her çiçekten bal alan arı gibi dolanır durur. Başta Rusya olmak üzere gezmediği Batılı ülke kalmadı."

"Gelsin, hele bir gelsin! Mutlaka, yeni haberlerle gelecektir. Biraz da biz feyz alalım."

Ferhat Paşa, gelinine veda ederken kollarının arasında sıktı ve yanağına bir buse kondurdu. Hicran Melek buğulu bir sesle,

"Paşa Baba, yine çok yakışıklı görünüyorsunuz. Dikkat ediniz, sizi bizden çalmasınlar," dedi. Karşılıklı gülüştüler...

Ferhat Paşa, Proodos (İlerleyiş) Locası'nın kapısında Üstadı Muhterem Kleanti Skalyeri ile karşılaştı. Skalyeri, "Sevgili kardeşim Ferhat Paşa, bugünkü konferansınızı merakla bekliyorum. Sanırım, loca kardeşlerine ilginç şeyler anlatacaksınızdır," dedi.

"Üstadı Muhteremim, ışığımdan loca kardeşlerime bir parça nur verebilirsem kendimi mutlu addedeceğim."

"Size inanıyorum."

Ritüelik loca açılışı yapıldıktan sonra toplantı gündemindeki Ferhat Paşa'nın "Osmanlı Neden Aydın Yaratamıyor?" adlı konferansına geçildi. Tüm loca kardeşleri Ferhat Paşa'yı sessizce ve dikkatle dinliyorlardı:

"Üstadı Muhterem ve loca kardeşlerim! Bugünkü konferansımın konusunu neden, 'Osmanlı aydın yaratamıyor' olarak seçtim diye soruyorsunuzdur. Amacım ne Osmanlı toplumunu aşağılamak, ne de bir kısım Osmanlı okuryazarına hakaret etmektir! Benim burada vurgulamak istediğim şey, Batı tarzı bir demokrasinin temellerini atacak bir 'aydın hareketinin' Osmanlı'da neden gelişemediğidir. Neden, 'halka önderlik edecek Promote'lerin bu toplumda ortaya çıkmadığıdır. Bu sorulara yanıt vermeye çalışacağım...

Kardeşlerim! Bir kere Osmanlı Devleti, bir uluslar ve dinler mozaiğidir.

Osmanlı Sarayı, bir 'Devşirmeler Sarayı'dır.

Osman Bey ve aşireti, önce Diyar-ı Rum ve Selçuklu kalıntıları üzerinde Osmanlı Beyliği'ni kurdu, beylik zamanla devlete dönüştü. Ancak, fetihlerle devlet büyüdükçe farklı ırkların ve kültürlerin karışımı ile büyük bir değişime uğradı. İmparatorluk, halklar ve dinler mozaiğine dönüştü. Osmanlı İmparatorluğu, Diyar-ı Rum, Selçuk, İran ve Arap kültürü karışımından melez bir imparatorluk haline geldi. Osmanlılar pek çok kurumu bu kültürlerden devraldı.

Osmanlı sarayı başlangıçta Osman Bey'in soyundan gelenlerin yönettiği bir hanedan sarayı idi. Osmanlı Batıdan devşirdiği Hıristiyan çocuklarını saray mektebi olan Enderun'da yetiştirerek onları saraya yönetici yaptı. Ülkeyi yöneten, başta sadrazamlar olmak üzere, yöneticilerin pek çoğu bu devşirmelerden yetişti. Aynı şekilde saray haremine cariye olarak alınan Hıristiyan kadınlar da zamanla padişah eşi ve anası oldu. Padişah analarının çoğu yabancı kanından geliyordu. Osmanlı sarayına yabancı kanı bulaştı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Türkmenler Anadolu'ya sürüldüler. Böylece Osmanlı sarayı tam bir 'Devşirmeler Sarayı' haline geldi. Osmanlı İmparatorluğu'nu devşirmeler yönetmeye başladı...

Kardeşlerim! Osmanlı Devleti, teokratik ve monarşik bir yönetim biçimine dayanır. İmparatorluğu devlet adına Sultan, Tanrı adına Halife yönetir. Osmanlı Sultanları, Padişah ve Halife olarak mutlak hakimiyetin sahibidirler. Devlet yönetiminde söz sahibi olmayan halk, Sultana bir Tanrı emanetidir. Osmanlı'da halk, egemenliğin sahibi değildir. Halk bu sistemde devletin denetleyici bir organı değil, pasif bir unsurudur. Halk ne Sultanı, ne de Devşirmeler Sarayı'ndaki yönetenleri belirleyici değildir. O sadece barışta vergi verir, savaşta asker olur. Halkın ne örgütlü bir gücü vardır, ne de onun adına sözcüsü olabilecek bir aydını...

Osmanlı İmparatorluğu, teokratik bir İslam devletidir. Devletin dinsel yapısını belirleyen şey, Sünni İslam'ın baskın mezhebi 'Hanefi' hukuk kurallarıdır. Osmanlı İmparatorluğu, Şiilik, Alevilik, Bektaşilik gibi heterodoks İslami inanış ve mezhepleri dışlayan, Sünni İslam'ın Hanefi temelleri üzerinde yükselen bir imparatorluktur.

Osmanlı'nın hanedan devletinde saltanat, yani yönetme hakkı, sadece erkek soyundan gelenlerde geçerlidir! Hanedanın kadın üyelerinden doğan çocukların tahta çıkma hakkı yoktur. Ayrıca, bu çocukların taşra valiliğinden daha yüksek makamlara tayin edilmeleri de mümkün değildir.

Buna karşın, erkek soyundan gelen ve saltanata aday olan çocukların, Sultanın nikâhlı karısından, cariyesinden ya da kölesinden olmasının hiçbir önemi yoktur. Bu nedenle Osmanlı sarayının Oğuzların Kayı boyuna uzanan ırksal bir kan bağı da yoktur. Osmanlı Sarayı, bir 'Devşirmeler Sarayı'dır. Çünkü ilk Osmanlı Sultanlarından Orhan Gazi'nin Diyar-ı Rum Tekfuru'nun kızıyla başlayan evliliği, zamanla Osmanlı hanedanının cariyeler marifetiyle çoğalmasına, saltanatın cariyelerden doğan çocuklarla yönetilmesine yol açmıştır. Görünüşte, Osmanlı Beylerinin ilk evlilikleri, siyasi nitelikliydi. Güç sağlamaya yönelikti.

Kadın Sultanların evlilikleri de buna benzer bir görünüm sergiliyordu. XV. yüzyıla kadar kadın Sultanlar da yabancı hanedanlara gelin gidiyorlardı. O tarihten sonra evlilikler yurt içi evliliklere döndü. Ondan sonra kadın Sultanlar, sarayın devşirme paşalarına, sadrazamlarına gelin gittiler.

Kardeşlerim! İslam devletlerinde Şeriat kuralları, veraset yoluyla tahta geçme hakkını sadece Sultanın-halifenin erkek çocuklarına ve onların sulbünden gelen erkeklere tanıdığından, Osmanlılar da aynı ilkeyi benimsediler. Padişahın ya da Şehzadelerin kızlarının çocukları, şeri hukuka göre saltanata aday kişi sayılmazlardı. Osmanlı'dan mülk ve toprak talep edemezlerdi. Ayrıca İslam hukuku, kadınları ikinci sınıf olarak görüyordu. Bu nedenle Müslüman kadınların, gayrimüslim erkeklerle evlenmelerini de yasaklamıştır.

Kardeşlerim! Osmanlı sarayı, şeri hükümlere dayandırdığı bu ilkelerle, kızlarını devşirme paşalarla, sadrazamlarla ya da devlet bürokrasisi içinde yer alan ünlü ve etkili kişilerle evlendirirken, saltanatın kızlarının Osmanlı Devleti'nin dışında bağımsız hanedanlıklar kurmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Padişah egemenliğini kısıtlayıcı bu tür evlilikleri önlemiştir.

Ayrıca, hanedan ailesinin bu kızları, padişahın hafiyeleri olarak kullanılıyordu. Böylece Devşirmeler Sarayı, sadrazamların, paşaların ve bürokratların aykırı düşünce ve davranışlarını kontrol altına almış oluyordu."

"Kardeşlerim!" diyen Ferhat Paşa, aniden sustu. Loca kardeşleri, onun nefes almak, zihnindeki dağınık düşünceleri toparlamak için durakladığını düşündüler. Oysa Ferhat Paşa'nın aklına, cariyelerden bahsederken birden eski bir cariye olan gelini Hicran Melek gelmişti. Onun sabahki kokusunu, arzu dolu tenini, kendisine sunulan göğüslerini hatırladı. Aklı başından gitti. Belleği bir anda onu geçmişin anılarına sürükledi. Bir bahar sabahı konağın bahçesine dolaşmaya çıktığı günü hatırladı. Anılar ışık hızıyla geçmeye başladı. Çiçek kokularının, kuş cıvıltılarının huzur verdiği bir gezintiydi bu. Serin ağaç gölgelerinin altında yürüyor, temiz havayı derin derin içine çekiyordu. Mutlu bir şekilde konağa dönüyordu. Büyük bir çınar ağacının altında, bir hamağın içinde uyuyan Hicran Melek'e rastladı. Sessizce yanına yaklaştı. Hicran Melek, derin bir uykunun kollarında kendinden geçmiş, melekler gibi uyuyordu. Hamağın içine sere serpe uzanmıştı. Elbisesinin eteği kalçalarına kadar sıyrılmıştı. Beyaz teni, arzuları kamçılayarak davetkâr bir görünüm sunuyordu. Ferhat Paşa, bu doyumsuz anı doya doya içine çekti ve sessizce uzaklaştı.

Devşirmeler Sarayı'nın cariyeleri, kendi konağının cariyesini çağırmışlardı. Ferhat Paşa'nın elinden ne gelirdi? Ferhat Paşa, Üstadı Muhteremin, "Ne oluyor?" gibisinden delici bakışlarını üzerinde hisseder hissetmez tatlı uykusundan uyandı. Birden toparlandı ve konuşmasını sürdürdü:

"Kardeşlerim! Osmanlı'nın Devşirmeler Sarayı'ndaki bu üreme sorununun çözümünden sonra ikinci temel husus olan, saltanattaki 'veraset' konusuna geçiyorum. Veraset sorunu, Padişahın ölümünden sonra onun yerine kimin geçeceği meselesidir. Osmanlı hanedanında veraset, Osman Bey'le başlar. Hanedanın veraset sorununda iki temel ilke vardır. Birincisi, Osmanlı topraklarının bölünmez bütünlüğü. İkincisi ise, Padişahın oğullarından hiçbirinin tahta geçme konusunda önceliğinin olmaması. Sözde, en büyük şehzade saltanata aday gözükse de, gerçek böyle değildir. Adaylardan hangisi rakiplerini bertaraf ederse, taht onundur.

Bu husus, Osmanlı'da kardeş katlini meşru hale getirmiştir. Sultan Murad'ın kardeşini öldürerek Osmanlı'ya Bey olması, Osmanlı'da kardeş kavgalarını meşrulaştırmış, saltanatın ayaklarını kana bulamıştır. O günden sonra bu kavga hep süregelmiştir. Osmanlı'nın yüzakı olarak gösterilen Kanuni Sultan Süleyman, oğlu Selim'in Sultan olması için diğer oğullarına karşı onu desteklemiştir. Bu amaçla Şeyhülislam Ebusuud Efendi'den asi oğlunun kuvvetlerine karşı savaşmanın ve onu destekleyen Müslüman askerleri öldürmenin caiz ve meşru olduğu yönünde fetva almıştır. Şeyhülislamlar, Osmanlı'da Sultanın siyasi kararlarını dini açıdan meşru kılma görevini üstlenen kişilerdir. Tarihçi Kemalpaşazade, II. Mehmet'in bebek yaştaki kardeşlerini idam ettirmesini haklı gösterirken, 'maktulün masum bir sabi olmasına rağmen, tecrübeli büyüklere danışarak hareket edilmiştir. Ve kötülük fidanının dal budak salmadan kökünden çıkarılmasının daha iyi olduğu anlaşılmıştır,' diye yazıyordu. Onun bahsettiği büyüklerden birisi de Şeyhülislamdı.

Fatih Sultan Mehmet kardeş katlini haklı gösteren ünlü Fatih Kanunnamesi'nde, 'Saltanat, oğullarımdan hangisine nasip olursa, onun nizamı âlem için erkek kardeşlerini katletmesi uygundur. Ulemanın çoğu buna cevaz vermiştir,' deniliyordu.

Ünlü tarihçi Peçevi ise, III. Mehmet'in tahta çıktığı sırada 19 kardeşini idam ettirmesi üzerine, '... O akşam 19 masum şehzade, analarının dizlerinin dibinden koparılarak Allah'ın rahmetine teslim edilmişlerdir,' diye yazıyordu. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Osmanlı'nın Devşirmeler Sarayı'nda Tanrı'nın nefesinden daha çok celladın nefesi duyulurdu...

Fatih Sultan Mehmet'in annesi Hıristiyan bir cariyeydi. Annesi hiçbir zaman dinini değiştirmedi. Fatih öldüğünde cenazesinin önünde içoğlanları ağlayarak ve ellerinde mumlar tutarak yürümüşlerdi. Fatih'in naşını taşıyan sandukanın önünde yağlıboya bir resmi, üzerinde de heykeli duruyordu. Fatih Sultan Mehmet Osmanlı Devleti'ni yönetirken gücünü, 'İslami Tanrı'dan alır-

ken, günahlarının bağışlanması için 'Hıristiyan Tanrı'ya mı yakarıyordu yoksa? Fatih'in oğlu Sofu Beyazıd, babasından kalan yirmi dört adet Meryem Ana resmi ile Diyar-ı Rum azizlerinin ikonlarını Fransa kralına satmayı önerirken İslami Tanrı'nın lanetinden mi korkuyordu acaba?

Fatih Sultan Mehmet İslamiyetin yasakladığı şarabı içerken, şarap üzerine şiirler yazarken, Şeriat yasalarının yanına laik yasaları koyarken, Ortodoks kilisenin devamına izin verirken, dinlerarası hoşgörüyü yerleştirirken, yanında sürekli Hıristiyan danışmanlar bulundururken, onun ölümüyle Osmanlı gerçek Batılı devlet olma fırsatına mı veda ediyordu?"

Ferhat Paşa konuşmasına ara verdiğinde aklı bu kez de başka bir şeye takılmıştı. Bir gün Pera'daki bir kafede bir dostuyla oturmuş sohbet ediyorlardı. Ancak, sohbetin sonuna gelmişlerdi. Arkadaşıyla birlikte kalktılar. Galata Kulesi'ne doğru yürüyorlardı. Ortodoks kilisesinin önünden geçerlerken, kiliseye giren bir kadın silueti gördü. O gizemli kadın, ne kadar da gelini Hicran Melek'e benziyordu. Bir an için kiliseye doğru yönelmek istedi ama yanındaki arkadaşını hatırlayınca gitmekten vazgeçti. "Galiba benzetiyorum," diye içinden söylendi. O gün bu gündür bu soru, Ferhat Paşa'nın aklında takılı kaldı. Gelinine sormaya da utandı. Yoksa Hicran Melek de Fatih'le aynı derdi mi çekiyordu?

Ferhat Paşa, tekrar konuşmaya başladı. Konuşmasının sonuna geliyordu.

"Kardeşlerim! Osmanlı Devleti, tahta oturan her padişahın kendisine miras bırakılmış mülküydü. Sırası geldiğinde o da bu mülkü, yeni mirasçılarına bırakacaktı. Bu mülk, Tanrı'nın ona ve Osmanlı'ya bir bağışıydı. Egemenliğini Tanrı'dan alan Sultan, üzerinde oturduğu mülkü de ondan miras almıştı. Osmanlı Sultanları, birer mirasçıydı. Çünkü yerleri ve gökleri yaratan Tanrı, her şeyin sahibiydi. Bütün Osmanlı Sultanları böyle düşünüyordu. Halk da buna inandırılıyordu.

Bunun için saltanatın halk gözünde meşrulaştırılmasına ih-

tiyaç vardı. Bu konuda geliştirilen en temel ilke şuydu: 'Saltanatın nedenselliğini ve sırlarını sorgulamak yasaktır!' Saltanatın kutsallığını pekiştirmek için Sultanlar, Şeyhülislam ile ulemanın önünde, Eyüp Sultan Türbesi'nde kılıç kuşanıyordu. Ayrıca, Sultanların Hıristiyanlara karşı savaşlarını ve onların topraklarını ele geçirmesini dinen haklı göstermek için, 'Allah'ın emrini yerine getirme' şeklindeki Şeriat hükümleriyle destekliyordu. Böylece Sultana, siyasi kılıfının yanında, dini kılıf olan Halife kılıfını da giydiriyordu.

Bu özel Halifelik kılıfı, Osmanlı hükümdarlarınca ilk kez 1424 yılında kullanılmıştır. Ancak, bu dönemdeki kullanılış amacı retorikti. Halifelik üzerinde hak iddia etme Kanuni zamanında başlamıştır. Halife Sultan, Tanrının dünya hilafetini kendisine yönelttiği kişiydi. Bu durum, tüm İslam âleminin hükümdarlığı anlamına geliyordu. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey bile, yola çıkarken dini destek sağlamak için Şeyh Edebali'yi yanına alıyordu.

Kardeşlerim! Halifelik, Muhammet tarafından işaret edilmiş ya da belirlenmiş bir kurum değildir. Hilafeti, Sünni ilahiyatçılar ve Sünni İslam'ı savunan din adamları yaratmışlardır. Hilafetin kökeninde Sünni-Şii kavgası vardır. Şiiler Peygamberin Ali'yi halefi olarak atadığını ileri sürerken, Sünniler Şii inanışını sapkın olarak nitelerler.

Ortaya atılan dini kurama göre, Halifenin iki yolla seçilmesi gerekir. Birinci yol, Peygamber tarafından belli bir kişinin Halife olarak işaret edilmesidir. İkinci yol ise, Halifenin seçimle belirlenmesidir. Peygamberin Halife olarak önceden belirlediği ya da işaret ettiği herhangi bir kişi yoktur. Böyle seçilmiş bir kişi olmadığına göre, ikinci yolu meşru göstermeye çalışmışlardır. Sünni İslamcıların iddiasına göre sahabeler Ebubekir'i halife seçmişlerdir. Ama böyle bir seçimin yapılıp yapılmadığı tartışmalıdır.

Şiiler Ali'nin Peygamber tarafından atandığını ileri sürerken, Sünniler bunu reddederler. Şiiler de Ebubekir'in gerçek ve

açık bir seçimle halife olmadığını, onun halifeliğinin bir oldubitti olduğunu ileri sürerler. Hatta Ebubekir kendinden sonra Ömer'i halife olarak seçerken, Şiiler bunu bir tür gasp olarak görürler. Aynı durum, Osman'ın halife seçilmesi için de geçerlidir. Sünni ilahiyatçılar hilafet kuramını kendi yönlerinde bir kez oluşturduktan sonra o artık dokunulmaz ve tartışılmaz bir nitelik kazanmıştır. Hilafet kavgasını Sünniler kazanmış, Şiilik Sünni İslam'da sapkın bir inanış olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu düşmanlığı yaratanlar Sünni ilahiyatçılar, fıkıh ve kelam sahipleridir.

Halifelik, Sultan Süleyman dönemine kadar Osmanlı'da önem kazanmamıştı. Sultan Süleyman bu makamı evrensel egemenlik arzusuyla Müslüman ülkelere de hükmedebilmek için istedi. Ancak bu makamın Sünni kuramdaki önemli şartlarından biri, Halifenin Peygamberin doğduğu Kureyş kabilesi soyundan gelme zorunluluğu idi. Sünni kurama göre, Osmanlı Sultanları halife olamazdı. Çünkü Kureyş soyundan gelmiyorlardı. Bu zorluğu aşabilmek için Sadrazam Lütfi Paşa, Halifenin Kureyş soyundan gelmesinin hukuken zorunlu şartlardan olmadığı yolunda siyasi bir risale kaleme aldı. Sultan Süleyman'ın Halifelik iddiasını dini açıdan temellendirmek için Şeyhülislam Ebusuud Efendi cesur bir adım attı. Budin Kanunnamesi'nde ve müteakip onursal adlar sıralamasında vurgulandığı gibi padişahın 'babadan oğula geçen büyük hilafetin mirasçısı' olduğunu ilan etti. Böylece klasik atanma ve makama geçiş kuramını tamamen görmemezlikten geldi. Şeyhülislam Ebusuud Efendi bununla da yetinmedi. Kuran tefsirine yazdığı önsözde, 'Yüce Allah'ın, Osmanlı Sultanına yeryüzünün hilafetini bağışladığını' yazdı. Böylece Osmanlı Sultanları, Sünni ilahiyatçıların belirlediği kuralların aksine, doğrudan Allah tarafından atanarak halife oluyorlardı...

Kardeşlerim! Osmanlı'da Halife-Padişaha yardımcı olan en güçlü zümre, gücünü dinden alan ilmiye yani ulema sınıfıdır. Ulema, Sultanın buyruklarına dayalı oluşturulan örfi kanunların yanında, onun gücünü dini yönden pekiştiren ve kaynağını din-

den alan şeri kanunların yaratıcısıdır. Ulema, dini Sultan otoritesine uygun şekilde yorumlayarak, onun en büyük manevi ve dinsel destekçisi haline gelmiştir.

Bunların en üst noktasında duran Şeyhülislam ise, Sultan tarafından seçilen devlet memuru konumundadır. Bu şahıs, yüksek din kurulu tarafından değil, bizzat Sultan tarafından, kendisine dinsel destek verecek kişiler arasından seçilmektedir. Osmanlı'da Şeyhülislam ve ulema halktan yana görünür ama Sultana daha yakındır. Onun dinsel bekçileridir."

Üstadı Muhterem burada araya girdi:

"Kardeşlerim! Ferhat Paşa kardeşimiz konusuna çok iyi hazırlanmış. Ondan büyük feyz aldık. Daha anlatacağı pek çok önemli konu olduğunu biliyorum. Ancak, kardeşlerimin dikkatinin dağılmaya başladığı dakikalara giriyoruz. Bu nedenle bu konferansın devamını, bir sonraki loca toplantısında anlatmasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Sanırım, kardeşlerim de bana katılırlar.

Kardeşlerim! Locayı kapatıyorum. Birlikte geldik, birlikte çalıştık. Dilerim, Evrenin Ulu Mimarı bize yol göstersin, kardeşlik sevgisi dört bir yana dağılsın!"

Tüm loca kardeşleri hep bir ağızdan, "Dileriz öyle olsun!" dediler ve dağıldılar.

Kul, ne kadar kulluk seviyesine inerse Tanrının alanı o kadar genişler.

Kulun Rabbı olmaya kalkan softalar, Tanrının alanını daraltırlar.

KISIM: V

Çavuşoğlu'nun gelini Ayşe, elinde süt helkeleriyle Arıklar Bağı'ndaki yazlık evine dönüyordu. Çoban, o gün sürüyü Arıklar Bağı yerine İnderesi'nin eteklerine getirmiş, Ayşe de kendi koyunlarını sağmış, akşamın serinliğinde bağa dönüyordu. Koyunların yaz-kış geceledi̇ği ağıl Palaz Pınarı'nın ötesinde, Ayaş'a yakın bir tepenin kuytusundaydı. Çoban sürüyü otlatıyor, haftanın iki günü koyunları sağılmak üzere Arıklar Bağı'nın yakınına getiriyordu. Bugün sürüyü Dastar köyü yakınlarına götürdüğü, hayvanlar yorulduğu için hayvanları Arıklar Bağı'na değil İnderesi'ne indirmişti.

Çavuşoğlu'nun gelini Ayşe, Hacer Sultan'ın kaynanası, Mustafa Sabri'nin annesi, Hüseyin Avni'nin de dünürüydü. Türkmen kökenliydi. Zamanında çok geniş sürüleri olan, varlıklı Çavuşoğlu sülalesinden geliyordu. Kocası İsmail Sabri, göçebe Türkmenlerin başıydı. Onları yöneten kişi olduğu, eskiden babaları ve dedeleri de aynı görevi yaptığı için onlara Çavuşlar sülalesi deniliyordu. İsmail Sabri'nin dedeleri çifti çubuğu olan, geniş toprakları işleyen varlıklı bir aileydi. Anadolu'daki Celali İsyanları ile kaderleri bir anda terse dönmüş, ellerinde ne var ne yok bir anda Celali Beylerinin eline geçmiş, Büyük Kaçgun denilen göç sırasında canlarını kurtarmak için bu sarp yere kurulu Arıklar Bağı'na sığınmışlardı. O gün bu gündür tam bir sefalet hayatı sürüyorlardı.

Ayşe, Türkmenler üzerindeki yoğun baskıdan sonra Pervane olan adını değiştirmişti. Yorulunca bir taşın üzerine oturdu. Beypazarı yönüne uzanan sürülü tarlalara baktı. Birden öfkesi kabardı. Kendi kendine söylenmeye başladı:

"Tanrı'nın adaleti vardır diyorlar. Ama hiç sanmıyorum. Durup dururken zengini yoksul, eşkıyayı zengin eden Tanrı nasıl adil olabilir? Şu uzayıp giden toprakların büyük bir kısmı rahmetli kocamın sülalesinin topraklarıydı. Ama ellerinden zorla alındı. Şimdilerde bu topraklar, Şükrü Efendi, Hüsnü Efendi, Mahir Mithat gibi Celali Beylerinin oldu. Devlet kendi halkını, Celalilere soydurdu.

Rahmetli kocam anlatırdı. 'Osmanlı, paranın değeriyle oynaya oynaya parayı pul yaptı. Vergilerin miktarını sabit tuttuğu için, paranın değerinin düşmesi nedeniyle halk daha fazla vergi öder hale geldi. Bir de kanun dışı yollardan alınan angarya ve salmalarla halk giderek yoksullaştı. Vergilerini ödeyemez hale geldi. Çiftini çubuğunu kaybetti. Halkın önemli bir kısmı, vergisini ödeyebilmek için tefecilere yüksek faizle borçlandı. Borcunu ödeyemedi, topraklarına tefeciler el koydu. Anadolu sersefil olmuş leventlerle, sekbanlarla, çiftçilerle, medrese talebeleriyle dolup taştı. Anadolu'da soygunlar başladı. Adına Ehli Örf denilen, devlet adına halkın güvenliğini sağlamakla görevli Beylerbeyi, Sancakbeyi, Kethüda, Kapuağaları, Subaşı, Bölükbaşılar zamanla birer Celali olup çıktılar. Çifti çubuğu bozulmuş timarlı sipahiler ile levendleri kapıkulu yapıp halkı birlikte soydular. Büyük servet ve toprak sahibi oldular. Anadolu'daki toprak ağalarının çoğu eski Celaliler ya da onun çocuklarıdır. Anadolu halkı bu baskılara dayanamadı. Dirlik ve düzeni bozulanlar, eşkıya baskısından yılanlar, Büyük Kaçgunluk döneminde dağlara, sarp yaylalara çekildiler. İşte atalarım da gelip bu Arıklar Bağı'nın kuytusuna sığındılar' demişti.

Gerçekten de ünlü Celalilerden Karakaş Ahmet, büyük bir levent kitlesiyle Ankara ve başta Ayaş olmak üzere tüm kazaları talan ediyordu. Karakaş Ahmet'in baskısından kaçanlar Ankara Kalesi'ne sığınıyordu. Anadolu'nun en zengin şehirlerinden biri olan Ankara büyük bir yağmaya uğruyor, Karaoğlan ve Tahtakale çarşıları yakılıp yıkılıyor, Şengül ve Karacabey hamamları yerle bir ediliyordu. Karakaş Ahmet'ten sonra bu kez Çörekoğlu

adlı Celali, Ankara sancağını silip süpürüyordu. Kaymakam Ali Kethüda, Celalilerle bir olup halka zulmediyordu."

Ayşe kadın, eşi İsmail Sabri'yi çok genç yaşta yitirmiş, otuz beş yaşında beş çocukla dul kalmıştı. Kocasının ölümü onu derinden sarsmış, adeta aklının bir bölümünü yitirmişti. Bilge bir kadındı ama çoğu sözleri ve işleriyle aykırı davranıyor, zaman zaman deliliğe vuruyordu. Nasıl deli olmasındı? Kocası öldüğünde en büyük çocuğu olan Mustafa Sabri sekiz yaşındaydı. Samiye altı, Ahmet dört, Fatma ile Nuri ise henüz kundakta çocuktular. Aile hızla büyük bir yoksulluğun içine sürüklenmişti. İsmail Sabri'den geriye Arıklar'daki bağ ile Ayaş'taki yıkık dökük ev kalmıştı. Aileyi yönetecek erkeğin bulunmaması üzerine ailenin tüm sürüsü kısa bir süre içinde akrabaları tarafından yağmalanmıştı. Sürüden arta kalanlar ise, on beş-yirmi kadar yaşlı koyundu. Yıllar geçmesine rağmen sürüsü bir türlü büyümemişti. Sürünün çoğalması için başında onları takip edecek bir adamın bulunması gerekiyordu. Zaman zaman oğlu Mustafa Sabri'yi çobanın yanına gönderse de, çocuk küçük olduğu için sürüyü yeterince takip edemiyordu. Sürünün sürü olması için emek ister, güç ister, para ister, kollamak isterdi... Ayşe kadın, şimdilerde az sayıdaki koyunların sütünü sağmaya çalışıyordu. Elindeki helkeler bile dolmamıştı...

Yıllar geçmesine rağmen yoksulluk peşini hiç bırakmamıştı. Elli yaşına gelmesine karşın, yetmişindeki bir kocakarıya dönmüştü. Yıllar onu iyice yıpratmıştı. Kamburu bile çıkmıştı. Oğullarından Mustafa Sabri'yi Ayaşlı Hüseyin Avni'nin kızı Hacer Sultan ile, oğlu Ahmet'i de besleme bir kız olan Emine ile evlendirmişti. Besleme Emine, gelin geldikten sonra eski yoksul günlerini unutmuş, arsız, muhteris biri olup çıkmıştı. Edepsiz tavırları Ayşe'yi üzüyordu. Oğlu Ahmet, köy berberiydi. Yirmiyirmi beş gün evden uzaklaşıyor, çevre köylere berberliğe gidiyordu. Köylüyü, yıl sonunda vereceği belli ölçekteki ekin karşılığı tıraş ediyordu. Ahmet, halim selim bir adamdı. Bu yüzden köylü onu seviyor, sözünü dinliyordu. Söz geçiremediği tek kişi

karısı Emine'ydi. Külahını önceden kaptırmıştı bir kere. Kadın edepsiz tavırlarıyla kocasını eziyordu. Ayşe, gelininin oğlunu bir köle gibi kullanmasına içerliyordu. Ama, "Deli deliyi görünce değneğini saklarmış" diye bir söz vardı. Deli Ayşe, edepsiz Emine'nin karşısında siniyordu. Oğlunu koruma içgüdüsüyle mi yapıyordu, doğrusu bilinmiyordu...

Mustafa Sabri, Ayaş'ın ağalarına çobanlık yapıyordu. Eve ancak sürü ayrımının yapıldığı güz sonlarında geliyordu. Gelini Hacer Sultan temiz, titiz, görgülü, akıllı bir kadındı. Ne de olsa Ayaş'ın tanınmış esnafı Hüseyin Avni'nin töresiyle yetişmişti. Onlar görgülü bir aileydi. Fatma Zehra direnmesine karşın, Hüseyin Avni kızını bu işsiz güçsüz çobana vermişti. Hüseyin Avni, nedense kız çocuklarının evde fazla kalmasına taraftar değildi. Kızlar ergenlik çağına erince, aileye sorun yaratmadan kocaya verilmeliydi.

Bir gün Mustafa Sabri, Hüseyin Avni'nin dükkânına kama yaptırmak için gelmiş, Hüseyin Avni onun boyunu posunu beğenmişti. Her şeyde soy sop arayan Hüseyin Avni, Mustafa Sabri'de bunu aramamıştı. Mustafa Sabri'nin ailesinin yoksul olduğunu biliyordu. Ama böyle güçlü kuvvetli delikanlının ailesini aç koymayıp geçindireceğine inanıyordu. Bu nedenle kızı Hacer Sultan'ı ona verdi. Böylece Hacer Sultan için yoksulluk günleri başlamış oldu.

Çavuşoğlu'nun Ayşe, gelinlerine farklı gözle bakıyordu. Bunda çevrenin etkisi vardı. Hacer Sultan'ı gelin olarak getirdiğinde, kızları evde kalan komşuları, "Nereden buldun bu kuru karıyı? Aslan gibi oğlunu yakmışsın! Değnek gibi baksana. Hiç mi gözün görmedi? Doğru dürüst memeleri bile yok. Bizden sana söylemesi, bu gelinin bebesi bile olmaz, görürsün!" demişlerdi. Hacer Sultan'ı ilk gördüğünde onun da içine sinmemiş, ancak yoksul oldukları için Hüseyin Avni'nin düğünsüz derneksiz kaldırıp kızını vermesi işine gelmişti. Ayrıca sessiz ve çalışkandı. Ona hükmetmesi daha kolaydı.

Oysa besleme Emine'yi gelin olarak getirdiğinde komşula-

rı onu etli butlu görünce pek beğenmişler, "Deli Ayşe, işte şimdi oldu!" demişlerdi. Ama halkın çoğu zaman yanıldığı gibi Hacer Sultan'da da yanılmışlardı. Hacer Sultan giderek kendini sevdirmiş, yaşlıların yorulduğu yere oturak kurmuş, hastalara bir tas sıcak çorba sunmuş, sokakta oynayan çocukların gönlünü yapmayı bilmişti. Komşuların sevgisi, Emine'yi Hacer Sultan'a düşman yapmıştı. Emine için için onu kıskanıyor, sürekli kaynanasına iftirayla karışık şikâyetlerde bulunuyordu. Deli Ayşe, öfkesini çoğu kez Hacer Sultan'dan çıkarıyordu. Emine, tıpkı tavşan gibi çocuk doğuruyordu. Hacer Sultan'ın henüz iki oğlu olmasına karşın şimdiden beş oğlu vardı. Her köy dönüşü kocası Ahmet'ten bir çocuk yapıyordu. Deli Ayşe erkek torunlarla gururlanıyor, sanki Osmanlı saltanatını geri alacağını düşünen Türkmenler gibi seviniyordu... Anadolu'da her erkek çocuk ayrı bir gelir kapısı demekti...

Çavuşoğlu Ayşe Arıklar Bağı'na yaklaşmıştı ki tepedeki bir ağacın gölgesinde konaklayan bir araba gördü. Arabanın üzeri kapalıydı, etrafı rengârenk desenlerle süslenmişti. Arabanın okuna uzun bir iple bağlı olan at, ilerdeki çayırlıkta yayılıyordu. Ayşe, biraz tedirgin biraz şaşkın bir şekilde yanaştı. Ortalarda kimseler görünmüyordu. Meraklı gözlerle arabanın etrafında şöyle bir dolandı. "Hayırdır inşallah!" diye söylendi. Güneş dönmüş, batmak için batıya yönelmişti. Güneşin geride bıraktığı kızıllığı izledikten sonra, bir kez daha elindeki helkelerle arabanın etrafında döndü. Yine kimseyi göremedi. Tam dönüp gidiyordu ki arabanın altından birisi çıktı. Önce ürktü, sonra ters ters adamın yüzüne baktı.

Ayşe, öfkeli bir şekilde, "Tilkinin bakır sıçtığı bu yerde ne arıyorsun?" diye sordu.

Adam gülerek, "Tilkinin sıçtığı o bakırları altına dönüştürmeye geldim," dedi.

"Yaşlı bir kadınla eğlenmeyi bırak da, bana buralarda ne aradığını söyle!"

Ayşe adamı, yukarıdan aşağıya kuşkulu gözlerle incleme-

ye başladı. Karşısındaki yabancı koyu tenli, uzun saçlı, siyah gözlü, uzun boylu, atletik yapılı ve yakışıklı birisiydi.

Yabancı, "Ana, tanıyanlar bana 'Türkopoli' derler," dedi.

"Böyle bir adı ilk defa duyuyorum. Yerin yurdun neresi? Nerden gelip nereye gidiyorsun?"

"Benim yerim yurdum yok ana! Dünyayı dolaşıyorum. Şimdilerde, Balkanlardan geliyorum."

"Yeri yurdu olmayan ya göçerdir ya Çingene... Gördüğüm kadarıyla pek göçere benzemiyorsun. Kılığına kıyafetine, adına bakılırsa, daha çok Çingeneye benziyorsun."

"Doğru bildin ana! Balkanlar'da bana 'Türkoğlu' anlamına gelen Türkopoli derler. Anamı ve babamı tanımadım. Beni, bir Çingene büyüttü."

"Anamı ve babamı bilmiyorsan, o zaman sana neden Türkoğlu diyorlar?"

"Anamı babamı tanımak nasip olmadı. Daha sonra beni büyüten yaşlı Çingene anlattı. Babam, Balkanlarda yabancı ordularda paralı askerlik yapan bir Türk, annem ise bir Hıristiyan kızıymış. Türkopoli adı, daha çok Diyar-ı Rum zamanında; babaları Türk anneleri Hıristiyan olan çocuklara verilen admış. Diyar-ı Rum halkı, uzun süre yabancılardan oluşan paralı asker kullanmışlar. Bu askerler, hem Rumca hem de Türkçe bilen paralı askerlermiş. Diyar-ı Rum'un elinde Türklerden oluşan çok sayıda paralı asker varmış. Daha sonra Osmanlılar bu sistemi devşirme askerlere dönüştürmüşler. Yeniçerilik buradan doğmuş. İşte benim babam da bir paralı askermiş. Ben de bir Türkopoli'yim. Babam yaşlanıp askerliği bırakınca, yerleşik düzene geçmiş. Biriktirdiği paralarla Balkanlarda tarla alıp tütün ekimine başlamış. Sonunda bölgede tanınmış bir tütün tüccarı olmuş."

"Anan baban bu kadar varlıklıyken, seni nasıl olmuş da bir Çingene büyütmüş?"

"Ana, o uzun hikâye... Ancak sana şu kadarını söyleyeyim, kötü ruhlu kişiler bir gece parası için anamı babamı öldürmüşler. Ben çok küçükmüşüm. Bir yaşında ya var ya yokmuşum. Ailemi

yok edenler, beni bir Çingenenin çadırına bırakmışlar. Beni o büyüttü. On beş yaşıma gelince onun yanından ayrıldım, yollara düştüm. Dünyayı dolaşıp duruyorum."

"O zaman neyle geçiniyorsun?"

"Kendime bu arabayı uydurdum. Çerçilik yapıyorum. Kadınlara kumaş, elbise, incik boncuk, çocuklara oyuncak, şeker, düdük satıyorum. Geceleri arabamda konaklıyorum."

"Hepsini anladım da burayı nereden buldun? Doğrusu onu anlayamadım. Burası, Ayaş'ın fakirlerinin yazları göçtüğü yoksul bir bölge. Senin yoksullarla işin yok ki... Hani Ayaş'ın yakınındaki Karadere Bağları olsa, bir şey demem. Çünkü oralarda Ayaş'ın zenginleri oturur. Senin anlayacağın, Ayaş'ın ortasından Beypazarı'na doğru bir yol geçer. Yolun alt tarafına Ayaş, yukarı tarafına Karakaya derler. Ayaş, İstanbul; Karakaya ise Anadolu... Zengini Ayaş'ta yaşar, yoksulu Karakaya'da... Yazın zengini Karadere Bağları'na göçer, yoksulu Arıklar Bağı'na... Bu nedenle sen yanlış yere gelmişsin!"

"Ana, ben babam gibi tüccar değilim! Beni büyüten adam gibi bir Çingeneyim! Ruhum nereye götürürse, ben oraya gidiyorum. Yeni yerler, yeni insanlar tanıyorum. Bakın burada sizi tanıdım. Bu bana yeter! Para, Tanrı'nın yeryüzünden kovamadığı Şeytanıdır! Para değil midir şu yeryüzündeki huzuru ve düzeni bozan şey?"

"Haklısın be Türkopoli! Para, yeryüzünün Tanrı'sıdır! Sen uzun yoldan gelmişsin. Açsındır... Benimle gel de, bu akşam şu yoksul Deli Ayşe'nin misafiri ol!"

Cahil, küfür ve isyan ehli cehennemde kavuştuklarında birbirlerine sordular: "Burası bizim cennetimiz mi?"

KISIM: VI

Proodos Locası on beş gün sonra yeniden toplanmıştı. Ferhat Paşa, "Osmanlı Neden Aydın Yaratamaz?" adlı konferansına kaldığı yerden devam ediyordu. Bu toplantıda konferansa ilgi artmış olacak ki loca salonu hıncahınç doluydu. Bütün hafta boyunca mason çevrelerinde Ferhat Paşa'nın anlattıkları konuşulmuştu. Konuşulanlar Sultanın kulağına kadar gitmişti. Sultan, öfkesine rağmen, mason camiasının tepkisini çekmemek için suskun kalmayı tercih etmişti. Buna karşın hafiyelerini bundan böyle locada yapılacak konuşmaları öğrenmeleri ve Ferhat Paşa'yı yakından izlemeleri konusunda uyarmıştı. Ancak, localar yabancı konsoloslukların koruması altında olduğu için, hafiyeler loca içine sızamamışlardı.

Sultanın bütün çabasına rağmen giremediği Proodos Locası'nda Osmanlı'nın önemli şahsiyetleri bir köşeye çekilmiş kendi aralarında sohbet ediyorlardı. Ünlü bürokratlardan Fuat Paşa, Mithat Paşa, Ahmet Vefik Paşa, yazarlardan Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa Tanzimat'ın yarattığı hayal kırıklıkları üzerine tepkilerini dile getiriyorlardı. Ayrıca, Ferhat Paşa'nın Osmanlı'nın aydın yaratamaması şeklindeki görüşüne için için kızıyorlardı...

Ferhat Paşa, konferansına kaldığı yerden devam ediyordu:

"Kardeşlerim! Geçen toplantıda anlattığım gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi ve dini mutlak gücün sahibi Sultandır. Onun saraydaki gücünü, Divanı Hümayun ve Haremi Hümayun oluşturuyordu. Haremi Hümayun, eşler, çocuklar, cariyeler, köleler, eğitmenler, danışmanlar, hükümdarı eğlendirmekle görevli sağır, dilsiz ve cücelerden oluşan özel yaşama dönük kişilerin

bulunduğu kesimdi. Haremin başındaki Kızlarağası her devirde gücünü koruyordu. Çünkü Padişahı en çok etkileyen onlardı.

Sarayda politika üretmek için resmi bir mekanizma ya da özel bir danışma kurulu olmadığı için bütün kararlar Padişah tarafından alınıyordu. Bu kararlarda Sultanın kişiliği kadar, onun güvenip kulak verdiği kişi ve hizipler önemli rol oynuyorlardı.

Divanı Hümayun'u sadrazamlar yönetirdi. Sadrazamın yanında adli işlerin başı olan Kazasker; mali işlerin sorumlusu Defterdar; askeri güçten sorumlu Rumeli Beylerbeyi; alınan kararları Padişah adına mühür basarak tasdikleyen Nişancı bulunurdu. Bu divan üyeleri saraydaki Enderun Mektebi'nden yetişirlerdi. Bunlar daha çok devşirilen çocuklardı. Hıristiyan ailelerden devşirilen bu çocukların savaşmaya yatkın olanları asker olarak ayrılır, zekâlarından dolayı özel olarak seçilmişler de Enderun Mektebi'nden saraya geçerlerdi.

Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar sadrazamlar Müslüman ve Türk asıllılardan seçilirken, o tarihten itibaren yabancı soyundan gelen devşirmeler sadrazam olmaya başladılar. Padişahlar, soylu Hıristiyan asıllıları devletin en yüksek makamına getirerek Balkanlardaki bu ailelerin gücünü siyasi amaçla kullanmışlardır. Osmanlı için varsa yoksa Balkanlardı. Anadolu onlar için önemli değildi. Bu nedenle Rumeli Beylerbeyi divan toplantılarına katılma hakkına sahipken, Anadolu Beylerbeyi divanın asli üyesi olmayıp ancak Anadolu'da bir sorun çıktığında bilgi vermek için divana katılabilirdi.

Divanı Hümayun'daki vezir, kazasker, defterdar, beylerbeyi ve nişancı, yürütme görevini sürdüren birer devlet memuruydular. Bir de bunların altında kâtiplik sınıfı vardı ki o zaman için en şaşaalı görev sayılıyordu. Bu nedenle Osmanlı'da okumuş yazmış, 'aydın geçinenlerin' önemli bir kısmı saraya kâtip olmak için yarışırlardı. Buraya çıkamayanlar ise, bakanlıkların özel kaleminde yer alırlardı. Kâtipler, dini eğitim veren tipik medrese mezunlarıydı. Bütün bunlara rağmen kâtipler, Osmanlı seçkin zümresinin ve hiyerarşisinin alt kademesinde yer alıyorlardı.

Şunu vurgulamak gerekir ki, önemli devlet kararlarının pek çoğu Divan üyelerini ilgilendirse de, Divanı Hümayun'un dışında alınıyordu. Padişahın buyruğu, Divanı Hümayun kararlarını yansıtıyor görünse de, asıl kararın padişaha ait olduğu açık bir olguydu. Mutlak hakimiyet Sultanındı. Sultan kapalı kapılar ardında karar ve talimatlarıyla Divanı Hümayun'u etkiliyordu.

Kardeşlerim! Bu mutlak gücün etkisini belirtmek için, yaşanan bir olayı sizlere anlatmak isterim. Sultan I. Mehmet öldüğünde sadrazam ve divan üyeleri, büyük oğlu Murad'ın tahta çıkmak üzere başkente gelmesine kadar olayı halktan ve askerden gizlemişler, askerin isyanını önlemek için divan üyeleri cenazeyi sarayın penceresine getirmişler, içoğlanları arkadan sıkıca tutarak sanki Sultan sağmış gibi ellerini kollarını sallamışlar, sakalını sıvazlıyormuş gibi elini sakalına getirmişler. Bunun üzerine halk ve asker dağılmış.

Kardeşlerim! Osmanlı'da ister sağ isterse ölü olsun, mutlak hakimiyet Sultana aittir!

Devşirmeler Sarayı'nın gücünü Sultan belirliyordu. Bu mutlak gücün birinci ayağını din oluşturuyor. Din ise gücünü, Şeyhülislam, ulema ve Halife'den alıyordu. Bunu tüm ayrıntılarıyla ilk konuşmamda sizlere anlatmıştım.

Kardeşlerim! Devşirmeler Sarayı'ndaki mutlak gücün ikinci ayağını ise, asker oluşturuyor. Osmanlı ordusunu, tımarlı sipahiler, yeniçeriler, azaplar ve akıncılar oluşturuyordu. Osmanlı Devleti başlangıçta tımar sistemi ile mülkiyeti devlete tasarruf hakkı kullanıcıya ait olmak üzere, taşradaki toprakları sipahilere veriyor; onlar da bu topraklardan yararlanma karşılığı olarak, savaşta kullanılmak üzere devlete asker yetiştiriyordu. Tımarlı sipahiler askeri gücün yanı sıra devletin taşradaki zaptiyesi rolünü üstleniyordu. Tımarlı sipahiler, Osmanlı'nın ücretsiz askerleriydi. Geçimlerini kendine tımar olarak verilen topraktan sağlıyordu.

Askeri gücün asıl önemlisini, başta Balkanlar olmak üzere fethedilen yabancı ülkelerden devşirilen Hıristiyan çocukların-

dan yetiştirilen yeniçeriler ordusu oluşturuyordu. Osmanlı, bu köle-asker uygulamasını Abbasilerden almıştır. Abbasiler, köle-askerleri, o zaman köle olarak alınan Türklerden kuruyordu. Devşirilen Hıristiyan çocuklardan kurulu yeniçerilerin, bağlı olduğu komutanının dışında akrabası ve çıkar ilişkisi içinde olacağı bir kan bağı yoktu. Acemi Oğlanlar Ocağı'na alınan ve özel eğitimden geçirilen yeniçeriler, yurtsuz, ırksız, dinsiz birer ölüm makinesi olarak yetiştiriliyordu. Dini eğitimden ziyade dünyevi ve hümanist Bektaşi babalarının himayesinde rind tarzı bir eğitim veriliyordu. Yeniçeriler, Osmanlı'nın paralı askerleriydiler. Paralarını devlet hazinesinden alıyorlardı. Yeniçeriler İstanbul'da oturuyor ve Devşirmeler Sarayı'nı koruyordu. Yeniçeriler, barış zamanında Sultanın muhafız birliği görevini yürütüyorlardı. Yeniçeriler seçkin bir güç oluşturuyorlardı. Hem Sultanın gücü hem de onun korkusuydular.

Yeniçeriler, zamanla Bektaşi tekkeleriyle yakınlaştılar ve Osmanlı'daki zanaat localarını kontrol eder duruma geldiler. Osmanlı'da en önemli üretim gücü olmaya başlayan esnaf loncalarında söz sahibi oldular. Giderek muhalefetin en güçlü sesi oldular. İç siyasette etkin bir güce dönüştüler. Ulema, bu askeri gücü kendi lehine kullanmaya başladı. Hepimizin bildiği gibi II. Mahmut, bütün gücü merkezde toplamak için yeniçeri kıyımını gerçekleştirdi. Ardından Batı tarzında paralı asker sistemini kurdu. Dışarıdan sürekli borç para alan ve maliyesi tamtakır bir imparatorluğu iflasa sürükleyecek yeni bir tüketim mekanizmasını hazırladı.

Devşirmeler Sarayı'nda tek koruyucu güç yeniçeriler değildi. Yeniçeriler gibi devşirilen Hıristiyan gençlerden seçilen ve Enderun'da yetiştirilen Kapıkulu Süvarileri de Sultanın koruyucu özel birlikleriydi. Bunların dışında bir de taşradan savaş sırasında toplanan ve yoksul halk çocuklarından oluşturulan Azaplar adlı yaya askerler vardı. Azaplar, hayatları savaşta kolayca harcanabilen 'ucuz' askerlerdi. Ordunun bir başka kolunu Akıncılar oluşturuyordu. Akıncılar Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki gazi

geleneğinden gelen, daha çok sınır bölgelerinde bulunan öncü birliklerdi. Akıncılar, XVI. yüzyıldan itibaren önemlerini giderek yitirdiler...

Kardeşlerim! Devşirmeler Sarayı'nın mutlak gücünün dayandığı üçüncü ayak, bürokrasi idi... Babıâli'de yoğunlaşan bürokratlar, devlet çarkının Devşirmeler Sarayı lehine dönmesi için özel olarak Enderun mektebinden yetiştirilen kişilerdi. Daha sonra Darülfünun, bürokrasiyi takviye eden bir kurum olarak ortaya çıktı.

Kardeşlerim! Osmanlı'nın aydın sayılan kalem efendileri, Enderun ile Darülfünun'dan yetiştiler. Halka değil, devlete hizmet için var oldular. Giderek sistemin birer çarkı haline dönüştüler.

Kardeşlerim! Mutlak gücü, din, Halife, ulema, asker ve bürokrasiye dayalı Devşirmeler Sarayı, üretmeyen, tüketen bir saray konumundaydı. Başlangıçta giderlerini savaşlardaki ganimetlerden sağlıyordu. Fetihlerin sona ermesi ya da fetih yapamaz hale gelinmesi üzerine kendi içerisine döndü. Osmanlı Devleti artık, yoksullaştırma pahasına halktan sağladığı vergilerle giderlerini karşılamaya çalışıyordu. Devşirmeler Sarayı, asalakların yaşadığı bir saraydı. Yoksul halk bu sarayı besliyordu. Osmanlı hiçbir zaman üretmeyi düşünmedi. Ekonomiye önem vermeye başladığında ise, iş işten çoktan geçmişti. Osmanlı'nın ekonomik sistemini çok iyi anlatan bir halk deyişi vardır:

Şalvarı şaltak Osmanlı,
Eyeri kaltak Osmanlı,
Ekmede yok, biçmede yok,
Yemede ortak Osmanlı."

Proodos Locası'nın ritüelik toplantısı sona ermişti. Konferansa, "Kardeş Sofrası"nda devam ediliyordu. Loca kardeşleri ilk kadehlerini dostluk ve kardeşlik için kaldırdıktan sonra Ferhat Paşa konuşmasına devam etti:

"Kardeşlerim! Şimdi de Devşirmeler Sarayı'nın dışına çıkıp öncelikle Osmanlı topraklarına ve onun üzerinde yaşayan halkın durumuna bakalım. Osmanlı'da toprağın mülkiyeti devlete aittir. Sadece toprağı işleme yetkisi onu kullanacak olanlara geçici olarak devredilir. Bu bağlamda konuya Osmanlı'daki üretim ilişkileri açısından bakarsak, Osmanlı'da ekonomik sistem, feodal mülkiyet ilişkileri aleyhine gelişmiştir. Batı tarzı feodal beylere Osmanlı'da rastlanmaz...

Kendi kendine yeten kapalı köy birimleri, Osmanlı Devleti'nin titizlikle koruduğu toplumsal hücreler olmuştur. Bunların birbirleriyle ilişkileri de özenle sınırlandırılmıştır. Türkmen, Ermeni, daha sonra Kürt aşiretlerinin çözülmesiyle oluşan köyler, Anadolu'daki en yaygın kapalı üretim ilişkilerini oluşturuyordu. Köylerin birbiriyle ilişkilerini önlemek için, birbirinden uzak, düzenli yolu olmayan engebeli bölgeler, köylülerin yerleşim yerleri olarak seçiliyordu. Anadolu halkı, Devşirmeler Sarayı için unutulmuş, unutturulmuş bir halktı.

Konumuza, toprakların mülkiyeti açısından baktığımızda; toprak rejiminin temelinin, Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Hanefi mezhebinin ilkeleri doğrultusunda konuya bakan Halepli Şeyh İbrahim'in *Multeka* adlı eserinden alındığını görüyoruz. Şeyhülislam Ebusuud Efendi, *Multeka*'daki toprak rejimini Osmanlı Devleti lehine yorumlayarak durağan bir toprak sistemi yaratıyordu.

Osmanlı'nın Hanefi mollalarının itibar ettikleri bu esere göre, Müslümanlar, fethettikleri toprakları başlangıçta gaziler arasında ganimet olarak dağıtıyor veya eski sahiplerine vergi ödeme karşılığı geri veriyordu. Fetih sonrası ele geçirilen ve Müslüman gazi askerlere ya da İslamiyeti kabul edenlere verilenlere, öşür arazi deniliyordu. Buna karşın zorla ele geçirilen, haraç ya da vergi ödemek şartıyla eski sahiplerine bırakılan topraklara Haraç arazi deniliyordu. Buradaki esas nokta, ister öşür isterse Haraç arazi olsun, Müslüman gazilerle sonradan Müslüman olanların toprağın asıl sahipleri olmasıydı. Devlet için temel kıs-

tas, Müslümanlığı kabul etme koşuluydu.

Ancak, Kanuni devrinin ünlü Şeyhülislamı Ebusuud Efendi, verdiği fetvasıyla duruma yeni bir açıklık getiriyor, hazırlanmasında büyük rol oynadığı Budin Kanunnamesi ile sadece ev ve bahçelerin toprağının özel mülk olabileceğini, bunun dışındaki bütün ekilebilir toprakların miri arazi, yani mülkiyetinin devlete ait olduğunu belirtiyordu. Bu toprakların sadece tasarruf hakkının işleyene verilebileceğini fetva olarak ileri sürüyordu. Hanefi kuramında devlet hazinesi ve toprak, Müslümanların ortak mülkü olup toplum adına onları yönetme yetkisi Sultana veriliyordu. Bu hukuki formül, Sultana toprak üzerinde sınırsız bir yetki veriyordu. Bu da İslam hukukçularının halk değil, Sultan lehine çalıştıklarının özel bir örneğiydi.

Böylece Osmanlı'da toprak kullanıma göre şeklen üçe bölünüyordu. Bunlardan ilki sadece Müslümanlara bırakılan öşür arazidir. Bu topraklarda Müslüman köylü sınırsız hakka sahip değildi. Köylü sadece bir çift öküzün sürebileceği genişlikteki toprak karşılığında devlete, sabit sistemli çift vergisi ya da elde edilen ürünün onda biri oranında ödenmesi gereken oransal sistemli öşür vergisi ödemekle yükümlüydü...

İkinci toprak çeşidi, haraç arazidir. Bunlar gerçek mülk statüsünde olup, gayrimüslimlere terk edilen topraklardır. Bu toprakların sahibi, bir çeşit vergi olan haraç vergisi ödüyordu. Bir de gayrimüslim reşit erkeklerin ödediği baş vergisi cizye söz konusuydu. Bu topraklar, devletin Balkanları elinde tutma gayretinden doğan bir sistemdi. Bu topraklar son derece verimli topraklardı. Zamanla Ayan adı verilen bir tür feodal beyler yaratıyordu.

Anadolu'daki köylüğe ait topraklar ise, bağımsız bir güç oluşturmayı, feodal bey yaratmayı engelleyen, bir çift öküzün sürdüğü verimsiz topraklardı. Bunlar, köylünün toprağı üç yıl ekmezse devletin elinden alacağı topraklardı.

Devletin üçüncü tarzda toprak biçimini miri arazi oluşturmaktadır. Bu tip topraklar, çıplak mülkiyet hakkı devlete ait top-

raklardır. Kullanım hakkı, savaş sırasında devlete askeri hizmet sunmak üzere tımarlı sipahilere devredilen topraklardır.

Miri toprak sistemi, Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Çünkü Osmanlı'nın yayılma siyaseti başlangıçta bu tür bir toprak sistemine olanak vermiyordu. Topraklar başlangıçta gazilerin fetihlerini başarılı kılmak için ganimet olarak öşür arazi şeklinde gazilere ya da fethedilen bölgelerdeki gayrimüslimleri Osmanlı yanına çekebilmek için onlara haraç arazi olarak veriliyordu. Bu toprak dağılımı Osmanlı'nın yerli toprak sahipleriyle işbirliğini kolaylaştırıyordu.

Miri araziler üzerinde askeri sistemin kaynağını oluşturmak üzere tımar sistemi kuruluyordu. Toprağın kullanımı karşılığında, savaşta asker kaynağını oluşturan tımarlı sipahiler yetiştiriliyordu. Bu topraklar, gücün belli ellerde yoğunlaşmasını önlemek için küçük tutuluyordu. Miri araziler hisse ayrımına uğruyor, hisseler yeniden bölünebiliyor ve küçülebiliyordu. Bu bölünme hızlandırılıyor, yakın köyler arasında dağılıma tabi tutuluyordu. Bu suretle sipahinin feodal bir bey haline gelme yolları tıkanıyordu. Görüldüğü gibi Osmanlılar, çeşitli yollarla toplumdaki feodal ilişkilerin gelişmesini önlüyorlardı.

Kardeşlerim! Osmanlılar merkezi devleti kurarken, esas olarak iki tip feodal gelişimle karşılaştılar. Bunlardan birincisi, Anadolu'da Osmanlı'dan önce aşiret aristokrasisi halinde ortaya çıkan, zamanla toprağa yerleşerek toprak aristokrasisine dönüşen Türkmen Beylikleriydi. İkinci tip feodal ilişkiler ise, daha çok Balkanlarda rastlanan Batı tarzı feodal malikânelerdi. Bu bölgedeki feodal ilişkilerin güçlü olması, tımar sisteminin uygulanmasını önemli ölçüde önlüyordu.

Osmanlı'nın merkezi devletinin gücünün artmasıyla, Türkmen Beyliklerinin toprakları baskı ve zulümle devlet kontrolüne geçerek miri arazi kapsamına alındılar. Fethettikleri Balkan ülkelerindeki feodal toprak ilişkilerini de, topraksız kaldığı için geçim derdiyle isyan eden Türkmen ailelerin bu bölgelere sürgün olarak gönderilmesiyle ya da toprakları baskıyla yerel topraksız

ailelere dağıtmak suretiyle miri araziye dönüştürerek mevcut sistemi bozdular.

Osmanlı merkezi devleti, feodal gelişmelerle sürekli bir savaş halinde oldu. Miri arazi, özel mülkiyet aleyhine gelişti. Osmanlı Devleti, ülkenin 'toprak ağası' oldu. Miri arazi sistemi ideolojik bir biçimde kullanıldı ve Osmanlı despotizminin temelini teşkil etti.

Taşradaki feodal beylere kendi sınıfını yarattırmayan, şehirlerde ise burjuvazinin gelişimini devlet tekelciliği ile kontrol altında tutan Osmanlı devlet sistemi, Batı tarzı ekonomik gelişimi, ideolojik yapılanmayı ve düşünsel evrimi de böylece engellemiş oluyordu.

Kardeşlerim! Konuya biraz da reaya yani halk açısından bakalım. Osmanlılar, köylü kitlelerini çeşitli üretim biçimlerinde aldıkları statülere göre kategorilere ayırmıyorlardı. Hepsine birden, sürü anlamına gelen reaya adını veriyorlardı. Bu anlayış temelini, halkını biat eden cemaat olarak gören İslami anlayıştan alıyordu.

Osmanlılar, Türkmenler, Kürtler ve Yörükler gibi dağlık bölgelerde yaşayanların, aşiret ya da boy örgütlerinin ilişkileri dışında bağımsız bağlantılar kurmalarına olanak tanımıyordu. Onlara kendi alanları içinde şekli hareket alanları bırakıyordu. Aşiret reisleriyle farklı çıkar ilişkileri kuruyordu. Bunlardan gelen isyankâr eylemleri ise, Osmanlı despotik devleti kanlı bir şekilde bastırıyordu. Bunların devlete muhalefet oluşturmalarını önlüyor, bunda başarılı olmadığı zamanlarda, vergi, askerlik ya da diğer mükellefiyetler koyarak baskı altına alıyordu...

Kardeşlerim! Osmanlı ikili bir özelliğe sahiptir. Bir yanda maddi ve manevi her türlü gücü kendinde toplayan Devşirmeler Sarayı ve onun destekçileri olan asker, ulema, bürokrasi, dini hilafet; diğer yanda ise, her türlü baskı ve sömürüye açık ve Sultana kesintisiz biat eden, suskun Anadolu halkı ve taşra teşkilatı.

Osmanlı, merkezi-despotik bir devşirmeler devletidir! Osmanlı'da devlete ve Sultana biat ideolojisinin yaratıcıları, Niza-

mül Mülk, Nasreddin Tusi, İbni Haldun, Gazali gibi İran-Arap devlet geleneğini bilen kişilerdir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu, Diyar-ı Rum, Selçuk, İran ve Arap devlet ideolojisinin melez çocuğudur!

Kardeşlerim! Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Osmanlı'daki temel kavga, taşrada dirlik sahibi ve çoğu Türkmen kökenli bey aileleri ile merkezde ve şehirlerde güç kazanan devşirmeler aristokrasisi arasında cereyan etmiştir.

Devlet aygıtının özdeşleştiği ve çıkarlarını en çok koruduğu kesim, hanedan mensupları ile vezirlik, defterdarlık, kazaskerlik, beylerbeyliği ve sancak beyliği gibi yüksek görevlerini ele geçirmiş devşirmeler aristokrasisi idi. Ancak, devletle işbirliği içinde olan bu kesim, homojen bir yapı oluşturamıyordu. Merkezi devlet, despot bir devlette olduğu gibi çeşitli unsurlar arasında denge kurmaya çalışıyordu.

Kardeşlerim! Osmanlı şehirleri, köylere hükmeder yapıdaydı. Osmanlı'da köyler şehirleri besliyordu. Devlet eliyle zenginleşen kişiler, dikkat çekecek kadar zenginleşmenin tehlikelerini görerek servetlerini gizliyorlardı. Osmanlı'da paşalar, beyler, saray bürokrasisi ve vakıf yöneticileri biriktirdikleri nakdi servetleri tüccarlar ve sarraflar kanalıyla işletiyorlardı. Servet burjuva sınıfında değil, Osmanlı bürokrasisinde toplanıyordu. Beyler, paşalar ve zanaat sahipleri Osmanlı toplumunun en zengin bölümünü meydana getiriyordu.

Ancak, Osmanlı Devleti toplumsal sınıfların klasik biçimiyle oluşmasına set çekerek, aktif değil tutucu bir rol oynamıştır. Aynı devlet, köylerdeki ağalarla ticaret burjuvazisi oluşturmakta olan tüccar zümrelerine karşı narh sistemi; sarraflara normal oranın üzerinde faiz yasağı getirmesi, dini vakıfların yaygınlaşması, yoksula aş ve ekmek dağıtması gibi tedbirlerle halkı koruyor görünerek, olumlu bir rol oynamıştır. Bu nedenle halkın gözü boyanarak Devlet Ana ve Kerim Devlet rolüne soyunmuştur.

Oysa aynı devlet, nüfusun büyük çoğunluğunu, komünal ve ilkel sınırlar içerisinde tutarak köyleri kasabaları birer asker ve

vergi rezervi kabul etmiş, tarihin akışına ters düşerek tutucu ve ceberut devlet vasfını kazanmıştır. Yoksulluğu önleyememiştir...

Kardeşlerim! Osmanlılar, merkezi yönetimin despotik devlet olmasına özen göstermişlerdir. Bu amaçla İbni Haldun'un, 'Hükümdar, istibdat uygulayan bir müstebit olmalıdır!' görüşüne dayanmışlardır. İstibdatın bu ülkede bu denli tutunmasının nedeni, İslamiyetin beyinlere yerleştirdiği kulluk anlayışıyla ilgilidir. Millet anlayışı yerine, cemaat anlayışıyla ilgilidir. Kullar, Osmanlı despotizminin temelini oluştururlar!

Kardeşlerim! Osmanlı haşmeti denilen o görkemli sisin arkasında ne kanun ne adalet ne de Tanrı korkusu vardır. Orada yalnızca şeytanlar savaşır... Osmanlı haşmeti, Şeytan'ın cehenneminden daha acımasız ve insanlık dışıdır!

Makyavel'e göre, 'Osmanlı'da halkı sürükleyen liderler olmadığı için, orada korkulacak kimse yoktur!' Bu nedenle Sultan halktan değil, halk, despotik Sultandan korkar.

Sevgili kardeşlerim! Sözlerimin sonuna gelmiş bulunuyorum. Osmanlı Devleti'ni despotik bir din devleti olarak nitelemeyi haklı kılan temel neden, onun bilim ve özgür düşüncenin gelişimini önlemesi, dini düşünceyi aklın önüne koymasıdır! İslamcı dogmatik yapısıyla gerici bir rol oynamasıdır. Osmanlı'nın üreten değil tüketen bir toplum olmasıdır. Feodalizmi ve burjuvazizmin gelişimini, özel mülkiyeti önlemesi, fetihlerle beslenen tüketen bir toplum olmasıdır. Ümmetçi ve dogmatik İslam normları arasında sıkışıp kalması ve kendi halkına sürü gözüyle bakmasıdır. Her türlü aydınlığa yüz çevirmesidir. Ne Aydınlanma Çağı'nı ne de Fransız İhtilali'ni anlayamamasıdır. Osmanlılar, devleti İslamla meşrulaştırmaya çalışmışlardır...

Kardeşlerim! Şimdi size soruyorum: Bütün bu anlatılanların ışığında Osmanlı'da aydın sayılanlar nerede duracaklar? Osmanlı sisteminde aydınların durduğu yer neresidir? Arap ve İran toprakları kendi felsefecisini yaratırken, felsefecisi, düşünürü olmayan bir toplumda aydını kim yaratacak? Bilimi gelişmeyen, aklı yüceltmeyen bir sistemde aydını kim aydınlatacak? Batıda

demokrasiler gelişirken, Osmanlı'da aydın geçinenler hangi sistemi savunacak? Cahil bırakılmış halkını, dinle kutsanmış Sultanının karşısında nasıl direnmeye inandıracak? En tepede Devşirmeler Sarayı, yanında onu savunan ordu, ulema ve bürokrasi bütün haşmetiyle dururken en aşağıda kolu kanadı kırık Osmanlı halkına kim önderlik edecek?

Kardeşlerim! Bu soruların yanıtını ben söyleyeyim. Onlar için Osmanlı'da sığınacakları üç liman var: Babıâli, ulema ve basın...

Biliyorsunuz, Batıda aydınlara burjuvazi destek vermiştir. Osmanlı'nın gerçek bir burjuvazisi yoktur! Burjuvazinin ilk örneği sayılan gayrimüslimler vardır. Ancak, Osmanlı'nın gayrimüslim burjuvazisi, kendisine hep misafir gözüyle bakmıştır. Ne onlar Osmanlı'yı ne de Osmanlı onları benimsemiştir. Onlar, Osmanlı'da devrimci bir rol üstlenmemişler, Osmanlı da onlara bu fırsatı vermemiştir. Onlar hep Batının içinde olmayı düşlemişler, bütün sorunlarını Batılı devletlerle çözmeyi yeğlemişlerdir. Osmanlı'nın aydın geçinen okuryazar kesimi de onlara hep tepeden bakmıştır. Onlara karşı küçümser bir tavır sergilemiştir.

Bu nedenle Osmanlı okuryazarı için en önemli liman Babıâli bürokrasisidir. Osmanlı okuryazarı, Lale Devri ile birlikte Babıâli bürokrasisinde ya da onun uzantısı olan elçiliklerde yer almaya başlamışlardır. Dışişlerinin Tercüme Odası ile Divanı Hümayun kâtiplikleri de belirtilmesi gereken yerlerdir. Ama buralar devletin organlarıdır. İşte aydın diye nitelenen bu okuryazarlar buralara yerleşmişler, giderek devletten ikbal ve makam bekleyen, devletle özdeşleşen, onun düzenini savunan memur-aydın denilen garip bir tip yaratmışlardır. Osmanlı aydını denenler, devletin çocuklarıdır!

Kardeşlerim! Mutlakıyetçi devletle uzlaşıp onun düzenini savunanlar, ülkesini değişime götüremezler! Batı anlamında aydın olamazlar!

Osmanlı okuryazarının, bürokrasinin yanı sıra sığındığı ikinci liman ulema kesimidir. Osmanlı'da dinin baskın öğe ol-

ması, eğitimin din ağırlıklı sürdürülmesi, onu hep ulemaya yaklaştırmıştır. Osmanlı'nın alt ve orta sınıf ailelerinden gelen bu okuryazar kesim, ulemanın muhafazakâr değer yargıları ile devletin teokratik ve mutlakıyetçi ilkeleri arasındaki çıkmaz sokakta bocalayıp durmuştur. Koskoca Osmanlı Devleti'ne yön verenler, bir avuç okuryazara neden yön vermesinler?

Kardeşlerim! Osmanlı okuryazarı geç bir dönemde, matbaanın Osmanlı'ya getirilmesiyle birlikte, son bir liman olan basının içine sığınmışlardır. Yabancı kökenli kişilerin çıkardığı gazetelerin dışında yayınlanan sınırlı sayıdaki gazeteler, Osmanlı'nın resmi yayın organı görevini yürüten gazetelerdi. Bu gazetede yazdıklarıyla devletin resmi politikalarını destekliyorlardı. Devletin sansür politikası, yerli ve yabancı gazeteleri kontrol altında tutuyordu. Ayrıca, bu gazetede yazdıkları sistemi sorgulayan yazılar değildi. Babıâli bürokratlarını öven ya da yeren yazılardı. Devletin finanse ettiği gazetelerde yazı yazanlar, hangi aydın fikirleri halka götüreceklerdir?

Kardeşlerim! Sözlerimi bitirirken, yukarıda belirttiğim hususların ışığında, Osmanlı ne kendine özgü bir felsefe ne de felsefeci yaratabilmiştir. Osmanlı'nın sahiplendiği felsefecilerin büyük çoğunluğu İran ve Arap kökenli İslam felsefecileridir. Türk kökenli Farabi, İbni Sina ile Tusi, Cürcani, İbni Haldun, Arabi, Gazali gibi Osmanlı'daki İslami kesimin sahiplendiği bu felsefeciler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce yaşamış İslam felsefecileridir.

Osmanlı, Batı tarzında aydın yetiştirememiştir. Yukarıda vurguladığım mevcut sistem, aydın yaratmaya müsait olmamıştır. Aydın gözükenler ise halkın yanında değil, Sultanın ve devletin yanında olmuşlardır!

Arz etmeye çalıştım, Üstadı muhteremim ve kardeşlerim!"

Üstadı Muhterem, "Ferhat kardeşim, konferansınız son derece özlü ve çarpıcı. Belli ki büyük emek verilerek hazırlanmış. Çalışmanız için ben ve loca kardeşlerim adına size sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum," dedi. Ardından sözlerini sürdürerek,

"Kardeşlerim! Tanrı, bizlere ve yeryüzündeki bütün insanlara yardım etsin, insanlık sevgisi dört bir yana yayılsın!" diyerek loca toplantısını kapattı.

Ferhat Paşa, mutlu bir şekilde mabetten ayrıldı. Ama Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın, Şinasi'nin mutlu olarak ayrıldığı pek söylenemezdi.

Zalimlere tapınanlar ve biat edenler, kayıp ruhları taşıyan cesetlerdir.

KISIM: VII

Beşiktaş Sinanpaşa Camii çevresindeki esnaf, sabah erkenden uyanmıştı. Bugün bayram ya da Cuma günleri gibi çok büyük bir hareketlilik gözlenmiyordu. Çünkü Sultan, Cuma ve bayram namazlarında Sinanpaşa Camii'ni tercih ettiğinden, o saatlerde Beşiktaş olağanüstü günlerinden birini yaşıyor olurdu. Oysa bugün sıradan günlerden birisiydi. Esnaf kepenklerini açmış, hayırlı müşteri beklemekle meşguldü. Yalnızca Musa Çavuş'un kahvesinde bir hareketlilik gözleniyordu. İşkodralı Sefer Ağa'nın fırınının önünde Beşiktaş iskelesinin hamalları taze ekmek almak için kuyruğa girmiş sırada bekleşiyorlardı. Ekmeğini alanlar, çayını yudumlamak için Musa Çavuş'un kahvesine yöneliyordu. Sokakta, Yıldız Sarayı'nın güvenliğini sağlayan Hasan Paşa Karakolu'nun iki erinden başka kimse görünmüyordu. Hasan Paşa Karakolu, o zamanlar bir hayli ünlüydü. Şehirde ve çevrede huzuru bozanlar, oruç tutmayanlar, sarhoşlar, meydanı boş bulup devlete sövüp sayanlar Hasan Paşa Karakolu'nda hizaya getiriliyordu.

Andon erkenden Musa Çavuş'un kahvesine oturmuş, kahvehane seçkinlerinin mektuplarını okumakla meşguldü. Oysa kahvede oturan saraylı ağalar vardı ama onlar da okuma yazma bilmiyorlardı. Andon gür sesine bir de kutsi bir hava vererek okuyordu gelen mektupları. Kahvedekiler de Mevlidi Şerif dinler gibi huşu içinde dinliyorlardı.

Osmanlı sarayının harem dairesinin ağalarından Abdülgani Ağa, mektubu okuyup bitiren Andon'a dönerek, "Ulan Andon, ne yazık ki Ermenisin. Eğer Müslüman olsaydın, seni sarayın Kuran hafızı yapardım," dedi. Etraftakiler gülüştüler.

İçlerinden birisi, "Abdülgani Ağa, bari oğlanı harem dairesine korucu yap da cariyeleri görüp gözü gönlü açılsın," dedi.

Abdülgani Ağa, "Ulan zevzekliği bırak! Biz burada ciddi şeylerden bahsediyoruz," diye çıkıştı. Andon, diğer mektupları okumaya devam etti.

Bu sırada Sinan Paşa Camii'nin avlusunda elinde kitaplarıyla Saffet Yusuf göründü. Cami imamının torunuydu. Eskiden bu caminin imamlığını yapan Abdülhalim Efendi, birden yıldızı parlayarak saraya kadar yükselmiş, ulema sınıfının arasına karışmıştı. Şimdilerde Ortaköy civarında bir yalıda oturuyordu. Makamı ile birlikte burnu da büyüdüğü için, eskiden yalınayak başıkabak imamlık yaptığı Sinanpaşa Camii'ne ve etraftaki komşularına uğramaz olmuştu. Bazıları onun tefekküre yattığını, kırklara yedilere karıştığını, ulu bir kişi olduğunu, sadrazamlara, Sultanlara akıl sattığını, etrafında topladığı tarikat mensuplarıyla büyük bir cemaat oluşturduğunu söylüyorlardı. Ona kırgın ve öfkeli olanlarsa ne dini bilgisinin ne geçmişinin saygın bir ulema olmasına yeterli olduğunu, sadece çevresindekilerin gözünü boyadığını söylüyorlardı.

Saffet Yusuf, Andon'u kahvede mektup okurken bulunca çok sevindi. Andon, "Biraz bekle, hemen geliyorum" kabilinden bir işaret yaptı. Elindeki son mektubun okumasını bitiriyordu. Saffet Yusuf, rüştiyenin son sınıfına gidiyordu. Andon'u beklerken, Büyükdere'den aşağı doğru, Beşiktaş Meydanı'na inen Makedonyalı sebzeci Lazo Curo'nun atlarını gördü. Kervan gibi arka arkaya dizili bu süslü atların üzerindeki küfeler sebze, meyve doluydu. Atların boynundaki çıngıraklar geldiğini haber veriyordu.

Tetovalı Cabir Cabbar'ın kasap dükkânı ile Yorgi Usta'nın ciğerci dükkânı, öğle için hazırlıklarla meşguldü. Yorgi Usta önceleri tuzlu balık, zeytinyağı satarken, şimdi araya bir de ciğer ve kavurma işini sokmuştu. Kızını evlendirip işçisi Sava'yı içgüveysi yapmasa, ciğer ve kavurma işine giremezdi. Öğlen oldu mu, fırından taze ekmeği kapan Beşiktaş sahilinin hamalları ci-

ğercinin önünde kuyruğa girerlerdi. Yorgi Usta'nın damadı da kendisi de Karamanlı Rumlardandı. Çarşıda en çok parayı Yorgi Usta kazanıyordu.

Andon'un dedesi Hagop, onu okuması için Erzincan'ın Armudanlı Köyü'nden İstanbul'a, akrabalarının yanına gönderirken, "Bak oğul, sarraf olursan adam olursun, ama Armudanlılar gibi ekmekçi olursan, sefil olursun," demişti. Ama İstanbul'da sarraf olmak her babayiğidin harcı değildi. Andon, Yorgi Usta'nın faizle para çalıştırdığını biliyordu. Yüzde yirmi beş faizle Beşiktaş'taki meyhanecilere, Tophane'deki kasap ve toptancılara borç para veriyordu. Yorgi Usta okuma yazma bilmediği için borç senetlerini Andon yazıyordu. Kendisi gibi damadı da okuma yazma bilmiyordu. Yorgi Usta'nın çevresindeki esnaf sürekli damadın sırtını sıvazlar, "Bu kadar kendini helak etme be Sava! Nasıl olsa Yorgi'nin kırmızı altınları sana kalacak. Önce kızını verdi, sonra da kırmızı liraları," diye eğlenirlerdi. Sava da uzun bıyıklarını sıvazlayarak sinsi sinsi gülerdi.

Yorgi Usta, ciğer verdiği tabakları yıkamazdı. Boşalan tabaklara yeniden ciğer ve soğan koyardı. Tabağı müşterinin önüne koyarken, "Yiyenler, tabakları zaten temizliyorlar, hem de ekmek içiyle iki üç defa sıyırıyorlar, yetmez mi?" derdi.

Andon, Saffet Yusuf'u yanına alarak yürürken Yorgi Usta'nın dükkânının önünde durdu. Yorgi Usta'ya dudağından hiç eksik olmayan sigarasının külünün ciğer tenceresine düşeceğini söyleyince Yorgi Usta, "Boşver be Andon, düşerse düşsün! Nasıl olsa tava da siyah, ciğer de, kül de" dedi. Gülüştüler.

Andon, Saffet Yusuf'a, "Bugün sana büyük bir sürprizimiz var. Görünce aklın başından gidecek. Geçerken babasının dükkânından Leon'u da alalım. Biliyorsun, onsuz olmaz. Hem kahvedekiler ne diyor bize? 'Mahşerin üç atlısı.' Onlar da haklı, bizi birbirimizden hiç ayrı görmediler ki... Bize neden, mahşerin üç atlısı diyorlar, henüz onu çözemedim," dedi.

"Osmanlı'nın ülkesi mahşer yerinden farksız da ondan. Bir yandan Kafkaslar, bir yandan Balkanlar, bir yandan da Araplar

hiç doğru durmuyorlar ki yerlerinde. Osmanlı adeta mahşeri yaşıyor."

Leon'un babasının Galata'ya yakın manifatura dükkânına geldiklerinde Leon müşterilerle konuşuyordu. Leon'un babası Moşe, başta Beyoğlu olmak üzere İstanbul'un önemli mağazalarına kumaş veren en ünlü toptancıydı. Ayrıca taşradaki manifakturacıların her türlü ihtiyacını yine o karşılıyordu. Galata'da limandan inen mallar önce Moşe'nin dükkânına giriyor, oradan etrafa taksim oluyordu. Leon müşteriyle konuşması bitince yanlarına geldi:

"Arkadaşlar, beni ilerde bekleyin. Babam sizi görüp şüphelenmesin. Yoksa izin vermez. Hadi çabuk kaybolun buradan," dedi. Andon ve Saffet Yusuf yavaş yavaş yürümeye başladılar.

Andon, "İster misin şimdi benim okulun müdürü Kirkor Makaryan'a rastlayalım," diye güldü.

"Yapma be Andon! O zaman her şey berbat olur, kuzu kuzu okula gitmek zorunda kalırsın."

Andon, Galata'da Ermenice eğitim veren Getronagan Okulu'na gidiyordu. Bu okulda, imparatorluğun yoksul semtlerinden gelen kapıcı, hamal, odacı gibi yoksul Ermenilerin çocukları okuyordu. Bu okulun öğrencileri, haki renk gömlek giyerlerdi. Yakalarında Ermenice "Getronagan Okulu" yazardı. Andon bugün gömleğini giymemişti ama yine de müdürün tanımasından çekiniyordu. Kirkor Makaryan her gün Hasköy'den gelirdi. Uzun ve bükülmüş bıyıkları, kırmızıya çalan yanakları ve güçlü bir sesi vardı. Otoriterdi. Tüm öğrenciler ondan korkardı.

Tophane'den Salıpazarı'na kadar uzanan bölgedeki kaldırımlarda oturmuş müşteri bekleyen, Tibetli ve Çinli doktorları görünce durdular. Onları izlemeye koyuldular. Buradaki doktorlar sakin sakin oturuyor, hastalarını bekliyorlardı. Hastalarını şifalı otlarla iyileştiriyorlardı. Sarayın ünlü doktorlarından Dr. Marko Paşa'nın, Doktor Horasancıyan'ın iyileştiremediği pek çok hastayı iyileştirdikleri söyleniyordu. Biraz sonra Leon nefes nefese geldi.

"Arkadaşlar kusura bakmayın, sizleri beklettim. Babamdan izin alana kadar akla karayı seçtim. İnatçı keçi, nuh dedi peygamber demedi. Tam o sırada eski bir dostu geldi de, onunla sohbete başlayınca bana izin verdi." Ardından, cebinden çıkardığı anahtarı göstererek, "Andon, bak anahtarı unutmadım!" dedi

Andon, "Bize asıl anahtar lazımdı Leon. Anahtar yoksa biz de yokuz!" dedi. Gülüştüler.

Saffet Yusuf, Leon'un babasının Galata'daki han odasına ilk kez geliyordu. Leon'un babası buraya pek sık gelmezdi. Bu odayı daha çok arşiv gibi kullanıyordu. Eski evraklarını, birkaç dosyasını burada saklıyordu. Leon'un söylediğine göre, babası bazı gönül işlerinde burayı kullanıyormuş. Andon itiraz etti:

"Siz Yahudiler gönül işlerine pek zaman ayırmazsınız!"

"Nedenmiş o?"

"Yahudilere en gerekli olan iki şey, zaman ve para! Gönül işi ise, zaman ve para kaybıdır. Bu nedenle Yahudiler, paralı gönül işlerini pek sevmezler."

"O zaman söylenenler demek ki dedikoduymuş... Bizim ihtiyar, zaten bütün gücünü bu merdivenlerde tüketir. Yukarı çıktığında iş yapamaz hale gelir," dedi. Tekrar gülüştüler.

Odaya girdiklerinde Leon, arka tarafa bakan pencere camının beyaza boyanmış olduğunu gördü. "Bizim ihtiyar, yine tedbirini almış, camı yeniden boyatmış hanın bekçisine," dedi.

Camın bir bölümündeki boyayı, elindeki çakının ucuyla kazıdı. Etrafı rahatça görecek kadar geniş bir delik açtı. Gözünü cama dayayıp dışarıya baktı.

"Oooo! Bizim güzeller yine yerlerinde. Bazıları da salınıp duruyor. Üzerlerine pek bir şey de almamışlar," dedi.

Andon atıldı:

"Çekil şöyle Leon! Ben de birazcık bakayım."

"Çatlama be Andon, sen de göreceksin!" diyen Leon yana çekildi. Bu kez Andon keyifle dışarısını izliyordu.

"Biraz çabuk ol Andon! Biliyorsun, aramızda misafir olanlar var."

"Haklısın be Leon! Saffet Yusuf, gel sen de bak."

Saffet Yusuf, cama yaklaşınca gözlerine inanamadı. Karşı binanın perdeleri açıktı. Pek çok kadın çıplak bir şekilde dolaşıyor ve kendi aralarında pencereyi gösterip gülüşüyorlardı. Pencereye el sallayıp "gel" işareti yapıyor, göğüslerini açıp gösteriyorlardı. Arkadaşları bu manzaraya alışkındı. Ama Saffet Yusuf gördükleri karşısında donup kalmıştı. Heyecandan yüzü kızarmıştı. Arkadaşları alaycı bir şekilde gülüştüler.

Andon, "Ne oldu Saffet Yusuf, aynaya zamk gibi yapışıp kaldın! O gördüklerin ne rüya, ne de sahte bir cennet. Onlar gerçek huriler, orası da gerçek bir cennet. Osmanlı'da iki tür cennet vardır. Birincisi, Sultan ve avenesi için harem... İkincisi ise, gariban halk için, dışarda gördüğün Galata cenneti," dedi.

Leon, "Saffet Yusuf, o cennete gitmek ister misin? Oraya girmek için ne ömür boyu sürecek bir ibadete gerek var, ne de papaz efendiden binbir ödünle alınacak cennetin anahtarına ihtiyaç... O cennetin kapısını tek bir şey açar: O da para! Parası olan o cennete rahatça girer," dedi.

"Yaşı unutuyorsun Leon! Sadece çocuklar giremez oraya. Tıpkı Saffet Yusuf gibi yaşı küçük olanlar."

Tekrar gülüştüler. Saffet Yusuf, yarı kızgın, "Arkadaşlar, bana yaş gerekli de size gerekmiyor mu?" diye sordu.

Leon, "Ama biz torpilliyiz!" dedi.

Andon, "Cennetin bekçisini Leon tanıyor. Babasının yanında çalışan İlyas Usta'nın kardeşi. Ne dersiniz arkadaşlar, şansımızı bir denesek mi diyorum?" dedi.

"Ben bekçiyle konuşurum. İkna edersek gireriz, olmazsa yine camdan bakmaya devam ederiz."

"Bana göre, olur!"

Saffet Yusuf sessiz kaldı. Bu sessizlik, bir tür onaydı.

Leon, cebinden para çıkarıp ikisine de uzattı. "Borç olarak veriyorum, tamam mı?" dedi. Daha sonra, tanıdık bekçiyi bulup konuştu. Bekçi, "Gizlice girin ama yakalanırsanız, ben görmedim, duymadım, bilmedim," dedi.

Andon, "Siz hiç merak etmeyin!" dedi.

İçeri girdiklerinde, avluda tam bir cümbüş vardı. Rengârenk elbiseleriyle kadınlar toplanmış, el çırpıp şarkı söylüyorlardı. Bir zurnacı çalıyor, gözleri boyalı, iri memeli, koca kalçalı bir kadın oynuyordu.

Andon, "Harehırtoz oynuyor," dedi.

Leon, "Anlamadım?" diye sordu.

Andon, "Erzincan yöresine özgü Ermeni halk oyunudur," dedi.

Daha fazla ortalıkta görünmek istemediler. Kendilerine pencereden el eden kadınları buldular. Her biri birer odaya girdi.

İşlerini bitirip dışarı çıkmışlardı ki, Şehreminliği'nden kontrol için gelen bir komiser ile iki çavuş onları durdurdu. Komiser bekçiyi yanına çağırıp öfkeli bir şekilde, "Bu mektepli çocukları neden içeriye aldın?"diye sordu.

Bekçi, "Komiserim, vallahi de billahi de ben almadım! Gizlice girmişler. Ben o sırada ortadaki zurnacılarla, kalabalığı dağıtıyordum," dedi.

"Bekçi efendi, bundan böyle gözünü dört aç! Bir daha görevini yapmadığını görürsem, bil ki kendini Arap çöllerinde bulursun! Hiç acımam, Fizan'a sürerim seni!"

"Bir daha olmayacak komserim!" dedi. Ters ters Leon'a baktı. "Görüyor musunuz yaptığınızı..." der gibi.

Yolda yürürlerken Andon, "Ulan, o ne kadındı be öyle! Ateşiyle dilimi, iliğimi kuruttu," dedi.

Leon da, "Benimkisi de, beni bir anne şefkatiyle sevdi. 'N'apıyorsun, nerede okuyorsun?' gibi bir sürü soru sordu. Yavaş yavaş, tadını çıkara çıkara sevişti benimle," dedi.

İkisi de Saffet Yusuf'a baktı. "Seninki nasıldı Saffet Yusuf?" diye sordular.

Saffet Yusuf, "Ben hâlâ yaşadıklarımın düş mü yoksa gerçek mi olduğunu anlamaya çalışıyorum," dedi. Ama söylediğine kendisi de inanmadı. Arkadaşlarına karşı mutlu görünmeye çalışıyordu. Oysa içinde fırtınalar esiyordu. Kadının bütün çabasına

karşın birleşme olmamıştı. Sonunda kadın kızgın bir şekilde ona, "Yoksa kadınlardan hoşlanmıyor musun? Dalyan gibi delikanlısın, ama kuşun ötmüyor. Madem bir kadını beceremeyecektin, o zaman burada işin ne? Beşiktaş'taki sahile in, orada seni mutlu edecek yüzlerce abaza hammal bulursun!" demişti.

Saffet Yusuf mahcup bir şekilde kadının yüzüne bakmış, "Ne olur sus, kimseye bir şey söyleme!" demişti. Hızla giyinip utanç içinde dışarı çıkmıştı. İçindeki fırtına bir türlü dinmiyordu. Yıkıktı... Bitkindi... Kendini binlerce toz zerresine dönüşmüş hissediyordu. Rüzgârların önünde sürüklenip yok olup gitmeyi arzuluyordu. Giderek içinden ruhunun çekildiğini, tutku ateşinin söndüğünü hissediyordu. Eve dönünceye kadar, kendini arkadaşlarına karşı mutlu göstermeye çalıştı.

Eve geldiğinde annesini yatağında uyur buldu. Sessizce içeri girdi. Annesi gözlerini yavaşça açtı. Ölgün bir sesle, "Geldin mi Yusufum?" diye seslendi.

Saffet Yusuf belli belirsiz, "Geldim anne," dedi.

"Ben de seni bekliyordum. Çok hastayım Yusufum. Her yanım kırılıyor, dökülüyor. Yatakta titreyip duruyorum. Şöyle sırtıma bir şişe çeksen, belki iyi gelir diyorum..."

"Olur anne. Üzerimi çıkarayım da geleyim."

Okul kıyafetini çıkardı. Ev içinde giydiklerini sırtına geçirdi. Gitti, tel dolaptan dört çay bardağı aldı. Biraz da pamuk. İspirto şişesini de getirdi. Pamukları küçük küçük koparıp bardağın dibine yerleştirdi.

Annesi iç gömleğini sıyırıp çıkardı, yanına koydu. Sadece iç donu ile kalmıştı. Yüzükoyun uzandı. Saffet Yusuf elindeki kibriti yaktı. Sırayla cam bardaktaki pamukları tutuşturup belli aralıklarla sırtına kapattı. Alev sönünce, sırtının kabaran kısımları bardağın içine doğru çekildi. Bardağı bir süre sırtında tuttu, sonra çıkarıp yenisini kapadı. Sırtından beline kadar bu işleme devam etti. Bardak kapama işi bitince, ellerine ispirto şişesinden ispirto döktü ve annesinin sırtını ovmaya başladı. Sırtını ovdukça kadın gevşeyip rahatlıyordu. Bir yandan da, " Ellerin dert gör-

mesin Yusufum! Sanki parmakların şifalı," diyordu.

Saffet Yusuf'un parmakları kadının çıplak bedeninde gezindikçe, kadın gizli bir hazzın etkisiyle titriyordu. Saffet Yusuf'un kayan parmakları, ara sıra kadının dışarı taşmış göğüslerine değiyordu. Kadın sessizce, bu dokunuşun keyfini çıkarıyordu. Saffet Yusuf'un titreyen elleri sırtından aşağılara doğru kayıyordu. Kadın ondan ağrıyan kalçalarını da okşamasını istiyordu. Parmakları donunun içine, kalçalarına doğru kayıyordu. Kadının kalçaları parmaklarının arasında titriyordu. Parmakları bazen karın boşluğuna kayıyordu. Parmaklar kalçalarında gezinirken kadın hafif hafif yere sürtünüyordu. Parmaklarından biri kalçalarının arasında gezinirken, diğer eli de göğsünü yandan sıkıyordu. Kadının devinimi gittikçe artıyor, onun parmaklarıyla hız kazanıyordu. Saffet Yusuf, bütün duygu ve tutkularının parmak ucuna aktığını hissediyordu. Kadın çıldırasıya bir ihtirasın etkisiyle gizemli dağlardan dibi görünmez uçurumlara yuvarlanıyordu. Nefesi hızlanıyor, garip sesler çıkarıyordu. Kadın yatağın içinde bir süre sarsıldıktan sonra durdu. Saffet Yusuf çıplak bedenin üzerine uzandı. Kadını kollarıyla sararak hıçkıra hıçkıra ağladı...

Tutkunun ışığı, gün ortasında geçici körlük yaratan Şeytanın nefesidir.

Günaha o uğratmışken, neden insanoğlu utanır?

KISIM: VIII

Hilmi Ziya, Hacer Sultan'ın oğlu Mehmet Servet'i Kuleli Askeri Lisesi'nin kapısından aldığında çok duygulanmıştı. Yeğenini karşısında çakı gibi askeri öğrenci olarak görünce, dört yıl önce gözyaşları içerisinde ailesinden alıp getirdiği o çocuk olduğuna inanamamıştı. Mehmet Servet aslan gibi delikanlı olmuş, askeri üniforma üzerine çok yakışmıştı. Çakır gözleriyle, Çerkez ırkına özgü uzun boyuyla, son derece yakışıklı biri olup çıkmıştı. Hilmi Ziya'nın yanında getirdiği o çelimsiz çocuktan eser kalmamıştı.

Hilmi Ziya, onu gururla bağrına bastı. Uzun süredir Rus cephesinde dolaştığı için onu ilk kez görüyordu. Okula kaydettirdiği gün, sonsuza akıp giden sessiz bir gemi gibi yanından ayrılmış, askeri lisenin demir kapısından dışarı çıkarken son kez umutsuz gözlerle ona bakmıştı. Yüreğinin sızısı günlerce geçmemişti.

Hilmi Ziya, Mehmet Servet'e dönerek, "Benim aslan yeğenim, çakı gibi asker olmuşsun. Seni böyle görünce nasıl da gururlandım bilemezsin," dedi.

"Hilmi dayı, inan ben de seni çok özledim. Kaç yıl oldu görüşmeyeli. Sen benim idealimdeki askersin. Senin küçücük gölgen olmak, bana sonsuz mutluluk verir."

Hilmi Ziya gülerek, "Yeğenim, biraz fazla abartmıyor musun?" diye sordu.

"Kendine haksızlık yapma dayı! Senin kahramanlıklarını orduda bilmeyen yok. Sen Osmanlı'ya borcunu fazlasıyla ödedin. Yalnız bırakılmış Osmanlı'yı senin gibi cesur ve yürekli subaylar kurtaracak."

"Sevgili Mehmet Servet, ben Osmanlı'ya hiçbir zaman borcumu ödeyemem. Osmanlı Devleti, Moskof zulmünden kaçan dedem Şeyh Ahmet Dağıstanlı başta olmak üzere tüm ailemize bağrını açtı. Anadolu'yu yurt bilmemizi sağladı. Kafkas topraklarında kalan yurt özlemimizi kolayca sildi gözlerimizden. Osmanlı, binlerce göçmeni bağrında barındıran merhametli bir devlet anadır.

Ayrıca, şunu aklından çıkarma! Osmanlı'yı kurtaracak olanlar ne bizim gibi cepheden cepheye savrulan eskimiş subay müsveddeleri ne de Babıâli bürokrasisinin o köhnemiş kafaları... Osmanlı'yı kurtaracak olanlar, senin gibi 'Yeni Osmanlı' düşüncesiyle, modern Batı anlayışıyla beslenen aydın kafalar olacak."

"Hilmi dayı, söylediğin o kurtuluş için yüzümüzü sadece Batıya dönmek yeterli değil. Geçmişimizi unutmamalıyız! Bizler, yüzümüz Batıda, ruhumuz Doğuda yeni bir düşüncenin çocuklarıyız. Ruhumuzla Osmanlı, kafamızla Batılıyız!"

"Sevgili yeğenim, senden bu güzel sözleri duymak inan beni çok bahtiyar etti. Sana ve senin neslinc yürekten inanıyorum. Şimdi seninle özel bir yere gidiyoruz. Seni, karşılaştığında çok mutlu olacağın bir kişiyle tanıştıracağım. O tıpkı Mustafa Reşit Paşa, Âli Paşa, Ragıp Rıfat Paşa, Hüsrev Paşa gibi Tanzimat'ın parlayan meşalelerinden birisi. Onun ışığından feyz almaya bak!"

Hilmi Ziya ile Mehmet Servet, Babıâli'nin Tercüme Odası'nın kapısından içeri girdiklerinde Fuat Paşa, bir yere yetişmenin telaşıyla masasının üzerini düzeltmekle meşguldü. Kapısı çalındığında yeni gelen misafirin gecikmesine neden olacağını düşünerek rahatsız oldu. "Bu da nereden çıktı şimdi?" diye söylendi. Ardından istemeye istemeye, "Giriniz," diye seslendi. Ama karşısında Hilmi Ziya'yı görünce çok sevindi.

"Gel, benim sevgili dostum Hilmi Ziya, gel! Seni epeydir görmedim. Nerelerdeydin?"

"Paşam, Osmanlı'da asker nerede olur? Ya cephede ya da mezarlıkta!"

"Hilmi Ziya, ölümden bahsetmenin sırası mı şimdi? Ayrıca, Osmanlı'da yapacak o kadar çok şey var ki devir ölme devri değil, yaşama devri... Batılıların hep bir ağızdan haykırdığı Hasta Adam Osmanlı'yı yaşatma devri... Hele gelin oturun şöyle."

"Paşam, umarım zamansız gelmedik. Eğer işiniz varsa, biz bir başka gün uğrarız. Bugünü seçmemizin nedeni, yeğenimin izin günü olması."

Fuat Paşa, eliyle işaret ederek oturmalarını söyledi.

Hilmi Ziya, "Paşam, sizi yeğenim Mehmet Servet'le tanıştırayım. Kendisi, Kuleli Askeri Lisesi son sınıf öğrencisi. Seneye inşallah Harbiye'ye girecek. Siz gençleri seversiniz. Bu nedenle onu sizinle tanıştırmak istedim. Mehmet Servet'in İstanbul'da benim dışımda kimi kimsesi yoktur. Paşam, onu size emanet ediyorum. Ben askerim, bugün varım, yarın yokum. Bu nedenle Paşam, ona siz sahip çıkarsanız sevinirim. İnanın o, her şeye layık bir çocuk. Sizin yüzünüzü karaya çıkarmayacaktır," dedi.

Fuat Paşa, "Gel bakalım buraya delikanlı," dedi. Mehmet Servet'in elini sıktı. "Hilmi Ziya'nın yeğeni, benim de yeğenim demektir. Bundan böyle sen, onun bana emanetisin. Başın her sıkıştığında beni arayabilirsin. Ancak, sadece ihtiyaç için değil, Tercüme Odası'nın yeni düşüncelerinden de yararlanmak için geleceksin. Unutma! Burası sadece Tercüme Odası değil, aynı zamanda 'Düşünce Odası'. Burası, yeni fikirlerin kaynaştığı yer. Aradığın pek çok sorunun cevabını burada bulabilirsin."

Fuat Paşa, Hilmi Ziya'ya döndü:

"Hilmi Ziya, kusura bakmayın! Bugün Kont Kamondo ile bir randevum vardı. Oraya yetişmem lazım. Bu nedenle kalksak iyi olur. Birlikte gideriz. Ayrıca, sizin de onunla tanışmanızı istiyorum. Kendisi aydın bir Safarad Yahudisidir. Yolda giderken biraz daha laflarız."

Hilmi Ziya, tereddütlü bir şekilde, "Paşam, bizim gelmemiz doğru olur mu? Biz, sizi rahatsız etmeyelim," dedi.

"Ne demek rahatsızlık vermek... Ben, uygun görmeseydim, teklif dahi etmezdim. Hadi gidelim."

Babıâli'nin önünden, büyük bir kupa arabasıyla Yeniköy'e doğru yola çıktılar. Fuat Paşa, sohbeti başlamak için, "Mustafa Reşit Paşa, Gülhane Hattı Hümayunu'nu okuduğunda inanın, gözleri yaşarmıştı. İşte o zaman, gözlerindeki o umut ışığını gördüm. O gerçekten Tanzimat'a yürekten inanıyordu," dedi.

"Mustafa Reşit Paşa inanıyordu ama Babıâli paşalarının çoğu inanıyormuş gibi yapıyorlardı. Başta ulema kesimi olmak üzere, Mehmet Şevki Paşa gibi sarayın damadı olan eski paşalar, Tanzimat'ı pek hevesle karşılamadılar. Mithat Paşa, 'Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra Osmanlı'da artık mutlak hükümdar yoktur!' diye sevincini dile getiriyordu ama Tanzimat'ın yönetimdeki güçlerin ayırımını hedefleyen Şurayı Devlet ile Meclisi Mebusan'dakiler, merkezi otoriteye baş sallayan birer 'Evet efendim meclisi' haline döndüler."

"Haklısın Hilmi Ziya! Osmanlı'nın kapıları yeniliklere pek açık değildir. Medeniyet, Mutlakıyet idaresini her zaman değiştirmeye eğilimlidir. Ne yazık ki, III. Selim'in Batı yanlısı atılımları, II. Mahmut ile Abdülmecid'in reformları hep Osmanlı sarayının kapısına, bürokrasinin duvarlarına çarpıp geri döndü. Osmanlı'nın kanı yenilikler konusunda nedense hep yavaş akıyor. Osmanlı sarayı yeniliklere hep kuşkuyla bakıyor."

"Haklısınız Paşam. Tanzimat'a temel olan yenileşme fikirlerini, askerliğin ıslahı dışındaki uygulamalarında pek göremiyoruz. Osmanlı, Aydınlanma Çağı'nın fikirleriyle yeni yeni tanışmaya başladı. Derine çatına fikirlerle o devri anlamaya çalışıyoruz. İstanbul'un gayrimüslim zümresi hariç, Fransız İhtilali'nin ateşli iyimserliğinin bile, Batıyı rehber alan Yeni Osmanlılar arasında tam karşılık bulduğu söylenemez. Bakıyorum da bu etkilerin hepsi, Lale Devri'ndeki gibi askeri yapılanmayla sınırlı kalıyor."

Kupa arabası, Kont Abraham Kamondo'nun Yeniköy'deki yalısının önüne gelince durdu. Fuat Paşa, "Geldik sanırım. Sohbete yukarıda devam ederiz," dedi.

Arabadan inip yalının kapısına yöneldiler. Kont Abraham

Kamondo, gelenleri yalının penceresinden izliyordu. Uşaklar kapıyı açtığında Kont Kamondo, onları merdivenin başında coşkuyla karşıladı. "Fuat Paşa ve dostları, hoş gelmişsiniz, safalar getirmişsiniz!" dedi. Kont Abraham Kamondo, onları üst kattaki konuk odasına aldı. Fuat Paşa, Kont Kamondo'ya Hilmi Ziya ile yeğeni Mehmet Servet'i tanıştırdı. Onlar hakkında methedici şeyler söyledi. Kont da, "Dostumun dostu, benim de dostumdur! Sizlerle tanıştığıma memnun oldum. Bu kapı dostlarıma her zaman açıktır," dedi.

Aydınlık, gönül alıcı konuk odasında kahvelerini yudumlarken, Mehmet Servet yalının pencerelerinden Boğaziçi'ni seyrediyordu. Boğaziçi'nden hayaller tıpkı bir nehir gibi akarak geçiyordu.

Fuat Paşa, "Saygıdeğer dostum Kont Kamondo, yolda gelirken, Osmanlı halkının Tanzimat'ın reformlarına ne denli büyük bir gereksinimi olduğunu konuşuyorduk. Hatta bu konuda geç kalındığını bile söyledik," dedi.

"Sevgili dostum Fuat Paşa, bu Tanzimat bildirisini yayınlamakla Osmanlı, gerçekten de iyi niyetli davranmıştır. Tanzimat Fermanı, Osmanlı modernleşmesi açısından olumlu bir adım sayılabilir. Ama Tanzimat Fermanı bir anayasa değil, hatta gerçek anlamda bir kanun bile değil. Henüz reşit olmadan böyle bir fermanı onaylayan Sultanı, kendi fildişi kulesinde yaşayan Babıâli bürokrasisini, daha da önemlisi sadece ulemaya inanıp dine tapınan cahil halkı bu fermanın önemine nasıl inandıracaksınız?"

"Bay Kamondo, Osmanlı Sultanı bu fermanla kendi iradesinin sınırlanacağını baştan kabul etmiş oluyor. Gayrimüslimlerin can, mal, yargılama ve namus güvencesi, Sultan iradesi dışındaki özel kanunlara bırakılıyor. Söz konusu ferman, hükümetin kendi iradesine göre hareket etmesini sınırlıyor, ülke yönetimini güçler ayrılığı ilkelerine dayandırıyor ve meclislerin denetimini halka bırakıyor. Sizce, bütün bunlar yeterli değil mi?"

"Burada, kendimizi kandırmayalım! Sizin övgüyle söz ettiğiniz kanun koyucu ve denetleyici meclisler, halkı temsil eden

meclisler olmayacak. Bu meclisler, geleneksel devletin temel direkleri sayılan ulema, bürokrasi ve ordunun temsil edildiği meclisler olacak. Bu meclislerde, göstermelik olarak halktan bazı kişileri görebilirsiniz, bu sizi sakın yanıltmasın! Mutlakıyetçi rejimlerde bu tür meclisler, sadece ortaoyununun göstermelik oyuncuları olurlar. Ayrıca, hazırlanan kanunların sınırlarını, eskiden olduğu gibi yine Sultan ve Şeriat hükümleri belirlemeye devam ediyor. O zaman, Tanzimat Fermanı'nın ulu söyleminin anlamı, ne olacak?"

Fuat Paşa'nın bu söz üzerine canı sıkıldı ve sustu. Hilmi Ziya araya girdi:

"Haklısınız efendim! Islahat Fermanı, Müslüman ulemayı memnun etmediği gibi, kilise ruhanilerini de sevindirmedi. Ulema, gayrimüslimlere tanınan yeni haklarla Müslim-gayrimüslim eşitliğinin yaratılmasının, Osmanlı'daki kendi gücüne darbe vuracağını düşünüyor. Müslüman halkın yaşamları üzerinde dinin bu kadar etki yapması, eğitim ve öğretimin ulemanın elinde olmasındandır. Ulema, modern okullarla bunun kısıtlanacağını biliyor. Hıristiyan ruhani cemaat liderleri ise, gayrimüslim cemaatlerin üzerindeki yetki ve çıkarlarının kısıtlanacağını düşünüyorlar. Ayrıca, gayrimüslimlerin kendi aralarında oluşturduğu, Millet Meclisleri'nde, Tanzimat Fermanı gereği halkın temsilcilerinin girmesiyle ruhani liderlerin güçlerinin kırılacağını düşünüyorlar. Ayrıca bu meclislere halkın temsilcisi adı altında Osmanlı hükümetine sadık kişilerin sokulacağından kuşkulanıp ürküyorlar. Bir ülkenin eğitimi, hükümet tarafından yönetilen resmi okullar ile gayrimüslim cemaatler tarafından yönetilen özel okullar olarak ayrılırsa, bir de buna ikinci sınıf muamelesi gören ulemanın medresesi eklenirse; buradan nasıl aydın kafalar çıkacak? Osmanlı'da okullar ruhanilikten dünyeviliğe nasıl dönüşecek?"

Fuat Paşa, "Hilmi Ziya kardeşim, aslında çok haklısınız!" dedi. "Avrupa hükümetleri, gayrimüslim cemaatlerin durumunun iyileşmesi için ayrıcalıklı teminat istiyorlar. Size sorarım,

Müslüman halkın durumu gayrimüslim halkın durumundan daha mı iyidir? Islahat Fermanı'nın yayınlanmasında önemli rol oynayan Avrupalılar, hâlâ durumdan memnun değiller. Britanya Elçisi Stratford Canning, Osmanlılar tarafından Hıristiyanlara verilen imtiyazları yeterli bulmuyor. Dil, din ve ifade özgürlüğünün sağlanamadığını belirtiyor. Bununla yetinmiyor, Osmanlı halkının Müslüman olarak asla Avrupalı olamayacağını söylüyor. Sanırım bu elçinin özgürlük diye inandığı şey, aslında din özgürlüğü. Yani, Protestan misyonerlere tanınacak özgürlük. Diğer bir ifadeyle onun anladığı özgürlük, Protestan misyonerlerin tam bir serbestlik içerisinde, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlarla, Balkan kökenli Müslümanlardan mümin çalma özgürlüğüdür. Biliyorsunuz, Tanzimat'a kadar Osmanlı din değiştirmelere karşı idi. Din değiştirenlere ölüm cezası uyguluyordu. İngiliz elçisi Lord Stratford, ısrarla bu yasağın ve cezanın kaldırılmasını istedi. Osmanlı bu yasağı ve cezayı kaldırdı. Elçi Stratford rahatladı. Avrupalılar, Osmanlı topraklarında artık kendi politikalarını destekleyen, kendi mezhebinden milletler bulabilecekler. İşte bu nedenle İngiliz ve Amerikan misyonerlerinden şikâyet eden Henri Bulwer, 'Gerçeği söylemek gerekirse, Müslümanların Protestanlara verdiği tavizlere, Hıristiyan ülkelerde rastlanmaz!' diyor."

Kont Kamondo, "Saygıdeğer Fuat Paşa, bu yorumunuz biraz abartılı bir yorum olmadı mı?" diye sordu.

"Hiç de değil, Sayın Kont Kamondo. Avusturyalı Prens Metternich'in elçisi aracılığıyla gönderdiği mesajı sanırım duymuşsunuzdur. Siz de Avusturya kökenlisiniz, değil mi? Prens Metternich, söz konusu mesajında Avrupa kanunlarının yalnızca Avrupalılara özgü olduğunu, o kanunların Osmanlı'nın din ve geleneklerine uymadığını, bu nedenle Avrupa'nın ne düşündüğüne bakmaksızın Osmanlı'nın kendi inanç ve geleneklerine göre hareket etmesinin daha doğru olacağını söylüyor. Gerçekçi olalım Kont Kamondo, 1839 Gülhane Hattı Hümayunu, Müslüman halka bir anayasa vermediği halde, 1856 Islahat Fermanı, genel olarak Hıristiyan milletlerin anayasal gelişmesinin başlangıcı ve

ulusal bağımsızlık isteklerinin de manifestosu olmuştur..."

Fuat Paşa konuşmasına devam edemedi. Çünkü konuşması Kont Kamondo'nun karısı Raşel tarafından kesildi. Raşel, "Kuzum, siz erkekler siyaset dışında başka bir şey bilmez misiniz?" diye sinsice gülerek Fuat Paşa'nın gözlerinin içine baktı.

Fuat Paşa ise, arzuyla Raşel'in gözlerine bakarak, "Raşel Hanım, hayatın en sıkıcı yanlarını biz erkekler alıyoruz; size ise, yaşamın güzelliklerini bırakıyoruz. Yaşamı ancak, siz kadınlar güzelleştirirsiniz," dedi.

Raşel bu sözlerden gizli bir mutluluk duydu. Raşel, Hilmi Ziya ile yeğenini kastederek, "Fuat Paşa, aramıza yeni konuklar katılmış. Aşk olsun size! İnsan onları tanıştırır," dedi.

"Hilmi Ziya, eski bir aile dostum. Yeğeni Mehmet Servet de Kuleli Askeri Lisesi talebesi. Hayırlısıyla o bu sene okulu bitirince, onu ya Harbiye'ye ya da Askeri Tıbbiye'ye göndereceğiz."

"İlahi Fuat Paşa, rahat bırakınız delikanlıyı, kendi kararını kendi versin. Böyle yakışıklı bir gencin, o sıkıcı askerlik kurumu içinde yeri ne? Onu önce Mülkiye'ye, sonra da Avrupa'ya elçi olarak gönderin de Avrupalı kadınlar, bu güzelliğin nimetinden yararlansınlar. Bu güzelim hayat, anlamsız savaşlar için cephelerde ölmeye değmez."

Mehmet Servet bu güzel, güzel olduğu kadar da şuh kadını hayranlıkla izliyordu. Gözlerini bir türlü alamıyordu ondan. Bilemediği, anlamlandıramadığı bir çekim alanını içine doğru çekildiğini hissetti. Raşel balıketindeki görünümü, renkli gözleri, dolgun göğüsleri, değirmi kalçaları ve rahat tavırlarıyla farklı bir gezegenden gelmiş, olağanüstü bir varlıktı sanki. Mehmet Servet, bir anda çarpıldığını hissetti. Duyguların sağanağı altında kalmıştı. Duygu seline kapılmış sürüklenip gidiyordu...

Kont Kamondo'nun ikram ettiği Fransız konyağını yudumlarken, aşağıdan garip sesler duydular. Kont Abraham Kamondo izin isteyerek yerinden kalktı. Merdivenin başına geldiğinde seslerin daha da arttığını duydu. Aşağıda elinde asası ile yaşlı bir

haham ve arkasında yer alan iki çömezi, kendilerini karşılayan kavasa yüksek sesle, öfkeli bir şekilde bağırıyorlardı:

"Derhal, Kont Kamondo'yu görmek istiyoruz!"

Kavas, "Haham Efendi, Kont'un konukları var. Lütfen rahatsız etmeyiniz! Şu anda sizinle görüşemez," dedi.

Haham elindeki asayla kavası iterek merdivene doğru yöneldi. Öfkesini yenemeyen haham, merdivenin başında duran, iki heykelle tutturulmuş fanuslu lambayı asayla vurarak kırdı. Öfkeli bir şekilde asasını rastgele sallıyordu. Bu arada merdivenin başında duran tarihi heykelciği de kırdı.

Yaşlı Haham, merdivenin başında beliren ve "Ne istiyorsun Hahambaşı? Bu öfke niye?" diyen sesi duyunca durdu. Yaşlı Haham Kont Kamondo'yu karşısında görünce öfkesi yeniden depreşti ve onu İbranice lanetlemeye başladı. Ardından kendisini aforoz ettiğini söyledi. Haham ve çömezlerinin etrafını, bir anda yalının korumaları çevirdi. Haham, etrafında bu kadar çok korumayı görünce şaşırdı. Çünkü yalıya deniz tarafından küçük bir sandalla gelmiş, yalıda her zaman gördüğü o yaşlı korumanın olacağını düşünmüştü. Şaşırmış, cesareti kırılmış, içini korku kaplamıştı. Tam bu sırada yukarıdaki salonun kapısı açıldı. İçeriden yaşlı hahamın tanıdığı ama hiç beklemediği, sürpriz konuk çıktı.

Fuat Paşa, "Saygıdeğer Haham Akriş, ben bugüne kadar Yahudi halkının içinden çıkan bir çeteci görmedim! Tanzimat'ın özgürlüğü size fazla mı geldi yoksa? Halk yerine hahamlar mı artık yalı basıyor? Yoksa Tanzimat'ın hoşgörüsü mü size böyle cesaret veriyor?" diye sordu.

Haham, "Fuat Paşa, bizim sorunumuz sizinle değil! Bizim davamız, Kont Kamondo gibi, gazeteci Yehazkel gibi dinsizlerle," dedi.

"Tanzimat'ın tanıdığı özgürlük, size bir başkasının yalısını basma hakkını vermez! Derdini gelir normal yolla anlatırsın. Ama görüyorum ki sizin böyle bir niyetiniz yok. Muhafızlar, alın götürün üçünü de. Gitsinler, adalet önünde hesap versinler. Dert-

lerini mahkemede anlatsınlar!"

Haham İzak Akriş'i öfkelendirip yalı basmaya kadar götüren olaylar şöyle gelişmişti: Yazar Şinasi, 12 Aralık 1862 yılında *Tasviri Efkâr* gazetesinde, Yahudi gazeteci Yehazkel'in *Jurnal İsrailite*'deki bir makalesini yayınlamıştı. Ama bu makalenin yol açacağı olayları tahmin edememişti.

Yehazkel'in makalesinin estirdiği fırtına öncesi Yahudi halkı, Osmanlı'da sessiz sedasız yaşıyorlardı. Osmanlı'nın kuruluş ve yayılış dönemlerinde Osmanlı topraklarında Musevi halkı vardı. Yahudiler, Bursa, Edirne, Selanik ve İstanbul gibi belli başlı şehirlerde ve Gelibolu gibi kasabalarda yaşıyorlardı. Bunların anadilleri Yunanca idi. Bu topluluklara, daha sonra 1400'lerde Fransa'dan VI. Şarl'ın, 1470'lerde Almanya'dan Bavyera Kralının baskısından kaçanlar katıldı. Bunların anadilleri ise, Fransızca ve Almanca idi. Bunları, 1492-1532 yılları arasında İspanya ve Portekiz kıyımından kaçan büyük kafileler izledi. Bu son gelenler, sayıları az olan eski topluluklarla birleşince, kendi örf ve âdetlerini onlara kabul ettirdiler. İspanyolcayı Osmanlı Musevilerinin genel dili haline getirdiler. Bu topluluklar, kendi içlerinde kapalı bir toplum halinde yaşamaya devam ettiler. Osmanlı'nın sadık ve örnek vatandaşı oldular.

Şinasi'nin, *Journal İsrailite*'ten alıp *Tasviri Efkâr*'a koyduğu yazıda ilk kez masonluğa değiniliyor ve franmason kelimesi Osmanlı gazetelerinde ilk kez kullanılıyordu. Oysa Osmanlı tarihinde ilk mason locası Sultan III. Ahmet zamanında, 1721 tarihinde açılmıştı. Bu loca Fransız obediyansına bağlı olup daha çok Levantenlerin devam ettiği bir loca olmuştu. Bu locaya Osmanlı'dan ilk katılanlar yurtdışında büyükelçilik yapan Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi ve oğlu Sait Çelebi ile Osmanlı'ya ilk matbaayı getiren İbrahim Müteferrika'ydı. Bu locayı 1748'de Halep'te kurulan "İskenderun" locası ile "Les Nations Réunies" locası izlemişti.

Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Yeniçeriliğin akıl hocaları olarak görülen Bektaşiliğin tasfiyesi ve

masonluğun da bir tür Bektaşilik sayılması nedeniyle II. Mahmut tarafından mason locaları da yasaklanmıştı. 1826 yılından 1856 Tanzimat Fermanı'nın yayınlandığı yıla kadar masonluk, Osmanlı'da "uyku dönemi" geçirdi.

1856'dan itibaren özgürlük ortamının da etkisiyle, sırasıyla L'Etole de Bosphore (Boğaziçi Yıldızı Locası), L'Union d'Orient (Birleşik Doğu Locası), Ser (Sevgi Locası), Proodos (İlerleyiş Locası) kurulmuştu. Söz konusu localar, daha çok gayrimüslimlerin devam ettiği localardı.

Şinasi'nin franmasonlukla ilgili söz konusu makaleyi yayınlaması, aslında tesadüf değildi. Ancak, o yıllardaki halk arasında, ne Müslümanı ne Musevisi ne de Hıristiyanı henüz masonluğu tanıyordu. Şinasi'nin bu makalesi, Müslüman topluluktan en küçük bir ses getirmedi. Yezhakel'in bu makalesi, ilginç bir şekilde Musevi toplulukta kızılca kıyamet kopardı. Eski bir İbrani efsanesinden doğmuş olmasına rağmen, Yahudiler masonluktan habersizdiler.

Bu Musevi topluluğu harekete geçiren etkili bir güç vardı. Bu güç, fanatik hahamlar grubu idi. O tarihteki Musevi topluluğun küçük bir grubu, yenilikçi, büyük bir çoğunluğu ise, muhafazakâr idiler.

O günlerde muhafazakâr haham grubu masonluğun bir Hıristiyan kulübü olduğu propagandasını yapmış, tutucu ve fanatik halk, "Din elden gidiyor!" diye kışkırtmışlardı. Masonluk kâh "Hıristiyanlık", kâh "Siyonistlik", kâh "Dinsizlik" olarak farklı kesimlerce sürekli istismar edilmişti. Aydınlanma Çağı'nın akıl ve bilim felsefesine dayalı mason öğretisi, gericileri hep rahatsız etmiştir...

O tarihlerde, Osmanlı'daki Musevi topluluğu, muhtelif eyaletlerde ayrı Hahambaşılar tarafından yönetiliyordu. Bunlar kendi aralarında olduğu kadar, İstanbul Hahambaşılığı ile de irtibat halindeydiler. Topluluğun baş temsilcisi, resmen değilse de fiilen İstanbul Hahambaşısı idi. O zamanın İstanbul Hahambaşısı, Yakup Avigdor idi. Yakup Avigdor çok iyi Talmudist, aydın ve ken-

dini geliştirmiş bir din adamı idi.

Musevi topluluk içerisindeki ilk görüş ayrılıkları, Yakup Avigdor'un yenilikçi düşüncelerine karşı tepki ile doğdu. Yakup Avigdor, Musevi halk arasında adına Millet Meclisi adı verilen sosyal bir teşekkül kurdu. Bu teşekkülün başına da halk arasında hayırseverliği ile ün yapmış, hükümet nezdinde itibar sahibi bir şahsiyet olan Kont Abraham Kamondo'nun geçmesini sağladı. Ayrıca, Musevi topluluğun mektep, hastane, yardım kuruluşu gibi sosyal konulardaki işlerini, eski dini kuruldan alarak bir tür halk meclisi olan yeni kurula verdi. Kısacası din ile dünya işlerini birbirinden ayırdı.

Bu halka hizmet yolunda büyük bir başarı idi. Ne var ki, bu durum diğer hahamları çileden çıkarmaya yetti. Çünkü onların gücü tırpanlanıyor, nüfuz ve menfaatleri ziyadesiyle zedeleniyordu. Bu durum, eskilerle yeniler arasında büyük kavgalar ve kırgınlıklar yarattı. Yakup Avigdor'a ilk karşı çıkışı, Hahambaşı İzak Akriş yaptı. İzak Akriş, en yaşlı hahamdı. Dini meclisin en nüfuzlu üyesi ve topluluk üzerinde en çok sözü geçeni idi.

Kont Abraham Kamondo'ya öfkeleri, onun yeni meclise seçilmesiyle sınırlı değildi. Kont Kamondo'nun Yahudi çocukların eğitimi için, bütün masrafları üzerine alarak kurduğu ve o devre göre modern olan mektep yüzündendi. Bu okul, eskiden olduğu gibi hahamların değil, aydın görüşlü genç öğretmenlerin idaresine verilmişti. Hahamlar bu okulun açılışına karşı çıkmışlar, açılış törenini protesto etmişler, ailelere de çocuklarını bu okula göndermemeleri yönünde baskı yapmışlardı. Haham Akriş tarafından aforoz edilme korkusu yaşayan aileler, çocuklarını bu okula göndermez olmuşlardı. Hatta bazı aileler, çocuklarını okuldan almışlardı.

Kont Kamondo, Bankalar Caddesi'ndeki Döner Merdivenlerle ve İstanbul'da yaptırdığı özel mimarili binalarıyla tanınan bir şahıstı. Avusturyalıydı. Daha önce Viyana'da kurulmuş, sonra da Paris, Londra, Roma gibi merkezlerde büyük işler yapmış, olağanüstü kazançlar sağlamış bir finans kuruluşunun sahibi idi.

Kendisine İtalya hükümeti tarafından Kontluk unvanı verilmişti. Daha sonra İstanbul'a gelip yerleşmişti.

Kont Kamondo, Osmanlı hükümetine mali ve iktisadi konularda destek vermiş, faydalı fikirleri ile Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın itimat ve dostluğunu kazanmıştı. Mustafa Reşit Paşa ile dostluğu, onun Londra ve Paris elçilikleri sırasında başlamıştı. Onun mali konularda akıl hocalığını yapmış, Mustafa Reşit Paşa'nın daha sonra dillere destan olan servetinin ilk oluşumunda, Kont Kamondo'nun büyük payı olmuştu. Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a döndükten ve sadrazam olduktan sonra Osmanlı maliyesini yola koymak için onu ısrarla İstanbul'a çağırmış, Kont da kendisini kıramayıp gelmişti.

Mustafa Reşit Paşa'nın ölümünden sonra onun halefleri olan Âli ve Fuat Paşalarla da dostluğunu sürdürmüştü. Özellikle Fuat Paşa'nın Kont Kamondo'dan önce borç, sonra bazı özel talepleri için rüşvet aldığı gizliden gizliye konuşuluyordu. Bir başka dedikoduya göre de Fuat Paşa'nın Kontun karısı ile gönül ilişkisi olduğu söyleniyordu.

Bir tarafta sözleri ve hareketleri ile müthiş etki kudretine sahip İzak Akriş gibi gerici hahamlarla, ona körü körüne bağlı mutaassıp bir halk; öte yanda, başlarında Hahambaşı Yakup Avigdor ile Kont Kamondo'nun olduğu parmakla sayılacak kadar az kişinin desteklediği ama mücadeleye kararlı ilerici ve aydın bir grup bulunuyordu.

Önce hahamlar arasında başlayan bu mücadele, giderek sinagoglara, okullara, halka sirayet ederek büyüdü ve bir kibritin çakılmasını bekleyen büyük bir bombaya dönüştü. İşte Yazhekel'in masonluğu konu eden makalesi bu fitili ateşleyen kıvılcım oldu.

Fuat Paşa'nın Haham İzak Akriş ile iki çömezini tutuklatması üzerine ertesi gün gelişmeler daha da hız kazandı. Haham İzak Akriş'in tutuklandığını duyan muhafazakâr Yahudi halkı ayaklandı. Sarayburnu Parkı önünde binlerce kişi toplandı. Bu büyük topluluk Babıâli'ye doğru yürüyüşe geçti. Olaya asker ve polis müdahale etti. Fakat olaylar bir türlü önlenemedi. Sadraza-

mın emriyle halkın üzerine tulumbacılar tarafından su sıkıldı. Ama topluluğu dağıtmak mümkün olmadı. Akşam karanlığı nedeniyle evlerine çekilen halkın öfkesi bir türlü dinmedi. Yahudi halkı, ertesi günü tekrar toplandı. Sultan Abdülaziz'in Haliç'ten geçerek Eyüp Sultan'a ziyarete gideceğini öğrenmişlerdi. Binlerce Musevi sandallara doluşarak denize açıldılar. Sultanı denizde yakalayıp dertlerini ona anlatmaya kararlı gözüküyorlardı. Sultan Abdülaziz Haliç'e yaklaşınca hep bir ağızdan ve yüksek sesle kutsal "El Melik Yoşev" duasını okumaya başladılar. Gökleri çınlatırcasına bağırıyorlardı.

Sultan Abdülaziz, orada toplananlara ne istediklerini sordu. Musevilerin arasından sözcü olarak seçilen üç kişi, Sultanın kayığına yanaştı. "Sultanım, haksız yere tutuklanan Haham İzak Akriş'in serbest bırakılmasını istiyoruz!" dediler. Bunun üzerine Sultan Abdülaziz, derhal Haham İzak Akriş'in serbest bırakılmasını emretti.

Bu af, Haham İzak Akriş'i daha da cesaretlendirdi. Hahamlar toplantısında, derhal Hahambaşı Avigdor'un azlini, daha önce aforoz ettiği Kont Kamondo'nun da Millet Meclisi'nden uzaklaştırılmasını istedi...

Sadrazam Fuat Paşa, kendisinin onayına sunulan bu kararları savsakladı. Ne Hahambaşı Avigdor'u azletti, ne de Kont Kamondo'yu uzaklaştırdı. Kont Kamondo'nun başında bulunduğu Millet Meclisi faaliyetini geçici olarak durdurdu. Hahambaşı Yakup Avigdor'un durumu ise, İzmir, Edirne ve Serez gibi üç eyaletin hahambaşılarından kurulu yüksek dini mahkemede görülecekti. Amaç, yenilik yanlısı bir mahkemeden Avigdor lehine bir karar çıkarmaktı.

Ancak hiç beklenmeyen bir gelişme oldu. Sadrazam Fuat Paşa, Hariciye Nazırı Âli Paşa, Serasker Rüştü Paşa ve Meclisi Vala Reisi Yusuf Kâmil Paşa o güne kadar Osmanlı'da görülmeyen bir şekilde topluca görevlerinden istifa ettiler. İstifacılar, Padişahın tüm ısrarına rağmen istifalarını geri almadılar. Toplu istifaların gerçek nedeni, saray tarafından hükümete yapılan ardı

arkası gelmeyen müdahalelerdi. Hahambaşı İzak Akriş'in affı da bu tür müdahalelerdendi.

Söz konusu istifalar, gerek Musevi ve gerekse Osmanlı'daki yenilik taraftarları için büyük bir darbe oldu. Kont Kamondo ve gazeteci Yezhakel, görevlerinden uzaklaştırıldılar. Hahambaşı Yakup Avigdor, kısa bir süre sonra hahambaşılıktan alındı. Yahudiler arasındaki yenilikçilerle gericiler arasındaki iktidar mührü, bir daha birleşmemek üzere ikiye bölündü.

Tıpkı Tanzimat Fermanı ile Osmanlı'daki iktidar mührünün ikiye bölünmesi gibi. Şeriatçılar mağdur rolünü üstlendi, Tanzimatçılar ise öncü rolüne sarıldılar. Tanzimatçılar Osmanlı'yı kurtaracak yeni bir yazgı ararken, Şeriatçılar yedi yüz yıldır Osmanlı'ya pahalıya mal olmuş eski yazgının ardına sığındılar. Halk öncüyü alkışlar görünüyor ama mağduru her zaman olduğu gibi yine bağrına basıyordu...

Tanrı, kendi yarattığı Şeytanına neden dünyada olandan daha fazla kötülük yapma gücü veriyordu?

Taht üstünde ölenler, toprak üstünde ölenlerden daha mı değerlidir?

Mezarı görkemli olanlar, mezarı olmayanlardan daha mı mutludur?

KISIM: IX

Hüseyin Avni'nin damadı Mustafa Sabri'nin çobanlık yaptığı günlerden birisiydi. Mustafa Sabri İnderesi'ndeki ağıla koyunları koymuş, yanındaki çömezine hayvanları teslim etmiş, ayın ışığında Arıklar Bağı'ndaki yazlık evine doğru gidiyordu. Gece, her zamanki koyuluğunu ve sessizliğini taşıyordu. Yılan çıyan yuvalarına çekilmiş, cırcırböcekleri susmuştu. Ay, ince bir çizgi gibi onun yürüdüğü yolu aydınlatıyordu. Mustafa Sabri, babası Çavuşoğlu İsmail Sabri'yi genç yaşta kaybettikten sonra evin erkeği olmuş, ailenin bütün yükünü sırtlamıştı. Anası Ayşe ile kardeşleri Ahmet, Nuri, Samiye ve Fatma'ya bakıyordu. Yaşı henüz on beşti. Ama uzun boyu, civanmert yapısıyla yirmisinde gösteriyordu. Korkusuz ve cesurdu. Babasının sülalesi Türkmen soyundan geliyordu.

Türkmenler, dirlik düzenlik kavgası verdiği Celali İsyanları sonundaki Büyük Kaçgun sırasında yerinden yurdundan edilince, Anadolu'nun dağlık bölgelerine, yaylalara sürülmüşlerdi. Türkmenler merkeziyetçi imparatorluğun her fırsatta isyana hazır görülen, dışlanmış, ezilmiş kesimini oluşturuyorlardı. Onlar düzenin simgesi olan her şeye, Sultana, onun adamlarına karşıydılar. Bu karşı duygu, baskının, vergi yoluyla yoksul bırakılmışlığın ve ezilmişliğin sonunda oluşmuştu. Onların yaşamları baskı, acı ve zulüm üzerine kurulmuştu. Esas yurtları olan Horasan ve Azerbaycan'dan, Moğol istilasıyla Anadolu ve Balkanlara sürülmüşlerdi. Anadolu'ya göç edenler arasında Rum Abdalları, Ahiler, Gaziyanlar ve Bacıyanlar vardı. Anadolu'da yerleşik şehir hayatına geçmiş, medrese ve fıkıhların etkisi altında Sünni yaşam tarzını benimsemiş olanların karşısında; Türkmenler gö-

çebe ve Yörük kültürünü benimsemişlerdi. İnanç olarak Aleviliği seçmişlerdi. Onlar Baba İshak, Şahkulu, Şeyh Bedrettin gibi düzene karşı çıkanların yanında yer almışlardı. Bu nedenle merkeziyetçi devletin üvey çocukları olmuşlardı.

Mustafa Sabri'nin soyunun inancı, Rum Abdallarının Piri Otman Baba'dan geliyordu. Otman Baba Anadolu'ya, Timur'un Horasan'ı istilasıyla gelmişti. Otman Baba'nın sofi anlayışı diğerlerinden farklıydı. Tanrı yakınlaşması, cezbe hali ve kendinden geçiş onda sürekliydi. Sofi geleneğine uyarak veliliğin, aynı zamanda peygamberliğin iç boyutu olduğuna inanırdı. Ona göre velilik, peygamberin çobanı idi. Otman Baba, Tanrı'nın her insanda görünür olduğuna inanırdı. Müritleri üzerinde hak iddia eden sofi şeyhlerini ağır bir dille eleştirirdi. Otman Baba'nın özelliği, toplumsal eylemciliği idi. Bu nedenle Otman Baba, Baba İlyas, Şahkulu, Şeyh Bedrettin, Şah İsmail gibi, "Hak'kı bu dünyaya egemen kılmak, evrensel adaleti kurmak isteyen" cihatçı, militan şeyhler arasında sayılıyordu.

Mustafa Sabri'nin babası, Seyit Efendi, Şükrü Efendi, Esat Efendi gibi Ayaş'ın ağalarının çobanlığını yapmıştı. Mustafa Sabri ise, Mahir Mithat'ın babasının çobanlığını yapıyordu. Mahir Mithat'ın babası Mahir İlyas, Balkan muhaciri idi. Kurnazlığı ve zekâsıyla kısa sürede Ayaş'ın toprak zenginleri arasına katılmıştı. Servetinin kaynağı ve geçmişi bilinmiyordu. Mahir Mithat da babasının devrettiği toprakların sınırlarını sürekli genişletiyordu. Mahir Mithat'ın babası onu Balkanlardaki bir yetimhaneden getirmişti. Evladı olmadığı için onu evlat edinmişti. Mahir Mithat'ın babası, Balkan çetecilerinden öğrendiği usul ve yöntemlerle insanları zayıf yerlerinden vurarak servetini sürekli katlamıştı. Şimdi de oğlu aynı taktiği sürdürüyordu. Hüseyin Avni'nin karısı Fatma Zehra, "Mahir'in servetinin kökü yok!" demekte haklıydı. Asaleti ve serveti sonradan edinmişti. Ayaşlının ona duyduğu saygı göstermelikti. Sadece, korkuya dayanıyordu.

Mustafa Sabri İnderesi'ni aşıp Arıklar Bağı'na yaklaşmıştı ki, ilerde bir karartı gördü. Önce onu, kendisi gibi bağa giden bir

tanıdık sandı. Ama karanlıkta iyice yaklaşınca, karartının Mahir Mithat olduğunu anladı. Mahir Mithat, eski bir kağnı arabasını devirmekle meşguldü. Bütün gücüyle yüklenmesine karşın kağnı arabası bir türlü devrilmiyordu. Mustafa Sabri, onun yapmak istediği işe bir anlam veremedi. Devrilmiş kağnı arabasını kaldırmaya çalışsa, neyse...

Mustafa Sabri, yerde yatan koyu bir karartı gördü. Gözlerini yarasa gibi karanlığa iyice dikince, yerde hareketsiz yatanın bir çocuk bedeni olduğunu anlamasına anladı ama buna da bir anlam veremedi. Mahir Mithat, kağnı arabasının öküzlerin koşulduğu okunu yerinden çıkardı. Oku, arabanın altına sokup kaldıraç yöntemiyle yolun eğiminden de yararlanarak arabayı çocuğun üzerine devirdi. Sonra arabanın okunu tekrar yerine taktı. Derin bir "Oh!" çekti. Alnında biriken terleri sildi. Ardından, Ayaş yönüne doğru yürüyüp hızla uzaklaştı.

Mustafa Sabri, gördükleri nedeniyle bütün gece uyuyamadı. Anası Ayşe'ye bu konuda tek laf etmedi. Sabah olunca, ağıla uğramadan doğruca Ayaş'a indi. Olup biteni teyzesinin kocası Osman Enişte'ye anlatmayı düşünüyordu. Bu sırrı uzun süre taşıyamayacağını biliyordu. Osman Enişte'yi Bünyamini Ayaşi Dergâhı'nın avlusunda bir arkadaşıyla sohbet ederken buldu. Adam aniden Mustafa Sabri'yi karşısında görünce şaşırdı. Hayretini gizlemeden, "Hayrola evlat, gündüz vakti burada ne arıyorsun? Neden, sürünün başında değilsin?" diye sordu.

Mustafa Sabri, "Önemli bir şey yok! Bir ihtiyaç için Ayaş çarşısına inmiştim. Alacağım bazı acil ihtiyaçlar vardı. Gelmişken seni de göreyim," dedi.

Osman Enişte, Mustafa Sabri'nin sözlerine inanmadığını ima edercesine yüzüne bakarak, "Evlat, söylediğin gibi önemli bir şey olmasın da..." dedi.

Osman Enişte'nin arkadaşı durumu sezinleyerek ayağa kalktı. "Hadi bana eyvallah. Siz biraz hasret giderin. Ben nasıl olsa buradayım. Yine görüşürüz," deyip yanlarından ayrıldı.

Baş başa kalınca Mustafa Sabri, olup biteni ayrıntısıyla an-

lattı. Ardından da, "Osman Enişte, bu sır benim içimi yakıyor. Geceden beri gözüme uyku girmedi. Gidip olup biteni zaptiyeye anlatacağım. Bir masumu öldürmek neymiş, ona göstereceğim!" dedi.

Osman Enişte'nin de duyduklarına bir hayli canı sıkılmış, yüzü kireç gibi bembeyaz kesilmişti. Derin derin iç çekti ve elini Mustafa Sabri'nin sırtına koyarak, "Üzüntünü anlıyorum evlat. Ama gördüklerin iki tarafı da keskin bir kılıç. Onu da seni de kesecek türden. Gel sen bu işe bulaşma Mustafam! Zaptiye ne yapacağını bilir," dedi.

Mustafa Sabri, "Enişte, bu alçakça bir iş. Yaptıkları, Mahir Mithat'ın yanına kâr mı kalsın diyorsun?" diye öfkeli bir şekilde sordu.

"Vicdanı yakan böyle bir suç, inan ki hiç kimsenin yanına kâr kalmaz. Kulun adaleti yoksa Tanrı'nın adaleti yetişir. Ben senin altından kalkamayacağın büyük bir belaya bulaşmanı istemiyorum. Mahir Mithat'ın kolları uzun. Ulaşamayacağı yer yok. Şeytanı bile satın alabilecek bir güç var onun elinde. Paranın önünde eğilmeyen bir güç gösterebilir misin bana şu yeryüzünde? Sana gelince evlat, sen yetim bir Türkmensin. Osmanlı yüzyıllardır Türkmenlere inanmadı da yetim bir Mustafa'ya mı inanacak? Aklını başına al! Bu kara düzen, seni yok eder! Baba İshak'ı, Şahkulu'nu, Şeyh Bedrettin'i, Şah İsmail'i yok eden güç, seni de yok eder!

Biliyorsun, benim sülalem Hacı Bayram Veli sülalesi. Şu dergâhta yatan Bünyamin Hazretleri de onun en yakın vekili. Onun için bize Ayaş'ta Bayramlar derler. Biz Aleviler, Anadolu'nun dört bir yanına savrulduk. Şu küçücük Ayaş'ta tutunmaya çalışıyoruz. Ne olur Mustafam, bir kovan arıyı başına sarma!" dedi ve sustu.

Mustafa Sabri de kendisi ile birlikte yaşayacak olan bu yakıcı sırrı bağrına basıp sustu...

Mahir Mithat'ın önce tecavüz edip sonra öldürdüğü, ardından kaza süsü verdiği cinayetin karşısında adalet de sustu. Bu in-

sanlık dışı ölüme rağmen, yoksul bir maraba olan çocuğun ailesi de kan bedeli olarak aldığı üç beş kuruşun karşılığında sustu.

Kanını, bir bedel karşılığı satan Anadolu insanından başkası var mıdır?

Şeytan'ın çağımızın yöneticisi olduğunu kim inkâr edebilir?

Eski Ahit'in Yaratıcı Tanrısı ile Yeni Ahit'in Kurtarıcı Tanrısı çağın neresinde duruyor acaba?

KISIM: X

Hayrullah Efendi sabah erkenden kalkmış, güzelce hazırlanmış, eskiden imamlık yaptığı Beşiktaş'taki Sinan Paşa Cami'ne cuma namazını kılmak için gidiyordu. Aslında niyeti bir taşla iki kuş vurmaktı. Cuma namazına kadar Yıldız Yokuşu üzerindeki Yahya Efendi Dergâhı'na uğrayıp Şeyh İzzettin Efendi ile biraz sohbet etmek, ardından onunla birlikte cuma namazını kılmak istiyordu. Eğer fırsat olursa, namaz sonrası Musa Çavuş'un bol telveli ve köpüklü kahvesinden de içecekti.

Şeyh İzzettin Efendi, eski dostu ve dergâhın eski müdavimlerinden Hayrullah Efendi'yi karşısında görünce önce şaşırdı, sonra sevindi.

"Hayrullah Efendi, hoş gelmişsin sefalar getirmişsin! Söyle bakalım, hangi rüzgârlar attı seni buraya? Eskiden Sinan Paşa Camisi'nde imam iken sık sık görüşürdük. Ulemaya karıştın, sen de ortalıktan çekildin be Hayrullah Efendi."

"Öyle söyleme Şeyhim. Zamanın darlığı, iş güç, vakit mi kalıyor? Biz, birbirimize gönülden bağlıyız. Onu sahte sevgiler, sahte dostluklar sunanlar düşünsün."

"Hele gel otur şöyle! Müritlerden birine söyleyelim de bize okkalı bir kahve yapsın. Ardından da biraz söyleşiriz, ne dersin?"

Hayrullah Efendi, "Size zahmet olmazsa Şeyhim," dedi. İçinden, "Bizim Musa Çavuş'un kahvesi güme gitti," diye söylendi.

Şeyh İzzettin Efendi, kahveyi söyledikten verdikten sonra, "E, anlat bakalım nasıl gidiyor, neler yapıyorsun? Reşit Paşa'nın fermanının Müslüman halka zulmünü nasıl buluyorsun?" diye sordu.

"Koca Reşit Paşa, Hattı Hümayunu'nu Gülhane'de okuduğu zaman sevinç gözyaşları dökenler, şimdi sadaret kapısında ikbal dileniyorlar. Onların, Batı reformu dedikleri şey aslında ikbal kapısından başkası değil! Babıâli'nin ikbal bekleyen bürokratları, şimdi Reşit Paşa'nın etrafında pervane gibi dönüyorlar."

"Hükümet, Gülhane Hattı'nın yeni bir devrin başlangıcı olduğunu göstermek için elinden geleni yapıyor. Toplu tüfekli gösteriler tertip ediyor. Hayrullah Efendi, diyelim ki biz Avrupa devletleri arasına girmek istiyoruz, ama Avrupa bizi istiyor mu? Hiç sanmam! Osmanlı'ya bu denli şefkat göstermek, onu bu kadar himaye etmek, bana pek inandırıcı gelmiyor. Avrupa'nın, Osmanlı'nın işlerine bu kadar burnunu sokması hiç de hayra alamet değil. Devletin hak ve imtiyazlarının yabancı devletlerce kullanılması bana doğru gelmiyor. Düveli Muazzama'nın, Tanzimat adıyla Osmanlı Devleti'ne uygulatmaya çalıştığı ıslahatın ölü bir doğum olduğunu, Osmanlı'daki Müslüman ile Hıristiyan halkın eşit olamayacağını çoktan görmüş olması gerekir. Gülhane Hattı, gayrimüslimlere kendi hakları için mücadele etme cesareti verdi. Biz kör değiliz! Avrupa devletlerinin gayrimüslim tebaayı himaye ettiklerini, onları açıktan açığa desteklediklerini görüyoruz. Bu hat ilan olur olunmaz reaya hemen hareketlendi, önderlerinin teşvikiyle hürriyet istiyorlar. Söz konusu ferman, Osmanlı'daki gayrimüslim halklar arasındaki milli hisleri kamçıladı."

"Haklısınız, Şeyh İzzettin Efendi. Bu hat, sosyal yapımızda derin sarsıntılara neden oldu. Osmanlı, gayrimüslimlere adli imtiyazların yanı sıra Berlin Kongresi'yle mezhep değiştirme serbesti verdi. Ayrıca, söz konusu kongre Batı müdahalesini meşru hale getirdi. Avrupalı bununla yetinmedi, Londra Konferansı ile Osmanlı'nın içişlerinin Avrupa menfaatiyle ilgili olduğunu karara bağladı. Böylece Osmanlı, yabancı elçilerin müdahale alanı haline geldi. Londra Kongresi, Osmanlı bağımsızlığını sıkı bir muhafaza altına aldı. Bütün bunlar olurken, adına Yeni Osmanlılar denilen Tanzimatçı gruptan çıt çıkmıyor."

"Avrupa'nın ilk müdahalesi adli işlerle sınırlı idi. Onu gay-

rimüslimlere sağlanan din ve mezhep işlerindeki ayrıcalıklar izledi. Şimdi de siyasi haklarla onları Müslümanların tepesine çıkardılar. Avrupalılar, bu sinsi amaçlarını gizlemek için bütün bu yapılanların insan hakları amacıyla yapıldığını söylüyorlar. Avrupa, hangi niyetle yaparsa yapsın, yıllardır Hıristiyanlığın düşmanı gördükleri bir halka insan hakları getirebilir mi? Asırlardır Osmanlı'yı Asya ülkesi sayan Avrupa, bizi Düveli Muazzama'nın içine alır mı? Hiç sanmıyorum! Hayrullah Efendi kardeşim, bizim için değişmez tek bir gerçek var: Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında sona ermeyeccek savaş... Kutsal kitaplar bunu söylüyor!"

"Bütün bunları bilen Sadrazam Reşit Paşa, ne yazık ki Avrupalıları destekler gibi konuşuyor. Reşit Paşa, 'Asıl bedbahtlık acele etmemektir. Müslümanların rahatlığı, giderilemeyen batıl inançları, bizim en büyük düşmanımızdır. İlerlememize mani olan şey, işte bu düşmanlarımızdır. Halbuki bizim koşmamız gerekiyor!' diyor. Kendi Müslüman halkını küçümsüyor. Şeyh İzzettin Efendi, Tanzimat'a son noktayı Pren Gorçakov koydu: 'Hattı Hümayun, bedeli ödenmemiş ve hiçbir zaman da ödenmeyecek bir poliçedir!' dedi."

"Reşit Paşa, Gülhane Fermanı'nı henüz reşit olmayan Sultana onaylattı. Reşit bir Sultan, Müslümanların aleyhine olan böyle bir fermanı onaylamazdı. Reşit Paşa, Batıya reformcu gözükmek için şimdi de kalkmış taşradaki idarecileri tehdit ediyor. Neymiş efendim, halktan eskisi gibi kanunsuz para toplayan, angarya yükleyen, rüşvet alan idare adamlarını para ve hapis cezasıyla cezalandıracakmış. Paşa, sen önce Babıâli bataklığını kurut, sonra da taşrada sivrisinek avına çık"

"Osmanlı'nın reayaya koyduğu baş vergisi olan cizyeyi de kaldırdılar. Bu vergi, Şeriatın koyduğu bir vergidir. Gayrimüslimlerin, Müslüman Osmanlı topraklarında huzur içinde yaşamasının, ülkenin nimetlerinden yararlanmasının bedelidir! Tanzimat paşaları, Şeriata aykırı davranıyorlar. Gayrimüslimleri, başımıza efendi yaptılar!"

"Reşit Paşa, kaç yüzyıllık Osmanlı'nın dini vakıflarının düzenini de bozuyor. Vakıfların malını mülkünü hazineye para bulma uğruna satıyor. Ama düzen bozanın düzeni bozulur! Kimse unutmamalı: Osmanlı Devleti, Halife-Sultan'ın otoritesi ile Şeriatın kanunları üzerinde yükselir. Onların bekçisi de ulema ve ordudur. Bu gücü kimse yıkamaz! Bu düzeni yıktığını sananlar, kendini aldatanlardır!"

Bir süre daha başka şeylerden konuştular. Cuma vakti gelmişti. Abdest aldılar ve cuma namazını kılmak için Sinan Paşa Camii'ne gitmek üzere yola koyuldular.

Cuma namazı sonrası Hayrullah Efendi, Şeyh İzzettin Efendi'den ayrıldı. Medresede dersi vardı. Talebeleriyle birlikte olmaktan büyük bir haz duyuyordu. Gizli bir el, onu imamlıktan alıp medrese hocalığına getirmişti.

Hayrullah Efendi, yolda yürürken geçmişi düşündü. Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde imamlık yaptığı o yoksul günleri aklına geldi. Kendisini sefaletin kollarından alıp saltanatın kollarına götüren talihine şükretti. O günü yaşamasaydı, bugün hâlâ o küçük camide yoksul bir imam olarak görevine devam edecekti. Her şeyi, yaşanan o gizemli olaydan birkaç gün önce gördüğü ilginç rüyaya yordu.

Bir gece rüyasında, kendisini mezarlıkta dolaşırken bulmuştu. Ayın şavkının dışında, etraf koyu bir karanlığın içinde idi. Mezarların arasında amaçsız dolanıyordu. Birden ayın ışığının vurduğu yerden kendisine doğru gelen yırtıcı bir kuş gördü. Onun şahin mi, atmaca mı, kartal mı, yarasa mı olduğunu ilk bakışta anlayamadı. Kuş sessizce gelip yeni açılmış ama içi boş bir mezarın yanına kondu. Bu kez hayvanı tanıdı. Bu bir şahindi. Ağzında taşıdığı bohçayı mezarın kenarına bıraktıktan sonra havalandı. Önce korktu, bohçaya dokunamadı. Kuşun gökyüzünde kayboluşunu izledi. Sonra eğilip bohçayı açtı. İçinden bir kutu çıktı. Kutunun kapağını açtı. İçinden bir başka kutu çıktı. Açtıkça başka başka kutular çıkıyordu. Terden sırılsıklam olmuştu. Merak bütün ruhunu kemiriyordu. Son kutunun kapağını açınca,

eline bir canlının sıcaklığı değdi. İçindekini dışarı çıkardı. Bu küçücük bir bebekti. Adeta minyatür bir bebek. Bebek, avucunun içinde büyümeye başladı. Normal boyuta gelene kadar büyüdü. Bu nur topu gibi bebek, ona bakıp gülümsüyordu. Bir an için onu boş mezara atıp uzaklaşmak istedi. Ama yapamadı. Bebek küçük parmaklarıyla ellerini sıkıyordu. Anlaşılmaz bir güç vardı parmaklarında. Bebek güçlü kollarıyla onu havaya kaldırmaya başladı. Yükseldikçe yükseldi. Sonra onu bir tahtın üzerine oturttu. Taht yerden yüzlerce metre yukarıda duruyordu. Ne iniyor ne hareket ediyordu. Bebek, haykırışlarını dinlemeden, onu gökyüzündeki tahtın üzerinde bırakıp uzaklaştı...

Sabaha karşı uyandığında, kan ter içindeydi. Bir süre gökyüzünden yere nasıl indiğini düşündü. İnanamadı. Elini yüzünü yokladı. Yatağının henüz soğumaya yüz tutmuş sıcaklığını hissetti.

"Tanrım, şükürler olsun ki yaşıyorum! O gördüklerim neydi öyle... Hayırlar getirsin. Bugüne kadar bu kadar gizemli bir rüya görmemiştim," dedi. Arka arkaya birkaç sure okudu. Kalktı, hızla abdest aldı ve Kuran okumaya başladı.

Bu rüyayı gördükten iki gün sonra, yine erkenden uyanmıştı. Sabah namazına daha çok zaman vardı. Abdest alıp Kuran okumaya koyuldu. Nisa Suresi'nin ortalarındaydı. Odasının penceresinden caminin etrafında dolaşan bir karartı gördü. Önce yanılmış olabileceğini düşündü. İnanmak istemedi. Bu kez karaltıyı net görünce, rahlenin önünden kalktı ve doğruca pencereye gitti. Karaltının yüzünü, ayın ışığında çok net gördü. Bu bir erkek silueti idi. Sakallı ve özel giyimli birisiydi. Elinde tuttuğu bohçayı, caminin avlusundaki şadırvanın önündeki mermer oturaklardan birinin üzerine bıraktı. Eliyle avuçlarını açıp dua etti ve hızla uzaklaştı.

Hayrullah Efendi, ceketini sırtına alıp caminin bitişiğindeki odasından dışarı fırladı. Mermer oturağın üzerindeki sarılı şeyi açınca, içinde sessizce uyuyan çocuğu gördü. Bu kez cami avlusundan hızla dışarı fırladı. Caminin önünden hareket eden araba-

ya yetişmek istedi ama kupa arabası Fındıklı yönünde hızla gözden kayboldu. Belli ki sürücüsü atları acımasızca kırbaçlıyordu. Ardından soluk soluğa bakakaldı. Bir süre arabanın gözden kayboluşunu seyretti. Sonra camiye döndü. Çocuğu bulunduğu yerden alıp evine yöneldi. Çocuk hâlâ uyumaya devam ediyordu. Bir süre çocuğu seyretti. Sonra gördüğü rüyayı düşündü. İkisi arasında bir bağ kurup, "Tanrının hikmetinden sual sorulmaz! Bekleyelim, görelim," dedi.

Gerçekten de birkaç gün umutla bekledi. Gelen giden olmadı. Her geçen gün umutları kırıldı. Ama çocuğu oraya bırakan yüzü hiç unutmadı. Umudu son bulup da gelen giden olmayınca, çocuğu alıp kızına götürdü.

"Kızım, bu çocuğu al ve ona iyi bak! O, bizim gelecekteki umudumuz olacak. O, gizli bir hazine. Gün gelecek, onun nimetlerinden sen de ben de yararlanacağız. Onu iyi koru! Üstelik sen de yalnızsın. Kocan Kırım Harbi'nde öleliden beri yalnız yaşıyorsun. Bu çocuk sana can yoldaşı olur. Eğer, 'Kim bu?' diye soran olursa, 'Anasız babasız kalmış bir yetimmiş. Babam getirdi. Ben de onu evlat edindim' dersin. Ayrıca, evin sakin bir yerde. Senin öyle pek gelenin gidenin de yok. Ama sen yine de tedbirli ol! Ona iyi bakmayı unutma. Kızım onun adını binbir badireden geçen, cehennemin kuyusundan çıkan Hz. Yusuf'a atfen Saffet Yusuf koydum. Biliyorsun, Saffet de benim babamın adı."

Çocuk büyük bir ihtimamla büyüyor, her geçen gün serpilip gelişiyordu.

Bir gün Hayrullah Efendi Babıâli yokuşundan yukarı çıkıyordu ama çok heyecanlıydı. Heyecanını belli etmemek için birkaç kez yolda durup dinlendi. Babıâli kapısından içeri girdi. Odacıdan Mehmet Şevki Paşa'nın odasını sordu. Odacı eliyle işaret etti. Kapıya gelince ürkek dokunuşlarla vurdu. İçeriden "Giriniz!" sesini duyunca kapıyı açıp içeri girdi.

Mehmet Şevki Paşa makamında oturuyordu. Elindeki *Tasviri Efkâr* gazetesini masanın üzerine bırakarak merakla sordu:

"Buyurunuz, ne istiyorsunuz?"

"Paşam, siz beni tanımazsınız ama ben sizi çok iyi tanıyorum. Biraz zamanınızı alacağım. Anlatacaklarım beni değil, daha çok sizi ilgilendiriyor. Bu nedenle beni sabırla dinlerseniz size minnettar kalırım."

"Efendi, ne söyleyecekseniz çabuk söyleyin! Benim boş laflara karnım tok! Ayrıca, yapacak başka işlerim var," dedi. Sesi oldukça sert çıkmıştı.

"Paşam, duymadınız galiba... Anlatacaklarım sizinle ilgili. Lütfen beni sabırla dinleyiniz. Söyleyeceklerim bir çocukla ilgili!"

"Ne çocuğu?"

"Paşam, Vakayı Hayriye'nin devam ettiği günlerde, Beşiktaş Sinan Paşa Camii'ne bırakılan bir çocukla ilgili."

"Olabilir ama bunun benimle ne ilgisi var?" diye öfkeli bir şekilde sordu.

"Paşam, hem de çok ilgisi var! Çünkü o sabah, o masumu camiye bırakıp giden yüzü dün gibi hatırlıyorum. İnanın, anamın yüzünü unutabilirim ama onunkini asla!"

Mehmet Şevki Paşa öfkelenerek, "Efendi, tamam, anladım anlamasına da senin maksadın ne? Bana onu söyle!" dedi.

"Paşa, söyleyeceklerim daha bitmedi. Aynı gün, Maslak civarında öldürülmüş bir kadın cesedi bulundu. Silahla vurulmuş olarak... O bölgede bahçecilik yapan Makedonyalı sebzeci kardeşlerden Lazo Curo, kadını sebze bahçesine atan kişiyi görse tanıyacağını söyledi. Oradan hareket eden kupa arabasını da çok iyi hatırlıyor. Beşiktaş'a mal getirdiğinde, kahvede uzun uzun sohbet ettik. Ben kendisine 'Üzerinde durma!' dedim... 'Başına iş açma!' diye şimdilik onu susturdum. Ama suskunlar bazen dillerini tutamazlar, bilirsiniz! Paşam, ben bu hikâyeyi unutmak istiyorum! Lazo Curo da sanırım unuttu. Hatırlatılmazsa tabii...

Bu arada size, o çocuğun cami avlusuna bırakılmadan önce gördüğüm ilginç rüyayı anlatayım isterseniz. Bir şahinin cami avlusuna getirip koyduğu o çocukla ilgili rüyayı..."

Mehmet Şevki Paşa öfkeli bir şekilde Hayrullah Efendi'nin sözünü keserek, "Efendi, ne o rüyayı ne de başka bir şeyi dinle-

mek istiyorum! Benden ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"Paşa, öfkelenmenize hiç gerek yok! Ben, Tanrı yolunda bir iman adamıyım. Benim, parayla pulla işim yok!" dedi.

"O zaman ne istiyorsun?"

"Paşam, küçücük bir iyilik! Ben yıllardır ufak bir caminin minberine sıkışıp kaldım. Oysa Tanrı yolunda hizmet vereceğimiz daha nice makamlar var. Büyük camiler var, imarethaneler var, vakıflar var, daha önemlisi medreseler var... Oralarda hizmet vermek bana huzur verir. Ama iyi bir medrese hocalığı bana daha çok huzur verir. Ben huzura kavuşursam, siz de kavuşursunuz Paşam," dedi.

Hayrullah Efendi rüyasının hikmetini ve o kimsesiz çocuğu korumasının bedelini, kısacası yetim Saffet Yusuf'un karşılığını, Beyazıt Medresesi'ne "ulema sınıfından, çok değerli bir hoca" sıfatıyla müderris olarak atanmasıyla almış oluyordu.

Hayrullah Efendi kendisine bu payeyi verene, arzuladığı huzuru vermekte gecikmedi. İkisi de sözlerinde durmuşlardı. Bu dünyada huzuru bulacak olanlar, çıkarlarında uzlaşan böyle dingin ruhlardı.

Bu dünyayı, "aydınlığın çocukları" ve "karanlığın çocukları" diye ayıranlar, İblis'in değil Tanrıların çocuklarıdır!

Dünyayı yıkıma götürecek olanlar, dini düşmanlıkla kirletilmiş ruhlardır!

KISIM: XI

Türkopoli, sabah gün ışırken uyandı. Gözlerini bağ evinin tavanına diktiğinde siyah bir yılanın tavandan aşağı, üzerine doğru aktığını gördü. Korkudan dili tutuldu. Hareket ettiğinde yılanın saldıracağını biliyordu. Bu nedenle ölü gibi yatmaya devam etti. Bu sırada Mustafa Sabri'nin anası Deli Ayşe içeri girdi. Gördüğü manzara karşısında bir an irkildi ama şaşırmadı. Türkopoli'ye sus işareti yaptı. Dışarı çıktı. Biraz sonra yanında torunu Nazmi Cemal'le çıkageldi. Nazmi Cemal, Türkopoli'nin yanına doğru yürüdü. Yılana elleriyle bazı hareketler yaptı. Yılan başını Nazmi Cemal'e doğru uzattı. Nazmi Cemal yılanı yavaşça başından tuttu. Onu çekip aldı. Yılanı elleriyle okşarken eğilip başından öptü. Sonra boynuna dolayıp odadan dışarı çıktı.

Türkopoli, "Bu nasıl iştir Ayşe Ana?" diye sordu.

"İyi ki kıpırdamadın Türkopoli. O yılanın ne kadar zehirli olduğunu bilemezsin. Eğer seni soksaydı, çoktan Tanrına kavuşmuş olacaktın. Bu yılan, bağ evinin muhafızı. Seni yabancı görmüş olacak ki evi savunmaya kalktı. Söz konusu yılan ve yavruları yıllardır bizimle birlikte yaşıyor.

Bu yılanın hikâyesi bir hayli eskiye dayanıyor. Hani seni o yılandan kurtaran torunum var ya, o henüz bebekti. Annesi çocuğa bakmak için içeri girdiğinde, aynen sende olduğu gibi yılanın tavandan sarktığını görmüş. Çocuğun ağzı süt koktuğu için yılan çocuğa doğru gelmiş. Annesinin feryadı üzerine yılan ürküp geri çekilmiş. O günden sonra gelinim korkudan uyuyamaz hale geldi. Geceleri çocuğun başında nöbet tutuyordu. Aradan günler geçti. Yılanın bir daha dönmeyeceğine karar vermiş olacak ki, bu olayı unuttu. Çocuğun yeni yeni konuşmaya ve yürümeye başla-

dığı günlerdi. Gelinim oğlunu öğle uykusuna yatırmış, bağ işine koyulmuştu. İşini bitirip odaya döndüğünde oğlunu elinde yılanla oynarken bulmuş. Çocuk, annesine seslenerek, 'Anne bak cici' demiş. Annesi korkudan, 'Çabuk at onu elinden!' diye bağırmış. Çocuk yılanı bırakmış. Yılan sessizce uzaklaşmış. O gün bu gündür torunum Nazmi Cemal, o yılanla dost olmuştur. Yıllardır o yılanla yavrularını besleyip durur. Yılan zehirli olmasına karşın ona hiçbir şey yapmaz. Onun sayesinde artık bizlere de dokunmuyor. Adeta aileyi koruyor..."

Bu sırada Nazmi Cemal içeri girdi. Deli Ayşe, "Gel buraya civanım! Gel benim aslan torunum! Gel benim, 'yavrumun yavrusu, yarısı da yılanın yavrusu' Nazmi Cemalim gel," dedi.

Türkopoli, "Ayşe Ana, neden ona yarısı da yılanın yavrusu diyorsun?" diye sorunca, Deli Ayşe yıllardır içinde biriktirdiği öfkeyi kustu:

"Türkopoli, sen bilmezsin! Bunun anası saray soyundan. Koskoca Nakşibendi Şeyhi Dağıstanlı Ahmet'in torunu. Biz ise yoksul ve garip Türkmen ailesiyiz. Gelinim geldiği günden beri düzenimizi hiç sevmedi. Oğlumun aklını çeldi. Ankara'ya gidip çocuklarımı okutacağım diye tutturdu.

Türkopoli, soruyorum sana, hiç köleden asil çıkar mı? Osmanlı sarayı Türkmen ve Kafkas kırmasından hiç Sultan yapar mı? Anası sanıyor ki, oğullarım okuyunca Osmanlı'ya Sultan ve sadrazam olacak. Türkopoli, Osmanlı'nın gayrimüslimlere saygısı var da Türkmenlere merhameti yoktur! Biz Türkmenler, Osmanlı'nın lekeli kullarıyız! Ebubekir-Ömer-Osman işbirliği bizleri İslamdan, Devşirmeler Sarayı da Türkmenleri devletten dışladı. Bundan böyle bu topraklarda Ali yanlılarına da, Türkmenlere de huzur yok! Gelinim, o kuş kadar aklıyla Osmanlı'yı alt edeceğini sanıyor. Türkopoli, bunlar boş çabalar..."

"Ayşe Ana, bırak da çocuklar okusun! Biliyorsun, ne gelirse cehaletten gelir. Bırak saraya Sultan olmasınlar. Ama Türkmenlerin de akıllarını başlarına devşirmesi için okumuş adamlara ihtiyacı var. Ali yanlıları ilk yenilgide meydanı Osman yanlı-

larına bıraktılar. Şehirler ve saltanat onların oldu. Köyler ve derviş tekkeleri ise Ali yanlılarına kaldı. Aleviler, merhamet bekleyen insan konumuna düştüler. Sünni-Alevi kavgası, bir inanç kavgası olmaktan çıktı, tam bir iktidar kavgasına dönüştü. Sünniler her devirde iktidarın gücünü kullandılar. Aleviler kurtuluşunu gaipten gelecek On İkinci İmam'a bağlanmış durumdalar. Tıpkı, kurtuluşları için Mesih İsa'yı bekleyen Hıristiyanlar gibi...

Hiçbir Peygamber, kendinden sonra geride kargaşa bırakmaz! Ne yazık ki Muhammed sonrası yaşam, tam bir kargaşaya dönüştü. Ne kimseye el verdi, ne de kimseyi işaret etti. Ebubekir ile Ömer'in birbirini iktidara taşıyan 'dini darbesinden' sonra Ali yanlıları, karşı darbeyi başlattı. Ama başaramadılar. Ali taraftarları sadece, Ebubekir-Ömer-Osman hızbi ile iktidar kavgasını kaybetmediler, ileriye dönük huzurlu yaşamın olanaklarını da yitirdiler. Aleviler, boş yere yeryüzünde huzuru arıyorlar. İktidar güçlülerindir! Sünniler hep gücün yanında oldular."

Dünya, söylendiği gibi merhametli Tanrı'nın dünyası değil! Gönderdiği peygamberler de sanki onun peygamberleri değil! Dinler arasındaki düşmanlığı, hepimiz görüyoruz."

"Osmanlı, bu günahı nerden aldı?"

"Osmanlı Devleti'nde her şey, Sultan ve Devşirmeler Sarayı içindir! Din de Sultan ve Devşirmeler Sarayı içindir! Osmanlı'da Sultanların gücü kutsanmıştır. İslam öncesi Türk boylarının inançlarından kaynağını alan, 'Kağan, Tanrı gibi gökten doğmuştur! Tanrı istediği için tahta oturmuştur! Tanrı güç verdiği için güçlü olmuştur' anlayışına dayanmaktadır. Hanların, Kağanların, İmparatorların, Sultanların temsil ettikleri hakimiyet ilahi kökenlidir. Bu nedenle Osmanlı Sultanlarının gücü de, en az Emevi ve Abbasi Halifelerinin gücü kadar İslam desteklidir. Osmanlı devleti de gerçek bir İslam devletidir!"

"Osmanlı Devleti'ni kuranlar arasında Türkmenlerle, Ahmet Yesevi'nin sofilik geleneğinden gelen Anadolu şeyhleri ve dervişlerin varlığı unutulabilir mi?"

"Ayşe Ana, sözlerinde çok haklısın! Anadolu'nun şeyh ve

dervişleri, en az savaşçı Alperenler ve Nökerler kadar bu devletin kuruluşunda rol oynamışlardır. Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Gazi, I. Murad gibi Osmanlı beylerinin etrafı Şeyh Edebali, Geyikli Baba, Kumral Abdal, Abdal Musa, Postinpuş Baba gibi şeyh ve dervişlerle çevriliydi. Gaza ve fetihlerde onların desteğini aldılar.

Osmanlı Sultanları, başlangıçta kader birliği yaptığı Türkmen boyları ve heterodoks halk inançlarının sözcüleri olan bu şeyh ve dervişlerle zamanla yollarını ayırdı. Devlet gibi dini de merkezi daire içine alan Osmanlı Sultanları, devlet dini ile halk dinini ayırıp halk dinini taşraya sürdü. Bir zamanların öz evlatları üvey evlada dönüştü. Osmanlı, Türkmenlere şehirleri bile çok gördü. Onları dağların, yaylaların, kıraç toprakların insanı yaptı.

Dinin devletle özdeş hale gelmesi, Sünni İslamın devletin siyaset etme aracı haline dönüşmesi, Osmanlı'ya ayrı bir kutsallık veriyordu. Her imparatorluğun dinle beslenmiş birer efsanesi vardır. Osmanlı tarihçileri de böyle bir efsane yarattılar. Kökünü, Tevrat'taki 'kutsal ağaç' menkıbesinden alan, Osmanlı'nın kuruluş döneminde Osman Gazi'nin gördüğü rüyaya atfedilen, göbekten çıkarak dalları cihana yayılan ulu ağaçla Osmanlı Beyliği'nden imparatorluk yaratma düşüncesi, tarihçilerin yazdığı ve bütün imparatorlukların ihtiyaç duyduğu mitolojik efsaneden başka bir şey değildir! Osmanlı Devleti'ne, 'Devleti Aliyye' denmesinin amacı budur!"

"Dinle beslenmiş kutsal bir devletin adalet çarkları neden farklı dönüyor Türkopoli?"

"Osmanlı'nın kutsallaştırdığı 'Nizam-ı Âlem' düşüncesi de düzmece bir anlayıştan başka bir şey değil! Osmanlı'nın hakimiyet sınırları içerisinde yer alan halkını adalet ilkesi doğrultusunda yönetme taahhüdü olan Nizam-ı Âlem anlayışı, aslında Osmanlı merkezi iktidarının kendini koruma silahından başka bir şey değildir! Halkları ve inançları arasında ayırım yapan bir devlet, nasıl adil olabilir? Kendi halkını, köle sahibi gibi gören Dev-

leti Aliyye, nasıl adalet sahibi olabilecek?"

"Osmanlı bir halklar imparatorluğu olduğu halde neden, hanedan devleti olarak gösteriliyor?"

"Osmanlı padişahlarının, Oğuz Kaan soyundan geldiğine inanılan Kayı Boyu mensubiyeti de tıpkı 'Ulu Ağaç' menkıbesi gibi tarihçiler tarafından sonradan yaratılmış bir efsanedir. Bu efsane, Osmanlı'da Sultan olma hakkını belli bir hanedana oturtma gayretinden başka bir şey değildir! Bu nedenle Osmanlı'da Sultanlar, hep Devşirmeler Sarayı'ndan çıkar! Osmanlı'da halkın içinden çıkıp gelen tek bir Sultan yoktur. 'Yeri geldiğinde kör kayıkçı bile Osmanlı'ya Sultan olabilir' düşüncesi ise, halkın inandırıldığı bir düşten öte bir şey değildir.

Belli bir soya dayalı hanedan sorununu çözen tarihçiler, Osmanlı resmi ideolojisinde padişahın iktidar ve hakimiyetini İslami temele oturtma görevini de İbni Sina, Gazali ve Nasirüddini Tusi gibi İslam'ı destekleyen dogmatik düşünürlerin ekolünden gelen İslam uleması üstlenmişlerdir. Ulema, Sultana kayıtsız şartsız boyun eğmenin dini bakımdan farz olduğunu telkin ve kabul ettirmiştir. 'Sultan, her mazlumun sığındığı Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir' ya da 'Habeşli bir köle dahi olsa Sultana itaat ediniz' şeklindeki uydurma hadislerle bu görüşlerini desteklemişlerdir."

"Bu yüzden mi Osmanlı Sultanı, halkını emrine verilmiş Allah'ın emaneti olarak gördü?"

"Doğru söylüyorsun! Osmanlı Devleti'nde halk, kendi varlığını Sultanın ve devletin bir lutfu, bir ihsanı olarak görmüştür. Osmanlı halkı, ulu emre itaat eden, düzen ve yönetime müdahale hakkı görmeyen, itaatkâr bir halktır. Halkı kayıtsız şartsız devlete bağlayan en büyük güç, İslam dinidir. Devlet ile din özdeşliğinin en önemli öğesi, İslam'dır. Osmanlı Devleti'nde dinin siyasallaşma süreci, 1331 yılında ilk kez Orhan Bey zamanında başlamıştır. İznik'te kurulan medrese ile birlikte Osmanlı siyasal iktidarını meşrulaştırma görevi ulemaya verilmiştir.

Osmanlı, Fatih zamanında Diyar-ı Rum'daki Patriklik sta-

tüsüne benzer Şeyhülislamlığı yerleştirince, siyasal otoritenin yanında dini otoriteyi de kendi şahsına bağlamış oldu. Şeyhülislam, Papa gibi ruhani bir lider olamadı. O sadece dini otoriteyi temsil eden bir memur olmaktan öteye gidemedi. Bu gelişim, Şeyhülislam ile ulemayı devletin bir parçası haline getirdi. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda ulema merkezi otoriteden bağımsızlaşmadı, ne ilmi ne de dini bir otorite haline gelebildi.

Şeyhülislam ve ulema, Sünni İslam'ı devletin resmi dini haline getirmeye çalıştı. XVI-XVII. yüzyıllar boyunca Sünnilik, Sünni olmayan İslam mezheplerine karşı baskın ve dışlayıcı bir politika izledi. Osmanlı, Sünni inanç dışında kalan, başta Alevilik olmak üzere bütün halk inançlarını dışladı. Aleviler, inançları nedeniyle baskı altında tutuldu. XVI. yüzyılda, Osmanlılarla Şii-Safevi Devleti arasında başlayan siyasal ve ideolojik mücadelelerde, Alevi Türkmenler, Safevi Devleti'nin işbirlikçileri olarak suçlandı ve baskı gördü. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı'nın Batıya yönelik cihat ve gaza amacını değiştirerek, Şiiliği İslam dışı sayan yeni bir mücadeleyi başlattı. Osmanlı Şeyhülislamı ve uleması, dine aykırı bu siyasi karar karşısında sustu. Bu zihniyet değişimi, o zamana kadar Anadolu topraklarında sessiz sedasız oturan Aleviler gibi Heterodoks halkları da içine alacak şekilde genişletildi. Yavuz Sultan Selim'le birlikte Osmanlı, İslam egemenliğini içine alan İslam hamiliğine soyundu. Halifelik bu yüzden gerekli oldu. Bu nedenle Mısır'daki Memlukluları yıkarak yapay bir halifeliği Osmanlı'ya taşıdı."

"Türkopoli, işte bu yüzden Alevi Türkmenlere bu ülkede rahat huzur yok!"

"Sen sadece Aleviler için üzülüyorsun ana! Sen bu kaygıyı, Sünni İslamın dışında kalan diğer halk ve inançlar için de duymalısın. Çünkü Osmanlı'nın diğer dinlere karşı gösterdiği hoşgörü, sahte bir hoşgörüdür. Diğer halklar sustukça Osmanlı onlara dokunmadı. Ama ya yarın o halklar konuşursa? İşte o zaman kızılca kıyamet kopacaktır!

Gerçek olan şu ki, Safevi Devleti'nin Şiiliği, Osmanlı Dev-

leti'nin de Sünniliği siyasal bir araç olarak kullanmasıdır. Bunun uzantısı olarak Anadolu halkı Alevi-Sünni kavgasının içine itilmiştir. Bu nedenle Osmanlı'daki dinsellik, bir inanç dinselliği değil, devlet düzenini kollayan siyasi dinselliktir."

Konuşmalar sona yaklaşırken, Deli Ayşe'nin torunu Suat geldi. Suat, Deli Ayşe'nin berberlik yapan oğlu Ahmet'in çocuğuydu. Deli Ayşe kızgın bir şekilde torununa sordu: "Sen niye geldin? Neden ananı beklemedin? Anan bir bohça çamaşırı daha yıkayamadı mı?"

"Babaanne, çamaşırı da yıkadı, bizleri de. 'Sen git, ben geliyorum. Babaannene söyle' diye beni gönderdi."

"Kocaman adam oldun, hiç insan dağ başında anasını yalnız bırakır mı?"

Çocuk utandı ve başını eğdi. Annesinin yıkanacağı için kendisini gönderdiğini söyleyemedi. Deli Ayşe'nin gelini Emine erkenden kalkmış, yıkanacak çamaşırlarla dört çocuğunu toplamış, boğaza gitmişti. Arıklar Bağı'nın göçerleri, çamaşırlarını yıkamak, kendileri de yıkanmak için boğaza gelirlerdi. Arıklar Bağları, Ayaş'a yaklaşık beş kilometre uzaklıktaki Ayaş Beli'nin hemen altında başlayan derin vadinin eteğinde kurulmuştu. Ağaçların süslediği vadinin uç noktasından doğan dere, bağların ortasından akıp giderdi. Bağlar bu derenin etrafına kurulmuştu. Göçerler, bağlarını bu suyla suluyorlardı. Ana kaynak daha temiz olduğu için, buraya yakın boğazda yıkanıp çamaşırlarını da burada yıkıyorlardı. Ağaçların sık olarak birbirinin içine girdiği boğaz, yıkananlar için koruma görevi görüyordu.

Gelin Emine önce kirli çamaşırları, ardından çocukları sırayla yıkamıştı. Yoksulluk nedeniyle, çamaşırları yıkarken killi toprağı kullanmıştı. Kullanıla kullanıla küçülmüş bir kalıp sabunla da çocukları yıkamıştı. Çocukları giydirip kuruladıktan sonra kendisi soyunup dökülmüş, yıkanmak için dere kenarındaki taşın üzerine oturmuştu. Büyük oğlu Suat'a sırtını sabunlattıktan sonra kardeşlerini alıp bağa dönmelerini söylemişti. Suat söylenenleri yapmış, kardeşlerini alıp bağın yolunu tutmuştu.

Kardeşleri bağın yukarısında arkadaşlarına rastlamış, takılmışlardı. Kendisi tek başına dönmüştü.

Gelin Emine yıkanırken uzaktan bir çift göz, arzunun pençesinde kıvranarak onu izliyordu. Gelin Emine, parmaklarını sabunlu vücudunun kıvrımlarında gezdirdikçe, o bir çift göz iyice tahrik olmuş bir şekilde yavaş yavaş ona yaklaşıyordu. Epeyce yaklaştı. Onun durulanmasını bekledi. Kurulanırken o bir çift göz ortaya çıktı. Gelin Emine birden ürktü. Geleni tanımıştı:

"Aziz abi ne arıyorsun burada? Görüyorsun ki çıplağım!" dedi. Aziz, kollarıyla onu sarıp yere yatırdı. Gelin Emine yalvarmaya başladı:

"Ne olur yapma Aziz abi. Biliyorsun sen bizim akrabamızsın. Hiç sana yakışıyor mu?" dedi. Ama dinletemedi. Aziz büyük bir tutkuyla ona sahip oldu ve uzaklaştı. Gelin Emine kirlenen vücudunu yeniden yıkarken utançtan kahroluyordu. Ardı ardına birkaç kez boşalmasına rağmen, tutkunun vücudunu terk etmediğini duyumsuyordu. Yaşadığı hazzın etkisiyle kendisini suçluyordu. Bir süre bacaklarının arasını sıktı. Bedeni sakinleşince giyinip uzaklaştı.

Gelin Emine, eve geldiğinde yaşadıklarından kimseye söz etmedi. Kendi utancı ve hazzıyla yaşadı durdu. Üstüne üstlük rüyalarından çıkmayan Türkopoli'yi bile bir süre için unuttu.

Gelin Emine'ye tecavüz eden kişi, Deli Ayşe'nin halasının oğluydu. Geçirdiği bir cinnet sonucu, kız kardeşiyle annesini baltayla öldürmüştü. Kısa bir süre hapiste ve tımarhanede yatmış, ardından hiçbir şey olmamış gibi serbest bırakılmıştı. Tam bir meczup hayatı sürüyordu. Bu olaydan sonra Deli Ayşe, Deli Aziz'le ilişkisini kesmişti. Gelini Hacer Sultan, öfkelendiği zaman kaynanası için, "Onlar Deli Aziz sülalesi. İçlerinde akıllısı yok!" derdi.

Tecavüz olayından epeyi sonraydı. Gelin Emine evde yalnızdı. Kaynanası çocukları da toplamış, yukarı bağa meyve toplamaya gitmişti. Gelin Emine'nin önünde bir gölge belirdi. Karşısında Deli Aziz duruyordu. Gitmesini, aksi takdirde bağıraca-

ğını söyledi. Deli Aziz, komşuların tarlada olduğunu söyledi. Birden Gelin Emine'ye saldırdı. Yerde alt alta üst üste boğuşuyorlardı. Emine'nin gömleği yırtılmış, göğüsleri ortaya çıkmıştı. Tam bu sırada beklenmedik bir şey oldu. Nazmi Cemal'in yılanı tavandan sarkarak Deli Aziz'i ısırdı. Deli Aziz, can havliyle fırladı gitti. O günden sonra bir daha ortalıkta gözükmedi. Subaşılar, birkaç gün sonra zehirden şişmiş cesedini dere kenarında buldular. Çevredekiler derin bir "oh!" çektiler...

Nazmi Cemal'in yılanı, özlenen adaleti getirmişti.

Ancak Osmanlı'nın yılanı, gerekli olanı değil suçsuz olanı ısırır!

Osmanlı halkının "Sevgi Tanrısı"na ihtiyacı vardı.

KISIM: XII

Ferhat Paşa'nın konağında bu akşam bir olağanüstülük vardı. Çünkü akşamki yemeğe önemli konuklar çağrılmıştı. Ferhat Paşa Konağı, bu tür davetlere alışkındı. Misafirleri hiç eksik olmazdı. Ferhat Paşa Konağı bu kez, Sadık Rıfat Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa gibi önemli konukları ağırlıyordu. Ayrıca, Fransa'dan gelen Hicran Melek'in kardeşi Ahmet Cemil de davetliler arasında bulunuyordu.

Konuklardan Sadık Rıfat Paşa, ulema kontrolündeki ilk eğitimini tamamladıktan sonra, özel eğitim almak üzere saray mektebi Enderun'a gitmiş, nazır olan babasının desteğiyle Hazine Odası'na kâtip olarak atanmıştı. Babasının ölümünden sonra dul kalan annesinin ricasıyla, Babıâli'deki Sadaret Odası'nda görevlendirilmişti. Bu sırada Dahiliye Nazırı Pertev Paşa'nın dikkatini çekmiş, onun gözüne girerek özel desteğini sağlamıştı. 1829 Rus Harbi ve Mısır Sorunu nedeniyle kaleme aldığı raporlarla, Pertev Paşa'nın yanındaki konumunu güçlendirmişti. Ancak bu saltanat üç yıl sürmüş, Pertev Paşa'nın yerine Akif Paşa'nın atanması üzerine yeri sarsılmıştı. Yeni Dahiliye Nazırı Akif Paşa'nın aleyhine Babıâli'ye yapılmış ihbarların çoğunun Rıfat Paşa'nın kaleminden çıkmış olduğunu görmesi üzerine onu azletmişti. Ancak, Mustafa Reşit Paşa'nın Hariciye Nazırlığı'na atanması üzerine ceza almaktan kurtulmuş, Viyana'ya büyükelçi olarak gönderilmişti.

Konuklardan Mustafa Fazıl Paşa'ya gelince, henüz onun yıldızı fazla parlamamıştı. Batı yanlısı düşünceleriyle Babıâli'de kendine yeni bir yer bulmaya çalışıyordu. Osmanlı'nın başına bela olan Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu idi. Mısır'da

iktidarda olan amcası Hıdiv İsmail Paşa ile büyük bir rekabet yaşıyordu. Ferhat Paşa ile tanışıklığı mason biraderliğinden geliyordu. Ferhat Paşa Proodos, Mustafa Fazıl Paşa l'Union d'Orient locası üyesiydi.

Son yıllarda Ferhat Paşa'nın konağı, Osmanlı aydınlarının sıkça uğradığı bir tür dergâha dönüşmüştü. Orada geceler boyu uzun uzun sohbetler yapılıyordu. Osmanlı'nın kurtuluşu üzerine kafa yoruluyor, Batılı düşüncelerin Osmanlı'ya nasıl taşınacağı konusunda görüşler sunuluyordu.

Ferhat Paşa, gelen konuklarını kapıda karşıladı. Sadık Rıfat Paşa ile Mustafa Fazıl Paşa ayrı ayrı arabalarla gelmiş olmalarına karşın, tesadüf eseri kapıda karşılaşmışlardı. Ferhat Paşa diplomatlara özgü politik bir incelikle konuklarını içeri buyur etmiş, saygı gösterisi olarak onları yemek masasında en uygun yerlere oturtmuştu. Masanın etrafında Ferhat Paşa'nın dışında oğlu İsmail Talat, gelini Hicran Melek, Avrupa'dan yeni gelen kardeşi Ahmet Cemil ile Paşanın Askeriye Tıbbiye'de okuyan iki akrabası Mehmet Reşat ile Mustafa İzzet de bulunuyordu.

Yemekler, Hicran Melek'in şuh kahkahaları altında yenildi. Kardeşi Ahmet Cemil'i sürekli pohpohlayan, onu yaşayıp gördüğü yerler hakkında soru yağmuruna tutan Hicran Melek kardeşine dönerek, "Kuzum, uzun yıllar oldu İstanbul'a gelmeyeli... Nasıl buldun İstanbul'u? Koca Reşit Paşa'nın reformlarını Avrupalı nasıl karşıladı?" diye sordu.

"İstanbul hakkında konuşmam için henüz çok erken. Çünkü yeni geldim. Etrafı doğru dürüst gezemedim bile. Tanzimat reformlarına gelince, Avrupa'dan gördüğüm kadarıyla Sultan, düne kadar ulema kesimi ile eğleniyordu, şimdi onların yerine 'Gülhane Paşalarını' koymuş. Onlarla reformculuk oynuyor."

Ahmet Cemil'in bu pervasız konuşması, yemekte soğuk rüzgârlar estirdi. Ferhat Paşa, misafir paşaların yüzüne bakarak yutkundu ve ardından, "Rıfat Paşa ve Fazıl Paşa, sizler Ahmet Cemil'in söylediklerine sakın alınmayın. O biraz sivri dillidir. Aklına geleni, çekinmeden söyler," dedi.

Rıfat Paşa, "Ferhat Paşa, sizin mahcup olmanıza hiç gerek yok! Batılı ne zaman Osmanlı'yı görse dili uzuyor. Efendilik taslıyor. Geçmişin, 'Osmanlı korkusu' şimdilerde, 'Osmanlı nefretine' dönüşüyor," dedi.

Mustafa Fazıl Paşa da, "Haklısınız Rıfat Paşa, Batı efendiyi de köleyi de kendi bakış açısından yargılar. Ayrıca elindeki eski derebeyi kırbacını sallamaktan da büyük keyif alır," dedi.

Hicran Melek, araya girerek, "Ayol, sizler de amma alıngan olmuşsunuz! Kardeşim, doğrucu Davuttur! Ayrıca, Osmanlı'da bir söz vardır: 'Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar' diye... Gerçekleri konuşmak, neden sizleri bu kadar rahatsız ediyor?" diye sordu.

Rıfat Paşa Hicran Melek'i yanıtladı:

"Hicran Melek kızım, haklısın! Eskiden, bizim bakış açımızla Batınınkiler farklıydı. Ama bizler de artık Batının gözüyle bakmaya başladık. Ben Batıyı gezip gördükten sonra, onlara çok fazla kızamıyorum. Doğruyu söylemek gerekirse, bizim kendimize kızmamız gerekiyor. Bizler köşemizde uyuşup kalmışız. Osmanlı, hantal bir dev olup çıkmış. Bu devi hareket ettirmeliyiz.

Ben Viyana Büyükelçisi iken, o tarihlerde Hariciye Nazırlığı görevini yürüten Mustafa Reşit Paşa'ya yapılması gereken reformlar konusunda bir yığın mektup gönderdim. Sağ olsun Reşit Paşa, biraz olsun beni dinledi. Fikirlerime katıldığını söyledi. Mustafa Reşit Paşa, Gülhane Hattı Hümayunu'nu yayınlamadan önce, Batıya dönük medeniyet yolunun eğitim ve adaletten geçtiğini söylüyordu. Oysa ben daha farklı şeyler düşünüyordum. Batıda medeniyet olarak adlandırılan sistem, devletler arasındaki dostça ilişkilere ve barışı koruma kararlılığına dayanıyordu. Bu sistem savaşların sebep olduğu tahribatı onarmayı, ekonomiyi geliştirmeyi, halkın refahını artırmayı hedefliyor. İşte bu nedenle devlet kendi refahını, halkının refahı ile birleştirmelidir."

Ferhat Paşa, "Sadık Rıfat Paşa, siz, Osmanlı İslam devletinin 'Daire-i merkezden' çıkıp bölgesel bir sisteminin içine mi girme-

sini istiyorsunuz?" diye sorunca, Sadık Rıfat Paşa yanıtladı:

"Aynen öyle! Keyfi yönetimin hakim olduğu yerde, her devlet çökmeye mahkûmdur! Çünkü adaletsiz ve otoriter böyle bir devlette halk, üretimin ön şartı olan servet birikiminden kaçacaktır. Böylece devletin yönlendirdiği ticaret de, tarım da, sanayi de, hükümet hizmetleri de kötüleşecektir. Devlete olan güvensizlik yüzünden memurlar devleti dolandırmaya, rüşvet almaya ve ülke yönetiminde tahribatına yol açacak davranışlarda bulunmaya devam edeceklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nu kuşatan iki temel kötülükten birincisi halkın devlete olan güvensizliği; ikincisi de devleti düzene sokacak anayasal kural ve düzenlemelerin yokluğudur. Osmanlı Devleti, Sultanların şahsi kapris lerinin tatbikini engelleyecek olan müsamaha sınırlarını belirlemek zorundadır."

Mustafa Fazıl Paşa, "Sizin bu düşüncelerinize pek katılamıyorum. Siz, 'liberalizmi' yok sayıyorsunuz. Bürokrasi baltasını biliyorsunuz. Anayasal düzenlemelerle dolaylı olarak merkezi güçlendirmeyi söylüyorsunuz. Bu düşünceleri Batıda Metternich söylüyor. Viyana'da yaşamış olmanız nedeniyle, bu düşüncelerle beslenmiş gözüküyorsunuz," dedi.

"Aynen böyle düşünüyorum! Osmanlı, iki normatif unsur içerisinde bocalıyor. Bir yanda Kuran'dan ifadesini bulunan şeri hükümler, diğer yanda Sultan emirlerinden ifadesini bulan örfi kanunlar. Ben burada açık açık söylüyorum. Sultan, ister beğensin ister beğenmesin, ilkeleri din dışı temel yasalara saygılı bir hukuk reformu yapmak zorundadır. Avrupa'da bütün krallar, bu temel yasalara saygı göstermekle yükümlüdürler. Bu ülkelerde hükümdarlar da bakanlar da kendilerini asla hukukun üzerinde göremezler. Kanun hakimiyetinin olmadığı yerde, eşkıya hakimiyeti olur!"

Ferhat Paşa, "Siz bir anlamda şeri kanunlara dayalı Osmanlı'nın yerini örfi kanunlara dayalı Osmanlı idaresi alsın, diyorsunuz. Ulemanın, buna kuzu kuzu razı olacağını mı düşünüyorsunuz?" diye sordu.

"Sevgili Ferhat Paşa, Sultan artık ülkeyi yönetenlerinin tavsiyelerini dikkate almak zorundadır. Bir devletin devamlılığı, sadece bir hükümdarın iyi idaresi ile mümkün değildir. Sultanlar değişir ama yasalar değişmez! Bir ülkede refah ve mutluluğun elde edilmesi, ulemanın devletin devamlılığına dua etmesinden öte, söz konusu temel kanunların varlığına bağlıdır.

Bundan böyle Sultan, Sadrazam ve Nazırlar, Gülhane Fermanı'na aykırı emirler vermemelidir! Verirlerse, bürokrasi tarafından uygulanmamalıdır. Ayrıca, ulemaya verilmiş ayrıcalıklar, onlardan alınarak Babıâli bürokratlarına verilmelidir. Memurlar, becerisine ve rütbesine göre yükseltilmelidir.

Ayrıca, zengin ailelerden gelen kişilerin, yoksul ailelerden gelenlere göre devlet mallarını daha iyi koruyacağını, kolay kolay baştan çıkarılamayacağını düşünürsek bu nedenle devlet adamlarının zenginler arasından seçilmesi daha yararlı olacaktır."

Bunun üzerine Mustafa Fazıl Paşa söze karıştı:

"Sadık Rıfat Paşa! Siz zenginlerden oluşan ayrı bir Babıâli bürokrasisi yaratmak istiyorsunuz. Sultanın yerini zenginler bürokrasi alsın istiyorsunuz. Bürokratın zenginliği devleti zengin yapmaz! Üreticisi zengin olmayan bir devlette bürokrat zengin olmuş, neye yarar? Siz karnı doymuş hırsızlarla Osmanlı'yı yönetmek istiyorsunuz. Ama bir şeyi unutuyorsunuz. Paşa, hırsızın gözünü kara toprak bile doyuramaz! Sanırım siz sadece Avrupa'yı yönetenleri izlemişsiniz. Oysa yönetenleri görevlendiren sınıfları pek fark edememişsiniz!"

Sadık Rıfat Paşa, bir parça kızarsa da belli etmemeye çalıştı. Ahmet Cemil, içinden kendi kendine söylendi:

"Ne büyük reform ama! Sultanın yetkilerini azaltırken bürokrasinin yetkilerini artırıyor. Eski Viyana sefiri mensubu bulunduğu bürokratik sınıfın yetkilerini ve ayrıcalıklarını genişletme sevdasında. Osmanlı topraklarına 'Meşrutiyet Yılanı'nın girişini engellemenin yollarını arıyor."

Mustafa Fazıl Paşa devam etti:

"Sadık Rıfat Paşa, babam Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki

uygulamalarına şöyle bir bakın! Reformlarda ne kadar başarılı olduğunu görürsünüz. Fransızların Mısır'ı işgali sırasında asker olan babam, Napoléon'un geride bıraktığı askerlerden yararlanarak ordusunu II. Mahmut'tan önce modernize etti. Batılılaşma konusundaki reformlarda, II. Mahmut'tan daha başarılı oldu. Osmanlı'nın 'Deli Petrosu' denilen II. Mahmut, Batının değil babam Mehmet Ali Paşa'nın kötü bir taklitçisi oldu. Beyler! Reformlara önce Osmanlı halkı inanacak!

Babamın Mısır'daki başarısı, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa, yerel yönetimi savunmuş ve uygulamış olmasıdır. Hür teşebbüsü lafta değil uygulamada tatbik etmesidir."

Ahmet Cemil bu kez kendini tutamadı ve konuşmanın ortasına ani bir giriş yaptı:

"Paşalar, bilmem farkında mısınız? Son Osmanlı vapuru Avrupa'dan Osmanlı başkentine, Osmanlı'daki reformcu ve Meşrutiyetçi fikirleri sömürecek küçük bir edebiyatçı ve gazeteci kolonisi getirdi. Aslında bunlar, Osmanlı Meclisi'nde parlamenter tartışmayı başlatıp meşruti bir ortama tanıklık etmeden önce dönmeyi düşünmüyorlardı. Osmanlı'nın son vapurundan çıkan Osmanlı'nın bu yeni akıl hocaları, Osmanlı topraklarında Meşrutiyetin izini süreceklerini söylüyorlar.

Mustafa Reşit Paşa'nın Gülhane Hattı Hümayunu'nu yayınladığında, Sadık Rıfat Paşa'nın mektuplarında ileri sürdüğü görüşlerinden daha çok, Blacque'nin görüşlerinden yararlandığı açık bir olgudur. Osmanlı kendi hastalığının teşhisini kendisi koymadan, tedavisini Batıya yaptırıyor.

Bu nedenle Babıâli yakında, hiç beklemediği kadar Batılı uzmanın istilasına uğrayacak. Batı ırzına geçmeyeceği eşeğin önüne boşuna ot koymaz. Beyler! Yapılan konuşmalardan anlıyorum ki, hiçbiriniz ne Avrupa'yı ne de Osmanlı'yı yeterince tanıyorsunuz. Emperyalist ve sömürgeci Batının iki türlü anayasa anlayışı vardır: Birincisi kendisi için geçerli olan son derece insancıl, demokratik ve özgürlükçü bir anayasa. Diğeri ise sömürgeleri için düzenlenen, sömürüyü kolaylaştıracak, kendi adına

sömürenleri koruyacak, üzerine özgürlük kılıfı giydirilmiş diğer anayasa. Onlar Batıda gerçek demokrasiyi yaşarken, Batının sizler için isteyeceği şey sadece 'Sultanın gölgesinde bir Meşrutiyet'.

Sizler bu göstermelik reformlarınızla, teokratik Sultanın yerine meşrutiyetçi paşalar yönetimini getirmekle meşgulsünüz!

Sizler, bu reformlarla, Osmanlı'da liberal bir ekonomik sistemle hümanist bir demokratik yönetimin oluşacağına mı inanıyorsunuz? Gerçekten buna inanıyorsanız, çok safsınız beyler!

Osmanlı'nın üç büyük prangası vardır. Birincisi, Korku Sarayı, ikincisi, ulemanın yönettiği İslamiyet zindanı, üçüncüsü de bu ikisini koruyan ordu.

Beyler, Osmanlı'da halk yoktur! Cemaat vardır. Bunlar yalnızca Halife Sultan'a ve ulemaya tapınırlar. Güçleri, özlemleri, ideolojileri, egemenlik ve özgürlük talepleri yoktur. Halk, bir gölgeler topluluğudur! Karnından konuşur. Akla değil ulemaya inanır. Demokrasiye değil Sultana inanır. Bürokrata değil imama inanır.

Devşirmeler Sarayı, İslam dogmatizminden beslenir. Ulema sürekli 'Devri Saadet'ten bahseder ama 'Devri azaptan' hiç söz etmez! Şeriatı halkın mutluluğu için değil, sarayın gücü ve kendi refahı için ister.

Osmanlı'nın ne burjuvazisi ne feodal beyi, ne de artı değer yaratan üretim sistemi vardır. Mülkiyeti devlete ait toprakta hiçbir şey yetişmez. Sadece tımarlı sipahi yetişir, savaş için asker yetişir. Özel mülkiyeti, serbest ticareti, feodal beyi, burjuvazisi olmayan topraklarda umutsuzluktan başka ne yetişir? Geçmişte gelirini ganimetlere ve fetihlere bağlamış Devşirmeler Sarayı'nı, günümüzde hangi üretim besleyecek?

Devşirmeler Sarayı, düşüneni, karşı çıkanı, eleştireni sevmez. O zaman, Osmanlı'da kim demokrasi, kim anayasa, kim Meşrutiyet isteyecek? Hangi ortak güç, hangi halk isteyecek?

Aydın yaratamayan, aydını olmayan bir Osmanlı, nasıl yeni bir Aydınlanma Çağı yaratacak?

Beyler! Sizler, sağa sola serpiştirilmiş ateşböceklerisiniz! Sizler o kadar geniş bir alana yayılmışsınız ki, birbirinizin ışığını göremiyorsunuz! Birbirinizin göremediği bu ışığı halk nasıl görecek?

Beyler! Hak verilmez, alınır! Sultanını Muhammed'in vekili olarak gören, devleti baba olarak gören, dini özlediği huzuru verecek güç olarak gören, yaşamını körü körüne dogmatik bir inanca mahkûm etmiş bu halkı kim kurtaracak? Kim onları üretime katacak, kim onları demokrasinin nimetlerine inandıracak, kim onları kör kuyulardan çıkaracak? Hangi güç, hangi sınıf?

Beyler! Kendi boynuna ve ayaklarına bağladığı prangalarla mutlu bir şekilde dolaşan, bu prangalardan kurtulmayı düşünmeyen kaderci bir halkın kurtuluşundan nasıl söz edebiliriz? Osmanlı yok olacaksa, dışarıda düşman aramaya gerek yok! O nasıl olsa kendi kendini yok edecektir!" dedi ve sustu. Onunla birlikte Osmanlı'nın kaderini çizmeye çalışan Tanzimat Paşaları da sustu...

Yeryüzünde, Tanrı'nın kader çizemeyeceği tek ülke, Osmanlı ülkesidir!

KISIM: XIII

Fatma Zehra kocasını işe göndermek için etrafında pervane gibi dönerken, birden hayat kapısının açıldığını duydu. Hazırlanmakta olan Hüseyin Avni'yi odada bırakıp hayata çıktı. Hayatın karlı zemininde yırtık ayakkabılarla yürüyen torunu Nazmi Cemal'i gördü. Sırtında ne bir palto içinde ne bir kazak ne de ayaklarında çorap vardı. Gömleği yamalıydı ve eskimişti. Torunu soğuktan titriyordu. Fatma Zehra nemlenen gözleriyle torununu bağrına bastı. Nazmi Cemal, kızı Hacer Sultan'ın küçük oğluydu. Büyüğünü Hilmi Ziya'nın yanına katmış, okuması için İstanbul'a göndermişti. Torununun başını ellerinin arasına aldı. Yeşil gözlerine muhabbetle baktı. Çocuğun gözleri parlıyordu.

Gülen bir yüzle anneannesine, "Büyükanne, annemden habersiz geldim. Duyarsa bana çok kızar biliyorsun. Annem hasta yatıyor. Ama evde soba da yanmıyor. Yakacak odunumuz kalmadı. Babam yine dağlarda, bozuk su kanallarının peşinde dolanıyor. Ne zaman gelir, bilmiyoruz. Bana birazcık odun verirsen, gidip sobayı yakacağım. Annemin daha çok hasta olmasından korkuyorum," dedi.

Fatma Zehra, parmağını dudağına götürerek, "Sus! Deden evde. Onun çarşıya gitmesini bekleyelim. Sonra bir çaresine bakarız," dedi. Ama aniden Hüseyin Avni kapıda göründü. Fatma Zehra'ya dönerek, "Ne istiyor bu çocuk yine?" diye kızgın bir şekilde sordu.

Karısı, "Hiçbir şey istemiyor. Sadece, hatır sormak için uğramış," dedi. Sesi titriyordu.

Hüseyin Avni, "Kadın, beni salak yerine koyma! Bu kış gününde, buraya sırf hatır sormak için gelmediğini biliyorum. Bi-

raz önce, aranızda gizli gizli fısıldaştığınızı duydum. Bana doğruyu söyle!" dedi.

Fatma Zehra tereddüt etti. Bu sırada çocuk konuştu, "Büyükbaba, evde hiç odunumuz kalmadı. Annem de hasta. Biraz odun istemeye geldim," dedi.

Hüseyin Avni öfkeli bir şekilde, "Git o zındık babana söyle: Baban ve sülalesi hangi şeyhe, hangi şıha boyun eğiyorsa, aşınızı da ekmeğinizi de odununuzu da o versin! Otman Baba, Hacı Bektaşi Veli, Bünyamini Ayaşi versin. Osmanlı'ya küfredip şıhlarını alkışlayanlara, benim vereceğim zırnık bile yok! Anladın mı? Anana da babana da aynen böyle söyle!" dedi.

Kapıyı çarpıp içeri girdi. Girmesiyle birlikte kapıyı tekrar açıp karısına bağırdı:

"Kadın, şunu aklından çıkarma: Bu evden, benim haberim olmadan birine bir şey verirsen, bil ki verdiğin şey haram olsun!"

Fatma Zehra, torununun gözlerinde donmaya yüz tutmuş gözyaşlarını görünce ağlamaya başladı. Torunun gözlerindeki yaşları silmeye vakit bulamadan çocuk dönüp gitti.

Damadı Mustafa Sabri'nin babası genç yaşta ölünce, Ayaş'ın köklü ailelerinden Çavuşoğullarının düzeni bir anda bozulmuştu. Babası Çavuşoğlu İsmail'in ölümünden sonra annesi Ayşe, beş çocuğu ile dul kalmıştı. Kocasının ani ölümü, her şeyi bitirdi. Kadın başıyla işe hakim olması mümkün değildi. Mustafa Sabri de işin başına geçecek kadar tecrübeli değildi. Akrabalar bir anda üzerlerine akbabalar gibi üşüştüler. "Anamın hissesi, babamın hissesi" diye sürüyü ve mallarını talan ettiler. Ellerinde ne var ne yok hepsi gitti. Hızla yoksullaştılar. Mustafa Sabri, önce köy berberine çırak girdi. Ustası Nizam'ın Mustafa, onu çok iyi yetiştirdi. Ama annesi küçücük kardeşleriyle tek başına kalınca, aileden uzak köylerde dolaşamadı. Bu nedenle kardeşi Ahmet'i ustasının yanına çırak verdi. Ailesinin başında bulunmak için Ayaş'ta çobanlığa başladı. Mustafa Sabri tam işleri yoluna koyarken aniden askere alındı. Bunu fırsat bilen kız kardeşi Samiye'nin kocası Sarı Çavuşların Ömer, aileden kalan eski

samanlığın kalaslarıyla, elde kalan koyun ve kuzuyu, "Askere para gönderecem" diye el altından satıp parasını cebine indirdi. Söz konusu parayı askerdeki Mustafa Sabri'ye göndermedi. Aile giderek iyice yoksullaştı...

Fatma Zehra'nın bütün çırpınmalarına, ayak diremelerine rağmen, Hüseyin Avni kızı Hacer Sultan'ı işsiz güçsüz, askerden yeni dönen Mustafa Sabri'ye verdi. Hüseyin Avni kızları horladığı ve aileye yük kabul ettiği için, hiç düşünmeden onu evden göndermeyi kendisine görev bilmişti. Hacer Sultan için yoksulluk günleri başlamıştı.

Kaderin dönmeye başladığı günlerdi. Mustafa Sabri bir akrabası aracılığıyla Ankara'daki bir hastanede hademelik işi bulmuş, karısını ve çocuklarını da beraberinde götürmüştü. Çocuklarını Ankara'da okula kaydettirmişti. Hastaneden aldığı maaş ailesinin geçimine yetiyordu. Karısı teneke mahalledeki derme çatma bir evden adeta bir saray yaratmıştı. Hacer Sultan ileride bir ev almanın düşünü kuruyordu...

Ancak kötü kader yakalarını bırakmayacaktı. Bir bayram ziyareti için Ayaş'a gittiğinde Mahir Mithat, Mustafa Sabri'nin aklını çeldi:

"Gel seni Ayaş'ta zabıta amiri yapayım. Kendi memleketinde rahat edersin. Elin Ankara'sında, elin gurbetinde, başkasının ağız kokusunu niye çekesin?"

Mustafa Sabri, karısının ve çocuklarının direnmesine rağmen güzelim işini bırakıp Ayaş'a geri döndü. Mahir Mithat'ın oyununa geldiğini çok çabuk anladı. Ama iş işten geçmişti. İstifa edip geldiği için Ankara'daki işine bir daha dönemedi. Ayaş'ta yeniden acılı ve yoksul günler başlamıştı. Babasının ölümünden sonra yaşadıklarından daha beterdi o günler.

Hüseyin Avni olan biteni kayıtsızca seyretmiş, dostu Mahir Mithat'ın yaptığı oyunun hesabını bile sormamıştı. Ayrıca, eski evi boş olmasına rağmen onlara vermemişti. Hacer Sultan ve ailesi uzaktan bir tanıdığın eski, yıkık dökük, harabe gibi evine sığınmıştı. Doğru dürüst kapısı penceresi olmayan bu evde yaşam

mücadelesi vermeye başlamışlardı. Evin camları kırık olduğu için pencerelerini kâğıt ile kapatmışlar, çapraz çakılan iki tahta ile tutturmuşlardı. Kış gelip çatınca, sobaları olmadığı için Hacer Sultan'ın babaannesi, evdeki eski ve kullanılmayan sobasını ona vermişti.

Hüseyin Avni'nin annesi Hatice Nine, seksen yaşında olmasına rağmen başka bir evde tek başına yaşıyordu. Oğlunun yanında kalmayı hiçbir zaman düşünmemişti. Çevresindekilerin, "Neden oğlunla birlikte yaşamıyorsun?" sorusunu, "Nemrut'un ekmeği ağulu olur! Rahmetli kocamın kuru ekmeği bana yetiyor!" diye geri çevirmişti. Hatice Nine'nin yaşadığı yer hükümet binasının yanında, havuz bahçesine bakan, tek gözlü, küçük bir evdi. Evinin bahçesinde, eski bir yatırın mezarı vardı. İkisi birlikte yaşayıp gidiyordu. Hüseyin Avni ise, konağında tek başına saltanatını sürerken yaşlı annesini yanına almayı düşünmüyordu bile.

Hatice Nine o gece tuhaf rüyalar görmüş, "Hayırdır inşallah!" diyerek uyanmıştı. Bahçesindeki aksakallı yatır, gece rüyasında onu ziyaret etmiş, yanaklarını sıvazlamıştı. Yaşlı yatır ona, "Venedik'e git! Babanla kardeşin orda seni bekliyorlar. Kızım gelmedikçe bize burada uyku haram, diyorlar," dedikten sonra uzaklaştı. Hatice Nine gün ışımadan uyandı. Korkudan bütün bedeni titriyordu. Arka arkaya dualar okudu. Abdest alıp iki rekat namaz kıldı. Belleğinin derinliklerinde bir yıldız gibi kayıp giden eski anıları düşündü. Geçmişin tozunu kazıdıkça altından yeni yeni şeyler çıkıyordu.

Hatice Nine'nin babası Ankara'nın ünlü sof tüccarı Hüseyin Çelebi idi. Hüseyin Çelebi'nin babası Ayaş'ta Hacı Hızır bin İlyas olarak tanınırdı. Babası yaşlanınca sof ticaretini oğlu devralmıştı. Ankara, Ayaş, Beypazarı, Tokat, Tosya gibi Orta Anadolu şehirlerinden gelen Müslüman ve Ermeni tüccarlar başta Ancona, Floransa, Venedik gibi İtalyan şehirlerinde etkin bir sof ticareti yapıyorlardı. Sof üretiminde Ankara ve çevresi, Ankara keçisinin yünü nedeniyle öncelikli sırada yer alıyordu. Sof, deve ya

da keçi kılından yapılan yünlü kumaş ve giysiler için kullanılıyordu. Sof üretimi, esnaf loncası olan Ahiler tarafından yapılıyordu. Ankara'nın Kurşunlu Han'ı sof tüccarlarının dükkânlarının yoğunlaştığı yerdi. Ankara, Celali İsyanları vartasının elinden sof tezgâhlarını kurtarmayı bilmişti. Ankara Kalesi'ne çekilen halkla birlikte sof zanaatkârları, altın değerindeki bu kumaşı Celalilerin elinden kurtarmıştı.

Hüseyin Çelebi'nin Venedik'ten ölüm haberi gelince, babası yaşlı olduğu için gidememişti. Tesadüf eseri İtalya'da bulunan amcası Ahmet bin Kassab cenazeyle ilgilenmişti. Amcası da tüccar olup Levantenlerle ticaret yapıyordu. Hüseyin Çelebi'nin ani ölümü, başta ailesi olmak üzere herkesi şaşırtmıştı. Çünkü kendisi genç ve dinçti. Belirgin bir hastalığı yoktu. Ölümü Ayaş'ta kuşkuyla karşılanmıştı.

Hüseyin Çelebi'nin Venedik'te ölümünden sonra bazı dedikodular çıkmıştı. Bunun nedeni, İtalya'ya ticarete giden Anadolulu tüccarların, "Fondaco" denilen, İtalyan hükümetinin konaklamaları için tahsis ettiği resmi yerler yerine hanlarda ya da özel evlerde kalmış olmalarıydı. Bu özel evlerde kalan kişilerin tacizlerinden yılan Venedik halkı, kızlarını ve oğlan çocuklarını sokağa bırakamaz olmuşlardı. Özel evlerde kalan kişilere, daha önce Müslüman ya da Hıristiyan olup sonradan din değiştiren, ticaret şehri Venedik'e yerleşip Anadolulu tüccarlara simsarlık yapan karanlık kişiler aracılık yapıyorlardı. Onları kafa buldurucu, zevk verici toz ve otlara alıştırıyorlardı.

Gerçekten de Hüseyin Çelebi, Venedik'te öldürülmüştü. Amcası, dedikoduya meydan vermemek için onun ölümünü vadesinin dolması nedeniyle, normal bir ölüm olarak açıklamıştı. Hüseyin Çelebi'nin amcası Ahmet bin Kassab, bir noter ile orada bulunan Müslüman tüccarlar huzurunda kişisel eşyalarını almış, defin masraflarıyla kişisel borç ve alacaklarını kendisinden kalan paradan karşılamıştı. O günün parasıyla 128.000 akçe (yaklaşık 2133 duka) kalmıştı. Venedik hükümeti, bu parayı ödememişti. Parayı amcasının cebine indirdiği dedikodusu yayıl-

mıştı. Daha sonra babası Hacı Hızır bin İlyas, Galata kadısı aracılığıyla açtığı dava sonucu iki taksitte 88.000 akçe alabilmişti.

Amcası, Hüseyin Çelebi'nin özel eşyaları arasından çıkan gümüşlü kılıcı Venedik pazarında satmış, afyon hokkasını da o gece âlemde birlikte olduğu simsara hediye etmişti. Sadece küçük bir torba içinde sakladığı mührünü yanında getirerek, hatıra olmak üzere babasına vermişti. Amcası, cenazenin kaldırılması sırasında, Tanrının taksiratını affetmesi için epeyce para dağıtmıştı. Müslüman usullere göre yıkanıp tabuta konan Hüseyin Çelebi'nin cenazesi, Venedik'te bir gondola yüklenerek Venedik'in sazlık lagunalarına doğru götürülmüş, meçhul bir yere gömülmüştü. Amcası, Hüseyin Çelebi'nin afyon içip bir oğlan çocuğunun koynunda geçirdiği o gecede kalbine yenik düştüğünü kimseye söylemedi. Ölümüne kadar bir sır olarak sakladı.

Hatice Nine, bir öksüz gibi babasız geçirdiği onca yıldan sonra Ayaş'tan ayrılması mümkün olmayacak birini eş olarak seçmeye karar verdi. Bu amaçla Ayaş'ta çilingirlik yapan, yoksul bir ailenin çocuğu, kendi halinde, temiz yüzlü, temiz ruhlu Garip Mehmet'i eş olarak seçti. Aynı şekilde oğlu Hüseyin Avni'nin dedesi gibi tüccar olma isteğine karşı çıkarak, baba mesleğini öğrenmesini sağladı. Bu çabasında da başarılı oldu...

***

O yaz, Hacer Sultan ve ailesi yıllardır boş duran Karadere Bağları'ndaki bağ evine göçmüştü. Amacı, hem yazın sebze ve meyvesini yemek hem de kış için yiyecek kurusu, odun hazır etmekti.

İlk üç ay her şey düzenli gitmiş, karınları yiyecek görmüştü. Hacer Sultan ölüm-dirim günleri için sakladığı, beşibiryerde altınını satmış, onun parasıyla dört koyun satın almıştı. Amacı, yazın sütünden yararlanıp peynir yapmak, küpe yağ basmak, güz sonu ise koyunlardan birini kesip kışa etlik yapmaktı. Diğer üçünü satıp beşibiryerdesini geri almak istiyordu. Gerçekten de koyunlar çok iyi süt vermişti. Peynir tenekesi neredeyse dolmak üzereydi. Hatta koyunlardan ikisi kuzulamıştı. Her şey yolunda

giderken, koyunlardan üçü şap hastalığına tutulup telef olmuş; bir anda bütün umutlar yıkılmıştı. Hacer Sultan, kuzularla teselli buluyordu.

Güz mevsimi gelip çatmıştı. Bağbozumu başlamıştı. Sebze meyve kurutuluyor, üzüm ve dut pekmezi yapılıyordu. Kurumuş ağaç dallarından birkaç yük odun çıkmıştı. Ancak kötü kader ağlarını örüyordu. Bir gün, ortalık günlük güneşlikken, Başbereket Köyü yönünden gelen sel bağcıları ani yakalamış, bazı hayvanlarla pek çok eşya sele kapılıp yok olmuştu. Sel tüm sürünün içinden sadece Hacer Sultan'ın koyun ve kuzularını götürmüştü. Böylece, son birikimleri de selle birlikte gitmişti.

Ayaş'a, o köhne eve döndüklerinde işte bu durumdaydılar. Bağdan getirdikleri yiyecekler ancak bir iki ay yetebilmiş, ardından açlık günleri yeniden başlamıştı. Elde avuçta hiçbir şey kalmamıştı. Fatma Zehra'nın torununun odun istemeye geldiği karlı gün, o yoksul günlerden biriydi.

Çocuk annesinden habersiz, odun istemek için gittiği dedesinin evinden ters yüz edilip geri çevrilince, durumu annesinin öğrenmesinden korkmaya başlamıştı. Hacer Sultan, çocuklarına ve kocasına sürekli olarak, "Benden habersiz babamın evine sakın bir şey istemeye gitmeyin! Allah'ın gücüne gitmesin, sokakta dilenirim, yine de babamdan bir şey istemem!" diyordu. Hacer Sultan onurlu kadındı.

Oysa oğlu Nazmi Cemal, bu ilkeyi bozmuştu. Nazmi Cemal, yolda karlar üzerinde umutsuzca ve kaygılı bir şekilde yürürken, Hüseyin Avni'nin annesi Hatice Nine'ye rastladı. Yaşlı kadın, karşısında Nazmi Cemal'i görünce, "Hızır gibi yetiştin Nazmi Cemal!" dedi.

Sevginin ışığı karanlık yolları ışıtır.

KISIM: XIV

Deli Ayşe'nin gelini Emine ile torunu Nazmi Cemal, Ayaş pazarında dutlarını satmış Arıklar Bağı'na dönüyorlardı. Mevsim yaz olduğu için Hacer Sultan oğlu Nazmi Cemal'i Arıklar Bağı'ndaki babaannesine göndermişti. Ayaş'ta yapacak bir şey yoktu. Okullar tatil olmuştu. Nazmi Cemal, amcasının çocukları ile bağlarda oynamayı düşlemişti.

Deli Ayşe, gelini ve torunları gün ışımadan kalkmışlar, çoluk çocuk altı kasa dut toplamışlar, sıcak bastırıp dutlar kararmadan Ayaş pazarına yetiştirmişlerdi. Onca emeğe rağmen kazançları üç beş kuruştan fazla değildi. Deli Ayşe sabah yarı uykulu bir şekilde geliniyle torunlarını dut toplarken uzun uzun seyretmiş, kendi kendine söylenmişti: "Şu eziyete bak, şu emeğe bak! Ey Tanrım! Ayaşlıyı şu sidikli duta mahkûm ettin! Rızık diye vere vere bu dutu mu verdin bize? Saklasan, saklanmaz! Satsan, para etmez! Bu Ayaş'ın dutundan bir şey olmaz! Toprağından testi olur ama onun da sapını eğri yaparlar!" Yoksulluk belini büküyordu. Karınları doğru dürüst doymuyor, çoğu kez aç yatıyorlardı.

Nazmi Cemal de sabahları uykulu uykulu dut toplamaya kaldırılmasından nefret ediyordu. Ama Deli Ayşe'ye karşı gelmek kimin haddineydi... Dutları satıp Palaz Pınarı'ndan aşağı inerken uykulu gözlerini ovuşturuyordu. Amcasının karısı ise, yol boyunca tek kelime etmeden eşeğin önünde sessizce yürüyordu. Nazmi Cemal, son zamanlarda yengesi Emine'de bir gariplik seziyordu. Birden alev gibi parlayan o deli dolu Emine gitmiş, yerine sus pus bambaşka birisi gelmişti. Ayrıca yengesinin her gün, aynı saatte yukarı bağın içinden akan arkta yıkanması-

na bir anlam veremiyordu. Bu kadına bir şeyler oluyordu. Ama neydi?

Nazmi Cemal haklıydı. Yengesi Emine âşıktı. Beş çocuğuna bakmadan Türkopoli'ye âşık olmuştu. Derdini kimselere açamıyor, için için kendini yiyordu. Eşi Ahmet köylerde berberlik yapıyordu. En az bir ayını evinden uzakta geçiriyordu. Genç bir kadın olarak sürekli eşinden ayrı kalması onu etkiliyordu. Ama Türkopoli'nin erkeksi güzelliği onu büyülemişti. Karşılıksız ama tutkulu bu sevda karşısında ne yapacağını bilemiyordu. Ruhu alt üst olmuştu. Aklından çılgınca şeyler geçiriyordu. Ama ne evde ne de dışarıda Türkopoli ile baş başa kalma fırsatı bulabiliyordu. Çocuklar ortalıkta dolanıp duruyordu. Çocuklarıyla bir göz odalı evde yatıyordu. En ufak bir tıkırtıda odadakilerden birinin uyanması an meselesiydi. Bu yüzden Türkopoli'ye gitmekten korkuyordu. Geceleri tutkulu ve çılgınca rüyalar görüyordu. Sabahları allak bullak olmuş şekilde uyanıyordu. Vücudundaki tutku ateşini bir parça olsun dindirebilmek için kendini arkın soğuk sularına atıyordu.

Gelin Emine Palaz Pınarı'ndan aşağı inince, eşeğin yönünü değiştirerek dağların arasındaki sessiz vadiye yöneldi. Orada sanki gizli bir cennet saklıydı. Dağların tepesinden iki vadi arasına serin sular akıyordu. Sular aşağı ulaştığında geniş bir gölet oluşturuyordu. Sonra da sessizce aşağılara akıp gidiyordu. Göletin etrafında geniş sazlıklarla, büyük söğüt dalları uzanıyordu. Nazmi Cemal bu gizli cenneti daha önce görmemişti. Gördüğü manzara karşısında şaşırdı. Arıklar Bağı yolundan burası gözükmüyordu. Burasını ancak daha önce gelenler biliyordu. Gelin Emine eşeği söğüt dalına bağladı. Eşek soğuk sudan kana kana içtikten sonra gölgedeki yeşil otlarda yayılmaya başladı. Gelin Emine suya uzun uzun baktı. Sonra sırtındakileri tek tek çıkardı. Yavaşça sulara uzandı. Nazmi Cemal yengesinin çırılçıplak sulara girişini heyecanla ama utanarak izledi. Bakışlarını kaçırmaya çalışmıştı. Suların içinde bir kuğu gibi yüzen yengesini sessizce izledi.

Yengesi, "Nazmi Cemal, ne bekliyorsun, hadi gelsene! Su çok güzel," dedi.

Nazmi Cemal yavaş yavaş soyundu. Altında sadece donu kalmıştı. Onunla suya girmeyi deneyince, yengesi, "Nazmi Cemal donunu da çıkar! Donunu nerede kurutacağız? Yoksa benden mi utanıyorsun? Hadi hadi utanma!" dedi.

Nazmi Cemal utana utana donunu da çıkarıp suya girdi. Bir süre yüzdüler. Yengesi onunla şakalaşmak için bacaklarının arasına, vücudunun mahrem yerlerine dokundu. Nazmi Cemal utandı, yüzü kızardı. Ama giderek heyecanını ve utancını yenmeyi başardı. Yüzmekten yorulunca kıyıya çıktılar. Yan yana çimenlere uzandılar. Su tanecikleri çıplak vücutlarından aşağı süzülüyordu. Nazmi Cemal yengesinin çıplak vücuduna kaçamak bakışlar atıyordu. Yengesi uyur gözüküyordu ama onun bakışlarının vücudunda gezindiğini hissediyordu. Nazmi Cemal iri göğüslerine, birer siyah üzüm tanesini andıran göğüs uçlarına, bacaklarının arasındaki kıllı vadiye arzuyla bakıyordu.

Yengesi gözlerini açmadan, "Çıplak bir kadını ilk kez mi görüyorsun? Anneni yıkanırken hiç çıplak görmedin mi?" diye sordu.

"Görmedim."

"Eşekle filan da mı bir şeyler yapmadın?"

Nazmi Cemal utandı, "Hayır!" diye yanıt verdi.

Yengesi, Nazmi Cemal'in elini tuttu. Doğruca göğüslerinin üzerine götürdü. "Dokunabilirsin!" dedi.

Nazmi Cemal utandı, elini çekmeye çalıştı. Yengesi elini bırakmadı. İyice sokuldu. Kollarının arasına alıp sıktı. Çocuğu tutkuyla kollarının arasında sıkıyor, bacaklarını bacaklarının arasında hapsediyordu. Yengesinin gözleri başka dünyalara kayıp gitmişti. Derin derin nefes alıyordu. Bazı şeyler mırıldanıyordu. Nazmi Cemal onun kolları arasında yitip gitmişti. Yüzünü göğüsleri arasında hapsetmişti. Yengesi mırıldanmaya devam ediyordu. Nazmi Cemal kadının arzu dolu bedeni içine yuvarlanıp tutku denizindeki boşluğa düştüğünde, her bir yanının arzudan titrediğini

hissetti. Bu arzu titreşimleri bir süre devam etti. Ardından çılgıncasına boşaldı. O sırada yengesinin ağzından dökülen "Türkopoli" sözcüğünü duydu. Kadın, bir süre daha kollarının arasında Nazmi Cemal'i sıkmaya devam etti. Vücudundaki devinimler durunca kollarını çözdü. Gözleri kapalı bir süre daha yattı. Yavaşça kalktı. Tekrar kendisini gölün serin sularına bıraktı...

Yol boyunca hiç konuşmadılar. Arıklar'daki bağ evine geldiklerinde, Deli Ayşe'yi Türkopoli ve Osman Enişte ile sohbet eder buldular. Osman Enişte, Deli Ayşe'nin kız kardeşinin kocasıydı. Hal hatır sormak için ziyarete gelmişti. Deli Ayşe'nin kız kardeşi Zeynep Bacı, Ayaş'ta Karakaya semtinin Hisar Ardı mahallesinde oturuyordu. Aralarındaki sohbet iyice koyulaşmıştı.

Deli Ayşe, "Koş, gelin koş! Bize birer kahve yap da getir! Şu deli kaynanan kahve yapmayı bile beceremedi," dedi. Gelin Emine eşeği ağaca bağlamadan hemen eve koştu. Osman Enişte, sohbete devam etti:

"Evlat, seni sevdim! Doğru ve açık sözlüsün. Çok gezdiğin, dünyayı gördüğün için olan bitenin farkındasın. Ne demişler, 'çok okuyan mı yoksa çok gezen mi bilir'. Biz sadece Beypazarı ile Engürü'yü biliriz. Biraz da Güdül'ü... Ama sen sadece Osmanlı yurdunu değil Avrupa'yı dolaşmışsın. Orada olup bitenleri görmüşsün. Gördüklerini bari anlat da biz de nasiplenelim. Evlat, nerden gelip nereye gidiyorsun?"

Deli Ayşe araya girerek, "Ben de sordum ama yeterince cevap alamadım. Hazreti Musa'nın sandukası gibi... İçinde ne var ne yok hiç bilinmiyor," dedi.

"Gizlenecek bir şey yok Ayşe Ana. Ben bir gölge dervişim. Size büyüdüğüm topraklarda ağızdan ağza dolaşan eski bir hikâyeyi anlatayım.

Benim yurdum Bulgar toprakları içerisinde, Deliorman bölgesinde küçük bir dağ kasabası... Halkı ormandan odun kesip satarak geçinen orman köylüleridir. Devlet ormana dokundurmaz. İzinsiz odun keseni barındırmaz. Osmanlı, vergi memurlarıyla, bürokratıyla, askeriyle soyar durur halkını ama bu halk karnını

neyle doyuracak, diye sormaz. Burada yaşayan soylu bir odun tüccarı varmış. Oldukça varlıklıymış. Bütün Deliorman bölgesinde dürüstlüğüyle tanınırmış. Yoksulu korur, haksıza karşı çıkarmış. Bu beyin dedeleri, eskiden Balkanlarda uç beyliği yaparmış. Bu nedenle bölgede büyük topraklara sahip olmuşlar. Giderek zenginleşmişler. Bölgede etkin birer Ayana dönüşmüşler. Büyük toprak sahibi Ayanlar zamanla Balkanlarda önemli birer güç haline gelmişler. Osmanlı Sultanları, Ayanlardan çekinir olmuşlar. II. Mahmut, bu güçten korktuğu için onlarla barış yapıp Senedi İttifak imzalamış. Yeniçeriyi ortadan kaldırana kadar onlarla barış yapmayı uygun bulmuş. Ama bu geçici bir barış olmuş.

Tam bu sırada Deliorman bölgesine mutasarrıf olarak yeni bir Osmanlı paşası gönderilmiş. Paşa karıştığı kirli işlerle, kaçak kereste ticareti sayesinde korkunç zengin olmuş. Bölgedeki bütün karanlık işlerin arkasında o paşa varmış. Onun kirli işlerini çeviren ise, o bölgeyi çok iyi tanıyan, oranın yerlisi bir arabacıymış. Servet hırsı, paşayı da arabacısını da zıvanadan çıkarmış. Zenginler yetmiyormuş gibi yoksulları da soymaya başlamışlar. Ayanlar, Osmanlı ile anlaşma yaptıkları için bu kirli ilişkilerin karşısında bir süre sessiz kalmışlar. Bilirsiniz, merhametten maraz doğar! Ayanlar işte onu hesaplayamamışlar.

Osmanlı paşası, giderek zaptedilmez hale gelmiş. O yıllar Osmanlı'nın dışarıda savaş yılları. Kar kış almış yürümüş. Odunun kerestenin karaborsaya düştüğü yıllar... Osmanlı paşası ile arabacısı, o sırada bölgenin en büyük odun stokunu elinde bulunduran, biraz önce bahsettiğim dürüst Ayanın mallarının önemli bir kısmını gizlice kaçırmışlar. Kalanını da yakmışlar. Çalıntı keresteleri satıp servetlerine servet katmışlar. Malın sahibi Ayan, o sırada Belgrad'da olduğu için olan bitenden haberi yokmuş. Ama geceleyin karısı olup biteni görmüş. Korkuyla kocasını beklemeye başlamış. Kadın olan biteni kocasına anlatmış. O da devlete şikâyete gitmiş. Osmanlı paşası onu dikkatle dinlemiş. Suçluları en kısa sürede bulacağını söylemiş.

Ayan umutlu bir şekilde kasabadaki evine dönerken, pusu-

ya düşürülüp yolda öldürülmüş. Ayan karısından öğrendiğini bütün ayrıntıları şikâyet sırasında paşaya tek tek anlatmış. Paşa ipin ucunun kendisine uzanacağını hemen anlamış. Adamlarına onu öldürmeleri için gereken emri vermiş. Ayanın yolda öldürüldüğü günün gecesi, onu öldürenler bu kez Ayanın evine gidip, karısına tecavüz edip onu da öldürmüşler. Kadının cesedini ormanlık bölgeye atmışlar.

Ayanın henüz kundakta olan bir çocuğu varmış. Çocuğu ne yapacakları konusunda aralarında tartışma çıkmış. İnsafa gelip çocuğu öldürmemişler. Çocuğu yanlarına alıp uzaklara götürmüşler. Bir dere kenarında kendi başına yaşayan bir Çingeneye bırakıp uzaklaşmışlar. Çingene, o çocuğu besleyip büyütmüş. Onu evlat bellemiş. Çocuk da onu baba bilmiş. Çocuk büyümüş, on iki yaşlarına gelmiş. Çingene yaşlanıp ölüm döşeğine yatınca, olup biteni çocuğa anlatmış. Çingene ölünce, çocuk oraları terk etmiş. Çocuktan bir daha haber alınamamış. Bugüne kadar onu gören olmamış. Onu büyüten yaşlı Çingene, gençliğinde İstanbul'a gittiğinde görüp hayran kaldığı paralı askerlik yapan eski Türk akıncılarını tanımış. Diyar-ı Rum'da onlara Türkopoli (Türkoğlu) denildiği için, o da çocuğa bu adı koymuş. Ölene kadar da onu bu adla çağırmış..."

Türkopoli'nin bu acıklı hikâyesi, Deli Ayşe ile Osman Enişte'yi derinden sarstı.

Osman Enişte, "Acaba Türkopoli o acıyı unutup kendine yeni bir dünya yaratabildi mi? " diye sordu.

"Yeryüzü, insanoğlu içindir. Mutlu olmak da mutsuz olmak da onun elinde. İnsanoğlu, yeryüzünün zalimlerine kafa tutmayı öğrendiği zaman dünyaya huzur gelecektir! Aksi takdirde bu dünyada insanoğlu boş yere huzur aramasın!"

"Öndersiz ve güçsüz halk nasıl kafa tutacak? Bizler, Baba İshak'ları, Şeyh Bedrettin'leri, yeniçeri isyanlarını gördük. Sonunda hep yoksul halk kaybetti."

"Kendine dini değil aklı önder kılan örgütlü halkın önünde kimse duramaz!"

"Cahil halkta akıl ne gezer be evlat! Osmanlı'yı ayakta tutan asıl güç ne ordu, ne Sultan, ne de ulemadır. Osmanlı'yı ayakta tutan şey, halkın cehaletidir! Osmanlı'da cahiller, cahilleri eğitir! Osmanlı halkının gerçek katili onun cehaletidir!" Osman Enişte, bir süre öfkesinin dinmesini bekledi. Ardından devam etti:

"Ben de sana başka bir hikâye anlatayım... Dün Beypazarı'na gidip döndüm. Orada Ahi Evran Zaviyesi'ne uğradım. Beypazarı'ndaki zaviyeyi Ahi İsa kurmuştu. Şimdi ise, onun evlatlarından biri yönetiyor.

Biliyorsundur, Ahi Evran düzenini, Anadolu halkının gönlünde yer tutan debbağlar (dericiler) piri, âlim, sofi, hakim Şeyh Nasuriddin Mahmut adlı bir Türkmen kurdu. Ahiler, Osmanlı'daki zanaatkârlar örgütlenmesini ifade eder. Bir tür esnaf loncasıdır.

Ahiler, Anadolu'yu istila eden Moğollara ve onların işbirlikçisi Selçuklu ileri gelenlerine karşı koyan Türkmen halkını desteklediler. Ahiler, ilk darbeyi Moğol idarecilere yakın olan Mevlevi Şeyhi Şemsi Tebrizi'nin katli sırasında yediler. Onun katlinden Ahileri sorumlu tuttular. Ahi Şeyhi Nasuriddin, hapisten çıkınca gidip Kırşehir'e yerleşti. Ahiler, Ankara ve civar vilayetlerde hızlı bir şekilde örgütlendiler. Ahiler, Osmanlı'da zaviyeler etrafında örgütlenmiş en eski sivil toplum örgütüdür. Derviş ve Ahi zaviyeleri, Rumeli'deki fetihleri kolaylaştırmış, Bektaşi dergâhlarıyla birlikte Osmanlı'nın Balkanlarda tutunmasını sağlamıştır.

Osmanlı, Ahilerin gücünü gördü ve korkuya kapıldı. Bu gücü törpülemenin yolunu aramaya başladı. Ahi teşkilatı, şehirlerdeki ekonomik sistemin koşullarını ve ahlak kurallarını belirlerdi. Böylece esnafın halkı soymasını önledi. Osmanlı'da bu görevi önceleri, esnafın lideri konumunda olan güçlü Ahi babaları üstlenirdi. Zamanla devlet bu işe karışmaya başladı. Osmanlı devleti, kendi etkinliğini sağlamak için işe el attı. Bundan böyle, Ahi babası ile devlet yetkilisi ekonomik koşulları ve malların fiyatlarını birlikte belirlemeye başladılar. Ancak, Osmanlı Devleti

bununla da yetinmedi. Ahi ustalarının seçimini ve onları 'beratla' tescillemeyi üzerine aldı. Berat alamayan esnaf iş yapamaz hale geldi.

Devlet bir adım daha ileri gitti. Ahi teşkilatının şeyhini belirleme ve ona törenle yemin ettirip kemer kuşatma görevini de üzerine aldı. Ayrıca, Ahi zaviyelerini ülkedeki diğer vakıflar gibi Padişah onayından geçirip devlet bürolarında kayıt altına aldı. Osmanlı'nın merkeziyetçi sistemi Ahi örgütlerinin özerk statülerini ortadan kaldırdı. Tarihçi Âşıkpaşazade'nin 'Osmanlı devleti, ahi örgütlenmesi üzerine kuruldu' sözü, böylece anlamını yitirmiş oldu.

Türkopoli! Osmanlı, sıkılan her yumruğu, direnen her başı keserek bu güne geldi," dedi.

Deli Ayşe, "Osmanlı'nın merhameti ve hoşgörüsü, sadece Sünni inanışlara ve tarikatlaradır! Bizim Osman Enişte, Hacı Bayram Veli soyundandır. Onlara Ayaş'ta Bayramlar derler... Bayramiyye Melamilerini Osmanlı zındıklıkla ve mülhidlikle suçladı. Bizler, Osmanlı'nın suçlu çocuklarıyız. Osman Enişte de tıpkı benim gibi, bu topraklarda tutunabilmek için adını değiştirdi. Sünnilerin baş tacı ettiği halife Osman'ın adını aldı.

Osmanlı merkezi yönetiminin sofi çevrelerle soğuk ilişkileri, Bünyamini Ayaşi zamanında başlar. Bünyamini Ayaşi, Hacı Bayramı Veli'den sonra gelen Dede Ömer'in halifesidir. Bünyamini Ayaşi'nin türbesi, Ayaş'ın içindedir," dedi.

Ömer Enişte sözü aldı:

"Bayramiyye Melamileri, Hallacı Mansur geleneğinden gelen Vahdeti Vücut görüşüne inanırlar. Osmanlı'daki hoşgörüsüzlüğü Sünni inanış dışındaki diğer tarikatlarda da görürüz. Osmanlı Mevlana'ya gösterdiği hoşgörüyü ne yazık ki diğer halk tarikatlarına göstermemiştir. Osmanlı'nın Mevlana'yı ve Mevleviliği bu kadar yüceltmesi, Mevlana'nın merkezi otoriteyi kutsaması ve saray inancı ile Sünni halk inancı arasında uzlaşmacı bir köprü görevini üstlenmesindendir. Osmanlı'nın aykırı seslere kulağı tıkalıdır. Osmanlı Bayramiyye Melamiliği'ni, siyasi, top-

lumsal ve mistik bir hareket olarak gördüğü için, Osmanlı düzenine ve resmi ideolojisine karşı muhalif bir tavır olarak nitelemiş ve lanetlemiştir.

Hacı Bayram Veli'nin kurduğu, Dede Ömer'den Bünyamini Ayaşi'ye geçen Bayramiyye Melamiliği Anadolu'nun tam ortasında kendi kaderine terk edilmiş, toplumsal, siyasal ve ekonomik bunalımdan en fazla zarar gören çiftçi ve esnaf zümresi ile yoksul halk kesiminden büyük destek görmüştür. Bayramiyye Melamiliğinin dayandığı birinci kesim çiftçi kesimi olup Hacı Bayrami Veli ile Bünyamini Ayaşi Orta Anadolu'nun çiftçi ve köylüleri ile yoksul kasabalıların sözcüsü olmuşlardır.

Melamiliğin dayandığı ikinci kesim ise esnaftır. Bunların önderleri Dede Ömer ile Aksarayi'dir. Bayramiyye Melamiliği, merkezinde Vahdeti Vücut anlayışına dayanan, 'umutsuzluktan umut yaratan' bir anlayıştır. Bu nedenle Anadolu'daki umutsuz halkın umudu olmuştur.

Anlatılan bir menkıbeye göre, Sultan Süleyman Rodos'u kuşatmış ama bir türlü adayı alamamıştı. Yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştı. Bu durum koskoca Osmanlı Sultanını öfkelendirmişti. Padişah maiyetindekilere başarısızlığın nedenini soruyor, her biri faklı şeyler söylüyorlarmış. Aralarında bulunan ve gizli Melami olan bir kumandan korkusuzca Sultana yanaşıp, 'Sultanım, Kütahya kalesine hapsettiğiniz Melami Şeyhi Bünyamini Ayaşi, haksız yere kalede hapis tutulmaktadır. Onu serbest bırakın, Rodos sizin olacaktır!' demiş. Bunun üzerine Sultan emir verir, Bünyamini Ayaşi serbest bırakılır. Ardından Rodos fethedilir. Rodos Osmanlı'ya Bünyamini Ayaşi'nin hediyesidir.

Onca lanete karşın Osmanlı'yı ayakta tutan şey, halkın cehaleti ve sabrıdır."

Osmanlı toprakları, Anadolu halkı için çile doldurulan bir hapishanedir!

KISIM: XV

Fatma Zehra ekmek teknesinin başında bazlama yapmak için hamur açarken geçmişi düşünüyordu. Bazlama hamurunu sacın üzerine dizerken, tandır ateşi yüreğindeki öfke ateşini daha da artırıyordu.

"Ateşe gerek yok! Yüreğimin yangını bana yeter! Sen ki ateşsin, yakar kül edersin. Küle dönüştürdüğün şey rüzgârla savrulur, toprağa karışır, başka yerde, başka canlarla yeni bir hayat bulur. Oysa o ünlü Dağıstanlı Şeyh Ahmet'in torunu olan ben, şimdi neyim? Ateş desem ateş değil, su desem su değil, ağaç desem ağaç değil, hava desem, hava değil. Özsuyu alınmış bir yumruyum. Hüseyin Avni özsuyumu kurutup eski bir tortuya döndürdün beni. Özümü kaybettim. Artık işe yaramaz, biçimsiz bir nesneyim. Yönünü kaybetmiş bir gölgeyim. Ruhunu kaybetmiş bir deli divaneyim..."

Fatma Zehra, Kafkas göçmeni Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın torunu idi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı, Nakşibendi Tarikatı'nın en tanınmış iki şeyhinden biriydi. Diğeri Şeyh Ahmet Gümüşhaneli idi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı hür düşünceli, dogmalardan uzak, yenilikçi fikirlere açık bir zattı. Şeyh Ahmet Gümüşhaneli ise Sultandan, devletten yana, dogmatik ve düzenci bir şeyhti.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, Rus zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelmişti. 1859'da Şeyh Şamil Ruslara yenilince, Ruslar milyonlarca Kafkasyalı Müslümanı Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştı. Şeyh Ahmet Dağıstanlı Anadolu'ya geldiğinde otuz beş yaşlarında, kâmil insan mertebesine yükselmiş, bilge bir tarikat şeyhi idi. Önce Kars'ın Ardahan ilçesine yerleşmiş, Ermeni olayları nedeniyle başlayan karışıklık üzerine Eskişehir civa-

rındaki Sivrihisar Kasabası'na göç etmişti. Şeyh Ahmet Dağıstanlı, mühründe yazılı olduğu gibi "Nakşibendi Halidi" idi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı Ardahan'a gelir gelmez, çevreden üç bine yakın taraftar toplamıştı. Sivrihisar'a geldiğinde bu sayı otuz bine ulaşmıştı.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, Ardahan'dan Sivrihisar'a göçerken yanında ailesi ile birlikte, evlat edindiği yetim bir oğlan çocuğunu da getirmişti. Çocuğun adını Civan koymuştu. Çocuğun zekâsı, tavırları, güzelliği onu etkilemiş, korkusuz bakışları nedeniyle ona Civan adının yakışacağını düşünmüştü. Tıpkı kızına, çiğ tanesinin bile tutunmakta zorlandığı, duru, henüz kirliliği ve kötülüğü tanımamış bir ruhun simgesi olarak Gonca adını vermesi gibi...

Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın Kafkasya günlerine dönersek, bu dönem büyük bir karmaşanın yaşandığı dönemdir. Rus Müslümanları yerel yapılarını ve İslami kurumlarını kaybetmişlerdi. Kazan, Kırım, Azeri ve Orta Asya halkları da 1806-1875 yılları arasında aynı kötü akıbete uğradılar.

O dönemde Rusya, Osmanlı egemenliği altında yaşayan Sırp, Bulgar ve Balkanlar'daki diğer Ortodoks halklar arasında Slav milliyetçiliğini körüklerken Rusya'daki Müslümanları sindirme yoluna gidiyordu. Rusya'nın bu Panislavist politikaları Rusya'daki Müslüman halkı derinden etkilemiş, onlar arasında Pantürkist ve Panislamist düşüncenin ateşini yakmıştı.

İslam ve Türk düşmanlığı, Rus siyasi düşüncesine erken dönemde girmişti. Çar unvanını alan ilk hükümdar olan Korkunç İvan 1552'de Kazan'ı ele geçirip Müslümanları toraklarından kovdu. Oranın en büyük camisini yıktırdı ve yerine Kazan Kilisesi'ni inşa ettirdi.

O dönemde Moskova Boyarları tarafından Litvanyalı zenginlere yönelik yazılan şu mektup, Rusya'nın gerçek düşüncesini açıklıyordu: "...Uzun yıllardan beri Hıristiyan kanı dökmüş, efendimizi çok tedirgin etmiş olan Kazan Müslüman halkı, efendimizin kılıcıyla öldüler. Efendimiz Kazan'a kendi yöneticileri-

ni atadı. Bu Müslüman diyarını Ortodoks Hıristiyan inancıyla ışıklandırdı. Camileri yıkarak yerine kiliseler yaptırdı. Tanrının adı, bugün bu şehirde Hıristiyan inancıyla yüceltildi. Ve gelecekte de başka Müslüman milletlere karşı Hıristiyanların intikamını alması için Tanrı'ya yalvarıyoruz!"

Bu gelişmeler üzerine, ilk Müslüman ve Türkçü düşünce adamları olan Şihabettin Mercani, Kayyum Nasiri ve İsmail Gaspıralı, fikirleriyle Rusya'daki Müslüman ve Türkçü uyanışın tohumlarını ekiyorlardı. İlk Türkçülük faaliyetleri Rusya'da başlıyordu. Osmanlı Sultanını kendilerini Rus baskısından kurtarmaya muktedir tek Müslüman güç olarak görüyorlardı.

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rusya Osmanlı'ya ticari üstünlük sağlıyor, Boğazlara inme fırsatı yakalıyor, Eflak, Boğdan gibi Osmanlı topraklarında özerk bölgeler yaratıyordu. Ayrıca, Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı'nın Avrupa macerası sona eriyordu. Bu oluşumlar, Rusya Müslümanlarını İstanbul'daki Halife Sultana yaklaştırıyordu.

Fransa'nın Mısır'ı işgalini önlemek için oraya komutan olarak gönderilen Mehmet Ali Paşa'nın mahalli güçlerle ittifak kurarak Osmanlı'ya isyan etmesi, ardından Sultan II. Mahmud'un Yeniçeriyi kıyıma uğratarak kurduğu yeni orduyu yenerek Suriye ve Güney Anadolu'yu işgal etmesi, sonuçta Mısır için özerklik talep etmesi ve bu talebin reddedilmesi Mehmet Ali Paşa'yı Rusya ile işbirliğine yöneltiyordu.

Mehmet Ali Paşa'nın güçlerinin Konya'ya kadar gelmesi nedeniyle, İstanbul'un işgalini önlemek için Sultan II. Mahmut Çar ile 1839 yılında Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı imzalayarak, Rusya'ya Osmanlı topraklarına asker yerleştirme izni veriyordu. Kendi etkisinin kaybolacağını anlayan ve buna itiraz eden İngiltere'yle Londra Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı sırtını İngiltere'ye dayayıp Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı geçersiz sayıyordu. İngiltere, Osmanlı'nın hamisi oluyordu.

***

Şeyh Ahmet Dağıstanlı bir akşam yemeği sonrası, aile ara-

sında yapılan bir sohbette kızı Gonca'ya Anadolu'ya gelişlerini anlatıyor, torunu Fatma Zehra da bir köşeye sinmiş, onu can kulağıyla dinliyordu.

"Sevgili Gonca, Nakşibendilik halkçı bir direniş hareketidir. Bütün diğer uyanış hareketleri gibi, bir yandan İslam'ın evrensel fikirleriyle beslenirken, diğer yandan yerel ve bölgesel direniş hareketlerinin özel destekçisi oldu.

Sevgili Gonca, Nakşibendilik Rusya'nın XIX. yüzyıldaki Panislavist saldırıları altında doğdu. Bu inanışın kökleri Şeyh Mansur'a kadar uzanır. Şeyh Mansur, kendisini Osmanlı'dan bağımsız saymakla birlikte, Rusların baskı dönemlerinde İstanbul'a giderek Osmanlılarla işbirliğine yanaşmak zorunda kaldı. Ruslar Şeyh Mansur'un Kabardiyanlar ve Çeçenler arasındaki etkisini görerek, 1794'de onu St. Petersburg'da idam ettiler.

Nakşibendi harekctinin ikinci evresinde, yani 1820'lerde karşımıza Şeyh Gazi Molla çıkar. Şeyh Gazi Molla ile Nakşibendiler yeni liderine kavuştular. Bu dönemde hareketin İslami ideolojisi olan İslam Birliğine, siyasi bir ideoloji olan milliyetçilik eşlik etmeye başladı. Şeyh Gazi Molla'nın müritleri, İslamın bir kabile dönemi anlayışı olan cemaatçiliğini aşarak hızla milliyetçi bir kimlik arayışına yöneldiler.

Şeyh Gazi Molla, her biri birer putperest olan Gılganlar, Kistler ve İnguşları Müslüman yaptı. Şeyh Gazi Molla'nın bu etkisi, bir anda Rusya'ya yayılmaya başladı. Ruslar bu etkiye son vermek için, 1832'deki Gimri Savaşı sırasında onu öldürdüler. Hareketin liderliği bu kez, kısa bir dönem için İmam Hamza Bek'e geçti. Ardından Nakşibendi hareketi, yeni liderini buldu. Gimri Savaşı'nda yaralanan Şeyh Şamil, Nakşilerin yeni lideri oldu.

Sevgili kızım Gonca, Nakşibendi hareketinin adı Şeyh Şamil ile bütünleşti. Şeyh Şamil hem bir dini lider, hem de halkının özgürlüğünü savunan gerçek bir yurtseverdir. Şeyh Şamil, bölgesinde Kuran ve Sünnetin ilkelerine dayanan merkeziyetçi bir yönetim, İslami hukuk sistemi ve şeri bir adalet teşkilatı kur-

du. Doğrudan merkeze karşı sorumlu, yerel anlamda halkı yöneten ve vergi toplayan bir temsilciler meclisi oluşturdu. O dönemdeki kurtuluş mücadelesini, İslami görüşleriyle destekledi.

Şeyh Şamil'in kurtuluş mücadelesi, Çar I. Nikola'nın huzuruna çıkmasından ve ona geçici olarak bağlılığını sunmasından sonra hız kazandı. Bu göreceli bağlılık ona örgütlenme fırsatı verdi. Ardından Şeyh Şamil, zaferden zafere koştu. Bütün Dağıstan'ı yeniden fethetti. Ama gücü düzenli Rus ordusuna yetmedi. 1853'te Osmanlı-Rus Kırım Savaşı patlak verdiğinde, Şeyh Şamil güneye indi. Rusları ve Osmanlıları şaşırtacak şekilde pasif kaldı. Şeyh Şamil ne Rus ne de Osmanlı otoritesine bağlanmak istiyor, kendi halkının özgürlüğüne inanıyordu. Kırım Savaşı sonrası, 1856'da Paris Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma ne Rusya Müslümanlarını ne de Şeyh Şamil'i rahatlattı.

Yeni Çar II. Aleksandr, Şeyh Şamil'in gücünü bastırmaya kararlıydı. General Bayatinski, üç kola ayrılmış büyük bir ordu ile harekete geçti. Şeyh Şamil tam üç yıl Ruslarla savaştı. Ardından barış girişiminde bulundu ama bu girişimler sonuçsuz kaldı. Şeyh Şamil halkının İstanbul'daki Sultan Halife'ye güvenle gitmeleri karşılığında teslim olacağını söyledi. Anlaşma sonrası bir köy camisinde teslim oldu.

Şeyh Şamil bir süre Kaluga yakınlarında ev hapsinde tutuldu. Ardından Mekke'ye hacca gitmesine izin verildi. Şeyh Şamil hacca giderken yolu üzerindeki İstanbul'a uğradı. İstanbul halkı ile Rusya'dan göç eden kendi halkı onu coşkuyla karşıladı. Babıâli bu gösterilerin hükümet aleyhine protesto gösterilerine dönüşmesinden korktu ama müdahale edemedi. Kutlamalar günlerce sürdü. Şeyh Şamil ardından hacca gitti. 4 Şubat 1871'de Medine'de öldü. Peygamberin amcası Abbas'ın mezarının yanına defnedildi.

Sevgili Gonca, bu zorunlu göçte, bir milyonu aşkın Kafkasyalı Müslüman Osmanlı topraklarına göç etti. Batı bu göçü sessizce seyretti. Çünkü Ruslar gibi Fransız ve İngilizler de Kafkasyalı Müslümanların özgürlük mücadelesinden çekiniyorlardı. Bu

hareketin kendi sömürgeleri Hint, Afganistan, Malezya gibi ülkelere sıçramasından korkuyorlardı. Batı onları dini fanatikler olarak suçluyordu. Osmanlı Devleti Ruslarla yeni bir anlaşma yaptı ve göçü yasallaştırdı. Bu antlaşma Ruslara Müslümanları sınırdışı etme fırsatı verdi.

Sevgili Gonca, Rusya'dan göçen kabile reisleri ve dini liderler, Osmanlı kurulu düzeninin birer parçası haline geldiler. Kadınlar Osmanlı haremini, Babıâli paşalarının evlerini süslerken, erkekler Osmanlı sarayını koruyan askeri alayları, müritler medreseleri ve Nakşibendi dergâhlarını doldurdular.

Sevgili Gonca, Rusya kökenli Nakşibendilik İslamiyetin yanı sıra etnik, dilsel ve kültürel bir ulusçuluğa dayanırken, Osmanlı Devleti mevcut düzeni sürdürmek için İslami dayanışmaya bağlı ümmetçiliğin evrenselliğini sürdürüyordu. Bu nedenle Osmanlı Sultanları, etnik ayrım getirecek her tür düşünceye sırtını dönüyorlardı. Bu nedenle, hep Osmanlıcı kaldılar. Osmanlıcılık, bir tür ümmetçiliktir."

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, biraz soluklanmak için duraksadıktan sonra sözlerine kaldığı yerden devam etti:

"Şeyh Şamil, Kırım Savaşı sonrası önderlik yaptığı davayı kaybettikten, daha doğrusu pes ettikten sonra, ailem ve bana inananlarla birlikte Kafkaslardan Kars'a göç ettik. Bir süre Ardahan'da ikamet ettik. Orada Ermenilere yapılan zulmü gördükten sonra, Şeyh Şamil'e ve Kafkas halkına Ruslar tarafından yapılan zulmün anlamının kalmadığını gördüm. İslamiyet, din adına gazayı mubah sayar. Oysa benim inandığım Tanrı, hiçbir şekilde zulmü meşru saymaz. Bütün dinlerin başı olan Tanrı din uğruna, dil uğruna, ırk uğruna insanların birbirini katletmesini nasıl hoş görebilir? Tanrı ne zalimdir ne de katildir! Tanrı adildir. Merhametlidir. Sevgiden ve hoşgörüden yanadır. Zalim olanlar, din adına öldürme yetkisi verenlerdir! Hiçbir gerekçe insanı öldürmeyi haklı gösteremez! Dünya tüm insanlığın yurdudur! Sevgi bütün dinlerin üzerindedir. Sevgi Tanrı'nın kendisidir. Peygamberler kendilerine dini elbise giydirilmiş, Tanrı olma arzusu ile

yanıp tutuşan, birer gölge Tanrı'dırlar. Böyle olmasaydı dünyada bunca düşmanlık, bunca öfke, bunca kin, bunca zulüm, bunca kıyım olur muydu?

Civan'ım gibi binlerce anasız babasız bırakılan Ermeni çocuklarının gözlerinde biriken yaşlar, ne yazık ki bu katı yürekli zalimlerin yüreğini yumuşatmadı. Kendi saltanatı için huzur arayan bir Sultan; yetim bırakılan binlerce çocuğun gözyaşının o saltanatın temellerini yıkacağını anlayamadı."

Şeyh Ahmet Dağıstanlı gözlerinde biriken yaşı sildikten sonra konuşmasına devam etti:

"Ardahan'dan gelip Sivrihisar Kasabası'na yerleştik. Anadolu'nun Osmanlı tarafından unutulmuş bu yoksul kasabasında bizi sevenlerin sayısı hızla arttı. Binlerce inanmış insan dergâhımızın kapısını çalmaya, ışığımızdan düşüncelerimizden yararlanmaya başladılar. Müritlerimizin sayısı her geçen gün arttı. Her yeni topluluk, her toplumsal hareketlilik, Osmanlı Sultanlarını ürkütür. Sadrazam beni ve ailemi baskı altında tutmak için, Ahi örgütlenmesinin ve Aleviliğin etkin olduğu Ankara'ya sürdü."

"Hz. Lût'un karısı kötülerle dost oldu diye peygamber ailesinden olma şerefini kaybetti.

Ashâb-ı Kehf'in köpeği birkaç gün iyilerin izinde yürümekle insan oldu."[3]

[3] Sadi'nin *Gülistan*'ından.

KISIM: XVI

Kont Abraham Kamondo'nun karısı Raşel, heyecanla evden çıktı. Bu gün uğrayacağı öyle çok yer vardı ki şaşırıp kalmıştı. Heyecanı bu yüzdendi. Önce eski aile dostu, Sultan Abdülmecid'in büyük kızı Fatma Sultan'a uğrayacak, oradan İngiltere Sefiri iken Londra'da tekris olup mason olan İsmail Ferruh Efendi'nin 1825'de kurduğu, bilim adamı, düşünür ve yazarları sinesinde toplayan Beşiktaş Cemiyeti İlmiye'nin toplantısına katılacaktı.

Masonik ritüellere göre toplanan bu cemiyet, 1826'da Vakayı Hayriye olayından sonra Bektaşilik ve masonlukla birlikte kapatılmış, üyelerinin çoğu sürgüne gönderilmişti. Ancak Tanzimat'la birlikte ortamın yumuşamasını fırsat bilerek söz konusu cemiyet yeniden açılmış, gizli gizli toplanmaya başlamıştı. Cemiyeti İlmiye, bu kez bünyesine her inançtan insanların yanı sıra kadınları da kabul etmeye başlamıştı. Üyeleri arasında Sabataycılar da hızla artmıştı. Sabatay Sevi'nin müridi olan Raşel'i heyecanlandıran konu, bu gizli cemiyetin toplantısına katılacak olmasıydı. Ayrıca sevgilisi Leon'la buluşacak olması heyecanını bir kat daha arttırıyordu.

Bir ara Fatma Sultan'a yapacağı ziyareti ertelemeyi düşündü ama ona çok önceden söz vermişti. Ayrıca Fatma Sultan yaşlandıkça çocuk gibi alıngan olup çıkmıştı. Gitmese çok kırılırdı. Bu düşüncesinden vazgeçti, doğruca Fatma Sultan'ın Baltalimanı'ndaki yalısının yolunu tuttu. Raşel, Fatma Sultan'a yürüyerek gitmeyi tercih etmişti. Çünkü Yeniköy'deki yalısı çok yakındı. Raşel yalıdan çıkınca hızlı hızlı yürümeye başladı. Biraz ilerde, yolun kenarına kümelenmiş büyük bir kalabalık gördü. Önce

önemsemedi. Ama iyice yaklaşınca, bildiği insanlar olmadığını görüp şaşırdı. Acayip kılıklı bu insanları ilk kez görüyordu. Onlara yaklaştıkça korkmaya başladı. Korkusunu belli etmemek için sessizce yanlarından geçmeye karar verdi. Yanlarına yaklaşınca, gördükleri karşısında dehşete düştü.

Orada bulunanlar, Tanrı'nın kural tanımaz kulları dervişlerdi. Kendi aralarında konuşuyorlar, çevreleriyle ilgilenmiyorlardı. Bu dervişlerin önemli bir kısmının saç sakal, kaş ve bıyıkları tamamen tıraşlı idi. Bu durum onlara heybetli bir görünüm veriyordu. Bunlar Şeyh Cemaleddin Savi'nin Kalenderiye dervişleriydi. Bu grubun biraz ilerisinde, Şeyh Kutbeddin Haydar'ın dervişleri duruyordu. Boyunlarına takılı demir gerdanlıkları, kollarındaki demir bilezikleri, kuşak ve ayaklarına sarılı demir halhalları ile savaşçıları andırıyorlardı. Raşel bir anda durdu. Gördüğüne inanamadı. Haydari dervişleri, kulak memelerinin dışında üreme organlarına da demirden halkalar takmışlardı. Bu iri kıyım erkek dervişlerin devasa cinsel organları karşısında Raşel'in nutku tutulmuştu. Bacaklarının arasında cinsel hazzın uyanışını yaşamaya başlamıştı. Ayrılmak istiyor ama bilmediği bir güç onu adeta geri çekiyordu. Dervişlerin ilgisiz tavırlarını fırsat bilerek onları bir süre daha izledi. Öyle kendinden geçmişti ki yanında duran, Şeyh Otman Baba'nın Rum Abdalları olan sade giyimli dervişlerini fark edemedi bile.

Raşel soluk soluğa Fatma Sultan'ın yalısına girdi. Beti benzi atmıştı. Fatma Sultan onu nefes nefese görünce, "Hayrola Raşel, kötü bir şey mi oldu?" diye sordu.

Raşel, "Korkulacak bir şey yok! Ancak bana bir bardak su verirseniz sevinirim. Dilim, damağım kurudu," dedi. Biraz dinlendikten sonra gördüklerini tek tek anlattı. Fatma Sultan gülerek, "Senin gördüğün Haydari, Kalenderi ve Rum dervişleri. Anadolu'daki şeyhlerinin mezarlarını ziyaret edecekler. Oralara uğrayıp Hicaz'a kadar gidecekler. Onlar hiçbir yerde tutunup kalmazlar. Adları gibi birer gezgin derviştirler," dedi.

Raşel hayretini gizleyemeden, "Fatma Sultan, hiç gördün

mü? Şeylerine demir halkalar takmışlardı. Ben bu kadar büyüğünü, bugüne kadar hiçbir yerde görmedim. Şaşkınlığım işte bu yüzden," dedi. Ardından manalı manalı güldü.

"Raşelciğim... O senin gördüğün şeyin dıştan görünümü gerçekten muhteşem. Ama içten görünümü, yenmeyen meyve gibiydi. Onlar cinselliği evcilleştirmişlerdir. Evliliği reddetmiş, tek başına yaşamayı, temiz kalmayı seçmişlerdir. Onlar gerçek yaşamın dışında kalan varlıklardır." Fatma Sultan bir süre tutkunun ateşi sönmeyen Raşel'in yüzüne baktı. Sonra, "Raşelciğim, görüyorum ki yangının hâlâ sürüyor. Ateşini söndürmek boynumun borcu oldu!" dedi ve onu çekerek yatak odasına sürükledi. Raşel de akşama buluşacağı sevgilisi Leon'u bekleyemedi. Kendini onun kollarına attı. Tutkuyla seviştiler.

Fatma Sultan, Abdülmecid'in en büyük kızıydı. Osmanlı'ya Sultan olan, V. Murad, Abdülhamid ve Reşat'ın kardeşiydi. Fatma Sultan iki kez evlenmiş, ikisinde de dul kalmıştı. İlk kocası Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa idi. İlk evliliğini henüz on dört yaşında iken yapmış, hazineye tam iki milyon altına malolan muhteşem bir düğünle evlenmişti. Ali Galip Paşa, henüz yirmi beş yaşına basmadan babasının desteğiyle Hariciye Nazırı olmuştu. Ancak babası Mustafa Reşit Paşa'nın sadrazamlıktan alınması üzerine nişanın bozulacağı korkusuna kapılmıştı. Bu durum onu hasta etmişti. Ayrıca Fatma Sultan'ı hiç görmeden nişanlanmış, garip bir şekilde ona âşık olmuştu. Bu durum üzüntüsünü daha da arttırıyordu. Birilerinin araya girmesi üzerine o ünlü düğün yapıldı. Fatma Sultan eşini gördükten sonra onu sevemedi. Ali Galip Paşa'nın yüzü sevimliyse de boyu kısaydı. Zaten kendisi de asabi ve haşin yaradılışlı olduğu için, geçimsiz biriydi. Ayrıca o denli gururluydu ki kardeşlerine, "Ben erkek olarak dünyaya gelseydim, tahta çıkış sıram sizden önceydi," diyordu. Evlendikten bir süre sonra Fatma Sultan'la kocası cinsel bir hastalığa tutuldular. Bu hastalık yüzünden ikisi de birbirini suçluyordu. Fatma Sultan'ın bir kız çocuğu oldu. Ancak çocuk sakat ve cinsiyet organı eksik doğdu. Zaten çok yaşa-

madan öldü. Fatma Sultan boşanmak istediyse de boşanamadı. Çünkü hiçbir kadın Sultan kocasından boşanamamış, padişahların buna izin vermemesi gelenek halini almıştı.

Bir gün Ali Galip Paşa karısını bir haremağasına mektup verirken görmüş, durumu babası Mustafa Reşit Paşa'ya anlatmış, Paşa da durumu Sultan Abdülmecid'e söylemişti. Sultan Abdülmecid, "Paşa, sen türlü yollardan bu evliliğin gerçekleşmesine çalıştın. Şimdi de kızımdan şikâyete mi geldin?" diye tepki göstermişti.

Fatma Sultan, Baltalimanı'ndaki köşkünde mutsuz bir şekilde yaşıyordu. Mustafa Reşit Paşa'nın ölümü üzerine Ali Galip Paşa'nın şöhreti sarsılmış, gözden düşmüştü. 1858 yılının Eylülünde gazeteler, "Boğaziçi'nde garip bir deniz kazası" diye başlık atmışlardı. Ardından, "Fatma Sultan'ı sarayın ayıramadığı kocasından ecel ayırdı" diye yazmayı da unutmamışlardı.

O gece Ali Galip Paşa, Sarıyer'de davetli bulunduğu yerden, uşağıyla birlikte bindikleri bir kayıkla dönüyorlarmış. Yeniköy açıklarına geldiklerinde, aniden bir İngiliz istimbotu karşılarına çıkmış. İstimbot tam kayığa çarpacağı sırada Paşa ile uşağı denize atlamışlar. Paşa ile uşak korku içinde birbirlerine sarılmışlar. Ali Galip Paşa'nın parmağında, damat olduğu sırada takılan görkemli bir elmas yüzük varmış. Paşa ile uşağın cesetleri birbirine sarılmış bir şekilde denizden çıkarılmış.

Ali Galip Paşa'nın annesi, kocası Mustafa Reşit Paşa'nın ölüm nedeninin nasıl soğuk algınlığı değil zehirlenme olduğunu ileri sürmüşse, oğlunun ölümünün de kaza değil cinayet olduğunu söylemiş. Bu kuşku bulutu, Ali Galip Paşa'nın ölümü üzerinden kalkmadığı gibi, Fatma Sultan'ın yüzündeki o sinsi gülüş de hiç kaybolmamıştı.

Fatma Sultan aynı yıl içinde babası Sultan Abdülmecid tarafından yeniden kocaya verilmiş, yine kendi rızası dışında, o günlerde sarayda yıldızı hızla yükselen mabeyincilerden Nuri Paşa ile evlendirilmişti. Daha önce kendisi tarafından babasına iki ad bildirmesine rağmen babası bu isteğini dikkate almamıştı.

Fatma Sultan, ikinci kocası Nuri Paşa'yı da sevmemişti. İkinci kocasından ileride Sultan Abdülaziz'in ölümüne neden olan katillerinden biri olduğu suçlamasıyla yargılanması, ardından idama mahkûm olması ve hapiste kahrından çıldırıp ölmesi üzerine kurtulabilmişti. Fatma Sultan, özgür bir hayat sürüyordu.

Raşel, Beşiktaş'taki Cemiyeti İlmiye'nin kapısından içeriye girdiğinde dinleyicilerin çoktan gelmiş olduklarını gördü. İçerisi kalabalıktı. Bugün, Bektaşi dedesi Haydar Rıfat'ın sohbet yapacak olması, dergâha ilgiyi artırmıştı. Cemiyeti İlmiye'nin en büyük özelliği, düşüncelerin özgürce ortaya konulmasıydı. Üyeleri kadın erkek ayırımı olmaksızın seçkin kişilerden oluşuyordu.

Bektaşi dedesi Haydar Rıfat, "Tanrı'nın kural tanımaz kulları" olan aykırı dervişlerden söz ediyordu. Raşel bunu duyunca çok sevindi. Şeyh Haydar Rıfat anlatmaya başladı:

"Dostlarım! XII. yüzyıl ortalarında acayip görünümlü bir zahit, Afganistan'daki Gazne Hükümdarı Hüsrev Şah'ı ziyaret ederek ondan sadaka istedi. Zahit, yalın ayaklıydı. Sırtına kara keçi derisinden oluşan basit bir giysi, başına boynuzlarla süslü bir börk geçirmişti. Elinde aşık kemikleriyle dizeli bir halka ile meşe ağacından yapılma bir değnek taşıyordu. Hüsrev Şah, zahide acıdı ve isteğini yerine getirdi, hayır duasını aldı.

Dostlarım! Yaklaşık yüz elli yıl sonra Anadolu ve İran'da ona benzer çok sayıda insan türedi. Adına Barak Baba denilen bir zahit, etrafında binlercesini topladı. Başının iki yanında manda boynuzu takılmış kırmızı börkü, saçı ve bıyıkları uzun, sakalı kökten kazılı, yanında derviş kâsesi asılı, elinde asası olan Barak Baba, ellerinde uzun değnekler, tefler, davullar taşıyan, boynunda asılı ipe azı dişleri dizili müritleriyle Suriye'ye geldi. Barak Baba'nın dervişleri çaldı, Barak Baba raks edip türkü söyledi. Ardından çöldeki vahşi bir kaplanı korkutup kaçırdı. Müritlerinin yanlarında getirdikleri devekuşuna binerek özel bir gösteri yaptı. Suriye halkı gördüklerine inanamadı. Şaşırıp kaldılar.

Dostlarım! Bu zahitler, bu dervişler, yaşamı reddeden, Şeriat kurallarına uymayan, namaz kılmayan, oruç tutmayan, servet

biriktirmeyen, sadece halktan topladığı sadakalarla geçinen kişiler olup toplumsal yaşama karşı çıkan, aile yaşamından uzak kalmayı seçen aykırı kişilerdi. Yaşamları yoksulluk ve münzevilik üzerine kuruluydu. Safevi ve Moğol İmparatorluklarının genişlemesi ile Osmanlı'daki derviş gruplarının sayısı hızla arttı. Oradan kaçanlar Anadolu'ya sığındılar.

Dostlarım! Derviş dindarlığı, yeni bir dindarlık olarak görülmesin. Onların geçmişi bir hayli eskidir. Ancak resmi devlet ideolojisi ile resmi saray dini onları, yozlaşmış halk dini kategorisine sokup dışlamışlardır. Bu anarşist ruhlu dervişlerin inançlarının aşağı kültür alanına sürgün edilmesinin derin tarihsel nedenleri vardır."

Konuklardan birisi, "Derviş baba, bu reddedişin arkasında İslamın seçkinlerinin olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Doğru söylüyorsunuz! Aynen öyle söylemek istiyorum! İslamın dinsel ve kültürel seçkinleri, dervişleri sürekli olarak ayaktakımından saymış, onları düzenbazlık ve cahillikle suçlamışlardır. İslamın tanınmış siması Nasireddin Tusi, dervişlere karşı düşmanca bir tutum sergilemiş, Moğol Hanı Hülagu'ya dervişleri dünyanın fazlalıkları olarak tanıtmış, Hülagu da onların büyük bölümünü idam ettirmiştir ya da Anadolu'ya sürmüştür. Tanınmış İslam yazarı Latifi de dervişleri Şeytanın dostları olmakla suçlamıştır. İslam seçkinlerinin gözünde onlar düzen bozucuydular. Yazar Fazlu Rahman da, 'İslam, ruhsal suçluların eline kaldı' diyerek onları kınıyordu.

Böylece toplumda iki katmanlı bir din oluşuyordu. Yüksek sınıflara ait kural koyucu dinle, dervişlere ait kuraldışı din arasında uzlaşmaz bir çelişki doğuyordu. Anarşist dervişe göre dinsel kurtuluş toplumsal yaşamın dışında, sıradan yaşamdaydı. Toplumsal yaşam kaçınılmaz olarak insanı Tanrı'dan uzaklaştırıyordu. Onlar toplumu düzeltmek istemiyorlardı. Dervişler toplumsal tepkilerini iki yoldan yapıyorlardı. Birincisi dervişçe yaşamla, ikincisi kural karşıtlığıyla... Mal ve mülkün özgür seçim-

le reddi, derviş dindarlığının en büyük özelliğiydi. Derviş toplu-ma ve ekonomik olarak yeniden üretime katılmayı açıkça reddediyordu. Evsiz barksız dolaşmak onların en büyük özelliği idi. Evliliği reddediyor, tek başına yaşamayı tercih ediyorlardı. Dervişler, yaşarken gönüllü ölümü arzu ediyorlardı. Tanrısal bir cezbe öğretisine başvurarak Tanrı'ya yaklaşmaya çalışıyordu. Kural karşıtı olarak dervişler, toplumsal ve dinsel kurallara karşı çıkıyorlardı...

Dostlarım! İslam'ın bitmeyen savaşı, dünyayı kabul edenlerle reddedenler arasında süregelmiştir. Şeriat hukuku, dünyayı ve toplumu olumlayarak uyuşum öğretisini geliştirdi. Bu öğreti müminler topluluğunun mutlak uyumunu zorunlu kılıyordu. Bu öğreti, tek meşru yetkinin Sünni İslamda olduğunu vurguluyordu. Onun dışındaki inanç ve öğretileri aşağılıyordu. Sünniliği Tanrı'yla tek temas noktası olarak tanıyordu. Dinin yetki kaynağı olarak Kuran, Sünnet, Kelam, Fıkıh ve ümmeti görüyordu.

Buna karşılık zahitlik, Tanrı ile özel ilişki kurmak için bireyi öne çıkarıyordu. Zahitler, gerçek dindarlığın Tanrı ile insan arasında kurulu bir duygu bağlantısı olduğunu söylüyorlardı. Bir din olarak İslamın özünde bireysel vicdanın olduğunu anlatmaya çalışıyorlardı. Tanrı korkusu ve ebedi kurtuluş arzusu, dervişleri bu dünyanın yalanından dolanından uzaklaştırıyordu. Dünyaya karşı açık bir tiksinti duyuyorlardı. Bu nedenle zahitler her yerde bireyin dini vicdanı oldular."

Raşel söz alarak, "Derviş Baba, sofiliğin bu oluşumdaki yeri nerdedir?" diye sordu.

"Tasavvuf, biraz önce anlattığım zahitlere ait bireyci dünya ve dışlayıcı dindarlık ile İslamcı seçkinlerce olumlanmış dünya ve ümmete dayalı bütünsel inanış arasında, tam orta noktada uzlaştırıcı inanış olarak ortaya çıktı. Dünyayı reddedenlerle benimseyenler arasında bir arabulucu olarak çıktı. Tasavvuf, tevhid öğretisine sarıldı. Tanrı ne yarattıysa o şey kabul görmeliydi. Özellikle bu dünya kabul görmeliydi. Bu yaklaşım dünyanın zahitler tarafından değersizleştirilmesini etkisiz bırakan, Tanrı'yı bireyin

menziline getiren son derece etkili bir manevra idi.

Dünya, Tanrı'nın yaratısı olarak olumsuz özelliklerinden arındırılıyordu. Dinsel kurtuluşun meşru alanı oluyordu. Dünya, kurtuluş için kötü bir tuzak olmaktan çıkarılıyor, Tanrı'ya giden yolda bir sınav alanı oluyordu. Bu dünya da öteki dünya gibi Tanrı'nın varlığıyla doluydu. Bu anlayış bireyi bu dünyada da Tanrı'ya ulaştırabiliyordu.

Böylece dünya içi mistisizimle dolu, İslam için büyük bir güç alanı oldu. Tasavvuf dünyadaki iktisadi etkinliğin reddini onamıyordu. Sofiler de özel mistik yaşantı düzeyinde cezbeyi en üst aşamada görüyordu. Düşünceye dalarak dünyadan kaçışla, sofizme yön vermeyi sürdürüyordu," dedi.

Bu konuşmalar sürerken, konuklar arasında kimsenin dikkatini çekmemiş birisi oturuyordu. Bu derviş kılıklı yoksul gezgin son anda katılmıştı toplantıya. Garip bir yolcuydu sanki. Saçı sakalı beyazlaşmış, birbirine karışmıştı. Yakut yeşili gözleri zor seçiliyordu. Konuşmaları büyük bir dikkatle dinliyordu.

Giderek sessizleşen salonun ortasına davudi bir ses düştü:

"Derviş Baba, geç bunları, geç! Siyasallaşmış İslamın kanlı ipini onun boynuna geçiren, her biri gerçek özgürlük savaşçıları olan Varrak'tan, Ravendi'den, Razi'den söz et! Tanrı'nın peygamberleri hiçbir zaman asıl gerçeği bize söylemediler! Bizler asıl gerçekleri duymak istiyoruz!"

Bu sözler üzerine salon adeta buz kesti. Herkes arkaya dönüp baktı, bu aykırı sesin sahibini tanımak istedi.

Haydar Rıfat, "Siz, zındıklar ile mülhidleri mi kendinize önder ediniyorsunuz?" diye sordu.

Gölge Derviş, "Derviş Baba, benim önderim akıl! İnsanoğlunu kurtaracak tek peygamber akıldır! Ben sizden ruhun önderlerini değil, aklın önderlerini anlatmanızı istedim. İnsanoğluna yalnızca akıl ve hikmet yol gösterir," dedi.

"Dostlarım! İslamiyet Arap Yarımadası'ndan kuzeye, İran'a Hindistan'a doğru yayıldığında orada yaşayan halkların birer dini vardı. İran'da Zerdüşt, Mani ve Mazdek dini, Hindistan'da

Buda dini vardı. Emevi ve Abbasi yayılmacılığı sonrası oluşan İslamcı din baskısı ile buralarda yaşayanlar, inançlarını gizlediler. Ölüm korkusuyla, İslamiyete inanmış gözüktüler. Bunlar genelde zındıklıkla, sapkınlıkla suçlandılar.

Bunların yanında adına mülhid denilen, dinsiz görüşte olanlar da vardı. İslamiyet, Sünnilik dışı her inancı zındıklık ve mülhidlik ile suçladı Sünni inancın dışındaki tasavvufi inanışlar da bu suçlamadan kurtulamadı...

İslamiyet, Hz. Muhammed'in kan birliği temeline dayalı Arap toplumundan fetihler sonucu diğer halkları da içine alan ümmetçi inanç birliğine geçince, gittiği ülkelerde farklı inançlarla karşılaştı. Adına Mevali denilen, Arap olmayan halklar baskı sonucu ya inançlarını değiştirdiler ya da değişmiş gözüktüler. Zındıklar ve mülhidler işte bu Mevali arasından doğdu.

Önce bu hareket İran kökenli, taşrada başgösteren ihtilalci Zındıklar hareketi olarak ortaya çıktı. Bihaferid, Sinbad, Mukanna, Babek gibi isyancı halk önderlerini, düşünsel önderler izledi. Bu düşünsel hareketin önderleri, hilafet merkezinde oturan tahsilli kişiler arasından doğdu. Aralarında Kelamcı Ahmet, Düalist Şair Kuddüs, Yahudi Şair Acred, Hıristiyan Kelamcı Nezir gibi özel kişiler vardı. Tasavvufi zendeka önderleri arasında Bistami, Bağdadi, Hallacı Mansur'u sayabiliriz.

İslami siyasal otoritenin asıl canını sıkanlar Mülhidlerdi. Bunların önderi seçkin bir kelamcı ve feylesof olan Varrak'dır. Onu öğrencisi Ravendi izlemiştir. Ravendi, Mutezile mezhebi üyesi iken, akılcı ve materyalist fikirleri nedeniyle mezhebinden atılmıştır. O bir deisttir. Tanrı'yı reddetmez ama peygamberleri şiddetle eleştirir. Ona göre akıl her zaman vahiyden üstündür. Peygamberlerin mucizeleri basit sihirbazlıktan başka bir şey değildir. İbadetler tamamıyla lüzumsuz ve faydasızdır. Ravendi karşıtlarını asıl sinirlendiren şey ise, Kuran-ı Kerim'in vahiy ürünü olmadığını, taklit edilemezliğinin ve fesahatinin bir efsaneden ibaret bulunduğunu, iyi yazılmadığını ve çelişkilerle dolu olduğunu söylemesiydi.

Ravendi'yi en az onun kadar köktenci olan Razi izledi. Razi de bir deistti. O da Tanrı'yı var kabul ediyor ancak onun yanına ikinci bir güç olarak aklı koyuyordu. Ona göre, akıl varken, ne peygamberlere ne de onların vahiy yoluyla aldıklarını söyledikleri kutsal kitaplara ihtiyaç vardı. Zaten, peygamberler ve kutsal kitaplar çelişki içindeydiler. Bu nedenle zındıklık ve mülhidlik, bu şahısların ortaya çıkmasından sonra, devlete karşı işlenen en büyük suç olarak kabul edildi."

Kafalar iyice karışmış bir şekilde toplantı dağıldı. Herkes dışarıya çıkmıştı. İçeride sadece Bektaşi Dedesi Haydar Rıfat ile adı sanı bilinmeyen o Gölge Derviş kalmıştı.

Haydar Rıfat, "Gezgin kardeş, kimsin, nerden gelip nereye gidiyorsun?" diye sordu.

"Derviş Baba! Ben akla Tanrı diye tapınanların ülkesine gidiyorum. İsmime gelince, toplumun bir üyesi değilim ki bir isme ihtiyacım olsun. Bütün topraklar benim toprağım, bütün ülkeler benim ülkem, bütün insanlar benim insanım! Ben insanoğluyum. Gökyüzünde parıldayan Ay ve Güneş, başımın üstünde ışık veren akıl, ayaklarımın altında uzanan Dünya bana yetiyor. Bu dünyanın ikiyüzlü, korkak ve sevgisiz insanına ihtiyacım yok benim!" diyen derviş dışarı çıktı. Haydar Rıfat ardından bakakaldı.

Son konuşmaları kapının aralığından dinleyen Raşel, bu aykırı düşünceler karşısında derinden sarsıldı. Gölge Dervişi gizlice izlemeye başladı. Hava iyice kararmıştı. Gezgin sahildeki boş kayıklardan birine atlayıp oturdu. Raşel bu gizemli adamı bir süre izledi. Ondan çok etkilenmişti. Karanlıkta yanına yanaştı.

Sessizce ona, "Akıl aşkı reddeder mi?" diye sordu.

"Aşksız akıl, müritsiz peygambere benzer!"

"O zaman, Davud'un Belkıs'ı aşk için sana geldi. Sanırım reddetmezsin!"

"Biraz önce gerçek Tanrımın akıl olduğunu söyledim. Aşkı ancak akılsızlar reddeder!"

Raşel eski sandalın içinde sabaha kadar onunla sevişti. Sev-

gilisi Leon'u bu gün ikinci kez aldatıyordu. Ama nedense, yüreğinde en küçük bir utanç duygusu uyanmadı.

Hacer Sultan'ın yüzüne hasret kaldığı oğlu Mehmet, bir gölge derviş olarak yeni ülkelere doğru gidiyordu...

Mecusi kendi ateşinden; bilge ise, hayatın ateşinden doğar.

Bilge'nin damlası aklı yıkarken, softanın denizi ruhları kirletir.

KISIM: XVII

Hüseyin Avni'nin kızı Hacer Sultan, küçük oğlu Nazmi Cemal'i yanına çağırarak, "Canım yavrum, masanın üzerindeki şu yemek kabını al, doğruca Civan dayına götür! Yollarda sakın eğleşme! Nereye gittiğini kimseye söyleme! Soranlara da, 'Hatice Nine'ye gidiyorum!' de," diye sıkıca tembihledi.

Çocuk tereddütlü bir şekilde annesinin yüzüne baktı, ardından, "Anne, ben oraya gitmek istemiyorum!" dedi.

Hacer Sultan soran gözlerle, "Ama neden?" diye sordu.

"Ya dedem duyarsa?"

"Duyarsa, duysun! O benim büyük dayım. Kimse karışamaz!"

"Ama anne. Biliyorsun dedem sen de dahil hiç kimsenin onunla görüşmesini istemiyor. Eğer onu ziyarete gittiğimi duyacak olursa, seni de beni de cezalandırır. Bu yüzden korkuyorum anne! Dedemden de, o perili evden de korkuyorum!"

"O ev neden perili olsun? Onlar dedenin uydurmaları. O evi lanetleyen, orayla ilgisi olmayan korkutucu hikâyeler uyduran deden! O eve girenin lanetleneceğini, Tanrı'nın gazabına uğrayacağını söyleyen yine kendisi. Bir insanın dayısını, akrabasını ziyaretini ne zamandan beridir Tanrı lanetliyor? Böyle boş sözlere sakın inanma! Ben senin annenim, gitmeni söylüyorsam git! Eğer deden bu şekilde davranmaya devam ederse, asıl Tanrı'nın gazabını üzerine çekecek kişi o olacak!"

"Dedemin söylediklerine inanmıyorsan sen neden Civan Dayı'nı görmeye gitmiyorsun?"

"Haklısın be oğlum! Ben de başlangıçta senin gibi düşünüyordum. Ben de dedenin gazabından korkuyordum. Çünkü de-

den bizlere büyük yemin ettirdi. 'Eğer Civan'ı görmeye giderseniz, sizleri evlatlıktan, annenizi de karılıktan silerim' dedi. Ben artık evliyim. Bana onun kuralları değil babanınkiler geçer. Evlendikten sonra özgürüm. Başımda kocam var. O ne derse o olur. Deden artık bize karışamaz. Sana da baban ve ben hükmederiz. Ondan çekinmene hiç gerek yok. Ayrıca senin görmediğin, bilmediğin zamanlarda dayını gizli gizli ziyarete gittim. Onun karnını kim doyuruyor sanıyorsun? Artık senin de onunla tanışma zamanın geldi. Al şu yemek kabını, doğruca dayına götür! Benim de selamımı söyle!"

Nazmi Cemal istemeye istemeye annesinin uzattığı yemek kabını aldı ve yola koyuldu. Ama hâlâ dedesinin öfkesini üzerine çekmekten korkuyordu. Ayakları geri geri gidiyordu sanki. Ayrıca dayısının evine girerken bir gören olur da dedesine söyler diye yüreği küt küt atıyordu. Birkaç adımda bir şöyle bir duruyor, etrafı kolluyordu. Kapının önüne ulaştığında soluk soluğa kalmıştı. Ağzı kurumuştu. Nefes almakta zorlanıyordu. Kapının tokmağını tutmaktan korkuyordu. Kapıya sessizce vurdu. Ama içeriden yanıt gelmedi. Bu kez güçlü bir şekilde kapının tokmağına vurdu. İçeride tam bir sessizlik hakimdi. Beklerken, bir anda ayaklarının bağının çözüldüğünü zannetti. Kapı aralandı. Bir çift gözle karşı karşıya geldi.

İçerideki kişi kızgın bir şekilde, "Ne istiyorsun çocuk?" diye sordu.

"Civan Dayı, ben Hacer Sultan'ın oğlu Nazmi Cemal'im. Annem sana yemek gönderdi. Onu getirdim."

Adam onu dikkatli gözlerle süzdükten sonra, "Gel o zaman içeriye," dedi. Çocuğa elindeki kabı masanın üzerine koymasını söyledikten sonra, "Adın Nazmi Cemal'di değil mi?" diye sordu.

"Evet."

Nazmi Cemal meraklı gözlerle etrafı araştırırken Civan Dayı, "Kaç yaşındasın çocuk?" diye sordu.

"On iki."

"Okula gidiyor musun?"

"Evet gidiyorum."

"Hangi okula gidiyorsun?"

"Rüştiyeye gidiyorum. Son sınıftayım."

Civan Dayı, biraz duraksadıktan sonra, "Senin bir kardeşin daha vardı değil mi?" diye sordu.

"Evet, ağabeyim Mehmet Servet var. Hilmi Ziya dayım onu İstanbul'a götürdü. Kuleli Askeri Lisesi'ne yazdırdı."

"Annen nasıl?"

"İyi. Size çok selam söyledi."

"Nazmi Cemal, annenin kıymetini çok iyi bil! O, ender insanlardan biridir. Yüreği sevgi doludur. Akıllı kadındır. Babalığım Şeyh Ahmet Dağıstanlı'dan sonra şu yeryüzünde beni bir tek o sevdi, bir tek o anladı ve bir tek o inandı bana. Babana gelince, o özde iyi bir insan ama Tanrı akıl dağıtırken ona pek azını vermiş. Şu anda ne çekiyorsa, ailesine ne çektiriyorsa kendi kafasızlığından. Dedene gelince, o tam bir Nemrut! Sevgiden en ufak nasibini almamış biri. Sana gelince çocuk, senin yüzünü ve gözlerini sevdim. Bakışların tıpkı anneninki gibi. Dilerim zekân da ona çekmiştir. Şimdi sessizce git ama arada bana uğramayı unutma! Seninle sohbet eder dertleşiriz, tamam mı?"

"Olur, Civan Dayı. Tekrar seni görmeye geleceğim."

Çocuk geldiği gibi sessizce gitti. Civan Dayı, yine eski yalnızlığına gömüldü. Çocuğa kanı ısınmıştı. Onun üzerine yeğeni Hacer Sultan'ın ruhunun ve kokusunun sindiğini hissediyordu. Yüreğinde bir şeyler kıpırdadı. Gözleri nemlendi. Unutulmuşluğun, yok sayılmışlığın karanlığında kayboldu.

O günden sonra Hacer Sultan oğlunu Civan Dayı'ya göndermeye devam etti. Çocuk da hiç nazlanmadan onu ziyarete geldi. Civan Dayı'ya ısındı, onu sevdiğini anladı.

Civan Dayı çocuğun öğretmeni olup çıkmıştı. Hayat hakkında önemli şeyler anlatıyor, geçmişte yaşadıklarını, deneyimlerini bir bir aktarıyordu. Geçmişten geleceğe dönük dersler çıkarıyor, onları Nazmi Cemal'e aktarmaktan büyük haz duyuyordu.

Çocuk ise bambaşka bir dünyanın ortasına düştüğünü hissediyor, öğrendiği şeylerin şaşkınlığıyla küçük dünyası altüst oluyordu. Civan Dayı okulda hocalarının anlatmadığı ya da gizlediği düşünce dolambacının içinde ona ışığıyla yol gösteriyordu. Tarihsel ve toplumsal olayları, kitaplardan ve hocalarından öğrendiğinden daha farklı bir şekilde yorumlayıp sunuyordu. Bu aykırılık ve farklılık, çocuğun dünyasındaki temel taşları yerinden oynatıyordu. Civan Dayı alışılmadık şeyler söylüyordu. Çocuk eve her seferinde alabora olmuş şekilde dönüyordu. Duyduklarını annesiyle paylaşmak istiyor, annesi ise, "Civan Dayı'nı çok iyi dinle Nazmi Cemal! Onun söylediklerini kafanın özel bir yerinde sakla. Sakın kimseyle paylaşma! Gün gelip o bilgiler karanlık yolunun ışığı olacaktır," diyordu.

Nazmi Cemal bir gün Civan Dayı'ya, "Civan Dayı, dedem seni neden sevmiyor?" diye sordu. Civan Dayı gülerek yanıt verdi:

"Sevgi, sevmeyi bilen yürekler içindir! Deden ve deden gibiler, sevmeyi bilmezler. Deden Osmanlı'nın devşirme ruhunu taşıyor. Devşirmeler Sarayı'nda oturanlar, kendinden başkasını sevmeyi bilmezler. Devşirmeler Sarayı'nda ana babaya, baba oğula, oğul kardeşe düşmandır. Devşirmeler Sarayı ne Türkmenleri, ne Rumu, ne Ermeniyi, ne Yahudiyi, ne de başkalarını sevdi. O iktidarının devamı için onları sever göründü. Osmanlı bugüne kadar başka halktan, başka dinden olanları hep sever göründü. Muhammed'i bile saltanatının gereği olarak sevdi.

Tıpkı Osmanlı gibi, deden de Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın torunu Fatma Zehra'yı eş olarak seçerken kendine dinsel bir güç sağlamayı amaçladı. Ayaşlı, Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın damadı olarak onu adeta ulemanın, Şeyhülislamın yerine oturttu. Ayaş'ta kendisine özel bir yer edindi. Deden bununla yetinmedi, bir yandan da kardeşlerinin ve akrabalarının haklarını gizli gizli gasp ederek kendisine ekonomik güç sağladı. O Osmanlı Sultanları gibi mağrur bir şekilde köşkünde oturuyor. Kendi halkını, akrabalarını, çoluğunu çocuğunu küçümseyerek köşkünde saltanat sürüyor.

Sevgili Nazmi Cemal, korkuya dayalı hiçbir saltanat sevgi içermez, adalet dağıtmaz, hak hukuk tanımaz! Bu söylediklerim dedenin iktidarı için de geçerlidir. Söyler misin bana, Osmanlı'da eli kanla yıkanmamış bir Sultan hatırlıyor musun?"

Günlerden bir gün, Nazmi Cemal yine onu ziyarete gelmişti ama gözleri nemliydi. Civan Dayı onun üzgün olduğunu hemen anladı. Odanın loş ışığında onun gözlerindeki hüznü yakaladı ve sordu:

"Neden üzgünsün çocuk?"

"Civan Dayı, benim Yeniçeri adında bir köpeğim vardı. Son derece akıllı bir köpekti. Sokakta bizimle top oynar, her türlü oyuna katılırdı. Bazen anneannem boynuna sepet takar, içine alınacak şeylerin listesini koyar, çarşıya dedemin dükkânına gönderirdi. Köpek sepeti kimseye vermeden doğruca dedeme götürürdü. Bütün mahalleli severdi onu. Geçenlerde dedem kelle almış, anneannem onu mahalle çeşmesinde yıkıyor ve temizliyordu. Ben de Yeniçeri ile onu izliyordum. O sırada kaymakamın oğlu geldi. Anneannemin ne yaptığını merakla izlemeye koyuldu. Çocuk yaramaz olduğu için yerinde duramıyordu. Çocuk aniden yerdeki kellenin çenesine bir tekme savurunca, Yeniçeri de öfkeyle ayağından ısırdı. Çocuk feryat ederek eve koştu. Yeniçeri'nin kimseyi ısırması âdetinden değildi. Kaymakamın karısı ortalığı velveleye verdi. Anneannem hayvanın bir suçu olmadığını, her şeye oğlunun sebep olduğunu söyledi ama dinletemedi.

Akşamüzeri eve iki zaptiye geldi. Emir aldıklarını, köpeği karantinaya götüreceklerini söyledi. Anneannem köpeğin ev köpeği olduğunu, kuduz olmadığını söylemesine rağmen dinletemedi. Zaptiyeler zorla köpeği götürdüler. Hükümet konağının altındaki hücreye koydular. Baytar köpeği kontrol etti. Köpek temiz çıktı. Ama tedbir için çocuğa kuduz aşısı yaptı. Köpeği yedi gün kontrolde tutacaklarını söyledi. Ben her gün ona yemek götürdüm. Yeniçeri beni görünce adeta sevinçten çıldırıyor, bırakılmayınca ağlamaklı sesler çıkarıyordu. Onunla birlikte ben de ağlıyordum. Onu kısa bir süre sonra eve götüreceğimi söylüyor-

dum. Yedi gün doldu. Hayvanda en ufak bir kuduz belirtisi görülmedi. Sekizinci gün almaya gittiğimde Yeniçeri odada yoktu. Telaşlanmıştım. Görevliyi arayıp buldum. Görevli üzgün bir şekilde, 'Kaymakamın emriyle köpeğiniz, bu sabah baytar tarafından zehirlendi. Leşini de gömdük,' dedi. Beynimden vurulmuşa döndüm. Günahsız bir hayvana bu nasıl yapılır, diye günlerce ağladım. Annem, 'Sana başka bir köpek buluruz, üzülme,' dedi. Nasıl üzülmeyeyim Civan Dayı? Zavallı bir hayvana karşı bunca kin, bunca düşmanlık niye?"

Civan Dayı, bir süre onun sakinleşmesini bekledi. Sonra saçlarını okşayarak konuştu:

"Üzülme be çocuk. Bu dünyada zalimin zulmünden daha ağır olanları vardır! Nazmi Cemal, okumuşun şerrinden kork! Mekteplinin gazabı, Tanrı'nın gazabından daha sert ve acımasızdır. Bu ülke sadece senin Yeniçeri'ni yok etmedi. Vakayı Hayriye denilen olayda binlerce yeniçeriyi yok ettiler.

Nazmi Cemal, sizlere okullarda Vakayı Hayriye diye öğretilenler aslında Vakayı Şerriyedir! Sen yeniçerinin kim olduğunu mutlaka biliyorsundur. Yeniçeri, Osmanlı'nın yetiştirdiği özel bir ordudur. Ama bu ordunun kimlerden oluştuğunu biliyor musun?"

"Bilmiyorum, Civan Dayı."

"Yeniçeriler ülkeleri, dilleri, dinleri tamamen farklı toplumların çocuklarıdır. Osmanlı nasıl köylünün, kentlinin malına rızası olmadan el koyuyorsa, yeniçeriler de anne ve babasının rızası olmadan Osmanlı tarafından el konulmuş gayrimüslim çocuklarıdır! Küçük yaşta zorla yurtlarından, evlerinden, ailelerinden koparılıp alınan bu devşirme çocuklar, Osmanlı topraklarına getirildiklerinde özel eğitimden geçiriliyor, zeki olanlar saray mektebi Enderun'da okutularak saraya ve bürokrasiye memur ve yönetici yapılıyordu. Ama bunlar, şanslı olan sınırlı sayıdaki çocuklardı.

Asıl büyük çoğunluğu, ülkesi, dini inancı, ailesi, dili unutturularak önce sünnet ettiriliyor, sonra asker olarak yetiştirilmek

üzere Müslüman olan bir ailenin yanına veriliyordu. Geçmişi unutturulan bu çocuklar, derin bir değişime uğratılarak 'Devletin Çocukları' oluyorlardı. Zamanla öldürmeye alıştırılmış birer ölüm makinesine dönüşüyorlardı.

Bir sabah köy papazının sıraya dizip vaftiz defterinden adlarını okuyup, anne baba ve kardeşlerinin gözyaşları arasında, sırtlarına kızıl aba, başlarına beyaz külah giydirilip Osmanlı'nın devşirme memurlarına teslim edilen ve sürüler halinde köylerinden alınan bu çocuklar, artık ne İsa'nın ne Musa'nın ne de Muhammed'in çocuklarıydılar. Onlar, Osmanlı Sultanı denilen zalim bir babanın çocuklarıydılar.

Evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları yasaklanan bu devşirmeler hangi düzene, hangi sisteme inanacak, hangi devleti koruyacak, hangi halkı seveceklerdi?

Ruhları boşaltılmış, inançları değiştirilmiş bu çocuklar, hangi peygambere inanacaklardı?

Ezilmiş çocukluğun, parçalanmış bilincin, yok edilmiş kültürün çocukları, ellerini hangi ırkın kanıyla yıkayacaklardı?

Kendi Müslüman çocuklarının bir teline dahi dokunulmasını istemeyen Osmanlı, bu zorbalığa hangi masalı uyduracaktı?

Sevgili Nazmi Cemal, insanoğlu doğdu, ona masal anlatmaya başladılar. O masallarla büyüdü. O da başkalarına masal anlattı. İnsanoğlu, bundan sonra da masal anlatmaya devam edecek. İnsanoğlunun elinden masalları alınmasın! Masallar yok olursa, insanoğlundan geriye ne kalır?

Sevgili Nazmi Cemal, bu ruhları boşaltılmış 'Devletin Çocukları', başlangıçta Sultanların en sadık kulları oldular. Fetihler sonucu devletin hazinesini zengin ganimetlerle doldurdular. Sultanlar, başarılı fetihler sonucu 'Devletin Çocukları'ndan, onlar da aldıkları ulufelerle Sultandan memnun kaldılar. Onlar, XVI. yüzyıla kadar toplumdan soyutlanmış olarak yaşadılar.

Gittikçe eskidiler, eskidikçe yıprandılar. Zamanla Yeniçeri Ocağı içerisinde ikilik başgösterımeye başladı. Devletçe bazı yeniçerilerin evlenmelerine ve evlerinde kalmalarına müsaade edil-

di. Böylece bir tarafta hayata karışanlar, diğer tarafta eski düzeni sürdürenler yer aldı. Yeniçeriler hayata karışanlarla karışmayanlar olarak ikiye ayrıldılar. Hayata karışmayanlar devletin nezdinde makbul sayıldılar. Hızla yükseldiler, paşa oldular, sadrazam bile yapıldılar.

Hayata karışanlar giderek halkın arasında kayboldular. Esnaf loncalarına bulaştılar. Bektaşi tekkeleriyle tanıştılar. Ölüm makinesi olmaktan uzaklaşıp hızla insanlaştılar. Bektaşilik Müslümanlığa olduğu kadar Hıristiyanlığa da sevgi ve anlayışla yaklaşan gerçek bir hoşgörü tarikatıydı. Bu nedenle Bektaşilik yeniçerilere insanlığını, geçmişini, kökenlerini hatırlattı. Onları evcilleştirdi.

Böylece ikiye ayrılmış yeniçeriler, bir ayağıyla devletin içinde bir ayağıyla halkın içinde kaldılar. Devletin dışında kalanlar devletten ayrı kazanç yolları aramaya başladılar. Giderek Ahi ve Lonca teşkilatları içinde ekonomik güç oluşturmaya başladılar.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın dışardaki yenilgileri artıp fetih gelirleri düştükçe, yeniçeriler gelirlerini fetih dışı yollardan aramaya başladılar. Bu hareket giderek sivilleşen bir itaatsizliğe dönüştü. Lale Devri'nin modern hayatına ve sefahat âlemlerine karşı tepkili olan esnaf ve halkla birlikte, gerici ulemanın kışkırtmasıyla yeniçeriler ayaklandılar ve rejimi devirdiler. Bu başkaldırı dönemin savaş ekonomisi, halkı ezen aşırı vergiler ile Lale Devri'nin modern yaşantısına karşı yoksul ve cahil bırakılan halkın tepkisinin sonucuydu. Gerici ulema, yeniçerinin gücünü kendi lehine kullanıyordu. Ayrıca, yeniçeri ve Bektaşi ittifakı, Devşirmeler Sarayı tarafından hem devlete hem de Sünni İslama karşı aykırı bir eylem olarak algılanmaya başlanıyordu. Devşirmeler Sarayı Osmanlı'nın içindeki çürüme ve bozulmayı yok sayıp yeniçeriyi günah keçisine dönüştürüyordu.

Sevgili Nazmi Cemal, Devşirmeler Sarayı kendisine biat etmeyeni, kendi inanç ve devlet düzenini sevmeyeni, düzeni sorgulayanı, hak ve adalet isteyeni, susmayıp konuşanı sevmez!"

Nazmi Cemal araya girerek, "Tıpkı dedem gibi, değil mi?"

diye sordu. Civan Dayı bu soruyu hemen yanıtlamadı. Konuşmasına ara verdi. Sessizce yerinden kalktı. Sandıktan kayısı ile dut kurusu ve ceviz çıkardı, çocuğun önüne koyduktan sonra devam etti:

"Söylediğin çok doğru! Deden gibiler tıpkı Devşirmeler Sarayı gibi yalnızca kendi çıkarlarını severler. Düzen, aile, din, inanç ne varsa hepsi de sadece kendi çıkarları için vardı. Çıkarlarıyla çatışan her şey onların düşmanıdır.

Sohbetimize kaldığımız yerden devam edersek; XVIII. yüzyıla geldiğimizde İstanbul, artık başka bir şehir olmuştur. Bir devlet merkezinden çok, karmaşa üreten bir şehirdir. İstanbul suskun, çaresiz ve yılgın bir halkın yanında, ticareti ve küçük sanayiyi elinde tutan azınlıklarıyla, yeniçeri ağırlıklı esnaf locaları ve kahveleriyle, Bektaşi tekkeleriyle, kendi politikasını üretenlerle devletle uzlaşmayanların giderek etkili olduğu bir muhalefet alanıdır artık. Osmanlı'da aykırı seslerin çıkmaya başladığı bir şehirdir. Anadolu'da baskılarla susturulmuş Alevi, Türkmen ve heterodoks halk muhalefetinin yerini, şehirli başka bir muhalefet almıştır. Artık gücün merkezi değişmeye başlamıştır. Bu tavrı sergileyenler, iktidarın ve gücün değişebileceğine inanmaktadırlar. Daha da önemlisi, böyle bir gücün kendilerinde olduğuna inanılmaktadır. Yeri geldiğinde muhalefet, 'Padişah da insan, o zaman herkes padişah olabilir!' diyebilmektedir.

Devlet bu dönemde sözde modernleşme istemektedir. Onun modernleşmesi Doğunun ruhunun korunması, Batının görüntüsünün alınmasıdır. Doğulu olmak ama Batılı gibi görünmek istemektedir. Ama asıl amaç modernleşme görüntüsü altında merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Kendi yetkilerini kısıtlayan bir değişim, Osmanlı'da bugüne kadar görülmüş müdür?

Modernleşme adı altında kesilecek hastalıklı organ, habis ur, yozlaştırılmış yeniçeri-Bektaşi birlikteliğidir. Tarihte kaybedenler her zaman olumsuzluklarıyla anılırlar. Bu nedenle yeniçeriler, merkeziyetçi reformcular için düzen bozucu, sapkın, başıboş, kural tanımaz, içkici ve serseri güruhundan başka bir şey değildir.

III. Selim'in ölümüyle sonuçlanan feci 1808 Yeniçeri ayaklanmasından güç bela kurtularak tahta çıkan II. Mahmut, tanık olarak yaşadığı kanlı olayların etkisinde kalarak intikam almaya söz vermişti. Çünkü III. Selim'i katleden güçler, kendi saltanatı ve hayatı için de tehlike arz ediyordu. Bu yüzden yeniçerileri yok etme fikri II. Mahmut'ta tam bir saplantı halini almıştı. II. Mahmut, reformdan ve yenileşmeden daha çok mutlak iktidar istiyordu. Bu nedenle yeniçerinin tabandan gelen halkçı ve adaletçi rolü onu ürkütüyordu.

Yeniçeriler arasından bir grup, tarım ve ticaret yoluyla sermayedar sınıfına katılıyor, böylece burjuvazinin Müslüman kanadı yavaş yavaş oluşmaya başlıyordu. Bu şekilde Müslüman varlıklı sınıfın ortaya çıkışı, gayrimüslim ticari burjuvaziyi tedirgin ediyordu. Yeniçerinin ekonomik olarak güçlenmesi, yönetici oligarşinin gerici direncini kıracak, ulusal sentezin oluşmasını sağlayacaktı. Yönetici oligarşik zümre, Şeriat düzeni ile bütünleşmiş çıkar sisteminin adamlarıydı. Aslında gerici olanlar yeniçeriler değil, yönetici oligarşiydi. Bu nedenle yeniçeri kıyımı, Hayriye Tüccarı adı altında filizlenen Müslüman bir egemen sınıfın doğmasını önlüyordu. Bu etki sadece İstanbul'da değil tüm eyaletlerde hissediliyordu. Böylece Osmanlı, kendi burjuvazisinin oluşumunu önlüyordu.

Bu kargaşa döneminde Osmanlı uleması, Osmanlı ticareti, Osmanlı sanayisi, Osmanlı para politikası ne olacak, gibi konularla değil, tarikatların uygun gördükleri dans ve semah'ın Şeriata uyup uymadığını, tütün ve kahvenin haram olup olmadığını tartışıyordu. Tıpkı İstanbul'un fethi sırasında meleklerin kadın mı erkek mi olduğunu tartışan Diyar-ı Rum papazları gibi.

İstanbul'da kanlı iç savaş başlamıştı. Üç bin yeniçeri çatışmalarda, sekiz bin yeniçeri de idam edilerek öldürüldü. Sevgili Nazmi Cemal, askerlerin elinden kurtulanlar celladın eline düşüyordu. Sanki İstanbul yeniden fethediliyordu.

Yeniçeri kıyımının ardından Bektaşiler üzerinde, Sünni Müslümanların sürek avı başlıyordu. Onların gerekçeleri hazır-

dı: Şarap içerek, oruç ve namazı terk ederek, dinsizlik ve sapkınlık içerisinde olan bu kişiler, Cem ayinlerinde ve Alevi matem gecelerinde korkmadan ve çekinmeden Peygamberin yakınlarına, hatta Peygamberin varlığına bile dil uzatabiliyorlardı, diye Bektaşilere öfke kusuyorlardı.

Topkapı Sarayı'nın içerisindeki camide toplanan ulemadan önemli kişilerle Nakşibendi ve Sünni tarikat şeyhlerine Şeyhülislam Yasinizade Efendi, şunları söylüyordu:

'Bilirsiniz ki, Hazreti Ali'den gelmekte olup gerek Hacı Bektaşi Veli tarikatından ve gerekse diğerlerinden gelen yüce pirler, kesinlikle diyeceğimiz bir şey yoktur! Bunlar, ümmetin olgunlarıdır! Fakat bu tarikatlara girenler, Şeriata uymaları gerekirken ne yazık ki Bektaşilik adıyla kendi isteklerine uyan bu cahiller, İslamiyetin farzlarını yerine getirmek için değil ibadetten kaçınmak ve dinsizlik etmek için girmektedirler. Bu durumda suçun kişilere mi ait olduğu, yoksa bu topluluğun tümüne mi ait olduğu tartışılabilir. Ancak bunların oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi kötülüklerinden başka, dört halifeye dil uzattıkları da bilindiğinden öldürülmeleri caizdir! Bu suçların illa ki kişi üzerinde tespiti gerek değildir! Şerren ve dinen öldürülmeleri caizdir!'

Bu nedenle Bektaşi tekkeleri yıkılıyor, Bektaşiler ise inançlarını uygulama olanağı bulamayacağı, ulemanın yoğun olduğu bölgelere sürülüyordu. Ayrıca, idam edileeckler için özel yaftalar eski işbirlikçileri ulema tarafından hazırlanıyordu.

Böylece Osmanlı eyaletlerindeki derebeyleriyle eşraf, yani Ayanlar Senedi İttifak'la susturulmuş, başkentteki yeniçeriler yok edilmiş, Bektaşiler ve dervişler sürgüne gönderilmiş, kısacası Sultanın keyfi iktidarını sorgulayan herkes ezilmiş, susturulmuş ve yok edilmişti. Artık Sultanın Mutlakıyetçi idaresine meydan okuyacak hiçbir güç kalmamıştı.

Ulema farkında olmadan kendi kazdığı kuyuya düşüyordu. Ulema Osmanlı'daki iktidar mücadelesinde yerini koruyabilmek için sürekli kendi yanında gizli bir güç olarak tuttuğu yeniçerile-

rin kıyımını destekleyerek elindeki en büyük güç dengesini kaybediyor ve boşluğa düşüyordu. Ulema artık yalnızları oynuyordu.

Sultan II. Mahmut artık başkentinde rahat oturabilecek, yatağında huzur içinde uyuyabilecekti. Ancak üzerinde uyuduğu yatak, yeniçeri ve Bektaşi mezarları üzerinde uzanıyordu. Ölüler sessizdir. Kâbusun dışında, başka zamanlarda hatırlanmazlar! Sultan artık başkentindeki börekçi, simitçi, hamal, sandalcı ve esnaftan korkmayacaktır! Çünkü özgürlük isteyen, eşitlik isteyen, adalet isteyen ruhları, insanlığın haykıran çığlığını yok etmiştir! Hilafetin ve saltanatın kutsallığına inanmayanları yok etmiştir!

Yeniçerilerin kıyımı için gerekçe gösterilen modern ordu kurma tezi, sonunda boşa çıkıyordu. II. Mahmut'un modern ordusu her yerde yeniliyordu. Hatta kendi valisi olan Mısır'daki Mehmet Ali Paşa'ya bile yeniliyor, Konya'ya kadar gelen asi paşa nedeniyle yatağında huzur içinde uyuyamıyordu.

Sultan II. Mahmut kendi ülkesinin anayasası yokken Eflak-Boğdan Anayasası'nı onaylayarak, kendi eyaletinde Anayasanın Sultanı olarak alkışlanıyordu. Modernleşme adı altında kendi merkezi gücünü artırmanın yollarını arıyordu.

Yeniçeri kıyımı sırasında, onların işbirlikçileri olarak gösterilen İstanbul hamallarının binlercesi Anadolu'ya sürülüyor, bunların yeri Ermeni Patriği'nin aracılığıyla Ermeni hamallarla doldurduluyordu.

Yeniçeri kırımından sonra bu ocağın iaşesini sağlayan bazı zengin Yahudi ve Ermeni sarraflar işbirliği suçlamasıyla idam ediliyor, bunların malları müsadereye tabi tutuluyordu. Ermeni ve Yahudi ailelerin sermayelerini yurtdışına kaçırma geleneği, bu eylemden sonra başlıyordu.

Ayrıca, II. Mahmut 1828 yılının başlarında 18.000 Katolik Ermeniyi apar topar Anadolu'ya sürüyor, bu insanların ellerindeki mallarını yok pahasına elden çıkarmak zorunda bırakıyordu.

Yeniçeri kıyımından sonra yönetici zümrenin zenginleşme payı hissedilir şekilde artıyor, Osmanlı Devleti'nde yağma döne-

mi başlıyordu. II. Mahmud'un kararları bankerleri ve tüccarları korumaya, kurumsallaştırmaya değil, yönetici oligarşiyi zenginleştirmeye yarıyordu.

II. Mahmut, halkın tepkisinden korktuğu için İstanbul'da sayıları 15.000'i bulan kahvehaneleri kapatıyordu.

Sevgili Nazmi Cemal, eli kanlı Sultanlar ile zalimler, kendinden önce yaşamış zalimlerin mirasçılarıdır! Ancak zalimin yok edemeyeceği tek güç, akıldır! Gün gelecek, akıl zalimlere önünde diz çöktürecektir!

Sevgili Nazmi Cemal, sana dışarda anlatılanlara hemen inanma! Hocalarının söylediği her şey doğru değildir! Aklının onaylamadığı hiçbir şeye sakın inanma! Ayrıca, benim anlattıklarımın bazıları kafanı karıştırmış olabilir. Bu hiç önemli değil. Beni sabırla dinle. Anlattıklarım günün birinde sana gerçek düşünceler olarak geri dönecektir.

Gitmelisin! Geç oldu artık. Annen meraklanmasın. Başka sefere, başka şeylerden söz ederiz. Tamam mı?"

Nazmi Cemal, geldiği gibi sessizce çekip gitti...

Düşünce ile yaratılan söz, Tanrı'ya değil, insana özgüdür...

KISIM: XVIII

Deli Ayşe erkenden kalkmıştı. Gelini Emine tandırın başında gözleme pişiriyordu. Kendisi de tufran çalkalıyordu. Konuğu Türkopoli uyanmadan sabah kahvaltısına taze tereyağı ve ayran yetiştirmeye çalışıyordu. Ayaş toprağından yapılma, adına tufran denilen iri küpün kulpundan tutmuş hızlı hızlı çalkalıyordu. Arada bir tufranın deliğinden içeriye küçük bir çöpü sokuyor, tereyağın olup olmadığına bakıyordu.

Türkopoli uyanmış, dışarıda uykulu gözlerini ovuşturuyordu. Deli Ayşe tufran küpünün ağzına bağlı meşin örtüyü çözmekle meşguldü.

Türkopoli, "Hayırlı sabahlar Ayşe Ana!" dedi.

"Türkopoli kalktın mı? Rahat uyuyabildin mi bari? Dilerim, Nazmi Cemal'in yılanları rahat vermiştir sana."

"Ayşe Ana, Nazmi Cemal'in yılanlarıyla sonunda dost oldum," diyen Türkopoli güldü.

"Kahvaltı birazdan hazır olur. Sana taze tereyağı hazırladım. Bilmem sever misin?"

"Sen yaparsın da hiç sevmez miyim? Bu arada söylemeyi unutmayayım. Ayşe Ana, bugüne kadar gösterdiğiniz konukseverlik için size çok teşekkür etmek istiyorum. Benim gibi yersiz yurtsuz, nerden geldiği nereye gittiği belli olmayan bir adamı bağrınıza bastınız. Doğrusu size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Ayşe Ana, artık size veda etme zamanı geldi."

"Teşekküre gerek yok! Seni sevdim evlat! Osmanlı'nın vergi memurundan başkası beni korkutamaz. Azrail bile vız gelir bana! Azrail sadece canımı alır. Osmanlı'nın vergi memuru canımızı alsa sevinirim. O tıpkı sülük gibi kanımızı emer. O öldür-

mez süründürür. Sana gelince, böyle apar topar nereye gidiyorsun?"

"Ayşe Ana, ben öyle uzun süre bir yere bağlı kalamam. İçim daralır. Öyle peşinden koştuğum ideallerim ya da ülküm yok! Oysa halklar ve devletler ülküsüz yaşayamazlar. Diyar-ı Rum gibi, Osmanlı halkının da peşinden koşacağı bir ülküsü var."

O sırada Gelin Emine gözlemeleri pişirmişti. Sıcak sıcak getirip sofra sinisine koydu. Hep birlikte sofraya oturdular. Onlar sofrada iken çocuklar birer birer sökün etmeye başladılar. Yüzünü yıkayan sofraya geldi. Yeni pişmiş gözleme ile taze tereyağını görünce hepsinin gözleri parladı. Büyük bir iştahla yediler. Kahvaltı sonrası Deli Ayşe ile Türkopoli dut ağacının altına gölgeye oturdular. Gelin Emine'ye kahve söyleyip aralarında sohbete başladılar. Türkopoli sözü aldı:

"Ayşe Ana, biraz önce her halkın, her devletin bir ülküsü olduğundan söz ediyordum. Sana kısaca anlatayım! Kostantinopolis'te dünyanın en güzel ve soylu bir kilisesi vardır. Adına Ayasofya denir. Kilisenin önünde İmparator İustinianos'un at üstünde, taç giymiş, parlak bakırdan bir heykeli bulunur. Elinde altın renkli yuvarlak bir elma tutar. Elmanın üzerinde bir haç vardır. Haçla süslü o altın elma, yeryüzündeki tüm Hıristiyanları bir araya toplamayı amaçlayan bir ülküyü ifade eder. Bu tüm Hıristiyanlarca arzu edilen en büyük ülküdür! Bütün Hıristiyanlar Haç'ın eninde sonunda yeryüzüne hakim olacağına inanırlar.

Osmanlılar, zamanla bu Altın Elma'yı değiştirdiler... Ona Kızıl Elma dediler. Onlar da yeni bir ülkü yarattılar. Yeryüzündeki bütün Türkleri bir bayrak altında, adına Turan Ülkesi denilen ayrı bir hayal ülkesinde toplayacaklarını söylüyorlar. Ayşe Ana, ırklar ve dinler insanoğlunun sonunda başını yiyecek! Bu yüzden bana ne burada ne de şu yeryüzünde yaşanacak bir yer kalıyor. Bu nedenle bir yere bağlanamıyorum. Hiçbir yerde tutunamıyorum. Çünkü ben yurtsuzum! İnançsızım! Belki bir yerlerde huzur toprağını bulabilirim diye dolanıp duruyorum!"

"Sen şu yeryüzünde öyle bir toprağın, öyle huzurlu bir ül-

kenin olabileceğine inanıyor musun? Eğer inanıyorsan koskoca bir aptalsın demektir."

"Haklısın be Ayşe Ana! Ben de sana bir masal anlatayım. Bu masal anlatıla anlatıla nesilden nesile bugüne gelmiştir.

Abbasiler döneminde Bağdat önemli bir kültür merkezi haline gelmişti. Orada yaşayan İbn Maseveyh adında ünü dört bir yana yayılmış bir hekim varmış. Abbasiler tıp yolunda her türlü araştırma için kendisine izin veriyorlarmış ama canlılar üzerinde çalışmasına izin vermiyorlarmış. Çünkü dogmatik İslam fıkıhçıları buna izin vermiyorlarmış. Hekim olağanüstü güzellikte bir kadınla evliymiş. Kendisi de yakışıklıymış. Hekimin bir oğlu olmuş. Son derece çirkin ve geri zekâlıymış. Oğlan ne annesinin ne de babasının tek bir iyi özelliğini almış.

Hekim bir gün dostlarına dönerek, 'Abbasi Halifesi üstüne vazife olmadığı halde tıpta yasak koyan fıkıhçıları dinlemeseydi, hekimlerin canlılar üzerinde inceleme yapma işine burnunu sokmasaydı, ben de oğlumu, tıpkı ünlü hekim Galenos'un insanları ve maymunları parçalayıp incelediği gibi canlı canlı keser incelerdim. Oğlumu da inceleyerek aptallığının nedenini öğrenebilir, dünyayı onun gibilerden kurtarabilirdim' demiş. Ayşe Ana, bu yeryüzü cahil ve aptal insanlarla dolu olduğu sürece, kölelik düzeni hiç kalkmayacak! Irklar ve dinler var oldukça bu yeryüzüne, huzur hiçbir zaman gelmeyecek!"

Kahvaltıdan sonra Türkopoli veda edip ayrıldı. Deli Ayşe'nin gelini günlerce hasta yattı. Derdine hekimler çare bulamadı. Deli Ayşe, sonunda haykırdı:

"Deli Ayşe'nin gelini de akıllı olacak değildi ya!" deyip kestirip attı.

Deli Ayşe bir hafta sonra Ayaş'a indiğinde, Osman Enişte'ye Türkopoli'yi sordu. Ama ne Osman Enişte ne de başkası, Ayaş'ta onu gören olmamıştı.

O günlerde Ayaş'ta başka şeyler konuşuluyordu. Ayaş'ın zenginlerinden Mahir Mithat'ın babası Mahir İlyas aniden ortadan kaybolmuş, bütün aramalara rağmen bir türlü bulunamamış-

tı. Bulgaristan göçmeni olan, II. Mahmut'un yeniçeri kıyımından sonra Ayaş'a gelip yerleşen, yanında yüklü parayla gelen bu garip göçmeni kasabada bugüne kadar kimse sorgulamamıştı. Ayaş'a yerleştikten bir süre sonra güç durumda olan köylülerin toprağını ucuza kapatmış, bir anda Rüştü Efendi, Sait Efendi, Esat Efendi gibi Ayaş'ın ağaları arasına yerleşivermişti. Oğlu Mahir Mithat babasından daha hırslı çıkmış, köylünün topraklarını türlü entrikalarla elinc geçirmişti. Baba Mahir İlyas yaşlanınca köşesine çekilmiş, oğlunu uzaktan yönetmeye başlamıştı. Hacca gitmiş, halkın üzerinde kurduğu mali ve siyasi otoritenin yanına bir de dini otoriteyi eklemişti.

Halk onun ani kayboluşunu para için kaçırıldığına hükmetmiş, yakında kokusunun çıkacağına inanmıştı. Onun zulmüne uğrayanlar bu durumu Tanrı'nın adaletine yormuştu. Zaptiyenin tüm aramaları da boşa çıkmıştı. O günden sonra Mahir İlyas, bir daha ortaya çıkmadı.

Günler önceydi. Ay bir türlü yüzünü göstermemişti. Ortalık zifiri karanlıktı. Mahir İlyas çarşıdaki Büyük Cami'de yatsı namazını kılmış, Karadere Bağları'na dönüyordu. Yalnızdı. Ayaş'ın çıkışındaki yol ayrımında, arkasından renkli arabasıyla biri çıkageldi. Selam verdi. Arabadaki kişi, nereye gittiğini sordu. O da söyledi. Arabacı aynı yöne gittiğini söyledi. Mahir İlyas'ı arabasına aldı. Bir süre sohbet ettiler. Arabadaki kişi Türkopoli idi. Deliorman'daki ana ve babasının öldürülüş hikâyesini ona da anlattı. Mahir İlyas'ın beti benzi attı. Sesi titremeye başladı. Türkopoli, belinden çıkardığı silahını Mahir İlyas'a çevirdi:

"Mahir İlyas, kaçışın buraya kadarmış! Her yaşamın bir sonu vardır. Bilirsin, Azrail ölüm günü gelmeden ortaya çıkmaz. Şeytanın senin gibilere ihtiyacı vardır. Devletin zaptiyesi zenginin değil yoksulun peşine düşer. Hele arkana bir de parayı aldın mı, işte o zaman kendini ölümsüz sanırsın. Ama arada önemli bir şey unutulur: İntikam duygusu. Onun önüne hiçbir güç geçemez! Bana boş yere yalvarma! Para da teklif etme! Anamdan babam-

dan çaldığın tüm serveti iade etsen bile, benim çocukluğumu, gençliğimi nasıl iade edeceksin? Onu bana geri verebilir misin?"

Araba Ankara yoluna saptı. Türkopoli anasını babasını serveti için öldürten Mehmet Şevki Paşa'nın arabacısı, onun kanlı eli Mahir İlyas'ın, Deliorman'daki adıyla Kanlı Birko'nun ellerini ve ağzını bağladı. Ayaş'tan iyice uzaklaşıp Ziir'e yaklaşırken anayoldan içeri saptı. Ziir'deki Ermeni mezarlığının yanında bulunan kör bir kuyunun başında durdu. Mahir İlyas'ı arabadan indirdi. Kuyunun başına getirdi. Onu kör kuyuya itti. Arabayı da kör kuyunun üzerine sürdü. Sabaha kadar huzur dolu bir uyku çekti. Gecenin sessizliğinde kuyudaki Mahir İlyas'ın iniltileri giderek azaldı. Türkopoli sabah kalkar kalkmaz çevrede ne kadar iri taş varsa kuyuya attı. Sonra arabasına bindi, Ankara'ya doğru arabasını sürdü. Gün ışığından önce sinsi bir gülümseme ile yüzü aydınlandı...

Tanrı'nın adaleti bu kadar gecikmese kulun adaletine gerek olmazdı.

Ne kadar tatlı, ne kadar cana yakınsın, ne kadar,
süzgün, mavi gözlerinle sen uzaktan!
Oysa ne farkın var kirli kadınlardan senin,
hiçbir şey umurunda değil, belli,
ne bunca acı türkü, ne bunca kan ağlayan!
Sen kurulurken katmış olmasın bir hain el,
senin temeline zehirli suyunu kötülüğün.
İşte her yanda ikiyüzlülüğün kiri,
nereye baksan çekememezlik, nereye baksan çıkarcılık,
nereye baksan hergelelik, yalan dolan.
Demek yükselmek yalnız bunlarla oluyor.
Koynunda barınan nice yaratık arasında
kaç tanesinin alnı açık, yüzü ak?
Örtün, ey İstanbul, kanlı toprak,
örtün, kart orospu, örtün, hiç uyanma![4]

[4] Tevfik Fikret'in *Sis* şiirinin A. Kadir tarafından sadeleştirilmiş hali.

BÖLÜM: II

KISIM: I

Halife olmalarına karşın hiçbir Osmanlı Sultanı hacca gitmemişti. Onlar dini liderliği sadece siyasi iktidarlarını güçlendirmek için istemişlerdi. Bu nedenle, hacca gitmeme durumundan hiç rahatsız olmadılar.

Osmanlı Sultanları Avrupa'ya da hiç gitmediler. Sultan Abdülaziz'e gelinceye kadar yurtdışına çıkmış tek bir Osmanlı Sultanı yoktu. Çünkü yüzyıllardır küçümsenen Batının topraklarına ayak basmak, Hıristiyan kralların ayaklarına gitmek, haşmetli Osmanlı Sultanları için yakışık almazdı. Osmanlı halkı Abdülaziz'in bu seyahatini tam bir teslimiyet olarak görmüş, bu durum onu rahatsız etmişti.

Oysa Sultan Abdülaziz dönemine gelince, çöküş evresine girmiş Osmanlı İmparatorluğu ile uygarlıkla üstünlüğünü bütün dünyaya kabul ettiren Batı arasındaki roller değişmiş, İslami gurur uygar Batının ayakları altında ezilmeyi bekler hale gelmişti. O güne kadar bırakın Osmanlı Sultanını, elçi bile göndermeye tenezzül edilmemişti. Osmanlı'nın gözü kulağı Avrupa'ya kapalıydı.

Avrupa seyahati nedeniyle günlerdir Sultan Abdülaziz'in gözüne uyku girmiyordu. Hıristiyan topraklarında ayakları kirlenen Osmanlı Sultanına, Müslüman halk iyi gözle bakmazdı. Halkın nefretini kazanmaktansa, Hıristiyan Batının kızgın-

lığını tercih ederdi. Sultan Abdülaziz doluya koyuyor olmuyor, boşa koyuyor dolmuyordu. Konuyu Sadrazam Âli Paşa'ya açtı:

"Paşa, Osmanlı halkı savaş meydanlarındaki yenilgiyi affeder de Hıristiyan toprağında kirlenmiş Sultan ayakkabısını, Hıristiyan havasıyla nemlenmiş Sultan sarığını istemez! Günlerdir, gözüme uyku girmez oldu."

"Sultanım, kendinizi boş yere üzüyorsunuz! Her derdin bir devası vardır. Ben Şeyhülislam ve vükela ile görüştüm. Onlar bir hal çaresi bulacaklar.

Bana göre bu seyahatin zamanlaması çok uygun! Çünkü Girit ayaklanması Osmanlı'ya epey itibar kaybettirdi. Batı, Osmanlı'nın eski gücünde olmaması nedeniyle bir hayli mutlu. Biz, Tanzimat reformlarıyla merkezi idareyi güçlendirmekle meşgulüz. İnanın Sultanım, eski itibarlı günlerimize en kısa sürede döneceğiz.

Bu seyahatten birinci beklentimiz, Giritli asiler lehine oluşacak Fransa-Rusya işbirliğini önlemek. İkincisi, Batının adına Yeni Osmanlılar dediği devlet ve saltanat düşmanı grubun sesini kısmak. Üçüncüsü de Paris'te açılacak olan sergiye katılarak, sanayileşen Batının bilgilerine ulaşmaktır."

Âli Paşa, bir süre sustuktan sonra tekrar söze başladı:

"Ayrıca şu hususu da özellikle belirtmek isterim ki, sizin kaygılandığınız gibi Hıristiyan toprağına ilk ayak basan Osmanlı Sultanı siz olmayacaksınız!"

"Paşa, siz ne diyorsunuz? Bu bir şaka mı?"

"Hâşâ Sultanım! Sizinle şaka yapmak ne haddime! Sanırım hatırlarsınız. Babanız Sultan Abdülmecid İstanbul'a gelen bir Fransız prensini, Fransız sefarethanesinde ziyaret etmişti. Bir Osmanlı Sultanı ilk kez yabancı bir sefarethaneye gidiyordu. Biliyorsunuz Sultanım, sefarethane toprağı yabancı ülke toprağı sayılıyor. Dolayısıyla, yabancı ülke toprağına ilk ayak basan Sultan siz olmuyorsunuz."

Sultan Abdülaziz, bu görüş üzerine biraz olsun rahatlamış-

tı. Günlerdir süren tedirginliği bir parça dağılmıştı. Âli Paşa devam etti:

"Ayrıca Sultanım, Sultan Abdülmecid'in söz konusu sefarethaneye ziyaretinden sonra prens, babanızı Fransız İmparatoru'nu ziyaret etmek üzere Fransa'ya davet etmişti. Sultan Abdülmecid bu davetten hoşnut kalmış ama koşulların elvermemesi nedeniyle bu seyahati gerçekleştirememişti. Siz bu yarım kalan ziyaret davetini, şimdi babanız adına gerçekleştirmiş oluyorsunuz."

"Paşa, bu sözlerinizle daralan göğsüme biraz olsun su serptiniz!"

Bu sırada, izin isteyerek Şeyhülislam ile ulemadan iki kişi odaya girdiler. Şeyhülislam, konuyu dolandırmadan doğrudan söze girdi:

"Sultanım, ben ve ulemadan hatırlı kişiler konuyu enine boyuna tartıştık. Sizin Avrupa'ya gitmenizde hiçbir sakınca görmedik. Ancak, bu sorunun Şeriat açısından uygunluğu için şöyle bir usul belirledik: Sultanım, sizin ayaklarınızın Hıristiyan topraklarına basmaması için çift tabanlı bir ayakkabı yaptırmanızı, tabanlar arasına Marmara kumu koydurmanızı öneriyoruz. Böylece Sultanım, Avrupa'ya gittiğinizde ayaklarınız Hıristiyan topraklarına değil Müslüman toprağına basmış olacak. Ayrıca bu seyahatin Şeriata uygunluğu için gerekli fetvayı da hazırladık. Onu size sunuyoruz."

Sultan Abdülaziz, kendisine uzatılan fetvayı açtı okudu. Söz konusu fetvada, "Fransa ülkesi, daha önce Osmanlı Devleti tarafından fethedildiği için, eski bir Müslüman toprağına padişahın seyahatine hiçbir engel yoktur" diye yazıyordu.

Sultanın sırtından koca bir dağ kalkmıştı.

Bu seyahatten, Batının beklentileri farklıydı. Tanzimat Fermanı, Osmanlı bünyesinde yaşayan azınlıkların temel hakları açısından Batının beklentilerini yansıtmasına karşın, adalet, eğitim ve maliye gibi reform konularındaki gecikmeler ve eksiklikler onları tedirgin ediyordu. Ayrıca, yabancılara mülk edinme hakkının tanınmaması da önemli bir sorun olarak bekliyordu.

Babıâli'de kurulan emlak komisyonunda, "...tasarrufi emlak için ecnebilere ruhsat verilirse emlakın kıymeti artar ve ecnebilerin memleketimizde kazanıp altın olarak kendi ülkelerine gönderdikleri altınlar da burada kalır" diye görüş belirtilirken, Mecelle'yi kaleme almakla görevli Ahmet Cevdet Paşa ise yabancılara tanınacak böyle bir hakkın sakıncalarını belirterek karşı çıkıyordu.

Bütün itirazlara rağmen yabancılara mülk satışına izin veren ferman Sultan Abdülaziz tarafından imzalanıyordu. Sultan Abdülaziz bir Fransız gazetesine, "Yabancılara taşınmaz mallarda mülkiyet hakkı tanınması, yirmi beş yıldır yapılan reformların hiç kuşkusuz en cesuru ve en verimlisidir!" diye beyanat veriyordu. Fransız *La Presse* gazetesi bu reformu Tanzimat Fermanı'ndan beri yapılan reformların en önemlisi olarak görüyordu. Ayrıca İmparatorluğun pamuk ve tütün ekimi için elverişli topraklarına özellikle dikkat çekiyordu.

Londra'da yayınlanan *The Times* gazetesi ise, "Oğuz Tatarlarının otuz ikinci hükümdarının, yabancılara taşınmaz mallarda mülkiyet hakkı veren fermanını bir Müslüman hükümdarın tarihteki en cesur eylemi!" olarak sunuyordu.

Oysa o günlerde açıkça tartışılmayan, belki de fark edilmeyen, ancak Ortadoğu'nun geleceği açısından son derece önemli olan başka bir olay gözardı ediliyordu. Yüzyıllar boyunca Avrupa'da ezildikten sonra Fransız İhtilali'yle özgürlüklerine kavuşan Yahudi cemaati, XIX. yüzyıl ortalarında Avrupa'da büyük bir finans gücüne sahip olmuştu. III. Napoléon, Yahudi finans çevreleriyle çok yakın ilişki kurmuştu. Gerçekten de, 1860 yılında bir Yahudi grubunun kurduğu Evrensel Yahudi Birliği kısa zamanda bütün ülkelerde şubeler açmış, 1867'den itibaren Osmanlı Devleti'nde okullar kurmaya başlamıştı. Batı basını daha çok Hıristiyanlara yönelik reformlarla ilgili olarak Osmanlıları suçluyor, Yahudilerin durumunu önemsemiyordu bile. Belgrad Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu, Yahudileri Türklerin casusu ve gizli ajanı olmakla suçluyordu...

The Times gazetesi 4 Haziran 1867 tarihli sayısında, "Hıristiyanların, son dönemlerde merkezi bölgelerde Müslümanlarla eşit hale geldiğini, merkezi kontrolden uzak bölgelerde ise bazı baskılara maruz kalmakla birlikte yine de Müslüman halktan iyi durumda olduklarını" yazıyordu. Aynı gazeteye göre, "Müslüman halk ise kendi kaderine bırakılmış durumdaydı". Buna rağmen Hıristiyan Batı azınlıklar nedeniyle Osmanlı'yı suçlamaktan geri durmuyordu.

Sultan Abdülaziz dönemi, Osmanlı Devleti'nde Yahudi bankerlerin gücünün arttığı dönemdi. Yahudi cemaati içinde Kamondo ailesinin kazandığı güç önemli boyutlara ulaşmıştı. Bunlardan Abraham Kamondo, kardeşi İzak Kamondo ile birlikte özel bir banka kurmuş, bu banka Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni finanse etmişti. Ayrıca, Abraham Kamondo Mustafa Reşit Paşa'nın güvenini kazanmış, Osmanlı vatandaşı olmamasına rağmen Sultan Abdülaziz'in fermanından çok önce gayrimenkul mülkiyeti edinme hakkını özel bir ayrıcalık olarak almıştı. Bu haktan yararlanarak pek çok bina yaptırmış, İstanbul'un en zengin ailelerinden biri haline gelmişti. Sadrazam Fuat Paşa bu hizmetlerinden dolayı 1867'de Kamondo ailesinin ileri gelen üyelerine özel Mecidiye Nişanı verdi.

Kamondo ailesi Evrensel Yahudi Birliği'nin Osmanlı şubesini yönetiyordu ve Paris'teki genel başkan A. Crémieux ile yakın ilişki içindeydi. Yahudi örgütünün Kudüs ve Kutsal Topraklarla özel ilgisi bu sıralarda başlıyordu.

Evrensel Yahudi Birliği'nin kurucularından Charles Netter, 1867'de örgütü aracılığıyla Doğu ülkelerine, Yahudi Kutsal Topraklarına göç sağlama ve bu topraklarda tarımsal yerleşme birimleri kurma teklifi yapıyordu. Bu girişimlerin sonucu, iki yıl sonra Yafa civarında 2.600 dönümlük arazi üzerinde Mikveh Israel okulu kuruluyordu...

1869 yılında, Evrensel Yahudi Birliği'nin kuruluşunda önemli rol oynayan M. Hirsch Doğu Demiryolları Şirketi lehine, Avrupa'yı İstanbul'a bağlayacak demiryolu hattının imtiyazını alıyordu.

Görülüyor ki Sultan Abdülaziz dönemi Avrupa Yahudi cemaatinin Osmanlı Devleti'ne ilgisinin arttığı dönemdi.

Osmanlı Devleti de o dönemde böyle bir ilgiye muhtaç bulunuyordu. Çünkü Kırım Savaşı'ndan sonra devlet yöneticileri Avrupa'dan sürekli borç alma politikası izliyorlardı. Borçlanmanın çoğu, Yahudi finans çevrelerinin desteği ve aracılığıyla gerçekleşiyordu. Kısacası, Avrupalı Yahudiler Osmanlılardan ayrıcalık ve toprak, Osmanlılar da onlardan borç para istiyorlardı.

Sultan Abdülaziz dönemi, Fransa'nın Osmanlı toplumunda mason örgütleri kanalıyla kendisini hissettirdiği dönemdi. Tanzimat'tan sonra Avrupa mason örgütleri Osmanlı Devleti'yle ilgilenmeye başlıyorlardı. Fransız ve İtalyan Büyük Doğusu'na bağlı localar Osmanlı'da etkili hale geliyordu. Boğaziçi Yıldızı, Sevgi, Doğu'nun Birliği gibi localar Tanzimat Fermanı'nın sloganına uygun olarak halkların kardeşliğini savunuyordu. Mason locaları, Osmanlı Devleti'ne muhalefet edenlerin sığınağı haline geliyordu. Yeni Osmanlılar hareketinin üyeleri mason localarından doğuyordu. Kısacası, o devrin yükselen değeri Fransa doğrudan doğruya ya da mason örgütleriyle Osmanlı Devleti'nde hem iktidarı hem de muhalefeti denetliyordu.

Seyahat öncesi bir başka önemli gelişme de, Abdülmecid döneminden Abdülaziz yönetimine intikal eden ve en önemli sorun olarak bekleyen Süveyş Kanalı'nın yapımıydı. Bu kanalın yapımını III. Napoléon'un karısı Eugenie'nin kuzeni, mühendis F. de Lesseps üstlenmişti. Arkasına Fransız Devleti'nin desteğini almıştı. Ancak Hindistan ticaret yolunun Fransa'nın denetimine girmesinden çekinen İngiltere'nin muhalefeti Osmanlı yönetimini etkilemişti. İngiliz yanlısı Mustafa Reşit Paşa'nın projeye onay vermemesi nedeniyle kanal inşaatının başlaması gecikmişti. 1858'de Mustafa Reşit Paşa'nın ölümünden sonra bu izin çıkıyor, Fuat Paşa 1866'da bu izne ilişkin fermanı Sultana onaylatıyordu.

Sultan Abdülaziz 1867 Temmuzunda Paris'e geldiğinde,

Süveyş Kanalı ile ilgili bütün sorunlar çözülmüş bulunuyordu. Ayrıca, kanalı yapacak olan şirket Sultanın Paris ziyaretini fırsat bilerek piyasaya 100 milyon Franklık borçlanma tahvili sürüyor, tahviller borsada kapışılarak satılıyordu.

Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati öncesi Maliye Nazırını çağırtıyor, söz konusu seyahatinin ekonomik ve mali boyutunu konuşuyordu.

Maliye Nazırı, "Sultanım, Batı bize istediği her şeyi yaptırdı. Şimdi sıra bizde. Biliyorsunuz, Kırım Savaşı ile başlayan borçlanma siyaseti Osmanlı'ya pahalıya mal oldu," dedi.

"Haklısınız, daha veliahtlığım sırasında bu hızlı borçlanmanın olumsuz sonuçlarını gördüm. Bu yüzden, saltanat bana devredilince köklü bir reform hazırlattım. Saray personelinde azaltma yaptım. Saraydaki bütün kıymetli taşları kendi nezaretimde mühürleterek özel kasalara koydurttum. Sarayın özel ahırlarındaki atları orduya devrettim. Kendi ödeneğimle birlikte Valide Sultan'ınkini de azalttım. Bu yüzden annemin öfkesini çektim. Bütün bu çabalarıma karşın, amcam Sultan Abdülmecid'in Avrupa finans çevrelerinden, Fransız Yahudisi Jules Mirés aracılığıyla yaptığı borçlanmayla ilgili bir yığın dedikodu yapıldı. Bu dedikodular bir hayli canımı sıkıyor.

Jules Mirés Avrupa finans çevrelerince sahtekârlıkla suçlandı. Jules Mirés'in avukatlığını, Evrensel Yahudi Birliği'nin başkanı Crémieux üstlendi. Jules Mirés savunmasında, Osmanlı borçlanmasının Avrupa için ne kadar kârlı olduğunu söyledi. Bu sözler Osmanlı maliyesini ve Sultanını töhmet altında bıraktı."

"Haklısınız Sultanım! Jules Mirés'in gizlediği bir şey vardı. 400 milyon Franklık borçtan faiz, komisyon, kur farkı ve hizmetler düşüldükten sonra, Osmanlı Hükümeti'nin eline sadece 154 milyon Frank kalıyordu. Daha önemlisi, söz konusu borcun 80 milyon Franklık emisyon dilimi olarak İngiliz ve Fransız ulusal bankalarının portföyünde kalacağı için, bu tutar da toplam borç rakamından düşülünce, Osmanlı Hükümeti'nin eline net 74 milyon Frank geçiyordu.

Batı bu kadar kârlı olan borçlanmayla da yetinmedi. Üç Fransız ve bir İngilizden oluşan özel bir komisyon kurulmasını kararlaştırdı. Bu komisyon, borç garantisi olarak Osmanlı gelirlerini kontrol ediyorlar."

Ancak, Maliye Nazırı Osmanlı'nın mali iflasının ve Avrupa kontrol mekanizmalarının kuruluşunun amcası Sultan Abdülmecid zamanında başladığını söyleyemedi.

İşte Sultan Abdülaziz'e Avrupa yolu gözüktüğünde, Osmanlı Sultanı 50 milyon Franklık yeni bir borç dilimi için anlaşma imzalamaya gidiyordu. Verilen onca taviz bu borçlanmayla ilgiliydi.

Tanrı kendi yarattığı Şeytanına, kendinden daha fazla kötülük yapma gücünü neden verir acaba?

KISIM: II

Ayaş'ın çıkışında, Beypazarı yolu üzerindeki burçak tarlalarında bir kız çocuğunun cesedi bulundu. Kız çocuğu on bir yaşlarındaydı. Merkebini kaybeden bir köylü tarafından bulunmuştu. Hayvanının burçak tarlalarında yayıldığını düşünerek burçak tarlasına dalmış, bir tesadüf eseri kız çocuğunun cansız bedeni ile karşılaşmıştı. Telaşa kapılan köylü acele gidip zaptiyeye haber vermişti.

Zaptiye olay yerinde yaptığı aramada katil ile ilgili hiçbir ipucuna rastlamamıştı. Beypazarı'ndan getirilen tabip ölümün tecavüz sonrası boğma şeklinde gerçekleştiği yönünde rapor vermişti. Zaptiye amiri boğma işini, tecavüzü gerçekleştiren tanıdık bir kişinin gerçekleştirmiş olabileceği sonucuna ulaşmıştı. Ama o tanıdık kim olabilirdi? İşte o bilinmiyordu. Hasat zamanı olmadığı için tarlada çalışan ırgat yoktu. Bu yüzden katili gören olmamıştı.

Ayaş bu tecavüz olayının dedikodusuyla çalkalanadursun, zaptiyeye bir ihbar ulaşmıştı. Aslında ihbarı yapan bilinmesine karşın zaptiye amiri adını açıklamaktan özenle kaçınıyordu. İhbar üzerine olayla yakından uzaktan ilgisi olmayan Deli Bahtiyar adlı bir meczup yakalanmıştı. Deli Bahtiyar genelde sokaktan geçen yalnız kadınlara sürekli laf attığı için, katil adayı olarak Ayaşlı tarafından onaylanmıştı. Ancak tabip tarafından onun tecavüzü gerçekleştirdiği yönünde bir tespit yapılmadan, sadece basit bir sorgulama üzerine tutuklanmıştı. Deli Bahtiyar'ın verdiği abuk sabuk cevaplar sorgu tutanağına yazılmamış, zaptiye amirinin önceden düzenlediği tutanağın altına okuma yazması olmayan Deli Bahtiyar'ın parmak izi alınmasıyla yetinilmişti.

Bu olayın unutulmaya yüz tuttuğu günlerden birinde, Hacer Sultan'ın kocası Mustafa Sabri zaptiye amirinin kapısını çalmış, geçmişte tanık olduğu bir olayı bütün ayrıntısı ile ona anlatmıştı. Yeni yaşanan olayın eskisiyle bağlantılı olabileceği yönünde zaptiye amirini uyarmıştı. Zaptiye amiri geçmişte Mahir Mithat'ın karıştığı bir marabanın oğlan çocuğuna tecavüz olayını duyunca dudağı uçuklamış, Mustafa Sabri'yi eski defterleri karıştırmaması için alelacele makamından uzaklaştırmıştı. Mustafa Sabri kapıdan çıkarken zaptiye amiri konuyla yakından ilgileneceğini söylemeyi unutmamıştı.

Geçmişin izleri çabuk silindiği için zaptiye amiri göstermelik girişimlerde bulunmuştu. Ama Mahir Mithat'ı bu konuda uyarmayı ihmal etmemişti. Mahir Mithat anlatılanları duyunca öfkeye kapılmış, zaptiye amirini Mustafa Sabri'ye gereken dersi vermesi konusunda uyarmıştı. Gerekli dersi vermediği takdirde, kendisine Fizan yolunun gözükeceğini hatırlatmıştı.

Bir sabah eve gelen zaptiyeler Mustafa Sabri'yi alıp götürdüler. Başkasına iftirada bulunması nedeniyle günlerce dayak ve işkenceden geçirdiler. Kadı'nın da kumpasa dahil olması sonucu, bir yıl hapis cezasıyla Ayaş hapishanesine konuldu. Hapishane müdürü akıllanması ve çenesini tutması için ailesiyle ayda bir defa beş dakikalığına görüşme izni vermişti.

Hacer Sultan karlara bata çıka Ayaş hapishanesine gidiyordu. Öfkeden alt dudağı titriyordu. Aynı öfke seliyle hapishanenin kapısından içeriye girdi. Mustafa Sabri'ye, "Elalemin akıllısı sen misin be herif? Sende kuş kadar akıl yokmuş. Sen bir garip Mustafa'sın, gümüş zurna neyine. Akılsızlığınla hem kendin çekiyorsun hem bize çektiriyorsun. 'Mahir Muhaciri' olduğun yetmedi, şimdi de 'Mahir Mahpusu' oldun. Nerde görülmüş adaletin Şeytanın yerine haklının yanında olduğu. İki yalancı şahitle adamın asıldığı bir ülkede sen hangi akla hizmetle adalet bekçisi kesiliyorsun? Aklını başına devşir Mustafa. Şu anda evde bir lokma ekmek, bir tutam yakacak yok! Hepimiz açız! Nazmi Cemalim geceleri soğuktan uyuyamıyor. Belaların kapısında dolaşmaktan

vazgeç artık!" dedi ve dönüp çıktı. Mustafa Sabri ardından baka kaldı.

Hacer Sultan eve dönünce kendisini soğuktan titrer bir şekilde bekleyen Nazmi Cemal'i aldı, Ayaş'ın dışında harabe halde bırakılmış eski bir ahıra doğru yöneldi. Bir elinde kova, diğer elinde kazma vardı. Nazmi Cemal'in eline de küçük bir helke tutuşturmuştu. Karlar içinde güçlükle yürüyorlardı. Yollar henüz açılmamıştı. Yarım saatlik yolu bata çıka iki saatte aldılar. Ahırın bir bölümü çökmüştü. Tahta ve odunları daha önce sökülüp götürülmüştü.

Hacer Sultan yeri kazmaya başlamıştı. Yerden toprak parçalarıyla birlikte kurumuş hayvan pisliğinden oluşan, kerme denilen küçük parçacıklar çıkıyordu. Kermenin toprağını temizliyor, kalan parçayı kovaya dolduruyordu. Ancak kerme parçaları o kadar küçüktü ki kova bir türlü dolmuyordu. Hacer Sultan saatlerce kazdı. Ama kovayı bir türlü dolduramadı. Öfkesinin ateşi nemlenen gözlerini kurutuyordu. Hacer Sultan sabırla yeri kazmaya devam ediyordu. Nazmi Cemal yüksek sesle ağlamaya başladı. Soğuktan elleri donmuştu.

Hacer Sultan, "Az kaldı Nazmi Cemal, dayan biraz! Eve gidince bunlarla sobayı yakacağım. O zaman ısınırsın," dedi.

Nazmi Cemal, "Dayanamıyorum anne!" dedi. Gözyaşları bir pınar gibi akıyordu. Hacer Sultan elindeki kazmayı yere bıraktı. Nazmi Cemal'in yanına gitti. Yere oturdu. Oğlunu kollarının arasına aldı. Onu ısıtmaya çalıştı. Nazmi Cemal, sızlayan elleri nedeniyle ağlamaya devam ediyordu. Hacer Sultan, gömleğinin düğmelerini çözdü. Nazmi Cemal'in ellerini göğsünden içeriye soktu. Memelerinin sıcaklığıyla, Nazmi Cemal bir süre sonra derin bir uykuya daldı...

Osmanlı halkı, Celalilerden bu yana, artık kızlarını değil oğlan çocuklarını korur hale geldiler.

Şeytan, ayartılmaya hazır ruhları tutku oklarıyla vurur!
Yeryüzü, yoldan çıkmış meleklerin çocuklarıyla doludur!

KISIM: III

Sultan Abdülaziz Avrupa seyahatine çıkmadan bir hafta önce, Batı basını İstanbul'da önemli tutuklamalar olduğu haberini veriyordu. Tutuklanan kişilerin Mustafa Fazıl Paşa'nın adamları olduğu söyleniyordu. Bunlar arasında Devlet Şurası üyeleri, şeyhler, gazeteciler, yazarlar ve küçük rütbeli memurlar bulunuyordu. İstanbul'da yayılan söylentiye göre, söz konusu olay Kuleli Vakası'nın devamı mahiyetinde görülüyordu.

17 Eylül 1859'da adına Kuleli Vakası denilen bir olay patlak vermişti. Adı geçen olayın liderleri, Tanzimatçı Fuat ve Âli Paşa'nın Osmanlı'yı felakete sürüklediğini söyleyen fesatçı nazırlarla onlara inanan bazı muhafazakâr subaylar ve ulema kesimi idi. Tertibin amacı, Batı yanlısı tutumları hoş görülmeyen paşalara yönelik suikast girişimiydi. Bu eyleme katılanlar, Hıristiyan halka verilen imtiyazların genişletilmesini protesto edenlerin tahrik ettiği gerici kesimlerdi. Onlara göre Tanzimat reformları Hıristiyanları birinci sınıf vatandaş durumuna getirirken, Müslüman Osmanlıların sorunlarını gözardı ediyordu.

Avrupa basınında çıkan haberlere göre, başkentte Kuleli Vakası'ndan farklı meşruti bir ihtilal patlamak üzereydi. İhtilalin önderi gözüken Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, Sultana bir mektup göndererek özgür bir rejim, liberal bir ekonomi istiyor ve çok acele temsilciler meclisinin toplanmasını öneriyordu. Batıda Genç Osmanlılar ya da Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan muhalif hareketin öncüleri onu destekliyorlardı.

Yeni Osmanlılar adlı muhalif grubun başında bulunan Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı Devleti'nde nazırlık dahil birçok yüksek mevkilerde görev yapmış entrikacı birisiydi. Mısır Hıdivi İs-

mail Paşa'nın veraset sistemini değiştirerek, tek aday olan kendisinin yerine oğlunu Mısır Hıdivi yapma girişimine tepki gösteriyordu. Bu konuda İsmail Paşa'yı destekleyen Sadrazam Fuat Paşa ile ihtilafa düşmesi üzerine Fransa'ya gidiyor ve oradan Sultana öfke yüklü bir mektup yazarak özgür bir rejim istiyordu.

Paris'e yerleşen Mustafa Fazıl Paşa III. Napoléon'la görüşüp onun Ortadoğu siyasetini destekleyerek Mısır Hıdivliği konusunda kendi yanına çekmeye, Osmanlı Sultanına baskı oluşturmaya çalışıyordu.

1852'de askeri bir darbeyle iktidara gelen III. Napoléon, Avrupa'nın en katı diktatörlüklerinden birini kuruyor, kendi ülkesinde özgürlükleri yok ederken başka ülkelerdeki özgürlük hareketlerini yakından izliyordu. Böylece, başka ülkelerde kendi rejimine destek olacak yeni iktidarlar arıyordu.

Osmanlı'nın Tanzimat yanlıları arasında özgürlük savaşçıları olarak gösterilen Yeni Osmanlılar ise, Fransa'ya Osmanlı'daki özgürlükçü hareketlerine destek sağlamak için Fransız elçisinin yardımıyla kaçıyorlardı. Diktatör Fransa'da, ülkeleri için özgürlük arıyorlardı.

Ancak, Yeni Osmanlılar ülkelerinde doğmakta olan basın hayatının Fransız Basın Kanunu'ndan alınan baskıcı maddelerle sansüre uğradığının farkında bile değildiler.

Fransız Elçisi M. Bourée 15 Mart 1867 tarihli raporunda, "Mustafa Fazıl Paşa'nın Osmanlı Sultanı'na bir mektup yazdığını, mektubun bir kopyasını III. Napoléon'a bir kopyasını da kendisine verdiğini, Paşanın Osmanlı sistemine çok sert eleştiriler getirdiğini, ayrıca paşanın İmparatorla konuşarak fikirlerini sözlü olarak ona ilettiğini" yazıyordu.

Sultan Abdülaziz'in seyahatini haber veren Fransız gazeteleri aynı gün, anlamlı bir şekilde Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultana yönelik mektubundan söz ediyor ve ondan övgüyle bahsediyorlardı. Sultan Abdülaziz'in ziyareti ile Mustafa Fazıl Paşa'nın ünlü mektubunun aynı zamana rastlaması tesadüf değildi. Mustafa Fazıl Paşa söz konusu mektubu daha önce yazmasına ve İmpara-

tora daha önce vermesine karşın mektup "şimdilik kamuoyuna açıklanmasın!" notuyla Fransız sarayında bekletiliyor, Osmanlı Sultanının ziyareti Fransız gazetelerine söz konusu mektubun kamuoyuna açıklanması fırsatını veriyordu. Böylece Sultana baskı yapılarak, mümkün olduğu kadar Fransa lehine ödün koparılması hesaplanıyordu.

Batıda "Osmanlı'daki liberallerin ilk manifestosu" olarak nitelenen bu mektup Osmanlı hükümetini despotizm ve tiranlıkla suçluyor, bunu önleyecek bir anayasa öneriyordu. Mustafa Fazıl Paşa'nın o ünlü mektubu özetle şöyle başlıyordu:

Yüce Sultanım!

Padişahların sarayına en geç giren şey doğruluktur! Onların çevresini sarmış bulunan kimseler, doğruluğu kendilerinden bile saklarlar. Çünkü bunlar, hükmetme ihtirası içinde yaşadıklarından, halkın çekmekte olduğu türlü sıkıntıları, eziyetleri, halkın tembelliğinin sonucu olarak yorumlarlar. Öte yandan, bu tipteki adamlara göre devletlerin güçten düşmesi, zayıflaması ve gerilemesi tarihin ve tabiatın değişmez kanunları gereğidir.

Siz yüce padişahımızın temiz ve bağışlayıcı kalbine karşı derin inancım sarsılmadan, içinde bulunduğumuz kötü durumdan kurtulmamız için, olup bitenleri gizlemeden size anlatmayı bir yurttaşlık görevi saymaktayım.

Şevketlü efendim, devletinizdeki Hıristiyan uyruğun körüklediği ihtilal provaları, bütünüyle dış düşmanlarımızın fesatlarından doğmaktadır. Bununla birlikte, bu konuda şimdiki hükümetin de büyük kusurları bulunmaktadır.

Avrupalılar zannediyorlar ki, Osmanlı'da zulüm gören ve bela çekenler, her fırsatta hakarete uğratılanlar, sadece Hıristiyan asıllı milletlerdir. Oysa durum hiç de öyle değildir! Müslümanlar öteki milletlerden çok daha fazla ezilip harap olmuşlardır.

Avrupalılar ise bunun farkında bile değiller. Oysa

Müslümanlar devletin ve hükümetin dizginlerini elinde tutan padişah hazretlerinin kanıyla aynı kandan olduğu için, saltanatınıza itaat ve sevgi göstermeyi Kuran'ın emirlerinden sayarlar.

Ancak, Müslüman halkımızda fedakârlık edecek tahammül kalmadı. Bu nedenle, zaman zaman yükselen hoşnutsuzluk sesleri, her ne kadar susturulmak isteniyorsa da, yine de her taraftan işitiliyor.

Lakin bunun en belli başlı sebeplerinden biri olarak askerlik düzeninin yozlaşması olduğunu gördüğüm halde, yine de beni en çok korkutan husus bu değildir! Beni en çok korkutan şey, pek çok esir milletlerde olduğu gibi, Osmanlılarda da belirtilerini göstermeye başlayan ahlak düşkünlüğüdür! Bu durum her geçen gün daha fazla artmakta, derinleşmekte ve yayılmaktadır. İyi ahlak denilen şey kendine özgü bir yücelik taşıdığı içindir ki o parıldadıkça her millet yükselip gelişir. Öte yandan kötülükler arttıkça, o millet belasını bulur.

Osmanlı'da bir kamuoyu, halkta ortak bir duygu ve fikir birliği bulunmadığı için, pek çok memur, yolsuzluk içeren tutum ve davranışlarından dolayı hiçbir zaman sorumlu tutulmazlar. Durum böle olunca, bu çeşit memurları istediklerini yapmaktan kim alıkoyabilir? Sultanım! Sizin halkınız iki kısımdır; bunlardan bir kısmı zalimlerdir ki hiçbir engelle karşılaşmadan akıllarına gelen zulmü yaparlar. Bir kısmı da mazlumlar, yani zulüm görenlerdir ki daima kötülükler altında ezilirler.

Birinci kısımdakiler, sizin taşımakta olduğunuz büyük ve sonsuz güçten yararlanarak yapılmaması gereken her şeyi yapmaya cesaret ederler. İkinci kısımdakiler ise, bu zalimlerin zulümleri altında ezile ezile, ister istemez iyi ahlaktan uzaklaşırlar. Çünkü bu mazlumlar, o zalimlerin istedikleri her şeyi yapmayı artık kanıksamışlardır. Eğer onlar sizin yüce katınıza şikâyet etmeye koşacak olsalar, kendileri-

ne derhal asi ve edepsiz damgası vurulacaktır! İşte, en tabii şey olan şikâyet haklarını bile kullanamamaları yüzünden, ahlaklarında yavaş yavaş çözülme başlar. Bu çözülme gitgide korkaklığa dönüşür, düşünme ve hüküm verme gücünü tamamıyla körletir!

Bu nedenle bugünkü devlet yönetimi, bu haliyle daha bir süre devam edecek olursa, Türk unsurlar içinden devleti yönetecek güçte adamlar bulmak gerçekten zorlaşacaktır!

Avrupa'daki bütün hükümetler aynı zamanda halklarının eğitimiyle meşguldürler! Bu konuda küçük devletler bile büyük çabalar göstermektedirler.

Padişahım, beş on tembel ve fakir çocuktan başka kimsenin rağbet etmeyeceği, kalitesiz okulları çoğaltma işinin ülkenizde ilmi yaymaya yararlı bir yol olduğuna hâlâ inanacak mısınız?

Sultanım! Milletlerde düzen ve güveni sağlayan ve öteki bütün düzenlerin anası olan şey, sadece hürriyettir! Onun yerini başka hiçbir şey alamaz! Esir bulunan bir millet ise, eğitim ve öğrenime iltifat etmez. Şurası açık bir gerçektir ki cahillik ve esirliği kabullenmiş, bunları kanıksamış milletler hem alçak, hem de hain olurlar!

Şevketlü Efendim! Şu içinde bulunduğumuz dönemde başımızdaki bela, sadece iyi ahlakın çökmesi ve eğitimsizlikten ibaret değildir! Biz millet olarak, bir de adına yoksulluk denilen o korkunç bela ile karşı karşıyayız.

Bunun sebebi, her şeyden önce vergilerin düzensiz bir şekilde değerlendirilip toplanması, ikincisi ise, halkın çok tembel ve cahil oluşu yüzünden bu yoksulluğa katlanmış olmasıdır!

Ülkede, zanaat, ticaret ve tarım günden güne öylesine azalmaktadır ki memleket halkı nelere ihtiyacı bulunduğunu anlamaktan bile aciz kalmış, ihtiyaçların nelerle ve nasıl giderilebileceği duygusunu bile kaybetmiş durumdadır.

Bu nedenle Avrupalılar bizim hem halkımızdan hem de

mezheplerimizden şikâyet etmekten bir an bile geri durmuyorlar. "Türk milleti, askerlikten başka hiçbir sanat ve meslek bilmez! Onların devamlı olarak kadere boyun eğişleri, bizlerin çalışmamıza bile engel olmaktadır," diyorlar.

Milletimizi, başka milletler gibi çalışkan, ilme ve sanata yönelmiş olmaktan alıkoyan sebep, mülki idare tarzımızdaki düzensizlik ve yetersizliktir! Herhangi bir ülkede zulüm ve zalimlik ortalıkta kol geziyorsa ve bir kimse böyle bir yerde kendi alınteriyle kazandığı şeylerden kendisinin hiçbir şekilde istifade edemeyeceğine kanaat getirmişse, gayet tabiidir ki çalışma hevesini bütünüyle yitirir.

1789 senesinde patlak veren ihtilalden önce Fransa'nın durumu tamamıyla böyleydi. Fransız milleti, "hürriyet, adalet ve eşitlik" sayesinde dünyanın en çalışkan ve en zengin milletlerinden biri oldu.

Bunun sebebi şudur: Milletler sadece manen değil, maddeten de hürriyet sayesinde yaşayabilirler. Hakların bulunmadığı yerlerde, ekmek de bulunmaz olur, aş da. Hürriyet gibi ekmek de, eninde sonunda mumla aranır hale gelir.

Şevketlü padişahım! Böyle özgür ve sağlam bir düzen, Müslümanların da Hıristiyanların da her türlü hak ve görevlerini güvence altına almış olacağından, Avrupalıların gerçekleştirilmesini imkânsız zannettikleri reformlar mutlaka gerçekleşecektir.

Şevketlü efendim! Daha şimdiden görür gibi oluyorum. Sizin çevrenizi sarmış bulunan hainler ve cahiller, özgür düzen sözünü ne kadar kötü manalara çekeceklerdir. Onlar, "Özgür düzen, padişahın özgürlüğünü ve Sultanlık yetkisini elinden alıp onu sıradan bir alet derecesine indirir," sözüyle karşınıza çıkacaklardır. Ayrıca, "Müslümanların en değerli şeyleri olan dinlerini ve her türlü âdetlerini terk etmeye ve değiştirmeye mecbur kılacaktır," sözlerini ekleyerek halkı aldatıp kandırmaya çalışacaklardır. Cahil

ya da hain olan bu kimseleri, hakaretle çevrenizden kovunuz Sultanım!

Özgür düzen denilen şey, ne sizin ne de halkın zararına olur. Ancak kendi başlarına buyruk olanların davranışlarını sınırlar. Özgür düzen milletin namusuna ve gelişmesine aykırı düşen hiçbir şeyi zorlamaz. Aksine fertlerin malını mülkünü güven altına aldıktan başka kutsal olan dini de korur. İnsanları içinde yaşadıkları ortamda huzura ve rahata kavuşturduğu gibi, kişinin şahsi özgürlüğünü de garanti altına alır. Özgür düzen, kısa zaman içinde, Avrupa milletleriyle olan her türlü ilişkilerimizde de gelişme ve düzelmeler sağlar.

Şevketlü efendim! Özgür düzen kabul edilip uygulanacak olursa, devletin temeline yeni bir güç katılmış olacağından, yabancıların her işimize burunlarını sokmalarından da kurtulmuş oluruz. Osmanlı Devleti ülkesinde her cins ve mezhepten halkın koruyucusu olunca, artık başkalarına söz düşmez.

Şevketlü efendim, ecdadımızın devletimizi kurtarınız! Çünkü zaman acele etmeyi gerektiriyor. Gerçi siz ülkemizin bazı bölümlerine mirasçı olma arzusunda bulunan devletlere karşı ufak tefek imtiyazlar vermek suretiyle büyük bir mücadelenin patlak vermesini belli bir süre için erteleyebilirsiniz. Ancak bundan bizler ne kazanabiliriz? Bir süre sonra yeni bunalımlar geldiğinde, inanınız ki bugünkünden daha zayıf, daha miskin ve daha harap bir halde bulunacağız. Öyleyse şimdiden bu mücadelenin önünü kesmemiz gerekir. Eğer kendimizi ahlakça ve aklın ilkelerine dayalı olarak kalkındırırsak mutluluğun yolunu bulmuş oluruz. Buna teşebbüs ettiğiniz gün başarının yarısını kazanmış sayılırsınız.

Padişah hazretleri! Bir kere olsun lûtuf ve tenezzül göstererek Paris, Londra ve Floransa gazetelerine bir bakınız! O zaman göreceksiniz ki, Batı memleketlerinde bize ya-

kında düşüp harap olacak bir devlet gözüyle bakıyorlar. "Bu devletin düzelmesi artık mümkün değildir! Düzeltilmesi mümkün olmayan bir devlet ise elbette mahvolur! Artık bu devleti kendi haline bırakalım, varsın alnına yazılmış bulunan o çöküntüye uğrasın! Çünkü onu bu çöküşten kurtarmanın hiçbir çaresi yoktur!" diye birbirleriyle konuşuyor ve yazışıyorlar.

Onlar bizi içinde bulunduğumuz bu zayıf durumdan dolayı ayıplıyorlar, bize "hasta adam", "ölü adam" gözüyle bakıyorlar. Biz kendilerine canlı olduğumuzu gösterelim!

Şevketlü efendim! Böyle tehlikeli dönemler geçirmiş olanlar, şu yeryüzünde sadece sizin hükmettiğiniz halk değildir! Bugün Avrupa'da bile, siyasetlerinde değişiklik ve ıslahat yapmaya muhtaç olan başka devletler de vardır. Fransa İmparatoru olan XV. Louis'ye bir gün tanınmış bir siyaset adamı şöyle hitap etmekten çekinmemiştir:

"Sizin hükümetinizde, kendisini nazırlarınızın intikam pençesinden uzak kalacak kadar güçlü zanneden tek bir adam bulunamayacağı gibi, küçücük bir kasabada kâtiplik yapan basit bir memurun zulmünden korunacak kadar güven içinde bulunanı da yoktur!"

Bu sözden çıkarılacak mana açıktır: Ülkemizde memurların zulmünden yakasını kurtarabilecek tek bir adam bile olamaz!

Fransa'nın bu durumdan kısa bir süre içerisinde çıkması, bu gücü kazanması, köhneleşmiş idare düzenini değiştirmesi sonucu mümkün olabilmiştir. Gerçi bu büyük ve korkulu değişikliğin meydana gelişi, nice gözyaşı ve nice kan dökülmesine mal olmuştur ama her şeye rağmen gerçekleşmiştir. Böylesine gözyaşlarının ve kanların dökülmesinin sebebi gerekli ıslahatın zamanında yapılmamış olmasıdır. Bu zaman, bizim için de gelip geçmektedir.

Kısacası, içinde bulunduğumuz şu XIX. yüzyılda hükümetlerin kuvveti, halka verdiği özgürlüğün derecesiyle

orantılıdır! Şimdi bütün dünyada gidişat böyleyken, bütün bu genel kurallardan Osmanlı niçin uzak kalsın? Tarihin ilk çağlarından bugüne kadar, nice eşsiz ve güzel eserler meydana getirmiş bulunan Türk soyu, öteki milletlerden daha mı aşağıdadır? İnsanlığın genel mayası ve karakteri ile Türklerinki arasında bir ayrılık gayrılık mı vardır? Huzur ve güven sınırları içinde yaşamak mümkünken, bunun dışına çıkmaya acaba bizi dinimiz mi zorluyor?

Padişahım efendim! Siz benden çok daha iyi bilirsiniz ki din ve mezhep, ancak insanın manevi yapısına hükmeder ve biz insanlara sadece ahretin nimetlerini vaat eder. Milletlerin haklarını belirleyen ve sınırlayan din ve mezhep değildir. Din, sadece ezeli gerçekler ve onların yargıları olarak kalmazsa, yani dünya işlerine de müdahale ederse fayda yerine zarar getirir!

Şevketlü efendim! Hıristiyanın ve Müslümanın başka başka dünya anlayışı yoktur! Çünkü adalet denilen şey yeryüzünde yalnız bir tanedir! Politika denilen devlet yönetiminde de tek gerçek şey, adalettir!

Biz, eski usullerimiz yüzünden telef oluyoruz. Bu eski usuller devletimizi, özellikle de memurlarımızı bozmuş ve berbat etmiştir. Artık bu eski usulü terk edelim. Öteki çağdaş devletlerde yerleşmiş ve onları mutluluğa ulaştırmış olan yeni düzenlere başvuralım!

Bazı eyaletlerimiz devletimizin idare merkezinden bütünüyle kopmuş durumdadırlar. Bu eyaletler ne din, ne mezhep, ne de soy sop bakımından bizden farklıdır. Oralarda tam anlamıyla serbest düzen geçerli olsun da biz bu konuda neden hâlâ tereddüt edelim? Sizin geniş devletiniz Mısır, Tunus, Eflak ve Boğdan, Sırbistan gibi bu çeşit eyaletlerden daha mı az değerlidir? Ya da ülkenizin halkı ve eyaletleri daha mı değersizdir? Size sadakatleri onlarınkinden daha mı azdır? Padişahım, siz her şeyden önce halkımızın sadakatine ve iyi niyetine inanınız!

Bildiğiniz gibi, vaktiyle değerli bir terzi, "Ben, on arşın kumaşla bir namuslu adam yaparım!" demiş ve bu söz zamanla atalar sözü haline gelmiştir.

Şevketlü padişahım! Siz de padişahlık kudretinizle, pekâlâ çalışkan ve akıllı uyruklar yaratabilirsiniz!

Siz kudretli padişahımız da bilirsiniz ki ben değersiz kulunuz, sizden ne bir görev, ne de herhangi bir ihsan isteğindeyim! Açıkça belirtmek isterim ki maksadım devletinizdeki Müslüman ve Hıristiyan halkların ağız birliğiyle feryat ettikleri kötülükleri sarayınızın eşiğine kadar ulaştırıp size haber vermektir!

Her şeyden önce kendi yüce kalbinize başvurunuz! Bu uğradığımız tehlike ortasında kendinizin ne kadar büyük bir görevle yükümlü bulunduğunuzu unutmayınız! Üzerinize düşen görev o denli büyüktür ki, bunun yürütülmesi için mutlaka sağduyu gereklidir!

Şevketlü padişahım! Tanrı'nın o büyük yargısı, siz yüce padişahımıza yeni bir devlet kurma imtiyazını belki bağışlamadı. Ama bu kader yazgısına, bir devletin düzelticisi, yenilikçisi olmak gibi özel bir şerefi sakladı. Bütün yurttaşlar, Müslüman ve Hıristiyan sizin uyruğunuzu meydana getiren bütün Osmanlı halkının sesi, sizi bu büyük görevi gerçekleştirmeye davet ediyor! Bunu gerçekleştirdiğiniz takdirde adınız ve eseriniz, insanlığın daima minnet ve şükranla hatırlayacağı yüce adlar arasında sonsuza kadar hayırla anılacaktır!

Mustafa Fazıl

Görüldüğü üzere söz konusu mektup Sultanı koruyor, fakat hükümeti ve bürokrasiyi hedef alıyordu. Söz konusu mektubu Mustafa Fazıl Paşa'nın yazmadığı açıktı. Kendisini yakından tanıyan Fransız yazar L. Cahun'un, "kuşbeyinli ve entrikacı" diye nitelediği Mustafa Fazıl Paşa'nın böyle bir bilgi birikimi yoktu. Bu mektup Avrupa diplomasisinin ve Osmanlı sisteminin ince-

liklerini bilen Romanyalı devrimci Gregory Ganesco tarafından kaleme alınmıştı. Gregory Ganesco, Balkanlardaki siyasal ve ulusal hareketleri yakından izleyen sosyalist bir gazeteci ve yazardı.

Osmanlı Sultanına, "Benim hiçbir beklentim yok!" diyen Mustafa Fazıl Paşa'nın asıl kavgası başkaydı. Osmanlı'da oluşacak ne liberal ekonomi, ne meşruti sistem, ne de anayasa onu ilgilendiriyordu. Onun derdi, Hıdiv İsmail Paşa'nın Mısır'daki veraset ilkesini değiştirmeye kalkmasıydı.

Sultan Abdülaziz'in bu konudaki zaaflarını iyi bilen Hıdiv İsmail Paşa, portakal sandıkları içerisinde Osmanlı'ya altın akıtıyordu. Veraset sistemini değiştirecek ferman için Hıdiv İsmail Paşa kasa kasa altınların yanı sıra Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne ödediği 80 bin keselik vergiyi de 150 bin keseye çıkarıyordu. Bu durum Mustafa Fazıl Paşa'yı çileden çıkarıyor, Hıdiv İsmail Paşa'nın İstanbul'daki işbirlikçilerine karşı büyük bir savaş açıyordu. Mustafa Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlılar muhalefetini desteklemesi bu yüzdendi.

Mustafa Fazıl Paşa yeldeğirmenlerine karşı savaşırken farklı bir şöhretin temsilcisi oluyordu. O, Batılıların gözünde entrikacı ve fırsatçı bir kişi olsa da, Osmanlı'da giderek kişiliğini aşan bir muhalefet liderine dönüşüyordu. Liberalizmin sembolü, Yeni Osmanlıların önderi rolünü üstleniyordu. Gerçekten de o yıllar Mustafa Fazıl Paşa ile Yeni Osmanlılara yeni muhalefet olanakları sunuyordu: Kaybedilen savaşlar, boşuna ölen binlerce insan, Avrupa devletlerinin oyuncağı haline gelen politikacılar, pahalılık, yoksulluk, sefalet toplumda huzursuzluğa ve kaynaşmaya neden oluyordu.

Ne var ki, Osmanlı'nın bu karmaşık yapısına rağmen Yeni Osmanlılar homojen bir muhalif hareket ve tutarlı bir lider yaratamıyordu. Yeni Osmanlılar, kökenleri itibariyle dağınık ve düşünce birlikteliğinden uzaktılar. Osmanlı'daki Âli ve Fuat Paşa gibi bürokratik seçkin kesimin karşısında muhalefet yapan Yeni Osmanlılar biçimden yoksun bir protopanislamizm düşüncesiyle

bu seçkinlerin karşısına çıkıyordu.

Yeni Osmanlılar Avrupa hayranıydılar ama Batının ulusalcı hareketlerine devleti böleceği korkusuyla karşı çıkıyorlardı. Kendilerince yeni bir Osmanlı ulusu yaratma düşüncelerine karşın, Şeriatın dışında ayrı bir düzen düşünmedikleri için, gayrimüslimleri dışlayarak dolaylı yönden bölücülüğü körüklemekten başka bir işe yaramıyorlardı.

Batı ülkeleri, özellikle de Fransa Osmanlı muhalefeti olarak sadece Mustafa Fazıl Paşa'yı öne çıkarmış, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Süavi gibi eylemcileri dikkate bile almamış ve onların Paris'e gelişleri kamuoyunda hiçbir yankı uyandırmamıştı.

Yeni Osmanlıların Osmanlı'daki muhalefeti tıpkı Fransa'daki III. Napoléon'un despot rejimine karşı muhalefetine benziyordu. Her iki muhalefet de Sultana ve İmparatora bağlı, despotik rejime inanan, sadece mevcut yönetimdeki idarecilere tepki oluşturan silik bir muhalefetti.

Yeni Osmanlılar içinde bulundukları koşulların seline kapılarak, çelişkili bir oportünizm sergiliyor, rejime muhalefetle işbirliği arasında bocalayıp duruyorlardı.

Sultan Abdülaziz Paris'e gerçek bir saray gibi döşenmiş Sultaniye gemisiyle gidiyor, beraberinde oğlu Yusuf İzzettin ile yeğenleri V. Murad ve Abdülhamid'i de götürüyordu. Kendinden sonra tahtın varisleri olanları yanına alarak İstanbul'da olası bir karşı darbenin önünü kesmiş oluyordu.

Sultaniye gemisi Toulon Limanı'na ulaştığında Fransa Kralı III. Napoléon, Sultanı karşılamaya gelmiyor, ona "hoş geldiniz" demek üzere iki marki ile bir kont yolluyordu. Karşılama merasimi sırasında toplar atılırken kaza sonucu bir Fransız ölüyor, üç kişi yaralanıyordu. Sultan ölen kişinin ailesine maaş bağlayarak yoluna devam ediyordu.

Sultan Abdülaziz'in Paris'e geldiği günün akşamı, Elysée Sarayı'nda onun şerefine büyük bir resepsiyon veriliyordu. Ancak ulaşan bir haber Elysée Sarayı'nı mateme boğuyordu. Gelen habere göre, III. Napoléon'un Latin Amerika'daki sömürgecilik

girişimlerinin önemli bir halkasını teşkil eden Meksika macerası felaketle sonuçlanıyor, Meksika'nın Fransız İmparatoru Maximilien yerli muhalefet tarafından idam ediliyordu. Bu acı haber üzerine, Sultan Abdülaziz şerefine verilecek büyük balo da iptal ediliyordu.

Sultan Abdülaziz Paris'te kaldığı günlerden birinde oğlu ve yeğenleriyle birlikte operaya gidiyor, *Don Juan* operasını izliyordu. Sultan Abdülaziz, ayrıca bu geziye vesile teşkil eden uluslararası sergiyi de geziyordu. Bu gezi sırasında görüp beğendiği Sévres porselen ve kristallerinden satın alarak İstanbul'a yolluyordu.

Sultan Abdülaziz Fransa'dan İngiltere'ye geçiyor, 11 gün kaldığı İngiltere'de coşkulu bir şekilde karşılanıyordu. Kraliçe Victoria kendisini Birmingham Sarayı'nın merdivenlerinde karşılıyor, aynı günün akşamı kraliçenin davetlisi olarak Wagner'in *Tannhauser*'inden parçalar dinleyerek akşam yemeği yiyordu. Sultan Abdülaziz'i İngiltere'de en çok askeri tatbikatlar ile müzeler etkiliyordu. Ekonomik ve siyasi sistemler Sultanın ilgisini bile çekmiyordu.

Osmanlı Sultanı Londra'dan sonra Viyana'da 5 gün, Peşte'de bir akşam kalıyor, Sultaniye gemisiyle İstanbul'a dönüyordu. Sultan Abdülaziz'i Peşte'de Tuna Valisi Mithat Paşa karşılıyordu. Mithat Paşa Tuna Valiliği sırasında yaptığı başarılı çalışma ve idari reformlarla ün yapıyordu. Sultan Abdülaziz, bu başarılarından dolayı Mithat Paşa'yı özel bir nişanla ödüllendirmek istiyor, ancak yanında böyle bir nişan bulunmadığı için sözle takdirlerini sunuyordu.

Dönüş sonrası Fransız basını Osmanlı Padişahının her şeyden çok "sessizliğiyle" dikkat çektiğini yazıyor, Fransız Akademisi'nden P. Challemel-Lacour ise, "Sultanın muhteşem dilsizliği, sonunda herkesi şaşırttı," diye söz ediyordu. Bir başka Fransız gazetesi de Sultan Abdülaziz'in, "Fransa'da uygarlığın sonuçlarını, İngiltere'de ise nedenleri gördüm," dediğini yazıyordu. Oysa bu sözleri suskun Sultanın suflörü kabul edilen Fuat

Paşa'nın sarf ettiğine adı geçen gazete hiç değinmiyordu.

Sultanın ziyareti dolayısıyla bir başyazı yayınlayan *La Presse* gazetesi, Doğunun yüzyıllarca süren üstünlüğünü anlattıktan sonra şunları aktarıyordu: "...Bugün, ne büyük bir değişiklik! Bütün dünyanın dikkati, emektar Hıristiyan Avrupa'nın üstünde toplanıyor. Avrupa artık dünyanın merkezi ve dayanağı haline geldi. Doğu bizim! Aydınlık ise, biziz!"

Kendi ekmeği ile yetinenler, haramilerin altınıyla beslenenlerden daha mutludurlar.

Kralların önünde el pençe divan durmaktansa, ateşin içinden közü almak daha iyidir.

KISIM: IV

Avrupa'da bu gelişmeler olurken Dersaadet'te başka olaylar yaşanıyordu. Yeni Osmanlılar kaygan zeminler üzerinde dolaşıyor, düşünceleri farklı köklerden yan filizler olarak sürgüne duruyordu.

Saffet Yusuf, medresede hocalık yapan ve ulemadan sayılan dedesi Hayrullah Efendi vasıtasıyla Ali Süavi ile tanıştırılmış, ardından onunla dost olmuştu. Ali Süavi onu tıpkı yan çantası gibi nereye gitse taşıyordu. Ali Süavi, onun zekâsına güveniyordu. Okulunu bitirdiğinde, Ali Süavi onu Namık Kemal gibi gazeteci-yazar gençlerin toplandığı bir tür aydınlanma cemiyeti haline gelen Tercüme Odası'na yerleştirmek istiyordu. Bunda da Namık Kemal'i aracı olarak düşünüyordu.

Vefa'daki Ahmet Efendi'nin evindeki toplantıya gelmeden önce, Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultana mektubunu hem Namık Kemal hem de Sadullah Bey Türkçeye çevirmişti. Namık Kemal'in tercümesi daha düzgün olmasına karşın, sarayca kimin tarafından tercüme edildiğinin kolayca anlaşılacağından çekinilerek Sadullah Bey'in çevirisinde karar kılındı.

Sıra mektubun yayınlanmasına gelince, o tarihte hür fikirlerin en candan destekçisi gazeteci Jean Pietri'nin yayınlaması kararlaştırıldı. Jean Pietri, Beyoğlu'nda *Courrier d'Orient* adlı Fransızca bir gazete çıkarıyordu.

Bu gazete, Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan muhalefet grubunun tek destekleyicisiydi. Jean Pietri'nin yardımıyla, Cayyole adlı bir Fransızın taş baskısı matbaasında Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunun Türkçe çevirisi elli bin adet basıldı. Ardından, her türlü baskın ihtimaline karşı basılan mektup nüshaları

Courrier d'Orient gazetesinin yazıhanesine taşındı.

Oradan, Saffet Yusuf başta olmak üzere *Tasviri Efkâr* gazetesi işçilerinden Yusuf Ağa, Şinasi'nin yanında çalışan Şakir Efendi, Beyazıt'ta kâğıtçılık yapan Hacı Kadri Efendi, Beyoğlu'nda kitapçı olan Danyel Silaki, Macar mültecisi Rıza Efendi ve kardeşi Rıfat Efendi ile Ebuzziya Tevfik, on sekiz sayfa olarak basılan mektupları biner adetlik desteler halinde evlerine götürdüler. Daha sonra, bu mektuplar sabah namazının bitiminde halka dağıtılmak üzere Ayasofya, Sultanahmet, Beyazıt, Süleymaniye, Şehzade, Fatih Camilerindeki görevlilere bırakıldı. Namaz sonrası da halka dağıtıldı. İşte bu olayların yaşandığı günlerde Mustafa Fazıl Paşa ile Yeni Osmanlılar arasında en ufak bir ilişki yoktu. Ayrıca, Yeni Osmanlılar da birbirinden bağımsız hareket ediyor ve henüz ortak bir eylem sergilemiyorlardı.

Ali Süavi, Filipe Efendi'nin *Muhbir* adlı gazetesinde, halkın anlayacağı bir dille Belgrad Kalesi'nin savaşsız Sırbistan'a verilişini, Girit İsyanı sırasında hükümetin acizliğini öne süren sert ve korkusuz yazılar yazıyordu. Ali Süavi için için sarayı kızdırıyordu.

Namık Kemal ise, devletin resmi gazetesi olan *Tasviri Efkâr*'da, neden, Mısır'da İsmail Paşa'nın açtığı meclisten hiç söz edilmediğini, milletlerin tek kurtuluş yolu olan Meşrutiyetin Mısır'da ilan edilip uygulanmasına karşın neden ülkesinde uygulanmadığını sorarak Sadrazam Fuat Paşa'yı kızdırıyordu.

28 Şubat 1867 tarihinde, adına Kanunname-i Âli adı verilen ve basına sansür uygulanmasını öngören yasa çıkartılmıştı. Bu yasaya dayanılarak *Muhbir* gazetesi kapatılıyor, Ali Süavi Kastamonu'ya sürülüyordu. Namık Kemal İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere Erzurum vali muavinliğine tayin ediliyordu. Meclisi Vala azası olan Ziya Bey de Kıbrıs mutasarrıflığına tayin olunuyordu. Osmanlı sansür yasasıyla gazete sahiplerini değil, muhabirlerini ve yazarlarını cezalandırmayı ilke ediniyordu.

Namık Kemal, *Tasviri Efkâr* gazetesinden uzaklaştırıldığı

ve Erzurum vali muavinliğine tayin edildiği ama henüz yeni görev yerine gitmediği günlerden birinde, *Courrier d'Orient* gazetesinin sahibi Jean Pietri tarafından görüşmek üzere çağırılıyordu.

Namık Kemal *Courrier d'Orient*'in Beyoğlu Asmalımescit Sokağı'ndaki bürosuna gidince, gazetenin sahibi ve başyazarı Jean Pietri onu güler yüzle karşıladı. Korsika asıllı bir Fransız olan Jean Pietri ateşli bir yenilikçi idi. Keskin fikirleri ve sivri bir dili vardı. Yenilikçileri sevdiği için Şinasi'nin 1865'de gizlice Paris'e gitmesini sağlamıştı.

Namık Kemal kapıdan içeri girdiğinde büroda Ziya Paşa ile karşılaştı. İçeride ayrıca Mösyö Sakanini adlı bir İtalyan ile adı geçen gazetenin basıldığı basımevinin sahibi bulunuyordu. Namık Kemal o güne kadar Ziya Paşa'yı yakından tanımamıştı. Onunla ilk kez karşılaşıyordu. Dostça el sıkıştılar.

Mösyö Sakanini, Mısır'da Mustafa Fazıl Paşa'nın kurduğu şeker fabrikasını işletiyordu. Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın fabrikaya el koyması üzerine Mısır'ı terk edip Paris'e yerleşmişti. Mösyö Sakanini, kendisini Jean Pietri aracılığıyla tanıttıktan sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın her ikisine Paris'ten Fransızca olarak yolladığı mektubu verdi. Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunda şunlar yazıyordu:

Memleketimizin içine itildiği tehlikeler hepimizce bilinmektedir. Zaman ve olaylar bizlere çok kutsal görevler yüklemiştir. Bu görev, memleketimizi bu tehlikelerden kurtaracak birtakım barikatlar vücuda getirmeye çalışmak ve geleceğimiz için başarı sağlamaktır.

Sizler memleketimizin aydın fikirleriyle haklı bir ün yapmış iki değerli kalemisiniz. Yurtseverliğiniz, çalışkanlığınız, bilginiz, sizi çekemeyen ve bundan dolayı basit birer memurlukla sizleri uzaklara sürmek isteyen vatan yıkıcıları tarafından bile, ister istemez kabul edilmiş bulunmaktadır.

Alanı son derece geniş olan özgürlük davasında, vatanımızın saadeti ve kurtuluşu için hizmet etmenin tam zamanıdır. Sizleri, bu hizmeti birlikte yerine getirmek üzere Paris'e davet ediyorum. Beslemekte olduğumuz yüce, temiz yurtseverlik duygularının gereği olarak, ummaktayım ki bu davetimi kabul buyurursunuz.

Başka hiçbir art niyete dayalı bulunmadığımdan emin olduğum için, serbestçe şunu belirtmek isterim ki, faydalı ve yararlı gördüğünüz daha başka değerli kalem sahiplerini ve hamiyetli insanları da burada rahatlıkla geçindirecek kadar param vardır ve bu para emrinize hazır beklemektedir!

Mektup okunduktan sonra uzun uzadıya tartışılmaya gerek görülmeksizin Mösyö Sakanini'ye olumlu yanıt verildi. Bu arada Agâh Efendi ile Ali Süavi'nin de birlikte götürülmesi kararlaştırıldı. Ancak Ali Süavi Kastamonu'da sürgünde bulunuyordu. Ona güvenilir bir adam göndermek gerekiyordu. Jean Pietri bu görevi üzerine aldı ve ona gazetesinin başmürettibi, iyi Türkçe ve Fransızca bilen Kalavasi'yi göndermeye karar verdi.

1867 yılının 17 Mayıs günü Namık Kemal ve Ziya Paşa, Fresine Kumpanyası'nın *Bosfor* adlı vapuru ile güneş ilk ışıklarını İstanbul üzerine serptiği sırada Sarayburnu'ndan Marmara'ya açılıyorlardı. Mösyö Sakanini her ikisine de bol bol yetecek kadar para vermişti. Ayrıca on bin frank Ziya Paşa'nın, yirmi bin frank da Namık Kemal'in ailesine teslim edilmişti.

Hareketten bir gün önceki akşam, Ziya Paşa ile Namık Kemal, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Mösyö Bouret tarafından elçiliğin büyük salonunda kabul edilmişlerdi. Akşam yemeğini elçiyle birlikte yemişlerdi. Gece geç vakitte yanlarında *Bosfor* vapurunun görevlilerinden bazılarıyla kılık değiştirmiş olarak, elçiliğin arka kapısından çıkıp Tophane İskelesi'nde bekleyen vapura binmişlerdi.

Namık Kemal ile Ziya Paşa, özgürlüğün olmadığını söyledikleri Osmanlı ülkesinden özgürlüğün olmadığı diktatör

III. Napoléon'un ülkesine, özgürlük mücadelesi vermek üzere gidiyorlardı.

Zalimden özgürlük dilenmek, körün gözüne rastık çekmek gibidir.

Kör köstebeğin ışıkla işi ne?

KISIM: V

Ferhat Paşa, alışılmadık bir şekilde dalgındı. Bütün gün tarifi imkânsız duygular içerisinde ordan oraya sürüklenmişti. Arkadaşları ondaki bu durgunluğun nedenini bir türlü çözememişti. Arkadaşlarının, " Paşa, sende bir durgunluk var. Bir şeylere mi canın sıkıldı?" şeklindeki sorularını, "Yok bir şey!" diye geçiştirmişti.

Dün gece rüyasında gördükleri anlatılacak cinsten şeyler değildi. Rüyasında gelini Hicran Melek'i görmüştü. Ferhat Paşa, sanki ölmüş de musalla taşında çırılçıplak yatıyordu. Etrafta kimsecikler yoktu. Ferhat Paşa'nın çığlıklarına kimse yanıt vermiyordu. Dermanı olmadığı için musalla taşından kalkamıyordu. Çaresizlik içinde çırpınıyordu. Tam o sırada yardımına Hicran Melek geldi. O da kendisi gibi çırılçıplaktı. Ferhat Paşa'yı gülerek izliyor, yerinden kıpırdamadan öylece ona bakıyordu. Ferhat Paşa'nın sorularına hiçbir şekilde yanıt vermiyordu. Ferhat Paşa ağzından dökülen sözleri yalnızca kendisi duyabiliyordu.

Hicran Melek bir süreliğine yanından ayrılıyor, daha sonra iki zebaninin taşıdığı kaynar kazanla geri dönüyordu. Hicran Melek zebanileri yanından gönderiyor, kazana daldırdığı tasla sıcak suyu Ferhat Paşa'nın vücuduna boca ediyordu. Sıcak su tenini yakmasına, verdiği onca acıya rağmen Ferhat Paşa yerinden doğrulamıyordu. Hicran Melek, "Paşa, sen bu acıları gerçek sanma sakın, asıl cehennemin acılarından kork!" diye söyleniyordu. Suyun sıcaklığı giderek azalıyordu. Hicran Melek sabunlu lifi kendi vücudunda gezdirirken, Ferhat Paşa tutkuyla gelininin çıplak vücuduna bakıyordu.

Ferhat Paşa yavaş yavaş kollarını oynatmaya başlıyordu.

Hicran Melek çıplak vücuduyla onun üzerine doğru uzanıyor, göğüs uçlarını Ferhat Paşa'nın yüzüne sürtüyordu. Ferhat Paşa iki eliyle onun göğüslerini okşuyordu. Hicran Melek, "Paşa, sanma ki cennetteki huriler benden güzeller. Onların bedenleri var ama ruhları yok! Her birinin teni birer buzdağı," diye söyleniyordu.

Ferhat Paşa'nın dokunuşlarına Hicran Melek hiçbir şekilde yanıt vermiyordu. Ama ses de çıkarmıyordu. Hicran Melek sabunlu lifi Ferhat Paşa'nın bacaklarının arasında gezdiriyordu. Onun her dokunuşunda giderek sertleşiyordu. O da elleriyle Hicran Melek'in önünü okşuyordu. Hicran Melek yine tepkisiz şekilde duruyordu. Ferhat Paşa'daki dokunuş ve hazzın yukarılara tırmandığı anda iki zebani yeniden ortaya çıktılar ve bir ağızdan, "Bre ahlaksız, bre zındık, Tanrı'nın kapısında zina yapmaktan çekinmiyor musun? Burayı Osmanlı'nın haremi mi sandın? Osmanlı bedeli ödenmemiş cariyeyi sarayına sokmaz. Sen karşılığında ne verdin Paşa? Sen böyle hayâsızca günah işlerken cennete gitmeyi mi umuyorsun? Seni cehennemin en dibine atalım da gör! Ateş neymiş gör! Zina neymiş anla!" dediler. Ferhat Paşa'yı kor ateşler içine fırlattılar.

Ferhat Paşa tam o sırada kan ter içinde uyandı. Bir süre yaşadığına inanamadı. Bildiği tüm duaları peş peşe sıraladı. Rüyasını önce kötüye yorumladı. Ölümün ayak seslerinin yaklaşmakta olduğunu düşündü. Bu rüyayı Tanrı'nın bir uyarısı saydı. Biraz sonra rüyayı iyiye yordu. Bu olumsuz rüyasıyla günahlarından arındığını düşündü. Müneccimlere göre, birisini çıplak görmek, onun bedeninden günahı sıyırıp alması demekti. Bu nedenle biraz olsun sevindi. Ancak Şeytanı sevindirmemek için duyduğu gizli hazzı dile getirmedi. Hele hele Hicran Melek'e duyduğu gizli aşkı dile getirmekten de çekindi.

Ferhat Paşa o gün Proodos/İlerleyiş Locası'ndan bir kısım mason kardeşleriyle, loca üyesi olan İran Sefiri Mirza Han'ı ziyarete gidiyorlardı. Mirza Han, İran Şahı'nın Osmanlı Sultanı'nı ziyaret edeceği o günlerde loca kardeşlerinden bir kısmını elçi-

likte öğle yemeğine davet etmişti. Amacı hem sohbet etmek, hem de son günlerde yaşadığı olayları değerlendirmekti. İran Sefiri Mirza Han, onları büyük kabul salonunda konuk etmişti. Loca kardeşleri için mükellef bir sofra hazırlatmıştı.

Ferhat Paşa elçilik binasından içeriye girdiğinde hâlâ kendinde değildi. Dalgınlığı sürüyordu. Geçen seferki loca toplantısında "Osmanlı Neden Aydın Yaratamaz?" adlı konferansı büyük yankı uyandırmıştı. Kardeşlerinin bu konudaki heyecanlı sorularını kısa kısa yanıtlar vererek geçiştirdi.

Mirza Han, kardeşlerine on beş gündür İran Şahı Nasreddin'in ziyareti nedeniyle yaşadığı sıkıntıyı anlattı. İran Şahı'nın ziyaretini diğer ülkeleri gezdikten sonra Osmanlı Devleti'yle noktalayacak olmasına sinirlenen Sultan Abdülaziz, protokol gereği onu karşılamaya bir türlü ikna edilememişti. Günlerce kendisine dil dökülmüştü. Sultan Abdülaziz, "Hiç kimse Osmanlı Sultanını küçümseyemez!" diye tepki göstermişti. Sinirleri birkaç gün sonra yatışmış, araya Rus Elçisi İgnatiyev girerek onu ikna etmişti.

Sultan Abdülaziz, görüşme son derece sıcak ve dostane geçmesine karşın, İran Şahı Nasireddin'i küçümser tavırlar takınmıştı. Sultan Abdülaziz, Şahın hürmetkâr tavrına rağmen, onun yanında gelen kuzeninin mücevherlerle dolu üniforması nedeniyle dalga geçmiş, Şahın hamama gittiği sırada ayağına giydiği nalınları iri taşlı elmaslarla süsletmişti. Sultan Abdülaziz bununla yetinmemiş, Kâmil Paşa'ya, Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın hediye ettiği pırlantalı yemek takımıyla şalı yemeğe davet etmesini emretmişti. Şah Nasreddin büyük bir olgunluk göstererek ülkeden ayrılmıştı.

Mirza Han o günlerin gerginliğini henüz üzerinden atamamıştı. Yaşadıklarını aynı heyecanla anlattıktan sonra, "Kardeşlerim, Osmanlı, yüce bir devlet. Bunu kimse inkâr edemez! Ancak, İran Devleti de en az onun kadar yüce ve soylu bir devlettir! Hatta Osmanlı'dan daha eski bir imparatorluktur. Ne yazık ki Yavuz Sultan Selim'den bu yana İran küçümseniyor. İran Devleti'nin

kültürü, gelenek ve görenekleri Osmanlı'dan eskidir! Arap kültürü de böyledir!" dedi. Mirza Han, belli ki dertliydi...

O günkü yemekte İran Sefiri Mirza Han görüşünü desteklercesine, Osmanlı kültürünün İran, Arap ve Diyar-ı Rum kültürünün bir sentezi olduğunu dile getiren bir görüş öne sürdü. Üstadı Muhterem onu rahatlatmak için, "Kardeşlerim, buradaki yemeğimizi küçük bir 'Kardeş Sofrası' olarak düşünün. Mirza Han kardeşimizi dinlemenin bize onur vereceği düşünüyorum. Bu nedenle onu birlikte dinleyelim. Bu konuda bizi aydınlatırsa inan ki çok sevineceğiz. Bu nedenle ilk kadehimizi onun şerefine kaldırıyoruz!" dedi. Bu konuşma üzerine Mirza Han çok mutlu oldu.

Kardeş Sofrası'nda bütün kadehler tüm insanlığın kardeşliği için kalktıktan sonra Mirza Han konuşmaya başladı:

"Kardeşlerim! Yunan klasiklerinin önemli bir bölümü VIII. yüzyılın ortasından X. yüzyılın sonuna kadar Arapçaya çevrilmiştir. Bu dönemde Arapça, Latinceden sonra ikinci klasik dil haline gelmiştir. Abbasi Halifelerinden Mansur, Harun Reşid ve Memun döneminde Süryani papazları, Yunan klasiklerini Arapçaya çevirdiler. Emevilerin Şam'ından sonra, Abbasilerin Bağdat'ı tam bir kültür merkezi haline geldi.

Şunu özellikle belirtmek isterim ki, İslam toplumuna özgü âlim sayılan ulema kesimi, bu konuda hiçbir işe yaramamıştır. Ayrıca, bu muhafazakâr kesim Yunan klasiklerini kendi fikirlerine göre yorumlayarak, melez bir kültür yaratmışlardır. Osmanlı'daki ulema kesimi de bu şekildedir.

Yunanca-Arapça çeviri hareketi insanlık tarihinde yeni bir çağ başlatmıştır. Bu yeni uygarlığın yüreği İran'dan başlayıp Mezopotamya'dan geçerek Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar uzanmıştır.

Kardeşlerim! Bu uygarlığın yaratılmasında Arap fetihleriyle esir edilen Çinlilerin kâğıt yapımını İslam dünyasına sokmalarının katkısı büyüktür. Ayrıca, Diyar-ı Rum'un Ortodoksluğun dışındaki inançları dışlaması, başta Süryaniler, Nasturiler, Keldaniler olmak üzere diğer heteredoks inanışları İran ve Ortado-

ğu'ya sürmesi bu çağın yaratılmasında etkin olmuştur. Ortodoks inanışa göre, dindışı sayılan Yunan bilimi ve felsefesi, bu dönemde Süryani papazlarınca Urfa, Nusaybin ve Musul üzerinden Anadolu'nun doğusuna, oradan İran ve Mezopotamya'ya yayılmıştır. Bu dönemde Kuzey Mezopotamya'da Urfa'nın Harran, İran'ın Merv şehirleri ön palana çıkmışlardır. Urfa'nın Harran bölgesi, X. yüzyıla kadar pagan inancını korumuş, Yunan düşüncesinin canlı kalmasını sağlamıştır. İran'ın Merv şehri ise, Zerdüştlük ve Helenizm ile beslenen Nasturi kültürünü yaratmıştır.

Arap seçkin kesiminin devleti olmayı sürdüren Emeviler Helenizme karşı küçümseyici bir tutum sergilerken, kozmopolit halkları İslam bayrağı altında toplamayı amaç edinen Abbasi Devleti, Yunanca çeviri hareketi ile Bağdat'ı tam bir kültür merkezi haline getirmiştir.

Kardeşlerim! İranlılar, özellikle de Horasanlılar, Abbasilerin Emevilere karşı kazandıkları zaferin en önemli unsuruydular. Abbasi Devleti'nin kurucusu olarak görülen Ebu Müslim, Horasanlıdır. Bu nedenle İran'ın imparatorluk ideolojisini besleyen Zerdüştçü görüş ile devlet yönetiminin merkeziyetçi ideolojisini besleyen siyasi astrolojinin eserleri, Abbasi kültürüne kazandırılan ilk eserler oldular. Abbasi kültürünü önce İran, sonra Yunan kültürü yarattı.

Eski dönemde İran, önemli bir kültür başkentiydi. Büyük İskender'in Pers dilindeki bütün kitapları Yunancaya çevirttikten sonra Persçe nüshalarını yaktırması, Pers kültürüne karşı duyduğu kıskançlığın sonucuydu. Çünkü bu kıskançlığın asıl nedeni, bütün Yunanca kitaplarda yer alan düşüncelerin çoğunun Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan *Avesta*'nın birer parçası olmasıydı. İbni Haldun, entelektüel bilimlerin Yunanlılara Perslerden geldiğini söylüyordu. Bu arada Hint kültürünün de, Pers kültürünün yaratılmasında son derece etkili olduğunu unutmamak gerekir. Kısaca söylemek gerekirse, Batı Doğunun ruhunu çalmıştır!" dedi.

Ferhat Paşa, dikkatini toplamak için, "Abbasi Halifesi El Mansur'u, İran ideolojisi ile devlet yönetmeye sevk eden amaç

sizce ne olabilir?" diye sordu.

"Ferhat Paşa kardeşim! Abbasi Halifesi El Mansur, Arap seçkinlerinin yönetimine dayalı Emevi yönetim anlayışının çökme noktasına geldiğini fark etmişti. Arap toprakları dışındaki ülkelerin Emevi Devleti'ne katılmasının payı büyüktü. Bu durum, Halife El Mansur'un Allah'ın gölgesinde emperyal bir devlet kurmak, başta bütün Müslüman yurttaşlar olmak üzere herkes için eşit haklara dayalı bir devlet oluşturmak amacıyla harekete geçmesine neden oldu.

Bu politikanın ikinci amacı, İslamiyete Emevi yönetiminin sahip olmadığı bir nitelik kazandırmaktı. İslamiyeti, Emevilerin ırkçı Arap anlayışından kurtararak, diğer inançlardaki insanların din değiştirerek İslamiyete geçmelerini sağlamaktı. Bu politika, Arap olmayan halklar üzerinde etkili oldu."

Ferhat Paşa, "İran devlet ideolojisi merkeziyetçi devlet yaratırken ilerde kurulacak olan Osmanlı'ya da ışık tutmuş olmuyor mu?" diye sordu.

"Doğru söylüyorsunuz! Abbasi Devleti'ni temellerine kadar sarsan kardeşler arası iç savaş, Halife El Mansur'un ölümüyle başladı. Tıpkı Beyazıt'ın Timur'a yenilmesi, Osmanlı'da ilk fetret devrinin başlaması gibi...

Abbasi Halifesi El Memun, kendinden önce halifeliğini ilan eden kardeşi Emin'i katlederek iktidara geldi. Kendini haklı göstermek için vakayinameleri değiştirdi. Tıpkı Fatih'in kendi egemenliğini meşru kılmak için Şeyhülislamdan fetva alarak kardeş katlini meşru hale getirmesi gibi...

Halife El Memun İran'ın Zerdüştçü devlet politikasının hümanist ilkelerinden vazgeçerek merkeziyetçi yönünü aldı. Ardından İslam dünyasının imparatoru ve Allah'ın Halifesi politikasına soyundu. Halife El Memun, halifeyi inanç konusunda en son otorite kabul eden mutlakıyetçi bir İslam tarzına yöneldi. Bu amaçla merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaç edindi. Merkezi otoriteyi güçlü kılmak için, tıpkı Osmanlı Sultanları gibi Hilafetin dini gücünü, merkezi otoriteye bağladı.

Halife El Memun, Sasani hanedanının kurucusu olan bilge hükümdar Ardeşir'in, 'Krallık otoritesi ile dinin birbiriyle mükemmel uyum içinde iki kardeş olduğunu bil! Hiçbiri diğeri olmadan yaşayamaz! Çünkü din, krallık otoritesinin temeli, krallık da dinin bekçisidir!' diyen sözlerini ilke edindi. Amacına ulaşmak için tek yolun, dinsel otoriteyi din ulemasının elinden alarak entelektüel seçkinler sınıfının desteklediği halifenin kişiliğinde toplamak olduğunu anladı. İslami Ortodoksluk etkisiyle, inanç konusunda nihai karar ve yargı mercii olmayı hedefliyordu. Böylece aşağı sınıfların gizli liderlerinin elinden dinin denetimini almak istiyordu. Onların güç odağı haline gelmesini önlemek istiyordu. Görüldüğü gibi Halife El Memun siyasal aristokrasinin yanında dinsel aristokrasi yaratmak istiyordu. Osmanlı Sultanları da bu yolu izlediler."

Proodos Locası Üstadı Muhteremi, "Halife El Memun'un buna uygun bir felsefe yaratması da kaçınılmaz gözüküyor, değil mi?" diye sordu.

"Üstadı Muhteremim, haklısınız! Abbasi Halifesi El Memun, yavaş yavaş bu politikayı oluşturacak kişileri bulmakta gecikmedi. Önce Bizans düşmanlığı ve Helenizm hayranlığından yola çıkarak, o zamanın tanınmış siması Cahiz'i buldu. Cahiz, 'Diyar-ı Rum ile İlkçağ Yunanlılarının aynı olmasının mümkün olmadığını, bu durumun Diyar-ı Rum'un kendi çıkarları için uydurduğu asılsız bir iddia olduğunu, Hıristiyan olarak Diyar-ı Rum'un ve İbrani olarak Yahudilerin kendi filozofları olmadığını' ileri sürerek işe başlıyordu...

İslam'daki Aristoculuk Okulunun tanınmış filozofu El-Kindi ise, 'Eski Yunan bilimleri ile filozoflarının Arap kökenli olduğunu, eski Yunan klasiklerinin Arapçaya çevrilmesinin eski yurda dönüş sayılacağını, o eserlerin çevrilmesiyle Abbasi toplumunun gelişeceğini' söyleyerek Yunancadan çeviri hareketine yeşil ışık yakıyordu.

Arap aydınları arasında Helenizm hayranlığı ile komşu Diyar-ı Rum düşmanlığı etkin bir inanç ortamı yaratıyordu. Bu

düşmanlığın temelinde, pagan Helenizminin karşısına Diyar-ı Rum'un Ortodoks Hıristiyan olarak çıkması yatıyordu. Onlara, Hıristiyan olduktan sonra antik felsefeye ait ne varsa silip yok ettiler diye bakıyorlardı...

Bunda da pek yalnız sayılmazlardı. Osmanlı'nın, tıpkı Diyar-ı Rum gibi felsefecilere ve felsefi düşünceye yıkıcı gözüyle bakmasında olduğu gibi.

Arap dünyasında Helenizme duyulan bu hayranlık, adına Meşşai Okulu denilen İslam felsefesindeki Aristoculuk Okulunu yarattı. Bu okul Aristo'nun akılcı felsefesi ile Platon'un metafizik felsefesinin sentezini yaparak İslam inancını yeniden yorumlamayı hedefliyordu. Bu okulun ünlü felsefecileri arsında El-Kindi, Yahya b. Adi, Farabi, İbni Sina, Endülüs'te ise İbn Bacce ile İbn Rüşd gibi adlar bulunuyordu. Arapların ileri sürdüğü gibi, ne Diyar-ı Rum ne de Osmanlı bugüne kadar, ne yeni bir felsefe kuramı ne de yeni bir filozof yaratıyordu.

Araplar bu okulun ardından Mutezile Okulu denilen akılcı din felsefesinin öncülerini yaratıyordu. Akıl ve adaleti bu okulun temel felsefesi yapıyordu. Gazali, Nasırüddin Tusi ve Cürcani gibi felsefeciler, aklın karşısına kelamcı bir anlayışla çıkıyor, imancı felsefeyi yaratıyorlardı. Dogmatik İslam'ın temellerini atıyorlardı.

Abbasi Devleti'ndeki bütün etnik ve dinsel gruplar, çeviri hareketini destekliyorlardı. Çeviri hareketi, dinsel, ekonomik ve siyasal seçkinlerin kültürü olarak kendini toplumun en üst kesimlerine kabul ettirdi. Buradan da okuryazar kesime ulaştı.

Kardeşlerim! Arapları kültürsüz birer çöl bedevisi olarak gören Osmanlı ileri gelenleri, Arap aydınlanmasının ışığını seçemediler. Çeviri hareketi Araplarda bilim ve felsefe geleneğini doğurdu. Araplar çeviri hareketinde Yunanca eserleri birebir çevirmeyip yararcı davranmayı ihmal etmediler. Dinsel inanışa ve İslama ters düşen bazı bölümleri çevirmekten kaçındılar. Arap çeviri hareketi iki yüzyıl sürdü. X. yüzyıla gelince önemini yitirdi. Bu nedenle Halife El Mansur döneminin en düşük seviyede

olan dinsel politikası, Halife El Memun döneminde dinsel dogma yaratan İslami bir politikaya dönüşüyordu.

Kardeşlerim! Klasik Yunan biliminin ve felsefesinin canlanması anlamındaki gerçek Rönesans, Abbasi iktidarının ilk iki yüzyılında Bağdat'ta yaşandı. Çevrilen Yunan eserlerine ilk tepkiler Bağdat'taki entelektüel çevrelerin içinden ve dışından geldi. Doğal olarak dışardan gelen tepkilerin kaynağı, yenik Emevi hanedanına özlem duyanlardı. Bunlar, 'Abbasiler halifeliği Emevilerin elinden alınca devletin yönetimini İranlıların eline bıraktılar!' diye eleştirdiler. Ayrıca, 'Yunancadan çevrilen kitaplar Müslümanların başına bela olacak!' dediler.

Abbasi entelektüellerinin arasından gelen tepkilerin nedeni ise, Halife El Memun'un din unsurunu siyasi ideolojisinin temel unsuru haline getirmesidir. Onlara göre, Halife El Memun İslam'da dinin siyasete alet edilmesi sürecini başlatmış oluyordu. Halife El Memun dinden, otoriteyi halife ve iktidar seçkinlerinin elinde toplamak için yararlanıyordu. Böylece gelenekçilerin elinden dinsel otoriteyi alarak merkezde topluyordu.

Abbasi döneminin çeviri hareketi Kuran yorumculuğunu, hadis araştırmalarını ve İslam hukukunu önemli şekilde etkilemiştir. Ayrıca, İslamiyet bu konularda Paganizmden, Musevilikten, Hıristiyanlıktan, Gnostisizimden, Hinduizmden, Zerdüştlükten dinsel ve kültürel olarak etkilenmiştir. Bütün dinler ve kültürler iç içe geçmiştir. İslamiyet, Muhammet'ten sonra hızlı bir değişime uğramıştır.

Diyar-ı Rum halkı asla Abbasi toplumunun eriştiği bilimsel düzeye ulaşamamışlardır. Kökeni eski Yunana uzanan düşünceleri Arapçadan almak zorunda kalmışlardır. Bu dolaylı etkileşimin Osmanlı Devleti için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı'nın İslam anlayışı da farklı dinlerin ve kültürlerin bir sentezidir!

Halife El Mansur'la başlayan Abbasi hanedanı, merkezdeki yönetim gücünü oluştururken farklı gruplardan oluşan imparatorluk halkı arasında da koalisyon dengesi kuruyordu. Aynen Os-

manlı'da olduğu gibi...

Sonuç olarak, Abbasi çeviri hareketi Ortadoğu'da bir tür Rönesans, bir tür Aydınlanma Çağı yaşatmıştır. Ne yazık ki bu dönem kısa sürmüştür. Ama izleri günümüze kadar devam etmiştir."

Üstadı Muhterem ve kardeşleri yeniden Mirza Han'ın şerefine kadeh kaldırarak onu kutladılar.

Yeryüzündeki iyi kan da kötü kan da, geçmişin mirasıyla beslenir...

KISIM: VI

Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın yurtdışına kaçış haberleri İstanbul'da yankılanırken yeni bir olay patlak verdi.

1865 yılının Haziranında bir avuç genç, ülkedeki Mutlakıyet idaresinin kaldırılması, yerine Meşrutiyet idaresinin konulması için gizli örgüt kurma girişimiyle toplanmışlar ama bir ihbar sonucu bu olay ortaya çıkarılmıştı. Bu komplonun yankısı Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın kaçışından daha etkili olmuştu. Çünkü bu olaya karışan gençler dönemin ileri gelen ailelerinin çocuklarıydılar.

Bu gençlerden birisi Nuri Bey diğeri Reşat Bey'di. Nuri Bey saraya akrabaydı. Padişahın dördüncü kadını onun teyzesiydi. Teyzesi sayesinde saraya alınmış, orada el bebek gül bebek yetiştirilmişti. Sarayın seçkinler mektebi Enderun'da okutulmuştu.

Reşat Bey saray mızıkasında görevli Miralay Atıf Bey'in yeğeni idi. Her iki genç önce saray mızıkasında görev almışlar ama burada üç yıl dayanabilmişler, sonra buradan ayrılıp hatır gönül işiyle Meclisi Vala'nın Tercüme Odası'na girmişlerdi. Tercüme Odası'nda, Necip Paşa'nın torunu Mehmet Bey'le tanışmışlardı. Mehmet Bey çocukluk yıllarında Paris'e gitmiş, öğrenimini orada tamamlamıştı. Nuri ve Reşat Bey'in inkılap fikriyle tanışmalarını o sağlamıştı. Aralarında sıkı bir dostluk başlamıştı.

Nuri Bey yine o günlerde bir başka gençle tanışmıştı. Yaradılış itibariyle doğuştan sanatkâr olan bu zat, aynı zamanda filozof, şair, yazar ve politikacıydı. Kendisi Tanzimat'ın aydın paşalarından Suphi Paşa'nın oğlu Ayetullah Bey'di.

Tanzimat'ın Batıyı yakından tanımış, iyi eğitim almış paşa-

ları konaklarında toplantılarla gençlerin Batı düşüncesiyle tanışmalarını sağlıyorlardı. İşte o gençlerden biri olan Ayetullah, babası Suphi Paşa'nın zamanında bilim ve sanat adamlarıyla dolup taşan konaklarda özgür düşünceyle tanışıyor, her geçen gün bilgisinin sınırlarını genişletiyordu. Bu dört silahşorun arasına, sonradan tanıştıkları Namık Kemal de katılacaktı.

Bir cumartesi akşamı, Batı yanlısı paşalardan birinin Yeniköy'deki yalısında toplanmışlar, ertesi gün Belgrad Ormanı'nda gizli bir toplantı yapmaya karar vermişlerdi. Belgrad Ormanı'ndaki gizli toplantıya, onların dışında *Mir'at* dergisi sahibi Refik Bey ile Saffet Yusuf da katılmıştı. Saffet Yusuf, Ali Süavi kanalıyla Refik Bey'le tanışmış, onun çağrısı üzerine bu toplantıya katılmıştı. Gençler beraberinde bazı yasak yayınlar getirmişlerdi. Ayetullah Bey de İtalya'da kurulan Carbonari adlı direnişçi gizli işçi derneğinin tüzüğü ile Polonyalı devrimcileri anlatan özel bir kitap getirmişti.

Aralarında geçen uzun konuşmalardan sonra yurtsever gençler, İtalyan Birliği'nin kurulmasında etkin olan, kömür işçilerinin kurduğu Carbonari cemiyeti gibi gizli bir cemiyet kurmayı kararlaştırdılar. Cemiyetin adını Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak belirleyen gençler yeni tüzük hazırlama görevini Ayetullah Bey'e vererek, ertesi hafta Beykoz'daki Yuşa Tepesi'nde buluşmak üzere ayrıldılar.

Bu gizli cemiyet, her altı kişiye yedinci kişi baş olmak üzere ayrı ayrı hücre biçiminde örgütlenecek, sadece başlar birbirini tanıyacak, diğerlerinin birbirinden haberi olmayacaktı.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti hızla büyüyordu. Bu cemiyeti dışarıdan destekleyen vezir, bürokrat, bilim adamı, paşa ve yüksek rütbeli subaylar vardı. Cemiyetin üye sayısı bir anda 245'e ulaşmıştı. Cemiyetin üyeleri arasında geleceğin sadrazamı olarak gösterilen Şirvanizade Rüştü Paşa, zaptiye muavini Mustafa Asım Paşa ile İstanbul genel karakollar kumandanı Macar asıllı Ömer Naili Paşa da vardı. Ömer Naili Paşa, Fransa'daki 1848 Devrimi'ne 18 yaşındayken katılmış, büyük deneyim sahibi bir zattı.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin programında yer alan ilkeye göre ülkenin iç ve dış güvenliğini sarsacak herhangi bir tutum ve gösteride bulunulmayacaktı. Amaç Mutlakıyetçi rejimin yerine Meşrutiyetçi bir rejim getirmekti. Şeriat kanunlarının yanına yeni bir Anayasa istiyorlardı.

Bu cemiyetin isteklerine Fuat Paşa, Şirvanizade Rüştü Paşa, Sami Paşa ve Yusuf Kâmil Paşa gibi Tanzimat yanlısı paşalar ile zamanın Şeyhülislamı Refik Efendi'nin karşı çıkmayacaklarını tahmin ediyorlardı. Çünkü bu kişiler, söz konusu durumdan önceden haberli idiler. Bu örgüte en büyük tepkinin Sadrazam Âli Paşa'dan geleceğini çok iyi biliyorlardı. Çünkü Tanzimat yeni bir despot yaratmıştı: O da Âli Paşa idi. Yeni Osmanlıların öncelikli hedefi oydu. Ancak, Yeni Osmanlılar yanıldıklarını çok geçmeden anlayacaklardı...

Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın gizlice Avrupa'ya kaçtığı o günlerde, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri birer birer tutuklanarak Mahmudiye Zırhlısı'na götürülmeye başlanıyordu. Henüz tutuklanmayanlar arasında tam bir panik havası yaşanıyordu. Şimdi herkes birbirinden şüpheleniyordu. Bir ihbar olmadıkça gizli derneğin hiçbir şekilde ortaya çıkarılamayacağını düşünüyorlardı. Bütün şüpheler cemiyete sonradan giren üyeler üzerinde yoğunlaşıyordu. Herkes evinin dışında, başka başka yerlerde gizleniyordu.

Saffet Yusuf'u, arkadaşı Andon dedesinden kalma fırının deposunda, buğday ve un çuvallarının arasındaki özel bir bölümde gizliyordu. Günlerdir eve gelmeyen Saffet Yusuf'u annesi ve dedesi çok merak ediyor, çalmadık kapı bırakmıyorlardı. Sonunda ikisi de pes ediyor, Saffet Yusuf'un ya tutuklanıp işkence altında öldürüldüğünü ya da adı bilinmeyen yabancı bir ülkeye sürgüne gönderildiğini düşünüyorlardı. İlginç olan nokta, lider konumundaki Reşat, Nuri, Mehmet ve Ayetullah gibi önderlerin henüz tutuklanmamış olmalarıydı.

Cemiyetin önemli üyelerinden Ebuzziya Tevfik, gazeteciyazar Jean Pietri'nin yazıhanesinde gizleniyordu. Bir akşam,

binbir ihtimal ve kuşkunun fırtınasıyla kafalar iyice yorulmuş bir şekilde düşünürlerken içeriye aniden, başında sivri ve biçimsiz bir fes, sırtında uzun bir ceketle köse sakallı bir adam girdi. Jean Pietri bu şahıstan tedirgin olmuştu. Ebüzziya Tevfik hemen onu tanıdı. "Hoş geldin Ali Süavi Bey!" diye boynuna sarıldı. Ali Süavi Kastamonu'dan nasıl kaçtığını enine boyuna anlattı. Ali Süavi uzunca bir süre orada kaldı. Gece olunca gizlice Fransız Elçiliğine gitti.

Ali Süavi ile Agâh Efendi, tıpkı Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Fransız elçisi Mösyö Bouret'in yardımıyla Fresine vapuruyla Paris'e kaçırıldılar. Fransız Elçiliği kanalıyla kaçırılmalara sonradan Reşat, Nuri ve Mehmet Beyler de dahil edildiler. Söz konusu yolculuk için gerekli para yine Mustafa Fazıl Paşa'nın adamı Mösyö Sakanini tarafından verildi.

Saffet Yusuf, arkadaşı Andon'un gizlice fırının deposuna getirdiği *Tasviri Efkâr* gazetesine göz atınca, Sultan Abdülaziz'in Paris'te açılan uluslararası sergiyi görmek için Fransa'ya gideceğini okudu. Bu haberin altında, *Ceride-i Havadis*'ten alınmış şu resmi haber yer alıyordu:

"Kıbrıs mutasarrıflığına tayin edilmiş olan Ziya Bey, daha önce de burada görev yaptığından, oranın havası ve suyu ile sağlığı bağdaşmadığından; memuriyetinden istifa ederek uluslararası sergiyi ziyaret etmek üzere Paris'e gitmiştir. Erzurum vali muavinliğine tayini yapılan Namık Kemal Bey de aynı yere gitmiştir."

Hükümet, bu kaçış hikâyesini önemsiz kılmak için bilinçli ama sıradan bir haber olarak topluma duyuruyordu.

Vaktiyle İngiltere elçiliğinin baştercümanlığını yapmış, bu nedenle Babıâli'nin ileri gelen devlet adamlarının dostluğunu kazanmış olan Mösyö Revlaki, Yeni Osmanlıları ihbar eden adı dostu Ebüzziya Tevfik'in kulağına fısıldıyordu: O kişi, herkesin hayran olduğu ve cemiyetin lideri olarak gördüğü, fikir ve düşün adamı Ayetullah Bey'di! Ebüzziya Tevfik duyduklarına inanamıyor, kendi kendine, "Kesinlikle o değildir! Olsa olsa, onun kılı-

ğına girmiş Şeytandır!" diye söyleniyordu.

Ebüzziya Tevfik, suçu boş yere gizemli bir Şeytanda arıyordu. Oysa yeryüzü, Şeytana pabucunu ters giydirecek gerçek Şeytanlarla doluydu.

Kör gözle bakıldığında Şeytan, nur yüzlü melek gibi görünür.

KISIM: VII

Ferhat Paşa'nın konağı heyecanlı bir toplantıya daha hazırlanıyordu. Tanzimat'ın ve modernleşmenin kalbi o konakta atıyordu. Konak gerçek bir bilim yuvasına dönüşmüştü. Dışarıda konuşulamayan, anlatılamayan tüm düşünceler açık yüreklilikle ortaya konuluyor, uzun uzun tartışılıyordu. O konakta adeta fikirler çarpışıyordu. Sokaklar susarken onlar konuşuyordu. Aydın geçinenler ve gazeteler susarken onlar konuşuyordu.

Bütün konuklar gelmişti, biri hariç. Ali Süavi henüz gelmemişti. Ali Süavi ilk kez böyle bir davete evet diyor, camilerin, medreselerin, sofi dergâhlarının loş havasından, konakların o şaşaalı ve ışık cümbüşü altındaki salonlarına geçiyordu. Ali Süavi davet edildiği yerlere geç gitmeyi âdet edinmişti. Kendisine önem ve değer verilmesi için bunu bilerek yapıyordu. Ali Süavi, yanına Saffet Yusuf'u da almıştı.

Ali Süavi'yi kapıda, alışılmışın aksine uşak değil, Hicran Melek karşıladı. Ferhat Paşa'nın gelini bu gizemli dervişi çok merak ediyordu. Herkesin ortasında ona rahatça bakamayacağı için, onu kapıda karşılamaya karar vermişti.

Hicran Melek, heyecanla beklediği Ali Süavi'yi karşısında görünce bir anlam veremedi. Sıradan bir sofi dervişi kıyafetindeki bu adam, ilk görüşte ona pek ilginç gelmemişti. Ama sakalının çevrelediği yüzünü ve derin zeytin koyuluğundaki gözlerini görünce sarsıldı. Garip bir etkileşimle bakışları donakaldı. Ali Süavi'nin bakışları ruhunu delip geçti. Bu nedenle, Ali Süavi'nin yanında kendisini hayranlıkla seyreden Saffet Yusuf'u fark etmedi bile.

Hicran Melek, konukları toplantı salonuna aldıktan sonra

ortadan çekildi. Ferhat Paşa büyük bir incelik ve zarif bir saygıyla konuğunu karşıladı. Dostlarıyla teker teker tanıştırdı. Ali Süavi de yanındaki Saffet Yusuf'u takdim etti. Gizemli tavırlarıyla yerine oturan Ali Süavi'yi konuklar büyük bir saygıyla selamladılar. Ali Süavi de onlara aynı şekilde karşılık verdi.

Ferhat Paşa konuklarına dönerek, "Dostlarım! Bugün aramıza katılan yeni konuğumuz Ali Süavi Efendi'yi sanırım hepiniz tanıyorsunuz. O, Osmanlı ülkesinde yıldızı hızla parlayan yeni bir kişilik. Onu Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan cemiyetin üyeleri arasında görüyoruz. Namık Kemal, Ziya Bey, Agâh Efendi onun düşüncelerine büyük önem veriyorlar. Bizler de bu gece, değerli fikirlerinden yararlanma fırsatı bulacağız. Üstadımız eğer bizi o değerli fikirleriyle aydınlatırsa, hepimiz mutlu olacağız.

Ayrıca şunu da belirtmek isterim ki burada bulunan bu meclis, düşünenlerin, yeni fikir üretenlerin, fikirlerini korkusuzca ortaya koyanların meclisidir! Bu meclis gerçek halk meclisidir! Sultanı yok, polisi yok, sansürü yok ama düşüneni çok bir meclis. Sözü siz dostlarıma bırakıyorum. Dostlarım söz serbesttir!" dedi.

Ferhat Paşa'nın oğlu, Hicran Melek'in kocası İsmail Talat söz aldı:

"Üstatlarım ve değerli dostlarım. Hazır bu konuda deneyimli ve bilgili Ali Süavi Efendi burada iken sormak isterim. Sorum şu: Osmanlı'daki XIX. yüzyılın yenileşme hareketinde, buna Tanzimat reformları da dahil, İslamın bozulmamış kaynaklarına geri dönme eğilimi ağırlık kazanıyor. Yeni Osmanlıların siyaset teorisinde de Kuran'ın ve yorumcularının siyaset teorisi, söz konusu reformların ağırlık merkezini oluşturuyor. Bu reformist görüşün temelini eski teolojik inanç oluşturuyor, neden?"

Ali Süavi, bu soruya yanıt vermeden önce, eski hariciye nazırlarından Rıfat Paşa'nın oğlu Münir Paşa söze karıştı:

"Ali Süavi Efendi, müsaade buyurursanız, önce ben söz almak istiyorum. İsmail Talat Bey kardeşim, sanırım bu teolojik yaklaşım, İslamla siyasi otoritenin pekişmesi için, ilahi olarak te-

sis edilmiş özel bir kuramdır. Bu ilke, Kuran'ın şu ayetine dayanır: 'Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine ve aranızdaki emir sahiplerine itaat ediniz!' İşte İslamda tesis edilen bu otorite, Peygamberin şahsi otoritesini de aşan Tanrının değişmez otoritesidir! Bu yüzdendir ki İslamda yönetenler kulların üzerinde Allah'ın doğrudan otoritesini taşırlar. Allah umumun menfaatinde etkili olan yüce kudretin adıdır. Bu yüzden kamu hazinesi Allah'ın hazinesi, ordu Allah'ın ordusu, kamu görevlileri de Allah'ın memurlarıdır... Sultan ise, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi ve vekilidir!"

Proodos Locası üyelerinden, Babıâli'de kâtip olarak görev yapan Ahmet Hulusi Bey, "Siz Hazreti Muhammed'in Tanrı'dan aldığı siyasi ve dini yetkiyle hem yürütme hem yasama hem de yargı gücüne sahip olduğunu mu söylüyorsunuz? O zaman, halk adına bütün yetkileri bünyesinde toplayan dini ve siyasi otoritenin, yani peygamber ve onun vekili Sultanın, toplumda adil olabileceğine nasıl emin olabiliyorsunuz?" diye sorunca genç yazarlardan Saffeti Ziya araya girdi:

"Tek otorite sayılan ilahi irade, tabiat kanununun oluşturduğu doğal nizam ile insanların oluşturduğu toplumsal nizamla nasıl uyuşacak? Evren de toplum da gerçekten Tanrı'nın iradesiyle düzenlendiyse, içinde yaşadığımız toplumsal düzen Tanrı'nın sürekli kontrolünü mü içeriyor? Yoksa Tanrı bir kez evreni hareket geçirdi de o düzen artık bir saat gibi mi işliyor? Her şey önceden belirlenmiş bir düzene göre işliyorsa, o zaman ilahi irade ile mi yoksa kendi örgütsel iradesiyle mi yönetilecek bu toplum?

Batı düşüncesi, hukuk kavramındaki insani sorumluluğun ve temel hakkın doğuştan insanda olduğunu söylüyor. Tabiat düzeninin ise fiziki zaruretin sonucu olduğuna inanıyor. Bu yüzden toplumsal kanunlar akli olduğu için mi, yoksa Tanrı'nın emri olduğu için mi insanları bağlayıcıdır?"

Ali Süavi, soru yağmuru altında ilk kez söz aldı:

"Değerli konuklar! İslami hukukun nedeni, herhangi bir toplumsal oluşumda değil, bilakis Tanrı'nın yasasını ifşa eden

kutsal kitapta ve Tanrı'nın her yerde hazır ve nazır oluşunda aranmalıdır. Tabiatın kendiliğinden oluştuğu fikrine bütün Müslüman ilahiyatçılar karşıdırlar. İslama göre, Allah'ın kanunu olan evrenin kanunu da sadece aklın kullanılması ile anlaşılamaz.

İşte bu nedenle Hz. Muhammed, Müslümanları idare etmekle görevli bir halefin seçilmesine, hükümeti idare edecek bir başın seçimine olanak verdi. Bu yüzden İslam cemaatinde ilahi kanunu uygulamakla görevlendirilen Halife, bu ilahi mukavelenin uygulayıcısı ve savunucusu olarak yer aldı.

Ancak, Tanrı ile insan arasında oluşturulan bu ilahi mukavelenin uygulanıp uygulanmamasında insanoğlu hürdür! İlahi mukaveleye uyan cennetin insanıdır! Uymayan ise cehennemin yolcusudur!"

Ferhat Paşa araya girerek, "Ali Süavi Efendi, şimdi siz, insanoğlu Tanrı tarafından belirlenmiş ve dokunulamayan ilahi hükümlerin nesnesi, dünya düzeni karşısında ise dokunulamayan daimi hakların öznesidir mi demek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Doğru söylüyorsunuz Ferhat Paşa! İnsanoğlu Tanrı'ya karşı üstlenmiş olduğu ilahi yükümlülüğün karşılığı olarak hür ve dokunulamaz hukuki şahsiyetin sahibidir. Tanrı ile yapılan bu ilahi mukavelenin neticesi olarak, bir Müslüman diğer bir Müslümanın hürriyetini kısıtlayamaz!"

Yazar Saffeti Ziya, "Ali Süavi Efendi, siz de fikirlerinizi Farabi, İbni Sina, Devvani gibi İslami düşünürlerin Platoncu tezlerinin metafizik ve siyasi yorumuna dayandırıyorsunuz. Sizin ideal Tanrısal-İslam devletiniz, Platon'un ideal filozof-kral devleti ile aynı değil mi? Siz de tıpkı Farabi gibi Tanrı'nın tayin ettiği ilahi sistem fikri ile dünyevi krallık fikri arasında bir sentez yapıyorsunuz, değil mi?" diye sordu.

"Evet, aynen öyle söylüyorum! Gerek Devvani ve gerekse ünlü bir fıkıh âlimi olan Kınalızade, Sultanı filozof-kral ile özdeşleştirdiler. Şeriat kuralları, siyasi süreç içerisinde rol oynayan asli unsurdur. Hem Devvani hem de Kınalızade, Şeriata siyasi tasarılarında en yüksek yeri vermiştir"

Ferhat Paşa, "Ali Süavi Efendi, Osmanlı'nın Fatih'ten bu yana Sultanların kanun gücünde fermanlar ilan etmesi, örfi kanunlar yayınlaması, dünyevi düzenin sorunlarına şeri hukukun yanıt verememesiyle mi ilgili acaba? Ulema Osmanlı Sultanının dünyevi kanun yapmasını bu yüzden mi içine sindiremedi? Eski dönemlerdeki şeri gücünü, yeniçerinin askeri gücüyle birleştiren ulema kesimi, yeniçeriler ortadan kaldırılınca Osmanlı'da en etkili güce sahip olma vasfını yitirdi. Ulema kaybettiği o desteği şimdilerde Yeni Osmanlılar adı verilen, devletten beslenen aydınların mücadelesinde mi arıyor acaba?" diye sordu.

Büyük bir suskunluk içerisinde konuşmaları dinleyen Hicran Melek'in kardeşi Ahmet Cemil, ateş saçan gözleriyle delercesine önce Ali Süavi'ye, sonra tüm konuklara baktı. Ardından geçmişte yaptığı aykırı konuşmaları nedeniyle güç durumda bıraktığı ve konuşmaması için uyarı aldığı Ferhat Paşa'nın gözlerine konuşabilir miyim dercesine baktı. Ferhat Paşa'dan gerekli onayı aldıktan sonra konuşmaya başladı:

"Beyler! Ben aranızda ve ülkenizde konuk olarak bulunuyorum. Ben Doğu ülkeleri dahil Batıyı çok iyi tanıyorum. Onun kurumlarını, kralların yetkilerini, ekonomik sistemini çok iyi biliyorum. Osmanlı Batı gibi, dinsel kurumlarıyla dünyevi kurumlarını birbirinden ayırmadıkça, dinin bir içsel inanış, Tanrı ile kul arasında bir kişisel muhabbet olduğunu anlamadıkça sorunları aşmanız mümkün değildir!

Beyler! Burada asıl sorgulanması gereken şey, hilafet kurumudur! Lütfen! Kutsal kitabınız Kuran'ı anlayarak okuyun! Onun kurumlarını anlayarak uygulayın! Önce hilafet kurumuna bakalım. Halifelik, İslamın ve Kuran'ın öngördüğü dini bir kurum değildir! Halifelik, İslamda sonradan yaratılmış bir kurumdur! Peygamberiniz Muhammed, ne hilafeti ne de kendinden sonra halife olacak kişiyi işaret etmiştir. Hilafet, Halifeler döneminde ortaya atılan, Emevi Hanedanlığı ve Abbasi İmparatorluğu döneminde gelişen, sonradan yaratılmış bir kurumdur. Hz. Muhammed söyleyeceğini Kuran'da söylemiş ve bitirmiştir. Oy-

sa Peygamberle kişisel bağlantıları nedeniyle Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali hükmettikleri dinsel ve pederşahi otoriteyi, Allah'ın ve onun vekili Muhammed'in temsilcileri olmayı hak iddia ettikleri için halifeliği İslama getirdiler.

Tanrı ve onun temsilcisi Peygamber tarafından öngörülmemiş halifelik yetkisini, Muhammed'in çevresindekiler siyasi gücün yanına dinsel gücü katmak için yoktan var ettiler. İşte bu halifelik kavgası, İslam içerisinde mezhepsel ayrışmalara neden oldu. Bu nedenle Sünniler, Şiiler ve Hariciler farklı İslam anlayışı geliştirdiler. Toplumların içinde ayrı dinsel yapılar oluşturdular. İslamiyet yaygınlaştıkça hilafet kendini pederşahi hükümdarlıktan emperyal bir zihniyete dönüştürdü. Artık İslamiyet Arap kimliğini bırakarak, ümmetçi İslami kimliğini ön plana çıkardı. İslami İmparatorluk, Arap imparatorluğu olmaktan çıkarıldı. Bütün Müslümanların devleti yapıldı. Böylece Batı Asya halklarının İslama girmesinin önü açıldı.

Osmanlı halifeliği zorla eline geçirdi ama Maverdi'nin geliştirdiği hilafet teorisi Osmanlı'yı kapsamıyordu. Bu teori bütün İslam ülkelerinde kabul gören bir teoriydi. Yavuz Sultan Selim Kahire'yi fethettikten sonra Halife Mütevekkil'den hilafeti devraldığını söyledi. Ama bu devir hiçbir zaman su yüzüne çıkmadı ve resmen doğrulanmadı. Bu oluşum uzun yıllar hiç dile getirilmedi. Osmanlı padişahları Sultan olma vasfını sürdürdüler. Ancak, Halifelik iddiası XVIII. yüzyılda ilk defa ortaya çıktı. Halife sıfatı, Küçük Kaynarca Anlaşması ve bunu tamamlayan 1779 tarihli konvansiyonda dile getirildi ve bu tarihten sonra Osmanlı'da kullanılmaya başlandı.

Osmanlı, Müslüman halkın yaşadığı bir eyaletini kaybedince bu durum gündeme geldi. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım bağımsız olduktan sonra, politik alanda hiçbir müdahale hakkına sahip olmamakla beraber Kırım üzerinde dini bir otorite oldukları iddiasında bulundular ve Osmanlı Sultanlarının İslam dünyasının halifesi olduğunu ilan ettiler.

Saygıdeğer konuklar! Halifelik İslamda var olmayan, önce-

den tanımlanmamış, sonradan yaratılmış dini iktidar kavgasının bir sembolüdür! Allah'ın iradesiyle desteklenmiş halifenin şahsiyeti bütün tabasından kendisine pasif bir itaat beklentisiyle varlığını sürdürür. Halifelik siyasi iktidarı besleyen dini yetkilerin kılıfı, son sığınağıdır!"

Genç yazar adaylarından Filibeli Ahmet Hilmi, öfkelenerek, "Şimdi siz Sultanın hilafetini mi sorguluyorsunuz?" dedi.

Ahmet Cemil gayet sakin bir şekilde, " Beyler! Batıda 'Tanrı benim' diyen kralların dönemi bitti! Batı kralların dine dayalı yetkilerini elinden alıp kiliseye devretti. Kiliseyi de siyasi iktidarın alanından ayırıp kendi özel alanına taşıdı. İnanç işini insanların kendisine bıraktı. Kul ile Tanrı'nın arasındaki kişi ve gücü kaldırdı. Beyler! Osmanlı'nın sarayından Tanrı'yı kovmadıkça, Osmanlı'nın düzelmesi mümkün değildir!" dedi.

Bir anda büyük bir tepki doğdu. Bütün konuklar yerlerinden kalkarak Ahmet Cemil'in üzerine yürümek istediler. Ferhat Paşa ile oğlu araya girmek istediyse de öfke seli dinmek bilmiyordu. Ahmet Cemil geri adım atmadan konuşmasını sürdürdü:

"Beyler, bana boşuna öfkeleniyorsunuz! Neden gasp edilmiş bir hilafetle sizi yöneten diktatör Sultana kızmıyorsunuz? Neden bütün yetkileri bünyesinde toplayan tıpkı Batılı krallar gibi, 'Hem Sultanım, hem de Tanrı'yım!' diyen o kişiye kızmıyorsunuz? Tanrı vekaletini yeryüzünde hiç kimseye bırakmadı. Din, Tanrı ile insan arasındaki bir inanç ve bağlılık olgusudur. Yeryüzünde Tanrı adına hiç kimse hareket edemez! Ne Halife, ne Şeyhülislam, ne ulema, ne hoca, ne de şeyh Tanrı'nın vekili olamaz! Dinler, siyasal iktidarların elinde güç olmaya devam ettikçe insanoğluna bu yeryüzünde huzur yoktur! Bu nedenle Tanrı'yı Osmanlı'nın sarayından kovunuz!"

Saffet Yusuf, Filibeli Ahmet Hilmi ve Saffeti Ziya, Ahmet Cemil'in üzerine yürüyünce, öfkeli sesleri duyup salonun kapısında olanları korku ve dehşet içinde izleyen Hicran Melek birden ortaya atıldı:

"Sakin olun beyler! Hiçbiriniz burada konuk olduğunuzu

unutmayınız! Bu konak Ferhat Paşa'nın konağı, en azından ona karşı saygılı olunuz! Ahmet Cemil'in düşünceleri işinize gelmeyebilir ama önce sizler düşüncelere saygılı olmayı öğreniniz! Hürriyet, anayasa, Meşrutiyet, insan hakları diyorsanız önce düşüncelere saygı duyunuz! Eğer sakin sakin oturup konuşmaları dinleyecekseniz, o zaman ortada bir mesele yok demektir! Ama sizin gibi düşünmeyen birinin üzerine öfkenizi kusacaksanız, lütfen sessizce burayı terk ediniz!"

Bir anda herkes donup kaldı. Ferhat Paşa onca tecrübesine rağmen olup bitenler karşısında şaşkına dönmüş, olduğu yerde kalakalmıştı. Ev sahibi olmanın getirdiği sorumlulukla susmayı tercih etmişti. Öfkeli sesler azalmaya başlayınca, "Beyler! Buraya kadar geldiğiniz için hepinize teşekkür ediyorum. Bu saatten sonra sohbete devam etmeyi anlamsız ve gereksiz buluyorum. Eğer sürçü lisan ettiysek affola!" dedikten sonra ayağa kalktı ve misafirlerini yolcu etmek için kapıya yöneldi.

Konuklar gittikten sonra Ferhat Paşa tek kelime etmeden odasına çekildi. Olan bitenden sonra edeceği tek bir söz bile birilerini yaralayabilirdi. Söyleyeceklerini ertesi güne bırakarak salondan ayrıldı.

Sabah erkenden kalktı, alışılmışın dışında kahvaltı dahi etmeden konağından dışarı çıktı. Ağzını bıçak açmıyordu. Kızsa mı sussa mı bilemiyordu. Ahmet Cemil'in ikinci potuydu bu. Bir taraftan onun bulunduğu bir ortamda böyle bir sohbeti düzenlediği için kendisine kızıyordu ama diğer taraftan Ahmet Cemil'e hak veriyor, söylediklerinin büyük çoğunluğuna katılıyordu. İnsanlar düşüncelerini açıkça ortaya koyamadıkça Osmanlı toplumunun karnından konuşmaya devam edeceğini biliyor, kızgınlığı biraz olsun hafifliyordu. Bütün üzüntüsü bu tatsız olayın konağında geçmiş olmasıydı. Daha da önemlisi, burada konuşulanların birileri tarafından Babıâli'ye ve Sultana taşınması, bunun da geleceğini olumsuz yönde etkilemesiydi. Osmanlı'da muhbirlerin dilinden daha zehirli bir dil yoktu. Bu zehir yıkıcı ve yok ediciydi.

Bütün gün Babıâli'deki çalışma odasında dolandı durdu. Hiçbir konuğu görüşmeye kabul etmedi. Ağzına tek bir lokma koymadı. Üst üste birkaç fincan acı kahve içti. Gece olup bitenleri yeniden, tek tek düşündü. Ahmet Cemil'in isyancı tavırlarını, gelini Hicran Melek'in cesur tepkisini ve olayların üzerine öfkeli ama kararlı gidişini düşündü. Onun güzelliğine hayrandı. Çerkez kanından aldığı cesaretini destekliyordu.

Hicran Melek, Osmanlı'ya köle ticareti sonucu satılmış Çerkez kölelerden biriydi. Bir Polonya göçmeni olan Ferhat Paşa oğlunu evlendirmek istiyor, bu konuda hayırlı bir kısmet bekliyordu. Bir gün karşısına, Dürdane Hanım adında esir ticareti yapan bir kadın çıkıyordu. Oğlunu evlendirmeyi düşündüğünü bilen dost hanımlardan birisi, önceden tanıdığı Dürdane Hanım'ı Ferhat Paşa'ya gönderiyordu. Ferhat Paşa evlilik konusunda ne kadar titiz olduğunu belirttikten sonra köle kızlar konusundaki kaygılarını dile getiriyordu.

Dürdane Hanım kendinden emin bir şekilde, "Ferhat Paşa, bana güveniniz! Size önerdiğim kız özel biri. Son derece zeki ve aynı zamanda çok güzel bir kız. Ben size yakışmayan esir bir kız getirir miyim? Biz parayı gördü mü, müşterisine göre bülbülü serçe serçeyi bülbül yaparız. Ama siz farklısınız. Arada hatırlı kişiler var. Ferhat Paşa, gönlünüz rahat olsun. Bu kız çok iyi eğitildi. Aslında bunlar ikiz kardeştiler. Birini Kızlarağası hareme götürdü. Bu kızları getiren köle tüccarı kızın birini saklamış. Kızın iyi para getireceğini bildiği için saraya vermemiş. Ben aldım, eğittim. Diğerinin de azat edilip saraya yakın bir paşaya zevce olarak verildiğini duydum. Hicran Melek, adı üstünde Melek gibi bir kız. Hele bir gör, onu nasıl seveceksin," demişti.

Dürdane Hanım'ın dediği gibi çıkmış, Ferhat Paşa da oğlu da görür görmez onu beğenmişti. Hicran Melek'i gelin olarak aldılar. Zamanla onu daha çok sevdiler. Güzelliği ve neşesi onları da mutlu etti.

Ferhat Paşa dün gecenin sıkıntısını üzerinden atamayınca işinden erken çıktı. Niyeti erkenden eve gidip dinlenmekti. Gece

doğru dürüst uyuyamadığı için, belki biraz uyur kendine gelirdi. Arabasına zor şer bindi. Hâlâ keyfisiz ve yorgundu.

Eve geldiğinde konak sessizdi. Kapıyı kendi açıp girdi. Karısı öldükten sonra uşakları göndermişti. Hicran Melek, "Paşa baba, bu evde ben varken başkasına ne gerek var?" demişti. Gelini evi rahatlıkla çekip çeviriyordu...

Merdivenleri ağır ağır çıkıyordu. Tam odasına yöneleceği sırada, Ahmet Cemil'in odasından garip sesler geldiğini duydu. Odanın kapısı yarı aralıktı. Kapıya yanaşıp içeri baktı. Gözlerine inanamadı. Ahmet Cemil'le Hicran Melek çırılçıplak bir şekilde yatağa uzanmışlar, sevişiyorlardı. Ferhat Paşa'nın o an nefesi kesildi. Gözleri giderek küçülmeye başladı. Olduğu yere yığıldı kaldı.

Ferhat Paşa'ya gördükleri karşısında felç inmişti. Artık ne konuşabiliyor ne de yürüyebiliyordu. Meşum geceye katılanlardan bazıları üzüldüyse de pek çoğu, "Evinde Şeytanı konuk edene, Tanrı'nın öfkesi gecikmez!" dediler...

Hicran Melek, Çerkezistan'dan beri unutamadığı çocukluk sevgilisi Ahmet Cemil'i Ferhat Paşa'nın konağına "kardeşim" diye sokmanın dışında Tanrı'ya karşı yalan söylememişti.

Sevgi, istemese de bazen insanı günahkâr yapabiliyordu.

KISIM: VIII

Ali Süavi Kastamonu'daki sürgün hayatının iki ayını siyasetten uzak ilmi araştırmalarla geçirmişti. Yeni bir kitap yazmıştı. *Sen de Gemidesin* adlı bu kitapta Hz. Peygamber'in bir hadisinden yola çıkarak âlimlerin cahilleri uyarması, üst tabakadakilerin alt tabadakileri kollaması gerektiğini anlatıyordu. Aslında devlet erkânına, Babıâli bürokrasisine aynı gemide olduklarını hatırlatıyordu.

Bir gün kapısını tanımadığı bir adam çaldı. Adam kendisini Mustafa Fazıl Paşa'nın gönderdiğini söyledi. Ali Süavi'ye Mustafa Fazıl Paşa'nın kendisini Paris'te beklediğini iletti. Ardından içinde 90 Osmanlı altını olan bir kese uzattı. Ali Süavi bu kaçma talebinden kuşkulandı ve gelen kişiye olumsuz yanıt verdi.

Bir süre sonra ikinci bir kişi gelmiş, bu kez ona Mustafa Fazıl Paşa'dan özel bir mektup getirmişti. Gelen kişi mektubu verdikten sonra kendisini alıp gizlice İstanbul'a götüreceğini söyledi. Ali Süavi bir süre tereddüt etti. Kuşkulanmakta haklıydı. Bu kaçırılış olayı bazılarının yakalanışı için özel bir tuzak, kendisinin de bir yem olduğu yolunda derin kuşkular uyandırıyordu. Ali Süavi uzun bir tereddüt ve kendisiyle yaptığı mantıksal mücadeleden sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın davetini kabul etti. 18 Mayıs 1867 günü kendisini almaya gelen kişiyle birliktc sürgünden firar edip İnebolu'ya indi. Ardından Trabzon'a gelip İstanbul'a giden yolcu vapuruna bindi.

Ali Süavi uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra, vapur İstanbul'a girmek üzereyken güverteye çıkmış, biraz nefes alıp etrafı seyretmek istemişti. Ancak sabırsızlığı başına iş açmış, vapurdaki yolculardan bazıları onu tanımıştı. Yolcular arasında

"Hoca kaçmış!" fiskosu dolaşmaya başlamıştı. Ali Süavi kamarota bir altın lira rüşvet vererek söz konusu vapura yiyecek getiren bir kayıkçı teknesiyle oradan sessizce uzaklaşmıştı. Ali Süavi önce Tarabya'ya, ardından başka bir kayıkla Beşiktaş sahiline çıktı. Önceden planlandığı gibi *Courrier d'Orient* gazetesinin sahibi Jean Pietri'yi buldu. Onun organizatörlüğünde 22 Mayıs 1867 günü Messagerie şirketinin Marsilya vapuruyla yola çıktı. Hareketten önce kendisini Kastamonu'dan kaçıran kişiyle vedalaştı. Bu şahsın adı Yorgi Stenfalis'di. Ali Süavi'nin Paris'te çıkaracağı *Muhbir* gazetesini İstanbul'da dağıtacak olan kişiydi.

Ali Süavi'nin Kastamonu'dan kaçırılmasından birkaç gün sonra, Zaptiye Müşiri İsmail Paşa Kastamonu Valisi Edhem Paşa'ya gizli bir telgraf göndererek Ali Süavi'nin kaçırılmak istendiğini, böyle bir ihbar aldıklarını, bu nedenle dikkatli olunmasını yazıyordu. Oysa atı alan Üsküdar'ı çoktan geçmişti. Böylece, Namık Kemal, Ziya Bey gibi Yeni Osmanlılardan eldeki son kuş da kaçmış oluyordu.

Onu taşıyan gemi İtalya'nın Messina limanına vardığı zaman, Ali Süavi sahilde fesle dolaşan iki kişi gördü. Söz konusu kişilerden birini tanımıştı. Bu kişi, Meclisi Vala üyesi Ziya Bey'di. Gemi limana girip Ali Süavi sahile indiğinde, aniden tanımadığı bir kişi yanına yaklaştı. Birden eli ayağı buz kesti. Adamı Sultanın hafiyelerinden biri sandı. Bu zat Ali Süavi'nin Fransa'da çıkaracağı gazetenin mürettipliğini yapacak Ermeni Agop'tu. Agop kendisini tanıttıktan sonra Ali Süavi rahatladı. Birlikte Ziya Bey'in yanına gittiler. Ali Süavi, Ziya Bey'in yanındaki fesli kişiyi güçlükle tanıdı. Bu şahıs, Tercüme Odası memurlarından, *Tasviri Efkâr* gazetesi yazarı Namık Kemal'di.

Ali Süavi, Namık Kemal ve Ziya Bey'le birlikte Marsilya'dan trene binerek 30 Mayıs 1867 günü akşamı Paris'e vardılar. Doğruca Mustafa Fazıl Paşa'nın Baulevard Malesherbest'deki konağına gittiler. Mustafa Fazıl Paşa konağını Fransız zevkine göre döşemişti. Mustafa Fazıl Paşa onları coşkuyla karşıladı. Aralarında uzun uzun sohbet ederek hasret giderdiler. Bir süre

dinlendikten sonra hep birlikte Reu Pepiniere'de bulunan, kirasını Mustafa Fazıl Paşa'nın ödediği eve gittiler. Burası eski bir pansiyondu. Avrupa'ya daha önce gelmiş bulunan Şinasi, önceden tembihli olduğu üzere Ali Süavi'ye bu pansiyonda oda ayırtmıştı. Ali Süavi pansiyona yerleşti...

Yeni Osmanlıların Paris'e gelişlerini izleyen günlerde Fransız gazeteleri sayfalarına onları alkışlayan yazılar koymuşlardı. *La Liberte* gazetesi Yeni Osmanlıları, "Osmanlı'nın kurtarıcıları ve devrim ordusunun öncüleri!" sözleriyle övüyordu. Söz konusu gazete yazının sonunu şöyle bağlıyordu: "Fransız ulusu, ilerleme fikrinin bayraktarlığını yapmakta olan ve ülkelerinin en seçkin kalemlerinden bulunan bu genç yurtseverlere en candan sevgi, saygı ve konukseverlik duygularıyla kucağını açarken, özgürlük yolunda kendilerine önderlik yapmayı da şerefli bir görev saymaktadır."

O zamanın Fransa Hariciye Nazırı Marki de Mutier, bu göreve gelmeden önce İstanbul'da uzun süre elçilik yapmış birisiydi. Ziya Bey'i yakından tanıyordu. Bu nedenle Fransız hükümetinin kanatları altındaydılar. Ancak belirtmek gerekir ki, Yeni Osmanlıların Fransa'yı sığınak olarak seçmelerinde Mustafa Fazıl Paşa'nın rolü büyüktü. Nasıl ki İstanbul'da Fransız elçiliğinin koruması altında gizlenmiş iseler, Paris'te de durum aynıydı.

Ancak Paris'e gelişleriyle birlikte aleyhlerinde bazı dedikodular dolaşmaya başlıyordu. Söz konusu dedikoduya göre, Yeni Osmanlıların Avrupa'ya, Padişah ve hükümet aleyhine ortak bir eylem düzenlemek üzere geldikleri söyleniyordu. Bunun üzerine tedirgin olan Ziya Bey, Fransız gazetelerine bir tekzip göndererek, "Kimsenin şahsı ile ilgilenmediklerini, padişahın şahsının ise her zamanki gibi mukaddes olduğunu" yazıyordu. Yeni Osmanlılar henüz Paris'in havasına alışıp etkin bir çalışma ortamına ulaşamadan, bir sis bulutunun içinde oradan oraya savrulmaya başlıyorlardı.

Ali Süavi'nin 30 Mayıs'ta Paris'e gelişinden kısa bir süre sonra, Sultan Abdülaziz'in III. Napoléon'un davetlisi olarak Pa-

ris'e geleceği haberi Osmanlının Fransa'daki elçisine resmen bildiriliyordu.

Hazırlıkların yapıldığı bu günlerde, Paris'te bir Leh delikanlısı tarafından Rusya İmparatoru III. Aleksandr'a suikast yapılıyor, İmparator sağ omzuna aldığı kurşun ile yaralanıyor, ölümden kılpayı kurtuluyordu. Bir kurşun da Fransız İmparatoru III. Napoléon'a atılıyor fakat o isabet almıyordu. Daha önce de bu tür suikastlere hedef olan diktatör III. Napoléon, bu suikastlerin devam edeceğini bildiğinden elbisesinin altına giydiği çelik yelekle korunuyordu. Bir suikast sonucu ortadan kaldırılmak, bütün diktatörlerin ortak yazgısıydı. III. Napoléon, bunu çok iyi biliyordu.

Paris'te bu gelişmeler yaşanırken, iki yıldır bir türlü huzura kavuşmayan Girit meselesi yüzünden, Girit'ten kaçıp Yunanistan'a sığınan bazı Rum eylemcilerin Fransa'da Osmanlı Sultanına karşı suikast yapacakları ihbarı alınmış bulunuyordu. Fransa hükümeti önceki olayları da dikkate alarak büyük tedbirler almıştı. Bu nedenle şüpheli görülen birtakım Giritli ve Rum gözaltına alınmıştı.

Sultan Abdülaziz'in İstanbul'dan Toulon'a hareket ettiğini bildiren telgraf Paris'e ulaşınca, Fransa Dahiliye Nazırı Valette, Ziya Bey ve Namık Kemal'i makamına çağırarak arkadaşlarıyla birlikte derhal Fransa'yı terk etmelerini nazik bir dille anlatıyordu. Bunlar olurken onların hamisi konumundaki Mustafa Fazıl Paşa ise, padişahı karşılamak ve kendisine saygılarını sunmak üzere Toulon'a gidiyordu.

Yeni Osmanlıları Fransa'dan çıkarma gerekçesinin arkasında, Leh delikanlısının Rus İmparatoruna karşı giriştiği suikast eylemi ve Giritli militanlarca yapılması olası suikast kadar, o tarihlerde Osmanlı'nın Paris elçiliğini yürüten Cemil Paşa'nın Sadrazam Âli Paşa'ya yaranmak ve elçilik tahsisatını artırmak için Yeni Osmanlıların padişaha karşı kötülük yapabilecekleri kaygısını Fransız İçişleri Bakanlığı'na iletmiş olması önemli rol oynuyordu. Büyükelçi Cemil Paşa, Tanzimat'ın önderi Mustafa

Reşit Paşa'nın oğluydu. Mustafa Reşit Paşa'nın zamanla Âli Paşa'yla arası açılmıştı. Cemil Paşa babasının ölümü üzerine gerekli destekten yoksun kalınca, Âli Paşa'ya yanaşmıştı.

Fransa Dahiliye Nazırı'nın talimatı üzerine, Yeni Osmanlılardan Namık Kemal, Ziya Bey, Ali Süavi ve Agâh Efendi Londra'ya, Reşat, Nuri ve Mehmet Beyler de Jersey Adası'na çekildiler. Victor Hugo o tarihte sürgün olarak bu adada yaşamaktaydı. Elçilik başkâtibi iken görevinden istifa edip Yeni Osmanlılara katılan Kani Paşazade Rıfat Bey ise Brüksel'e gitmişti. Kani Paşazade Rıfat Bey, paşalığı elinden alınıp elçiliğe kâtip yapıldığı için saray ve hükümete kırgındı. Londra'ya varan dört arkadaş hiçbir sorguya tabi tutulmadan, Regent Caddesi'ndeki eski bir eve yerleştiler.

Sultan Abdülaziz Toulon'dan Paris'e gelmiş, orada açılan sergiyi gezmişti. Mustafa Fazıl Paşa Sultanla birlikte hareket ediyor, sürekli onu izliyordu. Sultan Abdülaziz'in Fransa ziyareti sona ermiş, İngiltere Kraliçesi Victoria'nın resmi daveti üzerine Londra'ya gelmesi söz konusuydu.

Yeni Osmanlılar Fransa'da gördükleri muamelenin aynısını Londra'da da yaşamamak için ne yapmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Hepsinden daha tedirgin olan Ziya Bey, Gadban Efendi adlı birisine başvurdu. Gadban Efendi aslen Halepli bir Hıristiyandı. Uzun zamandır Osmanlı'nın Londra Başkonsolosluğu'nda görevli bir memurdu. Ziya Bey konuyu açtığında Gadban Efendi, "Tedirgin olmanıza hiç gerek yok! Çünkü Londra elçiliğinde bulunan Müzürüs Paşa, Cemil Paşa gibi sarayın işbirlikçisi biri değil! O Babıâli'den emredilecek bile olsa böyle bir emri kesinlikle reddeder," diye güvence verdi. Müzürüs Paşa, Rum asıllı bir Osmanlı'ydı. Yirmi yıldır Osmanlı Devleti'ni Londra'da temsil ediyordu.

Gerçekten de Yeni Osmanlılar Londra'da elini kolunu sallayarak serbestçe dolaşıyorlardı. Her biri sanki tatile gelmişçesine sakin ve olaylardan uzak, huzur içinde yaşıyorlardı. Ne Fransa'daki III. Napoléon'un diktatörlüğü ne Leh, Romen, Sırp ve

Bulgar devrimcilerin özgürlük mücadeleleri, ne İngiltere'deki ekonomik ve siyasal sistem, ne de anayasa ve insan hakları gibi temel meseleler onları ilgilendiriyordu. Kendi dünyaları içinde yapayalnız ama birbirlerine karşı aşırı dikkatli bir şekilde dolanıp duruyorlardı. Zaman zaman British Museum'a giderek İslam eserlerini inceliyorlardı.

Onlar sessiz sakin dolaşadursunlar, hamileri Mustafa Fazıl Paşa hiç boş durmuyor, Sultanın Avrupa seyahatine büyük ilgi gösteriyor, onun gittiği her yere onunla birlikte gidiyordu. Sultan Abdülaziz Londra'ya geçince, o da birlikte geçiyor, konuk edildiği Birmingham Sarayı'nda Abdülaziz'le baş başa görüşme fırsatı buluyor, kendisinin sadık bir bendesi olduğuna onu inandırıyor, affedilmesini sağlıyor, İstanbul'a dönmesi konusunda Sultandan gerekli izni alıyordu. Bu sevinç Mustafa Fazıl Paşa'ya dönüş yolunda Sultan Abdülaziz'e Budapeşte'ye kadar refakat etme cesareti veriyordu. Mustafa Fazıl Paşa, Sultanın affına mazhar olabilmek için Galler Prensi'nin desteği ve özel girişiminin önemli rol oynadığını doğal olarak kimseye söylemiyordu.

Sultan Abdülaziz Londra'ya geldiği zaman Yeni Osmanlılar yerlerinden kıpırdamıyorlardı. Sadece Ziya Bey, Londra yakınındaki Brayton Kasabası'na çekiliyordu. Çünkü Sultanla karşılaşmak istemiyordu. Ona karşı gönlü kırılmıştı. Ziya Bey, Mabeyni Hümayun'da görevli bulunduğu sırada padişahın en yakın dostlarından biri olmuş, sevgi ve güvenini kazanmıştı. Oysa aynı Sultan, Âli Paşa'nın entrikalarıyla Kıbrıs mutasarrıflığı göreviyle Ziya Bey'i İstanbul'dan uzaklaştırmıştı. Kırgınlığı bu yüzdendi.

Sultan Abdülaziz Londra'daki bir tören sırasında başlarında kırmızı fesler bulunan bazı kişileri görmüştü. Fuat Paşa'ya dönerek, "Paşa, bunlar da kim?" diye sormuştu. Fuat Paşa gülümseyerek, "Sultanım! Onlar Mustafa Fazıl Paşa'nın müritleri. Avrupalılar onlara, Yeni Osmanlılar diyorlar," diye yanıt vermişti. Sultan Abdülaziz böylece Yeni Osmanlıları uzaktan tanımış oluyordu.

Sultan Abdülaziz'in Londra seyahati sırasında tatsız bir olay meydana gelmişti. Ortalıkta Sultanın yeğeni Şehzade Murad Efendi'yle Kraliçe Victoria'nın kızlarından birinin evlendirileceği dedikodusu dolaşıyordu. Sultan Abdülaziz buna tepki göstermişti. Aslında bu dedikoduyu ortaya atan Şehzade Abdülhamid'den başkası değildi. Şehzade Murad bu ziyaret sırasında Prens de Gal'in saygı ve sevgisini kazanmıştı. Yaratılış itibariyle uysal, terbiyeli, nazik ve zeki olan Şehzade Murad, İngiltere hanedanına kendisini sevdirmişti. Şehzade Murad'ın mason oluşu da, kendisi de mason olan Prens nezdinde olumlu bir etki yaratmıştı. Kraliçe Victoria'nın kızlarından birini Şehzade Murad'a vermeyi gönlünden geçirmesinde Prensesin Murad'a karşı ilgisi önemli rol oynuyordu. Ama ortada resmi bir teklif yoktu.

İşte Şehzade Abdülhamid abisine karşı duyduğu kıskançlık nedeniyle bu meselcyi gizlice amcası Sultan Abdülaziz'e açıklamış, Fuat Paşa'yı bu evlenme işine aracılık etmekle suçlamıştı. Şehzade Abdülhamid böyle bir evlilik gerçekleştiği takdirde, ağabeyi Şehzade Murad'ın Avrupa'nın en azametli ve en güçlü devletine damat olmasının kendi saltanatı için ileride önemli bir tehlike oluşturacağını sezinlemiş, söz konusu dedikoduyu amcasının kulağına fısıldamıştı. Kışkırtmaların etkisiyle tedirgin olan Sultan Abdülaziz, Fuat Paşa'nın en büyük düşmanlarından biri olan Mustafa Fazıl Paşa'yı çağırtarak konuyu ona açmış, bu konudaki fikrini sormuştu.

Sultan Abdülaziz, Mustafa Fazıl Paşa'ya, "Mustafa Fazıl Paşa, bu konuda görüşlerine yürekten inanırım. Sanırım siz de duymuşsunuzdur Şehzade Murad'ın İngiltere'ye damat olması söylentisini. Fuat Paşa'nın bu konuda aracı olduğunu duydum. Biliyorum, Fuat Paşa'nın bu işe teşebbüs etmesi, sırf bana karşı beslediği kin yüzündendir. Adam Şehzade Murad Efendi'yi İngiliz bir prensesle evlendirmek suretiyle benden intikam almak istiyor! Ben tamamıyla bu düşüncedeyim. Siz, bu işe ne dersiniz paşa?" diye sorunca Mustafa Fazıl Paşa sakin bir şekilde yanıtlamıştı:

"Şuna itimat buyurunuz ki Sultanım, hükümet üyeleriniz içinde size karşı kin ve intikam duygusu besleyecek adam yoktur! Hele Fuat Paşa gibi zekâsı, sağduyusu asla inkâr edilemeyecek bir kulunuzun, böyle yersiz ve manasız teşebbüse girişeceğine hiç kimse ihtimal dahi vermez!

Sultanım, siz de biliyorsunuz, Fuat Paşa ile pek sevişmeyiz. Hatta birbirimize karşı düşman gibiyiz. Ancak bu düşmanlık, sırf ikimiz arasındaki görüş ayrılığıyla ilgili bir düşmanlıktır! Bundan dolayı ben duygularımın değil aklımın emrettiğini söylemeye mecburum. Sultanım, Avrupa hükümdarları Doğulu hükümdarlara kolay kolay kız vermezler. Çünkü bizdeki birden fazla evlenme geleneği, onların işine pek gelmez! Bu durum onları ürkütür."

Sultan Abdülaziz, Mustafa Fazıl Paşa'nın bu açık ve mertçe konuşmasından memnun kalmıştı. Kendisini Toulon kentinden beri sadakatle izleyen, Birmingham Sarayı'nda ayaklarına kapanıp af dileyen, bu konuşmasıyla sadakatini ispatlayan, eline fırsat geçtiği halde bu kozu düşmanının aleyhine kullanmayan Mustafa Fazıl Paşa'ya Sultan Abdülaziz, "Paşa, İstanbul'a dönmene izin veriyorum! Hatta arzu edersen, hemen benimle birlikte gelebilirsin," dedi. Mustafa Fazıl Paşa Sultana teşekkür etti ve Avrupa'daki işlerini yoluna koymak için iki ay izin istedi. Sultanı dönüş yolunda Budapeşte'ye kadar izledi. Yeni Osmanlıların lideri Mustafa Fazıl Paşa'nın Avrupa macerası işte böyle sona eriyordu...

Onun hürriyet mücadelesinden geriye, Romen devrimci Ganesco'ya yazdırdığı o ünlü mektubu kalıyordu.

Softanın denizinde yıkanan günahkâr melek olmaz!
Kurnazlar, cahillerin başına Şeytanı öğretmen yaparlar.

KISIM: IX

Ali Süavi Avrupa'ya kaçtıktan sonra Saffet Yusuf'un gözüne uyku girmemişti. Sanki babasını kaybetmiş gibi üzgün ve şaşkındı. Üzüntüsünden günlerce ağzına tek bir lokma girmemişti. Annesi oğlunun durumunu gördükçe üzülüyor, çaresizlikten kıvranıp duruyordu.

"Sevgili Yusufum, günlerdir üzüntüden kendini yedin bitirdin. Derdin ne bilmiyorum? Çektiğin aşk acısı ise, söyle gidip isteyeyim sevdiğin kızı. Yok, başka bir şey ise, derdini söylemeyen derman bulamaz! Sen de söyle ki çaresine bakalım," dedi. Ama Saffet Yusuf'un ağzından "Yok bir şey!"den başka cümle çıkmadı.

Nasıl anlatabilirdi annesine, Ali Süavi ile birlikte ruhunun da gittiğini, içindeki boşluğu nasıl ve neyle dolduracağını bilmediğini. Ali Süavi onun için bir babadan öte gerçek bir öğretmen, ruhunu besleyen düşlerinin kaynağı idi. Benliğini, bilincini ondan akan aykırı düşüncelerle besliyor, bilmediği, görmediği, hatta hayal edemediği dünyaların sırrını onunla keşfediyordu.

Sonunda kararını verdi. Paris'e, onun yanına gidecekti. Ancak kendisini oraya götürecek ne para, ne pasaport, ne de yol gösterecek bir rehber vardı. Paranın bir kısmını, annesinin zor günler için bir köşede sakladığı paradan karşılamayı düşünüyordu. Gerisini arkadaşı Leon'dan isteyebilirdi. Bir de Andon vardı ama Andon'dan öyle yüklü bir paranın çıkacağına inanmıyordu. Çünkü o da kendisi gibi çulsuzun biriydi.

Konuyu Leon'a açtı. Leon, Saffet Yusuf'un düşüncesini pek tutarlı bulmadıysa da kendisine yardımcı olacağını, ayrıca konuyu babasına açacağını, çünkü onun Avrupa'da yakından tanıdığı

dostları olduğunu, kendisine onların yardımcı olabileceğini söyledi.

İki gün sonra Leon onu dükkâna çağırttı. Babası onunla görüşmek istiyordu. Heyecanla Galata'daki dükkâna gitti. Leon konuyu babasına önceden anlatmıştı.

Leon'un babası Moşe, bir kere de onun ağzından düşüncelerini dinledikten sonra, "Saffet Yusuf, seni dikkatle dinledim. Ne kadar kararlı olduğunu gördüm. Bu nedenle seni bir doktor arkadaşa göndereceğim. Adı Dr. Mavroyani. Kendisi ünlü bir saray hekimi. Saraydakilerin önemli bir kısmını tanır. Ona senden bahsettim. Sağ olsun ilgilendi. 'Gelsin, görüşelim! Eğer kafamız uyuşursa, sorununa bir çözüm buluruz. Hatta onun yurtdışında eğitimini bile sağlarız' dedi. Dr. Mavroyani'ye güvenebilirsin," dedi.

Saffet Yusuf, verilen adreste Dr. Mavroyani'yi buldu. Uzun uzun sohbet ettiler. Bu konuşma sohbetten ziyade Saffet Yusuf'un geçmişini, düşüncelerini irdeleyen, değişik soruları içeren bir tür sorgulamaydı. Saffet Yusuf soruların hepsini dürüstçe ve açık yüreklilikle yanıtladı. Sonunda anlaştılar. Dr. Mavroyani bir hafta sonra gelmesini söyledi.

Tekrar gittiğinde bütün belgeler hazırdı. Pasaportun yanı sıra onu Fransa'ya götürecek Fransız gemisi bileti ile kendisini uzun süre Avrupa'da geçindirecek para masanın üzerinde duruyordu. Dr. Mavroyani'ye göre bu gizli anlaşmanın tek koşulu nereye, niçin gittiği konusunda ailesine, hatta yakınlarına bile en ufak bir söz etmemesiydi.

Fransız gemisi sabah namazı sonrası Sarayburnu'ndan hareket etti. Marsilya'ya inince kendisini Batılı kıyafetiyle zarif bir zat karşıladı. Türkçesi düzgün olmasına karşın, aksanı yabancı uyruklu olduğunu belli ediyordu. Önce, İngiliz elçiliğinde önemli sayılacak bir zat ile görüştürüldü. Bu bir tür tanışma idi. Bu şahıs kendisine, sadece, acil ihtiyacı olduğunda gelmesini ama ayda bir düzenli olarak uğramasını söyledi. Ayrıca, gemiden inince kendisini karşılayan, soyadı Biberyan olan şahsın sürekli kendi-

siyle diyalog içinde olacağını belirtti.

Biberyan onu bir pansiyona yerleştirdi. Kayıtlara mesleğini yabancı öğrenci olarak yazdırdı. Saffet Yusuf'a bir hafta kadar burada kalacağını söyledi. Çevrede gezip dolaşmasını, gününü değerlendirmesini belirttikten sonra, hafta sonunda kendisini almaya geleceğini söyledi. Saffet Yusuf heyecanla Ali Süavi adını telaffuz etmeye başladığı anda Biberyan eliyle susmasını işaret etti. "Her şey zamanı gelince," dedi ve uzaklaştı.

Saffet Yusuf Paris'in sokak ve caddelerini tanımak için saatlerce dolaşıyordu. Şanzelize'de boydan boya iki kez gidip geldi. Kaldığı pansiyonu kaybetmemek için belli noktaları kafasında belirliyor, ona göre yön tayin ediyordu. Akşamları yorgun argın pansiyona dönüyor, erkenden yatıp uyuyordu. Sabahları pansiyonda düzenli kahvaltı yapıyor, akşamları dışarda sandviç gibi küçük şeyler yiyerek geçiriyordu. Parasını düzenli şekilde harcamaya özen gösteriyordu.

Bir gece Paris'i dolaşmaya çıktı. Lido, Moulen Rouge, Montparnese gibi gece hayatının yoğun olduğu yerleri dolaştı. Sokak fahişelerinin ısrarlı çağrıları karşısında şaşkınlığa uğradı. Ama hiçbir kadının davetine evet diyemedi. Şehir adeta onu büyüledi. Gecenin Paris'i gündüzünkinden daha canlı ve gizemliydi. Paris gündüz çalışıyor, gece eğleniyordu sanki. Saffet Yusuf kendini adeta bir karnavalın ortasında buldu. Paris'in büyüsü gözlerini boyadı, ruhundaki yalnızlığı daha da derinleştirdi. Hüzün yüreğini yakıp geçti.

Sultan Abdülaziz'i Budapeşte'ye kadar uğurlayıp Paris'e dönen Mustafa Fazıl Paşa, Yeni Osmanlıları 10 Ağustos 1867 günü Şanzelize'deki büyük konağında toplamıştı. Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultanla uzlaştığından kimsenin haberi yoktu. O gün aralarında uzun uzadıya konuşmalar oldu. Yeni Osmanlıların izleyeceği yolun ana çizgileri konuşuldu. Ama düşünceler ordan oraya savruluyordu.

Ali Süavi, *Muhbir* gazetesini Paris yerine Londra'da çıkarmak istiyordu. Namık Kemal ile Ziya Bey ise *Hürriyet* adlı yeni

bir gazete çıkarmanın peşindeydiler. İkisi de Ali Süavi'den hoşlanmıyorlardı. Bu nedenle birlikte olmak istemiyorlardı. Sohbet sırasında açık olarak fark edilmese de, Yeni Osmanlılar arasındaki ilk önemli yol ayrımı böylece başlıyordu.

Mustafa Fazıl Paşa müritlerini kaderleriyle baş başa bırakan bir şeyh gibiydi. Kafasında bin türlü düşünceyi evirip çeviriyordu. Şeytani planlarını uygulamaya koyma aşamasındaydı. Mustafa Fazıl Paşa yayın işleri için ortak bir sandık kurulmasını, gelirlerin bu sandıkta toplanmasını, yayın masraflarının buradan karşılanmasını öneriyordu. Bu sandığa başlangıç sermayesi olarak 250 bin Frank para koyuyordu. Bu para onları sessiz sedasız terk etmesinin bedeli idi. Mustafa Fazıl Paşa, Yeni Osmanlılar için ayrıca maaş öngörüyordu. Namık Kemal ve Rıfat Bey'e ayda ikişer bin, Ziya Bey'e üç bin, Agâh Efendi ile Ali Süavi'ye bin beş yüz, Ebüzziya Tevfik ile diğerlerine de biner Frank maaş ödemeyi taahhüt ediyordu. Bu aylıklar her ayın başında Paris ve Londra bankalarına Mustafa Fazıl Paşa tarafından düzenli olarak yatırılacaktı. Yeni Osmanlılardan, "Paşa, sen nereye gidiyorsun? Bizleri neden yarı yolda bırakıyorsun?" diye soran çıkmıyordu.

Ali Süavi 31 Ağustos 1867 günü Londra'da *Muhbir*'in ilk sayısını yayınlıyordu. Gazetenin birinci sayfasının ilk sütununa şu cümle konuluyor: "Muhbir, doğru söylemenin yasak olmadığı bir memleket bulur, yine çıkar." Ama bu ilk sayıda ne Yeni Osmanlılardan, ne de izleyecekleri yoldan tek bir cümle dahi söz edilmiyordu. Ali Süavi, gazetedeki ilk yazısında, "Geçici olarak Avrupa'da yerleşmiş bulunan 'Cemiyeti İslamiye'nin en büyük amacı, Osmanlı ülkelerinde kültür ve eğitimin ilerlemesine çalışmaktır." diye yazıyordu. Ali Süavi Yeni Osmanlılar yerine Cemiyeti İslamiye adını kullanıyordu.

Ali Süavi, *Muhbir*'in ikinci sayısında tamamen farklı bir kulvarda yürüyor. *Şark Meselesinin Bugünkü Hali* başlıklı makalesinde Doğudaki Hıristiyanların Müslümanlara karşı olan iftiralarından söz ediyor, Rusya'nın gizli gizli çevirdiği entrikalardan yakınıyordu.

Ali Süavi *Muhbir* gazetesiyle iyi kötü bir şeyler yazmaya çabalarken, Namık Kemal ile Rıfat Bey Fransa'nın Manş kıyısındaki Dieppe'de, Ziya Bey Passy ile Autevi arasındaki Pepinere'de bahçeli ve müstakil bir evde, Agâh Efendi Brüksel'de, Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler de Paris'in Saint Michael Bulvarı'ndaki muhteşem bir evde rahat ve huzurlu bir hayat sürüyorlardı.

Ayda bir defa Ziya Bey'in evinde toplanıyorlar, Davutpaşalı Kasap Arif Efendi adındaki eski bir İstanbulluya ev yemekleri, Parisli bir kadın aşçıya da alafranga Batı yemekleri yaptırıyorlar, birlikte yiyip eğleniyorlardı. Kasap Arif, içki meclislerinde sesiyle de yerini alıyordu. İlerki günlerde Namık Kemal İstanbul'dan gelen çağrı üzerine Paris'i terk edip yurda dönünce, tek başına kalan Ziya Bey *Hürriyet*'i çıkarmaya devam ediyor, gazetenin sorumlu müdürü olarak Kasap Arif'e imza attırıyordu.

Mustafa Fazıl Paşa'nın İstanbul'a dönüşünden kısa bir süre sonra, başsız kalan Yeni Osmanlılar arasında sürtüşmeler ve ayrışmalar başlıyordu. Gazete masrafları için bırakılan 250 bin Franklık sermaye bazılarının iştahını kabartıyordu. Namık Kemal İstanbul'a döndükten sonra tek başına *Hürriyet*'i çıkarmaya çalışan Ziya Bey aleyhinde Mustafa Fazıl Paşa'ya asılsız ihbarlar yağıyordu. Bu ihbar mektuplarının çoğunun Londra'dan yazılmış ve Hollanda'dan postalanmış olması dikkat çekiyordu. İhbarı yapan kişinin İngilizlere özgü kâğıt ve zarfı kullanması nedeniyle, şüpheler Ali Süavi üzerinde yoğunlaştırıyordu. Mustafa Fazıl Paşa bu ihbar mektuplarını Ziya Bey ve Namık Kemal'e adamı Sakanini aracılığıyla ulaştırıyordu...

Ancak Osmanlı'daki sürprizler hiç bitmez, umutlarla oynayanlar hiç eksik olmazdı. Altı ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra, gazetelerin yayımıyla ilgili sermaye olarak ayrılan para Namık Kemal ve Ziya Bey'e verilmeye devam ediliyor, Ali Süavi'ye *Muhbir*'in basılması için verilen para kesiliyordu. Sadece maaşının ödenmesine devam ediliyordu.

Saffet Yusuf, Ali Süavi'nin Londra'daki evinin kapısını çaldığında kapıyı orta yaşlı, güzel bir kadın açmıştı. Kadın donuk

gözlerle delikanlıyı süzmüş, hal tavır ve kıyafetinden Doğulu olduğunu anlamıştı. Kadın sorar gözlerle baktı. İngilizce olarak kimi aradığını sordu. Saffet Yusuf, "Ali Süavi Efendi'yi arıyorum," dedi.

Kadın onu içeriye buyur etti, doğruca Ali Süavi'nin çalışma odasına götürdü. Ali Süavi, Saffet Yusuf'u karşısında görünce şaşırdı. Adeta dili tutuldu. "Sen de nerden çıktın?" dercesine şaşkın şaşkın yüzüne baktı. Ardından, "Hoş geldin Saffet Yusuf! Seni hangi rüzgâr attı buraya?" diye sordu.

"Üstadım, yokluğunuza dayanamadım. Sizin sohbetinizi, düşüncelerinizi, varlığınızı özledim. Sizin yokluğunuzda İstanbul bana, kuru ve renksiz geldi."

"Gelmekle iyi yapmışsın! Ben de burada yalnızım. Yeni Osmanlılar beni bırakıp gittiler. Namık Kemal, Ziya Bey, Agâh Efendi, Mehmet Reşat gibi eski dostlar birer birer terk ettiler beni. Ben Londra'da *Muhbir*'i çıkarmanın mücadelesini veriyorum. Mustafa Fazıl Paşa ise onlara *Hürriyet* adı altında yeni bir gazete çıkarttırıyor. Benim gazetenin gelir musluğunu da kıstı."

Sonra arkasına döndü, konuşmaları tam olarak anlamasa da büyük bir dikkatle izleyen karısına Saffet Yusuf'u anlatmaya çalıştı. Ona bir oda hazırlamasını, Saffet Yusuf'un bir süre kalacağını söyledi. Kadın mutsuz bir yüzle, üst kata Saffet Yusuf'un odasını hazırlamaya gitti.

Ali Süavi'nin evlendiği bu İngiliz kadına Ziya Bey, Hasene adını takmıştı. Kadın aslında iyi bir eğitim görmüştü. Ancak yaşamını inişli çıkışlı bir şekilde geçirmiş, bilinmeyen nedenlerle hayat kadınlarının yaşadığı türden bayağı bir yaşam sürmüştü. Ali Süavi onu hayat kadınlarının yaşadığı özel bir yerde tanımıştı. Hasene anadili İngilizcenin dışında çok iyi Fransızca konuşuyordu.

Saffet Yusuf o gece deliksiz bir uyku çekti.

Tanrı'nın İblis'i eninde sonunda yok edeceği kesindi ama kötülüğü hoş görmesini insanoğlu bir türlü anlayamıyordu. Bunun yanıtını ancak İblis'in rolüne soyunanlar verebilirdi.

KISIM: X

Ayaşlı Mahir Mithat Sirkeci'den Boğaziçi vapuruna bindiğinde mutlu gözüküyordu. Mahir Mithat her yıl düzenli olarak İstanbul'a geliyor, dükkânların, evin ve çoluk çocuğun ihtiyacını görüyor, ufak kaçamaklarla gönül eğlendiriyor, huzurlu bir şekilde Ayaş'a dönüyordu.

Bu sefer de aynısını yapmış, Leon'un babası Moşe'nin Galata'daki dükkânından Ayaş'taki manifatura dükkânı için yıllık ihtiyaçlarını almıştı. Moşe istediklerinin yanı sıra yeni moda şeyler adı altında kendi istediklerini de satmıştı. Malları tanıdık bir nakliye firmasına teslim etmişti. İkisi de yapılan alışverişten mutlu gözüküyordu.

Mahir Mithat Moşe'yi yıllardır tanıyordu. Aralarında sıkı bir dostluk oluşmuştu. Moşe mal satışlarından sonra Mahir Mithat'ın gönül eğlendirmelerine ve çapkınlıklarına da arkadaşlık ediyordu. Mahir Mithat Ayaş'taki zahire dükkânı için Moşe'nin tavsiye ettiği Lübnan asıllı Maruniden tohumluk alıyordu. Tohumlar da kumaşlar gibi aynı nakliye firmasına yükleniyordu.

Mahir Mithat alışılmış alışverişlerini yaptıktan sonra Eminönü'ne geçmiş, Kapalıçarşı'yı dolaşmış, çocukları için şekerlemeler, yeni ayakkabılar satın almıştı. Karısı için Ermeni sarraf Zarifi'nin dükkânından yakut taşlı nefis bir yüzük almıştı. Karısını memnun edip koca bir yılı kurtarmak için hiçbir şekilde paradan kaçınmamıştı.

Şirketi Hayriye vapuru Marmara'nın mavi sularında Boğaz'a doğru yol alırken, mutlu bir şekilde havada uçuşan martıları seyrediyordu. Vapurun yolcuları azdı. Karşısında şık giyimli, her halinden yabancı olduğu belli, başında fötrü, elinde basto-

nu ile ilginç bir kişi oturuyordu. Mahir Mithat yabancıyı bir süre ilgiyle süzdü. Yabancı oralı bile değildi. Marmara'nın mavi sularında akıp giden esrarı yakalamanın peşindeydi. Boğaziçi sanki bir nehir, içinden geçenlerse huzur arayan ruhlardı. Ruhlar yüce ulviliğe tutunmak istercesine kol kola girmiş, birlikte ama sessizce uçuyorlardı. Bu gizemli ruhlar fani medeniyetler gibi kaçınılmaz sona boyunlarını eğmiş bir şekilde gidiyorlardı.

Yabancı Mahir Mithat'ın yüzüne bakmadan, "Boğaziçi'nin büyüsünü bilmem yeterince fark edebildiniz mi? Boğaziçi yabancılar için yaşama sevinci, yerliler içinse hüzün demektir! Deminden beri Boğaziçi'nin musikisini dinliyorum. Bilmem, o büyülü sesi siz de duyabiliyor musunuz?" diye sordu.

Mahir Mithat utanarak, "Ben bir şey duymadım beyim!" dedi.

"Utanmanıza hiç gerek yok! Belli ki buraların yabancısısınız. O büyülü musikiyi burada yaşayanlar duyamıyor ki siz duyasınız! Sanırım siz, Boğaziçi'ndeki o muhteşem mehtabı da içmemişsinizdir."

"Yok beyim, içmedim."

"Nerelisiniz? Nerden gelip nereye gidiyorsunuz?"

"Ayaşlıyım. Eşraftanım. Dükkânlarım için mal almaya geldim."

"Anlaşıldı... İstanbul'a, Boğaz'a yabancısınız. Ne büyük şansızlık! O zaman siz büyülü Beyoğlu gecelerini de tanımıyorsunuzdur."

Mahir Mithat, Moşe ile yaşadıklarını anlatmaktan çekinerek, "Haklısınız, tanımıyorum. Kısa süreliğine gelince olmuyor," dedi.

Şirketi Hayriye vapuru Galata rıhtımına yanaşıyordu. Yabancı, "Benim adım Emile. Fransız vatandaşıyım. Yukarıda, Tünel'in orda bir kitapçı dükkânım var. Eğer buyurursanız, birer kahve içelim. Bu arada laflarız," dedi. Mahir Mithat, Beyoğlu'na çıkacağı için bu davete evet dedi.

Mösyö Emile'in dükkânı Liberte, hemen Tünel'in başında

bulunuyordu. Küçük ama sevimli bir dükkândı. Tezgâhı ve rafları ağırlıklı Fransızca olmak üzere yabancı kitaplar dolduruyordu. Mahir Mithat hayranlıkla kitapları seyrediyordu.

Mösyö Emile, "Okumayı sever misiniz?" diye sordu.

Mahir Mithat yüzü kızararak, "Okumak kim, biz kim? Taşralı demek cahil demektir! Bizde okuma yazma bilen parmakla sayılacak kadar azdır," dedi.

"O zaman devletin işi kolay demektir. Çünkü cahilleri yönetmek kolaydır!"

"Haklısınız Mösyö Emile! Osmanlı'da cahiller cahilleri eğitir!"

Mösyö Emile bu söz üzerine güldü. Kahveleri içerken bir süre daha sohbet ettiler. Mösyö Emile akşama kadar işlerini görüp tekrar gelmesi konusunda onu sıkı sıkı tembihledi. Mösyö Emile kendisini misafir etmek, Beyoğlu'nu tanıtmak istiyordu.

Akşamüzeri Mahir Mithat kitapçı dükkânına tekrar geldi. Bir akşam çayı içip çıktılar. Lebon'da birer kadeh Napolyon şarabı içtiler. Mösyö Emile, bir Fransız lokantasında yer ayırtmıştı. Şef garson onları büyük bir saygıyla karşıladı. Özel misafirler için ayrılan masaya oturttu. Köşedeki piyanoda bir Fransız müzisyen yemek müziği çalıyordu. Kadın garsonlar yarı dekolte kıyafetlerle hizmet sunuyorlardı. Mahir Mithat gördüklerinden büyülenmişti. Daha önce Moşe ile gittiği yerlere hiç benzemiyordu. Moşe'nin Yahudiliği tuttuğu için onu hep ucuz, sıradan yerlere götürüyordu.

Masaların dolmaya başladığı sırada yanlarına orta yaşlı güzel bir kadın yanaştı. Mösyö Emile'e bakarak, "İyi akşamlar hayatım," dedi.

"Hoş geldin sevgilim. Sana misafirimizi tanıtayım. Mösyö Mahir Mithat. Kendisi Ayaşlı. Tüccar. Mal almak için İstanbul'a gelmiş. İlginç biri. Kendisiyle kısa sürede dost olduk."

Mösyö Emile'in karısı, Mahir Mithat'ın elini sıkarken gözlerinin içine bakarak, "Tanıştığıma memnun oldum Mösyö Mithat. Ben de Emile'in eşi Sabine," dedi. Mahir Mithat, Sabine'nin

elini sıkarken bir parça kızardı. Bu Sabine'nin gözünden kaçmadı. Kocasına dönerek, "Aşkolsun sevgilim! İnsan misafirimiz olduğunu daha önceden söylemez mi? Üzerime doğru düzgün şeyler alırdım!" dedi.

Mösyö Emile, "Sen her zaman güzelsin sevgilim!" dedi. Bu kez Sabine kızardı. Mahir Mithat masumiyetten kızaran yüzüne baktı. Etkilendi.

Yemek siparişini verdiler. Yemek yerken Mahir Mithat'ın eli ayağı titriyordu. Çatalı bıçağı nasıl tutacağını bilmiyordu. Bu nedenle doğru dürüst yiyemiyordu. Durumu fark eden Sabine, "Mösyö Mithat, çekinmenize hiç gerek yok! Burada biz bizeyiz. Nasıl hissediyorsan öyle davran," dedi.

Bu sözler Mahir Mithat'ı rahatlattı. İçkilerden birkaç yudum almışlardı ki Sabine omuzlarındaki şalı alıp sandalyesinin arkalığına astı. Bir anda Sabine'nin bütün şuhluğu ortaya çıktı. Elbisesinin üstü açıktı. Göğüs dekoltesi beline kadar iniyordu. Dolgun göğüsleri elbisenin kenarlarından dışarı sarkıyordu. Mahir Mithat'ın gözleri Sabine'nin göğüslerine takıldı kaldı. Sabine bakışlarını üzerinde hissetti ama oralı olmadı.

Yemeğin ilerleyen saatlerinde masaya yeni bir kadın yanaştı. Şuh bir kahkaha atarak, "Aşkolsun enişte! Böyle bir gece için beni nasıl unutursun? Hani buralarda bir söz vardır: Kambersiz düğün olur mu? Biricik baldızını böyle geceden mahrum edecektin. Alacağın olsun!" dedi.

Mösyö Emile, "Sen uçarı bir kuş gibisin! Nerede olacağın belli değil ki. Bir kavakta bir söğütte ötersin! Gel otur şöyle Gisele," dedi.

Gisele ablası Sabine'nin aksine hayat dolu birisiydi. Aynı zamanda ateşli bir kadındı. Mahir Mithat onu görünce derinden sarsıldı. Sabine kadınsı duygularla bunu sezinledi. Kız kardeşine dönerek, "Aşkolsun Gisele! Sen geldin, bizim pabucumuz dama atıldı. Görmüyor musun, Mösyö Mithat gözlerini senden alamıyor," dedi.

Mahir Mithat tepeden tırnağa kadar kızardı. Gisele, "Mös-

yö Mithat, siz ablamı dinlemeyin! Arı nerden bal alacağını bilir! Ayrıca, evlilere ne oluyor böyle? Hani Osmanlı'da bir şarkı vardır: `Evliye gönül verme, eve gider unutur' diye... Üzülmek istemiyorsanız, evlilerden uzak durun!" dedi ve ardından o şuh kahkahalarından birini daha attı. Yemek neşe içinde geçti. Gecenin geç saatlerine kadar içtiler.

Mösyö Emile ile Mahir Mithat'ın arasındaki dostluk, her geçen gün biraz daha ilerledi. Artık sık sık birlikte oluyorlardı. Mösyö Emile onu gece hayatının en üst noktalarındaki lüks yaşamla en derinlerde yer alan batakhanelerine taşıyor, İstanbul'u gerçek yüzüyle tanıtıyordu. Mahir Mithat Gisele'i bir türlü unutamıyordu. Onunla karşılaşacağı günü iple çekiyordu...

Şeytan saf değiştirdi, arştan aşağı düştü. İnsanoğlu ise yeryüzünde, düşeceği tuzakların karşısında buldu kendisini.

Tanrı insanoğluna iyiyle kötüyü seçecek özgürlüğü verse de, İblis'in kini ve tuzakları sonsuza kadar sürecek.

KISIM: XI

Ali Süavi akşamları evinde kültürel toplantılar düzenliyordu. Karısının da yardımıyla Londra'nın ileri gelen aydınlarını, özellikle Osmanlı topraklarında seyahat eden oryantalistleri davet ediyordu.

Ali Süavi Londra'daki evinden çıkmış, büyük bir heyecan içinde eteklerini savurarak gidiyordu. Bir eliyle de düşmesin diye sarığını tutuyordu. Karısı ile Saffet Yusuf ardından geliyorlardı. Ali Süavi bir İngiliz soylusunun yaptırdığı Türk hamamının açılışında tanıştığı ünlü oryantalist David Urquhart'in davetine gidiyordu. Türk hamamının açılışını yapan Sultan Abdülaziz'le konuşma fırsatı bulamasa da bu açılıştan en önemli kazancı, David Urquhart ile tanışması olmuştu. Bu tanışma sırasında uzun uzun sohbet etme fırsatı bulmuşlardı. Kısa bir süre sonra David Urquhart, onu evine davet etti.

David Urquhart yemek öncesi yapılan sohbet sırasında Ali Süavi'yi evinin üst katındaki bir odaya götürdü. Odada ağzına kadar kitapla dolu zengin bir kütüphane vardı. David Urquhart kitap ve dosyalarla dolu ayrı bir bölümü göstererek, "Sevgili dostum Ali Süavi Bey, şu gördüğünüz dosyalar otuz beş seneden beri Osmanlı hakkında yazmış olduğum kitap ve makalelerin müsvedde ve ön çalışmalarıdır," dedi. O sırada yanlarında bulunan konuklardan birisi Ali Süavi'nin kulağına eğilerek, "Sayın Urquhart, Osmanlı uğruna kendi kesesinden bugüne kadar kırk bin İngiliz Lirası sarf etti," dedi. Ali Süavi, şaşkın bir şekilde konuğun yüzüne baktı.

Aşağıya, konukların olduğu salona indiklerinde Urquhart'ın eşi Angelina yanında duran çocuklarından birinin yüzüne baka-

rak, "Yavrum! Seni İstanbul'a göndereceğim. Osmanlıları göresin ve onları tanıyasın diye. Ancak, Osmanlılar bitip tükenmeden seni gönderemeyeceğim diye de doğrusu kaygılanıyorum," dedi.

Ali Süavi irkilerek, "Madam, siz Osmanlı'nın gerçekten bitip tükeneceğini mi zannediyorsunuz?" diye sordu.

"Ali Süavi Bey, ben Osmanlıların kendi kendilerini yiyip bitirmelerinden korkuyorum!"

"Neden Madam?"

"Taklitle, Ali Süavi Bey, Batıyı taklitle!"

"Nasıl yani?"

"Sadrazam Fuat Paşa, sizce nasıl bir adamdır?"

"Mala, mülke, paraya dair işlere karıştırılmazsa iyi adamdır!"

"Ben size söyleyeyim, Ali Süavi Bey! Fuat Paşa, Osmanlı gibi bir adam değil Fransız gibi bir adamdır!"

Ali Süavi, Madam Angelina'nın taklitten ne kastettiğini anlamıştı.

"Haklısınız madam! Osmanlı'yı söylediğiniz gibi aşırı Batı hayranlığı ve taklitçi düşünce bitirecektir!"

O günden sonra Ali Süavi'nin yaşamına David Urquhart ile birlikte başka oryantalist dostlar girdiler. Onlar Ali Süavi'deki muhafazakâr düşüncenin temellerini ördüler. İngiliz oryantalistlerinden yeni bir oryantalist doğdu.

David Urquhart iyi eğitim almış, 1831'de İngiltere'nin İstanbul elçisi Sir Stratford Canning ile beraber elçilik görevlisi olarak İstanbul'a gelmiş, Doğuda ülkesinin ticari imkânları için araştırmalarda bulunmuştu. 1834'te tekrar İstanbul'a dönmüş, Mısır sorununda İngiliz ve Fransızlara karşı Osmanlı'yı savunmuş, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston zamanın İstanbul Büyükelçisi Lord Pansunby vasıtasıyla Urquhart'ı sınır dışı ettirmişti. 1847'de Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçilmiş, 1852 yılına kadar süren milletvekilliği boyunca yine Osmanlı'yı savunmuştu. Kırım Savaşı sonrası yalnız kalan Osmanlı Sultanına baskıyla Islahat Fermanı'nı ilan ettirmelerinden dolayı Fran-

sız ve İngiliz hükümetlerini eleştirmiş, iddia edilenin aksine Osmanlı'daki Hıristiyanların her zaman yerli Müslüman halktan çok daha iyi koşullarda yaşadıklarını ileri sürmüş, gizemli birisidir.

1855'te yayınlamaya başladığı *Free Press* adlı gazetesinde Osmanlıların kendi varlığına güvenerek dış müdahalelere müsaade etmemesini yazmıştı. David Urquhart Batılıların Osmanlılara yaptırmaya çalıştıkları reformlar, dış borç idaresi ve Rus tehlikesi konularında Batıya güvenmemeleri için Sultan Abdülmecid'e, Sultan Abdülaziz'e, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa ile Fuat Paşa'ya uyarı mektupları yazmaktan çekinmemişti.

Bu nedenle Ali Süavi David Urquhart'ta adeta kendini buluyordu. David Urquhart ruhunu okuyor, söylemek istediklerinin sözcülüğünü yapıyordu.

Bir gün Ali Süavi, Saffet Yusuf, David Urquhart ve bir arkadaşı Londra'da bir kafede oturmuş, sohbet ediyorlardı. David Urquhart şöyle konuşuyordu:

"Sevgili dostum Ali Süavi, bu ne biçim vurdumduymazlık ve körlüktür! Osmanlı Avrupa'nın teklif ettiği reform planlarının kendi idam fermanı olduğunu nasıl anlayamıyor? Osmanlı kendisine verilen dış borçların, kendisini mahvetmek için kullanılan bir tuzak olduğunu nasıl göremiyor?

İnan ki bu durum, adeta beni delirtiyor! Geçenlerde Sultan Abdülaziz'e, Foreign Affairs Commitee adına kalemc aldığım mektupta 'Osmanlıları ancak, geçmişte olduğu gibi Kuran hükümlerine aynen uyulmasının, İslamdaki meşveret meclisinin yeniden kurulmasının kurtaracağını' yazdım. Ama Sultan lütfedip mektubuma yanıt bile vermedi...

Ben bir Hıristiyan olarak, İslamın Hıristiyanlıktan farklı olarak çağın bütün ihtiyaçlarına en iyi şekilde yanıt vereceğine inanıyorum!"

Yanlarında oturan Butler Johnstone adlı kişi söze girdi:

"Dostum Urquhart, inan ki çok haklısın! Batı Osmanlı'ya karşı haksız ve çok acımasız davranıyor. Geçenlerde İngiltere

meclisinde Liberal Parti mensupları ile birçok İngiliz milletvekili Osmanlı aleyhine konuşurken, ben itiraz ederek Osmanlı'nın dünyanın en adil ve hoşgörülü devleti olduğunu, Batı çıkarları için Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini söyledim. Ama anlatamadım! Ne Batılı devletler ne de Osmanlı Sultanı Doğu Sorunu'nu yeterince anlayabilmiş değiller.

Ayrıca şunu da belirtmekte yarar görüyorum. Söyleyeceklerim için kusura bakmayın! Adına Yeni Osmanlılar denilen sizin grubunuz da Osmanlı'daki gerçek sorunları anlayabilmiş, Osmanlı'nın çıkış yolunu bulabilmiş değiller. Hepsi de Mustafa Fazıl Paşa'nın ardına takılmış giden, onun verdiği sese göre tuşlara basan acemi müzisyenler gibiler. Yeni Osmanlılar Osmanlı'da yaşamalarına karşın ülkelerini tanımıyorlar, halkını tanımıyorlar. O çok özendikleri, hayranlık duydukları Batıyı da hiç anlamıyorlar. Yeni Osmanlılar karanlık bir kuyuda yön bulmaya çalışan kör gibiler.

Biliyorsunuz, Mustafa Fazıl Paşa Sultanla anlaştı ve İstanbul'a döndü. Bu davranış idealist bir liberale yaraşır bir davranış değil! Çocuklarını yüzüstü bırakan vefasız bir babadan farksız. Sizlere para göndererek sevgisini parayla kazanmaya, dönekliğini gizlemeye çalışıyor. İnsan ya özgürlükçü mücadelenin yanında olur ya da karşısında. O sürekli yön değiştiriyor.

Avrupa'ya özgürlük mücadelesi için gelen Yeni Osmanlılara gelince. Sizler burada kendi kabuğunuza çekilmiş, küçük komünler halinde yaşıyorsunuz. Sizler Batının meclisini hiç gördünüz mü? İngiltere'nin ekonomik sistemini çözdünüz mü? Bizdeki temel hak ve özgürlükleri ne kadar tanıyorsunuz? Batı kurumlarının Osmanlı devlet sistemi ile ne kadarı uyuşacağını sanıyorsunuz?

Gerçeği söylemek gerekirse, aranızda Batıyı anlayabilmiş ve gerçek bir Batılı gibi düşünen bir tek Şinasi Bey var! Ama o da yalnız ve suskun. Mücadeleden kaçıyor. O sessiz bir kahraman.

Yeni Osmanlılara bakıyorum, Mustafa Fazıl Paşa'nın ardın-

dan türlü bahaneler üretip birer ikişer ülkelerine dönüyorlar. Ali Süavi Bey, bir tek siz mücadelenizi sürdürmeye kararlı gözüküyorsunuz. Devrim aykırı ruhlarla, akla dayanan kafalarla yapılır! Unutmayın, Batı Batıdır, Osmanlı da Osmanlıdır. Bilimsel açıdan baktığınızda siyah fareyle beyaz fareyi birleştirirseniz, gri fare doğar. Gri fare ne Batıdır, ne de Osmanlıdır!"

David Urquhart tekrar sözü aldı:

"Sultan Abdülaziz, Mustafa Fazıl Paşa'yı yeterince tanımıyor. Ben Sultan Abdülaziz'e bir sohbet sırasında, Mustafa Fazıl Paşa'nın sanılanın aksine her türlü idrakten yoksun, Osmanlı karakterinden hiçbir iz taşımayan, sahip olduğu muazzam serveti ülkesi için değil kendi çıkarları için kullanan, Avrupa'nın her türlü ahlaksızlığına bulaşarak yiyen bir adam olduğunu söyledim. Ayrıca bu konuyu 19 Mart 1867 tarihli *Diplomatic Review* dergisinde yazdım. Ama, Sultan hâlâ suskun.

Sevgili dostum Ali Süavi, varlığı din müessesesi ile kaim, toplumsal düzeni dini ilkeler üzerine oturmuş, kanunlarının ruhunu dinden alan Osmanlı'nın Halife-Sultanına laiklik teklifi yapan Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı'yı hiç tanıyamamış bir haramzadedir!"

Butler Johnstone, "Saygıdeğer Urquhart üstadım! Mustafa Fazıl Paşa'nın o ünlü mektubu ile ilgili olarak *Pall Mall* gazetesinde sert bir yazı yazdım. Osmanlı Sultanı'ndan, mevcut düzeni koruması, Osmanlı'nın ihtiyacı olan şeyin Batılıların sunduğu reformlar değil, kendi değerlerini zedelemeden kendi sistemini yenilemesi olduğunu söyledim. Sizin gibi benim yazıma da bir yanıt gelmedi," dedi.

Butler Johnstone, David Urquhart'ın takipçisi ve Forcign Affairs Commitee'nin faal bir üyesiydi. O da iyi bir eğitim görmüş, İngiliz Avam Kamarası'nda Muhafazakâr Parti'nin milletvekili olarak görev yapmıştı. Butler Johnstone, dostu David Urquhart'ın kaleme aldığı mektubu Sultan Abdülaziz'e sunmak için İstanbul'a gelmiş, fakat İngiliz Elçiliği'nin engeliyle karşılaşmıştı. Babıâli İngiliz hükümetinden çekindiği için kendisine

destek olmamış, o da Sultan ile görüşemeden Londra'ya geri dönmek zorunda kalmıştı. Ali Süavi daha sonra bu mektubu çevirerek gazetesi *Muhbir*'de yayınlayacaktı.

Sohbetin koyulaştığı sırada, kafenin önünden geçmekte olan Charles Wells onları görünce durdu. Gülerek yanlarına geldi, selam verdi. Charles Wells, Ali Süavi'nin dışında *Muhbir* gazetesinde açık imzası olan tek yazardı. Charles Wells de Foreign Affairs Committee'ye üye, Urquhart ile Johnstone'un yakın dostu olan bir gazeteciydi. *Muhbir*'deki yazıları nedeniyle Ali Süavi ile dost olmuştu. Charles Wells konuşmaları bir süre dinledikten sonra söze karıştı:

"Ali Süavi dostum, Osmanlı kendisine güveneceğine yabancılardan medet umuyor. Osmanlı Devleti sahip olduğu politik avantajlarının farkına varır ve bunları iyi değerlendirirse, başta Rusya olmak üzere her siyasi savaştan başarılı çıkar. Kırım Savaşı'na, İngiltere ve Fransa çıkarları icabı burunlarını sokmasalardı, Osmanlı tek başına Rusya'ya karşı durabilirdi. Unutma ki yardım edenler, her zaman hasılata ortak olmak için yardım ederler. Önce kurtarırlar, sonra kendileri hakim olurlar.

Avrupa'nın başta Girit olmak üzere diğer iç meselelerinden dolayı Osmanlı Devleti'ne müdahaleye kalkışması son derece yersizdir. Osmanlı, Hindistan'da Müslümanlara zulmediliyor diye İngiltere'ye müdahale etse, İngiltere acaba bunu kabul eder mi? Avrupalıların ve Rusya'nın Girit'e yardım göndermeleri gibi, Osmanlılar da İrlanda'ya yardım etse, İngiltere buna ne der?"

David Urquhart kinayeli bir şekilde, "Sevgili Wells, benim Sultana yönelik yazdığım mektubu, Avrupa gezisi sırasında Sultan Abdülaziz'e o kadar güzel tercüme ettin ki, Sultan seni hayranlıkla ve ağzı açık olarak dinledi. Bu yüzden Sultanın takdirini kazandın. Şimdi senden ricamız, bizim burada anlattıklarımızı da Sultana anlat! Belki seni yine dinler. Böylece, Osmanlı'ya bizim de bir faydamız dokunmuş olur," dedi. Hep birlikte gülüştüler.

Charles Wells, yarım kalan konuşmasını sürdürdü:

"Osmanlı halkının üzerinde anlaştığı ortak bir dilin olmaması, büyük sıkıntılar doğuruyor. Halk farklı, Babıâli farklı, Sultan farklı diller konuşuyor. Osmanlı'da göreve giden yabancı büyükelçiler ve konsoloslar, Osmanlıca öğrenmeye tenezzül etmiyorlar. İşlerini İngilizce ve Fransızca bilen gayrimüslimlerle görüyorlar. Bu yüzden Müslümanları yeterince anlamıyorlar ve tanımıyorlar. Ne yazık ki Osmanlı Devleti kendi dilini hariciyesinde bile kullanamıyor. Bu ne hüzünlü bir trajedidir! Bana göre Osmanlı kendi dilini bilmeyen yabancı büyükelçileri ülkesine sokmamalıdır!" dedi.

Bu kez Johnstone söz alarak, "Sayın Wells, bu durumda aramızda Osmanlı'nın kapısından en rahat girecek kişi sen görünüyorsun!" dedi. Tekrar gülüştüler...

Yeni Osmanlılar ülkelerini oryantalistler kadar tanımadıkları için, aslında bu acı gülüşü ne yazık ki yüreklerinde duyamıyorlardı.

İsa, insan ile Tanrı arasında uzlaşma sağlamak için Tanrı'ya sunulmuş bir kurbandı.

Osmanlı da Batının aç kurtları için yem olmayı bekleyen kuzudan farksızdı.

KISIM: XII

Sadrazam Âli Paşa'nın ölümüyle herkes bir oh çekmişti. Her ölüm, yeni bir umudun başlangıcıdır. Ama her ölüm umut edene yeni oyunlar oynamaktan büyük zevk alır. Yeni Osmanlılar Osmanlı'nın kurtuluşunun Sadrazam Âli Paşa'nın ölümüyle başladığına inanıyor, kendisi için o günü bayram telakki ediyordu.

Aynı sevinci Sultan Abdülaziz de fazlasıyla duyuyordu. Osmanlı'da gölge Sultan olmaktan kurtuluyordu. Ali Paşa'nın elinde tuttuğu yetkiler, bir anda kendisine geçiyordu. Artık diğer Osmanlı Sultanları gibi mutlak iktidar sahibi oluyordu. Ali Paşa'dan emanetini devralıyordu.

Oysa Osmanlı düzeni, yeni Âli Paşalar yaratmakta gecikmezdi. Osmanlı'da bütün umutlar yarım, bütün sevinçler insanın kursağında kalırdı. Osmanlı mutsuzluklar ülkesiydi. Osmanlı'da acı ve hüzün atbaşı giderdi. Osmanlı insanoğluna acı kader yazmaktan geri durmazdı.

Âli Paşa'nın Girit'teki karışıklıklar üzerine kaleme aldığı 30 Kasım 1867 tarihli mektup Osmanlı'nın kötü yazgısının adeta panoramasını çiziyordu. Söz konusu mektup Osmanlı'nın geçmişi üzerine Fatiha okuyor, geleceğe dönük olarak Osmanlı'nın yeni dualara ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Çünkü mevcut dualar Osmanlı'nın kurtuluşu için yeterli gözükmüyordu.

Osmanlı, Sultanıyla, sadrazamıyla, paşasıyla, memuruyla, ulemasıyla, okuryazarıyla, dertlerinin ne olduğunu gayet iyi biliyor ama kimse parmaklarını oynatmıyordu. O hep dışardan gelip kendisini kurtaracak kahramanlar bekliyor, böyle bir kahramanı göndermesi için gece gündüz Tanrı'ya yakarıyordu. Devşirmeler Sarayı ve Babıâli'de yaşayanların, "Osmanlı'nın çöküşünde be-

nim hiçbir suçum yok!" demeye dili varmıyordu.

Âli Paşa adeta kendisinin ve Osmanlı Devleti'nin vasiyetini yazdığı o mektupta özetle şunları söylüyordu:

"Dünyanın genel gidişatı ve Avrupa milletleri ve onların hakimiyeti altındaki devletlerin içinde bulunduğu değişimler, Osmanlı İmparatorluğu'nu da tehdit etmektedir. Avrupa'nın genel siyasetinin bu kadar karışık olduğu şimdiye kadar görülmemiştir. Rusya'nın entrikaları da Osmanlı İmparatorluğu'nda hiç bu kadar geniş bir hareket alanı bulmamıştır. Rusya 15-20 yıl önce Yakındoğu'nun işlerini karıştırmaya başladığı zaman, İngiltere ve Fransa'yı karşısında bulmuştu. Onların tehdidi, Rusya'yı geçici bir zaman için durdurdu. Babıâli, böylece Rus tehdidinden korunmuş oldu...

...Fransa, Avusturya'nın İtalya üzerindeki etkisini bertaraf etmek için harekete geçti. Bu durum, Rusya'nın yararına olan yolları açtı. Fransa, sanki ortada hiçbir anlaşma yokmuş gibi bütün işlerimize, özellikle de Romanya, Sırbistan, Karadağ, Suriye ve Girit ile ilgili meselelerimizde aleyhimize olacak şekilde karıştı. Fransa, 'her milletin kendi yöneticisini ve yönetim biçimini seçme hakkına sahip olduğu ve hiçbir milletin, kendi iradesi dışında başka bir milletin egemenliği altına girmeye zorlanamayacağı' şeklinde ihtilalci fikirler ortaya atınca, bütün milletlerin ama öncelikle bizim Hıristiyanların kafalarını karıştırdı...

...Rusya, Polonya meselesini güç kullanarak, kölelik konusunu da aklıselimiyle çözmeyi başardığı için içteki bütün sıkıntılardan kurtulmuştu. Diğer devletlerin zayıf düşmesi sonucu güçlü bir devlet konumuna geldi.

Rusya'nın Büyük Petro zamanından beri Yakındoğu ülkelerine, özellikle bütün devletlerin imrendiği Osmanlı İmparatorluğu'na ait ülkelere göz diktiği ve oralarda yıkıcı faaliyetlerini sürdürdüğü malumdur. Rusya bir yandan Hıristiyan reayayı Babıâli'ye karşı ayaklanmaya kışkırtmakta, diğer yandan yalan ve iftiralardan örülmüş bir perdenin arkasına saklanarak liberalizmden, özgür milletler prensibinden yana olan Avrupalıların gözü-

nü sinsice boyamaya çalışmaktadır. Sınırlarını genişletmek amacında olmadığını ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak istemediğini ileri sürerek, sadece dindaşlarının Osmanlı egemenliği altında zulüm ve aşağılanmaya maruz kalmasına tahammül edemediğini söylüyor. Bu nedenle Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ı isyana teşvik ediyor...

...Rusya, milliyet prensibini ileri sürerek birkaç defa isyan bayrağını açan Polonya'yı zor kullanarak tekrar egemenliği altına aldığı ve daha geçenlerde Polonya milletini baskı ve zulümle kıyıma uğrattığı halde, aynı Rusya Babıâli'ye karşı milliyet prensibini ileri sürerek Hıristiyan milletler arasında kışkırtıcı faaliyetlerine daha da hız vermektedir.

...Düşmanlarımız Müslüman halkı ve devletini yok etmeye çalıştığına göre, bizi felakete sürükleyen bu girdaptan Allah'ın da yardımıyla kurtulmak için kısmi çarelere başvurmalıyız. Hâlihazırdaki durumumuzu, mümkün olduğu kadar zamanımızın icaplarına uydurmalı ve isyancılarla, dış düşmanlarımızın ortak planlarını bozmak için acele etmeliyiz. Ne yazık ki bunda geç bile kaldık...

...Babıâli şu anki haliyle, hem içerdeki huzursuzlukları bastırma hem de dış ülkelerle çıkabilecek anlaşmazlıkları çözme imkânına sahip değildir. Bu şartlar altında Rumeli üzerindeki egemenliğimiz tamamen kalkarsa, Epir ve Teselya Yunanistan ile Bosna-Hersek ve Bulgaristan ise Sırbistan ile birleşir. Bu nedenle söz konusu eyaletlerin ayrı birer prenslik haline getirilmesiyle, Romanya ve Sırbistan gibi sadece şekil itibariyle Babıâli'ye bağlı kalması mümkündür. Bu yüzden, kendiliğimizden taviz vermeyip yabancı güçlerin ısrarla istedikleri tavizlerin sadece yüzde onunu versek dahi bağımsızlığımız elden gider...

...Günümüzde geçerli olan temel görüşler, bütün insanların hür ve diğerleriyle eşit olduğu, her insanın mensubu olduğu toplumun kurumlarıyla ilgili konularda mevkisine göre söz hakkına sahip olduğu, hatta bu kurumların meydana getirilmesinde ve teşkilatlandırılmasında din ve ırk farkından dolayı hiçbir ayrım

yapılmadan söz sahibi olduğu ve herkesin yetenekleri ve liyakatine uygun olarak her göreve ve makama gelebileceği şeklinde özetlenebilir. Bu görüşler, şimdi bütün Avrupa devletlerinde hakimdir. Bir kişi bir göreve getirileceği zaman o ülkelerde Katolik, Protestan, Musevi, ateist gibi kavramlar artık dikkate alınmamaktadır...

...Gayrimüslim tebamız, çocuklarını ve akrabalarını Avrupa ve Yunanistan'a göndermekte, hatta parası olmayanlar bile bu amaç için masraflarını kısmakta, borca girmekte ve daha başka yollara başvurmaktadırlar. Çocukları işlerini yürütmek ve devlet hizmetinde çalışabilmek için gerekli bilgileri bu şekilde edinmektedirler. Yukarıda anlatılan prensipler zihinlerine yerleştiği için, kendi halkı adına büyük ümitler besleyen insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. 'Biz de bu memleketin tebaasıyız, ancak Müslüman olmadığımız için bir yığın angarya ve hizmetle yükümlüyüz ama haklar konusunda Müslüman vatandaşlarla eşit değiliz ve aşağılanmaktayız!' demektedirler. Bu tür konuşmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Huzuru bozmak isteyen dış güçler de bu zihniyeti durmadan körüklediği için gelecekte durumumuz daha da zorlaşacak, reayanın itaatini sağlamak imkânsız hale gelecektir...

...Bunu önlemenin yolu, reayanın durumunu yabancı ülkelere gitmesine gerek kalmayacak şekilde düzeltmek ve böylece işlerimize karışmak isteyen yabancı güçleri bununla ilgili bahanelerden mahrum etmekten geçmektedir. Bu hedefe varmak için alınabilecek en etkili tedbir şudur: Reaya, düşünce ve eğitim alanında daha serbest bırakılmalı ve diğer büyük devletlerin kendi vatandaşlarını nasıl koruduklarına bakıp yabancılara umut bağlamalarına meydan verilmeden, istekleri meşru Sultan tarafından karşılanmalıdır. O zaman yabancı ülkelerden yardım beklentileri de boşa çıkacaktır. Başka bir ifadeyle reaya, eşit muamele, kamu görevlerinde çalışarak para ve mevkii sahibi olabilme imkânı ve diğer haklar bakımından yabancı ülkelerin vatandaşlarından aşağı kalmadığına ikna olmalı, kendini Müslüman bir devle-

tin boyunduruğu altında gibi değil, herkese aynı şekilde kol kanat geren, mükemmel bir hükümdarın hizmetkârı ve tebası olarak görebilmelidir.

...Reayaya, şerefli mevkilere gelmemeleri için Osmanlı'daki bütün kapılar kapalıdır. Yüksek kamu görevleri sadece bir tek milletin mensuplarına açıktır. Oysa devlet gelirinin üçte ikisini temin edenler gayrimüslimlerdir...

...Eğitim işini ihmal ettiğimiz maalesef acı bir gerçektir. Etrafımızdaki medeni milletlerle aynı seviyeye gelmek için uğraşmıyoruz. Hıristiyan tebamız olmasaydı, bu devleti idare edemezdik. Gayrimüslimlere iki yüz yıl öncesi gibi muamele etmeye devam edersek, bir şekilde gözlerini bağlamayı başarsak bile, bizdeki Hıristiyanların koruyuculuğunu yapan iki yüz milyonu aşkın hür Hıristiyan vatandaşın yaşadığı güçlü devletleri yok sayamayız, onların entrika ve müdahalelerini önleyemeyiz.

...Ne yaparsak yapalım, etrafımızı Çin Seddi gibi örsek de eğitim görmüş milletler bizi yine de yenecek ve zamanla sahip olduğumuz her şeyi elimizden alacaklardır.

...Bir diğer ciddi şikâyet, mahkemelerimizle ilgilidir. Bu konuda da çareler aramalıyız. Mısır'da yapıldığı gibi bir medeni kanun çıkarmalıyız. Reaya ile kendi vatandaşlarımız arasındaki davalara karma mahkeme heyetleri tarafından bakılmasını sağlamalıyız. Bu Şeriata kesinlikle aykırı değildir.

Kısacası, bütün tebaanın –sadece din işleri hariç– kaynaştırılması, değişik milletler arasında var olan kıskançlığı bertaraf edilmesi ve bizi tehdit eden tehlikeleri önlenmesi, tek çaredir!"

Âli Paşa'nın bu lâhiyası, "imamın söylediğini yapacaksın, ama gittiği yoldan gitmeyeceksin" diyen atasözü gibiydi...

Babası Devşirmeler Sarayı'nın has bahçesinin kapıcısı olan, kendisi ise Osmanlı sadrazamlığına kadar yükselen Âli Paşa acaba bu ileri görüşlülüğü nereden alıyordu?

Âli Paşa İstanbul'un Mercan semtinde doğmuş, mahalle mektebinde okumuş, Yakup Ağa adındaki hocadan Kuran okumayı öğrenmiş, Sultanahmet Camii'nde Hoca Mecid Efendi ad-

lı müderristen Fars dili ve edebiyatını öğrenmişti. Babasının tavassutu ile on beş yaşında Divan Kalemi'ne stajyer memur olarak girmiş, Tercüme Odası'nın kütüphanesinde Fransızca dersleri veren Fransız Akademisi üyesi George Sardoux'dan Fransızca öğrenmiş, George Sardoux tarafından Tanzimatçı sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya tanıtılmıştı. Mustafa Reşit Paşa elçi olarak Paris'e giderken onu da beraberinde götürmüş, eğitimini geliştirmesi için Paris'teki Saint Barbe Lisesi'ne yerleştirmişti.

Âli Paşa devlet hayatına girişinden ölümüne kadar sadık kaldığı merkeziyetçi siyaset anlayışını, Sait Barbe Lisesi'nde muhafazakâr ve monarşik yönetim düşüncesini telkin eden eğitimci papazların etkisiyle kazanmıştı. Söz konusu mektup, onun Osmanlı'ya veda mektubuydu. Yapmak istediklerini değil yapamadıklarını dile getiriyordu.

Âli Paşa, Sedan'da Rusya ile karşı karşıya gelen Fransa lehine destek verilmesi için İngiltere Başbakanı Gladstone'a çağrıda bulunuyor ama İngiltere bu konuda suskun kalıyor, en büyük rakibinin devre dışı kalmasını sağlıyordu. Bu değişimin Avrupa'daki dengeleri değiştireceğini iyi bilen Âli Paşa, büyük bir hayal kırıklığı yaşıyordu. Almanya, İngiltere ve Rusya, yeni güç dengesi olarak ortaya çıkıyor, Osmanlı Rus tehlikesi karşısında İngiltere için tam bir kedi-fare oyununa tabi tutuluyordu.

Âli Paşa'nın ölümünü hızlandıran bazı gelişmeler olmuş, çeşitli dedikodular paşanın ölümünü yaşanan bu olaylara bağlamıştı. Kamuoyunu sarsan ilk olay, doğrudan Âli Paşa ile ilgili olmasa da onu dolaylı yoldan etkileyen bir gelişmeydi. Ziya Bey bir makalesinde Mısır'daki veraset değişimiyle ilgili olarak, "Bunda şeytanın parmağı var!" diyerek Âli Paşa'yı dolaylı bir şekilde maddi menfaat sağlamakla suçluyordu. Bu makale İstanbul siyasi çevrelerinde bomba etkisi yapıyordu.

Aynı etkiyi Âli Paşa da hissetmesine karşın suskun kalıyordu. *Hürriyet* gazetesindeki söz konusu haberi soranlara, "*Hürriyet* gazetesi mi? Doğrusu o gazeteyi ne bir yerde gördüm ne de bir kere olsun okudum!" diyordu. Oysa aynı Âli Paşa, zaptiye

müşiri Hüsnü Paşa'ya, *Hürriyet*'in İstanbul'a sokulan her nüshasının önce kendisine getirilmesini emir buyuruyordu.

Ziya Bey ikinci makalesinde daha tehlikeli bir kulvara giriyor, Osmanlı'da da tıpkı Mısır'daki gibi veraset usulünün değiştirileceğini söylüyor ve şunları yazıyordu:

"Osmanlı saltanatında eskiden beri var olan veraset usulünün değiştirilmesi, Şeriat açısından caiz ve mümkün değildir! Çünkü geniş halk yığınlarını kapsayan her türlü meselede Şeriatın fetvası ve rızası şarttır! Şeriatın fetvası ve rızası ise, geniş halk yığınlarının menfaatlerini korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülükten sapılmasına akıl, mantık ve din bakımından imkân yoktur!"

Ziya Bey, Osmanlı'daki veraset değişiminin Şeriata aykırı olduğunu söyleyerek Âli Paşa'yı halk nezdinde suçlu duruma düşürüyordu. Bunda da başarılı oluyordu. Oysa Ziya Bey bir şeyi unutuyordu: Osmanlı'da fetva, anlatılışa ve isteğe göre verilirdi.

Bu yıllar Sultan Abdülaziz'in bütün yetkileri eline alma tavrı içine girdiği yıllardı. Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati sonrası yakından tanıma fırsatı bulduğu Fransa imparatoru III. Napoléon ile Osmanlı'nın yıllarca başına bela olmuş Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın diktatörce tavırlarını benimsiyor, onlar gibi tüm yetkileri bünyesinde toplamaya karar veriyordu.

Sultan Abdülaziz bir yıl önce İngiltere Kraliçesi Victorya'ya yapmış olduğu ziyareti iade etmek üzere İstanbul'a gelen Galler Prensi ve Prensesi onuruna verilen Pera'daki İngiliz Sefarethanesi'ndeki yemeğe katılarak, yabancı toprağına korkusuzca ayak basarak ve Britanya Milli Marşının eşliğinde kolunda Galler Prensesi olmak üzere salona girerek korkusuz olduğunu cümle âleme ilan ediyordu.

Geçmişte Mısır'daki veraset işinin değiştirilmesinin baş sorumluları olarak Âli ve Fuat Paşaları gösteren Ziya Bey'e, ortada bu tür bir çalışma yokken, Osmanlı'da veraset değiştirme işini ortaya atarak tarihi neden yanılttığı sorulunca, "Sen bacanın

eğriliğine bakma, dumanın doğru çıkmasına bak!" dedikten sonra, "Ben tam can alacak noktayı buldum. Bunu hedef alıp bir taşla iki kuş vurdum!" diye mutluluğunu dile getirmekten çekinmiyordu. Çünkü Ziya Bey iç hesaplaşmanın peşindeydi. Her Yeni Osmanlı gibi onun da ayrı bir kuyruk acısı vardı...

Ziya Bey'in tarihi yanıltıcı bu tür taşları hiç bitmeyecekti.

Sadrazam Âli Paşa'yı asıl tedirgin eden şey, vaktiyle Mustafa Fazıl Paşa'yla ilgili olarak bir sohbet sırasında Ziya Bey'e söylediği, "Onu beklediği Mısır verasetinden mahrum etmem benim en fazla yarım saatimi alır!" sözünün Ziya Bey tarafından kamuoyuna açıklanmasıydı. Bunun sıkıntısını içinde taşırken bir gün, *Zafernâme* adlı hicvinin yayınlanmasıyla daha da sarsıldı.

Âli Paşa büyük bir öfkeye kapıldı. Anlaşılıyordu ki kendisini çok ince ve alaylı bir dille hicveden bu manzume, şahsına karşı açılmak üzere bulunan bir savaşın başlangıcıydı. Bu başlangıç gösteriyordu ki, Yeni Osmanlıların bu türden savaşları genişleyerek sürüp gidecekti. Bu manzumenin Ziya Bey'in kaleminden çıktığını, o da herkes gibi çok iyi biliyordu.

Ziya Bey bu manzumede Âli Paşa'nın çok sevip tuttuğu üç devlet adamının ağzından, onun merkeziyetçi düzenini hicvediyordu. Bu manzumede Ziya Bey, Mısır ve İstanbul'un iki imansız ve zalim adamın eline düştüğünü, bunların ne Tanrı'dan korktuğunu ne de halktan utandığını, bunlardan birinin Mısır'daki Firavun'un tahtında oturduğunu, diğerinin de onun adaşı olduğunu, Tanrı'dan Müslümanları Mısır Valisi İsmail Paşa ile Sadrazam Âli Paşa'dan kurtarmasını yazıyordu.

Ziya Bey söz konusu *Zafername*'yi, "Ey Âli Paşa, bu devleti mütemadiyen sana muhtaçmış, ortalıkta senden başka devlet adamı yokmuş gibi göstererek sürekli aynı makamda kalacağından ümidini kes! Sanki kötü ve değersiz varlığının çok mu gereği var sanıyorsun? Hey teres, dünyayı boynuzlarınla mı ayakta tutacağını zannediyorsun?" diye bitiriyordu.

Namık Kemal ve Ziya Bey'in dışında Şinasi de Âli Paşa'ya düşmandı. Şinasi, Meclisi Marif'de görevli iken, sakalını uzat-

madığı için Ali Paşa memuriyetten uzaklaştırılmasına neden olmuştu. Bu nedenle Şinasi İstanbul'da huzursuz günler geçiriyordu. Beklenmedik bir olay imdadına yetişiyordu. Şinasi'nin daha önce devlet aracılığıyla eğitim için gittiği Paris'te 1848 İhtilali olmuş, devrimci gençlerle birlikte Fransız bayrağını Panteon'un kubbesine dikmişti. Şinasi'nin Paris'ten arkadaşı olan Sait Sermedi adlı Arnavut gencin Âli Paşa'ya suikast düzenleme hazırlığındayken yakalanması ve hapse atılması üzerine, Şinasi kendisinin de bu olaya bulaştırılmasından korkarak *Courrier d'Orient* gazetesi sahibi Jean Pietri'nin yardımıyla yurtdışına kaçıyordu.

Yeni Osmanlılar, Fransız Devrimi'nin değişmez sloganı olan "adalet, eşitlik ve kardeşlik" yolunda örgütlenme, anayasa ve özgürlük için kavga verme yerine Âli Paşa'ya karşı duydukları kuyruk acısıyla yarattıkları hayali yel değirmeniyle savaşma yolunu seçiyorlardı.

Âli ve Fuat Paşalar, Osmanlı'ya Sultan olmaları gerekirken yanlışlıkla sadrazam olmuşlardı. Sultan olsalar onları sorgulayacak tek bir Yeni Osmanlı çıkmazdı. Osmanlı'da aydın geçinenler gölgeleriyle savaşmaktan hep mutlu oluyorlardı.

Yeni Osmanlılar günaha batmış Osmanlı sadrazamlarıyla Tanrı'nın gölgesi Sultan arasında uzlaşı sağlayacak Mesih rolünü oynuyorlardı...

KISIM: XIII

Fatma Zehra'nın kardeşi Hilmi Ziya ülkenin doğusuna gönderilmişti. Doğuda bazı kıpırdanmalar başlamıştı. Bir yandan Ermeniler diğer yandan Emirliklerin dağılmasıyla otorite boşluğu yaşayan başıboş Kürt aşiretleri arasında başgösteren huzursuzluklar İstanbul'u rahatsız ediyordu. Bu nedenle Kürt aşiret reisleriyle gerekli ilişkiyi kurmak, Ermeni çeteleriyle Osmanlı lehine gerekli girişimleri yapmak üzere, Hilmi Ziya Doğu Anadolu'ya gönderilmişti.

Aylardır Van, Harput, Diyarbakır, Mardin yörelerinde dolaşan Hilmi Ziya, son günlerde Diyarbakır yöresindeki bir şeyhin misafiri olarak kalıyordu. Geçici olarak başlayan bu misafirlik, şimdilerde zorunlu bir konaklamaya dönüşmüştü. Çünkü Hilmi Ziya o bölgedeki Kürt aşiret reisinin kızı Berfin'e âşık olmuştu. Bu yüzden bir türlü orayı terk edemiyordu. Bu ilgiye Berfin de aynı şekilde karşılık veriyordu. Ancak kızın ailesi bu ilişkiden habersizdi. Berfin kar tanesi demekti. Adı gibi o da naiflik, güzellik ve canlılık kokuyordu.

Hilmi Ziya at sırtında günlerce o şehir senin bu kasaba benim dolaşıyor, onca yorgunluğa rağmen tekrar Diyarbakır'a dönüyor, doğruca Berfin'i görmeye gidiyordu. Gelişini aşiret içerisinde dikkat çekmesin diye çeşitli bahanelere dayandırıyordu. Bütün çabasına rağmen çoğu kez Berfin'i göremeden geri dönüyordu. İçi nice duygu seliyle dolup taşarken, aradığı huzuru bulmak için kendini doğruca Şeyh Halid'in yanına atıyordu. Şeyh Halid son derece bilgili, bilgili olduğu kadar İslama farklı açılardan bakan birisiydi. Hilmi Ziya'yı sevmişti. Onun civanmert ve insansever yanı şeyhi etkilemişti. Şeyh Halid'in dogmatik din

anlayışından uzak, eleştiri ve hoşgörüye açık tavrı da Hilmi Ziya'yı etkilemişti.

Hilmi Ziya Berlin'i yine görememişti. Yeni düşünceler ve duygular arasında alabora olmuş şekilde şeyhin konağına gitti. Şeyh Halid yeşil bahçelerin ortasında, şırıl şırıl suların aktığı dere kenarında serin bir kameriyenin altında, postunun üstünde oturuyordu. Hilmi Ziya'yı görünce sevindi, gözleri parladı. Hilmi Ziya'ya, "Gel değerli dost! Gel güzel insan! Yalnız olduğumu, iki çift laf etmeye ne kadar ihtiyacım bulunduğunu nasıl anladın?" diye sordu.

"Gönüllerin Sultanı, sevgi mabedinin ustası, sizi özledim de geldim. İnanın, o güzel sohbetinizi özledim. Dağılan ruhumu biraz olsun huzura kavuşturayım istedim."

"Güzel dost, şeyhler huzur dağıtmazlar, onlar huzura giden yolları gösterirler. Aslında gerçek huzura ihtiyacı olanlar şeyhlerdir. Çünkü onların ruhu çölde kum fırtınasına tutulmuş kum taneleri gibidir. Duygu okyanusunda ordan oraya savrulur dururlar. Huzur bizim yürekten özlem duyduğumuz ama bir türlü kendisine ulaşamadığımız gizemli bir ülkedir. Güzel dost, bu dünyada insanoğlu için huzur hiç gerçekleşmeyecek umutsuz bir rüya gibi."

"Sevgili şeyhim! O zaman onca cami, kilise, havra, onca imam, papaz, haham neden yeryüzüne doluşmuşlar böyle?"

"Güzel dost, onlar ruhun değil gücün simgeleridir! Onlar huzur için değil, siyasi güç için vardırlar! Onlar Tanrı'nın egemenliğini elinde bulundurmanın kavgasını veren siyasi güçlerin kutsal elidir! Bu nedenle dinsiz devlet ya da devletsiz din dağılmaya mahkûm kumdan kulelerdir."

"Şeyhim, şehirleri, kasabaları, köyleri dolaşırken görüyorum ki şehirdeki İslam anlayışıyla taşradaki İslam birbirinden farklı. Siz bu durumu nasıl görüyorsunuz?"

"Güzel dost, haklısın! Şehir İslamı dini seçkinlerin İslamıdır! Çünkü bugünkü Osmanlı, eski İslam devletleri Emeviler ve Abbasilerde olduğu gibi kendisi için ayrı İslam anlayışı ve

ayrı dindar seçkinler grubu oluşturuyor. Bu seçkinler grubuna göre ümmetin lideri Halife ve Sultandır. Merkezde yer alan ve halktan kopuk bu dini seçkinler grubu, ümmetin dışında ayrı bir yer edindiler. Bu ayrıcalıklı durum taşrada resmî ve dini kuruma sahip olmayan, bağımsız dini bir kişisel otoritenin doğmasına, mezheplerin oluşumuna neden oldu. Bu bağımsız din adamlarının, yani şeyhlerin bazıları halifeyi desteklerken diğerleri muhalif bir tavır aldılar."

"Nasıl yani?"

"Müslümanlar, Kuran'a rehber ve yol gösterici kutsal kitap olarak inanırlar. Başlangıçta sadece onun ilkelerini izlediler. Ancak toplumsal olaylar ve gelişmeler karşısında şaşkına dönen, kısacası değişen dünya karşısında çaresiz kalan din seçkinleri, yeni bir arayışa girdiler. Vahiy yoluyla gelen Kuran'ı Hz. Muhammed'in yaptıkları ve söyledikleri izledi. İşte adına hadis denilen Muhammed'in söz ve eylemleri, onun ölümünden iki yüz yıl sonra derlenmeye başlandı. IX. yüzyılda Kuran'ın yanında ona adına hadis denilen kuvvetli bir destek çıktı. Hadislerin gerçekliğine gelince, onlar bilimsel temelden yoksun, daha çok kişisel yorum, kanı ve tanıklıklara dayalı ve nesiller arası aktarılmış, efsaneleşmiş, masallaşmış anlatımlardır! Çünkü insanların belleği iki yüzyıl öncesini hatırlayacak kadar güçlü değildir! Kuran gibi hadisler de sonradan derlenmiştir. Bugün insanların kafasını karıştıracak pek çok sayıda hadis vardır."

"Din, dünyayı ve yaşamı yorumlamada yeterli olmuyor mu?"

"Dinler, dünyayı ve yaşamı yorumlamada yeterli olmadı. Bu nedenle hayatı dinin yoğurduğu kalıba dökme isteği gelişti. Çünkü Kuran ve hadis yaşamı ve dünyayı dini bir kalıba dökemiyordu. Zaman hızla akıp geçiyordu. Dünya hızla değişiyordu. Dini ilkeler ise aynı kalıyordu. Bu nedenle toplum düzenini belirleyen ve adına fıkıh denilen İslam hukukunun temeli oluşturuldu. Fıkıhçılar, Babil, Sasani, Diyar-ı Rum ve Yunan örfi hukuk kuralları ile Hıristiyan kilisesinin kural ve kaidelerini, Yahudilerin Talmud'unun ilkelerini alarak İslami hukuk kuralları

oluşturdular. İslam fıkhı, yani şeri hukuk hükümleri, kozmopolit hukuk kaideleri bütünüdür. Kısacası, İslami olmayan hukuk ve gelenekler, İslamileştirilmiştir.

Ancak toplumlar geliştikçe, vahiy ile insan aklı, imanın gerekleriyle aklın kullanımı, Allah'ın iradesine boyun eğişle insanın özgürlüğü arasında büyük bir uyuşmazlık oluştu."

"Dinsel öngörüye göre insanın ve insan aklının özgürleşmesi söz konusu değilse, o zaman özgür iradeye bağlı bir günahtan da söz edilemez! Önceden belirlenmiş dinsel bir kaderin kıskacındaki insanoğlunun eyleminden onu sorumlu tutmak sizce mantık dışı değil mi?"

"Tıpkı Mutezile'nin kelam düşüncesinde, yani dini teolojide ileri sürdüğü gibi... Mutezile, Yunan diyalektiğine İslami yorum getiren kişidir. Akılcı din felsefesini yaratan kişidir. Mutezile, Kuran'ın kutsal olduğu düşüncesini reddetti. Kuran'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahiy olunmadığını söyledi. O, Kuran'ın yaratılmış olduğunda ısrar etti. Ona göre insani eylemler, yaratılmış ve Allah tarafından önceden kararlaştırılmış değildir. Eylemlerin yaratıcısı Allah değil insandır. Eğer insan eylemlerinde serbest olmazsa, o zaman kötülüklerin müsebbibi de Allah olacaktır.

Bu nedenle Mutezile Allah'ı özüyle tanımlıyordu. Bu öz akıldı. Ona göre dünya yaratıldıktan sonra Allah'tan bağımsızdı ve onun tarafından değiştirilemezdi. Mutezile insanın hür iradesi ve kişisel sorumluluğunu açıklığa kavuşturarak İslama yeni bir boyut kazandırdı."

"Sizce bu yaklaşım son derece kökten bir bakış açısı değil mi? Fıkıhçılar, hadisçiler ve kelamcılar bu aykırı düşünceyi nasıl karşıladılar?"

"Çok haklısınız! Hadisçiler dinde akıl yürütme yöntemini kabul etmediler. Hadisçiler ısrarla aklın dinde hiçbir yerinin olmadığını ileri sürdüler. Bu nedenle Allah'ın iradesini sadece Kuran ve hadislerin temsil ettiğini, onların hiçbir şekilde sorgulanamayacağını söylediler. Böylece hadisçiler Mutezile'nin akıl ile

adaleti birleştiren tevhid anlayışına karşı çıktılar. Hadisçilere göre Allah'ın esas sıfatları onun akılcılığı ve adaleti değil, kudreti ve kavramakta zorlandığımız irade-i külliyesidir.

Kısacası, Mutezile gibi düşünenler hem özgür irade hem de ahlaki seçimlerden dolayı İslama bireysel sorumluluk inancını getirirken, onun karşısındakiler ilahi varlığın kudretinin idrak edilemezliğini vurguluyorlardı. Böylece dini ve ahlaki eylemlerin seçiminde aklın kullanımını reddediyorlardı.

Bu iki görüşün ortasındaki birleştirici ortak yol, Eşari'den geldi. Eşari, ilahi vahyin önemini ortaya koyan, insanın özgür irade ve akli melekelerinin aczini vurgulayan yeni bir bakış açısı getirdi."

"Kuran ile birlikte ideolojik ve dogmatik İslamı kuralları belirleyen fıkıh, hadis ve kelamcı seçkinlerin karşısına, dinsel tatmin arayışını mistik bir yolda arayanlar çıktılar. Bu mistik tasavvuf erenlerini nasıl karşılıyorsunuz?"

"Fıkıh, hadis ve kelamcılar Allah'ın ve peygamberin gündelik hayata yönelik vaaz ettiği dinsel kuralları bulmak için çaba sarf ederlerken, mistikler, Allah'ın gerçekliğine aracısız ve manevi yoldan ulaşmaya çalıştılar. Mistikler, iyi bir Müslüman için doğru bir hayatın alçakgönüllülük, ruhsal teslimiyet ve fakir bir yaşam olduğunu ileri sürdüler. Günahlardan arınmak için nefsin isteklerinin dizginlenmesi, toplumdan uzak münzevi bir hayat sürdürülmesi, onların inançlarının temelini oluşturdu.

Mukatil, Kuran'ın zahiri manasını aşıp Batıni manasına ulaşmanın önemini vurguladı. Mukatil, Kuran'ın her ayetinde bir lafzi, bir de mecazi anlamın gizli olduğunu ileri sürdü. İnsanın, nefsini terbiye edebileceğini ve kendisini hesap gününe hazırlayacağını söyledi.

Sevgili Hilmi Ziya! IX. yüzyıla gelince, İslamiyet yeni oluşumlara ve değişimlere yelken açmaya başladı. Horasan ve Hindistan sofiliğin ana merkezi oldu. Horasan'daki tasavvufi eğilim yaşamdan vazgeçme, seçilmiş yoksulluk, Allah'ın iradesine teslimiyet ve tevekkül şeklindeki vurgularla karakterize edildi. Bu

tarz tasavvuf alışılagelmiş dogmatik İslami uygulamalardan giderek uzaklaştı. İnanışı insanın iç benliğine taşıdı. Mistikler aşkın bir dini benlik elde etme yolunda giderken, dünyevi Şeriat kurallarına uymaya pek önem vermediler. Kendilerine mistik bir ruh yarattılar.

Buna karşın Bağdat'taki seçkin anlayışı destekleyen eğilim, Horasan'dakinin aksine İslam hukukuna riayeti ve Kuran'ın aynen yaşanmasını önerdi. Horasan'da Hallacı Mansur nefsini yok ederek Allah'la birleşmeye çaba sarf etti. 'Enel Hak/Ben Tanrıyım!' diyerek insanın ilahi varlığın bir tecellisi olduğunu söyledi. Bu nedenle halife ve ulemadan daha büyük bir manevi güce sahip olduğunu ileri sürdü. Bu düşüncesi nedeniyle sapkın addedildi ve derisi yüzülerek öldürüldü. Bağdat ekolünden Cüneyd ise, tasavvuf anlayışı ile İslami hayatın ilkelerini kaynaştırdı.

O dönemde İslamiyet, yeni bir inanış ve düşünce denizinde yüzmeye başladı. Niffari, Tustari ve Tırmızi gibi mistikler sofi insan ruhunun gelişimi sonucu evreni elinde tutan bir tür veli insan kuramı geliştirdiler. Her tür kötülükten arınmış, ermişlik seviyesine ulaşmış kâmil insan anlayışını yarattılar. Sofilik ve İslami kuralların sentezini yaptılar."

"Şiilerin bu oluşumdaki yeri ne oldu?"

"Şii Müslümanlar için kritik mesele hadis, fıkıh, kelam ya da tasavvuf anlayışı değildi. Onlar için gerekli olan şey, Halife Ali'ye bağlılık ile gerçek kurtuluş için beklenen On İkinci İmamın Hz. Ali'nin soyundan geleceği inancıydı. Bu inanç VII. ve VIII. yüzyıllarda Emevi ve Abbasi hanedanlarına karşı politik ve muhalif hareketlere yol açtı. Bu inanca bağlı olarak Şiiler, halifeliği tekrar ele geçirmeye uğraştılar.

Şiiler, Sünni halife silsilesini kabul etmediği için Peygamberin sahabesi olarak gösterilen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı İslam dini öğretisinde itibar edilebilir kaynaklar olarak görmediler. Sadece Hz. Ali'nin otoritesini ve halifeliğini tanıdığı için Şiiler bağımsız Şii teolojisi geliştirdiler...

Ayrıca Şiiler, Şii İmamların halifeliğini savundular. Hz.

Ali'nin soyundan gelen altıncı İmam Cafer es Sadık, Müslüman toplumunun gerçek halife ve yöneticisinin Hz. Ali soyundan gelmesinin nass ile sabit olduğunu iddia etti. Söz konusu Şii İmam anlayışına, imamın masum ve dinin yanılmaz rehberi olduğu inancı eklendi. Şii İmamın İslam hukuku üzerinde başlıca otorite olmasının ötesinde, onun aynı zamanda hakikatin Batıni yönü için de özel bir rehber olduğunu kabul ederek Şii İmamı daha da yüce bir konuma yükseltti.

Şii görüşüne göre, inancın gerçek kaynağı ne gelenekler manzumesi, ne fıkıhçılar, ne kelamcılar, ne de hadisçilerdir! Gerçek inancın kaynağı ve rehberi Hz. Ali'nin soyundan gelen Şii İmamlardır! Şiilik imam inancıyla tasavvuf anlayışını kaynaştırdı.

Şii inancı, ölmemiş ve dünyanın son günlerinde kurtarıcı Mehdi olarak geri gelecek olan Kayıp İmam düşüncesini geliştirdi. On İkinci İmamın kayıp olduğu, fakat vekilleriyle doğrudan temasta olduğu bu ilk döneme Küçük Kayıplık Dönemi denildi... Bunu takip eden ve On İkinci İmamın kaybolduğu döneme ise Büyük Kayıplık Dönemi denildi. Tıpkı İsa-Mesih'in geri geleceği günleri bekleyen Hıristiyanlar gibi Şiiler de On İkinci İmam'ı bekler hale geldiler.

Şiiler, Cafer es Sadık'ın ölümünden sonra ikiye bölündüler. Birinci grup Abdullah'ın taraftarlarıydı. Onun soyundan gelen IX. yüzyıl imamları Bağdat'taki üstün konumlarını korudular. Bunlar On Birinci İmam'ın ölümüyle imamlar silsilesinin son bulduğunu söylediler. Buna karşın dünyanın son günlerinde mehdi olarak geri gelecek olan kayıp imam düşüncesini geliştirdiler.

Şiiliğin ikinci büyük kolu Cafer es Sadık'ın oğlu İsmail'in geliştirdiği, adına İsmaililer denilen inanışta buluştular. İmam olarak Abdullah'ı değil İsmail'i kabul ettiler. İsmaili inanışına göre, Kuran'da iki çeşit hakikat vardır: Zahiri Hakikat ve Batıni Hakikat. Kuran'ın içsel gerçeği ancak Batıni Hakikati anlamakla idrak edilebilir. İsmaililere göre imam Kuran'ın Batıni yönünü anlamada bir yol gösterici ve öğretmen görevini görüyordu.

Hz. Muhammed altıncı peygamber silsilesindendi. Hz. Ali de onun gerçek vasisiydi. İsmaililer tarafından yedinci peygamber sayılan İsmail'in oğlu Mehmedi'yle imamlar silsilesi devam edecekti. Böylece İsmaililik anlayışı peygamberlik ile Mesihliği birleştirdi.

Bağdat'taki Abdullah yanlısı Şiiler Abbasi toplumundaki konumlarını devam ettirirken, İsmaililer Arabistan, Mısır, Suriye, Irak, Kuzey Afrika ve İran'da etkili oldular. Abbasilere karşı büyük bir isyanı örgütlediler. Abdullah yanlısı İmamiye Şiiliği siyaset sahnesinde sessiz kalırken İsmaililer İslami devrimciliğin sancağını taşıdılar.

Sevgili dostum Hilmi Ziya, bütün bu anlatılanlardan da görülüyor ki, Sünnilik ve Şiilik dini inanışı insanın kalbinden alıp siyasetin ayakları altına serdi. Dini inanışı siyasetin ayakları altında ezdirdiler. Dini inanışı çeşit çeşit parçalara böldüler. Musevilik ve Hıristiyanlıkla var olan dinler arasındaki kavgaya bir de tarikat kavgalarını eklediler. Sünni ve Şiiler arasına düşmanlık tohumu ektiler. Hiçbir zaman sönmeyecek kin ateşini yaktılar. Dini insanla Tanrı arasındaki muhabbet ve sevgi alışverişi olmaktan çıkardılar. Dine Sünni ve Şii kılıfın yanında halifelik, İmamlık gibi siyasi elbise giydirdiler.

Alevilik Şiiliğin değişime uğramış, Anadolu'ya özgü bir inanç şeklidir.

Sünniler de Şiiler de Tanrı'yı ve peygamberi kendi tarafında olmaya zorladılar. Birbirlerine hoşgörüyle bakamayanlar Tanrı'ya nasıl hoşgörüyle bakabilirler? Tanrı inanışını Musevi, Hıristiyan ve Müslüman diye bölenler, Müslümanları Sünni ve Şii diye bölenler, Hıristiyanlığı Ortodoks, Katolik ve Protestan diye bölenler ve birbirlerine düşmanca bakanlar, gerçekten Tanrı'yı sevebilirler mi? Bu düşüncedekiler gerçekten insanı sevebilirler mi?"

Tanrı yarattığı dinleri ve peygamberleriyle gökyüzünde gerçekten mutlu mudur acaba?

KISIM: XIV

Osmanlı'da da yıldızlar kayar. Önce Sultan olan Fatih, Kanuni ve Yavuz gibi yıldızlar kaydı. Tanzimat'la birlikte Sultanlar dönemi yerini sadrazamlara bıraktı. Tanzimat'ın yıldızları olan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa ile Fuat Paşa kaydı. En son kayan yıldız ise Âli Paşa oldu. Bundan sonra Osmanlı seması yavaş yavaş kararmaya başladı.

Ermeni Andon, Tercüme Odası'ndaki arkadaşlarının sözcüsü olarak Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı ziyarete gidiyordu. Kendisi ve arkadaşları altı aydır maaşlarını alamıyorlardı. Osmanlı yabancıların borç batağına batmış, çırpınıyordu. Batıdan alınan borçlar daha merkeze ulaşmadan yolda tükeniyordu. Ahtapotun kolları Osmanlı'yı sarmış, onun bütün kaynaklarını emiyordu. Avrupa'dan alınan bir liralık borç, aşırı faiz yüküyle kısa bir süre sonra 10 lira olarak geri dönüyordu. Osmanlı'nın borç defteri kabardıkça kabarıyordu.

Andon Ermeni Lisesi'ni bitirdikten sonra Bogos Paşa'nın aracılığıyla Tercüme Odası'na memur olarak girmişti. Yaklaşık iki yıldır bu görevde çalışıyordu. Çocukluk döneminin değişmez üç silahşoru olan Saffet Yusuf, Andon ve Leon artık bir arada değildiler. Her biri bir yana savrulmuştu. Saffet Yusuf Ali Süavi'nin peşi sıra Avrupa'ya gitmiş, adeta adı sanı silinmiş, meçhul bir adam olup çıkmıştı. Leon ise bir süre babasının Galata'daki dükkânında çalışmış, ardından babası onu Selanik'teki Alliance Israelite okuluna göndermişti. Şimdi bir kadının peşinden Avrupa'ya gittiği söyleniyordu.

Andon yolda düşünüyordu. Yeni Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya aylardır maaş alamayan memurların güç durumda oldu-

ğunu, alışveriş yaptığı esnaf ile ailelerinin yüzüne bakamaz hale geldiğini anlatmaya kararlıydı. Arkadaşlarının onu sözcü olarak seçmelerinin nedeni, sadrazamın tepkisini çekmesi halinde Ermeni cemaati içerisinde kendisine yeni bir iş bulma imkânının olmasıydı. Oysa Müslüman arkadaşları için işsizlik ölüm demekti.

Andon, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya giderken bir hayli tedirgindi. Çünkü Mahmut Nedim Paşa'nın sağı solu belli değildi. Onur kırıcı sözler söylemesi olasılık dahilindeydi. Kaldıramayacağı türden ağır sözler işittiği zaman kendini tutamayıp aşırı tepki göstermekten çekiniyordu. Bu tepkinin sonuçlarını şimdiden düşünmek bile istemiyordu.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, eski Bağdat Mutasarrıfı Necip Paşa'nın oğluydu. Gürcü asıllı olup babasıyla dedesinin Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçtiği söyleniyordu. Merhum Mustafa Reşit Paşa onu idari birimlerin birinde müsteşar yardımcılığı görevine getirmiş, ancak bu görevde pek başarılı olamamıştı. Ardından Trablusgarp eyaletine mutasarrıf olarak göndermiş, ne yazık ki orada da köhnemiş taşra valilerinin izinden giderek başarılı bir yönetim gösterememişti. Bu başarısızlığa rağmen 1868 Martında Trablusgarp'tan geri çağrılarak Bahriye Nazırlığı'na atandı. Bu görevde Âli Paşa'nın ölümüne kadar kaldı.

Mahmut Nedim Paşa Bahriye Nazırlığı görevini sürdürürken, Sultan Abdülaziz'in teveccühünü kazanmak için deniz filosunu güçlendirme projesini destekledi. O gün için gerekli ve verimli olmayan bu projeyle ilgili olarak farklı akıllar ve kişiler Sultan Abdülaziz'i etkilemişlerdi. Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa dev zırhlı filosuna destek verirken, gerek zırhlıların alım ve teslimatına ilişkin sözleşmelerde, gerekse fiyatlandırmadaki çalışmalarda, başta Sultan Abdülaziz olmak üzere ortak çıkarları olanları gözetmeyi ihmal etmemişti. Böylece Sultan Abdülaziz'in para sevgisini tatmin ederek onun gözüne girmeyi başarıyordu. Ortak kazanç, ortak mutluluk demekti.

Mahmut Nedim Paşa donanmadaki vurgundan önce, kıyı

taşımacılığı yapan gemilerin idaresi Bahriye Nezareti'nde olduğu sırada gemilerden alınan ve Hazine-i Hassa'ya aktarılması zorunlu olan gelirlerden bir kısmını padişah hissesi olarak ayırıyordu. Sultan Abdülaziz'in hissesi düzenli olarak el altından aktarılıyor, devlet bütçesinin açık verdiği dönemlerde bile Galata bankerlerinden fahiş faizlerle alınan borcun içerisinden Sultan Abdülaziz'in payının ayrılması unutulmuyordu. Sultan Abdülaziz de vefalı Mahmut Nedim Paşa'yı unutmuyordu.

Bu uyanık ve girişimci özelliği nedeniyle Mahmut Nedim Paşa'ya geleceğin sadrazamı gözüyle bakılıyordu. Âli Paşa'nın ani ölümü üzerine Mührü Hümayun, daha kıdemli Mütercim Mehmed Rüştü Paşa'ya değil ona veriliyordu. Göreve gelince Osmanlı sarayı fırtına öncesi büyük bir sessizliğe gömülüyordu. Bürokrasi ile birlikte halk da kendini bilinmeyen bir kişilik, çözülemeyen bir sır küpüyle karşı karşıya hissediyordu.

Yarı resmi yayın organı olan *Turqie* gazetesi Âli Paşa gibi üstün nitelikli bir devlet adamının kaybını anlatmakta zorlanırken, ertesi gün çıkan sayısında onun anısına çamur atmakta gecikmiyordu:

"Şimdiye kadar reform, ıslahat ve ilerlemenin sözü sadece devlet adına Batıdan kredi alınmak istediğinde ediliyor, kredi sağlama bağlandığında ise her şey unutuluyordu... Bundan böyle, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın vatansever ve dürüst idaresi altında her şey değişecek, reformlar yapılacak ve tasarruf tedbirleri ciddiye alınacak."

Fırtınanın belirtileri çok geçmeden kendini gösteriyordu. Âli Paşa ile çalışan tüm nazırlar ve bürokratlar görevlerinden alınıyordu. Bu bağlamda Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa, Maliye Nazırı Şirvanizade Mehmed Rüştü Paşa ve Zaptiye Müşiri Hüseyin Hüsnü Paşa görevlerinden alınıp aleyhlerinde mahkeme kararı olmadan adi suçlular gibi sürgüne gönderiliyordu.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa bununla yetinmiyor, bürokraside tasarruf bahanesiyle büyük memur kıyımına gerekçe hazırlaması için özel bir aforoz komisyonu kurduruyordu. Bu ko-

misyon her hafta azledilecek memurların listesini sadrazama sunuyordu. Söz konusu komisyon bütün aşağılık hırslara, kötü niyetlere çanak tutuyordu. Kişisel rekabet ve düşmanlık yüzünden memurlar ihbar edilip kara listeye alınıyordu. Bu insafsız kıyım ve temizlik hareketi büyük yoksulluk ve sefalete yol açıyordu. Görevden alınan memurlara ülkenin en ücra köşelerinde ya da sıtma gibi bulaşıcı hastalıkların kol gezdiği sağlıksız bölgelerde alt görevler öneriliyor, bu koşulları kimse kabul edemediği için, "Devlet sana başka görev önerdi ama sen kabul etmedin! Verilen görevi reddettiğine göre başının çaresine bakacaksın!" deniliyordu.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı ziyaret eden İngiliz sefiri Sir Henry Eliot hayata geçirdiği yeni reformlar nedeniyle onu kutluyordu. Amacı yeni sadrazamı İngiliz yanlısı bir politikanın kulvarına çekmekti. Osmanlı aydınları yeni sahneye konulan şeytani oyunun farkına varamıyordu. İstanbul'daki yabancı ülke diplomatları olup biteni şaşkınlıkla izliyordu. Osmanlı bürokrasinin tepesindeki beyler ise lüks otellerdeki suareler, balolar, özel yemeklerle, dışarıda özel ziyaretler, av partileri, liyakat nişanı törenleriyle o kadar meşguldüler ki oynanan oyunun anlamını çözemiyorlardı.

Başrolünü Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın oynadığı bu şeytani oyunun gizli bir kahramanı vardı. O da oyunu yazan, sahneye koyan ve yöneten Rus Sefiri İgnatiyev'di.

Sultan Abdülaziz, Sadrazam Âli Paşa'nın ölümüyle ipleri eline geçirmenin mutluluğu ve gerçek iktidara sahip olmanın sarhoşluğuyla Mahmut Nedim Paşa'ya hiç de beklemediği geniş bir alan bırakıyordu.

Andon'un memurların maaş sorununu görüşmeye geldiği sırada, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın odasında Rus Sefiri İgnatiyev vardı. Başkâtip Andon'a, Sadrazamın çok meşgul olduğunu, bu nedenle görüşemeyeceğini söyledi. Andon ısrarla bekleyeceğini söyledi. Çünkü buraya kendisi için değil, mağdur olan arkadaşları için gelmişti. Bu nedenle beklemeye kararlıydı.

Öyle de yaptı ve sabırla beklemeye başladı.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa odada öfkeli şekilde bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Rus Sefiri İgnatiyev ise koltuğuna iyice gömülmüş ve bacak bacak üstüne atmış şekilde onu dinliyordu.

"Sevgili dostum İgnatiyev, bu memur tenzili boşa mı yapıldı? Tasarruf diyoruz, ortada henüz bir şey yok! Onca tasarrufa rağmen 13 Ocak 1872'de vadesi gelecek kredinin faizini dahi ödeyemiyoruz Kesinlikle yeni bir krediye ihtiyacımız var. Hadi krediyi aldık diyelim. O zaman Avrupalılara bu kredinin teminatı olarak neyi göstereceğiz? Hazine tamtakır, ala bakır. Memur maaşlarını % 40-60 oranında azalttık. Üstelik memur maaşlarını 8 aydır ödeyemedik. Bütün bu tedbirlere rağmen gelirlerimizle faiz ödemelerini bile karşılayamıyoruz."

"O zaman neden ölü gayrimenkulleri düşünmüyorsunuz?"

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, anlamadım dercesine yüzüne baktı. Sefir İgnatiyev, "Hani sizin vakıflarınızın ellerinde bulunan taşınmazlar var ya, işte onlar birer ölü taşınmaz olarak ortada duruyorlar. O malları vakıfların ellerinden alın ve devletin eline verin! Sonra da onları borç teminatı olarak gösterin!" dedi.

"Yapmayın Sayın İgnatiyev! Bu nedenle çok tepki çekeriz. Osmanlı Devleti, ulemanın duaları üzerinde duruyor. Vakıfların mallarını ellerinden alırsak dini kesimin tepkisini üzerimize çekeriz."

"Vakıfları, devlete mi tercih ediyorsunuz?"

"Kesinlikle değil."

"Ayrıca vakıflara o taşı toprağı veren de Osmanlı Devleti değil mi?"

"Haklısınız! Ama arada yabancı vakıflar da var. Onları ne yapacağız? Dış devletler böyle bir karara büyük tepki gösterirler."

"Nedim Paşa, korkmayınız! Yabancı vakıflar sayıca azlar. Bu nedenle onları devre dışı bırakırsınız, olur biter."

"Doğru söylüyorsunuz. Başka bir çıkış yolu da gözükmüyor."

"Azizim, ölü gayrimenkuller devletin elinde de ölüdür! Avrupalı, 'Hasta Adam'a fiyat biçiyorsa, siz de ölünüzü onlara pahalıya satın!"

Karşılıklı gülmeye başladılar. Biraz sonra Rus Sefiri İgnatiyev müsaade istedi ve odadan dışarı çıktı.

Andon girişte hâlâ sabırla bekliyordu. Tam bu sırada bekleme odasına alelacele tramvay şirketi müdürü Filipe Rene girdi. Öfkeli olduğu her halinden belli oluyordu. Ramazanın birinci günü İstanbul tramvay hattının açılışı yapılmış, törene sadrazamın yaverlerinden birisi vekalet etmiş, halk da bu töreni büyük bir coşkuyla izlemişti. Ancak bu mutluluk ateşi, aynı günün öğleden sonrası Zabıta Müdürü Ali Bey'in hiçbir gerekçe göstermeden tramvay hattını kapatmasıyla sönmüştü. Şirket bu duruma bir anlam verememişti. Zabıta Müdürü ve diğer yetkililerle yapılan görüşmelerden hiçbir sonuç çıkmamıştı.

Tramvay Şirketi yaptığı yatırım nedeniyle büyük bir zararla karşı karşıyaydı. Her geçen gün durum aleyhe işliyordu. Halk da şaşkındı ve olan bitenden bir şey anlamamıştı. Şirket müdürü Filipe Rene hışımla içeri girdi. Sadrazama serzenişte bulunarak, "Efendim, sanırım duymamışsınızdır. Ortada hiçbir neden yokken, yeni açılan tramvay hattını Zabıta Müdürü Ali Bey kapattı. Bugüne kadarki şikâyetlerimizi de dikkate almadı. Bu belirsizlik bizim büyük mali kayıplara uğramamıza neden oldu. Bu anlamsız inadın yasal izahı da yok!" dedi.

"Bay Rene, bugüne kadar siz yanlış kapıyı çalmışsınız!"

"Anlayamadım, efendim?"

"Bay Rene, bizde bir atasözü vardır: Tanrı varken peygambere yalvarma! Siz günlerdir yanlış kapıyı çalmışsınız. Siz de çok iyi bilirsiniz ki Batıda cennetin anahtarını vaat eden papazlar bu anahtarı size ücretsiz vermediler. Değil mi? Ayrıca, sırat köprüsünden geçerken herkesin koruyucu bir meleğe ihtiyacı vardır! Bilmem anlatabildim mi?"

"Ama efendim, bizler yatırımlarımızı yasal koşullarda yaptık ve gerekli izinleri zamanında aldık."

"Kendinizce haklısınız ama o izinler rayların yeryüzüne döşenmesiyle ilgiliydi. Siz rayların üzerinde hareket edecek olan tramvayı itecek maddi gücü unuttunuz!"

"Ama efendim, sizce bu hak edilmeyen bir kazanç değil mi?"

"Tanrı bile insanların duasıyla yetinmiyor, canını da istiyor. Bu da sizce haksız bir kazanç değil mi? Yeryüzünde hiçbir kutsal meyveyi tek başınıza yedirmezler size. Sizin tramvay dediğiniz o alet raylar üzerinde akmaya başladığında, ardında size altın yumurtalar bırakacak. Siz o altın yumurtaları toplarken biz onları ağzımız sulanmış olarak mı seyredeceğiz?"

"O zaman çözüm nedir?"

"Çözüm mü? Çok basit. Yıllık hasılatın yüzde onu. Bu yılki hasılatın yüzde onunu peşin getirin, tramvayı götürün!"

Bay Filipe Rene içeri girerken öfkeliydi ama çıkarken bir parça rahatlamıştı. Öfkesini içinde büyütmeden baskı altına aldı. Önemli olan sorunu çözmesiydi. Ertesi gün istemeye istemeye o yılki payı verdi. Tramvayı geri aldı. Ama ilerde sadrazam görevinden alınınca ardından davayı açmakta gecikmedi. Şirket davayı kazandı. Osmanlı Devleti söz konusu tazminatı eski sadrazamına ödetmedi. Kendi ödedi. Tazminat tutarı hazineye gider yazıldı.

Osmanlı'da karışıklıklar hiç bitmezdi. O günlerde İstanbul'la banliyölerinde kolera salgını çıkmıştı. Sıhhiye Dairesi salgının önünü bir türlü alamamıştı. Çare olarak hastalığın görüldüğü evlerin tecrit edilmesini emretmişti. Ancak bu evlerdeki erkeklerin dışarıya çıkmasına izin verirken kadınların sokağa çıkmasını yasakladı. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa salgını gerekçe göstererek memur maaşlarını % 50 oranında azalttı. Küçük memurlar bu durumu sineye çekmek zorunda kaldılar. Oysa büyük rütbeli memurlara çok acele çözüm bulundu. Babıâli bürokrasisinin tepesinde oturanların maaşlarını önce düşürülecek tutar

oranında yükseltti. Sonra o oranı tahsil ederek değerli memurların kaybını önlemiş oldu.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa hükümeti bununla yetinmemiş, Maarif Nezareti'nin bütçesini tamamen iptal etmiş, böylece maarif alanında hiçbir şey yapılamaz hale gelmişti. Aynı uygulama Nafıa Nezareti bütçesi için de yapıldı. Nasıl olsa ülkenin yeni bir yola ihtiyacı yoktu. Bu tasarruf tedbirleri de, öncekiler gibi Rus Elçisi İgnatiyev'in önerisi üzerine yapıldı.

Bu tür verimli uygulamalara devam edildi. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, daha önce Gümrük İdaresi'ne müdür olarak atadığı, ancak sağır olduğu için gelişen tepkiler üzerine Posta ve Telgraf İdaresi'ne kaydırmak zorunda kaldığı kardeşi Ahmet Bey'e talimat vererek, tasarruf için en çalışkan ve verimli memurları Posta İdaresi'nden attırdı. Posta hasılatı hızla düştü. Bunun üzerine posta ücretleri düşürüldü ama hasılat artmadı. Boşluğu yabancı posta şirketleri doldurdu. Yabancı posta şirketlerinden akan gizli kaynak, akacağı kanalı bulmakta gecikmedi. Bütün bu gizli kaynaklar, diğerleri gibi Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın özel barajına akmaya devam etti.

Rus Sefiri İgnatiyev sadece Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı etkilemekle kalmamış, Sultan Abdülaziz'in de gözüne girmeyi başarmıştı. Rus Sefiri İgnatiyev Sultan Abdülaziz'i, "Sultanım! Şu yeryüzünde iki kişinin sesi gür çıkıyor. Biri, Osmanlı Sultanı, diğeri, Rus Çarı. Her ikiniz de Tanrı'nın dünyaya birer armağanısınız!" diye sürekli pohpohluyordu.

Azrail, kimin canını alacaksa, önce onu geçici bir huzurla taçlandırırmış...

KISIM: XV

Ayaşlı Mahir Mithat memleketine bir türlü dönememişti. Tıpkı örümcek ağına tutulan kelebek gibi Mösyö Emile'in ağına takılıp kalmıştı. Aslında kendine bile itiraf etmekten çekiniyordu. Mösyö Emile'in karısı Sabine ile baldızı Gisele kendisine büyülü bir iksir içirmişçesine, İstanbul'u bir türlü bırakıp gidemiyordu. İki kadının serbest davranışları Mahir Mithat'ı tutkulu labirentlere sürüklüyordu. Ruhu alt üst olmuştu.

Mösyö Emile Mahir Mithat'ın koluna girmiş, adeta onu sürüklüyordu. Tünel'le aşağı inmiş, Galata Köprüsü'nde hızla yürüyorlardı. Beykoz'a gidecek vapura yetişmek için Boğaziçi iskelesine yetişmenin derdindeydiler. Akşama Mösyö Emile'in Beykoz'daki yalısında büyük bir davet veriliyordu. Geceye İstanbul'un tanınmış azınlık aileleri davetliydiler. Mahir Mithat, İstanbul'un ünlü lokantalarını Mösyö Emile ile dolaşarak tanımıştı. İlk kez Mösyö Emile'in evine gidiyordu. Biraz tedirgindi. Ama Mösyö Emile misafirlerin tanıdık kimseler olduğunu, çekinmemesi gerektiğini söylemiş, onu rahatlatmıştı.

Boğaziçi vapuruna bindiklerinde gün batmak üzereydi. Batan güneş Boğaziçi'ni baştanbaşa kızıla boyamıştı. Boğaziçi akşamla birlikte yorgun bir göle dönmüş, sanki yorgun ruhları yıkıyordu. Binlerce hüzünlü ruh, Boğaziçi'nden başka dünyalara akıp giderdi. Dersaadet'te ruhlar her sabah yeniden arınırdı. Mahir Mithat da hüzünlü ruhunu boğazın sularına bırakmıştı.

Mösyö Emile'in yalısına geldiklerinde kapıyı uşak açtı. İçeride tıpkı bir mabet sessizliği vardı. Ortalıkta tek bir canlı gözükmüyordu. Mahir Mithat, Gisele ve Sabine'i görmemenin burukluğuyla sarsıldı. Bir an için geri dönmeyi düşündü. Ama umut ve

tutku onu kollarından sürüklüyordu. Merdivenlerden çıkıp salona girdiklerinde, Mösyö Emile kısa süreliğine izin istedi. Mahir Mithat salonun penceresine yürüdü. Uzun uzun boğaza baktı. Güneşin kızıllığının yakmaya çalıştığı yeşillikleri seyretti. İstanbul kabuk değiştiren yılan gibi sessiz ve sakindi. O da Mahir Mithat gibi geceye hazırlanıyordu. Tam hayallere dalmıştı ki uşak elinde bir tepsiyle çıkageldi. Kristal bardağa konulmuş nefis Napolyon konyağını uzattı. Mahir Mithat konyağı yudumlarken İstanbul'un ayrı bir dünya olduğunu düşündü. Anadolu ölü ruhlarla kuşatılmışken İstanbul'da gizli cennetin çocukları yaşıyordu. "Gerçek Osmanlı burası!" diye düşündü. Dersaadet'in saadeti için Anadolu ruhunu satıyordu. Anadolu kendi mutluluğunu kendi elleriyle İstanbul'a sunuyordu. Aldatıldığını anlayınca içindeki hüzün daha da büyüdü.

Mösyö Emile ile birlikte konuklar salona gelmeye başladılar. Kısa bir süre içinde salon küçük bir panayır yerine dönüştü. Mahir Mithat'ın gözleri misafirler üzerinde merak ve hayranlıkla dolaşıyordu. Ancak Gisele ile Sabine'i göremeyince huzursuzlandı. "Acaba gelmeyecekler mi?" diye binlerce soru kafasına üşüşmeye başladı. Tam kaygıları artarken Gisele ile Sabine birer kuğu gibi süzülerek salona girdiler. Mahir Mithat onların büyüleyici güzelliği karşısında sarsıldı. Düşmemek için yanındaki berjerin koluna tutundu. Tanrı'nın cenneti buraya taşıdığını düşündü. Anadolu'da yaşayanların Kayıp Ruhlar Cenneti'nin çocukları olduğunu anladı. Gerçek cennet İstanbul'du.

Misafirler hep birlikte yemeğe geçtiler. Yemeği büyük bir neşe içinde yediler. Mahir Mithat yemek boyunca karşısında oturan Gisele ile Sabine'in güzelliğini doya doya içine çekti. Onları izlemekten doğru dürüst yemek yiyememişti. Gisele ve Sabine ilgisiz davranıyorlardı. Ama Gisele üzerinde asılı kalan Mahir Mithat'ın bakışlarını gizli bir gururla izliyor, Mahir Mithat'a kaçamak bakışlar fırlatıyordu. Mahir Mithat bu kaçamak bakışların altında daha çok eziliyordu. Kendisini böyle bir cennete getirdiği için Tanrı'ya içinden şükrediyordu.

Yemek sonrası oyun salonuna geçildi. Konuklar farklı masalara kümelenerek oyuncuları izlemeye başladılar. Mahir Mithat Mösyö Emile'in masasının yanında, ayakta onu izliyordu. Uşakların sunduğu içkileri yudumlarken gözleri oyundan çok karşısında duran Gisele'deydi. Onun vücudunu cömertçe sergileyen dekolte elbisenin gerisindeki güzelliği ve kadınsı tenini içine çekiyordu. Saatler sessizce akıp gidiyordu.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Mösyö Emile Mahir Mithat'a dönerek, "Sevgili dostum Mahir Mithat, bir el olsun şansınızı denemek istemez misiniz?" diye sorunca Mahir Mithat tepeden tırnağa kızardı. Mahir Mithat, "Hayır!" anlamında başını salladı.

Tam bu sırada Gisele araya girerek, "Yapma be kuzum! Bir el oyundan ne çıkar? Şansınızı deneyiniz. İçimde bir his kazanacağınızı söylüyor. Ayrıca yanınızda benim gibi bir şans meleği olduktan sonra kaybetmeniz mümkün mü?" dedi ve ardından şuh bir kahkaha attı...

Mahir Mithat, o gece kaybetmedi. Sürekli kazandı. Kazandıkça da Gisele'in çıplak kollarını, dolgun göğüslerini yüzünde hissetti. Kazandıkça Gisele ona sarılmaya devam etti. Mahir Mithat mutluluktan uçuyordu.

Gece saltanatını tamamlayıp yerini sabahın ışıklarına bırakırken konuklar gittiler. Tan ağarmaya başlamıştı. Mösyö Emile ile karısı Sabine odalarına çekilincc, Mahir Mithat ile Gisele baş başa kaldılar. Pencerenin kenarındaki berjerlere oturup bir süre Boğaziçi'ne baktılar.

Gisele, Mahir Mithat'a, "Şeytan tutkuyu bedenlerimizden alıp götürmeden biz de yatsak iyi olur!" dedi. Mahir Mithat'ı ellerinden sürükleyerek yatak odasına taşıdı. Sabaha kadar seviştiler...

Mahir Mithat, Mösyö Emile'in değişmez konukları arasına katılmıştı. Ayaş'ı unutmuştu. Cenneti bir türlü terk edemiyordu. Oyun masalarının değişmez kişisi olup çıkmıştı. Artık sadece kazanmıyordu. Zaman zaman kaybediyordu da. Gisele onu şehvetli kollarında sıkıyor, arzunun ateşiyle bitip tüketiyordu. Giderek

onu uyuşturucu maddelere alıştırıyordu. Her seferinde dozajı artırıyordu. Yine bir gece, Mahir Mithat karısına Kapalıçarşı'dan aldığı yüzüğü Gisele'in parmağına takarak, "Sevgilim! Bugün senin doğum günün. Doğum gününü kutluyorum. Ayrıca senden bir söz istiyorum. Benimle evlenir misin?" diye sordu.

Gisele mutluluktan uçarak, "Sevgilim, özel günümü unutmadığın için sana sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Evlilikle ilgili teklifin ise beni nasıl mutlu etti, bilemezsin! Ancak biz zaten evli gibiyiz. Resmi sözleşmelerin özgürlüğümüzü kısıtlamasına ne gerek var! Ben böyle daha çok mutluyum. Seni kaybetmeyi aklımın ucundan bile geçirmek istemem," dedi. Mahir Mithat bir daha evlilik lafını ağzına almadı. Birlikte yaşamaya devam ettiler.

Şeytan ve günahkârlar, Tanrı'nın armağanı olan yaşamı iyi mi kullandılar acaba?

Şeytan'ın sonu, bir oyun sahnesi olan Dünyanın da sonu mudur acaba?

KISIM: XVI

Rus Sefirinin kuklası olması nedeniyle halkın Nedimof Paşa diye ad taktığı Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, Tanzimat vezirlerinin otuz yılda gerçekleştirdiklerini on ayda yok etmeyi başarmıştı. Şimdi akıl hocası Rus Sefiri İgnatiyev'le birlikte sonu hükümet darbesine kadar uzanacak olan yeni bir oyunu sahneye koyuyordu.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, o günlerde Bağdat Valisi olan Mithat Paşa'yı hiçbir yasal gerekçe göstermeden görevden aldı. Ancak yerine yeni vali atanıncaya kadar Bağdat'tan ayrılmamasını istedi. Rus Sefiri İgnatiyev'in bu işteki parmağının nedeni, Mithat Paşa'nın amansız bir Panislavizm karşıtı olmasıydı. Bu emirle Mithat Paşa pasifize ediliyor, belirsiz bir tarihe kadar Bağdat'ta kalması sağlanıyordu.

Mithat Paşa Tuna'da başarılı çalışmaları nedeniyle yıldızı parlayan bir devlet adamıydı. İdari uygulamalarıyla, bölgesel reformlarıyla Tuna'da etkin bir yönetim göstermiş, Tuna Osmanlı'nın örnek vilayetlerinden biri haline gelmişti. Sultan Abdülaziz Avrupa seyahatinden dönerken Tuna'ya uğramış ve Mithat Paşa'yı, "Paşa, buraları Avrupa'da gördüğüm yerlerden farksız hale getirmişsiniz. Size teşekkür ediyorum," diyerek kutlamıştı.

Ancak Mithat Paşa Tuna'da fazla tutunamamış ve görevinden alınmıştı. Tuna Vilayeti Rus entrikalarının etkin olduğu bölge idi. Rusya'nın Panislavizm politikasının önünü kesmiş, Rus destekli Bulgar bağımsızlık hareketini bastırmıştı. Bu başarısı onun başını yemişti.

Tuna Vilayeti'nden Bağdat Valiliği'ne atanan Mithat Paşa görevden alınması üzerine, verilemeyecek bir hesabının bulun-

madığını ve Bağdat'ta boş oturmak istemediğini söyleyerek Nedimof Paşa'nın söz konusu emrine rağmen Bağdat'tan ayrıldı. İskenderun'a geldi. Tam bu sırada emre itaatsizlik etmesi nedeniyle kendisini Ankara'ya süren sadrazamın yeni emri geldi. Ancak aynı gün hiç korkmadan İstanbul'a gitmesini ve kendisini koruyacağını söyleyen Mısır Hıdivi'nin telgrafı geldi. Bu telgraf Mithat Paşa'yı daha da cesaretlendirdi. Bunun üzerine, Mısır Hıdivi İsmail Paşa ile işbirliğine girerek Sadrazam Nedimof Paşa'yı devirmeye karar verdi.

Aynı şekilde Mısır Hıdivi İsmail Paşa da sadrazamı devirmek istiyordu. Çünkü Mısır Hıdivi İsmail Paşa yeni bir adalet reformu hazırlatmış, bu reformla Mısır'daki yabancı konsolosların hakimlik yapma yetkilerini ortadan kaldırmayı hedeflemişti. Mısırlılarla mahkemelik olan yabancıların davalarına bakacak özel mahkemeler kurmak istiyordu. Sadrazam Âli Paşa bu reforma karşı çıkmış ve uygulamaya koymamıştı. Âli Paşa öldüğü için, bu reformu Mithat Paşa'ya yaptırmak istiyordu.

Hıdiv İsmail Paşa konuyla ilgili olarak temsilcisi Riyazi Paşa'yı İstanbul'a göndermiş, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa da alaycı bir tavırla, "Eğer Hıdiv yarım milyon lirayı hemen gönderirse sorunu çözerim," demişti. Bu ahlaksız teklife kızan Hıdiv İsmail Paşa doğrudan padişaha başvurarak görüşme talebinde bulunmuş ama bütün girişimlerine rağmen bir sonuç alamamıştı.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, Mithat Paşa'nın Bağdat'ta kalma emrine uymayıp İstanbul'a geldiği için kızmışsa da, Mısır Hıdivi'nin onu koruduğunu anladığı an öfkeden kudurmuştu. Öfkesini belli etmeden ondan kurtulmak amacıyla Mithat Paşa'yı Edirne Valiliği'ne atadı. Mithat Paşa âdet olduğu üzere yeni görevlendirme nedeniyle Sultan Abdülaziz'e şükranlarını sunmak üzere saraya gitti. Sultana şükranlarını sundu. Ardından Bağdat'ta yakalandığı liken hastalığının tedavisi için birkaç gün izin istedi. Sultan da bu izni verdi. Mithat Paşa'nın amacı İstanbul'daki siyasi havayı koklamaktı.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa kopacak fırtınayı önceden

sezinlediği için, Mithat Paşa'nın derhal yeni görevine başlamasını emretti. Aksi takdirde onu tutuklatacağını söyledi. Mithat Paşa bu baskı üzerine Sultan Abdülaziz'e veda etme bahanesiyle tekrar gitti. Sultan Abdülaziz onun hemen yola çıkması nedeniyle şaşırmıştı. Birkaç gün önce verdiği izni hatırlatması üzerine Mithat Paşa, sadrazamın yazılı emrini Sultana sundu.

Sultan Abdülaziz, müthiş öfkelendi, "Nasıl oluyor da benim emrine karşı çıkılıyor? Sultan kim, ben mi yoksa o mu?" diye bağırdı. Derhal yaverini çağırtarak, "Acele Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya git! Mührü Hümayun'u al getir!" diye emir buyurdu.

Mithat Paşa bu emri fırsat bilerek Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın ehliyetsizliği nedeniyle ülkeyi tam bir karmaşaya sürüklediğini söylemeyi unutmamıştı.

Bu olay meydana geldiğinde tarihler, 30 Haziran 1872'yi gösteriyordu. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa durumdan habersiz, Bebek'teki yalısında rakısını yudumluyordu.

Sadrazam Nedimof Paşa'nın görevden alındığı haberi yıldırım hızıyla tüm İstanbul'a yayıldı. Başkent tam bir kâbustan uyanmış oldu. Devrik sadrazamın yalısı önünde toplanan halk ile sadrazamın kıyımına uğramış memurlar protesto gösterilerine başlamışlardı. Kimisi garip hayvan sesleri çıkarırken kimisi teneke çalıyordu. Osmanlı'daki Nedimof karabasanı tam on bir ay sürmüştü. Osmanlı'da acılar da sevinçler de uzun sürmezdi.

Mahmut Nedim Paşa da her Babıâli bürokratı ya da Osmanlı paşası gibi geleceğini önceden güvence altına almış bulunuyordu. Daha önce sözü edilen tramvay şirketinden 35.000 lira, Credit Amstro Turc'un yöneticilerinden 40.000 lira rüşvet almıştı. Ayrıca, Credit General Ottoman ve Banque Austro-Ottoman ile yapılan 10 milyon İngiliz Sterlini tutarındaki kredi anlaşması ile ilgili evrak ve faturalarda Banque Austro Ottoman Müdürü B. Tubuni'ye 100.000 lira komisyon verildiği belirtilmesine karşın bu ödemeye yönelik ne kabine kararı ne de Sultan onayı görülememişti. Konunun gündeme gelmesi üzerine, Müdür B. Tubuni değinilen kredi işlemi nedeniyle 5.000 lira aldığını, bu tutarın

söz konusu kredinin uygun koşullarda verilmesi nedeniyle kendisine hizmeti karşılığında ve ikramiye olarak ödendiğini söylemişti. Doğal olarak 95.000 lira da Nedimof Paşa'nın cebine inmişti.

Silah geri tepmiş, Nedimof Paşa'nın yerine Mithat Paşa sadrazamlığa getirilmişti. Mithat Paşa yolsuzluklarla ilgili savunmasını almak için Nedimof Paşa'yı kabine toplantısına çağırtmıştı. Ama o rahatsız olduğunu ileri sürerek toplantıya gitmedi. Bunun üzerine Mithat Paşa padişahın yazılı emrini iletti. Paşa emri alınca bir sonraki kabine toplantısına gitti. Kabinede istenilen her türlü bilgiyi vereceğini ama evrakları toplaması için kendisine süre verilmesini istedi. İstediği süre verildi.

Nedimof Paşa daha sonra yapılan sorgulamasında, soruşturmaya konu olan meblağın yarısını kredi anlaşmasının yapılmasında katkısı olan bankacılar arasında paylaştırdığını, diğer yarısını padişaha takdim ettiğini, padişahın ertesi gün parayı bir saray görevlisi aracılığıyla kendisine hediye olarak geri gönderdiğini, parayı getirene 5.000 lira bahşiş verdiğini söyledi. Kimse Sultana parayı geri verip vermediğini soramadı. Dava da böylece kapandı. Osmanlı'daki bu tür yolsuzluk davalarını her zaman sadrazamlar, bürokratlar ve paşalar kazanırdı. Yargılamalar göstermelik olurdu. Yine öyle oldu. Yüce divan kapısından ağlayarak girenler arka kapıdan gülerek çıkardı.

Sultan Abdülaziz dönemindeki son üç yıl içerisinde, altı ayrı kabine iş başına geldi: Mithat Paşa, Mütercim Rüştü Paşa, Esat Paşa, Şirvanizade Mehmed Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, tekrar Esat Paşa iktidara geldiler. Hiç kimse Osmanlı'da iktidara geldim diye sevinmemeli, iktidardan indim diye üzülmemeli. Osmanlı'da iktidar kuşu sürekli yer değiştirirdi.

Hiç kimsenin beklemediği bir anda Mahmut Nedim Paşa ikinci defa sadrazam oldu. İngiliz Elçisi Sir H. Eliot Sultana verdiği bir kabulde Mahmut Nedim Paşa'nın tekrar sadrazam olacağı yönündeki söylentinin gerçek olup olmadığını sormuş, Sultan da bugüne kadar böyle bir emarenin görülmediğini söylemişti.

Ama bu konuşmanın üzerinden henüz birkaç gün geçmişti ki Mahmut Nedim Paşa sadrazam oldu.

Sultan Abdülaziz, Sadrazam Nedimof Paşa'nın Rus Sefiri İgnatiyev'le aşırı yakınlaşmasını bilmesine karşın susuyordu. Bu ilişkiyle Rus tehdidinin önlenebileceğini düşünüyordu. Osmanlı Sultanları son dönemlerde yabancı bir elçinin güdümünde olmayı tercih eder hale geliyorlardı. Koca Osmanlı'yı ne yazık ki yabancı elçiler yönetiyordu. Oysa halk, ülkeyi yönetenin Sultan olduğunu sanıyordu.

Mithat Paşa ile Sultanın dostluğunun kısa sürmesinin nedeni, Mithat Paşa'nın açık sözlülüğünün yarattığı kargaşaydı. Asıl neden, Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında rüşvet olarak aldığı yüz bin lirayı mahkeme kararına rağmen devlet hazinesine iade etmemesi, Mithat Paşa'nın bu konuda aşırı ısrarcı olmasıydı. Sultan bir türlü mahkeme kararını onaylamıyordu. Israr da Sultanın canını sıkıyordu.

Sultan Abdülaziz'in canını sıkan diğer olay ise, Sadrazam Âli Paşa'nın ölümünden sonra İstanbul'a gelen ve Doğu Demiryolu projesinde o güne kadar gerçekleşmeyen köklü değişiklik için önemli tutarda rüşvet dağıtan Baron Hirch'in verdiği paralardan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın korkusuzca yüz elli bin lirayı Sultan Abdülaziz'in kişisel hesabına yatırmasıydı. Mithat Paşa, Sultan Abdülaziz'in bu parayı hazineye iadesi için cesurca istekte bulunmuştu. Sultan Abdülaziz kendinden habersiz bu parayı yatıran eski sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı suçlamış, mahcubiyetten ziyade öfkeden kızarmış bir yüzle paranın iadesi emrini vermişti. Böylece Mithat Paşa kendi ipini kendi çekmişti. Yerine Mehmet Rüştü Paşa sadrazam oldu. Ancak bu değişiklik göstermelikti. Onun yerine eski göz ağrısı Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazam olarak atadı. Nedimof Paşa sadrazam olduktan sonra yeni dansına başlamış bulunuyordu. Orkestrayı yine Rus Sefiri İgnatiyev yönetiyordu.

Osmanlı'nın dış borçlarını ödeyememesi yüzünden Batılı devletlerce iflası isteniyordu. Bunun üzerine Nedimof Paşa beş

yıl boyunca kredi borçlarına ait faizlerin sadece yarısını ödemeyi karara bağlıyor, adına Tenzili Faiz denilen 6 Ekim 1875 tarihli kararnameyi gizlice hazırlayarak uygulamaya koyuyordu. Konuyu sadece Nedimof Paşa ile Rus Sefiri İgnatiyev biliyordu. Bu aklı veren İgnatiyev'di.

Ne yazık ki herkesten önce akıl danışılması ve konuşulması gereken kurum Osmanlı Bankası'ydı. Osmanlı Bankası faizin yarısının silinmesi konusundan habersizdi. Borsada garip söylentiler dolaşıyordu. Osmanlı Bankası Müdürü söylentilerdeki doğruluk payını öğrenmek için sadrazamla görüşmeye gidiyor, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa söylentilerin asılsız olduğunu söylüyor ve her şeyi inkâr ediyordu. Hatta *Havas* ajansı kanalıyla bütün dünyaya tekzip telgrafı gönderiyordu. Oysa aynı saatlerde kararname imzalanıyor, basılmak üzere matbaaya veriliyordu. Söz konusu kararname *Basiret* ve *Vakit* gazetelerinde yayınlanıyordu. O sabah 5 milyar liralık kıymet borsada bir kalemde yok oluyordu. Binlerce Fransız ve İngiliz vatandaşı uzun yılların emeği olan tasarruflarını Rus sefirinin kışkırttığı Nedimof Paşa yüzünden kaybediyordu.

Ancak bu zafer sarhoşluğu uzun sürmedi. Vadesi gelen faizlerin yarı parasını ödemek için dahi Osmanlı'nın kasasında para yoktu. Osmanlı Bankası yabancı ülkelere söz konusu parayı tahsil edilecek yeni vergilerden ödeyeceğini söyledi ama ne vadesi geleni ne de sonrakini ödedi. Ödenenler çakal ve sırtlanların Osmanlı'nın ölü maliyesinden kopardığı küçük parçalardı. Onlar da rüşvet karşılığı ödeniyordu.

Nasıl olsa Osmanlı ülkesinin itibarı önemli değildi. Devşirmeler Sarayı'nın, Babıâli bürokrasinin ve Osmanlı Paşalarının haremlerinde güzel Çerkez kızları, ahırlarında safkan Arap atları, Boğaz'a nazır yalıları, önlerinde hizmet eden uşakları, ceplerine akan kirli paraları vardı. Gerisi boştu.

Şeytan yaratan değil yaratılandır! Şeytan'ı Devşirmeler Sarayı'nın yarattığı olgusu bir söylenti mi, yoksa gerçek mi acaba?

KISIM: XVII

Mustafa Fazıl Paşa, Sultanla uzlaşarak İstanbul'a dönmüştü. Tekrar kendisini Babıâli bürokrasisinin içinde bulmuştu. Yeni arayışlar içerisindeydi. Yurtdışında bıraktığı Yeni Osmanlılar arasında çatırdamalar başlamış, ayrılıklar ve düşmanlıklar su yüzüne çıkmıştı.

Gerçek ayrılık, Baden Baden'de Namık Kemal ve arkadaşları gizlice Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurduğunda çıktı. Çünkü kitleleri ardından sürükleyen, düşünce ve sözleriyle fırtınalar estiren Ali Süavi aralarında yoktu. Bu yokluk Ali Süavi'nin kendi isteminden ziyade, Namık Kemal ve arkadaşlarının ona karşı tavırlı olmalarıyla ilgiliydi. Namık Kemal ve arkadaşları Ali Süavi'ye inanmıyor, güvenmiyor ve onu sevmiyorlardı.

Mustafa Fazıl Paşa İstanbul'a geldikten sonra büyük bir hayal kırıklığı yaşıyordu. Veraset usulünün değiştirilmesi ile ilgili kavgada yenik düşmüş, ipler amcası Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın eline geçmişti. Mustafa Fazıl Paşa bir buçuk yılı aşkın süredir kendisine tevdi edilecek söz konusu makamı bekleyerek geçirmişti. Ama beklentileri boşa çıkmıştı. O günlerde gazeteler paşanın sadrazamlıktan feragat ettiğini, Şurayı Devlet reisliğine getirileceğini yazıyordu.

Mustafa Fazıl Paşa açık açık itiraf etmese de Sultanın kendisini sadrazam yapmayacağını, o ünlü mektubunda dile getirdiği reformları elinin tersiyle ittiğini çok iyi biliyordu ama içinde sönmek bilmeyen umut ateşi ile bekliyordu.

Mustafa Fazıl Paşa odasında bunları düşünürken kapısı çalındı ve içeriye Tercüme Odası memurlarından Andon girdi. Elinde *Muhbir* gazetesinin yeni sayısı vardı. Andon, Mustafa

Fazıl Paşa'yı yurtdışına kaçmadan önce tanımış, onunla dost olmuştu.

Onu selamladıktan sonra, "Fazıl Paşam! Sizinle sohbete geldim. Bana şöyle okkalı bir kahve ısmarlarsınız değil mi?" diye sordu.

Mustafa Fazıl Paşa, "Andon, kahvenin lafı mı olur? Geç otur şöyle," dedi. Zile basıp odacısını çağırdı. İki kahve getirmesini söyledi.

Andon, elindeki gazeteyi paşanın önüne koyarak, "Fazıl Paşa, Ali Süavi'nin son marifetlerini sanırım okumuşsunuzdur. Ali Süavi sizin Maliye Nazırı olmanıza karşı çıkıyor," dedi.

"*Muhbir*'in yeni sayısını henüz okumadım. Ver bakalım şu gazeteyi, neler yazıyor."

Mustafa Fazıl Paşa, 27 Kasım 1867 tarihli gazeteyi eline alıp sesli bir şekilde okumaya başladı:

"İstanbul'da dolaşan söylentiye göre, mevcut nazırlar değiştirilecekmiş. Yeni bir hükümet oluşturulacakmış. Yeni kurulacak kabinede, Mustafa Fazıl Paşa hazretleri Maliye Nazırı olacakmış. Lakin böyle bir günde Maliye Nazırı olmuş neye yarar? Mustafa Fazıl Paşa ne yapabilir ki? Mevcut olumsuz hali iyiliğe tebdil edemez."

Andon, "Ali Süavi garip adamdır! Sizin gibi velinimeti olan bir kişiye karşı böyle yazabiliyor. Ne hazin bir durum değil mi?" dedi.

"Haklısın Andon! Adamcağız benim paramla çıkan bir gazetede bunları yazabiliyor. Maliye Nazırı olarak benim derde deva olamayacağımı cümle âleme ilan ediyor. Ali Süavi densizinin kırdığı ilk ceviz bu değil, onun kırdıkları kırkı geçti. Geçenlerde bir dost kulağıma fısıldadı. Benim Sultanın izniyle İstanbul'a döndüğüm günlerdeymiş. Güya ben Frankfurt'a 14 km uzaklıkta, kaplıcaları ve kumarhaneleri ile meşhur eğlence merkezi Hamburg'da imişim. Benimle ilgili şöyle söylemiş yanındakine: 'Mustafa Fazıl Paşa, bir gün Hamburg kumarhanesinde deste deste paraları yığmış, madaması da yanında kumar oynarken

kendisine Meclisi Has azalığı tevcih edildiğini işitince hemen şapkasını kaptığı gibi kumar masasından fırlamış, iki tarafına bakmadan gözüne ilişen ilk gazeteciye, sana izin verdim yaz! Ben Meclisi Has azası oldum demiş.' Topuklarım sevinçten havada uçarak gitmişim. Öyle hızlı gitmişim ki hızımı alamayıp kendimi İstanbul'da bulmuşum."

Belli ki bu sözlere öfkelenmişti. Bu öfke Mustafa Fazıl Paşa'nın *Muhbir*'e akıttığı para musluğunu kapatması demekti.

Ali Süavi oryantalist David Urquhart'la tanıştıktan ve Mustafa Fazıl Paşa kendilerini Avrupa'da yüzüstü bıraktıktan sonra kendisini dışlayan Yeni Osmanlılara karşı düşmanca, buna karşın Sultana karşı daha yumuşak ve saygılı bir dil kullanmaya başlamıştı. Çünkü o Osmanlı'da yaşanan kötü koşulların müsebbibi olarak Sultanı değil Babıâli bürokrasisini görüyordu. Yeni yarattığı Babıâli düşmanının halk ile Sultan arasında duvar oluşturduğuna inanıyordu.

Namık Kemal ile arkadaşları ise, *Hürriyet* adlı gazeteyi çıkarmanın hazırlıklarını sürdürüyorlardı. *Hürriyet*'in ilk sayısı büyük sükse yapıyordu. İkinci sayısında Ziya Bey, insanın yaradılışının en tabii ihtiyacı ve toplumların ilerlemesinin de mutluluk aracı olan Hürriyet'in adının gazetede kullanılmasını saygıya değer buluyor ve ekliyordu: Hürriyet, Tanrı'nın insanlara bağışladığı en güzel nimettir. Ancak, kötüye kullanılmaması şartıyla... *Hürriyet* gazetesi bu yazının altına, "Milletin fikir ayrılıklarından rahmet doğar!" diye not düşüyordu.

Hürriyet'in üçüncü sayısına Namık Kemal, "Ümit ederim ki *Hürriyet* gazetesi Osmanlı halkına verilmesi vaat edilen hürriyetin gerçekleştirilmesi yolunda büyük hizmetler görecektir" diye yazıyordu.

Kısa bir süre sonra, Namık Kemal *Hürriyet* gazetesinin sorumlu müdürlüğünü üzerine alıyordu. Aralarında bölünen Yeni Osmanlıların iki gazetesi bulunuyordu. Bir yanda Namık Kemal'in *Hürriyet*'i, diğer yanda Ali Süavi'nin *Muhbir*'i. Ali Süavi yalnız bir savaşçı rolünü üstlenmişken karşı cephede Ziya Bey,

Namık Kemal, Agâh Efendi, Mehmet Bey, Reşat Bey ve Nuri Bey bulunuyordu.

Ali Süavi başından beri onlardan farklı bir anlayışın içindeydi. Onlara katılmış olmakla birlikte duygu ve eylem yönünden tamamen farklı düşünüyordu. Ali Süavi'nin eylemci ve halkçı yönü ağır basıyordu.

Çözülme sonrası Yeni Osmanlılara karşı en sert muhalefet, Kani Paşazade Rıfat Bey'den geliyordu. Paris'te elçilik memuru iken Elçi Cemil Paşa ile arasındaki anlaşmazlık nedeniyle memuriyetten istifa edip Yeni Osmanlılara katılan Rıfat Bey, *Gerçek Durum ve Oyunu Bozma* adlı bir broşür kaleme alıyor, bunu çoğaltarak İstanbul'da dağıtımını sağlıyordu.

1869 tarihli bu broşürde Rıfat Bey, genel bir değerlendirme yaptıktan sonra Yeni Osmanlıları tek tek eleştiriyordu:

"Sonuç olarak küfretme ve devleti yerli yersiz kınama alanı, o yalancı pehlivanlara kalıyordu. Tanrı bir kere insanın akıl gözünü kör etmesin! Akıl gözü körleştikten sonra buna hiçbir gözlük fayda etmez.

Osmanlı milleti, Ali Süavi'nin kendini âlim biçiminde gösterip adını âlim diye yazmasıyla onu ve benzerlerini gerçekten âlim zannetmez! Bu millet senin gibilerin nasıl birer insan olduğunu çoktan fark etmiş bulunmaktadır. Yalnız seni değil senin gibi biri olan Ziya Bey'in de nasıl kin ve garazların esiri bir insan olduğunu öğrenmişlerdir.

Ziya Bey kendisini Osmanlıların en hamiyetlisi olarak tanıtmak istemektedir. Yine kendi görüşüne göre, zamanın gereklerini en iyi anlamış devlet adamı yine kendisidir. Zamanında Sultan Abdülaziz'in en yakın dostu iken sonradan gadre uğrayarak işbaşından uzaklaştırıldığını tekrarlayıp durur. Öyle kendini beğenmiş ve kendi değerine inanmış bir adamdır ki, Osmanlı'da ne kadar adam varsa, bunların hepsi ya hain ya da cahildir. Sadece kendisi, yeryüzüne Allah'ın bir lutfu olarak gönderilmiştir. Devleti ve Osmanlı milletini içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtaracak tek kişi kendisidir. Madem ki kendi kendini, son de-

rece bilgili ve çalışkan bir kimse olarak gösteriyor, o halde şimdi sormak isteriz: Amasya, Samsun ve Kıbrıs mutasarrıflıklarında, iki kere üyesi bulunduğu Meclisi Vala'da, Adliye Nazırlığı'nda, Zaptiye Müsteşarlığı'nda neler yapmıştır? Bunları anlamak ve öğrenmek isteriz!

Gelelim Ali Süavi Efendi'ye: Bu adamın önce ve sonra yazdığı şeylerden de anlaşılacağı üzere, siyaset bakımından kendine özgü hiçbir kayda değer görüşü yoktur! Siyasetten anlamak muhakkak ki bir meziyettir. Ali Süavi Efendi bu meziyetten bütünüyle yoksun bulunduğuna göre, onun kendine özgü fikirleri üzerinde durmak boş inançlarla uğraşmaktan başka bir şey değildir! Durum böyle olduğu halde adamın kibir ve azametinden geçilmemektedir!

İstanbul'dayken başına sarık sarmaya ve camilerde vaaz vermeye başladığı sıralarda ilimden anlayan ve gözleri açık çevreler ona Protestan Süavi adını takmışlardı. Ettiği vaazlar hiçbir şekilde yüksek İslam dininin önemli sorunlarını kapsamıyordu. Ali Süavi gerçek anlamı ile bir megalomandır! Kendini İslamlığın en büyük bilginlerinden olan İmam Gazali ile aynı değerde göstermektedir!"

Yeni Osmanlılar *Hürriyet* gazetesiyle hem Âli Paşa'yı tedirgin edeceğine, hem de ona ve halka Tanrı'nın en büyük lutfu olan hürriyeti her fırsatta hatırlatacaklarına inanıyorlardı. İnsanoğlu hayalleriyle yaşardı.

Bu sırada Yeni Osmanlıları ayrıştıracak başka bir gelişme yaşanıyordu. Mısır Hıdivi İsmail Paşa Osmanlı'dan bağımsız hareket etmeyi alışkanlık edinmişti. Mısır ordusunu büyütmek, deniz gücünü artırmak için Fransa'ya pek çok araç ve silah ile iki savaş gemisi ısmarlamıştı. Bunun için para lazımdı. Bu parayı da borç olarak Batıdan alacaktı. İç meselelerde özerk ama dış meselelerde Osmanlı'ya bağımlı olan Mısır Hıdivinin bu pervasız davranışları, başına buyruk hareketleri Osmanlı Devleti'ni rahatsız ediyordu. Yeni Osmanlılar da, Mısır konusunda Babıâli'yi destekliyorlardı.

Ancak bu olumsuz duruma rağmen Mısır Hıdivi İsmail Paşa, Osmanlı'daki bozuk ayarlı teraziye güveniyordu. O eskiden beri İstanbul'a gizli görevliler yollamak ve bazı üst düzey bürokratları satın almak gibi gerçekçi yöntemler geliştirmişti. Bu nedenle Mustafa Fazıl Paşa'nın kişisel menfaatlerini destekleyen insan grubu olarak gördüğü Yeni Osmanlılara Paşa'nın verdiğinden daha yüksek paralar vererek onları satın alabileceğini ve kendi aleyhine *Hürriyet* gazetesinde geliştirdikleri muhalefeti kırabileceğini umuyordu. Hıdiv İsmail Paşa, Mustafa Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlıları Avrupa'da yüzüstü bırakıp İstanbul'a dönüşünün onları büyük bir hayal kırıklığına sürüklediğini seziyordu.

Bu nedenle Yeni Osmanlılarla bir uzlaşı yolu bulmak için adamı Felâtun Paşa'yı Avrupa'ya göndermişti. Bir Leh mültecisi olan Felâtun Paşa gizlice Brüksel'e gelmiş, Namık Kemal ile görüşme zemini arıyordu. Namık Kemal'i Ostend'de buldu. Önce ona ad vermeden ve amacını belirtmeden sıradan bir Osmanlı vatandaşı gibi yaklaşmıştı. Aralarında kısa sürede bir dostluk oluşmuş, Felâtun Paşa en sonunda baklayı ağzından çıkarmıştı. Felâtun Paşa, emre yazılı kırk bin altınlık bir çeki kabul etmesini, buna karşılık olarak *Hürriyet* gazetesinin Mısır meselesinde İsmail Paşa lehine hareket etmesini, onu yazılarıyla desteklemesini istiyordu. Namık Kemal bu teklife nazik bir dille tepki göstermişti. Felâtun Paşa da sessizce pılısını pırtısını toplayıp gitmişti.

Yeni Osmanlılar başından beri isyancı Mehmet Ali Paşa'ya kızgındılar. Mısır isyanı ve Osmanlı'nın Nizip bozgunu üzerine Sultan II. Mahmut'un yüreğine inmesi sonucu hayatını kaybetmesi, Mısır'a karşı duyulan öfkeyi kamçılıyordu. Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı zafer ve çevirdiği entrikalar sonucu Avrupa'nın Osmanlı'nın içişlerine karışması bu öfkeyi hızlandırmıştı. Mısır'daki entrikacı gelenek halen sürüyordu.

Mısır Hıdivi İsmail Paşa, Osmanlı Sultanını, Babıâli'yi ve

Yeni Osmanlıları çok iyi tanıyordu. Hıdiv İsmail Paşa'nın Babıâli baskısı olumlu sonuç verdi. Hükümet, Mustafa Fazıl Paşa'ya *Hürriyet*'i kapatma konusunda baskı yaptı. Mustafa Fazıl Paşa adamı Sakanini'ye bir mektup yazarak, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyelerini tek tek ziyaret etmesini, onlardan, *Hürriyet*'in yayınına bir süre ara vermelerini istedi.

Sakanini hızlı bir şekilde turlarına başladı. Ziya Bey, Namık Kemal ve Agâh Efendi Ostend'delerdi. İstiridye mevsimi olan eylülün gelmesini bekliyorlardı. Sakinini Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunu onlara verdi. Üçü birlikte Ziya Bey'in odasına çekildiler. Uzun uzun konuştular. İlk pes eden Namık Kemal oldu. Namık Kemal önceden hazırladığı üç yazısını yayınladıktan sonra *Hürriyet*'ten imzasını çekecekti.

Ziya Bey ise tam bir gazap ve öfke seline kapıldı. Namık Kemal'in hemen imzasını çekme kararı onu çileden çıkarmıştı. "Biz buralara Mustafa Fazıl Paşa'nın kaybetmiş olduğu haklarını bulmaya, veraset hakkını yeniden sağlamaya gelmedik!" diye tepki göstermişti. Ardından, "Mustafa Fazıl Paşa'nın *Hürriyet* için ayırmış olduğu paraya ihtiyacımız yoktur! Gerekirse ben İstanbul'daki malımı mülkümü satar, tek ve kutsal amacımız olan halkın özgürlüğü için yayınlara devam ederiz! Ayrıca, Hürriyet Matbaası'nda paşanın hiçbir ilgisi ve payı yoktur! O matbaanın sahibi yanımdaki Agâh Efendi'dir," dedi. Dışarıda bekleyen Mösyö Sakinini'ye de, "Siz bana bir makbuz veriniz, ben de paşanın bankadaki parasını iade edeyim," dedi ve iki yüz elli bin Frank'ı Sakanini'ye teslim etti. Böylece, Yeni Osmanlılardaki gerçek yaprak dökümü başlamış oluyordu...

Agâh Efendi'nin koyduğu takma adlara göre Namık Kemal Danton, Reşat Bey Rochford, Mehmed Bey Robespierre, Ali Süavi Hokkabaz, Nuri Bey Hernani, Rıfat Bey Damat Paşa, hamileri Mustafa Fazıl Paşa da Chateaubriand'dı. Fransız İhtilali'nin liderlerinden esinlenerek adlandırılan Yeni Osmanlılar, birer gölge kahraman olarak yollarını ayırıyorlardı.

Agâh Efendi, "Ben zaten bu sonucu biliyor ve bekliyordum.

Çünkü dünyanın hiçbir yerinde bir prensin ihtilalci olduğu, ihtilalcilere önderlik yaptığı görülmüş duyulmuş şey değildir! Bir prens, olsa olsa ihtilalcileri kendi özel amaçlarına hizmetkâr kılar. Mustafa Fazıl Paşa henüz amacına doğru bir adım bile atmış değildir. Anlaşılan şu ki, Sadrazam Âli Paşa bu kavgada galip geldi. Ne yazık ki bizler kaybettik!" diyerek en gerçekçi teşhisi koyuyordu.

Sakinini ile görüştükten sonra üç arkadaş Ostend'i terk ettiler. Namık Kemal Londra'ya, Ziya Bey İsviçre'ye, Agâh Efendi Brüksel'e gitti. Paris'te bulunan Mehmet, Nuri ve Reşat Beylerin bu olaydan henüz haberleri yoktu.

İlginç olan şey, bütün bu olup bitenlere rağmen Namık Kemal, Mustafa Fazıl Paşa'ya inanmaya devam ediyordu.

Mısır Hıdivi'nin adamı Felâtun Paşa olayları uzaktan izlemekteydi. Felâtun Paşa, Ziya Bey'i izledi ve onu Cenevre'de buldu. Ziya Bey Hotel Victoria'da kalıyordu. Mustafa Fazıl Paşa'ya karşı kırgın ve öfkeli olan Ziya Bey'le gerekli diyaloğu kurmakta zorlanmadı. Felâtun Paşa, Ziya Bey'in Mösyö Sakinini'ye iade ettiği 250.000 Frank'lık çekin üç katını içeren ve Londra'da bir bankaya yatırılmış olan çeki, Ziya Bey'in eline çoktan tutuşturmuştu bile. Ziya Bey'in mutluluğu karşısında etekleri zil çalarak Cenevre'den ayrılmıştı. Mısır Hıdivi amacına ulaşmıştı.

Ziya Bey *Hürriyet*'i Londra'da değil Cenevre'de yayınlamaya başladı. *Hürriyet* gazetesi yeni sayısıyla birlikte Sadrazam Âli Paşa'yı hedef almış, onu kötüleyen yazılar yayınlamaya başlamıştı. Bu durum hem kuyruk acısı olan Ziya Bey'i hem yeni sermayedar Hıdiv İsmail Paşa'yı mutlu ediyordu. Ortak düşmanları Sadrazam Âli Paşa'dan intikam almanın keyfini yaşıyorlardı.

Namık Kemal ise *Hürriyet* gazetesinden elini eteğini çektiğini söyleyerek hem hamisi Mustafa Fazıl Paşa'yı hem de ortak düşmanları Sadrazam Âli Paşa'yı mutlu ediyordu.

Ziya Bey Âli Paşa'dan sonra Mustafa Fazıl Paşa'yı hedef tahtası haline getiriyor, başlangıçta hürriyet havarisi gibi ortaya

çıkan ve birdenbire geri dönüş yapan paşayı yeni düşmanları arasına katıyordu. Ünlü *Zafername* kasidesinde yerdiği Ali Paşa'dan sonra, *Rüya* adlı yazısında da Mustafa Fazıl Paşa'yı yerden yere vuruyordu. Ziya Bey, *Çoban Kasidesi*'nde ise, "Bizleri deve gibi ipimizden çekerek katar katar yola saldılar. Önden çeken böyle bir eşek olunca elbette işin sonu böyle gelecekti," diye yanlış kişiye inandıkları için hayıflanıyordu.

Bu sıralar Namık Kemal Paris'te bulunuyordu. Ziya Bey'le ilişkileri tamamen kopmuş gözüküyordu. Ama Mustafa Fazıl Paşa bu ayrılığı tam bir danışıklı dövüş olarak görüyor, bu nedenle Namık Kemal'in *Hürriyet*'ten kendi isteğiyle ayrıldığını bir yazıyla belirtmesini istiyordu. Namık Kemal böyle bir yazıyı göndermesine rağmen Ziya Bey basmadı. Bunun üzerine Namık Kemal bu yazıyı bir broşür haline getirip el altından dağıttırdı. Yeni Osmanlılara ait tek bir satırın dahi yurda girmesine müsaade etmeyen Âli Paşa, bu broşürün dağıtılmasına izin verdi. Âli Paşa, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin dağılmasının resmi belgesi olan bu broşürün dağıtımını adeta teşvik ediyordu...

Ebuzziya Tevfik şaşkınlığını gizlemeyerek, "Yeni Osmanlılar arasında hiç kimse Hıdiv İsmail Paşa'dan aldığı bir milyon Frank'tan dolayı Ziya Bey'i suçlamaya kalkışmadı. Ali Süavi bile suskun kaldı," diyordu. Ama asıl eleştirilmesi gereken husus, paranın İsmail Paşa veya Mustafa Fazıl Paşa'ya ait olması değil, kendilerine Hürriyet Kahramanları denilen Yeni Osmanlıların bu iki Mısırlı paşanın elinde oyuncak olmalarıydı.

Bu günlerde, bir başka gelişme daha yaşanıyordu. Başhafiye Necip Paşa'ya bağlı bir hafiye olan Yeni Osmanlılardan Mehmet Bey, önceki bir tarihte Kostaki adlı bir Rumla römork kiralayıp Sultan Abdülaziz'in üzerine süren ve padişahı denizde öldürmeye teşebbüs eden Hüseyin Vasfi Paşa ile birlikte Cenevre'de *İnkılap* adlı bir gazete çıkarmaya başlıyordu.

İnkılap'ın ilk sayısında, "Bir hükümet mahvolup ortadan kalkma zamanı gelince, Tanrı her şeyden önce hükümdarın aklını başından alır! Onun için bizim zamane padişahı Abdülaziz çıl-

dırdı. Sultan Abdülaziz'in şimdilerde işi gücü pehlivan güreştirmek, ortaoyunu oynatmak, koç ve horoz dövüştürmek. Bir zamanlar dedelerimizin boynuna astırdığı Osmanlı nişanını, o dövüşken keçilerle horozların boynuna astırıyor. Ortaoyunu maskaraları da bu nişanlardan payını alıyor. En gözde soytarısı Ermeni Osip ceketinin ve kollarının altına et ve yiyecek parçaları koyuyor, aç bırakılmış köpeklerin arasına salınıyor, köpekler yiyeceklere ulaşmak için onu yerlerde sürüklüyor, Sultan da bundan çok büyük keyif alıp eğleniyor. Sultan Abdülaziz'in en hatırlı kişisi bu günlerde soytarı Osip'ten başkası değil!" diye yazıyordu...

İnkılap gazetesi bir başka gün: "Osmanlı'nın başına Kırım Savaşı gibi büyük bir dert gelmemiş olduğu halde, Sultan Abdülaziz devletin yedi milyonluk borcunu yüz milyona çıkardı. Aferin çalışkanlığına zamane padişahının!" diyerek doğrudan Sultan Abdülaziz'i eleştiriyordu. Yeni Osmanlılar Sultana dokunmayıp sadrazama ve Babıâli paşalarına saldırırken *İnkılap* gazetesi ilk kez bir Sultanı hedef alıyordu.

Bunu gören Ziya Bey Sultan Abdülaziz'i savunma gereği duyuyordu:

"Elinizi vicdanınıza koyup insafla söyleyin! Babıâli padişahı bu hale getirinceye kadar az mı uğraştı? Borçların artması konusuna gelince, borçların karşılığı olan para Sultan Abdülaziz'in cebine mi girmiştir ki bütün vebali onun boynuna yüklensin? Cümle âlem bilmektedir ki Osmanlı padişahının Paris ve Londra bankalarında tek kuruşu bulunmamaktadır! Ama Sadrazam Âli ve Fuat Paşalarla birlikte başka malum kişilerin paraları o bankalarda işletilmektedir. 'Bir devlet dışarıdan borç almadan ayakta duramaz!' kuralını Fuat Paşa icat etmedi mi?

Eğer *İnkılap* gazetesinin dediği gibi ülkede mutlaka bir ihtilal gerekliyse, akıl yoluyla varılacak ilk hüküm, padişahın tahttan indirilmesi ve halifelikten uzaklaştırılması olmamalıdır! Bundan çok daha önce yapılması gereken bir şey vardır: O da adına hükümet üyeleri denilen fesatçılar kurulunun değiştirilip

işbaşından uzaklaştırılmasıdır!"

İnkılap gazetesi bu yazıya yanıt vermekte gecikmiyordu:

"Pekâlâ, biz şimdi padişahın lâlâlarını mı değiştireceğiz? Ama o hoppa bey kendine çeki düzen vermez ve lâlâlarını dinlemezse, ancak o zaman hoppa beyi cezalandıracağız öyle mi? Osmanlı tahtını böyle tehlikeli tecrübelere sokmaktansa, Ziya Bey'in o öve öve bitiremediği bu pek namuslu halifeyi bir başka halifeyle değiştirsek, onu tahta çıkarırken Meşrutiyeti ilan etmesini ve millet meclisini açmasını şart koşarsak daha iyi olmaz mı? İşe acı tecrübeler katıp ilerde pişman olmaktansa kökten bir hareketle hepsinden bir anda kurtulmuş oluruz!"

İlk kez, Yeni Osmanlıların arasından köktenci bir ses yükseliyordu. Ama kendi vadisinde yankılanan bir ses olmaktan öteye gidemiyordu.

İnsanoğlu günaha girmek için Şeytanın sesini dinler de kendi çıkarı olan konularda neden zorbası olan Sultanlara inanır?

İblis sapkınlara eziyet etmez!

KISIM: XVIII

Batının kurtlar sofrasında uluslar birbirini yemeye hazırlanıyordu. Avrupa'da tek olma dürtüsüyle İngiltere Prusya'nın önüne Fransa'yı atıyordu. Prusya ile Fransa arasında Sedan Savaşı başlıyordu. Savaşın ilanı ile birlikte Paris'in içi kaynıyordu. O sakin şehir yerini kargaşaya terk ediyordu. Kendisini destekleyen Osmanlılara rağmen Fransa bütün cephelerde savaşı kaybediyordu. İngiltere'nin yanında tarih sahnesine Almanya çıkıyordu. Fransa'nın yıldızı sönüyordu. Osmanlı, Tanzimat'tan bu yana önemli müttefiki olan Fransa'nın desteğini yitiriyordu.

Fransa, Sedan Savaşı yenilgisinin bedelini çok ağır ödüyordu. Fransa İmparatoru III. Napolćon bu savaşta Prusyalılar tarafından esir alınıyordu. Bu kargaşa ortamında 4 Eylül 1870'de Paris'te İkinci Cumhuriyet ilan ediliyor, hükümet başkanlığına Tierre seçiliyordu. Başkan Tierre ve Gambetta'nın ortaklığında bir Ulusal Savunma hükümeti kuruluyordu. Fransa baştanbaşa anlaşmazlıklar ve kargaşalıklar içinde yüzüyordu. Halk arasında çatışmalar ve isyanlar sürüyordu...

Yeni Osmanlıların üç silahşoru olarak görülen Reşat, Mehmet ve Nuri Beyler ise, savaşın tam ortasında bulunuyordu. Kısa bir süre önce, Reşat Bey misafiri bulunduğu Kont la Rochefoucauld ile birlikte Charan'dan, Mehmet Bey İsviçre'den, Nuri Bey de Brüksel'den gelmişti. Bu üç arkadaş Fransa'nın özgürlüğü yolunda savaşan devrimci gençlere katılmak için Paris'e geliyor ve Saint Michele Bulvarı'ndaki bir apartman dairesine yerleşiyorlardı. Yeni Osmanlıların bu üç silahşoru Mustafa Fazıl Paşa'nın parasıyla beslenmemişler ve ondan maaş almamışlardı. Onlar, Yeni Osmanlıların ilk kurucusuydular. Zengin paşa

çocuklarıydılar. Üç Silahşorlar düşünce olarak diğer arkadaşlarını çok önündeydiler. Onlar gerçekçiydiler, "Sadrazam ya da bürokratların değişmesiyle Osmanlı'da sorunlar çözülemez!" diyorlardı...

İmparator III. Napoléon'un başlattığı Sedan Savaşı'nda Paris Prusyalılarca kuşatılınca, Cumhuriyetçi General L. A. Thiers liderliğinde bir direniş örgütü kurulmuştu. Paris'te Saint Michele Bulvarı'ndaki apartmana yerleşen üç silahşorlar, uzun uzun düşündükten sonra 4 Eylül 1870 tarihinde General Thiers'e bir mektup yazıyorlardı:

"General, bizler Osmanlıyız! Fransa'nın vatanımıza yaptığı hizmetleri unutmadık! Size minnet duygusunun ve büyük bir millete gerekli olan demokratik ruhun heyecanıyla yazıyoruz. General, sizden rica ediyoruz! Fransız Cumhuriyeti'nin düşmanlarıyla harp etmek için bizi gönüllü olarak direniş ordusuna alınız!

Vatanseverliğiniz hakkındaki hayranlığımızı ve Cumhuriyetçi Fransa için beslediğimiz bağlılık duygularımızı lütfen kabul ediniz!"

Yanıt olumluydu. Üçü de gönüllü olarak direniş ordusuna kabul edildiler. Özel askeri giysiler verildi. Üniformalarını giydiler ama başlarındaki kırmızı feslerini çıkarmadılar. Parisliler onlara Kırmızı Fesli Türkler diyorlardı.

İşgal Paris'i bitip tüketti. Açlık ve top ateşiyle birlikte Paris teslim oldu. General Thiers Prusya ile anlaşma imzaladı. Ancak Paris'in yoksul mahalleleri bu anlaşmayı kabul etmeyerek yeni bir direniş başlattı. 1871 yılında ünlü Paris Komünü kuruldu. Yeni bir direniş başladı. Yoksulların, işçilerin Paris'i ele geçirmesini istemeyen Fransız burjuvası Versaille ordusuyla Paris'e saldırdı. Yeni bir kargaşa dönemi başladı.

Direniş Örgütü'nde savaşan Reşat, Nuri ve Mehmet Beyler, Paris Komünü'nün düşmesi üzerine Brüksel'de oturan Agâh Efendi'nin yanına gittiler. Yol parasını Reşat Bey'in baba yadigârı saatini satarak sağladılar. Ama Paris'teki direnişçilerle bağları-

nı hiç koparmadılar. Ne yazık ki Paris artık o eski Paris değildi.

Üç silahşorlar *İbret* gazetesinde Paris Komünü'nü destekleyen makaleler yazdılar. Hayatlarının sonuna kadar Paris Komünü'nü ve sosyalist düşüncelerini desteklediler.

Osmanlı Sarayı tarafından çıkarılan af kararı üzerine Reşat ve Nuri Beyler İstanbul'a döndüler. Mehmed Bey ise Paris'te kaldı. Mehmed Bey'in amcası Mahmut Nedim Paşa sadrazam olunca, iyi bir görev vereceği teminatıyla yeğenini İstanbul'a çağırdı. Ama Mehmed Bey'in yanıtı açık ve net oldu:

"Meşrutiyet olmadıkça İstanbul'a gelmem!"

Yeni Osmanlılar arasında en köktencisi oydu. Paris Komünü'nün aşıladığı devrimci ruhunu terk etmedi. Paris'te ünlü *Liberte* gazetesine makaleler yazmayı sürdürdü. 1874 yılında ani bir kararla yurda döndü ama kısa bir süre sonra da öldü.

Tanrı'nın, Şeytana yeryüzünde özgür eylem alanı tanımasının iki nedeni vardır: İnsanoğlunu ayartmak, sonra da onu cezalandırmak.

Hiç kimse, Şeytanın tuzağına düştüğü için kendini suçlayıp lanetlemesin! Tanrı ile Şeytanın işbirliğinden sadece günah doğar!

KISIM: XIX

Şinasi Yeni Osmanlıların en bilinçlisi ve halkın vicdanı olmayı sürdüren kişisiydi. O kendi hayalleri içerisinde yaşayan bir yalnız adamdı. Hiçbir zaman Yeni Osmanlı olmadı. Yeni Osmanlılar gibi özel emirle Paris'e gelmedi. Yeni Osmanlıların Paris'te olduğu süre içerisinde onlarla hemen hiç görüşmedi.

Paris'e ilk geldiklerinde, Namık Kemal yanında Reşat Bey'le birlikte Şinasi'yi ziyarete gitmiş ama kendilerini soğuk karşılaması üzerine bir daha onunla görüşmemişti.

Şinasi gerçek bir fikir adamıydı ama eylem adamı değildi. Bu yüzden Yeni Osmanlılardan hep uzak durdu. Şinasi beş yıldır bulunduğu Paris'te, Voltaire Rıhtımı'na yakın De Bac Sokağı'ndaki evinde sessiz sedasız bilimsel bir sözlük üzerinde çalışıyordu. Şinasi *Tercümanı Ahval* gazetesinde yayınlanan yazılarının gazetenin sahibi olan Agâh Efendi'yi korkutması, bu nedenle yazılarına gazetesinde yer vermeyeceğini söylemesi üzerine kırılmış, içine kapanmış ve yazın hayatından tamamen uzaklaşmıştı. Üzerinde çalıştığı sözlük adeta onun kurtuluşu olmuştu.

Sultan Abdülaziz'in Fransa'yı ziyareti sırasında Fuat Paşa ona ısrarla yurda dönmesini, kendisini İzmir Valiliğine tayin edeceğini söylemesine karşın Şinasi yurda dönmemişti.

Çünkü Şinasi İstanbul'da iken, Sait Sermedi adlı birinin Sadrazam Âli Paşa'ya suikast düzenleme hazırlığı açığa çıkmış, Sait Sermedi'yi tanıyan Şinasi adının bu suikaste karıştırılmasından korkarak Fransa'ya kaçmıştı. Şinasi, Sultan Abdülaziz'in Fransa seyahati sırasında gıyabında tutuklama kararı olan birisiydi. Ancak eşinin araya girmesi, Sultan nezdinde bağışlayıcı olması için Fuat Paşa'yla görüşmesi üzerine affedilmiş, Fuat

Paşa bunun üzerine ona İzmir Valiliği'ni önermişti.

Şinasi karısının kendinden habersiz bu girişimine kızıp alelacele İstanbul'a gelmiş, beş gün kalıp karısını boşadıktan sonra Paris'e geri dönmüştü. Bu kızgınlığın temelinde yatan şey söz konusu affın koparılmasına aracı olan Fuat Paşa ile karısı arasında oluşan yakınlaşma nedeniyle çıkarılan dedikodu idi. Fuat Paşa Osmanlı bürokrasi içerisinde çapkınlıklarıyla anılan bir kişiydi. Bu dedikodu Şinasi'yi yaşamdan tamamen koparmış, içine kapalı biri haline getirmişti.

Şinasi yaşamının son yıllarında yurda döndükten sonra Cihangir'deki eski evine hiç gitmemiş, ölümüne kadar Babıâli'deki Giritli Cemal Efendi'nin depoya dönüştürdüğü izbe yerde yalnız yaşamıştı. Şinasi bu depoda yoksulluk içinde öldü.

Şinasi düşünce anlamında modernleşmenin ilk öncüsüydü. O güne kadar bazı devlet adamları ile hükümdarlar reformcu sayılırken, Şinasi ilk reformcu fikirlerin ortaya çıkmasında öncü rolü oynayan kişiydi. Şinasi Osmanlı'ya Avrupa'nın modern fikirlerini gazetesinde taşımıştı.

Şinasi ilk yazılarında, tarihin Tanrı'nın eliyle yönlendirildiği şeklindeki kaderci görüşün karşısına, tarihin nedensellik üzerine oturduğunu söyleyen yazılarıyla çıkıyordu.

Şinasi Osmanlı'daki okullarda ilmi eğitimin ihmal edildiğini yazıyordu. Ayrıca dil reformunun acil olarak yapılması gerektiğini vurguluyordu. Osmanlı'daki dilin sadeleştirilmesini istiyordu. Halkın ne olup bittiğini anlama hakkının olduğunu söylüyordu. Bu bağlamda halkın bazı temel haklarının olduğunu ileri sürüyordu.

Şinasi'yi Yeni Osmanlılardan ayıran en temel olgu, onun gerçek bir Aydınlanma adamı olmasıydı. Şinasi, Mustafa Reşit Paşa'nın medenileştirme misyonu diye adlandırdığı düşünceyle yakından ilgileniyor, Tanzimat anlayışı ile Avrupalılaşma sürecinin başladığını belirtiyordu.

Şinasi insanoğluna bahşedilen en önemli şeyin akıl olduğunu söylüyordu. Tanrı insana etrafındaki dünyayı inceleyip araş-

tırması için ona aklı ihsan etmişti. O İslamdaki geleneksel anlayışa zıt bir yaklaşım sunuyor, dini inancın aklın yüklemiş olduğu bir mükellefiyet olduğunu, Tanrı'nın ancak akılla kavranabileceğini söylüyordu. O, hümanistik bir akılcılığa inanıyordu.

Tasviri Efkâr'da Batıdaki papalık meselesini ele alarak kilisenin devletten ayrılmasının gerekli olduğunu söylüyordu. Laik düşünceyi Osmanlı'ya taşıyordu. Yarattığı kamuoyu bilincine, toplum ve halk fikrini sokuyordu.

Şinasi adalet kavramını ele alırken, kanun önünde eşitlik fikrini savunuyor, Sultanların öteki dünyada olduğu gibi bu dünyada da eylemlerinden sorumlu olması gerektiğini söylüyordu. Şinasi Sultanın otoritesini sınırlayan köklü bir kanunun gerekliliğini öngörüyordu. Osmanlı için Anayasa fikrini savunuyordu.

Şinasi ile Sadrazam Âli Paşa'nın ölümleri arasında yedi gün vardı. Âli Paşa 6 Eylül 1871'de, Şinasi 13 Eylül 1871'de vefat ettiler. Âli Paşa arkasında bir yığın düşman, Şinasi ise Yeni Osmanlıların en çok ihtiyacı olan aklı bırakarak gitti.

Aklı dışlamak, erdemi ortadan kaldırmaktır!
Kötülük olmasaydı yeryüzünde kuklalar olmazdı.
Akıl olmasaydı yeryüzünü tiranlar yönetirdi.

KISIM: XX

Namık Kemal Avrupa'da yalnız kalmanın melankolisiyle babası Mustafa Asım Bey'e bir mektup yazıyordu. Namık Kemal çaresizlik içeren mektubunda babasına, "Babacığım! Niyazi Bey'i görünüz. Kendisi Mustafa Fazıl Paşa'nın yakın dostudur. Paşa'dan durumu sorup öğrensin. Mustafa Fazıl Paşa'nın niyeti ve kararı nedir? Kendisinin bir süredir devam eden bu sessizliği daha ne kadar sürecek? Ben memleketimi terk edip buralara kendi keyfim için gelmedim. Ben ülkeme kalemimle hizmet etmek üzere paşanın özel daveti ile geldim. Eğer Mustafa Fazıl Paşa Sadrazam Âli Paşa'ya dalkavukluk etmek niyetindeyse, bu kendi bileceği bir iştir. Kimse ona karışamaz. Ancak durumu bize kesinlikle bildirmek zorundadır!" diyordu.

Mustafa Asım Bey durumu Mustafa Fazıl Paşa'ya aktarması için Niyazi Bey'e iletiyordu. Merak dolu günler, geçmek bilmiyordu.

Umudunu yitirmeye başladığı günlerden birinde, Namık Kemal'e Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa'dan sürpriz bir mektup geliyordu. Hüsnü Paşa söz konusu mektubunda, "Sadrazam Âli Paşa'ya tuttuğu yolun yanlışlığını" anlatan bir özür mektubu yollaması halinde kendisinin aracı olabileceğini ve onu af konusunda ikna edebileceğini yazıyordu.

Namık Kemal mektubu alınca çok şaşırıyor, öfkelenmek mi susmak mı konusunda karar veremiyor ve sonunda mektubu iade ediyordu. Oysa bu mektubun yazılmasında babası, Mustafa Fazıl Paşa ve Hüsnü Paşa birlikte hareket ediyor, ona bir çıkış yolu arıyorlardı.

Henüz aradan on beş gün geçmişti ki bu kez Sadrazam Âli

Paşa'nın mühürdarı Mustafa Bey ile Viyana Elçisi Halil Şerif Bey'den iki ayrı mektup geldi. Birinci mektupta İstanbul'a gelmekte özgür olduğu ve geçmiş olaylardan dolayı hiçbir şekilde suçlanmayacağı belirtiliyor, ikinci mektupta İstanbul'a dönmesinin Sadrazam Âli Paşa tarafından samimiyetle istendiği ifade ediliyordu.

Namık Kemal, rahat bir nefes alıyor, Paris'in kargaşa ortamından kurtuluyordu. Yurda dönen Namık Kemal, Sadrazam Âli Paşa'nın Mercan'daki konağında, özel konukları arasında yerini alıyordu. Eski düşman Âli Paşa ile Namık Kemal uzlaşıyor, geçmişe sünger çekiyor, giderek yakınlaşıyorlardı.

İstanbul'a döndükten sonra Namık Kemal'de önemli bir değişim başlıyordu. Hürriyet ile ilgili kavgacı makaleleri bir yana bırakıyor, dini liderleri konu alan eserler kaleme alıyordu. Selahattin Eyyubi adlı, Haçlılara karşı savaşan İslami ve mistik bir liderin hayatını yazıyordu.

Namık Kemal, değişimin etkisiyle siyasi felsefesini iki temel olgu üzerinde inşa ediyordu. Namık Kemal İslami kültürünün temellerini Avrupa liberalizminin ve Aydınlanmasının gereklerine uygulamaya çalışıyordu. Yeni Osmanlıcı bu lidere göre en iyi hükümet dini hukukun, yani Şeriatın siyasi arzularını yerine getiren hükümet oluyordu. İnsanlar önce toplumu oluşturuyor, bundan sonra hükümet kuruluyor, hükümet de elindeki güç Şeriatı uyguluyordu. Yani bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu sadece Şeriat belirleyeceği için, ondan önce gelen hiçbir güç bulunmuyordu.

Toplumda hükümdara sadakatin meşrulaştırıldığı özgül formül, biat kurumuydu. Biat, halifenin otoritesine uyarlanmış bir sürecin ifadesiydi. Bu nedenle Namık Kemal, halk için hiçbir koşulda haklı bir isyan kuramı geliştiremiyordu. O haklı isyanı temel bir hak olarak gören anlayışa karşı çıkıyordu. Onun zihninde Sultan-halifenin ne silahlı bir ayaklanmayla ne de suikastle görevden alınabileceği meselesi vardı. Namık Kemal halkın haklı isyan hakkını inkâr etmekle kalmıyor, hükümdarın yetkile-

rinin feshedilmesine de karşı çıkıyordu.

Namık Kemal Avrupa'daki birey özgürlüğünü onun sosyal varlık olmasında değil, fertlerin taleplerine dayanan yapay bir araç olarak görüyordu. Şeriat bu tür ferdi talepleri kabul etmediği için Namık Kemal bu bireyci iradeyi kabul etmiyordu.

Namık Kemal gerektiğinde yönetimin müstebit olabileceğini düşünüyordu. Amaç çoğunluğun korunmasıydı. Devlet vatandaşlar için bir rehber rolü oynamalıydı. Namık Kemal'in devleti kendine özgü bir devletti. Ama bu devlette ne yazık ki özgürlükler yok oluyordu. O da İslamcılar gibi İslamda hiçbir zaman etkili olmamış soyut bir devlet kuramına inanıyordu.

Onun inandığı hürriyet ise ilahi adaletin ihsanı olan hürriyetti. O, ümmetin şahsi ve siyasi hakları teminat altına alındığında hür olacağına inanıyordu. Namık Kemal İslamdaki meşveret usulünün uygulanması halinde devlet adamlarına yol gösterecek köklü bir siyasi prensipler bütününü sağlayacağını ileri sürüyordu. Namık Kemal, hepsi de Sultanın denetiminde olan devlet konseyi, senato ve halk meclisinden müteşekkil bir yönetim sistemi öneriyordu.

Namık Kemal'in eleştirilerinin çoğu adalet adına bir feryadı içeriyordu. Çünkü hukukun ruhu olarak Şeriatın en güvenilir kılavuz olduğuna inanıyordu. Şeriatın bir anayasa olarak görülebileceğine inanıyordu. Tanzimat'la birlikte başlamış olan hukukun dünyevileşmesi hareketine şiddetle karşı çıkıyordu. İnsanın yaratılışının ilahi kaynağının eşitliğe dayandığını savunuyordu. Bu nedenle diğer İslamcılar gibi o da idealleştirilmiş bir İslam altın çağı hayal ediyordu.

Namık Kemal'in vatanseverliği ateşliydi ve romantik duygu savunuculuğunu içeriyordu. Onun vatanseverlikle ilgili kullandığı anahtar kelimeler vatan, Osmanlı, ümmet, millet, kavim, mezhep kelimeleriydi. O vatanı savunurken bölünmez bir bütünlüğü dile getiriyordu. Onun özgürlüğü, romantizmin özgürlüğüydü. Anacak İmparatorluğun farklı dilleri konuşan, değişik etnik kökenleri olan, birçok dine inanan ve pek çok mezhebe mensup

olan bir insanlar topluluğu olması nedeniyle zorlanıyor, Osmanlı halkını Osmanlıcılık potasında eritmeye çalışıyordu...

Namık Kemal yurda döndükten sonra Sadrazam Mahmut Nedim Paşa boş durmuyor, ortalıkta dolaşmaması için Namık Kemal'i Gelibolu mutasarrıflığına tayin ediyordu.

Namık Kemal 26 Eylül 1872 tarihinde İstanbul'dan ayrılıp Gelibolu'ya gitmek üzere yola çıkıyordu. Gelibolu'ya indiği gün Gelibolu Mevlevihanesi'nin Şeyhi Hüsamettin Efendi'yi ziyaret ediyordu. Bölgenin en büyük idare amiri olmasına rağmen ilk önce Mevlevi Şeyhini ziyarete gidiyordu. Bu durum Gelibolu'da büyük memnunluk yaratıyordu. Namık Kemal Mevlevi Şeyhini ziyaretinden önce geleneğe uyarak mevlevihanenin bitişiğindeki hamamda boy abdesti almayı unutmuyordu.

Ardından orada bulunan Yazıcızade'nin türbesini ziyaret ediyor, bizzat kendi el yazısı ile yazılı olan ünlü *Muhammediye*'sini inceliyordu. Eserin yazarı bazı sayfalardaki mısraları çizmiş, dolayısıyla bunlar okunmaz hale gelmişti. Halkın inanışına göre bunda keramet vardı. Üstü çizili bu mısralar kendine özgü birtakım sırları gizliyordu. Namık Kemal de günlerce bu sırrı çözmeye çalışıyordu...

Namık Kemal Gelibolu'daki görevi sırasında *Osmanlı Tarihi* adlı eserini yazmaya başlıyordu. Tam bu günlerde ilginç bir gelişme yaşanıyordu. Başıboş gezen sokak köpeklerinden kuduz olan biri, bir çocukla bir kadını ısırıyor, ikisi de kudurarak can veriyordu. Namık Kemal çare olarak köpeklerin erkeklerle dişilerinin ayrılmasını, erkeklerinin Kalata'ya, dişilerinin Lapseki'ye sürülmesini emrediyordu. Bu haberin duyulması üzerine, Çanakkale'de oturan ordu müfettişi Kayserili Ahmet Paşa durumu İstanbul'a şikâyet ediyordu. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa konuyu inceletiyor ve şikâyetin ciddi bir yönünün olmadığına karar veriyordu. Kayserili Ahmet Paşa sadrazamdan bir sonuç alamayınca durumu Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'a şikâyet ediyor, onun etkisiyle Namık Kemal Gelibolu'daki görevinden azlediliyordu...

İblis tahtını Tanrı'nın yıldızlarının üzerine çıkarmayı ister. Romantik ruhlar da tıpkı iblis gibi kendini yıldızların üstünde sanır.

Halkların hayalperest önderleri zalimlere, haksızlıklara boyun eğmeleri nedeniyle olanlardan sorumludurlar!

KISIM: XXI

Ali Süavi arkadaşları yurda döndükten sonra yalnız savaşçı olarak boş durmuyor, her cephede savaş veriyordu. Ali Süavi Paris'te, her şeyiyle kendisine ait *Ulûm* gazetesinde, bütçede yer alan 761.879 liralık açığın hesabını soruyor, Sadrazam Âli Paşa'yı da memleketin başına musallat olan bela olarak niteliyordu. İslam dininde zalimlerle onlara yardımcı olanların katline fetva verildiğini, zalimleri öldüren kişilerin bu eylemlerinden dolayı sorumlu olmayacağını söylüyor, Âli Paşa'yı kâfir ve öldürülmesi farz olan bir zalim olarak ilan ediyordu.

Ali Süavi yazısının devamında Sultan Abdülaziz'e sesleniyor, kendisini dindar bir kişi olarak tanıdığını, o güne kadar olan gaflet uykusundan bir an önce uyanması gerektiğini hatırlatıyordu.

Ali Süavi gazetesi *Ulûm'da* yayınlanan bu yazıyı aklına gelen her yere yollamıştı. Ziya Bey de bu yazıyı alanlardandı. Ziya Bey hiç düşünmeden bu yazıyı *Hürriyet* gazetesinde yayınlıyordu. Ziya Bey eski düşmanına saldırmak için yeni bir fırsat bulduğuna inanıyordu.

Bu yazı üzerine Sadrazam Âli Paşa küplere biniyor, Londra Büyükelçisi Müzürüs Paşa'ya gizli bir yazı göndererek, adam öldürmeye teşebbüs savıyla Ali Süavi ve Ziya Bey hakkında dava açılmasını istiyordu. Müzürüs Paşa tarafından dava açılıyor, Ali Süavi'nin ağına düşen Ziya Bey'in Londra mahkemesince tutuklanmasına karar veriliyordu. Ziya Bey yeni hamisi Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın gönderdiği parayla kefaleti ödüyor, sonraki duruşmalara katılması koşuluyla serbest kalıyordu. Ziya Bey alelacele Londra'yı terk ediyordu. 7 Mart 1870 gecesi Londra'dan Anvers'e, oradan Cenevre'ye geçiyordu.

Ziya Bey daha sonraki duruşmada mahkemede bulunmadığı için *Hürriyet* gazetesinin Saint Martin Sokağı'ndaki idarehanesine ve matbaasına mahkeme kararıyla el konuluyor ve mühürleniyordu. Artık Londra'ya girmesi tehlikeli hale geliyordu. Özgürlükler ülkesi İngiltere ne yazık ki onu ve gazetesini koruyamıyordu.

Ziya Bey o günlerde Jean Jacques Rousseau okuyordu. Onun *Emile* adlı eserini Türkçeye çevirmeye karar veriyordu. Ziya Bey düşünürün Cenevre Gölü içindeki küçük bir adada bulunan heykelinin önüne gidiyor, yakındaki bir bankın üzerine oturuyor, gözlerini heykele dikiyor ve ondan ilham alırcasına *Emile*'i çevirmeye başlıyordu. Yalnızdı ama günleri huzur dolu ve mutlu bir şekilde geçiyordu. Ama geçmişiyle hesaplaşmıyordu.

Tanzimat'ın önderi Mustafa Reşit Paşa ölünce, egemen nüfuzu yerini Âli ve Fuat Paşalara bırakıyordu. Ziya Bey'in Âli Paşa'yı gözden düşürme çabası ve giriştiği entrikalar Âli Paşa'yı kendisine düşman ediyordu. Bu nedenle Ziya Bey önce Atina Elçisi, daha sonra Anadolu'da bir vilayete mutasarrıf olarak atanarak merkezden uzaklaştırılıyordu. Sık sık görev yerleri değiştiriliyordu. Âli Paşa'ya göre bu uygulama, Ziya Bey'e çevirdiği entrikaların bir tür cezasını çektirme yolu oluyordu. Âli Paşa'nın amansız kini, onu Yeni Osmanlılara yaklaştırıyordu.

Nasıl ki Namık Kemal, Doğu ile Batı arasında gerçek bir sentez yapmada başarılı olamamışsa, Ziya Bey'in de ne fikirleri ne de yazıları ortak bir çizgide buluşabiliyordu. O düşüncelerinde tam bir tutarsızlık sergiliyordu. Ziya Bey Namık Kemal'e göre daha da ileride kültürel gelenekçi olarak yerini alıyordu. Ziya Bey'in fikri mücadelesi, Sultanın işlevi ile İmparatorluğun çöküş sebepleri üzerine yoğunlaşıyordu. Bu nedenle hürriyetle bürokratların tasfiyesi kadar ilgilenmiyordu.

Ziya Bey'in toplumsal kuramına göre cemaat zımni bir mukavelenin sonucu olarak ortaya çıkıyor ama bu mukavele o kadar gizliydi ki hemen hemen hiç ortada gözükmüyordu. Bu görüş İslamcı düşüncenin temel görüşünü oluşturuyordu. Ziya Bey

de Namık Kemal gibi hükümet düşüncesine alışık gözükmüyordu. Hükümet onun için zorunlu bir devlet mekanizması değil, adaletin dağıtılmasıyla görevli yan bir unsur oluyordu.

O da Namık Kemal gibi İslamdaki otoritenin ilahi olduğunu, bu yüzden yöneticilere itaat etmeyi öngörüyordu. Ancak Şeriatın siyasi sorumluluğun temel ifadesi olma özelliğini yitirdiğini belirtiyor, onun sadece hükümdarı halka zulmetmekten alıkoyan en elverişli araç olduğunu söylüyordu.

Ziya Bey, Sultanı değil hükümeti eleştiriyordu. Bu nedenle Yeni Osmanlıların tepkili yaklaşımından Sultana duyduğu saygı nedeniyle uzak durduğunu söylüyordu. *Rüya* adlı makalesinde monarşik ilkeye saygısını açık bir şekilde dile getiriyordu. Bu nedenle millet meclisi teklifini Sultanın meşru bağımsızlığının kısıtlanmaması koşuluyla uygun görüyordu.

Ziya Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesini klasik hükümdarlık işlevinin yozlaşmasına bağlıyordu. Hükümdardan hiçbir kötülük gelmeyeceği ve onun eylemlerinden sorumlu tutulamayacağı görüşü İslamın kutsanmış hükümet kavramıyla uyuşuyordu. Ziya Bey, Allah'ın insana hürriyeti doğuştan ihsan ettiğini belirtiyor, birey için yeni bir hürriyet arayışına gerek görmüyordu.

Ziya Bey, gaza fikrini Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birlik ve beraberliği sağlayıcı en büyük güç olarak gözüküyordu. Ziya Bey saray entrikalarının bir tür kural haline gelmesini, bürokraside resmi mevkilerin bir tür kazanç kapısına dönüşmesini, Sultanın gücünü azaltan unsurlar olarak görüyordu.

Yeni Osmanlılar gibi o da Tanzimat'la birlikte Osmanlı'nın zayıf düştüğüne inanıyordu. Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanları, kurtlar tarafından yönetilen kuzular olarak tanıtıyordu. Osmanlı bu sözler karşısında susmayı tercih ediyordu. Bu nedenle Mustafa Reşit Paşa'nın Avrupa'da meşhur olmak amacıyla yayınladığı Tanzimat Fermanı ile yabancı tebaaya ihsan ettiği imtiyazların gereksiz olduğunu ve İslamda bunun yerinin olmadığını söylüyordu.

Ayrıca Tanzimat Fermanı'nın halk kesimleri arasında ayrışmaya ve yoksullaşmaya neden olduğunu, yabancı halkların ve üst sınıfların İstanbul'da zenginlik içinde yüzdüklerini, yabancı tüccarlara tanınan ayrıcalıkların yerli tüccar ve esnafı perişan ettiğini söylüyordu.

Kısacası, Ziya Bey de Yeni Osmanlılar gibi düşünce dünyasında ordan oraya savruluyor, kutsal devlet, kutsal Sultan ve Şeriat kıskacında bocalayıp duruyordu.

Yeni Osmanlılar insanoğlu için gerekli olan adaleti, özgürlüğü ve kardeşliği akıllarına bile getirmiyorlardı. Aydınlanmanın düşünce dünyasından, Fransız İhtilali'nin temel insan haklarından o kadar uzaktaydılar ki sanki bütün bunlar başka bir dünyada yaşıyormuş gibi her şeyden habersiz ortalıkta dolanıyorlardı.

Her insan içinde var olan kötülükten sorumludur!

İnsanoğlunun Şeytana sarılması, kötülüğün sorumluluğundan kaçmak içindir!

Şeytan son hüküm gününde insanoğlundan davacı olacaktır!

KISIM: XXII

Yeni Osmanlılar, Avrupa'da kaldıkları süre içerisinde son derece sığ bir ortamda dolaşıyorlardı. Ülkelerinden kaçıp Fransa'ya sığınan ihtilalcilerle, Garibaldi-Massini taraftarlarıyla, Polonyalı sürgünlerle, masonlarla ve diğer Avrupalı radikallerle ilişki içindeymiş gibi gözüküyorlar ama onlarla beklenen iletişimi bir türlü kuramıyorlardı. Bu göstermelik ilişkilerden ne bir doktrin, ne bir eylem stratejisi doğuyordu. Yeni Osmanlılar ülkü ve eylem adamlarının yakınında olmalarına karşın kafalarını yeni düşüncelere açamıyorlar, kendi sığ dünyalarının içinde birbirleriyle didişip duruyorlardı.

Ali Süavi'yle yollarını ayıran Yeni Osmanlılar, onun aleyhinde yazarak ve konuşarak zamanlarını geçiriyorlardı. Yeni Osmanlılardan Reşat Bey, *Ali Süavi'ye Taziye* adlı makalesinde onu "cahil olmak, hesap kitap bilmemek, yeni ilimlere karşı olmakla" suçluyordu. Ayrıca Ramazan'da gizli gizli içki içtiğini, gavurlar gibi şapka taktığını, Protestan ayinlerine katıldığını, hafifmeşrep bir kadınla evlendiğini söylüyordu.

Yeni Osmanlılar teşkilatına Paris elçiliğinde kâtip iken istifa edip katılan Kani Paşazade Rıfat Bey'in, "Yeni Osmanlılar diye bir cemiyetin bulunmadığını, hiçbirinin fikrini paylaşmadığını, bu tip şeylere asla bulaşmadığını" belirten *Hakikati Hal* adlı broşürüne yönelik olarak Ali Süavi, "Çanta koltuğunda bizimle beraber Londra'ya geldiğinde, her verdiğim bendi yazdığında ve her türlü evraka imza koyduğunda nerede bulunuyordun? Yoksa aramızdaki casus mu idin? Ya da iki taraftan da para koparmak mıydı niyetin?" diye soruyordu.

Ali Süavi savaş alanını genişletiyor, *Yeni Osmanlılara İhtar*

adlı makalesinde Mustafa Fazıl Paşa'yı hedef alarak, "Bizler, Mustafa Fazıl Paşa'nın Mısır Hıdivliğini alması için meydana çıkmadık! Ayrıca biz onun esiri ya da hizmetkârı değiliz!" diye yazıyordu.

Ali Süavi bununla yetinmiyor, bir başka sefer de *Ulûm* gazetesinde Mustafa Fazıl Paşa'yı kastederek, "Hürriyet ve hamiyet namıyla hareket ederken Yeni Osmanlıların önüne geçen malum kişinin, makam ve iltifata muhtaç olmadığı halde canına bir Meclisi Has azalığı ot tıkadı..." diye yazıyordu.

Ali Süavi kavgasını sürdürüyor, Âli Paşa'yla uzlaşıp yurda dönen arkadaşlarının, geçmişte Âli Paşa ve hükümet aleyhinde yazdıkları yazıları gazetesi *Ulûm*'da yayınlamaya devam ediyordu.

Ali Süavi-Namık Kemal kavgasında, başlangıçta zaferi kazanan Ali Süavi gözüküyordu. Ama o yazılardan sonra Namık Kemal ve arkadaşları ona karşı cephe alıyorlar ve Ali Süavi'nin ölümüne kadar onu affetmiyorlardı. Her yerde onu kötülüyorlardı. Ali Süavi'nin yazdıklarının çoğunluğu iftira olmamasına karşın, hepsi Ali Süavi'ye kin ve öfkelerini kusmaya devam ediyorlardı.

Ali Süavi Yeni Osmanlılardan kopunca, hem Yeni Osmanlıları hem de Osmanlı devlet adamlarını halkın düşmanları olarak aynı grup içinde topluyordu.

Ali Süavi, Yeni Osmanlılar içerisinde halka en yakın olanıydı. Bu nedenle Namık Kemal'in düzenden yana tavrının aksine, sivil itaatsizlik düşüncesine sarılan gerçek bir partizan rolü oynuyordu.

Ali Süavi, insanın bağımsızlığına inanıyordu. Bu yüzden ilahi kanunun dışına çıkmadıkça, hiç kimsenin kişi üzerinde müdahaleye hakkının olmadığını söylüyordu. Ali Süavi müftü, kadı ve vali arasındaki işbölümünü, İslamdaki kuvvetler ayrılığı olarak görüyordu. Ali Süavi ulemayı askeri sınıfın üzerine yerleştiriyordu. Ali Süavi ilahi emirlerin doğru ve mümine yakışır tarzda uygulanmasını istiyordu.

Ali Süavi, iktisadi ve ticari teşebbüslerin yabancıların elinden alınması gerektiğini söylüyordu. Namık Kemal ve diğer Yeni Osmanlılar gibi Ali Süavi de bütün hücumlarını Babıâli bürokrasisine yöneltiyordu. "Adalet aramaya gelen fert vezirin kölesi değildir, o da kendisi gibi insandır. Şeriat her insana aynı hakkı verir," diyordu.

Ali Süavi, "Allah siyasi hakimiyetin kaynağıdır! Şeriat, bu hakimiyet vasıtasıyla ilahi plandan aktarılan bir unsurdur! Ulema, yeryüzünde Allahın hükümranlığının somutlaşmasının etkin yorumcularıdır! Hükümdarlar ve vezirler ise, ulema tarafından verilen ilahi kararların uygulayıcılarıdır!" diyordu. İslamiyetin temel kaynaklarına geri dönülmesi tezini savunuyordu. Ali Süavi, Osmanlı Devleti'ndeki gerilemenin nedenini, devlet işleri ile din işlerinin birbirinden ayrılmasında görüyordu.

Ali Süavi sivil başkaldırı hakkını savunuyordu. Ali Süavi, "Ey adalet isteyenler! Eğer sümüklüböcekler gibi başınızı sallamaya devam ederseniz müstebitler sesinizi yükseltmenize asla izin vermeyeceklerdir! Eğer kılıcınıza sarılıp şeref meydanında varlığınızı gösterirseniz, müstebitlerin karşısına insan ve hür olarak çıkacaksınız!" diyordu. "Ey insanlar! Bir mehdinin gelip sizi kurtaracağına inanmaya daha ne kadar zaman devam edeceksiniz?" diye soruyordu.

Ali Süavi Sultan Abdülhamid'in tahta çıkması, onun af ve daveti ile yurda dönüyordu. Ali Süavi yurda dönüşünde ağırlıklı olarak Fransız öğretmenlerin görev yaptığı Galatasaray Lisesi müdürlüğüne getiriliyordu.

Halk, her zaman, kahramanlığı doğru kişilere vermez! Sanılır ki kader, insanları ya hain ya da kahraman yapar! Oysa sahte kahramanları yaratanlar düzenin savunucuları ile resmî tarihin kalemşorlarıdır!

Yeni Osmanlıların gerçek partizanı Ali Süavi'ydi. O bir eylem adamıydı. Onun ruhu savaşmak için yaratılmıştı. O halk için doğdu, halk için yazdı ve halk için öldü.

Yoldaşları içinse, Ali Süavi bir şarlatandı.

Ali Süavi ulemanın kararsız kimliğinin ve hayal kırıklıklarının ürünüydü.

O, İslami-siyasi ve dini cemaatlerin sözcüsü, Müslüman köktencilerin lideriydi.

İsa, Tanrı'nın Şeytana ödediği bedeldi!
Ali Süavi, Şeytana bedelini nasıl ödeyecekti?
Hasır örücüsüne halı dokutamazsın!

Ey gürültüler, patırtılar, cakalar, şanlar, alaylar,
katil kuleler, kapkaranlık, zindanlı saraylar.
Sağlam mezarı anıların, ulu tapınak,
onurlu taş direkler, bağlı devler gibi,
geçmiş günleri, gelecek günlere anlatmakla görevli,
ey kale duvarları, şehri dolanan çepeçevre,
dişleri düşmüş kafatasları gibi, sırıta, sırıta.
Ey kubbeler, Tanrıya yakaran yapılar,
ey minareler, sözde kalmış doğrularsınız.
Ya siz, damları çökmüş medreseler, mahkemecikler!
Selvilerin kara gölgelerinde birer yer tutmuş,
geçmişlere rahmet dileyen mezar taşları,
ey sabırlı dilenciler sürüsü!.
Ey kuru ağızlar, açlıktan kazınınca mideler,
her alçak lokmayı yutmaya hazırsınız!
İşte toprağın bereketi, işte bütün yiyecek içecek.
İşte elini uzatsan, her şey eline değecek,
böyleyken aç yaşa, işsiz güçsüz yaşa,
boş yere gökten, Tanrıdan dilen dur,
ekmeği, aşı, kurtuluşu, rahatı,
bu ne biçim Tanrıya sığınma, ikiyüzlü alçakça![5]

[5] Tevfik Fikret'in *Sis* şiirinin A. Kadir tarafından sadeleştirilmiş halinden.

BÖLÜM: III

KISIM: I

Osmanlı'da Sultanlar, gerçek Sultan olma özelliğini yitirdiklerinde farkında olmadan belayı üzerlerine çağırırlar. O zaman Devşirmeler Sarayı'nın üzerinde akbabalar dolaşmaya başlar. Bu durum leş kargaları için yeni bir şölenin başlangıcıdır.

Osmanlı sarayına en son girecck olan şey merhamettir! En kolay giren şey ise ölümdür! Devşirmeler Sarayı kendi celladını kendi yaratır! Baba oğulun, oğul kardeşin celladıdır! Osmanlı halkı sanır ki Osmanlı'yı halife-Sultan yönetir. Oysa Devşirmeler Sarayı'nda gerçek güç Valide Sultanlardadır.

Türk boyları anaerkildir. Analar oralarda saygı görürler. Orada analar üreten, yaratan, dağıtandır. Devşirmeler Sarayı'ndaki analar isc ne üretir ne yaratır ne dağıtırlar. Onlar devşirildikleri kendi ırkının sözcüsü gibidirler. Bu nedenle kendi kanından gelenleri sevgiyle değil kinle bcslerler. Düşman kardeşler yaratırlar. Sevgi ve kardeşlik, Devşirmeler Sarayı'na hiç uğramaz.

Devşirmeler Sarayı elini yeni bir kanla yıkamaya hazırlanıyordu. Sahneye konulan yeni oyunun adı Askeri Darbc'ydi. Oyuncular birer birer sahneye çıkıyorlardı. Osmanlı'da ilk kez askeri darbe geleneği başlıyordu.

Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da Sultanlar dönemi sona ermişti. Paşalar dönemi başlamıştı. Paşaların biri gidiyor biri geliyordu.

Devşirmeler Sarayı isyankâr ruhlu yeniçcrileri ortadan kaldırmakla sarayında rahat uyuyacağını zannediyordu. Devşirmeler Sarayı kendi düşmanını kendi yaratırdı. Osmanlı'da isyanlar dönemi sona eriyor, darbeler dönemi başlıyordu.

Askeri darbenin baş oyuncusu olarak Serasker Hüseyin Avni Paşa ortaya çıkıyordu. Babası Eğridir eşrafından Hacımemişoğlu'nun uşağı Eşekçi Ahmet idi. Sultan II. Mahmud Anadolu eşrafından, oğullarını subay yetiştirmek için Harbiye'ye göndermelerini istemişti. Hacımemişoğlu kendi oğluna kıyamadı, uşağının oğlunu gönderdi. Uşağının oğlu Harbiye'den üçüncülükle mezun oldu.

Her cuma, Osmanlı Sultanları Cuma Selamlığı denilen özel bir törenle camiye giderlerdi. Bu törene devlet adamları ile hanedan mensupları da katılırdı. Ancak kadınlar cuma namazına katılamadığı için, sarayın kadınları saltanat arabaları içinde Sultanı beklerlerdi. İşte böyle bir törendc Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'in eşlerinden bir kadın efendiye sözle sarkıntılık etti. Böyle bir şey Osmanlı'da ne görülmüş ne de işitilmişti. Olay duyulunca Sultan Abdülaziz, Hüseyin Avni Paşa'yı I. Ordu Kumandanlığı'ndan aldı. Kendisine 14 ay süresince hiçbir görev verilmedi ama maaşını almaya devam etti. Olay unutulunca, Bosna Hersek, Girit, Teselya'da askeri görevlerde bulundu. 9 Şubat 1869'da Serasker yapıldı. Böylece en yüksek askeri göreve getirildi. Serasker olarak kabineye de girmiş oldu. Sadrazam ve Şeyhülislamdan sonra bakanlar kurulunda üçüncü sırada yer aldı.

Ancak bu şaşalı günler uzun sürmedi. Sadrazam Nedimof Paşa tarafından 1871 yılında görevinden alınıp memleketi Isparta'ya sürüldü. Bu defaki suçlanma nedeni, Haremi Hümayun'da Niyaz Kalfa ve padişah cariyelerinden bazılarıyla yakın ilişki içerisinde olduğunun belirlenmesiydi. Bu kez Sultanın tepkisi sert oldu. On bir ay süreyle rütbesi sökülerek Isparta'ya sürgüne gitti. Bu nedenle Sadrazam Nedimof Paşa ile Sultan Abdülaziz'e karşı derin bir kin besledi.

Umutsuzluk uzun sürmedi. Şirvanizade Rüştü Paşa'nın sadrazam olması üzerine tekrar eski görevine iade edildi. Ama içindeki kin bir türlü silinmedi. Bu karmaşık duyguyla, yakın ilişki içinde olduğu Mithat Paşa ile Şirvanizade Rüştü Paşa'ya padişahı tahttan indirme fikrini aşıladı. Ancak Şirvanizade Rüştü Paşa sadrazam olunca Sultanı tahttan indirme fikrine yanaşmadı. Hüseyin Avni Paşa söz konusu sırrın ifşa edilmesi korkusuyla, padişah ile görüşerek Şirvanizade Rüştü Paşa'nın Veliaht Murad'ın adamı olduğunu ve bazı entrikalar peşinde koştuğunu söyledi. Sultan Abdülaziz hemen onu sadrazamlıktan azletti. Yerine Hüseyin Avni Paşa'yı getirdi.

Hüseyin Avni Paşa sadarette fazla tutunamadı. Yabancı firmalardan komisyon adıyla rüşvet aldığı gerekçesiyle Sultan onu görevden aldı. Aslında bu ona yapılan en büyük haksızlıktı. Çünkü Sultanı rüşvet alan Osmanlı'da sadrazamı, paşası niçin almasındı? Bu durum Sultan Abdülaziz'e kinini bir kat daha arttırdı.

Hüseyin Avni Paşa birikimini Almanya'daki Krupp firmasından top ve Amerika'daki Martini firmasından da bir milyon adet tüfek satın aldığı zaman, verilen komisyonlarla yapmıştı. Komisyon işinde paşaya, Ermeni sarraf Azaryan aracılık etmişti. Bu olaydan habersiz Sultan Abdülaziz paşaya acımış, Kuzguncuk'taki yalısını alabilmesi için devlet hazinesinden 15.000 altın vermiş, yalısından Babıâli'ye gidip gelmesi için beş çifte kayık hediye etmişti.

Hüseyin Avni Paşa görevinden alınınca, hastalığını ileri sürerek Avrupa'ya gitti. Londra'da İngiliz hükümetinin bakanlarıyla Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hususunu görüştü. Onları bu konuda ikna etti. Rus yanlısı politika izleyen Sultan Abdülaziz ile Sadrazamı Nedimof Paşa nedeniyle tepkili olan İngiltere'nin desteğini aldı. Yurda dönüşünde türlü entrika, rüşvet ve siyasi baskılarla üçüncü kez Seraskerliğe getirildi. Böylece ordu tekrar onun emrine girmiş oluyordu.

Darbenin ikinci önemli şahsiyeti Mithat Paşa idi. Mithat Paşa, 1822'de İstanbul'da doğmasına karşın aslen Rusçukluydu.

Bir kadı'nın oğluydu. Küçük yaşta Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. 18 yaşında Sadaret Odası'na kâtip olarak girdi. Ardından iki yıl Şam Valisi olarak görev yaptı. İki yıl sonra Başkâtip olarak Sadaret Odası'na geri döndü. Âli Paşa tarafından altı aylığına yurtdışına gönderildi.

Dönüşünde Meclisi Vala Sekreterliği'ne getirildi. 1861'de Sultan Abdülmecid'in son aylarında Niş Valiliği'ne atandı. Oradan Tuna Valisi oldu. Mithat Paşa Tuna Valiliği'nde çok başarılı işler yaptı. Şöhreti bir anda Avrupa'ya kadar yayıldı. Okullar, yollar, bankalar, fabrikalar açtı. Âli Paşa 1 Nisan 1868'de Şurayı Devlet'i kurdu. Mithat Paşa, Şurayı Devlet Reisliğine getirildi. Bu görev nedeniyle bakanlar kuruluna girmiş oldu. Çünkü Şurayı Devlet bir tür yasama meclisi sayılıyor, kanunları orası hazırlıyordu. Aynı zamanda bir tür anayasa mahkemesi görevini görüyordu. Ancak siyasi bir kurumdu ve doğrudan sadrazama bağlı idi.

Âli Paşa, Mithat Paşa konusunda hayal kırıklığına uğradı. Çünkü Şurayı Devlet Reisliğinde istenilen başarıyı gösteremedi. Onu yetersiz buldu. Ardından görevden alıp Bağdat Valiliği'ne atadı. Mithat Paşa Tuna'da gösterdiği başarıyı Bağdat'ta da gösterdi. Onda gerçekten yerel yöneticilik vasıfları vardı. 3 yıl Bağdat'ta kaldı. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından isteği dışında Edirne Valiliği'ne atandı. Mithat Paşa veda ziyareti sırasında Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın rüşvet ve yolsuzluklarına değinince Sultan Abdülaziz Nedimof Paşa'yı azletti. Yerine sadrazam olarak Mithat Paşa'yı getirdi. Mithat Paşa'nın sadrazamlığı nazırlığından bile kötü oldu. Bu görevde 1 ay 19 gün kalabildi.

Yeni Osmanlılar, Mustafa Fazıl Paşa'dan sonra kendilerine yeni önder olarak Mithat Paşa'yı buldular. Bu bir tesadüf değildi. Mithat Paşa masondu ve Fransız Obediyansına bağlı İstanbul'da faaliyet gösteren Proodos/İlerleyiş Locası'nın üyesi idi. Namık Kemal, Şinasi, Agâh Efendi, Ahmet Vefik Paşa ile Veliaht Murad da bu locanın faal üyeleri idiler. Bu nedenle loca kar-

deşleri, Mithat Paşa'yı lider koltuğuna oturttular. Mithat Paşa ile destekçileri Yeni Osmanlılar, Sultan Abdülaziz'in yerine padişah olarak mason V. Murad'ı destekliyorlardı.

Durumu sezinleyen Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi gerektiği konusunu Mithat Paşa'ya açıyordu. Ama gerçek bir müstebit olan Hüseyin Avni Paşa, parlamenter sistemden ve anayasadan hiç bahsetmiyordu. O askerin gücüne inanıyor, liberal cereyanları ve özgürlükçü anayasanın gücünü küçümsüyordu.

Darbenin sacayağı olacakken sadrazam olup bu düşünceden uzaklaşan, iktidardan düşünce kendilerini ihbar etmesinden korkularak Hüseyin Avni Paşa tarafından azlettirilen Şirvanizade Rüştü Paşa'nın yerine bir yenisi bulunuyordu. Bu kişi Mütercim Rüştü Paşa'ydı. Böylece eski Rüştü Paşa gidiyor, yerine yeni Rüştü Paşa geliyordu.

Darbenin yeni ayağı olarak seçilen Mütercim Rüştü Paşa, Sinop'un Ayancık kasabasından yoksul bir kayıkçının oğluydu. O da Hüseyin Avni Paşa gibi II. Mahmud'un topçu subayı yetiştirmek üzere Tophane'de açtırdığı okuldan mezun oldu. Arapça, Farsça ve Fransızcayı öğrendi. Bir teğmenin bu kadar iyi yabancı dil bilmesi üzerine, askeri okullar için kitaplar ve tüzükler tercüme etmesi için görevlendirildi. Bu nedenle Mütercim diye anılmaya başlandı. Rumeli, Anadolu ve Suriye'de görevler yaptı. 17 Mayıs 1871'de seraskerliğe, daha sonra sadrazamlığa getirildi.

Mütercim Rüştü Paşa Batı kültürüne sahip, son derece zeki ve kurnaz bir askerdi. Hüseyin Avni ile Mithat Paşa ne kadar cesursa, Mütercim Rüştü Paşa o derece ürkekti. Herhangi bir zorlukla karşılaşınca istifa etmeyi bir çıkar yol olarak görüyordu. Ama bu ürkekliğine rağmen entrikalara yatkın birisiydi.

Darbenin dördüncü adamı, Şeyhülislam Hayrullah Efendi idi. Nasıl ki Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasında Şeyhülislam fetvasına gerek olduysa, askeri darbe için de Şeyhülislam fetvasına gereksinim vardı.

Şeyhülislam Hayrullah Efendi, Kasımpaşalı yoksul bir ailenin çocuğuydu. Menfaatine düşkün, ikiyüzlü birisiydi. Beşiktaş Sinan Paşa Camii imamlığından müderrisliğe yükselirken, gizlice tehdit ettiği eski Sadrazam Mehmet Şevki Paşa'nın gücünü kullanmıştı. Sarayın damatlarından Mehmet Şevki Paşa'nın Yeniçeri kıyımı sırasında cami avlusuna bıraktığı, adı sonradan Saffet Yusuf olan çocuğun varlığı Hayrullah Efendi'ye ikbal kapılarını açmıştı.

Hayrullah Efendi ikbal kapılarını tek tek açarak gitmişti. Karşısına yeni bir kapı geldiğinde devreye Mehmet Şevki Paşa'yı sokmayı unutmamıştı. Devşirmeler Sarayı'na ilk girdiğinde sesinin güzelliği sayesinde şöhret oldu. Ardından bir şeyhe damat olarak ikbal yolunda önemli bir adım atmıştı. Padişah, sesinin güzelliğine hayran kalarak sarayın ikinci imamının yerine onu görevlendirdi. Padişaha, Şehzadelere, Kadın Efendilere Mevlit ve Kuran okuyarak hepsinden özel ihsanlar aldı. Hepsinin gözdesi oldu. Sultan Abdülaziz'in tahta geçtiği yıl, sarayın birinci imamlığına getirildi. Bu arada Mehmet Şevki Paşa'nın özel desteği ile medresede ders vermeye başladı. Saraydaki nüfuzu nedeniyle Kazasker rütbesine yükseltildi. Kazasker, ulema sınıfı için verilen, askeri mareşal ve vezir rütbelerine eşdeğer bir rütbeydi. Kazasker, sadrazamın başkanlığındaki Divanı Hümayun'un üyesi olup şeri hukuk danışmanı görevini sürdürürdü. Hüseyin Avni Paşa, dini siyasi eylemde kullanmaya kararlıydı. Bu nedenle ona nüfuz etmesini bildi. Kendisi sadrazam olunca Hasan Hayrullah Efendi'nin Kazaskerlikten Şeyhülislamlığa getirilmesini Sultan Abdülaziz'den istedi. Öyle de oldu.

Hayrullah Efendi'nin Şeyhülislamlığı 38 gün sürdü. Sultan Abdülaziz, Sadrazam Nedimof Paşa'nın telkiniyle, yerine eski Şeyhülislamlardan Hasan Fehmi Efendi'yi getirdi. Bu değişiklik Hayrullah Efendi'nin Sultan Abdülaziz'e dinmez bir kin beslemesine yol açtı. Şansı iki yıl sonra döndü. Mütercim Rüştü Paşa sadrazam olunca, Şeyhülislam olarak Hayrullah Efendi'yi istedi. Sultan Abdülaziz gönülsüz bir şekilde buna razı oldu. Sultan Ab-

dülaziz bu atama sırasında mabeyincisine, "Hayrullah Efendi'ye sarayda görevli iken, fesat imam derlerdi. Sadrazam Rüştü Paşa'nın ısrarıyla Şeyhülislam eyledik, Allah vere de bir halt etmese!" diye yakınıyordu.

Darbeyi örgütleyen Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin dışında, darbeye dolaylı yoldan katkıda bulunacak başka adlar de vardı. Bu kişilerden birisi, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa'ydı. O, eylem günü donanmadaki zırhlıları sarayın önüne yığma sözü vermişti.

Askeri darbeye az bir zaman kala Hüseyin Avni Paşa, Askeri Şura Reisi Müşir Redif Paşa'yı da bu konuda ikna etmişti. Redif Paşa bu eylem için yeni bir ad önermişti. Bu ad Süleyman Paşa idi. Harbiye'de hoca olan, askerler tarafından sevilen Süleyman Paşa'nın katkısının büyük olacağını söylemişti.

Mithat Paşa dışında, askeri darbenin Meşrutiyet uğruna yapıldığına inanan tek kişi Süleyman Paşa idi. Süleyman Paşa, Hüseyin Avni Paşa'ya, "Birinci orduyu bu işte kullanamayız. Çünkü onlar Sultana sadıktırlar. Harbiye talebeleri bana çok bağlıdırlar. Onlara önceden nefer elbisesi giydirebiliriz. Ayrıca Türkçe bilmeyen birkaç tabur asker bulmalıyız. Padişah aleyhine eylem yapıldığını anlamamalılar!" diye söylediğinde kararlılığı karşısında Hüseyin Avni Paşa mutlu olmuştu.

Şehzade Murad'a başlangıçta eylem gününden bahsedilmemiş ama böyle bir eylemin yapılacağı ona önceden hissettirilmişti.

Süleyman Paşa eylem için güvendiği bazı subayları örgütlemekle meşguldü. Onlar arasında sivil hayattan tanıdığı bir ad vardı: O da Fatih Rıfat'tı. Fatih Rıfat, Ayaşlı Hüseyin Avni ile Fatma Zehra'nın küçük oğluydu. Sergüzeşt ruhlu birisiydi. Babası önce onu çilingir yapmak istemiş, bunda başarılı olamayınca hafız olması için Kuran öğrenmeye Ayaş'taki Bünyamin Camii imamına göndermiş ama orada da dikiş tutturamamıştı. Kuran çantasını babaannesi Hatice Nine'nin bahçe duvarındaki

oyuğa gizleyerek savuşmuş, günlerini Karadere bağlarında içki içerek, Havuz Bahçesi'nde kumar oynayarak geçirmiş, babası araya hatırlı kişileri koyarak yeterli olmasa da hafızlığını dinletmiş, eşe dosta kazanlar dolusu yemek dağıtmış, hafızlığı dinlendikten sonra bir gün olsun Kuran'ın kapağını açmamıştı.

Baba korkusundan kaçarak geldiği Ankara'da bir demir tüccarının yanında iş bulmuş, bir gün patronunun dalgınlığından yararlanarak kasasında sakladığı altın ve mücevherleri gizlice almış, dışarıdaki bir çöp tenekesinin altına gizlemiş, suçu birlikte çalıştığı amcaoğlunun üzerine atarak işin içinden sıyrılmıştı. Bir hafta sonra işinden ayrılarak İstanbul'un yolunu tutmuş, altın ve mücevherleri satarak Galata'nın ve Beyoğlu'nun kerhane ve kumarhanelerinde günlerini geçirmiş, sıfırı tüketince bir tesadüf sonucu, tanınmış bir randevuevinde annesinin uzaktan akrabası olan Süleyman Paşa ile karşılaşmış, paşa onun külhanbeyi tavırlarına hayran olmuş, koltuğunun altına almış, Tophane'deki askeri okulda kısa bir eğitime tabi tuttuktan sonra sarayın ve Sultanın korumalığını yapan Arnavut ve Çerkezlerden oluşan hassa askerlerinin arasına yerleştirmişti. Süleyman Paşa'nın önemli destek beklediği kişilerden birisi de Fatih Rıfat'tı.

Askeri darbenin yapılmasına zemin hazırlayan siyasi ve ekonomik olaylar da hazırdı.

Tanzimat Fermanı ile getirilen modernleşmenin değer ve ilkelerini altüst eden Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, aynı zamanda rüşvet ve yolsuzluk batağına batmıştı. Bütçe 5 milyon lira açık vermiş, dış borcun faizi ödenemez hale gelmişti. Mahmud Nedim Paşa, Rus Elçisi İgnatiyev'in teşvikiyle Batılı devletlere ve tahvil sahiplerine ait borcun faizini yarı yarıya silen Tenzili Faiz kararnamesini uygulamaya koymuştu. Bu kararname Fransa, İngiltere gibi borç veren ülkelerle, ellerinde borç senedi bulunduranların protestolarına neden olmuştu, Ülke içerisinde de elinde tahvil bulundurup zarara uğrayan halkın bedduasını almıştı. Nedimof Paşa'nın bu kararını önceden haber alıp ellerindeki tahvilleri elden çıkaran Mithat Paşa ile Prens Sabahattin'in

babası Damat Mahmut Celalettin Paşa önemli miktarda zarardan kurtulmuştu. Buna karşın elindeki tahvilleri bozdurmayıp 3 milyon lira zarara uğrayan Sultan Abdülaziz'e halk tarafından beddua edilerek onun tahttan indirilmesine olanak sağlayacak darbe ortamı yaratılmıştı. Halk Nedimof Paşa'ya dur demeyen Sultana kızgındı. Tenzili Faiz kararnamesinin altında Nedimof Paşa'dan başka Serasker Rıza Paşa, Adliye Nazırı Mithat Paşa, Maliye Nazırı Yusuf Paşa ile Ticaret Nazırı Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın imzaları vardı. Bu nedenle paşalar önceden tedbirlerini almışlardı.

Ekonomik krizin yanı sıra Bosna-Hersek ayaklanması, Bulgar isyanı, Rus-Yunan komplosu sonucu 6 Mayıs 1876'da Selanik'te Almanya konsolosu Abbott ile Fransa konsolosu Moulin'in yerli halk tarafından linç edilmeleri, darbecilere istediği dış fırsatı da vermiş oluyordu.

Bazı olaylardan kuşkulanan Sadrazam Nedimof Paşa, Hüseyin Avni Paşa'yı seraskerlikten alıp Bursa'ya vali yaptı. Mithat Paşa'yı da Adliye Nazırlığı'ndan uzaklaştırdı. Darbeciler telaşa düştüler. Ancak Mithat Paşa Veliaht Murad'dan aldığı parayı gizlice medrese öğrencilerine dağıttı. Bin kadar medrese öğrencisine maddi destek alan yobaz takımı da katıldı. Babıâli'ye gidip Sadrazam Nedimof Paşa aleyhine gösteri yaptılar. Bu gösteriler üzerine Sultan Abdülaziz Sadrazam Nedimof Paşa'yı azletti. Yerine dördüncü kez Mütercim Rüştü Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa da Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa'yı, Şeyhülislamlığa Hayrullah Efendi'yi, Devlet Nazırlığı'na Mithat Paşa'yı getirdi. Böylece darbenin ve mahşerin dört atlısı yeniden göreve gelmiş, aynı kabinede birleşmiş oluyordu. "Kinim dinimdir!" diyen Serasker Hüseyin Avni Paşa, göreve geldikten 18 gün sonra darbe için düğmeye bastı.

Sultan Abdülaziz'in gidişini hızlandıran önemli gelişmelerden biri de, Tenzili Faiz kararnamesinin dışarıda yarattığı öfke kadar, Mahmut Nedim Paşa'nın Rusya ile yakınlaşması, açıktan Rus siyaseti izlemesi, İngiltere'yi karşısına almış olmasıydı.

Bir başka neden, ağır koşullarla alınan dış borcun önemli bir kısmının, zamanla Haliç'te çürüyecek olan donanmanın alımına, ağabeyi Abdülmecid'in başlattığı Çırağan Sarayı'nın bitirilmesine ve Abdülaziz'in başlattığı Beylerbeyi Sarayı'nın yapımına harcanmasıydı. Böylece Osmanlı maliyesini iflasın eşiğine sürüklemesiydi. Kırım Harbi ile başlayan dış borçlanmanın Abdülaziz iktidara geldiğinde tutarı 90 milyon altın iken, 15 yıllık saltanatı sonunda borç tutarı 196 milyon altına çıkıyordu. Bu borcun halktan alınan vergilerle ödenmesi nedeniyle halk giderek daha yoksullaşıyor, Sultan Abdülaziz'in yıldızı giderek sönüyordu. Osmanlı'da zulüm ve baskının en şiddetlisi, vergiydi. Osmanlı'nın bütçesi halkı değil asalakları besliyordu.

Unutulmaması gereken bir başka nokta, tahta aday Şehzade Murad'ın İngiliz yanlısı bir politikanın sözcüsü olmasıydı. İstanbul'da büyükelçi görevini sürdüren Sir Henry Elliot Veliaht Murad'la yakın dostluk kurmuştu. Bunun yanı sıra Veliaht Murad, Galler Prensi'nin dostuydu. İngiliz demokrasisine ve liberal ekonomisine hayrandı. Mason olması nedeniyle Mithat Paşa ile birlikte mason olan Yeni Osmanlılara da yakındı.

Sultan Abdülaziz'in başını yiyen kişi Sadrazam Mahmut Nedim Paşa oldu. Çünkü Tanzimat'la başlayan paşalar dönemi, Sultanları ikinci plana itti. Sultanlar giderek Gölge Sultan oldular. Sultanlar emrindeki paşalara aşırı güvendiler. Bu güvenmenin bedelini ağır bir şekilde ödediler. Tanzimat'la birlikte halk Sultanları değil Mustafa Reşit Paşa'yı, Âli Paşa'yı, Fuat Paşa'yı, Mithat Paşa'yı, Nedimof Paşa'yı tanır oldu. Bu nedenle okuryazarların düşmanı Sultanlar değil adı geçen paşalar oldu.

Bu nedenle Sultan Abdülaziz'in saltanat devri iki döneme ayrılıyordu: Birinci dönem şan, şöhret, düzen, güç ve gerçek iktidar dönemi; diğeri ise, ekonomik iflas, kargaşa, basiretsizlik ve iktidarsızlık dönemi. İlkini Âli Paşa, ikincisini Mahmud Nedim Paşa yaratıyordu.

Tanrı, bir insanı defterinden silmeye karar verdi mi, önce onun aklını alırmış.

Sultana karşı gösterilen aşırı saygı gösterileri, güce olan tapınmanın değil toplumdaki yozlaşmanın sonucudur.

Halkın çilesi onu Şeytandan kurtarmaz!

KISIM: II

Serasker Hüseyin Avni Paşa, harp okulu komutanı Süleyman Paşa ile askeri eylemin ana hatlarını belirledikten sonra Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ile görüşmüş, ardından sivil kadroda yer alan Mithat Paşa, Kayserili Ahmet Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'ye Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilme tarihinin 30 Mayıs 1876 günü öğle vaktinde olacağını bildirmişti. Alınan karara göre, aynı gün Şehzade Murad serasker kapısında Sultan ilan edilecekti. Ancak Veliaht Murad askerin gelip kendisini dairesinden çıkarmasını, Sultan olmaya gönülsüz bir şekilde götürülmesini istemişti. Çünkü darbe başarısızlıkla sonuçlanırsa amcası Sultana karşı masum olduğunu savunabilmeyi düşünüyordu.

Askeri darbe için Taşkışla'daki hassa ordusu, askeri kıyafet giydirilmiş Harbiye Mektebi talebeleri ile bu eylemle ilgili olarak Şam'dan getirilmiş Suriyeli askerlerin bir bölümü önceden hazırlanmıştı.

Merkezi Şam'da bulunan Beşinci Ordu'ya bağlı, Türkçe bilmeyen birkaç bölük Arap askeri Dolmabahçe Sarayı'nın önüne yerleştirilmişti. Bunlar iki gün önce vapurla Beyrut'tan getirilmişlerdi. Gerekçe olarak İstanbul'da eğitim görüp tekrar Şam'a dönecekleri söylenmişti.

Sultan Abdülaziz'in, "Bunlar burada ne arıyor?" sorusu üzerine Serasker Hüseyin Avni Paşa, "Söz konusu askerlerin Taşkışla'da konaklayacağı yerlerin henüz hazır olmadığı için geçici olarak Dolmabahçe Sarayı önündeki çadırlara yerleştirildiklerini" söyledi. Harbiye Mektebi talebeleri gece yarısı yatakhanelerinden kaldırıldıktan sonra, Süleyman Paşa tarafından Sulta-

nı olası bir suikastten korumak için Dolmabahçe Sarayı'nın önünde beklemeleri söylenmişti.

Serasker Hüseyin Avni Paşa kendisinden emin bir şekilde geceyi Kuzguncuk'taki yalısında, Dr. Marko Paşa ile gece geç saatlere kadar rakı içerek geçirmişti. Donanma komutanı Arif Paşa harp gemilerini Dolmabahçe açıklarına getirmiş, normal bir tatbikatmışçasına sessizce sarayı muhasara altına almıştı.

Bu sırada meydana gelen bir olay, darbecileri büyük bir heyecana sevk etti. Sultan Abdülaziz, hiç hesapta yokken darbe tarihinden bir gün önce yaverini göndererek Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı görüşmek için akşamüzeri acele sarayına çağırmıştı. Usulden olmayan bu gelişme, darbecilerin kafasında Sultanın olaydan haberdar olduğu kuşkusuna yol açmıştı. Darbeciler büyük bir telaşla eylem saatini öğle yerine sabaha çektiler. Bu ani değişikliği Serasker Hüseyin Avni Paşa, fırtınalı bir havada kayığına atlayarak Arnavutköy'deki Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya gelerek aktardı. Onun onayını aldı.

Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'in akşamüzeri yapılacak görüşme davetine gitmedi. Kendince bir mazeret uydurmuştu. Ancak Sultanın öfkelenip kendisini azlederek yerine Lofçalı Derviş Paşa'yı serasker yapmasından ve darbe işinin bozulmasından korkuyordu. Bu ihtimali göz önünde bulunduran Hüseyin Avni Paşa o gece Galata Köprüsü'nü açık tuttu ve Lofçalı Derviş Paşa'nın Yüksekkaldırım'daki konağının etrafına asker yığarak konaktan çıkışların önlenmesini, dinlemeyenlerin kurşunlanmasını emretti.

Sultan Abdülaziz ordusundan ve halkından en ufak bir kuşku duymadan, her zaman olduğu gibi sarayında oturuyordu. Oysa Sadrazam Rüştü Paşa, Mithat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi diken üstündeydiler. Zaman geçmek bilmiyordu. "Acaba doğru mu yapıyoruz?" diyerek birbirlerine sorup duruyorlardı.

Dışarıda bunlar olurken, veliaht dairesinde başka şeyler oluyordu. Abdülmecid'in büyük oğlu, Abdülhamid'in ağabeyi Şehzade Murad bu tarihte henüz 37 yaşını doldurmuş, tahta en

yakın veliaht olarak bulunuyordu. Saltanata geçmek için açık bir tavır sergilemiyor, istememe ama yan cebime koy misali el altından faaliyetlerine devam ediyordu. Amcası Sultan Abdülaziz'le birlikte Avrupa seyahatine katılmış, gittiği yerlerde hal ve tavırlarıyla olumlu etki bırakmıştı

Dışarıda uyandırdığı bu sevgi ve saygının benzerini içeride de görüyordu. Sultan Abdülaziz'e muhalif olan yenilik taraftarıyla, mektepli gençler ve İstanbul'daki masonlar arasında büyük bir ilgi uyandırıyordu.

Buna karşın Şehzade Murad'ı kadına, içkiye, kumara alıştıran, kumar borçlarını devlet hazinesinden ödeyen Sultan Abdülaziz, tıpkı Hıdiv İsmail Paşa'nın Mısır'daki veraset sistemini oğlu lehine değiştirmesi gibi, oğlu Yusuf İzzettin Efendi'yi Sultan yapmak istiyordu. Bu durum Veliaht Murad'ı huzursuz ediyor, amcasına karşı cephe almasına neden oluyordu.

Kadına, içkiye, kumara alıştırılmış Veliaht Murad'ın sağlığı her geçen gün bozuluyordu. Giderek borç batağına batıyordu. Hıristaki ve Köçeoğlu gibi Galata sarrafları tarafından gizlice finanse edilen Şehzade Murad, aldığı borçları Sultan olduktan sonra ödemeyi hesap ediyordu.

Şehzade Murad'ı ve Yeni Osmanlıları destekleyen Mısırlı Sait Halim Paşa, veliaht adına borç para bulmak için Avrupa ülkelerini dolaşmış, ancak eli boş dönmüştü. Şehzade Murad'ın ardına yeni bir Mısırlı takılıyordu.

Mütercim Rüştü Paşa ile Sait Halim Paşa Veliaht Murad için Sarraf Hristaki'nin önderliğinde Galata sarraflarından bir milyon liralık borçlanma talebinde bulunmuş, Galata bankerlerinden Zarifi Yeni Osmanlıların kefaletinin dışında ayrıca Şehzade Murad'ın kardeşi Abdülhamid'in de kefaletini istemişti. Banker Zarifi bu amaçla Abdülhamid'i Maslak'taki çiftliğinde ziyarete gitmişti.

Banker Zarifi ziyaret sebebini anlatarak, "Ağabeyiniz Şehzade Murad Efendi, bir milyon liralık istikraz akdi talebinde bulunuyorlar. Bu nedenle Galata sarrafına müracaat ettiler. Ağabeyiniz

birtakım teminatta bulunuyorlar ancak sarraflar bu teminatı yeterli bulmuyorlar. Bu paranın ödenmesi için sizin de kefaletinizi istiyorlar. Kefaletinizi verir misiniz?" diye sorduğunda Abdülhamid kızgınlığını belli ederek, "Böyle bir kefaleti veremem! Ben zaten maaşıyla idare eden bir adamım!" diye kestirip atmıştı.

Kardeşinin dahi kefil olmadığı saltanatın en büyük adayı Veliaht Murad'ın darbe öncesi durumu buydu. Bir milyon altının üzerinde borcu vardı. Askeri darbe, Şehzade Murad için tek kurtuluş yolu olarak gözüküyordu.

Alınan karar gereği askeri darbenin 30 Mayıs 1876 günü öğle vakti yapılacağı Veliaht Murad'a bildirilmişti. Ancak yukarıda belirtildiği üzere darbe saatinin sabaha çekilmiş olması Şehzade Murad'ı da kuşkulandırmıştı. Şehzade Murad bütün korku ve kuşkularına rağmen, darbe günü kapısını kilitlememiş, hafif aralık bırakmıştı. Saltanat kuşunun aralık kapıdan içeriye girmesini bekliyordu.

Sultan Abdülaziz ise mışıl mışıl uyuyordu. Henüz sabah namazına kalkmamıştı. Sanki gaflet uykusuna dalmıştı.

Darbe günü Süleyman Paşa sabahın erken saatinde harem dairesinin önüne gelince, ne kadınların haremine ne de Sultanın yatak odasına girmeyi uygun bulmuştu. Kızlarağası Cevher Ağa'yı yanına çağırtarak, "Cevher Ağa, halkımız Sultan Abdülaziz Han'ın eylem ve hareketlerinden hoşnut olmadığı için kendilerini tahttan indirdi. Şahsına karşı herhangi bir garazımız ve kötü niyetimiz yoktur! Halkın selameti için kendilerini Topkapı Sarayı'na götürmekle görevlendirildim. Lütfen gidiniz ve durumu kendilerine bildiriniz!" dedi. Aslında Süleyman Paşa'nın halk dediği topluluğun askeri darbeye taraftar topu topu 63 ihtilalciden ibaret olduğu kısa süre sonra anlaşılacaktı.

Kızlarağası Cevher Ağa, gece dahi Sultanın yatak odasına girme yetkisine sahip olmasına karşın durumu Sultana söylemeye cesaret edemedi. Doğruca Sultanın annesi Pertevniyal Valide Sultan'a koştu. Onu uyandırıp durumu anlattı. Valide Sultan, başına bir şal alarak oğlunun odasına koştu. Sultan Abdülaziz'i

uyandırdı. Tam bu sırada Dolmabahçe önlerinde bekleyen donanmadan toplar atılmaya başlandı. Pertevniyal Valide Sultan oğluna ne diyeceğini şaşırdı.

Pertevniyal Valide Sultan, "Takdiri Huda..." diye söze başlamak istedi.

Sultan Abdülaziz, "Valide Sultan, bu toplar şehzade Murad'ın cülûs toplarıdır. Beni amcam Sultan Selim'e benzettiler. Biliyorum, bu işi Serasker Avni Paşa yapmıştır. Ne yapalım Cenabı Hakk'ın takdiri böyleymiş!" dedi. Ataları gibi o da kadere rıza gösterdi.

Sultan Abdülaziz ihtilali düzenleyenlerin 63 kişi ile 4 Arap taburu ve 300 Harbiye öğrencisi olduğunu bilseydi, başını sarayın penceresinden uzatıp zırhlılardaki askerlere bağırsaydı, kara tarafındaki pencereye çıkıp askere emir verseydi, birkaç kişinin ölümüyle bu darbenin sonuçsuz kalması mümkündü.

Ama Devşirmeler Sarayı entrikalar sarayı olduğu için, entrikaların ne tür sürprizler hazırladığını kimse önceden hesap edemezdi. Devşirmeler Sarayı'na ölüm sessizce gelirdi. Amcası Sultan III. Selim'i Kabakçı Mustafa adlı bir baldırıçıplağa boğduran bu düzen değil miydi?

Veliaht Murad, Süleyman Paşa'yı aralık bıraktığı kapıda görünce birden beti benzi attı. Heyecandan tir tir titremeye başladı. Süleyman Paşa Harem'in kapısında bekleyen kara tenli hadımlara, "Kapıyı açınız! Efendimizi almaya geldim!" demişti. Hadım ağalarının tereddüdü üzerine, "Çabuk olunuz! Efendimize haber veriniz! Dışarı teşrif etsinler!" diye öfkeyle bağırmıştı. Şehzade Murad, Süleyman Paşa'yı daha önce hiç görmemişti. Korku ve tereddüdü bu yüzdendi.

Tam bu sırada Şehzade Murad'ın annesi ortalıkta belirmişti. Şevkefza Kadın Efendi'nin, "Hoş geldin Süleyman Paşa! Şu dünyada tek bir evladım var. Oğlum önce Allah'a sonra size emanet!" demesi üzerine Şehzade Murad'ın korku ve tereddüdü dağılmıştı.

Süleyman Paşa, Şehzade Murad'a dönerek, "Buyurunuz

efendim, teşrifinize hazırız. Asker sizi bekliyor," demesi üzerine Şehzade Murad odasından çıktı. Askerler kendisini selamladı. Bu saygı duruşu sarayın büyük kapısına kadar devam etti. Büyük kapıdan çıkınca, burada bekleyen Harbiye talebeleri de onu büyük bir coşkuyla selamladılar.

Buradan Dolmabahçe Rıhtımı'na doğru yürümeye başladılar. Onları bir faytona binmiş olan Serasker Hüseyin Avni Paşa karşıladı. Derhal veliahdı arabasına aldı. Belinden bir revolver çıkarıp veliahda uzattı, "Efendim, size bir zarar gelecek olursa önce kulunuzu öldürünüz!" dedi. Şehzade Murad ilk kez rahatladığını hissetti.

Dolmabahçe Karakolu'nu geçtikleri sırada Şam Taburu yasaktır diyerek önlerini kesti. Süngülerini arabanın atlarının göğsüne dayadılar. Şehzade Murad birden korkuya kapıldı. Şam'dan getirilen tabur Türkçe bilmediği için, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın emrini anlayamadılar. Süngülerini doğrultmaya devam ediyorlardı. Şam askerleri ne Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı ne de Şehzade Murad'ı tanıyorlardı. Onlar sadece kendilerine verilen emri uyguluyorlardı. Hüseyin Avni Paşa öfkeyle bağırıyor çağırıyor, emirler yağdırıyor ama Şam askeri ona geçit vermiyordu.

Şehzade Murad içinden, "Sarayı koruyan hassa ordusu nerede? Bir Şam ordusu kadar da mı olamadılar? Güçleri bu kadar zayıfsa vay Osmanlı Sultanının haline!" diye söyleniyordu.

Hüseyin Avni Paşa emrini dinletemediği, derdini anlatamadığı için öfkeleniyor, veliahdın korkusu giderek büyüyordu.

Bu sırada hassa ordusunda görevli Ayaşlı Fatma Zehra'nın oğlu kolağası Fatih Rıfat, Hüseyin Avni Paşa'nın imdadına yetişti. Şam askerinin başındaki subaya Arapça bir şeyler söyleyerek askerin yolu açmasını sağladı. Herkes rahatladı. Aynı Fatih Rıfat geceden sarayın iç kapısını açık bırakarak Süleyman Paşa'nın rahatça saraya girmesini sağlamıştı. Böylece eski Sultanı darbecilere teslim ederken yeni Sultanın saltanata giden yolunu açıyordu.

Şehzade Murad ile Serasker Hüseyin Avni Paşa Dolmabah-

çe'deki Valide Camii önünde faytondan inerek sahilde hazır bekleyen beş çifte kayığa bindiler. Bu kayık, Sultan Abdülaziz'in Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya hediye ettiği kayıktı.

Kayığa önce Veliaht Murad bindi. Ancak Hüseyin Avni Paşa'nın kayığa binmeyi geciktirmesi üzerine telaşa kapılarak kayıktan geri çıktı. Kendisine denizde suikast yapılacağından şüphelenmişti. Şam askerleri olan biteni anlayamamış, gözlerini onlara dikmiş bakışıyorlardı. Şehzade Murad korkuyordu. Saltanata giden yolda korkuyordu. Hüseyin Avni Paşa özür dileyerek kayığa bindi. Kayık biraz açıldıktan sonra Hüseyin Avni Paşa, kayıkçılara sahilde bekleyen donanmaya doğru gitmelerini söyledi. Şehzade Murad, yine korkuya kapılarak, "Ne diye gemiye gidiyoruz Paşa?" diye sordu.

Hüseyin Avni Paşa, "Bahriye Nazırı Ahmet Paşa o gemidedir. Ona sahilin tamamen ablukaya alınmasını söyleyeceğim," dedi.

"Paşa, sonra söylersin! Kayıkçılar kürekleri kuvvetli çeksinler! Kayık durmasın, donanmayı hemen geçelim." dedi.

Paşa, olur dercesine başını salladı ve kayık donanmaya uğramadan yoluna devam etti. Hava aniden bozmuş, yağmur ve fırtına başlamıştı. Salıpazarı önlerine geldiklerinde küçük bir devriye çatanasına rastladılar. O çatanaya aktarma yaparak canlarını güvenceye aldılar. Şehzade Murad'ı Sultanlık yolunda bu kez de fırtınalar karşılamıştı. Sanki bundan sonraki hayatı fırtınalı geçecekmiş gibi.

Çatana onları Sirkeci'ye çıkardı. Tam bu sırada Beyazıt yangın kulesinden verilen işaret üzerine, sahildeki karakol gemisinden toplar atılmaya başlandı. Atılan toplar biat topuydu. Osmanlı'nın topları Veliaht Murad'ı Sultan Murad olarak bütün cihana ilan ediyordu...

Askeri darbeden Babıâli'nin, nazırların, askerin, ulemanın haberleri yoktu.

Fırtına ve yağmur giderek şiddetini artırıyordu. Mayıs ayı olmasına rağmen Boğaz'ın havası soğuktu. Sultan Abdülaziz'in

ailesi, kahvaltı etmelerine fırsat verilmeden sarayın rıhtımına indirildiler. Burada birkaç kayık onları bekliyordu. İlk kayığa devrik Sultan Abdülaziz'in oğulları Yusuf İzzettin ile Mahmut Celalettin Efendiler bindiler. Yanlarına başmabeyinci ile başkâtibi bindirdiler. Kadın Efendilerle çocukları ve yakınları ise, diğer kayıklara itilerek doldurulduldular.

Hükümdar ailesini kayıklara bindirmekle görevli bir subay kayığa binmekte olan padişahın zevcesi Neş'erek Nesrin Kadın Efendi'nin boynunda mücevher sakladığını zannederek öfkeyle onu sarstı ve sırtındaki şalı çekip aldı.

Neş'erek Kadın Efendi'nin boynunda mücevher filan yoktu. Kadın Efendi öfkeyle kayığa bindi. Subay elinde şal ile kalakaldı. Neş'erek Kadın, narin ve hassas bünyeli idi. Kocasının felaketiyle zaten perişan olan Kadın Efendi, boğazı geçene kadar olanca yağmur ve soğuğu yedi. Ardından hastalandı. Birkaç gün sonra da öldü. Neş'erek Nesrin Kadın Efendi orduda görevli Binbaşı Çerkez Hasan Bey'in ablası idi. Binbaşı Çerkez Hasan, ablasına yapılan bu muameleye çok üzülmüş ve intikamını almaya yemin etmişti.

Aynı şekilde bir başkası da intikam ateşiyle kanlı gözyaşları döküyordu. Bu kişi olup biteni çaresiz bir şekilde penceresinden izleyen Veliaht Abdülhamid'di. Amcasına yapılanları bir türlü içine sindiremiyordu. Ayrıca içkici ve kumarbaz ağabeyi V. Murad'ı Osmanlı'ya Sultan olarak göremiyordu. Gözlerinden akan yaşlar gerçek mi yoksa sahte mi, zaman gösterecekti.

Devrik Sultan Abdülaziz Topkapı Sarayı'na nakledildi. Ailesi de sarayın harem dairesine yerleştirildi. Saray henüz hazırlanmamıştı. Devrik Sultana ve ailesine öğle yemeği verilmedi. Sultan Abdülaziz, III. Selim'in dairesine yerleştirildi. Burası 68 yıl önce Sultan III. Selim'in öldürüldüğü oda idi. Özellikle bu odaya yerleştirilme emrini Hüseyin Avni Paşa vermişti.

Sultan V. Murad Sirkeci iskelesine çıkınca, doğruca serasker kapısına gidildi. Sultanı orada sadrazam, nazırlar ve diğer devlet erkânı karşıladı. Şeyhülislam, daha önce vermiş olduğu

söz üzerine, "Sultan Abdülaziz'in aklını oynattığı için görevden alındığı" yönündeki fetvasını okudu. Orada bulunanlar sessiz kalarak söz konusu fetvayı onaylamış oldular. Sultan V. Murad'ın Osmanlı tahtına oturduğu toplar atılarak, tellallar çıkarılarak halka duyuruldu.

Sultan Abdülaziz'in darbeyle devrilmesi işi çok gizli tutulmuştu. Hava yağışlı ve soğuk olduğu için biat merasimine vekillerle devlet ricalinin tamamı katılmamıştı. biat merasimine Mithat Paşa tarafından davet edilen Mekke Emiri Şerif Abdulmuttalip Efendi durumdan hoşnut olmadığını belirterek, "Abdülaziz'in tahttan indirilmesine dair elinizde fetva var mıdır?" diye sordu, ardından, "Küfrüne hükmolunmadıkça Padişah ve Halife'nin tahtan indirilemeyeceğini, bu nedenle Sultan Abdülaziz'in devrilmesinin doğru olmayacağını" söylemesi üzerine, Şeyhülislam Hayrullah Efendi, "Sultan Abdülaziz'in küfrüne şahadet ederim!" dedi. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa da araya girerek, "Sultan Abdülaziz on gün daha hilafet makamında bulunsaydı İslam ülkesi mahvolacaktı!" dedi.

Serasker kapısındaki biat törenine Topkapı Sarayı'ndaki taht zamanında getirilemediği için, yeni padişah divan mahalline konulan bir kanepeye oturmak zorunda kaldı. Sultan V. Murad'ın saltanat koltuğu şimdi olduğu gibi bir emanet koltuk mu olacaktı? Onu ancak zaman gösterecekti.

İstanbul uyanmıştı ama darbenin ayak seslerini halk henüz duymamıştı. Duyanlar yabancı elçiliklerdi. İngiltere Büyükelçisi Lord George Elliot, darbenin olacağını bir gün önceden bilenlerdendi. Oysa Osmanlı Sultanı, Babıâli, Nazırlar ve Osmanlı Hariciyesi durumdan habersizdiler. İngiltere Büyükelçisi Lord George Elliot 9 yıldan beri İstanbul'daydı. Doğuyu ve Osmanlı'yı iyi tanıyordu. Ayrıca, darbecilerden Mithat Paşa ile Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın yakın dostu idi. Bu nedenle İngiliz Elçisi dolaylı olarak darbenin içinde bulunuyordu. Çünkü Rusya'ya yakınlaşmış Abdülaziz'in yerine İngiliz yanlısı V. Murad Sultan oluyordu.

Darbeyi sabahın ışıklarıyla birlikte ilk öğrenenlerden biri de Rusya Sefiri Kont İgnatiyev oldu. Darbenin kimler tarafından yapıldığını aşağı yukarı tahmin etmişti. Serasker Hüseyin Avni ve Mithat Paşaların içinde bulunduğu bir darbe İngiltere'ye yakın olurdu. Bu yüzden tedirgin oldu. Ama umudunu yitirmedi. Darbeyi Rusya'nın lehine çevirmenin yollarını düşünmeye koyuldu.

Osmanlı'da kötü kadere üzülmenin ya da iyi kadere sevinmenin hiçbir anlamı yoktu. Çünkü Devşirmeler Sarayı'nda Tanrı çok çabuk fikir değiştiriyordu.

KISIM: III

Sultan Abdülaziz, darbeden bir gün önce akşamüzeri Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı ısrarla makamına çağırtmıştı. Paşanın gelen habercilere *Sultaniye* Vapuru ile beşinci ordudan gelmiş Şam Taburu'nu Selimiye Kışlası'na yerleştireceğini, işlerinin uzun süreceğini, bu nedenle ancak yarın gelebileceğini söylemesi üzerine Sultan Abdülaziz ısrarından vazgeçmiş, "Başkâtip Efendi, tekrar haber göndermek gerekmez! Madem yoğun işleri varmış, varsın yarın sabah gelsin!" demişti. Oysa yarın sabah gelecek olan paşa değil, tahtını altından çekecek olan darbenin kanlı eliydi.

Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan, yangın kulesinden atılan top sesleri üzerine cariyeler kendisini "Yangın var!" diye uyandırınca o seslerinin yangın topu olmadığını, oğlunun tahttan indirildiğini haber veren toplar olduğunu anlamış, hemen oğlunun odasına koşmuştu.

Sultan Abdülaziz annesine, "Validem! Benim bu hale gelmeme sebep Sadrazam Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa ve Kayserili Ahmet Paşa'dır. Valide Sultan, bunlar beni dedem Sultan III. Selim'in durumuna düşürdüler. Bu durumun başıma geleceğini ben daha önce rüyamda görmüştüm. Valide Sultan, bundan sonra gökten Cebrail gelse bile artık saltanat istemem!" dedi.

Valide Sultan ile Abdülaziz'in ailesini Dolmabahçe'den Topkapı Sarayı'na götürecek olan beş çifte kayık yoğun yağmur altında hareket etti. Kayık, Serasker Avni Paşa'nın emriyle Sirkeci'ye yanaşmadan evvel yön değiştirerek Kuzguncuk'ta paşanın oturduğu yalının önünde durdu. Serasker Hüseyin Avni Paşa,

Sultan Abdülaziz'in devlet hazinesinden verdiği parayla aldığı yalının penceresinden devrik Sultanı büyük bir keyifle seyrediyordu.

Devrik Sultan Abdülaziz ve ailesi aç olarak bekletiliyordu. Aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra, akşamüzeri Sultana bir tas çorba verildi. Ama çorbanın kaşığı yoktu. Kaşık istedi. Sapı kırık bir kaşık bulunup verildi. Sapsız kaşığı gören Abdülaziz, "Getiriniz evladım, ziyanı yoktur! Mukadderatı ilahiyedendir!" dedi ve kırık kaşıkla çorbayı içti.

Abdülaziz abdest almak için bir çift nalın istedi. "Emir yoktur!" diye vermediler. Gece yatağına uzandığı zaman, yorgan olmadığı için gündüz gelirken yağmurdan ıslanmış paltosunu üzerine örttü. Gecelik entarisi vermedikleri için henüz kurumamış nemli elbiseleriyle yattı. Bütün bu olup bitenlerden Sultan V. Murad'ın haberi yoktu. Zaten Sultan V. Murad darbecilerin elinde bir oyuncaktan farksızdı.

Abdülaziz geceyi korku ve kâbuslar altında geçirdi. Kendi kendine sürekli söyleniyordu:

"Beni de Sultan Selim gibi öldürecekler. Düşmanlarım benden intikam alacaklar! Ama bu dünyada düşmanlarım kadar sevenlerim de var. Beni bu halde tutarlarsa halk yakında isyan eder! Akıbetim kötü olacak. Beni tıpkı bir köpek gibi itlaf edecekler!"

Ardından, eski Başmabeyincisi Hafız Mehmet Bey'i yanına çağırtarak, "Bana bir parça zehir bulamaz mısın?" diye sordu. Hafız Mehmed Bey telaşlanarak, "O nasıl söz Sultanım? Allah sizi başımızdan eksik etmesin!" dedi.

Bunun üzerine Abdülaziz, "Zehir varsa git getir! Bundan böyle benim varlığım Osmanlı'da fitne nedenidir. Beni burada uzun süre tutmazlar! Sultan Selim'in akıbeti bekliyor beni!" diye öfkeyle emir veriyordu.

Abdülaziz Topkapı Sarayı'na naklinin ertesi günü, hem yeğeninin hükümdarlığını tebrik etmek, hem bu kasvetli ortamdan uzaklaşmak, hem de başka bir saraya naklini rica etmek için Sul-

tan V. Murad'a bir mektup yazdı. Ama beklediği yanıtı alamadı. Abdülaziz Beylerbeyi Sarayı'na naklini talep eden yeni bir mektup yazdı. Sultan V. Murad Başmabeyinci Edhem Bey'e, "Bütün bunlar tek başına karar verilecek şeyler değil! Edhem Bey, amcam Abdülaziz'in söylediklerini vükelaya aynen anlat! Bakalım ne diyecekler?" dedi. Sultan V. Murad izni alınacak olanların vükela değil darbe ekibi olduğunu çok iyi biliyordu. Ama bunu söylemeye dili varmıyordu.

Darbe ekibi Başmabeyinci Edhem Bey'e eski Sultanın Beylerbeyi Sarayı'nda değil Ortaköy'deki Feriye Sarayı'nda oturmasının daha uygun olacağını söyledi. Edhem Bey söylenenleri aynen devrik Sultana anlattı. Bunun üzerine Abdülaziz, "O zaman Cuma günü bir araba ile gidelim!" dedikten sonra birden fikir değiştirerek, "Yok yok, olmaz! Cuma günü halkın arasından geçmek münasip olmaz! Cuma namazından önce, yine siz geliniz, birlikte gidelim," dedikten sonra Sultan V. Murad'a iletilmek üzere sözlü olarak şunları söyledi:

"Sultan Murad, eğer müsaade buyururlarsa, bizim çoluk çocuğa biraz mücevherat almıştım. Onlar gençtirler, heves ederler. Hepsi olmasa bile ikişer üçer parçası onlara verilirse memnun olurum. Validemin zaten mücevherleri yoktur. Fakat pederimin vefatından kalma değersiz üç beş parça ziyneti vardır. Onları yadigâr olarak saklardı. Onların kendisine iadesi sağlanırsa sevinirim."

Edhem Bey Abdülaziz'in ricasını Sultan V. Murad'a söyledi. Ancak bu mücevherlerin büyük bir bölümü Sultan V. Murad'ın validesi tarafından çoktan alınmıştı. Kalanları da özel bir kutuya konularak saklanmak üzere darbecilerce el konulmuştu. Bu nedenle Abdülaziz'e tek parça mücevher bile gönderilmedi.

Sultan Abdülaziz son yıllarında para biriktirme, mücevher, tahvil ve emlak alma hevesine kapılmıştı. Bundan dolayı saraydaki özel hazinesinde bir hayli altın, mücevherat ve tahvil birikmişti. Darbe sırasında Abdülaziz'in şahsına ait şimendifer şirketinin 3.106.000 liralık tahvili ile 7.399.665 liralık hisse senedi

vardı. Ayrıca kasada 90.000 Osmanlı altını bulunuyordu. Bu servetin edinilmesinde Sadrazam Nedimof Paşa'nın rolü büyüktü.

Abdülaziz'in devrilmesinden sonra, Sultan V. Murad'ın cülusunun ilk günü, darbe ekibi Dolmabahçe Sarayı'na giderek Haremi Hümayun'daki bütün odaları ve hazineyi dolaşmış, ne kadar mücevherat, hisse senedi ve tahvil varsa diğer kıymetli eşyalarla birlikte, "Milletin parasıyla alındı" diye el koymuştu. Darbe ekibine bu fikri veren Mithat Paşa idi.

Bütün el konulan değerler Mithat Paşa başkanlığında bir komisyon kurularak tutanakla özel sandıklara yerleştirilmişti. Ayrıca bir deftere kaydedilerek sarraflara değer tespiti yaptırılmıştı. Değerlerin kaydını içeren defter ile sandıklar mühürlenerek darbe ekibinden Damat Nuri Paşa'nın zimmetine verilmişti.

Bir gün Damat Nuri Paşa komisyonun haberi olmadan sandıklardan birinin kapağını açmış, içinden birkaç elması alıp bozdurmuştu. Daha sonra durumdan haberdar olan Mithat Paşa bunun nedenini sorduğunda, Damat Nuri Paşa sorguç ve kılıç yaptırmak üzere kuyumcuya sattığını söylemişti. Aslında yapılanlar bu kadarla sınırlı değildi. Damat Nuri Paşa, Sultan V. Murad'ın annesi Şevkefza Valide Sultan'ın emriyle sandıkları açmış, Sultanın anası mevcut mücevherattan beğendiğini almıştı.

Ayrıca Damat Nuri Paşa'nın korumasına verilen komisyon tespit defteri de ortadan kaybolmuştu. Bu durumu öğrenen ve öfkelenen Mithat Paşa, Sadrazam Rüştü Paşa'ya giderek bu kirli işin içinde bulunmak istemediğini, bu nedenle komisyondan çekildiğini belirtmişti. Bunun üzerine Damat Mahmut Paşa komisyon başkanlığına getirilmişti. Sadrazam Rüştü Paşa olayın nedenini sorma cesaretini kendinde bulamamıştı. Devşirmeler Sarayı'nda herkes birbirinin malını çalma özgürlüğüne sahipti.

Damat Nuri Paşa ile Valide Sultan Şevkefza tarafından yapılan söz konusu yağmadan arta kalanlar, Sultan Murad'ın veliahtlığı sırasında sarraflardan alınan bir milyon liralık borcun karşılığı olarak sarraf Hıristaki Zografos Efendi'ye rehin verilmişti.

Devrik Sultan Abdülaziz ve beraberindekiler Topkapı Sara-

yı'ndan alınıp beş çifte kayıkla Feriye Sarayı'nın rıhtımına çıktıkları zaman, onları Karakol Komutanı İzzet Bey karşıladı. Devrik hükümdar saray bahçesine girdiği zaman, daha önce sarayda yapılan tadilatla ilgili kireç kuyusunu gördü. Yüzü kireç gibi bembeyaz oldu. Yine bin türlü şüphe ve korkunun kucağına düştü. Ardından, "Benim işim Allah'a kaldı!" diye söylendi.

Abdülaziz, Feriye Sarayı'nın bahçesini şöyle bir dolaşmak istedi. Yanında eski mabeyincisi Fahri Bey vardı. Tam bu sırada orta boylu, kara bıyıklı bir binbaşı yanlarında belirdi. "Bahçede gezmek yasaktır!" dedi. Abdülaziz, Fahri Bey'e dönerek, "Galiba bizi tanıyamadı," dedi.

Kara bıyıklı binbaşı parmağıyla Sultanı göstererek, "Bildim! Bilmez olur muyum? Bu Aziz Efendi değil mi?" diye yanıt verdi. Abdülaziz bu konuşma karşısında çok üzüldü. Yukarıya odasına çıktı. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar müteessir bir şekilde Ortaköy'e bakan pencerenin önünde oturdu. Pencere açıktı. Aşağıda kendi aralarında konuşup şakalaşan, gülüşen askerleri gördü. Konuşmalara kulak kabarttı. Konuşmalardan askerlerin kendisiyle ilgili aralarında adi şakalar yapıp gülüştüklerini anladı. Abdülaziz, açık pencereden onlara seslenerek, "Utanmaz herifler! Sizi kendi elimle silahlandırdım. Bana deli diyorsunuz! Deli olan ben miyim yoksa şimdiki padişahınız mıdır?" diye öfkeyle bağırdı. O gece sabaha kadar üzüntüsünden uyuyamadı.

Abdülaziz pazar sabahı kalktıktan sonra bir tas çorba ile bir parça ekmek istedi. Ama bu isteği yerine getirilmedi. Kadın Efendilerden birisi bu duruma çok üzüldü. Küçük yaştaki bir şehzadenin pirinç lapasını bir tepsiye koyarak devrik Sultanın önüne getirdi. Devrik Sultan bu lapanın ne için pişirildiğini sordu. Ebrunigar Kalfa gerçeği söyleyince, Abdülaziz elindeki kaşığı bırakarak, "Teşekkür ederim! Validesine selamımı söyle, bu lapa çocuğun gıdasıdır! Ona yediriniz, çocuğa da güzelce bakınız," dedi ve lapayı iade etti.

Abdülaziz, Feriye Sarayı'ndaki tutukluluk günleri uzadık-

ça, yapılan kötü muameleleri gördükçe üzülüyor, sinir sistemi giderek yıpranıyordu. Vehim ve korkular içinde kıvranıyordu. Sürekli kendisini öldüreceklerinden söz ediyordu. Anası Pertevniyal Valide Sultan'a, "Valide Sultan, bunlar beni telef edecekler!" diye söyleniyordu. Onun bu heyecanı ve korkusu karşısında Pertevniyal Sultan teselli için, "Neden kuşku duyuyorsun evladım? Osmanlı'da azledilmek siz Sultanlar için değil midir? Sağlık olsun! Bize gelince, nasıl olsa bir şekilde geçinip gideriz. Genç mezarı vardır ama aç mezarı yoktur!" dedi.

"Sevgili validem, hiç iki padişah bir ülkede olur mu? Beni tahttan indirdiler ama bu durum onları tatmin etmeyecektir! Bütün bu cefa ve ezalar beni öldürmek içindir! Yaşayacak Sultana hiç böyle davranılır mı?"

"Canım evladım, Tanzimat'la birlikte can alıcı uygulamanın ortadan kaldırıldığını nasıl da unutuyorsun? Allah'a tevekkül ediniz!"

"Ne olacağını, hep birlikte göreceğiz."

Hüseyin Avni Paşa, Sultanın kendi hediyesi olan kayıkta omuzları çökmüş Abdülaziz'i görünce, büyük bir keyif almıştı. Geçmişin intikamını almanın hazzını yaşamıştı. Hüseyin Avni Paşa darbe günü Çorluluzade Mahmut Celalettin Bey'e, "Darbede başarılı olduğum gün duyduğum ferah ve memnuniyet kadar, dünyada hiçbir şeyden bu kadar büyük lezzet almadım!" demişti. Dünyayı fethetmişçesine mutlu ve gururluydu. Hacımemişoğlu'nun uşağı Eşekçi Ahmet'in oğlu artık Osmanlı'yı yönetiyordu. Bundan daha büyük gurur olur muydu?

Koç ve horoz dövüştürüp kazanan hayvana nişan taktıran Abdülaziz, aynı zamanda ortaoyununa da meraklı idi. Bazı zamanlar ortaoyununda Hüseyin Avni Paşa ve Mithat Paşa gibi mağrur nazırların taklidini yaptırıyor, bunu keyifle seyrediyordu. Her iki paşa da bu durumu görüp içerliyor, ona karşı kin duyuyorlardı. Kendi hediye ettiği kayıkta Sultan Abdülaziz'in süklüm püklüm oturduğunu gördükçe Hüseyin Avni Paşa geçmişi hatırlıyor, o gün seyrettiği ortaoyununun bugüne kadar seyrettikleri-

nin en keyiflisi olduğunu düşünüyor, göğsündeki nişanları gururla okşuyordu.

Oysa Hüseyin Avni Paşa bir şeyi unutuyordu. Osmanlı sarayında ne kötü kader, ne de mutluluk uzun sürmezdi. Abdülaziz de kaygılanmakta haklıydı. Osmanlı kafesine soktuğu kuşu kolay kolay bırakmazdı.

Şeytanın kötülüğe yatkın olması onun kötü ruhlu olmasından değil, insanoğlunun ayartılmaya müsait bir ruh taşımasındandır!

KISIM: IV

Topkapı Sarayı'nda amcası III. Selim gibi öldürüleceğinden korkup Feriye Sarayı'na naklini isteyen devrik Sultan Abdülaziz'in, büyük paralar dökerek modernize ettiği donanma ile Amerikan ve Alman modern silahlarıyla donattığı ordunun bir darbeyle kendisini tahtından indirmesi ağırına gitmişti.

Ama daha çok ağırına giden şey, Feriye Sarayı'nın örülmüş duvarlarıydı. Konuklarını karşılarken azametine güç katması için yanından ayırmadığı aslanının yerine Feriye Sarayı denilen özel kafese kendisinin kapatıldığını görüyor, her geçen gün yaşama umudunu yitiriyordu.

5 Haziran 1876 pazar sabahı hizmetini yapan Arzıniyaz Kalfa, kahvaltısının ardından Abdülaziz'e kahvesini getirmişti. Kahvesini içtikten sonra Arzıniyaz Kalfa'dan küçük bir makasla ayna istemişti. Arzıniyaz Kalfa isteği anası Pertevniyal Sultan'a iletmişti. Pertevniyal Sultan oğlunun sakalının beyazlaşan kıllarını kesmek ve sakalını düzeltmek için daha önce de böyle makas ve ayna istediğini bildiğinden, verilmesinde sakınca görmemişti.

Abdülaziz kollarını sıvayarak abdest almak üzere odasından dışarı çıktı. Kapının önünde Sultanın zevceleri olan Kadın Efendiler aralarında sohbet ediyorlardı. Eski Mabeyincisi Fahri Bey de kapının önünde bekliyordu. Abdülaziz, onu yanına çağırarak, "Fahri Bey evladım, haberler nasıl? Ne var ne yok?" diye sorunca, Fahri Bey, "Efendim, kötü bir durum yoktur!" dedi. Abdülaziz yürüdü gitti. Biraz sonra abdestini alıp geri döndü ve odasına girdi.

Namazını kıldıktan sonra eline Kuran'ı aldı, Hazreti Yu-

suf'un hazin öyküsünü anlatan Yusuf Suresi'ni okumaya başladı. Arzıniyaz Kalfa Sultanın Kuran okurken kesik kesik çıkan sesini kapı ağzından duyuyordu.

Biraz sonra Pertevniyal Sultan geldi. Arzıniyaz Kalfa'ya, "Aslanım ne yapıyor?" diye sorunca, "Kuran okuyor," cevabını aldı. Valide Sultan oğlunun kapısını aralayıp içeri girmek istediğinde Abdülaziz, "Validem, beni rahat bırak! Gelme benim üstüme! Nasıl olsa birazdan gelip görürsün," diye validesini ters yüz ederek odadan dışarı çıkardı. Abdülaziz kapısını kapatarak içeriden sürgüledi. Aradan bir saat kadar süre geçmişti.

Abdülaziz'in kapısının önünde oturmakta olan Hazinedar Ebru Kemal içeriden garip sesler duydu. Ardından Abdülaziz'in haykırdığını işitince hızla sürgülü kapıyı kırıp içeri girdi. Abdülaziz'i kanlar içinde yatar gördü. Kan beynine sıçradı. Telaşla dışarı fırladı. Koridorda Arzıniyaz Kalfa'yı gördü. Ona öfkeyle bağırarak, "Niçin Sultana makas verdiniz? Sonunda korkulan oldu!" diye çıkıştı. Koridordaki bağırışlar üzerine Pertevniyal Valide Sultan ile Fahri Bey koşarak geldiler.

Odaya girdiklerinde Abdülaziz'i köşe minderi üzerinde sağ tarafa yatmış ve sol kolundan kanlar akarken buldular. Gözü yarı aralıktı, ara sıra açıp kapıyordu. Belli ki can çekişiyordu. Pertevniyal Valide Sultan oğlunun üzerine kapanıp, ağlamaya başladı. Tam bu sırada Abdülaziz elini validesinin göğsünün üzerine koyarak, "Allah!" dedi ve sustu.

Feriye Sarayı'nın odalarındaki feryat figanı duyan, üzüntüyle kafeslerin ardındaki pencere camlarının kırıldığını gören askerler olayın ne olduğunu anlayamadıklarından ellerindeki silahları pencerelere çevirdiler.

Fahri Bey kalfalara, "Siz kanı durdurmaya çalışın! Ben gidip hemen hekim getireyim!" dedi. Fahri Bey acele aşağı indi. Ama kapı kapalıydı. Nöbetçiye seslendi. Kapıyı acele açmasını söyledi. Nöbetçi ağırdan alarak, danışmak üzere önce Feriye Sarayı'nın içindeki karakola gitti. Nöbetçi geri gelip anahtarla kapıyı açtığında aradan epey zaman geçmişti. Fahri Bey dışarı çık-

tığında karakol komutanı İzzet Bey'le karşılaştı.

Fahri Bey, "Sultan Aziz, makasla kendini yaraladı. Çok kan kaybediyor. Acele bir hekim lazım!" dedi. İzzet Bey öfkeli bir şekilde, "Hekim mekim yok!" dedi ve onu tersledi. Fahri Bey istemeye istemeye geri döndü.

Biraz sonra İzzet Bey, arkasında yirmi kadar askerle Feriye Sarayı'ndan içeri girdi. Abdülaziz'i Pertevniyal Valide Sultan'ın kollarında, kanlar içinde yatarken buldu. Abdülaziz'in kolundan akmakta olan kanı durdurmak için, askerlerin arasındaki Pehlivan Mustafa adlı çavuş yaranın üzerine bakır onluk koyarak yarayı bir tülbentle bağladı.

Abdülaziz halen can çekiyordu. Acele doktor çağrılması gerekiyordu. Ama İzzet Bey'in kılı kıpırdamıyordu. İzzet Bey'in emriyle pencereden koparılan perdeye Sultan yatırılarak doğruca karakol binasına götürüldü. Abdülaziz karakolda askerlerin yattığı ot minderlerden birinin üzerine yatırıldı. Üzeri getirilen perde ile örtüldü.

Olay mahalline ilk gelen darbeci Serasker Hüseyin Avni Paşa oldu. Eski mabeyinci Fahri Bey'i çağırttırdı. Olan biteni sordu. O da anlattı. Konuşmalar sürerken Sadrazam Rüştü Paşa geldi. Onları tüm vükela takip etti. Mithat Paşa da gelenler arasındaydı.

Gelen vükela heyetinde yer alan doktorlar Abdülaziz'i muayene ettiler. Ölüm nedenini rapor ettiler. Darbeciler bunların düzenledikleri rapora itibar etmeyerek, Abdülaziz'in yeniden ve daha geniş bir hekim kadrosu tarafından muayene edilmesini, ona göre rapor düzenlenmesini kararlaştırdılar.

Feriye Sarayı'nda bunlar olurken, Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan V. Murad ile Mabeyin Müşiri Damat Nuri Paşa birlikte yemek yiyorlardı. Tam bu sırada Mabeyinci Seyit Bey gülerek ve sevinçli bir şekilde içeri girdi. Sultana dönerek, "Gözünüz aydın Sultanım! Amcanız Abdülaziz Bey intihar etmişler! Allah size uzun ömürler versin!" dedi. Sultan V. Murad'ın elinden çatalı düştü. Donakaldı. Sultan telaşla, "Allah'ım, bu ne garip haldir?

Paşa, hemen git! Durumu iyice anla da gel!" diye Damat Nuri Paşa'yı gönderdi. Damat Nuri Paşa kapıdan henüz çıkmıştı ki Sultan V. Murad düşüp bayıldı.

Damat Nuri Paşa olay yerine giderken karşıdan gelen bir subayın, "Paşam, Sultan Aziz yaralanmış. Feriye'den acele hekim istiyorlar!" demesi üzerine Dr. Marko Paşa'nın derhal bulunup götürülmesini emretti. Ardından tekrar Sultan V. Murad'ın yanına döndü. Odaya girdiğinde, Mabeyinci Seyit Bey Sultan V. Murad'ın sırtını ovuyordu.

Sultan V. Murad'ın yüzüne bakarak, "Tahkik ettin mi paşa? Nasıl olmuş?" diye sorması üzerine Damat Nuri Paşa henüz gitmediğini, devrik Sultanın küçük bir yara almış olduğunu, hemen Dr. Marko Paşa'ya haber gönderdiğini söyledi. Bunun üzerine Sultan V. Murad, Damat Nuri Paşa'ya, "Paşa, durma git! Git Allah aşkına! Hemen tedavisine başlansın! Aman bir şey olmasın! Yoksa bütün millet bunu benden bilir!" dedi.

Bunun üzerine Mabeyinci Seyit Bey, "Sultanım, ölürse ölsün! Bu olay efendimizin bahtiyarlığının bir işaretidir! Çekinmenize hiç gerek yok Sultanım! Göreceksiniz, halk bunu efendimizin bahtiyarlığına yoracaktır!" dedi...

Damat Nuri Paşa Feriye Sarayı'na geldiğinde, devrik Sultanın cansız bedeninin karakol binasında yerde yattığını, vükelanın etrafını çevirmiş olduğunu gördü. Durumu Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya sordu.

Paşa, "Allah Sultan Murad'a uzun ömürler versin. Sultan Aziz vefat etti. Vefat nedeni makas ile kolundaki damarları kesmesi. Dersaadet'teki tüm hekimleri ve sefaret tabiplerini çağırttık. Hemen muayenesini yaptırıp cenazesini kaldıracağız. Nereye defnolunacağına dair Sultan iradesini bekliyoruz," dedi. Gerçek Sultanın gölgesinin üzerinden kalktığını, gölge Sultanın da pek etkili olamayacağını hisseden Serasker Hüseyin Avni Paşa, kendini gerçek Sultan gibi hissediyordu.

Bu sırada cesedi muayene etmek üzere getirtilmiş olan tabip Ömer Paşa rapor verme görevinden affını isteyince, Serasker

Hüseyin Avni Paşa, "Edepsizlik ediyorsun!" diyerek vükelanın huzurunda Ömer Paşa'nın rütbesini söktürdü. Kendisini askerlikten tardettiğini söyledi, Damat Nuri Paşa'dan da durumu Sultana iletmesini istedi.

Abdülaziz'in cesedini gerçek anlamda muayene eden Dr. Marko Paşa oldu. Ama Dr. Marko Paşa'nın da rapor verme konusunda tereddüt etmesi üzerine orada bulunan vükela heyeti, "Marko Paşa, tereddüde asla mahal yoktur! Daha başka hekimler de gelecek. Siz şimdi güzel bir muayene raporu hazırlayın! İmza edenler etsin!" dediler. Bu uyarıya rağmen Dr. Marko Paşa rapor yazmakta hâlâ tereddüt ediyordu.

Bu direnişler, Şeytanın dünyayı yozlaştırma planının ayrılmaz bir parçası değildir!

Yaşanan bu gösteriler Şeytanın uşaklarının tiyatro alanı olmasındandır!

Dünyevi itibarlar, onurlar, tantanalar, her zaman insanlığı yener.

KISIM: V

Hekimlik yeminini hiçe sayan Marko Paşa kimdi? Osmanlı'ya "Git derdini Marko Paşa'ya anlat!" deyimini kazandıran bu şahıs kimdi?

Dr. Marko Paşa 1824 yılında Yunanistan'ın Sira Adası'nda doğmuş, Osmanlı'nın Kızılay'ı Hilali Ahmer Cemiyeti'ni kurmuş, Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan'ın desteğiyle yükselmiş, Mektebi Tıbbiyeyi Şahane'nin başhekimliğine getirilmiş bir kişiydi. Ancak çok kurnaz, ipe un seren, öyle dert falan dinlemeyen birisiydi.

Kendisi gibi doktor olan Dr. Niko Bey, geçmişte Sultan Abdülaziz'e ve sadrazama değişik tarihlerde mektuplar yazarak askeri sağlık hizmetlerini kontrolünde bulunduran Dr. Marko Paşa'nın bu görevini suiistimal ettiğini, ordunun ilaç ihtiyacını karşılamak için gerekli alım işini rekabete açık ihaleye koymadan tek bir kişiye verdiğini, bu şahsın tekelci yaklaşımla orduya yüksek fiyattan ilaç satan Bay George olduğunu, adı geçenin ilaç fiyatlarını kendi isteğiyle yükselttiğini, bu yolla Dr. Marko Paşa'nın haksız kazanç temin ettiğini yazıyordu.

Dr. Niko Bey bir başka tarihli mektubunda Dr. Marko Paşa'nın Mektebi Tıbbiye'yi kendi çiftliği gibi yönettiğini, kendisi 40.000 Frank maaş alırken müderrislerin maaşlarını azalttığını açıklamasına rağmen, ne Sultandan ne de sadrazamdan tek bir satır yanıt alamamıştı. Çünkü o dönemde Osmanlı mülkünün her bir karışında yürürlükte olan yağma sistemine doktorların da dahil olması şaşırtıcı bir şey değildi.

Dr. Niko Bey'in yazdığı son şikâyet mektubu, öncekilerden daha karmaşık ve daha ilginçti. Dr. Niko bu mektubunda Dr.

Marko Paşa'yı entrikacı olmakla suçluyordu. Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin Pertevniyal Sultan'ın uşağı Mahmud Baltacı'nın oğlu olmasına karşın Sultan Abdülaziz'in onu kendi çocuğu sandığını, Dr. Marko Paşa'nın durumu bilmesine rağmen sustuğunu ileri sürüyordu.

Bütün bu olup bitenlere karşın suskun kalan devrik Sultanın suskunluğunu Sultan Abdülhamid bozuyor, saray eczanesinin hesaplarında yapılan yolsuzluk nedeniyle iki bin liralık açığın ortaya çıkması üzerine Dr. Marko Paşa mahkeme kararıyla görevinden alınıyor, paranın iadesi isteniyordu.

Sultan Abdülaziz döneminin yıldızı parlayan hekimi Dr. Marko Paşa, Sultanın canlı bedeninden sağladığı maddi ve manevi kazancın bedelini şimdi onun cansız bedenindeki asıl gerçeği söyleyerek ödemek istemiyordu. Geçmişin belasından susarak kurtulmak istiyordu.

Abdülaziz'in cesedi ortada kalmıştı. Darbe ekibinin istediği doğrultuda rapor verecek doktorlar grubunu bekliyordu. Çünkü daha önce beş doktorun hazırladığı rapor darbe ekibini memnun etmemişti. Ardından on dört doktorun daha katılımıyla on dokuz doktorun imzasını taşıyan, Dr. Marvan'ın kaleme aldığı yeni rapor da onların istediği gibi olmadığı için darbe ekibince kabul görmemişti.

Serasker Hüseyin Avni Paşa, öfkeden kuduruyor, "Beyler! Bu cenaze Ahmet Ağa'nın Mehmet Ağa'nın cenazesi değildir! Bu bir padişah cenazesidir! Onun her tarafını açıp size gösteremem!" diye öfkeyle bağırıyordu. Uluorta sarf edilen bu söz üzerine, halk arasında Sultan Abdülaziz'in cenazesinin doğru dürüst muayene edilmediği söylentisi yayılıyordu.

İstanbul'da bulunan İngiltere Elçisi Sir Henry Eliot, yerli bir gazetede çıkan *Bir Hakikatin Tezahürü* adlı makalesinde şöyle yazıyordu:

"Cesedi sonradan muayeneye gelmiş olan İngiltere Sefareti Doktoru Dikson ile Haremi Hümayun Tabibi Dr. Milinjin, ondan evvel muayene eden on yedi doktorun ölümün intihar olduğuna

karar vermiş olmasına rağmen, büyük bir titizlikle cesedi iyice gözden geçirip her tarafına bakmışlar, Abdülaziz'in kollarından başka hiçbir yerinde ufak bir sıyrık bile görememişlerdir. Bundan başka Dr. Dikson, açılan yaranın çakı ve bıçak ile olmayıp ucu sivri bir makas ile yapılmış olduğunu, kesiklerin istikametinin de başka bir şahıs tarafından değil kendi kendine yapmış olduğunu gösterdiğinden dolayı Abdülaziz'in intihar ettiğine kesinlikle kani olunmuştur." diye yazıyordu.

İngiltere, İngiliz yanlısı Sultan V. Murad'ın tahtında, belli ki rahat oturmasını istiyordu.

İngiliz Elçisi Sir Eliot'un söz ettiği Dr. Milinjin'e gelince... Daha önce şair Lord Byron'un doktorluğunu yapmış, Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı'ya esir düşmüş, İngiliz Dışişleri Bakanı Canning'in müdahalesiyle serbest bırakılmış ama ülkesine dönmeyerek İstanbul'da kalmış, 1827-1878 yılları arasında beş Sultana özel hekim olarak hizmet etmiş birisiydi.

İngiliz desteğiyle saraya giren Dr. Milinjin, II. Mahmud'un özel doktoru olmuştu. Doktorluğunun yanı sıra, II. Mahmud'un kız kardeşi Esma Sultan'ın yaşlı günlerinin tesellisi olmuş, bu nedenle eşinden ayrılmıştı. Boşadığı eşi Elisabeth Kıbrıslı Mehmet Paşa ile evlenip Melek Hanım adını, oğlu Frederic de Kıbrıslızade Osman Bey adını almış, ana oğul Dr. Milinjin'e karşı ortak intikam kampanyası başlatmıştı.

Osmanlı sarayında doktorlar özel bir öneme sahiptiler. Konumları itibariyle başta Sultanlar olmak üzere tüm sarayın sırlarına ulaşabiliyorlardı. Bu nedenle Osmanlı'daki ilk istihbarat örgütünü, İngiliz Dışişleri Bakanı Canning'in telkini, elçi Sir Eliot'un önayak olmasıyla Dr. Mavroyani Paşa kuruyordu.

Dr. Mavroyani Paşa, 1891'de kaleme aldığı hatıralarında, "Osmanlılar, bağnaz bir inatla Batıya yüz çevirmişler, XIX. yüzyıla kadar Batıda elçilikler kurmamışlardır. Voltaire, bu tutumu kendini beğenmişlik olarak görüyordu. Osmanlı'nın Batıya temsilci göndermediğini ve bu yüzden dış politikada tam bir cehalet içinde olduğunu yazıyordu. Osmanlı bunun acısını gerileme dev-

rinde çekiyor, Batılı devletler reform adı altında ona gizli teşkilat elemanları gönderiyor, bu elemanlar aracılığıyla bir yandan Babıâli ve orduyu kendi devlet politikaları doğrultusunda kullanıp yönlendiriyor, diğer yandan kendi ülkesi için onları istihbaratta kullanıyordu. Osmanlı devlet aygıtı, XIX. yüzyılda Batılı diplomatların, uzmanların ve ajanların kontrol alanına giriyordu" diye yazıyordu...

Gerçekten de doktorlar bu amaçla kullanılıyordu. Dr. Milinjin'in oğlu Osman Bey yabancı saray hekimlerini birer casus olmakla suçluyordu. Bunda da yanılmıyordu. Çünkü bu hekimler yeri geldiğinde doktor, yeni geldiğinde cellat olabiliyordu. Aynı Osman Bey, babası Dr. Mulinjin'in özel doktoru olduğu II. Mahmud'un Ruslarla yakınlaşması üzerine zehirlenerek öldürülmesine karşın, babasının Sultanın ölümünü alkolizme bağladığını iddia ediyordu. Aynı Osman Bey, Mustafa Reşit Paşa ile Abdülaziz'in ölümünün de cinayet olduğunu ileri sürüyordu.

İngiliz Elçisi Stratford Canning'in telkini ile Gizli Polis Teşkilatının kurulması önerisine Osmanlı Sultanı, "Biz Talleyrandlar, Carnotlar isteriz ama yeni Fouche'ler istemeyiz!" diye karşı çıkmışsa da, Canning bu konuda Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'yı ikna etmeyi başarıyordu...

Osmanlı'nın Gizli Polis Örgütünün başına Civinis Efendi getiriliyordu. Civinis Efendi Korfu Adası doğumlu bir Rumdu. Senelerce St. Petersburg'da kalmış, Çariçenin hizmetinde bulunmuş, Rus Çarı'nın özel muhafızlarından birisinin güzel kızıyla evlenmiş, bir süre sonra Çariçenin elmaslarını çalarak kayıplara karışmıştı. Uzun süre izini kaybettirdikten sonra Anadolu'da imam kıyafetiyle ortaya çıkmış, Anadolu'yu baştanbaşa gezip dolaşmış, gittiği yerlerdeki camilerde vaazlar vermiş, zaman zaman ortadan kaybolmuş, umulmadık anlarda yeniden ortaya çıkmış birisiydi. Bir süre sonra, Comte de Riveroso adı altında, yatla dolaşan zengin bir turist olarak Ege Adalarında görülmüş, ardından İstanbul'a yerleşmiş, Canning'in önerisiyle gizli polis şefi olmuştu.

Böyle geçmişi karanlık bir adamın, üstelik Rum asıllı birinin İngiliz önerisiyle polis şefi yapılması bir tesadüf olamazdı. Çünkü İngilizler, kendi çıkarına göre anırmayan hiçbir eşeğin önüne ot koymazlardı. Osmanlı Gizli Polis Örgütü'nün kolları Pera konaklarından sarayın haremine ve Osmanlı'nın en gizli köşelerine kadar uzanıyordu. Doktorlar, saray ve haremdeki ahtapotun kollarıydılar.

Civinis Efendi'den sonra Gizli Polis Örgütünün başına, Ahmet Rasim Paşa getiriliyordu. Ahmet Rasim Paşa yeniçeri kıyımında, bir Rum kadının kadın kıyafeti giydirerek kaçırdığı bir yeniçerinin oğluydu. Kıyım sonrası Ahmet Rasim Paşa Atina'ya gitmiş, orada tam bir Hıristiyan inancıyla yetiştirilmişti. Uzun bir aradan sonra İstanbul'a dönmüş, çevirmen olarak işe başlayıp paşalığa kadar yükselmişti. Bu arada evlenmiş, Mithat Paşa'nın akrabası olmuştu. Tuna Vilayeti'nde Mithat Paşa için gizli bir polis örgütü kurmuştu. Ahmet Rasim Paşa'nın şefliği uzun sürmemişti.

Ahmet Rasim Paşa'dan sonra bu örgütün başına, Baron C, geçiyordu. Baron C., önemli sayıdaki Katolik Ermeni seçkinler grubunun girişimi ve desteğiyle polis şefi oluyordu. Baron C., görevde kaldığı süre içerisinde yabancı devletlerin elçilerine gizli anlaşmaları, saldırı ve savunma amaçlı askeri planları, devlete ait özel bilgileri satarak büyük para kazanıyor, durumunun deşifre olması üzerine, büyük paralarla Osmanlı topraklarını terk ediyordu.

Abdülaziz'in ölümü sırasındaki o kritik günlerde, Dr. Capoleone ile Dr. Mavroyani başrollerde görünüyordu. Dr. Capoleone, yeni Sultan V. Murad'ın özel doktorluğunu yapıyordu. Dr. Mavroyani'ye gelince, geçmişte Sultan Abdülaziz'in özel doktorluğunu yapmıştı. Zengin bir Rum kızıyla evliydi. Konumu onu Sultan V. Murad'a yaklaştırıyordu ama beyni ve zekâsı onu Veliaht Abdülhamid'e yönlendiriyordu.

Bu dönemde sahnede gözüken bir başka doktor da Cezayir doğumlu Dr. Desjardin'di. Dr. Desjardin masondu. Mason olan

tek Osmanlı Sultanı V. Murad'ın yanında Dr. Capoleone ve Proodos Locası Üstadı Muhteremi Skaliyari ile birlikte küçük ama özel bir mason locası oluşturuyorlardı. Dr. Desjardin, o dönemdeki Fransız Obediyansına bağlı locaları fazla Yahudileşmiş buluyor, bu yüzden uykuya yatıp localardan bir süre uzak duruyordu. Ancak Sultan V. Murad'ın iktidara geçmesi ile aktif olarak mason locasına geri dönüyordu. Mason localarında yaptığı konuşmalarla V. Murad'ın Sultanlığını destekliyordu.

Bir gün özel bir sohbet sırasında Dr. Mavroyani, Dr. Desjardin'e, "Abdülaziz'in intihar etmediğini, özel bir kayıkla gelip Feriye Sarayı'na gizlice giren katiller tarafından öldürüldüğünü, katillerin içeriye girdiği gizli pencerenin daha sonra örüldüğünü" söylüyordu. Dr. Mavroyani Saffet Yusuf'u gizli polis örgütüne alıp ona Londra ve İstanbul'da Ali Süavi'yi izlettiren kişiydi. Bu ilişki halen sürüyordu.

Ne kadar ustalıkla hazırlanmış olursa olsun, kuklalar Şeytanın rolünü üstlenemezler! Şeytan şöhretini, Tanrı'ya karşı dik durmasından almıştır!

KISIM: VI

Feriye ve Topkapı Saraylarında bunlar olurken, dışarıda başka gelişmeler yaşanıyordu. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sırasında darbe eylemini destekleyen Harbiye talebeleriyle Taşkışla askerlerinin "Softalar ayaklanarak saraya hücum edecekler!" diye kandırılmalarının anlaşılması, olayının üzerinden uzun zaman geçmeden asıl gerçeğin su yüzüne çıkması nedeniyle asker, talebe ve halk arasında giderek huzursuzluk artmaya başlamıştı. Darbe ekibine karşı gizli bir tepki oluşuyordu. Kanlı eylemlerle tahtı eline geçiren Sultanları hoş karşılayan Osmanlı halkı, nedense darbecilere iyi gözle bakmıyordu.

Serasker Hüseyin Avni Paşa bu dedikodular üzerine Taşkışla askerlerini başka yere göndererek yerlerine olaydan habersiz yenilerini getiriyordu. Ayrıca ayaklanmaya katılanlara, sus payı olarak, Abdülaziz'in el konulan doksan bin altını cülûs bahşişi adı altında dağıtılıyordu. Osmanlı'daki öfkeye de sevgiye de fazla inanmamak gerekiyordu.

Abdülaziz'in ölümü üzerine vükela heyeti, "Bu şekilde vefatı iyi oldu. Çünkü devrik Sultanı korumak bir hayli güç olacaktı," diyerek teselli buluyordu.

Darbe eylemi nedeniyle hükümet işleri duraksamaya uğruyor, vükela heyeti uzun zamandır toplanamıyordu. Mithat Paşa, hükümet işlerinin daha fazla aksamaması için vükelanın acilen toplanması amacıyla harekete geçiyordu. Ancak mevsimin yaz olması nedeniyle vükelanın çoğu yazlık ya da sayfiye yerlerinde tatil yapıyorlardı. Bu nedenle Mithat Paşa kendisi gibi yazlıkta olmayan mevcut vükela ile toplanmaya karar veriyordu. Toplantının Beyazıt'taki konağında yapılmasını kararlaştırıyordu.

Günlerden 15 Haziran 1876 perşembe günü idi. Toplantı başlamak üzereydi.

Abdülaziz'in darbeyle indirilmesi ve ardından intiharı halk arasında büyük bir üzüntüye neden olmuştu. Üzülenler arasında Çerkez Hasan adında biri vardı. Çerkez Hasan, Sultan Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin Efendi'nin yaverliğinde bulunmuştu. Kafkasya'dan küçük yaşta cariye olarak İstanbul'a getirilen ve Sultanın haremine verilen Abdülaziz'in kadınlarından Neş'erek Kadın'ın kardeşiydi. İstanbul'da askeri eğitim görmüş, zabit çıkmış, zamanla terfi ederek kolağası rütbesine yükselmiş, ardından Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin yaverliğine getirilmişti.

Çerkez Hasan, Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından tayin edildiği Bağdat'a gitmemek için araya hatırlı kişiler koymuş, her çareye başvurmuş, her yolu denemiş, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın inadını kıramamıştı. Hüseyin Avni Paşa, onu bir gün makamına çağırarak, "Kuzu kuzu Bağdat'a gideceksin! Başvuracak başka yerin kaldı mı?" diye sormuş, sonra kendisini tevkif ettirmişti. Çerkez Hasan'ın Bağdat'a gideceği yönünde yemin billah etmesi üzerine tevkif emrini kaldırmıştı.

Ertesi gün, Çerkez Hasan Bağdat'a gitmek üzere yola çıkmadan önce özür dilemek ve veda etmek üzere Hüseyin Avni Paşa'nın Paşalimanı'ndaki konağına gitmiş, Paşayı bulamamıştı. Kendisine Mithat Paşa'nın Beyazıt'taki konağında vükela toplantısında olduğunun söylenmesi üzerine geri dönmüş, Sirkeci'den bir kira beygirine binerek doğruca konağa gitmişti.

Vükelanın toplantı halinde olduğunu öğrenince beklemeye karar vermiş, Tütüncübaşı'nın odasında sohbete başlamıştı. Tütüncübaşı'nın ihtiyaç nedeniyle bir süre için yanından ayrılması üzerine sessizce toplantının yapıldığı kata çıkmış, koridorda kimsenin olmadığını görmüş, kapı deliğinden içeriyi gözetlemiş, vükelanın oturduğu yerleri belirledikten sonra bir elinde revolver diğer elinde kama ile odaya dalmıştı. "Kimse davranmasın! Sen de davranma Serasker!" dedikten sonra revolverdeki kurşunları Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Hariciye Nazırı

Raşit Paşa'ya boşaltmaya başlamıştı. Yere yuvarlanan Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın belindeki silahını ateşleyeceğini düşünerek ikinci kez ona ateş etmiş, tam bu sırada Kayserili Ahmet Paşa Çerkez Hasan'ı kollarından yakalamıştı. Aralarında mücadele başlayınca, vükela korkudan ve telaş içinde odadan dışarıya fırlamıştı.

Kayserili Ahmet Paşa mücadele sırasında kollarından ve kulağından yaralanmış, Çerkez Hasan'ı sofaya çıkardıktan sonra bir fırsatını bulup Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'nın saklandığı yan odaya girip kapıyı ardından kilitlemişti.

Serbest kalan Çerkez Hasan tekrar toplantı odasına dönmüş, Hüseyin Avni Paşa'nın ölmediğini görünce kamasını saplayarak onu delik deşik etmişti. Ardından Reşit Paşa'nın ölmediğini zannedip önce revolverde kalan kurşunları boşaltmış, sonra kama ile gırtlağını kesmişti.

Çerkez Hasan bundan sonra sadrazam ile diğerlerinin saklandıkları odalara yönelmiş ama odaların kapısı içerden kilitli olduğu için bir türlü açamamıştı. Bütün çabasına rağmen Kayserili Ahmet Paşa'yı içeriden alamamıştı. Kendisini öfke seline kaptıran Çerkez Hasan, Mithat Paşa'nın korumalarından Ahmet Ağa'nın sessizce gelişini duymamış, Ahmet Ağa elindeki şamdanla başına vurmuş, can havliyle geri dönen Çerkez Hasan onu da hançerlemişti.

Konakta bunlar olup biterken, devriye gezen bir grup asker silah sesleri üzerine içeri dalıp Çerkez Hasan'ı yaralı olarak ele geçirmişti. O gece yapılan sorgusunda, "Abdülaziz'in askeri darbeyle devrilmesinden dolayı üzgün olduğunu, bu nedenle bu eylemi gerçekleştirdiğini, hiç kimsenin bu eylemde bir dahli olmadığını, darbe ekibinden Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya karşı özel bir kini olduğunu" söylemişti.

Çerkez Hasan'ın sorgu sonrası rütbesinin sökülmesi ve idamına karar verilmiş, 17 Haziran 1876 Cumartesi günü sabaha karşı Beyazıt Meydanı'nda asılmıştı.

Çerkez Hasan, eyleminden dolayı pişman mıydı? Bilinmez.

Ama ablası Neşe'rek Kadın'ın intikamını almaya yemin etmesi nedeniyle Çerkez Hasan'ın ölüme mutlu gittiği söylenebilirdi.

Osmanlı zulmeder. Şeytan ise, zulüm görenleri kışkırtır.
Şeytan ayartılmaya hazır ruhların metaforudur!
Şeytan insan ruhunun hem içinde, hem de dışındadır.

KISIM: VII

Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın öldürülmesiyle darbe ekibindeki yaprak dökümü başlıyordu. Daha veliahtlığı zamanında büyük bir ihtirasla amcası Abdülaziz'in yerine hükümdar olmak isteyen V. Murad, Mithat Paşa'nın başını çektiği darbe ekibi sayesinde arzusuna ulaşmıştı. Ama bu sevinç uzun sürmedi. Aklı başındayken tahta oturtuldu, akıldan yoksun olduğu gerekçesiyle 93 gün sonra tahttan indirildi.

Sultan olmadan önce V. Murad'la Mithat Paşa arasındaki irtibatı Yeni Osmanlılardan Ziya Bey yürütmüştü. Ziya Bey V. Murad'ın özel doktoru olan Dr. Capoleone vasıtasıyla aldığı haberleri Mithat Paşa'ya, Mithat Paşa'dan aldıklarını da doktoru aracılığıyla V. Murad'a iletiyordu. Ziya Bey bu görevi Mabeyni Hümayun'da başkâtipliğe getirileceği sözü üzerine yürütüyordu.

Gerçekten de V. Murad Sultan olur olmaz bu sözü unutmuyor, onu başkâtipliğe getiriyordu. Ancak Serasker Hüseyin Avni Paşa Ziya Bey'i fazla ateşli ve hırçın bularak başkâtipliğine karşı çıkıyor, Ziya Bey'in yerine, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya Sadullah Paşa'yı tayin ettiriyordu. Ziya Bey yaşadığı hayal kırıklığı nedeniyle Sultan V. Murad'a diş biliyordu.

Bu arada Sultan V. Murad'ın kendisine bağlı kişilerden bazılarını yaver ya da kâtip yapması üzerine, Serasker Hüseyin Avni Paşa darbeden sonra burnu biraz daha büyümüş olarak Sadrazam Rüştü Paşa'ya, "Biz böyle konuşmamıştık!" diyerek tepkisini dile getiriyordu.

Gerçekten de V. Murad ismen hükümdardı. Bütün yetkiler darbe ekibinin elinde toplanmıştı. Sultan V. Murad bu ekibe da-

mışmadan özel işlerini dahi yürütemiyordu. Sultan, Ziya Bey'in tayininde yaşadığı hayal kırıklığından sonra darbe ekibinin izni olmadan hiçbir şey yapmayacağı sözünü veriyordu.

Sultan V. Murad Osmanlı Sultanları içerisinde en bilgili ve aydın görüşlüsüydü. Anası Fransız Vilma gibi kusursuz Fransızca konuşuyor, dünyayı çok iyi tanıyordu. Ne yazık ki Sultanların en korkağıydı. Saltanatına sahip çıkmayı bilemiyordu.

Sultan V. Murad'ın bohem yaşantısı sağlığını bozmuştu. İçki ve kumar tutkusunu biraz olsun törpülemiş görünse de sağlığı çok genç yaşta bozulmuştu. Bu zayıf bünyeyi Abdülaziz'in darbeyle indirilmesi ve intiharı çok hırpalamıştı. O günlerde yaşadığı amansız korkular, daha cülusu sırasında su yüzüne çıkmaya başlamıştı.

Sinirleri pamuk ipliğine bağlıymışçasına iyice gerilmişti. Bu nedenle yavaş yavaş cinnet alametleri göstermeye başlamıştı. Sultan oluşunun dördüncü günü, Cuma Namazı için Ayasofya Camii'ne gittiğinde davranışlarında bazı gariplikler sezilmişse de dışarıya yansımaması için büyük özen gösterilmişti. Ama bu delilik alametleri her geçen gün artıyordu. Vükeladan huzuruna girenleri yerinden kalkarak karşılıyor, misafirleri öpmek ve kucaklamak gibi Sultana yakışmayan garip halleri görülmeye başlanıyordu. Asıl korkusu ise, Abdülaziz'in ölümünden kendisinin sorumlu tutulacağı endişesinden kaynaklanıyordu.

Sultan olarak Yıldız Sarayı'na nakledildiği gün, bahçede gezinirken kendisini birden havuza atmış, etraftan yetişenler tarafından kurtarılmıştı. Durumu haber alan Serasker Hüseyin Avni Paşa derhal Yıldız Sarayı'na gitmiş, Sultanı cinnet halinde bulmuştu. Serasker Hüseyin Avni Paşa bu halin gizli tutulması için etrafına emirler yağdırmış, süratle tedaviye başlanılmasını emretmişti.

Durumdan haberdar edilen Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa hemen saraya gitmiş, Sultanın odasına girip onu sırtında gecelik entarisi ile dolaşırken bulunca şaşırmıştı. Sultan V. Murad önce karyolaya çıkmış, oradan yere atlamış, ardından Sadrazam

Mütercim Rüştü Paşa'ya, "Telaşlanmayınız paşam, ben gayet iyiyim!" demiş, ama sözü biter bitmez şiddetli baş ağrısından ağlamaya başlamıştı.

Sultanın bu garip davranışlarına rağmen Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Sultanın annesi Şevkefza Valide Sultan'a, "Sultanın cuma namazlarına düzenli gitmesi gerekiyor. Yoksa halk yanlış anlar!" demesi üzerine, Sultan V. Murad, "Askerler geliyorlar! Bana silah çekiyorlar!" gibi garip sözler sarf etmeye başlıyordu. Bu konuşma üzerine Yıldız Sarayı'nda Sultanın göremeyeceği yerlere asker konulması kararlaştırılıyordu.

Gün geçtikçe darbecileri büyük bir pişmanlık kaplıyor, kara kara düşünmeye başlıyorlardı:

"Meşrutiyet uğruna bir deliyi mi Sultan yapacaktık?" diye hayıflanıyorlardı. Asıl acı olanı, bir gün halkın dönüp, "Değiştire değiştire akıllı Abdülaziz'i deli Murad'la mı değiştirecektiniz?" demelerinden çekiniyorlardı.

Serasker Hüseyin Avni Paşa, "Hanedanın içinde en değerlisi o idi. Ne yazık ki o da böyle oldu," dese de, kendisi bile söylediği bu söze inanmıyordu. Gerçek olan bir şey vardı; o da bu işin, bu Sultanla yürümeyeceği idi.

Darbe heyeti, Sultanı iyileştirmek için her yola başvurmayı kararlaştırdı. Ancak ilerde kendilerinin sorumlu tutulmaması için Dr. Akif Paşa ile Dr. Capoleone'den Sultanı iyice muayene etmelerini ve gerçek durumu rapor etmelerini istediler. Adı geçen doktorların düzenlediği raporda, "Sultan Murad'ın iyi olma ihtimalinin zayıf bir olasılık olarak gözüktüğünü" yazmaları üzerine, alelacele Viyana Üniversitesi profesörlerinden Dr. Leidesdorf getirildi. Dr. Leidesdorf raporunda, "Hastalığın tedavisinin mümkün olup olmadığının anlaşılabilmesi için üç aya ihtiyaç olduğunu, bu süre zarfında kesinlikle odasından dışarıya çıkarılmaması gerektiğini" yazdı.

Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa Ramazan Bayramı'nın yaklaştığını, bu yüzden bayram tebriklerini kabul etmesi için Sultanın mutlaka dışarı çıkması gerektiğini söyledi. Ama Seras-

ker Hüseyin Avni Paşa Sultanın halkın önünde bir delilik yapmasından korkuyordu. Bu nedenle bayramda halkın önüne çıkmasına sıcak bakmıyordu. Diğer darbeciler, Sultan V. Murad'ın amcası Abdülaziz'in intiharı nedeniyle üzüntüsünü bahane ederek kılıç kuşanma törenine katılmadığını, bu yüzden halkın tepkisini çektiğini söylüyorlardı. Ayrıca son günlerde halk arasında fiskoslar başlamış, Sultanın delirdiği söylentisi kulaktan kulağa yayılır olmuştu. Halk bununla da yetinmiyor, "Padişahsız devlet idaresi Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ile darbe ekibinin pek hoşuna gitti," diye sağda solda dedikodu yapıyorlardı.

Ulema sınıfı da kendi arasında, "Müslümanların İmamı'nın cinnet halinde olması durumunda cuma namazı kılınmaz!" diye konuşuyor, "Bu durumda Sultan V. Murad'ın tahttan indirilmesi gerekir!" diye fetva veriyordu.

Bunun üzerine durum Şevkefza Valide Sultan'a iletiliyor, Valide Sultan istemeye istemeye oğlunun tahttan indirilmesine uygunluk veriyordu. Tutku ve ihtiras dolu bu kadının ikna edilmesinde Serasker Hüseyin Avni Paşa önemli rol oynuyordu. Çünkü geçmişi şaibeli, kadın konusunda zaafları olan Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın sık sık Valide Sultan'la görüldüğü dedikodusu etrafa yayılıyordu.

Nihayet beklenen gün geliyor, Şeyhülislamın fetvası ile Sultan V. Murad tahttan indirilip Çırağan Sarayı'na götürülüyor ve vefatına kadar tam 29 yıl gözetim altında tutulacağı özel kafesine konuluyordu.

Mason Sultan V. Murad'ın tahttan indirilişi, aynı loca mensupları olan Mithat Paşa, Ziya Bey, Namık Kemal, Şinasi, Agâh Efendi, Ahmet Vefik Paşa, Dr. Capoleone, Üstad-ı Muhterem Skalyeri ve Süleyman Paşa'yı büyük bir üzüntüye sevk ediyordu. Büyük umutlarla Sultan yapılan, memlekette yenilik ve terakki devrinin öncüsü sayılan, meşrutiyet rejiminin kurucusu, anayasanın savunucusu olarak görülen V. Murad'ın elini oynatmadan sadece 93 gün süren Sultanlığı masonları ve mason camiasını derinden üzüyor, onları büyük bir hayal kırıklığına uğratı-

yordu. Sultan Abdülaziz'in darbeyle tahttan indirilmesi karşısında susan Yeni Osmanlılar, Sultan V. Murad'ın tahtan indirilmesine sahte gözyaşı döküyorlardı.

Kendisi de mason olan Mısırlı Sait Halim Paşa'nın, Sultan Murad'ın tahttan indirilmesinin, tüm mason cemiyetini ziyadesiyle üzdüğünü söylemesi üzerine, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, "Sultan Murad mason muydu?" diye ağzı hayretten açık kalıyordu. Bu hayret nidası ülkenin iç güvenliğinin kimlere emanet edildiğinin en büyük göstergesi oluyordu.

Sultanın tahttan indirilmesinden birkaç gün önce, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa Tarabya'daki İngiltere'nin yazlık sefaretine giderek İngiliz Elçisi Sir Henri Eliot'a Sultanın tahttan indirilmesi konusunda fikrini soruyordu.

Elçi Eliot da, "Memleketin saadet ve selameti için durumun göz önüne alınması gerektiğini, son günlerde yaşanan olaylar nedeniyle, Sultana hizmet işinin ikinci planda kaldığını, birincisinin daha önemli olduğunu" söyledikten sonra, Sultan V. Murad'ın tahttan indirilmesi işlemi uygulamaya konuluyordu.

Osmanlı'da yapılacak reformların Batıdan sorulduğu gibi, bundan böyle Sultanın kim olacağı da Batıdan sorulur hale geliyordu. Sultana uygunluk verenlerse, yabancı devlet adamları değil yabancı elçiler oluyordu.

Aynı şekilde Veliaht Abdülhamid, 30 Ağustos 1876'da Sultan koltuğuna oturmadan önce saltanata geçmesine uygunluk verilmesi için sadık adamlarından birini İngiliz Elçiliğine yolluyor, saltanata geçmesi halinde; İngiliz dostluğunu tesis edeceği yönünde yeterli teminatı veriyordu. Bu teminat üzerine İngiltere Elçisinden yeterli onayı aldıktan sonra, Abdülhamid'e Osmanlı tahtının kapısı açılıyordu.

Tilkinin, tilki olabilmesi için önce kendi kuyruğunu görmesi gerekiyordu...

KISIM: VIII

Ayaşlı Mahir Mithat Gisele'in ağına düştükten sonra gerçek bir yok oluşun girdabında çırpınıyordu. Mahir Mithat kumarda çok büyük paralar kaybediyordu. Başlangıçtaki kazancın tuzaktan öte bir şey olmadığını anlayamıyordu. Belli aralıklarla Ayaş'a gidiyor, elindeki tarlaları ucuz pahalı ne bulursa satıyordu. Babadan kalan serveti her geçen gün eriyordu.

Gisele onu uyuşturuculara da alıştırdığı için tam bir bağımlı hale geliyordu. Krize tutulduğunda Gisele ona fahiş fiyattan uyuşturucu temin ediyordu. Gisele dibe vurmaya başladığı anlarda yavaş yavaş ondan uzaklaşıyordu. Mösyö Emile ise bir Avrupa seyahatini bahane ederek tamamen uzaklaşıyordu. Mösyö Emile'in köşkü Mahir Mithat için ulaşılamayan bir kaleye dönüşüyordu.

Gisele'in hiç sebep göstermeden uzaklaşması üzerine, ablası Sabine'nin kapısını çalıyordu. Gisele'in bıraktığı boşluğu onunla doldurmaya çalışıyordu. Sabine Mahir Mithat'ın posasını sıkıyordu. Uyuşturucu kullanılan gecelerde onu sapkın sevgilerin kucağına itiyor, bilinçaltında gizlenmiş uç duygularını su yüzüne çıkarıyordu. Her türlü zevki tadıyordu. Sabine onu sürekli kışkırtıyordu.

Mahir Mithat, bir gün öğleden sonra gittiği Beykoz'daki köşkten ters yüz edilmiş olarak dönüyordu. Kapıyı açan uşak Mösyö Emile'in köşkü sattığını, Madam Sabine ile Madam Gisele'in Fransa'ya döndüğünü, İstanbul ile hiçbir bağlarının kalmadığını söylüyordu. Duyduklarına inanamıyor, o hızla vapura atlayıp soluğu Mösyö Emile'in kitapçı dükkânında alıyordu. Heyecanla dükkândan içeriye giriyor ama karşısında Mösyö

Emile'i göremiyordu.

Tezgâhın başındaki adam, "Bir şey mi aradınız mösyö? Aradığınız kitabın adını söyleyin, size yardımcı olayım," diye sorunca Mahir Mithat, "Ben buraya kitap için gelmedim. Buranın sahibi Mösyö Emile'i görmek için geldim. Kendisini nerde bulabilirim?" diye sordu.

"Mösyö Emile artık gelmeyecek. Bu dükkânı bana devretti. Uzun bir Ortadoğu seyahatine çıkıyor."

Mahir Mithat, inanmamış gözlerle bakarak, "Nasıl olur beyefendi. Mösyö Emile benim çok yakın dostumdur! Bana söylemeden öyle apar topar bir yere gitmez!" dedi.

"Orasını bilemem. Tek gerçek, bu dükkânı benim devralmış olmam!"

Mahir Mithat bir anda yıkıldı. Eliyle tezgâha tutunmaya çalıştı. Tezgâhtaki adam koşarak bir bardak su getirdi. Suyu içti. Kendine gelmeye başladığı sırada, "Mösyö Emile hiç mi gelmeyecek? Onu görme ihtimalim hiç mi yok?" diye sordu.

"Belli ki çok üzüldünüz. Sizi bir şekilde onunla buluşturacağım. Yarın akşamüzeri geliniz. Mösyö Emile dükkânın devriyle ilgili bazı belgeleri getirecek. Ancak, geç kalmayınız!"

Mahir Mithat, ertesi gün kararlaştırılan saatten önce gitti. Beklemeye başladı. Tezgâhtaki adam ona kahve söyledi. Mahir Mithat kahvesini içerken Mösyö Emile içeriye girdi. Mahir Mithat'ın gözleri parladı. Mösyö Emile'e dönerek, "Aşkolsun Mösyö Emil! Bana bir Allahaısmarladık demeden gitmek var mı? Bizim dostluğumuz, pazara kadar değil mezara kadardı. Yoksa ben mi yanılmışım?" diye sitemkâr bir şekilde sordu.

Mösyö Emile, "Hiç öyle şey olur mu? Seninle şöyle bir veda yemeği yemeden ayrılacağımı nasıl düşünürsün? İşlerimi toparlayıp seni arayacaktım. Ama sen benden atik davranmışsın!" dedi.

Mösyö Emile elindeki evrakları tezgâhtaki adama bıraktıktan sonra vedalaşıp ayrıldılar. Bu kez Mösyö Emile'in hiç tarzı olmayan bir şekilde Samatya'daki bir meyhaneye gittiler. Mahir

Mithat içtikçe hüzünlendi, hüzünlendikçe içti.

Mösyö Emile karısı Sabine ile çok şiddetli kavga ettiğini, dönüşü olmayacak şekilde evliliğini sona erdirdiğini, karısı Sabine'in öfkeyle İstanbul'u terk ettiğini, baldızı Gisele'in o durumda ablasını yalnız bırakmak istemediğini, onunla birlikte gittiğini, kendisinin de sinirlerini yatıştırmak için Ortadoğu seyahatine çıkacağını, bu nedenle köşkü satıp kitapçı dükkânını devrettiğini söyledi. Ardından, "Mahir Mithat dostum! Gün olur belki yine buluşuruz. Bakarsın seyahatin sonunda tekrar İstanbul'a gelirim," dedi. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar içtiler. Ama daha çok da Mahir Mithat içti. Gece ertesi güne devralmaya başladığı sırada Mösyö Emile, "Dostum Mahir Mithat! Bu veda gecesinde sana bir sürprizim var! Bu gece çılgınca şeyler yapacağız! Hem de hiç unutamayacağımız şeyler!" dedi.

Birlikte kalktılar. Samatya'nın arka sokağında bir eve gittiler. Evde onları Çingene bozuntusu birisi karşıladı. Önceden hazırlanmış içki masasının başına geçtiler. Çingene aniden ortadan kayboldu. Biraz sonra elinde bir paketle geldi. Uyuşturucuyu uzattı. Bu ikram karşısında Mahir Mithat'ın gözleri parladı.

Mahir Mithat'ın rahatlamaya başladığı bir sırada Mösyö Emile, "Mahir Mithat, sana ikramımız bununla bitmiyor. Biraz sonra yan odaya geçeceksin! Orada seni bekleyen süt kuzusu bir oğlan var. Gisele söylemişti senin oğlan çocuklarına düşkünlüğünü. Giderayak gönlünü hoş edelim dedik! Sen içerideyken biz burada içer, seni bekleriz!" dedi.

Mahir Mithat, "Mösyö Emile, bütün bu iyilikleri bana neden yapıyorsun?" diye sordu. Mösyö Emile güldü ama soruyu yanıtlamadı.

Çocukla halvete girmek için odaya geçen Mahir Mithat'ı beklemeden Mösyö Emile sessizce ayrıldı. Çocuğun çığlıklarının arttığı bir sırada önceden tembihlediği zaptiyeleri eve gönderdi. Zaptiyeler Mahir Mithat'ı suçüstü yakaladılar. Yaşı küçük bir çocuğa fiili livatada bulunmak suçuyla içeri attılar.

Mösyö Emile ertesi gün karakolda onu ziyarete gitti. Zaptiye Amiri ziyarete izin verdi. Mahir Mithat onu görünce, hapisten kurtarması için ellerine sarıldı. Mösyö Emile soğuk bir şekilde yüzüne baktı:

"Bana, bütün bu iyilikleri neden yaptığımı sormuştun. Bu sorunu yanıtlamanın zamanı geldi. Senin Ayaş'ta ödemeyip yarım bıraktığın hesapların vardı. Gücünü ve servetini kullanarak o hesapları ödemekten kaçmıştın! Kendi kendine Tanrı'yı bile satın alacağına inanmıştın. Ama bir şeyi unuttun. Paranın ve gücün satın alamayacağı vicdanı. Adalet yarım bıraktığın hesabı ödetecek!

Ayrıca babanın ödemediği bir başka borç vardı. Deliorman bölgesinden gasbederek aldığı parayı bugüne kadar sahibine ödemedi. Katledilen ana babamın zorla elinden alınan servetini tahsil etmek bana düştü. Kumarda kaybettiğin paralar gerçek sahibine gitti. Bu nedenle artık bana borçlu değilsin!"

Arkasını dönüp hücreden dışarı çıktı. Mahir Mithat arkasından bağırdı:

"Sen de kimsin be adam?" diye sordu.

Mösyö Emile geriye döndü. Gülerek, "Bana, Balkanlar'da Türkopoli derler!" dedi ve uzaklaştı.

Adaletin olmadığı yerde hırsızın dişini Şeytan söker!
Caminin adresini sadece dilenci bilir.
Zulmün acısını şeyhin duası silemez!

II. KİTAP

... VE MELEKLER DE TERK ETTİ CENNETİ

Yakınması senin yüzünden,
bütün öksüzlerin, dulların, arkasızların,
senin yüzünden bütün ey silahlı korku!
Nasıl dokunulmaz olacak, özgür olacak,
şöyle bir soluk almayla kişi,
söyle, ey kanun denen efsane!
Ey tutulmayan sözler, sonsuz yalan!
Ey mahkemelerden her gün kovulan hak!
Ey kuşkunun penceresinde kıskıvrak, duygusuz,
ta yüreklere dek uzanan gizli kulak,
senin korkundan ağızlar sımsıkı kilitli.[6]

[6] Tevfik Fikret'in *Sis* şiirinin A. Kadir tarafından günümüz diline uyarlanmış halinden.

BÖLÜM: IV

KISIM: I

Ayaş sıradışı günlerinden birine hazırlanıyordu. Akşamın alacakaranlığı ortalığı kaplamak üzereydi. Hüseyin Avni'nin kardeşi Erhan Tevfik evinden çıkmış, Hükümet Konağı'nın önündeki Havuzlu Bahçe'ye gidiyordu. Bu akşam Havuzlu Bahçe'de Gülistan adlı şarkıcının konseri vardı. Gezici temsil ekibiyle gelmiş kadın sanatçıyı dinlemek, ön sıralarda yer kapmak için Erhan Tevfik, hızlı hızlı yürüyordu. Oysa bu kadar hızlı gitmesine hiç gerek yoktu. Çünkü Erhan Tevfik'le ilgili Ayaş'ta herkesin yüreğine korku ve hayranlıkla karışık bir duygu yerleşmiş olduğundan, onun için yer sorunu olmazdı. Ayaşlılar ondan hem korkuyorlar hem de seviyorlardı. Erhan Tevfik mert, cesur ve kabadayı tavırlarıyla etrafa korku salarken adaletsizin karşısında haklıyı, zenginin karşısında yoksulu savunduğu için seviliyordu. Eline geçen parayı dostlarıyla yiyor, ihtiyacı olan yaşlı ve kimsesizlere yardımda bulunuyordu.

Gülistan deveci kervanı eşliğinde, hanende ve sazendeleriyle gelmişti. Söz konusu kervan Rumeli'den kalkmış, İstanbul'da konaklamış, Şam'a kadar gitmiş, Anadolu'yu dolaşmış, tekrar İstanbul'a dönüyordu. Kervanın Ayaş'ta konaklamasına en çok gece hayatına düşkün, sıradan yaşamları nedeniyle içleri sıkılan bir kısım akşamcı sevinmişti. Yoksa muhafazakâr Ayaş halkı böyle sazlı çengili işlerden hiç haz almazdı. Kervanda saz ekibinin dışında, başta Şam ve Halep olmak üzere değişik şehirlerden aldıkları

ipekli kumaş, inci, boncuk, baharat, hurma, seccade gibi malları satan çerçiler vardı. Bu çerçiler kadınlarla, evlilik hazırlığı yapan genç kızların ilgisini çekiyordu. Bu kervana katılıp onlarla dolaşan musiki grubu ise Balkan asıllı Çiganlardan oluşuyordu.

Erhan Tevfik Ayaş'ın dar ve kıvrımlı sokaklarında ilerlerken akşam namazından çıkan bir grupla karşılaştı. Onlara saygılı bir şekilde selam verdi. Aralarında ağabeyi Hüseyin Avni de vardı. Onu görünce biraz canı sıkıldı. Ağabeyi kardeşine bakıp duraksadı. Diğerleri yollarına devam ettiler.

Başbaşa kaldıklarında Hüseyin Avni, "Ne o Tevfik, böyle acele acele nereye gidiyorsun? Yoksa geç kalınca seni meyhaneye almıyorlar mı?" diye alaycı bir tavırla sordu.

"Bu ikircikli laf da nereden çıktı abi? Beni her gördüğünde böyle iğnelemekten ne zaman vazgeçeceksin?"

"Ne bileyim Tevfik, böyle nefes nefese gittiğini görünce şaşırdım. İçimden, belli ki camiye gitmiyor dedim. Çünkü cami için acceleye hiç gerek yok! Ayrıca camide kimseye, nerde kaldın diye sormazlar. Kapısı herkese açıktır. Tevfik acele ettiğine göre, bunda bir hikmet olması gerekir diye düşündüm. Tanrı'nın evinde itibar sahibi olmak için paraya ve mevkie ihtiyaç yoktur! Ama işin içine meyhane girince durum değişir. Parasız meyhaneye almazlar adamı. Gerçi sende itibar da para da gani değil mi?"

"Abi, insanoğlu Tanrısıyla değil dostlarıyla yaşar!"

"Ancak bu yaşantı karını ve çocuklarını unutturmamalı, değil mi? Bu zevk-i sefa aileni unutturuyorsa neye yarar? Ayrıca Tanrı'nın evinden gelecek huzur seni pek açmaz değil mi?"

"Abi, büyüğüm olarak sana saygım var. Ama çok ağır konuşuyorsun! Ben, senin ve senin gibilerin peşinden koştuğu sahte cennetin çocuklarından olmayacağım! Her biriniz birer, kayıp ruhlar cenneti çocuklarısınız! Yaşamımı, sahte cennetin yalancı vaatleriyle değiştirmeyeceğim! Ruhumu korkunun yarattığı bir düş ülkesi olan sahte cennet için Tanrı'ya satmayacağım! Ben bu dünyada bana vaat edilmiş yaşamı doya doya yaşayacağım. Bu dünyaya insan olarak geldim, insan gibi yaşayacağım! Ruhumu

peygamberlere, özgürlüğümü de din adamlarına satmayacağım!"

"Kısacası, Kabil'i öldüren Habil olacaksın, öyle mi?"

"Ben hiçbir zaman Habil olmayacağım! Ama sen ruhların katili olan gerçek bir Habil'sin! Bunu yıllardır ne güzel gizledin. Annemin, babamın ve akrabalarımın yanında hep iyi çocuğu oynadın. Hep kötü rolleri verdin bana. Onların yanında beni hep aşağıladın! Beni hiç sevmedin! O kadar doyumsuzdun ki ailendeki bütün sevgiler senin olsun istedin! Bununla yetinmedin, bütün para, servet ve güç de senin olsun istedin! Abi, sen her şeyi olan bir hiçsin! Ne kadar zavallı ve acınası bir durum bu. Bilmem farkında mısın?

Oysa ben yoksul bir gönül insanıyım! Benim defterimde sevgi yazar, dostluk yazar, yaşam yazar. Ben kaldırdığım her kadehi dostlarımla içiyorum. Yaşadığıma seviniyorum. Dışarıdaki havayı mutlu bir şekilde kokluyorum. Ama sen bir damla suyu bile kuşkuyla içiyorsun! Acaba, bardağıma zehir koymuş olabilirler mi, diye korkuyorsun! Sofrada yemeğe başlamadan, tıpkı Osmanlı Sultanları gibi kabı şöyle bir çeviriyorsun. Önce karına ve çocuklarına yediriyorsun, yemeğime zehir koydularsa, yiyip de zehirlenmeyeyim diye... Ama çevirdiğin o yemek sinisinden karının, annenin, çocuklarının yemesinden hiç ama hiç çekinmiyorsun! Önce onların yemesini bekliyorsun. Söyler misin bana, böyle bir utancı nasıl rahatça taşıyabiliyorsun?

Senin için yaşam bir genelev, kadınlar birer aşüfte. Abi söyler misin bana, seni bu denli yaşama küstüren, insanlara karşı acımasız ve kindar yapan şey ne? Hangi yakıcı sırrı taşıyorsun yüreğinde? Tanrıyı sever gözüküyorsun. Ama insanları sevmiyorsun. Onun yarattıklarını sevmiyorsun. Bu ne hazin bir çelişkidir? Abi, vicdanını ve ruhunu bu denli yaralayan şey ne?

Git abi! O fildişi kulende saklanmaya devam et! Sevgisiz, merhametsiz ve yapayalnız yaşamaya devam et! Tanrı'dan merhamet dileyerek yaşamaya devam et! Sen yaşamı, sevgiyi, sevdayı, dostluğu, kadehlerde bulan insanları anlayamazsın! Söyleyeyim sana, bizim tapındığımız Tanrı'nın adı sevgidir!"

Sırtını dönüp hızla uzaklaşan Erhan Tevfik karanlık sokakların içinde kaybolurken Hüseyin Avni ardından bakakaldı.

Erhan Tevfik doğruca çarşının eteğindeki, dostlarıyla buluşacağı eski bağ evine gitti. Arkadaşları çoktan gelmiş onu bekliyorlardı. Arka arkaya birkaç kadeh rakı yuvarladıktan sonra hızlı adımlarla Havuzlu Bahçe'nin yolunu tuttular. Havuzlu Bahçe'ye girdiklerinde içerisi tıklım tıklımdı. Öndeki protokol sandalyelerinden birkaçına kuruldular.

Sazendeler çalıyor, hanendeler fasıl geçiyorlardı. Konuklar kendilerinden geçmişçesine onları dinliyorlardı. Bu ortam Ayaşlı için olağanüstü bir durumdu. Çünkü Ayaş öyle insanların uğradığı bir kasaba değildi. İki dağın arasına sıkışıp kalmıştı. Resmi görevlilerle gezici kervanların dışında pek sık konuğu olmazdı. Bu nedenle Ayaş halkı içine kapanık, karnıyla konuşan bir halktı. Ayaşlı, irdeleyici, iğneleyici, sorgulayıcı ve "kapalı mektubu okuyan" zeki bir halktı.

Gülistan sahne aldığında herkes sus pus olmuş onu hayranlıkla dinliyordu. Gülistan kuzgun karası saçları, deniz mavisi gözleri, yanık buğday teni ve cıvıl cıvıl tavırlarıyla herkesi yakmaya hazır ateş parçası gibiydi.

Gülistan duygulu şarkılar okurken Erhan Tevfik onun deniz mavisi gözlerinin derinliğinde yok olup gitmişti. O mavi dalgalar onu bambaşka dünyalara, bilinmeyen gizemli diyarlara sürüklüyordu. Bu afet-i suzan, Erhan Tevfik'in aklını başından alıp götürmüştü. Kanının her bir zerresi tutuşmuştu. İçinde uğuldayan sessiz fırtınalarla savruluyordu...

Gülistan, Erhan Tevfik'in gözlerinin içine bakarak;

Ayaş yollarından aştım da geldim,
Boyumu boyuna ölçtüm de geldim
Güzeller içinden seçtim de geldim.
Yandım Allah yandım, yandırma beni,
Derin uykulardan, kaldırma beni.

denen türküyü okuyordu. Bu türküyü dinlerken, Erhan Tevfik onun gözlerinde eriyip yok olduğunu hissetti. Onun dudağında yanan arzu ateşinin yakıcılığını dudağında duyumsuyordu. Erhan Tevfik nemli gözlerinden bir damla yaşın sessizce aşağı süzüldüğünü hissetti. Süzülen o yaşı sadece Gülistan gördü. Efkârı bir dağ gibi büyüdü, gelip omuzlarına çöktü. Erhan Tevfik yüreğine çöken o şeyin karasevda olduğunu anladı...

Gülistan genel istek üzerine iki akşam daha konser verdi. Ayaş'ın erkekleri Gülistan'a tutulmuşlardı. Hepsinin aklını başından almıştı sanki.

Erhan Tevfik onu her akşam izlemeye gitti. Yine en önde, yine duygu yüklü, yine başı dumanlı, yine gözleri nemli, yine tutkuyla kuşatılmış olarak.

Erhan Tevfik gündüzleri kervanın çevresinde dolanıyordu. Önce sazendelerle dost oldu. Sonra Gülistan'la tanışıp konuşmanın yolunu buldu. Gülistan'ı saz ekibiyle birlikte Karadere Bağları'ndaki dededen kalma bağ evine davet etti. Gülistan gelmeye çoktan hazırdı. O da Erhan Tevfik'i beğenmişti. Ama nazlanmayı elden bırakmadı. Onun bu gönülsüz tavırları Erhan Tevfik'i çileden çıkarıyor, her gün daha büyük bir tutkuyla ona bağlanıyordu.

Erhan Tevfik bağda mükellef bir sofra hazırlatmıştı. Konser saatine kadar birlikte yiyip içtiler. Gülistan'a Karadere Bağları'nı gezdirdi. Ağaçların gölgesinde dolaştılar. Bol bol sohbet ettiler. Erhan Tevfik duygulu bir sesle Gülistan'a gitmemesini, Ayaş'ta kalmasını söyledi. Saatlerce yalvardı, nice diller döktü.

Gülistan, "Sevgili Erhan Tevfik, ben bir göçmen kuşum! Ben burada kalırsam, havasız kalmış kuş gibi, yaşayamam ölürüm! Ben İstanbul'un, Selanik'in, Sofya'nın, Üsküp'ün, Manastır'ın, Ohri'nin toprağında dolaştım, çiçeğini kokladım. Ben oraların özgür havasıyla büyüdüm. Özgür yetişmiş bir kuşu kafese koyamazsın! Bu kafes altından olsa bile," dedi.

Gülistan'ın son gecesinde, Erhan Tevfik o özgür göçmen kuşun peşi sıra gitmeye karar verdi. Karısı ve çocuklarını unut-

tu. Yaşama sevinci ve tutku, her zaman olduğu gibi düzene galip gelmişti. Yaşam kendisiyle hesaplaşmasını bilenlere yeni bir fırsat sunuyor, ona ayrı bir şans tanıyordu. Korkak ve suskun yürekleri ise her zaman olduğu gibi ayaklarının altında eziyordu.

Erhan Tevfik Gülistan'la birlikte çeşitli kasaba ve illerde konaklaya konaklaya İstanbul'a kadar geldi. Gülistan'ın koruyucu kanatları altındaki Erhan Tevfik'i kervandakiler kendilerinden biriymiş gibi kabul etmişler, giderek onu sevmişlerdi.

İstanbul her zamanki gizemini taşıyordu. Osmanlı'nın o büyülü başkenti yine kendi sevdasında, yine kendi zevk-ü sefasında idi.

Sultan Abdülhamid, bir yanda Yemen isyanlarıyla, diğer yanda Arnavutluk sorunuyla, öte yanda Makedonya'nın dertleriyle uğraşıyordu. Devşirmeler Sarayı ile Babıâli bürokrasisi ise aristokrat tavırlar sergiliyorlardı. Gökyüzündeki yıldızların onlar için hiç sönmeyeceğini düşünüyorlardı.

Tanzimat'ın Batı hayranı aileleri bohem hayatının kollarına atılmışlar, konaklarında vur patlasın çal oynasın yaşıyorlar, ihtişamlı gece yemekleri düzenliyorlardı. Beyoğlu ve Pera başka bir dünyanın parçasıymışçasına coşkuyla eğleniyordu. Rus müzisyenler gece kulüplerini süslüyorlardı.

Bu yerlerin müdavimleri zengin gayrimüslimlerle İstanbul'da görevli yabancı aileler, başında kırmızı fesi, boynunda yüksek yakalı ve kolalı gömleği, rayye pantolonu, kuyruklu ceketi, gözünde monokl gözlüğü, elinde beyaz eldiveni, gümüş saplı bastonu olan tatlı su Frenki Türklerdi. Müslüman hanımlar ipekten yapılma modaya uygun çarşafları, yüzlerinin hatlarını belli eden tül peçeleri, uzun beyaz eldivenleri, gayet şık şemsiyeleri ile tatlı su Frenklerine eşlik ediyorlardı. Geldikleri kupa arabalarının içinde bir hayal dünyasının zarif mahlûkları gibi akıp gidiyorlardı.

Erhan Tevfik geceleri Gülistan'ın sahne aldığı Bristol Oteli'nin balo salonuna şöyle bir uğruyor, onu ayakta bir süre dinledikten sonra Galata'daki Yorgi'nin ya da Beyoğlu'ndaki Mısır

Apartmanı'nın altındaki Pandeli'nin meyhanesine gidiyordu. Burada demleniyor, Gülistan'ın programının bittiği saatlerde Bristol Oteli'ne geri dönüyordu. Onu alıp Gülistan'ın Fransız madamdan kiraladığı Cihangir'deki evine gidiyorlardı. Burada yeniden içki masası kuruluyor, geç saatlere kadar içiyor ve sabahlara kadar sevişiyorlardı. Erhan Tevfik yaşamında kendisini hiç bu kadar mutlu hissetmemişti. Yaşadığı bu mutluluk ona geçmişini, karısını ve çocuklarını unutturmuştu. Sadece Gülistan vardı onun yüreğinde. Her sabah onunla doğuyor, her gece onunla ölüyordu.

Günah ve kötülük olmasaydı, her birimiz birer uysal budala, ruhsuz kuklalar olurduk!

Bilge olmamızı sağlayan şey, hayatın tuzaklarıdır!

KISIM: II

Abdülhamid'in iktidara gelişi maceralı olmuştu. Ülke içeride ve dışarıda buhranlı günlerden geçiyordu.

İstibdada son vermek, şahıs hürriyetini tanıyan Meşrutiyeti ilan etmek arzusuyla Abdülaziz'i askeri bir darbe ile tahttan indiren ekibe katılan Mithat Paşa, bu özlemine ne yazık ki ulaşamamıştı. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ile Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Meşrutiyet idaresine karşı çıkmaları nedeniyle, onlara Meşrutiyeti ilan ettirememişti. Bu durum Mithat Paşa'yı ziyadesiyle üzmüştü. Mithat Paşa askeri darbeden eli boş dönüyordu. Askeri darbelerin ülkeye hürriyet, adalet ve eşitlik getirmeyeceğini Mithat Paşa ne yazık ki bilmiyordu.

Meşrutiyete kendisi gibi inanmış gözüken mason biraderi Sultan V. Murad'ın kayıtsız tavrı, güvendiği dağlara karlar yağdırmıştı. Ama hâlâ umudunu yitirmemişti. Çerkez Hasan'ın Meşrutiyete karşı çıkan Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı öldürmesi üzerine, Mithat Paşa'nın içindeki Meşrutiyet umudu yeniden yeşermişti. Ancak başından beri güvendiği ve bu konuda destek beklediği Yeni Osmanlıların her biri bir yana dağılmış, ortada yapayalnız kalmıştı. Mithat Paşa yaşadığı hayal kırıklıklarına rağmen umutlu olmaya devam ediyordu.

Abdülhamid, sarayın fırtınaları arasında kendisine yol bulmaya çalışıyordu. Ağabeyi Sultan V. Murad'ın Yeni Osmanlılar ve masonlarla ilişki içerisinde olduğunu biliyordu. Ama Yeniçeri kıyımından sonra kullanacağı kuvvet dengesini elinden kaçıran ulema kesiminin yeni bir güç odağı olarak gördüğü Yeni Osmanlıları gizlice desteklediğinin henüz farkında değildi.

Abdülhamid Osmanlı'da son yıllarda yaşanan olayları gör-

dükten sonra iki şeye çok inanmıştı: Birincisi, iyi haber alabilmek, ikincisi denge oyunundaki değişimleri iyi gözleyebilmekti. Bu iki kuralı benliğinin derinlerine kazıdı. Ayrıca seçkin bir güç ve dayanışma örgütü olan masonlara karşı mesafeli olması gerektiğini biliyordu.

Abdülhamid bir başka şeyi daha iyi biliyordu. Bir konuda haber toplamak yetmezdi. Haber yaymak da önemliydi. Haberin en kolay yayılacağı yer Haremdi. Haremde söylenenler Pera kahvelerine, Beyoğlu'ndaki gazete sütunlarına, oradan Avrupa'ya ulaşıyordu.

Amcası Abdülaziz ile ağabeyi V. Murad'ın yaşadıkları ona ders olmuştu. Bu nedenle hiç kimseye güvenmiyor, kendisine aktarılan en küçük bilgiyi bile kafasında değerlendiriyordu. Ne rastlantıya ne de görünene inanıyordu. Şehzadeliği sırasında düzenli olarak *Çaylak*, *Çıngıraklı Tatar* gibi mizah dergileriyle, kitapçı Elnino aracılığıyla getirttiği polisiye romanları okumuş, kamuoyunun nasıl oluştuğunu, toplumda çevrilen entrikaları öğrenmişti. Kendi kuracağı hafiye devletinin altyapısını oluşturuyordu.

Disiplinli ve dikkatli yaşayabilmek, olağanüstü niteliklere sahip kişilere ait bir özellikti. Abdülhamid de bu özelliği taşıyanlardandı. Zekâsı ve kurnazlığı, kararları zamanında ve yerinde kullanma yetisini veriyordu. Abdülhamid'in dikkatli ve titiz davranışında İslamcı tavrın yanı sıra kendini koruma içgüdüsü daha ağır basıyordu. Bu nedenledir o, yenilikçilerle gelenekçiler arasında, orta bir yerde duruyordu.

Abdülhamid, Cemiyet-i Fesadiye olarak nitelediği Yeni Osmanlıların hem gücünü hem de onlara karşı nasıl davranılacağını çok iyi biliyordu.

Abdülhamid, Devşirmeler Sarayı'nda Sultanlara dilsizler aracılığıyla gönderilen boğma ipiyle şehzadelere yapılan cezalandırmanın ortadan kalktığını da biliyordu. Abdülhamid Osmanlı'daki değişimi de görüyordu. Sultan II. Mahmud'un yetkilerini sınırsız kullanmasına karşın, Sultan Abdülmecid Tanzimat Fermanı ile yetkilerini sınırlamış, Sultan Abdülaziz bu yumuşa-

mayı daha ileri götürmüştü. Abdülhamid şunu seziyordu: "Hatt-ı Hümayun'da artık ne Tanrı'nın inayeti, ne Peygamber'in ruhaniyeti, ne de Şeriatın bahsi vardı." Osmanlı'da artık Şeriatın yerine konulmuş Batının yeni yasaları geçerliydi. Uhrevi yasalar yerini dünyevi yasalara bırakmıştı.

Bu laik yaklaşım Abdülhamid'i ürkütüyordu. Tanzimat'la birlikte toplumun yaşadığı çelişkiyi Abdülhamid de yaşıyordu. Toplumda laik yasalar ile şeri yasaların kavgası yaşanıyordu. Sultan Abdülmecid ile Sultan Abdülaziz'in, Tanzimat ilkelerine uygun olarak yönetimde Batılı yasalarla Babıâli bürokrasisinin ağırlığını koymasına göz yumduklarını görürken, diğer taraftan saray seçkinleriyle ulemanın, padişahın halk için değil halkın padişah için var olduğuna inanması olgusunu görüyor, bu çelişkili durum onu ürkütüyordu. Osmanlı'da Sultanın duracağı yer, giderek belirsizleşiyordu.

Abdülhamid, bu dönemde Batının tavrını da gözlemliyordu. Batı Osmanlı Devleti'ni iflah olmaz hasta olarak görüyor, "Hastayı biz mi öldürelim, yoksa bırakalım kendisi mi ölsün?" diye düşünüyordu. "Osmanlılar Asyalıdırlar! Geldikleri yere dönmelidirler! Başkentlerini Bursa'ya, Şam'a taşımalıdırlar!" diye ona kader biçiyorlardı. Ayrıca Doğu toplumlarındaki İslamiyetin tutucu niteliğini de ısrarla vurguluyorlardı. Osmanlı düşmanlığı Batıda hızla yayılıyordu. Bu dönemde Müslüman ülkelerden Osmanlı topraklarına zorunlu olarak göç eden göçmenler de, "Nasıl oldu da atalarımızın kölelerinin köleleri olduk?" diye iç geçiriyorlardı. Abdülhamid bu aşağılayıcı duygunun acısını yüreğinde hissediyordu.

Abdülhamid canlandırmacı, yeniden onarmacı Yeni Osmanlılar ile kendi başarısızlıklarını örtme amacıyla Şeriata kusur bulan Tanzimatçı paşaların ortasında bir yerde duruyordu. Reformcu Tanzimatçılarla restorasyoncu Yeni Osmanlıları tercih etmek yerine, reformcu-restorasyoncu orta bir yol düşünüyordu. Bu orta yol Batının istediği kadar değil, Osmanlı'nın kabul edeceği kadardı.

Abdülhamid Babıâli istibdadını oluşturan zihniyete, Avrupa'ya aşırı teslimiyete razı olan kimliksiz politikalara karşı idi. Abdülhamid eskiden olduğu gibi saraya dayanan otoriter bir yönetimden, Avrupa karşısında bağımsızlık politikasından yanaydı.

Abdülhamid tahta geçtiği sırada, devlet tarafından finanse edilen, emredilen her şeyi yazan gazete döneminin sona ermesi nedeniyle tedirgindi. Tanzimat'ın hareketliliğiyle birlikte Yeni Osmanlıların getirdiği yeni gazetecilik anlayışı, şahıs sermayesine dayalı bağımsız yerli basını ön plana çıkarmış, dokunulmazlığa sahip ve her türlü eleştiriyi yapabilen yabancı ve azınlık basını, Osmanlı toplumunu özgür düşünceleriyle silkelemeye başlamıştı. Bu güç onu ürkütüyordu.

Abdülhamid sarraflarla gazeteciler arasındaki gizli ilişkiyi biliyor, bu ilişkinin Galata sarraflarının spekülatif kazançlarla servetlerine servet katmasına neden olduğunu görüyordu. Böylece Abdülhamid basının mali konuları, mali konuların da siyaseti yönlendirdiğini görüyor, bu konuda alacağı tedbirleri düşünüyordu. Daha önemlisi, söz konusu basının Avrupalı toplumlar karşısında Osmanlı halkının aşağılık kompleksine kapılmasına neden olmasına, onu kimlik bunalımına sürüklemesine içerliyor, bunun suçunu özgür basında buluyordu. Basının peşine takacağı tilkileri düşünüyordu.

Abdülhamid, Sultan istibdadının yerini alan Babıâli istibdadını eleştiren Yeni Osmanlıların İslam temellerine dayanan restorasyoncu görüşüne karşı çıkmıyordu. Abdülhamid, Yeni Osmanlıların tepkisi Babıâli paşalarını padişaha şikâyet etmekten ibaret olduğu için onları ciddiye almıyordu. Vambery'nin dediği gibi, Yeni Osmanlılar Padişahçı bir ihtilal cemiyeti idi. Bu nedenle Yeni Osmanlılar halkın değil, devletin sözcüsü idiler! Bu nedenle dönüp dolaşıp gelecekleri yer eleştirdikleri Babıâli bürokrasisiydi. Yeni Osmanlıların Abdülhamid'e verecekleri şey, padişahlık kurumunu pekiştirmekti. Bu nedenle, Abdülhamid onları desteklemenin kendi yararına olacağını düşünüyordu. Yeni Osmanlılar yeteneksiz sadrazamları, bilgisiz valileri, rüşvetçi

memur ve paşaları eleştirmekle mutlu oluyorlardı. Bu da Abdülhamid'in işine geliyordu. Abdülhamid de Yeni Osmanlılar gibi yönetici nefreti taşıyordu. Bu nedenle İslami sistemdeki gibi dini lider, halife-Sultan olarak ümmeti saydığı Osmanlı halkıyla doğrudan bağ kurmak istiyordu. Abdülhamid egemenliğini, başka bir güçle paylaşmak istemiyordu.

Abdülhamid dış dünyaya da İslami lider, yani Halife olması nedeniyle, İslamcı bakış açısından bakıyordu. XIX. yüzyıl Avrupa'da milliyetçi akımların ırkçı, saldırgan ve emperyalist akımlar haline dönüştüğü bir döneme rastlıyordu. Panhelenizm, Pangermanizm, Panislavizm ve Siyonizm gibi akımlar nedeniyle İslam ülkeleri, özellikle Osmanlı İmparatorluğu için tehlike çanları çalıyordu. Batıdan yayılan ulus devlet anlayışı, Osmanlı'daki İslami dayanışmayı, İslam Birliği düşüncesini körüklüyordu. İşte Panislamizm bunlara bir tepki olarak doğuyordu.

Ancak Panislamizm'in Avrupa'ya Osmanlı ülkesini işgal fırsatı vereceğini düşünen Babıâli bürokrasisi korkuyordu. Dünyanın dört bir yanındaki İslamcıları ayaklandırmaya kalkışmanın, Avrupa devletlerinin birleşerek Osmanlı'ya saldırmasına neden olmasından korkuluyordu. Bu nedenle bürokrasi susuyordu.

Tanzimatçı bürokrasinin bu suskunluğu Abdülhamid'i, İngiltere denetimindeki Hindistan olmak üzere Kafkaslar ve diğer bölgelerdeki baskı altında ezilen Müslümanları üzüyordu.

Sünnilerin oluşturduğu tarikat kesimi, lidersiz kaldığı bu karmaşık ortamda Abdülhamid'in Panislamist düşüncesini destekliyor, onu kendine yeni bir lider olarak görüyordu. Hindistan'ın Müslüman zenginleri Avrupa'ya borçlu Osmanlı halifesinin borçlarını ödemek için Avrupa piyasalarından hisse senedi topluyorlardı. İslam ülkeleri, "Gerek Hindistan, gerekse diğer ülkelerde Müslümanların göreceği şeref ve saygınlık Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığına bağlıdır. Eğer bu İmparatorluk var olmaktan çıkarsa, Müslümanlar birdenbire önemsizleşecek ve büsbütün yüzüstü bırakılacaktır!" diye düşünüyorlar ve Abdülhamid'i destekliyorlardı.

Kafkaslarda Rusların, Hindistan'da İngilizlerin, Lübnan'da Fransızların ve Ortadoğu'da İngilizlerin kışkırtmaları nedeniyle İslam toprakları için için kaynıyordu. Abdülhamid, Osmanlı ve İslam dünyası için yeni bir role soyunuyordu. Sadece Osmanlı'nın değil, tüm Müslümanların Halifesi rolünü üstleniyordu.

Abdülhamid halkın karşısına tarikatlarla çıkıyordu. Başta Kadiriyye olmak üzere Rifaiyye, Nakşıbendiye, Şaziliyye, Medeniyye gibi örgütlü Sünni tarikatlara can simidi olarak sarılıyordu. Abdülhamid Tanzimatçıların dini insanla Tanrı arasında bir ilişki sayan laik anlayışına tepkili olan tarikatların, şıh ve şeyhlerini kendi yanına çekmeyi önemli bir fırsat olarak görüyordu. Osmanlı'da dinin yeniden siyaset sahnesine çıkması bu dönemde başlıyordu. Abdülhamid Sofu Beyazıd ile Yavuz Selim'in dine dayalı siyasetini yeniden tarih sahnesine çıkarıyordu.

Abdülhamid, cülus töreninden sonra yeni padişah olarak peygamberin eşya ve sancağının korunduğu Kutsal Emanetler odasına çekilerek saatlerce dua ediyordu. Abdülhamid, Osmanlı'nın son gerçek Sultanı olarak tarihte yerini alıyordu.

Din, kendi büyüsünü kendi içinde taşıyordu. İktidarların ne zaman ihtiyacı olursa, hiç düşünmeden onların imdadına koşuyordu.

Şeytanın baştan çıkması önemli değildir! Tanrı'nın ona ihtiyacı vardır!

Utanç verici olan, insanoğlunun baştan çıkmasıdır!

KISIM: III

Ali Süavi, Galatasaray Sultanisi müdürlüğü görevinden alındığı günlerden birinde Rumeli göçmenlerinden Arnavut Yakup Yakubi ile bir kır kahvesinde oturuyordu. Üzgün ve sıkkındı. Çünkü o makamsız, yetkisiz, itibarsız, beş parasız, yapayalnız bir insandı.

O kâbus dolu sisli günler, Osmanlı'nın 93 Harbi'yle başarısızlığa uğradığı zamana rastlıyordu. Osmanlı orduları Ruslara yenilmiş, Plevne düşmüş, onu Kars, Ardahan ve Beyazıd vilayetleri izlemişti. Rus Çarı'nın Balkanlardaki Romanyalı, Sırp ve Karadağlılardan takviye ettiği ordusu İstanbul kapılarına dayanmıştı.

Ali Süavi yazılarında Rusya'nın göründüğü kadar güçlü olmadığını söylemesine karşın yanılmıştı. Rus orduları İstanbul kapılarına dayanmıştı. Koskoca Osmanlı'nın ve onu yürekten destekleyen Ali Süavi'nin onuru, şimdi düşman çizmeleri altında ezilmekteydi.

Ali Süavi yalnızdı. En çok desteğe ihtiyaç duyduğu bu günlerde önce dostları, ardından karısı, daha sonra saraydaki güvendiği kişiler onu terk etmişti. Yeni Osmanlılardan yanında kalan, onunla mücadeleye devam eden tek bir arkadaşı yoktu. Düşman işgali karşısında o ateşli Yeni Osmanlılar susuyordu.

Sokaklardan alıp evine eş yaptığı karısı ona ihanet etmişti. Hem de oğlu gibi sevdiği Saffet Yusuf'la...

Saffet Yusuf'un günahları bununla bitmiyordu. Yurtdışında iken, İngiliz oryantalistlerden Charles Wells'in karısı büyük bir tutkuyla bağlanmıştı Saffet Yusuf'a. Gün geçtikçe bu tutku büyümüş, sonunda Wells'in karısını ihanete kadar götüren yasak bir ilişkiye sürüklemişti.

Saffet Yusuf Londra'ya geldiği günlerde, Wells'in karısıyla arasında özel bir yakınlaşma başlıyordu. Saffet Yusuf Londra'daki yalnızlığını onunla gidermeye çalışıyordu. Aslında bu birliktelik, tensel bir birliktelik değildi. Bu kurgu, Ali Süavi'nin karısının kafasında yarattığı aykırı bir düşten öte bir şey değildi. Charles Wells'in eşi Saffet Yusuf'la ne kadar yakınlaşmaya çalışırsa çalışsın, Saffet Yusuf o kadar uzaklaşıyordu. Kadın melankolik tutkusunu bir dostuyla paylaşmak için Ali Süavi'nin eşine anlatıyordu. Kadın kafasında olmadık düşler kuruyor, bütün bunları gerçekmiş gibi sunuyordu. Yaralı bir kalp tehlikelidir, iki yaralı kalp ise daha da tehlikelidir.

Saffet Yusuf Londra sokaklarında amaçsız dolaşıp akşam yorgun argın evc döndüğü zaman, Ali Süavi'nin karısı onu aşk yuvasından gelmiş gibi görüyor, kahroluyordu. Saffet Yusuf, Ali Süavi'nin karısının bütün yakınlaşmalarına en küçük bir ilgi göstermiyor, soğuk davranıyordu. Onun bu soğuk tavrı, diğer kadınla yaşadığı tutkulu aşka yoruluyordu. İki farklı evde bedbaht iki kadın vardı.

Bir gün, Charles Wells'in eşinin intihar haberi geldi. Ali Süavi'nin eşi ilk kez kendini mutlu hissetti. Çevresine karşı üzgün tavırlar, yaşlı gözler sergilemesine rağmen içi sonsuz bir sevinçle dolup taşıyordu. Onda, rakibini alt etmiş bir komutanın gururu ve huzuru vardı.

Ali Süavi'nin Galatasaray Sultanisi müdürlüğü görevinden alınmasından birkaç gün öncesiydi. Ali Süavi o gün eve erken dönmüştü. Karısını Saffet Yusuf'un yatağında çırılçıplak yatarken buldu. Karısının yanında Saffet Yusuf yoktu. Ama Ali Süavi bu durumu sevişme sonrası yaşanan haz uykusuna, rehavet sarhoşluğuna yordu. Kan beynine sıçradı. Karısının geçmişi bu şüpheyi haklı kılıyordu.

Gerçek, Ali Süavi'nin düşündüğünden farklıydı. Kadın sürekli reddedilmenin, aşağılanmanın etkisiyle tenindeki arzusunu Saffet Yusuf'un yatağında kendi kendini tatmin ederek söndürmeyi denemişti. Onun yatağında, onun terini, onun kokusunu

duyarak boşalmıştı. Şimdi tatlı tatlı uyuyordu.

Ali Süavi'yi Yeni Osmanlılardan çok Saffet Yusuf'un bu ihaneti yaralamıştı. Günlerce gözüne uyku girmedi. Saffet Yusuf'la hesaplaşmayı denedi ama yapamadı. Karısını seviyor, onu kaybetmek istemiyordu. Kini Saffet Yusuf'a yönelmişti. Onunla hesaplaşacağı günü sabırsızlıkla bekliyordu.

O Saffet Yusuf'u beklerken, Dersaadet'in kapılarına Rus askerleri gelmişti. Sultan Abdülhamid onda büyük hayal kırıklığı yaratmış, güvendiği dağlara karlar yağdırmıştı. Ayrıca Galatasaray Sultanisi müdürlüğü görevinden azline göz yumması nedeniyle ona güveni iyice sarsılmıştı. Ali Süavi içinde fırtınalar yaşıyordu. Acılar giderek benliğini kaplıyordu.

Ali Süavi ve oryantalist dostları, muhafazakâr Sultan Abdülhamid devlet yönetimini Batılı elçilerin etkisinden ve baskısından kurtarır diye ümit etmişler ama yanılmışlardı. Sultan Abdülhamid Batılı devletlerin onun için yarattığı geçici gölgede oturuyordu. Ali Süavi sokakta, Abdülhamid sarayında yalnızdı.

Oysa aynı Ali Süavi, yurda döndükten sonra ziyaretine gittiği Sultan Abdülhamid'e yıllarca savunduğu ilkelerle taban tabana zıt şeyler söylemişti. Ali Süavi eski dönemdeki padişahların ihtişamını hatırlatmış, "mutlak iktidarı kendisine saklamasını" söylemişti. Bu konuşmadan büyük bir haz duyan Sultan Abdülhamid onu Galatasaray Sultanisi Müdürlüğüyle onurlandırmıştı. Ali Süavi, Mithat Paşa'ya ve politikalarına muhalefeti nedeniyle Sultan Abdülhamid'in takdirini kazanmaya devam ediyordu.

Yaşadığı hayal kırıklıkları onu farklı düşünmeye sevk ediyordu. Ortama göre fikirlerle oynamayı seven bir düşünce cambazıydı...

Ali Süavi Arnavut dostu Yakup Yakubi'ye dönerek, "Sevgili Yakubi, 93 Harbi'yle Osmanlı için Kafkasya rüyası sona ermiştir! Söz konusu topraklar, bir daha geri dönülmemek üzere terk edilmiştir! Osmanlı yapayalnız bir devlet, Sultan yetim bir çocuk gibi," dedi.

"Ali Süavi Bey, bu kadar karamsar olma! Osmanlı ne badireler atlatmıştır. Korkma, bunu da atlatır!"

"Bu seferki farklı. Rus orduları İstanbul kapısında. İngiliz donanması Boğaz'da. Bir yandan Rusya boğazımızı sıkarken öte yandan İngiltere ölmememiz için parmakları gevşetiyor. İngiltere ölmemizi değil can çekişmemizi istiyor! Osmanlı Sultanı ile Babıâli paşaları görmezden geliyor. Olan biteni bütün Avrupa seyrediyor. Ne hazin bir yalnızlık bu!

Osmanlı Sultanı, Rus Çarı ile İngiltere Kraliçesi arasında sıkışıp kalmış. Sultan Abdülhamid arpacı kumrusu gibi düşünüyor. Sultan Abdülhamid'in ricası üzerine İngiliz donanması İzmit Körfezi'ne çekilmiş durumda. Sözde bizi koruyacak. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben Rusya ile uzlaşma taraftarı değilim! Rusya üzerine cesaretle yürümek, onunla savaşmak gerekir! Ne yazık ki bu fikre Sultanı bir türlü ikna edemedim! Liberal V. Murad, Rusya'ya bu kadar taviz vermezdi!"

Yakup Yakubi konuyu değiştirmek istedi:

"Ali Süavi Bey, ben buraya Üsküdar Cemiyeti için geldim. Süleyman Asaf Bey'le Arnavut Salih seni yarın cemiyette bekliyorlar. Önemliymiş. 'Ali Süavi Üstat sakın gecikmesin!' dediler."

"Merak etmesinler, mutlaka geleceğim! Bu günlerde zamandan bol bir şeyim yok!"

Süleyman Asaf Bey, Serasker Ahmet İzzet Paşa'nın oğluydu. Yakın arkadaşları Arnavut Salih, Hacı Mehmet, Molla Mustafa, Filibeli Ahmet Paşa, Hafız Nuri, Hasköylü Hacı Mehmet, Hafız Ali ve Bağdatlı Süleyman'la birlikte gizli Üsküdar Cemiyeti'ni kurmuştu. Amaçları Sultan V. Murad'ı hapis tutulduğu Çırağan Sarayı'ndan kaçırarak yeniden tahta geçirmekti. Liberal Murad'ın karşısında muhafazakâr Abdülhamid büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Bu yüzden öfkeliydiler.

Ancak adı geçen cemiyetin varlığı Sultan Abdülhamid tarafından bilinmekteydi. Cemiyet üyeleri hafiyelerce izleniyordu.

17 Mayıs 1878 tarihli *Basiret* gazetesinde, Ali Süavi şu kısa ve soru işaretleriyle dolu yazıyı yazıyordu:

"Herkes şu anda Rus işgalinin tehlikesinden bahsetmektedir. Mevcut durum, tehlikeli ve önemlidir. Lakin çaresi pek kolaydır!

Basiret'in yarınki sayısında bu çareyi kısaca açıklayacağım! Bugünkü uyarım, yarınki yazıya herkesin dikkatini çekmek içindir!"

Herkes merakla ertesi gün soruna çözüm getirecek yazısını beklerken, Çırağan Sarayı'ndan gelen silah sesleriyle irkildi.

Olay şöyle gelişmişti. 20 Mayıs 1878 günü Ali Süavi, daha önce örgütlediği yüz kadar muhacir ile Çırağan Sarayı'nı basmış, nöbetçileri etkisiz hale getirerek Sultan V. Murad'ın gözetim altında tutulduğu harem dairesine girmişti. "Sultan Murad çok yaşa!" diye haykırmış, Sultanı kolundan çekerek dışarıya çıkartırken Beşiktaş karakolu amiri Hasan Paşa askerlerle olay yerine gelmişti. Muhacirlerin üzerine açılan ateş sonucu 23 kişi ölmüş, Ali Süavi de Hasan Paşa tarafından kafasına vurulan bir sopayla öldürülmüştü. Sağ kalan muhacirler askerlerce tutuklanmışlardı.

Sultan Abdülhamid'i şüphe ve yalnızlığın kollarına iten, ülkeyi hafiyelerle donatmasına neden, bu Çırağan Baskını oldu. Sultan Abdülhamid bu olaydan çok etkilenmiş, vehim ve korkuları giderek artmıştı. Osmanlı Sultanının üç adım ötesinde, çılgın bir adam etrafına topladığı üç beş kişiyle Çırağan Sarayı'nı basıp eski Sultanı kaçırmaya kalkışabiliyorsa, kendi güvenliği de tehlikede demekti.

Çırağan Baskını'ndan sonra bir kere daha anlaşıldı ki, Osmanlı sarayındaki korumalara bile güvenilmemesi gerekiyordu. Devşirmeler Sarayı bugüne kadar hep iç tehlikelerin mekânı, hiziplerin ve boğdurmaların alanı iken şimdi buna dış tehlike eklenmiş oluyordu. Demek ki Sultanın sarayı, üç beş çapulcu ile basılabiliyordu.

Çırağan Baskını, Sultan Abdülhamid'e hafiyelerin gölgesinde bir parça huzura kavuşacağını öğretmişti. Sultan Abdülhamid'in bu olay üzerine Yıldız Sarayı'nda kurdurduğu komisyonun çaba ve araştırmalarından tatmin edici bir sonuç çıkmamış-

ti. Olaya katılan muhacirler, Ali Süavi tarafından "Rumelili muhacirlere yardım edeceğiz" diye kandırıldıklarını, eylemlerinin eski bir Sultanı kaçırmaya yönelik olduğunu bilselerdi böyle bir işe kesinlikle katılmayacaklarını söylemişlerdi.

Sultan Abdülhamid'in korku ve hassasiyetini bilen bazı kimseler, olayı fırsat bilerek bazı devlet adamları aleyhine jurnaller vermeye başlamışlardı. Jurnal Osmanlı'daki kuyruk acısının diğer adıydı.

Çırağan Baskını'na bulaşan Üsküdar Cemiyeti üyeleri sürgün cezasına çarptırılmışlardı. Bir denge adamı olan ve uygun koşulları bekleyen Sultan Abdülhamid olayın yatışmasını beklemiş ama bütün bunları kafasının bir köşesine yazmayı unutmamıştı.

Basiret gazetesi dışındaki diğer basın elbirliği etmişçesine Çırağan Baskını'nı baş sayfadan gazetelerine taşımışlar, Ali Süavi'yi lanetleme yarışına girmişlerdi. *Vakit* gibi Süavi'ye yakın gazeteler bile ona karşı ağza alınmayacak hakaretlerle dolu yazılar kaleme almışlardı. Olaydan bir gün önce Ali Süavi'nin yazısını basan *Basiret* gazetesi ertesi gün, "Meğer melunun niyet ve efkârı hainlik imiş!" diye günah çıkarmıştı. Aynı gazete başyazarı olan Ali Süavi hakkında iki gün sonra, "Sanma ki hain berhudar olur; ya başı kesilir ya berdâr olur!" diye yazmaya devam etmişti.

Gazetenin sahibi Basiretçi Ali Bey bu olaydan sonra Ali Süavi'nin hal tercümesini gazeteye koymuş, söz konusu yazıda, Ali Süavi'nin Bursa Rüştiyesi'nde görev yaparken erkek bir çocuğa kötü niyetle baktığını, kütüphaneden hırsızlık yaptığı için hocalık görevinden alındığını, cünüp olduğu halde vaiz kürsüsüne çıktığını, bu nedenle Kastamonu'ya sürüldüğünü yazmıştı. Basiretçi Ali Bey daha ileri giderek, "Onun din ve devlet düşmanı, lanetlenmiş bir alçak, arsız, akılsız, edepsiz bir hain olduğunu" yazıyordu.

Aynı Basiretçi Ali Bey ileriki yıllarda, Sultan Abdülhamid'in devrilmesinden sonra gazetesinde, "Çırağan Baskını bir hıyanet teşebbüsü değil, aksine bir kahramanlık ve cesaret örne-

ğiydi. Ali Süavi ne yaptığını bilen fakat küçük bir hesap hatasına kurban giden gerçek bir vatan fedaisidir!" diye yazıyordu.

Bu olaylar üzerine *Basiret* gazetesi kapatılıyor, Basiretçi Ali Bey de 25 lira para cezasına çarptırılıyordu.

Rüzgâra göre yön değiştiren bir başka gazete de *Vakit*'ti. *Vakit*, Ali Süavi'nin gazeteciliğe başladığı, Galatasaray Sultanisi müdürü olduğunda onu ilk alkışlayan gazete idi. Çırağan Olayı'ndan sonra, "Ali Süavi'nin muhacirleri, Ruslara başkaldıran Rumeli'deki Müslümanlara yardıma gideceklerini" söyleyerek kandırdığını yazıyordu. Onu yalancılıkla suçluyordu.

Ceride-i Havadis gazetesi, daha önce Ali Süavi'nin *Muhbir*'deki yazılarını överken, şimdi Ali Süavi'yi halka "Kitapsız Hoca" olarak tanıtıyordu.

Tercüman-ı Şark gazetesi, "Ali Süavi'nin Galatasaray Lisesi'nde yaptıkları ıslahat değil ifsattı, azledilmesinin sebebi de buydu. Onun çok övündüğü Avrupalı dostları La Play, Butler Johnstone, Amiral Selwyn ve Delore, kimse tarafından bilinmeyen Frenklerdir!" diye yazıyordu...

Osmanlı'daki basın ikiyüzlülüğünü, her devirde olduğu gibi ortaya koymayı sürdürüyordu.

Oysa dış basında yazılanlar hiç de yerli basında yazılanlar gibi değildi. Batı olayları sanki mikroskobun altına yatırmış, en ince ayrıntısına kadar inceliyordu.

The Times, "Çırağan Olayı'nın Yeni Osmanlıların iyi şöhreti olmayan bir üyesi tarafından gerçekleştirildiğini, Sultan V. Murad'ın annesinin komplocularla birlikte olduğunu, Sultan V. Murad'ın tamamen annesinin direktifleriyle hareket ettiğini ama bilincinin yeterince yerinde olmadığını, başta Ali Süavi olmak üzere pek çok kişinin Sultan V. Murad'ın eski sıhhatine kavuştuğuna ve haksız yere Çırağan Sarayı'nda hapis tutulduğuna inandığını, bu eylemi bu tür kişilerin tertiplediğini ancak söz konusu komplonun gerçek tertipleyicilerinin ve uzantılarının ortaya çıkmadığını, değinilen eylemin erken doğmuş ve yarım kalmış Sultan Abdülhamid'i tahttan indirme eylemi olduğunu" yazıyordu.

The Times'in Viyana kaynaklı bir başka haberine göre ise, "Çırağan Olayı'nın bizzat saray tarafından tertiplendiğini, asıl amacın Sultan V. Murad'ı ortadan kaldırmayı ve Sultan Abdülhamid'i rahatlatmayı hedeflediğini, 93 Harbi ile ülkeye doluşan, devlete giderek sorun olan muhacirleri ülkeden çıkarmayı amaçladığını" yazıyordu.

Bazı gazeteler ise, konuya başka açıdan bakıyor, Ali Süavi'nin İngiliz ajanı olduğunu ileri sürüyorlardı. Buna gerekçe olarak, pek çok İngiliz dostunun bulunmasına ve bir İngiliz kadınla evli olmasını gösteriyorlardı.

İngiliz Elçisi Layard Dışişleri Bakanı Salisbury'ye yönelik *çok gizli* damgasını taşıyan raporunda, "Lordum, eminim ki Ali Süavi ismini hatırlamakta güçlük çekmeyeceksiniz. Hani bir süre önce Galatasaray Sultanisi müdürlüğünden azlettirmeyi başardığım adamı... İstanbul'da fitne çıkarmak için duvarlara afişler astıran, camilerde verdiği vaazlarda Müslüman fanatizmini tahrik eden, entrikacı, o muzır kişi. Onun çeşitli Avrupa merkezlerinde kaldığını, bir İngiliz kadınla evli olduğunu, medreseli olmasına rağmen ileri derecede köktenci görüşleri olduğunu, olaydan sonra Sadrazam Sadık Paşa'nın yanına gittiğimde Saray ve Babıâli'yi telaş ve korku içinde bulduğumu, Ali Süavi'nin karısının ise, evdeki bütün gizli evrakı yaktığını" yazıyordu.

İngiliz Elçisi Layard olaydan kısa bir süre sonra Lord Salisbury'ye yazdığı mektupta ise, "Olayın Ruslarla bağlantılı olabileceğini, olaydan bir süre önce görüştüğü Rus Elçisi Labarof'un kendisine Sultanın kamuoyunda hiç sevilmediğini ve bu yüzden kışkırtma hareketlerinin arttığını, Rus kampında olaydan bir gün önce V. Murad'ı yeniden tahta çıkarmaya yönelik bir hareketlilik olduğuna dair duyumlar aldığını, Rus subayların Galata'ya sandıklar içerisinde silahlar getirdiğini, bunların Galata'da dağıtılmaya çalışıldığını" yazıyordu.

Çırağan Olayı İngilizlerin Kıbrıs Adası'na elkoyma girişimlerinin yoğunlaştığı günlere rastlamaktaydı. Elçi Layard'ın Kont Salisbury'ye gönderdiği şifreli ve 25 Mayıs 1878 tarihli telgraf-

ta, "Sizin kişiye özel üç telgrafınız bu sabah elime geçti. Sultanı gördüm. Onu bu son hadisenin tesiriyle çok hassas, hasta ve gerilimli buldum. Kendisi Sadrazam Sadık Paşa'ya tamamen benim tavsiyelerim doğrultusunda hareket etmesini emretti. Ümit ediyorum ki verdiğimiz taslak, yarın imzalanacaktır" diye yazıyordu. Gerçekten de Kıbrıs'ın İngiltere'ye üs olarak verilmesine ilişkin protokol imzalanıyordu. Bu protokolde Kıbrıs Adası karşılığında Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hezimete uğrayarak ayrılan Osmanlı Devleti'ne İngiltere'nin yardım edeceği vaat ediliyordu. Kıbrıs, işte bu şekilde elden çıkıyordu.

Büyükelçi Layard asıl can alıcı noktayı dile getirmiyor, onu bir türlü yazıya dökmüyordu. Özellikle bundan kaçınıyordu. Ali Süavi'nin Kırcaali'de ayaklanan Müslümanların komutanlığını yapan Saint Clair ile irtibatlı olduğunu, Saint Clair'in bazı İngilizler gibi Ali Süavi ile aynı görüşleri paylaştığını, Ali Süavi ve adamlarının İngiltere'den para desteği gördüğünü, Çırağan Baskını'nın Kıbrıs sorununun çözümünde kilit rolü oynadığını dile getirmiyordu.

Büyükelçi Layard Kıbrıs'ı Abdülhamid'den altın tepsi içinde savaşsız, kansız, bedelsiz alırken, bu başarısı karşılığında İngiltere Kraliçesi tarafından Grand Cross of The Bath nişanı ile ödüllendiriliyordu.

İnsanoğlunun canını emanet ettiği hafiyesi, gün gelir onun celladı olur!

Sanırlar ki iman, İblisin gücünü bir ölünün kasları kadar zayıflatır. Tıpkı Şeytanın yokluğunun Tanrı'nın gücünü zayıflatması gibi.

KISIM: IV

Sultan Abdülhamid tahta geçerken masonlar önemli rol oynamıştı. Saltanat kayığına binerken Tanrı'nın elini bekleyen Abdülhamid'e Şeytan elini uzatmıştı.

Sıradışı bir törenle mason olan Sultan Murad'dan umudunu kesen Proodos Locası'nın üstadı muhteremi Skalyeri, Sultan Murad'ın doktoru Capoleone ve Mithat Paşa yeni bir arayışın içine girmişlerdi.

Aranan kişi Abdülhamid değildi. Ancak Osmanlı'daki veraset kuramı, en yaşlı şehzade olarak onu işaret ediyordu. Abdülhamid'in muhafazakâr yanını gören mason çevreler, Veliaht Abdülhamid'i masonlara ısındırabilmek için Pera gazetelerinden *Stamboul*'da, masonluğun dinsizlik olmadığını ve İslamlıkla bağdaşabileceğini ileri süren özel bir yazı yazdılar. Bu yazıyla yetinmeyip, "Masonluk İslamla bağdaşamaz değildir! Halklar ve din açısından karmaşık bir yapıya sahip Osmanlı toplumunda masonluk birleştirici rol oynayabilir! Sultanın Dünya 'Hükümdarlar Kulübü'nün üyesi olması doğru bir seçimdir!" düşüncesi ileri sürülerek yeni Sultanın, masonluk gibi önemli bir cemiyetin desteğini arkasına almasının gereği vurgulandı.

Abdülhamid Yeni Osmanlıları tanıdığı kadar masonları da tanıyordu. Masonların ağabeyi Murad'ı Sultan yapmadaki rolünü çok iyi biliyordu. Abdülhamid masonluğun bir seçkinler kulübü, hayır ve dayanışma cemiyeti olarak kaldıkça kendisi için tehlike arzetmiyeceğini hesaplıyordu. Onu korkutan ihtilalci cemiyetlerdi. Ancak Yeni Osmanlılar bu korkusunu önemli ölçüde silmişti.

Mithat Paşa, Meşrutiyet düşüncesinde pes etmemişti. Salta-

natı Abdülhamid'e devretmeden önce, 27 Ağustos 1876 tarihinde annesinin Nişantaşı'ndaki konağında onunla bir görüşme yapmış, kendisine ilan edilecek anayasa ile Meşrutiyetin ana hatlarını okumuş, bu ilkelere uyacağı yönünde sözlü yemin ettirmişti. Ayrıca elinden yazılı bir taahhütname almıştı. Bu taahhütnamede, Sultan Murad'ın iyileşmesi halinde tahtına geri dönebileceği karara bağlanmıştı. Bu görüşmeden sonra Sultan V. Murad'ın tahttan indirilmesi kararlaştırılmıştı. Abdülhamid'e saltanatın kapısı şartlı olarak açılmıştı.

İstanbul ve Avrupa'daki Batılı gözlemciler, Abdülhamid'i sağlıklı bir yaşamı olan, hesaplı para harcayan, Batının yeniliklerine meraklı ama dinine bağlı bir muhafazakâr olarak karşılamıştı. Ayrıca ağabeyi Murad'ın aksine Abdülhamid'in masonlukla ilgisinin olmadığı, kardeşi Mehmet Reşat'ın ise masonluğa karşı aşırı tepkili olduğu vurgulanmıştı. Abdülhamid'in ikisinin ortasında ılımlı bir tutum sergilediği belirtilmişti.

Abdülhamid'in tahta geçmesi ile birlikte gerçek bir Murad taraftarı olan Proodos Locası üstadı muhteremi Skaliyeri, bu görevden ayrılmak zorunda kalıyordu. Bu ayrılışı Abdülhamid'e karşı bir tepki olarak sayanların yanı sıra, locada yaptığı yolsuzluklarla borsadaki spekülatif kazançlara bağlayanlar da oluyordu. Skalyeri, desteklediği Murad'ın tahttan inişiyle önemli bir gücünü yitirmiş oluyordu. Karanlık bir kişiliğe sahip Skaliyeri bir süre suskun kalmayı yeğliyor, el altından Murad'ın annesi Şevkefza Valide Sultan ile görüşüyor, sansasyonel haber peşinde koşan gazetecilerle birlikte tek başına gizli bir savaşa hazırlanıyordu.

Abdülhamid'in tahta oturmasından kısa bir süre sonra Pera'nın İngilizce gazetesi *Levant Herald*'ın, Sultan Murad'ın tahttan kendi isteğinin dışında çekildiğini yazması, yeni Sultan Abdülhamid'in hükümdarlığının Meşruiyeti üzerine şüphelcri çekiyordu. Bu haber Abdülhamid'i tedirgin ediyordu. Çünkü Sultanın gönderdiği tekzibe gazete sayfasında yer vermiyordu. Bu cesaret Abdülhamid'i ürkütüyordu.

Bütün tedbirli yaklaşımlarına, akılcı ve dengeci politikalarına rağmen Abdülhamid, masonların ince politikaları ile kuşatıldığını düşünüyor, onlarla hesaplaşacağı günü iple çekiyordu.

Abdülhamid karşı taktikle harekete geçiyordu. Önce Murad'ın özel doktoru Dr. Capoleone'yi elde ediyordu. Daha önce Murad lehine her yöne çekilebilen bir rapor veren Dr. Capoleone, bu kez Abdülhamid'i rahatlatan, "Uzak bir gelecekte iyileşse bile, gerek şahsi ve gerekse kamu işlerinde yönetimi tekrar ele alabilecek nitelikte akıl ve yargı gücüne tamamıyla sahip olamaz!" şeklinde özel bir rapor yazıyordu.

Buna karşın Skaliyeri ile Şevkefza Valide Sultan çevreye sürekli olarak, "Sultan Murad'ın tamamen iyileştiğini, ancak sıkı kontrol altında tutulması ve dışarıyla temasının önlenmesi nedeniyle taht yolunun kapatılmak istendiği" söylentisini yayıyorlardı. Devrik Sultanın Çırağan Sarayı'ndaki hapis hayatı bu görüşü doğruluyordu.

Abdülhamid yavaş yavaş kozlarını oynamaya başlıyordu. Abdülaziz'in hazine dairesinin mücevherlerini talan ettikleri için Damat Nuri Paşa ile Murad'ın cariyeleri hakkında soruşturma başlatıyordu. Böylece Murad lehine yaratılan kampanyaya karşı gözdağı veriyordu.

Abdülhamid'in üzerinde masonların gölgesi hiç eksilmiyordu. Tam bu sırada bir komplo ortaya çıkarılıyordu. Gözetim altında tutulan V. Murad'ı Çırağan Sarayı'ndan kaçırıp önce Rusya'ya, oradan Avrupa'ya götürüp tedavi ettirdikten sonra tekrar tahta çıkarmaya yönelik bir eylem hazırlığı haberi alınmıştı. Bu komplonun ardında Skalyeri-Aziz Bey ikilisi vardı. Hazırlanan komploya göre, İngiliz konsolosunun tercümanı Stavridis ile adı kalpazanlık işlerine karışmış Leh asıllı Mihalovski ve adı açıklanmayan iki kişi, kadın kılığına girerek Sultan Murad'ı Çırağan Sarayı'ndan kaçırmayı planlamışlardı. Stavridis ile Mihalovski de Proodos Locası'nın üyeleri idiler. Skalyeri, üstadı muhteremlikten ayrılsa bile perde arkasında yerini alıyordu. Ancak bu kaçırma girişiminden devrik Sultan Murad'ın haberinin olmaması

ilginç bir konu olarak ortada duruyordu.

Komplonun ortaya çıkarılması ve yapılan mahkemede eylemcilerin cezalandırılmalarına karşın, Abdülhamid'in eylemcileri affetmesi garip karşılanıyordu. Abdülhamid bu davranışıyla mason localarına gözdağı vermeyi unutmamış oluyordu.

Abdülhamid'i sürekli tedirgin eden, onu yiyip bitiren en büyük huzursuzluk, tahta geçerken Mithat Paşa'ya verdiği "Murad'ın iyileşmesi halinde tahttan çekileceğini garanti eden" yazılı taahhütname idi. Bu belgeye sonraki yıllarda ulaşılmasa da, Abdülhamid'in hayali bir belge üzerine korku inşa etmesi düşünülemezdi. Onu masonların gücünden çok bu yazılı belge ürkütüyordu. Bu belgeyi kendisine zoraki imzalatan Mithat Paşa'ya karşı ruhunun derinliklerinde bir nefret ve intikam duygusunun büyüdüğünü hissediyordu.

Ama gelişen olaylar Abdülhamid'in de masonların da peşini bir türlü bırakmıyordu. 1878 yılının 18 Mayıs ve 6 Temmuz tarihlerinde yaşanan iki olay, masonlukla doğrudan bir ilişkisi olmamakla birlikte masonları bir hayli tedirgin ediyordu. İki olayın da Murad'ı hapis tutulduğu yerden çıkarıp tekrar tahta geçirmeyi amaçlamış olması, Abdülhamid'in ünlü vehmini ve şüpheciliğini iyiden iyiye depreştiriyordu.

Olaylardan birincisi, Ali Süavi'nin Çırağan Sarayı Baskınıydı. Bu baskın olayının kendisine yakın hissettiği Ali Süavi tarafından düzenlenmiş olması, onu daha da ürkütmüştü. Abdülhamid'in bu konuda yaptırdığı kapsamlı soruşturma, Ali Süavi'nin İngiliz asıllı karısının baskın başarısız olunca tüm belgeleri yakması nedeniyle sonuçsuz kalmıştı.

"Çırağan Sarayı Baskını" ve "Skalyeri-Aziz Bey Komplosu" Abdülhamid'de dış tertipçi olarak İngilizleri ve masonları görme alışkanlığının yerleşmesine neden olacaktı.

Masonluk sıfatını açıkça kullanarak Abdülhamid'e karşı çıkan, onunla tek başına savaşan kişi Skalyeri olmuştur. Skalyeri sürekli olarak mason localarındakileri kışkırtarak olay çıkarmayı, Abdülhamid aleyhtarı-Murad yanlısı kampanyayı sürdürmeyi

hiçbir zaman bırakmamıştır. Ancak bu savaşta pes eden Abdülhamid olmamıştır. Çünkü masonlardan beklediği desteği göremeyen ve parasızlıktan sefalete düşen, bu nedenle Abdülhamid'i kendisini Atina elçiliğine ataması için ikna etmeye çalışıp, "Benimle görüşmezse bildiklerimi Avrupa basınına açıklayacağım!" diye tehditler savuran, tüm kozlarını oynayıp süngüsü düşen, sonra savurduğu tehditleri bırakıp Sultanla anlaşma yolları arayan Skalyeri olmuştur. Çünkü o ordusuz bir komutandı. Skalyeri 1891 yılında Atina'ya gitti ve orada öldü. Ölümü hiçbir şekilde yankı yapmadı.

Skalyeri-Aziz Bey Komplosu'nda adı geçen diğer kişi, mason Ali Şevkati Bey'di. Ali Şevkati Bey önce Napoli'de, sonra Paris'te sürdürdüğü kişisel savaşını *İstanbul* gazetesine yazdığı yazılarla sürdürdü. Ali Şevkati Bey'in Sultanı eleştiren yazıları hayli yankı yaptıysa da bir sonuca ulaşamadı. O da yalnız olarak Paris'te öldü.

Abdülhamid, "Skalyeri-Aziz Bey Komplosu" üzerine masonlarla ilgili olarak, "Masonlar yüzeysel Avrupa terbiyesi görmüş bir avuç insandan ibaret olup, her çeşit hürriyet fikirlerini Osmanlı'da yaymayı amaç edinmişlerdir. Oysa bizim halkımız hürriyetten bir şey anlamadığı gibi, esas itibariyle hürriyet de İmparatorluğumuzu torpilleyecek bir prensiptir. Çünkü hürriyet halkı bölücüdür ve disiplin duygusundan mahrum edicidir. Bu nedenle, masonlar, Ermeniler ve Rumlar birlikte hareket ederler. Bilhassa, İngiltere ile birlikte İmparatorluğu yıkmak ve kendisini devirmek hususunda mutabıktırlar..." diyordu.

Abdülhamid masonları hayalci ve yıkıcı olarak görüyordu. İngilizleri de çıkarına çalışan ve kendisine düşman sayan bir önyargıyı taşıyordu. Bu önyargılar bir daha silinmemek üzere gelişecek, İttihatçıların yanlış politikaları, Hürriyet ve İtilafçıların kışkırtıcı propagandaları sonucu masonluk önce Osmanlı'da, ardından Türkiye'de dinsizlik ve Siyonist işbirlikçiliği düşüncesine dönüşecekti...

Abdülhamid'in İngiliz şüpheciliği onu hızla Alman yanlısı

politikaların kucağına sürükleyecekti. İngilizleri Müslümanlığın sırtındaki kambur olarak görecekti.

Kısacası ne Abdülhamid, masonları; ne de masonlar, Abdülhamid'i sevdiler...

Abdülhamid, Müslümanların selameti için çarmıha gerilmeye hazır bir İsa gibi geldi.

Osmanlı halkı da ona gözyaşı dökmeye hazırdı.

Yeryüzünde kötülük olmasaydı, erdemi anlayamazdık!

KISIM: V

Fatma Zehra, ekmek teknesinin başında bazlama yapmak için hamur açarken geçmişi düşünüyordu. Bazlama hamurunu sacın üzerine dizerken, tandır ateşi yüreğindeki öfke ateşini daha da artırıyordu.

"Ateşe gerek yok! Yüreğimin yangını bana yeter! Sen ki ateşsin, yakar kül edersin! Küle dönüştürdüğün şey rüzgârla savrulur, toprağa karışır, başka yerde, başka canlılarla yeni bir hayat bulur. Söyler misin, o ünlü Dağıstanlı Şeyh Ahmet'in torunu olan ben, şimdi neyim? Ateş desem, ateş değil; su desem, su değil; ağaç desem, ağaç değil; hava desem, hava değil. Özsuyu alınmış bir yumruyum. Hüseyin Avni, özsuyumu kurutup eski bir tortuya döndürdün beni. Özümü kaybettim. Artık işe yaramaz, biçimsiz bir nesneyim. Yönünü kaybetmiş bir gölgeyim. Ruhunu kaybetmiş bir deli divaneyim."

Geçmişin izleri ardından gitmeye çalışıyor ama yönünü bir türlü bulamıyordu.

Fatma Zehra, Kafkas göçmeni olan Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın torunu idi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı, Nakşibendi tarikatının en tanınmış iki şeyhinden biriydi. Diğeri, Şeyh Ahmet Gümüşhaneli idi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı hür düşünceli, dogmalardan uzak, yenilikçi fikirlere açık bir zattı. Şeyh Ahmet Gümüşhaneli ise Sultandan, devletten yana dogmatik ve düzenci bir şeyhti.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, Rus zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelmişti. Şeyh Şamil Ruslara yenilince, Ruslar milyonlarca Kafkasyalı Müslümanı Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştı. Şeyh Ahmet Dağıstanlı, Anadolu'ya geldiğinde otuz beş yaşlarında, kâmil insan mertebesine yükselmiş, bilge bir tarikat şeyhi

idi. Önce Kars'ın Ardahan ilçesine yerleşmiş, Doğu Anadolu'da patlak veren ilk Ermeni olayları nedeniyle başlayan karışıklık üzerine Eskişehir civarındaki Sivrihisar kasabasına göç etmişti. Şeyh Ahmet Dağıstanlı, mühründe yazılı olduğu gibi "Nakşibendi-Halidi" idi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı Ardahan'a gelir gelmez çevreden üç bine yakın taraftar toplamıştı. Sivrihisar'a geldiğinde, bu sayı otuz bine ulaşmıştı.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı Ardahan'dan Sivrisihar'a göçerken, ailesi ile birlikte evlat edindiği yetim bir oğlanı da beraberinde getirmişti. Çocuğun ismini Civan koymuştu. Çocuğun zekâsı, tavırları, güzelliği onu etkilemiş, korkusuz bakışları nedeniyle ona Civan isminin yakışacağını düşünmüştü. Tıpkı kızına, çiğ tanesinin bile tutunmakta zorlandığı, duru, henüz kirliliği ve kötülüğü tanımamış bir ruhun simgesi olarak Gonca ismini vermesi gibi...

Şeyh Ahmet Dağıstanlı bir gün akşam yemeği sonrası ailesiyle sohbet ediyordu. Kızı Gonca'ya Anadolu'ya gelişlerini anlatıyordu. Torunu Fatma Zehra da bir köşeye sinmiş, onu can kulağıyla dinliyordu. Sıkıntılıydı ama sıkıntısını belli etmiyordu.

"Sevgili Gonca, Nakşibendilik popüler bir direniş hareketidir! Bütün diğer uyanış hareketleri gibi, bir yandan İslamın evrensel fikirleriyle beslenirken, diğer yandan yerel ve bölgesel direniş hareketlerinin özel destekçisi oluyordu.

Nakşibendilik, Rusya'nın XIX. yüzyıldaki Panislavist saldırıları altında doğdu. Bu inanışın kökleri Şeyh Mansur'a kadar uzanır. Şeyh Mansur kendisini Osmanlı'dan bağımsız saymakla birlikte Rusların baskı dönemlerinde İstanbul'a giderek Osmanlılarla işbirliğine yanaşmak zorunda kaldı. Ruslar, Şeyh Mansur'un Kabardiyanlar ve Çeçenler arasındaki etkisini görerek 1794 yılında onu St. Petersburg'da idam ettiler.

Nakşibendi hareketinin ikinci evresinde, yani 1820'lerde karşımıza Şeyh Gazi Molla çıktı. Şeyh Gazi Molla ile Nakşibendiler yeni liderine kavuştular. Bu dönemde hareketin İslami ideolojisi olan İslam Birliği'ne, siyasi bir ideoloji olan milliyetçilik

eşlik etmeye başladı. Şeyh Gazi Molla'nın müritleri, İslamın kabile dönemi anlayışı olan cemaatçiliğini aşarak hızla milliyetçi bir kimlik arayışına yöneldiler.

Şeyh Gazi Molla, her biri birer putperest olan Gılganlar, Kistler ve İnguşları Müslüman yaptı. Şeyh Gazi Molla'nın bu etkisi, bir anda Rusya'ya yayılmaya başladı. Ruslar bu etkiye son vermek için 1832'deki Gimri Savaşı sırasında onu öldürdüler. Hareketin liderliği bu kez, kısa bir dönem için İmam Hamza Bek'e geçti. Ardından Nakşibendi hareketi yeni liderini buldu. Gimri Savaşı'nda yaralanan Şeyh Şamil, Nakşilerin yeni lideri oldu.

Sevgili Gonca, Nakşibendi hareketinin ismi Şeyh Şamil ile bütünleşti. Şeyh Şamil hem bir dini lider, hem de halkının özgürlüğünü savunan gerçek bir yurtseverdir. Şeyh Şamil, bölgesinde Kuran ve Sünnetin ilkelerine dayanan merkeziyetçi bir yönetim, İslami hukuk sistemine dayalı şeri bir adalet teşkilatı kurdu. Doğrudan merkeze karşı sorumlu, yerel anlamda halkı yönceten ve vergi toplayan bir temsilciler meclisi oluşturdu. O dönemdeki kurtuluş mücadelesini İslami görüşleriyle destekledi.

Şeyh Şamil'in kurtuluş mücadelesi, Çar I. Nikola'nın huzuruna çıkmasından ve ona geçici olarak bağlılığını sunmasından sonra hız kazandı. Bu göreceli bağlılık ona örgütlenme fırsatı verdi. Ardından Şeyh Şamil zaferden zafere koştu. Bütün Dağıstan'ı yeniden fethetti.

Ama gücü düzenli Rus ordusuna yetmedi. 1853'te Osmanlı-Rus Kırım Savaşı patlak verdiğinde, Şeyh Şamil güneye indi. Rusları ve Osmanlıları şaşırtacak şekilde pasif kaldı. Şeyh Şamil, ne Rus ne de Osmanlı otoritesine bağlanmak istiyor, kendi halkının özgürlüğüne inanıyordu. Kırım Savaşı sonrası 1856'da Paris Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma ne Rusya Müslümanlarını ne de Şeyh Şamil'i rahatlattı.

Yeni Çar II. Aleksander, Şeyh Şamil'in gücünü bastırmaya kararlıydı. General Bayatinski, üç kola ayrılmış büyük bir ordu ile harekete geçti. Şeyh Şamil tam üç yıl Ruslarla savaştı. Ardın-

dan barış girişiminde bulundu ama bu girişimler sonuçsuz kaldı. Şeyh Şamil halkının İstanbul'daki Sultan-Halife'ye güvenle gitmeleri karşılığında teslim olacağını söyledi. Anlaşma sonrası bir köy camisinde teslim oldu.

Şeyh Şamil bir süre Kaluga yakınlarında ev hapsinde tutuldu. Ardından Mekke'ye hacca gitmesine izin verildi. Şeyh Şamil hacca giderken yolu üzerindeki İstanbul'a uğradı. İstanbul halkı ile Rusya'dan göç eden kendi halkı onu coşkuyla karşıladı. Babıâli bu gösterilerin hükümet aleyhine protesto gösterilerine dönüşmesinden korktu ama müdahale edemedi. Kutlamalar günlerce sürdü. Şeyh Şamil ardından hacca gitti. 4 Şubat 1871'de Medine'de öldü. Peygamberin amcası Abbas'ın mezarının yanına defnedildi.

Sevgili Gonca, bu zorunlu göç nedeniyle bir milyonu aşkın Kafkasyalı Müslüman Osmanlı topraklarına göç etti. Batı yine ikiyüzlü davrandı ve bu göçü sessizce seyretti. Çünkü Ruslar gibi Fransız ve İngilizler de Kafkasyalı Müslümanların özgürlük mücadelesinden çekiniyorlardı. Bu hareketin kendi sömürgeleri Hindistan, Afganistan, Malezya gibi ülkelere sıçramasından korkuyorlardı. Batı onları dini fanatikler olarak suçluyordu. Osmanlı Devleti Ruslarla yeni bir anlaşma yaptı ve göçü yasallaştırdı. Bu antlaşma Ruslara Müslümanları sınır dışı etme fırsatı verdi.

Sevgili Gonca, Rusya'dan göçen kabile reisleri ve dini liderler, Osmanlı kurulu düzeninin birer parçası haline geldiler. Kafkasyalı kadınlar Osmanlı haremini, Babıâli paşalarının konaklarını süslerken, erkekler Osmanlı sarayını koruyan askeri alayları, müritler medreseleri ve Nakşibendi dergâhlarını doldurdular.

Toplumsal ve siyasal anlamda tam bir muhafazakâr olan Sultan Abdülhamid, başlangıçta bu halkçı ve İslami militan hareketlerinden korktu. Ama bu tür hareketleri sessizce sisteme uydurmaya çalıştı. Bunda da başarılı oldu.

Abdülhamid Tanzimat'ın modernist okullarıyla Batı anlayışını kendi sınırları içinde özgür bırakırken, halkçı İslamcı hare-

ketleri lehine kullanmanın yollarını aramaya koyuldu. Sultan Abdülhamid bu popüler uyanışçı hareketlerle ve tarikatlarla hem uhrevi özlemini tatmin etmek, hem de Batı'nın modern devlet yaratma baskısını dengelemek istiyordu. Abdülhamid'in bütün bunları yaparken ne elinde ne de kafasında hazır bir proje vardı. O sadece iç ve dış çelişkilerden yararlanarak mevcut düzeni sürdürmeye çalışıyordu.

Sevgili Gonca, Rusya kökenli Nakşibendilik, İslamiyetin yanı sıra etnik, dilsel ve kültürel ulusçuluğa dayanırken Osmanlı Devleti, mevcut düzeni sürdürmek için İslami dayanışmaya bağlı ümmetçiliğin evrenselliğini sürdürüyordu. Bu nedenle Osmanlı Sultanları ümmeti ayrıştıracak, etnik ayrım getirecek her türlü düşünceye sırtını dönüyorlardı. Bu nedenle Sultanlar hep Osmanlıcı kaldılar. Osmanlıcılık, bir tür ümmetçiliktir!"

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, biraz soluklanmak için duraksadıktan sonra sözlerine kaldığı yerden devam etti:

"Şeyh Şamil, Kırım Savaşı sonrası önderlik yaptığı davayı kaybettikten, daha doğrusu pes ettikten sonra, ben, ailem ve bana inananlarla birlikte Kafkaslardan Kars'a göç ettik. Bir süre Ardahan'da ikamet ettik. Ancak Abdülhamid'in Kürt aşiretlerden oluşturduğu Hamidiye Alayları vasıtasıyla Ermeni olaylarını bastırmaya çalıştığı o karışık ortamda, Ardahan'ı terk ettik.

Orada Ermenilere yapılan zulmü gördükten sonra, Şeyh Şamil'e ve Kafkas halkına Ruslar tarafından yapılan zulmün bir anlamının kalmadığını gördüm.

İslamiyet din adına Gazayı mubah sayar. Oysa benim inandığım Tanrı, hiçbir şekilde zulmü meşru saymaz! Bütün dinlerin başı olan Tanrı din uğruna, dil uğruna, ırk uğruna insanların birbirini katletmesini nasıl hoş görebilir? Tanrı ne zalimdir ne de katildir! Tanrı adildir! Merhametlidir! Sevgiden ve hoşgörüden yanadır!

Zalim olanlar, din adına öldürme yetkisi verenlerdir! Hiçbir gerekçe insanı öldürmeyi haklı gösteremez! Dünya tüm insanlığın yurdudur! Sevgi bütün dinlerin üzerindedir! Sevgi Tanrı'nın

kendisidir! Peygamberler kendilerine dini elbise giydirilmiş, Tanrı olma arzusu ile yanıp tutuşan, birer gölge Tanrıdırlar! Böyle olmasaydı, dünyada bunca düşmanlık, bunca öfke, bunca kin, bunca zulüm, bunca kıyım olur muydu?

Abdülhamid Osmanlı'daki tüm halkların sultanıdır! Böyle bir ruh ve misyon taşıyan bir kişi, hangi gerekçe ile olursa olsun, başka bir ırkın halkı üzerinde böyle bir kıyımı nasıl reva görebilir? Sakın unutmayın! Her zulüm yeni bir kin, yeni bir düşmanlık getirir!

Civanım gibi anasız babasız bırakılan Ermeni çocuklarının gözlerinde biriken yaşlar, ne yazık ki zalimlerin yüreğini yumuşatmadı. Kendi saltanatı için huzur arayan bir Sultan, yetim bırakılan binlerce çocuğun gözyaşının, o saltanatın temellerini sarsacağını anlayamadı. Abdülhamid'in laneti ne Jöntürklerin öfkesinde, ne de bunca yıl sürdürdüğü mutlakıyetçi rejimde gizlidir! Onun laneti yetim bıraktığı Ermeni çocukların gözyaşlarında gizlidir!"

Şeyh Ahmet Dağıstanlı gözlerinde biriken yaşı sildikten sonra konuşmasına devam etti:

"Ardahan'dan göçüp Sivrihisar kasabasına yerleştik. Anadolu'nun Osmanlı tarafından unutulmuş bu yoksul kasabasında bizi sevenlerin sayısı hızla arttı. Binlerce inanmış insan dergâhımızın kapısını çalmaya, ışığımızdan düşüncelerimizden yararlanmaya başladılar. İnananların sayısı her geçen gün arttı. Her yeni topluluk, her toplumsal hareketlilik, Osmanlı Sultanlarını ürkütür. Bu durum Sultan Abdülhamid'i de ürküttü.

Gelişmeler karşısında Sadrazam Kâmil Paşa, Sultan Abdülhamid'e, 'Sultanım, bu kadar kısa sürede bu kadar çok mürit toplayabilen bir insan, yakın gelecekte çok daha fazlasını toplayacak demektir! Uyandırdığı derin saygı ve gördüğü hüsnükabul, bu adamın taşrada ikametini tehlikeli kılmaktadır! Bu nedenle, onun başka bir yere gönderilmesi ve geçimini sağlayabilmesi için kendisine münasip bir miktar maaş bağlanması yerinde olur!' dedi. Abdülhamid, 'Bölgede infiale ve müritlerinin tepki-

sine neden olmamak için, tıpkı Cemaleddin Afgani gibi onu da uygun bir yere gönderelim!' diye emir buyurunca sadrazam beni ve ailemi, baskı altında tutmak için, Ahi örgütlenmesinin ve Aleviliğin etkin olduğu Ankara'ya sürdü.

Ankara'ya gelip yerleştik. Kızım Gonca'yı, Ayaş'tan sık sık benim ziyaretime gelen temiz yüzlü, temiz yürekli, kasabada sof üretimi yapan Hüsnü Ziya'ya verdim. Hüsnü Ziya, ismi gibi nur yüzlü idi. Kızım Gonca bu evliliğinde çok mutlu oldu. Bu evlilikten, torunum Fatma Zehra doğdu. Onu, tıpkı Civan gibi çok sevdim. Ne yazık ki, bu mutluluğum da kısa sürdü.

Hükümetçe alınan tüm önlemlere rağmen müritlerimin giderek artması ve Sivrihisar'dakilerin yanına Ankara'da yenilerinin eklenmesi Sultanı ve sadrazamı iyice kuşkulandırmış olacak ki, beni Şam'a sürmeye karar vermişler. Sürgün kararı bugün elime ulaştı. Birkaç gün içinde Şam'a gitmek zorundayım. Evlatlarım! Şam, uzun bir yol. Gitmek var ama dönmek olmayabilir. Sakın ardımdan gözyaşı dökmeyin! Ardımdan dökülecek her damla yaş, zalimlerin zulmünü arttırır.

Evlatlarım! Bana karşı duyulan öfkenin asıl nedeni farklıydı. Ailem olarak bunu bilmenizde fayda var.

Abdülhamid, aykırı düşüncelerimle beni kendisine bendedemeyeceğini anlayınca, kendisine koltuk değneği olacak yeni bir Nakşibendi şeyhi buldu. Nakşibendiliğin Osmanlı-Türk karışımı olan Şeyh Ahmet Gümüşhaneli'yi kendisine akıl hocası seçti. Şeyh Ahmet Gümüşhaneli bir tacirin oğlu olup küçük yaşta babasıyla birlikte İstanbul'a geldi. İstanbul'da kese örmeyi öğrendi. Uzun süre İstanbul'da kaldı. Nakşibendi tarikatının kurucularından Şeyh Halid'in halifelerinden Şeyh Ervadi'den din ve tasavvuf dersleri aldı. Kendi dergâhını kurdu. Ardından Abdülhamid'e kayıtsız şartsız teslim oldu. Sonra da onun akıl hocası oldu.

Şeyh Ahmet Gümüşhaneli, Abdülhamid'in siyasi kararlarını dinsel açıdan desteklemekle kalmamış, aynı zamanda Anadolu'ya gelen göçmenlerle, bu bölgede yaşayan azınlıklara uygula-

dığı asimilasyon politikalarına arka çıkmıştır.

Şeyh Ahmet Gümüşhaneli, bir yandan etnik milliyetçilik eğilimini vurgulayan Ebu-Manneh'in görüşlerini, diğer yandan hükümete bağlı yeni bir Türk-İslam modeli yaratma yönündeki Abdülhamid'in Panislamist reformunu destekledi.

Abdülhamid, ulus bilincine ulaşmış Kafkas kökenli göçmenlerden korkuyordu. O halkçı, militan, sofi, Nakşibendi göçmenlerin Anadolu'daki yerli halkla kaynaşarak kendisine karşı ayrı bir güç olarak çıkmasından, kendi egemenlik alanını daraltmasından endişe ediyordu. Bu nedenle başka şeyhlerin Nakşibendi liderliğini ele geçirip tebaası arasında ayrılık yaratmasını önlemek için Şeyh Ahmet Gümüşhaneli'yi kullanıyordu. Şeyh Ahmet Gümüşhaneli, Anadolu'nun Türkleşmesine ve Nakşi-İslamileşmesine katkıda bulunuyordu. Kısacası, Şeyh Gümüşhaneli düzenden yanaydı. O hep düzenin adamı olarak kaldı."

Bu sıcak ilişki, Şeyh Ahmet Gümüşhaneli'nin ölümüne kadar sürdü. Cenaze töreninde Abdülhamid kendisini özel bir elçi ile temsil ettirmiş, Şeyh Ahmet Gümüşhaneli'nin, Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii'nin avlusundaki türbesinin yanına gömülmesini emretmişti. Nakşi şeyhler arasında Süleymaniye Camii'ne gömülme geleneği halen sürmektedir.

Osmanlı'nın öfkesi Şeyh Ahmet Dağıstanlı'ya karşı hiç dinmedi. Bu yüzden, onu Ankara'da barındırmadılar, Şam'a sürdüler.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı Şam sürgünü sırasında ziyaret için Hicaz'a geçti. Ve orada öldü. Bir daha ailesine geri dönemedi. Fatma Zehra'nın dedesini son görüşü o oldu. Fatma Zehra o hasreti yüreğinden silemedi. Tandırın başındaki öfkesi bu yüzdendi...

Kötülüksüz bir dünya olanaksızdır!

Bu olanaksızlığı kılan şey ise, Şeytanın varlığı değil; din uğruna şeytanlaşan insanların çokluğudur!

KISIM: VI

Cemaleddin Afgani, Yıldız Sarayı'nın yolunu tutarken sakindi. En ufak bir heyecan duymadığı gibi, ruhunu tedirgin edecek korkudan en ufak iz yoktu. Abdülhamid'in kapısını, Dağıstanlı'dan sonra bir Afganlı çalıyordu. Osmanlı Sultanına yeni düşüncelerle geliyordu. Devşirmeler Sarayı'nı Arap ve İranlıların yerine şimdilerde Hintliler, Dağıstanlılar, Afganlılar, Kafkasyalılar düşünceleriyle besliyorlardı.

Cemaleddin Afgani, Afgan ülkesinden soylu bir aileye mensuptu. 1839'da Kuner'de doğdu, Kabil şehrinde büyüdü. İyi bir eğitim aldı. 18 yaşında eğitimini tamamladı. Arap dili, tarih, şer'i ilimler, akli ilimler, matematik ve tıp nazariyatı okudu. Önce Hindistan'a gidip bilgisini geliştirdi. Ardından Hacı oldu. Bu görevini tamamladıktan sonra ülkesine döndü.

Emir Dost Muhammed Han zamanında devlet yönetiminde görev aldı. Bir süre sonra ülkesinde karışıklıklar başladı. Birinci vezir makamını bırakarak ülkesinden ayrıldı. 1869 yılında Hindistan'a geçti. Ancak İngiltere'nin sömürgelerindeki Müslüman halkı kışkırtmasından ürkmesi ve siyasi baskı uygulaması üzerine, Hint hükümeti onu sınırda resmi bir törenle karşılamasına karşın ülkeye girmesine izin vermedi. Ona sınıra yakın, gözetim altında tutulduğu özel bir konaklama yeri hazırlandı. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen, Hint halkından kitleler halinde ziyaretçiler geldi. Çünkü Afganistan'daki şöhretini duymuşlardı.

Hint halkının kitleler halinde ziyareti, hükümet yetkililerini ürküttü. Afgani halk ile hükümet temsilcilerinin arasına girerek, "Ben Hindistan'a Büyük Britanya hükümetini ürkütmek için gelmedim! Ayrıca ne ona karşı isyan çıkarmaya, ne de yaptıklarını

eleştirmeye geldim! Ancak benim gibi tek başına gelen ziyaretçilerden korkması ve engellemesi, Britanya hükümetinin kararsızlığını, güçsüzlüğünü ve adaletsizliğini gösterir. Bu durum İngiliz egemenliğinin, o eşsiz bucaksız topraklarda yaşayan halklardan çok daha güçsüz olduğunun tescili demektir!

Ey Hindistan ahalisi! Hakkın şerefi ve adaletin sırrı için yemin ederim ki, milyonlara ulaşan sizler istiklalinizi yok eden İngilizler karşısında birer sinek olsaydınız bile, vızıltınız Büyük Britanya'nın kulaklarını sağır ederdi.

Eğer sizler birer kaplumbağa olsaydınız, Büyük Britanya adasını kuşatıp onu okyanusun dibine yollardınız! Sonra Hindistan'a özgür olarak dönerdiniz," dedi.

Hint halkının ağladığını görünce, "Biliniz ki ağlamak kadınlara yakışır! Gazneli Sultan Mahmud Hindistan'a ağlayarak gelmedi. Aksine silah kuşanarak geldi. İstiklal yolunda ölümü kahramanca karşılamayan bir toplumun hayat hakkı olamaz!" dedi. Ardından hükümet yetkililerine sordu:

"– Beyler! Nereye gitmemi istiyorsunuz?"

Onlar, "Hindistan'dan ayrıldıktan sonra dilediğiniz yere," dediler.

Sabah hükümet yetkilileri Cemalettin Afgani'yi bir vapura bindirip Süveyş'e gönderdiler. Mısır'a gelince kırk gün orada kaldı. El Ezher Camii'nin müdavimi oldu. Afganistan'dan ayrılırken karar verdiği gibi ikinci kez Hicaz'a gitme fikrinden vazgeçip İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı.

İstanbul'a ulaştıktan birkaç gün sonra Sadrazam Âli Paşa ile görüştü. Âli Paşa ona lûtufkâr davrandı. Faziletini kabul ederek eşi görülmemiş bir şekilde kendisine yakın ilgi gösterdi. Bütün bu görüşmelerde Cemaleddin Afgani'nin üzerinde sade bir aba, bir uzun elbise ve bir sırma sarık vardı.

İstanbul'da kaldığı süre içerisinde, ilginç Afgan kıyafetinin yanı sıra ilmine, dindarlığına ve ahlakına olan hayranlıkla halk arasında şöhreti bir anda yayıldı.

Meclis-i Maarif'e aza olarak seçildi. İlginç görüşleriyle ma-

arifi yaygın hale getirmenin yollarını gösterdi. Ama gizliden gizliye dönemin Şeyhülislamı Hasan Fehmi Efendi'nin tepkisini çekti.

1871 yılı Darülfünun açılışında, müdür Tahsin Efendi, Afgani'den sanayinin önemini vurgulayan teşvik edici bir konuşma yapmasını istedi. Yapacağı konuşmanın bir metnini Maarif Nazırı Saffet Paşa'ya, diğerini Zabıta Müşiri Şirvanizade'ye, birini de Meclis-i Maarif üyesi Münif Paşa'ya gönderdi. Hepsi de konuşma metnini çok beğendiler ve öve öve bitiremediler.

Konuşmanın yapılacağı gün geldiğinde insanlar Darülfünun'a akın etti. Ayrıca hükümet erkânı, Osmanlı uleması, gazeteciler de yerlerini aldılar.

Afgani kürsüye çıkıp ünlü konuşmasını yaptı:

"İnsan hayatı canlı bir bedene benzer. Her sanayi dalı o bedenin bir organıdır. Devleti yönetmenin ve idarenin merkezi beyine, demircilik pazıya, ziraat karaciğere, denizcilik ayaklara benzer. İşte beşeri mutluluğun bedeni bunlardan oluşur. Ancak ruhsuz hiçbir bedende hayat olmaz! Bu bedenin ruhu ya peygamberlik ya da hikmettir! Şu farkla ki, peygamberlik ilahi bir takdir olup çalışmakla elde edilemez. Ayrıca, Allah onu kullarından dilediğine verir. Allah peygamberliğini kime vereceğini en iyi bilenlerdendir!

Hikmet ise, fikri çabayla ve bilinenler üzerinde düşünmekle elde edilen kabiliyetlerdendir. Peygamber hatadan masum iken, âlimler hata yapabilir. Peygamberliğe ait hükümler, Allahın ilmi doğrultusunda vuku bulur. Batıl ona asla karışamaz. Onu kabul etmek imanın zorunluluklardandır.

Âlimlerin görüşlerine gelince, insanların buna tabi olma zorunluluğu yoktur! Onlar Şeriata ters düşmemesi kaydıyla bu bilgileri benimserler."

Cemaleddin Afgani'nin söyledikleri, ulemanın üzerinde ittifak ettikleri dini esaslara tamamen uygundu. Ne var ki Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi, gizli intikam duygusunu tatmin için haktan batıl çıkardı. Cemaleddin Afgani'nin, "Peygamberliğin

bir sanat olduğu fikrini savunduğunu" söyledi. Ayrıca bunu bir şayia olarak etrafa yaydı. Bunu ispat için onun, "peygamberliğin bir sanat olduğunu" söylediğini, sanayi kollarına ilişkin konuşması içinde bunu dile getirdiğini iddia etti ve bu konuşmayı delil gösterdi. Ardından cami ve mescitlerde görev yapan vaizlere bu konuyu tenkit etmelerini söyledi.

Cemaleddin Afgani atılan bu iftiralar karşısında çok öfkelendi. Konunun ancak Şeyhülislamın mahkeme edilmesiyle çözülebileceğini söyledi. Gazetelerin bir kısmı Cemaleddin Afgani'yi, bir kısmı Şeyhülislamı tuttu. Bazı dostları susup beklemesini ve zamanın gerçekleri ileride ortaya çıkaracağını söylediler-se de, Cemaleddin Afgani mahkeme fikrinde ısrar etti. Bunun üzerine Sadrazam Âli Paşa, olayın yatışması için Cemaleddin Afgani'nin birkaç aylığına İstanbul'dan ayrılmasının doğru olacağına karar verdi. Dilerse, ileride dönebilecekti. Sadrazam Âli Paşa olup bitene üzülüyordu. Çünkü bu kavganın temelinde Âli Paşa'nın çok değer verdiği, aydın fikirli Cemaleddin Afgani'yi ilerde Şeyhülislamlığa getirme niyeti yatıyordu. Siyasi ihtiras bir kez daha dini hiçe sayıyor, üstelik Şeyhülislamlık makamına gelmiş bir kişi dini akideleri bir yana itebiliyordu. Böylece Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'nin kurnazlığı ve ihtirası Sadrazam Âli Paşa'nın çabasını boşa çıkarmış oluyordu.

Cemaleddin Afgani kendisinin geçici olarak İstanbul dışına sürülmesine, öfkeyle karışık olarak şöyle diyordu:

"Sultana bağlı bir ferdin yaptığı görev sebebiyle bir dinin kutsiyetine ilişmekten daha büyük bir hata yoktur! Kanaatim odur ki, beşeriyet iki otoriteden ayrı kalamaz. Bunlardan birisi siyasi, diğeri ise ruhi otoritedir.

Her iki otorite de özde ve kökte bir olan aynı amaca hizmet etmektedir.

Hükümdar ya da Sultanla kaim olan siyasi otorite, Şeriat taraftarlarını yönetme, kamu ve özel hakları koruma, güvenliği ve huzuru sağlama, mutlak adaleti yayma eyleminde gücünü halktan alır.

Fakat bu otorite mağrur, cahil ve azgın birinin eline verilirse, ahlakları bozuk, sayıları meçhul bir topluluk onun etrafını sarar, Sultanla diledikleri gibi oynarlar. Sonra da 'Hükümdarın isteği, devletin kanunudur!' diyerek halkı susturmaya çalışırlar.

Ümmetin böyle bir amaç için söylenen bu söze karşı koyması ve sahip olduğu bütün güçle ona karşı direnmesi gerekir. Bu konuda gerçek şudur: Tehdit altında bulunmayan, hem sözde hem eylemde hürriyeti elinden alınmamış halkın iradesi, o halkın uyulması gereken kanunudur. Her yöneticinin hizmet etmesi ve uygulaması gereken kanun budur!

Arzuların peşine düşen, fırka ve gruplara ayrılan, fertlerinin arasında egoizm ve bencillik hakim olan her halk, otorite sahibi karşısında halka ait olan şeyleri satar, onu memnun edip bir parça geçimlik sağlamak uğruna toplumun servetini tüketir.

Ruhi otorite konusunda da aynı şeyleri söyleyebiliriz. Ruhi otoriteden kastım, her dinin mensupları üzerinde kurduğu manevi nüfuzdur. Bu nüfuz, bazı durumlarda Sultanların gücünden, polisin baskısından, hakimin adaletinden daha etkili olur.

Din gerçek manada kişinin kalbinde yer ederse, o kişi üzerinde siyasi otorite olmasa bile, o zaman ruhi otorite devreye girer ve kişiyi kötü davranıştan alıkoyar.

Din, şerefli gayesi dışına çıkmadan ilerlerse, kuşkusuz siyasi otorite onu yüceltir.

Aynı şekilde siyasi otorite de asıl varoluş gayesi olan mutlak adaletin sınırları dışına çıkmadan ilerlerse, kuşkusuz ruhi otorite de onu över ve şükran duyar.

Ancak bu iki otorite kendi eksenleri ve asıl varoluş maksatları dışına çıkarlarsa, birbirlerinden nefret ederler!"

Cemaleddin Afgani'nin son sözleri bunlar oldu. Hemen İstanbul'dan ayrıldı. 1871 Martında Mısır'a ulaştı. Mısır'da uzun süreli olarak kalmaya niyetli değildi. Ancak Riyaz Paşa ile karşılaşınca paşanın çabaları onu orada kalmaya ikna etti. Hükümet kendisine aylık bağladı. Kısa sürede etrafını ilim talebeleri çevirdi. Evi adeta medreseye dönüştü. Bir daha El Ezher'e müderris

sıfatıyla gitmedi. Zamanla talebelerinin gönlünde taht kurdu. Ünü bütün Mısır'ı kapladı.

Afgani Mısır'da Mason Cemiyetine de girmiş ve bir İskoç locasında tekris edilmişti. Talebelerinin yanı sıra mason biraderleri sayesinde geniş bir çevre edinmişti. Mason locasındaki konuşmalarıyla büyük bir etki yaratmıştı.

Bir gün locada bir kardeşinin yaptığı konuşmaya şiddetle karşı çıkmıştı. Mason biraderin, "Masonluğun siyasetle bir ilgisi yoktur! Bir kardeşimizin yaptığı siyasi konuşma nedeniyle hükümetin sertleşmesinden ve locamızı cezalandırmasından korkuyorum!" diyen sözleri üzerine Cemaleddin Afgani, öfkelendi:

"Ben Mısır'da her türlü tuhaflığı ve garipliği işitip göreceğimi bekliyordum. Fakat korkunun mason localarının sütunları arasına kadar girebileceğini hiç tahayyül etmezdim.

Eğer masonluk hür kişiyi yetiştirmek için bütün imkânların bulunduğu dünya siyasetine girmez, sahip olduğu inşaat malzemelerini eskiyi yıkmak, gerçek hürriyetin, kardeşliğin ve eşitliğin direklerini yükseltmek ve zulüm köşklerini parçalamak için kullanmazsa, o zaman hür kişilerin elleri taş kırma balyozu taşımamış, kurmak istedikleri binanın bir köşesi dahi dikilmemiş olur!"

Bu sözler locadaki kardeşlerinin üzerine bir çığ gibi düştü. Bu sözler karşısında herkes bir anda buz kesti. Bu sözlerin etkisi henüz belleklerden silinmeden, Cemaleddin Afgani, bir başka gün locada yaptığı konuşmada masonluğu şöyle değerlendiriyordu:

"İnsan konuşan canlıdır! İnsan için yapılan tanımlamalar ve nitelemeler sonucunda zihninde ona özgü bir suret teşekkül etmiş olur ki bu sayede onun insan olduğu anlaşılır.

Mason topluluğuna gelince, şu ana kadar ben ne bir mason olarak kendime ait, ne de mutlak masonluğa ait suretini, ya da o topluluğa giren herkese uygun düşen özelliğini zihnimde şekillendirecek bir tarife vakıf olmadım.

Beni hür kişiler binasında çalışmaya sevk eden ilk şey, şu

önemli ve büyük ideal oldu: Hürriyet, eşitlik, kardeşlik... Amaç ise şudur: İnsanın menfaati, zulüm köşklerini yıkmak ve mutlak adalet esaslarını yükseltmek için çalışmaktan geçer!

İşte bu nedenle zihnimde masonluğun tarifi belirdi. Buna göre masonluk çalışma azmi, onur ve şeref yolunda zulmedenlere karşı direnme ve hayatı hiçe saymaktır!

Benim masonluğa yakıştırıp benimsediğim sıfat budur. Ne yazık ki masonlukta hodbinlik ve bencillik, liderlik aşkı, örgütlerin kendi arzularına göre hareket etme tavrı, tehdit, şantaj ve korkuyla karışık Doğuya uzaktan bağlılık göstermeleri gibi haller görmekteyim. Hür masonluğun asıl amacı, bu halleri ortadan kaldırmaktır. Masonluk özgürlüğü ve sevgiyi savunan ve uygulayan bir kuruluştur. Zalim hükümdar ve yöneticilerin uyguladıkları keyfi hükümleri de sıradışı olarak değerlendirerek, haricilerin bocaladıkları işlerde onlara karanlıkta olduklarını ve şiddetle ışığa ihtiyaç duyduklarını haykırmaktır!"

Cemaleddin Afgani yukarıdaki sözleri üzerine tepki gösterip İskoç locasını terk edenlere hitaben de şöyle diyordu:

"Ey kardeşlerim! İnanın ki Cemaleddin Afgani kendisinin liderlik aşkı bulunmadığını ilan ediyor ve şöyle diyor: Masonluk, bir lider için otorite ihdas edip kişisel amacına hizmet etmek veya kendine maddi ya da manevi menfaat sağlamak için çalışmaktan çok daha şerefli ve üstün bir dünya görüşüdür!

Müsaadenizle ben, her türlü rezillikten uzak, nezih bir amele mason olayım. Çünkü şahsi menfaatimi korumak gibi bir hırsım yoktur. Ama benim sebebimle masonluğun karalanmasından ve hasımlarımın beni kullanarak, masum olduğu bir konuda masonluğu itham etmelerinden endişe etmekteyim. Oysa masonluğun beni sağlıklı bir sınavdan geçirmeden fertleri arasına kabul edip basiretsizce korumuş olmaktan başka bir suçu yoktur!"

Bir mason biraderin Locadaki konuşmasında, "Muhakkak ki masonluk, kadim tarihi ve asırlarca aynı yapıyı ve gelenekleri muhafaza etmesiyle gurur duymaktadır!" demesi üzerine Afgani şunları söylüyordu:

"Doğrusu ben bu sözden daha yanlış bir söz görmüyorum. Zira masonluk bu haliyle ve bu gelenekleriyle tarihi eskilere dayanan bir cemiyet değildir. Aksine henüz beşiktedir. Eğer bu cemiyet ve üyeleri, çoğumuzun manasını ve maksadını anlamadığı birtakım rumuzların ötesine geçmeme konusunda ısrar ederse, cemiyet daha emeklemeye başlamadan beşikte boğulacaktır! Kardeşlerim, sizin masonluğunuz 'dul kadının kesesi' ve 'birader kabulünden' ibaret kalacaktır! Çünkü Locaya yeni giren biradere, bıktırıcı, yeminini bozucu ve gözünde masonluğun değerini düşürücü eski safsatalar okunmaktadır.

Sizler bugün, yöneten ile yönetilen, emreden ile boyun eğdirilen, toplanan para ve ödenen cizye arasında gidip geliyorsunuz. Bütün bu yapılanların hiçbirinde, masonluğun Doğudaki hayatına dair en ufak bir belirti yoktur!"

Cemaleddin Afgani'nin bu aykırı konuşmaları, köktenci fikirleri loca envarını uzun zamandır rahatsız ediyordu. Gelen baskılar üzerine, İskoç ritine bağlı söz konusu locadan ayrıldı. Yerine Fransız Obediyansına bağlı yeni bir loca kurdu. Bu locanın üye sayısı hızla arttı. Ulema, eşraf, seçkinler ve mütefekkirlerden oluşan üyeleriyle etkili bir loca haline geldi.

Loca üyeleri arasında görev taksimi yaptı. Mısır'daki hükümetin icraatlarını kontrol altında tutmak için biraderlerin bir kısmını Harbiye Nazırı'nı, bir kısmını Adalet Nazırı'nı, diğer bir kısmını da Maliye Nazırı'nı izlemek ve uyarmakla görevlendi. Bunların temel görevleri, nazırların yetkilerini aşmamaları, hakkaniyeti gözetmeleri ve halka karşı adaletli davranmaları hususunda uyarmaktı.

Cemaleddin Afgani, masonluğu loca dışına taşıdı. Masonları aktif siyasete sokmaya çalıştı. Görevlendirdiği grupların etkileri kısa sürede görüldü. Bunun neticesinde bazı nezaretlerde, kulüplerde ve meclislerde depremler yaşandı. Bu tepki ve hareketlenmeler, dönemin Mısır Hıdivi Tevfik Paşa'ya kadar ulaştı. Yaşanan olaylar Tevfik Paşa'yı ürküttü.

Mısır Hıdivi Tevfik Paşa, aslında masonluğa pek önem ver-

miyordu. Hatta Mısır localarının Üstad-ı Azamı olması yönündeki teklifini de kabul etmemişti. Bu gelişmeler üzerine Cemaleddin Afgani'yi acele makamına çağırttı. Cemaleddin Afgani'ye şunları söyledi:

"Ben Mısırlılar için her türlü iyiliği isterim. Ülkemi ve halkımın terakki ve refahını en üst seviyede görmek en büyük amacım. Maalesef halkın çoğunluğu tembel ve cahil olup senin verdiğin dersleri ve heyecan verici sözleri anlamaya müsait değildirler. Bu nedenle hem kendilerini hem de ülkeyi tehlikeye atmaktadırlar."

Cemaleddin Afgani, "Ülkenin yüce Hıdivinin müsaadesiyle özgürce ve samimi bir şekilde şunu itiraf etmek isterim ki: Mısır halkı içinde de diğer halklar gibi tembel ve cahil fertler vardır. Fakat âlim ve akıl sahibi kimselerden de yoksun değildir. Siz Mısır halkı ve fertlerine hangi gözle bakıyorsanız, onlar da siz devletlilerine aynı gözle bakıyorlar. Eğer bu samimi önerimi dinler, şura esasında ülke yönetimine süratle halkı ortak eder, sizin adınıza ve sizin iradenizle kanunları yapacak ve uygulayacak halk temsilcilerini ve meclislerini kurar, bir an önce seçimlerin yapılmasını emir buyurursanız, tahtınız daha çok sağlamlaşır ve saltanatınızın daha uzun ömürlü olur!" dedi.

Mısır Hıdivi Tevfik Paşa bu konuşmadan memnun kalmadı ama duygularını belli etmedi. Cemaleddin Afgani ise, Hıdivin yanından çıktıktan sonra mason localarında kurduğu planı uygulamaya koydu. Ülkenin çeşitli yerlerinde konuşmalar yaparak tembelleri harekete geçirmeye, gafilleri uyarmaya, korkakları cesura dönüştürmeye, ürkekleri azgın aslanlara çevirmeye başladı. Öğrencilerine ülkedeki Mısırlıların çiğnenen haklarını dile getiren bildiriler yayınlamasını önerdi. Milli fikir ve milli uyanışı ateşledi. Konuşmalarında şunları söylüyordu:

"Kardeşlerim! Herhangi bir ülkenin parlamentosu, o milletin kendi halkından kurulmadıkça, gerçek gücüne asla kavuşamaz! Bir ülkede temsilciler meclisinin kurulmasını bir Sultan, bir kral, bir hıdiv ya da onları güdümleyen yabancı bir güç em-

rederse, biliniz ki o parlamentonun ömrü onu kuranın iradesine bağımlı kalır.

Unutmayın ki köle halkların en büyük arzusu, yabancı boyunduruğundan ve tahakkümünden kurtulmaktır.

Pek yakında Mısır milli meclisi kurulduğunda, onun görünüş itibariyle Avrupa parlamentolarına benzediğini göreceksiniz! Şöyle ki, orada yer alacak partilerin sayısı, bir sol parti, bir de sağ parti olmak üzere en az iki olacaktır. Kesinlikle göreceksiniz ki, meclis kurulduktan sonra sol partinin hiçbir etkisi olmayacaktır. Zira meclisin en temel ilkesi, sol partinin hükümet muhalifi, sağ partinin ise hükümet destekçisi olmasını öngörmesidir!"

Cemaleddin Afgani'nin depremi Mısır'ı salladı. Sonunda Mısır Hıdivi Tevfik Paşa, İngiltere Generali Fafiani ve İngiliz Başbakanı Gladstone'un baskısı sonucu Cemaleddin Afgani ile onun takipçisi Arif Ebu Turab Efendi'nin 1879 yılında Mısır'dan çıkarılması emrini verdi. Cemaleddin Afgani'nin zorunlu göçle Mısır'dan Afganistan'a gitmesi kararı çıktı. Cemaleddin Afgani bu karar üzerine, "Aslan nereye giderse gitsin, avsız kalmaz!" dedi.

Cemaleddin Afgani seyahat hazırlığı yaparken İran Şahı Nasıruddin, kendisini İran'a davet etti. O da kabul etti. Cemaleddin Afgani Tahran'a ulaşınca, Şah onu büyük iltifatlarla karşıladı. Fazilet ve asaletine övgüler yağdırdı. Cemaleddin Afgani'yi müsteşarı yaptı. Onun görüşünü almadan hiçbir memleket meselesini çözüme kavuşturmadı. İran yöneticileri ve uleması, Cemaleddin Afgani'nin etrafında toplanıp vereceği emirleri yerine getireceklerine dair yemin ettiler. Ancak bu birliktelik giderek Şahın kalbine korku düşürdü ve ona karşı soğuk davranmaya başladı.

Bu soğukluğu hissetmesi üzerine, Cemaleddin Afgani Rusya'ya gitti. Rusya'da büyük bir ilgiyle karşılandı. Bu ilginin nedeni, Cemaleddin Afgani'nin İngiliz siyasetinden nefret etmesiydi. Rusya da İngilizleri sevmiyordu. Çar kendisine İran Şahı ile olan ayrılığın nedenini sordu.

Cemaleddin Afgani, İran Şahına şura hükümeti kurulmasını, halkın doğrudan yönetime katılmasını önerdiğini ama Şahın bu fikir nedeniyle kendisinden şüphelendiğini söyledi. Bunun üzerine Çar, "Bence Şah haklıdır! Çünkü hangi hükümdar ülkesini köylülerin, işçilerin yönetmesine razı olur?" dedi.

Afgani, "Yüce Çar, milyonlarca tebaanın hükümdarın tahtına bağlı ve onunla dost olmaları, gönlünde kin zehirlerini ve intikam ateşini gizleyen düşmanları olmasından daha hayırlıdır!" dedi.

O an Çar'ın yüzünde öfke işaretleri belirdi ve kaşlarını çattı. Cemaleddin Afgani ile sohbeti daha fazla uzatmadı. Oturduğu yerden kalkarak kendisini gelişinin aksine soğuk bir şekilde uğurladı. Ardından Çar, saray görevlilerine Cemaleddin Afgani'nin Rusya topraklarını terk etmesi emrini verdi.

Cemaleddin Afgani buradan Avrupa'ya gitti. Avrupa'yı gezdi. 1889'da Paris Fuarı'nın açılışında İran Şahı'yla karşılaştı. Şah kendisinden özür diledi.

İran Şahı Avrupa gezisinin bitiminde, Cemaleddin Afgani'nin sözlerinin etkisiyle İran'da şura esasına dayanan monarşik bir anayasa hazırlattı. Ancak hazırlanan anayasa ile kendi egemenlik sınırlarının kısıtlandığını görünce, yanında getirdiği Cemaleddin Afgani'ye sordu: "İran'da Şehinşah olan benim! Anayasaya göre sıradan bir fert olmam sizce doğru mudur?"

Cemaleddin Afgani şu şekilde karşılık verdi:

"Şah hazretleri, biliniz ki sizin tacınız, saltanatınızın azameti ve tahtınızın direkleri, meşruti düzenle eskisinden daha güçlü, daha etkili ve daha sağlam olacaktır! Memleketin çiftçileri, işçileri ve zanaatkârları mevcut yöncticilerinizden daha yararlıdır!"

Ama sadrazamın, "Şahım, Cemaleddin Afgani'nin koyduğu kanunlar ülkeye hiçbir yarar sağlamaz! Sadece Şahın otoritesini alıp tüccarlara ve çiftçilere verir!" diyerek kışkırtması üzerine Şah, Cemaleddin Afgani'ye yüz çevirdi.

Cemaleddin Afgani, İran'dan arkasında anayasa ve Meşru-

tiyet fikri bırakarak ayrıldı. Ancak Şahın anayasayı yürürlükten kaldırması üzerine İran'da ayaklanmalar baş gösterdi. Şah bunları kanlı bir şekilde bastırdı ama bir İranlı tarafından öldürülmesini önleyemedi.

Cemaleddin Afgani İran'dan sınırdışı edilmesinden sonra Londra'ya geçti. Londra'da iken, Osmanlı'nın Londra Sefiri Rüstem Paşa aracılığıyla saraydan kendisini İstanbul'a davet eden bir mektup aldı. Ama geçmişte yaşadıklarını düşünerek gitmedi. İkinci bir mektup geldi. Kararını değiştirdi. 1892 yılında İstanbul'a geldi. Onu karşılamak üzere rıhtıma Mabeyin yaveri geldi.

Yaver, "Cemaleddin Afgani hazretleri, bagajlarınız nerede?" diye sordu.

"Yanımda elbise ve kitap sandıklarından başka bagajım yoktur!"

"Tamam öyleyse, bana sandıkların yerlerini gösteriniz."

Cemaleddin Afgani, eliyle göğsünü işaret ederek, "Kitap sandıklarım burada!" sırtındaki cüppesini işaret ederek, "elbise sandığım da budur!" dedi. Mabeyin yaveri bakakaldı.

Cemaleddin Afgani doğruca Mabeyne gitti ve Sultan Abdülhamid'le görüşmeye alındı. Sultan Cemaleddin Afgani'yi samimi bir şekilde karşıladı. Hoş beşten sonra nazik bir üslupla, "Sevgili Afgani, İran Şahı'nı eleştirmekten vazgeçin ve geçmişte olanları da unutun!" dedi. Bu söz üzerine Afgani şaşırdı. Ardındaki niyeti sezinlemeye çalıştı.

İran Şahı, Cemaleddin Afgani'ye güvenmemesi konusunda Sultana gizli bir mektup göndermişti. Cemaleddin Afgani'nin elinde bir tespih vardı. Onu avucunun içinde sıkarak yüksek sesle, "Müminlerin Emiri Osmanlı Sultanı'nın işaretine uyarak şu andan itibaren ben, Şah Nasıruddin'i affettim!" dedi. Orada bulunanlar Afgani'nin bu sert üslupla konuşmasını yadırgadılar. Başmabeyincinin konuşma bitiminde dışarda, Sultan huzurunda tespihle oynamasının hoş olmadığı konusundaki uyarısı üzerine, "Yüce Sultan milyonlarca ümmetinin mukadderatıyla kendi kişi-

sel arzusuna göre oynarken itiraz eden çıkmıyor da, Cemaleddin Afgani'nin kendi tespihiyle dilediği gibi oynamaya niçin hakkı olmuyor?" dedi.

Sultan Abdülhamid, Cemaleddin Afgani'ye özel bir ilgi gösteriyordu. İstanbul'a geldiğinden beri onu her gün çağırtıyor, saatlerce konuşuyordu. Sultan Abdülhamid ona değer veriyordu. Hanefi mezhebinden oluşu, İngilizlerden nefret edişi, engin dini bilgisi, dünya siyaseti hakkındaki değerli görüşleri nedeniyle onu seviyordu.

Cemaleddin Afgani Sultana hiç çekinmeden, "Meşrutiyet ve onun üzerine oturduğu Şura Meclisi erdemli bir yönetimdir! Bu sistemi dünyada ilk uygulayan ise İslam yönetimidir!" deyince, Abdülhamid gülümsüyor ve susuyordu.

Cemaleddin Afgani Avrupa'nın tuzaklarından kurtulmanın yolunun genel bir İslami uyanışla ve Müslüman ülkelerin Halifenin bayrağı altında birleşmesiyle mümkün olacağını söyleyince, Abdülhamid'in mutluluğu binlerce kez artıyordu. Abdülhamid'in Panislamizmle yapmak istediği buydu.

Cemaleddin Afgani İstanbul ve taşradaki yönetici kadronun hainliğinden söz ederek, "Devletli Sultanım! Bana yapılan şikâyetlerden iyice bunaldım. Osmanlı'da sizden başka otorite sahibi var mıdır ki bu şikâyetler her geçen gün artıyor? Kararlılıkla ceddiniz II. Mahmud'un yolundan gidiniz! Yöneticiler arasındaki hainleri uzaklaştırınız! Zira o hainler burada vezirlerin, vilayetlerde valilerin yaptıkları tahribatı saraydan gizliyorlar. Onlar kendileri için çalışıp kendi ceplerini dolduruyorlar. Perdeyi yüzünüzden kaldırın ve halkın karşısına çıkın! Ecelin en güzel bekçi olduğuna inanın!" dedi.

Sultan derin bir nefes alarak, "Bana dedem II. Mahmud'un dönemini hatırlattınız! Ama benim çevremle onun çevresi, benim dönemimdeki Avrupa ile onun dönemindeki Avrupa'nın durumu aynı değil! Ey Cemaleddin Afgani, onun asrındaki bozukluk Yeniçeri Ocağı'yla sınırlıydı. O yeniçerileri kılıçla temizleyip daha iyileriyle değiştirdi. Benim dönemimin aksine, o dö-

nemde halkta fesatlık yoktu! Ne zaman bir nazırı bir diğeriyle değiştirsem, sonrakinin kötülükleri öncekine rahmet okutuyor!

Araf suresi 'Cehenneme giren her ümmet, kendi yoldaşına lanet eder!' der.

Nisa suresi ise, 'Sabretmekten başka çare yoktur!' demektedir.

Sevgili Afgani, söylediklerinizi inşallah tedricen yapacağım!

Cemaleddin Afgani hazretleri, daha önce size Şeyhülislamlık makamını teklif ettim. Orasını ıslah edesiniz diye... Ama mazeret beyan edip bu görevi kabul etmediniz! Teklifi kabul etmemeniz nedeniyle sizi mazur gördüm. O halde, zaman ve zemine uygun bir hızla gerekli değişimi gerçekleştirmezsem siz de beni mazur görün!" dedi.

Cemaleddin Afgani içinden, "Tilki korukların üzüm olmasını beklerken, inşallah avcının silahına kurban gitmez!" dedi.

Mithat Paşa siyasi komplolarla Abdülaziz'e, askeri darbeyle Murad'a ve zorla imzalatılan yazılı taahhütnameyle Abdülhamid'e Meşrutiyeti bir türlü ilan ettiremedi. Ama Cemaleddin Afgani onu Meşrutiyetin gerekliliğine ve hilafetin gücüne inandıran ilk kişi oldu. Bir masonun ikna edemediği Sultanı diğer bir mason ikna etti.

Cemaleddin Afgani, Sultan Abdülhamid'de Panislamist fikrin yerleşmesinin asıl mimarı oldu.

Cemaleddin Afgani İstanbul'da kaldığı süre içerisinde değişik zamanlarda Sultan Abdülhamid'le buluştu. Onunla çeşitli konularda sohbet etti. Sultan Abdülhamid'e farklı fikirlerin ışıklarını yaktı.

Cemaleddin Afgani, Sultana bir gün şöyle dedi:

"Sultanım, Batının o ünlü Doğu Sorunu, Batılı ile Doğulu arasındaki kavgadır. Bunların her biri, diğerine karşı dinden birer zırh giymiştir. Batılı Hıristiyanlığı, Doğulu İslamiyeti zırh olarak giymiş durumda.

Hıristiyanlığa tutunanlar, dini dünya için kullanıyorlar.

Dünya işlerini güzel yapıyorlar ve hayatın gereklerini yerine getiriyorlar.

İslamiyete göre hareket edenler ise dünyayı din için kullanıyorlar. Ama gerçek İslami hükümlerle amel etmediklerinden hem dinlerini hem de dünyalarını kaybediyorlar.

Hıristiyan hükümdarların kalbinde Müslümanlara karşı kin ve nefret doğuran olay, Konstantiniye'nin Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesidir. O tarihten itibaren Batılı devletler planlarını birleştirmeye, bütün çabalarını Osmanlı Devleti'yle mücadeleye, her fırsatta onu çökertmeye, Avrupa kıtasından atmaya hasrediyorlar.

Günümüzde Hıristiyan devletler sadece gücün kaynağı olan bilgi ile Müslüman devletlere karşı galip gelmekteler. Müslümanlar ise zayıflığın kaynağı olan cahillik sebebiyle mağlup olmaktalar.

Osmanlı Devleti, hakimiyetleri altına giren Hıristiyanlara din, dil ve kültür gibi ortak değerlerini koruması için güvence verdi. Onları Müslümanlaştırmadı. Bu nedenle Hıristiyan ülkeler ve Balkanlar, Osmanlı Devleti'ni parça parça yutmayı hedeflediler. Balkanlar her asırda fitne ve çalkantıların beşiği oldu.

Oysa Osmanlı Devleti Mısır'ı, Şam'ı, Halep'i, Bağdat'ı, Tunus'u ve diğer Arap ülkelerini alırken, çok az direnişle karşılaştılar. Ülkelerinde Osmanlı hakimiyetinin kabulünde, ortak din değerinin büyük payı olmuştur.

Eğer Osmanlı Devleti, bağımsızlığını ilan ettiği günden itibaren Fatih Sultan Mehmet veya Yavuz Sultan Selim zamanında öngörülen din dili olan Arapçayı devletin resmi dili kabul edip bütün güç ve gayretiyle Türkleri Araplaştırmak için çaba gösterseydi daha sağlam bir pozisyonda ve daha emin bir kale içinde olurdu. İşte o zaman Türklerin saltanatları parçalanmaz ve kimse onların egemenliğinden çıkmazdı.

Osmanlı ise tam tersini yaptı. Arapları Türkleştirmeyi düşündü. Ne akılsızca bir siyaset!

Arap dilini bilmemelerine rağmen Türklerin İslamı din ola-

rak benimsemeleri, Arapların kalbinde onlara geniş bir yer açtı.

Türkler Araplaşsa, bu iki millet arasındaki kavmiyetçilik söylemi kalksa, Türk ve Arap şeklindeki nefret ve bölünme faktörleri yok olsa, kelimenin tam anlamıyla bir Arap milleti olsalar, İslam dinindeki adalet anlayışını, üstün Arap şahsiyetlerinin ahlaki yaşantılarını ve yüce geleneklerini benimseseler, nasıl olurdu acaba?

Eğer bu mümkün olsaydı, Müslümanların yeniden saadet asrına kavuşmaları, bölük pörçük Müslüman memleketlerini Sultan Fatih, Sultan Süleyman, Sultan Selim gibi adil bir Sultanın sancağı altında toplamak zor olmayacaktı.

Ne yazık ki Arap dilini yaygınlaştırma fikrinin kabul görmemesi, Osmanlıların Avrupa içlerine ve Balkan Yarımadası'na kadar ilerlemeleri ve İstanbul'u saltanat ve hilafet başkenti yapmaları açık bir hata idi.

Çünkü müstemleke mülkü ödünç elbise gibidir. Her zaman geri alınabilir.

Söyleyin bana, devletinin başkentini, ülkesinin kalbini, kendi milletinin doğduğu topraklar dışında bir yerde kurmuş hiçbir Avrupa devleti var mıdır?

Halifeler de bu siyaseti uyguladılar. Onların hilafet merkezleri Arap memleketlerinin kalbi durumunda olan ve bütün yönlerden Araplarca kuşatılmış bulunan Medine idi. Emeviler Şam'ı, Abbasiler Bağdat'ı merkez edindiler.

Doğrudur, Konstantiniye'nin fethi, Sultan Fatih için tarihin silemeyeceği bir iftihar vesilesidir. Eğer Konstantiniye Emeviler ya da Abbasiler tarafından fethedilmiş olsaydı, hiç şüphe etmiyorum ki orasını ülkelerinin başkenti yapmayacaklardı. Aksine, fethettikleri diğer ülkelere yaptıkları gibi orasını da müstemleke yapacaklardı.

Balkan Yarımadası'na gelince, burasının Türkler tarafından fethedilmiş olması, görünürde güç ve kuvvetin varlığını gösterse bile, gerçekte devlet için bir sancı kaynağı ve kuvvetini zayıflatan bir faktör olmuştur. Zira orada siyasi çalkantılar ile fitne fü-

cur hiç eksik olmadı. Bu nedenle Balkanlarda tutunmanın garantisi yoktu. Aksine, akıl sahibi herkese göre Balkan ülkelerinin bağımsızlıkları kaçınılmazdı.

Sadrazam Âli Paşa, Balkanlardaki hastalığın devleti zayıf düşüreceğine, Osmanlı Devleti'nin bir gün güç zoruyla, telafi edilemeyecek maddi ve manevi kayıplara uğradıktan sonra Balkanları boşaltmak zorunda kalacağına inanıyordu.

Keşke Osmanlı Devleti Âli Paşa ve daha başka bilge vezirlerin görüşünü benimseseydi, ya da benim anlattığım gibi Bağdat'ı devletin başkenti ve hilafet merkezi yapsaydı.

Keşke Türkler, kendilerine insaf edip hikmetle hareket etselerdi. Araplaşıp bu topraklar üzerinde baş olsalardı ve halkını adaletle yönetselerdi. O zaman yeryüzü devletlerinden hangisi onlardan daha zengin topraklara sahip olurdu? Maalesef Türk kardeşlerimiz savaş dışındaki dünya işlerini iyi yapamadılar.

Efendim! Beni bunları Sultana söylemeye iten neden, saltanatınıza olan bağlılığımdır! Devleti ve bütün Doğu İslam ülkelerini parçalanmaktan kurtarıp hepsini aynı fikir etrafında birleştirecek tek şey, Hilafet Sancağı altında toplayıp bütünleştirmektir!"

Cemaleddin Afgani Abdülhamid'in yüz ifadesinden, söylediklerinden hoşnut kalıp kalmadığını anlamamıştı. Sultan Abdülhamid duygularını belli eden biri değildi. Cemaleddin Afgani, Sultanın içinde estirdiği fırtınaları fark edemedi. Sultan Abdülhamid hazır tütünden bir sigara sardı. Ardı ardına birkaç nefes çekti. Sonra şöyle dedi:

"Cemaleddin Afgani, atı alan çoktan Üsküdar'ı çoktan geçti! Şimdi söyler misin bana, bütün bu fikirlerinle sen Sultana ne bıraktın? Osmanlı tahtına ne bıraktın?"

"Yüce Sultanım! Vakit henüz geçmiş değil! Hilafet Sancağını elinize alınız! Bütün o Müslüman hükümdarların mülkü size kalacaktır! Osmanlı tahtına, Mısır tahtı dışında on kat büyüklüğünde İslam mülkü katılacaktır!"

"Sevgili dostum Afgani, sözlerinizde haklısınız. Ama ölü-

lerle birlikte bulunan ölü, dirilerle yaşayan ölüden daha hayırlıdır!". Abdülhamid Osmanlı Devleti'ne kader yazmanın Sultanın işi değil, Tanrı'nın işi olduğunu söylemek istedi. Ama söyleyemedi.

Cemaleddin Afgani'nin Meşrutiyet düzeni ve Anayasanın ilanı konusunda ne derece etkili olduğu bilinmez, ama Panislamist düşünceleriyle Abdülhamid'i etkilediği açıktı. Sultan Abdülhamid'in böyle bir yol göstericiye ihtiyacı vardı. Çünkü zaman o zamandı. Abdülhamid arzuladığı gücü ve desteği, Hilafet bayrağı altında İslam ülkelerinde aramaya karar verdi.

Cemaleddin Afgani bekâr yaşadı ve hayatı boyunca hiçbir kadınla birlikte olmadı. Sultan Abdülhamid bir gün Cemaleddin Afgani'ye haber göndererek güzel bir cariyeyle evlendireceğini söyledi. Cemaleddin Afgani bu teklifi getiren kişiye red cevabını verdi. Haberi getiren kişi telaşlanarak, "Sayın Afgani, Sultanın emrine hayır diyerek ona karşı geldiğinin farkında mısın?" diye sordu.

Cemaleddin Afgani, "Benim varlığım, babamın bana karşı işlediği bir cinayettir! Ben evliliğin gerektirdiği mesuliyet kavramının kapsamını bilmem! Ben evlenip zalim olmaktansa bekâr kalıp adaletli olmayı tercih ederim!" dedi.

"Peki, Sultan bu konuda ısrarcı olursa, ben ne diyeyim?"

"Kendisine şunu iletin ki eğer bu konuda ısrar ederse, bilsin ki tenasül uzvumu keseceğim "

Cemaleddin Afgani İstanbul'da dört yıl kaldı. 9 Mart 1897'de vefat etti. Maçka'da bir kabristana defnedildi.

Bilgelik, erdemden daha büyük ödüldür!

KISIM: VII

Mehmet Şevki Paşa, Arnavutköy'deki yalısından çıkmış, Babıâli'den eski arkadaşlarıyla buluşmak üzere Beyoğlu'na gidiyordu. Bu toplantı da diğerlerinden farksızdı. Emekli olup köşesine çekildikten sonra Babıâli'de değişik görevlerde bulunmuş ve kendisi gibi emekliye ayrılmış arkadaşlarıyla ayda bir bulaşmayı âdet edinmişti. Bu toplantılarda geçmişi, eski hatıraları, görev yaparken yaşadıkları sıkıntıları, yarı neşeli yarı öfkeli şekilde konuşuyorlardı. Ne geçmişten ne de bugünden kopabiliyorlardı. Yaşadıkları ve gördükleri, onlarda ayrı ayrı deneyim ve unutulmaz anılar bırakmıştı. Ömürlerinin son günleri Tanzimat'ın kargaşası içerisinde geçmiş, istemeye istemeye emekliye ayrılmışlardı. Tanzimat'ın ihtiraslı paşaları vakit geçirmeden Babıâli'nin eski paşalarından görevi devralmışlardı. Eski paşalar tıpkı bir kâğıt gibi buruşturulup bir köşeye atılmışlardı. Osmanlı'daki bu tür değişiklikleri bildikleri için küplerini doldurmayı unutmamışlar, yaşlı günlerine rahat ve huzur içinde girmişlerdi.

Mehmet Şevki Paşa, Pera Palas'ın görkemli salonunun sakin bir köşesinde arkadaşlarını kendisini bekler buldu. Geç kalmasının haklı nedeni vardı. İçlerinde en uzak yerden gelen kendisiydi. Diğer paşalar Beyoğlu'nun canlanışını daha başındayken sezinlemişler ve civardan kendilerine uygun mülkler satın almışlardı. Mehmet Şevki Paşa ise sakinliği ve huzuru sevdiği için sessiz Arnavutköy sahilini seçmişti.

Mehmet Şevki Paşa'nın geçmişte Âli Paşa ile bitmek bilmeyen kavgası ve Tanzimat'a karşı tepkisi, onu böyle sessiz sedasız bir köşeye itivermişti. Eski kavgalar sona ermiş, fırtınalar durulmuştu. Artık dengelerin Sultanı Abdülhamid başa geçmiş, ye-

şil ağaçların arasındaki Yıldız Sarayı'na gamlı baykuş gibi tünemişti. Paşalar da kendi köşesine çekilmişti. Sorun yaratmayan kişi, Abdülhamid'in en makbul saydığı kişiydi.

Mehmet Şevki Paşa masadaki arkadaşlarıyla selamlaştı. Masada oturanlar arasında Kadılıktan emekli Ali Zülküf Paşa, eski Şehremini yardımcısı Halit Sıtkı Paşa, Şeyhülislam yardımcısı Sadullah Paşa, eski medrese hocası Lütfü Efendi ile Manastır'daki Üçüncü Ordu'dan emekli Sait Paşa bulunuyordu. Sait Paşa alaydan yetişmiş bir subaydı.

Mehmet Şevki Paşa tek tek hatır sordu. Görüşmedikleri bir aylık süre içerisinde başlarından geçenleri anlattılar. Yaşadıkları için Tanrı'ya şükrettiler. Hoşbeşten sonra, alışık oldukları üzere günlük olaylar üzerine koyu bir sohbete başladılar.

Ali Zülküf Paşa Mehmet Şevki Paşa'yı tahrik etmek için, "Mehmet Şevki Paşa! Sizin Tanzimatçılar, Yeni Osmanlıcılar ve darbeci Mithat Paşacılar, 'Anayasa! Anayasa!' diye çırpınıp durdular ama ne yazık ki, tahtından ettikleri horoz dövüşçüsü Abdülaziz'e de, kendi elleriyle tahta geçirdikleri Sultan V. Murad'a da Anayasayı ilan ettiremediler. Şimdi gözlerini Abdülhamid'e dikmiş bekliyorlar. Sizin Yeni Osmanlılarda da hiç iş yokmuş!" dedi.

Mehmet Şevki Paşa öfkesini yenmeye çalışarak, "Siz Murad'ı Sultan mı sanıyorsunuz? O darbeci Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın gölgesinden başka bir şey değildi. Tıpkı Abdülaziz'in Âli Paşa'nın gölgesi olduğu gibi. Yeni Sultan Abdülhamid, tahtının etrafında dolaşan tehlikeli gölgeleri birer birer kenara itiyor. Abdülhamid Osmanlı Sultanına eski itibarını geri getirmenin yollarını arıyor. Tanzimat paşaları gerçek Sultana tahammül edemediler. Herkes Sultan olma sevdasına düştü. Abdülhamid şimdilerde gölge Sultandan gerçek bir Sultan yaratmakla meşgul!" dedi.

Lütfü Efendi, "Ali Zülküf Paşa, siz kadılıktan emeklisiniz ve çok iyi bilirsiniz... Tanzimat yaptığı adalet reformuyla şeri kuralları, Kadıların kollarını ve Sultanın yetkilerini budadı. Bürok-

rasi Sultanın yerini aldı. Tanzimat reformları Müslüman halka ne yarar sağladı, söyler misiniz? Azınlıklar palazlandı, Müslümanlar ikinci sınıf vatandaş yapıldı.

Tanzimat'a ilk tepki, Nakşibendi şeyhinin teşvikiyle düzenlenen 1859 tarihli Kuleli Olayı'ndan geldi. Sadrazam Âli Paşa, bu olayı Batılı devletlerden gizlemek için elinden geleni yaptı. Bu olaya katılanlar Sultan Abdülmecid'i bir darbeyle indirip yerine Abdülaziz'i getirmeyi amaçladıklarını söylediler. Ama asıl gerçek, Kuleli Olayı Tanzimat'a bir tepkiydi. Şeriatı yeniden geri getirme eyleminden başka bir şey değildi," dedi.

Halit Sıtkı Paşa, "Ne yazık ki Kuleli Olayı Tanzimatçılarla Şeriatçıların sahip çıktığı ama gerçek yüzü aydınlanamayan karanlık bir olay olarak kaldı," dedi.

Lütfü Efendi, "Kuleli Olayı'na katılanları iyi araştırmak lazım. Onların amaçları, şimdilerde moda olan ulusçuluk değil, Osmanlı birliğini kurmaktı. Onlar Anayasal rejim peşinde değillerdi. Osmanlı geleneğinin sürdürülmesini, Şeriatçı meşveret usulünün konulmasını, iyi bir Sultanla namuslu bir hükümet istiyorlardı. Ancak bu olayla birlikte askerin siyasete karışmaya başladığını unutmamak gerekir!" dedi.

Sadullah Paşa, "Paşalar, bence Tanzimat'a en açık tepki, 1865'teki İttifak-ı Hamiyet adlı cemiyetin tepkisidir! Burada ne ordu, ne de saray mensupları vardı. Bu cemiyeti örgütleyenler genç medreselilerdi. Tek amaçları Tanzimat'ın diktatörü Âli Paşa'yı öldürüp yerine Mahmut Nedim Paşa'yı getirmekti. Bu eylem Sultan istibdadını kaldırıp paşaların istibdadını kuran Tanzimat'a tepkiydi. Kapalıçarşı bekçisinin oğlu Âli Paşa, sadrazam koltuğuna Tanrı tarafından oturtulduğuna inandığı için korkusuz ve pervasızdı. Tanzimat bir bürokrasi despotizmidir! Islahat Fermanı, Osmanlı'nın Millet-i hâkime'si olan Müslümanların elinden bu imtiyazı alarak azınlıklara verdi. Tanzimat sözde din farkı gözetmeyen, yapay bir Osmanlı vatandaşlığı yarattı. Eskiden Osmanlı'nın üstün vatandaşlarını Müslümanlık belirlerdi. Şimdilerde Tanzimat yasaları belirliyor. Bugün gayrimüslimlerin Os-

manlı'da geldiği nokta, Müslüman halkın katbekat üstündedir!" dedi.

Lütfü Efendi araya girerek, "Sadullah Paşa çok haklı!" dedi. "Başlangıçta Tanzimat'ı alkışlayan Yeni Osmanlıların geldiği noktaya bir bakın! Tanzimatçıların, Şeriatın alanını daraltan uygulamalarını gördükçe Yeni Osmanlılar Tanzimat'ı eleştirir oldular. Meclis için İslam fıkhını, tükenmez ve ihmal edilemez bir kaynak olarak görmeye başladılar. Onlar da gördüler ki Tanzimat'ın, Lale Devri'nden pek farkı yokmuş. Batının gösterişli yönleri, Osmanlı halkını memnun edememiştir. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Müslüman halka yeni bir anayasa vermemesine karşın, 1856 Islahat Fermanı gayrimüslimlere anayasal yolu açmıştır. Tanzimat Osmanlı'da tam bir bürokrasi devleti oluşturmuştur!"

Mehmet Şevki Paşa, "Tanzimat'ın mali reformları da işe yaramadı. Devlet hazinesinin gelirleri artacağı yerde düştü. Devleti mali sıkıntı içinc soktu ve hızla borçlanmaya itti. Taşrada miri toprak düzeni bozuldu. Bu topraklar, II. Mahmud döneminde sindirilmiş olan ayan ve taşra eşrafının özel mülkiyetine dönüştürüldüler.

Tanzimat Fermanı azınlıklara yeni özgürlükler tanıyarak Rumeli'deki halklar arasında milli ve siyasi ayaklanmaların tohumlarını attı. Balkanlarda milli uyanış devri başladı. Anadolu'da ise ayan ve eşraf, halkı Tanzimat'a karşı mukavemete zorladılar. Ayan ve Eşraf gelenekçiliği merkezi bürokratlara karşı örgütlediler.

Paşalar! Tanzimat Osmanlı'da yabancı milliyetçiliğini ve taşra muhafazakârlığını körüklemiştir!" dedi.

Halit Sıtkı Paşa, "Tanzimat Fermanı'yla birlikte, Şeriatçı-laik, ulusçu-Osmanlıcı, merkeziyetçi-adem-i merkeziyetçi karşıt görüşlerin yolları ayrılmaya başladı. Osmanlı halkı Tanzimat reformlarından mucizeler bekliyordu. Ama görüyoruz ki beklenen umutlar bir bir sönüyor. Osmanlı Devleti yabancı elçilerin işlerine karışmaları, itip kakmaları yüzünden, itibarsız ve bağımlı bir

devlet haline geliyor, her geçen gün onurunu yitiriyor.

Osmanlı'daki gayrimüslimler zenginleşip Batılı birer zengin haline gelirken, Müslüman ticaret erbabı Batı ile imzalanan Baltalimanı gibi ticari anlaşmalarla piyasadan bir bir siliniyor. Gayrimüslim burjuvazi, sanki bu ülkenin vatandaşı değilmiş gibi davranıyor. Gayrimüslimler sermayesini Batıya aktarıyor. Daha doğrusu kaçırıyor!" dedi.

Sadullah Paşa, "Osmanlı esnafı ve halkı, Batı ve onun işbirlikçisi gayrimüslim burjuvazi ile birlikte sömürülüp yoksullaşırken, Dersaadet'teki yönetici tabakası servetine servet katıyor. Tanzimat paşaları refah içinde yaşıyorlar. Padişah Abdülmecid halk ile alay edercesine, Batı'dan aldığı borç parayla kendisine yeni bir saray yaptırıyordu. Sultan Abdülaziz'in borç parayla yenilediği donaması Haliç'te çürüyor. Kısacası dostlarım, Osmanlı, camii önünde dileniyor, saray önünde dağıtıyor!" dedi.

Lütfü Efendi, "Osmanlı egemenliği merkezileşmiş bürokratik güce dayanıyor. Ama Abdülhamid bu gücü yakında dağıtır!" dedi.

Mehmet Şevki Paşa, "Osmanlı'da toprak mülkiyeti, sermaye birikimi, ulus bilinci, sınıf gelişmesi gibi ulusal ekonomiyi yaratan unsurlar olmadığı için, devlet Avrupa desteği olmadan ayakta duramayan gölge egemenlik haline geldi. Yahudi ve Hıristiyan tüccarların oluşturduğu ekonomik dayanışma, Osmanlı ekonomisinin dışında gelişiyor. Faizci sarrafın, Batılı bankacının, azınlık tüccarının çıkarı Osmanlı egemenliğinde değil, ekonomik koşulların Batılı devletler lehine gevşetilmesinde yatıyor.

Bu nedenle Osmanlı'daki kavga, göründüğü gibi Şeriatçılık ile anayasalcılık arasındaki kavgada gizli değil! Bu kavga Batının dayattığı suni bir kavga. Osmanlı'nın gerçek kurtuluşu ekonomik kavgada gizli. Ama Osmanlı'nın kendine özgü bir ekonomik savaşı yok! Planı, programı ve ekonomik reformu yok!" dedi.

Halit Sıtkı Paşa, "Haklısınız!" dedi. "Osmanlı'daki anayasal kavga, tıpkı kayıkçı kavgası gibi. Eylemde anayasacı Mithat Paşa ile düşüncede anayasacı Yeni Osmanlılar bile ortak bir noktada

buluşamadılar. Bizim anayasacılar İslamcı, Osmanlıcı ve Batıcı bir düşünce karmaşasının içinde yok olup gittiler. Bu kargaşada yönlerini kaybettiler. Bu nedenle merkezdeki gölge egemenliğin direklerini yıkamadılar. Sultan Abdülhamid bu karmaşadan yararlanarak uzun bir saltanat sürecekmiş gibi geliyor bana."

Ali Zülkûf Paşa, "Tanzimat, Batılı laik bir düzenin temellerini atmaya çalışsa da bir şeyi unuttu! Osmanlı devlet yapısının ayaklarından biri Şeriata dayalıdır, devletin dini İslam olduğu için, Batılı laik düzenin bu sistemde oturması mümkün değildir! Yedi yüz yıllık dine dayalı Osmanlı geleneğini yüz yıllık Batı geleneği ile yıkamazsınız!

Baskı ve zulümle tarikatları yer altına, şeri kuralları evlerin içine itebilirsiniz. Ama Şeriat İslami ruhun eyleme dönüştürülmesidir! Eylemi yok edebilirsiniz ama ruhu yok edemezsiniz!

Sultan Abdülhamid Panislamcılığı, Batının acımasız emperyalist dünyası karşısında direnen İslam dünyasının yeni bir çocuğu olarak kucağına aldı. Panislamcılık çağımızın yeni gelişen Osmanlı ideolojisidir! O ideolojiyi besleyen, protestocu ve eylemci Nakşibendiliktir!

Nakşibendilik Kafkaslarda, Hindistan'da şekillendi, İran ve Uzakdoğu'ya yayıldı. Şimdi İmparatorluğun temel ideolojisi olmaya başladı. Panislamizm yeni bir dünya görüşü ve idcolojik İslami savaşın kuramıdır!" dedi.

Lütfü Efendi araya girerek, "Abdülhamid, Tanzimat'ın Batı yanlısı anlayışıyla yeni bir İslami model getirmeye çalışan Nakşi anlayışı arasında, orta noktada buldu kendisini," dedi. "Abdülhamid küllenmeye yüz tutmuş İslamiyete yeni bir canlılık, yeni bir anlayış getirmeye çalışıyor. Abdülhamid İslamlığı gerek kendi ülkesindeki tebaasını birleştirmeye yönelik bir bayrak, gerekse ülke dışındaki Müslümanlar için Batı emperyalizmine karşı koyma aracı olarak görmeye başladı. Batının misyonerler aracılığıyla kendi dinini yayma girişimleri varsa, Abdülhamid de Orta Asya, Kuzey Afrika ve Uzakdoğu'da aynı politikayı İslami ajanlar yoluyla sürdürüyor. Bitlis Nakşiliğin en

önemli merkezi haline geliyor. Bu İslami politikaları emperyalizmin gittikçe artan ekonomik baskılarına karşı kendi özel silahı olarak kullanıyor."

Sadullah Paşa, "Nasıl ki Yeni Osmanlılar Batı düşüncesi ile İslam düşüncesinin arasında sıkışıp kaldılarsa, bu günlerde Abdülhamid'e muhalefet bayrağını açan Jöntürkler de aynı ikilemi yaşıyorlar. Jöntürkler bir yandan İslamın Osmanlılar arasında ne kadar derin bir şekilde yerleştiğini görüyorlar, diğer yandan Batı hayranlığı ile pek iyi bilmedikleri bazı kurumları Osmanlı'ya taşımaya çalışıyorlar. Jöntürkler iki cami arasında kalmış beynamaz gibiler.

Dostlarım! Ben, alınacaksa Batının teknolojisi alınsın ancak dinimiz, kültürümüz ile geleneklerimiz korunsun istiyorum! Şu Japonya'ya bir bakın! Adamlar bir yandan kendi kültürlerini korurken, Batının sadece harp teknolojisini alıyorlar. Batının fikirleri arasında bocalayıp duran Jöntürkler söylediğim bu noktaya eninde sonunda geleceklerdir!" dedi.

Ali Zülküf Paşa, "Ben Sadullah Paşa'ya katılıyorum! Jöntürkler Avrupa'da kendi aralarında didişe dursunlar, ülke içerisinde İslamcı-yenilikçi tezi destekleyen dergiler ortalıkta serbestçe dolaşmaya başladılar. Bu konudaki dini dergilerden *Sırat-ı Müstakim* ile *Sebilür-Reşat*'da ilginç yazılar görüyoruz. Bu dergiler fikir birliği etmişçesine 'Kuran bütün zamanlar için konmuş, değişmez bir anayasadır! Başka bir anayasaya gerek yok!' diyorlar. Yeni Osmanlı Namık Kemal ile Ali Süavi'nin ısrarla savunduğu meşveret meclisinin yeniden kurulmasını istiyorlar. Ne kadar ilginçtir ki Abdülhamid anayasacı Jöntürk dergilerini yasaklarken İslamcı dergilere göz yumuyor!" dedi.

Uzun zamandır suskun kalan Mehmet Şevki Paşa, "Paşalar, bir şeyi unutuyorsunuz!" diyerek araya girdi. "Her ne kadar meşveret meclisi parlamentolu rejimlere muhalif değilmiş gibi görünse de, buradaki en kritik nokta, meşveret meclisinin bu dünyada kanun koyucu olamayışıdır! İslama göre tek kanun koyucu Tanrı'dır! İslami parlamento Batıdaki gibi çeşitli sınıfların tem-

sil edildiği bir meclis değil, İslam bilginlerinin oluşturduğu bir danışma organıdır!

İslamiyet, Jöntürk yazarların söylediğinin aksine, milliyetçiliği kabul etmez! İslamcılar Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısını korumak isterler. Ulusçuluğu değil ümmetçiliği savunurlar. Bu nedenle Jöntürklerle İslamcılığı savunanlar ileride ister istemez karşı karşıya geleceklerdir.

Öte yandan, başta Abdülhamid olmak üzere Yenilikçi İslamcılar, Nakşi İslama toplum pekiştiricisi olarak bakmaya başladılar. Nakşi İslam bir inanç sorunu olmanın ötesinde, adeta bir ulusal dayanışma ve kimlik rolü oynamaya başladı.

Benim dikkatimi çeken bir başka konu var. Sebil-ür Reşatçılar, X. yüzyıldan beri kapalı olan içtihat kapısının açılmasını istiyorlar. İstanbul ve büyük şehirlerde kendi kamuoyunu oluşturuyorlar. Peki, taşra ne olacak?"

Halit Sıtkı Paşa, "Mehmet Şevki Paşa, hiç üzülmeyiniz! Taşradaki bu boşluğu, büyük şehirlerden ters yüz edilip gönderilen ve kendine yeni bir dünya arayan ulema kesimi dolduracaktır! Ulemanın koltuk altından çıkmayan softalar dolduracaktır! Tarikat şeyhleri dolduracaktır! Böylece büyük şehirler reformist İslamcıların, taşra ise bunlara kızgın ulema, şeyh ve tarikatların olacaktır!

Duyduğuma göre, ulema yeni bir oluşumun içindeymiş. İttihad-ı Muhammediye adı altında yeni birlik ya da fırka oluşturmak istiyorlarmış. Buradan da görülüyor ki, Osmanlı'da yeni bir kavga alanı oluşuyor," dedi.

Lütfü Efendi, "Bana göre bu tür savaşlardan zaferle çıkan tek bir fırka vardır, o da Hazreti Muhammed'i önder sayan halk fırkasıdır! Halk İslamlığını ilke edinmiş her fırka, Osmanlı'da iktidar olur. Halk seçkinleri sevmez! Bu ister bilim adamı, ister din adamı olsun! Halk her zaman kendinden olana yakın durur!" dedi.

Paşalar konuşa konuşa yorulmuşlardı. Osmanlı'da yönetenler değil, kaybedenler gerçek teşhisi koyarlardı. Kaybeden paşa-

larınki de öyle oldu. Kısa süreli bir iki kopuk konuşmadan sonra dağılmaya karar verdiler. Birer birer vedalaşıp ayrıldılar.

En geriye Mehmet Şevki Paşa kalmıştı. Acele etmeden bir süre daha oturdu. Çünkü evde bekleyeni yoktu. Eşini bir yıl önce kaybetmiş, çocuk ve torunlarını da dört bir yana dağıtmıştı.

Arnavutköy'deki konağında, emektarı yaşlı bir kalfayla yaşıyordu. Yaşlı kadın bütün işlerini görüyordu. Bu toplantılar Mehmet Şevki Paşa için ayrı bir huzur ve mutluluk kaynağı oluyordu. Yalnızlığını yeniyor, eski dostlarıyla geçmişi yâd ederek biraz olsun teselli buluyordu. Arkadaşları gittikten sonra etrafına, yeni bir tanıdık yüz bulabilir miyim diye şöyle bir bakındı ama nafile!

Canı gitmek istemiyordu. Zaman kazanmak için kendine okkalı bir kahve söyledi. Sıhhatine iyi gelmemesine rağmen sırf birilerini görürüm diye söz konusu kahveyi içmekte ısrarlı davrandı.

Bütün beklentisine rağmen sonunda kahvesi de bitmişti. Ama ortalıkta tanıdık tek bir yüz bile yoktu. Kehribar saplı bastonuna tutunarak ayağa kalktı. Genç bir garson paltosunu giymesine yardım etti. Garsonun yüzüne, memnunluğunu ifade eden mutlu bir yüzle baktı. Bastonuna dayanarak Pera Palas'tan dışarı çıktı. Dışarıda hüzünlü bir yağmur yağıyordu. Gelirken günlük güneşlik olan İstanbul'u kasvetli bir hava kaplamıştı. Yağmur sanki hiç dinmeyecekmiş gibi yağıyordu. Havanın kasvetini, yağmurun hüznünü görünce içi cız etti. İçini anlamsız bir yalnızlık duygusu kapladı. Ağlamaklı oldu ama ağlayamadı. Arkadaşlarıyla yaptığı sohbet sonrası ruhuna doldurduğu huzur taşları bir bir yuvarlandı. Ruhu da bu taşların peşi sıra sürüklenip gitti.

Etrafına şöyle bir bakındı. Çevrede tek bir vasıta yoktu. Ara sokaktan bir arabacı koşarak geldi. Araba isteyip istemediğini sordu. Mehmet Şevki Paşa, "Daha ne bekliyorsun? Hemen koş getir arabayı!" dedi. Biraz sonra fayton geldi. Faytona bindi. Gideceği yeri söyledi. Arabacı sert bir şekilde atları kamçıladı. Fayton, amavutkaldırımlarında garip sesler çıkararak ilerliyor-

du. Ancak fayton Gümüşsuyu'ndan Beşiktaş'a inen yola sapmadı. Mehmet Şevki Paşa içinden herhalde bir bildiği vardır diye düşündü. Şişli'ye geldiklerinde fayton yine Beşiktaş'a dönmedi.

Bu kez meraklanıp seslendi:

"Evlat, yanlış gidiyoruz galiba. Ben size Arnavutköy'e gideceğimi söylemiştim!"

Arabacı arkasına bakmadan, "Telaşlanmanıza gerek yok Paşam! Ben İstanbul'u avuç içi gibi bilirim. Girmediğim delik, çıkmadığım kule kalmadı. Yağış nedeniyle aşağıları sel basmıştır. Beşiktaş ile Dolmabahçe'de sokaklar su altındadır. Ihlamur Deresi taşmıştır şimdi. Ben sizi en uygun yerden götürürüm! Meraklanmayınız!" dedi.

Paşa arabacının sert ifadesinden ürktü ve sustu. İçinden, "Böyle bir havada araba bulduğuma şükretmeliyim. Arabacı da çok sert birine benziyor. Arnavut mudur nedir?" diye söylendi.

Mecidiyeköy'e geldiklerinde şehir bitmişti. Arabacının Yıldız Yokuşu'ndan aşağı götüreceğini düşündü. Ama araba Yıldız'a dönen sapağı da geçip Maslak yönüne dönünce bu kez öfkeyle, "Arabacı, ben sana Arnavutköy diyorum, sen Maslak'a gidiyorsun! Sağır mısın be adam! Beni duymuyor musun? Çabuk arabanın önünü çevir!" dedi.

Arabacı, "Öfkelenme be beybaba! Şunun şurasında ufak bir gezinti yapıyoruz. Üstelik bu gezinti ücretsiz. Ayrıca sen bu yerlere gelmeyeli yıllar oldu. Sanırım buraları özlemişsindir. Sonunda o çok istediğin yere nasıl olsa gideceksin. Ben seni tez elden götüreceğim. Yeter ki sabırlı ol! Şimdi ben sana geçmişin anıları içinde ufak bir gezinti yaptıracağım! Göreceksin, çok mutlu olacaksın. Geçmişin pisliklerini, acılarını bir çırpıda atıp huzur bulacaksın!" dedi.

Mehmet Şevki Paşa, "Arabacı, neler saçmalıyorsun? Söylediğin bu zırvalar da ne böyle?" diye sordu.

"Söylediklerim hiç de zırva şeyler değil! Ben size geçmişin küçük bir anısını hatırlatmaya çalışıyorum. Yıllardır unutmaya çalıştığınız kirli bir günden bahsediyorum. Hani Osmanlı'nın İs-

tanbul'u kana buladığı, kan ve cesetlere sineklerin üşüşüp gündüzün geceye döndüğü, Marmara Denizi'nde binlerce cansız insan bedeninin yüzdüğü o meşum günden bahsediyorum! Şeyhülislam, Yeniçeri Ağası ve Sadrazamın ortak kararı ile Osmanlı'daki halkın sözcüsü olanların sesinin kısıldığı, kanlı yeniçeri kıyımının yapıldığı günden bahsediyorum!"

Mehmet Şevki Paşa ürkerek, "Arabacı evladım, bütün bunların benimle ne alakası var? Bunlar geçmişte yaşandı ve kaldı," dedi.

Arabacı geriye bakmadan konuşmasına devam ediyordu:

"Mehmet Şevki Paşa, sen de çok iyi biliyorsun ki, o kanlı günle yakın alakan var! Eğer unuttuysan hatırlatayım. Ne de olsa yaşlısın. Benim kadar hafızan güçlü olmayabilir. Söyleyeceğim o anı mutlaka hatırlayacaksın! Hani adına Vakay-ı Hayriye denilen ama aslında Vakay-ı Şerriye olan, Osmanlı'nın o kanlı kıyımını nasıl unutursun?"

"Anlıyorum da evladım! Ama benim bu kıyımla ne ilgim var?"

"Kıyımlar çeşit çeşittir. Kitlcler halinde ya da bireysel olur! Sen kitlesel kıyımı arabandan zevkle izlerken, bireysel kıyımın hazırlığını yapıyordun! Paşa! Senin askerlerin yeniçeri olan civanmert babama kıyarken, sen anneme bu kıyımı seyrettirip haz alıyordun. Kucağında küçücük bir çocukla dayanılmaz acıyı seyrettiriyordun. Bir kadının gözleri önünde, onun sevdiği adamı öldürtüyordun! Bu kadar acı bile sana yetmiyordu. Bu kanlı cinayet sana yetmiyordu. O çocuklu anneyi, o zavallı kadını kendi ellerinle öldürmekten çekinmedin! Paşa, o zavallı kadını öldürdüğün Maslak'taki bostan tarlasının tam ortasındayız!" dedi.

Mehmet Şevki Paşa, iliklerine kadar titredi: "Sen kimsin be adam? Bütün bunları nerden biliyorsun?"

"Ben Şeytanın celladıyım! Sen ise kendinin celladısın! Tanrı, yeniçeriler kıyılırken suskun kalmış olabilir! Ama Şeytan böyle günleri unutmaz! İnsanoğlunun öcünü Tanrı almazsa mutlaka Şeytan alır!"

Arabacı faytonu durdurdu. Mehmet Şevki Paşa'ya arabadan inmesini söyledi. Mehmet Şevki Paşa korka korka indi. İleriye doğru birkaç adım attıktan sonra durdu. Yalvaran gözlerle arabacıya baktı. Boğuk bir sesle, "Affedemez misin beni?" diye sordu.

"Affedemem paşa! Benim üzerimde sadece yeniçeri babamın değil Çerkez anamın da vebali var! Seni Tanrı affetse bile Şeytan hiç affetmez! Benim kim olduğuma gelince... Ben annemi öldürdükten sonra, Beşiktaş'ta Sinan Paşa Cami'sinin avlusuna bıraktığın yetim çocuğum! Şimdi ne babam ne de anam var! O yetim çocuğu Şeytan besledi. Ben onun kini ve öfkesi ile büyüdüm!

Paşa! Şu yeryüzünde benim umutla beklediğim tek bayramım bu gündür!"

Cebinden çıkardığı silahı Mehmet Şevki Paşa'ya doğrulttu.

"Bu kurşun yalnızca katlettiğin anam ve babam için değil, aynı zamanda kıyıma uğrattığınız tüm yeniçeri halkı için!" dedi ve silahını ateşledi. Mehmet Şevki Paşa, alnına isabet eden tek kurşunla cansız yere serildi.

Arabacı faytonu Yıldız Yokuşu'nun başında ağaçlık bir alana bıraktıktan sonra, yağmur altında yokuştan aşağı, Beşiktaş'a doğru yürüdü. Gözlerinden akan yaşlar yağmur tanelerinden daha sıcak ve iriydi.

Sinan Paşa Camii'nin avlusuna girdi. Elini yüzünü yıkadı. Sonra silahını Beşiktaş'taki iskeleden denize fırlattı. Kendi kendine söylendi:

"Görevini layıkıyla yaptın Saffet Yusuf!"

Gururlu ve mutlu bir şekilde yürüyüp gözden kayboldu.

Şeytan olmasaydı, Tanrı olmazdı.

Şeytanın boşluğunu Tanrı, Tanrı'nın boşluğunu da Şeytan doldurur.

KISIM: VIII

Ayaşlı Hüseyin Avni'nin oğlu Fatih Rıfat, bir hafta önce gizlice geldiği Paris'te serseri mayın gibi dolaşıyordu. Sergüzeşt ruhu onu Paris'e çekmişti. Ne Ayaş, ne Anadolu, ne de İstanbul onu mutlu edebilmişti. Ruhuna yanıt verecek duyguları yakalayamamıştı. Bu yüzden özgürlüğün simgesi, aşkın merkezi, eğlencenin cenneti olan Paris büyülü ışıklarıyla onu çekmişti.

İstanbul'da bir Ermeni sarrafın kızıyla yaşadığı tutkulu aşk ve kızın eğitim için Paris'e gelişi, ona İstanbul'dan kaçma fırsatı vermişti. Fatih Rıfat onun peşi sıra gitmişti. Kızın aracılığıyla babasının arkadaşına ait bir gemide yer bulmuş, tek kuruş ödemeden Paris'e ulaşmıştı.

Gerçekte durum farklıydı. Fatih Rıfat, Abdülaziz'in darbe ekibinde yer alması nedeniyle, Sultan Abdülhamid tarafından başlatılan Yıldız soruşturmasına bulaşmak istememişti. Çareyi kaçmakta bulmuştu. Sevgilisinin Paris'e gidişi ona bu fırsatı vermişti.

Fatih Rıfat, Paris'e geldiğinde sevgilisini bulamadı. Gittiği adreste uzun süreli bir seyahate çıktığını söylediler. Fatih Rıfat bu seyahat masalına inanmadı. Ermeni kızı Arin seyahate değil Ermeni Hınçak Komitesi'nin kongresine katılmak için Tiflis'e gitmişti. Paris eğitiminin merkezi ise Tiflis de komitacılığının merkezi idi.

Sevgilisi Arin'i bulamayınca canı sıkıldı. Ama yapacak bir şey yoktu. Duygularına yenilmişti. Arin dönene kadar Paris'te zaman geçirecekti.

Fatih Rıfat kararsız bir şekilde dolaşırken bir anda kendini Jöntürklerin yaşadığı ortamda buldu. O günlerde Paris'te Jöntürk

rüzgârı esiyordu. Farklı yönlerden gelen, çizgileri kesinleşmeyen, ayrı düşünsel ikilemler içinde yaşayan insanların oluşturduğu bir gruptu Jöntürkler. Bir yanda Mizancı Murat, diğer yanda Ahmet Rıza, öte yanda Prens Sabahattin düşünceleriyle ordan oraya savruluyorlardı.

Ahmet Rıza, Yeni Osmanlılardan devir aldığı eski bir yelkenliyle devletin denizine açılmayı düşünüyordu.

Mizancı Murat, Ali Süavi'nin bayrağını açmaya hazırlanıyordu.

Şinasi gibi liberal düşünce gücünü Batıdan alan Prens Sabahattin ise, Osmanlı'ya yabancı bir oyunu sahneye koymaya hazırlanıyordu.

Bunlar içinde aykırı tek rüzgâr, Hoca Kadri Efendi'nin estirdiğiydi.

Diğer Jöntürklere gelince, onlar baba parasıyla ya eğitim için ya da Avrupa'da bohem hayatı yaşamaya gelmiş kozmopolit kişilerdi. Bunlar yönü belli olmayan yalnız tekneler gibiydiler.

Fatih Rıfat da bunlardan birisiydi. Yabancı bir ülkede kendini yalnız ve kimsesiz hissediyordu. Fatih Rıfat yalnızlığın iç kararan hüznüyle o tarihte üniversite mahallesi olan Quartier Latin'de aylak aylak dolaşırken, bir Rum lokantası gözüne çarptı. Bir anda İstanbul'un o eşsiz Rum meyhanelerini hatırladı. Efkârını dağıtmak için lokantanın kapısından girdi. İçerisi sessizdi. Yemek vakti olmadığı için lokantanın müdavimleri henüz gelmemişlerdi. Cam kenarında boş bir masaya oturdu. Bir süre camdan dışarıya baktı. Sakin Paris caddelerini seyretti. O kadar dalmıştı ki siparişi almak için yanına yaklaşan garsonu fark edemedi bile. Garson sessiz ama dikkatli bir şekilde yüzüne bakıyordu.

Fatih Rıfat içgüdüsel olarak döndü ve garsonu başında sessiz bir şekilde bekler bulunca şaşırdı. Heyecanlı bir sesle, "Sizde acaba rakı bulunur mu?" diye sordu.

Garson gülerek, "Hangi Rum lokantasında rakı bulunmaz

ki? Ayrıca, Hristo'nun meyhanesini Paris'te bilmeyen yoktur! Sanırım siz buralarda yenisiniz. Konuşmanızdan anladığım kadarıyla Türksünüz, değil mi?" diye sordu.

"Evet Türküm. İstanbul'dan geleli henüz bir hafta oldu."

"Öğrenci misiniz, yoksa Abdülhamid rejiminden kaçan Jöntürk müsünüz?"

"Öğrenciyim. Siyasal bilimler konusunda okumak için geldim. Ayrıca burada lisan öğrenip Babıâli'deki Tercüme Odası'na girmek istiyorum."

Fatih Rıfat garsona uygun bir açıklama yaptığını düşünüyordu. Abdülhamid rejimiyle kavgalı bir tip olarak görünmek istememişti. Aslında ne Osmanlı düzeni ne de Abdülhamid rejimi onu ilgilendiriyordu. O hayatını yaşamak, Paris'te yaşamın tadını almak istiyordu.

Garson, "Osmanlı'da memur olmak için Paris'e kadar gelmeye gerek yoktu. Babıâli'nin kapısı, paşa çocuklarına daima açıktır! Buralara kadar geldiğinize göre, demek ki paşa çocuğu değilsiniz?" dedi.

"Haklısınız, paşa çocuğu değilim. Fakir bir çilingirin oğluyum."

"Sorduğunuza göre, rakı içeceksiniz, değil mi?"

"Evet, rakı içeceğim. Ama meze seçimini size bırakıyorum. İstanbul'dan biliyorum, Rum mezeleri nefis olur."

Garson tam gitmek üzereyken geri döndü:

"Pardon! Adınızı sormayı unuttum. "

"Adım Fatih Rıfat. Ya sizinki?"

Garson gülerek, "Benimki de Joseph Fehmi," dedi. Siparişleri getirmek üzere mutfağa doğru yöneldi.

Fatih Rıfat garsonun adındaki garipliğe şaşırdı. Joseph ile Fehmi arasında bir ilişki kurmaya çalıştı ama bulamadı. Yahudi ve Türk adı birleşmişti sanki. Ayrıca düzgün Türkçesi de dikkate değerdi. Bununla bağlantılı olarak kafasında bir sürü soru üretti. Ama yeterli cevabı bulamadı. Çözümsüz soruların yanıtını ileriki günlerde bulacaktı.

Joseph Fehmi bu Rum lokantasında çalışan bir mülteci idi. Hakkında bir yığın söylenti ortalıkta dolanıp duruyordu. Kimine göre Paris'teki Osmanlı elçiliğine lokantadaki bazı özel konuşmaları para karşılığı satan bir muhbir, bir başkasına göre Ermenilerin İstanbul'daki Osmanlı Bankası baskınını önceden Osmanlı elçiliğine haber veren ve Abdülhamid'in onayıyla ayda 400 Frank maaşa bağlanan bir Osmanlı casusu idi. Ali Süavi'ye ithaf edilen *Europeen* adlı devrimci eserin sahibine göre ise, Osmanlı sistemine karşı çıkan, aykırı fikirleri olan sıradışı bir yazardı.

Bu iddiaların hepsi ne tek başına yanlış ne de tek başına doğruydu. O, karmaşa ve kargaşanın insanıydı. Onun geldiği dehlizler karışık ve karmaşıktı. O, bin yüzlü bir cindi.

Herkesin ulaştığı bilgiler sınırlıydı. Öncelikle bilinen şey, gerçek adının Yusuf Fehmi oluşuydu. Babası, Osmanlı Kürdü Fehmi Bey'di. İzmir, Selanik, Rodos ve Adana'da yüksek idari görevlerde bulunmuş ve Türk dilinin en iyi yazarlarından biri olarak ün yapmıştı. Annesinin kim olduğu bilinmiyordu. Yusuf Fehmi, Rodos'ta bir Hıristiyan okulunda okumuş, daha sonra kaleme aldığı bazı makalelerini, Joseph adıyla yayınlamış, yabancı ülkelerde ad olarak sadece Joseph'i kullanmıştı. Bir makalesinde, ilk dini olan Hıristiyanlığın saf halinden döndüğünü söylemesi nedeniyle, annesinin Rum kökenli olduğu kanısına ulaşılmıştı. Ama geçmişi karanlık ve belirsizdi.

Yusuf Fehmi'nin ilk siyasal fikirleri, 1894 yılında İstanbul'daki bir azınlık gazetesinde devrimci Jean Jaures'in ateşli bir söylevinden bazı bölümleri okuduğunda etkilenip oluşmaya başlıyordu. Jean Jaures'in o denli etkisinde kalıyordu ki, o günlerde Fransa'ya kaçma fikri kafasına yerleşiyordu. Bunun yolunu, Madagaskar'ı işgale giden Fransız askerine yiyecek götürmek için İstanbul'a uğrayan gemiye binmekte buluyordu. Jean Jaures hayranlığı, Fransız ordusuna lejyoner yazılma kararıyla yeni bir boyut kazanıyordu.

Yusuf Fehmi kendisini umutlarının ülkesi Fransa'ya götüre-

cek gemiye bindikten sonra, gemi Osmanlı sularından henüz çıkmamışken heyecanla, "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırıyor, gemi mürettebatının sakin ve alaycı tutumu karşısında ilk hayal kırıklığını yaşıyordu. Bu derin düş kırıklığı üzerine karar değiştiriyor, başka bir lejyona gitmek üzere Paris'in yolunu tutuyordu.

Paris'e geldiğinde parasız pulsuzdu. Yoksulluk içinde dolaşırken söz konusu Rum lokantasını görüyor, İstanbullu olduğunu söyleyerek buraya garson olarak giriyordu. Lokantada çalışırken buranın müdavimleri Bulgar, Romen, Ermeni ve Rum devrimci ve aydınlarıyla tanışıyordu.

Jöntürk liderlerinden Ahmet Rıza'yla da burada tanışıyor, onunla yakın ilişki kuruyor ve bu ilişkiyi dostluk adı altında sürdürüyordu. Yusuf Fehmi, Ahmet Rıza ile samimiyetini artırınca, onu Monge Sokağı'ndaki evinde sık sık ziyaret ediyor, kendisine daha iyi bir iş bulmasını rica ediyordu.

Meşveret gazetesi yazarı Ahmet Rıza, bu ihtiraslı ve karanlık gence karşı başlangıçta ihtiyatlı davranıyor, ona karşı ikircikli bir tutum sergiliyordu. Buna karşın Yusuf Fehmi giderek ziyaretlerini artırıyordu. Sıklaşan ziyaretlerin sonunda Ahmet Rıza'nın güveni artıyor, giderek aralarında sıkı bir dostluk kuruluyordu.

O tarihte Paris'in caddeleri ile Osmanlı Elçiliği'nin çevresi muhbir kaynıyordu. Bu kargaşa ortamında Yusuf Fehmi, Paris'te büyükelçi olan Salih Münir Paşa'ya ulaşmayı başarıyor, paşaya muhbir olmak istediğini söylüyordu. Salih Münir Paşa'nın, "Etraf zaten muhbir kaynıyor. Benim yeni birisine ihtiyacım yok!" demesi üzerine büyükelçiyi, o günlerde Paris, Cenevre ve Brüksel'de incelemelerde bulunan Abdülhamid'in en güvenilir adamı, Osmanlı hafiye örgütünün başı Ahmet Celaleddin Paşa'nın huzuruna çıkıp olup biteni anlatmakla tehdit ediyordu. Sonunda, "Ha bir eksik, ha bir fazla" diyen Salih Münir Paşa, Yusuf Fehmi'yi muhbirler arasına katıyordu.

Bu anlaşma üzerine Yusuf Fehmi, istihbarat sonucu haber aldığı Osmanlı Bankası baskınını Salih Münir Paşa'ya ihbar edi-

yordu. Başlangıçta pek inanılmayan ve ilgisiz kalınan bu ihbarın gerçekleşmesi üzerine, Yusuf Fehmi'ye güven artıyordu. Yusuf Fehmi bu karşı casusluk eylemini 1900 yılına kadar sürdürüyordu. Ancak bu tarihten sonra gerçek devrimci kimliğiyle harekete geçiyordu.

Aynı Yusuf Fehmi, Ahmet Rıza'ya yaptığı ziyaretlerinden birinde karşı casusluk öneriyor, o da kabul ediyordu. Çünkü dönem, gerek Ahmet Rıza'nın gerekse diğer Jöntürklerin etrafının muhbirlerle kaynaştığı dönemdi.

Yusuf Fehmi, Ahmet Rıza'ya da tıpkı Büyükelçi Salih Münir Paşa'ya olduğu gibi ilginç ihbarlar getiriyor, giderek güvenini kazanıyordu. Yıllar sonra bir konuşmasında Yusuf Fehmi Ahmet Rıza ilgili olarak şunları söylüyordu: "Kendisine ne kadar çok bilgi taşıdım. Ama siyasal eylem adamı olarak bilinen o yeteneksizliği olmasaydı, gizli çalışmalarımdan son derece yararlanabilirdi."

Garson Joseph Fehmi, getirdiği nefis mezelerle masayı donattıktan sonra Fatih Rıfat'ın kadehine rakı koydu.

Fatih Rıfat yabancı ülkede yeni bir dost bulmanın sevinciyle Joseph Fehmi'ye, "Eğer sakıncası yoksa benimle bir tek atar mısınız?" diye sordu.

"Hiçbir sakıncası yok! Nasıl olsa tenha saatler. Akşamcıların gelmesine daha çok zaman var."

Başlangıçta bir tek kadeh için sözleşmişlerdi ama kadehlerin ardı arkası kesilmedi. Fatih Rıfat iyice kafayı bulmuştu.

Joseph Fehmi, "Sevgili dostum! Sen bana öğrenciyim dedin ama pek inandırıcı gelmedi. Sen de Abdülhamid rejiminden kaçan Jöntürklerden misin?" diye sordu.

Fatih Rıfat, daha önceki konuşmalar nedeniyle rahatlamıştı. Joseph Fehmi onu daha da rahatlatmak için, "Konuşmamakta haklısınız! Yerin kulağı var! Tedbirli olmak her şeyden önce gelir! Sana şu kadarını söyleyeyim, zalim ve zulüm bugüne kadar kimi mutlu etmiştir ki seni etsin! İnsanın ülkesi ve özgürlüğü için mücadele etmesi kadar doğal ne olabilir? Ancak Batının bu

özgürlük şövalyeleri seni fazla yanıltmasın! Onlara çok güvenme! Jöntürkler gibi olmadık hayallerin peşinden gitme! Ayrıca bunu sakın unutma: Zalimi güçlü kılan elindeki kılıcı değildir! Ona biat edenlerin çokluğu ve karşı koyanların dağınıklığıdır!

Paris, bu günlerde tıpkı Roma'daki arena gibi. La Play Okulu'nun sözcüsü liberal görüşlü Prens Sabahattin ile Pozitivist Okul'un değişmez neferi devletçi ve merkeziyetçi Ali Rıza, bu arenada hayaletlerle dövüşüyor. Araya bir de Mizancı Murat girip çıkıyor, onları kızıştırıyor! Mizancı Murat'ta mizan var ama izan yok!

Hepsi de bu arenada kördövüşü yapıyorlar. Sanıyorlar ki Paris İstanbul'dan daha güvenli ve özgürlüğe inanmış bir şehir. Oysa yanılıyorlar. Paris ihtilallerin hasta ve korkak çocuklarını barındıran bir şehir! Paris'in özgür sanılan ruhu devrimcileri romantik, romantikleri ise anarşist yapar! Paris özgürlüğü onlara sunar gözükürken devrimci ruhları çalar, onları hadım edilmiş kölelere çevirir! Paris devrimin ateşini yürekte söndürürken, özgürlüğü dudakta söylenen özlem yüklü bir şarkıya dönüştürür! Buradan ülkelerine devrim için gidenler ya düzenin adamı olurlar ya da adına devrim nostaljisi denilen iflah olmaz bir hastalığa tutulurlar. Sonunda köşelerinde yalnızlık içinde ölürler.

Zulüm ancak, zulmü yaratan yerde yıkılır! Zalimler devrimcilerden değil halktan korkarlar!" dedi ve masadan kalktı.

Fatih Rıfat, Paris'teki o Rum meyhanesinin müdavimlerinden olmuştu. Yusuf Fehmi ile dostluğunu bir hayli ilerletmişti. Yusuf Fehmi ona Paris'i gezdiriyor, hayat kadınlarının yaşadığı Paris'in arka mahallelerine götürüyor, gece kulüplerindeki bohem hayatı tanıtıyor, Montpamasse tepelerindeki sanatçılarla tanıştırıyordu.

Fatih Rıfat, Ahmet Rıza'nın, Mizancı Murat'ın, Prens Sabahattin'in Jöntürk toplantılarına katılıyor, konuşulanlar hakkında Yusuf Fehmi'ye bilgiler taşıyordu.

Bir akşamüzeri meyhanede demlenirken Fatih Rıfat, "Kafam iyice karıştı be Joseph Fehmi. Ahmet Rıza'nın, Mizancı Mu-

rat'ın ve Prens Sabahattin'in yarattığı bu fikir kargaşasından İstanbul'daki diktatörü yıkacak ortak bir düşünce çıkacak mı, ne dersin?" diye sordu.

"Sevgili dostum! Jöntürkler hep haktan hukuktan, anayasadan, meclisten ve Abdülhamid zulmünden bahsediyorlar ama hepsi sözde kalıyor. Eylem için hiçbir şey üretmiyorlar. Jöntürkler üzerlerine Batı giysisi giymeye çalışan ama özde Müslüman Osmanlı halkının üstünlüğüne dayanan bir inanışın peşinden giden sergüzeştten başka bir şey değiller! Paris'te yaşayarak Batı yaldızıyla cilalandıklarını sanıyorlar! Dışları Batılı ruhları Osmanlı onların! Ahmet Rıza'nın yere göğe sığdıramadığı Pozitivizm onlar için bilimsel ve akılcı unsurlar içerdiği için sahip çıkılan bir düşünce değil! Tam tersine, devleti güçlü kılan, ferdi yok sayan, dini etkilere kapıları aralayan bir yönü olduğu için Pozitivizm onlara ilginç geliyor. Pozitivizm devletçi coşkuyu beslediği için dört elle sarılıyorlar! Devlet için düzen ve ilerleme, toplum için de Osmanlı Birliği, Ahmet Rıza için kurtuluşun reçetesi gibi görünüyor."

Ardından Fatih Rıfat'ın yüzüne baktı. Onun yüzündeki karmaşa bulutları henüz dağılmamıştı. Yusuf Fehmi, "Susma dostum, konuş!" dedi. "Zaman, düşünme, konuşma ve eylem zamanı... Fransız yazar Maurice Kahn, geçenlerde ilginç bir yazı yazdı. O yazıda Jöntürkleri, İslamcı Devletin en kararlı destekleyicileri olarak gördüğünü söyledi. Ayrıca o yazıda, Abdülhamid'in devrimcileri bizim için ateşli gericilerdir, dedi. Bu söz, Jöntürkleri ve Ahmet Rıza'yı müthiş öfkelendirdi. Ahmet Rıza, Maurice Kahn'a, 'İsrail kökenli olmanız nedeniyle siz, İslam hoşgörüsünü çok iyi bilmelisiniz!' diye yanıt verdi. Bu yanıt bile, İslamcıları öne çıkaran ırkçı bir söylem kokuyordu.

Sevgili dostum Fatih Rıfat! Yazar Maurice Kahn, yerden göğe kadar haklı! Jöntürkler rejime muhalif gibi görünseler de Abdülhamid istibdadının yerleşmesinde bilmeden öncü rolü oynuyorlar. Jöntürkler sertleşir göründükçe, Abdülhamid rejimini daha da sertleştiriyor. Abdülhamid kendi haklılığını gösteren ör-

nek Sultan rolünü, Jöntürkler üzerinden İslamcılara oynuyor.

Jöntürkler tıpkı öncülleri Yeni Osmanlılar gibi ülkelerinde köklü değişimleri yaratacak düşüncelerden yoksunlar! Jöntürkler düşünsel boyutları zayıf, ideolojileri tabansız, öfkeleri güçlü birer hayalperesttirler! Âli Paşa, Yeni Osmanlıları makam ve para karşılığı nasıl dağıttıysa; Abdülhamid de yakında onları dağıtır!

Abdülhamid, Osmanlı'da herkesin belli bir fiyatı olduğunu en iyi bilenlerden birisidir! Osmanlı Sultanları içinde rüşvete hoşgörüyle bakan tek kişidir o. Ayrıca, Jöntürkleri derinden düşünmek yorar! Bu nedenle Jöntürkler ülkelerine çözüm yollarıyla değil, ağızlarında sloganlarla döneceklerdir!"

Bu kez ikisi de sustular ve düşünmenin derin boşluğuna yuvarlandılar. Fatih Rıfat için asıl karmaşa şimdi başlıyordu.

Osmanlı'da konuşan ağız, düşünen beyinden daha kıymetlidir!

KISIM: IX

Erhan Tevfik, Pandeli'nin meyhanesinde demlenirken Nazım adlı genç bir delikanlı ile tanıştı. Kafaları dumanlanınca dostlukları iyice ilerledi. Erhan Tevfik, "Ben Angaralıyım" dedi. Ama Ayaşlıyım demedi. Ardından Nazım'a, "Gardaş, hangi rüzgârlar attı seni buralara?" diye sordu.

Nazım, "Balkan rüzgârı," dedi. Sonra konuşmasını sürdürdü: "Ben buraları, Beyoğlu'nu, Dersaadet'teki bu duyarsızlığı gördükçe, acaba biz Osmanlı'da değil de başka bir ülkede mi yaşıyoruz diye sormaktan kendimi alamıyorum. Bir İmparatorluğun bir yanı mutlu, diğer yanı hüzünlü olabilir mi? Osmanlı halkının bir kısmı can derdine düşmüş, Rum, Arnavut ve Ermeni çeteleriyle boğuşurken Abdülhamid'in İstanbul'u nasıl bu kadar sakin olabilir?"

"İstanbul, Bizans'tan beri her türlü sefahatin, eğlencenin merkezidir. İstanbul başka, Osmanlı ülkesi başka... Osmanlı'nın İstanbul dışındaki toprakları vergileriyle ve askeriyle Dersaadet'i besler. Devşirmeler Sarayı ve Babıâli, kendi huzurunu her şeyin üstünde tutar. Şunu hiç aklından çıkarma: Devşirmeler saltanatı yoksul Osmanlı halkının kanıyla, canıyla besleniyor."

"Balkanlar, Osmanlı'nın Batıya açılan kapısıdır! Osmanlı'ya adalet de felaket de bu kapıdan girer! Bu kapı kapandığında Osmanlı kapana kıstırılmış yaralı bir kurda dönüşür."

"Nazım kardeş! Osmanlı Devleti, son yıllarda aklıyla değil duygularıyla hareket eden garip bir yaratığa dönüştü. Rüzgâra göre sürekli yön değiştirmekte. Kimle dost kimle düşman bilinmiyor. Nasıl oldu da sen Balkanları bırakıp buralara düştün?"

"Uzun hikâye. Ama kısaca anlatayım. Balkanlar karmakarı-

şık bir bölge. Ben Balkanlarda iken sürekli komitacı avına çıkıyordum. Sırp, Ermeni, Rum, Bulgar komitacılar, Balkan halkına rahat yüzü göstermiyorlardı. Balkanlar, Osmanlı'nın kanayan yarasıdır! Başta Rusya olmak üzere Batılı devletlerin kışkırtmasıyla bölgedeki azınlıklar, özerklik ya da bağımsızlık peşinde koşuyorlar.

Osmanlı'nın yüzyıllardır süren iti ite kırdırma politikası, ne yazık ki bu bölgede sona ermiş durumda. Balkanlardaki halklar uyandılar artık. Birbirleriyle dayanışma içindeler. Ayrıca çok iyi örgütlenmişler. Abdülhamid'in iç çelişkilere, kilise kavgalarına dayalı denge politikası iflas etmiş durumda.

Bu çeteler içinde en iyi örgütlenmiş olanı Bulgar çeteleri. Başlarında Sandanski ve Paniça gibi deneyimli liderler var. Sandanski, Makedonya'ya özerklik isterken Paniça, Makedonya'yı Bulgaristan'a katma peşinde. Sandanski'yi halk desteklerken Paniça'ya Bulgaristan hükümeti yardım ediyor. Bu çeteler çevreye sürekli korku salıyorlar.

Erhan Tevfik kardeş! Komitacı avına çıkmıştım. Melun gecelerden biriydi. İsa'nın doğum gecesiydi. Hıristiyan halk şenlikler yapıyordu. O sırada ben, İştip'te idim. İştip'in ortasından Otina deresi geçer. Bu derenin bir tarafında Müslümanlar, diğer tarafında Bulgarlar yaşar. Sandanski'nin adamlarından Yuvan, çetesiyle birlikte İştip'e gelmişti. İştip'in ünlü terzisi ve aynı zamanda Bulgar çeteleri lehine istihbarat görevi yapan Petrovski'nin evine misafir olmuştu. Petrovski'nin Nadya adında çok güzel bir kızı vardı. Nadya güzelliği ile Osmanlı subaylarını etkiliyor, onların ağzından laf alıp çetelere ulaştırıyordu. O gece komitacı Yuvan kafayı bulunca etrafındakilere, 'Bu kutsal gecede size bir Türkü kurban edeyim, ister misiniz?' diye sormuş. Sonra çevresindekilerle bu konuda iddiaya girmiş. O gece dışarı çıkmış. Sokakta güvenlik için dolaşan bekçiyi görmüş, onu eğlenceye davet etmiş. Bekçiyi içirip iyice sarhoş ettikten sonra boğazlayıp başını komitacıların önüne atmış. Bu coşkuyla komitacılar sağa sola ateş etmeye başlamışlar. Silah sesleri üzerine ben ve arkadaşlarım İştip'e yöneldik. İştip'e geldiğimizde Bulgar ko-

mitacılarla aramızda büyük bir çatışma çıktı. Onlar kalabalıktılar. Çatışmada yaralandım ve esir düştüm.

Bulgar çeteleri beni ve esir düşen arkadaşlarımı ne yapacaklarını aralarında tartışırken, beni önceden tanıyan ve âşık olan Nadya bir yolunu bulup beni kaçırdı ve sakladı. Gerçeği söylemek gerekirse, ben de ona delice âşıktım. Müslüman bir köylünün yardımı ile Selanik'e geldim. Selanik'teki askeri hastanede kalçamdaki kurşunu çıkardılar. Bir süre hastanede yattım. Sonra hava değişimi için İstanbul'a gönderdiler," dedi.

"Nadya'ya ne oldu?"

"Komitacılar ihaneti nedeniyle onu bir ağaca asmışlar! Halka ibret olsun diye ölüsünü günlerce ağaçtan indirmemişler." Durdu ve gözlerinden süzülen bir çift yaşı sildi.

Nazım, Talat Paşa ile arkadaşlarının kurduğu Selanik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nden de, özel görevle İstanbul'a gelişinden de hiç söz etmedi. Nazım, İstanbul'daki rejim karşıtı bazı kişilere cemiyetten gizli haberler getirmişti. Aynı şekilde, buradan aldığı bilgi ve haberleri yine örgüte götürecekti. İstanbul'da gizlice görüştüğü kişilerin başında İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit geliyordu. Tıbbiyeli olan bu kişiler İttihat-i Osmani Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Bu cemiyetin üyeleri tıpkı Osmanlı halkına benziyordu. Türk, Arnavut, Rum, Kürt ve Yahudi kökenli kişilerden oluşuyordu. Ancak söz konusu cemiyet İstanbul'da gereken ilgiyi görmüyordu.

Bir gün Nazım meyhaneye Çerkez Arif isminde bir arkadaşıyla geldi. Onu Erhan Tevfik'e tanıştırdı. Çerkez Arif, Abdülhamid'in çok güvendiği başhafiyesi Fehim Paşa'nın maiyetindeki etkili silahşorlardan ve devrinin sayılı fırtınalarından birisiydi. Sırtını Fehim Paşa'ya dayadığı için hiç kimseden korkmuyordu. Çerkez Arif'in asıl görevi dışarda olup bitenler hakkında bilgi toplamak ve Fehim Paşa'ya ulaştırmaktı. Arkasında Fehim Paşa'nın varlığı, belinde silahın gücü onu korkusuz kılıyordu. Bu nedenle gittiği meyhanelerde beş kuruş ödemeden beyler gibi yaşıyordu.

O zamanlar halkın arasına katılıp sade bir şekilde eğlenmek isteyenler Galata'yı, mirasyedi gibi para harcayıp gösterişli yaşamak isteyenler ise Beyoğlu'nu tercih ediyorlardı.

Çerkez Arif halkın içinde eğlenmekten zevk alanlardandı. Galata'da Yorgi'nin, Beyoğlu'nda Hanaki'nin meyhanesinde demlenirdi. Galata'daki Yorgi'nin dükkânında ona Manolaki adında genç ve güzel bir garson hizmet ederdi. Esmer tenli, siyah gözlü ve tatlı bakışlı bu Rum delikanlısının hizmetinden memnun olduğu için, Çerkez Arif her zaman onun hizmet etmesini isterdi.

Beyoğlu'ndaki Hanaki'nin meyhanesinde ona Taki hizmet ederdi. Taki, Manolaki'nin aksine sarı saçlıydı. Gözleri deniz mavisiydi. Taki de, Manolaki gibi Çerkez Arif'e hizmetin her türlü inceliklerini öğrenmişti. Ayrıca tatlı diliyle kendisini sevdirmişti. Taki'nin Manolaki'den, Manolaki'nin de Taki'den haberi vardı. Aralarında gizli bir rekabet yaşanıyordu. Her ikisi de Çerkez Arif'e kendilerini sevdirebilmek için özel çaba harcıyorlardı. Ancak gerçek olan bir şey vardı ki, o da Çerkez Arif'in Manolaki'yi kendisine daha yakın hissediyor olmasıydı.

Çerkez Arif yaşadığı duygu fırtınası içinde bocalayıp duruyordu. Kafayı bulunca dudaklarından her ikisine karşı beslediği çarpık sevdayı ifade eden aşağıdaki şarkının sözleri dökülüyordu:

Galata'da Manolaki,
Beyoğlu'nda Mavi Taki,
Doldur, doldur içem Raki
Bak benim halime canım,
Kul olayım sana!

Bu şarkıyla birlikte kadehlerin biri dolar diğeri boşalırdı. Şarkıyı tekrar tekrar söylerdi. İyice efkârlandığı zaman elindeki kadehi yere atar, kırardı.

Tam bu sırada meyhanecilerden Yorgi Usta ya da Pandeli koşarak gelir, "Aman vire paşam! Şimdi zabıta gelir! Başımıza

iş çıkarma beyim!" diye sessiz olması için yalvarırlardı. Bu lafın üzerine Çerkez Arif okkalı bir küfür savurur, tekrar rakı ister, karşısında Taki ya da Manolaki'yi görünce yumuşar, hüzünlenirdi. Olayı geriden izleyen Yorgi ya da Pandeli, "Bu çocuklar olmasa bu adamı tutmak kolay değil!" diye söylenirlerdi.

Erhan Tevfik'le tanıştırmadan çok önce, Nazım Çerkez Arif'le dost olmuştu. Cemiyetten birisinin çok yakın arkadaşıydı. Amacı Çerkez Arif'in ağzından bir şeyler koparabilmekti. Sarayda olup bitenler hakkında öğreneceği en küçük şey bile İttihad-i Osmani Cemiyeti için önem arz ediyordu. Başhafiye Fehim Paşa'nın adamı Çerkez Arif, nasıl olsa bir gün ağzından bazı şeyler kaçıracaktı. Osmanlı'da herkes birbirinin hafiyesiydi.

Erhan Tevfik'le Çerkez Arif başka bir gün birlikte içtiler. Çerkez Arif kafayı bulunca, *Manolaki-Taki* şarkısını tekrar tekrar söyledi. Erhan Tevfik de Gülistan'a aşkından söz etti.

Çerkez Arif, "Arkadaş, sevda güzel şey! Yaralı yürekleri ben çok iyi bilir, çok iyi anlarım! Söyleyeceğime sakın gücenme! Bu şarkıcı milletine güven olmaz! Bir gün hiç ummadığın bir anda uğruna yanıp tutuştuğun o kuş uçuverir. Bu nedenle yüreğini çok fazla hırpalama! Ayrıca şu sözümü sakın unutma: Osmanlı'dan toprak, Kıpti'den karı alınmaz!" dedi.

Erhan Tevfik bu söze biraz gücendi. Belli etmemeye çalışarak, "Arif kardeş, Gülistan o senin bildiğin Kıpti karılarından değil! Onun dünyası başka, toprağı başka... Benim sevgi dolu yüreğim oldukça o hiçbir yere gitmez!" dedi.

Çerkez Arif, "Dilerim, ben yanılmış olurum," dedi.

Erhan Tevfik o akşam eve gittiğinde Gülistan'ın toplanıp gittiğini gördü. Deliye döndü. O gece İstanbul'un bütün meyhanelerinde, gece kulüplerinde onu aradı. Beyoğlu'nda, Galata'da girmedik sokak, çalmadık kapı kalmadı. Kime sorduysa yanıt alamadı. Yorgun argın eve döndü. Sabaha kadar içti ve ağladı.

Birkaç gün sonra Çerkez Arif meyhaneye gülerek geldi. Nazım'la oturan Erhan Tevfik'e bakarak, "Erhan kardeş, haberin var mı? Senin kuş Ermeni bir oğlanla uçup gitmiş. Oğlanın ba-

bası Galata sarraflarından Maraşlıyan adlı zengin biri. Delikanlı önüne paraları dökünce seninki dayanamamış. Atlamış kollarına ve doğruca Avrupa'ya gitmişler," dedi.

Erhan Tevfik bu haber üzerine beyninden vurulmuşa döndü. "Böyle büyük bir sevdaya böyle basit bir ihanet hiç yakışmıyor!" dedi. Ardından sustu ve bir daha hiç konuşmadı. Bütün gece içti.

Meyhanedeki iç karartan havadan mı, Erhan Tevfik'in yürek yakan sevdasından mı nedir bilinmez, Çerkez Arif'in içi daraldı. Manolaki'nin billur kadehlerde getirdiği rakıya, önünde eşsiz bir tablo gibi uzanan mezelere rağmen aniden kalktı ve bir şey söylemeden dışarı çıktı. Erhan Tevfik ile Nazım ardından bakakaldılar.

Çerkez Arif bu kez Beyoğlu'ndaki Hanaki'nin meyhanesine uğradı. Taki'nin cilveleri de onu tutmaya yetmedi. Akşamları havagazı fenerleriyle aydınlanan Beyoğlu caddesinde yürümeye başladı. Galatasaray Karakolu'nun biraz ilerisinde bir kalabalık gördü. Kalabalığa yanaştı. Elindeki palasını sağa sola savuran, kadın erkek pek çok kişiyi köşeye sıkıştırıp korkutan, pala bıyıklı, iri kıyım, kırmızı suratlı Arnavut Mustafa'yı gördü. Arnavut Mustafa, Abdülhamid'in muhafızlarından Arnavut Tahir Paşa'nın silahşorlarındandı. Sarhoş olan Arnavut Mustafa, bir yandan elindeki palayı savurup etrafa korku salarken, diğer yandan kadın ve kızlara sarkıntılık ediyordu. Ortalıkta ona dur diyecek, onu zaptedecek tek bir babayiğit görünmüyordu.

Çerkez Arif silahını çekerek, "Bana bak Arnavut Mustafa! Çabuk o palayı bana ver! Yoksa seni ruhsuz bir şekilde yere sererim!" dedi.

Beyoğlu'nu karıştıran Arnavut Mustafa, Çerkez Arif'i elinde silahıyla görünce süt dökmüş kediye döndü. Yerinden kıpırdayamadı. Tam o sırada karakoldan gelen polisler onu alıp götürdüler.

Bu olay Çerkez Arif'in kabadayı olarak şöhretini artırırken Arnavut Mustafa'nınkini yerle bir etti. Olayı duyan Arnavut Tahir Paşa, öfkeden deliye dönmüştü. Olayı işiten diğer Arnavut

kabadayılar da en az onun kadar öfkelenmiş ve Çerkez Arif'e diş biler hale gelmişlerdi. Hepsi bir ağızdan, "Mori, bu nasıl iştir? Bizim Mustafa, o jurnalcinin önünde teslim olmuş. Bu inanılmaz bir şey vallahi!" diye hayıflanıyorlardı.

Bu olay saraydaki Arnavutlarla Çerkezlerin arasını açmıştı. Aralarındaki kin giderek büyüyordu. Olay Abdülhamid'e kadar aksetmişti. Durumu öğrenen Abdülhamid acele olarak Fehim ve Tahir Paşaları huzuruna çağırtmış ve barıştırmıştı. Ama bu buruk bir barıştı.

Sultan Abdülhamid her zaman olduğu gibi burada da denge politikasını çalıştırmıştı. İstihbarat teşkilatını teslim ettiği Çerkezlerle, koruma görevini verdiği Arnavutların çatışmasını kendi güvenliği açısından tehlikeli bulduğundan, bu barış havasını yaratmaya özen göstermişti.

Aradan henüz bir ay geçmişti. Çerkez Arif kabına sığmaz bir şekilde ortalıkta dolaşıyordu. Manolaki ile Mavi Taki, bir dediğini iki etmiyordu. Aylardan Mayıstı. Çerkez Arif önce Beyoğlu'nda kafayı çekmiş, ardından Galata'ya, Yorgi'nin meyhanesine inmişti. Manolaki etrafında pervane gibi dönüyordu. Çerkez Arif yine billur kadehteki rakısını yudumluyordu. Meyhanenin içi loştu. Karşı masadan bir ses yükseldi:

"Hep sana Manolaki, Mavi Taki hizmet edecek değil ya! Biraz da sen bize hizmet et Çerkez Arif!"

Çerkez Arif bu sesi tanıdı. Arnavut Mustafa'nın sesiydi. Çerkez Arif'in Arnavut Mustafa'yı görmesi ile belindeki tabancayı çekip ateşlemesi bir oldu. Kurşunlardan biri Arnavut Mustafa'ya isabet etmişti. Ancak kurşun avcı biçimi ceketinin sol cebindeki Fakfon marka tabakayı parçalamış, şans eseri kalbine isabet etmemişti. Arnavut Mustafa da boş durmamış, yere yatıp masanın altından silahını ateşlemiş, Çerkez Arif'i kanlar içinde yere sermişti.

Bu sırada meyhanenin kapısından içeriye girmekte olan Nazım'la Erhan Tevfik hemen fırlamış, Arnavut Mustafa'yı kıskıvrak yakalamışlardı. Galata Karakolu'nun polisleri silah seslerini

duymuş olacak ki bir anda meyhaneye damlamışlardı.

Polisler Arnavut Mustafa'yı alıp götürdüler. Çerkez Arif kalbine isabet eden kurşunla, cansız bir şekilde yerde yatıyordu. Manolaki başında kanlı gözyaşları döküyordu. Bir yandan da, "Galata'da Manolaki, Beyoğlu'nda Mavi Taki şarkısını artık bana kim söyleyecek?" diye haykırıyordu...

Olayı duyan Abdülhamid, Fehim ve Tahir Paşa'ya öfkeli bir şekilde, "Paşalar, bu ne rezalet! İki adama sahip çıkamadınız! Canımı emanet ettiğim adamlarım birbirleriyle vuruşuyorlar! Bu nasıl iştir? Bu adamlar mı Osmanlı Sultanını koruyacaklar? Ben bu adamlara nasıl güvenirim?" diye soruyor, öfkeli sesi Yıldız Sarayı'nın duvarlarında yankılanıyordu. Asıl korkusu, Çerkez Arif'in ölümüyle çakılan kıvılcımın Arnavut-Çerkez kavgasına dönüşmesiydi.

Arnavut Mustafa çok geçmeden yargı önüne çıkarıldı. Mahkeme salonu meraklılarla dolup taşıyordu. Mahkeme uzadıkça uzuyor, bir türlü sonuca varamıyordu. Tahir Paşa, Arnavut Mustafa'nın idamına karşı çıkıyor, araya hatırlı kişiler koyarak Abdülhamid'i etkilemeye çalışıyordu. Abdülhamid olayın yatışması için zaman kazanmaya çalışıyor, mahkeme heyetine el altından haber salıyordu. Bu nedenle dava uzadıkça uzuyordu.

Aradan aylar geçmişti. Karar günü adliyenin içi ana baba gününe dönmüştü. Mahkeme heyeti sürpriz bir kararla olayı nefsi müdafaa sayarak Arnavut Mustafa'nın beraatine karar vermişti. Cinayet mahkemesini izleyen yüzlerce kişi, bu karar üzerine şaşırıp kalmıştı. Aslında bu kararın, Abdülhamid'in kararı olduğunu kimse bilmiyordu.

Mahkeme salonu karar sonrası henüz boşalmamıştı. Tam bu sırada bir silah sesi duyuldu. Zabitlerin ortasında mahkeme kararını mutlu bir şekilde dinleyen Arnavut Mustafa, üst üste yediği üç kurşunla kanlar içinde yere serildi. Bir anda ortalık karışmış, hakimler kürsünün ardına gizlenmişlerdi. İçerideki halk dört bir yana çil yavrusu gibi dağılmıştı.

Arnavut Mustafa'yı kimin vurduğu ilk anda anlaşılamamış-

tı. Kalabalık ve kargaşadan ateş eden kişi görülememişti. Adliye binasını saran zabıta ve jandarma içerden dışarıya kuş uçurtmuyordu. Cinayet mahkemesinin görüldüğü salona giren zabıta kuvvetleri, kürsünün önünde duran on üç yaşlarında, zeki bakışlı, sarışın bir çocuğu gördüler. Elinde henüz soğumamış bir tabanca tutuyordu. Bu çocuk Çerkez Arif'in küçük kardeşi Kör Ziya idi. Zabıta güçleri Kör Ziya'yı hapse götürürken Abdülhamid Çerkez Arif'in ailesini Anadolu'ya sürüyordu.

Osmanlı'da hiçbir kan yerde kalmazdı.

Güvenlik Abdülhamid'in ruhuydu. Sultan Mahmud ile Sultan Abdülmecid'in saraylara, Sultan Abdülaziz'in donanmaya harcadığı devlet hazinesini, tutumlu gösterilen Sultan Abdülhamid güvenliğe harcıyordu. Güvenlik kaygısıyla etrafı çevrilen Yıldız Sarayı'na ayda 12.000 altın, binlerce ajan ve muhbire de 25.000 altın ödeniyordu.

Kendi halkını birbirine karşı muhbir yapan Abdülhamid, tilkiyle anlaşma yapan karga gibiydi...

KISIM: X

Yıldız Sarayı, Abdülhamid'in nadir görülen gazap ve öfke dolu günlerinden birini yaşıyordu. Sürekli olarak ordan oraya telgraflar çekiliyor, Abdülhamid'in beklediği yanıt bir türlü gelmiyordu. Yıllardır göz hapsinde tuttuğu enistesi Damat Mahmut Paşa, oğulları Sabahattin ve Lütfullah'la birlikte Osmanlı sarayından bir kuş gibi uçup gitmişti.

Abdülhamid en güvendiği hafiyeleri hemşiresi Seniha Sultan'ın yalısına sokmasına karşın, gözü gibi koruyup kolladığı o tehlikeli kuşlar, en ufak bir kanat sesi dahi duyurmadan sessizce süzülüp gitmişlerdi.

Sultan Abdülhamid derin derin düşünüyordu: "Böylesine etkili bir hafiye teşkilatına rağmen bu kaçış gerçekleşiyorsa, o zaman çok güvendiğim hafiye teşkilatı canımı ve saltanatımı nasıl koruyacak? Yoksa hepsi birer düşten, birer aldatmacadan mı ibaretti? Onca Osmanlı hafiyesi bir hayali izlemekten bile acizse, bu hafiyelere nasıl güvenilir?" İçinde her dakika büyüyen kuşku, giderek korkuya dönüşüyordu.

Mabeyin erkânı Sultanı bu kadar öfkeli olarak çok az görmüşlerdi. Olaylar karşısında sükûnetini kolay kolay bozmayan Sultan Abdülhamid, öfke ile karışık heyecanı daha önce Mithat Paşa'nın tutuklanması, Yıldız Mahkemesi'nde yargılanması, ülkeden sürülmesi ve Taif zindanında boğdurulması sırasında yaşamıştı. Ne mabeyin kâtipleri ne de o sırada sarayda bulunan Babıâli paşaları bu öfke selini dindirmeye muktedir olabilmişlerdi.

İnsanların düşünceleriyle eylemleri arasında çok iyi ayırım yapabilen Abdülhamid'i korkutan şey, yeğeni Sabahattin'in yeni boy vermeye başlayan Jöntürk hareketinin başına geçme ihtima-

liydi. Jöntürklerden bilgi, deneyim, özgüven açısından farklı bir kişilik sunan Sabahattin'in onları bir arada tutma ihtimali güçlü gözüküyordu. Prens Sabahattin'deki düşünceyi eyleme dönüştürme olasılığı ondaki bu korkuyu besliyordu.

Gerçeği söylemek gerekirse, Jöntürkler ona korku vermiyordu. Prens Sabahattin'in entelektüel yapısı ve Batılı devletlerle oluşturacağı güçbirliği onu tedirgin ediyordu. Yoksa geçmişte Yeni Osmanlılar deneyimini yaşamış Abdülhamid, Jöntürklerin gücünü fazla önemsemiyordu. Jöntürklerin de Yeni Osmanlılar gibi ilerde fikir ayrılığına düşüp dağılacaklarını çok iyi biliyordu. Çünkü Osmanlı'nın aydın geçineni, okumuşu birbirini sevmezdi. Birbirinin kuyusunu kazmakta ustaydılar.

Akşam böyle kâbus dolu bir hava içinde olmuştu. Mabeyindeki memurlar dahil olmak üzere Babıâli paşaları ile saraydaki görevlilerden hiç kimse oradan ayrılamamıştı. Sultanın gazabı ve öfkesi şiddetini kaybetmeden devam ediyordu. Huzura kim çağrılıyorsa bu öfkeden nasibini alıyordu. Ortada en ufak bir ipucunun olmaması Sultanı daha da öfkelendiriyordu.

Enişteşi ve oğullarının deniz yoluyla gitmiş olabilecekleri akla daha yakın gözüküyordu ama ne zaman ve hangi vapurla gitmiş olabilecekleri sorusu tazeliğini koruyordu.

Abdülhamid daha fazla bekleyemedi, ani bir kararla kız kardeşi Seniha Sultan'ı huzuruna çağırmaya karar verdi. Günler, hatta aylar vardı ki resmi törenler ve bayramlar dışında hemşiresi ile görüşüp konuşmuş değildi. Aralarında uzun zamandır devam eden soğukluk halen sürüyordu. Bu nedenle istediği bilgiye ulaşma düşüncesi zayıf görünüyordu. Ancak hemşiresi Seniha Sultan, kocası ve oğullarına çok düşkündü. Bu nedenle bir şeyler öğrenebilirse ondan öğrenecekti. Mizaç ve ahlak yönünden Seniha Sultan kendisine hiç benzemezdi. Özgür düşünceli, Batı yanlısı yaşam tarzıyla ondan ayrılıyordu. Babası Abdülmecid'in hassasiyeti, zekâsı, cesareti ve samimiyeti kendisine değil, ağabeyi Murad ile hemşiresi Seniha Sultan'a geçmişti. Batılı bir kadın gibi her konuda serbestçe konuşup yabancıları konağına al-

ması nedeniyle Abdülhamid tarafından sevilmiyordu. Abdülmecid'in kızları Cemile, Mediha ve Seniha'nın güzellikleri dört bir yanda konuşuluyordu.

Seniha Sultan, ağabeyi Abdülhamid'in çağırısı üzerine kapalı bir saray arabası ile Kuruçeşme'deki yalısından çıkıp gelinceye kadar yatsı ezanı okunmuştu bile.

İki kardeş Aynalı Salon'da buluşmuşlardı. Abdülhamid kız kardeşinin yüzüne bir şey söylemeden uzun uzun ama imalı bir şekilde baktı. Karşısındakinin elemli bir yüzü vardı. Abdülhamid sorusuna yanıt alabilecek bir yüz ifadesine bir türlü ulaşamıyordu. Seniha Sultan da ağabeyinin bakışlarında aradığı merhameti göremedi. Gözlerinin öfkeden alev alev yandığını gördü.

Seniha Sultan saygılı bir şekilde, "Sultanım, beni irade buyurmuşsunuz!" dedi.

Bu ifadeyle bir kardeşin değil, bir Sultanın huzurunda olduğunu anlatmak istiyordu. Sultan Abdülhamid o saate kadar kaybettiği sükûn ve soğukkanlılığına yeniden büründü. Bir giriş cümlesine gerek duymadan, "Eşinizin ve çocuklarınızın nereye gittiklerini elbette biliyorsunuzdur!" dedi.

Seniha Sultan'ın, "Hayır!" demesini bekliyordu. Ama yanıldı. Seniha Sultan korkusuzca, "Eşimin ve evlatlarımın Osmanlı ülkesini terk etme kararında olduklarını biliyordum!" dedi.

Bu yanıt Abdülhamid'i dehşete düşürdü. Koltuğuna tutunarak, "Nasıl yani, firar edeceklerini önceden biliyor muydun?" diye sordu.

"Firar edeceklerini değil, ülkeyi terk edeceklerini biliyordum! Çünkü onlar firar etmediler! Normal şekilde gidemedikleri için bu şekilde gitmeye mecbur kaldılar. Onlar buradan gitmelerinin mülk ve millet için hayırlı olacağına inanıyorlardı. Başka çareleri kalmayınca bu şekilde hareket ettiler. Bir gün gideceklerini biliyordum ama hangi vasıta ile hangi yoldan gideceklerini bilmiyordum!"

Abdülhamid hiddetle yerinden kalkarak, "Hemşire, benden saklamayınız! Onların hangi yoldan ve hangi vasıta ile gittikle-

rini çok iyi biliyorsunuz! Bunu size itiraf ettireceğim! Sen benim öz hemşiremsin! Böyle bir ihanete nasıl göz yumabiliyorsun? Nasıl bu firara iştirak edebiliyorsun?" diye sordu.

Seniha Sultan bu kez sesini yükselterek, "Hiçbir şeyi gizlemiyor ve inkâr etmiyorum! Doğru söylüyorsunuz, benim ağabeyimsiniz. Ama beni iyi tanırsınız. Yalana asla tenezzül etmem! Gerçekten de gitmeyi arzu ettiklerini biliyordum. Ama bu gidişlerinde yüz kızartıcı bir taraf görmüyorum! Sultanım, asla unutmayınız: İnsanlar hakları tanınmadığı zaman, ona sahip olabilmek için meşru saydıkları her çareye başvururlar. Bu nedenle onları suçlayamazsın! Oğullarım Avrupa'yı görüp tanımak, eğitimlerini orada tamamlamak arzu ve hasreti içinde idiler. Bu arzularını dayıları olan siz zat-ı şahanelerine kaç defa arz ve niyaz ettim. Ama anlatamadım.

Ayrıca hatırlatmak isterim! Eşimin, Adliye Nezareti'nden hangi sebeplerle ayrıldığını siz çok iyi biliyorsunuz! O köşesine çekilmiş, sessizce oturuyordu. Oğullarının tahsil ve terbiyesine mani olunmaması için adeta bir mahkûm hayatı yaşıyordu. Osmanlı ülkesinin dışına çıkabilmek için onlar hiçbir hakka sahip değillerdi. Bu hapis hayatına, onun getirdiği sıkıntılara sessizce katlanıyorlardı.

Bu nedenle günün birinde ve ilk fırsatta, her türlü çareye başvurarak Avrupa'ya gideceklerinden emindim. Sonunda buna muvaffak oldular. Bütün bunları huzurunuzda nasıl açık açık arz ediyorsam, gittikleri yolu ve vasıtayı bilsem aynı şekilde açıkça söylerdim! Sadece gidecekleri yere emniyetle gidene kadar susmayı tercih ederdim!" dedi.

Sultan Abdülhamid, senelerdir karşısında söylenmemiş olanları bir anda sıralayan kız kardeşinin yüzüne anlamlı bir şekilde bakarak, "Gidebilirsiniz!" dedi.

Abdülhamid ne düşünmüştü, aklından neler geçmişti, neye karar vermişti, bir türlü anlaşılamamıştı. Zaten hiçbir zaman anlaşılamayacaktı. Başkâtibi Tahsin Paşa bir gün, "Birçok insanla temas ettim, birçok ricali tanıdım ama hiçbirisi Sultan Abdülha-

mid kadar fikir ve kararlarını kendisine saklayamazdı," demişti. Bu ruh hali içindeki bir insanın, şahsı ve tahtı için felaket saydığı bir hadise karşısında hissettiklerini açıklaması mümkün müydü?

Abdülhamid hemşiresine, "Gidebilirsiniz!" dedikten sonra aniden, "Konağınızdan dışarı çıkmanıza lüzum yoktur!" dedi. Bu emir Seniha Sultan için hapis hayatının başladığının duyurusu idi. Seniha Sultan aynı terbiye ve nezaketle, "Sultanım, iradenizi aynen kabul ediyorum!" dedi.

Çok sakindi. Söylediklerinin nelere yol açabileceğini bilerek söylemişti. Bundan böyle hapis hayatı, onun için pek bir şey ifade etmiyordu. Kuruçeşme'deki yalısı ile Çamlıca'daki köşkünde zaten bir tür hapis hayatı yaşıyordu. Tek arzu ettiği şey, eşinin ve çocuklarının sağ salim Osmanlı sınırları dışına çıkabilmeleriydi. Ağabeyi Abdülhamid'in çaresizliği karşısında içi huzurla doldu. Çünkü kendisini çağırtıp sorduğuna göre, koskoca Osmanlı Sultanı onların nereye gittiğini bilmiyordu. Demek ki hafiye ordusunun duvarları aşılmıştı.

Kendisini geri götürecek arabaya bindiğinde, huzura çıktığından beri güçlükle muhafaza ettiği soğukkanlılığını kaybederek arabanın koltuğuna çöktü ve hıçkıra hıçkıra ağladı.

Sultan Abdülhamid'in eniştesi Damat Mahmut Paşa, Sultan II. Mahmud'un Islahat ve Batılılaşma hareketlerini destekleyen, hatta bu değişimin Osmanlı'nın kurtuluşu için gerekli olduğunu korkusuzca söyleyen Amiral Halil Paşa'nın oğluydu. İyi bir eğitim almıştı. Paris sefaretinde iki yıl kâtiplik yapmıştı.

Damat Mahmut Paşa Sultanın eniştesi olmasına karşın bu akrabalık ilişkisini kendi lehine kullanmamış, ancak Abdülhamid'in baskı ve ısrarı ile Adalet Nazırlığı'na getirilmiş, bu görevi on üç yıl aralıksız sürdürmüştü. Adalet Nazırlığı'ndaki önemli ıslahatları o gerçekleştirmişti. Modernleşme ve Batılılaşma yanlısıydı.

Sultan Abdülhamid'in eniştesi Damat Mahmut Paşa'ya olan güveni ve sevgisi, Skalyeri-Aziz Bey Komplosu'na kadar devam etti. Sultan V. Murad'ı hapsedildiği Çırağan Sarayı'ndan kaçır-

maya yönelik bu komployа Seniha Sultan'ın kethüdası Hacı Bekir Efendi ile hizmetkârı Nakşibend Kalfa'nın da adlarının karışması, Seniha Sultan'ın ağabeyi Murad'a karşı olan aşırı sevgisi, Abdülhamid'i kuşkuya sürükledi. Bu komploda eniştesi Damat Mahmut Paşa'nın da olabileceği şüphesine kapıldı ve kendisini Adliye Nazırlığı görevinden azletti. Hemen bu konuda bir soruşturma başlattı. Soruşturma sonunda eniştesinin en ufak bir rolünün olmadığı anlaşılınca, Abdülhamid onu bu kez Evkaf Nezareti'ne atadı. Ama o bu görevi kabul etmedi. Ardından onu Şuray-ı Devlet üyeliğine atadı. Damat Mahmut Paşa sessiz kaldı. Yurtdışına kaçana kadar ne bu göreve gitti ne de maaşını aldı. Bir kere gururu kırılmıştı. Günlerini çocuklarının eğitimine ayırdı.

Oysa Damat Mahmut Paşa'nın geçmişte Abdülhamid ile çok sıkı bir dostluğu vardı. Babıâli'den gelen evrakı birlikte okur, beraberce değerlendirirlerdi. Gün geçmezdi ki beraber yemek yemesinler. Skaliyeri-Aziz Bey Komplosu'nda parmağının olmadığının anlaşılması üzerine Abdülhamid gönlünü almış, kendisini iltifatlara boğmuştu. Ama artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Bir kere Damat Mahmut Paşa'nın gönlü kırılmıştı.

Abdülhamid, "Paşa, beni yapayalnız bırakıyorsun! Eğer memleketin idaresinde bir kusurum olursa ya da memleketin başına bir felaket gelirse, bunun sorumlusu sen olursun! Çünkü şu Osmanlı sarayında senden başka itimat ettiğim kimse yoktur!" demişti. Damat Mahmut Paşa bu sözleri önemsememiş, sessizce evine çekilmişti. Ancak ülkenin durumu günden güne kötüye gittikçe boş durmamış, Abdülhamid'e ikaz anlamında mektuplar göndermeyi unutmamıştı.

O mektupları aldığı zaman Abdülhamid, "Ben kendisine yalvardığım zaman beni reddetti. Bu nedenlc ülkede şikâyet ettiği gibi bir durum var ise, bunun sebebini onda veya şunda aramasın! Doğrudan doğruya kendisinde arasın! Ayrıca şunu da ilave edeyim ki, kendileri senelerden beri memleket idaresinden uzakta olduğu için bugünkü siyasi işleri pek bilmezler! Onun için yine sessizce evlerinde otursunlar ve bir daha işlerime karış-

masınlar!" diye haber gönderiyordu. Böylece ikisi arasındaki geçmişe dayalı gönül bağları tamamen kopmuş oluyordu.

Bütün bu aldırmaz tavırlarına rağmen, Abdülhamid onun yenilikçi fikirlerinden korkuyordu. Bu fikirlerin kendisine bir ok gibi geri dönmesini önlemek için, evinin etrafını hafiyelerle çevirmeyi unutmuyordu. Onu sürekli göz hapsinde tutuyordu. Bu durumun anlaşılması üzerine, Abdülhamid'in şerrinden korkan dostları da ziyaretine gelmiyordu. Paşa tam bir mahkûm hayatı yaşıyordu. Damat Mahmut Paşa'nın yanındaki konakta bir başka sürgün, Arap Emiri Şerif Abdülmuttalib'in torunu Prens Şerif Ali göz hapsinde tutuluyordu.

Damat Mahmut Paşa'nın en büyük emeli, oğullarını Avrupa'da okutmaktı. Ama Abdülhamid'in buna fırsat vermeyeceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle tüm zamanını çocuklarının eğitimine ayırıyordu. O günlerde Bağdat Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesi yönündeki müzakereler son safhasına geliyordu. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul seyahatinden sonra Sultanın üzerindeki baskı giderek artıyordu.

Osmanlı üzerinde büyük çıkar oyunları oynanıyordu. Başta İzzet Holu Paşa, Ragıp Paşa, Necip Melhame ve Selim Melhame gibi etkin bürokratlarla sarayda oluşan menfaat çetesi Sultanı etkiliyor, Sultan Abdülhamid Bağdat Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesi kararını alıyordu. Osmanlı'da Tanzimat Fransasının yerini şimdi I. Meşrutiyet'in Almanyası alıyordu.

Görünüşteki bu gelişmelere karşın perde arkasında başka gelişmeler yaşanıyordu. Damat Mahmut Paşa, İngiltere yerine Almanya'nın ön plana çıkmasına tepki gösteriyordu.

Damat Mahmut Paşa, oğullarının musiki hocası Mösyö Çeza Heke ile sohbet ediyordu. Söz dönüp dolaşıp Bağdat Demiryolu imtiyazına gelmişti. Mösyö Çeza Heke, Damat Mahmut Paşa'ya, Mr. Maymon adında bir İngiliz dostunun olduğunu, bu şahsın İngiltere'nin çok büyük bir sermaye grubu adına hareket ettiğini, Osmanlı ülkesini baştanbaşa kuşatabilecek demiryolu ağı teklifi yaptığını ama derdini Babıâli'ye yeterince anlatamadı-

ğını, Sultana ulaşmasının ülke yararına olacağını, gerekirse kendisiyle görüştürüp aydınlatıcı açıklamalar yapabileceğini söyledi. Bu konuşma Damat Mahmut Paşa'yı heyecanlandırdı.

Damat Mahmut Paşa, Bağdat Demiryolu hattının verilecek basit bir imtiyaz olmadığını, devletin iç ve dış yapısında yeni bir değişime yol açacağını düşünüyordu. Bu nedenle, bir kara ülkesi olan Almanya'nın Doğu Siyaseti'nin uzantısı olarak Hasta Adam Osmanlı'nın bakir ve geniş toprakları üzerinde iktisadi hakimiyet kurmak için kaçırılmayacak önemli bir fırsat olduğunu çok iyi biliyordu.

Damat Mahmut Paşa, Almanların Osmanlı'da demiryolu avına çıktığını söylüyordu. İngiliz firması Aydın demiryolu için verdiği teklifte teminat istemezken, Alman Nagelmackers kilometre başına Osmanlı Devleti'nden 18 bin franklık teminat talep ediyordu. Sultan Abdülhamid İngiltere'nin teklifini minnetle kabul etmesi gerekirken Alman Kayzerine beslediği muhabbet nedeniyle ihaleyi Almanlara veriyordu. Almanları adeta finanse ediyordu. Ayrıca Almanlara Suriye demiryolu imtiyazı da veriliyordu. Almanlara demiryolu hattı civarında kolonileşme hakkı da tanınıyordu. Sadrazam Cevat Paşa, Almanların Anadolu'ya yerleşmesinde hiçbir sakınca olmadığını söylüyordu.

Damat Mahmut Paşa, söz konusu demiryollarının yabancı sermaye ve teknik destek ile gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu görüyor, ancak bunun karşılıklı siyasi çıkarlar ve ticari esaslar üzerine dayandırılmasının daha doğru olacağını söylüyordu. Ayrıca bir ada ülkesinin bu rolü üstlenmesinin daha mantıklı olacağını, bunun Osmanlı ülkesi üzerindeki hakimiyeti nispeten azaltacağını düşünüyordu. Damat Mahmut Paşa bütün kırgınlığına ve hiçbir yetkisinin olmamasına karşın, ülkesi için bu kadar önemli bir meselede susmaması gerektiğine inanıyordu.

Bu nedenle Mösyö Çeza Heke'nin önerisini kabul edip Mr. Maymon'la görüşmeye karar verdi. Mr. Maymon önce oğulları Sabahattin ve Lütfullah'la görüştü. Ardından Damat Mahmut Paşa'ya İngiltere'nin teklifinin önemini, Almanlara göre cazip

yönlerini mukayeseli bir şekilde anlattı. Almanya Bağdat demiryolunu devlet sermayesi ile yaparken, İngiltere bunu özel sermaye ile yapıyordu. Liberal görüşlü Damat Mahmut Paşa, Almanya'nın devlet sermayesinin yerine İngiltere'nin özel sermayesinin tercih edilmesinin doğru olacağını söylüyordu. Özel sermayenin Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın resmi devlet boyunduruğundan kurtaracağını, tıpkı Şirket-i Hayriye'de olduğu gibi devletin muhatabının İngiltere Devleti değil İngiliz şirketi olacağını ileri sürüyordu. Bu da Osmanlı'yı siyasi ödünlerden ve devlet baskılarından kurtarmak demek oluyordu.

Damat Mahmut Paşa bu görüşmeden sonra konuyu kayınbiraderi Sultan Abdülhamid'e yazılı olarak iletti. Gelecek yanıtı beklemeye başladı.

Saray Kamarillası için yeni teklifin varlığı, önceden ayarlanmış komisyon ve rüşvet çarklarının kırılması demekti. Bu nedenle Saray Kamarillası Sultan Abdülhamid'e, "Sultanım! Damat Mahmut Paşa bu önemli işi İngilizlere verdirirken devletin dahili ve harici siyasetinde güç sahibi olmak ve Skalyeri-Aziz Bey Komplosu'nun intikamını almak istiyor!" dediler.

Sultan Abdülhamid'in mizacını ve karakterini yakından bilenler, bu telkinle tam on ikiden vurmuşlardı. Sultan Abdülhamid eniştesine, "Kendileri uzun zamandır devlet işlerinden uzaktırlar! Bu nedenle isabetli fikir veremezler! Bundan böyle devlet meselelerine karışmasın, evinde otursunlar!" diye haber gönderiyordu.

Damat Mahmut Paşa susup oturacak adam değildi. Konu ülke çıkarı olduğunda susması düşünülemezdi bile. Olayı izzet-i nefis meselesi yapmıştı. Vatanı ahtapot gibi saran kapitülasyonların yanına, iyice irdelenmeden böyle önemli bir ihalenin eklenmesinin ülkeyi ekonomik ve siyasi iflasa sürükleyeceğini düşünüyordu. Bu nedenle Sultana daha ayrıntılı yeni bir mektup yazdı. Sultanın yanıtı gecikmedi. Bu yanıt, ilkinden daha sertti.

Bunun üzerine Damat Mahmut Paşa, "Bu gerçeği dünyanın ve Osmanlı halkının bilmesi gerekir! Bu mücadele ancak Avru-

pa'da verilebilir! Bu nedenle ben çocuklarımı alıp gideceğim! Ülkeyi bu keyfi idareden kurtarmak için mücadele edeceğim! Gerekirse servetimi bu yolda harcayacağım! Gerekirse canımı feda edeceğim!" dedi.

Damat Mahmut Paşa, konuyu oğullarına açtı:

"Görüyorsunuz! Dayınız Sultan Abdülhamid'le bu ülkeye ait hayati konuları görüşmek bile mümkün olmuyor! Abdülhamid'in ikiyüzlü tutumu Osmanlı siyasetinin temeli olmuştur. Bu şartlar altında ülkenin saadetini istemek, iyiyle kötüyü ayırmak imkânsız hale gelmiştir. Bir memleketin yıkılması için başka felaketlere gerek yoktur! Dışarıdan gelecek küçücük bir fiske içinden çürümüş olan bu ülkeyi darmadağın etmeye yeter!

Evlatlarım! Şimdi soruyorum size: Ülkeyi felakete götüren bu zihniyetle burada mücadele etmek mümkün olmadığına göre, gizlice Avrupa'ya gitmeye ne dersiniz? Ancak oradaki yaşantınız buradaki kadar rahat ve huzur içinde olmayacaktır! Ayrıca validenizden ve buradaki imkânlarınızdan ayrı kalacaksınız! Tahmin ederim ki sıkıntı ve ızdırap çekeceksiniz! Daha açık bir ifadeyle, böyle maceralı bir firara hazır mısınız?"

Prens Sabahattin, "Babacığım, gerek ben ve gerekse kardeşim uzun süredir böyle bir hayalin özlemini çekiyorduk. Sizinle her güçlüğe hazırız!" dedi.

Damat Mahmut Paşa'nın gözleri doldu.

Damat Mahmut Paşa konuyu Mr. Maymon'a açtı. Mr. Maymon bir hafta sonra elinde İngiltere Sefiri Salisbury'nin imzasını taşıyan, başka adlara göre düzenlenmiş üç pasaportla geldi.

Kaçış planının ilk bölümüne göre, Damat Mahmut Paşa iki oğluyla Anadolu yakasına geçecek, Maltepe sahilinde kendilerini bekleyen sandala binecek, sandal onları yurtdışına kaçıracak yabancı bandıralı bir gemiye götürecekti.

Ancak Damat Mahmut Paşa ile oğullarının hafiye ordusunun ortasındaki evlerinden çıkması büyük sorun teşkil ediyordu. Bu sorunu aşmak için o gün dostlarına özel bir ziyafet verdiler. Yakın dostlarını yalıya davet etmişlerdi. İçeride ziyafet devam

ederken Damat Mahmut Paşa ile çocukları kıyafet değiştirterek yalıdan dışarı çıktılar. Maltepe'ye geldiler. Sandalı beklemeye başladılar. Akşama kadar beklediler ama gelen giden olmadı. Mr. Maymon'un oyununa geldiklerini anladılar. Akşamüzeri bir gezintiden geliyorlarmış gibi geri döndüler.

Bu sonuçsuz kaçma girişimi, Damat Mahmut Paşa'yı yıldırmadı. Aklına daha önce dost oldukları İsviçreli Mösyö Charlier geldi. Güvenilir biriydi. Damat Mahmut Paşa konuyu ona açtı. O da Beyoğlu'nda musiki aletleri satan eski dostu, Alman kökenli Mösyö Konvendinger'e söyledi. İkisi beraberce gidip ortak dostları Pake Vapur Acentesi sahibi Mösyö Reboul'a durumu anlattılar. Mösyö Reboul tehlikenin boyutunu hesap edebiliyordu. Bu nedenle Prens Sabahattin ile kaçış amacı ve yöntemi üzerine bir ön görüşme yaptı. Prens Sabahattin'e durumu bütün inceliğiyle anlattı.

Mösyö Reboul Prens Sabahattin'in elini sıkarken, "Sabahattin Bey, size hizmet etmek bir insanlık borcudur! Elimden geleni yapacağım. Eğer bu girişimde muvaffak olamazsak, işimi gücümü ve çok sevdiğim bu ülkeyi terk etmek zorunda kalacağımı çok iyi biliyorum. Ancak sizlerin de mücadelenizde başarılı olmanız bu ülkenin huzuru için şarttır! İnanın, sırf bunun için bu tehlikeyi göze alacağım," dedi.

Günler geçmek bilmiyordu. Nihayet beklenen haber geldi. Mösyö Reboul, Pake Vapur Şirketi'ne ait Georgia gemisinin kaptanını ayarlamıştı.

Plan gereği Damat Mahmut Paşa ile oğulları, Farsça öğretmeni Hüseyin Daniş Bey'le birlikte evden çıktılar. Anadolu yakasındaki Belvü Oteli'ne indiler. Konaktan çıkarken çevreye iş yoğunluğu nedeniyle yalıya gelemeyen İngiliz tebaasından Dr. Mery'nin muayenehanesine gittiklerini söylediler.

Damat Mahmut Paşa ve oğulları Belvü Oteli'nin rıhtımında gezinirken, bir motorla Mr. Charlier geldi. Prens Sabahattin onu babasıyla tanıştırdı. Otelin lobisinde oturup bir süre sohbet ettiler. Mr. Charlier çevresindekilerin duyabileceği bir şekilde onla-

ra motorla Boğaz gezisi önerdi.

Damat Mahmut Paşa otel personeline akşama misafirleri olacağını, gerekli hazırlığın yapılmasını, Boğaz'da kısa bir gezinti yapacaklarını söyledi. Önemli eşya ile pasaport ve paraları ceplerinde idi. Diğer eşyalarını otelde bıraktılar. Motorla neşe içinde Boğaz'ın mavi sularına açıldılar. Motor bir süre Kalamış, Moda ve Sarayburnu önlerinde seyrettikten sonra hızla rota değiştirip Ahırkapı sahiline yöneldi.

Mösyö Charlier, Ahırkapı'ya yaklaşırken, "İşte Georgia vapuru! Sizleri bekliyor!" dedi. Vapura yanaştılar. Vapur yolcularını alır almaz hareket etti. Motor da başka bir istikamete yöneldi. Georgia vapuru Sultan Abdülaziz'in büyük borçlar karşılığı yenilediği ama tam on üç senedir tek bir manevra yapmadan çürümeye bırakılmış olarak sahilde bekleyen donanma gemilerinin önünden geçti. İçlerindeki korku hâlâ sürüyordu. Çanakkale Boğazı'nı geçip yabancı sulara çıkmadıkça güvende sayılmazlardı. Georgia vapuru ertesi gün Çanakkale Boğazı'nı geçti.

Saraydaki fırtına ise devam ediyordu. 1 Ocak 1900 tarihli *Meşveret* gazetesinde çıkan yazıda Abdülhamid, "Uzun zamandan beri şuurunda zaaf eserleri gözüken Damat Mahmut Paşa iki oğlunu da yanına alarak zevcesinin ve Sultanın müsaadesini almadan firar etmiştir! Kanunlarımız gereği, kız kardeşim Seniha Sultan'ın mahdumları doğrudan doğruya Sultanın himayesi altında bulunduğundan, Seniha Sultan da ısrarla iki oğlunu geri istediğinden dolayı, Damat Mahmut Paşa kanun önünde suç işlemiştir! Şayet Damat Mahmut Paşa bulunduğunuz şehre gelecek olursa Devlet-i Aliye'yi temsil eden resmi memurların durumdan haber edilmesini, iki oğulun ülkeye iadesinin sağlanmasını, Damat Mahmut Paşa'nın tevkif edilip tutuklanmasını..." emrediyordu.

Marsilya Konsolosluğu bu emir üzerine limanlarına gelen gemileri kontrol altına alıyordu. Damat Mahmut Paşa indiği Marsilya sahilinde kendilerini kararlı bir şekilde bekleyen ve Sultanın iradesini okuyan konsolosa öfkeyle, "Hayatım ve davranışım üzerinde bahsettiğiniz gibi Sultanın ne şeri ne de kanuni

hiçbir hakkı yoktur! Kendisini Sultan olarak tanımıyorum!" diye bağırıyordu. Marsilya Konsolosu hiç beklemediği bu çıkış karşısında şaşırıyor, geldiğine pişman oluyordu. Damat Mahmut Paşa öfkesini yenemiyor, özgürlüğün gücüyle sözlerine devam ediyordu:

"Sultan Abdülhamid, İzmir'de Fransız Konsolosluğu'na iltica eden Mithat Paşa'nın iadesi karşılığında Tunus'u koşulsuz olarak Fransızlara vermişti. Acaba Damat Mahmut Paşa'nın bedeli ne olacak?"

Damat Mahmut Paşa bu bedelin daha yüksek olacağını düşünüyordu. Çünkü Mithat Paşa dışarıdaki düşmandı. Oysa kendisi onun bütün sırlarını bilen, hatta geleceğe dönük olarak düşünce ve eylemlerini tahmin edebilen içerdeki düşmandı. Kendisinin yaratacağı korku, Mithat Paşa'nınkinden daha güçlüydü.

Şeytanı Şeytan yapan gücü değil, kendisini Tanrı sanmasıdır!

Hayaller, insana özgüdür!

Hayal kapısını aralayanlar ise yönetenlerdir!

KISIM: XI

Damat Mahmut Paşa, Marsilya'dan Paris'e geçtiğinde onları Jöntürkler karşıladı. Damat Mahmut Paşa kısa bir süre sonra Jöntürkler arasındaki dağınıklığı gördü ve üzüldü. Ayrıca Jöntürklerin yaşam koşulları pek iyi değildi. Sultan Abdülaziz devrindeki Yeni Osmanlılar, Mısır Prensi Mustafa Fazıl Paşa'nın maddi ve manevi desteğine sahiptiler. Oysa Jöntürklerin böyle bir hamisi yoktu.

Jöntürkler de Yeni Osmanlılar gibi fikir birliğinden yoksundular. Damat Mahmut Paşa onların somut doktrinlerinin olmadığını gördü. Her biri farklı çıkış yolu arıyordu. Damat Mahmut Paşa ülkenin kurtuluşunu liberal ekonomide görüyordu.

Damat Mahmut Paşa bu karmaşa üzerine çocuklarına, "Yeni Osmanlılar Avrupa'da Sultan Abdülaziz'e öfke kustular. Hürriyet, adalet ve eşitlik istediler. Sonra idealarını bir yana bırakıp sultanla uzlaştılar ve sessizce yurda döndüler. Ekonomik ve siyasi hiçbir hak elde edemediler. Zamanla düzenin birer parçası haline geldiler. Dilerim Jöntürklerin kaderi de Yeni Osmanlılara benzemez!" dedi.

Jöntürklerdeki fikir dağınıklığını görüp Avrupa'yı iyice tanıdıktan sonra, Yeni Osmanlıların hamisi Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e yazdığı ünlü mektubun benzerini bu kez kendisi Abdülhamid'e yazdı. Damat Mahmut Paşa söz konusu mektubunda şunları yazıyordu:

Sultanım,

Osmanlı hükümdarlığına sadakatimden ve padişahın kanunlarına itaatimden hiç kimse şüphe edemez! Sıkı ve

sağlam rabıtalar beni hanedanınıza bağlıyor. Ben Müslümanım. Hükümdarın enişteşiyim. Siz ise, Halife ve Osmanlı Sultanı olarak bulunuyorsunuz. Sultan ile halk, yekdiğerine karşılıklı görevler taahhüt eden sıkı bir dayanışma ile birleşmişlerdir. Halkın hakiki saadeti bu iştirakten doğacaktır. Bizim birinci dileğimiz, yükselmeyi gerçekleştirmek ve Sultanımızın fazilet yolunda her gün biraz daha ilerlediğini görmek düşüncesi olacaktır! Peygamberimiz, "Müteakip günün evvelkinden daha kötü olması bedbahtlıktır!" dememiş midir? İçimizdeki herkes, Osmanlı'nın selameti ile aynı derecede alakadar değil midir?

Sultanım, tamamen samimi olarak söylememe müsaade ediniz ki idare şekliniz hiçbir kanuni tarza ve doğru bir Halife gidişine, hatta Avrupa hükümdarları usulüne de benzemiyor! Hükümdarlığınızda binlerce yıl evvel yaşayan bazı tiranlara benzer noktalar var. Sultanım, aşağı tabakanın cahillerinden, bunamış ihtiyarlarından, hilekâr yalancılarından, bozuk ahlaklılardan ve hatta çapulculardan başka kimse memur olarak kullanılmıyor. Bunun içindir ki namuslu ve faziletli adamlar Sultana yaklaşamıyorlar. Bu gibi unsurlar ile bir halkın saadetinden emin olmak mümkün müdür? İnadınız ve bu çıkmaz yol, ülkemizi tamamen yıkılmaktan başka hangi neticeye götürebilir?

Bana kalırsa Sultanım, bazı müstebit ve egoist hükümdarlar gibi hareket ediyor ve XV. Louis'nin meşum sözünü tekrarlıyorsunuz: "Benden sonra isterse tufan olsun!" Siz kendinizden başka kimseyi düşünmüyorsunuz. Bütün hakların ve insanlık hislerinin üzerine basarak geçiyorsunuz. Milletin refahı, sizin en son düşünceniz! Yirmi dört milyon Osmanlı, sizin bencilliğinizin kurbanıdır! Siz halk tarafından adaleti tatbike memursunuz, ona hürmet etmeye mecbursunuz! Gücünüzü, umumi arzuya ve kanunlara uydurmazsanız, biliniz ki mesulsünüz!

Maliye'de, Bahriye'de umumi tesislerin sefilliği, diğer

nezaretlerdeki yolsuzluklar, sefalet ve dehşetle kanayan kalplerin acı feryatları, müstebitliğinizin hangi dereceye kadar yükseldiğini gösteren sarih alametlerdir. Siz ülkenin yıkılmasına sebep olan yegâne suçlusunuz! Döktüğünüz kanlar, söndürdüğünüz ocaklar, herkese dehşet veriyor! Binlerce insan, Hıristiyandan daha çok Müslümanlar mahvoldular. Tebaanız, sizin zulmünüzden kurtulmak için kaçıyor. Vatan boşalıyor!

Beni konsoloslara ve elçiliklere suikastçi, karısının mücevherlerini çalan ve çocuklarını kaçıran bir hırsız olarak ilan etmekten sakınmıyorsunuz. Bir Osmanlı Sultanının beni tutuklatabilmek için böyle yalanlar uydurması adaletine uygun mudur?

Vatanımız, zengin ve halkı bahtiyar edecek kabiliyettedir. Hatta büyük bir kolaylıkla şimdiki nüfusun yirmi mislini beslemeye muktedirdir. Fakat heyhat! Bir hırsız çetesi üzerine çökmüş ve bu zenginliğin yolunu kapamış bulunuyor. Sizin hareketleriniz nedeniyledir ki bütün bu verimli topraklar bakımsız kalmıştır. Yalnız kendi menfaatinize kullanmak gayesiyle dağıttığınız ve hesapsız olarak harcadığınız paralarla, muhtelif bankalara kendi adınıza koyduğunuz milyonlarla, Osmanlı Hükümeti bugün büyük bir donanmaya sahip olabilirdi. Her şeye rağmen Girit bizim için kaybolmayacaktı. Belki harbe de hacet kalmayacaktı. Yunanlılarda da intikam hissi uyanmayacaktı. Bütün bunlar, hiçbir zaman affedilmeyecek hatalarınızdandır!

Sekiz seneden beri size müteaddit defalar bu düşüncelerimi söyledim. Bu sözlerimi dikkate almadınız ve beni anlamadınız. Öyle ise size, İstanbul'da bulunduğumdan daha fazla hakikati söyleyeceğim. Düşündüm ki, madem Sultan acizdir, dinlemeyi ve anlamayı reddediyor, o halde benim milleti aydınlatmam ve şimdiki rejimin tehlikelerini ve değişmesi gereğini ortaya koymam lazımdır. Bu vazifeyi ifa etmek ve vicdanımı bütün sorumluluklardan kurtarmak için

Avrupa'ya geldim. Ben Müslüman ve Türküm. Irk ve din farkı gözetmeden vatanıma hizmet etmek istiyorum. İki oğlum da aynı emel ve gaye ile buraya, bana bu mukaddes vazifede yardımcı olmaya geldiler. Unutmayınız! Adalet, daima galebe çalar ve hiçbir zaman mağlup olmaz!

Paris, 21 Ocak 1900, Damat Mahmut.

Bu mektup üzerine Abdülhamid, 1897 yılında yaptığı anlaşmalarla pek çok Yeni Osmanlının ülkeye dönüşünü sağlayan ve onları adeta parçalayıp can çekişir hale dönüştüren Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'yı bu kez Damat Mahmut Paşa'yı yurda dönmeye ikna etmek üzere Paris'e gönderiyordu.

Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa başlangıçta çok umutluydu. Paris seferinden zaferle döneceğine inanıyordu. Abdülhamid de aynı inancı taşıyordu. Çünkü Sultan Abdülhamid ideal peşinde koşan, vatan sevgisiyle dolu okuryazar gençleri ikbal ve servet ile avlamayı prensip haline getirmişti. Aynı yöntemin Damat Mahmut Paşa ve evlatları için de geçerli olacağını düşünüyordu.

Başlangıçta Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın "İstanbul'a dön!" çağrısına olumsuz yanıt veren Damat Mahmut Paşa, bu kez dönmek için bazı koşullar ileri sürmüştü. Damat Mahmut Paşa'nın koşulları şunlardı: Abdülhamid'in hakkında ileri sürdüğü iftiraların Avrupa gazetelerinde tekzip edilmesi, Abdülhamid'in Maliye hazinesinden on beş bin lira maaş almakla yetinmesi, acele Millet Meclisi'nin teşkil edilmesi, sadaret makamının başvekalete dönüştürülmesi ve kendisinin on beş gün için bile olsa bu makama getirilmesi. Abdülhamid bu koşulları duyunca küplere bindi.

Damat Mahmut Paşa Paris'te *Osmanlı* gazetesini çıkarması, Jöntürklere yardım etmesi ve İstanbul'da tanıştığı Mr. Maymon'un kendisini dolandırması nedeniyle maddi sıkıntı içine düşmüştü. Borç para bulabilmek için İstanbul'daki emlaklarının gelirini teminat göstermek istemiş ama bu engellenmişti. Damat

Mahmut Paşa geri dönme koşulları içerisinde bu sınırlamanın kalkmasını istemişti. Ama bu talebi de diğerleri gibi yanıtsız kalmıştı.

Damat Mahmut Paşa Paris'ten Londra'ya gitmeye karar vermişti. Abdülhamid haberi duyunca telaşa düşmüş, bu seyahate mani olmak için paşanın ağabeyi Salih Bey'i hemen Paris'e göndermişti. Ama ağabeyi de İstanbul'a dönme konusunda kardeşini ikna edememişti.

Abdülhamid Damat Mahmut Paşa'nın borç içinde olduğunu öğrenmişti. Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'ya haber göndererek Avrupalı bankerlerle görüşmesini, ona borç para verilmesinin önlenmesini istemişti. Eniştesini kapana kıstırmak istiyordu.

Ancak Abdülhamid'in beklemediği ani bir gelişme oldu. Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa, Damat Mahmut Paşa ile oğullarını Mısır'a davet etti. Damat Mahmut Paşa, bu davetin Abdülhamid'in bilgisi dışında olduğuna inanıyordu. Ancak oğulları bu daveti kuşkuyla karşılamışlardı. Gitmeme konusunda babalarını ikna edemediler. Hıdivin Jöntürklere maddi yardım sözü, bu seyahatin gerçekleşmesine neden olmuştu.

Hıdiv Abbas Hilmi Paşa onları bir çiftliğe yerleştirdi. Ayda 1.000 Lira maaş ödemeye başladı. Damat Mahmut Paşa, Mısır'dayken de Jöntürklerle ilişkilerini sürdürmeye devam ediyordu. Ayrıca Hoca Kadri Efendi'nin Mısır'da yönettiği *Kanun-i Esasi* adlı gazeteye yazılar yazıyordu. Bu yazılarında, "Ehli İslama bunca yıl uyguladığı zulümden sonra nasıl oluyor da hâlâ Halifelik iddiasına cüret edebiliyor?" diye ısrarla Abdülhamid'e soruyordu.

Damat Mahmut Paşa ve oğullarının Mısır'a gelmelerinden birkaç gün sonra, Abdülhamid'in hafiyelerinden Ali Kemal Avrupa'dan Mısır'a geçiyordu. Ali Kemal, Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın eşi Prenses İsmet Hanım tarafından Kahire'deki çiftliğine idare amiri olarak atanıyordu. Ali Kemal buradan saraya düzenli bilgiler gönderiyordu. Ali Kemal Avrupalı bankacı ve sarrafların paşaya borç para vermeye yanaşmadıklarını, paşaya

sadece Hıdivin para yardımında bulunduğunu, Hıdivin paşayı İstanbul'a dönme konusunda ikna etse bile oğullarının kesinlikle Avrupa'ya dönme niyetinde olduklarını saraya jurnal ediyordu.

Bir gün Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Damat Mahmut Paşa'ya, "Damat Mahmut Paşa, bu ortamda bana göre izleyeceğiniz en doğru yol İstanbul'a dönmenizdir! Tıpkı Londra Sefaret Müsteşarı Abdülhak Hamit Tarhan'ın Jöntürk Daniş Bey'e söylediği gibi, 'Bu çıkmaz bir yoldur! Boşuna kendinizi üzüyorsunuz!' Mahrusa adlı yatım, dönmeniz için sahilde emrinize amade duruyor," dedi.

Damat Mahmut Paşa, hiç ummadığı bir anda gökten yıldırım gibi düşen bu teklif karşısında şaşırdı. Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul'a gitmezlerse verdiği parayı keseceğini imalı bir şekilde hatırlatması üzerine yıkıldı. Mısırlı Osmanlı'ya yine oyun oynuyordu. Nasıl ki Mustafa Fazıl Paşa padişahla anlaşınca Yeni Osmanlılara olan maddi desteği kesmişse, Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa da en çaresiz oldukları bir anda onları yüzüstü bırakıyor, en zayıf noktalarından vuruyordu. Damat Mahmut Paşa Mısır'a gitmemeleri konusunda kendisini uyaran çocuklarını dinlemediği için pişmanlık duyuyordu.

İnsanoğlu için umut hiç tükenmezdi. Beklenmedik bir anda bir mucize gerçekleşti. Osmanlı Bankası'ndan gelen mektupta vaktiyle paşanın adına açılan cari hesapta bir yanlışlık yapıldığı, eksik yatırılan 1.000 liranın hesaba geçtiği bildiriliyordu. Damat Mahmut Paşa bu parayı kimseye hissettirmeden çekti ve dönüş hazırlıklarına başladı.

Damat Mahmut Paşa paranın 500 lirasını oğullarına vererek onların Avrupa'ya dönüşlerini sağladı. Kendisi İstanbul'a dönüp dönmeme konusunda kararsız görünüyordu. Jurnalci Ali Kemal, "Paşanın çocukları Hıdiv ile adeta kavga ederek Mısır'dan ayrıldılar. Bir gün içinde toplanıp Paris'e gittiler. Paşa ise İstanbul'a dönme konusunda henüz kararını verememiş durumda. Paşanın oğulları Hıdive çok kızgın görünüyorlar. Hıdiv bize ihanet etti, diyorlar," diye saraya telgraf çekiyordu.

Damat Mahmut Paşa da en uygun zamanı kollayarak Paris'e döndü. Abdülhamid onu boş yere beklemişti.

Damat Mahmut Paşa Paris'e döndükten kısa bir süre sonra sağlık problemleri başgösterdi. Kış gelip çatmıştı. Sıkıntılı günler devam ediyordu. Damat Mahmut Paşa Paris'ten Brüksel'e geçti. Hava değişiminin iyi geleceğini düşünmüştü ama hastalığı giderek ağırlaştı. Damat Mahmut Paşa'nın hastalığını haber alan Paris Sefiri durumu saraya bildirdi. Sultan Abdülhamid Paris Sefirine, eniştesinin hususi bir trenle ve doktor kontrolünde İstanbul'a getirilmesi emrini verdi. Sefir Münir Bey konuyu Damat Mahmut Paşa'ya açtı.

Damat Mahmut Paşa, "Bu istibdat ve zulüm devri devam ettiği müddetçe vatanımdan ve ailemden uzakta, burada ölmeyi, istibdat altındaki memlekette refah ve saadet içinde yaşamaya tercih ederim! Bu kararımdan ölüm döşeğinde bile dönmem!" dedi. Son bir kez daha Sultan Abdülhamid'e boyun eğmeyeceğini söyledi.

Bu konuşmadan on beş gün sonra, Damat Mahmut Paşa 17 Ocak 1903'de vefat etti. Hiçbir şey Abdülhamid'i bu ölüm kadar sevindirmedi. Çünkü Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın yapamadığını ecel yapmıştı.

Oysa Abdülhamid'in sevinci uzun sürmeyecekti. Çünkü Damat Mahmut Paşa'nın ardından Osmanlı'ya damgasını vuracak yeni bir yıldız doğuyordu. Bu yıldız Prens Sabahattin'di.

Yıldızlar gece doğarlar.

KISIM: XII

Ayaşlı Hüseyin Avni'nin kızı Hacer Sultan, elinde küçük bir Ayaş testisi ile çıktı. Niyeti babaannesi Hatice Kadın'ı ziyaret etmekti. Hayat kapısından dışarıya adımını atmıştı ki yerde duran bir heybe gördü. Etrafına bakındı. Kimseyi göremedi. "Kim bilir hangi garibindir! Düşürmüş olmalı," diye düşündü. Heybenin içine bakmadan hayat kapısını açtı ve arkasına koydu. Ardından, "Nasıl olsa bir soran olur!" diye söylendi ve yoluna devam etti.

Evinin aşağısındaki İnci Pınarı'ndan buz gibi soğuk suyu testisine doldurdu. Babaannesini her ziyaretinde ona bu soğuk sudan götürürdü. Yaşlı kadın yokuş olduğu için pınara kadar çıkamıyordu.

Hacer Sultan hafif esen rüzgârda yaşmağını savurarak gidiyordu. Ayaş çarşısındaki dükkânına giden babasını gördü. Ama babası tek laf etmeden yanından geçip gitti.

Babaannesi Hatice Kadın'ın evine geldiğinde nefes nefeseydi. Hızla dış kapıyı açıp girdi. Hayattaki yatırın mezarını görünce önce irkildi. Sonra sessizleşti. Ellerini açıp Fatiha suresini okudu. Çocukluğundan beri yatırdan hep korkardı. Çarpılıp bir yanının eğrilmesinden korkuyordu. Bu nedenle babaannesinde yatıya kaldığı zaman, korkudan bahçedeki tuvalete gidemiyordu. Aksakallı dedenin kız çocukların önünü kestiği yönündeki babasının tembihini unutmuyordu. Babası Hüseyin Avni, "Gece kız çocuklarının düşmanıdır! Şeytan onların ruhlarını ayartmaya gelir. Gece kız çocuklarını günaha batırır!" diyordu.

Oda kapısını açıp içeriye girdi. Odanın loşluğunda önce babaannesini göremedi. Gözleri loşluğa alışınca divanın köşesinde sessizce oturduğunu, bir elinde tespih dua ettiğini gördü. Dikka-

tini dağıtmamak için ayak parmaklarının ucuna basarak yürüdü ve testiyi köşedeki yerine koydu. Babaannesinin duasını bitirmesini bekledi. Salavat getirip elini yüzüne götürünce duasının bittiğini anladı. Yerinden yavaşça kalktı. Babaannesinin elini öptü.

Hatice Kadın, "Sen mi geldin Hacerim! Yine soğuk suyunu unutmamışsın! Şu dünyada beni düşünen bir sen varsın! Evlatlarımın her biri bir yana dağılmış durumda. Uzakta olanlar vefasız! Burada olanlar hayırsız!" dedi. Ardından, "Sen nasılsın güzel Hacerim? Biliyorum, yoksulluk belini büküyor! Ama Tanrı'dan umudunu kesme! Onca acıyı sana yaşatan Tanrı, bir gün mükâfatını verir! Tanrı hiçbir zaman kullarını unutmaz!" dedi.

Hacer Sultan, "Babaanne, Tanrı'nın adaleti hep böyle geç mi gelir? Ben benlikten çıktıktan sonra Tanrı elini uzatmış neye yarar? Benden geçtim. Tembel kocamdan geçtim. İki zavallı yavrumun günahı ne? Bizi Tanrı da, babam da unutmuş durumda!" dedi.

"Babanı unut! Babanı unut! Nemrudun bile merhameti vardır ama babanın asla! O Şeytanın çocuğu! Tanrı'nın hizmetinde görünür ama Şeytana yoldaşlık eder!" Gözlerinde biriken yaşları sildi.

Hacer Sultan, "Ama neden?" diye sordu.

Hatice Kadın, bir süre duraksadı. Konuyu değiştirmek ister gibi, "Dün gece rüyamda rahmetli halanı gördüm!" dedi.

Hacer Sultan şaşırmıştı. "Babaanne, Havva halam yaşıyor! Sen niye rahmetli diyorsun?" diye sordu.

"Doğru söylüyorsun evladım! Havva kızım Peçenek köyünde yaşıyor! Ama ölen Havva o değil!"dedi.

Hacer Sultan şaşkın bir şekilde, "Benim başka bir Havva halam daha mı vardı?" diye sordu.

Hatice Kadın, "Evet yavrum! Sana yıllardır içimi kavuran bir sır vereceğim! Bunu bir sen bir de ben bileceğim! Bu sırrı ancak sen taşırsın! Bu sır kafandaki pek çok sorunun da yanıtı olacak!"dedi ve anlatmaya başladı:

"Benim yıllar önce, baban Hüseyin Avni'den sonra bir kız

çocuğum oldu. Aralarında dört yaş vardı. Adını Havva koyduk. Sarı saçlı mavi gözlü, çok güzel bir kız çocuğuydu. Güzelliği dillere destandı. Çevrede herkes ondan söz ediyordu. Her geçen gün büyüyor, serpiliyordu. Hamile kadınlar onu seyrediyor, bir çift saç telini alıp yatırlarda dua ediyorlardı.

Rahmetlik Havva kızım sekiz yaşına gelmişti. Baban Hüseyin Avni on iki yaşındaydı. Bilmem biliyor musun? Benim babam yani senin deden sof ticareti ile uğraşan bir tüccardı. Çok sık ülke dışına seyahat ederdi. Adı Hüseyin Çelebi idi. Daha çok Venedik ile ticaret yapardı. Her seyahat dönüşünde çocuklarına ve torunlarına hediyeler getirirdi. Son gelişinde babana sedef kakmalı bir çakı, Havva kızıma zümrüt taşlarıyla bezeli bir kolye getirmişti. Kolyenin kapağını açınca müzik çalıyordu. İki tarafında fotoğraf koymak için özel bölüm vardı. Havva kızım kolyeyle yatıp kolyeyle kalkıyordu. Onu çok sevmişti. Çevresindeki çocuklar onu hayranlıkla izliyor, böyle bir şeye sahip olamamanın ezikliğini yaşıyorlardı. Ama elimden ne gelirdi ki...

Babam o yaz Venedik'te hastalanıp öldü. Ölüsünü Venedik'e defnettiler. Bir daha da dışarıyla bağımız kalmadı.

O yaz hava değişimi için çocuklarımı alıp doğduğum köy Peçenek'e gittim. Anneannemi ve akrabalarımı görmek istiyordum. Baba yadigârı evde on beş gün kaldık. Dönmeye yakın günlerin birindeydi. Rahmetli Havva kızım aniden ortadan kayboldu. Yer gök, dağ taş aramadık yer kalmadı. Bu nedenle Ayaş'a dönemiyordum. Gece gündüz Tanrıya yalvarıyordum. Her geçen gün umudum tükeniyordu. Evin bahçesinde su kuyusu vardı. Hiç kimsenin o kuyuya bakmak aklına gelmemişti. Üstelik kuyudan su çekiyorduk. Kuyunun ağzı tahta ile kapalı olduğundan şüphelenmemiştik.

Bir gün kuyudan su çekmek için kapağını kaldırdım. Su kovasını kuyuya sarkıttım. Su kovası derinde bir şeye temas etti. Şüphelendim. Bunun üzerine beline ip bağlayarak akraba çocuklarından birini kuyuya sarkıttık. Çocuk yukarıya kızım Havva'nın cesediyle birlikte çıktı. Dünyam başıma yıkıldı. Günlerce

gözyaşı döktüm. Gözyaşlarım sel oldu. Kendimi evlat acısıyla deli divane gibi dağlara bayırlara saldım. Onu köy mezarlığına defnettik. Her yıl düzenli bir şekilde onu ziyarete gittim.

Yıllar sonra acım küllendi. Yeni bir kız çocuğum oldu. Adını Havva koydum. Senin bildiğin Havva halan o."

Hacer Sultana işaret ederek testiden bir bardak soğuk su getirmesini söyledi. Anlatmaktan dili damağı kurumuştu. Biraz dinlendikten sonra konuşmasını sürdürdü:

"Asıl acı olan şey, onu kuyuya baban Hüseyin Avni'nin itmiş olmasıydı. Herkes Havva'nın dikkatsizlik sonucu kuyuya düşmüş olabileceği konusunda birleşmişti. Ben de öyle düşünüyordum. Bir gün babanın uyuyup uyumadığını kontrol için odasına gittiğimde içeriden müzik sesi geldiğini duydum. Önce kulaklarıma inanamadım. Ölüm sırasında kolye aklıma gelmemişti. Bir yerlerde kaybettiğini düşünmüştüm. Ertesi gün babanın evde olmadığı saatlerde odasını altüst ettim. Kolyeyi sakladığı yeri buldum. Kolyeyi avucuma alıp saatlerce ağladım.

Akşamüzeri baban oyundan dönünce onu karşıma alıp konuştum. Önce olanları inkâr etti. Sonra kolyeyi gösterince daha fazla direnemedi. Kardeşini kuyuya kendisinin ittiğini itiraf etti. Kolyeyi avucuna koyarken, 'Artık seninle ana oğul ilişkim bitmiştir!' diyerek odayı terk ettim. O günden sonra onunla bir daha konuşmadım. Bu yakıcı sırrı hep içimde taşıdım.

'Bütün bunları neden anlattım?' diye bana soracaksındır! Bu kötü yazgı, babanla ilgili kafandaki bütün sorulara yanıt olacaktır! Neden onda en ufak bir merhametin olmadığını şimdi daha kolay anlayacaksın! Gerektiğinde Şeytanın kapısını çal ama babanınkini asla!"

Hacer Sultan babasının yaşayan halasını neden Peçenek köyündeki dört çocuklu dul Kambur Seyid'e verdiğini şimdi daha iyi anlamıştı. Yaşayan Havva'yı geçmişi hatırlatmaması için gözden ırak Peçenek köyüne göndermiş, kötü anılarıyla birlikte onu da gömmüştü.

Hacer Sultan evinin önüne gelmişti. Tam o sırada Ayaş'ın

zenginlerinden Esat Efendi belirdi. Esat Efendi heyecanlı ve telaşlıydı. Bir şeyler aranıyordu. Hacer Sultanı görünce ardından seslendi. Esat Efendi yalvarır gözlerle bakarak, "Hacer kızım! Buralarda hiç heybe gördün mü?" diye sordu. Hacer Sultan yanıt vermeden kapının arkasındaki heybeyi alıp verdi.

Esat Efendi, "Hacer kızım, Allah senden razı olsun! Hayvanlarımı Ankara pazarında satmıştım. Tüm paramı o heybenin gözüne koymuştum. Heybede tamı tamına 20 bin lira vardı. Buradan atla geçerken düşürmüşüm. Fark edemedim. Sağol kızım. Allah ne muradın varsa versin!" dedi ve arkasını dönüp sevinçle uzaklaştı.

Günahı, Şeytan var etmedi. Günahı İnsanoğlu yarattı.

Havva'yı cennetten kovduran Şeytan değil İnsanoğlunun ihtirasıdır!

Havva'yı günahkâr gösterenler onu Şeytanın oyununa alet ettiler.

Oysa gerçek Şeytan, İnsanoğlunun kendisidir!

KISIM: XIII

Prens Sabahattin kardeşiyle birlikte Mısır'dan Paris'e döndükten sonra, hürriyet mücadelesini teşkilatlandırmak, alınacak kararları prensiplere bağlamak, Jöntürkler arasındaki dağınıklığı gidermek için acilen bir kongre yapılmasına karar veriyordu. Kongre fikrini Prens Sabahattin'e veren kişi, Cenevre'deki hizbin lideri Tunalı Hilmi'ydi.

Yeni Osmanlıların ardılları olan Jöntürkler Avrupa'ya gelmeden önce ilk ciddi örgütlenmelerini 3 Haziran 1889'da bir kısım Askeri Tıbbiye talebesinin girişimiyle yapmışlardı. Adı İttihad-ı Osmani olan cemiyetinin kurucuları gerçek Osmanlı halkını yansıtıyordu. İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet Kürt, Mehmet Reşit Çerkez, Hüseyinzade Ali Azeri idi. Söz konusu cemiyet kısa zamanda Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye, Baytar Mektebi talebeleriyle devlet ricalinden bazı önemli kişileri ve yüksek bürokrat çocuklarını yanına çekiyordu. Daha sonra adını Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştiren cemiyetin iki temel hedefi vardı. Birincisi Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, ikincisi Anayasa ile Meşrutiyetin ilanıydı. Bu düşüncenin arkasında tüm Osmanlı halkı için ortak vatan fikri yatıyordu. Ancak cemiyet 1895-1899 yılları arasındaki o büyük etkinliğini yitiriyor, Abdülhamid'in baskısı sonucunda dağılıyor, üyelerinin büyük bir kısmı yurtdışına kaçıyordu. Cemiyet evlatlarını Paris'e gönderdikten sonra siyaset sahnesinden çekiliyordu. Yurtdışına kaçan, Batılıların Jöntürk adını taktığı İttihatçıların her biri bir yana dağılıyor, oralarda farklı örgütlenmelerin içine giriyorlardı.

Ağırlığını Ahmet Rıza, Suriyeli Halil Ganem ve Selanikli

Dr. Nazım'ın oluşturduğu birinci grup Paris'te *Meşveret* gazetesinin etrafında toplanıyordu.

Bu gurubun karşısında Cenevre'de *Osmanlı* gazetesi etrafında toplananlar yer alıyordu. Tunalı Hilmi ile Ali Fahri bu grup içinde başı çekiyordu. Mizancı Murat da Kahire'den gelip bu gruba katılıyordu. Ancak İslamcı çizgiye kayması ve Abdülhamid'le anlaşması nedeniyle kısa bir süre sonra onlardan ayrılıyordu. Ardından Tunalı Hilmi Cenevre hizbinin başına geçiyordu.

1899'da Paris'e gelen Prens Sabahattin de üçüncü bir hizbin oluşumuna yol açıyordu. Federalizm (adem-i merkeziyet) ve özel girişim (teşebbüs-i şahsi) yanlısı olan Prens Sabahattin ve kardeşi Lütfullah, 1901 yılında yayınladıkları Beyanname-i Umumi'de, Osmanlı'nın Müslüman olmayan unsurlarıyla ve azınlık burjuvazisiyle dayanışma içinde olduklarını dile getiriyorlardı.

Jöntürkler söz konusu hizipleşmenin yanı sıra Avrupa'nın çeşitli yerlerine dağılmışlardı. Büyük çoğunluğu yoksulluk içerisinde yaşıyordu. Birçoğu günlük ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanıyorlardı. Prens Sabahattin kongre öncesi ekonomik soruna çözüm bulmak için para arayışına giriyordu. Büyük boyutta olmasa da kendi çapında faizle borç para buluyor, güç durumda kalan Jöntürklere parasal destek veriyordu. Mustafa Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlılara oynadığı hami rolünü Prens Sabahattin Jöntürkler için oynuyordu.

Jöntürklerin nefes aldıklarını sandıkları bir sırada Sultan Abdülhamid Fransa'ya demiryolları imtiyazını verme kozunu öne sürüyordu. Bağdat Demiryolu ihalesinin bir bölümünü Fransa'ya verme ve yeni kapitülasyon hakları tanıma karşılığında Jöntürklerin Paris'ten çıkarılmasını, Jöntürk gazetelerinin kapatılmasını, yeni gelecek Jöntürklerin de Paris'e sokulmamasını istiyordu. Ayrıca yapılması düşünülen Jöntürk Kongresi'ne izin verilmemesi isteniliyordu.

Bu durum Jöntürkler arasında tam bir panik havası yaratıyordu. Hiçbiri Sultan Abdülhamid'in Fransa ve İngiltere karşı-

sında Almanya kozunu oynamaya başladığını hesap edemiyordu. Abdülhamid Bağdat Demiryolu ihalesini çoktan Almanlara vermiş bulunuyordu.

Bütün engellemelere rağmen, Jöntürk eylemine sıcak bakan eski bir devrimci olan Mösyö Lafeuvre Contalis, Lafayet Sokağı'ndaki evinde toplanmalarına izin veriyordu. 1902 yılındaki Birinci Jöntürk Kongresi'ne hizipçi grupların yanı sıra Osmanlı unsurları içerisinde yer alan Ermeni, Rum ve Bulgar Komiteleri de birer temsilci ile katılıyordu.

Yahudi unsurların temsilcileri bu kongrede yer almıyordu. Balkanlarda yayılan milliyetçi hava nedeniyle Osmanlı Devleti'ni bir güvence olarak gören Selanik Yahudileri, daha sonra Talat Paşa ve arkadaşlarının kuracağı asıl İttihat ve Terakki fırkasına maddi ve fikri destek vereceklerdi. Emanuel Karasu, Cavit Bey, Moiz Kohen (Tekin Alp), Avram Galanti ve Parvus Efendi gibi kişiler İttihat ve Terakki'yi ideolojik ve siyasal düşünceleriyle destekleyeceklerdi.

Birinci Jöntürk Kongresi'nde Kürt seçkinlerini Abdurrahman Bedirhan ile Hikmet Baban temsil ediyordu. Kürtler bu dönemde bilinçli bir milliyetçi örgütlenmenin içine girmemişlerdi. Kürt milliyetçiliği o dönemde sadece İstanbul gibi büyük şehirlerdeki Kürt seçkinleri arasında ilgi görüyordu. Kürt seçkinlerinin Kürt halkıyla ilişkileri sınırlıydı.

Birinci Jöntürk Kongresi'ne, Avrupa ülkelerinin yanı sıra diğer ülkelerinden gelen devrimciler de katılıyordu. Ermeni Taşnak Partisi Anadolu Ermenilerinin temsilcisi olarak yerini alıyordu. Ermeni Hınçak Partisi ise ağırlıklı olarak Rusya'daki Ermenilerin sözcülüğüne soyunuyordu. Taşnaklar ılımlı bir tavır sergilerken Hınçaklar daha keskin bir çizgide duruyorlardı. Ermenileri Sisliyan, Rumları Musiris Gidis ile Dr. Fardis temsil ediyordu.

1902 Birinci Jöntürk Kongresi, Prens Sabahattin'in güzel bir konuşması ile açılıyordu. Ardından farklı görüşler ortaya atılıyor, adeta bir fikir fırtınası yaşanıyordu. Abdülhamid'in yaptı-

ğı zulümler bir bir ortaya dökülüyor ama bir türlü çıkış yolu bulunamıyordu. Ortak akıl bir türlü devreye giremiyordu.

Fikir kargaşası yaşanırken Prens Sabahattin, kongredekilere şöyle sesleniyordu:

"Bizler burada Osmanlı'da meşruti bir ihtilal yapmak için toplanmış bulunuyoruz. Ancak ülke içinde ihtilal çıkarmaya muvaffak olsak bile bu hareketin istenilen şekilde neticeleneceği muhakkak değildir! Ayrıca bu kargaşa sırasında herhangi bir yabancı ülkenin kendi çıkarı için işlerimize müdahale etmesi de muhtemel gözükmektedir! İşte sonucu belirsiz bu tür bir müdahaleyi önlemek için, menfaati menfaatimize uygun bir devletle daha önceden anlaşmalıyız! Yani dahilde bir hareket vücuda getirdiğimiz zaman, bundan istifade etme emeline düşecek hükümetlerin müdahalesini bertaraf etmek için, hürriyete ve demokrasiye inanmış bir hükümetle şimdiden anlaşmalıyız! Bundan sonra ihtilal eylemine başlamalıyız!"

Bu konuşmadan sonra ortalık iyice karışıyordu. Kongre yabancı müdahalesine taraftar olanlarla, olmayanlar olarak ikiye ayrılıyordu. Birincisini Prens Sabahattin, ikincisini Ahmet Rıza temsil ediyordu.

Yabancı devlet müdahalesine karşı çıkan Ahmet Rıza, değişik tarihlerde *Meşveret* gazetesinde Abdülhamid rejimine karşı İngiliz ve Fransız hükümetlerinden müdahale talebinde bulunuyordu. Şimdi yabancı müdahalesini savunan Prens Sabahattin'i ülkeyi yabancı devletlere satmakla suçluyordu.

Yabancı devlet müdahalesine açık olan Prens Sabahattin memleketin kurtuluşunu basit bir vatanseverlikte bulmuyor, sorunun ekonomik tedbirlerle çözülmesini, ülkede federatif ve liberal bir ekonomik yapı oluşturulmasını, azınlıklar tarafından ileri sürülen taleplerin dikkate alınmasını, ülke içerisinde sermaye birikimine olanak sağlayan tedbirlerin uygulamaya konulmasını ileri sürüyordu. Prens Sabahattin yabancı devlet müdahalesini yapacak, demokrasiye inanmış o ülkenin İngiltere olduğunu açıkça söylemiyordu.

Ahmet Rıza grubu yabancı devlet müdahalesine karşı çıkıyor, düzen ve ilerleme anlayışı etrafında azınlıkları da içine alan İttihad-ı Anasır, yani Osmanlı Birliği'ni savunuyordu.

Kongreye katılan başta Ermeniler olmak üzere azınlık temsilcileri, Prens Sabahattin'in yabancı devlet müdahalesi görüşüne sıcak bakıyor, Berlin Anlaşması'nın 61. maddesinde sözü edilen reformların bir an önce uygulanmasını istiyorlardı. Ermeniler ayrıca söz konusu maddede yer alan "Ermenilerin, Kürtlere ve Çerkezlere karşı korunması" şartının uygulamaya geçmesini istiyordu.

Ermeni Taşnak Partisi düzen yanlısı ılımlı düşünceleriyle Ahmet Rıza grubuna daha yakın duruyordu. Ermeni Hınçak Partisi ise yabancı müdahalesine açık, federal ve özel teşebbüs yanlısı liberal Prens Sabahattin'e daha sıcak bakıyordu. Ancak söz konusu kongrede Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin'in görüşleri dışındaki azınlık görüşleri fazla dikkate alınmıyor, ikinci plana itiliyordu.

Prens Sabahattin Birinci Jöntürk Kongresi'nden sonra boş yere beklemenin anlamsızlığını görüyor, hızla ihtilal hazırlıklarına giriyordu. Amacı şahsiyetine ve faziletine güvenilen, ordudaki bir veya birkaç paşanın önderliğinde meşruti bir ihtilal yapmaktı. Bunun için askeri lider olarak Müşir Recep Paşa'ya dayanmaya karar veriyor, yanına Fazlı Bey'i alarak Malta'ya gidiyordu. Orada Müşir Recep Paşa'nın görevlendirdiği Binbaşı Şevket'le buluşuyor, ihtilalin bütün ayrıntılarını görüşüyordu. Binbaşı Şevket ihtilalin Arnavutluk'tan başlatılmasının uygun olacağını, Müşir Recep Paşa'nın bu düşüncede olduğunu söylüyordu. Prens Sabahattin ise İstanbul dışında yapılacak bir eylemin istenilmeyen yabancı devlet müdahalesine açık olacağını ve Abdülhamid'e zaman kazandıracağını, bu nedenle ihtilalin İstanbul'dan başlatılmasının daha uygun olacağını söylüyordu.

Binbaşı Şevket ile Prens Sabahattin aralarında acilen bir eylem planı hazırlıyorlardı. Hazırlanan eylem planına göre, itimada layık zabitler vasıtasıyla Trablusgarp fırkasından birkaç tabur

asker tatbikat bahanesiyle Sert mevkiine getirilecek, buradan ecnebi bayrağı çekilen gemilerle Çanakkale Boğazı'ndan geçirilecek ve önceden belirlenmiş özel bir bölgeye indirilecekti. Etkin bir propaganda sonrası bu askeri kuvvetlere katılacak halk ile hükümet düşürülecek ve Meşrutiyet ilan edilecekti. Ayrıca ortaya çıkabilecek her türlü olumsuz duruma ve istenilmeyen yabancı devletlerin müdahalesine karşı alınacak tedbirler de önceden karara bağlanıyordu. Eylemin mali ve siyasi yönüyle Prens Sabahattin, askeri boyutuyla Müşir Recep Paşa ilgilenecekti. Malta görüşmeleri, alınan bu kararlarla sona eriyordu.

Hızla planın uygulamasına geçiliyordu. Gerçek bir Arnavut milliyetçisi, Mithat Paşa yanlısı, liberal görüşlü, Osmanlı'da bürokratik görevlerde bulunmuş İsmail Kemal Londra'ya hareket ediyor, Sefaret Başkâtibi Reşit Sadi aracılığıyla İngiliz hükümeti ile temasa geçiyordu. Prens Sabahattin'in adamı Fazlı Bey Atina'ya gidiyor ve askerleri taşıyacak gemi işini hallediyordu. Prens Sabahattin de borç para bulma işine girişiyordu.

İsmail Kemal'in Londra temasları olumlu geçiyor, İngiltere hükümeti harekete geçileceği sırada Akdeniz donanmasını ziyaret maksadıyla Beşiktaş civarına göndereceği sözünü veriyordu. Ayrıca İngiltere hükümeti ihtilal sırasında diğer devletlerin haberdar olmaması için Eastren, Odesa ve Köstence hatlarının kesilmesini önkoşul olarak ileri sürüyordu.

Para meselesi henüz çözülememişti. Yabancı bir ülkede teminatsız para bulmak o kadar kolay değildi. Londra Başkâtibi Reşit Sadi, kendini tamamen ihtilal işine verebilmek için görevinden istifa etmiş ve Prens Sabahattin'e katılarak para bulma işine soyunmuştu. Sonunda tefeci Danes Kasel vasıtasıyla 10.000 İngiliz Lirası istikraz akdine muvaffak olmuşlardı. Bu parayı almak için Prens Sabahattin ile Reşit Sadi şahsen borçlanmışlardı.

Paranın temin edildiğini öğrenince, rahat ve lüks içinde yaşamayı itiyat edinen İsmail Kemal zaruri ihtiyaçları için Prens Sabahattin'den para talep etmişti. Prens Sabahattin, "Para ihtilal

için kullanılacak," deyince İsmail Kemal, "Sabahattin Bey, böyle beş parasız ihtilal yapılamaz! Bu hal böyle devam ederse, ne yazık ki tek başınıza hareket etmek zorunda kalacaksınız!" demişti. Bir süre sonra da ortadan kaybolmuştu.

İsmail Kemal'in, yani ihtilalin tepesindeki kişinin böyle aniden ortadan kayboluşu başta Prens Sabahattin olmak üzere bütün arkadaşlarını değişik düşüncelerin içine itmişti.

İsmail Kemal kafasında bin türlü tilki dolaşan birisiydi. Prens Lütfullah Birinci Jöntürk Kongresi'ne davet için Brüksel'e gittiğinde İsmail Kemal, "Kongreye katılmaya hazırım! Ancak bazı şartlarım var! Birincisi Osmanlı'daki tüm etnik unsurların temsil edilmesi sağlanması, ikincisi ise, Paris ve Berlin Antlaşmalarını imzalayan devletlerin anlaşmada yer alan ıslahatları uygulayacakları yönünde Osmanlı halkının önünde şeref sözü vermelerinin sağlanmasıdır!" demişti. Arnavut milliyetçisi İsmail Kemal, bir taşla iki kuş vurmak istiyordu.

Reşit Sadi paralarla Trablusgarp'a hareket ederken Prens Sabahattin Fazlı Bey'le birlikte Atina'ya harekct etmişti. Rum komitacı Musiris Gidis de onlara katılmıştı.

Atina'da buluşan İhtilal Komitesi üyeleri, Reşit Sadi'nin Trablusgarp'tan dönüşünü beklerlerken kayıp olan İsmail Kemal'in Atina'ya geleceği haberi ulaştı. Patras Limanı'nında onu karşılamak için Fazlı Bey görevlendirildi. Patras Limanı'nda İtalyan bandıralı bir gemiden çıkan İsmail Kemal'i bir sandal sahile getirdi. Fazlı Bey onu birkaç Yunan subayının karşıladığını ve koruma altına aldığını gördü. Fazlı Bey olup bitenler karşısında şaşkına döndü. İhtiyatlı davranarak bir kenara çekilip izlemeye başladı. Hiç ummadığı bir anda İsmail Kemal Fazlı Bey'i gördü. Yunanlı subaylardan, "Eski bir tanıdık" diyc izin isteyip Fazlı Bey'in yanına geldi. Birlikte tren istasyonuna doğru yürüdüler. İstasyona girdiklerinde Fazlı Bey, ona özel bir kompartıman ayrılmış olduğunu gördü. Fazlı Bey hayretini gizlemeye çalıştı. Kompartımana yerleştiklerinde yanlarına gelen Yunanlı subaylarla İsmail Kemal Rumca bir şeyler konuştu. Fazlı Bey söyle-

nenlerden hiçbir şey anlamamıştı. Ama subayların yüz ifadelerinden konuşulanların önemli olduğunu anladı.

Tren hareket ettikten sonra Fazlı Bey İsmail Kemal'e Mısır seyahatinin sebebini sordu. İsmail Kemal Mısır'da yakın dostu olan Lord Kromer'le görüştüğünü ve ihtilal meselesini ona açtığını, Prens Sabahattin Bey'in yeterli para bulamaması nedeniyle konuyu ayrıca Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'ya da söylediğini anlattı. Ama söylediklerinin hiçbiri Fazlı Bey'e inandırıcı gelmedi. Aynı zamanda bu kadar önemli bir konunun Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'ya aktarılmasını büyük bir ihtiyatsızlık olarak karşıladı.

Tren Korint'ten geçerken İsmail Kemal burasının tarihi eser yönünden çok zengin olduğunu, yapılan bir kazıda yeni bir mağaranın ortaya çıktığını, bu nedenle orasını görmek istediğini söyleyerek trenden indi. Fazlı Bey ardından bakakalmıştı. Karşısındaki sanki ihtilal peşinde koşan bir devrimci değil tatil için buraya gelmiş bir seyyahtı. İsmail Kemal trenden inerken Fazlı Bey'e "Karakidis" takma adını kullandığını, şayet ararsa kaldığı otelden bu adla aramasını söyledi. İsmail Kemal aşağıya indiğinde kendisini bazı subaylar karşıladı.

Fazlı Bey bütün bu olup bitenleri Prens Sabahattin ile arkadaşlarına anlattı. Hepsi şaşkın ve üzüntü içindeydi. Ayrıca hepsini büyük bir korku sardı.

Ertesi gün İsmail Kemal ortaya çıktı. Komite üyeleriyle görüşürken alaylı bir şekilde, "Arkadaşlar, Mısır Hıdivinin hıyanetinden korkmayınız! Ayrıca kendisinden para kopardığımı da zannetmeyiniz!" dedi. Sonra sözlerine devam etti: "Elimizde bulunan paranın inkılap işine kâfi gelmeyeceğini bildiğimden konu hakkında Yunan hükümeti ile de görüştüm."

Prens Sabahattin öfkeden yüzü kızarmış olarak, "İsmail Kemal Bey, komiteye danışmadan böyle kendi başınıza hareket ettiğinize göre, herhalde ihtilali de kendi başınıza yapmayı düşünüyorsunuzdur!" dedi.

Prens Sabahattin o an kararını vermişti. Balkan komitacılı-

ğından ilham alan bu tür sergüzeştlerle bir sonuca varılamazdı. Üzerinde sayısız din, dil, ırk farklılığının yaşadığı, hürriyet cereyanlarının kaynaştığı halklar topluluğuna dayanması gerektiğini anladı. Onları merkeziyetçi zincirden kurtaracak sihirli formülü bulmalıydı...

Prens Sabahattin ve arkadaşları ihtilal için çırpınırken, İsmail Kemal Arnavut milliyetçilerinin destekçisi İtalya'nın Napoli şehrinde *Times* muhabiri W. Steed ve Arnavut meselesine ilgi gösteren İtalyan devlet adamı Senyör Sonino ile görüşüyordu.

Osmanlı'da askeri de, aydın geçineni de, en liberal düşüneni de askeri darbe yanlısıydı. Halk bir türlü onların aklına gelmiyordu.

Gözyaşları zalimleri boğsaydı, okyanuslar tiranlarla dolardı.

KISIM: XIV

Prens Sabahattin büyük hayal kırıklığıyla Atina'dan Paris'e döndükten sonra Monvalyen Sokağı'ndaki odasında yeni düşüncelerle eylem planlarını üretmeye çalışıyordu. Bir yandan, *Reuve* ve *Martin* gazetelerinde makaleler yazarken, diğer taraftan Mole Toküil salonunda konferanslar veriyordu. Bu konferansları Joseph Fehmi, Saffet Yusuf ile Fatih Rıfat da can kulağıyla dinliyordu.

Prens Sabahattin'deki bu coşku ve heyecana karşın, Paris'teki Jöntürkler arasında büyük bir durgunluk yaşanıyordu. Her biri kendi kabuğuna çekilmişti. Umutsuz günler geçiriyorlardı. Yepyeni bir itici güce ihtiyaçları vardı.

Birden bu sakinlik bozuldu. Paris'i bir anda Dersaadet'ten gelen yeni Jöntürkler basmıştı. Başta Abdülhamid'in başhafiyesi Ahmet Celalettin Paşa olmak üzere, Ahmet Şevket, Dr. Nihat Reşat, Diran Kelekyan, Dr. Bahattin Şakir Paris'e gelip Jöntürklere katılmışlardı. Bu yeni gelenler Jöntürkler arasında yeni bir heyecan dalgası yaratmıştı. Asıl heyecanı yaratan, yıllarca Abdülhamid'in başhafiyesi görevini yürüten Ahmet Celalettin Paşa'nın bile gerçek kurtuluşu meşruti rejimde bulması ve buna inanarak yurtdışına kaçmasıydı. Bu toplu geliş, yavaş yavaş saraydaki iplerin çözülmeye başladığının açık bir göstergesiydi. Ahmet Celalettin Paşa'nın gelişi Jöntürkler arasında kuşkuya yol açtıysa da zamanla bu kuşku bulutları dağılmaya başladı.

Prens Sabahattin kendi düşün hücresinde yeni fikirler üretmekle meşguldü. Ahmet Rıza'nın August Comte'un Pozitivist felsefesinden etkilenerek geliştirdiği merkeziyetçi ve devletçi görüşünün karşısına La Play Okulu'ndan Edmond Demolins'in

Anglo-Saksonların Üstünlüğü Nereden Geliyor? adlı eserinden etkilenerek geliştirdiği ferdiyetçi ve liberal bir görüşle çıkıyordu. Onun görüşlerini Osmanlı toplum yapısına uyarlamaya çalışıyordu.

Edmond Demolins'in eseri iki toplum tipi belirlemişti: Birinci tip toplumlarda kişi değil aile, kabile, klan ya da devlet gibi örgütlenmeler ön plandaydı. Bu tipin en iyi temsilcileri Doğu toplumlarıydılar. Tıpkı Osmanlı toplumu gibi. Ahmet Rıza'nın devletçi görüşü bu anlayışa dayanıyordu. İkinci tip toplumlarda ise önemli olan bireydi. Toplumsal örgütlenmeler kişi etrafında yapılıyordu. Bunun en iyi örneği Anglo-Sakson toplumlardı. Prens Sabahattin bu görüşten yola çıkarak Osmanlı toplumunu yorumluyordu:

"Osmanlı'da Tanzimat ve Anayasa reformları neden uygulanamamıştır? Bu iki reformun başarılı olamayışının nedeni ne Mithat Paşa ne de Abdülhamid'dir! Bunun nedeni Osmanlı toplum yapısıdır! Bugün için asıl dava Abdülhamid'i devirmek değil, Doğulu toplum tipinden Batılı toplum tipine geçmektir! Birinci tipte yer alan toplumlar ilerleyemez. Bunlar istibdat altında yaşamaya mahkûmdurlar! Tanzimat reformlarının başarılı olamamasının nedeni söz konusu reformların birinci tipten ikinci tipe geçmeye değil, birinci tipi daha da güçlendirmeye çalışmasıdır! Tanzimat kişisel girişim ekonomisini geliştirmek yerine büyük bir memur ordusu yaratmıştır.

Abdülhamid yönetiminin temsil ettiği rejim, Osmanlı tarihinin bir yaratısıdır! Osmanlı toplumu Doğu tipi bir toplumdur. Batı uygarlığını ve ekonomik sistemini yaratan toplum tipinin tam karşıtıdır! Tanzimat reformlarıyla Doğulu toplum tipi yerine Batı modeli liberal bir ekonomiyle bireyci bir toplum tipi yaratılacağına inanılıyordu. Bu yanılgı Tanzimat'ı başarısız kılmıştır! Aynı yanlış olgu II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve Abdülhamid dönemlerinde yapılmaya çalışılan reformlarda da görülür. Bu reform girişimleri Doğu toplum tipini kaldırmak yerine onu devam ettiren reformlardır!

Batı toplumunda ekonominin temeli bireycilik, liberalizm, özel teşebbüs ve parlamentarizmdir. Bireyci toplumda girişim özelliği ve rekabet hüküm sürer. Doğu toplumlarında despot hükümdar, bürokrasi ve ordu baskın güçlerdir. Sınıflar yoktur, halk sürü sayılır ve bu anlayışla yönetilir. Baskın güçler yarattıkları mekanizmalarla bireyin özgürlük ve girişim ruhunu köreltirler. Asya tipi toplum tarzı özel mülkiyete koyduğu sınırlamalarla ekonomideki sermaye birikimini olanaksız hale getirir.

Bu nedenle Osmanlı'da acilen yapılması gereken şey teşebbüs-ü şahsi, yani hür teşebbüs girişimi ile adem-i merkeziyet, yani federatif bir yönetim biçimidir. Federatif yönetimde görülen en önemli değişiklik mahalli bölgelere kendi kendini yönetme hakkının verilmesidir. Halkın yönetime doğrudan katılmasıdır...

İkinci olarak eğitimde yapılacak reformlarla Anglo-Sakson modeli temel alınarak, kişilere iş hayatında ve özel yaşamlarında da kendi başlarına girişimde bulunma olanağı verilmelidir."

Fatih Rıfat Fransa'da yalnız geçen günlerini Joseph Fehmi ile, düşünsel boşluğunu Sabahattin Bey'in liberal düşünceleri ve Ahmet Rıza'nın devletçi teziyle dolduruyordu. Joseph Fehmi bütün bu düşünceleri anarşist görüşleriyle temelinden sarsmaya devam ediyordu.

Fatih Rıfat o gün her zaman olduğu gibi heyecanla evinden çıktı. Hiç kimseye takılmadan doğruca Mole Toküil salonuna gitti. Pek çok Jöntürk gibi Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin'in görüşleri arasında bocalayıp duruyordu.

Ahmet Rıza'nın devletçi yönünü seviyor ama liderlik hırsını aşırı buluyordu. Ona göre Ahmet Rıza'nın örgütçü yönü güçlü, kuramsal yönü zayıftı. Buna karşın Sabahattin Bey'in düşünsel yönü güçlü, örgütçü yönü zayıftı. Jöntürkler her zaman olduğu gibi Osmanlı'nın içinden dört başı mamur bir lider yaratamıyordu.

Prens Sabahattin'i düşüncelerinden dolayı cesur buluyordu. Osmanlı toplumunda o güne kadar söylenmeyen aykırı şeyleri söylüyordu. Ahmet Rıza bireyi toplumun içinde eritmeye çalışır-

ken, Prens Sabahattin toplumdan ayrı özgür fertler yaratmaya çalışıyordu. Ahmet Rıza, "Ben sen yokuz, biz varız," diyordu. Prens Sabahattin ise, "Fert toplumun itici gücüdür," diye ferdi yüceltiyordu...

Fatih Rıfat, Mole Toküil'e geldiğinde salon nerdeyse dolmuştu. Gelenler arasında Ahmet Rıza'ya yakın Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım, Yusuf Akçura gibi tanınmış Jöntürklerin yanı sıra, Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar, Abdülhak Şinasi, Dr. Şefik Hüsnü gibi aykırı tipler de vardı.

Prens Sabahattin, sözlerine şöyle başladı:

"Beyler! Osmanlı toplumu özelliği itibarıyla memur ve ordu zümresinin tahakkümünde olan bir ülkedir!

Devlet idaresini eline geçiren o arsızlar kafilesi, şahsın her türlü hakkına düşmanca saldırıyorlar! İstibdadın darbesi altında aykırı hiçbir baş kalmasın, herkes tek tip insan olsun istiyorlar!"

Bu sözler, büyük bir çoğunluğu Osmanlı bürokrasisinde görevli bürokrat ya da asker ailelerden gelen Jöntürkleri şoke etti. Daha önce Mizancı Murat "Asalak Yıldız Bürokrasisi"nden, Ahmet Rıza da "Tembel Osmanlı Mekanizması"ndan söz etmişti ama bugüne kadar hiç kimse "memur tahakkümünden" söz etmemişti.

Prens Sabahattin'in bu sözleriyle, kolayca elde edilmiş mevkilerle kendilerine sınırsız güç sağlayan yönetenlerin gücünün ferdi ön plana çıkaran liberal sistemle iyice sarsılacağını çok iyi anlamışlardı. Bu nedenle Osmanlı'da memur sınıfına dahil olmanın verdiği imkânları kolay kolay bırakmak istemeyenler ile büyük çoğunluğu Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye talebelerinin oluşturduğu asker ve bürokrasiye aday Jöntürkler doğaldır ki Prens Sabahattin'in görüşlerine sıcak bakmayacaklardı.

Prens Sabahattin yakıcı sözlerine devam ediyordu:

"Beyler! Osmanlı'da memur sınıfıyla gelen bürokratik gücün yanı sıra bir de merkeziyetçi bir yönetim anlayışı vardır! Siyasi güç memur sınıfının elinde toplandığı için bunlar merkeziyetçi sistemi devam ettirmek istiyorlar. Yönetim yetkisinin

merkezden taşraya kaymasını istemiyorlar. Bu nedenle Sultanın merkezi otoritesini alkışlıyorlar. Çünkü hükümet kapısından çıkar çıkmaz sokakta kalacaklarını hepsi çok iyi biliyorlar. Servet, ikbal, iktidar, her şey hükümdardan geleceği için bütün çabalar onun gözüne girmeye, onun emirlerini kayıtsız şartsız yerine getirmeye yönelik oluyor. Sultan da merkezi güçlendirerek bürokratlarla bu merkeziyetçi tahakkümü artırmaya çalışıyor," dedi.

Genç Jöntürklerden birisi, "Sabahattin Bey, bu sözlerinizle hepimizin ideali olan meşruti yönetimin İmparatorluğun çöküşünü önleyemeyeceğini mi söylüyorsunuz?" diye sordu.

"Genç dostum, doğru anlamışsınız! İmparatorluğu kurtaracak tek ihtimal, ekonomide devletçi yapıdan bireyci yapıya geçiştir! Bürokrasi tahakkümünden federatif yeni bir siyasi yapıya geçiştir!

Biraz önce genç Jöntürk kardeşime söylediğim gibi, ferdin yücelmesi ferdi hürriyetle, şahsi teşebbüsle olur! Merkeziyetçi sistemin Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesine aykırı gelen bir yapısı var. Pek çok unsuru bir arada barındıran Osmanlı bir halklar topluluğudur! Bu nedenle sadece söze dayalı ittihad-ı anasır fikri, Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmaya yetmez! Yani Osmanlı halkları arasındaki ortak dengeyi kurma düşüncesi, Osmanlı'daki farklı halkları bir arada tutmaya yeterli olmuyor! Batı, yeni yeni ulus devletler yaratıyor! Halklar bilinçleniyor! Bu nedenle Doğu Sorunu'nun çözümü, Osmanlı'nın kendi ayakları üzerinde durabilmesi, ancak Türklerin değişik milletler ile eşit şekilde kuracağı Muvazene-i İçtimaiye, yani bir tür Toplum Sözleşmesi ile olur. Bunu yaratacak sistem de federatif adem-i merkeziyetçi sistemdir!"

Ahmet Rıza Bey araya girdi:

"Sabahattin Bey, siz bu görüşünüzle bizim yıllardır sözünü ettiğimiz düzen ve ilerleme, merkezin güçlenmesi, ferdin yerine devletin geçmesi, ortak gücün devlet olması görüşüne açıkça karşı çıkmış oluyorsunuz! Sabahattin Bey, siz bu aykırı düşünce-

lerinizle Osmanlı toplumunu nereye sürüklemek istiyorsunuz? Osmanlı'da ben sen yokuz, biz varız! Siz Osmanlı'nın başına, adına millet denilen bir kovan arıyı boşaltıp halkları bela mı etmek istiyorsunuz? Siz İttihat-ı Anasır'ın tuğlalarını yerinden oynatmaya çalışıyorsunuz!

Unutmayınız! Biz Jöntürkler için fert yok, devlet var! Ferdi teşebbüs yok, devlet teşebbüsü var! Meşrutiyet ve Anayasa bu toplum için yeterlidir!"

"Sevgili dostum Ahmet Rıza Bey, ben söylediklerinizin Osmanlı'ya yeterli olamayacağını anlatmaya çalışıyorum! Sistem sözle değil özle kurulur! Sizin söylediklerniz geçmişin tekrarından başka bir şey değil. Osmanlı'nın hastalığı siyasi değil ekonomiktir! Osmanlı'nın ekonomik sistemi yanlış temeller üzerine oturtulmuş. Bu sistem Osmanlı'da sermaye birikimine engeldir. Sermayesi olmayan bir devlet kalkınamaz. Toprağın mülkiyeti devletin elinde olan bir ekonomi kalkınamaz. Köylünün emeğe dayalı girişimi sermaye birikimine olanak vermez. Osmanlı insanını ferdi teşebbüs ruhuna yöneltmedikçe, ülke idaresinde ve yerel yönetimlerde halka yetki vermedikçe, Osmanlı'nın kurtuluşu boş bir hayalden ibaret kalır!

Sizin sisteminizle oluşturulacak meclis, halkın meclisi olmayacaktır! Merkeziyetçi sistemde taşrayı yönetenler, yani vali, kadı, kaymakam merkezden tayin edildiği için merkezin iradesini temsil ederler. Taşrada halk mahalli idareye katılır gözükse de kararlar merkezden geldiği için bu katılım göstermelik bir katılım olur! Bu nedenle adı ister bürokrasi isterse meclis olsun, her ikisi de aynı kapıya çıkar. Azınlığın çoğunluk üzerine baskısına yol açar! Dolayısıyla bir tür gizli istibdada çıkar!"

Sabahattin Bey, Mizancı Murat ve Ahmet Rıza'nın hocası Pierre Lafitte'nin söylediği gibi, ehliyetsizlerin değil namuslu ve yetenekli insanların yönetime seçilmesinden yanaydı. Sabahattin Bey, "Ben taşraya, taşradan meclise gelenlerden daha geniş bir yetki açmak istiyorum," diyordu. Sabahattin Bey bir şeyi unutuyordu: Jöntürkler taşralı gözüken ama taşraya uzak tiplerdi.

Salonda konuşmaları dinleyen Dr. Bahattin Şakir söz aldı:

"Sevgili Jöntürk kardeşlerim! Umarım bir şey gözünüzden kaçmamıştır! Prens Sabahattin Bey fütursuzca bizim kutsal sayılan değerlerimize saldırıyor! Ve bizler onun bu saldırısı karşısında susuyoruz!

Kendisi yozlaşmış saray sisteminin ürünü olduğu için, bu tür kozmopolit düşünceleri çekinmeden savunabiliyor! Kendisi kutsal değerlerimizi ayaklarının altında ezerken Katolik çevrelere yakın davranmaktan çekinmiyor! Prens Sabahattin Bey Hıristiyan unsurları o kadar dev aynasında görüyor ki, bu konuşmaları duydukça ve daha önce yazdıklarını okudukça, insan Tatavla'yı Paris, Kumkapı'yı Londra'da zannediyor!

Prens Sabahattin Bey Boğaziçi'ndeki, Çamlıca'daki, Erenköy'deki saraylarında keyif çatarken, ne yazık ki küçük kalplerinde vatan sevgisi, özgürlük ateşi yanan, halkını uyandırmak ve kurtarmak için ortaya atılan Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Mülkiye talebelerinin kanlı mücadelelerini görememişler! Sarayın beslediği çocuk halkın sözcüsü olamaz!"

Ahmet Rıza grubundan büyük bir alkış koptu. Prens Sabahattin yuhalanıyordu. Sabahattin Bey bu milliyetçi histeri karşısında sustu. O andan itibaren Jöntürklerle bir yol ayrımına girdiğini hissediyordu. Kendi kendine söylendi: "Ne yazık ki Osmanlı'yı Batılı güçler değil Jöntürklerin bu hırsı yıkacak gibi görünüyor! Dilerim, ben yanılmış olurum!"

Prens Sabahattin, gerçekleşmeyen ihtilal dışında düşünsel anlamda da yenilgiye uğruyordu. Ahmet Rıza grubu ise Paris'te dört ana ilkenin etrafında birleşiyordu. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, anayasal rejimin kurulması, halklar arasında Osmanlı Birliği'nin sağlanması ve ortak vatan fikrinin savunulması ilkeleri onların yolunu aydınlatıyordu. Milliyetçi duygularının şimdilik üstünü örtüyorlardı.

Osmanlı'da her zaman olduğu gibi fikirler değil kişiler çatışıyordu. Yeni düşünceler henüz doğarken yok ediliyordu.

Jöntürkler Osmanlı halkına özlediği huzuru getirecek miydi? Yoksa ona yeni yazgılar mı hazırlıyorlardı?

Tanrılar varken İnsanoğlu yeryüzünde mutlu değildi. Tanrılar İnsanoğlunu taraf yaparak onu mutsuz kıldılar.

KISIM: XV

Erhan Tevfik, akıl hastanesinin kapısından içeri girdiğinde değişik duygular içindeydi. Heyecanını gizlemeye çalışıyordu. Görevli hastabakıcı kendisini hastanenin bahçesine çıkardığında meraklı gözlerle etrafı süzdü. Hastabakıcı eliyle bir ağacın altında oturan kadını işaret ederek, "Aradığınız kişi orada. Ağaçların altında oturuyor," dedi ve dönüp gitti.

Erhan Tevfik yavaş adımlarla ilerledi. Etrafında ikişer üçer gruplar halinde dolaşan hastalar vardı. Her biri farklı davranış biçimi sergiliyordu. Bazıları kendi kendine sürekli konuşuyordu. Hastaların perişan halleri onu yürekten yaraladı. Ağacın yanına yaklaşınca durdu. Bir süre ağacın altındaki bankta oturan otuz-otuz beş yaşlarındaki kadını süzdü. Kadın dönüp ona bakmadı. Elindeki ekmek parçacıklarını kuşlara atıyordu. Etrafını onlarca kuş sarmıştı. Bazıları omzuna konuyor, bazıları avucuna koyduğu ekmek parçacığını gagasıyla alıp sevinçle gökyüzüne uçuyordu. Erhan Tevfik olup biteni gülümseyerek izliyordu. Hastanın başını kaldırıp yüzüne bakmasını bekliyordu. Ama o oralı bile değildi.

Erhan Tevfik dayanamadı, "Merhaba Meryemce," dedi. Kadın başını kaldırdı. Karşısındakine boş gözlerle baktı. Erhan Tevfik, "Benim mis kokulu Meryemcem! 'Susamlı helvam', nasılsın?" diye sordu.

Kadının bir anda gözleri ışıldadı. Karşısındakine mutlu gözlerle bakarak, "Bana susamlı helva getirdin mi?" diye sordu.

Erhan Tevfik, "Meryemcem, amcan hiç unutur mu?" dedi. Elindeki paketi ona uzattı. Kadın ani bir hareketle paketi kaptı ve heyecanla açmaya başladı. Susamlı helvayı görünce yerinden

fırladı, Erhan Tevfik'in boynuna sarıldı. İkisinin yanaklarından süzülen yaşlar birbirine karıştı. Erhan Tevfik, "Benim güzel kızım, kadersiz yavrum!" dedi. Ona sıkıca sarıldı. Gözyaşları sicim gibi akıyordu.

Bankın üzerine birlikte oturdular. Erhan Tevfik, "Meryemcem, beni unuttun sandım! Ama ben seni hiç unutmadım! Gördün mü bak, seni görmeye geldim," dedi.

Meryem, Erhan Tevfik'in ağabeyi Hüseyin Avni'nin kızıydı. Hüseyin Avni'nin dört çocuğu olmuş, onların adını hayran olduğu Fatih Sultan Mehmet'ten esinlenerek Fatih, Sultan ve Mehmet koymuştu. Meryem tekne kazıntısıydı. Onun adını İsa'nın annesi Meryem'den esinlenerek koymuştu. Hiç kimse buna bir anlam verememişti. Erhan Tevfik, yeğenleri arasında en çok Meryem'i severdi. Ona sık sık Ayaş Çarşısı'ndaki helvacıdan çok sevdiği susamlı helvadan alırdı. Bu nedenle lakabını Susamlı Helva koymuştu. Meryem, çocukluğundan beri amcasının yolunu dört gözle beklerdi. Bu sergüzeşt amcanın ne zaman geleceği hiç belli olmazdı. Bu bekleyiş bazen günlerce sürerdi. Amcası hiç ummadığı bir anda elinde susamlı helva ile çıkıp gelirdi. Bu bekleyiş genç kızlığında da devam etti. Amcasına hayrandı. Buna karşın babasından nefret ediyordu. Babasının despotik tavrı, şefkatsiz, sevgisiz sözleri içindeki nefreti büyütüyordu. Seveceği erkeğin amcası gibi biri olmasını arzuluyordu.

Hüseyin Avni karısı Fatma Zehra'yla, kızı Sultan ve oğulları Fatih ile Mehmet'i baskı altında yetiştirmişti. Onlara en ufak bir sevgi kırıntısı bile sunmamıştı. Sonunda oğlanlar delikanlı olunca birer birer baba evini terk edip ortadan kaybolmuşlardı. Kızı Sultan'ı çocuk yaşta evlendirmiş, en kısa zamanda onu da defterden silmişti. Onun sefalet içindeki hayatı, vicdanının küçük bir telini bile titretmiyordu. Sultan ise onca sefalet, onca açlığa rağmen bir kere olsun baba evine dönüp bakmamıştı.

"Baba evinden sonra yediğim şu kuru ekmek bana bal gibi geldi," diyordu. Babasının yaşattığı zulüm dolu günleri hatırlayarak, "Babam bana güzel tek bir gün bile göstermedi. Bu ne-

denle açlık zulme üstün geldi," diye teselli buluyordu.

Hüseyin Avni kızı Meryem'i de on dokuz yaşını doldurur doldurmaz, onun görüşünü almadan Karakaya'da berberlik yapan Mehmet Emin adlı gence vermişti. Her iki kızını kocaya verirken karısı Fatma Zehra'ya bile sormamıştı. Karısı Fatma Zehra öfkelenerek, "Bey, evlatların sırtına yük müydü ki araştırıp soruşturmadan sırtından atıverdin? Yedirecek bir lokma ekmeğin çok mu geldi çocuklarına? Hadi verdin diyelim, nereden buldun Ayaş'ın o çulsuzlarını? Evlatlarına hiç mi acımadın, merhamet etmedin?" diye sorduğunda, Hüseyin Avni'nin cevabı onu bir güzel sopalamak olmuştu. Karısı günlerce hasta yatmıştı.

Erhan Tevfik, Meryem'e, "Güzel kızım, burada rahat mısın?" diye sordu.

"Amca, akıl hastanesinin cehennemini babamın zindanına tercih ederim! Amca, çevrendeki insanlara dikkatlice bak! Onlar size göre birer deli. Ama gerçek bir zırdeli olan babamdan daha sevgi dolular, daha vicdanlılar!"

"Baban kendi dünyasında yaşayan, kendini beğenmiş, mağrurun teki. O kendini Tanrı, etrafındakileri kendisine biat etmeye mecbur birer köle olarak görüyor!"

"Haklısın amca! O zebanisi kendi içinde saklı zalim bir Tanrı gibi."

"Onda sevgi namına, vicdan namına, merhamet namına tek bir kırıntı bile yok! Çocukları birer birer o zulüm ülkesinden kaçtılar. Kızlarını yoksulluk ateşinin içine attı. Henüz bir aylık evliyken eşi ölen kız kardeşi Havva'yı, hiç utanmadan, dört çocuklu yaşlı bir adama verdi. Sanki onun için kızlar cennetteki yasaklı meyveyi yiyen günahkâr kişilerdi. Güzel kızım unutma, bu dünyanın ötesi de var. Gerçek Tanrı'nın karşısına hangi yalanlarla çıkacak, doğrusu çok merak ediyorum!"

Ağacın altında geçmişten, gelecekten uzun uzadıya konuştular. Erhan Tevfik tekrar geleceğini söyleyerek yanından ayrıldı. Meryem ardından seslenerek, "Amca tekrar gel, olur mu? Ama gelirken susamlı helvamı sakın unutma!" diye sıkı sıkı tembih etti.

Erhan Tevfik, "Hiç unutur muyum güzel kızım!" dedi.

Erhan Tevfik durumunu konuşmak için doktorunun odasına yöneldi. Doktora kendisini tanıttıktan sonra Meryem'in durumunu sordu. Doktor durumu açıkladı:

"Meryem kızımız derin bir buhran geçirmiş. Geçmişte yaşadıkları sürekli ruhunu örseliyor. Kötü anılar önünde dev bir duvar gibi duruyor. O duvarı bir türlü aşamıyor. Biz hekim olarak o duvarı parçalamaya, onu aşıp öbür tarafa geçirmeye çalışıyoruz. Gerçeği söylemek gerekirse, böyle bir duvar yok. O böyle bir duvarın var olduğunu sanıyor. Bu hayali duvarı aile içi şiddet ve cinsel tacizler örmüş. Üstüne üstlük yaptığı yanlış evlilik, bu dünyaya ait mutluluğu, sevgi dolu bir yaşamı ve güzel bir dünya düşünü yok etmiş onda. Baba evinden koca evine geldiğinde büyük özlemle beklediği kurtuluşu, huzuru bir türlü bulamamış. O çok özlediği özgürlük düşü, bir anda silinip gitmiş. Bir zindandan başka bir zindana sürüklendiğini görmüş. Baba denilen celladın elinden koca denilen başka bir celladın eline düşmüş."

"Doktor Bey, ağabeyimin çocuklarına karşı ne denli zalimce davrandığını çok iyi biliyorum. Ama yine de bu zulmün dışında başka şeylerin yeğenim Meryem'i yaralamış olduğunu düşünüyorum."

"Meslek yemininin elverdiği ölçüde size açık olacağım. Sizi ve Meryem'i pencereden izledim. Yanınızda ne kadar mutlu olduğunu gördüm. Sizi çok sevdiğini anladım. Kollarını boynunuzdan uzun süre ayırmadı. Amcası olmanız ve size karşı özel bir sevgi beslediğini bilmem, açık konuşmamı kolaylaştırıyor. Söylediklerimin ikimiz arasında sır olarak kalacağına inanıyorum. Sık sık ziyaretine gelirseniz, inanın çok çabuk iyileşmesinde büyük katkınız olacaktır.

Meryem'in, yüreği ve ruhu o kadar yaralı ki, burada kendini adeta gizliyor. Hastane duvarları onun savunma kalkanı gibi. Dışarıdaki dünya ve orada yaşayan herkes ona sadece korku veriyor. Dışarıdaki dünya ona göre, zebanilerin dolaştığı gerçek bir cehennem gibi.

Dikkat etmişsinizdir. Bahçede bile tek başına oturuyor. Diğerleriyle konuşmaktan özenle kaçınıyor. Kuşlarla, kedilerle, hayvanlarla dostluk kuruyor. İhtiyacı olan sevgiyi onlardan aldığına inanıyor. Çünkü o ne çocukluğunu, ne de genç kızlığını yaşamış. Ergenliğinin sorunları içinde boğulup kalmış."

"Ağabeyim aşırı dindar, muhafazakâr, aynı zamanda zorba biri. İnsanoğlunun suç ve günahlarla kuşatıldığına, herkesin birer Şeytan olduğuna, günahla iç içe yaşadığına inanıyor. Bu yüzden karısını ve çocuklarını kendi ördüğü ahlak duvarları içinde yaşamaya mahkûm ediyor. Böyle bir zindanda kim sağlıklı kalabilir doktor bey?"

"Haklısınız! Meryem de bu zindandan zaman zaman kaçmayı denemiş ama ağabeyleri gibi başarılı olamamış. İlk kurtuluşun hazzını gizlice buluştuğu, mahallede tek kız arkadaşı olan imamın kızıyla yaşamış. Başka bir zindanın kölesi olan arkadaşıyla bir araya geldiklerinde özgürlüğün tadını çıkarıyorlar, büyük mutluluklar yaşıyorlarmış. Genç kız olarak karşılaştıkları sorunları birlikte aşmaya çalışıyorlarmış. Onların buluşmaları zindandan kaçan iki kölenin buluşması gibiymiş. İlk cinsel deneyimlerini birlikte yaşamışlar. Sırasıyla biri erkek diğeri kadın rolü üstleniyor, birbirlerini tatmin ediyorlarmış. Haz tutkusu giderek onları çapraşık bir ilişkinin içinc itmiş. Her geçen gün artan suçluluk dolu bir duygusunun içine yuvarlanmışlar. Ancak esas felaket bundan sonra başlamış. Kendileri bu suçluluk duygusu içinde kıvranırlarken Meryem birden aile içi yeni bir tacizin depremine yakalanmış."

"Ağabeyim çocukların ruhunu değişik günahlarla dolduruyordu. O evimizin karşısındaki Abdüsselam Dağı'nın eteklerindeki yağmurun ve rüzgârın aşındırdığı, geceleri ay ışığında insan silueti şeklinde gözüken kayaları göstererek çocuklarına, 'Bunlar da bir zamanlar sizin gibi insandılar. Ama Tanrı'nın kurallarına karşı geldiler. Zamanla günaha battılar. Tıpkı Tanrı'nın Lût kavmini taşa döndürmesi gibi bu günahkâr insanları da taşa döndürdü. Çünkü onlar bedenlerini zinayla kirlettiler. Kadın kadın-

la, erkek erkekle birlikte oldu. Ana oğulla, kız babayla, kız kardeş ağabeyiyle oldu,' diyerek onların ruhlarını günahın hançerleriyle yaralıyordu."

"Haklısınız! Kız arkadaşıyla yaşadığı günah duygusu Meryem'in tenine yapışıyor ve kazınsa bile çıkmayacak hale geliyordu. Bu kez sahneye küçük ağabeyi çıkıyordu. Annesinin komşuda, babasının dükkânda olduğu ıssız zamanlarda kız kardeşini samanlığın kuytu köşesine sürüklüyor, elini ve ayağını bağlayarak ona cinsel tacizde bulunuyormuş. Meryem'in anlattığına göre, ona sürtünerek boşalıyormuş. Meryem bir türlü çıkış yolu bulamıyor, ne annesin, ne de babasına durumu açıklayabiliyormuş. Her geçen gün kızgın zift kuyusunun içinde çırpınan ya da cehennem ateşinin üzerinde çıplak ayakla dolaşıp acı çığlıklar atan günahkârlara döndüğünü hissediyormuş. Biraz önce söylediğiniz gibi, Abdüsselam Dağı'nın eteklerindeki o taştan heykellere dönmekten korkuyormuş. Taciz eylemi her geçen gün artıyor, dirençsiz, sıradan, kabullenilir bir birlikteliğe dönüşüyormuş. Belki gizli bir tatmin duygusu, belki korku, belki çaresizlik nedeniyle bu çarpık eylem Meryem'in evlenip kocaya gitmesine kadar devam etmiş. Kocaya gittiğinde günahlarının taşıyamayacağı kadar büyük boyutlara geldiğini düşünüyor, gizli gizli gözyaşı dökü yormuş. Zaman zaman intiharı bile düşünüyormuş."

Doktor anlattıkça Erhan Tevfik gözlerinden akan yaşları siliyordu. "Vah benim kadersiz kızım!" diye söyleniyordu. Doktor devam etti:

"Tabii ki dramatik durum bununla bitmiyordu. Babası fikrini dahi sormadan yaşamında hiç sevemeyeceği, kendisinden yaşça büyük bir adama vermiş. Başlangıçta bu evliliği bir tür kurtuluş olarak görmüş. Sesini çıkarmadan kaderine razı olmuş. Ama buhranlar devam etmiş.

Bir başka sarsıntıyı evliliğin ilk gecesinde yaşamış. Gerdek gecesi kocası onunla cinsel birleşmede başarılı olamayınca, Meryem'in kızlığını parmağıyla izale etmiş. Çünkü kocanın akrabaları dışarıda kanlı çarşafı dört gözle bekliyorlarmış. O gece-

den sonra kocasını adeta bir düşman gibi görmeye başlamış. Artık kocasıyla sağlıklı bir birleşme yapamıyor, hiçbir zaman tatmin olamıyormuş. Cinsel tatminsizlik, geçmişin günahları onu yeni bir kıskacın ağzına itmeye başlamış."

Erhan Tevfik yaşlı gözlerle onu izlerken doktor bu kez yüzünü ona çevirip, "Erhan Tevfik Bey, sanırım sizin kasabada Deli Bekir adında hasta biri varmış, değil mi?"diye sordu.

Erhan Tevfik, "Evet var! Otuz yaşlarında, zararsız, kendi halinde biri. Elinde sopası, tıpkı ata biner gibi ona biner, sokak arasında koşturur durur. Komşuların verdiği yiyeceklerle karnını doyurur. Ama kimseye zarar vermez," dedi.

"Meryem bir gün Karakaya yolundan çarşıya doğru yürüyor, annesine gidiyormuş. Yolda Deli Bekir'e rastlamış. Yine elinde sopası, üstü başı perişan, pantolonunun önü yırtık şekilde at sürüyormuş. Meryem'in gözleri onun önüne takılmış. Cinsel organı sertleşmiş şekilde duruyormuş. Meryem onu görünce hem korkmuş, hem de organına arzuyla bakmış. O günden sonra Deli Bekir rüyalarına girmeye başlamış. Kendisini rüyasında sık sık onunla sevişiyor görüyormuş. Ertesi günü uyandığında, gördüğü rüyaların etkisiyle utanca boğuluyor, kendisini sürekli suçluyormuş.

Meryem bir gün Karadere'ye bağ evine giderken yolda yine Deli Bekir'e rastlamış. Meryem'in itirafına göre, Deli Bekir onu yolda yalnız görünce kendisine tecavüz etmiş. Arka arkaya birkaç kez aynı tecavüz eylemini tekrarlamış. Meryem utancından bu yaşadıklarını kimseye anlatamamış. Bu kâbus gece gündüz peşini hiç bırakmamış. Korkudan dışarı çıkamaz olmuş.

Ancak Meryem'le yaptığım konuşmalarda başka bir şeyi saptadım. Meryem açık açık itiraf etmese de bu ilişkiyi bilerek ve isteyerek yaşamış. Yaşadığı bu utanç onu böyle bir savunma mekanizmasına yöneltmiş. Haz ile günah arasında çırpınırken bir gün samanlıkta kendini asmaya kalkmış. Ölmek üzereyken tesadüf eseri annesi tarafından kurtarılmış. Gerisi malum. İyileşmesi için buraya getirilmiş. Burada uzunca bir süre bilincini yitirmiş olarak yaşadı. Sürekli olarak geçmişinden kaçmaya çalışı-

yor. Bu nedenle kendini hayali duvarların arkasına gizliyor."

"Doktor Bey, burada daha ne kadar kalacak?"

"Meryem'de iyileşme belirtileri var. Ama bu durum sizi yanıltmasın. Çünkü her şey pamuk ipliğine bağlı. En ufak bir olay onu eskiye döndürebilir. Bu nedenle size zaman veremem! Bu süre sanıldığından uzun olabilir. Ayrıca, burayı korunma sağlayan bir ev gibi görüyor. Dışarıdaki dünya onu ürkütüyor. Sizden ricam, elinizden geldiğince sık sık ziyarete gelin. Biraz önce söylemiştim. Pencereden sizi izledim. Gördüğüm kadarıyla sizinle tahmin edemeyeceğiniz kadar mutlu oluyor. Belli ki sizi çok seviyor."

"Doktor Bey, onu hiç yalnız bırakır mıyım? Tabii ki geleceğim. Onu sağlıklı ve mutlu görmedikçe kendimi hiçbir zaman huzurlu hissetmeyeceğim!"

Hastaneden ayrıldı. İleriki günlerde onu hep görmeye gitti. Hiçbir zaman susamlı helvasını unutmadı. Ona Beyoğlu mağazalarından aldığı renkli elbiselerden, parlak ayakkabılardan, yeni iç çamaşırlarından götürdü.

Erhan Tevfik onun yüzünde göreceği en küçük bir tebessüme karşılık, değil servetini, hayatını vermeye hazırdı. Meryemce'nin gözlerindeki sevinç ve mutluluğun ışığıyla mest oluyordu. "İnsana mutluluğu, Meryemce'de olduğu gibi bazen kuşlar gagalarında getiriyormuş!" diye söyleniyordu.

Sevgi, kirletilmiş Dünyanın gözlerini boyayan en gizemli büyüdür!

KISIM: XVI

Fatih Rıfat'ın Avrupa'daki sürgün günleri devam ediyordu. Paris Cenevre arasında gidip geliyordu. Paris'te Jöntürklerle görüşüyor ama onlarla bir türlü anlaşamıyordu. Onları fazla kitabi buluyordu. Fatih Rıfat sözlerin değil eylemin adamıydı. Jöntürkler düşünceleriyle farklı yönlere koşan garip koşucular gibiydiler. Fatih Rıfat hangisinin peşinden gideceğini bilemiyordu. Bazen Ahmet Rıza'nın, bazen Mizancı Murat'ın, bazen Prens Sabahattin'in konferansına gidiyor ama kafası karışmış olarak dönüyordu.

Fatih Rıfat, o gün Jöntürklerin Cenevre hizbinin lideri durumundaki Mizancı Murat'ı dinlemeye gitmişti. Mizancı Murat Kafkas Türklerindendi. Dağıstanlıydı. Tıpkı Fatih Rıfat'ın anne tarafından dedesi Şeyh Ahmet Dağıstanlı gibi... Mizancı Murat'a göre, Dağıstan'ın en büyük emeli, Hilafet-i İslamiye'ye katılmaktı. Mizancı Murat lise ve yüksek tahsilini Rusya'da yapmıştı. Genç Dağıstanlı 1872 yılında Batum üzerinden İstanbul'a gelmiş, Beyoğlu'nda Amerikan Oteli'ne yerleşmişti. Birkaç gün İstanbul'u gezip dolaştıktan sonra soluğu Mithat Paşa'nın konağında almıştı. Dönem, Sultan Abdülaziz dönemiydi.

Mizancı Murat o günlerde Türkçe bilmediği için Mithat Paşa ile Fransızca konuşuyordu. Mithat Paşa onu Şirvanizade'nin konağına yerleştiriyordu. Şirvanizade o günlerde Maliye Nazırı görevini yürütüyordu. Mizancı Murat'ın misafir edildiği gecenin ertesi günü, Şirvanizade sadrazamlığa getiriliyordu. Mizancı Murat Sadrazam Şirvanizade tarafından Rus basınını izleyip Dışişleri Bakanlığı'na rapor sunmakla görevlendiriliyordu. Bu süre içerisinde hızlı bir şekilde Türkçe yazmayı ve konuşmayı öğreniyordu.

O günler Osmanlı tarihindeki hareketli günlerdi. Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın veraset sistemini oğlu lehine değiştirmek için Sultana, sadrazama, bürokrasiye para yağdırdığı günlerdi. Bu paradan Mizancı Murat'a da pay verilmek istenmiş, "Ben Hıdiv hazretlerinin özel hizmetinde bulunmadım! Ayrıca benim maaşım var!" deyip rüşveti reddedince tepki çekmiş, konu Sadrazam Şirvanizade'ye kadar gitmişti. Sadrazam Şirvanizade onu makamına çağırtmış, kızgın bir ifadeyle, "Murat Bey, Mısır Hıdivinin ikramını kabul etmemişsiniz! Onu gücendirmişsiniz!" deyince Mizancı Murat, "Paşam, ben hak etmediğim bir şeyi alamam!" diye yanıt vermişti. Bu yanıttan memnun kalan Sadrazam Şirvanizade, "Allah bozmasın oğlum! Paşa gücenmesin diye o paradan ben bile aldım," demişti.

Osmanlı'da olaylar rüzgâr hızıyla gelişmişti. Abdülaziz'in darbe ile tahttan indirilişi, Sultan Murad'ın 93 günlük iktidarı, ardından Abdülhamid'in Sultan oluşu, Mithat Paşa ve ekibinin sürgün edilişi, Şirvanizade'nin sadrazamlıktan alınışı Mizancı Murat'ın gücünü zayıflatmıştı. Sadrazam Şirvanizade'nin görevden alınıp Halep valiliğine sürülüşü ve orada vefatı ile Mizancı Murat'ın Şirvanizade'nin torunu ile olan evliliği de suya düşüyordu. Ayrıca, konuk olduğu Şirvanizade Konağı'ndan ayrılmak zorunda kalıyordu. Mizancı Murat, "Şirvanizade'nin ölümü beni tekrar kaldırımlara sürükledi!" diye söyleniyor, bütün bu olup bitenin sorumlusu olarak Sultan Abdülhamid'i görüyordu.

Mizancı Murat tanınmamış bir ailenin kızıyla sıradan bir evlilik yaptıktan sonra Anadoluhisarı'nda sade bir eve yerleşiyordu. Bir zamanlar Mithat Paşa'nın gölgesinde "Kanuni Esasi'ye karşı halkın ilgisiz ve cahilliğini" dile getirirken, o günlerde kayınbiraderi Sabit Efendi'yi "Meşrutiyet vadisine çekemiyorum" diye hayıflanıyordu. Kayınbiraderi Sabit Efendi, "Şeriat gibi yüksek Tanrı kanunu ortada dururken, Kanun-i Esasi denilen Frenk icadına ne gerek var?" diye ona karşı çıkıyordu.

Mizancı Murat ülkeyi ahtapot gibi sarmış cahilliğin gideril-

mesi için çözüm yolları arıyordu. Amacını gerçekleştirmek için Mekteb-i Mülkiye'de hoca olarak ders vermeye başlıyordu.

Mizancı Murat'ın ilk makaleleri gazetelerde yayınlandıkça büyük ses getiriyordu. Bu yankılar onu mutlu ediyordu. Bu nedenle halka ulaşabilmek için *Mizan* adlı kendi gazetesini çıkarmaya karar veriyordu. Bu amaçla Abdülhamid'in değişmez adamı, tam dokuz kez sadrazamlığa getirdiği Sait Paşa'ya bir dilekçe ile başvuruyordu.

Sadrazam Sait Paşa, "Gazetecilikle memuriyet uyuşmaz!" diyerek onun bu talebini geri çevirince Mizancı Murat, "Bendeniz memuriyetimi terk etmeye hazırım efendim! İsterseniz hemen şimdi istifamı vereyim," diyordu. Sadrazam Sait Paşa, "Hayır, olmaz! Siz gazetecilik için memuriyetinizi terk etseniz bile biz sizin memuriyet sıfatınızı bir gazete için feda edemeyiz!" diye karşı çıkıyordu. Daha doğrusu, ipe un seriyordu. Mizancı Murat bu emeline ancak Sait Paşa'nın görevden alınıp yerine Kâmil Paşa'nın sadrazam yapılmasıyla ulaşabiliyordu.

Mizancı Murat, *Mizan* adlı gazetesinde hiçbir gazetede görülmemiş açıklıkta ve sertlikte yazılar yazıyor, ağır eleştirilerle kamuoyunu etkiliyordu. Osmanlı'da yeni bir Ali Süavi doğuyordu. Bu durum, başta Sultan Abdülhamid ve Sadrazam Kâmil Paşa olmak üzere hükümet erkânını ve bürokrasiyi rahatsız ediyordu. Halk ve hükümet erkânı, "Bir yerden destek almasa, Murat Bey böyle cesur yazılar yazamaz!" diye kendi aralarında konuşuyorlardı. Sultan Abdülhamid bu cesaretin Sadrazam Kâmil Paşa'dan, Kâmil Paşa da Yıldız Sarayı'ndan kaynaklandığını düşünüyordu. Aradan henüz on ay kadar kısa bir süre geçmişti ki takke düşüp kel görünmüş, sansür kurulu *Mizan*'ı kapatmıştı.

Bu kapanış altı ay sürdü. Sultan Abdülhamid gücendirilmiş kalem sahiplerinden korktuğu için onu Düyun-u Umumiye Komiserliği görevine atadı. Ayrıca Sultan Abdülhamid Mizancı Murat'tan, memleketin idaresinin düzeltilmesi konusunda özel bir rapor hazırlamasını istedi. Mizancı Murat bu raporu keyifle hazırladı. Mabeyinci Hacı Ali Bey'e sundu.

Sultana arz etmeden önce Hacı Ali Bey raporu yüksek sesle okumaya başladı. Raporu okudukça Mabeyinci Hacı Ali Bey renkten renge giriyordu. Sonunda, "Murat Bey, siz şimdi gidiniz! Akşamüzeri tekrar geliniz! Sultan şu an çok yoğun!" dedi. Mizancı Murat akşamüzeri tekrar gitti. Sultan Abdülhamid'in huzuruna girdi. Sultan Abdülhamid hatırını sordu.

Mizancı Murat saygısını sunduktan sonra, "Biz Osmanlılar ve Müslümanlar, padişahımızı ve halifemizi başka kavimler ve milletler gibi sevmeyiz! Onun şan ve şerefi, bizim maddi ve manevi şahsi menfaatlerimizi yaralayacak bile olsa kederlenmeyiz! Padişahımız bizim canımız, ruhumuzdur ve bütün milletin iradesinin birleşmiş timsalidir!" dedi. Amacı, Sultanın ruhunu okşayıp rahatlatmaktı.

Sultan Abdülhamid yanıt verdi:

"Murat Bey, benim Cenab-ı Allah'ın huzuruna çıkacağım vakit temiz olarak çıkmaktan daha büyük bir emelim yoktur! Kader nedeniyle Osmanlı hanedanına mensubum! Ancak bir gün gelip devlet ve hilafetin benim idareme tevdi olunacağını biliyordum. Bu düşünce geçmişte beni az rahatsız etmemişti. Böyle bir sorumluluğun altına girdiğimde başarılı olabilmek için daha veliahtlığım zamanında siyasi konularla epeyce ilgilendim. Dünya siyasetine epeyce kafa yordum.

Bu nedenle herkesin çok arzu ettiği Kanun-i Esasi'nin, Yeni Osmanlıların zannettiği gibi Mithat Paşa merhumunun eseri olmaktan ziyade bizzat benim eserim olduğunu, size hatırlatmak isterim! Ben inanmasaydım, Kanun-i Esasi olmazdı! Aynen Mithat Paşa'nın yıldızının parladığı, ağabeyim V. Murad'ın döneminde Kanun-i Esasi'nin olmadığı gibi...

Kanun-i Esasi içindeki bazı baskıcı ve zorlayıcı hüküm ve sınırlamaların Namık Kemal Bey ile Mithat Paşa'nın teklifiyle ve baskısıyla anayasaya konulduğunu hatırlatmak isterim! Meclis-i Mebusan'ın da benim buyruğumla değil, vükelanın ısrarlarıyla dağıtıldığını da ayrıca belirtmek isterim!

Murat Bey, Jöntürklerin türlü gaile çıkaracakları kuşkusu

olmasa hiç tereddüt etmeden Meclis-i Mebusan'ı yeniden toplamaya hazırım!"

Sultan Abdülhamid bu sözleriyle Mizancı Murat'ı can evinden vurmuştu. Daha başlangıçta söylemek istediği şeylerin yolunu kesmişti. Mizancı Murat, Abdülhamid'in bu olgun yaklaşımı karşısında ne diyeceğini şaşırmıştı. Sultanın haklılığını düşünerek saygılı bir şekilde, "Sultanım, size inandım! Çünkü Mithat Paşa'nın sınırları aşan davranışları hakkında ben de bazı şeyler işittim. Hatta bir gün Sultanın huzurunda bulunan Mithat Paşa'nın saygı sınırlarını aşarak, 'Beni Astarcı Mehmet Ağa mı zannediyorsunuz?' diyerek kapıyı şiddetle çarparak çıkıp gittiğini duydum," dedi.

"Bir aralık Kadri, Arifi, Sadık, Ethem, Abdurrahman ve Sait paşalara müracaatla sık sık sadrazam değiştirdim. Amacım saltanata uygun bir sadrazam bulabilmekti. Ne yazık ki böyle birine rastlamadım! Muktedir adamlar aramaktan bıktım usandım! Bugün raporunuzu okuduktan sonra aradığım adamlardan birine rastladığımı görünce sevindim! Bundan dolayı Cenab-ı Hakka şükrettim!"

"Sultanım, sizi ve ülkemi mesut ve mutlu görmekten başka hiçbir emelim yoktur! Hele hele o büyük makamlarda asla gözüm olmadı! Gayretimi, okullarda hocalığa ve gazetemde yazılarıma yöneltmek istiyorum."

Sultan Abdülhamid samimi ve heyecan yüklü bu sohbet sırasında Mizancı Murat'a dahili ve harici politikalar, meclis, anayasa, halkın düşünceleri ve beklentileri hakkında çeşitli sorular sordu. Mizancı Murat bütün sorulara içtenlikle yanıtlar verdi. İki saat on dakika süren bu sohbetin sonunda yatsı ezanı okunmuştu. Ama Sultan onu hemen bırakmadı. Yatsı namazını birlikte eda ettiler.

Sultan Abdülhamid, "Murat Bey, bugünden sonra sık sık buraya geliniz! Önemli konularda birlikte sohbet ederiz," dedi. Onu kapıya kadar iltifatlarla uğurladı. Mizancı Murat memnun ve huzur dolu olarak yanından ayrıldı. Bu dostane ayrılışı, rapor

nedeniyle kendisine kızgın olan Başmabeyinci Hacı Ali Bey de görmüştü. Mizancı Murat giderken Başmabeyinci Hacı Ali Bey'e dönerek, "Allah hepinizin müstahakını versin! Melek gibi bir padişahımız varken sizler onu dışarıya Şeytandan daha beter biri olarak tanıtıyorsunuz! Yazık değil mi İslam ümmetine?" dedi. Öfkesi yüzünden okunuyordu.

Başmabeyinci Hacı Ali, manalı manalı yüzüne baktı. İçinden, "Üç gün sonra seni de görürüz!" dedi.

Mizancı Murat ruhu huzur dolu olarak Anadoluhisarı'ndaki evine gitti. Olup biteni karısına anlattı. Karısı, "Bey, hüküm vermek için acele etme! Hele bir bekle! Sultanın ahlakı malumdur! Ona pek güvenme! İhtiyatlı davran!" dedi. Mizancı Murat'ın canı sıkıldı. İçinden, öfkeyle karışık, "Sen ne anlarsın cahil karı!" dedi.

Mizancı Murat arayı soğutmamak için değişik günlerde Yıldız Sarayı'na Sultanı görmeye gitti. Ama her seferinde başka bir mazeretle karşılaştı. Bir türlü Sultanla görüşemedi. Mizancı Murat, "Sanırım hakkımda Sultan tarafından yapılan iltifat, saray çetesini endişeye düşürmüş olmalı. Korkmama hiç gerek yok! Bugüne kadar aleyhimde söylenmiş tek söz, 'Rus mekteplerindeki tahsili sırasında nihilist olmuş. Tehlikeli biri!' ifadesidir. Ancak Sultan Nihilizmden ne kadar uzak biri olduğumu konuşmalarımdan anladı. Ayrıca ben kendilerine otorite taraftarı olduğumu sohbet sırasında söyledim," diye düşünüyordu.

Günler geçmiş, Yıldız Sarayı'ndan kendisi hakkında en ufak bir ses çıkmamıştı. Ümitleri her geçen gün azalıyordu. Birkaç gün sonra kabinede bir değişiklik yapıldı. Resmi gazetede vükelanın adlarını okuyunca, Mizancı Murat'ın kan beynine sıçradı. Çünkü sohbet sırasında Sultan ona tek tek vekillerle ilgili düşüncelerini sormuş, o da açık açık yanıtlamıştı. Yeni oluşturulan kabine içinde Mizancı Murat'ın Sultana önerdiği dört namuslu adayın ismi yoktu. Üstelik onların yerlerine geçmişi şaibeli eski adlar atanmıştı. Kabine lekeli adlarla doluydu.

Bunun üzerine Mizancı Murat, "Aman Yarabbi! Bu ne ka-

dar büyük bir yanılgı? Demek ki Mabeyinci Hacı Ali Bey, yerden göğe kadar haklıymış! Karım bile gerçeği gördü de ben göremedim!" diye dizlerini dövüyordu. O an memleketi terk etmenin gereğini anladı.

Mizancı Murat'ın bilmediği bir şey daha vardı. Kendisinin sunduğu raporun dışında, Sultan Abdülhamid çeşitli entrikalar çevirip yolsuzluğa bulaşarak zengin olmuş Suriyeli İzzet Hulo Paşa'ya ayrı bir rapor hazırlatmış ve bu raporu uygulamaya koymuştu.

Mizancı Murat Abdülhamid'in ikiyüzlü, ülke sorunlarının üzerine gitmekten korkan, tüm yetkileri Yıldız Sarayı'nda toplayan despot birisi olduğuna karar verdikten sonra Avrupa'ya kaçmaya karar verdi.

Karısına bile haber vermeden, Konstantin adlı bir Rus gemisiyle Odesa üzerinden Rusya'ya, oradan Paris'e geçti. Paris'e giderken Viyana'ya uğradı. Orada Ahmet Rıza Bey'in kayınbiraderi olan ve başında kırmızı fesiyle dolaşan Nazif Sururi Bey'e rastladı. Onunla bir süre sohbet etti. Sonra Paris'e geçti. Nazif Sururi Bey, Abdülhamid'in hafiyelerindendi. Mizancı Murat, daha Paris'e varmadan kaçtığı haberi Yıldız Sarayı'na ulaşmıştı bile.

Paris'e ulaştığında eski dostu Jorj Cain'i buldu. Bu Jorj Cain, Ermenilerin ayaklanıp Osmanlı Bankası'nı bastıkları, birçok yabancı işletmeye bomba attıkları o kanlı Ermeni olayları sırasında canını kurtarmak için Mizancı Murat'ın Düyun-u Umumiye'deki odasına sığınan ünlü heykeltıraş Cain'in oğluydu.

Mizancı Murat onun Paris'teki evine gittiğinde, Jorj Cain muhtelif parti liderleriyle Paris'in ileri gelenlerine davet veriyordu. Mizancı Murat uşakla içeriye bir pusula iletti:

"Azizim Jorj, kendi memleketinde Hıristiyanları kesip öldürmekten yorulmuş, biraz da Paris'teki gavurları cehenneme göndermek suretiyle Cennet'in anahtarlarını elde etmeye karar vermiş olan bir Türk, salonunuza kadar gelmiş, beklemektedir! Eğer kendisini iyi bir şekilde karşılamaya razı olursanız, kesecegi gavurlardan sizi hariç tutacağına dair söz veriyor!" diye yaz-

dı. Ama ismini belirtmedi. Bu gizemli kartı uşak içeri götürdü. Beklemeye başladı.

Paris gazeteleri, Osmanlı Bankası Baskını sırasındaki Ermeni olayları nedeniyle "Türk barbarlığı", "Ermeni katilleri", "Anadolu'ya akıtılan kanlı nehirler" gibi iftira dolu ve abartılı başlıklar atıyorlardı. Mizancı Murat'ın pusulası bu manşetlere kinaye olarak yazılmıştı. Jorj Cain gerçekleri yakından biliyordu.

Uşağının gizlice ulaştırdığı pusulayı Jorj Cain sessizce okudu. Sonra sesli olarak misafirlerine okudu. Salondaki konuklar arasında Paris Belediye Reisi Baudin, meşhur gazeteci Rochefort, mebus Lavertujon, tiyatro müdürü ve *Temps* gazetesi yazarı Jules Claritie, Osmanlı Bankası Şube Müdürlerinden Berger gibi ünlü kişiler vardı. Jorj Cain ile eşi sofradan heyecanla kalkıp İstanbul'da kendilerine büyük konukseverlik gösteren Mizancı Murat'ın yanına koşup boynuna sarıldılar. Ardından onu sofradaki konuklarıyla tanıştırdılar. Bu tanışma öyle egzotik bir şekilde oldu ki, Mizancı Murat'ı bir anda Paris'in, oradan diğer Avrupa gazetelerinin başköşesine taşıdı.

Mizancı Murat ertesi gün Avrupa'daki Jöntürklerin liderliğine soyunan Ahmet Rıza'yı görmeye gitti. Ama Ahmet Rıza onu soğuk karşıladı. Bunun sebebi, onu saraydan gönderilmiş özel bir hafiye olarak görmesiydi. Mizancı Murat bu soğuk karşılamaya rağmen Ahmet Rıza'yı yemeğe davet etti. Ahmet Rıza ne bu davete ne de sonrakilere gitti. Bu tutum Mizancı Murat'ı yaraladı.

Mizancı Murat onu iyice tanıdıktan sonra, gazetesinde Ahmet Rıza için, "Kendisi bırakın Jöntürkleri, küçük bir topluluğa bile baş olamaz! Ahmet Rıza ikinci, üçüncü mevkilerde bile yer alacak kabiliyette bir kimse değil" diye yazıyordu.

Ahmet Rıza Bey de sağda solda onun için, "Mizancı Murat tam manasıyla güvenilecek bir şahsiyet değildir! O her şeyden evvel haris, fesatçı bir adamdır! Paris'e iyi niyetlerle gelmiş bile olsa, gururu, bencilliği, geçimsizliği yüzünden Jöntürkleri birbirine katacak, şahsi hırsını tatmin edebilmek için en yakın dostla-

rını bile feda edebilecek yaratılışta bir entrikacıdır!" diye ileri geri konuşuyordu.

Ahmet Rıza'yı böyle bir düşünceye iten şey şuydu: İstanbul'da iken hürriyet taraftarı bazı kişiler Mizancı Murat'a Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmesini önermişler, o da kendilerinden üç aylık süre istemiş, bu sürenin bitiminde söz konusu cemiyete girmeyi reddetmişti. Bu nedenle onun sarayın adamı olduğu için cemiyete girmeyi reddettiği düşüncesi yerleşmişti kafalarında.

Mizancı Murat'ın bu konudaki savunusu şuydu: "Devlette çalışıp devletten maaş alırken, o devletin başını alaşağı etmeyi düşünen bir cemiyete giremezdi. Doğru olan, Sultanı ikna edip onu doğru yola sokmaktı."

Oysa aynı Mizancı Murat, o yöndeki umudunu yitirdiği için Avrupa'daydı. Ama o burada da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmemiş, yine kendisine üç aylık bir düşünme süresi tanımıştı. Bu durum Jöntürkler arasında ona karşı kuşkuyu ve soğukluğu artırıyordu.

Mizancı Murat Jöntürkler arasında beklediği ortamı ve ilgiyi bulamayınca Manş Denizi'ni aşıp Londra'ya gitti. Orada Abdülhamid aleyhtarı, Ermeni dostu Lord Salisbury ile görüştü. Ona Ermenilerin yanlış tavır sergilediklerini, Osmanlı'nın onlara her zaman sıcak davrandığını söyledi. Ama yeterince derdini anlatamadı. Lord Salisbury Mizancı Murat'a, "Azizim, Ermeni sorunu konusunda siz sadece kendi arzunuzu dikkate alıyorsunuz. Hayalinizi hakikat zannetmek hatasından kurtulamıyorsunuz. Resmi vesikalara dayanan tarafsız değerlendirmemiz ise, bizi bunun aksini kabule mecbur ediyor. Bu nedenle siz maksat ve emelinizi burada hiç kimseye kabul ettiremezsiniz!" dedi. Londra, ona beklediği umudu vermedi.

Mizancı Murat, Anadolu köylüsünü ilk kez yazılarına taşıyan kişi olarak halkçı bir tavır sergiliyordu. Avrupa'nın ekonomik ve sosyal baskısına karşı çıkıyordu. Mizancı Murat kendi grubu içerisinde yer alan ve kâtipliğini yapan Tunalı Hilmi ile

şiddet ve komitacılık konusunda anlaşamıyordu. Gerçek bir ihtilalci tavrı sergileyen Tunalı Hilmi'den uzaklaşıyordu.

Mizancı Murat Londra'dan Paris'te Jöntürklerin çıkardığı *Meşveret* gazetesine bir yazı gönderdi ama söz konusu yazıyı yayınlanmadı. Bunun üzerine Mizancı Murat Cenevre'ye geçti. Tunalı Hilmi, Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti'nin olduğu gruba katıldı. Ya da katılır gözüktü.

Yeni Osmanlıların Ali Süavi'si ne ise, Jöntürklerin Mizancı Murat'ı da oydu. İnanmış ama yalnız.

Her din yanlısı eylemci, kendisini gönderilmiş son Mehdi sanır.

Oysa her din her inanış kendi mehdisini yaratır!

KISIM: XVII

Jöntürklerin Cenevre hizbi içerisinde ilginç birisi vardı. Çok dilli, çok dinli, çok milliyetli Osmanlı İmparatorluğu'nu bir arada tutma yolunun demokratik bir idare kurulmasına bağlı olduğunu dile getiriyordu. İmparatorluğu askeri kuvvetle korumanın mümkün olmadığını söylüyordu. Bu görüşleri ortaya atan kişi Tunalı Hilmi'ydi.

28 Ağustos 1871'de Bulgaristan'ın Eskicuma kasabasında doğan Tunalı Hilmi Gülhane Askeri Tıbbiyesi'nde okurken, 1895 yılında Abdülhamid baskısı sonucu İsviçre'ye kaçıyordu. Tunalı Hilmi'nin kaleme aldığı *Hutbe* adındaki broşürleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından imparatorluğun dört bir yanına dağıtılıyordu. Atasözleri, ayet ve hadislerle süslenmiş, halkın camilerde dinlemeye alıştığı hutbe tarzında kaleme alınan bu broşürlerde, asker, köylü, esnaf ve sanatkâr gibi halk kesimlerine sesleniyordu. Aydınlatılması gereken kesimin Osmanlı halkı olduğunu dile getiriyordu.

Tunalı Hilmi İttihat ve Terakki içerisinde önemli roller alıyor, bu dönemde anarşist hareketin köktenci duruşuna yakın duruyordu. Bu amaçla *Bomba*, *İntikam* adlı anarşist dergilerin çıkmasına öncülük ediyor, bu doğrultuda siyasi suikastlar gerçekleştirmek için İntikamcı Yeni Osmanlılar örgütünü kuruyordu.

Jöntürklerin fikri anlamda bir bütünlük içerisinde olmadığını görüp tüm muhalefeti ortak bir çatı altında toplamak için Mısır'daki Hıdiv ailesinden Prens Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla İtalya'nın Brindizi kentinde bir kongre toplamaya çalışıyor, ancak bunda başarılı olamıyordu. Söz konusu kongreyi 1902 yılında Prens Sabahattin gerçekleştiriyordu.

Tunalı Hilmi'nin yurtdışına kaçışı, ilk İttihatçı cemiyetin kuruluş yıllarına rastlıyordu. 1889 yılında İbrahim Temo, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali'nin kurduğu ilk İttihad-ı Osmani Cemiyeti, 30 Eylül 1895'te Ermenilerin başlattığı olayları destekleyen bir bildiri yayınlaması üzerine deşifre oluyordu. İttihad-ı Osmani Cemiyeti bu olayları gerekçe göstererek Osmanlı'nın bütün unsurlarını Abdülhamid'in baskıcı rejimine karşı çıkmaya çağırıyordu. Bunun üzerine cemiyet üyelerinin bir kısmı tutuklanıp Trablusgarp, Mısır, Şam ve Manastır'a sürülüyor, önde gelen liderleri Avrupa'ya kaçıyordu. Paris hizbinin başına geçen Ahmet Rıza, Fransız İhtilali'nin 100. yıldönümü dolayısıyla açılan sergiyi ziyaret amacıyla çok önceden Paris'e gitmiş bulunuyordu.

Mizancı Murat, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi Cenevre, Ahmet Rıza, Dr. Nazım, Bahattin Şakir Paris, Hoca Kadri Efendi, Salih Cemal Bey de Mısır hizbini oluşturuyordu. Cenevre'de *Mizan* ve *Osmanlı* gazeteleri, Paris'te *Meşveret* gazetesi, Kahire'de *Kanun-i Esasi* ve *Hak* gazeteleri Jöntürklerin yayın organı olarak siyaset sahnesinde yerlerini alıyordu.

Jöntürklerin önemli bir kısmı Ahmet Rıza'nın pozitivist fikirlerini dinsizlik olarak telakki ediyor ve Paris grubuna karşı çıkıyorlardı.

Tunalı Hilmi'nin Cenevre grubu, Ahmet Rıza'nın Paris grubunu şiddete başvurmadan mevcut düzen içerisinde değişimden yana oldukları için fazla ılımlı buluyor, onlara karşı çıkıyorlardı. Buna karşın, Tunalı Hilmi grubu Abdülhamid'e karşı suikast dahil her tür eylemi öngören köktenci ve ihtilalci fikirler taşıyorlardı. Bu nedenle Tunalı Hilmi ve arkadaşları 1896 yılında sloganı "Ya hak ya ölüm" olan Osmanlı İhtilal Komitesi'ni kuruyordu.

Tunalı Hilmi Cenevre'de yazdığı *Hutbe*'lerle halkı etkilemeye çalışıyordu. 1896 tarihli birinci *Hutbe*'sinde Abdülhamid'i gerçek bir hain ilan ediyordu. Bu hainin ortadan kalkması görevinin sadece cemiyette olmadığını, vicdan, din, iman sahibi herkesin bu eyleme katılmasını istiyordu. Ancak bu eylemin yaban-

cı devletler işe karıştırılmadan gerçekleşmesini söylüyordu. Böylece Prens Sabahattin'in yabancı devlet müdahalesi tezine karşı çıkıyordu. Ülkedeki zulümden sadece Abdülhamid'in değil, ona bu fırsatı veren halkın da sorumlu olduğunu söylüyordu.

Tunalı Hilmi, ikinci *Hutbe*'sinde hedef kitle olarak ulema kesimini seçiyordu. Ulemanın istibdatla ve onun temsilcisi Abdülhamid'le işbirliği yapmak ve despotik rejimi meşrulaştırmak yerine Meclis-i Mebusan'ın açılması için mücadele etmesi gerektiğini söylüyordu. Tunalı Hilmi bu yazısında doğrudan Meclis-i Mebusan yerine, ulemanın hassasiyetini düşünerek İslamiyette kullanılan Meclis-i Şura adını kullanıyordu.

Tunalı Hilmi, üçüncü *Hutbe*'sinde, Osmanlılar adı altında etnik gruplara sesleniyordu. Osmanlı'yı oluşturan bütün etnik grupların kavmiyetçilik yaptıklarını, bunun bölünmelere neden olduğunu, bu hastalığı ortadan kaldıracak tek yolun İttihat olduğunu dile getiriyordu. Ayrıca köylülerin durumuna değinerek ülkenin bütün yükünün onların omuzlarına yüklendiğini, bu nedenle onların da uyanması gerektiğini söylüyordu.

Tunalı Hilmi, değişik ırklara mensup Osmanlı halkını bir arada tutabilmek için kökten çözümler öneriyordu. Değişik halkların kendi dillerinde eğitim yapmaları gereğine değiniyordu.

Tunalı Hilmi Osmanlı'daki Ermenilere seslenerek müstakil bir Ermenistan'ın kurulmasının onları Rusların kucağına itceceğini öne sürüyordu. Çünkü Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasının Rusya'da da kurulması anlamına geleceğini, Rusya'nın kesinlikle buna izin vermeyeceğini söylüyordu. Düvel-i Muazzama'nın himayesine sığınmış bir Ermenistan'ın karnını hangi bekçisinin doyuracağını soruyordu. İngiltere ve Rusya'nın çatışan çıkarlarının bu konuda Osmanlı ile anlaşmayı zorunlu kıldığını söylüyordu.

Osmanlı'daki Ermenilerin uzun süreden beri Ermenilik uğruna çalıştıklarını, Osmanlı adına bir şey yapmadıklarını dile getiriyordu. Hınçakların Van Gölü civarı ile Sason'da başlattıkları olayların İstanbul'a da sıçradığını, boş yere kan döküldüğünü,

oysa bu tür direnişin Yıldız'daki müstebiti devirmeye yönelik olması gerektiğini, yıkılması gereken binanın Osmanlı binası değil Bina-yı İstibdat olduğunu söylüyordu.

Tunalı Hilmi bir adım daha ileri giderek Ermenistan'ın kurulacağı söylenen yerlerde azınlık olduğunu, buralarda sayım yapılırsa Kürtlerin kazanacağını, onların Osmanlılık yönünde tavır alacağını ileri sürüyordu. Ermenilerin sorunlarına akılcı yaklaşmasını söylüyor, ortak kurtuluşu istibdat düzeninin yıkılmasında görüyordu.

Osmanlı'daki Müslüman unsurların gayrimüslimlerden önce zulüm görmeye başladığını ileri sürüyordu. Ne zaman Doğu Meselesi konuşulsa, konu hep Hıristiyanlar etrafında dönüp dolaşıyor, Batı sadece Hıristiyanların ezildiğini dile getiriyordu. Oysa konuşulması gereken şeyin sadece baskı gören Hıristiyanlar adına değil, tüm mazlumlar adına yapılması gerektiğini söylüyordu.

Tunalı Hilmi dördüncü *Hutbe*'sinde Abdülhamid karşıtlığını ve Osmanlı Birliği'ni yeniden vurguluyordu. Beşinci *Hutbe*'de ise doğrudan askere sesleniyordu. Moskof'tan daha tehlikeli olan Abdülhamid'in ve ona yardımcı olanların öldürülerek, yerine herkesin kulu kölesi olacağı adil bir padişahın tahta geçirilmesini istiyordu.

Tunalı Hilmi, altıncı *Hutbe*'de Osmanlı'daki tüm kesimleri ortak mücadeleye çağırıyordu. Osmanlıcılık politikasını başat ideoloji yapıyor ve Abdülhamid'in Panislamist politikasına sahip çıkıyordu. Abdülhamid'in eski fikir hocası Cemaleddin Afgani'nin görüşlerini doğrularcasına Batı sömürgeciliğine karşı Ümmet-i İslamın birlikte hareket etmesini istiyordu. Onuncu *Hutbe*'de Osmanlılık ve Türkiyelilik kavramları üzerinde duruyor, "Her Türkiyeli bir Osmanlı, her Osmanlı bir Türkiyelidir" ve "Osmanlılık Türklük değil, Türkiyeliliktir" diyordu.

Fatih Rıfat Cenevre'ye geldikten sonra ilk kez ruhunu okşayan sözleri Tunalı Hilmi'den duyuyordu. Tunalı Hilmi, sohbet sırasında şöyle konuşuyordu:

"Fatih Rıfat kardeşim! 1896 yılında Abdülhamid'e karşı ya-

pılan başarısız darbe girişiminden sonra anladım ki sadece fikirlerle Abdülhamid'le mücadele mantık dışı gözüküyor. Bu nedenle Cenevre'de Şefik Bey ve Dr. Hasan Bey'le birlikte Osmanlı İhtilal Fırkası'nı kurdum. İshak Sükuti ile İbrahim Temo da buna sıcak baktılar. İbrahim Temo bu girişimin Balkanlarda büyük ilgi göreceğini söyledi. Osmanlı İhtilal Fırkası'nın temel ilkesi, Ya hak ya ölümdür. Abdülhamid haini ortadan kalkmadıkça Osmanlı'ya rahat huzur yok!

Bu cemiyetin ihtilalci fikirlerini halka yaymak için *Ezan* adlı bir gazete çıkarıyoruz. Sizden ricam, bu gazetenin geniş kitlelere dağıtılması konusunda bize yardım etmeniz. Ayrıca ileride yapılacak önemli eylemler için sizi arayabiliriz!

Fatih Rıfat kardeşim! İslam âlemine hakim olan haydutların, emirlerin, Sultanların, hanların, şahların, mollaların keyifleri yerinde. Müslüman halk bunların elinde maskara ediliyor. Bu nedenle cemaatle namaz kılınan camileri, cemaatle birlikte zulme karşı koyma yeri olarak kullanmalıyız! Zalimi zulümden alıkoyamayan da zalimdir! Osmanlı dışındaki Müslümanlara seslenip halifelik görevini layıkıyla yapamayan Abdülhamid'e karşı harekete geçilmesi için onları uyarmalıyız!

Fatih Rıfat kardeşim! Burada anlatmak istediğim çok önemli bir eylem planı var. Samimiyetine inanarak onu seninle paylaşacağım. Yapılacak eyleme katılmak istemezsen, anlatacaklarım bir sır olarak aramızda kalsın! Osmanlı İhtilal Fırkası olarak Ermeni komitacılarla anlaşmış bulunuyoruz. Yıldız'ın Canisi'ni ortadan kaldıracağız. Söz konusu eylemde kullanılacak bombaları Jöntürk fedailerine onlar İstanbul'da teslim edecekler. Arşak ve Leon adlı Ermeni komitacılar, İbrahim Temo'nun Romanya'dan teslim edeceği bombaları İzmir üzerinden Dersaadet'e sokacaklar. Parolamız, 'Elmaları, cinlerden isteyiniz'dir. Sen elmayı Leon'dan isteyeceksin. Diğerini de bir başka fedai isteyecek. İstanbul'a geçtiğinde seninle bir arkadaşımız ilişki kuracak. Her Perşembe gidip Tophane'deki nargileciler kahvesinde bizden haber bekleyeceksin.

Fatih Rıfat kardeşim! Bu çok önemli, önemli olduğu kadar da tehlikeli bir eylem. Hepimizin hayatı söz konusu. Eğer bu eyleme razı değilsen, bu konuşulanları unut gitsin! Yok, eğer evet diyorsan, sağlıcakla git ve bizden haber bekle!"

Fatih Rıfat Paris'e döndü. Dikkat çekmemek için önce Kahire'ye geçip oradan İstanbul'a dönmeyi düşünüyordu. Tam hazırlıklara başlamıştı ki eylemden vazgeçildiği haberi geldi. Ermeni Hınçak Komitesi bu işbirliğine karşı çıktığı için, Tunalı Hilmi grubuyla anlaşma yapan Ermeniler söz konusu eylemden vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Fatih Rıfat bu haber üzerine büyük hayal kırıklığı yaşadı.

Asıl büyük hayal kırıklığını Tunalı Hilmi yaşıyordu. Tunalı Hilmi dışarıdan taşeron eylemci arayan ihtilalci bir komitenin başarılı olma şansı olamayacağını unutuyordu.

Tunalı Hilmi toplanması için büyük çaba sarf ettiği Jöntürk kongresine çağrılmıyor, küskün bir şekilde cemiyetten uzaklaşıyordu. Bu küskünlüğün etkisiyle Jöntürkler için yeni manifesto sayılacak *Murad* adlı eserini kaleme alıyordu. Söz konusu eserinde Jöntürk hareketinin mevcut yapısını eleştiriyordu. Jöntürklerin programsızlığına değiniyor, her Jöntürkün kendi fikrini cemiyetin fikriymiş gibi yaydığını, bunun fikir karmaşasına yol açtığını dile getiriyordu. Jöntürkler arasında ihtilalci, eylemci, parlamentocu, muhalif gibi değişik görüşler var gibi görünmesine rağmen, ortada sadece şekli bir cemiyet olduğunu, bunun ilerleme yerine gerileme getirdiğini söylüyordu.

Şeytana davetiye çıkaranların yardımına Azrail gelir!
Şeytan, bağımsız çalışan tek eylemcidir!

KISIM: XVIII

Jöntürkler sadece Prens Sabahattin'in sözlerine kulak tıkamadılar. Yok saydıkları biri daha vardı. Paris'te Cafe Souffle'de oturup Abdülhamid zulmünden kaçanlarla sohbetini sürdüren Hoca Kadri Efendi'nin de sözlerini ciddiye almadılar. Jöntürklerin gözleri Ahmet Rıza'nın düzenden ve devletten yana sözleriyle kamaşmıştı. Onların aykırı sözler duyacak kulakları yoktu. Varsa yoksa devletin yüceltilmesi, Osmanlı'nın eski şaşalı günlerine dönmesiydi. Ama bunu nasıl başaracaklardı? İşte onu bilmiyorlardı.

Hoca Kadri Efendi, Sultan V. Murad tahta çıkmadan birkaç ay önce Bosna-Hersek'in Koniçe kasabasından İstanbul'a gelmişti. Darülmuallim mektebinde okumuş, öğretmen olmuştu. Türkçe yanında Arapça, Farsça ve Fransızcayı yirmi yaşından sonra öğrenmişti. On altı sene Rüştiye'de hocalık yapmıştı.

Abdülhamid rejimine karşı mücadele etmek için, Jöntürkler gibi Paris'e değil Mısır'a kaçmıştı. Mısır'da Rodoslu Salih Cemal Efendi ile birlikte *Kanun-i Esasi* gazetesini çıkarmıştı. Hoca Kadri Efendi Mısır'dayken *İstinsaf* ile *Zulüm ve Adalet* adlı kitaplarını yayınlamıştı. Resneli Niyazi Bey onun *İstinsaf* adlı eserinden etkilenmişti. Daha sonra en etkili eseri *Sarayih*'i yayınlamıştı.

Kısa süre sonra Paris'e geçen Hoca Kadri Efendi, zengin paşaların verdiği paralarla beslenen Jöntürklerin aksine yoksul bir yaşam sürmüş, kendisine uzatılan bu tür elleri şiddetle reddetmişti. O sıralarda Paris'te bulunan ve cimriliğiyle tanınan Yahya Kemal onun için, "Peygamberin sahabeleri arasında bu kadar faziletli insan yoktur!" demişti.

Hoca Kadri Efendi Paris'te daracık bir tavanarasında yaşıyordu. Bütün gününü Cafe Souffle'de bir fincan sütlü kahve içe-

rek geçiriyordu. Bozuk bir Boşnak şivesiyle konuşan Hoca Kadri Efendi'yi dinleyen Jöntürkler, ısırgan otu gibi yüzlerini tırmalayan hiciv yüklü sözlerini dinler, onunla sürgün olmanın acısını dindirirlerdi. Ama en dayanılmaz noktalara gizli bir darbe gibi inen sözlerini ciddiye almazlar, Quartier Latin kahvelerinde onu alay konusu yaparlardı.

Hoca Kadri Efendi o gün College de France'da psikolojiye ilişkin bir konferans dinlemiş, ardından Cafe Souffle'de başta Dr. Nazım olmak üzere bazı Jöntürklerle oturuyordu. Dr. Nazım, "Ahmet Rıza ve arkadaşları İstanbul'a dönmeyi düşünüyorlar. Üstadım, dönecek olan Jöntürklere siz de katılmaz mısınız?" diye sordu.

"Osmanlı mülkünün hâlihazır durumunu gördükçe benim İstanbul'a dönme gibi bir niyetim yoktur! Ahmet Rıza ve arkadaşlarına katılma durumuna gelince, onların bana karşı göstermiş olduğu saygı, benim gönlümü hoş etme ve hiddetimi teskin etmeye yönelik bir saygıdır! Ancak Jöntürk denen bu meddahlar, gıyabımda söyledikleri riyakâr sözleri yüzüme karşı söyleme cesaretini gösteremiyorlar. Ben ikiyüzlülerin meclisinde bulunamam! O insan güruhuna katılmayacağım!

Ayrıca onlar benim gerçekleri yüzlerine söylemekten çekinmeyeceğimi çok iyi bilirler. Bu nedenle onların işine pek gelmem. Onlar Osmanlı halkına gerçekleri söylemekten kaçınırken bana sürekli iftira atmaktan çekinmiyorlar. 'O mücadele silahını düşmana teslim etti. Halk adına mücadeleden vazgeçti' diyorlar. Ben eskiden olduğu gibi söylediklerimi tekrarlamaktan çekinmeyeceğim! Ahmet Rıza ve arkadaşları Meşrutiyetin mücahitleri olarak ortaya çıktılar. Ama onların Paris'teki yaşantıları, ileri sürdükleri düşünceleri ve verdikleri kavgaları bana gösterdi ki, karşılıksız gibi görünen mücadelelerinin arkasında sadece yükselme tutkusu yatıyor."

Dr. Nazım ve arkadaşları bu sözlere tepki gösterince devam etti:

"Bana kızmanız yersiz arkadaşlar! Başta Ahmet Rıza olmak üzere, onun gibi kafasında Osmanlı'nın kurtuluş reçetesi olma-

yanlara kızınız! Ahmet Rıza ve arkadaşları kendi idarelerinin Sultan Hamid idaresinden daha iyi olacağını söylüyorlar ve bununla övünüyorlar. Reçetesiz bir düşüncenin karşısında sorarım size: Bir adama, sen eşekten daha akıllısın dersek, acaba o adamı yüceltmiş mi yoksa tahkir mi etmiş oluruz? Osmanlı halkı kendilerinden Abdülhamid idaresi ile mukayese edilecek berbat bir idare değil, tamamen farklı bir idare bekliyor!"

Orada bulunan gazeteci Ali Kemal imalı bir şekilde, "Hoca Kadri Efendi, sizin övündüğünüz o mükemmel reçeteniz nedir? Hele bir anlatın da öğrenelim!" dedi.

"Benim kurtuluş reçetemin içinde çok şeyler var! Anlatacaklarım uzun şeyler. Yeterli sabrınız varsa dinleyiniz! Aranızda dinlemeyecek olanlar varsa şimdiden kalkabilirler! Onları mazur görürüm." Ayrılmak isteyenleri bekledi ama ayrılan olmadı. Hoca Kadri Efendi sözlerine kaldığı yerden devam etti:

"Beyler! Osmanlı'da ilk yapılması gerekli olan dinde reformdur! Dinde reform yapılmadıkça gerilikten, tutuculuktan kurtulamayız!

Beyler! İslamiyet, İmam Ebu Hanife'den sonra gelen ehl-i sünnet uleması tarafından yozlaştırıldı ve her türlü gericiliğin aracı haline getirildi. Bana göre kötülüğün ve zulmün kaynağı şu iki yalanda saklıdır: Birinci yalan, 'İman sahibinin ameli, imandan ayrıdır' yalanıdır. Bu anlayış nedeniyle her türlü pisliğe, ahlaksızlığa ve zulme bulaşmış kimseye din bilginleri 'amel imandan değildir' diye cevaz vermişlerdir. Bu anlayış doğrultusunda ulema kesimi Kuran'ı tek taraflı yorumladılar: 'Bir insan Müslüman olunca, her türlü cezası sonunda affedilir! Buna karşın bir kimse ne tür iyilik ederse etsin Müslüman olmamışsa, ahrette her türlü cezaya uğrayacaktır!' görüşünü ileri sürdüler.

Toplumdaki kötülüklerin kaynağı olan ikinci yalan, 'Hayır ve şerrin Allah'tan geldiği' şeklindeki sözlerdir! Bunun Kuran'da yeri yoktur! Çünkü 'Hayır ve şer Allahtan'dır!' sözünün gerisinde miskinlik ve teslimiyet yatar! İşte bu miskinliğin kaynağı olan tekkelerin ve tarikatların hemen kaldırılması, onlara

bağlı vakıfların devlet okullarına devredilmesi gerekmektedir. Bu ülkenin müstebit Sultanlardan yakasını kurtarması için dinde bu tür köklü reformlara ihtiyaç vardır. Bu reformlar sadece Hıristiyan reayayı koruyan Tanzimat reformlarından olmamalıdır!

Beyler! Ahmet Rıza ve arkadaşlarının ileri sürdüğü halkın birliği ve devletin terakkisi anlayışı iman edenle etmeyeni, Müslümanla Hıristiyanı ayırırken söz konusu halkların birliği nasıl kurulacak, söyler misiniz?

Beyler! Benim fikirlerimi beğenmeyebilirsiniz. Ben yine de doğruları söylemeye devam edeceğim! Dinde reformdan sonra öncelikle yapılması gereken Tevhid-i Tedrisat reformudur! Yani eğitimde ve öğretimde birliğin sağlanmasıdır! Bu reformun gereği için Sultana yazdığım mektupta, 'Devr-i Saadette öğretim için mektep, ibadet için cami, kilise ve havra, adalet için mahkeme mevcut idi' diye yazmıştım. Bununla söylemek istediğim şey, mevcut eğitimdeki mektep ve medrese ikiliğinin ortadan kaldırılmasıdır! Bir tarafta din eğitimi veren okullar, diğer tarafta modern eğitim veren okullar var. Bunlar eğitimi çıkmaz sokaklara sürüklüyor. Bu reform inanç ve bilim alanlarını ayırmayı hedefliyor!

Beyler! Reformlarım daha bitmedi. Kadınların kılık kıyafetine geliyorum. Çarşaf ve aşırı örtünmenin dinde yeri yoktur! Örtünme ile birlikte toplumda ahlaksızlık artmaktadır! Kadının sıkı sıkıya kapanması, hem onun hukukuna tecavüzdür, hem ahlaka hem de dine aykırıdır! Ayrıca kadınların mekteplerde okuması teşvik edilmelidir! Aynı şekilde kadınların çalışmasına müsaade edilmelidir! Ekonomik ve milli saadet bir kuşa benzetilirse, o kuşun bir kanadı kadındır! Çocuğun ilk mürebbiyesi annesidir. Eğitimli anne aydınlık kafalar yetiştirir! Ayrıca bir erkek nasıl Hıristiyan bir kadınla evlenebiliyorsa, Müslüman bir kızın da Hıristiyan bir erkekle evlenebilmesi gerekir! Çünkü Hıristiyan da kitap ehlidir!

Beyler! Bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesi, gerek din gerek ahlak ve gerekse adalet açısından doğru değildir. Bunun

padişahın emriyle derhal yasaklanması gerekir! Birçok kadınla evlilik halinde Kuran'ın emrettiği adaleti yerine getirmek asla mümkün değildir! Ve yine söylüyorum ki boşanmanın sadece erkek tarafından yapılması da ahlaka, adalete ve dine aykırıdır! Boşanma iki taraflı olmalıdır."

Dr. Nazım araya girerek, "Hoca Kadri Efendi, sana göre İttihatçıların düşü çok, feyzi yok! Bütün bu değişimleri sen nasıl yapacaksın?" diye sorunca, Hoca Kadri Efendi yanıtladı:

"Bunun formülü gayet açık! Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması. Osmanlı Devleti'nin acilen halletmesi gereken temel sorun, Meşrutiyet prensipleri içerisine din makamının devletin dışına taşınması ilkesinin konulmasıdır! Papalık makamının devletin dışında olması gibi... Devlet ile kilisenin birbirinden ayrılması gibi... Osmanlı'da Kanun-i Esasi hükümetin düsturu olunca, Meşihatı İslamiye'nin görevleri neden ibaret kalır? Dini devlet işlerinden ayırmak gerekir!

Birkaç yüz seneden beri diğer İslam ülkeleri gibi Osmanlı Devleti'nin alışkanlık haline getirdiği zalimane işler ile eşkıyaca hareketler gösteriyor ki, Şeyhülislamın vekiller meclisinde bulunması şer'an faydasız olmakla kalmamış, İslam ehlini din adına aldatmak emeli için o makam icat edilmiştir.

Eğer ki din devlet işlerine karışırsa, müstebit hükümetlerin kötü bir âdeti olarak İslam Şeriatı adıyla İslam halkını aldatmak mümkün olacak ve mübarek dinle oynamak yüzünden memleketin ne tür musibetlere uğrayacağı ayan beyan ortaya çıkacaktır. Din reisinin vazifesi dini müstebitlere alet etmek değildir! Onu bilakis korumak gerekir! Şeyhülislam efendinin vekiller meclisindeki memuriyetinden ilgası ve kendisini şer'i vazifelere hasrı, güzel vaizlerle İslam cemiyetlerini aydınlatması daha doğru olur.

Eğer Şeyhülislam Meclisi Vükela'ya dahil olursa, Kanun-i Esasi gereğince diğer dinlere ait dini reislerin de orada bulunması gerekir. Onlar böyle bir hakkı kendilerinde görecektir. Bu durum bir devlet için çok tehlikelidir.

Ayrıca Şeyhülislam Efendi politikacı ve yalancı bir sadrazamın onayı ile tayin olacağına, onun desiselerine yardım edeceğine, İslam âlimleri arasında bulunması ve onlar tarafından seçilmesi İslamın şerefine daha uygun olur.

Beyler! Osmanlı Devleti hilafetin sadece Osmanlı ülkesine münhasır olacağını, diğer Müslüman ülkelere ve kavimlere şer'an yönetici olmadıklarını resmen ilan etmelidir! Bu durum Müslüman ülkeleri gereksiz ümitlere kapılmaktan, yabancı devletleri kuşkulanmaktan kurtaracaktır!"

Orada bulunan İttihatçılardan biri, "Hoca Kadri Efendi, bu söylediğiniz şey düpedüz Hilafetin ilgası anlamına gelmiyor mu?" diye sorunca Hoca Kadri Efendi yanıtladı:

"Doğru anlamışsınız! Osmanlı Devleti'ne lüzumsuz yere girmiş iki kurumdan birisi Şeyhülislamlık, diğeri ise hilafet müessesesidir. Şeyhülislamlık Fatih Sultan Mehmet'in siyasi otoritesini güçlendirmek için Bizans'tan alınmış bir kurumdur! İslamda yeri ve kaynağı belli olmayan hilafet makamı da dini güç sağlama adına Yavuz Sultan Selim zamanında getirilmiştir! İslamiyet yeryüzünde daha önceden var olmasına karşın, gerek İslamiyette ve gerekse Osmanlı'nın kuruluşunda bu iki müessese yoktur! Bu iki müessese Osmanlı'ya sonradan girmiştir!"

İttihatçı gençlerden birisi, "Hocam! Bu gidişle siz, bizim ülkümüz olan Kanun-i Esasi'ye de gerek yok diyeceksiniz!" dedi.

"Haklısınız! Sizin anladığınız anlamda ki Kanun-i Esasi'ye karşıyım! Ben kuvvetlerin ayrılığı prensibine dayanan Kanun-i Esasi'ye de karşıyım! Kuvvetlerin çokluğu ile devletin kontrol kuvvetlerini birbirine karıştırmamak gerekir. Devletin kontrol kuvvetleri, siyasi iktidarların keyfi hareketlerinin karşısında set görevi görür! Kuvvetlerin çokluğu ise, devletin otoriter kimliği ile çatışır. Osmanlı Devleti kendi üzerinde güçlü bir devlet otoritesi bulunmadıkça yönetilmesi güç bir devlettir!"

Dr. Nazım, "Hoca Kadri Efendi, siz halkın iradesini yok mu sayıyorsunuz? Siz tüm yetki ve kuvveti bir elde toplayarak yeni bir müstebit mi yaratmak istiyorsunuz?" diye sordu.

"Benim önerdiğim, partiler üstü bir meclis! Partisiz bir meclis! Bu meclis halk adına hareket eden, halkın bilerek seçtiği kişilerden oluşan bir meclis olmalı. Ben halkın bölgesinden seçip gönderdiği, maaşını kendisinin ödediği, iyi çalışmazsa onu görevden alabildiği, hükümetin etkisi altına girmeyecek bir halk meclisi öneriyorum! Ben yetersiz, beceriksiz, tembel vekillerin yıl sonunda temizlendiği yeni bir halk meclisi istiyorum! Böylece sizin korktuğunuz gibi otoritenin belli bir kişi ya da zümrede toplanması önlenmiş olur! Kendilerini hükümete satan vekillerin sayısı azalmış olur!

Beyler! Sözlerimin sonuna gelirken şunu açıkça belirteyim ki, ben Saltanatın ve Hilafetin İslam halkları için meşru olamayacağını söylüyorum! Bir kere Peygamberin vekili veya halifesi, onun ümmetidir! Bir Padişah halifelik şartlarına haiz olsa bile Peygamberin vekili olamaz! Olsa olsa, vekilin vekilidir. Çünkü Peygamber ölümünden sonra geride sadece Şeriat ve ümmet bıraktı. Başka bir kimseye ne hilafet ne de vekalet bıraktı. Peygamberin asıl vekili halktır Bu nedenle Padişah halkının çıkarlarına aykırı davranırsa, halkın doğrudan doğruya o padişahı düşürme hakkı vardır! Yetkiyi padişaha halk vermiştir! Halkın direnme gücü Sultanın otoritesini sınırlar! Padişah görevini layıkıyla yapamazsa, emaneti halkına devretmek zorundadır! Bu halkın en büyük hatası, Sultanı kutsallaştırmasıdır! Kutsadığı kişinin kölesi haline gelmesidir!"

1918 yılında Paris'te büyük bir yoksulluk içinde ölen, cenazesi ortalıkta kalan bu düşünce adamını alaya alan İttihatçılar, onun düşüncelerini tıpkı Prens Sabahattin'in düşünceleri gibi ciddiye almadılar! Onu eski bir İttihatçı ilerde ciddiye alacaktı. O kişi Mustafa Kemal'di.

Toplumlar, kendilerini aldatanları ciddiye alır da Şeytanı ciddiye almaz!

Kendi ruhlarını okşayanlara yarı Tanrı olarak tapınır da gerçeği söyleyen Şeytana inanmaz!

KISIM: XIX

Joseph Fehmi ile Fatih Rıfat kendilerini öylesine sohbete kaptırmışlardı ki yanlarına gelen Andon'u fark edemediler. Andon onları bir süre meraklı gözlerle seyretti.

Andon, Saffet Yusuf'un Beşiktaş'tan arkadaşı idi. Ermeni asıllı olup tahsilini tamamladıktan sonra Hagop Kazasyan Paşa vasıtasıyla Tercüme Odası'na girmişti. Daha sonra Ermeni Hınçak Komitesi'ne üye olmuş, memuriyet görevini bırakmıştı. Hınçak Partisi'nin yayın organında takma adla yazılar yazıyordu. Andon, İstanbul'daki Osmanlı Bankası Baskını'na katılmış, şans eseri ölümden dönmüş, arkadaşı Saffet Yusuf'un yardımıyla yurtdışına kaçmış, değişik ülkeleri geçerek Paris'e kadar gelmişti. Birinci ve İkinci Jöntürk kongrelerini izlemişti. Bu kongrelerde azınlıklar lehine beklenen umudu bulamayınca büyük hayal kırıklığı yaşamış, Osmanlı topraklarını terk etme kararı almıştı. Amacı buradan Tiflis'e gitmekti. Hınçak Komitesi'nde görev almayı, mücadelesini silahlı eyleme dönüştürmeyi düşünüyordu.

Joseph Fehmi, Andon'u Osmanlı'nın Paris Sefareti'ne gelip giderken tanımıştı. Osmanlı Dışişleri, Tercüme Odası memurları arasında Ermenice bilen Andon'u özel kurye olarak zaman zaman Paris'e gönderiyordu. Osmanlı'nın Paris Sefareti adına çalışan Joseph Fehmi ile Osmanlı Dışişleri adına çalışan Andon arasında gizli bir yakınlık doğmuştu. İki ajanın karşılıklı yakınlaşmasıydı bu. Aralarında geçmişe dayalı sıkı bir dostluk olmasa da kontrollü yakınlaşmayla giderek birbirlerine ısınmışlardı. Andon Paris'e her gelişinde Joseph Fehmi'nin lokantasına uğrar olmuştu. Buluştuklarında İstanbul'dan, Osmanlı'da yaşanan olaylardan, dünya siyasetinden söz ederlerdi. Joseph Fehmi Andon'u

Fatih Rıfat'a tanıştırdı. Kendisine güvenebileceğini söyledi. Ancak Fatih Rıfat, Andon'un Arin'in gerçek sevgilisi olduğunu, onun peşinden gittiğini bilmiyordu.

Joseph Fehmi ile Fatih Rıfat, sohbete kaldıkları yerden devam ettiler. Andon dikkatle onları dinliyordu. Joseph Fehmi konuşmasına kaldığı yerden devam etti:

"Fatih Rıfat dostum! Yeni Osmanlılar geçmişte nasıl devletle uzlaştılarsa, Jöntürklerin akıbeti de farklı olmadı. Abdülhamid'in başhafiyesi Ahmet Celalettin Paşa ile onun sacayağı Paris Sefiri Salih Münir Bey, Ahmet Rıza ile Mizancı Murat'ı kafa kafaya vurdurdu. Girit ayaklanması sırasında Ahmet Rıza'nın *Meşveret* gazetesinde Rumları haklı gösteren bir makalenin çıkması, Mizancı Murat'ın bunu tekzip etmesi için ona baskı uygulaması, Ahmet Rıza'nın tekzibe yanaşmaması üzerine, bu olayı bahane edip Mizancı Murat cemiyetten istifa etti. Ardından Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa ile anlaşıyordu. Mizan'ı yanına alarak İstanbul'a dönüyordu. Bu olay, Cenevre Grubunu derinden sarsıyordu. Daha düne kadar lanet yağdırdıkları ve müstebit olmakla suçladıkları Abdülhamid'le sürdürdükleri savaştan vazgeçtiler. Cenevre hareketinin lideri ve putu olarak görülen Mizancı Murat, Sultanın ayaklarına kapanma ikiyüzlülüğünü gösterdi.

Jöntürkler Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın Sultanın kendilerine bazı imtiyazlar tanıyacağı, istenilen reformları gecikmeden yapacağı sözü üzerine savaşlarına son verdiler. Sultanla yapılan bu ateşkes anlaşması, aslında Jöntürklerin davalarına ne kadar az inandıklarını göstermesi bakımından ilginçtir."

Paris'te başlayan bu ateşkes 1907 yılına kadar sürecekti. Ayrıca bu ateşkes kararı cemiyeti kökünden sarsacak, Jöntürk hareketini geriletecekti. "Abdülhamid var oldukça Osmanlı İmparatorluğu kurtulamaz!", "Abdülhamid'in sözlerine hiçbir zaman güvenilmez!" diyen Jöntürkler onunla anlaşarak kendi davalarına kendileri ihanet ediyorlardı.

Andon söze girdi:

"Arkadaşlar! Bu uzlaşma yeni bir olay değildir. Bunun geç-

mişi var. İbrahim Temo ile birlikte ilk Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kuranlar arasında bulunan İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi Bey 1899'da Paris Büyükelçisi Salih Münir Bey aracılığıyla Sultanla anlaşmışlardı. Cenevre ekibi, *Osmanlı* gazetesini yayınlamama, Cenevre'deki cemiyeti feshetme ve Tunalı Hilmi'nin kaleme aldığı *Hutbeleri* saraya teslim etme karşılığında, 1895-1897 arasında Taşkışla'daki Divan-ı Harp'te yargılanıp Trablusgarp'a sürülen siyasi mahkûmları Sultanın affetmesini ve yurda dönmelerini sağlamasını anlaşma için yeterli buluyorlardı. Bu mahkûmlar arasında Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Dr. Salih Sait gibi adlar bulunuyordu.

Ancak Abdülhamid adı geçen İttihatçıları oyuna getiriyor, Trablusgarp'taki siyasi mahkûmları affediyor ama evlerine dönmelerine izin vermiyordu. Siyasi mahkûmların sürgün hayatı aynen devam ediyordu.

Bu uzlaşma sonrası 1.500 frank maaşla İshak Sukuti Roma elçiliğine, Abdullah Cevdet Viyana elçiliğine tabip olarak atanıyor, Tunalı Hilmi de Madrid elçiliğinde kâtip oluyordu. Bu görevlerin ardından Dahiliye Nazırı ile Abdülhamid'e birer teşekkür mektubu gönderiyorlardı.

Cenevre grubunun içinde yer alan ve cemiyetin kontrolü altında Kürt seçkinlerine hitap eden *Kürdistan* gazetesinin yayını durduruluyor, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet ve Abdurrahman Bedirhan yazılarına son veriyordu.

Ayrıca Tunalı Hilmi Madrid'e gitmeden önce Sarayla anlaşmış, kaleme aldığı *Hutbeler* karşılığında 4.000 frank, cemiyete ait evraklar karşılığında 1.600 frank para almış, ardından Kahire'ye gitmişti. Yukarıdaki anlaşma sarayla yapılan ikinci anlaşmaydı."

Joseph Fehmi sözü aldı:

"O bunalımlı günlerde Jöntürklerin imdadına Damat Mahmut Paşa ile iki oğlu, Prens Sabahattin ile Hayrullah Efendi yetişmiş gözükse de onlar da başarılı olamıyorlardı. Ahmet Rıza grubu ile anlaşamayacağını anlayan Damat Mahmut Paşa, hare-

keti kontrolüne almak için oğullarını alıp Cenevre'ye geçiyor, maddi imkânsızlıklar içinde bulunan *Osmanlı* gazetesini kontrolü altına alıyordu. Prens Sabahattin ve Hayrullah Efendi'nin yanı sıra İsmail Kemal ile Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat'ı yazı kadrosuna dahil ediyordu. Başta Prens Sabahattin olmak üzere Cenevre grubu, Jöntürklerin ölüm uykusuna girmiş ruhunu yeniden diriltmeye çalışıyorlardı. Ne yazık ki onları da bekleyen koskoca bir hayal kırıklığından başka bir şey olmadı.

Cenevre grubunu Ali Fahri Bey yeniden örgütlemeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Ali Fahri Bey'in kurduğu İntikamcı Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile *İntikam* adlı yayın organı başarılı olamadı."

Andon yeniden söz aldı:

"Beyler! Son günlerde Jöntürkleri yeniden harekete geçirecek başka gelişmeler yaşanıyor. Ermenilerin Hınçak ve Taşnak gibi milliyetçi ve devrimci fırkaları Jöntürkleri rahatsız ediyor. Söz konusu fırkalar Jöntürklerin egemen ruhlarını yaralıyor.

George Clemencau, Anatole France, Jean Jaures, Francis de Presense, E. de Robery'nin yönetiminde çıkan *Pro-Armenia* dergisi Jöntürkleri 'kadınsı genç züppeler', "kurnaz ve saf yeniyetmeler' olarak niteliyor. Bu aşağılama onları tahrik ediyor. Ayrıca *Pro-Armenia*, Jöntürkleri 'İmparatorluk mensuplarının ortak suçunu padişahın sırtına yükleyen bir avuç hayalci' olmakla suçluyorlar.

Jöntürkleri tahrik eden bir başka gelişme de, Faik Konitza ile Derviş Hima'nın yayınladıkları *Albania* adlı dergi kanalıyla Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arnavutlar için özerklik istiyor olmaları. Bu gelişme onları derinden sarsmış gözüküyor. Çünkü Osmanlı Müslüman diğer halkları da kendinden saydı. Düşman olarak sadece Hıristiyan halkları gördü. Ulusalcı hareketler Osmanlı'nın kâbusu olacak gibi gözüküyor. Osmanlı yeni ihanetlerle tanışacak.

Eski bir Kürt şeyhinin oğlu olan Abdurrahman Bedirhan, Londra'da çıkardığı *Kürdistan* adlı dergi ile Bağımsız Kürdistan

talebinde bulunuyor. Osmanlı'nın dostu görülen Araplara gelince, Emir Emin Aslan'ın başkanlığında, Türk-Suriye Islahat Komitesi adı altında kurdukları komite ile bölgelerinde ıslahat yapılmasını istiyorlar. Bu reformların ardından özgürlük talepleri gelecek.

Bütün bunlar Jöntürkleri tahrik ediyor. Jöntürklerin arzuladığı özgürlük, yapay bir özgürlükten öte bir şey değil! Çünkü kendileri için istedikleri özgürlüğü topraklarında yaşayan azınlıklar için isteyemiyorlar. Onların Osmanlıcılık ya da İttihad-ı Anasır adı altında azınlıklara sundukları şey özgürlük değil, Türklere ve Müslümanlara biat etme zorunluluğudur! Azınlıklar özgür olursa İmparatorluk dağılır diye korkuyorlar. Onların istedikleri özgürlük Türk ve Müslüman halklar içindir! Bu nedenle Jöntürkler gölge özgürlük savaşçılarıdır."

Fatih Rıfat'ın bu sözler karşısında canı sıkıldı. Andon'a dönerek, "Ahmet Rıza, Abdülhamid rejiminin baskısı altında azınlıklar kadar inleyen Türkü kimsenin savunmadığını söylerken, sizce haklı değil mi? Kapitülasyonların kayırdığı konsoloshaneler, yabancı okullar, misyoner barınakları, özgürlük isteyen Türkler için, Ermeni, Rum ve Bulgar çetelerinde olduğu gibi birer sığınak, silah ve cephane deposu ya da propaganda merkezi olamıyor.

Sir Harry Luke bir makalesinde, 'Osmanlı'da bir tek Türk halkı vardı, kimsenin sempatisini kazanamayan. Oysa Batılılar Yunanlılar, Romenler, Bulgarlar, Sırplar ve Ermenilerle yakından ilgilenmekteler. Belki de geçmişe dayalı Türk halkının kabahatiydi bu yaşananlar. Çünkü kendilerini hiçbir zaman padişahın baskısı altında ezilen milletlerden biri olarak görmediler. Osmanlı'daki nüfusun Türklerden meydana gelen kesimi Avrupa'ya ilerledikleri o ilk günlerdeki fetihlerden ortak pay alan savaşçı Türk milleti olmaktan çok farklı bir yere gelmiş bulunuyorlar.

Anadolu'daki Türk halkı, Osmanlı idarecisiyle eşdeğer kabul edilmesi bir yana, idarecilerin gözünde reaya kadar değersiz,

devlete hammadde, asker ve vergi sağlayan yoksul bir halk durumuna gelmiş durumda. Bu nedenle Osmanlı'da ezilenler yalnızca Ermeni, Rum, Arnavut, Kürt, Arap halkı değil; en az onlar kadar Türkler de eziliyor,' diye yazıyor. Sizce bu sözlerde gerçeklik payı yok mu?" diye sordu.

Andon yanıt verdi:

"Bu soruya gerçek yanıtı Prens Sabahattin verdi. 1902 tarihli Birinci Jöntürk Kongresi'nde Prens Sabahattin, 'Şurası kesinlikle belirtilmelidir ki, İmparatorluğun çoğunluğunu meydana getiren Türkler kendileri adına istedikleri hakların, Müslüman olsun ya da olmasın diğer bütün halklara da kayıtsız şartsız tanınmasını istemektedirler. Ayrıca şunu belirtmek isterim ki, Osmanlı İmparatorluğu doğuşundan kuruluşuna kadar tüm halkların dillerine, geleneklerine ve dinlerine saygı göstermiştir. Bu nedenle ülkemizde istediğimiz ıslahat, belirli bir halk, din ya da ırk için değildir! İstisnasız bütün Osmanlılar adına ıslahat istemekteyiz,' diye konuya açıklık getirdi."

Joseph Fehmi söze karıştı:

"Prens Sabahattin, Jöntürklerin eline pimi çekilmiş bir bomba verdi. Prens Sabahattin'in bu bombası, Avrupa devletlerine azınlıkları koruma bahanesiyle Osmanlı İmparatorluğu'na müdahale yetkisi veren patlamaya hazır bir bomba. Bu bomba Jöntürklerin yüreğine korku saldı. Bu korku Prens Sabahattin'in liberal ve adem-i merkeziyetçi dünyasından onları uzaklaştırdı."

Andon devam etti:

"Prens Sabahattin'in bu görüşlerinin ışığında Ermeniler, 1856 Paris ve 1878 Berlin Anlaşmaları'nın açık hükmü gereği, bu anlaşmalarda imzaları bulunan devletleri Osmanlı'da yaşayan halklar için iç düzenin kurulması amacıyla çağırmalarında haklıydılar. Ermeni delegeler Jöntürk kongresine kendi halkının çıkarlarını savunmak için katıldılar. Bu nedenle, hiç kimse Ermenileri kendi bağımsızlık ve özgürlük mücadeleleri için suçlayamaz! Ayrıca Ermeni komiteleri bugünkü rejimin değiştirilmesi konusunda Osmanlı liberalleri olarak gösterilen Jöntürklerle or-

tak eyleme geçmek için işbirliği yapmaya hazırdırlar. Birinci ve İkinci Jöntürk Kongresi'ne bu amaçla katıldılar. Jöntürkler başlangıçta bu birlikteliğe hazır bir tavır sergilediler. Ama Prens Sabahattin'in görüşlerinden sonra Jöntürkler bu birlikteliğe yanaşmadılar.

Ermeni komiteleri bu ayrılık sonrası kendileri için özel eylemlerine devam etme kararı aldılar. Çünkü Ermenilerin çoğunlukta olduğu altı vilayette yapılması zorunlu olan ıslahatların, Berlin antlaşmasının 61. maddesi gereği yapılmasını istemek hakları vardır!"

Fatih Rıfat, "Jöntürklerle ortak hareket etme kararı veren Ermeniler, neden söz konusu kongrede Abdülhamid rejimi yerine meşruti bir rejim kurma kararına imza atmayacaklarını söylediler? Sizlere büyük destek veren Prens Sabahattin bile bu sekter tavır üzerine sizinle yol ayrımına girdi," dedi.

Andon, "Ermenilerin Prens Sabahattincilerle mutabakata vardığı tek nokta, gerektiğinde yabancı devletlerin müdahale etmesiydi. Ama Ahmet Rıza ve Jöntürkler, zorunlu bile olsa yabancı devlet müdahalesine karşı çıktılar. Bu nedenle Ermeniler kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olmak istiyorlar!" dedi.

Fatih Rıfat, "Osmanlı toprakları üzerinde özerk bir bölge değil, bağımsız Ermenistan istiyorsunuz, öyle mi?" diye sordu.

Andon, "Evet!" diye yanıt verdi. Ses tonu sertti.

Fatih Rıfat da aynı sertlikte, "Bu sözlerinizle siz, Osmanlı ülkesinin ihtilalcileri, kendi toprakları üzerinde bir başkasının bağımsızlık mücadelesine destek versinler diyorsunuz! Ne yaman çelişki, değil mi?" diye sordu.

Andon aynı kararlılıkla, "Azınlıklar açısından bu yaklaşım, hiç de çelişkili bir durum değil! İmparatorluğa dahil azınlıkların Osmanlı'nın içişlerine yabancıların müdahalesi ile kaybedecekleri hiçbir şey yoktur! Özgürlük için her yol meşrudur!

Fatih Rıfat Bey, bu gözle baktığınızda aynı yaman çelişki Arap, Arnavut, Kürt gibi Müslüman halklar için de geçerli. Onlar da milliyetçilik rüzgârının etkisiyle size karşı tavır alınca, Os-

manlı'nın tutumu ne olacak? Onlara da Ermeniler kadar sert davranılacak mı? Unutmayın! Osmanlı en büyük hayal kırıklığını, ayrılıkçı Müslüman halklarda yaşayacak!" dedi ve sustu.

Joseph Fehmi gülerek, "Geçenlerde bir dostum anlatmıştı. Deposuna fareler dadanmış. Farelerin önünü alamayınca sokaktan hasta bir kedi bulmuş. Onu günlerce beslemiş. Kedi iyice semirilince fareleri yakalaması için onu depoya bırakmış. Dostum bir gün, bizim kedi ne yapıyor diye depoya gitmiş. Bir de ne görsün? Ortada bir peynir parçası duruyor, bir taraftan kedi diğer taraftan fare yemeye çalışıyormuş. Dostum bana gelip olup biteni anlattı: 'Gördüm ki sonunda kedi ile fare kardeş olmuşlar! Ben ne yapayım?' dedi." Joseph Fehmi manalı bir şekilde gülmeye devam ederek, "Beyler! Osmanlı ülkesi tıpkı bir peynir parçası gibi. Bir tarafta Ahmet Rıza ile Jöntürkler, diğer tarafta Prens Sabahattin ve azınlıklar... Osmanlı'yı kardeşçe yiyip bitiriyorlar! Abdülhamid ise bu peyniri dış devletlere kaptırmamakla meşgul!" dedi.

Karga, yaralı beden bulamazsa, önce gözleri oymaya başlar.

Ulus devleti var edenler, önce halkların gözünü oyup kör ettiler!

... Ey kalem ve kılıç, siyasi iki mahkûm,
ey doğruluk ve yiğitlik,
unutulmuş yüzlersiniz artık!
Ey kodamanlar ve kuyrukları onların
pısırıklar, çekingenler, korkaklar sizi,
nasıl da alışmışsınız iki büklüm yaşamaya,
adınızın sanınızın da maşallahı var hani!
Ey yere eğilmiş kafalar, ak pak, ama tiksindirici.
Ey genç kadın ve ardından koşan delikanlı!
Ey kahırlı ana, ey dargın karı koca!
Ya sizler be çocuklar,
anasız, babasız, başıboş yavrucaklar, ya sizler...
Örtün, ey İstanbul, kanlı toprak,
örtün kart orospu, örtün, hiç uyanma![7]

[7] Tevfik Fikret'in *Sis* şiirinin A. Kadir tarafından sadeleştirilmiş hali.

BÖLÜM: V

KISIM: I

Abdülhamid Osmanlı'yı tam otuz üç yıl demir yumrukla yönetmişti. Abdülhamid içeride şahin, dışarıda serçeydi. Sansür onun beyni, hafiyeler ise kollarıydı.

İttihatçı Talat Bey ve arkadaşları 21 Temmuz 1908 gecesi Selanik'te hürriyetin ilanına hazırlanırken, Abdülhamid içeride rahattı. Çünkü hafiyelerin parmakları düşünen ve konuşan halkın boğazını sıkmaya devam ediyordu.

Aklına getirmediği bir başka el ise, o çok güvenli saydığı sarayında Abdülhamid'in boğazını sıkmaya hazırlanıyordu. Karısı Bidar'ın parmaklarının, hafiyelerinkinden daha güçlü olduğunu aklının ucuna bile getirmiyordu. Karısı Bidar Abdülhamid'in şehzadeliğinde, küçük yaşta onun haremine girmiş, Tiflis doğumlu Gürcü kızıydı. Eşsiz güzellikte bir kadındı.

Abdülhamid, Ermeni asıllı, asıl adı Virgin olan annesi Tirimüjgan'dan güzellik adına en ufak bir şey almamasına karşın, ondan hatıra olarak sadece kemerli burnunu almıştı. Abdülhamid annesini küçük yaşta kaybetmiş, onu analığı Perestu Kadın büyütmüştü. Abdülhamid sağlıklıydı ve kadına düşkündü. Haremindeki pek çok kadın onun iltifatına mazhar olmuştu. Abdülhamid'in 12 kadından 8'i erkek 9 kız olmak üzere 17 evladı dünyaya gelmişti.

Abdülhamid 1876 yılında ilk kez tahta çıktığında, başkadın olarak Nazikeda adlı cariyesi başköşeyi almıştı. Balıketinde, gü-

zel, kültürlü, düzgün konuşan birisiydi. Nazikeda, Abdülhamid'e Ulviye adındaki ilk çocuğunu vermişti. Piyano çaldığı sırada kibritle oynayan kızının elbisesinin tutuşması ve hayatını kaybetmesi üzerine, Nazikeda hayata küsmüştü.

Abdülhamid'in ikinci başkadını Bedrifelek ise ufak tefek, sarışın, mavi gözlü Çerkez kızıydı. Abdülhamid'e en çok evlat veren kadındı. Bedrifelek sessiz sakin ve kaprissiz biriydi. Abdülhamid bu suskunluğunun karşılığı olarak, saltanatının son yıllarında, elli yaşını geçmiş olmasına rağmen bazı geceler onu yalnız bırakmamıştı. 31 Mart Olayı'ndan sonra İttihatçılar onu Selanik'e sürgüne gönderirken eşleri içerisinde Abdülhamid'in ayaklarını öpüp uğurlayan tek kişiydi o.

Abdülhamid'in üçüncü başkadını Nurefzun Sultana en büyük aşkı tattırmış, mavi gözlü, sarışın bir cariyeydi. Kendisi Mısır Hıdivi İsmail Paşa tarafından Sultan Abdülaziz'e cariye olarak armağan edilmişti. Özel olarak yetiştirilmişti. Çok güzel keman çalardı. Abdülhamid amcası Abdülaziz'i ziyareti sırasında onu görmüş ve çılgınca âşık olmuştu. Bu aşk duyguların satırlara dökülmesine neden olmuş ve Abdülhamid'e *Ben Seni Sevdim Seveli* adlı şarkının güftesini yazdırmıştı.

Abdülhamid aşkını analığı Perestu Kadın'a, o da konuyu Abdülaziz'in hamam natırlığından gelen annesi Pertevniyal Sultan'a açmış, Velide Sultan bu durumu pek hoş karşılamamıştı. Pertevniyal Sultan, "Benim aslanım erkek değil mi ki cariyelerini Abdülmecid Han'ın şehzadelerine dağıtayım?" diye tepki göstermişti. Perestu Kadın olayın vahametini anlatınca Pertevniyal Sultan yumuşamış, bu kez ricayı geri çevirmemişti. Sultan Abdülaziz, "Ben bu kızın keman çalışından pek hazzediyorum!" demesine karşın annesini kıramamış, cariyesini şehzade Abdülhamid'e vermişti.

Abdülhamid'in bu çılgın aşkı uzun sürmeyecek, Nurefzun bir süre sonra karşısında yeni cariye Bidar'ı bulacaktı. Nurefzun geri kalan günlerini doğuracağı bir çocuğa ve Bidar'ın itibardan düşmesine umut bağlayarak geçirecekti. Ama bu umudu hiç ger-

çekleşmeyecekti. Sonunda umudunu yitiren Nurefzun, Sultanın karşısına boşanma talebiyle çıkacak, Sultanın hoş karşılamamasına karşın ısrarını sürdürecek, bu ısrarlara dayanamayan Abdülhamid onu bir hayli para, mücevherat ve şehirde bir konak vererek serbest bırakacaktı.

Geçmişin suç ya da günahlarının üzerine, Bidar Kadın bir karabulut gibi çökecekti. Bidar diğer kadınlardan daha üstün bir konuma gelecek, Sultanı parmağında oynatacak ve Abdülhamid'i kıskançlıklarıyla canından bezdirecekti.

Sultan Abdülhamid bu kıskançlık krizlerinin ortasında gönlünü Nevcedid adlı cariyeye kaptıracak, onunla Yıldız Sarayı'nın bahçesindeki bir köşkte gizlice ve sık sık buluşacaktı. Abdülhamid bu buluşmalar için Bidar Kadın'a önemli komisyon toplantılarını mazeret gösterecekti. Bir süre Abdülhamid'in bu komisyon yalanı işleyecek, onu gizli aşkı Nevcedid'in kollarına götürecekti.

Ancak Bidar Kadın çok geçmeden geceleri yapılan bu gizemli komisyon toplantılarının nedenini, Abdülhamid'in bütün titizliğine rağmen öğrenecekti. Nasıl ki Abdülhamid İşkodra'dan Cidde'ye kadar uzanan geniş bir hafiye teşkilatı oluşturmuşsa, Bidar Kadın da Sultanın etrafında böyle bir ağ örecekti.

Abdülhamid'in gece yapılan komisyon toplantılarından birinde, Bidar Kadın haremağalarını tehdit edip onun saraya dönmesinden önce kapıların bütün anahtarlarını almayı başarmıştı. Bidar Kadın anahtarları yanına aldıktan sonra odasına çekilmiş, bütün ışıkları söndürmüştü. Sultan Abdülhamid gecenin ilerleyen saatlerinde gizli aşk yaşadığı köşkten ayrılmış, Bidar Kadın'la yaşadığı sarayın kapısına gelmişti. Kapıyı kilitli, sarayı da alışılmışın dışında sessiz buldu. Birkaç kez çalmasına karşın kapı açılmadı.

Abdülhamid sinirlenip söylenmeye başladı:

"Koskoca Osmanlı Sultanına bak! Kendi sarayına giremiyor! Kapılar yüzüne kapatılıyor! Bu ne rezalet! Ben Osmanlı mülkünün kapılarını güven altına almak isterken, ne yazık ki

kendi sarayımın kapılarını unutmuşum! Asıl tehlikenin dışarıdan değil sarayın içinden geleceğini unutmuşum!"

Öfkelendi. Bu kez kapıya hızlı hızlı vurdu. Bidar Kadın'ın kafası pencereden uzandı:

"Kim var orda? Ne istiyorsun?" diye sordu.

Abdülhamid sesini kısarak, "Sevgili Bidarım, benim, ben!" dedi.

Bidar Kadın öfkeli bir şekilde, "Hangi kahpenin koynunda gecelediysen, tekrar oraya git!" dedi.

Abdülhamid, "Bidarım, ayıp olmuyor mu?" diye sitemkâr bir şekilde sordu.

Bidar Kadın, "Bana değil, koskoca Osmanlı Sultanına ayıp oluyor! Geceleri komisyon toplantısı var diye gidip hangi cariyenin göbeğinde ülkenin sorunlarını çözüyorsun? Ülkenin önemli meselelerini saraydaki akıl hocalarının yerine artık saray orospularına mı danışıyorsun?" diye sordu.

Abdülhamid, yakalanmanın suçluluğuyla alttan alarak, "Bidarım, canım karım! İnan ki beni gereksiz yere suçluyorsun!" dedi.

Bidar Kadın hınç dolu bir ses tonuyla, "Senin otuz yıldır ülkene yaptığını, şimdi ben sana yapıyorum! Hafiyelerim olup biteni bana anlattılar! Boşuna inkâr etme! Ben her şeyi biliyorum!" dedi.

Abdülhamid ilk kez yenildiğini anladı. Sözler verdi, yeminler etti. Sonunda Bidar Kadın sarayın kapısını açtı ve Sultan süklüm püklüm sarayından içeri girdi. Abdülhamid başka bir odaya geçti. Yatağına uzandığında geçmişi düşündü. Alman İmparatoru ile aralarında geçen bir konuşma aklına geldi. Gülse mi ağlasa mı, bir türlü karar veremedi.

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 yılında, İstanbul'a ikinci gelişiydi. Abdülhamid'le aralarında tercümanı Münir Paşa aracılığıyla şu konuşma geçmişti. II. Wilhelm, "Sayın Abdülhamid, sizin kaç eşiniz var?" diye sormuş, Abdülhamid beklemediği bu soru karşısına şaşırmış, sessizce, "Dört kadınefendi ile ev-

lat sahibi dört ikbalim olmak üzere toplam 8 eşim var," demişti.

İmparator II. Wilhelm yanında oturan, kendisinden bir yaş büyük, kültürsüz ve sıradan bir kadın olan karısı İmparatoriçe Viktorya'nın öfkeden gelincik gibi kızarmasına neden olacak şekilde, "Sekiz tane ha! Sultanım, ben bir İmparatoriçe ile baş edemezken siz sekiz kadını nasıl idare ediyorsunuz?" diye sormuştu.

Abdülhamid gururu okşanmış bir şekilde, "Bu iş bir sanattır majesteleri," diye yanıt vermişti.

Bidar Kadın'ı idare etmenin yedi kadını idare etmekten zor olduğunu ona söyleyememişti. Bugün olsa söyleyebilir miydi? Asla!

Abdülhamid o gece yalvararak içeri girdiği sarayından zorla çıkarılmasına az bir süre kaldığını anlayamadı. Çünkü yarın, 22 Temmuz 1908'di. Hürriyetin ilanı ile birlikte İttihatçılar Dersaadet'e gelmeye hazırlanıyordu.

Havva'yı Cennet'ten kovduran neden, onun günahı seçmesi değil; Tanrı'nın ilkesini ciddiye almamasıdır!

Tanrı, Şeytan karşısında kaybetmek istemez!

KISIM: II

Kadınların Abdülhamid'e karşı kini ve öfkesi, Bidar Kadın'la sınırlı değildi. Abdülhamid'in ruhunda kanayan başka yaralar vardı. Ağabeyi V. Murad'ın kızlarının kini ve öfkesi sürekli yüreğini dağlıyordu. Bu suçluluktan kendisini kurtaracak çıkış yolları arıyordu ama bir türlü bulamıyordu...

Sultan V. Murad deliliğine karar verilip saltanat kayığından indirildikten ve cenazesinin çıkacağı Çırağan Sarayı'na kapatıldıktan sonra, onunla birlikte bu hapis hayatına mahkûm edilen iki kişi daha vardı. Onlar V. Murad'ın kızları Hatice ile Fehime idi.

Hatice Sultan, kısa süreli de olsa padişah kızı olmanın gururunu ve mutluluğunu yaşamış, ardından Çırağan Sarayı'ndaki hapis hayatının acılarıyla tanışmış, öfke ve isyanı öğrenmiş, babasının kiniyle büyümüştü. Güzelliği dillere destandı. Çırağan Sarayı'nın kapısından içeri girdiği ve gelinlik çağına geldiği güne kadar güneşi görmemiş, dışarıdaki normal yaşamı unutmuştu.

Yıllar sonra Yıldız Sarayı'na haber göndermiş, "Yeter ki sarayın haremağalarından birine verilerek içinde bulunduğu zindandan kurtarılmasını" istemiş, amcası Abdülhamid ise, "Bir daha Çırağan Sarayı'na dönmemek ve babasının yüzünü görmemek" koşuluyla bu talebe evet demişti.

Hatice Sultan otuzuna yaklaşmıştı, Fehime Sultan ise yirmisini yeni aşmıştı. İki kardeş, özgürlük uğruna Sultan Abdülhamid'in koşulunu istemeye istemeye kabul etmişler ve Yıldız Sarayı'nın yolunu tutmuşlardı.

Evlenmeyi ve özgür olmayı dört gözle bekliyorlardı. Ama hapiste ve hayatta olan eski bir padişahın kızlarını almaya kim-

se cesaret edemiyordu. Yeğenlerinin ısrarı ve araya aracı koymaları üzerine Abdülhamid, onlara birer koca buldu. Çeyiz ve düğün, saray usullerine uygun bir şekilde ve padişahın kendi kızlarına yapmış olduğu mükemmellikte oldu. Fakat kocalar onlara yakışmayan, sıradan insanlar arasından seçilmişti.

Güzel ve hırslı Hatice Sultan'ın kocası, orta halli bir memurun bile kızını vermeyeceği, eğitimsiz, kimin nesi olduğu belli olmayan, çirkin, kara bıyıklı, mabeynin sıradan sorgu işlerine bakan birisiydi. Adı Vasıf Efendi olan bu kişiye Abdülhamid paşa unvanı vermiş ve onu Ortaköy'de Hatice Sultan'a hediye ettiği yalıya damat olarak göndermişti.

Hatice Sultan daha ilk günden itibaren bu kocayı beğenmemiş, ona sadece selamlıkta yatıp kalkma izni vermişti. Kocasını her gördüğünde öfkeli bir şekilde söyleniyordu: "Kendi kızlarını Gazi Osman Paşa'nın oğullarına verdi de bizi kimlere münasip gördü."

Bitişik konakta, Abdülhamid'in en sevgili kızının Gazi Osman Paşa'nın oğluyla yaşadığını bilmesi öfkesini daha da artırıyordu.

Bütün bunlar II. Meşrutiyet'in ilanından önce yaşanıyordu. Hatice Sultan'ın kini her geçen gün büyüyor, bitişik yalıdaki mutluluğu bozmaya yöneliyordu. Hatice Sultan bir fırsatını bulup Abdülhamid'in kızı Naime Sultan'ın kocası Kemalettin Paşa'yı kendisine âşık ediyor, onunla gizli gizli buluşuyordu. Kemalettin Paşa, Hatice Sultan'ın tutkulu aşkı karşısında deliye dönüyor, karısı Naime'yi zehirlemeye kalkışıyordu. Hatice Sultan her geçen gün intikam saatinin geldiğini hissediyordu. Hatice Sultan, Kemalettin Paşa'nın kendisine yazdığı tutku dolu aşk mektuplarının Sultan Abdülhamid'in eline geçmesini sağlıyordu. Konuyu öğrenir öğrenmez öfkeden kuduran Abdülhamid, damadı Kemalettin Paşa'yı Bursa'ya sürgüne gönderiyordu.

Hatice Sultan ise II. Meşrutiyet'in özgür ortamı içerisinde kocasından boşanıyordu. Uydurma paşa yüklüce bir tazminat alarak ortadan kayboluyordu.

Bir süre sonra birilerinin araya girmesiyle Kemalettin Paşa sürgünden dönüyor, eski müşirlik görevine geri veriliyordu. Kemalettin Paşa kendisini felakete sürükleyen Hatice Sultan'a evlenmek için haber gönderiyordu. O sıra dul olan Hatice Sultan ise bu teklifi reddediyordu.

Hatice Sultan mesire yerinde görüp beğendiği, Hicaz Defterdarı'nın oğlu Hariciye Kâtibi Rauf Bey'le evleniyordu. Rauf Bey genç birisiydi. Hatice Sultan'ın ondan bir oğlu, bir de kızı oluyordu. Hatice Sultan serbest ve bohem yaşantısına devam ediyordu. Onunla ilgili dedikoduların ardı arkası kesilmiyordu.

Hatice Sultan Birinci Dünya Savaşı sırasında ikinci kocasından da ayrılıyor, oğlunu alıp Beyrut'a gidiyor ve orada yaşamaya başlıyordu. Kocasından düzenli olarak aldığı para, Rauf Bey'in Odesa Başkonsolosu iken bir kaçakçılık olayına karışması ve hapse atılması üzerine kesiliyordu. Hatice Sultan için zor günler başlıyordu. Hatice Sultan bir süre, kızının evlendiği Hintli kocanın gönderdiği para ile yaşamaya devam ediyordu. Ama yoksulluk içindeki yaşamı uzun sürmüyor ve Beyrut'ta noktalanıyordu.

Sultan V. Murad'ın diğer kızı Fehime Sultan'ın öyküsüne gelince... O ablası Hatice Sultan gibi aynalardan güzellik kasidesi dinlememiş birisiydi. Abdülhamid bu yeğenini evlendirirken uysal hali nedeniyle, nazır oğlu olmamakla birlikte öğrenim görmüş, orta halli bir aileden gelen Galip Bey adındaki Mülkiye mezunu bir gence vermiş, bu genci Şuray-ı Devlet üyeliğine atamıştı. Fehime Sultan'ın kocasından çocuğu olmamasına karşın, evliliğini sürdürüyordu. Çok geçmeden o da ablası Hatice Sultan gibi gönlünü evli bir adama kaptırıyor, dedikoduların artması üzerine kocasından tek kuruş tazminat talep etmeden Erenköy'deki evini terk ediyordu. Özgür bir hayat yaşıyordu.

Fehime Sultan mütareke yıllarında Ortaköy'deki evini İngiliz subaylarına açmış olması nedeniyle suçlanıyor, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kalıyordu. Fransa'ya gidiyor, eşyalarını satarak elde ettiği paraları ikinci

kocası Mahmut Bey'e dükkân açma bahanesiyle veriyordu. Kocası bir süre sonra ortadan kayboluyor, kendisi beş parasız ortada kalıyordu. Yoksulluk günlerinin içine itiliyordu. Fehime Sultanın yanında Habeş asıllı, ona yardım eden güzel cariyesinden başka kimse kalmıyordu. Fehime Sultan ile cariyesi, Nice'de yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Orada bulunan Halife Abdülmecid Efendi amcasının soyundan olan ve sefalete düşen bu akrabasına yardım elini uzatmıyordu.

Sefalet ve açlık günleri acımasızca devam ediyordu. Fehime Sultan'a yardım elini güzel Habeş cariye uzatıyordu. Habeş cariye geceleri Nice sokaklarında fahişelik yaparak kazandığı parayı Fehime Sultan'a getiriyordu. Hasta olan Fehime Sultan'ın karnına biraz olsun sıcak çorba giriyordu. Ama Habeş cariyenin sağladığı bu mutluluk kısa sürüyor, Fehime Sultan da tıpkı ablası gibi açlık ve sefalet içinde ölüyordu.

Abdülhamid'in ruhunda gezinen ayak izleri, Fehime ve Hatice Sultan'ın ayak izleriydi. Bu iki kardeşin ve öz yeğenlerinin acı dolu çığlıkları kulaklarından hiç gitmiyordu.

Otuz üç yıl istibdat altında inleyen halkın ve Jöntürklerin ahını bilmem ama Hatice ile Fehime'nin ahı Abdülhamid'e yeter de artardı bile.

Günahı yaratan Şeytan değil insanoğludur!

Tanrı'nın öfkesi Şeytana değil, onunla işbirliği yapan insanoğlunadır!

KISIM: III

Abdülhamid ve Osmanlı, İttihatçılar iktidara gelmeden önce azınlıklarla kanlı sınavlardan geçiyordu. Abdülhamid'in ateşle imtihanı yıllar öncesinden başlamıştı. Azınlıkların öfkesi İttihatçılara, Abdülhamid'den miras kalmıştı. Abdülhamid'in kararsızlığı ve sebatsızlığı Ermeni halkının çektiği acı ve ıstırabı açıklamaya yetmiyordu.

Kader fertlere olduğu gibi bazen halklara da eziyet ediyordu. Ermenilerin içinde yaşadığı Doğu vilayetlerindeki karmaşa nedeniyle, Minos ve Minotor efsanesinde olduğu gibi, Avrupa kurban vermeye ebediyen mahkûm edilmiş kötü ruhu oynuyordu. Kötü ruh Doğu halklarına kötü kader çizmekte ısrar ediyordu.

Tarihler 1890'ı gösteriyordu. Osmanlı'da Kurban Bayramı kutlanıyordu. Abdülhamid, Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde bayram namazını kılmış, oradan Dolmabahçe Sarayı'na gelmişti. Bayramlaşma merasiminin hazırlıkları yapılıyordu. Sultan Abdülhamid merasim sırasında alışılmadık bir şekilde hiddet ve asabiyet gösteriyordu. Padişahın bir şeye canının sıkıldığı belliydi. Abdülhamid bazı paşalarla bürokratları yanına çağırmış, öfke dolu emirler yağdırıyordu.

Beyoğlu Mutasarrıfı Nazım Bey, olup biteni bir köşeden meraklı gözlerle izliyordu. Bir gözü Zaptiye Nazırı Kâmil Bey'in üzerindeydi. Bayramlaşma merasimi başlamıştı. Nazım Bey Sultanla bayramlaşmak üzere tahta yaklaştığında, Abdülhamid yüzüne sert bir ifadeyle baktı. Nazım Bey bu bakıştan tedirgin oldu. Sultanı öfkelendirecek bir şey yapmadığını düşünüyordu. Nazım Bey değişik düşünceler içinde kıvranırken Abdülhamid Zaptiye Nazırı Kâmil Bey'i yanına çağırdı, ona kızgın bir

şekilde bir şeyler söyledi. Kâmil Bey Sultanın konuşması bitince hızla yanından uzaklaştı.

Nazım Bey nefes nefese Kâmil Bey'in yanına koştu. Ona, "Kâmil Bey, neler oluyor?" diye sordu.

Kâmil Bey sinirli bir şekilde, "Kumkapı Ermeni Kilisesi önünde önemli bir gösteri yapılmış. Ermeniler arasında bir kıpırdanma hareketi söz konusu. Efendimiz bu olaydan dolayı beni suçluyor. Halbuki böyle bir gösterinin yapılacağını iki gün evvel kendisine arz etmiştim. Üzerinde durmadı bile. Şimdi haksız yere beni suçluyor! Acele oraya gidiyorum!" dedi.

Nazım Bey olayın kendisiyle ilgili olmadığını anlayınca rahatladı. Tören sonrası doğru Nişantaşı'ndaki evine gitti. Henüz tören elbiselerini çıkarmamıştı. Tam o sırada sadaret çavuşlarından biri elinde bir zarfla çıkageldi. Mektup Sadrazam Sait Paşa'dan geliyordu. Mektubu açtı ve okudu:

"Kâmil Bey Zaptiye Nezareti görevinden ayrıldı. Yerine şahsınız atandı. Kumkapı'ya giderek asayişin iadesini ve nümayişçilerin derdestini sağlayınız!"

Nazım Bey dondu kaldı. Verilen emri yerine getirmek üzere doğruca Kumkapı'ya gitti. Yolda Abdülhamid'in yaveri Derviş Paşa'ya rastladı. Derviş Paşa çok düşünceli ve mahzun görünüyordu. Çünkü o güne kadar Osmanlı'daki isyanlar hep Dersaadet'in dışında oluyordu. Bu kez olaylar Dersaadet'e bulaşmıştı. Bu yüzden üzgündü.

Nazım Bey ile Derviş Paşa'yı Kumkapı Kilisesi'nde Patrik Hoden Aşıkyan ile Ruhani Meclisi üyesi birkaç papaz müteessir bir şekilde karşıladılar. Derviş Paşa içeride bir koltuğa oturur oturmaz hüngür hüngür ağlamaya başladı. Hıçkırıklar arasında, "Patrik Efendi! Bu mübarek günde yaptığınız işi beğendiniz mi? Bizi bayramımızdan mahrum bıraktınız! Ehli İslam camilerden çıkıp evlerine gidecek, kurbanını kesip çocuklarıyla bayramlaşacakken şu olanlara bak! Bugün yaşanan olaylardan herkes müteessir oldu. Hepimiz mahzunuz. Sultanımız bile ağız tadıyla bayramını kutlayamadı. Ayrıca haksız yere Zaptiye Nazırı Kâmil

Bey'in azline sebep oldunuz! O biçare şimdi Babıâli serasker kışlasında mahpustur!" diye şikâyet etti.

Patrik Hoden Aşıkyan, "Derviş Paşa, şimdiye kadar bizim de başımıza böyle bir felaket gelmedi. İnanın, biz de üzgünüz!" dedi.

Nazım Bey araya girerek, "Derviş Bey, bayramınızı hüzünlendirmeyiniz! Gidiniz, çoluk çocuğunuzla bayramlaşınız! Ben gerekli olanı yaparım!" dedi. Derviş Paşa bu söz üzerine kalkıp gitti. Nazım Bey bu kez Patrik Hoden Aşıkyan'a dönerek, "Patrik Efendi! Ben buraya Beyoğlu Mutasarrıfı sıfatıyla değil Zaptiye Nazırı göreviyle geldim. Bu göreve yeni atandım. Dolayısıyla her türlü asayişten, her türlü taşkınlığın önlenmesinden ben sorumluyum! Bu nedenle kanunsuz nümayişlerine devam edenler ve herhangi bir uygunsuzluğa sebebiyet verenler şiddetle karşılık göreceklerdir! Eylemlerine devam etmeleri halinde bütün askeri ve hükümet kuvvetlerini ırkdaşlarınızın üzerine göndereceğim! Ayrıca bütün bu olaylardan Patrikhanenizi sorumlu tutacağım! Dolayısıyla nümayişçilerin acilen dağılması hem Ermeni halkının, hem de Patrikhanenin yararına olacaktır!" dedi.

Nazım Bey'in bu kararlı tutumu karşısında Patrik Hoden Aşıkyan, "Nazım Bey, bütün bunlar Rusya'dan gelen birkaç serserinin teşviki ile yapılan kepazeliklerdir! Siz hiç meraklanmayın. Biz elimizden geleni yapacağız!" dedi.

Nazım Bey, "Patrik Efendi! Ben şimdi saraya gidiyorum. Abdülhamid hazretleri bu konuda benden haber bekliyorlar. Görüşmenizin sonucundan acilen bana bilgi veriniz!" dedi ve oradan ayrıldı.

Ermeniler o günlerde içeride ve dışarıda muhtariyet ve özgürlük mücadelesi veriyorlar, bu amaçla sürekli isyanlar çıkartıyorlardı. Ermeniler, Rusya ve Londra'da çıkardıkları Ermeni gazetelerinde özgürlük mücadelelerini dile getiriyorlar, ihtilalci komiteleri teşvik ediyorlar, Patrikhanede de ıslahat komiteleri oluşturuyorlardı. Ayrıca gerekli desteği sağlamak için Avrupa devletlerine sürekli şikâyet mektupları gönderiyorlardı.

1890 yılında Tiflis'te kurulan Hınçak Komitesi'nden ayrılan bir grup Ermeni Taşnak Cemiyeti'ni kuruyordu. Söz konusu cemiyetlere bağlı olarak yayınlanan *Sahak* ile *Troşak* gazetelerinde çıkan yazılarla Ermeni gençleri adı geçen cemiyetlere girmeleri konusunda yönlendiriyorlardı. Ayrıca Hınçak ve Taşnak cemiyetlerine girmeyenlerin cezalandırılacağını duyuruyorlardı. Ermeniler yavaş yavaş Osmanlı'daki yıllara dayanan huzur taşlarını yerlerinden oynatıyorlardı.

Dersaadet'teki Ermeni olayları halen sürüyordu. Sabahın erken saatlerinde bir Ermeni kadını Nazım Bey'in bürosuna gelerek onu görmek istediğini söyledi. Nazım Bey kadını içeri almalarını söyledi. Kadın içeri girince, Nazım Bey, "Ne istiyorsunuz?" diye sordu.

Kadın gözyaşları içinde, "Beyim! Ben Avukat Haçik Efendi'nin karısıyım. Kocamı dün gece Tophane tarafında öldürdüler!" dedi.

Nazım Bey, "Kim vurdu kocanızı?" diye sordu.

"Kim vuracak beyim? Tabii ki komite! Rahmetli on günden beri öldürüleceğini söylüyordu. Ben kendisini ciddiye almamıştım. Kendisini Ermeni komitesine üye yapmak istemişler. Kocam da, 'Ben devletime hıyanet etmem! Ben burada doğup büyüdüm, burada para kazandım, ev bark sahibi oldum!' demiş.

Kocamı kandırmak için Hamparsom denilen komitacı birkaç kez evimize geldi gitti. Rahmetli hep reddetti, kabul etmedi. Bunun üzerine dün gece onu öldürdüler!

Beyim! Ölmeden önce kocamdan duyduğuma göre, Ermeni komitacılar Babıâli'yi basacaklarmış. Bütün büyükleri öldürüp paşaları kılıçtan geçireceklermiş. Haberiniz olsun!" dedi.

Nazım Bey kadına, "Size söz veriyorum! Kocanızın katillerini en kısa sürede bulacağım!" dedi. Kadın gittikten sonra Nazım Bey derhal, Avukat Haçik Efendi'nin katillerinin bulunması emrini verdi. Kısa süre sonra katil yakalandı.

Katil on sekiz yaşlarında, Armenak isminde bir gençti. Nazım Bey çocuğu odasına getirmelerini söyledi. Nazım Bey öfke-

li bir şekilde olayı anlatması için onu sıkıştırmak istedi. Oysa genç hiç çekinmeden ve korkusuzca, Hamparsom Boyacıyan adlı birisinin kendisini komiteye aldığını, onun Haçık Efendi'nin hain olduğunu, varlığının ortadan kaldırılması gerektiğini söylediğini, eylem için kendisini görevlendirdiğini, eylemi gerçekleştirdikten sonra kendisine beş lira ödül verdiğini, Ermeni halkının intikamını almak için Babıâli'ye bir baskın düzenleneceğini itiraf etti.

Nazım Bey Ermenilerin düzenleyecekleri Babıâli Baskını konusunda daha ayrıntılı bilgi toplamak için Ermeni bir muhbiri görevlendirdi. Ermeni muhbiri Hınçak Komitesi'nin azılı üyelerinden olan Arap adlı bir komitacının yanına gönderdi. Muhbir Ermeni komitacılarla yakın ilişki kurdu. Ardından komiteye üye oldu.

Muhbir, Nazım Bey'e düzenli şekilde bilgi sızdırıyordu. Kendisine gelen bilgiler doğrultusunda Babıâli Baskınının Agop adında bir Ermeninin önderliğinde birkaç bin kişilik bir grupla gerçekleştireceklerini öğrendi. Gelen ihbar üzerine Nazım Bey komitacı Agop'u tutuklatarak sorguya aldı. Nazım Bey sordu, Agop yanıtladı:

"Kimsin, adın nedir?"

"Adım Agop'tur! Ermeni milletindenim ve Hınçak Komitesi'ndenim!"

"Amacınız nedir?"

"Devletinizin zulüm ve esaretinden kurtulmak!"

Nazım Bey öfkelenerek, "Müslüman mahallelerini basarak kan dökmek, zavallı masum insanları katletmek zulüm değil de nedir?" diye sordu.

"Komutan! Biz önce Müslümanların değil, hükümetinize hâlâ sadakatle bağlılık gösteren melun Ermenilerin kanını akıtacağız! Beni ve benim gibi binlerce Ermeniyi idam etseniz bile bu eylemler sürecektir! Komitenin kararı katidir! Hain Ermenilerden sonra sıra bize özgürlüğü çok gören Osmanlı'ya gelecek! Ayrıca Ermeni ihtilali başlar başlamaz İngiliz donanması İstan-

bul'a gelip hesap soracak!" dedi.

Nazım Bey, Agop'un kararlılığı karşısında fazla bir şey yapamayacağını anladı. "Batılı devletlere o kadar güvenmeyin! Sizi nerede ve ne zaman satacakları hiç belli olmaz! Ayrıca masum halkınızı dönüşü olmayan kanlı ve karanlık yollara saptırmayınız! Aksi takdirde ilerde çok üzülürsünüz!" dedi.

Agop'un söylediği gibi, 18 Eylül 1890 Pazartesi günü iki bin kadar Ermeni, Kumkapı Kilisesi'nin önünde toplandılar. Başlarında Hınçak Komitesi'nin ileri gelenleri vardı. Liderler birer konuşma yaptılar. Bunların arasında Saffet Yusuf'un arkadaşı Andon da vardı. Komite üyeleri ateşli konuşmaları sırasında Osmanlı zulmünden, Ermeni halkının çektiği acılardan, Balkan ülkelerindeki Sırp, Bulgar ve Rum halkları gibi kendilerinin de özgürlük ve bağımsızlık hakları olduğundan, bu uğurda korkmadan ve yılmadan mücadele edeceklerinden söz ettiler. Ayrıca Ermeni halkını birlik olmaya çağırdılar.

Çok güzel bir Ermeni kızı, gayet etkili ve dokunaklı bir şiir okudu. Arin kod adlı bu genç kız, Andon'un sevgilisiydi. Gerçek ismi Siranuş'tu. Coşkulu şiir üzerine kalabalık galeyana geldi. Kilisede çanlar çalmaya başladı. Bir yandan silahlar atılmaya başlandı. Göstericiler Kumkapı'dan Nuruosmaniye'ye doğru harekete geçtiler. Kumkapı Kilisesi'nin önünde toplananlara, Üsküdar, Beyoğlu, Tophane, Fındıklı tarafından gelen Ermeniler katıldı. Hep bir ağızdan "Yaşasın Özgür Ermenistan!" diye bağırıyorlardı.

Zaptiye Nazırı Nazım Bey, süvari ve piyadelerden oluşan askeri birliği göstericilerin üzerine saldı. Kanlı bir çatışma oldu. Üç yüz kadar ölü vardı. Olaylar devam ediyordu. İstanbul sokakları kan gölüne dönmüştü. Olaylar bir türlü önlenemiyordu. Nazım Bey doğruca sadrazama gitti. Olaylar hakkında bilgi verdikten sonra takviye kuvvet istedi. Sadrazam Sait Paşa'nın makamında, salonun bir köşesinde Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa ile Dahiliye Nazırı Rıfat Paşa namaz kılıyorlardı.

Sadrazam Sait Paşa onları göstererek, "Allah aşkına, bakı-

nız ve söyleyiniz! Sonra da bana acıyınız! Dışarda olup bitenden habersiz bu adamlarla, ben ne yapabilirim ki?" dedi. Nazım Bey bu cevap üzerine şaşırıp kalmıştı. Söyleyecek söz bulamıyordu.

Sadrazam Sait Paşa, Nazım Bey'in aktardığı bilgiler üzerine telaşlanmış görünüyordu. Ancak ne diyeceğini, ne yapacağını bilemiyordu. Odasında bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Acele olarak içeriye çağırdığı kâtibine olaylardan olumsuz etkilenmemesi için yabancı elçiliklere konuyu açıklayıcı bir yazı kaleme aldırıyor, ama yazılanları beğenmiyor, yenisini yazdırıyordu. Bir türlü karar veremiyordu.

Aynı şekilde Ermeni Patrikhanesi'ne yönelik yazdırdığı emir içeren yazıları da beğenmeyip değiştiriyordu. Sonunda Patrikhane'ye gidilerek patrik aracılığıyla asilerle yeniden görüşülmesi ve isyancılara ihtarda bulunulması karara bağlanıyordu. Kısacası sadrazam ipe un seriyordu.

Nazım Bey alelacele Patrikhane'ye gitti. Ama bütün ısrarına rağmen Patrik onunla görüşmeye yanaşmadı. Patriğin değişen tavrı üzerine Nazım Bey hem öfkelendi, hem de üzüldü. Patriğin rahatsız olduğunu söyleyen görevliye, "Patrik rahatsızsa, o zaman Ruhani Meclis üyelerinden birisiyle görüşeyim!" dedi. Beş on dakika bekledikten sonra içeriden iki kişi geldi. Suratları asıktı. Nazım Bey öfkeli bir şekilde, "Efendiler! Sahrayı kebirde değiliz! Burada bir hükümet vardır. Onun yasaları, teşkilatı ve orduları vardır. Osmanlı'nın sahip ve hükümran olduğu topraklarda yaşayan, pek çok anasır ile o anasır tarafından saygı duyulan ve hükümetçe korunan cemaat liderleri vardır! Anasırlar, Osmanlı'nın düşmanı değil dostudur! O zaman, bu yapılan rezaletler, işlenen cinayetler nedir? Devlet ile onun dayandığı halkın sabrı, bu derece suiistimal edilmemelidir! Şurası açıktır ki doğabilecek vahim olaylardan Patrikhane sorumlu tutulacaktır! Patrik hazretleri komite liderlerine nasihatte bulunsunlar ve eylemciler çok acele dağılsınlar!" dedi.

İki görevli, "Peki efendim! Söylediklerinizi aynen Patriğe ileteceğiz!" dediler. Ama Patrikten beklenen müdahale gelmedi.

Her şey sözde kaldı.

Sadrazam Sait Paşa giderek olayın vahametini anlamaya başlamıştı. Ama geç kalmıştı. Nazım Bey'in istediği takviye birliğini temine çalışıyordu...

Sokaklarda silah sesleri bir türlü durmak bilmiyordu. Dersaadet huzursuz günler geçiriyordu. Ermenilerin tacizci ve tahrik edici eylemleri karşısında dehşete ve hiddete kapılan Müslüman halk ayaklanmıştı. Sonunda iki halk birbirine girmiş, kanlı çatışmalar oluyordu. Gelişen olaylar Nazım Bey'i ürkütüyordu. Nazım Bey bir kez daha Patriği görmeye gitti. Patrik gönülsüz bir şekilde Nazım Bey'i kabul etti. Nazım Bey, "Patrik Efendi! Bu iş böyle gitmez!" dedi. "Ben devletin Zaptiye Nazırı olarak artık müsamaha kapısını kapatmaya ve itidal politikasını terk etmeye karar verdim! Ermeni komitacıların takip ettiği kötü amaç iyice ortaya çıktı. Bir ülkenin mukadderatıyla böyle açıktan açığa oynanamaz!

Size gelince, ruhani lider olarak milletinizin üzerinde etkilisiniz! Son kez uyarıyorum sizi! Bunlara ne söyleyecekseniz söyleyin, nasıl nasihat edecekseniz edin de dağılsınlar! Yoksa ben dağıtmasını bilirim! Aksi takdirde olacaklardan sizi sorumlu tutacağım!" dedi.

Patrik biraz yutkunduktan sonra, "Ben nasihat etsem de dinlemezler ki. Bunlar bir kere gemi azıya almışlar. Ben yine de dağılmaları için haber göndereceğim. İnşallah sözümü dinlerler!" dedi.

Osmanlı her zaman olduğu gibi eşeğini dövemeyen, semerini döver kabilinden kendine uygun bir suçlu buluyordu. Bu suçlu Ermeni Patriği idi. Bu olaylar sonrası Ermeni kilisesi ile Hınçak Komitesi arasındaki kopukluk iyice su yüzüne çıkıyor, komite cemaat liderini dinlemez hale geliyordu.

Gece yarısından sonra Nazım Bey'e bir telgraf geldi. Telgrafta sabahleyin acele olarak Mabeyne gelmesi söyleniyordu. Nazım Bey olaylar sırasında her türlü tedbiri aldığını, elinden geleni yaptığını düşünüyordu. Ama bir türlü rahatlayamıyordu.

Gece gözlerini kırpmadı. Sabah olup gittiğinde Mabeyin Başkâtibi Ragıp Bey onu soğuk bir tavırla karşıladı. Ardından şunları söyledi:

"Efendimiz Çinili Köşk'te dinleniyorlar. Üzüntüsünden sabaha kadar uyumadılar. Gelişen olaylardan ziyadesiyle müteessirler. 'Bu olayların olacağı üç gün önceden bilindiği halde niçin önleyemediler?' diye soruyorlar. Evvelden haber alınan bir fesat önlenemez mi? 'Nazım Bey'e sorun, yaptığı işi beğeniyor mu?' dediler.

Ayrıca Sultan, 'Sadrazamla gizli ittifakını zaten hissetmiştim! Başlangıçta buna inanmak istemedim. Şimdi her şey meydana çıktı. Sadrazamın arzusuna uyarak işe askeri karıştırmak suretiyle beni dile düşürmek ve ecnebi müdahalesini davet etmek istedikleri anlaşıldı. Sadrazamla birlikte askeri kuvveti çağırmaları böyle bir düşünceyi doğruluyor,' diyor. Efendimiz, bu konuda cevabınızı bekliyorlar," dedi.

Abdülhamid'in vehminden taşan bu düşünceler karşısında şok oldu. Bu sözler Nazım Bey'de nefret ve öfke hissi uyandırdı. Nazım Bey kendini tutarak, "Bu suallerinizin cevaplarını ancak asayişin sağlanmasından sonra verebilirim! Efendimiz müsaade buyursunlar, ben gidip işlerimle meşgul olayım! Eğer Zatı Şahanelerinin hakkımdaki güven duygusu sarsıldıysa, yerime başkasını bulabilirler!" dedi. Öfkeden tir tir titriyordu.

Başkâtip Ragıp Bey, Sultana durumu arz etmeye gitti. On beş dakika sonra tekrar geldiğinde, "Efendimiz gitmenize müsaade buyurdular. Ancak, 'Aklını başına toplasın, kimsenin kötü amaç ve emellerine alet olmasın! Hemen asayişi sağlasın! Aksi takdirde kendisinin sorumlu tutulacağını unutmasın!' diye emir buyurdular," dedi.

Nazım Bey, "Zat-ı Şahaneleri asker istememdeki maksadımı hasmane bir tavır olarak telakki ettikçe, benim bir şey yapmam mümkün gözükmüyor! Sultanım, eldeki bu yetersiz jandarma ve polisle asayiş çok çabuk sağlanır sanmasın!" dedi ve yanıt beklemeden uzaklaştı.

Üç gün boyunca dökülen onca kana rağmen olaylar durulmuyor, Ermeni komitacılar Ermeni esnafa dükkânlarını kapatmaları konusunda baskı yapmaya devam ediyorlardı.

Nazım Bey olaylara hakim olduğunu düşünmeye başlamıştı ki yanına nefes nefese bir çavuş geldi:

"Kumandanım, Sultanahmet Meydanı'nda Talebe-i Ulûm ile ahaliden beş bin kadar kişi toplanmış, Kumkapı Ermeni Kilisesi'ne gitmeye hazırlanıyorlar!" dedi. Nazım Bey alelacele Sultanahmet Meydanı'na geldi. Toplanan kalabalığa hitaben, "Ey Müslümanlar! Bu hal ve hareket, devlete ve millete ihanettir! Emin olunuz ki bu davranışınızla yabancı devlet müdahalesine davetiye çıkaracaksınız! Ülkemizin yabancı donanmasıyla abluka altına alınmasına neden olacaksınız! Ermeni ihtilalcilerin amacı da bu olduğundan, onların ekmeğine yağ süreceksiniz!

Ayrıca şunu belirtmek isterim ki, sınırlı sayıdaki Ermeni komitacıların yasa dışı eylemlerinden sizinle kardeş gibi yaşayan ve hükümetimize sadık olan diğer Ermeni vatandaşlarımız mesul değildirler! Yaşanan bu hadiselerden, devletimize sadık Ermeniler, inanın sizin kadar müteessirdirler! Ülkenin huzurunu kaçıranların şiddetle cezalandırılacağından emin olunuz! Ancak bu cezalandırma hakkı sadece hükümete aittir! Hemen şimdi dağılınız!" dedi.

Tam o sırada kalabalıktan bir kişi öne çıkarak, "Komutan! Sen bizi Ermenilere öldürtmek, ölülerimizi ayaklar altında çiğnetmek mi istiyorsun? Ölüm bir kere olur! Ölmek bu gördüğümüz hakaretten bin kere daha hayırlıdır!" dedi.

Kabadayı tavırlı bu adamın sözleri kalabalığı galeyana getirmeye yetti de arttı bile. Nazım Bey olayların üzerine kararlı bir şekilde gitti. Hınçak Komitesi üyeleriyle olaya karışanları tutuklattı. Çok kan döküldü.

Nazım Bey, bu başarısından dolayı paşalığa yükseliyordu.

Aradan tam üç yıl geçmişti ki 22 Eylül 1893 günü Nazım Paşa, Abdülhamid'in ikinci kâtibi İzzet Paşa imzasıyla bir telgraf aldı. Ertesi gün saat sekizde saraya çağrılıyordu. Söylenen sa-

atte saraya gitti. İzzet Paşa'yı buldu. O sırada odada Temyiz Mahkemesi Reisi Lebip Bey de bulunuyordu.

İzzet Paşa, "Nazım Paşa, af buyurunuz. Padişah efendimiz, zatı âlinizden bazı şeylerin sorulması için emir buyurdular. Ermeni meselesi Sultanın kafasında hâlâ netleşmiş değil. Sultan, Ermeni olaylarından üç gün evvel haber alındığı halde, olayların men edilmeyerek bu kadar kan dökülmesini bir türlü anlayamıyor. Bazı kişilerden size tehdit ve telkin geldiği yönünde şüpheleri var. Sultan, 'Bütün bu olaylarda saltanata rakip olan bir şahsın parmağı var mı?' diye soruyor," dedi.

Nazım Paşa bu soru karşısında donup kalmıştı. Yıllar öncesinin raflarında tozlanmaya bırakılan olayları ve kişileri bugüne taşımanın ne gereği vardı? Eski yaraları kanatmanın hiçbir anlamı olmadığını düşünüyordu. Nazım Paşa kendisine geçmişte de yöneltilen söz konusu soruyu yanıtlamayı düşünürken, Sultanın İzzet Paşa'yı çağırdığı haberi geldi.

İzzet Paşa dışarı çıkınca, odaya yeni giren protokol müdürü Hacı Mehmet Efendi, "Nazım Paşa, ben öyle süslü püslü laflar nedir bilmem! Söyleyeceğimi dosdoğru söylerim! Ortadaki fesadı Ermenilerin yaptıkları söyleniyor. Oysa Ermeniler kendiliklerinden hiçbir şey yapmazlar! Osmanlı'ya sadık bir halktır! Bunun böyle olduğunu siz de inkâr edemezsiniz! Birileri tarafından aldatılmış olmanız lazım gelir. Efendimizin af ve merhametleri âleme şamildir! Hatasız insan, aldatılmamış kul olmaz! Siz şimdi gerçeği söylemekle efendimize hizmet etmiş oluyorsunuz! Bütün bunlara ne diyorsunuz?" diye sordu.

Nazım Paşa, "Mesele şimdi daha net anlaşılıyor. Padişahın zannınca Jöntürklerle saltanata rakip olan zat anlaşmışlar, beni de kendilerine ortak etmişler ve söz konusu Ermeni olaylarını çıkarmışlar, öyle mi?" diye sordu. Ama karşısındakinin yanıtını beklemeden sözlerine devam etti: "Hacı Mehmet Efendi! Lafı dolaştırmaya hiç gerek yok! Sultan Abdülhamid bundan önce de beni saraya çağırmış ve şöyle demişti: 'Bu yapılan fesatlar Ermeni işi olamaz! Ermeniler bu işte alet olarak kullanılıyorlar.

Asıl kışkırtıcıları bilmemiz lazımdır! Bunlar meydana çıkarılmadıkça Ermenilere yüklenen fesadın arkası kesilmez!'" dedi.

Hacı Mehmet Efendi araya girerek, "Ben efendimizi ta çocukluğundan beri tanırım. Her şeyden şüphe eder. Ama haklı olduğu noktalar da fazla. Bu fesatlar hangi vakte kadar devam edecek? Birkaç kişinin menfaati için bu kadar Müslüman ve Ermeni kanının dökülmesi revayı haktan mıdır? Hangi vicdan buna razı olur? Acaba bir yerlerden destek mi alınıyor?" diye sordu.

Nazım Paşa'nın vereceği yanıtları kaleme almak üzere içeri bir kâtip çağırdı. Nazım Paşa içeriye giren kâtibe dönerek, "Kâtip Efendi, siz hiç zahmet etmeyiniz! Ben yanıtlarımı kendi elyazımla yazabilirim," dedi. Kâtibin elinden kâğıt kalemi alarak yazmaya başladı:

"Şüphe altında bulundurulan şahsın Ermeni meselesiyle hiçbir şekilde alakaları olmadığını, olayın önlenmesi için Zaptiye Nezareti'ne hiçbir şekilde baskı gelmediğini, ancak kendisinden defalarca askeri yardım istediğim halde esirgendiğini, sadaret makamınca işin gereğinin ve öneminin yeterince önemsenmediğini, hadiseden evvel ve sonra bu konuda Babıâli'ye yazdığım tezkereleri, polis ve jandarma idareleriyle, Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıflıklarına verdiğim talimatları içeren evrak-ı müsbiteyi yarın getirip göstereceğimi belirtirim!" diye yazdı. Ertesi gün söz konusu evrakları mabeyne getirdi.

Temyiz Mahkemesi Reisi Lebip Bey ile İzzet Paşa evrakları iyice tetkik ettikten sonra, "Zaptiye Nezaretince ne yapılmak lazımsa yapılmış. Sorumluluk gerektirecek kusur ve hata görülmemiştir!" diye yazıp imzaladılar. İzzet Paşa odadan çıkıp Sultana gitti. Bir süre sonra geri döndü.

İzzet Paşa Lebib Bey'e bakarak, "Efendimiz, 'Sait Paşa'nın hadiseden evvel olaya yeterince ehemmiyet vermeyip münasebetsiz yazışma ile vakit kaybetmiş olmasına ne denilecek? Bu durum, Ermeni meselesinde Sadrazam Sait Paşa'nın parmağı olduğuna delalet etmez mi? Kanunen mesul olmaz mı?' diye soruyorlar," dedi.

Lebib Bey, "Sait Paşa'nın hadiseden evvel olaya yeterince ehemmiyet vermemesi ve Babıâli'ce alınması gerekli tedbirleri ihmal etmesi, nezaretin taleplerine itimat etmemesinden ileri gelebilir. Ama kanunen mesul tutulamaz!" dedi.

Nazım Paşa, "Lebip Bey, çok haklısınız! Sadrazam Sait Paşa devletin en büyük makamını işgal ediyor. Ermeni meselesinin devamından ne fayda bekleyebilirler ki? Ayrıca, zat-ı şahanece şüphe edilen böyle önemli meseleye karışmak ve bu konuda rol üstlenmek, büyük cesaret gerektirir. Bu davranış her babayiğidin harcı da değildir!" dedi. Lebip Bey ile İzzet Paşa onu doğrularcasına başını salladılar...

Osmanlı ülkesi, Ermeni Sorunu gibi hayati bir konuda çözüm beklerken Sultan Abdülhamid sadrazamını, zaptiye nazırını suçluyordu. Abdülhamid kendi hatalarına dönük her konuda olduğu gibi, bu konuda da yeni suçlu bulmakta son derece başarılı görünüyordu.

Başta Sultan Abdülhamid olmak üzere Osmanlı'da kimse kimseye güvenmiyor, gerçekler karşısında herkes susuyordu. Osmanlı altı yüz yıllık Osmanlıcı ruhunu kaybediyor, yıllarca bir arada dostça yaşayan azınlıklar giderek birbirine karşı düşman oluyorlardı.

Abdülhamid'in en büyük korkusu ne Sırp, ne Rum, ne de Ermeni gibi azınlıklardı. Koskoca Osmanlı Sultanı Batılı devletlerden korkuyordu...

Ermeni meselesini gerçek bir sorun olarak görmüyordu. Ermeni olaylarını başta Batılı devletler olmak üzere kendisine muhalefet eden Jöntürklerle, sadrazam ve bürokratların düzenlediği bir eylemmiş gibi algılıyordu. Onun için Ermeni olaylarını Batıyı ürkütmeden gürültüsüz patırtısız halletmek, Osmanlı'daki elebaşlarını yakalayarak olayı sona erdirmek istiyordu. Ama olayın gerçek yönünü ve tarihin derinliklerine ulaşan boyutunu görmek istemiyordu. Abdülhamid üç maymunu oynuyordu.

Abdülhamid korkunç katliamlar düzenleyerek bir halkı topyekûn yok etmeye hangi saikle başvuruyor, bunları Avrupa'dan

çekinmeden nasıl gerçekleştiriyor ve kime güveniyordu? Osmanlı'da Arap, Arnavut gibi diğer Müslüman halklar dururken neden Ermenilere yöneliyordu? Ermenileri de hürriyet, eşitlik, anayasa gibi zararlı fikirleri yayan, bağımsızlıklarına kavuşan Rum, Sırp, Bulgar gibi isyan bayrağını dalgalandıracak tehlikeli halk olarak mı görüyordu?

Bütün bunlar perdeye yansıyan görüntülerdi. Abdülhamid'in kafasındaki tilkiler başkaydı. Büyük Britanya kâbusunu her gece görüyordu. Bu nedenle başka arayışlar içine giriyordu. Abdülhamid, 1876 yılı Tersane Konferansı sonrası Çar'ın emriyle Rus Genelkurmay Başkanı Ubreşev ile gizli bir görüşme yapıyordu. Abdülhamid, Berlin Antlaşması'nın ülkesine tanıdığı Balkan geçitlerini kontrol etme hakkından feragat ediyor, Ruslara Bulgaristan ve Bosna-Hersek yolunu açıyor, Rus Çarı ise dışarıdan gelebilecek her türlü saldırıya karşı dostane yaklaşmayı, içeride olabilecek ayaklanmaları önlemeyi, Sultanın şahsını ve tahtını korumayı taahhüt ediyordu. Abdülhamid diğer taraftan Bismarck ile yakın ilişki kuruyordu. İngiltere'nin önüne set çekmeye çalışıyordu.

Rusya ise Büyük Petro, Büyük Katerina ve I. Nikola zamanlarında Ermeni halkına verilen baştan çıkarıcı vaatleri bir kenara bırakıyordu. Osmanlı'daki Ermeniler, Ermeni okulları ve kiliseleriyle önemli ölçüde hürriyete sahipken, Ermeni halkı millet-i sadıka olarak itibar görürken, Çarlık Rusyası Ermenilere Çarlığa muhalif ve Ortodoksluğun düşmanı gözüyle bakıyordu. İki kurt aynı avın peşinden gidiyordu.

"Tanrı'nın gölgesindeki tahtında oturuyorum!" diye övünenler, gece ay ışında değil gündüz, güneş ışığında yok olurlar!

KISIM: IV

Abdülhamid gerçeği biliyor ama söylemiyordu. Kendi sorumluluğundaki her konuda olduğu gibi sürekli başka suçlular arıyordu. Ermeni Olaylarının suçunu asi Ermenilere, Batılı güçlere, sadrazama, nazırlara, paşalara, bürokratlara, cahil ve yetersiz gördüğü halkına yüklüyordu.

Osmanlı'daki Ermeni halkı, inanç yönünden üçe bölünmüştü: Katolikler Fransa ve Avusturya, Protestanlar İngiltere ve Amerika, Ortodokslar ise Rusya tarafından korunuyorlardı. Osmanlı'dan çok bu devletleri efendileri olarak görüyorlardı. Rusya Akdeniz'in sıcak sularına inmek, İngilizler Hindistan yolunu açık tutmak, Fransa Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için Ermeni halkını kullanıyorlardı.

Ermeni Patriği XIX. yüzyılın başından itibaren başkentte yaşayan ve Amira olarak anılan seçkin Ermenilerin, tüccarların ve sarrafların temsilcisi haline gelmişti. Esnaf birlikleri şeklinde örgütlenen yoksul Ermeni halkı ise, cemaat işlerinin yönetiminde söz sahibi değildi.

Osmanlı hükümeti, Tanzimat'ın getirdiği özgür ortama Batılılara inandırmak için 1863 yılında Ermeni cemaati için bir anayasa kabul ediyordu. Ermeniler bu dönemde ulusalcılık akımından etkilenmemiş görünüyorlardı.

4 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile Osmanlı arasında imzalanan Kıbrıs Sözleşmesi ile Ermenileri cesaretlendiren İngiltere, onlara hamisi olduğu imajını vermeye çalışıyordu. Bu nedenle Berlin Anlaşması görüşmeleri sürerken Ermeni Patriği Nerses, Büyükelçi Layard'dan ermeni haklarını koruması için ricada bulunuyordu. Ermenilerin tek korucusunun İngiltere olduğunu söy-

lüyordu. Buna tepki gösteren Rusya, Patriği düşman göstererek Anadolu Ermenilerini kendi yönünde kışkırtıyordu.

Ermeni sorununun ortaya çıkışı, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlamıştı. 93 Harbi, Osmanlı açısından büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştı. Rus askerleri, Ayestefanos'un kapısına dayanmışlardı. İstanbul düşmek üzereydi. Halkı büyük bir korku kaplamıştı. Sokaklar Rus ordusunun önünden kaçan Kafkas ve Balkan göçmenleriyle dolup taşıyordu.

Bu savaşın başlangıcında, Rusya'da yaşayan Ermenilerin kötü durumu ve Rusya'nın daha önce verdiği sözlerde durmaması nedeniyle İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi Osmanlı'yı destekliyordu. Ama ağır yenilgi sonrası, Ermeni Patrikhanesi'nde tutum değişikliği oldu. Yaşanan hezimet sonrası Osmanlı ile Rusya arasında yapılan ve ağır koşullar içeren Ayastefanos Antlaşması ile birlikte Patrikhane cesaret buluyor, anlaşmaya Ermeniler lehine ağır hükümler koyduruyor, bu konuda hem Rusya'daki hem de Osmanlı'daki Ermeniler için Batıdan yardım talebinde bulunuyordu. Böylece Ermeniler uluslararası arenada kendine yer buluyordu.

O yıllarda Balkanlarda bağımsızlık hareketlerinin hız kazanması, Bosna-Hersek ve Bulgar ayaklanmaları, Ermeni sorununun doğumunda dönüm noktası oluyordu. Bu ayaklanmalar Ermeni uyanışına neden oluyordu.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Ermeniler gözlerini galip Rusya'ya çeviriyordu. Bunda Rus ordusunda görev yapan Ermeni subayların önemli rolü oluyordu. Ermeni subayların varlığından cesaret alan İstanbul Patriği, Ermeni kilisesinin ruhani yöneticisi sayılan Rusya'daki Eçmiyazin Katalikosluğu'na bir mektup gönderiyor, söz konusu mektupta şu talepleri sıralıyordu: Rusların savaşta işgal ettiği toprakları Osmanlı'ya geri vermemesi, bu bölgelerde Bulgarlara tanınan hakların aynen Ermenilere de tanınması, Ermenilerin yaşadığı Doğu illerinde reform yapılması için Osmanlı Devleti'ne baskı yapılması, reformlar gerçekleşinceye kadar Rus askerlerinin işgal ettiği bölgede kal-

ması, Ermenilerin de devlet görevlerine atanması, askerlik yapmalarına izin verilmesi, bölgede göçer halde yaşayan ve Ermenilere zulmeden Çerkez ile Kürtlerin belli bölgelere yerleştirilmesi ve bu baskıların önlenmesi, bölgedeki vali ve belediye başkanlıklarına Ermenilerin getirilmesi. Benzeri mektuplar Rus çarına da iletiliyordu.

1877-78 yılındaki 93 Harbi sonrası köşeye sıkıştırılmış Osmanlı ile zafer kazanmış Rusya arasında sürdürülen Ayastefanos barış görüşmeleri sırasında, Ermeni sorunu ile ilgili hiçbir maddenin anlaşma taslağında yer almaması üzerine telaşa kapılan İstanbul Ermeni Patriği, Osmanlı Devleti'nden gelebilecek tepkinin sorumluluğunu üzerine alarak Ayastefanos'taki Rus komutana gidiyor ve yapılacak anlaşmaya Ermeniler için de ayrı bir madde konulmasını istiyordu. Bu görüşme olumlu şekilde sonuçlanıyor, Ermeni Sorunu'nu uluslararası diplomasinin önemli bir konusu haline getirecek olan ünlü 16. madde Ayastefanos Antlaşması'na konuluyordu.

Söz konusu madde ile Ermeni Patriğin mektubunda dile getirdiği hususlar dikkate alınarak, Ermenilerin barındığı eyaletlerde gerekli ıslahat ve düzenlemenin vakit kaybetmeksizin yapılması, Kürtlere ve Çerkezlere karşı Ermenilerin güvenliğinin sağlanması, bölgeye yerel yönetici olarak Ermeni valilerin atanması garanti altına alınıyordu. Ayrıca Ermeni bölgesindeki reformlar yapılıncaya kadar Rus birliklerinin bölgede kalmasına karar veriliyordu.

Ancak Ayastefanos Anlaşması'yla birlikte kurtlar sofrasında hareketlenme başlıyor, İngiltere çıkarları gereği Rusya'nın Osmanlı üzerinde bu denli egemen duruma gelmesini kabul etmiyordu. Acele olarak İstanbul Boğazı'na bir donanma gönderiyordu. Ayrıca Osmanlı ile gizli bir anlaşma yaparak Ayastefanos Antlaşması'nı geçersiz sayıyordu. Ardından büyük devletleri ortak bir Barış Konferansı'na çağırıyordu. Bu çağrı üzerine 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin Konferansı toplanıyordu.

Ermeni Delegesi, Ermeniler lehine Ayastefanos'ta sağlanan

hakların kaybedilmemesi için konferansa katılan devlet temsilcilerine verdiği gizli mektupta, "Biz siyasi bir bağımsızlık ve Osmanlı'dan ayrılmak istemiyoruz! Bizim istediğimiz şey, çoğunluğunu Ermenilerin teşkil ettiği bölgenin yerel idaresinin bize verilmesidir! Bu bölgeye Avrupa devletlerinin önerisi ve Babıâli'nin onayı ile Ermeni valinin tayini istiyoruz!" diye yazıyordu. Ermeniler çelişik duygular içerisinde ordan oraya savruluyordu.

İngiltere'nin güdümünde imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ile Ermeni Sorunu Batılı devletler nezdinde ilk kez resmi ifadesini buluyordu. Söz konusu maddede, "Babıâli, Ermenilerin oturdukları illerin özelliği gereği, muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri gecikmeden yapmayı, Kürtler ile Çerkezlere karşı Ermenilerin emniyet ve rahatlarını korumayı, bu konuda alınacak tedbirleri Batılı devletlere bildirmeyi, adı geçen devletler de söz konusu tedbirlerin yapılmasını gözetlemeyi taahhüt" ediyorlardı. Böylece Ermeni Sorunu ulusal sorun olmaktan çıkartılıyor ve uluslararası bir sorun haline geliyordu. Bu durum, Ermeniler açısından başarılı bir adım sayılıyordu.

Abdülhamid, Osmanlı'nın ilerde başını çok ağrıtacak bu maddeyi imzalıyor, her önemli olayda olduğu gibi burada da suskun kalıyor ve klasik uyutma politikasını izliyordu. Her zaman olduğu gibi olayları zamana yayıyor, Batılı devletler arasındaki çıkar çatışmalarından medet umuyordu.

Ermeniler Berlin Anlaşması'nın 61. maddesini yetersiz buluyor, şu resmi protestoyu yayınlıyordu : "Ermeni Kurulu ılımlı taleplerinin kongre tarafından kabul görmemesinden büyük üzüntü duymaktadır. Ermeniler aldatılmış olduklarını fark etmişlerdir. Ermeni Kurulu doğuya dönecek, almış olduğu dersi de beraberinde götürecektir. Avrupa, Ermeni halkının yasal taleplerini karşılayıncaya kadar haykırmaya devam edecektir! Ermeni Kurulu doğu ülkelerine dönecek, mücadele ve ihtilal olmadan hiçbir şeyin sağlanamayacağını akıldan çıkarmayacaktır!"

Osmanlı'daki Ermeni Ulusal Meclisi toplantısında Patrik

Nerses şöyle konuşuyordu: "Berlin Kongresi'nin 61. maddesi hakkında üzülecek tek bir nokta var ise, o da sorunumuzun çözümlenmesini kısmen geciktirmesidir. Ulusumuzun beklentilerine cevap vermiyorsa da hangi ulus hedefine hemen varmıştır? Başlamış olduğumuz işi sürdürelim. Gelecek için hazırlanalım!"

Ermeniler, İngilizlerin Ermenistan'dan daha çok kendi çıkarları için Rusya ile Hindistan yolu arasında bir tampon bölge kurma arzusunda olduğunu henüz anlamamışlardı. İngiliz Salisbury, Rusya'yı Osmanlı'nın doğu illerini Slavlaştırma fırsatından yoksun bırakmak istediklerini dile getiriyordu.

1878 tarihli Kıbrıs ve Berlin Antlaşması'nın hemen sonrasında Ermeni hamiliğine soyunan İngiltere, Osmanlılara Ermeniler konusunda verilmiş sözleri hatırlatıyordu. Abdülhamid'in işi ağırdan aldığını görünce, önce sözlü sonra yazılı nota veriyordu. Abdülhamid ise İngiltere'nin bu davranışını Osmanlı'nın içişlerine karışmak ve Sultanın egemenlik haklarına saldırmak olarak niteliyor, kendi imzaladığı anlaşmayı yok sayıyordu.

Ermeni Patriği geciken reformlar nedeniyle İngiliz elçi Layard'la görüşüyor, elçi ona sabırlı olmasını söylüyordu. Patrik 93 Harbi sırasında Ruslara katılıp Bulgarlar gibi bağımsızlık ya da özerk yönetim gibi bir yola sapmalarını önlediği için kendi halkı tarafından suçlandığını dile getiriyordu. İngiliz General Baker Paşa ise Patrikten farklı düşünüyor, "Ermeniler her bölgede azınlıktalar. Ermenilere özerklik vermek onları Kürtlerin insafına bırakmak olacaktır," diye İngiltere'nin gerçek niyetini dile getiriyordu. İngiliz Hükümeti, o sırada özerk Ermenistan istemiyordu. Çünkü o bölgenin Rusya'nın etki alanına girmesinden kokuyordu.

Ermeni İhtilalcilerden Han Azad o zamanki Ermeni halkı için, "Bulgaristan, Rusya'nın müdahalesiyle özgürlüğüne kavuştu. Ermenistan da İngiltere'nin yardımıyla bağımsızlığına neden kavuşmasın?" diye düşünüyordu.

İngiltere yazılı ve sözlü notalardan bir sonuç alınamayacağını anlayınca, bir İngiliz filosunu gönderiyordu. Abdülhamid, ülkenin mali sıkıntı içinde olduğunu, paranın yokluğunda re-

formların yapılamayacağını öne sürüyordu. İngiltere ve Rusya'nın baskısı üzerine Babıâli ıslahat sorununu gündemine alıyor ve ıslahat esaslarını belirlemek için geniş yetkiyle donatılmış müfettişleri bölgeye gönderiyordu. Ermeni Patrikhanesi de bu bölgelerde uygulanması gereken reformlarla ilgili ayrı bir rapor hazırlıyordu.

İngiltere'nin mali destek konusunda çekimser kalması ve reformlar konusunda ısrarcı davranması üzerine Abdülhamid, Rusya ile yakınlaşma yolları arıyordu. İki ülkeyi kafa kafaya tokuşturmayı hesaplıyordu.

1880 yılında İngiltere'deki seçimler ona bu fırsatı veriyordu. İngiltere'de Gladstone'un liberal partisi iktidara geliyordu. Gladstone, Abdülhamid'den ve onun temsil ettiği her şeyden nefret ediyordu. Gladstone, Abdülhamid'in beyninin "dibi olmayan bir hile ve düzenbazlık kuyusu olduğunu, askeri bir güç ya da baskı olmadıkça onun bir şey yapmayacağını" söylüyordu.

Osmanlı Hükümeti, bölgeye yollanan ıslahat müfettişlerinin incelemelerini içeren rapora dayanarak hazırladığı cevabi notayı, 5 Temmuz 1808'de ilgili devletlere iletiyordu. Osmanlı Hükümeti bu notada, "Dünyanın her tarafında rastlanan olayların bu bölgelerde de olduğunu, Ermenilerin oturduğu yerlerde meydana gelen basit ve sıradan olayların gereğinden fazla abartıldığını, birçok hayali cinayetin olaylara eklenerek Avrupalılara yanlı aktarıldığını, bu nedenle yanlı abartılardan Osmanlı Devleti'nin de şikâyetçi olduğunu, bölgedeki Ermeni nüfusun ileri sürüldüğü gibi çoğunluğu teşkil etmediğini" dile getiriyordu. Ayrıca, "söz konusu tarih itibariyle reformlarla ilgili henüz bir şey yapılmadığı da" itiraf ediliyordu.

1883-1886 yılları arasında havanda su dövülüyor, Babıâli ile Batılı devletler arasında bu konuda bir yığın yazışma oluyordu. Osmanlı her zaman olduğu gibi önemli işleri hep sürüncemede bırakıyordu. İngiliz elçisi Layard söz konusu gelişmeleri Salisbury'ye duyururken, "Babıâli dikkatli davranmaz, ileri görüşlü ve zeki bir davranış içine girmez ise, bir gün Bulgar soru-

nu gibi Anadolu'da da bir Ermeni sorunuyla karşılaşacaktır!" diyordu.

Geciken reformlar konusunda Batı ile yaşanan gerilimlerde, Osmanlıların Ermenilerle ilgili reformları yapmak istememesi kadar, bölgedeki Kürtlerin özel durumu da önemli rol oynuyordu. Babıâli Kürtleri de kapsayan geniş bir reform programı düşündüğünü ileri sürerek söz konusu reform taleplerini sürekli bloke ediyordu.

Büyük devletler ise Kürtlerin Osmanlı'daki tımar sisteminin dışında kalan aşiret tarzı yaşamlarına ilişkin özelliklerine dikkat çekerek, onları "ilkel" ve "göçer" olarak niteliyorlar, Kürtlerle Ermenilerin aynı potaya konulmamasını, Kürtlerin Ermeniler için yapılacak ıslahatın dışına çıkartılmasını, onlara aşiret yapılarına uygun ayrı bir idare tarzının uygulanmasını söylüyorlardı. Batı bir kez daha ikiyüzlü bir tavır sergiliyordu.

Ermenilerin şikâyetlerinin merkezini oluşturan Çerkez ve Kürtlere karşı sert tedbirlerin alınmasının güçlüğü, hatta imkânsızlığı, Çerkezlerin ve Kürtlerin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasından dolayıydı. Osmanlı, Doğuda kendi kollarını budamak istemiyordu. Kendi düzenini destekleyen Kürt ve Çerkezleri küstürmek istemiyordu. Zaten bu dönemde onlardan da reform konusunda somut istekler gelmiyordu.

Daha da önemlisi, 1875'ten beri Balkanlarda hızla toprak kaybeden ve Anadolu'ya sıkışıp kalan Osmanlı'nın gündemine Sultan Abdülhamid'in Panislamist politikasını yerleşmiş olmasıydı. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını Hıristiyan topluluklara kaptırmış olması nedeniyle Panislamist politikasıyla Müslüman halkları kendine bağlamaya çalışıyordu. Abdülhamid'in Panislamist politikası Hıristiyan Ermenilerin önünü kesiyordu. Müslüman Kürtler ise, Abdülhamid'e yeşil ışık yakıyordu.

Abdülhamid bölgede söz verdiği reformları yapmak yerine daha kolay bir yolu seçiyordu. Bölgede artan Ermeni örgütlerinin eylemlerini bahane ederek 1890 yılında Müslüman Kürtler-

den oluşan "Hamidiye Alayları"nı kuruyordu. Sultan Abdülhamid'e atfen Hamidiye adı verilen "Kürt Alayları", Rus-Kafkas sınırındaki bölgelere kaydırılıyordu. Abdülhamid Macar Oryantalist Vambery'ye, "Size söylüyorum, Ermenilere hadlerini bildireceğim. Onlara, ihtilalci faaliyetlerine son verdirecek adamakıllı bir tokat atacağım!" diyordu.

Reformların sürekli savsaklanması üzerine Doğudaki Ermeni bölgelerinde kıpırdanmalar başlıyordu. 93 Harbi'nin karışık ortamında Kürt aşiretlerinin yasadışı vergi toplamaları üzerine çıkarılan Zeytun İsyanı kanlı bir şekilde bastırılmış, Ermeni olayları bir süre durmuştu.

Yeni ayaklanma 1894'te Sason'da başlıyordu. Ayaklanmanın nedeni, Ermeni köylülerin devlete verdikleri vergiler dışında, ayrıca Kürt aşiretlerine de vergi vermek zorunda bırakılmaları idi. Çifte vergiyi reddederek İstanbul'a şikâyette bulunan Ermeni köylüleri Babıâli tarafından haklı bulunuyordu. Ama hiçbir şey yapılmıyordu. Ermeni Hınçak örgütünün karşı propagandası sonucu Ermeniler dağa çıkıyordu. Abdülhamid Ermeniler üzerine ordu birlikleri gönderiyordu. Olaylar kanlı bir şekilde bastırılıyordu.

Bu olaylar üzerine İngiltere ve Fransa yeniden devreye giriyor, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin verdiği esaslar doğrultusunda Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Diyarbakır ve Harput'u da kapsayan geniş bir reform yapılması için baskı yapıyordu. Abdülhamid İngiltere'nin baskılarına direnmek için elinden geleni yapıyor, Ermenileri isyanla suçluyordu. Ayrıca Hınçak lideri Nazarbek'in Londra'da İngiliz hükümetiyle yakın temas içinde olduğunu, bu isyanları birlikte düzenlediğini söylüyordu. Abdülhamid reformlara başlamak yerine işi uzatmak için memorandum hazırlığına başlıyordu. Bunun üzerine İngiltere olayları yerinde incelemek üzere askeri ateşe ile konsolosunu Sason'a gönderiyordu.

Bu gelişme üzerine Abdülhamid, Sadrazam Kâmil Paşa'yı İngiliz sefirine gönderiyor, Sason'da yaşanan aşırılıkların Sulta-

nın emri değil, olayları bastıran IV. Ordu komutanına telgraf emrini gönderen başkâtibin hatası olduğunu söylüyordu.

Rus Sefiri Prens Lobanov, Ermeniler konusunda Batı'nın istediği her türlü reform teklifini reddetmeye devam ediyordu. Rusya reform silahının ileride kendisine dönmesinden korkuyordu.

Abdülhamid göstermelik olarak uygulamaya koyduğu Batı'ya alternatif ıslahat reformunun rağbet görmemesi üzerine sinirleniyor, Heyet-i Vükela önünde, "İmparatorluğun yaşadığı bütün talihsizliklerin babam Abdülmecid'in, İngiltere'nin güçlü desteğini arkasına alan Mustafa Reşit Paşa'nın ilan ettiği Tanzimat Fermanı'na boyun eğmesinden kaynaklandığını, Mustafa Reşit Paşa'nın İmparatorluğa İngiltere kadar düşmanlık ettiğini" söylüyordu. Abdülhamid bu sözleriyle gerçek itirafını yapıyor, yenilikçilerin karşısındaki safını belirliyordu.

Ancak söz konusu reform görüşmelerinin sürüncemede bırakılması ve Sason katliamları nedeniyle 30 Eylül 1895'te Hınçakların düzenlediği, İstanbul Ermenilerinin katılımıyla İstanbul'da bir gösteri düzenliyordu. Babıâli ve saray önünde barışçıl amaçlı başlayan gösteriler karşılıklı kışkırtmalar sonucu çığırından çıkıyor, Nazım Bey ve askerleri olayları kanlı bir şekilde bastırıyordu. Bu gelişmeleri gözardı eden Abdülhamid istediği suçluyu buluyor, Sadrazamı Sait Paşa'yı görevden alıyor, yerine Kâmil Paşa'yı atıyordu.

Kâmil Paşa sadaret makamında sadece otuz beş gün kalabiliyordu. İngiltere Hükümeti, İstanbul sefiri Sir Philip Currie aracılığıyla Sadrazam Kâmil Paşa'ya Osmanlı'da müstakil bir hükümetin kurulmasını, eskiden olduğu gibi yönetimin Babıâli'ye kaydırılmasını, kendisinin de sorumlu bir hükümet kurmasını tavsiye ediyordu. Bunu duyan Abdülhamid küplere biniyor ve Kâmil Paşa'yı azlediyordu. Yerine yeteneksizliği ile tanınan Rıfat Paşa'yı sadrazam olarak atıyordu.

Osmanlı'ya gözdağı vermek için gelen yabancı devletlere ait gemilere rağmen Ermeni Olayları durmuyordu. Yaşanan olaylara Batı'nın dikkatini çekmek isteyen Hınçak Komitesi eylem-

cileri Osmanlı Bankası'nı basıyor, Ermeni haklarının verilmemesi halinde binayı bombayla havaya uçuracakları tehdidini savuruyorlardı. Sefirlerin araya girmesi ile eylem sona eriyor, eylemciler Osmanlı Bankası Umum Müdürü Sir Edgar Vincent'in özel yatıyla İstanbul'dan ayrılıyordu. Ancak kanlı olaylar ertesi gün İstanbul'da yeniden başlıyor, üç gün sürüyor, yeni katliamlar yapılıyordu.

Abdülhamid'in en güvendiği adamı, Osmanlı Bankası Baskını sırasında Sultanın parasını çekmeyi başarıyordu. Bunun üzerine Abdülhamid, Osmanlı'nın yaşadığı bütün talihsizlikleri İngiltere'ye atfedip, Panislamist politikaya dönerek İngiltere'yi köşeye sıkıştırmak için Doğuda etkili ve aktif şeyhlerin desteğini aramaya çıkıyordu...

Yılanın saltanatı kelebeğin ömrü kadardır.

KISIM: V

Reformlardan umudunu kesen Ermeniler hızlı bir şekilde örgütlenme içerisine giriyorlardı. Ermeniler Erzurum'da Silahlılar Cemiyeti'ni ve Vatansever Kadınlar Cemiyeti'ni, bir yıl sonra Ermeni Yüksek Konseyi'ni kuruyordu. Bu konsey kısa süre sonra Vatansever Müdafaa Cemiyeti adını alıyordu. Bu dönemde Tiflis'te Ulusal Kurtuluş Merkez Ermeni Komitesi kuruluyordu. Rusya Ermenileri Anadolu Ermenilerini silahlandırmayı hedefliyorlardı. Ermeniler gittikçe huzursuzlanıyorlardı. Bu isyan hareketlerini hızlandırıyordu.

Abdülhamid bütün yetkileri elinde topluyor, Osmanlı hükümetini güçsüz ve yeteneksiz bir konuma düşürüyordu. Sadaret makamı önemsiz hale geliyordu. Abdülhamid emirlerini etrafını çevirmiş özel danışman ve hafiyelerle yürütüyordu. Abdülhamid kendini kastederek, "Gerçek sadrazam, Yıldız Sarayı'nda oturuyor!" diyordu. İngiliz Elçisi Goschen, "Abdülhamid, tam bir intihar politikası uyguluyor," diyordu. Oysa İngiltere dışında diğer devletlerin Ermeni Sorunu'na karşı ilgilerini yitirmeye başladığını unutuyordu. Bu nedenle Abdülhamid Ermenilere özel ayrıcalıklar tanıyarak imparatorluk içinde imparatorluk yaratmayı istemiyordu.

İngiltere'nin ısrarlı tavırlarından bunalan Bismarck, Abdülhamid'i zorlamak istemediğini, Ermeni reformlarının ideal ve kuramsal emeller olduğunu, Berlin Kongresi'ne kongreyi süslemek amacıyla getirildiğini, söz konusu reformların pratikte getireceği sonuçların kuşkulu olduğunu, konunun Ermeniler için iki ucu keskin bıçak özelliği taşıdığını söylüyordu.

Osmanlı Devleti, 1882 yılında Almanya ve Avusturya'ya

yanaşıyordu. Osmanlı ordusunu eğitmek için Alman generali Goltz Paşa görevlendiriliyordu. Alman etkisi imparatorluğun çöküşüne kadar etkin unsur haline geliyordu.

Çar II. Aleksandr'ın 1881 yılında nihilistler tarafından öldürülmesi üzerine, Rusya, Osmanlı'ya karşı dostane bir tavır izlemeye başlıyordu. 1676-1883 yılları arasında altın yıllarını yaşayan Rus Ermenileri baskı altına alınıyorlardı. Eçmiyatzin Katalikosu'nun bütün yetkileri kısıtlanıyordu.

İngiltere'nin 1882 yılında Arabi Paşa yönetimindeki Mısır ordusunu yenilgiye uğratması, İngiliz-Osmanlı ilişkisinde yaklaşık kırk yıl sürecek kırgınlığa yol açacaktı. Ayrıca Gladstone'un liberal partisi Abdülhamid'e İngilizlerden uzaklaşma fırsatı verecekti.

1886-1894 yılları arasında Osmanlı-Ermeni ilişkileri hızla bozuluyor, Ermeni örgütlenmesi hız kazanıyordu. İlk ihtilalci komite Van'da kuruluyordu. 1882 yılında Mıgırdıç Portakalyan ve ekibi tarafından kurulan Armenaganlar Komitesi ihtilalci ve saldırgan bir ideolojiye sahip bulunuyordu. Osmanlı ülkesi içinde ve dışında bir örgütlenmeye gidiyordu. Yayın organı *Armenia*'ydı.

Bu örgütü Fransa'da öğrenim gören Rus Ermenilerinin 1887 yılında Cenevre'de kurdukları Hınçak Komitesi izliyordu. İkinci Enternasyonal'den iki yıl önce kurulan Hınçak Komitesi, marksist ideolojiye yakın duruyor, o dönemde komünizmin ilkeleri netleşmediği için sosyal demokrat bir çizgi izliyordu. Komite, 1890 yılında Hınçakyan İhtilal Partisi adını alıyordu. Ülke içinde geniş çapta örgütlenen komite, Rus konsoloslarından büyük destek görüyordu. Ne var ki Çarlık hükümeti aynı ilgiyi kendi ülkesi içindeki Rus Ermenilerine göstermiyordu. Komite Bağımsız Ermenistan'ın kuruluşunu, Osmanlı ülkesi içindeki faaliyetlerine bağlıyordu. Hınçak Komitesi sosyalist ideolojisini, komitecilik ve terörizmle birleştiriyordu. Hınçak Komitesi, türdeş olamayıp farklı düşünceden kişileri bünyesinde topladığı için hizip ve ideolojik çatışmalardan kendisini kurtaramıyordu. Bunlardan ayrılan bir grup, Reformist Hınçak Partisi'ni kuruyordu. Pat-

rik Matyos İzmirliyan, 1894 yılında komitenin başkanlığına geçiyordu.

Hınçaklar, Anadolu'daki Süryaniler, Yezidiler, Makedonya, Girit ve Arnavutluk'taki örgütlerle işbirliği yapmayı amaçlıyorlardı. Lider Nazarbekyan sözünde durmayan Avrupa'yı eleştirerek, "Köleleştirilmiş Ermeni halkının isyan etmek en kutsal hakkıdır!" diye amaçlarını dile getiriyordu. Hınçak Komitesi, Erzurum İsyanı, Merzifon-Kayseri-Yozgat olayları, Birinci Sason İsyanı, Babıâli Olayları ve Zeytun İsyanı'nı gerçekleştiriyordu.

1890 yılına gelindiğinde Hınçak Komitesi, Anadolu'nun her yanında şubeler açmış bulunuyordu. İstanbul'u komite merkezi yapan Hınçaklar, Rus yanlısı bir politika izliyorlardı.

Ermeni yazar Mikaelyan, idealist Zoryan ve Zavaryan, 1890 yılında, Tiflis'te, Ermeni İhtilalci Federasyonu Daşnaksutyun (Taşnak) Örgütü'nü kuruyordu. Başlangıçta bütün Ermenileri federasyon çatısı altında toplama amacını güdüyordu. Böylece Hınçak Komitesi'ni ikinci plana itiyordu. Ama sosyalist olanlarla olmayanlar bölünüyorlardı. Yayın organı *Droşak*'tı (Bayrak). Taşnaklar Kafkaslarda ve Anadolu'da daha çok alt sınıftan gelen Ermenilere yöneliyordu. Varlıklı Ermeniler bu örgütlere sıcak bakmıyorlardı. Taşnaklar, Bağımsız Ermenistan diye tanımladıkları bölgenin topraklarının büyük bölümü Kafkaslarda olmasına karşın Anadolu'ya yöneliyorlardı. Rusya'yı kendi yanlarında hissediyorlar, Osmanlı'yı ise alt edilebilecek zayıf bir ülke olarak görüyorlardı. Taşnak Örgütü, kurucularından Melikof'un söylediği gibi, küçük bir oligarşi tarafından yönetiliyordu. Taşnaklar, Rus ihtilalci örgütü Narotnovelts'i örnek alıyorlardı. Sosyalist bir programa göre Anadolu, Tiflis, Erivan, İran ve Londra'da örgütleniyorlardı. Merkez olarak Tiflis'i seçen Taşnaklar, Tebriz'de küçük bir silah fabrikası kuruyorlardı.

Dış ilişkilerinde Hınçaklardan daha becerikli davranıyorlar, Makedonya Komiteleri, Bulgar çeteleri, Kürt çeteleri ve Jöntürklerle yakın ilişki kuruyorlardı. Taşnaklar, Abdülhamid zamanında Van isyanı, Osmanlı Bankası Baskını, ikinci Sason isyanı,

Abdülhamid'e suikast eylemlerini gerçekleştiriyorlardı. Taşnaklar, daha çok şehir terörizmine yöneliyordu.

Hınçaklar Avrupalı, Taşnaklar ise Doğulu bir tutum sergiliyorlardı.

Ermeni ulusçuluğunun sosyal ve politik köktencilikle ilişki kurması Osmanlı kadar Rus İmparatorluğu'nu da tedirgin ediyordu. Ermenilere verilecek ayrıcalıklar Rusya tarafından hoş karşılanmıyordu. İngiltere ve Rusya'yı Ermeni halkının bağımsızlığı değil, o bölgelerdeki siyasi ve ekonomik çıkarları ilgilendiriyordu.

Ermeni cephesindeki bu gelişmeler, içeride milliyetçi duyguların uyanışına neden oluyordu. Ermeni hareketi Müslüman halka geçmişteki Yunan Etniki Eterya'sı ile Bulgar İsyanını hatırlatıyor, öfke tohumlarını büyütüyordu. Millet-i Sadıka olan Ermenilere farklı gözle bakılmaya başlanıyordu. Batılı güçler ile Abdülhamid'in Panislamist politikası, söz konusu kini karşılıklı olarak sivriltiyordu. Abdülhamid, "Yunanistan ve Bulgaristan'ı bizden almakla Avrupa ayaklarımızı koparmış oldu. Bulgaristan, Sırbistan ve Mısır'ın elimizden gitmesiyle elimizden yoksun kılmıştır. Ermeni kışkırtmasıyla, can alıcı noktamızı, karnımızı parçalamak istiyorlar!" diyerek temel korkusunu dile getiriyordu.

Bu korkunun tezahürü olarak, Abdülhamid İngiliz Elçisi Baştercümanı Adam Block'a şu mesajı iletiyordu: "Ermeniler Osmanlıları barbar olduğuna Avrupalıları inandırmaya çalışıyorlar. Zaman geçtikçe daha cüretkâr oluyorlar. İslam dinini aşağılıyor ve halkın huzurunu bozuyorlar. Osmanlı hükümetini olmadık yalan ve dolanla suçluyorlar. Ayrıca amaçlarına varmak için Avrupa basınını kullanıyorlar."

Adam Block verdiği yanıtta: "İngiltere, Padişahın Ermeni uyruklarına adil ve uzlaşıcı bir yaklaşım göstermesinin en güvenli ve başarılı yol olduğuna inanmaktadır!" diye gerçeği dile getiriyordu. Ama Abdülhamid duymak istemiyordu.

Güçlünün öfkesi mazlumun feryadını bastırır.

KISIM: VI

İstanbul Kumkapı'daki Ermeni olaylarını, Anadolu'daki Zeytun, Trabzon, Erzurum, Bitlis, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Çukurova olayları izliyordu. Bu olaylarda büyük oranda kan dökülüyordu. Hınçak ve Taşnak Ermeni komiteleri, bu eylemlerde etkin şekilde görev alıyorlardı. Ermeni Komiteler, eylemlerini Anadolu'ya yaymak istiyorlardı. İki taraf için de akıl tutulması yaşanıyordu.

1890 yılında İstanbul'da Kumkapı olaylarını örgütleyen Hınçak Örgütü liderlerinden Mihran Damadyan ile Hamparsum Boyacıyan, Sason isyanını başlatıyorlardı. Sason olayları sonrası Abdülhamid, Ermeni ihtilalcilerin nihilist, sosyalist ve anarşist ideallerle Osmanlı hükümetinden verilmesi olanaksız birtakım hak ve ayrıcalıklar istediğini, Ermenilerin bölgede çoğunluğu teşkil etmediğini, dağınık yaşadıklarını söylüyordu. Abdülhamid, İngiltere'nin Ermenilere baskı yapıldığı yönünde yanlış kanaate sahip olduğunu ileri sürüyordu. İngiliz elçisi Currie'nin sunmuş olduğu dehşet içeren raporu okuyunca, söz konusu olaylardan haberi olmadığını ileri sürüyordu.

Sason'dan sonra Anadolu'daki ilk eylem, 1893'de Kilikya'da başlıyordu. Burada Hınçak lideri Hamparsyum Boyacıyan'ın kız kardeşi Siranuş ile Baron Agasi etkili oluyorlardı. Siranuş İstanbul'daki gösterilerde şiir okuyup halkı coşturan ve Andon'un sevgilisi olan Arin kod adlı kızdı. Andon onunla tutkulu bir aşk yaşıyordu. Siranuş hamileydi ama Andon bundan habersizdi. Çünkü Siranuş hamile olduğunu eylem için geldiği Kilikya'da öğrenmişti. Andon, Osmanlı Bankası Baskını sırasında tutuklanmış, ardından Rusya Büyükelçisinin devreye girmesi

ile önce Paris'e kaçmış, oradan Tiflis'e geçmişti. Uzun süredir birbirlerinden haber alamıyorlardı. Andon bir oğlu olduğunu yıllar sonra Baron Agasi'den öğrenecekti.

Kilikya isyanının sahası Adana ve Halep'i de kapsıyordu, ama merkez Zeytun'du. Zeytun, Maraş bölgesinde Elbistan ile Feke arasında bulunuyordu. Zeytun isyanının başında yine Siranuş ile Baron Agasi vardı. Baron Agasi, Avrupa'da tahsil görmüş, lisan bilen, gözüpek bir komitacı idi. 1888'de Kumkapı eyleminde ve 1891 Babıâli Baskını olayında da görev almıştı. Sorgulanmak üzere tutuklanmış, araya Ermeni Patriği ile Rus sefirinin girmesi üzerine serbest bırakılmıştı. Ardından Anadolu'ya geçmişti.

Zeytun'daki olaylar Abdülhamid'i bir hayli telaşlandırmıştı. Zaptiye Nazırı Nazım Paşa'yı alelacele saraya çağırarak olaylar hakkında bilgi almış ve olayları önleme konusunda fikrini sormuştu.

Nazım Paşa, "Sultanım, Ermeni komitacıların bu kadar şımarmasının yegâne nedeni, şimdiye kadar onlara gösterilen zaaf ve tereddüttür. Ayrıca komite liderlerinin affa tabi tutulması da eylemcilere güç vermektedir. Daha da önemlisi, Avrupalıların bu gibi hayati meselelerde dahili işlerimize müdahale etmeleri, devletin haysiyeti ve kudreti hakkında komitacılara cesaret vermekte, Müslüman unsurlarda ise, moral bozukluğu yaratmaktadır.

Zeytun'da yaşanan olayların önlenebilmesi için, Zeytun'un harben zaptı ve istirdadı, azılı komitacıların imhası, kalanların affı daha münasiptir. Ayrıca, yabancı sefirleri iki üç gün avutarak etrafı muhasara eden kuvvetlerin komutanına her konuda yetkili olduğu yönünde gizli emir verilmesi düşüncesindeyim," dedi. Nazım Paşa konuşma sonrası Sultanın yüzüne bakıyor ama hiçbir anlam çıkaramıyordu.

Nazım Paşa ayrıldıktan sonra Abdülhamid, yabancı elçilerin baskısıyla Ermeni komitesi liderlerinin affına ve Avrupa'ya gitmelerine müsaade edilmesine, olaylara karışan bütün Ermenilerin koşulsuz affına karar veriyordu. Baron Agasi, Saint adlı va-

purla Marsilya Limanı'na çıkıyordu.

Bitlis'teki Ermeni olayları, 1893 yılının Ekiminde başlıyordu. Bu eylemi Bitlis'teki Hınk Horen Ermeni Kilisesi'nde Protestan Misyoneri George'un tahrik edici konuşması başlatıyordu. Misyoner George şöyle konuşmuştu:

"Biliyor musunuz? Bu sıralarda Ermeni milletinin tarihi yazılıyor! Bu tarihi şöyle ya da böyle yazmak, şerefle açıp şerefle bitirmek, siz Ermeni kavminin elindedir! Anadolu'nun her yanında isyanlar başlamıştır. Payitahttaki ihtilaller yeniden başlamıştır. Bağımsız Ermenistan bayrağı her yerde dalgalanıyor. Bu bayrağın üzerinde 'İstiklal, hürriyet ve barbar Türklere lanet!' yazılıdır. Bütün düveli muazzama sizinle beraberdir. İngiltere sizlere en yeni silahları göndermiştir."

1894 yılı Mayısında Van İsyanı patlak veriyordu. Van ilinde Ermenilerin en yoğun olduğu bölge Boğazkesen'di. Buradaki eylemi Hınçak Komitesi'nden ayrılan Troşak adlı yeni bir komite başlatıyordu. Saadettin Paşa, Van İsyanını kanlı bir şekilde bastırıyordu. Olaydan kurtulan iki bin kadar Ermeni, İngiltere ve Rus konsoloslukları ile Amerikan misyonerlerinin evlerine sığınıyordu.

Erzurum, Ermeni isyanlarının en faal merkezlerinden birisi oluyordu. Anadolu'nun birçok yerine Ermeni fedailer buradan gönderiliyordu. Şakir Paşa, Erzurum'daki olayları erken fark edip kanlı bir şekilde bastırıyordu.

Trabzon'daki olaylar 1893 yılının Eylül ayında başlıyordu. Van, Erzurum ve Trabzon isyanlarında Rusya ve İran Ermenileri gizlice geçiş yaparak Anadolu Ermenilerini destekliyorlardı.

Bayburt İsyanı, 1893 yılı Ekim ayında başlıyordu.

Hınıs İsyanı da 1893 yılı Ekiminde patlak veriyordu.

Refaiye, Kığı ve Pasinler'deki ayaklanmada pek çok kişi hayatını kaybediyordu.

Sivas olaylarını, Erzurum ve Bayburt'tan gelen Kürtler başlatıyordu. 1893 yılının 17 Ekim günü başlayan olaylarda Akçadağ Kürtleri etkin rol oynuyorlardı.

Merzifon'daki Ermeni olayları 1893 Kasım ayında başlıyordu. Bu olaylarda Rusya'dan gelen Leon Parsih adlı Ermeni komitacı etkili oluyordu.

Tokat yöresinde 1893'de yaşanan olaylarda pek çok kişi hayatını kaybediyordu.

Bu olaylar devam ederken Zaptiye Nazırı Nazım Paşa odasında öfkeden köpürüyordu:

"Ermeniler sürekli olarak Kürtlerin zulmünden, mallarının yağma edilmesinden söz ediyorlar. Madem en büyük şikâyetleri Kürtlerden, o zaman Kürt başka Türk başka! Aynı şekilde hükümet başka Kürt başka! O zaman neden masum Türk vatandaşlarına saldırıyorlar? Neden hükümete müracaat edip haklarını aramıyorlar? Ayrıca Türkler kanını Yemen'de, Makedonya'da, dünyanın dört bir yanında dökerken neden zımniler, azınlıklar, Hıristiyan efendiler servetlerini artırmakla meşguller? Bu ülke, onların da ülkesi değil mi? Neden başka bir ülkenin çocuklarıymış gibi davranıyorlar?"

Nazım Paşa Kumkapı olaylarından bu yana gerçeği bilmesine karşın o da Abdülhamid gibi değişime uğruyor, suçluyu başka yerde arıyordu. Nazım Paşa, Ermeni olaylarını bastırmaya yönelik Osmanlı Devleti'nin resmi ordusu Hamidiye Alayları'nın Kürtlerden kurulu olduğunu nasıl unutuyordu? Abdülhamid, Ermeniyi Kürde kırdırmak için şeytanca planlar üretmeye devam ediyordu.

Ankara vilayeti 1893 Ekiminde başlayan olayları ucuz atlatmıştı. Kayseri'de ise, 1893 senesinin soğuk Kasım ayında olaylar başlamış, zor bastırılmıştı.

Ermeni olayları üzerine Babıâli'de Zaptiye Nazırı Nazım Paşa'yı ziyarete gelen Rus Sefiri, "Hınçak ve Taşnak Komitelerinin faaliyet alanlarını Kafkasya'ya, hatta daha içerlere kadar yaydıklarını, Gürcistan Ermenilerinin bu harekete destek verdiğini, Ermenilerin Londra'da bir komite kurarak İsviçre Üniversitesi'nde okuyan Gürcü gençleri de bu ihtilal komitesine dahil ettiklerini, Avrupa'daki nihilist, komünist ve anarşist gençlerin

de onları desteklediğini" söyleyince, Nazım Paşa öfkelenmişti:

"Sayın Rus Sefiri, ülkeniz Rusya yok mu, sürekli Ermeni olaylarını orası kışkırtıyor. Ama bir yandan da engelliyor gözüküyor. Rusya iki taraflı oynuyor. Çünkü Osmanlı Sultanı bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasına müsaade etse bile, Rusya bunu hazmedemez! Rusya'nın amacı Osmanlı'yla birlikte Ermenistan'ı yutmaktır! Bugün Rusya topraklarında yaşayan milyonlarca Ermeni var. Rusya'nın onlara yaptığı baskı ve zulüm ortada. Ama Rusya Ermenileri susuyorlar. Şimdilik konuşan sadece Osmanlı Ermenileri. Biz Ermenilerle değil Rusya ile uğraşıyoruz. Değişik vesilelerle söylediğim gibi, Rusya'daki komünizm cereyanı ile Ermeni ihtilali arasında önemli bir münasebet ve rabıta var. Biz bunun farkındayız!" diyor, ağzından sanki ateşler çıkıyordu...

Diyarbakır'daki Ermeni olayları 1893 Ekim ayında başlıyordu. Ermeni lider Cakoçyan'ın anası kilisede cemaate şöyle sesleniyordu:

"Evlatlarım, analarınız, karılarınız bugün sizden kahramanlık bekliyorlar! Bugün Bağımsız Ermenistan için kanını seve seve akıtan babayiğidi biz ilelebet takdis edeceğiz! Kadınlar, kaybolan erkekleri için kanlı gözyaşı dökerler! Ancak bir milletin şanı ve şerefi için akıtılan mübarek kanlar uğrunda dökülen gözyaşları, acı ve elemli değildirler!

Şu Kürtlerden çekmediğimiz kalmadı! Nice kızlarımız daha kocasının koynuna girmeden, Kürt ağasının keyfini yapmak mecburiyetinde kalıyor. Artık bu hayat çekilmez oldu. Ya mahvolalım, ya da zafer kazanalım!"

Kilisedeki toplantı bittikten sonra yolda giden iki Ermeni aralarında sohbet ediyorlardı:

"Bir geminin birden fazla kaptanı olursa, elbette o gemi batar! Ermeni komitacılar post peşinde. Baron Agasi, Siranuş ile geçinemiyor. Siranuş ise ağabeyi Hamparsum'un emrinden çıkmıyor. Diğer kardeşi Jirar'ı hiç dinlemiyor. Hınçak ayrı telden çalıyor, Taşnak ayrı... Sevgili dostum, acaba bu liderler Ermeni

halkı için sonu hiç de iyi bitmeyecek kötü bir kader mi çizmeye çalışıyorlar?"

Ermeniler arasında şehirler farklı, taşra farklı düşünüyordu. Ermeni seçkinler farklı, Ermeni zenginler farklı, Ermeni Kilisesi farklı, Ermeni köylüsü farklı, Ermeni zanaatkârlar farklı düşünüyorlardı. Ermeni halkı adına Hınçak ve Taşnak komitacıları karar veriyordu.

1894-96 yılları arasında baş gösteren Ermeni isyanlarıyla ilgili olarak Alman Kayzeri II. Wilhelm, ölen Ermeni sayısının 80.000 olduğunu, İngiliz ve Fransız konsolosluk kayıtları bu sayının 100.000-200.000 arası olduğunu, Ermeni Patriği ise bu rakamın 300.000 olduğunu söylüyordu. Ölen Müslümanların sayısı dile getirilmiyordu. Oysa sayının ne önemi vardı, onun yüreklerde yaktığı acı daha büyüktü ve rakamlarla tarif edilemiyordu.

Bu büyük acıyı yaratanlar, köşelerinde suskun bir şekilde oturuyorlardı. Bu büyük acının yaratılmasında, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerle Rusya arasındaki çıkar çatışmaları önemli rol oynuyordu. Batılı devletler ekonomik ve siyasi çıkarları nedeniyle 1893-96 yıllarında onca kıyım yapılırken aralarında kayıkçı kavgası yapıyorlar, ciddi sayılabilecek herhangi bir müdahalede bulunmuyorlardı. Surct-i Haktan görünüp Şeytanla işbirliği yapıyorlardı. Abdülhamid Batı'nın bu ikiyüzlü politikasını çok iyi sezinliyor, yalancı gözyaşları dökerek bildiğini okuyordu.

Abdülhamid kendisini ziyarete gelen İngiliz elçisi Currie'nin Kürt aşiretlerinin baskısından şikâyet etmesi üzerine, "Söz konusu aşiretlerin katı dini inançları dolayısıyla Hz. Muhammed'in akidesine temelden bağlı Müslümanlara oranla daha zor denetim altına girdiğini, Türklere yakıştırılan suçların çoğunun sorumlusunun onlar olduğunu" söylüyordu. Hamidiye Alaylarında kullandığı aşiretleri suçluyordu.

Osmanlı'yla işbirliğine katılan Kürt aşiretleri ile Çerkez çeteleri, kanlı ellerini gizlemeye gerek duymadan ortalıkta geziyorlardı.

İngiliz Konsolos Yardımcısı Binbaşı Williams, "Hınçaklar ve Taşnaklar kendi yurttaşlarını olaylara bulaştırıyor ve bölgede olaylar çıkarıyor, Müslüman halkı kışkırtarak reformların uygulanmasını engelliyorlardı," diyerek temel çelişkiyi ortaya koyuyordu. Bölgeyi ziyarete gelen Lord Warkworth ise, "İngiltere'de özgürlük uğruna mücadele eden Ermeni halkını destekleyenler, kendi hayatlarına özen gösterip halkının hayatını hiçe sayan bir avuç gözü dönmüş komitacının kullandığı vahşet ve terör yöntemleriyle, gönülsüz yurttaşlarını umutsuz komplolarına zorla suç ortağı yapmayı nasıl başardıklarını anlayamazlar!" diyordu.

Ermeni komitacılar Doğudaki olaylarla yetinmiyor, Batının dikkatini çekmek için eylemlerini İstanbul'a taşıyorlardı. Kumkapı Olayları ve Babıâli Baskını'nından sonra Ermeni komitacılar, Osmanlı Bankası Baskını ile yeni bir eylem ortaya koyuyorlardı. Eylemi gerçekleştirenler Taşnak örgütü üyesi Ermenilerdi. Armen Garo adlı Ermeni Atina'dan, Varto, Mar ve Boris adlı eylemciler Kafkaslardan gelmişlerdi. Eylem sırasında pek çok masum insan ölmüş, eylemciler gemiyle Marsilya'ya gitmişlerdi. Onlar canlarını kurtarırken, olaylardan tahrik olan Müslüman halk İstanbul sokaklarında Ermeni avına çıkıyorlardı. Bu gruplar daha çok aşırı dinciler, milliyetçi fanatikler ve fırsattan yararlanmak isteyen serseri güruhuydu. Kanlı olaylar Avrupa'da yankı buluyordu. Liberal Gladstone adeta öfke kusuyordu: İğrenç Türklere karşı harekete geçilmesini söylüyor, Ermenilere hizmet etmenin uygarlığa hizmet etmek olduğunu dile getiriyordu.

1897 yılına gelindiğinde Ermeni komitacılar arasında çıkan anlaşmazlıklar, olayları bir süreliğine duraklamaya uğratıyordu. Ayrıca Ermeni Patriği İzmirliyan'ın yerine ılımlı ve Osmanlı yanlısı Ormanyan Patrik seçiliyordu. Patrik Ormanyan Ermeni eylemcileri eylemlerinden vazgeçirmek üzere Diran Bey'i Paris, Londra ve Cenevre'ye gönderiyor ve kısmen bunda başarılı oluyordu.

Gerek 1894-96 yılları arasında yaşanan katliamlarda, gerekse 1915'te yaşanacak toplu kırımlarda, "sonuçları takip edilme-

yen yabancı kışkırtmalarının ve çıkarları gereği Batılı devletlerce imzalanmasına karşın ortada bırakılan söz konusu anlaşmaların önemli bir payı vardı." Bu nedenle, 1908 İttihatçı ihtilaline kadar Ermeni Sorunu çoktan Batı'nın gündeminden çıkıyordu. Ermeni halkı aldatıldığının farkına varmadan, acılarının üzerine yeni acılar yüklemeye devam ediyordu. Kendi hayalperestlerinin yarattığı sisin içinde kayboluyorlardı.

Abdülhamid Panislamist politikaya sarıldığı andan itibaren Ermeni Sorunu'nu çoktan unutuyordu. Abdülhamid Osmanlı'ya İslami Devlet motifi kazandırmak için Panislamizmi bir devlet politikasına dönüştürürken İslam dışı unsurları devre dışı bırakıyordu. Hıristiyan azınlıkları devlet düşmanı olarak görmeye başlıyordu.

İşte bu olgular ışığında Abdülhamid, Ermenilerin son derece zengin olduklarını, Osmanlı memurlarının üçte birini oluşturduklarını, az vergi verip askerlik yapmadıklarını söylüyor, ardından "Ermeniler yozlaşmış olmuş bir topluluktur!" diyerek kendi halkını aşağılıyordu. Abdülhamid Ermenilerin iktisadi gücünü kırmak için onlar üzerinde yoğun baskı oluşturuyordu. Alman Büyükelçisine, "Yemin ederim ki Ermenileri muhtariyete götürecek ıslahatı kabul etmektense ölmeyi tercih ederim!" diyordu.

Abdülhamid, Jöntürklere bu kanlı mirası devrediyordu.

Abdülhamid döneminde Ermeni kıyımlarının nedeni Panislamizmdi. İttihatçıların Ermeni kıyımının nedeni ise Pantürkizmdi. Bu kıyımın suç ortağı olan Batılı devletler ise emperyalistti.

Ermeni Kıyımı Anadolu'ya kan ve gözyaşı getirmişti. Anadolu toprakları, Celali İsyanları ve yeniçeri kıyımından bu yana bu denli büyük acı ve gözyaşı görmemişti. Osmanlı kılıcı altında yok edilen Türkmenlerin ve Yeniçerilerin acısı henüz dinmemişti ki bu acıya yeni acılar ekleniyordu. 1894-96 yılları arasında Osmanlı'nın gökkubbesinde yeni bir acının feryatları yükseliyordu. Bu kez kıyıma uğrayanlar Anadolu topraklarında binlerce yıldır birlikte yaşayan Ermeni halkıydı. Ermeni analar baba-

lar, kadınlar kocalar ve çocuklar hep bir ağızdan bağırıyorlardı:

"Ağla, Anadolu toprağı ağla! Ağla, Osmanlı ülkesi ağla! Bağrında barındırdığın onca halka rağmen, bir tek Ermeni halkına mı yurt olamadın? Sadece Ermeni halkı mı senin üvey evladındı? Osmanlı Mülkü, sakın unutma! Bu topraklar senden önce benim atalarımın yurduydu. Anadolu toprakları, senden önce beni emziren anam, beni besleyen babamdı. Ey Osmanlı Sultanları! Ben seninle atalarımdan kalan toprakları paylaştım da, sen bana bu toprakları çok mu gördün? Anadolu topraklarından nice devletler, nice kavimler geldi geçti. Anadolu kavimler için yerleşim yeri değil, dinlenme yeridir! Anadolu bağrını herkese açan kutsal bir anadır! O tüm evlatlarını ayrım yapmadan sever! Anadolu öz evlat, üvey evlat ayrımı yapmaz! Ama sen yaptın! Ey Osmanlı Mülkü, sakın unutma! Masum bir halkın kanıyla sulanan her toprak lanetlenir! Lanetlenen toprak ise hiç kimseye yurt olmaz! Hiçbir zaman huzur bulamaz!"

Ermeni halkının en büyük suçu, emperyalist Batıya gereğinden fazla güvenmeleriydi.

Tanrı, Ermeni halkının Batılı Şeytanlar tarafından baştan çıkarılmasına nasıl göz yumuyordu?

Padişahlar halka, bilginler padişaha hükmederler!

Halkına zulmedenler ise aklı ve bilgini olmayan Sultan gibidirler!

KISIM: VII

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, kısa süre önce yurt edindiği Ardahan'dan ayrılıyordu. Ermeni halkının yaşadığı acılar yüreğini dağlamıştı. Artık oralarda huzuru bulmanın bir düş olduğunu anlamıştı. Çoluğunu çocuğunu ve müritlerini toplayarak batıya gitmeye kararlıydı. Huzuru nerede bulursa oraya yerleşecekti. Hamidiye Alaylarının geride bıraktığı utanç insan olarak yüzünü kızartıyor, içini yakıyordu. Artık doğudaki toprakların yaşanmaya müsait olmadığını görüyordu. Kalkıp gitmekten başka çare düşünemiyordu.

Osmanlı'nın Sultanı, İslamın Halifesi nasıl oluyor da bir zulüm makinesine dönüşebiliyordu? Doğu vilayetlerinde bu acılar yaşanırken Tanrı'nın sesinin neden duyulmadığını sorguluyordu. Geride kalan onca yetim ve öksüz Ermeni çocuğuna Tanrı'nın elinin uzanmadığını görüyor, kahroluyordu. Kendisinin inandığı Tanrı başka bir dünyanın Tanrısı mıydı acaba?

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, karısı, ailesine ve müritlerine, "Yoldaşlarım! Gitme zamanı geldi. Acele toparlanın gidiyoruz. Burası artık bize yurt olamaz!" dedi.

Yoğun bir şekilde hazırlığa başladılar. Bütün gün hazırlıklarla geçti. Şeyh Ahmet Dağıstanlı yatsı namazını kılmış köşesine çekilmeye hazırlanıyordu. Sabah hareket başlayacaktı. Tam bu sırada evinin kapısı çalındı. Şeyh Ahmet Dağıstanlı, yanındaki müridine, "Kimmiş, git bak hele!" dedi.

Mürit kapıyı açtığında karşısında, karşısında kara cüppesiyle bir Ermeni papazı duruyordu. Papaz müride, "Şeyh hazretlerini göreceğim! Kim geldi diye sorarsa, Gregoryen kilisesi papazı Artem Ohannes olduğunu söylersin," dedi. Mürit içeri gitti ve

geldi: "Şeyh hazretleri sizi bekliyor!" dedi. Mürit ona önderlik etti.

İçeri girdiklerinde Papaz Ohannes, "Şeyh hazretleri, gecenin bu ilerleyen saatinde sizi rahatsız ettiğim için lütfen beni bağışlayınız! Ama çaresiz kaldım. Başka gidecek yerim kalmadığı için sizin kapınıza geldim. Size güvenileceğini biliyorum. Farklı dinlerin insanı olsak da aynı Tanrı'nın çocuklarıyız! Bu nedenle beni anlayacağınızı umuyorum,"dedi.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, "Şöyle içeri buyurunuz ve biraz soluklanınız. Çocuklar bize birer kahve yapıp getirsinler, birlikte içeriz," dedi.

Papaz Artam Ohannes henüz adımını atmıştı ki ardından içeriye küçük bir çocuk girdi. Şeyh Ahmet Dağıstanlı gecenin karanlığında onu seçememişti. "Kim bu yavrucak?" diye sordu.

Papaz Ohannes, "Biraz soluklanalım, sonra anlatırım!" dedi.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı Papaz Ohannes'e aç olup olmadığını sordu. Papaz Ohannes karnının tok olduğunu söyledi. Kahveler geldi. Kahvelerini içerken Papaz Ohannes anlatmaya başladı:

"Değerli Şeyhim! Biliyorsunuz son günlerde büyük acılar yaşıyoruz. Sonunda ne yapıp ettiler, iki halkı birbirine düşman yaptılar. Sokaklarda insanlar düne kadar dost ve komşu oldukları insanları öldürüyorlar. Ne siz ne de biz böyle insanlardık. Biz bu zulme layık bir halk değildik.

Ne yazık ki Batılı devletler, Abdülhamid, Ermeni Komitacılar, Kürt aşiretler, Hamidiye Alayları, Ermeni-Müslüman kardeşliği üzerine kızgın yağ döktüler. İki halk arasındaki kardeşlik umudunu yok ettiler. Bugüne kadar bu denli büyük öfke ve kin görülmedi. Batılı güçlerle, Ermeni komitacılar bir olup yeni bir Hilal ve Salip kavgası başlattılar. Osmanlı'daki Sultan da ne yazık ki buna çanak tuttu. Bu cehennemin ateşi ne zaman söner Doğrusu bilmiyorum!"

"Sevgili Ohannes Efendi. Bu dünya, din savaşlarıyla başladı. Korkarım sonu da din savaşlarıyla olacak! Din savaşları dinlenmeye geçince, bu kez, ırk savaşları başlıyor. Din ve ırk savaş-

ları ikiz kardeş gibiler. Birinin diğerinden farkı yok!

Dinler yeryüzüne sevgi aşılamak yerine düşmanlık aşılıyorlar. Peygamberler sanki aynı Tanrının peygamberleri değil! Dinler sanki aynı Tanrının dinleri değil! Üzüntüm, insanlar arasında kin ve öfkenin sevgiye üstün gelmesi. Dinler sevgiyi unutturdular insanlığa. Yeryüzünde ne hilal ne de salip bu savaşı kazanabilir! Kaybeden insanlık olacak!"

"Haklısınız Şeyhim! Ermenilerle Müslümanlar arasında yaratılan kin ve öfkeyi, Ermeni kıyımına katılan Kürt lideri İbrahim Paşa Protestan misyoneri Künzler'e şöyle açıklıyordu: 'Bizler küçük insanlarız ve küçük şeylerle yetiniriz. Cezalandırmak zorunda kaldığımız bir köyü yerle bir edersek, vergiye tabi tutarsak, ya da yağmalarsak, ne olur sanki? Siz Avrupalılar ise büyük insanlarsınız ve küçük şeylerle yetinmezsiniz! Bu nedenle sadece küçük bir köyü ele geçirmekle yetinmez, tüm bir ülkeyi işgal eder ve halkları kendinize tabi kılarsınız!' İbrahim Paşa bu sözleri Batıya karşı yüzyıllara dayanan bir kinin ifadesi olarak söylüyor. Batının emperyalist yönünü belirttiği için de doğru söylüyor. Ama bir şeyi unutuyor! Kıyıma uğrattığı, yok ettiği halkın kendi halkı olduğunu, kendi vatandaşı olduğunu unutuyor! Osmanlı altı yüz yıldır gayrimüslim halkları korudu da bir tek Ermenileri mi koruyamadı?"

"Doğru söylüyorsun Ohannes Efendi! Sabaha kadar konuşsak, bu dertler bitmez!" Biraz duraksadıktan sonra, "Unutmadan sorayım, bu çocuk da neyin nesi?" diye sordu.

"Bu, yetim kalan bir Ermeni çocuğu. Annesi olaylar sırasında bana bırakıp gitti. Hınçak Komitesi'ndendi. Gelip alacağını söyledi. Ama gelmedi. Annesinin adı Siranuş'tu. Bitlis olaylarında öldürülmüş. Babasının kim olduğunu söylemedi. Sanırım çocuğun babası da komitacıymış. Sevgilisinin hamile olduğundan habersizmiş. Ayrıca resmi olarak evli değillermiş. Siranuş'un sevgilisi kimdi? Doğrusu bilmiyorum! Siranuş gizlediğine göre, önemli biri olmalı. Buradaki ortam, çocuk için hiç de güvenilir değil! Babasının kim olduğu anlaşılırsa, bu çocuğu sağ bırak-

mazlar. Bizim bile yarın ne olacağımız belli değil! Görüyorsun! Her gün kiliseler, köyler basılıyor. Kadın, kız, çoluk çocuk katlediliyor. Sokaklarca binlerce Ermeni çocuğu anasız babasız dolaşıyor. Hiçbirinin gidecek yerleri yok! Bu nedenle çocuk için en güvenilir yer olarak sizin yanınızı düşündüm. Kimse gelip de Müslüman bir şeyhten, 'Bu çocuk kimin?' diye sormaz! Ne olur, onu evlat gibi alın ve büyütün. Bir gün babası ortaya çıkarsa, bir satır mektupla size gönderirim. Ama hiçbir üst düzey komitacının sağ kalacağını düşünmüyorum!"

Şeyh Ahmet Dağıstanlı, bu sözler üzerine derin düşüncelere daldı. Bir yandan çocuğa bakıyor, bir yandan Papaz Ohannes'in söylediklerini düşünüyordu.

Papaz Ohannes, "Şeyhim! Onu kendi çocuğun gibi koruyup kollayacağını ve büyüteceğini bildiğim için senin kapını çaldım. Senin sevgi dolu yüreğin, ona sıcak bir yuva olabilir. Kürtler, bir şeyi unutuyorlar! Ermenilere çok gördükleri o özgürlük, inanın ilerde onlara daha çok lazım olacak! Anadolu'da bir söz vardır: Gün gelir, devran döner! diye... Eninde sonunda, zalimler de zulüm görür!" dedi.

Şeyh Ahmet Dağıstanlı bir kez daha çocuğa baktı. Siyah zeytuni gözlerinin içindeki korkuyu ve yakarışı gördü. O bakışlar yüreğini delip geçti. Şeyh Ahmet Dağıstanlı Papaz Ohannes'e sordu:

"Adı nedir?"

"Dijan."

"Bundan böyle bu çocuğun adı Civan olsun! Adı gibi civan ve mert bir delikanlı olsun! Duyduk duymadık demeyin! Bugünden tezi yok Civan benim oğlumdur! Yer yarılsa, gök kubbe çöksc Civan benim oğlumdur!"

Papaz Ohannes'in gözleri doldu. Şeyh kalkıp çocuğu yanaklarından öptü. Papaz Ohannes kapıyı kapatıp uzaklaştığında çocuğun gözlerinde biriken bir damla yaş yere bir türlü düşemedi. Dondu kaldı.

***

Bitlis'in dağ eteklerinde bir askeri karakol... Karakol Komutanı Hilmi Ziya, Dersaadet'ten gelen talimat ve telgrafları okumakla meşguldü. Kapı çalındı, içeriye emir eri girdi. Emir eri, "Komutanım, yaşlı bir kadın sizi görmek istiyor. Bir maruzatı varmış," dedi.

Hilmi Ziya, "Alın içeriye!" dedi. Biraz sonra siyah çarşafıyla iyice örtünmüş, sadece gözleri açık bir kadın içeriye girdi.

Hilmi Ziya, "Derdin ne ana?" diye sordu.

"Özgürlük!"

Hilmi Ziya gülerek, "Senin özgürlük neyine be ana?" dedi.

"Ben özgürlüğü kendim için istemiyorum ki."

"Öyleyse, kimin için istiyorsun?"

"Halkım için!"

"Senin halkın zaten özgür değil mi be ana?"

"Hayır! Osmanlı var olduğu sürece benim halkım hiç özgür olmadı."

"Senin halkın kim be ana? Biz değil miyiz?"

"Benim halkım, Osmanlı'nın Hamidiye Alaylarına, Çerkezlere ve Kürt aşiretlerine kırdırdığı Ermeni halkıdır!"

Hilmi Ziya işin ciddiyetini anlayıp toparlanmaya çalışırken, kadın üzerindeki siyah çarşafı açtı. Elinde silah vardı. Silahı Hilmi Ziya'ya doğrulttu. Kadın, genç ve güzeldi. Kadın silahını ateşledi ve ardından bağırdı:

"Yaşasın Bağımsız Ermenistan! Yaşasın Bağımsız Ermeni halkı!"

Ayaşlı Fatma Zehra'nın kardeşi Hilmi Ziya, toparlanmaya fırsat bulamadan kanlar içinde masaya yığıldı. Silah sesini duyup içeriye giren nöbetçi tek kurşunla kadını yere serdi.

Yapılan araştırmaya göre, öldürülen kadın Civan'ın annesi Siranuş'tu. Komitacı Andon sevgilisi Arin'in, yani Siranuş'un öldürüldüğü haberini çok geçmeden öğrendi. Ama bir oğlunun varlığından henüz haberi yoktu. Yıllar sonra Tiflis'de karşılaştıklarında, Baron Agasi ona bir oğlu olduğunu, Papaz Ohannes'in korumasına verildiğini söyleyecekti.

Kullarının gözleri efendilerinin yüzüne, cariyenin gözleri Sultanının gözlerine nasıl bakıyorsa, Arin'in gözleri de Ararat Dağı'na öyle bakıyordu.

Dinlerin Tanrı'sıyla Irkların Tanrısı, İnsanoğluyla garip bir oyun oynuyordu. Ama hiç kimseyi mutlu edemiyordu.

KISIM: VIII

Erhan Tevfik ile arkadaşı Hasan Vasfi, Aksaray'da buluştukları kahveden çıkmış Beyoğlu'na doğru yürüyorlardı. Bir yandan yürüyor bir yandan konuşuyorlardı. Erhan Tevfik, Hasan Vasfi ile yeni tanışmıştı. Onunla tanışmasını hapisteki Çerkez Ziya söylemişti. Erhan Tevfik onunla buluşmadan önce hapishanede Çerkez Ziya'yı ziyarete gitmişti. Ağabeyinin hatırına onu sık sık ziyaret ediyordu.

Hasan Vasfi eski bir İttihatçı idi. Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirmiş, ardından Harbiye'ye girmişti. Ancak bir ayağının diğerinden kısa olması nedeniyle okuldan atılmıştı. O da askeri tıbbiyeye girmiş, İttihatçılarla birlikte siyasete karışınca okulu yarım bırakmıştı. İttihatçıların bu işin altından kalkamayacağını anlayınca onlarla düşünsel anlamda ayrılığa düşmüş, ardından İttihatçılara muhalefet eden gruba kaymıştı. Hasan Vasfi düşünceleriyle Erhan Tevfik'i etkiliyordu. Aralarındaki birliktelik giderek sıkı bir dostluğa dönüşüyordu.

Erhan Tevfik, "Vasfi kardeş, ben siyasetten pek anlamam! Ama kahvede konuşulanları duyduktan sonra gördüm ki, bu devlet iflah olmaz! On seneye kalmaz dağılır!" dedi.

Hasan Vasfi anlamamış gibi görünerek, "O da nereden çıktı be kardeş?" diye sordu.

"İttihatçılar, hürriyet, hürriyet diye, Osmanlı'nın dört bir yanını bayram yerine çevirdiler. Herkese büyük umut vaat ettiler! Başta azınlıklar olmak üzere herkes büyük beklenti içine girdiler! Korkarım, Osmanlı'daki azınlıklara ait milli hisler hareket geçecek! Beklentiler gerçekleşmezse Çerkezi, Arabı, Arnavutu, Kürdü, Ermenisi, Rumu Osmanlı'ya başkaldıracak!

Vasfi kardeş, inan ki çok merak ediyorum! İttihatçılar, hürriyetin ilanından önce azınlıklara verdikleri bağımsızlık sözlerini nasıl tutacaklar? Eğer İttihatçılar sözlerinde durmazlarsa, o zaman azınlıklar onların karşısına dikilip 'Biz de hürriyet isteriz! Biz de bağımsızlık isteriz!' diye bağıracaklar. İşte o zaman kızılca kıyamet kopacak! Selanik'te yabancı çetelerle, komitacılarla işbirliği yapan İttihatçılar mutlaka bir bedel ödemek zorunda kalacaklar, değil mi?"

Bir süre sustu ve sözlerine devam etti:

"Halka gelince, onlar hiçbir şeyin farkında değil! Hürriyet geldi, diye görmek için sahile koşan bu cahil halka hürriyeti nasıl anlatacaksın? Sen de biliyorsun, hürriyetin ilan edildiği 22 Temmuz günü muazzam bir kalabalık Beyazıt'tan Yıldız'a doğru yürüdü. Sarayın önünde toplanan o kalabalık, gece yarısına kadar padişahın halka görünmesini beklediler. Sonunda Sultan Abdülhamid yüzünü gösterdi. Bütün halk hep bir ağızdan, 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırdılar. Soruyorum size, o zaman bu ihtilal kime karşı yapıldı? İttihatçılar Abdülhamid'e karşı, halk ise ondan yana! Ayrıca Selanik'te ilan edilen hürriyeti, halk Sultanın bir lûtfu olarak görüyor."

Hasan Vasfi düşünceli bir şekilde yanıtladı:

"Haklısın be Erhan Tevfik! 1908 İhtilali, gerçek bir ihtilal değil! Bu eylem, sivil bürokratların örgütlediği paramiliter cemiyetin önderliğinde bir avuç mektepli subayın gerçekleştirdiği askeri muhtıradan başka bir şey değil! 1908 İhtilali, Üçüncü Ordu'ya mensup Selanikli subayların verdiği askeri muhtıra sonucu, raflarda bekleyen Kanun-i Esasi'nin Abdülhamid tarafından yeniden yürürlüğe konulması hareketidir! İhtilal halkla birlikte olur. Halksız ihtilal olmaz! Bir ihtilal düşün ki, o ülke halkının ne haberi var ne de desteği... O ülkenin başkentinin ihtilalden haberi bile yok! Sadece Selanik'ten saraya gönderilen 60 kadar telgrafla, top arabasının üzerinde okunan bildiriyle Sultan anayasayı ilan ediyorsa, olsa olsa bu dayatmanın adı askeri muhtıra olur!

Bu nedenle Abdülhamid de Meclis-i Mebusan'ın açılış ko-

nuşmasında, 'Eserim olan Kanun-i Esasi'yi ve onun gereği olan Meclis-i Mebusan'ı 1890 yılında, halkımın henüz buna liyakat ve iktidarı olmadığı anlaşılınca, Heyet-i Vükela'nın tasvip ve talebi üzerine bila-müddet kapamıştım. Cenab-ı Hakka hamdolsun ki, şimdi halkın buna ehliyeti tahakkuk etti,' diyor. Otuz yıl raflarda tozlanmış anayasanın raflardan indirilmesi nerede ihtilal sayılıyor? Kimse sorumsuz padişaha sınırsız yetkiler veren bu küflenmiş anayasayı konuşmuyor!

Kanun-i Esasi'yi halkı bilmiyor. Halkın en eğitimlisi olan Darülfünun hocalarından filozof unvanlı Emrullah Efendi de, 'Allah Sultanın ömrü şahanelerini uzun eylesin! Velinimetimiz, padişahımız efendimiz bize hürriyeti ihsan buyurdular,' diyor. Ne acınası bir durum!

Erhan Tevfik kardeş, başkentteki hürriyet alışverişi işte böyle oldu.

Otuz yıllık müstebit, bir anda ortadan kayboldu. Ne gariptir, Jöntürklerin kanına susadığı bu hayali zorbayı, halkın kanıyla beslenen caniyi herkes arıyor ama bulamıyor. Otuz yıllık müstebit bir anda sırra kadem bastı.

Abdülhamid mi Jöntürkleri yarattı, Jöntürkler mi Abdülhamid'i?

Yıldız Sarayı'nın tepesindeki o gamlı baykuş hâlâ yerli yerinde oturuyor."

"Hasan Vasfi kardeş, aklımın ermediği bir şey var! Nasıl oluyor da İttihatçılar sadece Selanik'te varlar da Dersaadet'te, Anadolu'da, Arap çöllerinde yoklar?"

"Üçüncü Ordu'daki subayları örgütleyen ve ihtilali başlatan Selanik'teki gizli cemiyetin, yani Talat Paşa'nın kurduğu İttihat ve Terakki'nin Avrupa'daki Jöntürk örgütlenmeleriyle hiçbir ilgisi olmadığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu içinde daha önce İbrahim Temo'nun kurduğu İttihad-ı Osmani Cemiyeti'yle de hiçbir ilgisi yoktur! İbrahim Temo'nun örgütü 1897'de tamamen dağılmıştı. 1897-1908 yılları arasında İstanbul'da önemli bir örgütlenme de olmamıştır!

Paris'te Ahmet Rıza'nın, Cenevre'de Mizancı Murat ve Tunalı Hilmi'nin, yine Paris'te Prens Sabahattin'in başını çektiği gruplar arasındaki fikir ayrılıkları Avrupa'daki Jöntürkleri bölüp onları düşman kardeşler yaparken, Selanik'te bambaşka bir cemiyet kuruluyordu. Abdülhamid'le anlaşıp yurda dönen Jöntürklerin dışında, liderlerden Ahmet Rıza başta olmak üzere Prens Sabahattin ve diğerleri Meşrutiyetin ilanına kadar Avrupa'da kalıyorlardı.

1906 yılında Selanik'te Talat Bey ve arkadaşları Avrupa'daki Jöntürklerden ayrı olarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kuruyordu. Manastır ve Selanik'teki Üçüncü Ordu'ya mensup mektepli subaylarla Osmanlı bürokrasisine bağlı memurların, entelektüel önderlerden yoksun kurduğu bu cemiyet paramiliter bir örgütlenmenin özelliğini taşıyordu. Paris grubu bir süre sonra Dr. Nazım'ı Selanik'e gönderip cemiyetin adının İttihat ve Terakki olarak önermiş ve bu öneri kabul görmüşse de Ahmet Rıza'nın Paris grubu adı geçen cemiyetin gölgesinde kalmaktan öteye gidememiştir. Talat Bey ve arkadaşları Birinci Jöntürk Kongresi'nden sonra Avrupalı Jöntürklerden bir şey olmayacağını anlamış, kendi örgütünü kurmuştur. Artık Selanik eyleyecek, Paris seyredecektir. Paris grubu içinde yer alan, milliyetçi ve militarist fikirleriyle bilinen Dr. Nazım ile Bahattin Şakir kısa süre sonra Selanik grubuna katılacaktır.

Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in Şam'da kurup Selanik'te şubesini açtığı Vatan ve Hürriyet Cemiyeti üyeleri, Sabatay Sevi'nin müritleri olan bir kısım Safarad Yahudileri, Talat Bey ve arkadaşlarının daha önce kurduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti eski üyeleri, Emanuel Karasu'nun Üstadı Muhteremi olduğu Risorta Locası'nın mason biraderlerinin karışımından yeni bir İttihat ve Terakki Cemiyeti doğuyordu.

Ancak bu çok renkli görüntüye karşın Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne asker ve memurların önderliğinde paramiliter, milliyetçi ve Jakoben fikirler hakim oluyordu. Makedon, Arnavut, Bulgar komitacıları bu düşüncenin oluşumunu besliyorlardı.

Yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik örgüt içinde hızla yayılıyordu. Paris grubu ise soyut bir Meşrutiyet ile her türlü kötülüğün kaynağı olarak gördükleri Abdülhamid düşmanlığının sığ sularında gezinip duruyorlardı. Selanik'te son sözü silahların söyleyeceğine inanılıyordu."

"Osmanlı'da İttihatçılara karşı olanlar bu nedenle mi masonlara da karşı oldular?"

"Haklısın! 1908 hareketinden sonra iktidara sahip olan İttihatçılar, muhalefeti sürekli olarak yobazlıkla, gericilikle suçladılar. Onların karşısında olanlar ise İttihatçıları dinsizlikle, Franmasonlukla suçladılar.

İttihatçıların masonluğu bence yapay bir masonluktu. Masonluğun, başta Fransız İhtilali olmak üzere Avrupa ve dünya tarihinde önemli bir rol oynadığını inkâr edemeyiz. Ancak masonluğa mal edilen özgürlük mücadelelerinin ve ihtilallerin aslında milliyetçi ya da liberal fikirli aydınlar tarafından başlatıldığını çok iyi biliyoruz. Masonların bu tür hürriyetçi hareketleri desteklediği açık bir olgu. Ama bu hareketleri örgütleyenler masonlar değildirler. Masonlar ilkeleri gereği bu tür hareketlere daha çok dolaylı destek vermişlerdir.

Masonlar irtica ve gericilikle eş anlamda saydıkları kiliseye ve din adamlarına karşı aklı ön plana çıkardıkları için, dini kesimler tarafından dinsizlikle suçlanmışlardır. Ayrıca bu kesimler masonluğu Yahudiliğin dünyaya hakim olma çabası olarak karalamışlardır. Bu nedenle İttihatçıların karşısında olanlar 1908 hareketini İttihatçı-mason-Musevi-Sabatayist komplosu olarak görmüşlerdir.

Oysa 1908 hareketinde masonlar İttihatçıları değil, İttihatçılar masonları kullanmışlardır. Mason Locaları Abdülhamid'in hafiyelerinden kaçan İttihatçılar için tam bir sığınak yeri olmuştur. İttihatçılar ileriki yaşamlarında ne iyi bir mason olabilmişler, ne de önemli bir masonik kural olan, bir masona yaraşır şekilde davranmamışlardır.

Bu düşünceyi ünlü bir İttihatçı olan Selanik grubundan

Manyasizade Refik Bey, *Times* dergisine verdiği bir söyleşide dile getirmiştir: 'Masonların, özellikle İtalyan masonlarının bizi manen desteklediklerı bir gerçektir. İki İtalyan locasının, Macedonia Risorta ve Labor et Lux'un büyük yardımları dokundu. Bize toplanma yeri sağladılar. Localarda mason olarak toplandık. Zaten aramızda hayli mason vardı. Ama asıl örgütlenmek için toplanıyorduk. Beraber çalışacağımız İttihatçı arkadaşlarımızın çoğunu bu localardan seçtik. Zira adaylarla ilgili soruşturmalarda masonlar çok titiz davranıyorlardı. Adayları eleme işlemini hemen hemen tümüyle üzerlerine almışlardı. İstanbul'un Selanik'te yürütülmekte olan gizli faaliyetlerden hiç haberi yoktu. Hafiyelerin de localara girme çabaları sonuçsuz kalıyordu. Bu localar İtalyan elçiliğinin koruması altındaydılar.'

Gerçek olan şu ki, 1908 hareketini hazırlayan Üçüncü Ordu subaylarının hepsinin mason değildi. Selanik'teki bütün İttihatçıların da masonlukla ilgisi olduğu söylenemez. İttihat ve Terakki asıl gücünü Üçüncü Ordu'nun subaylarıyla onlara bağlı askerin gücünden alıyordu.

Bir başka gerçek, milliyetçi ve militarist düşünceden doğan İttihatçıların masonluk gibi uluslararası bir örgütün boyunduruğu altına girmesi düşünülemezdi. Çünkü masonluk evrensel değerleri savunan bir örgüttü. Masonlar İttihatçıları özgürlük savaşçıları olarak gördükleri için destek veriyorlardı.

Masonluk gibi İttihatçıları destekleyen örgütlerden biri de Balkanlar'da yaygın olan Bektaşilikti. Bektaşi tarikatı inanç ve ilkelerinde liberaldi. Bektaşiler düşünceleriyle Aleviliği ve masonluğu etkilemişlerdir. Bektaşiler, ulema tarafından, Tanrı'nın kural tanımaz kulları olmakla suçlanmışlardır. Bu nedenle İttihatçılara karşı olanlar, onları da masonlar gibi dinsizlikle suçluyorlardır.

Bu tamamen halkı aldatmaya yönelik karşı bir propagandaydı. Bu propaganda ulema ve suni tarikat kesimi tarafından halka yapılagelmiştir. Bektaşiler halifelik konusunda, Şiilerin imamlık ilkesine daha yakındırlar. Bu nedenle Osmanlı padişah-

larının halifelik iddialarını olumlu karşılamamışlardır. Bu yüzden diğer Osmanlı Sultanları gibi Abdülhamid de Bektaşilere karşıydı. Abdülhamid masonları ve Bektaşileri sevmezdi.

İttihatçıları liberal fikirleri nedeniyle destekleyen diğer bir tarikat grubu da, Hacı Bayram Veli kolundan gelen Melamilerdi. Melamiler de liberal görüşlü olup masonluğa yakındılar."

Biraz duraksadıktan sonra konuşmasını sürdürdü:

"Sabatay Sevi, İspanya'dan İzmir'e göç etmiş Yahudi bir ailenin üç oğlundan birisiydi. Kendisinin Yahudilerin yüzyıllardır beklediği Mesih olduğuna inanmış, 1648'de İzmir'de kendisini Mesih ilan etmişti. Sabatay Sevi'nin etkisi, Osmanlı'da Avrupa'ya göre sınırlı olmuştur. Osmanlı bu olayı bir fesat kalkışması olarak görmemiştir. Bu dönem, Celali İsyanlarının ardından Kızılbaş sorununun halledildiği, Sünni Ortodoksluğun Kadızadeler denilen ulema kesimiyle Osmanlı'da yerleştirilmeye çalışılan dönemdi.

Osmanlı topraklarına zorunlu göçle gelen İspanyol Yahudileri, yeni kültürle tanıştıktan sonra Seferadlaşmaya başladılar. Ardından da Osmanlılaşma süreci başladı. Yahudiler Osmanlı'nın makbul vatandaşları arasına giriyorlardı.

Gazzeli Natan'ın, Kudüs'te Sabatay Sevi'nin beklenen Mesih olduğunu ilan etmesiyle bu huzur bozulmaya başladı. Bu açıklamanın ardından münzevi bir hayat süren Sabatay Sevi kendini göstermeye başladı. Sabatay Sevi yüzlerce müridiyle sokaklarda dolaşmaya, birtakım dini kuralları çiğnemeye, kendisine karşı çıkan dini otoriteleri tehdit etmeye başlamıştı. Yahudiler Osmanlı otoritesine şikâyette bulunmaya başlamışlardı. İzmir'den İstanbul'a getirilen Sabatay Sevi, Vezir Köprülü Ahmet'in huzuruna çıkarılır. Sorgulanır. Sabatay Sevi Mesihlik iddiasından vazgeçeceğini söyler. Vezir bu yaklaşımın üzerine olayın krize dönüşmemesi için, idam cezası vermek yerine onu Çanakkale'ye sürgüne gönderir. Bu düşüncenin oluşmasında vezirin danışmanı Yahudi Mordehay'ın katkısı olmuştur.

Sabatay Sevi'nin Mesihlikten vazgeçme sözü, sadece canı-

nı kurtarmaya yöneliktir. Mesihlik kehanetine göre, Mesih son zamanlarında eza ve cefa çekecektir. Onun hapse konulması bu kehaneti doğrulamaktadır. Bu durum hızla Sabatayistlerin artmasına neden oluyordu. Bu beklenmedik gelişme Osmanlı sarayını ürkütüyordu. Sabatay Sevi derhal saraya çağrılıyordu. Sarayda yapılan sorgulamasında 'Bu meclisten sonra sana hayat yoktur!' deniliyor. Ölüm yerine hayatı tercih eden Sabatay Sevi İslamiyete dönüyor, Aziz Mehmet Efendi adını alıyordu.

Aziz Mehmet Efendi için yeni bir hayat başlıyordu. Birkaç yıl İslami eğitimden geçirildikten sonra misyoner olarak Yahudiler arasına gönderiliyor ve onlara İslamı tebliğ ettiriyordu. O dönemin İslamlaştırma politikasına uyuyordu. Bu durum Yahudilerin gönlünde büyük bir hayal kırıklığı yaratıyor, Sabatay Sevi tarihteki yalancı Mesihler arasında yerini alıyordu. Ancak, adına Dönme denilen grup ona inanmaya devam ediyordu. Bu grup Sabatayistlerin çekirdeğini oluşturuyordu.

Aziz Mehmet Efendi, İstanbul Kuruçeşme'de müritleriyle birlikte ibadet ederken bir elinde Tevrat diğer elinde Kuran tutması ve bunun saraya ihbar edilmesi üzerine tekrar sürgüne gönderilir. Arnavutluk'un kuzeyinde ıssız bir kasaba olan Ülgün'e sürülür. Ülgün'de Selanik Yahudi cemaatinden Müslümanlığı seçen Joseph Filozofos'un kızıyla evlenir. Eşi Ayşe adını alır. Mezarı Ülgün'dedir. Mezarı Aziz Mehmet Efendi Türbesi olarak ziyaret edilmektedir. İnanışa göre, Hıristiyanlıktaki İsa ve Şiilikteki kayıp imam gibi göğe yükselmiştir ve ikinci kez geleceği güne kadar orada beklemektedir.

Osmanlı'daki Sabataycılar, Yakubiler, Karakaşlar ve Kapancılar olarak ayrı gruplara ayrılmışlardır. Avrupa'daki Sabataycılar, onu Yahudi Aydınlamasının ve Siyonist milliyetçiliğin önderi olarak görmüşlerdir. Yahudilere kutsal topraklara dönme çağrısı yapmıştır. İspanya'da ise bu cemaat Frankistler adını almıştır. Frankistler, Fransız İhtilali'ne katılmışlardır.

Selanik'teki İttihat ve Terakki'nin kurucuları ve üyeleri arasında Cavit Bey gibi Sabatayistler vardı."

Erhan Tevfik Beyoğlu'na gelince Hasan Vasfi'den ayrıldı. Hava kararmaya başlamıştı. Akşama, Ferhat Paşa'nın torununun sünnet düğününe gidecekti.

Akbaba leşe üşüşür! Kartal ise, kendi avını kendi seçer!
Kartalın yüreğini akbabaya vererek kartal yapamazsın!

KISIM: IX

İttihatçılar 1908 darbesinin ardından Babıâli bürokrasisinde hızlı bir temizliğe girişmişlerdi. Her darbe hareketinin mutlaka bu tür temizliğe ihtiyacı olurdu.

İlk etapta Maden ve Orman Nazırı Selim Melhame, İkinci Mabeyinci İzzet Paşa, Mabeyin Başkâtibi Tahsin Paşa, Mabeyinci Ragıp Paşa, Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa ve İstanbul Şehremini Raşit Paşa görevlerinden alınmışlardı. Bu liste giderek kabarıyordu. Ferhat Paşa 1908 hareketinden kısa bir süre sonra vefat ettiği için adı tutuklama listesinden çıkarılmıştı. Ölüm Ferhat Paşa'nın imdadına hızır gibi yetişmişti. Aksi takdirde onu meşakkatli ve onur kırıcı günler bekliyordu.

Mutlakıyetçi düzenin temel taşları olan sivil ve askeri paşaların tasfiyesi İttihat ve Terakki karşıtları arasında tepkilere neden olmuştu.

Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa alışılmadık bir şekilde düşük rütbeli bahriye zabitleri tarafından görevinden alınmıştı. Yedi bin lirayı zimmetine geçirmekle suçlanıyordu. Hasan Rami Paşa gizlice vapura binip yurtdışına kaçmaya çalışırken çevredeki balıkçılar tarafından yakalanmış ve zaptiyeye teslim edilmişti.

Maden ve Orman Nazırı Selim Melhame İtalyan Büyükelçiliği'nin yardımıyla, haksız şekilde elde ettiği servetini de yanına alarak yurtdışına kaçmıştı. Beyrutlu Maruni bir sarrafın oğlu olan Selim Melhame, on beş yıl kaldığı Maden ve Orman Nazırlığı sırasında Osmanlı'nın bütün madenlerini kontrolüne almış, komisyon karşılığı yabancı şirketlere satışına aracı olmuştu. Serveti otuz milyon Frank'ı geçiyordu.

İkinci Mabeyinci İzzet Paşa Saray Başkâtibi Tahsin Paşa'nın imzaladığı resmi belgeyle ve yanına aldığı milyonlarca dolarlık servetiyle İngiliz bayrağı taşıyan bir Mısır gemisiyle yurtdışına kaçmıştı. İzzet Paşa bu servetini hafiyelikten ve Hicaz Demiryolu İnşaatı sırasındaki yolsuzluklardan yapmıştı. İzzet Paşa zimmetine geçirdiği yedi buçuk milyon dolarlık servetini Amerika'da işletiyordu.

Eski Başhafiye Ziya Paşa da İngiltere'ye kaçanlardandı. Ziya Paşa eski rejim zamanında yüz yetmiş insanın ölümünden sorumluydu. Ziya Paşa Abdülhamid tarafından yurtdışına kaçması için uyarılmıştı. Kaçarken kendisini tanıyan kişiyi vurup öldürmüştü.

Tutuklananlar arasında bulunan iki mabeyinciden biri olan Ragıp Paşa, Mithat Paşa'nın yargılanmasında görev almıştı. Eğitimi yetersiz oğlunun Şirket-i Hayriye'ye müdür atanmasını sağlamıştı. Saraydaki gücünü kullanarak bazı sadrazam, nazır ve bürokratların atanmasında rüşvet karşılığı etkili olmuş, görevinin dışında ticaret ve madencilik işleriyle uğraşarak büyük bir servet sahibi olmuştu. Kendisine ait rakı fabrikasının yanı sıra İstanbul'un değişik semtlerinde yüzlerce gayrimenkulü vardı. Tutuklanan diğer mabeyinci Faik Bey'in İngiliz tüccarlarla gizli ilişkileri ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yatırımları vardı.

Maruni Selim Melhame'nin kardeşi Necip Melhame ise, trenle yurtdışına kaçarken beraberinde altmış üç bin altın ve pek çok sayıda hisse senedi ile Edime'de yakalanmıştı. Necip Melhame kardeşi gibi saray hafiyeliğinin yanı sıra Abdülhamid'in özel danışmanlığını yapıyordu. Geçmişi karanlıktı. Jöntürk hareketini çözmede Paris Büyükelçisi Münir Paşa'dan daha etkili olacağını söyleyerek Paris'e maslahatgüzar olarak atanmasını sağlamış, daha bir yıl geçmeden Fransa'da istenmeyen adam ilan edilmişti. Bu kez Bulgaristan'a atanmış, orada iken İstanbul'daki Bulgar kilisesinin açılışına aracı olması nedeniyle büyük miktarda rüşvet almış, karanlık ilişkileri nedeniyle Bulgar hükümeti onu istenmeyen adam olarak İstanbul'a iade etmişti.

Tutuklananlar arasında Mekteb-i Askeriye Müfettişi İsmail Paşa ile saray yaverlerinden Başhafiye İsmail Mahir Paşa da vardı.

İttihatçıların yayın organı olan *Tanin* gazetesi, Babıâli paşalarının haksız edinilmiş mülklerinin listesini tek tek yayınlıyordu. İttihatçılar yolsuzlukla edinilmiş malların hazineye devrini içeren bir kararname hazırlamışlardı. Geri verme işlemini tamamlayanları tutuklu bulundukları yerden çıkarıp Büyükada'da zorunlu ikamete tabi tutuyorlardı.

İttihatçıların kılıcı sadece Babıâli paşalarını kesmemiş, Hariciye Nezareti'ne de uzanmıştı. Görevden alınanların başında Paris Büyükelçisi Münir Paşa geliyordu. Abdülhamid'e sadakatle bağlı, Avrupa'daki Jöntürklerin amansız düşmanı Münir Paşa görevden alınınca Paris'te kalmaya karar verdi. *Le Matin* gazetesine verdiği demeçte, "Ülkede her şeyin değiştiğini, Mutlakıyetçi rejimin ihtilalle yıkıldığını ve eski rejime dönülmenin artık mümkün olmadığını" söylüyordu. Münir Paşa bu demeçle yetinmiyor, henüz Paris'ten ayrılmamış olan Jöntürklerin yurtdışındaki lideri Ahmet Rıza Bey'i ziyaret ederek bundan sonra İttihat ve Terakki'yi desteklediğini söylüyordu.

Berlin Büyükelçisi Tevfik Paşa da görevden alınarak yerine annesi Avusturya asıllı olan Osman Nazmi Paşa atanıyordu. Osman Nazmi Paşa göreve gelir gelmez *Berliner Tageblatt* gazetesine verdiği demeçte, "Ordunun Alman ordusu örnek alınarak yeniden düzenleneceğini, bu konuda Alman generallerinden yararlanılacağını, alaydan yetişen pek çok yüksek rütbeli subayın görevden alınacağını, yaşlı subayların emekliye sevk edileceğini" söylüyordu.

Göreve getirilen Sadrazam Kâmil Paşa ise, "Ordu ve donanmada tasarrufa gidileceğini, nezaretlerdeki memur sayısının azaltılacağını, yüksek aylıkların indirileceğini, memurların bir bölümünün emekliye sevk edileceğini, ekonomide tasarruf sağlanacağını, toprak reformu yapılacağını, kapitülasyonlarla yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıkların kaldırılacağını, özel mülkiyetin korunacağını, eğitim sisteminin değiştirileceğini, devlet

okullarında dil, din, ırk ayrımı gözetilmeyeceğini, Müslüman olsun olmasın herkesin askere alınacağını" söylüyordu.

Gazeteler nezaretlerde çok sayıda Abdülhamid yanlısı memurun görevden alındığını, yerlerine İttihatçıların atandığını, geniş bir Abdülhamidçi memur avına başlanıldığını yazıyordu.

Yeni göreve getirilen Harbiye Nazırı Rıza Paşa da, "Eski, çürümüş, Mutlakıyetçi askeri kadroların temizleneceğini, ordunun üst yönetim kadrolarının değiştirileceğini, yaşlı paşaların emekliye sevk edileceğini" söylüyordu. Alman eğitimi almış İttihatçı subaylar üst görevlere getiriliyordu. Bahriye Nazırlığı görevine Alman generali Ditfurth Paşa getiriliyordu.

1908 askeri darbesi, asker ve sivil kadrolarda tam bir temizlik harekatına girişmiş, eski rejimin kadrolarını İttihatçı subaylarla değiştirmişti.

İttihatçılar Sultan Abdülhamid'in değiştirilmesi konusunda suskun gözükseler de uygun bir kılıf bulmaya çalışıyorlardı. Londra Büyükelçiliği'nde görevli ateşli İttihatçı olan bir diplomat, *The New York Times* gazetesine verdiği demeçte, "1908 anayasal hareketinin, Abdülhamid'in yerine on dokuz yıldır görüşmediği kardeşi Mehmet Reşat'ın getirilmesine kadar tam başarıya ulaşmış sayılamayacağını" söylüyordu. Ayrıca Mehmet Reşat'ın İttihatçıların bu görüşüne saygı duyduğunu ekliyordu.

İttihatçılar Abdülhamid'i tahttan indirmeyi kafalarına koymuş gözüküyordu. Ancak tek bir korkuları vardı: O da bütün Müslümanların halifesi olan Sultanın tahttan indirilmesinin muhafazakâr kesimde yaratacağı tepkiydi. Yıllarını yurtdışında sürgünde geçirmiş Jöntürklerin kini ve öfkesi, ne yazık ki Sultanı tahtından indirmeye yetmiyordu. Onun dinsel kimliği halifelik, karşılarında dağ gibi duruyordu. Bazı İttihatçılar Sultanın dinsel gücünü kendi lehlerine kullanarak ülkeye hakim olmanın daha doğru olacağını düşünüyorlardı.

Ölüm Ferhat Paşa'yı İttihatçı zulmünden kurtarmıştı ama İttihatçı ağına oğlu İsmail Talat yakalanmıştı. Ferhat Paşa'ya

ulaşamayan İttihatçı eli ona uzanmıştı. Babasının serveti diğer paşalarınki gibi soruşturmaya alınmış, olaydan doğrudan sorumlu olmadığı için hapse atılmamış, diğerleriyle birlikte Büyükada'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştu. Karısı Hicran Melek'in hatırlı kişileri devreye sokması sonucu özel izin alınarak oğlunun sünnet düğününe katılması sağlanmıştı. Düğün Tarabya sırtlarındaki Ferhat Paşa Konağı'nda yapılıyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görevlendirdiği hafiye Saffet Yusuf, Ferhat Paşa'nın oğlu İsmail Talat'ı göz hapsinde tutuyordu. Kimlerle konuşuyor, neler yapıyor, bunlar hakkında kafasına küçük küçük notlar alıyordu. Birtakım rüşvet ve yolsuzluğa karışmış Ferhat Paşa ailesinin bu denli rahat davranışı Saffet Yusuf'u çileden çıkarıyordu. "Demek ki söylenenler doğruymuş. Osmanlı'da herkese göre bir düzen, her kişiye göre bir oyun varmış!" diye kendi kendine söyleniyordu.

Düğüne katılan yerli ve yabancı konuklar, ellerinde kadehler ve şuh kahkahalarla dolaşıyor ya da aralarında sohbet ediyorlardı. Sünnet olan çocuk ipek işlemeli yorgan ile altın kaplamalı bir karyolada yatıyordu. Bir köşede İtalya'dan getirtilen orkestra Napoliten şarkılar çalıyordu. Orkestra dinlenmeye geçince, saraydan özel olarak getirilen hanende ve sazendeler alaturka şarkılar çalıp söylüyorlardı.

Yaşlı Babıâli paşaları sessizce İttihatçıların yaptığı subay ve bürokrat kıyımından bahsederken tedirginliklerini gizlemiyorlardı. İttihat yanlısı gençler Batı tarzı kıyafetleriyle kadınlı erkekli küçük kümeler oluşturuyorlar, Beyoğlu mağazalarından aldıkları kıyafetlerle sanki defiledeymiş gibi salınıp duruyorlardı. Aralarında eski düzene yönelik espriler yapıp gülüşüyorlar, sık sık kadeh tokuşturuyorlardı.

Erhan Tevfik'in bu düğüne davet edilmesinin nedeni farklıydı. Galata'daki meyhanede öldürülen Çerkez Arif uzun yıllar Ferhat Paşa'nın sivil korumalığını yapmıştı. Ferhat Paşa'nın oğlu İsmail Talat, Çerkez Arif'in ve babasının ani ölümü üzerine kendisine koruma arayışına girmişti. Çerkez Arif'in önceden ta-

nıştırdığı ve güvenli bir dost olduğunu söylediği Erhan Tevfik'i yanına koruma olarak almaya karar vermişti. Böylece İsmail Talat, Erhan Tevfik'i gizli koruması yapmıştı. Ayrıca İttihatçılar ona korku veriyordu. Büyükada'da gözetim altında tutulmaya başlanınca, Erhan Tevfik'e ailesini koruma görevi vermişti. Ama karısı Hicran Melek'in olup bitenden hiç haberi yoktu. Erhan Tevfik bu görevi gizli bir şekilde yürütüyordu.

Erhan Tevfik etrafı meraklı gözlerle seyrediyordu. Sosyetenin güzel kadınlarını görünce aklına kendisini terk edip giden sevgilisi Gülistan geliyor ve hüzünleniyordu. İçtiği birkaç duble rakı hüznünü dağıtamıyordu. Bahçenin kuytu bir köşesine çekilmiş, sessizce etrafı izliyordu. Tam o sırada karanlıkta birisi yanına yaklaştı ve alaylı bir sesle, "Yalnız kurt, neden ürktün de bu kadar kuytulara sığındın?" dedi ve gülümsedi.

Erhan Tevfik kendini toparlamaya çalışarak, "Bilirsiniz, kurt yalnızlığı sever de ondan!" dedi.

Gelen İsmail Talat'ın karısı Hicran Melek'ti. Elini Erhan Tevfik'e doğru uzatarak, "Ben, Hicran Melek! Rahmetli Ferhat Paşa'nın geliniyim," dedi.

"Ben de Erhan Tevfik! Yeri yurdu belli olmayan yalnız bir kurdum."

Hicran Melek biraz önce kendisini kocası İsmail Talat yerine kayınpederi üzerinden tanıttığı ve onunla övündüğü için birazcık utandı.

Erhan Tevfik, "Bilirsiniz, kurt kendi işini kendi gören yalnız hayvandır! Bu yüzden yalnızım. Peki, böyle güzel bir günde siz neden yerinizi terk ettiniz?" diye sordu.

"Veliahtının sünnet düğününde gururunun keyfini çıkarsın diye kocamı yalnız bıraktım!"

"Siz de o saltanatın bir parçası değil misiniz?"

"Benim mutluluğum saltanatta değil yürektedir!"

"Sizin gibi güzel bir kadına hangi yürek kapalı olabilir ki?"

"Mutluluk bir damla gözyaşına sığar da koskoca bir saraya giremez!"

"O saray sizin tercihiniz değil mi ki sizi böyle mutsuz ediyor?"

"Osmanlı sarayları, paşa konakları hangi kadına yüreği ile sevmeyi öğretti?"

"Yüreğini küllerin arasına gömüp seni altın kafese koyanları lanetleyerek yaşayamazsın ki."

"Dilerim güçlü bir el o kafesin kapısını aralar da beni özgür bırakır!"

Erhan Tevfik gözlerinin içine bakarak, "Dilerim, öyle olur!" dedi.

Bu kez Hicran Melek, Erhan Tevfik'in gözlerinin içine yakıcı bir bakış attı ve gülümseyerek sessizce uzaklaştı. Erhan Tevfik rolünü iyi oynamanın mutluluğuyla sessizce köşesine çekildi. Korumalığına soyunduğu kadınla yakınlaşmanın ateşle oynamak olduğunu unutarak...

Ruhu arındıran şey, günahlardır!

KISIM: X

Erhan Tevfik ağır adımlarla etrafı seyrederek Beyoğlu'ndan Galata'ya doğru yürüyordu. Her zamanki gibi güneşin rakı burcuna girip girmediğini düşünüyordu. Beyoğlu cıvıl cıvıl insanlarıyla, rengârenk ışıklarıyla aydınlatılmış mağaza ve pastaneleriyle insana yine yaşama sevinci müjdeliyordu. Yaşlı kokoşlar, Ruslar, Batı hayranı genç kızlar ve monşer erkekler bu büyülü havayı renklendiren havai fişekler gibiydiler.

Erhan Tevfik öndeki mağazanın kapısından elinde paketlerle Hicran Melek'in çıktığını gördü. Birden afalladı ve her yanını heyecan bastı. Hicran Melek ters yöne döndü, ilerlemeye başladı. Erhan Tevfik hızlı adımlarla onu izliyordu. Hicran Melek bir pastanenin önünde durdu, bir süre vitrinini seyretti ve içeri girdi. Erhan Tevfik tekrar çıkabileceğini düşünerek bir süre bekledi. Çıkmadığını görünce emin adımlarla içeri girdi. Pastanenin içerisi sakindi. Sadece bir iki masada müşteri vardı. Hicran Melek'i kuytu bir köşede oturur buldu. Siparişini vermiş bekliyordu.

Erhan Tevfik masaya yaklaşınca gülerek, "Kurt yalnızlığa alışkındır ama muhabbet kuşu pek yalnız yaşayamaz!" dedi.

Hicran Melek gülümsedi:

"Bildiğin o hüzünlü kuş hâlâ kafesinde umutsuz bir şekilde duruyor. Ama muhabbet için dersen, işte ona varım?" Oturması için Erhan Tevfik'e işaret etti ve elini arzulu bir şekilde sıktı. Sonra, "Yalnız kurt yalnızlıktan sıkıldı, şimdi de şehre mi indi?" diye sordu.

"Kurt aradığını dağda bulamazsa, istediğini almak için mutlaka şehre iner."

"Yalnız Kurt şehirde aradığını buldu mu bari?"

"Hayır! Ama istediğine yaklaştı."

"İstediği dişine göre mi, yoksa yüreğine göre mi?"

"Ben hep yüreğimin götürdüğü yere gittim!"

"Ya yüreğinin istediği özel bir kafese hapsedilmişse?"

"Yüreğim sevdiyse ne kafes tanırım ne de zincir!"

Hicran Melek bu tutkulu ses karşısında bir parça sarsıldı. Erhan Tevfik'in gözlerinin içine bakarak, "Kır o zaman kafesimin kapısını!" dedi.

Hicran Melek, onu Pera'nın arka sokaklarında Ermeni bir kadının evine götürdü. Ermeni Eleni, Hicran Melek'in en yakın dostu ve sırdaşıydı. Dostluğu Osmanlı sarayının hareminden esir pazarına kadar uzanıyordu. Sarayın hareminden birlikte özgürlüğe uçmuşlardı. Eleni misafirlerine içki ikram etti. Bir süre onlarla oturup sohbet etti. Sonra bir işini bahane ederek onları yalnız bıraktı.

Hicran Melek Erhan Tevfik'i özenle soydu ve doğruca yatağa sürükledi. Kendisi de tüm giysilerinden arındı. Vücudu bir çocuk annesi olmaktan çok uzaktı. Genç ve diriydi. Kafkas teni pürüzsüz ve altın sarısındaydı. Tutkulu bir şekilde saatlerce sevişti-ler. Hicran Melek'in içindeki tutku ateşleri bir anda alev almıştı. Unuttuğu hazları yeniden yaşadı. Erhan Tevfik'e hiç tanımadığı zevkleri tattırdı. Eti etle doyurdular. Bundan böyle ikisi de tutkunun çılgın çocukları olmaya hazırdılar. O günden sonra sık sık buluştular. Arzu kamçısı, sürekli bedenlerini kamçılıyordu.

Yine bir gün uzun uzun sevişmişlerdi. Bedenlerini dinlendiriyorlardı. Erhan Tevfik ona geçmişini sordu. Hicran Melek kederli gözlerle geçmişini anlatmaya koyuldu:

"Sevgilim, içimdeki tutku pınarlarının bütün tıpalarını çıkardın. Bedenimin bu denli bana ait olduğunu bilmiyordum. Senden önceki bedenim tıpkı terk edilmeye bırakılmış yaşlı bir kayık gibiydi."

"Ya kocan?"

"O boş bir tarlada kendi kendine oyun oynayan yalnız bir çocuk gibiydi. Kocam bedenimin kendine ait olan kısmından ya-

rarlandı. O sadece kendi istediğini aldı ama benim istediğimin farkında bile olmadı. Evliliğim süresince onu hiç arzulamadım. Göğüslerim onun için annesinin memesi oldu sadece. Benle değil onunla sevişti sanki."

"Tutkunun özel kadını, o zaman nerden gelip nereye gidiyorsun?"

"Ben Kafkas kökenliyim. Henüz beş yaşımdayken beni ve bir yaş küçük kız kardeşimi esir tüccarları kaçırdı. İstanbul'a getirip esir pazarında sattılar. Beni askeri alaydaki sıhhiye bölüğünde görevli bir sıhhiye başçavuşu evlat olarak aldı. Hiç çocukları olmamış. Ancak beni evlat edindikten iki yıl sonra ailenin bir erkek çocuğu oldu. Onunla birlikte büyüdük.

Benimle birlikte Kafkaslardan kaçırılan küçük kardeşimin kime ve nereye satıldığını öğrenemedim. Uzun yıllar sonra onun Osmanlı haremine satıldığını duydum. Kardeşimle yollarımız esir pazarında ayrılmıştı. Onu bir daha hiç görmedim. Beni evlatlık, daha doğrusu ilerisi için odalık alan ailem çocukken bana iyi davrandı.

Analığım İstanbul Feriköy'deki bir azınlık okulunun orta kısmından mezun birisiydi. Babalığımdan iki yaş büyük, esmer tenli, huysuz ama İstanbul terbiyesi almış bir kadındı. Analığımın ağabeyi Maliye Nezareti'nde üst düzey bürokrattı.

Babalığımın ailesi Balkanlardan göçüp önce Niğde'ye yerleşmişler, oradan İstanbul'a gelmişlerdi. Babalığım Davutpaşa Kışlası'nın sıhhiye bölüğünde görev yaparken, bir komutanı aracılığıyla analığımla tanışıp evlenmişler ama birbirini hiç sevmemişler. Babalığım yaşına göre genç ve yakışıklı biriydi. Analığım onu sürekli kıskanırdı.

Babalığımın Gelibolu'da görev yaptığı yıllardı. Askeri hastanede çalışırken babam gönlünü bir hemşireye kaptırmıştı. Bazı geceler uykum kaçıp dışarı çıktığımda, babamı pencerenin önünde askeri hastaneyi gözlerken bulurdum. Meğer o pencereye çıktığı geceler, hemşirenin nöbetçi olduğu günlermiş. Pencerelerden karşılıklı olarak birbirlerini gözlerlermiş. Babalığımı

hiç bu kadar durgun görmemiştim. O günler analığımla babalığımın kavga dolu günleriydi. Sürekli tartışıyorlardı. Analığım sürekli olarak komşu kadınlara kocasından şikâyet ediyordu.

Bir gün komşu kadınlarla otururken analığım beni yanına çağırdı. Doğruca hastaneye gitmemi, gizlice bahçeyi gözetlememi, babamın kiminle oturduğunu öğrenmemi istedi. O zaman henüz altı yaşındaydım. Sarı saçlarım rüzgârda uçuşarak küçük adımlarla babalığımın çalıştığı hastaneye gittim. Babalığını hastanenin bahçesinde bir hemşire ile oturuyordu. Sessizce geri döndüm ve gördüklerimi analığıma anlattım. Analığım büyük bir öfke seline kapıldı. Odada bulunan komşu kadınlara sürekli olarak, 'Ben size söylemiştim, bak nasıl da doğru çıktı' diye söyleniyordu. Bir yandan da, 'Ben bu adamın çapkınlıklarından bıktım artık!' diyordu. 'Sadece bu olsa bir şey demeyeceğim. Bir ara ölen erkek kardeşinin hanımına dadanmıştı. Zor önünü aldım,' dedi. Kadınlar onu teskin etmekte zorlanıyorlardı. Babalığım eve gelince kızılca kıyamet koptu. Birbirlerine acımasızca vuruyorlardı. Ben korkudan erkek kardeşimin odasına koştum. O da korkudan tir tir titriyordu. Birbirimize iyice sarıldık ve sabah olunca kadar öyle kaldık. Evde ne zaman kavga çıksa, hemen erkek kardeşimin kollarına koşuyordum.

Böyle kavga dolu geçti günler. Anadolu'nun değişik şehirlerinde, babalığımın görevi nedeniyle dolaşıyorduk. Adapazarı'ndaydık. O zaman evimizin karşısında bir bakkal dükkânı vardı. Bakkalda 16 yaşlarında bir çocuk çalışıyordu. Ben de 15 yaşına gelmiştim. O çocuğa delice âşık oldum. Bir gün babalığını beni onunla sohbet ederken gördü. Beni onunla görüşmemem için ölümle tehdit etti. Âşık olduğum o genci fırsatını bulup bir güzel dövmüş. Sonra bakkalın sahibine şikâyet etmiş. Bakkal şikâyet üzerine onu kovdu. O çocuğu bir daha hiç görmedim. Yüreğim o gün bu gündür acır durur.

Yıllar böyle geçip gitti. Erkek kardeşim Harbiye'ye yazılmıştı. Abdülhamid'e karşı olan Jöntürklere sempati duyuyordu. Harbiye'yi bitirdiği yıl, dul bir kadına tutuldu. Evlenmek istedi-

ğini söyledi. Babalığım, 'Beyoğlu'nun aşüftelerinden insana karı olmaz!' diye bağırdı ve bu evliliğe karşı çıktı. Aralarında büyük kavgalar oldu. Kardeşim kararından dönmedi ve o kadınla evlendi. Babalığım üzüntüsünden kalp krizi geçirdi, genç yaşta öldü. Kardeşimin evliliği uzun sürmedi.

Daha sonra kısa süreli ilişkiler yaşamaya başladı. Nedense onu için için kıskanıyordum. Birlikte olduğu kadınları bana tanıştırıyordu. Ben o kadınları tanıdıkça kıskançlığım artıyordu. Sinir krizleri geçiriyordum. Bu sıralar, yalnızlığımın içimi kavurduğu günlerdi. Analığımın Düyun-u Umumi'de müfettiş olarak çalışan bir yeğeni vardı. Yaşı benden büyüktü. Ona âşıktım. Ama kimseye söyleyemiyordum. Yalnızlığımı onu hayal ederek gidermeye çalışıyordum. Cebimde evlerinden gizlice aşırdığım resmini taşıyor, onunla evlilik hayalleri kuruyordum. Bu durum önüne geçilemez gizli bir aşka dönüşmüştü. Aslında yaşadığım bir tür melankoliydi. Onda, geçmişte yitirdiğim o çocuğu arıyordum. Karmaşık duygular içindeydim.

Çaresiz duygular içinde kıvrandığım o günlerde, Ferhat Paşa'nın bir yakını beni görüp beğenmiş ve beni paşanın oğluna önermiş. İki aile işi olupbittiye getirdiler. Benim fikrimi bile sormadılar. Görkemli bir törenle evlendim. Kocamı ilk kez düğünde gördüm. Çok yakışıklıydı ama zayıf kişilikli, tutarsız birisiydi. Onu hiç sevemedim. Yıllar bile bu sevgisizliğe çözüm olamadı. Onunla sevişirken tenimde ıslak bir sülük geziniyormuşçasına iğreniyordum. Onunla kadınlığımı hiç yaşayamadım. Çünkü kocam marazi, hasta ruhlu birisiydi. Benim bedenimde annesinin bedenini buluyordu.

Seni tanıdıktan sonra ruhumda küllenen kadınsı duyguları ortaya çıkardın. Arzunun küllenen ateşini tenimde sen yaktın. Kadınlığımı bana geri verdin!"

Hicran Melek ruhunu kasıp kavuran, geçmişte yaşadığı özel ilişkiden bir türlü cesaret bulup söz edemedi. Belki korktu. Belki yanlış anlaşılmak istemedi. Geçmişte yaşansa bile marazi bir ilişkinin kendisini Erhan Tevfik'ten koparmasından korktu. Anlata-

madı. Yine de gözleri geçmişin derinliklerinde kaybolup gitti.

Hicran Melek'in erkek kardeşi, sık sık sevgili değiştirirken sonunda görevli gittiği Sivas'ta tanıştığı eşraftan birisinin kızı ile evlendi. Evlilik ilk yıllarında düzgün gider gibi gözüktü. Ama sonraları kavgalar, küslükler başladı. Yaşadığı mutsuz günleri, yaşadığı acıları, sıkıntıları kardeşi ile paylaşıyordu. Balkanların en karışık olduğu günlerdi. Cephede yaralanmış ve hava değişimi için İstanbul'a gelmişti. Geldiğinde karısının kendisini terk ettiğini öğrendi. Mutlu olup sevineceğine adeta yıkıldı. Günlerce evden dışarı çıkmadı. Kötü giden evliliklerin, iki tarafı da birbirine bağlayan gizli bir bağı vardı. Karısını, o huzursuz günlerini, bitmeyen acılarını adeta arıyordu. Hastalandı. Yataklara düştü. Hicran Melek bir dakika olsun onu yalnız bırakmadı. Yemeklerini götürdü, ilaçlarını verdi. Özel hastabakıcısı gibi onunla uyudu, onunla uyandı.

Kardeşinde bunalımın zirve yaptığı günlerden birindeydi. Kardeşi yıkanıp gelmiş, yatağına uzanmış, ağlıyordu. Hicran Melek onu teselli ediyordu. Başını göğsüne dayamıştı. Gözyaşları göğsünü ıslatıyordu. Hicran Melek anne şefkatiyle saçlarını okşuyordu. O da kollarıyla onu sarmıştı.

Hicran Melek, "Deli çocuk! Neden kendini bu kadar harap ediyorsun? "diye sordu.

"Onu çok özlüyorum! Teninin kokusu burnumun ucundan bir türlü gitmiyor!"

"Şaşkın çocuk! Hasretini çektiğin şeye bak! O çok özlediğin şeyler, sadece onda mı var sanıyorsun?"

Teselli etmek için biraz daha sokuldu. Bluzunun düğmelerini çözdü. Göğsünün birini çıkarıp ona verdi. O tıpkı bir çocuk gibi emiyordu. Bu kez diğer göğsünü sundu. Onu da büyük bir tutkuyla emdi. Hicran Melek, üzerindeki tüm giysileri çıkarıp yanına uzandı. Birlikte yatağın içine yuvarlandılar. Hicran Melek'in hatırında o günden geriye tek bir şey kaldı: Kadın olarak ilk kez orgazma ulaşıyordu.

Havva'yı günahkâr yapan şey, Şeytanla işbirliği yapması değildi.

Suça ortak olan Âdem'in, kadınını Şeytanın kollarına itmesiydi.

Aksi takdirde dinler, kadını başka türlü nasıl aşağılayacaktı?

KISIM: XI

Abdülhamid, suikast sonrası dinlenmeye çekildiği odasında adeta ölümü özlüyordu. Çünkü hasta ve yorgundu. Ermeni suikastı sırasında yaşadıkları onu fazlasıyla üzmüştü. Saltanata geçtiği günden beri yaşadığı korkular, şüpheler, ayaklanmalar, ihanetler onu yorgun ve bitap düşürmüştü. Umutsuzdu. Giderek dağılan, yok olan Osmanlı ülkesi geleceğe dönük umutlarını yıkıyordu. Ne geçmişi ne de bugünü ona umut vaat ediyordu. İktidarı eline geçirmeye çalışan Jöntürkler hasta Osmanlı'nın kefenini biçmekle meşguldüler. Ne asker, ne gençlik, ne muhalefet, ne basın, ne de Babıâli bürokratı Osmanlı'ya can verecek yeni bir umut ışığı olabiliyordu.

Abdülhamid ölmek istiyordu. Osmanlı'nın can verişini görmek istemiyordu. Sürekli Tanrı'ya yalvarıyordu:

"Allahım! Halkım adına yeni acılar, yeni gözyaşları istemiyorum. Benim canımı Osmanlı'nın canından önce al! Azrailini dün kapıma kadar göndermiştin ama kapımı son anda çalmaktan vazgeçti. Sanki Şeytanın oyununa geldi. Oysa Azrail o gün canımı alsaydı, bugün o büyük acılara tanık olmayacaktım.

Artık benim için ne İslamın halifeliği ne Osmanlı'nın Sultanlığı senin göndereceğin ölümden daha değerli!

Ermeni suikastinde Osmanlı halkına acıyıp canımı bağışlayan yüce Tanrım; yaşlı, kimsesiz, çaresiz ve yalnız bu ihtiyarı, ne olur yanına al artık!"

Abdülhamid grilikler içerisinde kaybolup giden 1905 yılının o karanlık Cumasını unutmaya hazırdı. Ama her gün odasına yemeğini getiren hizmetkârının yavaşça kulağına eğilip, "Ermeniler son günlerde iyice azdı Sultanım! Tanrı Osmanlı mülkünü

ve sizi korusun!" dediğinde, ister istemez o günü hatırladı. Olaylar unutmasına fırsat vermiyordu. Tıpkı bir zincirin halkaları gibi birbirini çekiyordu.

Sultan Abdülhamid 22 Temmuz 1905 Cuma günü düzenlenen ve başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişiminin ertesi günü, Tercüme Odası Müdürü Bedros Keresteciyan Efendi'yi makamına çağırtmıştı. Amacı söz konusu suikasti düzenleyen Ermeni Komitesi'nin niyetini ve bu konuda dış basında yazılanları öğrenmekti.

Dilbilim uzmanı, çevirmen ve gazeteci Bedros Keresteciyan Efendi'yi Babıâli'deki görevine kendisi getirmişti. Abdülhamid, Bedros Efendi'yi sever, görüşlerine büyük değer verirdi. Bedros Efendi eğitimine İzmir Mesropyan Mektebi'nde başlamış, öğrenimini Paris ve Londra'da tamamlamıştı. Batı eğitimi almasına karşın Abdülhamid gibi o da Batılılara kuşkuyla bakıyordu. Fransızca ve İngilizce dışında Arapça ve Farsçayı anadili gibi konuşuyordu. Gazeteciliğe *Tercüman-ı Ahval*'de başyazar olarak başlamış, yazılarına *Basiret* gazetesinde devam etmişti. Abdülhamid yazılarını severek okuduğu Bedros Efendi'yi, hakkında gerekli istihbaratı yaptırdıktan sonra, Tercüme Bürosu'ndaki görevine atamıştı.

Bedros Keresteciyan Efendi padişahın huzuruna girdiğinde, Ermenilerce yapılan suikast nedeniyle bir hayli tedirgindi. Ama asıl tedirginliği, Batılı akbabaların azınlıklar üzerinde oynadığı bu kanlı oyunun sonucu olarak, padişahın öfkesinin Ermenilere karşı açık bir kine dönüşmesiydi. Öfkenin kanla bastırılmasıydı.

Abdülhamid kinayeli bir şekilde, "Gel bakalım, Bedros Efendi! Büyük bir özlemle ortadan kalkması beklenilen şu fani bedenimi gör de Ermeni kardeşlerin gibi sen de hayıflan! Cümle âlemin hep bir ağızdan koro halinde, Kızıl Sultan, Cehennemlik Kul, Büyük Kan İçici diye haykırdığı şu bedenimin gölgesinin bir kâbus gibi üzerinizde dolaşacağını gör de halkın adına, 'Eyvah, yandık!' diye iç geçir." dedi.

"O nasıl söz, Sultanım? Tanrı Şeytanı bir dakika oyaladı da

seni bize bağışladı."

"Bedros Efendi. Tanrı bu suikastı önlemekle kendi Şeytanının değil, Osmanlı'nın bağrında gizlenen binlerce Şeytanın umudunu kırdı."

"Haklısınız Sultanım! Ama bence asıl büyük üzüntüyü Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar üzerinde yıllardır kanlı oyunlar düzenleyen, onlar için sonu trajik ve dramatik bitecek kötü yazgılar çizen Batılı devletler duymaktadır. Bu cadı kazanını kaynatanların asıl hedefi Osmanlı Sultanı değil, Osmanlı halkının canı kanı pahasına elde etmiş olduğu aziz vatan topraklarıdır!"

"Şunu açıkça söylesene Bedros Efendi! Sultanın kanını içmeye ve Osmanlı'nın toprağını bölmeye İttihatçılar, azınlıklar ve Siyonistler hep birlikte karar almışlar diye söylesene!"

"Bence, azınlıklara alkış tutanlar kendilerine aydın süsü veren Jöntürklerden başkası değil! Bizde Taşnak ile Hınçak komitelerinin, sizde Jöntürklerin örgütlediği ihtiraslı gençlik grubu; Ermeni halkı ile birlikte Osmanlı Devleti üzerine sonu hiç de hoş olmayan yeni bir belayı tezgâhlıyorlar! Ama hepsi de sükût-i hayale uğrayacaklar! Neyse Sultanım, Tanrı sizi bizlere bağışladı da derin bir nefes aldık."

Sultan Abdülhamid gülerek, "Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, Hamidiye Camii'nin bahçesinde beni lafa tutmasaydı, Şeytan görevine tam zamanında gelmişti. Bugün, Batılılarla azınlıklar ve Jöntürkler hep birlikte halay çekiyor olacaklardı. Her neyse, Tanrı'nın merhametiyle kurtulduk da sevinçleri kursaklarında kaldı," dedi. Abdülhamid biraz duraksadıktan sonra, "Bedros Efendi, dünkü suikastle ilgili sana ulaşan yeni bilgiler var mı? Bilirim, senin kulağın deliktir!" dedi.

"Biliyorsunuz Sultanım! Dünkü Yıldız suikasti ile ilgili Edvar Joris adında bir eylemciyi yakalamışlardı. Gazeteler her satırda onun Ermeni olduğundan bahsediyorlar. Oysa yaptığım araştırmalara göre o şahıs Ermeni değil! Edvar Joris, Taşnakzutyan Fırkası üyesi, Musevi kökenli, Avusturya tebaalı Fransız va-

tandaşı. Bu eylemi planlayanlar Ermeni Taşnakzutyan Örgütü elemanlarıymış.

Hatırlarsınız Sultanım! Ermeniler aylar öncesinden Makedonya İhtilal Komitesi ile ortak eylem planı üzerinde mutabakata varmışlardı. 1904 yılı Ocak ayında Sofya'da toplanarak komiteler arasında dayanışma kararı almışlardı. Bu eylemin o toplantının bir uzantısı olduğunu tahmin ediyorum. Taşnakzutyan Komitesi, değindiğim toplantının ardından Siyonistlerle İsviçre'de bir başka dayanışma toplantısı yapmıştı. Bu ortak toplantılar sonrası Musevi Edvar Joris'in söz konusu suikasta karışması bana hiç de tesadüf bir olaymış gibi gelmiyor.

Aynı şekilde, daha önce dış basın ile Ermeni gazetelerinin küçücük bir köşesinde yer alan, Bulgaristan'ın Vitos Kinaze Köyü civarında 17 Mart 1905 günü gerçekleşen patlama sonucu Taşnakzutyan Komitesi kurucuları Kristopor Mikaelyan ile Fram Şabu'nun ölümü de bana tesadüfi bir olay gibi gelmiyor. Çünkü büyük bir örgütün iki önemli adamının küçük bir Bulgar köyündeki gizemli ölümü, doğrusu bana çok garip geliyor. Sıradan ve anlamsız gibi gözüken bu tür ölümler, beni her zaman ürkütmüştür!"

Bedros Efendi'nin sezgileri, pek çok olayı doğruluyordu. Yıldız suikastinin tohumları çok önceden ekilmeye başlanmıştı. Taşnakzutyan Komitesi'nin lideri Kristopor Mikaelyan, Sultana yapılacak bombalı saldırı eyleminin provalarına Polonezköy'deki Abraham Paşa Korusu'nda başlamış, yaptığı el bombası deneyleri olumlu sonuçlar vermişti. Bu olumlu gelişme üzerine eylemi el bombası ile yapmaya karar vermişti. Padişahın Cuma namazı nedeniyle geleceği Hamidiye Camii'nin selamlık bölümüne, Rus Sefareti aracılığıyla girerek önceden gerekli incelemeleri yapmıştı.

Ancak bu araştırmalar sırasında bir şey dikkatini çekmişti. Padişahın geçtiği yollara, arabanın rahat seyir etmesi için önceden kum dökülüyordu. Krisdopor Mikaelyan, bu durumda yaptığı bombanın infilak etmeyebileceğini düşünerek, kumda patla-

yabilecek yeni bir bombanın imaline karar vermişti. Bu konuda anlaştığı Ermeni usta, bombanın Sultana karşı kullanılacağını sezinleyince ortadan kaybolmuştu. Bu kez eylemi tabancayla yapmaya karar vermişti. Bu fikri ona veren Edvar Joris'ti.

Yapılan plana göre, Ramazan ayının 15'inde padişah yoldayken çifte tabancalı iki eylemci çapraz ateşle Sultanı kurşun yağmuruna tutacaktı. Ne var ki, bu plan da pek güvenli bulunmadı. Çünkü halkın arası Sultanın hafiyeleriyle doluydu. Her an için eylemcilerin şüphe çekme olasılığı vardı. Ayrıca halkın kalabalığı böyle bir eylemi güçleştiriyordu. Padişaha o kalabalıkta ateş etmek pek kolay gözükmüyordu.

Bu kez Edvar Joris Yıldız-Dolmabahçe güzergâhında bir ev kiralayarak Sultanın geçeceği yolu büyük bir titizlikle incelemiş, bütün olasılıklar üzerinde durmuş, ancak padişahın güvenlik nedeniyle güzergâh değişikliği yapabileceğini hiç hesaba katmamıştı. İlk provanın yapılacağı gün, padişah güzergâh değiştirerek önce Çırağan Sarayı'na, oradan Yıldız Bahçesi'ne gidince bu plan da suya düşmüştü.

Eylemciler sonunda ortak bir düşüncede birleştiler. Dışarıda tahrip gücü yüksek, saatli bir bombanın imal ettirilmesine, Viyana'da özel bir şekilde yaptırılacak faytonun sürücü koltuğunun altındaki gizli bölmeye konulmasına, faytonun padişahın dönüş yolu üzerine bırakılmasına, bombanın dakik bir insan olan padişahın geçeceği saate göre ayarlanarak tam o esnada patlatılmasına karar verilmişti.

Örgütün Cehennem Makinesi adını taktığı söz konusu fayton, Loyyd Kumpanyası'na ait Dalmaçya adlı bir gemi ile İstanbul'a getirilmişti. Gümrükten, orada çalışan örgüt mensubu Ermenilerin yardımıyla kolayca geçirilmişti.

21 Temmuz 1905 günü geldiğinde, Yıldız'daki Hamidiye Camii'nde Cuma Selamlığı için alışılmış bütün hazırlıklar yapılmıştı. Her zamanki gibi yabancı misyonlara mensup sefirler, yabancı ve yerli özel konuklar kendilerine tahsis edilen bölümde yerlerini almışlardı. Halk da meydanı hıncahınç doldurmuştu.

Padişahı görebilmek için heyecanlanıyorlar, yerlerinde duramıyorlardı.

Yolun iki tarafına padişahın muhafızları Hassa Askeri ikişer sıra halinde dizilmişti. Mızıka takımı Marş-ı Sultani'yi çalıyordu. Devlet ricali ile askeri erkân merasimi hazır bir şekilde beklemekteydi. Halkın bulunduğu yerde Yıldız'ın hafiyeleri ile sivil polisler kol geziyorlardı.

Faytonun içerisindeki bomba Sultanın camiden döneceği saate göre ayarlanmış, fayton diğer arabalarla birlikte dikkat çekmeyecek şekilde yolun kenarına bırakılmıştı.

Cuma namazı kılınıp dualar edildikten sonra padişah bahçeye çıkmıştı. Kendisini Şeyhülislam Cemalettin Efendi karşılamıştı. Padişah her zamanki gibi doğruca arabasına gitmemiş, Şeyhülislamla sohbete başlamıştı.

Sohbet sona erip padişahın arabasına doğru hareket ettiği sırada korkunç bir patlama oldu. Patlamayla birlikte etraf tam bir ana baba gününe dönmüştü. Patlamanın etkisiyle Hamidiye Camii ile civardaki evler büyük hasar görmüştü. Her taraf toz duman içinde kalmıştı. Etraf bağıranlar ve feryat edenlerle doluydu. Yerlerde ölüler ile kopan eller ve bacaklar birbirine karışmıştı. Çoğu halk ve asker olmak üzere, 80'in üzerinde insan hayatını kaybetmişti.

Suikastçiler hesaplarında hiç yanılmamışlar, Cehennem Makinesi tam zamanında patlamıştı. Ancak hiç hesapta olmayan padişahla Şeyhülislam arasındaki o kısacık sohbet padişahın hayatını kurtarmış, eylem başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Abdülhamid patlama sonrası korkusunu gizlemeye çalışarak Sultanlara yaraşır bir azametle arabasına binmiş, halkı selamlayarak Yıldız'a doğru yönelmişti. Halk hep bir ağızdan, "Yaşasın Sultan!" diye bağırıyor, gözyaşlarına karışmış sevinç çığlıkları atıyordu. Dün yaşanan olaylar işte böyle seyretmişti...

Sultan Abdülhamid, Bedros Efendi ile yaptığı sohbete devam ederek, "Bedros Efendi, uluslararası basın 1892 ve 1896 yılındaki Ermeni olayları nedeniyle bir ağızdan benim için, Yıl-

dız'ın Cani Manyağı, Yüz Bin Masumun Canına Kasteden Canavar, Cehennemlik Kul diye yazdılar. Bugün de 'Ne yazık ki Yıldız'ın Canisi ölümden kurtuldu!' diye başlık atmışlar.

Bedros Efendi, şimdi soruyorum size, cihan tarihinin en hoşgörülü devleti, bizim İmparatorluğumuz değil mi? Rumu, Ermenisi, Süryanisi, Yahudisi, Arnavutu, Kürdü Osmanlı topraklarında bir arada yaşamıyorlar mı? Bugün bizi cellat konumuna koymaya çalışan ülkeler, önce kendi geçmişlerine baksınlar! Onlar gibi, geçmişimizde azınlıklara ya da başka ırklara karşı soykırımlar, dinsel zulümler yaptık mı? Eğer bugün topraklarımızın üzerinde bunca ırk, bunca din, bunca mezhep yaşayabiliyorsa, bütün bunlar kendilerini burada güvende hissetmelerinin bir sonucu değil mi?

Bedros Efendi, ben Ermeni halkına hayatıma kastedecek kadar hangi zulmü yaptım, söyler misiniz bana?

Bizi Ermenilere eziyet etmekle suçlamak kadar gülünç bir iddia olamaz! İmparatorluğumuzun tarihine göz gezdirilirse, Ermenilerin her zaman ve her koşulda rahat yaşadıkları, Müslüman tebaamızdan çok daha zengin oldukları görülebilir. Ve yine Ermenilerin her devirde vezirlik dahil, memuriyette en yüksek mevkilere kadar geldikleri görülebilir. Ayrıca diğer reaya gibi Ermenilerin de askerlik yapmadıkları, ülke ticaretini ellerinde tuttukları, en az vergiyi verdikleri, azınlıklar içerisinde en zengin olanların Ermeni oldukları açıkça görülebilir.

Öyleyse bu düşmanlık, bu kin niye?

Doğaları itibariyle çekingen ve dünya nimetlerine düşkün Ermenileri isyana sevk eden unsurlar, kendi ruhları değil harici tesirlerdir. Ermenilerin isyana yönelmeleri için bu işin bir evveliyatı olmalıdır. İmparatorluğumuzun doğusunda Protestan dinini yaymak gayesiyle vaazlar veren Anglo-Amerikan misyonerler, Ermenilerin ruhuna kötülük tohumları ekmişlerdir. Ermeni eylemlerinde yabancı bir tertip olmadığını söylemek gülünç olur.

Bu eylemler Merzifon'daki dini mektebin kurulmasıyla başlamıştır. Bu mektebi bitirenler, Ermenileri bir millet halinde

birleştirmek gayesiyle, komiteler teşkil etmişlerdir. Ermeni kiliselerinde sürekli Osmanlı düşmanlığını körükleyen vaazlar verilmiştir. Rusya'da Yahudi katliamı olduğunda büyük devletlerin hepsi susarken, şimdi hepsi Ermeni hamiliğine soyunmuşlardır.

Bence Ermenilerin müstakil devlet kurmaları sadece ütopyadır! Çünkü Ortodoks, Protestan ve Katolik olmak üzere üç ayrı kiliseye bağlı Ermenilerin ve yine bir milyonu Rusya, iki milyonu İran, bir buçuk milyonu Osmanlı tebaasında olan ve dağınık bir şekilde yaşayan Ermenilerin, kendi başlarına devlet kurmalarına imkân yoktur! Geçmiş de bunu göstermektedir.

Ayrıca soruyorum size, Ermenilerin hamiliğine soyunan Rusya'da onların yaşam koşulları buradan daha mı iyidir?

Bedros Efendi, Ermeni meselesi bizim dahili işimizdir! Ermenilerin görevi, eskiden olduğu gibi Osmanlılarla dostane yaşamaktır!

Bedros Efendi, dünkü suikast girişiminden sonra bir Sultan olarak uzun uzun düşündüm. Unutmamam gereken bir gerçek çıkıyor ortaya. Atalarım kendi halkını unutup yabancılara iştah kabartıcı haklar tanırken, hâlâ Osmanlı Sultanına ve devletine düşmanlık besleyenler karşısında kendi halkımı korumam gerektiğini görüyorum! Halkıma karşı yıllardır yapılan bu haksızlığı gidermek artık bana düşüyor!"

Biraz duraksadıktan sonra sözlerine devam etti:

"Bir gün babam Sultan Abdülmecid'i sıradan bir kişi gibi tebdil-i kıyafet edip İstanbul sokaklarında dolaşırken gördüm. Babam böyle halkının arasına karışmakla Batılılaştığını, yozlaşan geleneğe karşı çıktığını düşünüyordu. Uyruklarından herhangi birine benzeyerek kendisini halkın Sultanı ve Batılı devlet adamı yapacağına inanıyordu. Ama gerçek böyle değildi.

Biz Batıdan bedende değil ruhta farklıyız! Batılı olduğumuz an ruhumuzun, maddiyat altında birer toz zerreciğine dönüştüğünü göreceğiz! Batı bizden kat kat daha zengin bir noktaya gelebilir ama hiçbir zaman bizdeki o asalete ve ruh zenginli-

ğine ulaşamaz! Batı gösterişli, zengin bir bedense, Doğu, gösterişsiz ama zengin bir ruhtur!

Bedros Efendi, benim Sultanlık rolümü algılayışım babamınki gibi değil! Beni barındıran Yıldız'daki kafesten dışarı çıkmayacağım! Ama Yıldız'ın tepesinde oturduğum sürece gerçek bir Sultan olacağım! Bundan böyle Dersaadet merhametin değil korkunun kol gezdiği bir şehir olacak. Ben de sadece halkımın değil, tüm halkların korkup önünde saygıyla eğildiği bir Sultan olacağım! Ne yazık ki, merhamet ve şefkat Osmanlı Sultanlarına yaramıyor!

Bedros Efendi, ben senin halkına ne yaptım? Diğer halkları başımın üzerinde tutup sizinkini ayaklarımın altında mı ezdim? Her halk, her azınlık kendi sevgisini de, kendi düşmanlığını da, kendi kinini de, kendi öfkesini de kendi yaratır! Ama o isyankâr halk bir şeyi unutuyor: Günün birinde kendi kanında boğulacağını...

Bu kaçıncı kanlı eylemdir Bedros Efendi? Anadolu henüz 1892 ve 1896 olaylarının acılarını unutulmamışken, 26 Ağustos 1899 günü Osmanlı Bankası'nı bastılar. Ardından Babıâli'ye yürüdüler. Eylemler sırasında yüzlerce masumun kanını döktüler.

Osmanlı Bankası'nı basan Ermeni komitacılarla konuşmaya Moskova Başterciimanı Maksimof'u gönderdiğimde, bu durumu benim korkaklığıma yorup, 'Sultan Abdülhamid yirmi beş Ermeniyi bankadan kendisi çıkartamadı da Moskof Elçisini gönderdi!' dediler. Bununla yetinmediler, 'Ermeni komitacılar Osmanlı polisinin önünden ellerindeki bombaları sallayarak geçip Marsilya'ya giderken, Osmanlı padişahı Yıldız'ın penceresinden onları seyrediyordu,' dediler. Eğer ben olaya karışsaydım ve kan dökülseydi, hep bir ağızdan ne caniliğim, ne katilliğim kalacaktı.

Jöntürk Ahmet Rıza ve arkadaşları bile Paris'teki gazetelerinde, 'Eskiden imparatorlar Osmanlı Sultanından korkarlardı. Şimdi artık Osmanlı Sultanı büyükelçilerden korkuyor!' diye yazdılar. Moskova elçisinin yerine, Osmanlı Bankası'na ben gitseydim, bu kez, 'Koskoca Osmanlı padişahı, üç beş Ermeni ça-

pulcunun ayağına gitti!' diyeceklerdi.

Bedros Efendi, ben bugüne kadar kanı kanla yıkamayı hiç düşünmedim! Düşündüğüm tek şey içerideki halkımızın huzuruydu!

Bedros Efendi, ben dışarıdaki düşmanlarımla başetmeyi iyi bilirim! Moskova elçisini oraya göndermekle ne yapmak istedim, biliyor musun? Osmanlı'daki Ermeni ateşini kim körüklediyse, maşa olmayı o hak ediyor demektir! Bu nedenle Ermenileri kışkırtan Rusya'nın elçisi de maşa olmayı hak ediyor demektir! İşte bu yüzden onu seçtim!

Aksini yapıp Osmanlı askerini onların üzerine salsaydım, Ermeni ateşini yakanlar ve körüğün başında ağızları sulanarak bekleyenler, 'Osmanlılar Ermenileri katlediyor!' diye bas bas bağıracaklardı. Unutulmasın ki, Osmanlı'ya sövme hakkına en son sahip olanlar azınlıklardır!

Osmanlı saltanatı bugün ekonomik ve siyasi açıdan birtakım haksızlıklara duçar olduysa, bunun nedeni azınlıklara gösterilen aşırı hoşgörü ile yabancılara tanınan ekonomik ayrıcalık ve özgürlüklerdir! Bugün ekonomik sıkıntılar içinde bunalıyorsak, Osmanlı sömürgeci ve emperyalist bir devlet olmadığı içindir!

Osmanlı ecdadının kanıyla canıyla aldığı toprakların bir kısmını, Düyun-ı Umumiye'ye olan borçları ödeyebilmek için satmak zorunda kaldık! Filistin topraklarını Filistinli Araplara para karşılığı sattıysak, bunu Osmanlı'nın başını dik tutmak için yaptık!"

Padişah öfkeliydi ve öfkesi bir türlü dinmek bilmiyordu. Bedros Efendi susuyor ve giderek Ermeni halkı için kaygılanıyordu. Bedros Efendi, "Sultanım, kendinizi üzmeyiniz! Krallarla Sultanların dostları yoktur! Şiddet ve kin, hangi ülke olursa olsun, yıkıma götürür! Mazlumun kanıyla beslenen hiçbir iktidar, ayakta kalamaz, hiçbir ülke sonsuza kadar yaşayamaz! Sağduyu, sabır ve akıl bütün engelleri aşar! Hiddete kapılmayınız Sultanım! Gelişmeleri bilmeden, ayrıntıları öğrenmeden bir ulusun kaderi üzerine önyargıyla gidilmemeli!" dedi.

Abdülhamid kızdı:

"Geç bunları Bedros Efendi! Sultanların dostu olmadığını ben de biliyorum!

Söyler misiniz bana, kömürü Fransızın, demiri Almanın, borsası Ermeninin, hazinesi Düyun-ı Umumi'nin elinde olan bir imparatorluğun özgürlüğünden söz edilebilir mi?

Bedros Efendi! Beni Kızıl Sultan, Kanlı Cani, Yıldız'daki Baykuş diye çağıranlara, devrinin en zalim müstebiti sayanlara, hürriyeti Jöntürk söyleminde arayanlara, gece saraya sövüp gündüz saraydan geçinen yazarlara, Osmanlı'nın ekmeğini yiyip Batının kılıcını sallayan azınlıklara, devlet hazinesini Galata bankerleriyle birlikte soyan paşalara, rüşveti milli örf ve âdet haline getirmiş bürokratlara, halkımın binbir güçlükle ödediği vergileri yolsuzlukla cebe indirip yabancı şirketlerden hisse senedi alanlara Tanrı ileride daha büyük belaları reva gördü de onun için mi beni o hain suikasttan kurtardı?

Sonuca gelirsek Bedros Efendi, bu suikast ne ilk ne de son olacak! Geçmişte de hayatıma kastedildiğini, suikastçıların başarılarına ramak kaldığını çok iyi biliyorum! Bu nedenle herkesten şüphe etmemde, iyilik yapmak isteyenlerden bile uzaklaşmamda şaşılacak hiçbir şey yok! Bu tamamıyla beşeri bir duygu. Münzevi hayat yaşadığım için imparatorluğun dahilinde ve haricinde cereyan eden hadiselerden haberdar olmadığımı söylüyorlar. Ama yanılıyorlar. Benim elim kolum, gözüm kulağım olan geniş bir istihbarat teşkilatım var. Bu teşkilat o şekilde kurulmuştur ki, hiçbir şey benden saklanamaz!

Kısacası Bedros Efendi, benim en güvendiğim gönül dostum Tanrı'dır! Dileğim Tanrı hiçbir zaman benden merhametini esirgemesin!"

Bedros Efendi, yolda giderken düşünüyordu:

"Anladım ki, şu dünyada yalnız olan sadece Osmanlı mülkü değil, Osmanlı Sultanı da yapayalnız! Hem de Yıldız'ın tepesine tüneyen gamlı bir baykuş gibi...

Abdülhamid geçmişin günahlarını silmekle meşgul. Kendi

kendine günah çıkartan ama yakaracak papazı olmayan günahkâr gibi... Ancak Şeytan Abdülhamid'in günahlarını sineye çekmeye pek hevesli görünmüyor!

Abdülhamid İttihatçılara öyle bir derdi miras bırakacak ki, o derdin altından ne Ermeniler ne de İttihatçılar kalkabilecek! Çocuklar atalarının günahının vebalini çekerler!"

Sultan Abdülhamid iki yıl sonra suikastçi Edvar Joris'i affediyordu. Bu affı onun merhametine yoranlar çoğunluktaydı. Oysa Abdülhamid kendisine muhalefet edenleri Avrupa'da izlemesi için onu affettiğini kimseye söylemiyordu.

Şeytanın kurbanları, kırılmış ruhlardır!

Antlar gene bozuldu, başladı bir karanlık çağ,
gene çiğnendi halkın tek yüce umudu.
Kanun, dedik sürttük alınları topraklara,
kanun dedik, kanun dedik, tepeledik kanunu,
Ağlamalar, sızlamalar gene boşa gitti, boşa!
Otuz üç yıl acı çektik, tam otuz üç yıl,
ama bir ders alabildik mi ki bundan,
na işte, hepimizde gene o eski kafa!
İşte o gecenin arkasıdır bu karanlık.
İşte gene o bilmezlik, o bilmezlikten gelme,
ya da sen ne bilirsin, demek,
işte gene düşünen başları yemek, tepeleye tepeleye,
işte gene sırıtan dişlere doyacak lokma.
Anlaşılan bu topraklar daha çok acı çekecek.
Kanun diyoruz, o uyduruk Tanrı nerede hani?
Düşman diyoruz, nerde bu, dışarda mı, biz miyiz?
Özgürlüğümüz var diyoruz, ünlü, yücelerden yüce,
bize düşman olan kanun mu, yoksa özgürlüğümüz mü?
Biz bir çırpıda bunları sildik süpürdük en önce.
Bir azdı, bir kudurdu, bir yüklendi üstümüze zorbalık.
Bir anda özgürlüğü kişilikle değiştik, kanunu gururla.
Yazık oldu yazık! Tam otuz üç yıl geri düştük.
Halkı ve kanunu kutsal tanıyan her yürek,
yarın seni yerin dibine soka soka anacak.
Düşsün, zorbalık için sana eğilen başlar birer birer,
kopsun, seni bir hak diye, alkışlayan eller![8]

[8] Tevfik Fikret'in *Doksanbeşe Doğru* şiirinin A. Kadir tarafından sadeleştirilmiş hali.

BÖLÜM: VI

KISIM: I

Leon, Selanik'teki bürosunda Sabatayist bir dostunu bekliyordu. Leon, Saffet Yusuf'la Andon'un çocukluk arkadaşı idi. Babası Galata'da ticaretle uğraşan ünlü tüccarlardan biriydi. Ticarete alışması için çocukluk ve gençlik yıllarında babasının dükkânında çalışmıştı. Babasının işlerini devralacağı sırada yasak bir aşk ilişkisine bulaşmış, ardından soluğu Selanik'te almıştı.

Leon ve ailesinin, İstanbul'da iken Musevi cemaatinden dostları Kamondo ailesi ile yakın ilişkileri vardı. Sultan Abdülaziz döneminde Kamondo ailesinin bir anda yıldızı parlamıştı. Beyoğlu, Pera ve Galata'nın bütün ünlü binalarını Kamondo ailesi yapmıştı. Kont Kamondo'nun karısı Raşel ve kızı Sara ile mutlu bir ailesi vardı. Kont Kamondo'nun eşi Raşel, son derece güzel ve şuh bir kadındı. Onun etkisinde kalmayacak erkek zor bulunurdu. Batı tarzı serbest yaşamı hakkında pek çok dedikodunun çıkmasına neden olmuştu. Hatta Sadrazam Fuat Paşa ile gizli ilişkisinden söz ediliyordu. Ancak Raşel karda yürüyüp izini belli etmeyen tiplerdendi.

Leon'un ailesi Kamondo'larla sık sık görüşüyordu. İki aile açık açık dile getirmese de, Raşel'in kızı Sara'yı Leon'a çok uygun buluyorlardı. İki aile de bu birlikteliğin zemin taşlarını örüyorlardı. Gerek Şabbat günleri havrada, gerekse aile toplantılarının yapıldığı köşklerde, Sara ile Leon baş başa bırakılıyor, ser-

bestçe görüşmelerinin, birbirlerini yakından tanımalarının fırsatı yaratılıyordu.

Leon Sara'yı beğeniyordu ama onu sevecek duygulara bir türlü ulaşamıyordu. Değişik duygular arasında gidip geliyor, gerçek duygularının ne olduğu kararını bir türlü veremiyordu. Bu yakınlaşma çabaları, duygu gelgitleri arasında kayboluyordu. Arzunun derinliklerinde uyuyan bir tutku yılanı kış uykusundan uyanıyor, sürekli kendi deliğinde dönüp duruyordu. Leon ürküyor, korkuyor, bu yılanın yanına yaklaşamıyordu. Leon bu arzu yılanının bir gün gelip kendisini sokacağını hiç hesaba katmıyordu.

Bir gün Sara'yı görmeye gittiğinde Raşel'i evde yalnız buldu. Hizmetçi onu yukarıdaki salona buyur etti. Yukarıya çıktı. Sara'yı beklerken etrafı dolaşmaya başladı. Leon'un gözleri odalarda Sara'yı ararken, banyoda yıkanan Raşel'i gördü. Banyonun kapısı açıktı. Önce şaşırdı, sonra arzulu bakışlarla onu izlemeye koyuldu. Raşel etrafta kimse yokmuşçasına davranıyor, varlığını sezinlemesine rağmen rahat hareket ediyor, göğüslerini, bacak arasını okşarcasına yıkıyordu. Leon utandı ve salona geri döndü. Raşel doğal bir şekilde sırtında bornozu ile çıkageldi. Raşel kadınlığının bütün cilvelerini kullanarak damat adayını baştan çıkardı.

Raşel zevkini günübirlik yaşayanlardandı. Yaşamını geçici heveslerle renklendiriyordu. Bu ilişki de öyle başladı. Raşel kızı Sara'yı bu ilişkisine engel görmüyordu. Çünkü diğer ilişkileri gibi bu ilişkinin de bir gün sonlanacağını biliyordu. Ama Leon için durum farklıydı. Leon ona tutkuyla bağlandı. Ondan kopamaz hale geldi. İlişki bir su gibi kendi arkını bularak akmaya başladı. Ancak dedikodular da dört bir yanı sardı.

Leon'un babası bu dedikoduların önünü kesmek için ona Selanik'te bir işyeri açtı. Amacı onu İstanbul'dan uzaklaştırmak ve bu ilişkiyi soğutmaktı. Leon'u Selanik'e gönderdi. Ama Raşel de ardından gitti. Raşel'in gittiğini ailesinden başka kimse bilmiyordu. Uzunca bir süre bu durumu gizlediler. Çevreye Raşel'in Güney Amerika'ya seyahate gittiğini söylediler. Raşel bir

yıl kadar Selanik'te Leon'la birlikte yaşadı. Ama İstanbul'a dönmedi. Ardından Selanik limanında tanıştığı ve kendisini uyuşturucuya alıştıran Fransız bir gemi kaptanı ile kaçtı. Leon her yeri aradı ama izine rastlamadı. Raşel Paris'te mi yoksa başka bir ülkede mi yaşıyor, kimse tarafından bilinmiyordu. Raşel, izini tozunu kaybettirmişti.

Leon bürosunda Sabatayist arkadaşını beklerken, sürpriz bir şekilde Cemal Bey ile Dr. Nazım çıkageldiler. İttihatçıların bu ünlü ikilisini, Leon çok yakından tanıyordu. Cemal Bey, Risorta Locası'ndan Leon'un mason biraderiydi. Dr. Nazım'ı ise Cavit Bey kanalıyla tanıyordu. Leon Selanik'teki İttihatçılarla yakın ilişki içerisindeydi. Üçüncü Ordu'nun çizme, postal gibi deri giysilerle, palaska, fişeklik gibi müştemilatını sağlıyordu. Bu ticari ilişkinin oluşmasında, Osmanlı Ordusunu yeniden düzenlemekle görevli Goltz Paşa'nın yeğeninin rolü büyüktü. Yahudi asıllı Hans, Leon'un çok yakın arkadaşıydı. Bu ticari bağlantıyı arkadaşı Hans aracılığıyla ve belli bir komisyon karşılığında Goltz Paşa ayarlamıştı. Leon Anadolu'nun hayvan derisini yerli tüccarlar eliyle toplattırıyor, tabakhanede işlettirdikten sonra İstanbul ve Trabzon limanı üzerinden gemilerle Selanik'teki fabrikasına getirtiyordu. Deriler burada postal ve çizme haline getiriliyordu.

Dr. Nazım'la Cemal Bey'in Leon'u ziyaretinin nedeni, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aldığı gölge diplomasi kararıyla ilgiliydi. İttihatçılar 1908 darbesiyle iktidarı ele geçirmişlerdi ama hazine tamtakırdı. Ülke gelirlerinin hepsi Düyun-ı Umumi'nin kontrolüne geçmiş olduğundan bütçeye tek kuruş girmiyordu. Bu yüzden parasızlıktan kıvranıyorlardı. İttihatçıların Batılı devletlerden istedikleri, Düyun-ı Umumi'nin ipleri birazcık gevşetmesiydi.

Başlarını ağrıtan diğer bir konu, Balkanlarda başgösteren bağımsızlık hareketleri ile Anadolu'daki Ermeni isyanlarıydı. Bu nedenle Batı'da İttihat ve Terakki lehine kamuoyu oluşturmak istiyorlardı. Bu amaçla Batıya yapacakları gezide Leon'un Avru-

pa'daki özel dostluklarından yararlanmak istiyorlardı. Leon, Risorta Locası'nın daimi üyesi ve bir önceki dönem üstadı muhteremi idi. Ayrıca, Labor et Lux Locası'nın da loca müfettişi görevini sürdürüyordu. Avrupa ve Selanik'teki Sabatayist kişilerle yakın ilişki içinde bulunuyordu. Bu kişiler etkili görevlerdeydiler.

Leon, Fransız ve İtalyan Obediyansına bağlı Konvan toplantılarına katıldığı için Büyük Doğu'da görevli masonları yakından tanıyordu. Bu nedenle Leon, Cemal Bey ve Dr. Nazım'ın Fransa'da, Rıza Tevfik'in Macaristan'da ve Nesip Bey'in İtalya'daki mason localarını ziyareti sırasında yapacakları gölge diplomaside kimlerle görüşeceklerini önceden ayarlamış, bu kişilere yönelik birer tavsiye mektubu yazmıştı. Leon önceden hazırladığı söz konusu mektupları onlara verdi. Görüşecekleri üstatlara yönelik olarak nasıl davranmaları gerektiğini tek tek söyledi.

Gölge diplomasiye gerek duyulan olaylar şöyle gelişmişti:

22 Temmuz 1908'de Selanik'te Hürriyet'i ilan eden İttihat ve Terakki liderleri 1908 yılının Ekim ayının ortalarına geldiklerinde, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, Girit'in Yunanistan'a katılmak için başlattığı isyan gibi önemli dış sorunlarla yüz yüze kaldılar. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Balkanları sarsan siyasi krize çözüm bulmak ve içte yaşanan mali sorunu aşmak için özel olarak oluşturulan heyetleri gölge diplomasi kapsamında Avrupa'ya göndermeye karar verdi.

Dr. Nazım ile Cemal Bey'e Paris'te bulunan Ahmet Rıza da katıldı. Dr. Nazım ile Cemal Bey'in Selanik'ten ayrılırken iyimser olmak için pek çok nedenleri vardı. Özellikle Fransa ile İngiltere ağız birliği etmişçesine, Osmanlı'ya indirdikleri üçlü darbe yüzünden Bulgaristan, Avusturya ve Yunanistan'a verip veriştiriyorlardı. Bu olumlu yaklaşım İttihatçılara büyük cesaret veriyordu.

Dr. Nazım ve Cemal Bey meşakkatli bir yolculuktan sonra Paris'e geldiklerinde tatsız bir sürprizle karşılaştılar. Gazetelerin

manşetlerinde İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in hazırladığı, Fransızların örtülü olarak onay verdiği, Rusların etkin işbirliği önerdiği Doğu Konferansı'nın programı yer alıyordu. İttihatçıların bu programdan haberi olmadığı gibi, hiçbir devlet onlara görüş sorma nezaketini göstermemişti.

Temps gazetesi, konferansın programını şöyle özetliyordu: "Bulgaristan'ın bağımsızlığının tanınması, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakının somut koşullarının saptanması, Girit'in Yunanistan tarafından ilhakının kabul edilmesi, Berlin Antlaşması'nın Rumeli vilayetlerine ilişkin 23. maddesindeki hükümlerin geçersiz olması, Berlin Antlaşması'yla Ermenilerin yaşadığı yörelere ilişkin getirilen düzenleme ve reformların geçerli sayılması, yeni yürürlüğe giren Osmanlı Kanun-i Esasi'sinin hükümlerinin diğer Avrupa ülkelerinde uygulanan ilkeler doğrultusunda düzenlenmesi, mevcut kanunların bu amaçla yeniden gözden geçirilmesi, Osmanlı'da İttihatçı hükümet tarafından kaldırılması hedeflenen kapitülasyonların modernize edilmesi..."

Bu program, İttihatçılar açısından oldubittilerin onaylanmasından başka bir şey değildi. Her zaman olduğu gibi, Batı Osmanlı'ya yapmak istediklerini dikte ettiriyordu. Böyle bir program karşısında Dr. Nazım ile Cemal Bey'e verilen özel görev önemini yitiriyordu. Batılı güçler bir yandan İttihatçılara sempatilerini yüksek sesle ifade ederken, diğer yandan Osmanlı'nın uğradığı saldırılara göz yumuyorlardı.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Dr. Nazım ve Cemal Bey şartları sonuna kadar zorlamaya kararlıydılar. Yeni bir iktidardılar. Batının kendilerini anlayacaklarını umuyorlardı. 21 Ekim 1908'de iki diplomatik not sundular. Bu notlardan biri Fransa Dışişleri Bakanı Stephen Pichon'a, diğeri Hükümet Başkanı Georges Clemenceau'yaydı. Notlardan ilki kapitülasyonlarla ilgiliydi:

"Osmanlı'daki adaletin örgütlenmesi, kendilerine yeterli güvencelerin sağlanmasına kadar yabancılara kişisel statü konu-

sunda tanınmış imtiyazlar aynen korunurken, devletin maddi çıkarları alanındaki hükümranlığına ilişkin olarak kapitülasyonlarda ayrı bir değişikliğe gidilmesi yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu da, diğer Batılı ülkelerde olduğu gibi kendi ticari anlaşmalarını yapma, kendi tekellerini kurma ve kendi vergilerini toplama konusunda her türlü özgürlüğe kavuşmalıdır."

İttihatçılar bu belgeyle içinden çıkılması güç Kapitülasyonlar sorununda Batıya büyük bir güvence veriyorlardı. Batılı büyük sermayenin çıkarlarını korurken hazinesi tamtakır Osmanlı maliyesi için yeni çıkış yolları arıyorlardı. Batıyı ürkütmeden pek çok şeyin yapılabileceğine inanıyorlardı.

Dr. Nazım ile Cemal Bey'in verdiği ikinci not, Berlin Antlaşması'nın en sıkıntılı 23. ve 61. maddeleriyle ilgiliydi. Söz konusu 23. madde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda uygulayacağı reformlarla ilgiliydi. 61. madde ise, Ermeni halkının yaşadığı bölgelerdeki vilayetlerin statüsünü yeniden düzenliyordu. Bu iki madde ile ilgili olarak Dr. Nazım ve Cemal Bey şunları söylüyorlardı:

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle, Berlin Antlaşması'nda öngörülen reformların temel ilkelerinin, yani kişi hürriyeti ile mülkiyet dokunulmazlıklarının tüm Osmanlıların kanun önünde eşit olduğunu söyleyerek güvence altına alınmıştır. Bundan böyle tüm azınlıkların kamu görevlerine kabul edilebilir, azınlıklar açısından menkul ve gayrimenkul mülkiyetinin güvence altına alınması sağladığından, artık Berlin Antlaşması'nın 23 ve 61. maddelerinin geçerliği kalmamıştır."

Dr. Nazım ile Cemal Bey bu görüşlerini desteklemek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 sonbaharındaki kongresinde kabul edilen Siyasi Programı'nı yanlarında getirmişlerdi. İttihat ve Terakki'nin bu siyasi programı, Tanzimat'tan beri azınlıklara verilmiş tüm sözleri sahipleniyordu. İbadet özgürlüğünü, dini ya da etnik aidiyetleri ne olursa olsun tüm Osmanlı yurttaşlarının hak ve ödevlerde eşitliğini, vergi sisteminde reformu, okul-

ların ve kamu görevlerinin herkese açık olması ilkesini içeriyordu. İstenilen her şey İttihatçıların siyasi programında yer alıyordu. Ama önemli olan, verilen bu sözlerin uygulamaya geçilmesiydi. İttihatçıların bu samimi tavrını ve gerçek yüzünü zaman gösterecekti.

Dr. Nazım ve Cemal Bey onca söze karşın gölge diplomasiden bir şey çıkmayacağını anlamakta gecikmediler. Özgürlük havarisi rolündeki İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Batılı güçler sempatiyle bakar görünebilirlerdi ama Batının hiçbir çıkar gözetmeksizin kendilerini koşulsuz destekleyeceklerine inanmak büyük bir saflıktan başka bir şey değildi.

1908 İhtilalinden önce Avrupa'ya dağılmış Jöntürkler yabancı basın ile yabancı devletlerden Abdülhamid istibdadına karşı teşvik ve destek görmüşlerdi ama aynı siyasi silahları şimdi kullanmak istediklerinde anlayamadıkları bir dirençle karşılaşıyorlardı. Bütün çabalarından eli boş dönüyorlardı. Batının ikiyüzlülüğü İttihatçıların yüzüne bir şamar gibi iniyordu.

Mısır'ın Moliere'i sayılan James Sanua, İttihatçı liderlerin Paris'e gelişini şu sözlerle selamlıyordu:

"Selam size İttihat ve Terakki kahramanları! Ölümsüzleşecek olan adınız, şimdiden Osmanlı tarihinin yıllıklarına altın harflerle yazılmış durumda. Osmanlı'nın değerli evlatlarını otuz yıldır inleten istibdat boyunduruğunu, siz ve gözüpek yoldaşlarınız kırdı. Çetin hürriyet yolunda milletinize önderlik edebilmeniz için Allah sizi korusun! Dünya halkları bir tek damla kan dökmeden milletinizi kurtardığınız o barışçı devrime hayran. Sevgili vatanınız için harcadığınız çabaları başarıyla ödüllendiren Allah'a hamdolsun!"

Aslında İttihatçıları Avrupa'da alkışlayanlar Selanikli, Mısırlı, Suriyeli azınlıklardı: Salih Gürci, Maruni Şükrü Ganem, Victor Fragi, Yunanlı Adassides gibi yazarlardı. Bu azınlık aydınları kendi ülkeleri için İttihatçılardan özgürlük ve bağımsızlık ya da özerklik ve adem-i merkeziyetçilik bekleyerek onları alkışlıyorlardı. İttihatçıların kendi halkı için getirdikleri hürriyeti,

kendi ülkeleri için de getireceklerine inanıyorlardı. Oysa İttihatçılar merkeziyetçi devlet anlayışlarıyla onların umudunu yavaş yavaş boşa çıkarıyordu. İttihatçılar Osmanlı'nın tüm halklarını Osmanlı bayrağı altında toplamak, Batının sadece uygarlaştırıcı kurumlarını almak istiyorlardı.

Bu özgürlükçü uyanışın ışığı altında Yunanlı yazar Adassides, ileriki günlerde beklentilerinin boşa çıktığını görüp Dr. Nazım'a gönderdiği mektupta yaşadığı hayal kırıklığını şöyle dile getirecekti:

"Her gün İstanbul'da çıkan Rum ve Fransız gazetelerini alırım. Bu gazeteler, sütun sütun yetkili makamların ve sizin cemiyetinizin seçimlerde yaptıkları hileleri ve yolsuzlukları yazıyorlar.

Sizin liberalleriniz ve Jöntürkleriniz, insanı isyan ettirecek öyle haksızlıklar yapıyorlar ki, artık ne sizin niyetleriniz ne de hürriyeti nasıl anladığınız konusunda kuşkuya yer kalmıştır!

Mecliste ezici bir Türk çoğunluğunun bulunmasını istiyorsunuz. Bunu mutlaka elde edeceksiniz. Edeceksiniz ama Osmanlı'yı kurtaracak olan bu değil. Osmanlı'yı sadece anlaşma, birleşme ve dürüst bir uzlaşma kurtarabilirdi.

Siz bana Yunan şovenizminden söz ettiniz. Siz bu şovenizmi azdırmaktan başka bir şey yapmayacaksınız! Bunun karşısına Müslüman bağnazlığını çıkaracağınızı biliyorum. Ülkeyi eski yöntemlerle yönetmeyi düşünüyorsanız, o zaman hükümeti değiştirmeye hiç gerek yoktu.

Kısacası, sizin yapmak istediğiniz şey meclisinizde küçük bir 'Yıldız' yaratmak!

Birçok nedenden ötürü kötümserim. Çünkü en önemli neden şu: Siz Türkler, hâlâ hürriyeti anlamaktan acizsiniz! Keşke yanılıyor olsam."

Dr. Nazım ve Cemal Bey, Paris'te siyasiler ve aydınlardan bekledikleri desteği alamamışlardı. Şimdi yönlerini masonlara çevirmişlerdi. Dr. Nazım ile Cemal Bey, Leon'un tavsiye mektupları sonucu Fransa Büyük Locası Maşrık-ı Azamı'nın verdiği özel yemeğe katıldılar. Cemal Bey masondu ve Selanik'teki Ve-

ritas Locası'nda tekris olmuştu. Dr. Nazım mason değildi. Adlarına verilen 7 Kasım 1908 tarihli yemekte Dr. Nazım bir konuşma yaptı. Bu konuşmada şunları söyledi:

"Beyler, masonluğa katılmak gibi önemli bir onura erişememiş olsam da, biz İttihatçılar masonluğa rehberlik eden yüce duygulara, yani hürriyet aşkına, evrensel kardeşliğin vazgeçilmez teminatı olan eşitliğe doğru aşama aşama ilerlemeyi siz masonlarla paylaştığımıza inanıyoruz.

Ve biz fikirlerimizdeki ve özlemlerimizdeki bu birlikteliğin bilincinde olduğumuz içindir ki, Paris'e iner inmez hüsn-ü kabul göreceğimizden emin olarak büyük mason ailesinin kapısını çaldık.

Beyler, sadece bizim milli varoluşumuzun değil, tüm dünyanın varoluşunun en tehlikeli devirlerinden birini yaşadığımızın bilincindeyiz.

Kendi hür iradeleriyle ya da mecburen ilerleme ve hürriyet yoluna giren halklar içinde sadece biri kendi iradesinden bağımsız şartlar sonucunda medeniyetin nimetlerine açılamamıştı. Daha düne kadar Osmanlı halkının durumu buydu. İstibdat ve baskıdan oluşan bu iğrenç rejim, halkın üzerine öylesine çökmüştü ki onu ancak gerçek bir ölümün yapabileceği derecede uyuşturmuştu. 23 Temmuz 1908'e kadar Osmanlı'da bir tek insanın bile yeni bir fikre, hatta basit bir düşünceye sahip olmasına izin verilmediğini söylersek, inanın bu bir abartı olmaz! Her türlü hürriyet hevesi sürgünle, hatta sık sık ölümle cezalandırılıyordu. Düzenli bir biçimde Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşe bucağına yayılmış hafiyelik sistemi, tarih önünde bu alçaklığın yükünü taşıyacak olan kişiyi yalanlarla dolu ve acımasız jurnallerle ayakta tutuyordu.

Ama bütün bu korumalara, etkin gözetimlere, tüm engellemelere rağmen hürriyet Osmanlı'ya girmenin ve ebediyen yerleşmenin bir yolunu buldu. Bu bir mucizedir! Bu mucizenin yurttaşların değerli kanından tek bir damla bedel ödemeden gerçekleştiğine sizler de tanık oldunuz.

Kendi eserimizi övmek bize düşmez. Çünkü bizim size beyan etmek istediğimiz şey, barışçı ihtilalimizin bizden çok sizin eseriniz olduğudur. Bu fikrin ilham kaynağı sizsiniz! Biz devrimin yöntemini ve yollarını siz masonlardan aldık!

Artık Osmanlı hürriyetin nimetlerine kucak açmıştır.

Ancak beyler, eğer Avrupa eski yanlışlarında ısrar edip bize karşı tavrını değiştirmezse, bu umutlar ağır bir biçimde zedelenebilir. Medeni halklar sınıfındaki yerimizi, mazimizle ve nüfusumuzun büyüklüğü ile hak ettiğimiz bu yeri istiyoruz. Biz Jöntürkler önümüze koyduğumuz görevin gereklerini, ancak bu koşullar da yerine getirebiliriz!

Irkların görünürdeki çatışmalarına egemen olan gerçeklerin tamamen farkındayız.

Eğitimli ve bilgili bu masonik ortamda, her yerden daha iyi anlaşılacağımıza eminiz.

Biz Jöntürkler, Müslüman olmadan önce liberaliz! Siyasi kaygılarımız içinde dinin hiçbir yeri yoktur!

Sosyalizmin gerçek kitabı, en azından ilk kitabı olan Kuran, bizi gelecekteki özgürlükçü idarenin kurulmasında kaygı duymaktan kurtarıyor.

Devrimimizi gerçekleştirdiğimizde tek hedefimiz vardı: Osmanlı'yı ezen o iğrenç rejimden kurtarmak ve egemenliğimiz altındaki bütün halklara, ırk ya da din ayrımı yapmadan, mutlak hürriyeti, Fransa'da, İngiltere'de ve Amerika'da var olduğu şekliyle vermekti!

Osmanlı milletini oluşturmak için din birliği gibi zayıf bir bağa başvurmak yerine, eğitimde eşitlik gibi verimli ve güçlü bir bağı geliştirmeyi tercih ediyoruz. İnsanlar arasında fikir alışverişleri yaratarak bireylerde milli dayanışma duygularını geliştiren kulüpleri, cemiyetleri, hayırsever toplantıları durmadan artıracağız.

Gördüğünüz gibi beyler, niyetlerimiz iyi ve görevlerimiz çok büyük!

Beyler, Selanik'teki İttihat ve Terakki'nin Merkez Komite-

si, Osmanlı'da egemen olan hür düşüncenin içinden geçtiği zor koşullarda bizi desteklemeleri için tüm ülkelerin kamuoylarına, özellikle de masonlarına çağrı yapmakla bizleri görevlendirirken, dünyanın özgürleşmesi yönündeki o ortak eser için çalıştığının bilincindedir.

Genç Türkiye, Fransız masonluğunun bayrağı altına girmekten mutludur! Onun dostça tavsiyelerini almaktan ve Fransa Maşrık-ı Azamı'nın yetkisi altındaki bütün girişimlere, ülkesinin bütün kapılarını ardına kadar açmaktan büyük mutluluk duyacaktır.

Beyler, sizin de dinlediğiniz üzere mutedil sözlerle dile getirdiğimiz bu çağrının gönüllerinizde yankısını bulacağını umuyorum.

Farklı gökler altında, sizinkinden inanılmayacak kadar zor koşullar altında, aynı eser için çalışıyoruz! İnsan türünün refahı, düşünce alanının genişletilmesi için çalışıyoruz!"

Dr. Nazım biliyordu ki sesini dışarıdaki siyasilere duyuramamıştı. Oysa masonlardan umutluydu. Sesinin mason mabedinde iyi yankılandığını düşünüyordu. Ne yazık ki umut bekleyen o hüzünlü ses, bir süre daha locanın duvarlarında yankılanmaya devam etti ama masonların yüreklerinde arzu ettiği yankıyı bulmadı. Çünkü Fransız masonları da diğerleri gibi, dışarı çıktıklarında Dr. Nazım'ın yakaran sesini değil Fransa'nın ekonomik çıkarlarını ve milli emellerini haykıran siyasilerin sesini duymayı tercih ettiler.

Çünkü Avrupa'nın emperyalist ve gözü doymak bilmeyen sömürgeci güçleri, ülke çıkarları söz konusu olduğunda önünde tapındıkları Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik ilkelerini ve masonlar için ütopik bir düş olan "Tüm insanlar ve insanlık için ülkü mabedi kurma" ülküsünü bir kenara bırakıyorlardı.

Aynı gönül kırgınlığı, Nesip Bey başkanlığında İtalya'ya giden heyette de yaşanıyordu. 1909 yılının Mayıs ayında İtalya'ya ulaşan Osmanlı Mason Heyeti, birleşik locaların Borra Sokağı'ndaki lokalinde verilen görkemli davette Büyük Üstat Aristide

Dello Strologo tarafından büyük bir coşkuyla karşılanıyordu. Mabedin duvarları ışık kümesi altında parlıyor, kırmızı fesli Osmanlı masonlarının oturduğu sıraya gizemli bir canlılık katıyordu. Büyük Üstat Strologo, "Sizlerin şahsında insanlığın ve ilerlemenin şövalyelerini selamlıyorum!" diye onları coşkuyla bağrına basıyordu. Ama Nesip Bey ve arkadaşları da İtalya'dan umutsuz dönüyorlardı. Aynı durum Macaristan'a giden mason Rıza Tevfik Bey'in heyeti için de geçerliydi. Onlar da büyük bir düş kırıklığı yaşıyorlardı.

Henüz bu ziyaretin üzerinden birkaç ay geçmişti ki, İtalya hükümeti ile İtalyan masonları Balkanlardaki Arnavut İsyanını desteklemek için İtalya-Arnavutluk Dostluk Komitesi kurduklarını açıklıyorlardı.

Avrupa'daki mason biraderlerinin kendilerine sırt dönüşü karşısında hayal kırıklığı yaşayan İttihatçı masonlar, Fransa Büyük Doğusu'na bağlı Osmanlı localarını oradan ayırarak Osmanlı Büyük Doğusu adı altında toplamak üzere milli Maşrık-ı Azam-ı Osmani'yi kurma girişimine başlıyorlardı. Ancak, Maşrık-ı Azam-ı Osmani'nin kurulması için masonik tüzük gereği ellerinde yeter sayıda 33. dereceden mason birader olmadığı için Mısır Büyük Locası'nın Büyük Üstadı Prens Hasan'ın girişimi ile Büyük Osmanlı Şurası'nı topluyorlardı. Prens Hasan'ın desteğiyle yeterli sayıda 33. dereceden üstat mason bulunuyor, Büyük Osmanlı Locası'nın kuruluşu onaylanıyordu. Büyük üstatlığa Talat Bey getiriliyordu.

Bundan sonra yabancı obediyanslara bağlı locaların gelişimini engelleyen İttihatçılar, Osmanlı topraklarında yeni milli localar kurulmasını kendi tekellerine alıyorlardı. Böylece İttihatçılar Batı ile ilk hesaplaşmasını mason localarıyla yapıyorlardı. Kendi kurdukları Maşrık-ı Azam-ı Osmani Batılılarca tanınmasa bile, İttihatçılar kendi milli localarıyla mutlu oluyorlardı.

İttihatçılar sözleriyle asi oldular ve ihtiraslarıyla yıkıldılar...

KISIM: II

Erhan Tevfik ile Hasan Vasfi, Pera'da bir kafede oturuyorlardı. Etraftan geçen güzel kadınları seyrediyorlardı. Hasan Vasfi bir zamanlar gönül bağı ile bağlı olduğu İttihat ve Terakki'den hızla uzaklaştığını hissediyordu. 1908'de iktidara umut dağıtarak gelen İttihat ve Terakki, daha önce verdiği sözlerden hızla uzaklaşıyor, sekter bir parti haline geliyordu. Giderek siyasi parti olma vasfını yitiriyor, tekrar eski özüne yani gizli cemiyete dönüşüyordu. Parti siyasi ve askeri gücü kullanarak korku imparatorluğu yaratıyor, üzerine despotik bir kılıf geçiriyordu. Halktan hızla uzaklaşıyor ve giderek ona yabancılaşıyordu. Halkın dertlerini bilmiyordu. Bilmeye de yanaşmıyordu. İttihatçılar Anadolu'daki gizemli yerleri görmeye gelmiş Avrupalı oryantalist gibiydiler. Hasan Vasfi kafede otururken kafasından bunları geçiriyordu.

Erhan Tevfik sohbete bir yerinden başlamak için ona dönerek, "Hasan Vasfi kardeş, bildiğim kadarıyla Abdülhamid'le İttihatçılar yabancıları hiç sevmezlerdi. Batılı devletler onların kâbusuydu. O nedenle her ikisinin de Almanları sevmesi sizce ilginç değil mi?" diye sordu.

"Abdülhamid, Almanya'yı kendisine karşı dostluk besleyen tek ülke olarak görüyor. Batılıların Kızıl Sultanını ilk ziyaret eden Alman İmparatoru oldu. Alman imparatoru, 1888 ve 1898'de Osmanlı Sultanı'nı iki kez ziyaret etti. Abdülhamid, 'Diğer Batılı ülkeler sürekli bana gözdağı veren davranışta bulunurlarken Almanlar müsaadem dairesinde bize iyilik ediyorlar!' diye düşünüyor.

Abdülhamid İmparatorluğun içindeki Ermeniler arasında

yaşanan tatsız olayların başlıca sorumlusu olarak Rusya ve İngiltere'yi görüyor. Ancak aralarındaki çıkar çatışması İngiltere ile Rusya'yı birbirinin jandarması haline getiriyor. Sultan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu Almanların tatlı sert bir yolla hizaya getireceğine inanıyor.

Osmanlı'yla Fransa'nın bir sorunu gözükmüyor. Çünkü ülkedeki yatırımların çoğu onlara ait. Bu nedenle oradan bir tehlike beklenmiyor. İtalyanlara gelince, onlar Osmanlı'daki mevcut durumun korunması taraftarı.

Bu durumda, Abdülhamid için tehlike arz eden tek ülke İngiltere!"

"O zaman 1908 ihtilalinin arkasında hangi ülke vardı?"

"1908 askeri darbesini destekleyen tek bir Batılı güç yoktur! Hatta onların bu konudan haberleri olmadığı açık. Çünkü 1908 hareketi gerçek bir ihtilal değil! Aksi takdirde Batılı devletler ihtilalin ayak seslerini önceden duyarlardı. Söz konusu askeri darbe Parisli, Cenevreli ya da Londralı Jöntürkler tarafından değil, Talat, Cavit, Rahmi gibi sivil bürokratların gözetiminde, Alman eğitimi almış 3. Ordu'ya mensup Enver, Cemal gibi mektepli subaylar tarafından yapılmış askeri bir darbe teşebbüsüdür! Hatta saraya yönelik bir askeri muhtıradır!

Ancak darbeci subayların Alman eğitimi almış olması, Almanya'nın ihtilali düzenlediği anlamına gelmez!"

"İttihatçılar 1908 darbesinden sonra raflarda bekleyen anayasayı yürürlüğe koydurup Meşrutiyeti ilan ettiler ama neden mutlu görünmüyorlar?"

"Jöntürkler ya da yeni adıyla İttihatçılar, sözde Abdülhamid'e karşıydılar. Görüyoruz ki Meşrutiyet ilan edildi ama Abdülhamid hâlâ yerinde oturuyor. İttihatçılar ne hükümete, ne meclise, ne de saraya hakimler. Dünyada ve ülkede sözleri geçmeyen tek ihtilalciler İttihatçılardır!

İttihatçılar ideolojileri zayıf ve devleti yönetmede tecrübesizler. Politikayı bilmiyorlar. Babıâli yine eski bürokratların eline kaldı. Meclis aynı kişilerden oluşuyor. Kabinenin başındaki

Abdülhamid yanlısı Sait Paşa'yı değiştirdiler ama yerine başka bir Abdülhamid yanlısı Kâmil Paşa'yı getirdiler."

"Dışarıdaki gelişmeler de hiç iç açıcı gözükmüyor. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali, Giritlilerin Yunanistan'a bağlanması İttihatçıların halk nezdindeki itibarını zedelemiş görünüyor."

"İttihatçıları toplumla yol ayrımına götüren şeylerin başında yapılan seçimler geliyor. İttihatçılar açık açık Türkçülük yapmasalar ve Osmanlıcı gözükseler de seçimlerdeki adayların ağırlıklı olarak Türk asıllı kişilerden olması, azınlıklarla Türk asılı olmayan Müslüman unsurları rahatsız etmiş durumda. Böylece farkında olmadan toplumu İttihatçılar ve karşıtları olarak ikiye bölüyorlar. Makedonya Sorunu nedeniyle Osmanlı'nın yedi yüz yıllık İttihad-ı Anasır yani Halkların Birliği adlı sihirli formülünü terk ediyorlar. Yerine Fransız İhtilali'nin getirdiği ulus devlet anlayışıyla ırkı öne çıkaran formülü koyuyorlar. Bu yeni formül, tam bir ırklar mozaiği olan Osmanlı için tehlike oluşturuyor."

"Geçenlerde bir gazetede okudum. Prens Sabahattin yurda dönmüş. İttihatçılarla birleşir mi dersiniz?"

"Bu birleşme, İttihatçilerin doğasına aykırı! Onlar 1902'deki Birinci Jöntürk Kongresi'nde yollarını ayırdılar. Ahmet Rıza devletçi politikasıyla İttihatçıların yanında yer aldı. Prens Sabahattin ise adem-i merkeziyetçi ve şahsi teşebbüsçü görüşleriyle ayrı bir yola gitti. İttihatçılar Alman yanlısı, Prens Sabahattin ise İngiliz yanlısı siyasetin peşine takılmış durumdalar. Bu nedenle, 2 Eylül 1908'de yurda dönen Prens Sabahattin ile İttihat ve Terakki arasında arzulanan o yakınlaşma olmadı.

Prens Sabahattin geçenlerde Ahrar Fırkası'nı kurdu. Yanına Paris'te birlikte *Terakki* gazetesini çıkardığı sütkardeşi Ahmet Fazlı'yı aldı. İlginçtir, Ahrar Fırkası'nın başkanı henüz belli değil! Sanki bilerek gizli tutulmuş. Prens Sabahattin fahri ya da gizli başkan olarak kalmak istiyor. Yoksa adını açıklardı. Bir başka ilginç nokta, Ahrar Fırkası'nın programında Sultanın adının hiç anılmaması. Böyle bir fırka ne kadar yaşar? Bilinmez!

Sevgili Erhan Tevfik. Parisli Jöntürkler arasındaki ayrılık rüzgârları burada da esmeye devam ediyor. Meşrutiyetle birlikte ülkedc sansürün kaldırılması sonucu gazete sayısı hızla artıyor ama bu gazetelerin çoğu muhalefette kalıyor. İttihatçılar bunu nasıl karşılar bilinmez. Ali Kemal, Mevlanzade Rıfat, Derviş Vahdeti ve Mizancı Murat gibi yazarlar muhalefet gazetelerinde çoktan yerlerini aldılar bile."

"İttihatçıların Sadrazam Kâmil Paşa ile de araları pek iyi gözükmüyor."

"Nasıl iyi olsun? Abdülhamid ve İngiliz yanlısı Kâmil Paşa, Alman yanlısı İttihatçılara pek sıcak gelmiyor. Aynı şekilde Prens Sabahattin'in 'Hariciyemizin temel felsefesi Fransa ve İngiltere dostluğu olmalı' sözü de İttihatçıların pek hoşuna gitmiş gözükmüyor. Öte yandan Derviş Vahdeti, Mevlanzade Rıfat, Mizancı Murat, Ahmet Bedevi gibi muhalefetteki gazetecilerin de İngilizleri desteklemesi İttihatçılar için hoş karşılanacak bir durum değil!"

"İttihatçıların 1908 ihtilalini sadece Selanik'te ilan etmesinin, Anadolu'nun bu ihtilali suskun karşılamasının sonuçları bir bir ortaya çıkıyor gibi."

"Olayın en kritik noktası 1908'in bir devrim değil, bir askeri darbe oluşunda yatıyor. Devrimde halk vardır. Darbede asker. Devrim değişime götürecek ilkeleri hazırlar, askeri darbe ise diktatörlüğe gidecek yolun taşlarını döşer.

Bu nedenle, İttihatçılar 1908 seçimlerini kazanmış gözükseler bile, seçilen mebuslar İttihatçı partiye değil Sadrazam Kâmil Paşa'ya daha yakın gözüküyorlar. Sanırım bu durum İttihatçıları çileden çıkarıyordur.

İttihatçılar seçime giderken gerçek İttihatçıları değil, zorunlu olarak kendilerine yakın gözükenleri seçtiler. Onlar da şimdi Sadrazam Kâmil Paşa'ya daha yakın duruyorlar. Sadrazam Kâmil Paşa İttihatçıların meclisteki etkisini azaltmak için kabinede değişikliğe gitti. Sadrazam Kâmil Paşa, İttihatçıların askeri gücünü zayıflatmak için de onların dayanağı olarak Selanik'ten ge-

tirilen Avcı Taburlarını geri göndermeye karar verdi.

Sadrazam Kâmil Paşa bunlarla da yetinmiyor. Muhalefet basını aracılığıyla, İttihatçıların Abdülhamid'i devirip yerine Reşat Efendi'yi getirmeye kararlı olduğunu yazdırıyor."

"Sanırım silah geri tepti. Bütün bunlara karşın meclis toz duman altında."

"Ne yazık ki, Kâmil Paşa'nın bu girişimleri mecliste ummadığı bir tepkiyle karşılaştı. Ardından Beşiktaş'a sekiz savaş gemisi demirledi. Toplarını Yıldız'a çevirdiler. Bir kısım İttihatçı deniz subayları Babıâli'ye gelerek kabinedeki değişikliğe karşı olduklarını söylediler. Askerler meclis üzerinde baskı oluşturmayı başardılar. Bu gelişme üzerine mebuslar Kâmil Paşa'nın aleyhine döndüler. Seçim sonrası Kâmil Paşa'yı göklere çıkaran mebuslar, askeri baskı karşısında sindiler. Şimdi de Kâmil Paşa'nın değiştirilmesi için ona karşı güvensizlik oyu verdiler.

Erhan Tevfik kardeş, Osmanlı'da hiçbir şeye güvenmeyeceksin! Sadrazam Kâmil Paşa, İttihatçıları hafife almakla yanıldı."

"Demek ki yeni kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin ardındaki gerçek böyleymiş."

"Doğru söylüyorsun! Hüseyin Hilmi Paşa'yı meclis seçmedi. Hüseyin Hilmi Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirildi. Çünkü o bir İttihatçıydı. Hüseyin Hilmi Paşa, Üçüncü Ordu Müfettişi olarak 1908 darbesini gizli olarak destekleyenlerdendi.

İttihatçılar yeni kabine değişikliğine İngiltere'nin tepkisinden ürktükleri için Beyrut mebusu Mehmet Arslan Bey'i İngiliz elçiliğine göndererek onlara, 'İngiliz dostluğunun devam edeceğini' söylediler. Ama İngiltere'nin bu konudaki tavrı hissedilir ölçüde soğuk olmuş. İngiltere yeni kabinenin İttihatçı bir kabine olduğunu biliyordu.

İttihatçı Hüseyin Hilmi Paşa kabinesine tepkilerini dile getirmek için, medrese talebeleri Kâmil Paşa'nın konağı ile İngiliz elçiliği önünde hükümet aleyhinde gösterilerde bulundular."

"İttihatçılara karşı olanlar sadece görevden alınan alaylı paşalar değil. Daha önce askerlikten muafken İttihatçılarca asker-

lik yapmaları zorunlu kılınan medrese talebeleri de onlara karşı gözüküyorlar, değil mi?"

"İttihatçılar kendi muhalefetlerini kendileri yaratıyorlar. İktidar gücü mektepli subaylar ile bürokrasiye dayalı İttihatçılar, karşılarındaki herkesi düşman sayıyorlar. İttihatçılar ordudaki gücünü pekiştirmek için temizliğe tabi tuttuğu alaylı subaylarla eski bürokrasi paşalarını, haklarında zorunlu askerlik yapma kararı çıkardığı medrese talebelerini, Ahrar Fırkası ile Prens Sabahattin yanlılarını, Derviş Vahdeti, Mevlanzade Rıfat, Ahmet Samim ve Hasan Fehmi gibi muhalif yazarları, şeyh ve softaları, yani İttihatçıların karşısında olan her kesimden insanları İttihatçı düşmanı olarak gösteriyorlar."

"İttihatçılardan yüz bulamayan Derviş Vahdeti'nin İttihatçılara muhalefet etmek için Abdülhamid'den para aldığı söyleniyor, doğru mu?"

"Derviş Vahdeti, *Volkan* gazetesini çıkarırken yazılarında masonluğa karşı olduğunu dile getiriyor, İslamiyetçi olduğunu açık açık belirtiyordu. Bu tutum, doğal olarak Panislamist politika izleyen Abdülhamid'i sevindiriyordu. Derviş Vahdeti'nin yazılarının büyük çoğunluğu mason olan İttihatçılarla laik İttihatçıların tepkisini çekiyordu. Abdülhamid geçmişte masonlardan az çekmemişti. Mason Kleanti Skalyeri-Aziz Bey komplosunu, Mithat Paşa'nın entrikalarını unutamıyordu. Bu nedenle masonlara karşı yazılardan gizli bir haz duyuyordu. Ayrıca, *Volkan* gazetesi Abdülhamid'e hiç sataşmıyordu.

Aslında sadece *Volkan* gazetesi değil, İttihatçılara muhalif bütün gazetelerde bu sert üslup görülüyordu. Bu durum içten içe Abdülhamid'i sevindiriyordu.

İttihatçılara muhalefet edenlerin en önemli nedenlerinden birisi, Harbiyeli subayların orduda kurduğu hegemonya idi. Alaydan yetişen Birinci Ordu'ya mensup 1.400 kadar subay yetersiz görülerek tasfiye edilmişlerdi. Bunlar İttihatçılara diş biliyorlardı. Bu tepki sadece tasfiye edilen subaylarla ilgili değildi. Asker olup orduda kalarak ilerde subay olmak isteyen erbaşların

da mektepli subaylar nedeniyle önü kesilmişti. Yükselme şansları ortadan kalkmıştı. Onlar da İttihatçılara karşı tepkiliydiler.

Bir başka tepkili asker grubu Avcı Taburlarıydı. Selanik'te iken İttihatçıları destekleyen bu taburlar, İstanbul'a geldikten sonra başlarındaki subaylarının Beyoğlu'nun sefahat âlemine kendilerini kaptırmaları ve disiplinin bozulması nedeniyle onlara tepkiliydiler. Bu bozulmanın suçunu İttihatçı ve mektepli subaylarda buluyorlardı."

"Hasan Vasfi dostum, bu günlerde Dersaadet'in havasını hiç beğenmiyorum. Sanki bazı nahoş olaylara gebe gibi... Ne dersin?"

"12 Mart 1909 günü *İkdam* gazetesinde Ahrarcı Rıza Nur, 'Görüyorum ki işler fena gidiyor' diye bir yazı yazdı. Rıza Nur bu yazısında İttihat ve Terakki'nin hem fırka hem de gizli cemiyet yönünü eleştiriyor, gizli cemiyetin görevinin Selanik ve Manastır'da bittiğini söylüyor. Artık İttihat ve Terakki'nin normal fırkaya dönüşmesini istiyor.

Rıza Nur, bana göre haklı. İttihat ve Terakki tıpkı bir buzdağı gibi. Görünen tarafı fırka, görünmeyen tarafı gizli cemiyet. Normal siyasi işler fırka üzerinden yürütülüyor. Buna karşın başta siyasi cinayetler olmak üzere tüm karanlık işler gizli cemiyet üzerinden yapılıyor. Fırka halka ait bir örgütlenmedir. Gizli cemiyet ise İttihatçı ihtilal örgütüdür. Bu ikili yapı Meşrutiyete ve özgürlüklere büyük zarar verir. Ayrıca çok önemli ve gizli kararlar fırkada değil cemiyette alınıyor, sonra fırkaya uygulatılıyor. Bu çok tehlikeli bir gelişmedir."

Tam bu sırada Hasan Vasfi'nin bir arkadaşı yanlarına yanaştı. Nefes nefese ve heyecan içindeydi. Hasan Vasfi askeri tıbbiyeden arkadaşı İzzet Yaşar'ı karşısında görünce şaşırdı. "Hayrola İzzet Yaşar! Niye böyle nefes nefesesin?" diye sordu.

İzzet Yaşar, "Duymadınız mı? *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'yi biraz önce Galata Köprüsü'nde vurmuşlar," dedi.

Hasan Vasfi, "Ölmüş mü?" diye sordu.

"Ne yazık ki evet! Hasan Fehmi İttihatçıların azlettiği kay-

makamlardan Şakir Bey'le sohbet ederek Galata Köprüsü'nden geçerken, bilinmeyen biri tarafından tabancayla öldürülmüş. Bir söylentiye göre, ateş eden katilin, *Serbesti* gazetesi sahibi Mevlanzade Rıfat'ı kastederek 'Al sana Mevlanzade!' diye bağırdığı söyleniyor. Hasan Fehmi'yi yanlışlıkla vurmuş olmasın?"

"İttihatçılar olayı Yıldız Sarayı'na yıkmak için ne güzel kılıf uydurmuşlar. Kim inanır buna? Abdülhamid'in kendisine karşı sert muhalefet eden Mevlanzade Rıfat'ı Miralay Halil Bey'e öldürtmeye çalıştığı herkes tarafından biliniyor. Ancak koskoca Mithat Paşa'yı Taif'de boğduran Sultan, Mevlanzade Rıfat'ı mı öldürtemedi? Bu da garip bir durum. Bence cinayeti başka yöne çekmek için İttihatçılarca uydurulmuş bir kılıf bu. Çünkü Hasan Fehmi'nin muhalefeti Sultana değil İttihatçılaraydı. Yazık ettiler Hasan Fehmi'ye! Böyle karanlık işlerin ardında ancak gizli bir cemiyet olur. O gizli cemiyet de fırkanın altında duruyor."

İzzet Yaşar biraz düşündükten sonra, "Hasan Vasfi, ben olayın bu yönünü hiç düşünmemiştim. Bana kalırsa çok haklısın. Ama asıl korkum, bu ölümün başka olayları körüklemesi," dedi.

Erhan Tevfik, "Ölüm silahı kılıfından bir kere çıktı mı kolay kolay susmaz!" dedi.

Hasan Vasfi, "Bu işe çok canım sıkıldı. Dağılsak iyi olacak!" dedi.

Hasan Vasfi ertesi gün gazeteci Hasan Fehmi'nin cenaze törenine katıldı. Cenaze töreninden önce Babıâli ve Meclis önünde Darülfünun öğrencilerinin önderliğinde büyük gösteriler yapıldı. Ardından binlerce kişinin katıldığı cenaze töreni düzenlendi. Cenaze töreninde medrese öğrencileri başı çekiyordu.

8 Nisan 1909 tarihli *Serbesti* gazetesi, "Vatan bu hainlerin pençe-i istibdadından kurtarılmalıdır! İstibdat bir kişiden kalktı, bir cemiyete geçti," diye yazıyordu. *Serbesti* gazetesinde yazan Mevlanzade Rıfat'a göre, "İttihatçılar yalnızca asıllarının, cibilliyetlerinin, fıtratlarının gereği olan vahşiliği yapıyorlar"dı.

İttihatçıların koltuk değneği Ermeni Taşnakzutyan cemiyeti, bütün siyasi fırka ile cemiyetlerin bir araya gelerek bu kavga-

ya son vermelerini söylüyordu.

İkdam gazetesi, toplumun onaylayacağı karma bir hükümet kurulmasını öneriyordu.

Mizan gazetesinde ise, "Ulemanın Sûkutu" başlıklı yazısında, "Cemiyet ve fırkalar karşısında ulemanın, kimin haklı kimin haksız olduğunu söylemesi" isteniyordu. Aslında Mizancı Murat ulemanın İttihat ve Terakki'yi mahkûm edip muhalefeti haklı bulmasını istiyordu.

Hasan Vasfi cenaze törenindeki kalabalık arasında, bir ara arkadaşı Fatih Rıfat'ı görür gibi oldu ama gözden kaybetti. Sultanahmet Camii'ndeki cenaze töreni bitince Cağaloğlu Yokuşu'ndan aşağı yürümeye başladı. Ardından hızlanan ayak sesleri duydu. Şüphe uyandırmamak için arkasına dönüp bakmadı. İyice yaklaşmasını bekledi. Ardındakinin nefesini duyuyordu. Aniden döndü baktı. Arkasından gelen kişi Fatih Rıfat'tı.

Hasan Vasfi, "Beni korkuttun be Fatih Rıfat! Bu kadar sessizlik niye? Neden bana seslenmedin?" diye sordu.

Fatih Rıfat, "Seni telaşlandırmak istemedim. Nasıl olsa yakalarım diye düşündüm," dedi. Beti benzi kül gibiydi.

"Solgun görünüyorsun. Hasta mısın yoksa?"

"Bir şeyim yok! Sadece bu gece iyi uyuyamadım."

"Bir şeye mi üzüldün yoksa?"

"Yok be Hasan Vasfi! İnsanın günü gününe uymuyor ki."

Hasan Vasfi konuyu değiştirerek, "Hayrola, nerden gelip nereye gidiyorsun?" diye sordu.

"Hasan Fehmi'nin cenazesine katıldım. Pek tanımazdım. Üzüldüm adamcağıza. Daha çok gençti."

"Haklısın! Cemiyet eski günlerine döndü. Silahını tozlu raflardan yeniden çıkardı galiba. Dün Selanik'te Şemsi Paşa'yı, Başhafiye Mahir Paşa'yı öldüren el bugün Hasan Fehmi'ye doğrulttu silahını. Yarın kim bilir kime doğrultacak?"

Fatih Rıfat'ın rengi biraz daha beyazlaştı. "Hasan Fehmi de biraz çizmeyi aşmadı mı?" diye sordu.

"Çizmeyi kimin aştığı tartışma götürür. Cemiyet kendisi

gibi düşünmeyen herkesi düşman görüyor. İttihatçılar yaptıkları icraata kendileri inanmıyor ki halk nasıl inansın? İttihatçıların Selanik'te attığı özgürlük naralarının Dersaadet'te esamisi okunmuyor. 'Hürriyet, hürriyet!' deyip hürriyeti ayaklar altına aldılar. Onlar hürriyeti sadece kendileri için istiyorlar. Halk kanla kanı yıkamaya başlarsa, çok canlar yanar!"

Galata Köprüsü'ne gelmişlerdi ki Fatih Rıfat birden, "Hasan Vasfi kardeş, benim Eminönü'nde bir işim vardı. Lafa dalıp unuttum. Hadi bana müsaade!" dedi ve geri dönüp uzaklaştı. Hasan Vasfi ardından bakakaldı. Kendi kendine, "Haydi hayırlısı! Bu çocukta bir şeyler var ama anlayamadım," dedi. Galata Köprüsü'nde yürümeye başladı.

Hasan Fehmi'nin öldürüldüğü yerden geçerken kendi kendine söylendi:

"Hasan Fehmi kardeşim, görülüyor ki bu ülkede öldürülen ilk gazeteci sen olmayacaksın! Dilerim ben yanılırım!"

Yaşayıp da ölümü görmeyen, ölümün soğuk elinden canını kurtaran kişi, düşünen kafa ve konuşan ağız kimdir?

İnsanın ardından yaptığı kötülükler konuşulur, iyilikler ise unutulur.

İnsanoğlu celladını sever.

Her köle kendi içinde taşır, köle olma ruhunu...

KISIM: III

Gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle birlikte, İttihat ve Terakki ismi yarı korku yarı saygıyla anılmaya başlanmıştı. Beyoğlu Şeref Sokağı'ndaki İttihat ve Terakki'nin merkezi Kırmızı Konak, iktidardaki en büyük gücün mabedi olarak kabul görüyordu.

İttihatçı gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, "Bütün bunlar gösteriyor ki memlekette bir teşkilat, idare kabiliyeti, bir samimiyet ve vatan sevgisi varsa, bu yalnız İttihat ve Terakki'de toplanmıştı. Onun haricindeki kuvvetler ise sırf kendi şahsi ve dini menfaatleri namına Türk vatanını yıkmak için çalışan menfi, muzır ve hain unsurlardan yahut hakikati göremeyecek kadar düşüncesizlerden ibaretti," diye yazıyordu. Bu satırlar mağrur bir İttihatçının düşünceleriydi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, "Yeni idare yeni adamlar ister" diyerek İttihatçı gençleri bürokrasiye ve parti teşkilatına getiriyordu. Cemiyet, "İttihat kuvvettir!" diyerek hemen herkesi kendine tabi olmaya davet ediyordu. Kendisine tabi olmayanları ise düşman telakki ediyordu. Taşra gazetelerinde cemiyeti eleştirenleri de gericilikle suçluyorlardı.

İttihat ve Terakki ise, Kahraman-ı Hürriyet, Cemiyet-i Mukaddes, Ruh-u Devlet ve Milletin Kurtarıcısı olarak halka sunuluyordu. Gittikçe İttihat ve Terakki'den uzaklaşan, ondan umudu kesen muhalif kesim "Barikat-ı hakikat, müsademe-i efkârdan doğar" ilkesine sarılıyor, Meşrutiyet için en büyük şartın siyasi partiler olduğunu söylüyorlardı.

Bu ortamda İttihat ve Terakki Partisi'ne muhalefet etmek için Prens Sabahattin yanlılarınca Ahrar Fırkası kuruluyordu. 14

Eylül 1908'de kurulan Fırka-i Ahrar'ın kurucuları arasında Nurettin Feruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Nazım Bey, Şevket Bey, Celalettin Arif ve Mahir Sait ve Yorgi Boşo Efendi bulunuyordu. Böylece Ahrar Fırkası, Meşrutiyetin ilk siyasal partisi oluyordu. Ama 1908 seçimlerinden büyük bir yenilgi ile çıkıyordu. Buna rağmen çevresi giderek genişliyordu. İttihatçı Dr. Rıza Nur, İsmail Kemal, gazeteci Ali Kemal, gazeteci Hasan Fehmi ve Ahmet Samim, Damat Salih Paşa, gazeteci Mevlanzade Rıfat ile Kozmidi Efendi, Kostantinidi Efendi, Zöhrap Efendi, Hallaçyan Efendi fırka saflarına katılıyorlardı. Fırka, Prens Sabahattin'in ferdiyetçi, liberal, kişisel girişimci (teşebbüs-ü şahsi) ve yerinden yönetim (adem-i merkeziyetçi) ilkelerini benimsiyordu.

Ahrar Fırkası, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet görüşü uyarınca, Ermeni komitacılarla işbirliğine giriyordu. Etnik unsurlara eşitlik tanınmasını savunuyordu. Bu görüşleri nedeniyle İttihat ve Terakki, Ahrarcıları bölücülükle ve Kozmopolitlikle suçluyordu. Ahrar Fırkası, İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti ile de ilişki içine giriyordu.

İttihatçıların karşısındaki gazeteler Ahrarcıları destekliyordu. İttihatçılarca öldürülen Hasan Fehmi'nin gazetesi *Serbesti*, *İkdam*, *Sabah*, *Yeni Gazete*, *Servet-i Fünun* ile öldürülen Ahmet Samim'in gazetesi *Sada-yı Millet* gazeteleri Ahrar Fırkası'nı destekliyorlardı.

Ahrarcılar, İttihat ve Terakki ile Abdülhamid'den kurtulmak istiyorlardı. 1908 seçimlerini kaybedince, hukuk dışı yollardan iktidarı değiştirme yolunu seçiyorlardı. 31 Mart öncesi Derviş Vahdeti grubuyla temasa geçiyorlar, Prens Sabahattin'in etkisinde daha önce kalkıştığı ama başarılı olamadığı darbe girişimini uygulamaya çalışıyorlar, bu konuda İngiliz desteğini arkalarına almalarına rağmen başarılı olamıyorlardı.

Gerçekten de, fırkanın gizli lideri sayılan Prens Sabahattin 31 Mart Olayı sırasında, "İşte biz durur durur, meydan-ı siyasete böyle atılırız," diyordu. *Serbesti* gazetesi ile fırka binası önüne asılan "Yaşasın Şeriat, yaşasın asker, yaşasın Meşrutiyet" di-

yen pankartın emrini veriyordu. Osmanlı'nın en liberal gözüken aydını bile bütün umudunu darbelere bağlıyor, Şeriata sarılmaktan çekinmiyor, dini siyaset malzemesi yapıyordu.

Ahrar Fırkası bir kadro partisi olarak yerini alıyordu. Bu kadronun bürokratlardan oluşması, parti içindeki hizipleşmeyi hızlandırıyordu. Osmanlı Ahrar Fırkası altı aylık ömründe İttihat ve Terakki'nin milliyetçi ve laik tezlerinin karşısına siyasallaşmış dini, liberalizmi, yerinden yönetim ve azınlık hakları tezlerini koyuyor ve Meşrutiyetin siyasal hayatında İttihatçılara karşı "ortak muhalefet" hareketini başlatan ilk parti olarak yerini alıyordu.

Kırmızı Konak'ın kapısından giren Fatih Rıfat, içeride garip bir sessizlik seziyordu. Suratlar asıktı. Ama kararlı bir tavır gözleniyordu. Fatih Rıfat doğruca Atıf Kamçıl'ın yanına gitti. Atıf Kamçıl, İttihat ve Terakki'nin silahşorlarındandı. Üçüncü Ordu Müfettişi Şemsi Paşa'yı Selanik'te öldürenler arasındaydı. Atıf Kamçıl, Fatih Rıfat'ı karşısında görünce önce şaşırdı, sonra öfkelendi.

Fatih Rıfat'a, "Niye geldin? Bu gelişin hiç doğru olmadı. Seni burada görürlerse olacakları hiç düşündün mü? Sen şimdi geldiğin gibi sessizce git ve biz çağırana kadar da ortalıkta görünme! Büyük Reis'in sana selamı var. Yaptığın işten memnun kalmış. Ancak bu günlerde dikkatli olmak gerekir! Sen şimdi hemen git ve bir süre gizlen!" dedi. Fatih Rıfat, tek kelime etmeden dönüp gitti.

Hasan Fehmi'nin öldürülmesinden değil cenazesindeki aşırı kalabalık, Kırmızı Konak'ta, gizli bir memnuniyete yol açmıştı. Çünkü kurt dumanlı havayı severdi. İttihatçılar bu kargaşanın meyvesini toplamak istiyordu.

Ayrıca *Volkan* gazetesindeki Şeriatı geri çağıran yazılarla, mektepli subaylarla ilgili şikâyetlerini dile getiren er mektupları ayrı bir memnuniyet kaynağı oluşturuyordu. Kırmızı Konak'ın gizli beklentileri vardı. Ama yine de çekiniyorlardı. İşin çığırından çıkmasından, olaylara hakim olamamaktan korkuluyordu. Bu nedenle her olasılık dikkate alınıyor, her tedbir tek tek göz-

den geçiriliyordu.

Bu nedenle Kırmızı Konak'ta toplanan cemiyetin üst düzey yöneticileri, Enver Bey'in dikkat çekmeden Sofya'ya askeri ataşe olarak gönderilmesine karar veriyordu. Daha önemlisi, Sofya'dan gizlice Almanya'ya geçip Goltz Paşa ile buluşması ve gerekli hazırlıkların yapılması kararlaştırılıyordu. Ayrıca gelişecek olayların dikkatli ama sessizce izlenmesi kararı alınıyordu. Dersaadet'teki söz konusu hareketliliğin eninde sonunda cemiyete yarayacağına inanılıyordu.

Dersaadet'te garip bir hareketlilik başlamıştı. 30 Mart 1909 gününü 31 Mart'a bağlayan gece, Taşkışla'da bulunan Avcı Taburunun askerleri ayaklanmışlardı. Güven duymadıkları subayları bağladıktan sonra sabah kışlalarından çıkarak Sultanahmet'e gelmişler, Meclis-i Mebusan'ı kuşatmışlardı. Ellerinde İttihat-ı Muhammediye Cemiyeti'nin açılışında kullanılan yeşil bayraklar vardı. Avcı Taburları, yaklaşık 3.000 kişi kadardılar. Sultanahmet'e toplanan askerlerin başındaki çavuşlar sürekli olarak askerlere, "Kimsenin, özellikle de azınlıkların ve yabancıların malına, canına dokunulmamasın!" diye telkin ediyorlardı.

Bu ayaklanmada ilk kıvılcımı yakan neden, muhalefet gazetesi *İkdam*'a göre şuydu: Subaylar sürekli olarak askerlere "Hocalarla kesinlikle görüşmeyeceksiniz! Askerlikte Şeriat meselesi aranmaz! Allahtan başka kimse tanınmaz! Padişah ve efradı artık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emrindedir!" şeklinde sözler sarf edip emirler vermişlerdi. Bundan rahatsız olan bazıları durumu Babıâli'ye şikâyet etmişlerdi. Şikâyetleri dikkate alınmamış, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa suskun kalmıştı.

Harbiye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa umum orduya yönelik emrinde, "Meşrutiyet ilan edildiğinden bu yana cahil ve alçak kimselerce türlü cemiyetlerin kurulduğunu, son zamanlarda İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti'nin kurulmuş olduğunu ve bu cemiyete birçok saf kimselerin girdiğini, toplumun zaten bir İslam toplumu olduğunu ve Şeriat üzerine kurulu bulunduğunu, bu nedenle adı geçen cemiyetin ortalığı karıştırıp ikilik yarattığını, is-

tibdadın geri dönmesi için çalıştığını, bu nedenle askerlerin bu cemiyete itibar göstermemelerini ve kutsal askerlik görevi ile Kanun-i Esasi'yi korumaları gerektiğini," söylüyordu.

Olaylar başladığında Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa garip şekilde susuyor, hiçbir harekette bulunmuyordu. Durumu öğrenen Abdülhamid, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya Babıâli'ye gidip tedbirler almasını, isyancı askerlere öğütler vermesini söylüyordu. Nedense Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa elini oynatmıyordu.

Harbiye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa herhangi bir yerden emir gelmemesi üzerine telaşlanıyor, son umut olarak Şeyhülislama başvurmayı düşünüyordu. Şeyhülislamı askerleri yatıştıracak ve ayaklanmaya son verecek tek güç olarak görüyordu. Ama Harbiye Nazırı da tereddütlü davranıyor, bir türlü harekete geçmiyordu.

İsyancı askerlerin Sultanahmet'te toplandığı gün Ayasofya'da bulunan gazeteci McCullagh'ın anlattığına göre, "Sultanahmet'te toplanmış askerler top ateşiyle kolayca dağıtılabilirdi. Askerler kararsız şekilde davranıyor, büyük bir öfke ve şaşkınlık gösteriyorlardı. Aynı zamanda derin bir cezalandırılma korkusu yaşıyorlardı. En küçük bir müdahalede darmadağın olacaklardı. Bunların üzerine kalabalık asker grubu gönderilse, kaçacakları ve teslim olacakları açıktı. En önemlisi, başlarında onları yönetecek subayları yoktu!" diyordu.

Gerçekten de hükümetin askeri subaylı, isyancılar ise subaysızdı. Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması ihtimali güçlüydü. İsyanı bastırmada meclis, padişah ve hatta muhalif gazetelerin bazıları hükümet askerlerini destekliyorlardı. Ama ortada emir verecek siyasi ve askeri bir güç görünmüyordu.

İttihatçı hükümetteki bu suskunluğu idare-i maslahata bağlamak çok gerçekçi bir bakış açısı değildi. Cemiyet susuyor ve bekliyordu. Çünkü cemiyetin bir bildiği vardı.

Üçüncü Avcı Taburu kumandanı Aziz Bey'in raporuna göre: "Hükümet, isyancılara karşı hiçbir şekilde tavır almamış,

ayaklanmayı kışkırtanlara meydanı boş bırakmıştı. Ayrıca İttihatçılar tarafından tasfiyeye tabi tutulan alaylı subaylar da bu tahrikte gizli bir rol üstlenmişlerdi."

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, neden müdahale edilmediği sorusu üzerine gazeteci McCullagh'a, "Sultanahmet'teki askerin üzerine gidilmesi halinde büyük bir kargaşa çıkabileceğini, hükümetin elindeki iki-üç bin askerle azınlıkların ve yabancıların korunmasının imkânsız olacağını, azınlık ve yabancılar tehlikede olunca yabancı devletlerin karışmasının kaçınılmaz olacağını, Sultan Abdülhamid'in de 31 Martçılardan yana olduğunu, bu nedenle Meşrutiyetçi bir generalin önderliğindeki ordunun İstanbul'a gelip ayaklanmayı bastırmasını beklemenin daha uygun olacağını" söylüyordu. Hassa Ordusu komutanının elindeki kuvvetlerle isyanı bastırabileceği yolundaki ısrarına rağmen sadrazam sessiz kalıyor, cemiyetin kararına uyarak Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişini bekliyordu...

İttihat ve Terakki'ye tepki olarak gelişen 31 Mart Olayı'nı gerici ayaklanması olarak niteleyenlere karşı açık bir yanıt isyancılardan geliyordu. İsyancılar ne azınlık mahallelerini, ne Hıristiyan kiliselerini, ne yabancı elçilikleri, ne de yabancı gazeteleri basıyor, tüm tepkisinin sadece İttihatçılara karşı bir eylem olduğunu gösteriyordu.

Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın İttihatçıların niyetini açıkça belirtiyor, "Bir yanda vatan sevgisi ile dolu İttihatçılar, diğer tarafta ise hain ve gericiler vardı," diye yazıyordu.

Oysa gerici diye niteledikleri isyancı Avcı Taburları daha önce İttihatçıları Selanik'ten Dersaadet'e taşıyan askerlerdi. Askeri darbeyi onlarla yapıp hürriyeti onlarla birlikte ilan etmişlerdi.

Bu konuda suskun kalanlar sadece İttihatçılar değildi. Harbiye öğrencileri de eyleme geçmek yerine beklemeyi tercih ediyorlardı.

İttihatçı Hükümet kabinesi, Şeyhülislamdan isyancıların ne istediklerini öğrendikten sonra istifaya karar veriyordu. Sultan Abdülhamid ilerde sorumlu tutulmamak için istifaların yazılı ve

gerekçeli olmasını istiyor, nazırlar düzenledikleri mazbataya, "Şeriatın uygulanmasını, askerlerin isyandan sorumlu tutulmamasını, isyancı askerlerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını, bütün bunların Şeyhülislamca da kabul edildiğinin mühürlü bir kâğıtla isyancı askerlere bildirilmesinin gerekli olduğunu" yazıyorlardı. Bu mazbatadaki düşünceler, İttihat ve Terakki cemiyetini gafil avlıyordu.

Kadere rıza gösteren bir başka grup Meclis-i Mebusan üyeleriydi. Meclis Başkanı Ahmet Rıza hiçbir direnme göstermeksizin vatanın selameti için istifa ediyordu. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın, "Ahmet Rıza Bey, bu herifler sizin ve bizim başımızı istiyorlar!" demesi üzerine Ahmet Rıza karanlık basıncaya kadar Babıâli'de saklanıyor, ardından gizlice Şehzadebaşı'ndaki Ali Cemal Bey'in evine gidiyordu. Talat Bey ile Dr. Nazım da orada saklanıyorlardı. Onları görünce Ahmet Rıza'nın ilk sözü, "Arkadaşlar, Meşrutiyet ilk tehlikeyi atlattı!" oluyordu. Ahmet Rıza bu sözüyle, çıkacak kargaşalıkta Abdülhamid'in duruma egemen olacağını vurgulamak istiyordu.

Bu sözü doğrularcasına, Esat Paşa'nın Mabeyinci Nuri Paşa'ya, "Sultanın Ayasofya'da askere görünmesini" söylemesi üzerine Abdülhamid, "Beni askere parçalatmak istiyorlar!" diye karşı çıkıyordu...

Kısacası Yıldız susuyor, meclis susuyor, hükümet susuyor, sadrazam susuyor, ordu susuyor, Harbiyeli susuyordu...

Ayaklanmanın ilk günü, çıkan karışıklıklar sırasında Adliye Nazırı Nazım Paşa vuruluyordu. Adliye Nazırı Nazım Paşa, Ermeni olayları sırasında etkin görev almış, isyanları kanlı bir şekilde bastırmıştı. Meclisin kapısına yığılan isyancı askerler silaha davranınca, Rıza Paşa ani bir refleksle çizmesindeki tabancayı çıkarıyor, kendisi ayağından Nazım Paşa da kalbinden vuruluyordu. Ne garip tesadüftür ki, Nazım Paşa'yı nefret dolu Ermeni kurşunu değil kendi askerinin kurşunu öldürüyordu. Bir diğer öldürülen kişi Lazkiye Mebusu Arslan Bey'di. Arslan Bey, gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'a benzetilerek yanlışlıkla öldürülmüştü. Ölenler arasında Şerif Sadık Paşa ile uşağı ve dört subay da vardı.

Gazetelerden *İkdam*, *Osmanlı*, *Volkan*, *Mizan* ve *Serbesti*, ayaklananlardan yana tavır almıştı. Bunlar muhalefetin gazeteleriydi. Fırsattan yararlanıp İttihatçılara ateş püskürüyorlardı. Normal zamanda söyleyemediklerini şimdi söylüyorlardı.

Ayaklanma açık olarak İttihatçılara karşı olduğu için, tanınmış İttihatçılar dört bir yana dağılmışlardı. Hepsi korkudan gizleniyorlardı. Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın Rus elçiliğine, Cavit Bey yabancı bir dostunun evine sığınmıştı. Daha sonra ikisi de vapurla Odesa'ya, oradan kara yoluyla Selanik'e kaçıyorlardı.

Muhalefetin sözcüsü mebuslar ve gazeteciler ortalıkta serbestçe dolaşıyorlardı. İttihatçıların bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışıyorlardı. Daha doğrusu, bulanık suda balık avlıyorlardı.

İstanbul'daki ayaklanma haberi Selanik'e varır varmaz, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile Üçüncü Ordu subayları kumandan Mahmut Şevket Paşa başkanlığında, askeri kulüpte toplanıyorlardı. Rumeli'den gidecek ordu ile söz konusu ayaklanmanın bastırılması kararlaştırılıyordu. Bu orduya, Hareket Ordusu adının verilmesini toplantıda bulunan Mustafa Kemal öneriyor ve kabul görüyordu...

The Times'in ilk günkü yorumunda, "Dersaadet'te İttihat ve Terakki'nin yerine kabiliyetli ulemanın üye olduğu rakip bir teşkilat geçmiştir. Muhammed-i İslamiye Cemiyeti başkente egemendir. Arkasında Birinci Ordu'nun askerleri ile halkın büyük çoğunluğu vardır!" diye yazıyordu. Aynı gazete, "1908 Temmuz İhtilali'ni yapan İttihat ve Terakki kadar gizli ve becerikli bir teşkilat bu ayaklanmayı hazırlamıştı," diye yazısını tamamlıyordu.

Dersaadet'teki karışıklık haberini alan Bulgar hükümeti ise, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ediyordu...

Tutkular, İttihatçıları gütmeye devam ediyordu.

Öfke ise onların peşinden geliyordu.

Ölümsüz olmayan ihtiraslılar, eninde sonunda tuzağa düşerler.

KISIM: IV

31 Mart ayaklanmasının ikinci günü, 1 Nisan 1909 tarihinde Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine Ahmet Tevfik Paşa kabinesi kuruluyordu. Yeni kabine isyancıları yatıştırmak için Şeriatın korunmasına özen göstereceğini açıkça belirtiyordu.

Abdülhamid gelebilecek tepkileri önlemek için 31 Mart öncesi, "Kuran ve Peygamber üzerine yemin ederim ki halk istibdadın geri gelmesi için ayaklarıma kapansa bile ben bunu kabul etmem!" diyordu. İstibdadın Efendisi gelecek istibdattan korkuyordu.

31 Mart'ın o karanlık günlerinde, Andon'un sevgilisi Raşel korkusuzca sokağa çıkıyordu. Paris'ten döneli üç ay olmuştu. Andon'u terk edip bir kaptanla Paris'e kaçtığında, kendisini rüyalar âleminin beklediğini sanıyordu. Ancak yaşamı tam bir kâbusa dönüşmüş ve dibe vurmuştu. Rüya gibi geçen birkaç haftadan sonra kaptan sevgilisi onu uyuşturucuya alıştırmış, para karşılığı başka erkeklerle birlikte olmaya zorlamış, güzelliğinin dağılmaya başladığı ve düşüşe geçtiği zaman onu terk edip gitmişti. Raşel için sefalet dolu günler başlamıştı. Uyuşturucu için para bulabilmek amacıyla kendisini, serserilere satmaya başlamıştı. Sokaklarda yatıp kalkıyordu.

İnsanlıktan çıkmaya başladığı o sefalet günlerinin birinde, Sultan Abdülhamid döneminin İstanbul Şehremini İsmail Rıdvan Paşa'nın oğlu Reşat Rıdvan Bey'le karşılaşıyor, hayatı değişiyordu. Şanzelize'de bir kafede oyuncu arkadaşı Müfit Ratip'le oturan Reşat Rıdvan Bey, kendilerinden para istemek için gelen Raşel'i tanıyor ve onu koruyucu kollarının altına alıyordu.

Reşat Rıdvan Bey İstanbul'da iken, Raşel'in kocası Kont

Kamondo ile tanışıyordu. Değişik zamanlarda yapılan balo ve toplantılarda Raşel'i görüp hayran olmuştu. O yıllar, Raşel'in bir yıldız gibi parladığı yıllardı. Onu görüp âşık olmayan erkek çok azdı. Paris'teki kâbus dolu yıllar, Raşel'i tam bir harabeye dönüştürmesine karşın güzelliğinin izleri kendisini koruyordu. Reşat Rıdvan Bey onu görünce gözlerine inanamamış, önce yanıldığını sanmıştı. Adıyla hitap edince Raşel önce duraksamış, sonra kuşkulu gözlerle yüzüne bakmaya başlamıştı. Reşat Rıdvan Bey kendisini tanıtıp İstanbul'dan, kocası Kont Kamondo'dan, eski anılardan bahsedince Raşel'e güven gelmiş, geçmişin sisli anıları içinden onu çekip çıkarmıştı.

Reşat Rıdvan Bey ile arkadaşı Müfit Ratip Bey onu akşam yemeğine davet etmiş, Raşel de bu nazik daveti reddetmemişti. Akşam Joseph Fehmi'nin meyhanesinde buluşmuşlar, geçmişi yâd ederek güzel bir gece geçirmişlerdi. Reşat Rıdvan Bey gece boyunca Burhanettin Bey'le birlikte kuracakları Sahne-i Milliye-i Osmani/Milli Osmanlı Tiyatrosu projesinden bahsetmiş, Müfit Ratip ise uzun uzadıya oynayacağı yeni oyunundan söz etmişti. Ardından kadın oyuncu bulmakta zorlandıklarından söz etmişti.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İstanbul tam bir dalkavuklar ve soytarılar şehrine dönmüş, garip kıyafetli adamlar boş bir arsaya gaz sandıkları koyup beyaz birer çarşaf gererek tiyatroculuk oynuyorlardı. Gelişigüzel yazılmış, içerikten yoksun, sabun köpüğü gibi "Yaşasın Vatan!", "Yaşasın Hürriyet!", "Yaşasın Meşrutiyet" sloganları içeren oyunlar dört bir yanı sarmıştı. Hürriyetin ilanıyla tiyatro çığırından çıkmış, tam bir maskaralığa dönüşmüştü. Türlü tuhaflıklar altında yeni türedi yazarlar, "Sabah-ı Hürriyet", "Jön Türkler", "Hamid'in Son Günleri", "Yıldızdaki Entrika" gibi oyunları kaleme alıyor, bu oyunlar türedi kampanyalar tarafından sergileniyordu. Meşrutiyet sarhoşluğu içerisinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti göklere çıkartılıyordu.

İstanbul artık tiyatrolar şehri olmaktan çıkıyor, soytarılar ve dalkavuklar şehrine dönüyordu. Abdülhamid'in baskıcı rejiminden canını kurtaran kalabalıklar akın akın gösteri alanlarını dol-

duruyorlardı. Oyuncular da Yıldız Sarayı'nı, jurnalcileri, hafiyeleri lanetleyerek halkın nabzına şerbet veriyordu.

Bu kargaşaya tepkili olan Reşat Rıdvan Bey, babasının bütün engellemelerine rağmen Meşrutiyetin en etkin tiyatrolarından biri olacak Sahne-i Milliye-i Osmani'yi o zamanın ünlü oyuncusu Burhanettin Bey'le kurmanın yollarını arıyordu. Bütün engellemelere rağmen, Beyoğlu Tepebaşı'ndaki tiyatronun yeri eski bir Ermeni tiyatrocudan kiralanıyordu.

İlk sergilenecek oyun için, o zamanın ünlü tiyatro yazarı Dr. Kâmil Bey'in daha önce Selanik'te oynanan, *Bükülmez Kol/10 Temmuz* adlı eseri seçiliyordu. Oyunun başrolünde Müfit Ratip Bey'in oynaması kararlaştırılıyordu. Müfit Ratip Bey, Paris'te olduğu ve yurda dönmeyi düşünmediği için, Reşat Rıdvan Bey onu ikna etmek için buralara kadar gelmişti. Raşel'e rastladıkları kafede bunları konuşuyorlardı.

Joseph Fehmi'nin meyhanesindeki konuşmalar, Müfit Ratip Bey'i ikna etmekle geçmişti. Raşel'in de desteği ile Müfit Ratip Bey zor bela ikna olmuştu. Reşat Rıdvan Bey önemli bir sorunu çözmenin mutluluğuyla rahatlamıştı. Şimdi sıra başrolde oynayacak kadın oyuncuyu bulmaya gelmişti. Bu konuda Müfit Ratip Bey'e fikrini sormuştu. Bütün uğraşılara, kafa yormalara karşın kadın oyuncuyu bulamadılar. Meşrutiyet döneminin getirdiği özgür ortama rağmen Müslüman bir kadını tiyatroda oynatmak zor, hatta imkânsızdı. Sıradan kumpanyaların isimsiz oyuncularına bel bağlamak istemiyorlardı. En ufak bir aksilikte ya da parasızlıkta oyunu yarım bırakıp gitmelerinden endişe ediyorlardı.

Umutların tükenmeye başladığı bir anda Müfit Ratip Bey'in bakışları, Raşel'in üzerinde yoğunlaştı. Müfit Ratip Bey, "Aradığımız bu oyuncu neden Raşel hanım olmuyor?" diye sordu.

Raşel birden atılarak, "Hayır, olmaz! Ben oyuncu değilim ki," dedi.

Reşat Rıdvan Bey'in gözleri parladı: "Müfit Ratip Bey çok haklı. Biz yanımızdaki deryayı görmüyor, çölde ırmak arıyoruz. Lütfen bizi kırma! Sana maddi açıdan büyük katkısı olur. Hem

İstanbul'u da özlemişsindir. Ayrıca turnelere çıkacağız. Anadolu'yu ve bazı ülkeleri dolaşacağız. Bu seyahatler senin için ilginç olacaktır. Sen oyuncu olmasan bile tiyatroyu iyi bilen birisisin. Aynı zamanda kültürlü bir kadınsın. Bunun altından kalkacağına eminim!" dedi. Aşırı ısrar karşısında Raşel daha fazla direnemedi.

31 Mart'ın alevi yavaş yavaş etrafı sarıyordu. İttihat ve Terakkililer Şişli'de, Ahrar Fırkası yanlıları Tokatlıyan Otel'inde toplanmışlar, durum değerlendirmesi yapıyorlardı. Ahrarcılar, İttihatçıların geçmişteki zorbalığına karşın isyancılar tarafından İttihatçılara gösterilen zorbalığı protesto ediyorlar ve İttihatçılarca baskı altına alınmış muhalefet mebusları için toplantı özgürlüğü istiyorlardı. Başyazarı Hasan Fehmi'nin İttihatçılar tarafından öldürülmesine rağmen, *Serbesti* gazetesi 31 Mart hareketinin Meşrutiyete karşı olmadığını, meclisin hemen toplanması, hükümetin yönetime el koyması gerektiğini yazıyordu. Olaya karışan isyancı askerler ise kendilerini affeden Sultana bağlılıklarını sunuyorlardı.

Dersaadet'te bunlar olurken, Selanik'te Mahmut Şevket Paşa, Redif Fırkası'nın bütün taburlarını silahaltına alıyor ve İstanbul'a yürüneceği yolunda hazırlıklara başlandığını bir telgrafla İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Harbiye Nezareti'ne bildiriyordu. Bu telgraf üzerine Harbiye Nazırı Ethem Paşa gelen telgrafa verdiği yanıtta, "Selanik'teki Üçüncü Ordu'dan gönderilen Avcı Taburlarının önayak olduğu karışıklığın kabine değişikliği ile sükûnet bulduğunu, Adliye Nazırı ile Lazkiye mebusunun yanlışlıkla ölümünden başka bir olay olmadığını ve Kanun-i Esasi'nin emniyette olduğunu, bu nedenle başka siyasi olaylara meydan vermemek için İstanbul üzerine yürümekten kaçınılması gerektiğini" söylüyordu.

Harbiye Nazırı'nın bu uyarısına rağmen İttihatçılar yaşanan olayları fırsat biliyor, İstanbul'a yürümekte kararlı gözüküyorlardı. Selanik'te İstanbul'dan çok daha değişik bir hava yaratılmıştı. Herkesi Meşrutiyeti kurtarma eylemi üzerine çekme-

ye çalışıyorlardı. Bu amaçla Selanik'te büyük bir miting yapılıyordu. Yaklaşık 30.000 kişilik topluluk önünde *Yeni Asır* gazetesi sahibi Fazlı Necip Türkçe, Müderris Recep Avdül Arnavutça, Tamak Bulgarca, Emanuel Karasu Yahudice, Nikola Sırpça, Kurki Apona Ulahça konuşmalar yaparak bu harekete destek veriyorlardı. Bütün söylevler, "Silah başına, arş İstanbul'a!" diye bitiyordu.

1908 askeri darbesinde azınlıklara hürriyet vaat ederek yola çıkan İttihatçılar, bu kez "Meşrutiyeti kurtarma" sloganıyla Redif askerlerinin yanı sıra Arnavut gönüllüleri, Bulgar Komitacıları Sandanski ve Paniçe adamlarını, Resneli Niyazi Bey Ohri Milli Taburu'nu hareket üssü olan Dedeağaç Tren İstasyonu'na getiriyorlardı. Yollarda onlara diğer gönüllüler katılıyorlardı.

Hareket Ordusu adı verilen bu özel ordunun masrafları Almanya ve Avusturya hükümetleri tarafından karşılanıyordu. İttihat ve Terakki 1908'de yarım bıraktığı bir işi tamamlamaya kararlı gözüküyordu. Çünkü İttihatçılar 1908 askeri darbesinden sonra hükümet olmuşlar ama iktidar olamamışlardı. "İktidar yolundaki tek engel olan Abdülhamid'i indirmedikçe İttihat ve Terakki'ye huzur yok!" diyorlardı.

İstanbul'da ise başka şeyler oluyordu. İrticacıların lideri olarak gösterilen Derviş Vahdeti, *Volkan* gazetesindeki yazısında Abdülhamid'e yönelik ilginç şeyler söylüyor, "Mebusanı kapatmak ve Meşrutiyeti sona erdirmek elinizdeyken, bu yoldaki telkinde bulunanları vatan haini kabul etmenizi, Meşrutiyeti ve meclisi korumanızı, kurulacak yeni kabinede ne İttihat ve Terakkili ne de Ahrar Fırkasına mensup kişilerin bulunmasını" öneriyordu. Derviş Vahdeti'ye göre ortadaki tek otorite Abdülhamid'di. Düzeni onun sağlaması gerekiyordu.

Volkan gazetesinde yer alan Lütfi imzalı bir yazıda, "Meşrutiyeti istemeyenlerin Allah gözünde menfur olacakları" belirtiliyordu. Olayın Meşrutiyete değil, İttihatçılara karşı bir hareket olduğu vurgulanıyordu.

Gazeteci Mevlanzade Rıfat, Mizancı Murat, Bedevi Kuran

ve Said-i Kürdi (Nursi) gazetelerdeki yazılarında, "İleri sürüldüğü gibi Meşrutiyetin ciddi bir tehlike içinde olmadığını" söylüyorlardı. Olaylardan tedirgin olanlar İttihatçılarla, İttihatçı bürokratlar ve Harbiye öğrencileri idi.

Raşel değişik bir kimlikle İstanbul'a gelmiş, tiyatrodaki provalarına başlamıştı. 31 Mart olaylarının yankısı henüz Beyoğlu'na ulaşmamıştı. Raşel'in üzerinde açık bir kıyafet vardı. Sirkeci'de kaldığı ucuz otelden çıkmış, Galata Köprüsü'nden ağır adımlarla geçiyordu. Yüksekkaldırım'ın başında kalabalık bir grup gördü. Kalabalığa bir anlam veremedi. Osmanlı'da kümelenmiş insan grupları hiç eksik olmazdı. Galata Köprüsü'nü geçince, söz konusu kalabalığın saçı sakalı birbirine karışmış softa grubu olduğunu gördü. Aralarında, ellerinde silahlarıyla Avcı Taburunun askerleri vardı. Raşel softaların bakışını üzerinde hissetti. Korktuğunu belli etmemek için kararlı adımlarla yanlarından geçip gitmek istedi.

Softaların başı olan şahıs öne çıkarak, "Bre zındık! Bre Melun! Sen Şeriat nedir bilmez misin? Müslüman ülkesinde baldır bacak böyle açık nasıl geziyorsun? Hadi kuldan utanmıyorsun, Allah'tan da mı korkmuyorsun! Bre vurun kahpeye!" deyip üzerine yürüdü.

Raşel, koşarak kendisini Dönerli Merdivenlere attı. Hızla merdivenleri çıkmaya çalışıyor, softalar ellerinden, kollarından, bacaklarından çekiyorlardı. Raşel canını kurtarmak için büyük mücadele veriyordu. Çığlıklar atıyor ama yardımına gelen olmuyordu. Softalar ellerindeki sopalarla, askerler de dipçiklerle vuruyorlardı. Raşel direnmeye devam ediyordu. Yukarıya, merdivenlerin başına gelmişti ki dermanının tükendiğini hissetti. Başına inen sopanın etkisiyle merdivenlerden aşağıya yuvarlandı. Softalar peşinden aşağıya koştular. Daha öfkelerini alamamışlardı. Yanına geldiklerinde, Raşel kocası Kont Kamondo'nun yıllar önce yaptığı Dönerli Merdivenlerde cansız yatıyordu. Gözleri Kont Kamondo'ya kendisini affetmesi için yalvararak bakıyordu.

İnsanoğlu adına kader denilen yolda zavallı bir yılan gibi yerle gök arsında sürünür durur.

Oysa arzu denilen kurtçuk daha meyve olgunlaşmadan girer içine.

Çığırından çıkmış zaman geminden boşanmış tutku atlarını durduramaz!

KISIM: V

31 Mart'ın üçüncü gününde, 2 Nisan 1909'daki olaylar şöyle gelişiyordu:

İkdam gazetesinde, "Şeriatın emrettiği Meşrutiyet düzeninin korunması gerektiği, asker kardeşlerimizin ve ulemanın nazar-ı dikkatine" sunuluyordu.

The Times gazetesi başyazısında, Türklerin hiç kan dökmeden ve maddi zarar vermeden ordu eliyle yeni bir ihtilal yaptıklarını belirtiyordu. Gazete, "İsyancı askerler arasında bazı gericiler vardı ama ayaklananların saflarında Temmuz Devrimi'ni yapan subaylar kadar aydınca siyasal kararlar alabilecek olanlar da eksik değildi" diye yazıyordu. *The Times,* "Bu gibiler İttihat ve Terakki'nin sorumsuz diktatörlüğünün devamının devlet için tehlikeli olacağı kanısına iyice varmadan harekete katılmamışlardı," diye yorum getiriyordu. Başyazıya göre, İttihat ve Terakki'nin diktatörce tavır alması ayaklanmanın başlıca nedeniydi. Bu durumun ayaklanma sonrası Meşrutiyetçi fakat daha muhafazakâr bir yönetime yol açacağını söylüyor, istibdada dönüleceğini hiç sanmadığını ve Türk halkına ve askerine duyduğu güveni belirtiyordu. Yazar, İngiliz yanlısı Prens Sabahattin'le onun liberal görüşleri etrafında birleşen Ahrar Fırkası yanlılarına güveniyordu.

Ulema ağırlıklı Cemiyet-i İlmiye bir beyanname ile kişileri sakinleştirmeye çalışıyordu. Cemiyet-i İlmiye, "Meşrutiyetin Şeriata uygun olduğunu belirttikten sonra, istibdadın İslam kitaplarını külhanlarda yakmış olduğunu hatırlatıyor, adı geçen cemiyetin Meclis-i Mebusan ile Meşrutiyeti korumak için her türlü fedakârlığı göze alacağını" yazıyordu. Cemiyet-i İlmiye'ye göre, "Meşrutiyetten korkulacak bir şey yoktu. Mebuslardan ka-

çanlar ile görevden kaçınanlar vatan haini sayılacaklar"dı.

Bütün bu olumlu yaklaşımlara rağmen Meclis-i Mebusan bir türlü toplanamıyor, tek otorite olarak ortada Abdülhamid duruyordu. O da hareketsiz ve sessizdi. Kaçan mebuslar İttihatçılardı. Kanun-i Esasi'yi ve Meşrutiyeti ne pahasına olursa olsun koruma yemini eden İttihatçıların, en ufak bir olayda kaçması manidar karşılanıyordu.

İttihatçılar tarafından daha önce askerler arasında Harbiyeli-alaylı diye ekilen nifak tohumları artık meyvelerini veriyordu. Meclis-i Mebusan'daki konuşmasında Vasfi Bey, "Orduda 20.000 kadar subay olduğunu, çoğunluğunun alaylı olduğunu, bunun sadece 8.000'inin Harbiyeli olduğunu, alaylının bilgisinin az olmasının kendilerinin değil hükümetin suçu olduğunu, buna karşın alaylının da tecrübesi bulunduğunu, eğitilirse yetişebileceğini" söylüyordu. Kargaşa, alaylı askeri yeniden gündeme taşıyordu.

Bu kargaşa ortamında Bulgarlar bağımsızlığını ilan ediyordu. Bulgar bağımsızlığını tanıyan protokol, 19 Nisan 1909 tarihinde imzalanıyordu. Bu protokolü Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile Bulgar temsilcisi Liyapçefin imzalıyordu. İstanbul'a doğru yürüyüşe geçen Hareket Ordusu'nun içerisinde, Bulgar komitacılar, Sandanski ile Paniçe adamlarıyla birlikte bulunuyordu. Aynı şekilde 31 Mart olayında bağımsızlık mücadelesi veren Arnavutların rolü tartışılıyordu. Bu hareketin ardında mebus İsmail Kemal'in rolü olduğu söyleniyordu.

15 Nisan 1909 gecesi Hareket Ordusu'nun ilk birliği Selanik'ten yola çıkıyordu. Oysa hükümet yayınlandığı bildiride, "Dersaadet'e hariçten asker yollanmasına yönelik söylenti ve neşriyatın asılsız olduğunu" söylüyordu. Hareket Ordusu olası tepkiyi önlemek için İttihat ve Terakki sekreteri Mithat Şükrü'yü Edirne'ye göndererek, çekindiği İkinci Ordu'nun da desteğini sağlıyordu.

Bu kargaşadan yararlanmak isteyenler sadece Bulgarlar, Arnavutlar ve İttihatçılar değildi. Bulanık suda balık avlamaya çalışan biri daha vardı. O da Prens Sabahattin'di. Prens Sabahat-

tin ayaklanma haberini Kuruçeşme Karakolu'ndan almıştı. Başta Hareket Ordusu olmak üzere askerin genel eğiliminin Abdülhamid'e yönelik olduğunu sezinleyince bir istimbota binip Heybeliada'ya gidiyor, Avnullah Korveti'nin süvarisi Enver Bey'i ziyaret ediyordu. Enver Bey'e, Abdülhamid'in Meşrutiyet düşmanı olduğunu, tahttan indirilmesi gerektiğini söyleyerek onu bu eyleme ikna etmeye çalışıyordu. Enver Bey'in ikna olur gibi gözükmesi üzerine de, "Gemilerde bir meşveret meclisi kurulmasını, İttihatçıların da bu meclise dahil olmasını, Ayan ve Mebusan meclislerinin gemide toplanmasını, Abdülhamid'in indirilip yerine kardeşi Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılmasını, bunu sağlamak için de Yıldız'ın top ateşine tutulmasını" söylüyordu.

Prens Sabahattin donanma ve Ahrar Fırkası'nın desteği ile Abdülhamid'i devirip İttihat ve Terakki iktidarına son vermek istiyordu. Prens Sabahattin'in ihtilal planları hep mükemmel gözüküyordu ama eylem adamlarının seçiminde sürekli yanılıyordu. Bu kez de öyle oluyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti de Hareket Ordusu'nu kullanarak Abdülhamid'i tahttan indirip, etkin muhalefet yapan Ahrar Fırkası yanlılarını mecliste devre dışı bırakmak istiyordu. Bir telde iki cambaz oynuyordu.

İkisinin de tek anlaştıkları nokta, Mehmet Reşat'ın Sultan yapılmasıydı.

Prens Sabahattin'in darbe planı doğrultusunda Asar-ı Tevfik Süvarisi ve Bahriye Binbaşısı Ali Kabuli Bey Yıldız'ı topa tutmak için gemileri Heybeliada'dan Beşiktaş önlerine getiriyordu. Ali Kabuli Bey, "Padişah, milletle kaimdir! Ancak milleti mahvetmek isteyen her kim olursa olsun bu toplarla kahrına kıyam eylemek boynumuzun borcudur!" diyordu. Askeri isyana sevk etmeye çalışıyordu.

Ancak Prens Sabahattin ile Ali Kabuli Bey'in isteği gerçekleşmiyor, karadan yapılan gizli telkinlerle askerler ayaklanıp Ali Kabuli Bey'i tutukluyorlardı. Onu yargılanmak üzere Bahriye Dairesi'ne götürüyorlardı. Bahriye Şurası onu affedip serbest bı-

rakınca, askerler adaleti Sultana sağlatmak üzere Ali Kabuli Bey'i doğruca Yıldız'a götürüyordu. Abdülhamid askerlere ne istediklerini soruyor, onlar da Ali Kabuli Bey'in Yıldız'ı bombardımana tutacağını söylüyor, adalet istiyorlardı. Abdülhamid'in Ali Kabuli Bey'in sorgulanmak için karakola götürülmesini istemesi üzerine askerler büyük bir hayal kırıklığına uğruyordu. Yıldız Sarayı'ndan öfkeli bir şekilde ayrılıp karakola giderken askerler yolda Ali Kabuli Bey'i öldürüyordu. Ali Kabuli Bey'in gözleri merhamet için Abdülhamid'e takılı kalıyordu. Abdülhamid'den beklediği merhamet bir türlü gelmiyordu. Böylece Prens Sabahattin'in darbe girişimi yine yarım kalıyordu.

Ahrar Fırkası'nın gizli lideri sayılan Prens Sabahattin'in darbe girişimine bulaşmış olması İttihat ve Terakki'nin ekmeğine yağ sürüyordu.

31 Mart Ayaklanması'ndan ve Prens Sabahattin'in planladığı darbeden beklediği sonucu alamayan Ahrar Fırkası, sorumluluktan kurtulmak için olaydan ulemayı sorumlu tutmaya başlıyordu. Ahrar Fırkası'nın yeni iddiasına göre, muhalefetin askere etki yapmasını sağlayan en önemli destek grubunun ulema olduğunu ileri sürülüyordu.

31 Mart'ın gelişiminde İttihat ve Terakki'nin etkisi ve rolü o denli büyüktü ki, olay sonrası padişaha, sadrazama ve meclise protesto ve tehdit telgrafları yağıyordu. 1908 Temmuz'unda gerçekleşen askeri darbe girişiminde Selanik'ten çekilen 60 adet telgrafın rolü İttihatçılarca unutulmamıştı.

31 Mart Olayı'nda da Rumeli'den çekilen protesto telgraflarının büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki teşkilatından, askeri kulüpten ve cemiyetin yöneticilerinden geliyordu. Ama söz konusu protesto telgraflarını kim çekerse çeksin, bunların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin direktifleriyle çekildiği kolayca anlaşılıyordu. Çünkü telgrafların hepsi aynı şekilde kaleme alınmıştı. Aynı istek ve aynı tepkiyi içeriyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönlendirmesi apaçık ortadaydı. Protesto telgraflarında, "Padişah, iftihar ediniz! Bir irtica melanetiyle binay-ı Meşrutiyet

hadm ve yerine hükümet-i müstebide ikame edildi." deniliyordu. Hedefin Abdülhamid olduğu açıkça ilan ediliyordu.

Gönderilen bazı telgraflarda olayların müsebbibi olarak *İkdam* sahibi Ahmet Cevdet, yazarlar Ali Kemal, Mevlanzade Rıfat, Mizancı Murat, *Yeni Gazete* sahibi Abdullah Zühtü, Derviş Vahdeti, Hacı Hakkı, eski Manastır Müftüsü Mustafa Şevket ile eski sadrazamlardan Sait Paşa ve İzzet Paşa gösteriliyor, İstanbul'a geldiklerinde bu şahısların kendilerine teslimi isteniyordu.

Olayın gerçek sorumluları tespit edilmeden, mahkeme edilip sorgulanmadan, İttihat ve Terakki önceden sorumluları belirlemiş oluyordu. Halkın önüne hayali suçlular önceden atılıyordu. Bunların hepsi de İttihat ve Terakki'ye muhalif kimselerdi. Böylece İttihatçıların İstanbul'a nasıl hazırlıklı geldikleri daha iyi anlaşılıyordu.

Söz konusu telgraflar Abdülhamid'i üzüyordu. Abdülhamid, mabeyin kâtibi Ali Cevat'a, "Rumeli'den kendilerinin getirmiş oldukları Avcı Taburları, kendi aleyhlerinde kıyam etmişler. Askerleri namazından niyazından mahrum eylediler. Onlara tazyik ettiler, isyan ettirdiler. Bizim bunda ne kabahatimiz var, biz ne yapalım?" diyordu.

Rumeli telgraflarla Sultanı tehdit eder hale gelirken, Abdülhamid'in en büyük destekçileri Anadolu ve Arabistan'dan ise, yeni kurulan Tevfik Paşa hükümetine sadece bölük pörçük kutlama telgrafları geliyordu. Buna karşın, Rumeli'den yeni hükümeti destekleyen tek bir telgraf bile gelmiyordu. Rumeli 1908 Temmuz'unda olduğu gibi yeni olaylara gebe, Anadolu ise suskundu. Rumeli yine Anadolu'nun kaderini çizmeye hazırlanıyordu. Anadolu ise kendi kaderinin çizilmesi için boynunu uzatmış bekliyordu.

Koşun camilerinize, kiliselerinize, havranıza ey Anadolu halkı, durdursun onca melaneti diye yalvarın Tanrınıza!

Vicdanı, devlet gücünden ayıranlar, zorbası olur halkının!

KISIM: VI

Olaylarda dördüncü güne gelinmişti. 3 Nisan 1909'da Selanik'ten kalkan Hareket Ordusu'nun öncüleri Çatalca'ya ulaşıyordu.

Dersaadet'te düşünce karmaşası devam ediyordu. Said-i Kürdi (Nursi) *İkdam*'da isyancı askerlere şunları yazıyordu: "Asker, şanlı Allah'ın askerleriydi. Bunlar milleti iki defa büyük tehlikeden kurtaran muhteşem kahramanlardı. Bu iki inkılaptan biri II. Meşrutiyet'in ilanı, diğeri ise 31 Mart idi. Biliyorum ki müşfik pederleriniz olan zabitlerinizi meşgul etmemek için onları işe karıştırmadınız. Şimdi iş bitti. Zabitlerinizin şefkatli kollarına atılınız!"

Hasan Vasfi, Erhan Tevfik'le buluşmak için evden çıkmıştı. Yolda kendi kendine söyleniyordu:

"Cemiyet-i İlmiye ile Said-i Kürdi, 31 Mart Olayı'nın nedenini İttihat ve Terakki'nin zorla siyaset sahnesine çıkmasına ve zorba yönetimine bağlıyor. Bana göre 31 Mart Olayı İttihatçılarla onun karşısında olan fırka, dernek, cemiyet ve grupların karşılıklı iktidar kavgasından başka bir şey değil! Şeriat ve irtica ise, bu kavganın görünen nedeni.

Osmanlı hiçbir zaman laik olmamıştı ki, Şeriat elden gitsin! Osmanlı'da hilafet aynen korunuyor. Devletin dini İslam. Şeriat hükümlerinin büyük bir bölümü ise hâlâ yürürlükte. İlmiye ve ulema halen Osmanlı'da etkin bir güç. Yeni Osmanlılar da, Jöntürkler de söylemlerinde Şeriata riayet edeceklerini her seferinde tekrarlayıp durdular. İttihatçılar görünürde bazı kanunlarda laik değişiklikler yaptılar ama ülkede şeri yasalar aynen geçerli. Hilafet aynen duruyor. Osmanlı halkı Şeriata, örf ve âdetlerine

bağlı muhafazakâr bir halk. Yürürlükteki Anayasa dini, Şeriatı ve halife Sultanı aynen koruyor.

Bu nedenle İttihatçıları laik, onun dışındakileri gerici, muhafazakâr bir konuma oturtmak yanıltıcı bir olgudur. İttihatçılar her darbe hareketinden sonra kendilerini laikliğin ve anayasanın koruyucusu, karşı tarafı gerici ve laikliğin düşmanı olmakla suçluyorlar.

Karşı grup da İttihatçıları dinsiz, Siyonist ve franmasonlukla suçluyor. Bu nedenle 31 Mart Olayı söylenildiği gibi bir ilerici-gerici kavgası değil, bir post kavgasıdır! İktidar kavgasıdır!

31 Mart Olayı'nın sahnesinde gözüken, elinde Kuran, 'Şeriat isteriz!' diye bağıran Avcı Taburlarının durumu bu gerçeği değiştirmez! Aynı Avcı Taburları, Temmuz 1908 darbesinden sonra İstanbul'a 'Hürriyet isteriz!' diye yürüyen askerlerdi. Avcı Taburları onları yönetenlerin sloganını atıyorlardı. Şimdi de aynı şeyi yapıyorlar.

Cemiyet-i İlmiye ile İttihat-ı Muhammediye Cemiyeti de Avcı Taburlarıyla birlikte vitrini süsleyen iki muhafazakâr grup. Bu gruplar farkında olmadan İttihatçıların ekmeğine yağ sürüyorlar. Ahrar Fırkası ise, İttihatçılarla birlikte avını bekleyen tazı gibi."

Hasan Vasfi, doğru düşünüyordu. Ama ne İttihatçılar ne de Ahrarcılar gözleri dönmüş bir şekilde bela denizinden yüzerek kurtulmayı düşünüyorlardı.

Olaylarda başı çeker gözüken İttihad-ı Muhammedi Fırkası 31 Mart Olayı'ndan on gün önce parlamento dışında kurulmuş dinci, gizli ve ihtilalci eğilimli bir parti özelliğini taşıyordu. Volkancılar Cemiyeti ve Cemiyet-i Muhammediye olarak da anılan söz konusu fırka, İttihat ve Terakki'nin antitezi bir yapılanma şeklinde kuruluyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi gizli ve ihtilalci bir fırka özelliğindeydi. İttihat ve Terakki Fırkası milliyetçi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ümmetçiydi. Cemiyetin asli başkanı Hz. Muhammed'di. Sadece Osmanlı Müslümanlarına değil, tüm dünya Müslümanlarına açıktı. İhtilalci yanıyla İtti-

hat ve Terakki Fırkası mektepli askerlere, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ise alaylı askerlere dayanıyordu. İttihat ve Terakki laik memurlara ve bürokratlara dayanırken, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti İlmiyelilerle muhafazakâr memur ve bürokratlara dayanıyordu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti olağanüstü dönemlerde ilmiye ile askeriyenin kardeş olduğunu, barış dönemlerinde askerin siyaset sahnesinden çekilmesini savunuyordu. İttihatçıları askeri siyasete bulaştırmakla suçluyordu. Meclis-i Umumisi'ni gizli tutan İttihatçılar gibi, söz konusu fırka da reisini gizli tutuyordu.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin boy hedefi İttihatçılardı. İttihatçılar dönemini Şeytanlar Devri olarak niteliyorlardı. Ahrar Fırkası, bunlarla yakın ilişki içine giriyor, kendisi perde arkasında kalarak onları öne sürüyordu. Ahrarcılarla Prens Sabahattinciler, bu grubu eylemin dinci kolu sayıyorlar ve eylem önceliğini bu gruba veriyorlardı. Bu nedenle 31 Mart Olayları sırasında en büyük tepkiyi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti çekiyordu. Hatta 31 Mart'la özdeşleştiriliyordu. 31 Mart'a gerici suçlaması getirilmesinin müsebbibi adı geçen fırka oluyordu. İttihatçı karşıtı olarak başlayan ve hükümet darbesine dönüşen olaylar planlanan sınırları aşıyor, İttihatçı avı başlıyordu. 31 Mart Olayları, Derviş Vahdeti'nin savunmasında belirttiği gibi tam bir fırka kavgasına dönüşüyordu.

Hareket Ordusu'nun Çatalca'ya geldiği yolundaki haberler üzerine telaşa düşen Derviş Vahdeti, fırkanın yayın organı isyancıların da sivri dili olan *Volkan* gazetesindeki "Saçmalık" başlıklı yazısında, "Memleketimizde ne oldu ki böyle şeylere mahal olsun? Sadece gözle görülen şeylere inanılmamalı!" diye yazıyor, tedirginliğini dile getiriyordu.

Mizancı Murat da yeni bir askeri darbeden çekinerek, "Meşrutiyet ve millet meclisi olmazsa, hiçbir şey elimizde kalmaz!" diyordu. Ayrıca bazı İttihatçı gazetelere yapılmış saldırıyı basın özgürlüğüne karşı yapılmış bir saldırı olarak görüyor, ama bu eylemin "yaralanan kalplerin intikamı olduğunu" söylüyordu.

Mizancı Murat'ın gazetesi birkaç ay önce İttihatçılar tarafından kapatılmış, kendisi İstanbul'dan sürülmüştü. Bu nedenle Mizancı Murat da, yaralı kalplerden birisi olarak yerini alıyordu.

The Times, 31 Mart'ın ılımlı bir muhafazakâr hareket olduğunu yazıyor, 31 Mart'ın arkasındaki İngiliz desteğini gizlemeye çalışıyordu.

31 Mart Olayı Arnavut ve Bulgar bağımsızlık hareketinin yanı sıra 14 Nisan 1909'da Adana'daki Ermeni ayaklanmasını da tetikliyordu. Ayaklanma sonucunda olaylar Müslüman-Ermeni kavgasına dönüşüyor, önemli sayıda Ermeni kıyıma uğruyordu. Adana olaylarında yaklaşık 1.850 Türk ile 17.000 Ermeni ölüyordu. Osmanlı'daki her karışıklık asi ruhların iştahını kabartıyordu.

Hareket Ordusu'nun Çatalca'ya geldiği haberi İstanbul'da duyulunca, ortalığı büyük bir heyecan dalgası kaplıyor, dükkânlar kapatılıyor, Beyoğlu tenhalaşıyordu. Hasan Vasfi ile Erhan Tevfik Pera Palas'ın lobisinde oturuyorlardı.

Hasan Vasfi, huzursuz bir şekilde, "İttihatçı orduları eğitmekle görevli Alman paşalardan Kamphövener, Ditfurth ve İmhoff, 31 Mart ayaklanmasından sonra, 'İstanbul'da bulunan Birinci Ordu'da disiplin ortadan kalktığı için, şerefli Alman subayları olarak artık bu askerlere hizmet etmeyeceklerini' Alman elçisi Marschall'a ilettiklerinde elçi, 'Hele biraz bekleyin!' diye onları yatıştırırken sanırım bir bildiği vardı. Hareket Ordusu'nun organizasyonunun ve mali finansmanının arkasında Goltz Paşa ile Almanya olduğunu Alman elçi önceden biliyor ki beklemelerini söylüyor. Almanlar Hareket Ordusu'nu açıktan desteklerken, İngilizler her zaman olduğu gibi işi siyasi entrikayla çözmeye çalışıyorlar," dedi. Ardından ilave etti: "Sofya'da Askeri Ateşe olarak bulunan Enver Bey'in bu organizasyondaki payı unutulmamalı."

Erhan Tevfik, "Hareket Ordusu İttihatçılara ne getirecek ki?" diye sordu.

"Onlara gerçek iktidarı getirecek! İttihatçılar bugüne kadar

hep gölge iktidardılar. İttihatçıların tutunmaya çalıştığı iktidar zemini kaygandı. Bir türlü gerçek iktidara sahip olamıyorlardı. İttihatçılar bunu hissedince 31 Mart'ın koşullarını yarattılar. Bu karmaşık yol onları gerçek iktidara götürecek yoldur!"

"Yeni kurulan Hükümet ile Meclis-i Mebusan'dakiler Hareket Ordusu hakkında ne düşünüyorlar acaba?"

"Sanırım Hükümet de Meclis-i Mebusan da Hareket Ordusu'nu hoş karşılamazlar. Çünkü her ikisi de Hareket Ordusu kanalıyla hükümetin ve meclisin perde arkasından İttihatçılarca denetlenmesini istemezler. İttihatçılar mecliste ve halk nezdinde siyasi gücünü kaybedince yine eski bir yönteme başvuruyorlar. Uygulamak istedikleri yöntem Üçüncü Ordu'ya dayanan askeri gücü tekrar harekete geçirmek.

Daha önce söylemiştim: 1908 hareketi gerçek bir ihtilal değil, bir askeri muhtıra eylemi idi. Şimdiki gelişmeler gösteriyor ki, bu kez askeri muhtıranın değil askeri darbenin ayak seslerini duyuyoruz. Dersaadet'teki olayların yatıştığı bir ortamda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Üçüncü Ordu ısrarla İstanbul'a girmekten söz ediyorsa, bu olsa olsa askeri darbenin ayak sesleridir!"

"O zaman İttihatçılar, İttihad-ı Osmani Cemiyeti ve Ahrar Fırkası yanlılarından rövanşı almaya geliyorlar!"

"Sadece Ahrar Fırkası'ndan değil, İttihat ve Terakki'ye karşı tüm kişi ve gruplardan rövanşı almaya geliyorlar. İttihat ve Terakki, rüzgâr ekti, fırtına biçecek!

Belki haberin yoktur! İki gün önce, kırk kadar mebus Beyoğlu'nda bir lokantada toplandılar. Amaçları bir durum değerlendirmesi yapmaktı. Toplantı sonunda Kanun-i Esasi'nin ve Meşrutiyetin tehlikede olmadığını dile getirerek, İstanbul dışındaki yabancı elçiliklere heyetler göndermeyi, 31 Mart'ın mutlakıyetçi ve Şeriatçı bir hareket olmadığını anlatmayı kararlaştırdılar. Ama gördüler ki Hareket Ordusu her şeye rağmen İstanbul'a yürümeye kararlı, bu nedenle bu kararlarından vazgeçtiler.

Hareket Ordusu İstanbul'a Meşrutiyet için değil, İttihat ve Terakki için geliyor. Ona gerçek iktidar yolunu açmak için geliyor."

"Her şeye rağmen mebuslar Çatalca'ya bir heyet göndermişler.

"Haklısın, gönderdiler! Ancak Çatalca'ya giden heyetin üzerini aramışlar. Güya bir tanesinin üzerinden tabanca, bir diğerinin üzerinden muzır neşriyat çıkmış. Bunun üzerine heyettekileri bir güzel pataklamışlar."

Gülüştüler. Hasan Vasfi devam etti:

"Dün aldığım bir habere göre, İttihat ve Terakki'ye karşı olan fırka, cemiyet ve kulüplerin temsilcileri Tokatlıyan Oteli'nde bir toplantı yapmışlar. Toplantı sonrası, başta Ahrar Fırkası olmak üzere İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti, Kürt ve Arnavut dernekleri, birleşik bir heyeti Çatalca ile Selanik'e göndermeye karar vermişler. Ne yazık ki, onun da hiçbir yararı olmadı. Çünkü Hareket Ordusu kumandanı söz konusu heyetle görüşmeyi kabul etmedi."

"Hasan Vasfi kardeş, son günlerde, Ahrar Fırkası ile dost görünen ilmiyecilerle ulemanın arası birdenbire açıldı. Neden acaba?"

"Eylem istedikleri gibi gelişmedi de ondan. İstedikleri gerçekleşse, bu ortaklık kolay kolay bozulmazdı. Ahrar Fırkası söz konusu olaylar nedeniyle üzerine yüklenecek sorumluluktan kurtulmak istiyor. Bu nedenle ulemayı suçluyor. İlmiyecilerle ulemayı olayların sorumlusu olarak göstermek istiyor. Hareket Ordusu Dersaadet'e girerse, fare deliği pahalı hale gelecek.

Ulema ve ilmiye, daha önce Dersaadet'te kaybettiği itibarını ve gücünü yeniden kazanmak istiyor. Taşraya itilmiş ulema ile İttihatçılarca dışlanmış ilmiyeciler, gerçekten de kendilerini terk edilmiş hissediyorlar. Yeniçerilerle birlikte girdikleri güç savaşını kaybettiler. 31 Mart Olayı, onların son şansıdır! Eğer bu savaşı da kaybederlerse, Dersaadet'te yaşamak ulema ve ilmiyeliler için tam bir hayal olur! Taşraya itilmiş bir ulemanın güç kazanması çok zor."

"Osmanlı'da ulema ve medrese takımı kadar oyun-düzen bilen başka bir güç yoktur! Hangi taşın altından çıkacakları hiç

belli olmaz!"

"Doğru söyledin be Erhan Tevfik! Osmanlı'da her etki grubu gücünü yitirdi de bir tek ulema grubuna bir şey olmadı! Onlar sadece yer ve şekil değiştirirler. Dini siyasallaştırma becerisine sahiptirler! Bu nedenle hiç yok olmazlar!" Hasan Vasfi, bir şey aklına gelmiş gibi, "Bu arada söylemeyi unutuyordum! Hükümet İstanbul'dan taşraya halkı kışkırtıcı telgrafların çekilmesini sansür ederken İttihat ve Terakki de Meşrutiyetin ve anayasanın aynen korunduğunu anlatan, askere ve halka sükûnet telkin eden hükümet bildirilerinin Rumeli'de dağıtılmasını önlüyormuş. Ne hazin bir durum!" dedi.

Erhan Tevfik, "Kulağıma gelen söylentiye göre, Osmanlı'daki farklı gruplar Meşturiyeti korumak ve askeri müdahaleyi önlemek için aralarında Heyet-i Müttefika kurmuşlar. Amaçları sizce ne olabilir?" diye sordu.

"Bence asıl konuşulması gereken bu hareket. Farklı gruplar 31 Mart'ın dördüncü gününde bir araya gelerek Heyet-i Müttefika-i Osmaniye adlı birleşik bir cephe kurdular. Bu birleşik cephenin kurucuları arasında İttihat ve Terakki Fırkası, Ahrar Fırkası, Ermeni Taşnakzutyan Cemiyeti, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi, Fırka-i İbad (Demokrat Fırkası), Arnavut Kulübü, Kürt Teavün Kulübü, Çerkez Teavün Kulübü, Bulgar Kulübü, Mülkiye Mezunları Kulübü, Cemiyet-i Tıbbiyeyi Osmaniye ile diğer kulüpler bulunuyor.

Yayınladıkları ortak bildiriye göre, Meşrutiyeti tehdit eden durumlara karşı fırkalar, cemiyet ve dernekler aralarındaki tartışma ve çekişmeleri unutacaklar ve Meşrutiyeti korumak için elbirliği edeceklerdi. Ayrıca 31 Mart'ı başlatan alaylı askerlerin Abdülhamid yönünde eğilim göstermeleri karşısında Meşrutiyetçi bir cephe kurarak istibdadın geri gelmesini önleyeceklerdi. Birleşik cephe, meclis ve hükümetin üzerinde Meşrutiyeti korumak için bir çeşit denetleme görevi üstlenecekti. Bu cephenin bir başka amacı, sadece Meşrutiyeti değil vatanı da korumayı amaç edinmesiydi.

Söz konusu birleşik cephe, 31 Mart'ta etkin rol oynayan İttihad-ı İlmiye'yi bünyelerine katmadığı gibi ona karşı açık bir cephe alıyordu.

Ancak böyle önemli bir ortak cephenin harekete geçmesine İttihatçılar mani oluyordu. Çünkü tüm muhalefeti içeren ortak bir cephenin kararlılığı, Hareket Ordusu'nun gelişini önleyebilirdi. Bu hareket İttihatçıların beklentisine ters düşüyordu. Bu nedenle İttihatçılar söz vermelerine karşın söz konusu ortak cephenin heyet çalışmalarına katılmayarak bu girişimi daha başından sabote ettiler. Böylece çok önemli bir çaba, sonuçsuz kaldı."

"Geçenlerde *Osmanlı* gazetesinde Prens Sabahattin'in önemli bir yazısı çıktı. *Ulemaya Açık Mektup* başlığıyla çıkan söz konusu yazıda Prens Sabahattin 31 Mart'ın suçunu, tıpkı Ahrar Fırkası gibi, ulemaya yıkıyordu. Prens Sabahattin sizce neyi amaçlıyor?"

"Prens Sabahattin, 31 Mart Olayı'ndaki kendisinin ve Ahrar'ın başarısızlığını görünce, suçu önce ulemanın üzerine yıkmaya çalıştı. Ama Ahrar Fırkası üzerindeki ulemanın gücünü görünce bundan vazgeçti. Hem fırka üzerindeki söz konusu gücü kaybetmemek, hem de kişisel sorumluluktan kurtulmak için, şimdilerde orta bir yol izlemeye çalışıyor.

Prens Sabahattin söz konusu yazıda şöyle diyor: 'Medeniyet âlemi ulemayı mutaassıp ve Meşrutiyet düşmanı bildiği halde, ulema Müslümanlarla birlikte Müslüman olmayanların da haklarını koruyor, zulme karşı koyuyor. Ulema, Müslümanlığı zulme alet olmaktan kurtarmak, kardeşlik ve insanlığı egemen kılmak, istibdat, kin ve garezi ortadan kaldırmak için her zamankinden daha fazla çalışmak zorunda. Çünkü İslamiyet adam öldürmeyi kesin olarak yasaklıyor.'

Prens Sabahattin'in gizlemeye çalıştığı temel amacı, şahsi teşebbüs ve yerel yönetim anlayışının İslamiyete uygun olduğunu halka anlatmasını, İslamiyet ve Osmanlılık adına ulemadan rica ediyor olması.

Sevgili Erhan Tevfik kardeş! Şimdi soruyorum size: Din ve

ulema ile uzlaşmayan bir fırkanın Osmanlı'da başarılı olma şansı var mıdır?

Ve yine soruyorum size: Şeriatın, dinin, halifenin ve ulemanın hakim olduğu bir Osmanlı'da İttihatçıları laik, onun karşısındakileri gerici ve yobaz saymak ne derece doğrudur?

31 Mart'ın Meşrutiyet karşıtı gerici bir hareket olduğunu ısrarla söyleyenler sadece İttihatçılar! Bu tez ağırlık kazandıkça Hareket Ordusu'nun İstanbul'u işgali o derece haklılık kazanır.

Ayrıca burada şunu da belirteyim: Rumeli'deki *Osmanischer Lloyd* gazetesi, 'Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın bütün mal varlığını, söz konusu ordunun sevk masraflarına ayırdığını' yazıyor. Aynı şekilde *La Turqie* gazetesi de 'Askerle iş yapan müteahhitlerin, bedelleri Meşrutiyetin yeniden kurulmasından sonra ödenmek üzere Hareket Ordusu için gerekli levazımatı sağlayacaklarını' yazıyor.

Bu ne demek bilir misin? Hareket Ordusu, İttihatçıların siyasi, Almanların askeri, tüccarların da mali yatırım yaptığı bir ordu. Bu nedenle Hareket Ordusu'nun Çatalca'dan Rumeli'ye geri dönmesi bir hayalden ibaret."

Gerçekten de, Hareket Ordusu'nun Dersaadet'e girmesi için bütün koşullar hazırlanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en etkin kadrosu, Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Cavit Bey, Rahmi Bey, Dr. Nazım, Talat Bey, Niyazi Bey, Emanuel Karasu Selanik'ten Çatalca'ya gelmişler, Sofya'dan gelen Enver Bey'le buluşmuşlardı.

Hareket Ordusu'nda birçok mektepli subaya er elbisesi giydirilmişti. Hem asker sayısı çok gösteriliyor, hem askeri hareket deneyimli ellere bırakılmış oluyordu.

Tevfik Paşa hükümeti kurulmuştu ama meclis toplanamadığı için güven oylaması bile yapılamamıştı. Tevfik Paşa kabinesinin böyle askıda kalması hem sorumluluk almak istemeyen meclisin hem de Hareket Ordusu'nu bekleyen İttihat ve Terakki'nin işine gelmişti.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinden sonraki uygula-

malarını kararlaştırmak üzere İttihatçılarca gizli bir komite kuruluyordu. Gizli Komite, meclis tarafından Tevfik Paşa hükümetinin derhal düşürülmesini, sıkıyönetim ilan edilmesini, 31 Mart Olayı'nı meydana getirenlerin ve cinayetten sorumlu erlerin Harp Divanı'na verilmesini, padişahın sarayında bulunan İttihatçı karşıtı kimselerin tamamıyla dağıtılmasını karara bağlıyordu.

Komite kararında Abdülhamid'in durumundan hiç söz edilmemesine karşın, Büyükelçi Marschall ülkesine çektiği telgrafta, "Hareket Ordusu'nun Abdülhamid'i tahttan indirmeye kararlı olduğunu" yazıyordu.

Erhan Tevfik'in duyduklarından içi daralmıştı. Bu nedenle arkadaşı Hasan Vasfi'ye Pera'da oturdukları kafeden kalkmalarını söyledi. Galata'daki Hristo'nun meyhanesine girdiklerinde derin bir oh çekti.

İttihatçılar bilmezler mi, kötülüğü kendi başlarına dönecek, zorbalığı kendi tepesine inecektir!

Ancak boynunda ölümün ilmiğiyle dolaşanların kimseden korkusu olmaz!

KISIM: VII

31 Mart'ın yedinci günü olan 7 Nisan 1909'da, Mahmut Şevket Paşa Hareket Ordusu'nun başına geçiyordu. Her türlü hazırlık tamamlanmıştı. Ordu hareket emrini bekliyordu.

Hasan Vasfi bu kez Pera kahvelerinden birinde Fatih Rıfat'la oturuyordu. Hasan Fehmi'nin öldürülmesinden bu yana onu görmemişti. Görüşmek için Fatih Rıfat aramıştı. Fatih Rıfat gizlendiği kurt ininden sıkılmıştı. Bir çift laf edecek birini arıyordu. Hasan Vasfi'yi bulmuştu.

Sohbet sırasında heyecanını gizlemeyen Fatih Rıfat, "Hasan Vasfi kardeş, duydun mu? Derviş Vahdeti'yi Gebze'de yakalamışlar, dedi.

"Derviş Vahdeti'ye daha önce biri savcılıktan, diğeri Zaptiye Nezareti'nden iki adet davet mektubu gelmiş. Derviş Vahdeti tutuklanacağını anladığı için gitmemiş. Çevresindekilere sorgu sırasında öldürülmekten korktuğunu söylemiş. Bu nedenle yapılan çağrılara kulak asmamış. Sanırım gizlenmeye çalışıyordu.

Geçenlerde Derviş Vahdeti'ye yakın bir arkadaşım anlattı. Derviş Vahdeti gelen bu mektuplar üzerine akıl danışmak için, ilk önce Kıbrıs'tan hemşerisi Kâmil Paşa ile oğlu Sait Paşa'ya gitmiş, onlardan yardım istemiş. Onların soğuk davranmaları üzerine, bu kez Şehzade Vahdettin'e başvurmuş. O da ilgisiz davranmış. Şehzade Vahdettin, 'Bugünlerde herkes kendi derdine bakıyor,' deyince, İstanbul'dan kaçmayı uygun bulmuş.

Derviş Vahdeti benim konuştuğum dostuna, 'İstanbul'da hayır yok! O Rumeli'nin kahrı altında zebundur!' diyerek çoktan umudunu yitirdiğini belli etmişti. Derviş Vahdeti ne kadar '31 Mart Olayı, bir fırka kavgasıdır!' dese de, İttihatçılar 31 Mart'ın

dini liderliğine soyunan Derviş Vahdeti'yi kolay kolay bırakmaya niyetli değillerdi."

"Aldığım habere göre, Prens Sabahattin'in has adamı, Arnavut milliyetçisi İsmail Kemal İngiliz elçiliğine sığınmış ve İngiliz bandıralı Tevfikiye gemisiyle yurtdışına kaçmış. Ayrıca Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın da İngiliz elçiliğine sığındığı söyleniyor."

"Siyaset böyledir işte. 31 Mart Olayı patlak verdiğinde başta Hüseyin Cahit, Cavit Bey, Dr. Nazım olmak üzere ünlü İttihatçılar yurtdışına kaçmışlardı. Sıra şimdi Ahrarcılara geldi."

"Mahmut Şevket Paşa'nın zehir zemberek ültimatomunu duydun mu? Paşa görevinin, 'İstanbul'un bozulmuş olan asayişini sağlamak, fesat ve hainlerin aldattığı askeri itaat altına almak, ayaklanmaya sebep olanları kanuna göre cezalandırmak ve Meşrutiyetin bir daha bu tür tehlikelere girmesini önlemek' olduğunu söylüyor."

"Sen asıl bomba haberi şimdi duy! Mahmut Şevket Paşa, Şuray-ı Devlet Reisi Raif Paşa ile Marif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey'i Babıâli telgrafhanesine çağırtarak kendilerine, olaya karışan ve yoldan çıkan askerlerin Rumeli'de askeri yol yapımında kullanılacaklarının bilinmesi, İstanbul'da esaslı bir düzen kurulabilmesi için normal kanunlar yeterli olmayacağından sıkıyönetim ilan edilmesi, Meclis-i Mebusan'ın Kanun-i Esasi'ye göre toplanması, buna uygun bir kabine kurulması, meclisin gazete, demek, kulüp, mitinglerle ilgili yeni nizamnameleri yapıp uygulamaya koyuncaya kadar sıkıyönetimin yürürlükte kalması, padişahın Meşrutiyete uydukça ordunun ve halkın kendisine bağlı olması hususlarını dikte ettirmiş.

Daha önemlisi, bütün bu söylenenler yirmi dört saat içerisinde uygulamaya konulmazsa bütün sorumluluğun buna sebep olanlara ait olacağını söylemiş.

Ağla sevgili ülkem, ağla! Ülkeye özgürlük ve Meşrutiyeti getirdim ve onu koruyorum diyenlerin, özgürlüğü yok etmek için nasıl geri döndüklerini gör! Bir ülkede sıkıyönetim balyozu

halkın sırtında oldukça, halkın özgürlüğünden söz edilemez!"

"Meclis-i Mebusan'ın yarısı Ayastefanos'ta yarısı İstanbul'da bulunuyor. Mecliste bir türlü çoğunluk sağlanamıyor. Ayastefanos'dakiler İttihatçılara yakın olan mebuslar. Diğerleri yönünü bulamayıp boşlukta kalanlar. Bir ülkenin meclisi böyle ikiye bölünürse sonuç tehlikeli olmaz mı?"

"Ayastefanos'a giden mebuslar ya İttihatçı ya da suçluluk duygusu içinde olanlar. Suçluluk duygusunu yaşayanlar, 31 Mart'tan umduğunu bulamayan ikiyüzlüler. Hareket Ordusu'na sempati beslediklerini, 31 Mart'ı reddettiklerini ifade etmek için günah çıkarmaya gidiyorlar.

Ahmet Rıza da orada. İttihatçı mebusları yanına toplamış ama hiçbir şey yapmadan bekliyorlar. Hareket Ordusu'nun peşine takılıp gelecekler."

"Son günlerde gazete ve fırkalara da bir haller oldu. *İkdam*, *Volkan* gibi 31 Mart yanlısı gazetelerle Cemiyet-i İlmiye, İttihad-ı Muhammediye gibi cemiyet ve fırkalar da yavaş yavaş siniyorlar ve ağız değiştiriyorlar. Bu sizce ilginç değil mi?"

"Doğru söylüyorsun! Hani, korku dağları bekler, diye bir söz vardır ya. O nedenle ağız değiştiriyorlar. Yenilginin korkusunu taşıyorlar. Cemiyet-i İlmiye ile İttihad-ı Muhammediye, yeni bildiriler yayınladılar. Bu bildirilerde o korkunun izleri açıkça görülüyor.

Cemiyet-i İlmiye, 'Şeriatı istemenin, bilmenin de bir yolu yordamı vardır! Şeriat isteriz! diye memleketi ihtilale mi sürüklemek istiyorlar? Vatanımız zaten devr-i istibdadın tahribiyle yeterince hasta düşmüştür!' diyordu.

İttihad- Muhammediye'nin bildirisinde ise, 'Şeriatı hükümet adına maddeten ordu, manen ilmiye sınıfı korur!' diye orduya destek veriliyordu."

"Hasan Vasfi kardeş, İstanbul'daki siyasi hava bir anda değişti. Dün başka konuşanlar, bugün başka konuşuyorlar. Hareket Ordusu'nun yarattığı korku İstanbul'u iyice sindirmiş durumda. Doğruyu söylemek gerekirse, bana göre hak ettiler! Hareket Or-

dusu her geçen gün güçleniyor. Harbiye, Tıbbiye, Hukuk, Mülkiye talebeleri gönüllü olarak Hareket Ordusu'na katılmaya gidiyorlar."

"Selanik'ten kalkan Hareket Ordusu'na Balkanlardaki Rum, Bulgar, Ermeni ve Yahudi gönüllülerle komitacılar katıldılar. Ermeni Taşnak Fırkası, Ayastefanos'a bir heyet yollayarak Hareket Ordusu'nu desteklediklerini açıkladı. Azınlıkların özgürlük peşinde koşan cemiyetlerine bir bak! Hepsi Meşrutiyeti kurtarmak ve özledikleri özgürlüğe kavuşmak umuduyla, yeni bir darbe peşinde koşan İttihatçı ordunun peşine takılmış durumdalar. Komitacılar İttihatçıların yalanına nasıl inanıyorlar? Asıl üzerinde düşünülecek nokta bu.

İttihat ve Terakki, 31 Mart Olaylarının Meşrutiyete yönelmiş olduğunu, alaylı askerin bu işe alet edilmesi nedeniyle siyasete bulaştırıldığını, ordunun şan ve şerefine sürülmek istenen bu lekeyi silmek için Hareket Ordusu'nun Meşrutiyeti korumak, suçluları cezalandırmak amacıyla harekete geçtiğini, söylüyor.

Orduyu siyasete alet edip 1908 askeri darbesini yapan İttihatçılar, 31 Mart'ta askerin siyasete alet edildiğinden söz ediyorlar. Ayrıca bu hesaplaşmaya, İttihatçıların muhalefetle ve Ahrarcılarla hesaplaşması değil diyorlar. Buna ancak kargalar güler! Her şeyi orduya bırakıp bir kenara çekilip bekleyen İttihat ve Terakkililer, kendi pisliklerini orduya temizletiyorlar!"

"Babıâli, Hareket Ordusu'nun kayıtsız şartsız İstanbul'a girmesine sıcak bakmadığını söylüyor. Bunda etkili olabilirler mi?"

"Gerek basın ve gerekse halk, bu kavganın siyasi bir kavga olduğunu biliyor. Bunun İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkası kavgası olduğunu gayet iyi biliyor. Bu kavga mektepli-alaylı hesaplaşmasıdır. Babıâli'ye gelince, o zaten Mahmut Şevket Paşa'nın direktiflerini aynen uygulamakla gücünün ne olduğunu ortaya koymuş oluyor!"

"Daha düne kadar ne İttihatçılardan ne de Hareket Ordusu'ndan, Sultan Abdülhamid'le ilgili tek bir söz çıkmıştı. Bugün birden ağızlar değişti."

"31 Mart Olayı, görünüşte muhalefeti ve Ahrarcıları tasfiye hareketi gibi görünse de, asıl amaç İttihatçıların prangası Abdülhamid'i tahttan indirmektir! Geçmişte hiçbir gerekçe göstermeden Abdülaziz'i askeri darbe ile tahtından indirenler, bunun sonucundan hiç memnun kalmadılar. Halkın nezdinde itibar yitirdiler. Bu nedenle zorla ele geçirdikleri iktidara sahip olamadılar.

Aynı yöntemi kullanmak İttihatçılar için hiç hoş olmayacak sonuçlar doğurabilirdi. İttihatçılar araya 31 Mart gibi önemli bir olayı sıkıştırdılar. Şimdi onun arkasına sığınan İttihatçıların yapacakları her eylem haklı görülecek. 31 Mart İttihatçıların gölge iktidarını gerçek iktidara taşıma fırsatı yaratacak!

Mahmut Muhtar Paşa, Atina'dan, 'İsyancılar sanıldığı kadar gözüpek insanlar değillerdir. Yüksek makamlar yapılanları hoşgörmese!' diyerek Abdülhamid'i hedef gösteriyor.

Muhafazakâr *Hilal* gazetesi yazarı Mustafa Asım Efendi daha ileri giderek yazısında, 'Abdülhamid'in zalim olduğunu, onun için halife olamayacağını,' söylüyor.

Manastır müftülüğü yaptığı duyuruda vakit geçirmeden Veliaht Reşat Efendi'nin padişahlığını ilan ediyor.

Korfu Adası'nda bulunan Alman İmparatoru, bütün bu yazılanların aksine Abdülhamid'i koruma sözü veriyor. Ama bu söz bana hiç inandırıcı gelmiyor. Bütün bunlar Abdülhamid'in suyunun ısındığını gösteriyor!"

"Hareket Ordusu İstanbul'a hareket eder etmez, Gamble Paşa komutasındaki donanma İstanbul'dan ayrılacağını açıkladı. İstanbul'da Hareket Ordusu'nun ayağına batacak bütün dikenler tek tek temizleniyor."

Bütün kudretliler, konuşmalarında hep gerçek adaletten söz ederler.

Oysa bütün kötüler ana rahmine düştüğü andan itibaren adaleti bilmezler.

KISIM: VIII

9 Nisan 1909 tarihinde, yani 31 Mart'ın onuncu gününe gelindiğinde, İstanbul gazeteleri de muhalefetin sesi de renk değiştiriyor, Hareket Ordusu'nu destekler bir tavır sergilemeye başlıyorlardı.

Muhalefetin güçlü sesi *İkdam* gazetesi, "31 Mart ayaklanmasına ve birçok genç subayın kanının dökülmesine sebep olan kişi Derviş Vahdeti'dir!" diye yazıyordu. Bir günah keçisi aranıp bulunmuştu. O da Derviş Vahdeti'ydi.

31 Mart başladığında sinip bir kenara çekilen azınlıkların siyasal kulüpleri ortaya çıkmışlardı. Hareket Ordusu'nu destekliyorlardı. Bu cemiyetler arasında İstanbul Rum Siyasi Kulübü, Selanik Bulgar Federasyonu ve Ermeni kulüpleri vardı. Ermeni Taşnakzutyan Fırkası, kadınlardan oluşan bir heyet yollayarak Hareket Ordusu'na beyaz bayrak ve çiçek demeti sunuyordu. Hınçak Fırkası ayrı bir heyetle yaptığı ziyarette Hareket Ordusu'na Ermeni gönüllüler göndermeyi teklif ediyordu.

Bir türlü toplanamayan Meclis-i Mebusan ile Meclis-i Ayan ilk kez bir araya gelerek Meclis-i Umumi Milli adı altında, İttihatçıların gözetiminde Ayastefanos'taki Yat Kulübü'nde ortak bir toplantı yapıyordu.

Milli Meclis'in yapılan ortak toplantısında ilk olarak, Abdülhamid'in tahttan indirilmesi hususu görüşülmeye başlanıyordu. Ama durumu haber alan Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, meclis başkanı Ahmet Rıza'yı makamına çağırtarak, "Ben mahiyetimdeki askeri, 'Meşrutiyeti ve Padişahı ortadan kaldırmak isteyenlere haddini bildireceğiz! Padişahın ve milletin canı tehlikede!' diyerek buralara getirdim. Sultanın taht-

tan indirilmesinin bizim tarafımızdan vuku bulacağını asker duyarsa isyan eder, biz de mahvoluruz! Siz Ayan ve Mebusan'a gizlice anlatınız. Şimdilik ses çıkarmasınlar! Bu işi müzakere etmek zamanı geldiğinde ben size haber veririm!" diyerek kulağını çekip geri gönderiyordu.

Mahmut Şevket Paşa bu talimatı verirken, maiyetinde kurmay subay olan Enver Bey Ayastefanos'ta *Matin* gazetesine şu demeci veriyordu: "Abdülhamid-i saninin tahtında tutulması vatanın mahv ve perişan olması demek olacağından, Sultanın bundan böyle hayatının muhafazasından başka hiçbir talep hakkının olamayacağı..."

10 Nisan 1909 tarihinde, yani on birinci güne gelindiğinde, *İkdam* gazetesi bir adım daha ileri giderek Hareket Ordusu'nu alkışlıyor, Abdülhamid'e çatıyordu: "Osmanlı halkı ordunun süngü parıltıları sayesinde otuz üç seneden beri gördüğü istibdattan, kurtulacaktır. Neronlara, Kaligula'lara taş çıkartan bu tür insanların istibdadına artık son verilecektir!"

Oysa yabancı devletler Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karşı çıkıyorlardı. Çünkü Osmanlı'nın iktisadi hayatı, hatta devletin dünya üzerindeki yeri Batılı devletlerin elinde şekilleniyordu. Bu nedenle Mahmut Şevket Paşa, Abdülhamid'in tahttan indirilmesini şimdilik gündem dışı tutmak istiyordu. Ayrıca Abdülhamid'in indirilme işlemini Meclis kararı ile Şeyhülislam fetvasına dayandırmak istiyordu.

Mahmut Şevket Paşa Batılılarla Abdülhamid'in aklındaki kuşkuları dağıtmaya çalışsa da, Sultan Abdülhamid son yapılan selamlık resmi töreninde askerin başında beş-on subayın bulunduğunu görünce her şeyi anlıyordu.

Meşrutiyeti yaşatmak isteyen Müslim, gayrimüslim tüm demek ve kulüplerin oluşturduğu Heyet-i Müttefika, İttihat ve Terakki'nin ayaklanmanın öcünü muhalefetten almasını ve yaşanan olaydan yararlanarak siyasal özgürlüğü yok etmesini önlemek için var gücüyle çalışıyordu. Heyet-i Müttefika'nın yaptığı iyi niyetli girişim karşılık bulmuyor, İttihat ve Terakkili üyeler,

eski kurucuları İbrahim Temo'nun başkanlığındaki söz konusu heyetin toplantılarına katılmıyorlardı.

Gerçekten de, İttihat ve Terakki ayaklanmadan yararlanarak siyasal özgürlüğü kısmak, muhalefeti sindirmek niyetindeydi. Artık iktidarını muhalefetle paylaşmak istemiyordu.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gireceğini haber alan İkinci Ordu'nun askerlerinden bazıları Harbiye Nazırı'nın odasına gelerek, "Paşam! Askeri vuracaklar! Bizim ne günahımız var? Bizler cephane istiyoruz! Karı gibi ölmek istemiyoruz! Onlar askerse biz de askeriz!" diye tepki gösteriyorlar, ardından cephanelik kapılarını kırarak içeriden silah ve cephane alıyorlardı.

Bunu duyan Abdülhamid askerin tepkisini önlemek için komutanlarına şunları söylüyordu: "Asker sakın kurşun atmasın! Eğer kurşun atacaklarsa, ilk önce beni vursunlar!" Abdülhamid, askerin askeri kırmasını istemiyordu.

11 Nisan 1909 tarihinde, yani on ikinci güne gelindiğinde, hareket başlıyordu. Topkapı Sarayı ile Meclis-i Mebusan'ın Hareket Ordusu tarafından teslim alınması kolay oluyordu. Yıldız'ın düşüşünde Abdülhamid'in rolü büyüktü. O, İkinci Ordu ile Hassa askerlerinin sertleşen tavrını yumuşatıyordu. Aksi durumda Hareket Ordusu ile İttihatçıların bunu kendisinden bileceklerini çok iyi tahmin ediyordu.

Rumeli'den getirilen jandarma birlikleri Beyoğlu sokaklarında devriye gezme ve asayişi sağlama görevini üstleniyordu. Bunların çoğu jandarma kılığına girmiş genç subaylardı. Ayrıca Hareket Ordusu bütün karakollara el koyuyordu.

Komitacı ve gönüllülerin hangi amaçlarla İstanbul'a geldiği halk arasında sorulmaya başlanıyordu. Komitacıların amacı söylenildiği gibi gerçekten Meşrutiyetseverlik miydi, yoksa hizmetlerine karşılık önceden kendilerine bir şeyler mi vaat edilmişti? Osmanlı halkı, İttihatçıların bu umudu azınlıklara 1908 darbesinde de dağıttıklarını biliyordu. Ama o zaman azınlıkların büyük hayal kırıklığı yaşadıklarını da hatırlıyordu. O günden bu güne ne değişmişti? Kendilerine yeniden ne söz verilmişti?

Azınlıklar şimdi hangi umudun peşindeydiler?

İttihatçı çevrelerde sürekli olarak 31 Mart'ı yaratan alaylı askerlerin büyük gücünden söz ediliyordu. Ama ortada böyle bir güç yoktu. Alaylı askerin Hareket Ordusu'nun karşısında ciddi bir direnç gösterememesi, söz konusu gücün Hareket Ordusu'nun önünü açmak için İttihatçılarca abartıldığı gerçeğini ortaya koyuyordu. Kısaca, 31 Martçı askerlerin pek azı Hareket Ordusu'na karşı direnmiş olup, bu da korku ve çaresizliğin bir sonucuydu.

Ortalığı "İrtica geliyor!" velvelesi ile kaplayan İttihatçıların o azgın sadasına karşılık, Mahmut Şevket Paşa İstanbul'a kolayca giriyor, ardından ulemaya teşekkür edip onların gönüllerini alıyordu.

12 Nisan 1909 tarihinde, yani on üçüncü gün, artık İstanbul Hareket Ordusu'na tamamen teslim oluyordu. Fatih'in binbir güçlükle fethettiği İstanbul, 10 yıl sonra işgal güçlerine de aynı kolaylıkla teslim olacaktı.

Muhalefetin sesi *İkdam* gazetesi, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini İstanbul'un ikinci fethi olarak niteliyordu. Üstelik bu fethin birincisinden farkı, ülkeyi istibdattan kurtarmak gibi ulvi bir işlevi olmasıydı. On yıl sonra işgal ordularına kucak açanlarla Hareket Ordusu'na kucak açanlar arasında herhangi bir fark yoktu.

İttihatçıların karşısında olanlar, özgürlüklerinin ellerinden zorla alındıklarını söyleyenler, yani Prens Sabahattinciler, Fırka-ı Ahrarcılar, Fırka-ı İbadcılar, Fırka-ı Muhammediyeciler, Mutedil Hürriyetperverancılar, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Halaskar Zabitan yanlıları, bu ülkede hiçbir zaman gerçek anlamda özgürlük mücadelesi vermediler. Onlar sadece şikâyet ettiler. Onların özgürlük mücadelesi, "Ağlayıcıların Özgürlük Mücadelesi" idi.

İttihatçılar militaristtiler, despottular, masondular, milliyetçiydiler ama idealisttiler, örgütçüydüler, davalarına inanmıştılar, yurtseverdiler. Hayatları pahasına inandıkları davalarının peşinden gittiler.

Onların karşısındakiler ellerini oynatmadan, ağlayarak, hep mağdur rolünü oynayarak, İngilizlere sığınarak, İttihatçıları suçlayarak iktidar olmayı denediler.

İstanbul'u ikinci kez fetheden Mahmut Şevket Paşa hemen sıkıyönetim ilan ediyordu. Aynı gün, Hareket Ordusu'nun İttihat ve Terakki ile ilgisi olduğu yönündeki iddiaları yalanlıyordu. Askerin siyasetle ilişkisinin olmadığını söylüyordu. Oysa mektepli subaylar 1908'den beri siyasetin içindeydiler ve düşünce olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekliyorlardı. Askeri siyasetin dışına çıkarmaya çalışan Mustafa Kemal'i İttihatçılar dışlamışlardı. İttihatçılar ileride kendilerine muhalefet eden Miralay Sadık'ın Fedakaran-ı Halaskaran grubunun askeri siyaset dışı tutma mücadelesine sert tepki vereceklerdi. Ordu 1908'den itibaren hep siyasetin içinde olacaktı. İttihat ve Terakki de gücünü hep ordudan alacaktı.

Sadrazam Tevfik Paşa sıkıyönetimin ilanı kendisine bildirildiğinde susuyordu. Tevfik Paşa bu yetkinin Kanun-i Esasi'ye göre kumandanların değil hükümetin yetkisinde olduğunu söyleyemiyordu. Artık İstanbul'da iki hükümet bulunuyordu. Birincisi resmi hükümetti ama onun yürütme gücü yoktu. Diğer hükümet yürütme dahil bütün yetkileri elinde toplayan Mahmut Şevket Paşa'ydı. Mebus Boşo Efendi, "Ordu yürütmenin gücü değil, hürriyetin muhafızıdır. Sıkıyönetim ilan edilmeden önce meclise danışılmalıydı," diyordu. Ama kimse dinlemiyordu.

Aynı gün İngiltere elçilik baştercümanı Fitzmaurice aracılığıyla Abdülhamid'e, "Sultan isterse Akdeniz donanmasını İstanbul'a yollamaya hazır olduğunu" söylüyordu. Sultan bu teklifi, "Gelenler de benim evladım!" diyerek reddediyordu.

13 Nisan 1909 tarihinde, yani on dördüncü gün, Mahmut Şevket Paşa'nın imzasını taşıyan resmi bildiride, 31 Mart'ı yaratan hain ve canilerin kanunun pençesinde olduğunu, Şeriata göre yargılanacağı ilan ediliyordu.

31 Mart sanıklarını yargılamak üzere Harp Divanı kuruluyordu. Tevkifler almış başını gidiyordu. Tutuklanan 31 Martçı

askerler, takımlar halinde Balkanlardaki Üçüncü Ordu'ya yollanıyordu. Bunlar, daha önce belirtildiği gibi, yol yapımında çalıştırılmaya başlanıyordu.

Prens Sabahattin de tutuklananlar arasındaydı. Harbiye Nezareti'nde bir odaya hapsolunmuştu. Ancak kısa bir süre sonra, tevkifini gerektirecek hiçbir delil bulunamadığından dolayı serbest bırakılıyordu. Mahmut Şevket Paşa ile Hurşit Paşa odasına gelerek sebepsiz yere tevkif edilmesinden dolayı kendisinden özür diliyorlardı. Ardından Prens Sabahattin Avrupa'ya gidiyordu.

Osmanlı'daki yöneticiler sürekli olarak İngiliz, Rus, Fransız yanlısı olarak adlandırılırdı. Bu durum diğerini suçlama nedeni oluyordu. İngilizler muhalefetten yana oldukları için 31 Martçı sayılıyor ve İttihatçılara karşı olmakla suçlanıyordu. Selanik'teki İngiliz Konsolosu Mr. Lamb, İstanbul'a yürüyüşünden önce Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaret ederek onu uyarıyor, söz konusu yürüyüşün Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına neden olacağını söylüyordu. Bu yaklaşım ile muhalefetin İngiltere yanlısı tutum sergilemeleri, İngiltere'yi 31 Martçıları destekleyen ülke konumuna oturtuyordu.

Almanya ise Hareket Ordusu'nun yetişmesinde, hazırlanmasında ve mali finansmanında etkili rol oynuyordu. Böylece Almanya, İttihat ve Terakki'nin dışarıda dayandığı en önemli güç oluyordu.

Selanik'te çıkan *Tanin* gazetesindeki yazısında Hüseyin Cahit, "I. Meşrutiyet Avrupa baskısından kurtulmak için ilan edildi. II. Meşrutiyet ise vilayetlerden gelen sada-yı itiraz ve hamiyet sayesinde kuruldu. İhtilal ve inkılap, kati hesap için yeni bir hak verir, fakat bu hak geçicidir. Ondan makul bir süre için de istifade edilmezse, artık o hak bir daha kullanılamaz!

Bu nedenle, devrimi yapanlar devlet yönetimini ellerine almalıdırlar. Yeni idare yeni adam ister. Genç ve cesur eller ister. Böyle bir hükümet, dört-beş saatlik bir sıkıyönetimle ilerleme adımlarına engel olan bütün eski bağları parçalayabilir, kendisine geniş ve rahat bir yol açabilir," diye yazıyordu. Hüseyin Ca-

hit'e göre, 31 Mart Olayı İttihatçılara eski hesapların tasfiyesi için iyi bir fırsat vermiş oluyordu. Bunu iyi değerlendirmek gerekiyordu.

İttihatçıların en ılımlısı gözüken Cavit Bey de, "Hürriyet alınmaz verilir, diyenler görsünler ki, hürriyet cebren alınır ve cebren muhafaza edilir!" diyordu.

31 Mart'ın üzerinden henüz on beş gün geçmişti ki, 14 Nisan 1909 günü Sultan Abdülhamid tahttan indiriliyordu. 31 Mart'la başlayan siyasi oyunun son perdesi, Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sona eriyordu. İttihatçılar ve Hareket Ordusu komutanı sürekli olarak Abdülhamid'e dokunulmayacağı yalanını söyleseler de, on beş gün içinde onu tahtından indirerek gerçek yüzlerini gösteriyorlar ve asıl amaçlarına ulaşmış oluyorlardı.

Abdülhamid'in yerine kardeşi Mehmet Reşat Sultan oluyordu. Dinine ve geleneklerine bağlı muhafazakâr Mehmet Reşat, bu haksız ikramı geri çevirmiyordu. Bu nedenle ölene kadar İttihatçıların kuklası olmaktan öte gidemiyordu. Osmanlı İmparatorluğu Abdülhamid'le birlikte son ve gerçek Sultanını yitiriyordu. Ondan sonra başa geçen Mehmet Reşat da, Vahdettin de gerçek birer Sultan olamıyordu.

Şeyhülislam Ziyaettin Efendi, Abdülhamid'in zorla tahttan indirilmesi yerine Sultana istifa teklifi yapılmasını öneriyor, onun söz konusu öneriyi kabul etmesi koşuluyla fetva verebileceğini söylüyordu. Fetva metninde Abdülhamid'e isnat edilen suçlar şunlardı:

"Şeri kitaplardan bazı şeyleri çıkarmak, bu kitaplardan bazılarını yasaklayıp yaktırmak. Beytülmalda israfta bulunmak. Şeri nedenler olmadan adam öldürtmek, hapsettirmek ve sürgüne göndermek, halkına zulüm göstermek. Doğru yoldan yürüyeceğine ant içmişken bu sözünden dönmek, Halk arasında fitne çıkarmak ve katliamlar yapmak!"

Meclis başkanı Sait Paşa meclise bu suçlardan hangi şıkkın tercih edileceğini soruyor, her taraftan "Tahttan indirilsin!" ses-

leri yükseliyordu. Ama Meclis bir türlü karar veremiyordu. Abdülhamid'e isnat edilecek suç bir türlü bulunamıyordu.

Bunun üzerine Talat Bey son noktayı koyuyor, fetvadan önce Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verildiğini söylüyordu. Her şey oldubittiye getiriliyordu. Otuz üç yıllık Abdülhamid saltanatı bu şekilde sona eriyordu. Abdülhamid saltanatı süresince hukuka fazla itibar etmiyordu, bu nedenle hukuka aykırı bir şekilde görevinden alınıyordu.

İkdam gazetesi alınan karar üzerine, en köklü Meşrutiyetlerde bile tahttan indirme ve tahta çıkarma konularında meclislerin ancak bu derece yetki sahibi olabileceklerini belirterek meclisi övüyordu.

Abdülhamid'in tahttan indirildiği haberini vermeye gelen meclis heyetinde Arif Hikmet Paşa ile birlikte Ermeni Aram Efendi, Arnavut Esat Paşa, Yahudi Emanuel Karasu vardı. Abdülhamid bu kozmopolit heyeti karşısında görünce önce şaşırıyor, sonra öfkeleniyordu. Tepkisini, "Koskoca Osmanlı Sultanını tahttan indirmeye göndere göndere bir Ermeni, bir Yahudi, bir de Arnavutu mu gönderdiler?" diye dile getiriyordu.

Ardından Mahmut Şevket Paşa'nın devrik Sultan Abdülhamid'in Selanik'e sürülmesini içeren telgrafı geliyordu.

Altın dolu ellerle adaleti satın alanların merhamet beklemeye hakları yoktur.

Tahtında otururken Tanrı rolünü oynayanlar, iktidardan düşünce melek rolü oynayamazlar!

Süt küpüne düşen Şeytan, ruhunu arınmış sanır...

KISIM: IX

Hasan Vasfi, Ahrar Fırkası kurucularından Fazlı Bey'in konağına gidiyordu. Hareket Ordusu İstanbul'u işgal etmişti. Havada barut kokusu vardı. Sıkıyönetim İstanbul'un, özellikle Beyoğlu'nun o renkli hayatını yok etmişti. İnsanlar sokakta tedirgin yürüyorlardı. Jandarma kıyafeti giymiş İttihatçı subaylar insan avına çıkmışlardı. Softa kılıklı kişiler tek tek toplanıyordu. İttihatçı subaylar ellerindeki tutuklu listesinde adları bulunanları yakalamak için özel çaba harcıyorlardı. İstanbul'da herkes, insan insanın kurdudur misali ajan ve muhbir rolüne soyunmuştu. İttihatçılara yaranmak için ihbarlar yağıyordu. İttihatçılar Abdülhamid'in istibdat dönemini devralıyorlardı.

Hasan Vasfi, Fazlı Bey'i tedirgin buldu. Rengi sapsarıydı. Belli ki korkuyordu. Ne de olsa Prens Sabahattin'in sütkardeşiydi. Bu bile sorumlu tutulması için yeter de artardı. Fazlı Bey kütüphaneli odasında bir oraya bir buraya gidiyor, bir türlü sakinleşemiyordu.

Hasan Vasfi, "Fazlı Bey, korkunun ecele faydası yok! Siz ne kadar kendinizi olayın dışında tutmaya çalışsanız da, İttihatçılar sizi tutmayacaklardır. Koskoca Osmanlı Sultanını, 'Size bir şey yapmayacağız' diye diye avutarak gelmediler mi? Abdülhamid şimdi nerede? Selanik'te sürgünde. Fazlı Bey, öfkelenmek yerine sakin bir şekilde geçmişin değerlendirmesini yapın, kendinize göre savunmanızı kafanızda hazırlayın!" dedi.

"Hasan Vasfi dostum, sanırım haklısınız! Ancak ben kendimi hiçbir olayın ortasına yerleştiremiyorum. Benimki fırka mücadelesiydi. Oysa 31 Mart Olayı herkesin bir tarafa çekebileceği bir olay haline geldi."

"Haklısınız! 31 Mart'tan kimisi Abdülhamid'i, kimisi muhalefeti ve Ahrar Fırkası'nı, kimisi Derviş Vahdeti'yi, kimisi İttihat ve Terakki'yi sorumlu tutuyor. 31 Mart Olayı öyle bir oyun ki, kim onu kendi lehine iyi kullanırsa, o bu işten kazançlı çıkacak.

Ancak Osmanlı bugüne kadar kendi içinde böyle bir kırılma ve parçalanma yaşamadı. Bu parçalama Osmanlı'da yüzyıllar sürecek bir düşmanlığın tohumlarını ekti. Osmanlı'nın kavgası bugüne dek hep dışarıdaki düşmanlaydı. Bu günden sonraki kavga içeride sürecek. Artık Müslümanla Müslümanın kavgasını göreceğiz. Askerle muhafazakârların kavgası olacak. Kılıçla Kuran'ın kavgası olacak. Korkarım bu kavga Osmanlı'yı parçalayacak. İttihatçılar sonunda kendilerine içeride gerçek düşman yarattılar. Muhafazakârlar da ebedi ve ezeli düşmanını bulmuş oldular."

"Doğru söylüyorsunuz! Divan-ı Harbin Rodos'a sürdüğü Mizancı Murat Bey, '31 Mart'ı geniş mezhepli birkaç İttihatçının düzenlediğini, amacının Hareket Ordusu'nu İstanbul'a getirerek, özlemle bekledikleri Abdülhamid'i indirmek ve gerçek iktidarı ele geçirmek olduğunu' söyledi. Bana göre bu sözler, gerçekleri gösteriyor."

"Meşrutiyet düzeninin alaylı askerleri hoşnut ettiği söylenemez. Meşrutiyet, diplomalı askerler egemenliği yarattı. Alaylıları dışladı. Alaylılar bu ülkenin askeri değil miydiler? İş bununla da kalmadı. Cahil ve yeteneksiz diye alaylı subaylar ordudan atıldı. Size soruyorum, III. Selim ile II. Mahmud, Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid adlı modern orduları kurdular da değişen ne oldu? Osmanlı bütün savaşlarda yerlerde sürünmüyor mu?

Hürriyetin ilanı, yeni düzende alaylı askerlere yer bulunmadığını gösterdi. 1.400 kadar alaylı subay ordudan uzaklaştırıldı. Bu insanların aile ve çevrelerinin tepkisini İttihatçılar neden yok sayıyorlar? Canları yanmış bu insanların ayaklanmaya alet edilmesi kadar doğal ne olabilir? Mektepli subayların, alaylı er ve erbaşların namaz ve oruç gibi dini eğilimlerine lakayt tavır takınmaları nasıl hoş karşılanabilir?"

"İsyancıların Şeriat isteği, Volkancı propagandanın bir sonucudur. Cahil askerin, 'Şeriat isteriz!' diye bağırırken, laik kanunların Şeriata uygun olması gerektiğini düşünmesi kadar safdillik olamaz!"

"Askerin Şeriat isteriz sloganı laikliğe karşı bilinçli konulmuş bir talep olamaz! Askerin eğitimi buna müsait değil! Bence, söyleyene değil söyletene bakılmalı.

Mektepli subaylar, alaylı subaylar karşısında baskıcı bir grup oluşturup onları aşağıladıkları, alaylı paşalara ve padişaha meydan okuyucu bir tavır takındıkları için, *Volkan* gazetesiyle İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti'nin etkili propagandası alaylı askerleri kışkırtmaya yeterli oldu. Böylece söz konusu propagandanın etkisine giren askerler Şeriat adına İttihat ve Terakki'ye düşman kesildiler."

"İttihatçı Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin bu işteki sorumluluğu gözardı ediliyor. Hükümet olaylara seyirci kalmasa, ayaklanan Avcı Taburlarını kontrol altına almak kolaylaşırdı. Ayaklanmanın başlamasından ilk silahın Ayasofya'da atılmasına kadar geçen 8 saatlik süre içinde hiçbir şey yapılmadı. Ayrıca olayların yayılmasına kadar yaklaşık 18 saat geçti. İttihatçı Hüseyin Hilmi Paşa niçin kılını kıpırdatmadı? Niçin isyanın yayılmasını bekledi?

Abdülhamid'i isyancı askerleri şımartmakla suçluyorlar. Onun muhafazakâr yapısı böyle bir suçlamayı olanaklı kılıyor. Bu son derece yanlış bir yaklaşım. Abdülhamid isyancı askerin eyleminden kendisine zarar geleceğini biliyordu. Bu nedenle Abdülhamid'in isyancı askerleri açıktan açığa destekleyici bir tavrı görülmemiştir. Eğer Abdülhamid kan dökülmeyi önlemek uğruna suskun kalmasaydı ve İstanbul'daki Birinci Ordu askerine Hareket Ordusu'na karşı direnilmesi için emir verseydi, bugün çok farklı yerde olurdu."

"Abdülhamid'e bulaştırılan suçlama ulema için de geçerli oldu. Alaylı askerin Şeriat adına ayaklanması ulemanın 31 Mart Olayı'na bulaştırılmasına yetti de arttı bile.

Hükümet ayaklanmayı bastıracağı yerde Şeyhülislamdan ve Fetva Emini'nden yani ulemadan ayaklanmanın yatıştırılmasını istedi. Aynı şekilde İstanbul askerinin Hareket Ordusu'na karşı koymaması yönünde gerekli uyarıyı yapması için yine ulema seferber edildi.

Bir başka yanlış yaklaşım, softaların Cemiyet-i İlmiye-yi İslamiye'sinin, ulemanın teşkilatı olarak sayılması, onun bildiri ve eylemlerinden ulemanın sorumlu tutulmasıdır.

Bence unutulan bir nokta var. Ulemaya atfedilen güç, gerçek güç olmaktan o kadar uzak ki... Ulema bir zamanlar çok nüfuzlu ve güçlü olmasına karşın, bugün toplumdaki rolü git gide azalmaktadır. Tanzimat'la bu güç yıkılmıştır. Ulema taşraya doğru itilmiştir.

İttihat ve Terakki'ye muhalefet etmek için ulema kesimi Ahrar yanlısı gözüküyordu. Bu destek düşünsel birliktelikten kaynaklanmıyordu. Ahrar Fırkası'nı ulemanın fırkası olarak görmek son derece yanlış bir anlayıştır. Ahrar Fırkası'nın programı İttihat ve Terakki'den daha liberal ve özgürlük yanlısıdır.

Sonuç olarak, 31 Mart Olayı'nda ulema değil, küskün ve kızgın softaların oluşturduğu İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti ile İttihad-ı İlmiye Cemiyeti etkin rol oynamışlardır. Bu durum İttihatçıların 31 Mart'a gerici hareket suçlaması getirmesini kolaylaştırmıştır."

"Biraz önce alaylı askerleri 31 Mart'ın içine iten nedenleri konuştuk. Öfkeli askerlerin yanına softaları alırsak konu daha iyi anlaşılabilir. Medrese öğrencilerinin, yani softaların da alaylı askerler gibi İttihatçı düzenden yakınmaları vardı. Softalar daha önce askerlik görevinden muaf tutuluyorlardı. Bu nedenle askerlik yapmak istemeyen taşralı gençler medrese eğitimini seçiyorlardı. Softalar devlet kapısından geçinen parazitlerdi. Askerlik zorunluluğu onların düzenini bozdu. Hürriyetin ilanından sonra İttihatçıların bu ayrıcalığa son vermesi, softaları kızdırdı. Meşrutiyete ve İttihatçılara karşı tavır aldılar.

Bu tepkinin sonucu olarak medrese öğrencileri duygu ve

düşüncelerine yakın olan *Volkan* gazetesine ve Derviş Vahdeti'ye sempati besliyorlar, İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti'ne üye oluyorlardı. Osmanlı Mebusan ve Ayan Meclisi'ndeki İlmiyecilerden, yani ulemadan bu cemiyeti destekleyenler bulunmuyordu.

31 Mart'ın göbeğinde yer alan İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti ile birlikte anılacak diğer softa kuruluşu, El İslam Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin başında, Hayret Efendi vardı. Gazeteleri *El İslam*'da, aynen *Volkan* gibi 31 Mart'ı destekleyen yazılar çıkıyordu.

31 Mart'ın göbeğindeki üçüncü softa kuruluşu Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye idi. *Beyanülhak* adlı gazeteleri ile 31 Mart'ı destekliyorlardı.

31 Mart ayaklanması başlangıçta başka bir amaç taşıyordu. 31 Mart başkaldırısının halkın desteğinin sağlaması için öncelikle Şeriat adına yapılması, ardından ulemanın olaya ortak edilmesi, sonunda Ahrar Fırkası'nın söz sahibi olması hedefleniyordu. Bu durumda eylem din adına yapıldığı ve ulemaca desteklendiği için, olayın zor kullanarak bastırılması iktidar açısından güçleşecekti. Ulemayı öne süren Ahrar Fırkası'nın bütün muhalefet kesimince desteklenmesi eyleme ayrı bir güç katacaktı.

31 Mart Olayı başıbozuk askerler ve softalarca düzenlenen kanlı bir ayaklanma haline dönüşünce, herkesin oyunu bozuldu. Beklentiler ters tepti. Ahrar, ulemayı suçladı. Ulema da Ahrar'ı. Böylece ikisinin arasına kara kedi girdi. İttihatçılar her ne kadar Ahrar'ı ve ulemayı suçlasa da, onları istediği gibi olayın içine çekemedi. İhale Derviş Vahdeti ile softaların sırtında kaldı."

"Ulemanın İttihat ve Terakki'ye karşı olması, bu zümreyi Hareket Ordusu'nun karşısında zor durumda bıraktı. Bunun sonucu olarak ulema sokağa sarıkla değil fesle çıkmak zorunda kaldı. Bu korkuya karşın, Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa beklenmedik bir yaklaşımla, kavlen, fiilen ve kalemen Hareket Ordusu'na ve Meşrutiyete yaptıkları hizmetler nedeniyle ulemaya teşekkür ediyordu."

"31 Mart'taki asıl kavga siyasiydi. İktidardaki İttihatçılarla muhalefetteki Ahrarcılar iktidar kavgası yapıyorlardı.

İngiliz Lowter'in 31 Mart'la ilgili olarak Grey'e gönderdiği raporda, 'Başlangıç itibariyle İttihat ve Terakki'ye karşı bir muhalefet hareketi olan 31 Mart Olayı'nı, İttihatçılar Meşrutiyeti kaldırmak için gericilerin düzenlediği sinsi bir eylem olarak göstermeyi başardılar,' diyordu.

31 Mart'ı yaratan ama üzerinde durulmayan önemli bir nokta da, muhalefet cephesinin kapıldığı korkudur! İttihatçılar ülkede tam bir korku imparatorluğu yaratmışlar ve muhalefetin sesini kısmışlardı. Gazeteci Hasan Fehmi'yi ve Ahmet Samim'i öldürten İttihat ve Terakki, muhalefetin etkin sesi Mevlanzade Rıfat'ı, Ali Kemal'i, Derviş Vahdeti'yi, Prens Sabahattin'i ve diğer muhalifleri ölüm listesine alıyordu. Ölüm korkusu muhalefeti sindirmişti. İttihatçılar iktidara giden yolda her tür eylemi meşru sayıyorlardı. Ellerinde bu cinayetleri korkusuzca işleyebilecek fedaileri vardı."

"31 Mart Olayı'nı İngilizlerin çıkarttığı görüşü bana pek gerçekçi gelmiyor! Çünkü Osmanlı dış politikada sık sık saf değiştiren, bazen İngilizci, bazen Rusçu, bazen Fransızcı olan bir ülkedir!

İttihatçılarla muhalefet arasındaki yol ayrımı, İttihatçıların Alman siyaseti gütmesiyle başlıyordu. Bağdat Demiryolu yapım işinin Almanya'ya verilmesi, ordunun Alman subaylarca eğitilmesi ve giderek Alman yanlısı bir politika izlenmesi nedeniyle muhalefettekiler İngiliz yanlısı politika izlemeye başlıyordu. Bu nedenle İttihatçılara karşı yürütülen her harekette İngiliz parmağı aranıyordu. Bu bakış açısı, 31 Mart için de geçerli oldu.

Başta Prens Sabahattin olmak üzere Mevlanzade Rıfat, Ali Kemal, Derviş Vahdeti gibi gazetecilerle Ahrar yanlıları ve muhalefetin büyük bir kısmı İngiltere'yi tutuyordu. Bu da İngiltere'nin 31 Mart Olayı'nın destekçisi olarak suçlanmasına yetiyordu.

İngiltere'nin 31 Mart'ın çıkmasında etkin rol oynadığını ve maddi yardımda bulunduğunu söylemek mümkün değildir. İngil-

tere bu konuda hiçbir zaman kayıtsız şartsız destek politikaları yürütmemiştir. İngiltere pragmatist bir devletti. Çıkarları neyi gerektirirse onu yapardı. Saman altından su yürütmesini iyi bilirdi. İttihatçıların yerine Ahrar yanlısı bir hükümet onun işine gelirdi.

Muhalefet ile İngiltere arasındaki gizli ittifaka karşın, İttihatçı-Alman ittifakı açık bir şekilde sürüyordu."

"Harp Divanı, 31 Mart olayları nedeniyle Abdülhamid'in yargılanmasını istedi ama hükümet buna izin vermedi. Çünkü İttihatçılar, Abdülhamid'in 31 Mart'ın düzenleyicileri içinde olmadığını çok iyi biliyordu. Talat Bey bile onun suçsuz olduğunu söylüyordu. Ayaklanma sırasında Abdülhamid kendini ve tahtını koruma telaşına düşmüştü. Abdülhamid istese de artık eski istibdat dönemini geri getiremezdi."

"Bana göre 31 Mart Olayı Meşrutiyete karşı bir ayaklanma değildir! İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet tarafından düzenlenen, ancak kötü planlanan ve başarısız olan bir hükümet darbesi girişimidir! Hareket Ordusu ise, başarısız söz konusu girişimi gören İttihat ve Terakki'nin muhalefete karşı başarılı bir askeri darbe düzenlemesidir!

Ayrıca 31 Mart Olayı söylenildiği gibi gerici bir hareket de değildir. Gericilerin ve softaların bulaştırıldığı bir muhalefet hareketidir! Tanzimat'la birlikte uygulamaya konulan laik yasalara ve yavaş yavaş gelişmekte olan laik anlayışa rağmen, Osmanlı Devleti'nde dinin etkileri dışında kalan ve Şeriata bağlılıktan vazgeçen tek bir siyasi fırka söz konusu değildir! Bu durumdan İttihatçılar da istisna tutulamaz! İttihatçıları laiklik yanlısı kişiler gibi göstermek son derece yanıltıcıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nizamnamesinin 4. maddesinde, 'Cemiyet nazarında Osmanlı hanedanın Şeriata ve kanunlara aykırı davranmamaları halinde saltanat ve hilafet makamları bakidir.' deniliyordu.

Aynı şekilde softaların, ulemanın, Ahrar Fırkası'na sempati duymaları bir şeyi değiştirmez. O fırkanın laiklik karşıtı fırka olduğu anlamına gelmez. Çünkü Ahrar Fırkası'nın programı İtti-

hatçılardan daha liberal ve laiktir! Osmanlı Ahrar Fırkası'nın programında, 'İnsanlar, hür ve eşit doğarlar. Herkes kanun önünde eşittir. Kişinin haklarına tecavüz edilmemesi koşuluyla herkes eylem, söz, matbuat, ticaret, muhaberat, vicdan, seyahat, eğitim, toplanma ve gösteri hürriyetine sahiptir!' denilmektedir.

Ayrıca gericiler ve muhafazakârlar kadar, İslamiyetin karşısında yer alan gayrimüslimler de özgürlükçü ve adem-i merkeziyetçi programı nedeniyle Ahrar Fırkası'na daha yakın duruyorlardı.

31 Mart'ta din unsuru bilerek İttihatçılarca istismar konusu yapılmıştır. Ayaklanan alaylı askerin ağzına Şeriat sloganını da onları kışkırtan softalar vermişti. Bu nedenle İttihatçıları, laik ve Meşrutiyet yanlısı, Ahrarcıları da antilaik ve Meşrutiyet düşmanı olarak göstermek hayal ürünü ve gerçek dışıdır."

Hava iyice kararmıştı. Hasan Vasfi kalkmak için müsaade istedi. Fazlı Bey de birazdan kalkacağını ve bir dostuna ziyarete gideceğini söyledi. Vedalaştılar.

Hasan Vasfi kapıyı açıp dışarıya çıktığında, sokağın alışılmadık biçimde sessiz olduğunu gördü. Ayrıca her zaman düzenli yanan sokak lambaları da yanmıyordu. Bu duruma anlam veremedi. Merdivenleri indi ve sokağa çıktı. Tam o sırada köşede bir karartı belirdi. Karanlıkta yüzü belli olmuyordu. Paltosunun yakasını kaldırmış, şapkasını iyice öne indirmişti. Elini paltosunun cebinden çıkardı ve silahını Hasan Vasfi'ye doğrulttu.

"Meşrutiyet düşmanı Fazlı Bey, sonun geldi artık!" dedi ve silahını ateşledi. Hasan Vasfi'nin bedeni cansız yere yuvarlandı. Silahı ateşleyen İttihatçı silahşorlardan Fatih Rıfat'ın gözleri parladı. Görevini yapmanın mutluluğuyla hızla oradan uzaklaştı.

Düzgün konuştuğu söylenen dudaklar, söylenenleri iki yürekle söylüyordu...

Kurdun asaletini çakal bozmuşsa, kurt ne yapsın!

Bu sofracık efendiler, – ki yenmek üzere tam hazır.
Huzurunuzda titriyor – şu milletin hayatıdır;
şu milletin ki muzdarip ve ölmede ağır ağır.
Fakat sakın çekinmeyin, yiyin, yutun hapır hapır...
Yiyin efendiler, yiyin, bu yerde iştaha sizin;
doyuncaya, tıksırıncaya, çatlayıncaya kadar yiyin.

Verir zavallı memleket, verir ne varsa; malını,
vücudunu, hayatını, ümidini, hayalini,
bütün gönül sevincini, olanca rahat halini.
Hemen yutun, düşünmeyin haramını, helalini...
Yiyin efendiler, yiyin, bu yerde iştaha sizin;
doyuncaya, tıksırıncaya, çatlayıncaya kadar yiyin![9]

---

9 Tevfik Fikret'in *Han-ı Yağma* şiirinin A. M. Dıranas tarafından sadeleştirilmiş hali.

BÖLÜM: VII

KISIM: I

Askeri darbe ile gölge iktidardan gerçek iktidara geçcn İttihat ve Terakki, gücüne güç katıyordu. Siyasi cinayetlerle, sıkıyönetim baskılarıyla, meclis despotizmiyle, gösteriyi ve sendikalaşmayı önleyen baskı yasalarıyla muhalefeti tamamen susturuyordu. İttihat ve Terakki'nin bu pervasız yükselişinin ve Meşrutiyeti yok sayan tavrının önlenebilmesi, onlara dur diyecek başka siyasi partilerle mümkün gözüküyordu.

İttihat ve Terakki'den ilk ayrılanlardan Rıza Nur, "Mecliste en azından bir fırka-ı muvafıka, bir de fırka-ı muhalefet olmalı. Olmazsa, Meşrutiyet olmaz. Biri hükümeti korumaya çalışır, diğeri onun yanlışlarını yüzüne vurur. Halkın selameti de bundadır. Ancak fırkaların elinde kalem, ağzında dil hareket edecek. Eğer bir fırkanın elinde kalem yerine silah bulunursa, orada bir tahakküm-ü cebri var demektir. Aradan silahı kaldırmalı," diyordu. Rıza Nur, İttihatçıları meşru zemine dönmeye çağırıyordu.

Muhalefet hakikatlerin açık seçik konuşulması gerektiğini söylüyor, İttihatçıları Makyavelist ve pragmatist politika izlemekle suçluyorlardı. İttihatçıların tepeden bakan mağrur tavırları herkese ters geliyordu. Halk, Osmanlı halkına özgü ağırbaşlılığı ve alçakgönüllülüğü arıyordu. Bu yeni devrin imtiyazlıları, İstanbul halkına eski devrin sonradan türemiş paşazadelerinden, saraylılarından daha sevimsiz görünüyordu.

Ülkede eskiden tek olan müstebit sayısı hızla artıyor, Cemiyet-i sabıka denilen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte sokaklar yeni müstebitlerle doluyordu.

İttihatçılar kendilerini halka bir türlü sevdiremiyordu. Halk onları, Hürriyetin Züppeleri olarak niteliyordu. İttihatçılar hürriyetin rüzgârı ile Rumeli'den gelmiş, ortalıkta garip yaratıklar gibi dolaşıyorlardı. Halk İttihatçıların zorba tavrına bakıp, "Bunlar mı ülkeye hürriyeti getirecekler?" diye birbirine soruyordu. Sokaktakiler İttihatçılara, "Bunlar burunları yere düşse, gururlarından eğilip almazlar," diyordu.

Ahrar Fırkası'ndan umduğunu bulamayan muhalefettekiler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmakla meşguldüler. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan önce bir iki küçük dernek ile fırka kurulmuştu ama onlar İttihat ve Terakki'nin balyozu altında ezilmişlerdi.

Bunlardan Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni 1908 Ağustosunda, İttihatçıların yurtdışına sürgün ettiği ya da başka ülkelere kaçmak zorunda bıraktığı siyasi mağdurlar kuruyordu. Prens Sabahattin'in görüşlerini benimsiyor ve İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet oluşturmaya çalışıyorlardı. Ancak cemiyetin reisi Avnullah El Kâzım'ın ifadesiyle, yüz binlere varan üye sayısına rağmen etkin bir muhalefet oluşturamıyordu. Fırka kısa zamanda şantaj ve komplo hareketlerine bulaşıyordu. Tehdit ve şantajla para topluyordu. Fırka kuruluşunda Abdülhamid'den bin lira yardım alıyordu. 1908 seçimlerine katılmadığı gibi, konuya ilgisiz kalıyordu. Yayın organı *Hukuk-u Umumiye* ile halkı etkilemeye çalışıyordu. Reis Avnullah El Kâzım'ın İttihatçılarca Kerkük'e sürülmesiyle fırkanın etkisi giderek azalıyordu. Şantaj ve tehditle toplanan paraların, fırkanın reisi tarafından gasp edildiği söylentisi yayılıyordu. Fırka, 31 Mart'la birlikte siyasi sahneden siliniyordu. Muhalefetteki Ahrar Fırkası gibi bu fırka da boş çıkıyordu.

İttihatçıların karşısında yer alan diğer bir muhalefet partisi, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası idi. Mutedil liberallerin yer aldığı fırka, 1909'da kurulmuştu. Meşrutiyet parlamentosu içinde-

ki İttihatçılara karşı olan Arnavut, Arap ve Rum mebusların kurduğu fırka, Osmanlı'daki azınlık haklarını savunuyordu. Ahrar Fırkası'nın 31 Mart'la birlikte varlığına son vermesi üzerine muhalefet için arayışa giren seçilmiş mebuslar, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nı kuruyorlardı. Halk arasında etkisiz olan fırka, meclis içerisinde sansasyonel olaylara karışıyor, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa aleyhine gensoru vererek paşanın itibarını hayli sarsıyordu. İttihat ve Terakki'nin en korkulu ve yıpratıcı yılları olan 1910 ve 1911'de meclisteki etkili muhalefetin örneğini sergiliyordu. Diğer Meşrutiyet fırkaları gibi halktan kopuk, bürokrasiye dayalı fırka, Millet-i Osmani kavramına inanıyordu. Etnik unsurlar arasında eşitlik istiyordu. İttihat ve Terakki'nin karşısında yer alan fırkalar yerinden yönetimi (adem-i merkeziyeti) savunmalarına karşın, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası Osmanlı ülkesini parçalayıcı bulduğu için bu ilkeye karşı çıkıyordu. Söz konusu fırka doğudaki gezginci aşiretlerin yerleşik düzene geçmelerini ve eğitilerek seviyelerinin yükseltilmesini istiyordu. Fırka 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılarak siyasal yaşamına son veriyordu.

Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası 1909'da Paris'te, eski Stokholm sefiri ve İttihat ve Terakki mensubu Şerif Paşa tarafından kuruluyordu. Kurucular arasında Ali Kemal, Mevlanzade Rıfat, Pertev Tevfik, Dr. Refik Nevzat, Albert Fuat ile Kemal Avni Bey bulunuyordu. Şerif Paşa Londra sefirliğini istemiş, İttihatçılarca kabul görmemesi üzerine onlara cephe almış, Ahmet Rıza Bey'in kendisini öldürteceğini ileri sürerek Paris'e kaçmıştır. Fırkayı kaçtığı Paris'te kurmuştur. Mustafa Fazıl Paşa gibi hamiliğe soyunarak Osmanlı aydınlarını etkilemek istemiştir. Şerif Paşa yurt içinde Cemiyet-i Hafiye kurarak eyleme geçmeyi hedeflemiştir. Söz konusu cemiyetin yöneticisi olduğu, Mahmut Şevket Paşa, Talat Bey ve Necmettin Molla'nın öldürülmesinin tasarlandığı gerekçesiyle Dr. Rıza Nur tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne konulmuştur. Şerif Paşa'nın etnik unsurların, özellikle Kürtlerin koruyucusu olduğunu söylüyordu. Kürt siya-

seti izleyen bu fırkanın, Jöntürk hareketi gibi yurtdışında sesini duyurmasına karşın, yurt içinde ve mecliste pek fazla etkisi görülmemiştir. Şerif Paşa birincisi İttihatçı İsmail Canbolat, ikincisi İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey tarafından öldürülmek istendiğini iddia etmiştir. Fransız güvenlik makamlarınca olumlu bir kişi olarak görülmeyen Şerif Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Lord Kinchner aracılığıyla Suriye bölgesindeki Kürtleri ve Arapları kışkırtma hizmetini İngilizlere arz etmiştir. Adı geçen fırka siyasi anlamda parti olamamış, Şerif Paşa'nın kendisi olmuş, onun duygu ve tutkularını dile getirmiştir.

Osmanlı Demokrat Fırkası'nı 1909 yılında iki ünlü Jöntürk, Abdullah Cevdet ile İbrahim Temo kurmuştur. Parlamento içerisinde hiçbir üyeye sahip olmayan fırka ideolojik platformda çoğulculuğu savunmuş, İttihatçılarla çatışmıştır. Toplumsal yönü zayıf, sadece siyasal ilkelere dayalı bir kadro partisi olmaktan öteye gidememiştir. Osmanlı'daki ilk İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında olan bu kişilere rağmen, fırka İttihatçıların aşırı baskısı sonucu kapanmış, İbrahim Temo Romanya'ya dönmek zorunda kalmıştır. Fırka daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır.

Bu dönemin tek sosyalist partisi Osmanlı Sosyalist Fırkası ise, İştirakçi Hilmi adıyla anılan Hüseyin Hilmi tarafından 1910 yılında, yazar Baha Tevfik'in önerisiyle kurulmuştu. Kurucuları arasında Hüseyin Hilmi, Namık Hasan, Pertev Tevfik, İsmail Faik, Baha Tevfik, Hamit Suphi bulunuyordu. Yayın organı olarak *İştirak* vardı. Paris şubesinin başında Refik Nevzat bulunuyordu. Ancak Paris şubesi merkezin onay ve izni ile değil, Dr. Refik Nevzat'ın özel girişimiyle kuruluyordu. Adı geçen fırka Osmanlı'da kurulan ilk sosyalist fırka oluyordu. Ancak parlamento içinde işçi sorunları ya da sosyalist düşüncelerin tartışılması gibi konularda hiçbir katkısı olmuyordu. Parlamento dışında bazı sosyalistler kanaatkâr Osmanlı işçileri arasında sosyalist düşüncenin yayılmasını söylerken, bazıları azınlıklar arasındaki Avrupa amelesi arasında yayılmasını söylüyordu. Osmanlı'daki sosyalist

örgütlenmeden söz edenler de köylüleri, gündelikçileri, müstahdemleri içine alan Osmanlı proletaryasına öncelik tanıyorlardı. Sosyalistler teori ve pratikten yoksundular. Bu fırkanın içinde yer alanlar sosyalist ideolojiden çok sosyal adaleti savunuyorlardı. Osmanlı Sosyalist Fırkası, İttihat ve Terakki'yi iktidar tekelciliği, istibdat yanlılığı ve hürriyet düşmanlığı ile suçluyordu. Diğer muhalif fırkalar gibi İttihatçıların tepkisini çekiyordu. Bu nedenle İttihatçılar sosyalist dergi ve gazeteleri kapatıyor, sosyalist dernek ve sendika kurmaya izin vermiyordu. Osmanlı Sosyalist Fırkası, imparatorluk içerisinde sosyalist düşüncenin gelişiminde çok küçük bir rol oynuyordu. Söz konusu fırka, zamanla kurucusu Hüseyin Hilmi'nin şahsi partisi olmaktan öteye gidemiyordu.

Muhalefette yer alan Ahali Fırkası 21 Şubat 1910'da kuruluyordu. Meclis içerisinde şiddetli muhalefetin sözcülüğünü yapan ikinci parti oluyordu. Mecliste 42 mebusu olan fırkanın başkanlığını Gümülcineli İsmail yapıyordu. Fırkanın kurucuları arasında Gümülcineli İsmail'in yanı sıra mebuslardan Vasfi, Zeynelabidin, Mustafa Sabri, Ömer Feyzi, Şevket, Ferhat ve Süleyman Sudi bulunuyordu. Bu mebusların çoğu İttihat ve Terakki'den ayrılan mebuslardı. İktidar fırkasıyla ters düşmüş, kızgın ve kırgınlardı. İki seçim arası kurulan, İttihatçılıkla İtilafçılık arasında gidip gelen fırka, kendi listesiyle hiçbir seçime girmemiştir. Ahali Fırkası meclisteki diğer muhalefet partisi olan Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ile birlikte muhalefet oluşturmaya çalışsa da etkili olamamıştır. Meclise çoğulcu ve çok partili bir yapı kazandıramamışlardır. Ahali Fırkası mecliste ilk kez Siyonizm sorununu ve Yahudi aleyhtarlığını dile getirmiş, İttihatçı Cavit Bey'in Yahudi dönmesi olduğunu, maliye ve dış borçların Yahudiler tarafından yönetildiğini ve bu durumun tehlike arz ettiğini söyleyerek muhalefetin belleğine Yahudi düşmanlığını yerleştirmiştir. Ahali Fırkası, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa hakkında gensoru önergesi vermiş, bunda başarılı olmuş, ancak oylamaya katılmamıştır.

Ahali Fırkası, İttihat ve Terakki içindeki kaynaşmaların yoğunlaştığı bir dönemde kurulmuş, İttihatçılara tepki olarak kurulan Hizb-i Cedid ile kaynaşmayı dememiş ama başarılı olamamıştır. Ahali Fırkası, kurucularının ilmiyecilerden olması nedeniyle, molla ve hoca kesimine hitap eden muhafazakâr bir fırka olmaktan öteye gidememiştir. 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır.

İttihat ve Terakki'nin zulmünden bahsedenlerin kurduğu fırkalar, işte bunlardır! Gözyaşlarının asıl nedeni hiçbirinin lider olma vasfını taşımamasıdır.

Sürünün çobanı ne kadar çok olursa, kurda yem olması o kadar kolaylaşır.

Karanlıkta çakan şimşeğin ışığı, yeryüzüne güneş olamaz!

Aldanmışların nefreti daha güçlü olur.

KISIM: II

Muhalefet cephesindeki bu dağınıklık doğal olarak İttihat ve Terakki'nin işine yarıyordu. Bunu gören muhalefet tek bir çatı altında toplanmaya ve yeni bir fırka kurmaya çalışıyordu.

Miralay Sadık'ın İttihat ve Terakki'den ayrılıp Hizb-i Cedid hareketini başlatması ve İttihat ve Terakki'ye karşı bayrak açmasıyla, muhalefet yeniden cesaret buluyor ve giderek güç kazanmaya başlıyordu.

Damat Ferit'in muhalefete verdiği ziyafet sırasında Rıza Tevfik, Rıza Nur ve Lütfi Fikri'ye yeni bir fırka kurulması yönünde telkinde bulunması ve bu teklifin kabul görmesi üzerine, yeni bir fırkanın kuruluş çalışmalarına başlanıyordu. Bu çalışmalara Ahmet Reşit Rey, Kemal Mithat, Mahir Sait, Hüseyin Siret de katılıyordu. 21 Kasım 1911'de fırkanın programı ile kuruluş beyannamesi İstanbul Valisi Emin Bey'e veriliyordu.

Kurucular arasında etkin adların varlığı, İttihat ve Terakki'yi telaşa sürüklüyordu. Çünkü valiliğe verilen beyannamede şu adlar göze çarpıyordu: Miralay Sadık Bey, Rıza Nur, Lütfi Fikri, Gümülcineli İsmail, Şam Mebusu Şükrü El Asali, Mahir Sait, Rıza Tevfik, Mithat Feraşari, İsmail Sıdkı, Hüseyin Siret, Kemal Mithat, İsmail Hakkı Paşa, Müşir Fuat Paşa, Damat Ferit Paşa, Ferik Süleyman Paşa, Nezaret Dağvaryan, Hama Mebusu Abdülhamid Zehravi, Priştine Mebusu Hasan Bey.

Üç gün sonra yapılan oylamada fırkanın başkanlığına Damat Ferit, başkan yardımcılıklarından birine Miralay Sadık getiriliyordu. İttihat ve Terakki modelinden esinlenen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, muhalefetin en yüksek aşamasını oluşturuyordu.

Azınlıkların bu konudaki yaklaşımına gelince; Araplar, fır-

kanın kuruluşuna büyük ilgi gösteriyorlar ve İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşürülüşüne büyük destek veriyorlardı.

Rumlar fırkaya dışarıdan destek sözü veriyorlardı. Yahudi grubu, yeni partiye hiçbir yakınlık göstermiyordu. Osmanlı Yahudisi, eskiden beri devletten ve düzenden yanaydı. Bu nedenle İttihatçıları destekliyordu. Arnavutlar, kayıtsız şartsız fırkayı destekleyeceklerini söylüyordu. Ermenilerden fırkada yer alanlar vardı ama açık bir şekilde destek sözü vermiyorlardı. Hınçaklar susarken, Taşnaklar İttihat ve Terakki'yi destekliyordu.

Bulgarlar fırkada zıt grupların varlığını ileri sürerek söz konusu fırkaya katılmayacaklarını söylüyorlardı. Gerçekten de, İttihat ve Terakki'ye kızgın eski İttihatçılar, ilmiyeciler, medreseliler, demokratlar, sosyalistler gibi dünya görüşleri taban tabana zıt kişi ve gruplar fırka içinde yoğunlaşıyordu.

Daha önce kurulan muhalefet fırkalarından Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahali Fırkası ile Mutedil Hürriyetperveran Fırkası da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılıyordu.

Devlet yönetiminde baskı ve egemenliğini günden güne koymakta olan İttihat ve Terakki karşısındakiler, tüm muhalefet ırmaklarının döküldüğü bir göl haline gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılırken; mecliste kendilerine müstakiller grubu adı verilen bazı milletvekilleriyle Prens Sabahattinciler katılmıyordu. Bu nedenle söz konusu fırka gazetesinde, Prens Sabahattin ve grubuyla hiçbir ilişkisinin olmadığını duyuruyordu. Muhalefetin güçlü sesi, Hürriyet ve İtilaf'ın dışında kalıyordu. Fırka daha kurulurken önemli bir kan kaybına uğruyordu.

Fırkanın programı Ahmet Reşit Rey tarafından yazılıyor, Arnavut ve Arap mebuslar tarafından tadil ediliyordu. Fırkanın kuruluşu, İtalyanların Trablusgarp'ı işgal ettiği, meclisin karışıklıklar içinde olduğu günlere rastlıyordu. Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulduğunda Rumeli ve adalar henüz elden çıkmamıştı. Bu nedenle azınlıklara yeni haklar vaat edilerek siyasi bütünlüğün korunması yolundaki ümitler henüz yaşıyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı'nın Osmanlıcılık yani İt-

tihad-ı Anasır görüşünü aynen koruyor ve azınlıklarla ilgili olarak adem-i merkeziyetçi bir yol izleyeceğini söylüyordu. Ekonomik sistem için liberal ekonomiyi savunuyorlardı. Bu yol Prens Sabahattin'in yoluydu ama kendisi fırkada bulunmuyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi ve devletçi tavrına karşı çıkıyordu. Hürriyet ve İtilafçılar, İttihatçıların Türklük-İslamlık teziyle İttihad-ı Anasır arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçılar gibi Meşrutiyeti savunuyorlar ama onların Meşrutiyeti yozlaştırdıklarını söylüyorlardı.

Ekonomide liberalizmi savunan Hürriyet ve İtilafçılar yabancı sermayeye gerekli kolaylığın sağlanması yönündeki İttihatçı görüşü aynen koruyorlar, dış borcun Alman Deutsche Bank yerine İngiliz-Fransız ortaklığı olan Osmanlı Bankası'ndan alınacağını söylüyorlardı.

İttihat ve Terakki gibi türdeş olmaktan uzak olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kanatları rengârenk tavuskuşuna benziyordu. Mozaik yapıyı kaynaştıracak bir birliktelikten uzak gözüküyordu. Ortak tek şeyleri, İttihatçılara karşı kin ve öfkeleriydi. Hürriyet ve İtilaf, iktidar-muhalefet kavgası yerine parti savaşını siyaset sahnesine taşıyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası azınlık haklarını programına almış olsa da herhangi bir azınlık için ayrı bir muhtariyet düşünmüyordu. Ana gaye, Osmanlı'nın siyasi bütünlüğünü korumaktı. Azınlıklar için bağımsızlık rüyası aynen devam ediyordu. Hürriyet ve İtilaf, bunu Osmanlıcılık kalkanı ile önlemeyi düşünüyordu.

Hürriyet ve İtilaf'ın karşısında olanlarla İttihatçılar, tıpkı Ahrar Fırkası'nda olduğu gibi onları dini siyasete alet etmekle suçluyorlardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise, Balkan Harbi öncesinde Türkçülüğün devletin dini ve etnik yapısının dağılmasına yol açacak tehlikeli bir tavır olduğunu söylüyordu. İttihatçıların Türkçü tezine karşı çıkıyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucularından, mason cemiyetinin büyük üstatlarından Rıza Tevfik Bölükbaşı bir yazısında

azınlık haklarını dile getirerek, "Hıristiyan vatandaşlarımızın hukukunu sarahaten müdafaa edeceğiz. Zamanın Şeyhülislamı Zembilli Ali Efendi de dinsiz değildi ya? Biz, onun eserine itibar ediyoruz. Osmanlı'nın en büyük, en iyi yorum getiren müftüsü olan bu koca ihtiyar, Hıristiyanların hukukunu muhafaza ettiği zaman Osmanlı'da Meşrutiyet yoktu. Yavuz Sultan Selim gibi dehşetli bir padişah vardı. O Şeyhülislam öyle bir padişahın atının dizginine yapıştı ve 'gayrimüslimlerin hukuku, Allah emanetidir! Ona hıyanet edersen, seni şeran hallederim!' demekten korkmadı. Seksen yaşında bir pir bu sözü söylemekten korkmazsa, bizler İttihat ve Terakki Komitesi efradına karşı göğsümüzü gere gere deriz ki, 'Biz Meşrutiyet gereğince, Hıristiyan vatandaşlarımızın hukukunu muhafaza edeceğiz. Şeri hukuk da bunu emreder. Siz bu hakka karşı koyarsanız, sizi elbette devireceğiz. Siyaset-i memleket için en önce bu hakkı teslim etmek şarttır. Doğu Sorunu, zaten bundan çıkmıştır. Biz onların hakkını muhafaza ve himaye etmezsek, Avrupa devletleri bu görevi yerine getireceklerdir. Yunanın, Bulgarın, Sırpın, Romanya'nın istiklaline ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne vesile olan ne idi, bilmiyor musunuz?" diye yazıyordu. Hürriyet ve İhtilaf Fırkası ülkenin dört bir yanına umut ve hayal dağıtmaya devam ediyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın programında, İttihat ve Terakki'nin en büyük güç kaynağını teşkil eden ordunun siyasetten ayrı tutulması isteniyordu. Ordunun asayişi sağlama dışında ihtilal amaçlı kullanılmasına karşı çıkıyordu Gerçekten de İttihatçılar, sırtlarını ordu ve bürokrasiye dayamışlardı. Fırka, İttihatçıların en büyük gücünü budamak istiyordu.

Fırka programı ayrıca meclisin hükümet karşısında daha güçlü kılınmasını, sıkıyönetim ilanı ile süresinin kayıt altına alınmasını, eğitim konusunda azınlıklara geniş imkânlar tanınmasını, taşra teşkilatına daha fazla yetki verilmesini, istiyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kuruluşundan yirmi gün sonra, 1911 yılında İstanbul'da yapılan ara seçimlerde büyük başarı sağlıyordu. İttihatçıların yüreğine ilk korkuyu salıyordu. Bu ba-

şarı üzerine, İttihatçıların sürgüne gönderdiği İngiliz yanlısı Kâmil Paşa yeni hamleler için Mısır'da bekliyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası taşrada hızla teşkilatlanıyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı *Tanzimat, Şehrah, Âlemdar, İkdam, Yeni Sabah* ve *Yeni Gazete* yayınlarıyla destekliyorlardı. Bu gazetelerde Lütfi Fikri, Rıza Tevfik, Rıza Nur, Mustafa Sabri ve Bekir Fahri yazılarıyla ünleniyordu.

Bu tarihte Matbuat Müdürlüğü'nün başında Selanik'te *Yeni Asır* gazetesini çıkaran, 1908 askeri darbesini destekleyen, İttihatçı Fazlı Necip oturuyordu. Muhalif gazetelerin başında Demokles'in Kılıcı gibi sallanıyordu.

İttihatçıları eleştiren gazeteci Zeki Bey'in İttihatçı fedailer tarafından Bakırköy'de öldürülmesi üzerine *Teşkilat* gazetesinde çıkan Rıza Tevfik'in *Caka Mevsimi* adlı yazısı nedeniyle adı geçen gazete kapatılıyordu.

Hürriyet ve İtilaf'ın gücü giderek artıp gazeteleri büyük tirajlara ulaşınca, İttihat ve Terakki Matbuat Kanunu'nda değişiklik yaparak gazete imtiyazı alabilmek için gerekli olan teminatı artırıyor, böylece kapanan gazete yerine yenisinin çıkarılmasını engellemiş oluyordu. Bu kanun Hürriyet ve İtilafçılarca kalem sahiplerinin ölüm fermanı olarak adlandırılıyordu. "Bir zamanlar millete özgür düşünce vaat eden İttihat ve Terakki, şimdi milletin dili sayılan matbuatın ağzına kilit vuruyor. Bunlar ancak, Abdülhamid devrinde olur," deniliyordu.

İttihat ve Terakki sadece basın kanunuyla değil, Örfi İdare ve Divan-ı Harp kararlarıyla da basına sınırlamalar getiriyordu. Tıpkı Fransız atasözündeki "İlahlar mahvetmek istediklerini önce kör ederler!" sözü uyarınca, muhalefetin gözünü oymaya çalışıyordu.

Fırkanın ikinci reisi Miralay Sadık Bey kendini siyasetin rüzgârına kaptırmış gidiyor, hamallara varıncaya kadar müracaat eden herkesi Hürriyet ve İtilaf Fırkasına üye kaydediyor, topladığı paraları bankadaki kendi hesabına yatırıyordu. Üye sayısı hızla artarken fırkanın gelirleri beklenmedik şekilde düşüyordu.

Sadık Bey ve takımının şüphe uyandıran harcamaları nedeniyle, yaklaşan seçim öncesi parti kaynakları kısa zamanda tükeniyordu. Bu harcamalara dur diyen çıkmıyordu.

Fırkanın reisi Damat Ferit fırka kurulurken elli lira bağışta bulunuyor ama paralar kısa sürede buharlaşıyordu. Fırkanın paralarının çarçur edilmesi üzerine Rıza Nur, Prens Sabahattin ile Şerif Paşa'dan yardım istenmesini öneriyordu. Miralay Sadık Bey ve takımı bu öneriye karşı çıkıyor, iplerin elinden kaymasını istemiyordu. Fırkanın parası suyunu çekince, Miralay Sadık Bey gizlice gidip Prens Sabahattin'den beş yüz, Şerif Paşa'dan bin lira yardım alıyor ama kimseye bundan söz etmiyordu.

Miralay Sadık Bey bu kural tanımaz davranışı nedeniyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelenleri nezdinde hızla itibar kaybına uğruyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na karşı güven her geçen gün sarsılıyordu. Miralay Sadık Bey'in fırka hesapları üzerindeki usulsüz harcamalarının yanı sıra ailesiyle birlikte parti binasında oturması da dedikodulara neden oluyordu. İttihatçılara karşı ilk askeri muhalefeti başlatan Miralay Sadık, Hürriyet ve İtilaf'ın boynuna ilk yağlı ipi geçiriyordu.

Minareyi çalan, kılıfını hazırlar. Miralay Sadık Bey, kılıfını önceden hazırlıyordu. Hicran Melek'in kocası İsmail Talat, aradığı en uygun kılıf oluyordu. İttihatçıların yolsuzluğa ve rüşvete bulaşmış, haksız servet edinmiş Tanzimat ve Abdülhamid paşalarını kovuşturmaya tabi tutması ve tutuklaması, Ferhat Paşa'nın ani ölümü üzerine söz konusu kovuşturmadan paçayı kurtarması İsmail Talat'ı şüpheli konumundan kurtarmıyor, bazı paşalarla birlikte Büyükada'ya sürülüyor, bir yıla yakın süre gözaltında tutuluyordu. Bu süre zarfında malların idaresi denetiminden çıkıyor, İttihatçıların eline geçiyordu. İsmail Talat ve ailesi hızla yoksulluğa sürükleniyordu. İsmail Talat'ın elinde, ailesiyle birlikte oturduğu küçük bir konak kalıyordu.

Yoksulluk, her oyunu bozar! İsmail Talat'ın Hicran Melek'le pamuk ipliğine bağlı evliliği yoksullukla birlikte hızla kopuyordu. Karı-koca ilişkileri hızla sonlanıyor, herkes kendi ha-

yatını yaşamaya başlıyordu. Ortada sadece şekilsel evlilik şirketi kalıyordu. Hicran Melek, Erhan Tevfik'le tutkulu birlikteliğini sürdürüyordu.

İsmail Talat Beyoğlu'nun arka sokaklarında yaşayan Viyanalı bir fahişeye tutulmuş, yerlerde sürünüyordu. Elindeki üç beş kuruşu ona yediriyordu. Büyükada sürgünü sonrası fişlendiği için İttihatçılar ona bürokraside basit bir işi bile çok görüyorlardı. Bu sırada Miralay Sadık Bey'le karşılaşıyordu. İttihatçılara kazan kaldıran Miralay Sadık Bey, aynı şekilde İttihatçılara karşı kuyruk acısı olan eski dostu Ferhat Paşa'nın oğlunu yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na üye kaydediyor, işsiz olduğunu bildiği için İsmail Talat'ı fırka muhasebesini tutmakla görevlendiriyordu. Ona makul bir maaş veriyordu. Bütün ipleri elinde toplayan Miralay Sadık Bey, onu yasal kılıf olarak kullanıyordu. İçini boşalttığı fırka hesaplarının sahte makbuzlarını ona imzalatıyordu. Bunu sezinleyen İsmail Talat yavaş yavaş hesaplardan para sızdırmaya başlıyordu. İkisi de birbirini biliyor ama ses çıkarmıyordu. Büyük lokmaları Miralay Sadık Bey, küçük kırıntıları İsmail Talat yutuyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda bunlar olurken, dışarıda başka şeyler yaşanıyordu. Abdülhamid'in istibdat döneminde büyülü bir düş gibi algılanan Meşrutiyet, uygulamaya konulduğu andan itibaren İttihatçıların elinde her geçen gün büyüsünü yitiriyordu. İttihatçılar, Hürriyet, Eşitlik ve Kardeşlik ülkülerinden hızla uzaklaşıyordu. İttihatçılar halkın düşleriyle oynamaya devam ediyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası büyük şehirlerde farklı grupları bünyesinde taşıyan kozmopolit bir yapı kurarken, fırkanın taşra mensupları genellikle tarikat ve ulema zümresinden oluşuyordu. Şubeler genelde mescit-tekke karışımı bir görünüş arz ediyordu. Tanzimat'ın ve Meşrutiyetin büyük şehirlerden uzaklaştırdığı ulema kesimi, bu fırka sayesinde taşrada yapılanıyordu. Tarikat ve ulema kesimi tarafından halk arasında yapılan propagandalarda, fırkanın İslamiyeti yaymaya ve Müslümanları birleştirmeye

çalıştığı söyleniyordu. Bu durum Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na İslami bir fırka görüntüsü veriyordu. Taşranın muhafazakâr görüntüsü şehirlerdeki liberal görüntüsüne baskın çıkıyordu.

İttihatçılar bu gelişmeyi kendi lehlerine kullanıyor, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı etrafa dinci ve gerici fırka olarak tanıtıyorlardı.

Osmanlı okuryazarları açısından durum daha karmaşık bir hal alıyordu. II. Meşrutiyet'ten çok şey bekleyen bu kişiler, İttihat ve Terakki'nin yarattığı hayal kırıklığı ile Hürriyet ve İtilaf'a sempati beslemeye başlıyorlardı. Halk üzerinde yeni bir umudu yeşertmeye çalışıyorlardı. II. Meşrutiyet'le güçlerini kaybeden ve eski günlerin hasretini çeken saray mensupları da yeni fırkaya yakınlık duyuyorlardı.

Ayrıca fırka mensuplarınca halk arasında yapılan propaganda ile Farmason ve dinsiz İttihatçılardan nefret eden muhafazakâr Şehzade Vahdettin'in fırkanın gizli lideri olduğu, onun fırka ile ilişkilerini Damat Ferit'in yürüttüğü söylentisi hızla yayılıyordu.

Böylece Hürriyet ve İtilaf, kurulduğu andan itibaren çelişkileri içinde barındıran bir fırka konumuna geliyordu. Miralay Sadık Bey'in etrafında toplanan sorumsuz grupla fırkanın Aydın Takımı sürekli olarak sürtüşüyordu. Kendilerine Tam Müslümanlar adını takan Miralay Sadık Bey, Gümülcineli İsmail ve birkaç hocanın oluşturduğu hizipçi grup, kendi içlerindeki Aydın Takımını dinsizlikle suçluyorlardı.

Aydın Takımındaki Rıza Tevfik, İsmail Hakkı Paşa, Lütfi Fikri, Hoca Vasfi, Kemal Mithat, Hüseyin Siret ve Rıza Nur gibi kişiler de karşı gruba Yobaz Dervişler adını takıyorlardı...

Ruhunun cennette olduğuna inanan budalalar soytarıdan Tanrı yaratırlar!

Zorbanın zulmüne uğrayanlar, erdem yerine zulmü öğrenirler.

İhtirasın taht kurduğu yerde kör kadılar adalet dağıtır.

KISIM: III

Saffet Yusuf ile Ermeni Sarraf Anadokyan, büroda oturmuş sohbet ediyorlardı. Yandaki kahve ocağından okkalı birer kahve söylemişlerdi. Konu dönüp dolaşıp Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na gelmişti. Sarraf Anadokyan görmüş geçirmiş, dünyayı dolaşmış, kendini Ermeni cemaatinin milliyetçi tutkularından arındırmış, hoşgörülü ama aykırı düşünceleri nedeniyle muhafazakâr çevrelerin tepkisini çeken renkli bir kişilikti. Anadokyan, Saffet Yusuf'un çocukluk arkadaşı Andon'un uzaktan akrabasıydı.

Saffet Yusuf, "Anadokyan Efendi, yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı nasıl buluyorsun? Söyledikleri gibi gerçekten derde deva olabilecek mi?" diye sordu.

"Sevgili dostum Saffet Yusuf, seninle geçmişin içinde şöyle bir tur atalım mı, ne dersin? İşte o zaman Hürriyet ve İtilaf'ın gerçekten derde deva olup olamayacağını görebiliriz. Sanırım hatırlarsın! İttihatçı Manyasizade Refik Bey'in ölümü üzerine mecliste boşalan yer için ara seçim yapılmıştı. İttihat ve Terakki'nin bütün engellemelerine rağmen yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf'ın adayı seçimi kazanmıştı. Bu geçici zafer Hürriyet ve İtilaf için geri tepen silah oldu. İttihatçıların gözünü açtı. Bu ara seçim İttihat ve Terakki'ye Hürriyet ve İtilaf Fırkası için kötü bir yazgı hazırlama fırsatı verdi."

"Nasıl yani?"

"İttihatçıların ilk hamlesi Kanun-i Esasi'nin 35. maddesini değiştirmek oldu. Bu değişiklikle meclisi tatile soktular. İttihatçılar zaman kazanmak, güçlerini yeniden toplamak istiyorlardı."

"İttihatçılar yeni kazanılacak o güçle nereye varmak istiyorlardı?"

"İttihatçılar meclisin tatilde olduğu sırada her türlü kanunsuzluğa başvurup yeni fırkayı köşeye sıkıştırmak istiyorlar. Bu nedenle Hürriyet ve İtilaf'ın liberal programını eleştirip onları azınlıkları azdırmakla, patrikhanenin imtiyazlarını artırmakla, ülkeyi bölmekle, Sultan-Halife'nin yetkilerini kısıtlamakla suçluyorlar. Halkı en hassas noktasından vurmaya çalışıyorlar.

Aynı İttihatçılar, Abdülhamid'in otoritesinden korkup onun yerine her şeye evet diyen Mehmet Reşat'ı Gölge Sultan yaptıklarını ne çabuk unutuyorlar?"

"Hürriyet ve İtilaf yanlısı gazeteler yeni anayasa değişikliğiyle, İttihatçıları darbe-i hükümet ve hükümet-i müstebite olmakla suçlarken, yerden göğe kadar haklı değiller mi?"

"Meclisin tatile sokulmasını içeren anayasa değişikliğiyle İttihatçıların güttükleri esas amaç, Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali nedeniyle doğan mesuliyetten kaçmak, yenilginin sorumluluğunu üzerinden atmaktı. Dostumuz dediği İtalyanlar nasıl da çalım attı onlara. Mason Nesip Bey'in İtalya masonlarını ziyareti de bir işe yaramadı."

"Anadokyan Efendi, Hürriyet ve İtilaf iktidar olma ümitlerinin canlandığı böyle bir zamanda meclisin tatile sokulmasını haklı olarak doğru bulmadı. İttihatçılara karşı olan aydınlar meclisin zorla kapatılmasını tıpkı 1878'deki ilk meclisin Abdülhamid tarafından kapatılmasına benzettiler. Sanırım bunda da haklılar. Meclisin feshinde İttihatçı meclis başkanı Ahmet Rıza'nın rolünü unutmamak gerekir. Özgürlükçü geçinen Ahmet Rıza, meclis cebren kapatılırken kılını bile kıpırdatmadı.

Zavallı Tevfik Fikret, bu konuda ne kadar çok çaba harcadı. Ama başarılı olamadı. Sonunda ünlü *Doksanbeşe Doğru* adlı şiirini kaleme aldı ve gelip mecliste okudu. Bu şiiri dinleyen, kanunları ve anayasayı ayaklar altına alan İttihatçıların yüzü bile kızarmadı."

"Nedense, 1912 seçimleri üzerinde yeterince durulmadı. Oysa bu seçimler Osmanlı'da yeni bir seçim geleneğinin yerleşmesine neden oldu. 1912'deki 'Sopalı Seçim'le İttihatçı iktidar

her türlü seçim olanaklarını kendi lehine kullandığı, muhalefeti susturmak için her yolu denediği baskıcı seçim geleneğini getirdi. İttihatçılar, askeri darbe ve faili meçhul cinayetler geleneğinden sonra Osmanlı'ya sopalı seçim geleneğini de getirdiler.

İttihatçılar 1908 seçimlerine Meşrutiyetin romantizminde girmişlerdi. Oysa 1912 seçimlerine omuzlarında birtakım yolsuzlukların, kanun dışı uygulamaların, darbelerin ve siyasi cinayetlerin getirdiği sorumlulukla girdiler. Bu nedenle her yolu denediler.

Günümüzdeki İttihat ve Terakki, 1908'deki gibi bir cazibe merkezi değil artık! Üstelik karşılarında çok iyi örgütlenmiş güçlü bir muhalefet var. Azınlıkların oluşturduğu güçlü bir tepki grubu var. Suriye, Beyrut, Halep, Irak, Hicaz ve Yemen'de Arap; Rumeli'de Arnavut, Bulgar ve Rum unsurlar, İttihatçılara karşı tepkililer. Bu yörelere karşı İttihatçıların despotik ve milliyetçi tavrı, söz konusu bölgelerden İttihatçıların mebus çıkarma ihtimalini zayıflatmış durumda. Bu da İttihatçıların öfkelerini artırıyor."

"Anadokyan Efendi, İttihatçıların 1912 seçimleri nedeniyle hazırlattığı özel kitapçıklara ne demeli? İttihatçı Ubeydullah Efendi'nin *Kime oy verelim?* adlı risalesinde, İttihatçıların İtilafçılardan daha vatansever olduğunu, İtilafçıların diğer milletlere yaranmak için Türklerin kanı pahasına kazanmış olduğu topraklar üzerinde yerinden yönetimi içeren adem-i merkeziyetçi bir idare şekli kurmaya kalkıştığını, İttihatçıların birlik olma yolunda bütün milletlerin kardeşliğini istediğini, vatanını seven namuslu her Osmanlı'nın İttihat ve Terakki'nin tuttuğu yolu tutması gerektiğini söylemesine ne demeli?

İmzasız yayınlanan ve halka dağıtılan bir kitapçıkta da, 'Hürriyet ve İtilaf fırka değil bir Ucube-i İttifak' deniliyor. Her kesimden insanları bünyesinde barındırması, bu tür suçlamalara neden oluyor.

İttihatçılar bununla da yetinmiyor, İtilafçıları ihtilalci ve yıkıcı Jakobenler olmakla suçluyorlar. Oysa Osmanlı aydınları, 1908 darbesinden sonra İttihatçıları Türk Jakobenleri olarak ayakta alkışlamışlardı. Ne hazin bir çelişki, değil mi?"

Saffet Yusuf, "İttihatçılar, 'Siyasi bütünlüğümüzü mahvedecekler!', 'Onlar, azınlıklara siyasi haklar vererek devletin parçalanmasına neden olacaklar!' diye haykırıyorlar," dedi. Anadokyan Efendi araya girerek, "Ayrıca, ecnebi sermayenin girişini kolaylaştırmak, atıl halde bulunan devlet gayrimenkullerini satarak ecnebilere sermaye oluşturmak gibi yıkıcı emeller beslediğini söyleyerek halkın karşısında sürekli Hürriyet ve İtilaf'ı suçluyorlar," dedi.

"İttihatçılar, 'hürriyet, hürriyet!' diye geldiler ama Tevfik Fikret'in söylediği gibi, hürriyeti de kanunları da ayaklar altına aldılar! Hürriyetin ve Meşrutiyetin ruhu sayılan gazetelerin özgür sesini kıstılar! Dernek kurma hakkını, toplantı ve gösteri hürriyetini yasakladılar! Örfi idarenin arkasına sığınarak ülkeyi kanunsuz yönetmeyi âdet haline getirdiler! Baskıcı tutum ve anlayışlarıyla siyasi hürriyetlerden bir şey anlamadıklarını ortaya koydular!"

"Dersaadet'e gelirken bir kahraman edasıyla Rumeli'yi kurtardığını, Osmanlı topraklarının yegâne koruyucusu olduğunu söyleyen İttihat ve Terakki nasıl oluyor da Trablusgarp'ı İtalyanlara, Bosna-Hersek'i Avusturya'ya gözünü kırpmadan verebiliyor?

Ya onca borçlanmaya ne demeli? Hani iktidara geldiklerinde, Düyun-i Umumi'yi kaldıracaklardı? Sürgüne gönderdikleri Abdülhamid'in özel kasasından çıkan 500.000 lirayı, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa hiç utanmadan cebine indirirken susan İttihatçılar, Maliye Nazırı Cavit Bey'i Fransız-Alman bankalarından borç dilenmeye gönderiyorlar! Meşrutiyetin ilanından bu yana borçlanılan tutar 30 milyon liraya ulaştı. Osmanlı'nın maliyesi, askerleri ve bürokratları besliyor."

"İttihatçılar Müslüman değil mi? Müslümansa, o zaman niye harap olan mukaddes camilerimizi, medreselerimizi, tekkelerimizi onarmıyorlar? Bunların yerine hanlar, çarşılar, parti binaları yapıyorlar. Halk İttihatçıları dine yeterince değer vermiyor diye suçluyor. Bu nedenle Hürriyet ve İtilaf'a daha sıcak bakıyorlar."

"Asıl tehlikeli gelişme orduda yaşanıyor. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, dört senelik İttihat ve Terakki siyasetinin ortaya koyduğu olumsuz gelişmeleri gözeterek, ordunun siyasetten çekilmesini, jandarma da dahil ordu mensubunun oy kullanmamasını savunurken, İttihat ve Terakki varoluşunun nedeni olan orduyu sürekli olarak siyasetin içine çekiyor. Ordusuz İttihat ve Terakki, susuz balık gibidir!

Ordunun siyasetin içinde tutulması Meşrutiyetin gelişmesine karşı en büyük engeldir! Mithat Paşa ve ekibinin Osmanlı'ya getirdiği darbe geleneğini sürdüren İttihatçıların seçimlere müdahale etmesi, istediği adamları seçtirmesi tam bir demokrasi ayıbıdır! Ayrıca bu durum son derece tehlikeli bir gelişmedir!"

"Dört seneden beri hükümet eden, iktidarın nimetlerine, makama, rahata ve zenginliğe alışan İttihatçılar, Hürriyet ve İtilaf'ın önerdiği, yerel halka mahalli lisan ile eğitim yapma hakkının tanınmasını hiç hoş karşılamıyorlar. İttihatçılar Anadolu'yu unuttular! Taşraya ve köylüye hizmet götürmeyi unuttular! İttihatçı idaredeki yolsuzlukları eleştirenleri hainlikle suçluyorlar. İttihatçıların kanunsuzluklarını eleştiren Şair Eşref'in hicivleri ile Tevfik Fikret'in şiirleri halkın arasında elden ele dolaşıyor."

"Hürriyet ve İtilaf Fırkası azınlık haklarından söz ederken, Ermenilerle Museviler İttihatçıların koltuk değneği olmayı sürdürüyorlar. Taşnaklar 1894-1896 yıları arasında Anadolu'daki kanlı Ermeni olaylarını ve 1911'de yaşanan Adana katliamını görmemezlikten geliyorlar. İttihatçılar onların ağzına 1908'de Meşrutiyetin ilanı sırasında bir parmak bal çaldılar, hâlâ onunla yetiniyorlar.

Oysa bir şeyi unutuyorlar. Irkçı ve dinci partilerin bir ülkeye demokrasi getiremeyeceğini... Sevgili Saffet Yusuf, ülkedeki tüm azınlıklar için temel hak ve özgürlükler sağlanmadıkça, Osmanlı'nın huzur bulması mümkün değildir!

Hürriyet ve İtilaf'ın Rumlarla yaptığı 13 Ocak 1912 tarihli anlaşma, İttihatçıları güç durumda bırakacağa benziyor. Hürriyet ve İtilaf, bu anlaşma ile azınlıkların haklarını koruyan bir seçim

usulü getireceğini, Rum kilisesinin eskiden beri sahip olduğu hakların tamamının korunacağını, gayrimüslim cemaatler ve ruhani önderler tarafından yönetilen mekteplerin verdiği diplomaların hükümet mektepleriyle eşdeğer sayılacağını karar altına alıyordu.

Ne yazık ki bu demokratik anlaşma, Türkçü-Turancı İttihatçılara Hürriyet ve İtilaf'a saldırma fırsatı verdi. İttihatçılar bu anlaşma karşılığında Hürriyet ve İtilaf'ın Rumlara kırk beş mebusluk kontenjan verdiği dedikodusunu etrafa yayıyorlar. Seçim koltuklarını pazarlık konusu yaptıklarını ileri sürüyorlar. Ama aynı gizli anlaşmaları kendileri de yapıyorlar.

Ermeni cemaatine gelince, orada da durum pek farklı değil. Hınçaklar Hürriyet ve İtilaf'la, Taşnaklar İttihatçılarla anlaştılar, seçimlerde onları destekliyorlar.

Bulgarlar kendi sosyalist programlarına en yakın gördükleri Hürriyet ve İtilaf'ı destekliyorlar. Arnavutlar ele avuca sığmaz bir tavır içerisindeler. Her iki partiye de mesafeli duruyorlar. Kafalarındaki tilkilerin kuyruğunu birbirine bağlamakla meşguller.

İştirakçi Hilmi'nin Osmanlı Sosyalist Fırkası'na gelince, fırkasının ikinci adam Refik Nevzat İttihatçıları Türkçülük ve Turancılıkla, İtilafçıları da Şeriatçılık ve Osmanlıcılıkla suçluyor. Türkçülüğü tehlikeli, Turancılığı imkânsız ve hayalci buluyor. Şeriatçılıkla Osmanlıcılığın bir arada yürümeyeceğini, azınlıkları bu konuda ikna edemeyeceğini, Osmanlıcılığın gerçekleşmesinin ancak sosyalizmle mümkün olacağını söylüyor. Osmanlı'daki tek gerçek ses, ne yazık ki beklenen yankıyı bulmuyor.

Gerçeği söylemek gerekirse, Makyavelist yöntemleriyle İttihat ve Terakki gerçek bir fırka!

Hürriyet ve İtilaf kendisine aslan postu giydirilmiş, etrafına yalvaran yaşlı bir kedi!

Osmanlı halkı ise, her iki fırkadan yardım dilenen yoksul bir zavallı!"

Adına "Sopalı Seçim" denilen 1912 seçimleri gelip çattığında ortalık toz dumandı. Her iki fırka da bütün kozlarını oynuyorlardı. Bu seçim İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyet devrinde

mücadele vermek zorunda kaldığı tek seçimdi. İttihatçılar diğer seçimlere muhalefetsiz ve tek tabanca olarak girmişti. Bu nedenle İttihatçılar söz konusu seçimde kazanmak için her yolu denemiş, devletin tüm imkânlarını kendi lehine kullanmıştı.

Meclisin zoraki tatil edilmesinden sonra İttihatçıların baskıcı icraatları birer birer uygulamaya koyuluyordu. Daha önce verileceği vaat edilen mebus harcırahlarını ödememekle işe başlıyorlardı. Bununla muhalefet mebuslarını seçim bölgesinden uzak tutmayı hedefliyorlardı.

Aynı şekilde, Hürriyet ve İtilaf'ın tanınmış ve etkin kişilerini sebepsiz yere tutuklatarak seçim süresince tutuklu kalmaları sağlanıyordu.

Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey tarafından, seçim öncesi İttihatçılara muhalif valiler merkeze çekilerek yerlerine İttihat yanlısı valiler atanıyordu. İttihatçı valiler taşradaki Hürriyet ve İtilaf yanlısı *Köroğlu, Zafer* gibi yerel gazete ve dergileri kapatıyor, muhalefet yapmalarına fırsat vermiyorlardı.

Hürriyet ve İtilaf'ın ileri gelenlerinden Gümülcineli İsmail seçimlere katılmaması için askere alınıyor, Sivas mebus adayı Halit Bey resmi evrakı yırttığı bahanesiyle tutuklanıyordu. Selanikli sosyalistlerden Avram Benaroya ise verdiği konferansta İttihatçıları eleştirdiği için derdest ediliyordu.

Siyasi propagandanın kızıştığı günlerde, İttihat ve Terakki 14 Mart 1912'de seçim toplantılarının sadece fırka şubelerinde yapılacağı yolunda kısıtlayıcı örfi idare kararı çıkartıyordu. İki gün sonra buna ek bir kararla, açık yerlerde yapılacak toplantıların memleketin huzuru ve sükûnunun muhafazası için, gerektiğinde hükümetçe men edilebileceği yönündeki yasaklama hükmünü getiriyordu.

Bu kararlar gerekçe gösterilerek Büyükada'da verdiği konferansı gerekli mercilere bildirmediği gerekçesiyle, İtilafçı Rıza Tevfik örfi idare tarafından tutuklanıp 25 gün hapse mahkûm ediliyordu. Yirmi beş gün sonra serbest kalan Rıza Tevfik, Gümülcine'de Rum Metropoliti'ni ziyaret ettiği gerekçesiyle İtti-

hatçılarca dövülüyor, yaralı olarak trenle İstanbul'a gönderiliyordu.

Beyrut ve Şam'da seçim konuşmaları yapıp Dersim'e gitmek üzere yola çıkan Lütfi Fikri, Diyarbakır'a ulaştığı gün mutasarrıf ve kaymakamın el çabukluğu ile Dersim seçimlerini bitirdiğini öğreniyordu. Vali, mutasarrıf ve kaymakamlar yönlendirici uygulamalarıyla seçime gölge düşürüyordu.

İttihatçılar kendi oy pusulalarını, hızlı bir şekilde yerlerine ulaşması için devletin postane ve dağıtıcılarından yararlanırken İtilafçılar, bu haktan mahrum bırakılıyordu. Seçim sırasında başkalarının yerine oy kullanılıyor, bazı sandıklar İtilafçı fırkanın görevlileri başlarında bulunmadan sayılıyordu.

Seçim sonucu *Tanin* gazetesiyle halka "İttihatçıların Zaferi" olarak duyuruluyordu.

Bu koşullar altında Meclise, Hürriyet ve İtilaf Fırkası sadece 6 mebus sokabiliyor, İttihatçılar seçimi silme kazanıyordu.

Hürriyet ve İtilafçılar "Sopalı Seçim"i aslında bir seçim değil "tayin" olarak niteleseler de, İttihatçıların gölgesi tüm meclisin üzerine çoktan bir kâbus gibi çöküyordu.

Muhalefeti büyük bir gösteri ile açılan Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçim kaybediyor, halkın desteğini arkasına aldığı balonu hızla sönüyor, moraller bozuluyor, ümitler yok oluyordu.

İttihat ve Terakki'nin de Hürriyet ve İtilaf'ın da birer aydınlar partisi olduğu, ikisinin de haltan kopuk bulunduğu, aralarındaki kavganın iktidar kavgası olduğu ortaya çıkıyordu.

Halkının büyük çoğunluğu cahil olan bir ülkede, fırkalar yakaya takılmış gülden farksızdırlar. Çabuk sönerler!

Kurtuluşunu dine bağlamış halkın bulunduğu bir ülkede, fırka, özgürlük, Meşrutiyet, hak ve adalet sağıra dinlettirilen müzik gibidir!

Kör kadıya, "Körsün!" denilemeyen bir ülkede "Hürriyet vardır!" denilemez!

KISIM: IV

Seçimleri kaybeden Hürriyet ve İtilaf Fırkası hızla küçülme safhasına giriyordu. İttihatçıların ufak bir fiskesinde Osmanlı'daki bütün muhalefet dört bir yana savruluyordu. İttihatçıların karşısındaki muhalefet hiçbir zaman gerçek anlamda özgürlük mücadelesi vermiyordu. Yalan rüzgârlarından yeni bir rüya yaratmaya çalışıyordu.

İttihat ve Terakki gücüne güç katmak için, meclisin feshiyle yeni seçimlerin yapıldığı üç aylık süre zarfında tam 133 geçici kanun çıkartıyordu. Meclisin yokluğunu fırsat bilerek, İttihat ve Terakki bulanık suda balık avlıyordu.

İttihat ve Terakki, askeri darbeler, siyasi cinayetler ve sıkıyönetimli idareler geleneğinden sonra şimdi ülkeye, geçici kanunlarla devlet yönetme geleneğini getiriyordu.

Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgalinden sonra, bu kez Arnavut isyanı başlıyordu. Dışarıda yaşanan kargaşa giderek içeriye yansıyordu. Bu kargaşanın uzantısı olarak orduda yeni bir tepki grubu oluşuyordu. Adına Halaskaran-ı Zabitan Grubu, yani Kurtarıcı Subaylar Grubu denilen bu grup yeni bir askeri cunta olarak ortaya çıkıyor, ordunun siyasete karışmasını, ülke yönetiminde kanunların yeniden itibar kazanmasını söylüyordu. Oysa 31 Mart Olayı ile ilan edilen sıkıyönetim orduyu siyaset dışında tutmayı imkânsız kılıyordu. Sıkıyönetim 1909 yılından 1919 yılına kadar devam ediyordu. İttihat ve Terakki varlık nedeni olan orduyu siyaset dışında tutmak istemiyordu. Örfi İdareli Meşrutiyet, İttihatçılara bu fırsatı veriyordu. İtalyan Kont Cavour'un, "En ahmak adam bile sıkıyönetim ile bir ülkeyi yönetebilir" sözünü haklı çıkarıyordu.

16 Temmuz 1912'de ortaya çıkan Halaskaran-ı Zabitan Grubu ile ilk kez Osmanlı tarihinde kışlaya karşı kışlada karşı darbe yapılıyordu. Yeni bir sui generis olayı yaşanıyordu. 1912 sopalı seçimlerinin parlamentoyu barışçıl havadan uzaklaştırması bu tepki grubunun ortaya çıkışını hızlandırıyordu. Ordu iki gruba ayrılıyor, İttihatçıları destekleyenlerle İtilafçıları destekleyenlerin kalpaklarının biçimi bile değişiyordu. Bu ayırım Balkan Savaşları sırasında iyice hissediliyor, savaşın kaybedilmesinde önemli rol oynuyordu.

Sopalı seçimde umudunu yitiren Hürriyet ve İtilaf grubu İttihatçıların izlediği askeri yola kayıyor, askerin siyasetle uğraşmaması ilkesini bir yana koyarak yeni cuntacı Halaskaran Zabitan Grubu'nu destekliyordu. Başta Prens Sabahattin, kendisiyle Yorgi Skalyeri adlı Rum aracılığıyla ilişki kuran yeni cuntanın lideri Gelibolulu Kemal Bey'e olumlu yanıt veriyor ve parasal yardımda bulunuyordu.

Manastır Olayı olarak patlak veren, bir kısım subayların Manastır'da dağa çıkmalarıyla başlayan olaylarda Halaskaran Zabitan Grubu'nun ilk nüvesi atılıyor, Arnavutluk olaylarıyla hız kazanıyordu. Halaskaran Zabitan Grubu, Prens Sabahattin'den sonra sopalı seçimlerden büyük yenilgi ve öfkeyle çıkmış Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlılarıyla ilişki kuruyordu.

Halaskaran Zabitan Grubu ilk olarak İttihatçıların iktidardan düşürülmesi eylemini uygulamaya koyuyor, bunda başarılı oluyor, Sadrazam Sait Paşa'nın İttihatçı kabinesi istifa ediyordu. İkinci eylem olarak Fındıklı Tiyatrosu'na benzettikleri Meclis-i Mebusan'ın dağılmasını hedefliyorlardı. Askerin siyasetten meni yasasını görüşen meclis, karar alamadan yapılan baskılar sonucu dağılıyordu. Üçüncü aşamada, görevdeki subaylara hiçbir siyasal partiye girmeyecekleri ve siyasetle uğraşmayacakları yönünde yemin ettiriliyor, ellerinden yazılı birer taahhütname alınıyordu. Buna uymayanlar Askeri Ceza Kanunu ile cezalandırılıyordu.

İttihatçılara tepkili subayların oluşturduğu Halaskaran Zabitan Grubunun önderleri, İttihat ve Terakki karşısında bağımsız

bir şahsiyet ve şöhret olarak gördükleri Nazım Paşa'ya yanaşıyorlardı. Çünkü Tanzimat döneminin ünlü paşası Âli Paşa'nın damadı olan sadaret heveslisi bu paşadan yakınlık ve destek görüyorlardı. Nazım Paşa yeni kurulan Ahmet Muhtar Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı görevine getiriliyordu. Halaskaran Zabitan Grubu, Nazım Paşa'yı sadrazamlığa hazırlıyordu.

Halaskaran Zabitan Grubu, Meşrutiyetin elde edilmesinde önemli hizmetleri olmasına karşın, daha sonra İttihatçılarca köşeye atılan Zeki Paşa, Nazif Paşa, Yaver Paşa ve Ahmet Paşa gibi yüksek rütbeli küskün subaylarca da destekleniyordu.

Böyle bir hareketin önemli neticeler vereceğini düşünen, her zaman olduğu gibi dumanlı havayı seven Prens Sabahattin, cuntacı bu yeni oluşuma fikren ve nakden destek veriyordu. En yakın adamı Satvet Lütfi'ye *Halaskaran-ı Zabitan Beyannamesi* hazırlatıyordu. Prens Sabahattin, risksiz darbelerin adamıydı. Kendisinin darbe yapacak cesareti ve yüreği yoktu.

Halaskaran Zabitan grubu bünyelerine sivilleri kabul etmiyorlar, siyasi kişilere alet olmamaya özen gösteriyorlardı. Ama dolaylı yoldan da olsa, Prens Sabahattin'in dışında Kemal Mithat, Mahir Sait ve Rıza Nur gibi İtilaf yanlısı siyasiler cuntacı bu gruba destek veriyorlardı. Ayrıca Hürriyet ve İtilaf yanlısı ünlü Melami şeyhi Terlikçi Salih Efendi de bu gruba destek verenler arasında bulunuyordu.

Bu grubun faaliyetlerinden haberdar olan ve gelecek tehlikeyi sezen İttihat ve Terakki yanlısı dört yüz kadar Harbiye talebesi, Halaskaran Zabitan'a gözdağı vermek için kumandanları Vehip Paşa'nın yönetiminde Şişli'deki Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde Meşrutiyete bağlılık yemini ediyorlardı. Böylece Harbiyeliler İttihatçıların yanında olduklarını cümle âleme duyuruyorlardı.

Askeri hareketliliğin yaşandığı o günlerde ilginç bir gelişme yaşanıyordu. İttihat ve Terakki gündemi değiştirmek ve muhalefete karşı gücünü göstermek için, giderek zapt edilemeyen bir tavır sergileyen eski Hareket Ordusu komutanı, yeni Harbiye

Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile adı birçok yolsuzluğa bulaşmış Ordu Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın istifasını istiyor, onlar hakkında soruşturma başlatıyordu. İttihatçılar ilk kez kendi yandaşı olan iki ünlü kurmay subayı aslanların önüne atıyordu. Bu ani gelişme siyasetin gündemine bomba gibi düşüyordu.

Seçimlerden büyük başarı ile çıkan, ancak Trablusgarp'ın kaybının yarattığı sorumluluğu üstlenmek istemeyen, bu nedenle iktidardan çekilen İttihatçıların yerine yeni bir hükümet kuruluyordu. Adına Yaşlılar Kabinesi denilen hükümetin başına Ahmet Muhtar Paşa sadrazam olarak getiriliyordu. Kabinenin yaş ortalaması 80 civarında olduğu için hükümete Yaşlılar Kabinesi deniliyordu. Eski paşalar, eski sadrazamlar söz konusu kabinede kendilerine yer buluyorlardı. Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu da kabinede yer alıyordu. İttihatçıların bilerek yarattığı siyasi boşluk heyecanını yitirmiş paşalarla doldurulmaya çalışılıyordu.

Bu siyasi boşluğun yarattığı cesaretle Halaskaran Zabitan Grubu ortaya çıkıyor, ilk defa orduda siyasi bölünme başlıyor ve ilk defa İttihatçı subaylar karşısında güçlü bir muhalif asker grubu oluşuyordu.

Gücünün sarsılacağını hisseden İttihat ve Terakki ordunun siyasete karıştırılmasına tepki gösteriyordu. Ama bu tepkisinde samimi değildi. İttihatçılar ordu içinde kendilerine karşı cuntacı bir gücün varlığına tahammül edemiyorlardı. İttihat ve Terakki elmaya düşen yeni kurtçuktan çekiniyordu.

Sopalı seçimle etkisini kaybetmiş sivil muhalefetin yerini bu kez askerlerden oluşan yeni bir güç alıyordu. Güçler arası hesaplaşma olasılığı, ülkede tehlike çanlarının çalacağını haberini veriyordu.

Bu askeri tepkiden güç alan Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İttihatçıların gücünü kırmak ve sopalı seçimin haksız toplanan meyvelerini dağıtmak için 4 Ağustos 1912 tarihinde, Ayan Meclisi'nin de onayını alarak meclisi feshediyordu. Böylece sopalı seçimle meclisi ele geçiren İttihatçıların sivil gücü, meclisin feshiyle yok oluyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçim yenilgisinin acısını çıkarmak istiyor, Ahmet Muhtar Paşa kabinesinden çok şey bekliyordu. Ama paşanın gerek İttihatçılara gerekse İtilafçılara aynı mesafede durması nedeniyle her iki fırka da büyük hayal kırıklığı yaşıyordu.

Başlangıçta Ahmet Muhtar hükümetini koşulsuz destekleyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kısa süre sonra onun amansız düşmanı kesiliyordu. Bu tepkinin sonucu çok çabuk geliyordu. Balkan Harbi'nin kötü sonuçları, İttihatçıların "Vatan elden gidiyor!" diyen yaygaracı tepkileri sonucu, Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin girişimleriyle Ahmet Muhtar Paşa kabinesi düşürülüyordu. Yerine 29 Ekim 1912'de Kâmil Paşa kabinesi kuruluyordu.

Hürriyet ve İtilafçılar bu gelişmeyi büyük bir sevinçle karşılıyorlardı. Ancak bu sevinç de kısa sürüyor, ardından hayal kırıklığına dönüşüyordu. Kâmil Paşa da her iki fırkaya uzak duruyordu. Bu kez Kâmil Paşa hükümetini düşürmek için her iki fırka dört koldan yeni girişimlere başlıyordu.

Bu sırada ilginç bir gelişme yaşanıyordu: İttihat ve Terakki Fırkası Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na, "Memleketin asayişini muhafaza, hükümeti destekleme ve aradaki düşmanlığı yok etme için işbirliği" öneriyordu. Osmanlı'da ilk kez muhalefetle iktidarın yolları birleşiyordu. Bu beklenmedik yaklaşımda, İttihatçıların kafasındaki tilkilerin niyeti bilinmiyordu. Ancak Selanik'ten Dersaadet'e gelir gelmez görevden aldığı Sadrazam Kâmil Paşa'nın olası darbesinden korunmak için İttihatçıların bu yola başvurduğu düşünülüyordu.

Osmanlı aydınları yanan her umut ışığını söndürmede başarılı olduğu için, uzlaşının yaktığı mum ışığı da aniden sönüyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın reisi Sadık Bey, şahsi bir kararla fırkanın kulüplerini kapattığını duyuruyordu. Sadık Bey bu kararı Sadrazam Kâmil Paşa'yı ziyaretinden sonra alıyordu. Gelecek fırtınayı sezinleyen Sadık Bey bir taşla iki kuş vurmayı hedefliyor, Kâmil Paşa'nın olası bir karşı eyleminden hem kendisini hem fırkayı korumak için söz konusu kararı alıyordu. Ayrıca

fırkayı Gümülcineli İsmail'in günlerdir üzerinde kafa yorduğu ihtilalci eylem hazırlıklarının dışında tutmuş oluyordu.

Sadrazam Kâmil Paşa ile görüşen Sadık Bey'in kulağına neyin fısıldandığı, hangi pazarlığın yapıldığı bilinmese de, gerçek olan bir şey vardı. Sadık Bey kendi kulüplerini kapatarak Sadrazam Kâmil Paşa'ya İttihatçı kulüplerin de kapatılması fırsatını veriyordu.

Bütün bu gelişmeler Balkan Harbi bozgununa ve İstanbul camilerinin önünün Balkan göçmenleriyle dolup taştığı sefalet ve acı yüklü günlere rastlıyordu.

Sadrazam Kâmil Paşa hükümetinden ümidini kesen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeni önderi Gümülcineli İsmail, iktidarı ele geçirmek için tek çare olarak hükümet darbesini görüyordu. Sadık Bey ile yollarını ayıran Gümülcineli İsmail, bir yandan İttihatçılarla dirsek temasında bulunuyor, diğer yandan Kâmil Paşa ile araları açık olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı yanına çekmeye çalışıyordu. Hürriyet ve İtilaf da İttihatçıların darbe geleneğine umut olarak sarılıyordu.

O günlerde Trabzon valiliğinden Dahiliye Nazırı Reşit Bey'e gelen gizli telgrafta, İttihat ve Terakki'nin Rize şubesinde görevli iki kişinin hükümet darbesi yapılacağını belirten evraklarla yakalandığını bildiriyordu. Dahiliye Nazırı Reşit Bey bunu fırsat bilerek başta İttihat ve Terakki olmak üzere bütün partileri kapatma kararı alıyordu.

Rize'de yakalanan iki kişi sorgulanmak üzere yola çıkarılıyordu. Ancak, tutuklular henüz İstanbul'a ayak basmadan, 23 Ocak 1913 günü İttihatçılarca ünlü Babıâli Baskını gerçekleşiyordu. Babıâli Baskını nedeniyle Kâmil Paşa hükümeti istifa etmek zorunda kalıyordu. Tarafsız kalmaya çalışan Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Babıâli Baskını sırasında İttihatçı fedailerden Yakup Cemil tarafından öldürülüyordu. Muhalefet tarafından geleceğin sadrazamı olarak hazırlanan Nazım Paşa siyaset sahnesinden siliniyordu.

Babıâli Darbesi ile iktidarı bir kez daha İttihatçılara kaptı-

ran Hürriyet ve İtilafçılar, tıpkı 31 Mart Olayı'nda olduğu gibi birer ikişer yurtdışına kaçıyorlardı. Ali Kemal, Rıza Nur, Mevlanzade Rıfat yurtdışına kaçanlar arasında bulunuyordu.

Babıâli Baskını sonrası siyasi gücü tekrar eline geçiren İttihatçılar, Sadrazam Kâmil Paşa, Dahiliye Nazırı Reşit Bey, Maliye Nazırı Abdurrahman Vefik, Şeyhülislam Cemalettin Efendi, Hürriyet ve İtilafçı Sadık Bey'i Mısır'a sürüyorlardı.

Hicran Melek'in kocası İsmail Talat da fırka hesaplarında usulsüzlük yaptığı gerekçesiyle tutuklanıp cezaevine konuyordu. İsmail Talat'ı suçu üzerinden atmak için Miralay Sadık Bey'in ihbar ettiği söyleniyordu.

Babıâli Baskını ile Hürriyet ve İtilaf'tan geriye eser kalmıyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın mezar taşında, doğum tarihi: 21 Kasım 1912, ölüm tarihi: 1 Ocak 1913 olarak gözüküyordu. Osmanlı'daki hiç kimse, bu kadar güçlü bir muhalefetten bu kadar erken ölüm beklemiyordu.

Arkasında halk desteği olduğu söylenen Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, gücünü kendi lehine kullanamayan siyasi fırkalar olarak siyaset çöplüğündeki yerini alıyordu. Arkasına ordu desteğini alan İttihat ve Terakki'ye bir kez daha yeniliyorlardı. Osmanlı'da bir kez daha ordunun gücü halkın gücünü yeniyordu. Arkasında halk desteğinin olduğunu söyleyenler, bunu kendilerinin yarattığı bir düş olduğunu itiraf edemiyorlardı.

Gerçeği söylemek gerekirse, Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın demokrasi ve hürriyet yolunda ciddi ve kararlı bir mücadelesi görülmüyordu. Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası bu ülkeye mağdur rolü oynayarak ve ağlayarak siyaset yapma geleneğini getiriyordu.

Mağdur rolü oynayarak kazananlar, sadece dilencilerdir!

Korkakların hatası kendilerini, akılsızların hatası ise peşinden sürüklediklerini yok eder!

Aydın yaratamayan Osmanlı, bir kez daha adına aydın denilen kuklalara hayat vermeye çalışıyordu.

KISIM: V

Dersaadet son günlerde Taklib-i Hükümet/Hükümet Darbesi teşebbüsünü konuşuyordu. Bu darbe teşebbüsüne Babıâli Baskını iyi bir örnek ve ilham kaynağı olmuştu. İttihatçılarca bir anda gündem değiştirilmişti.

Babıâli Baskınında 11 kişi hayatını kaybetmiş olmasına karşın ne baskına katılanlar ne de silah kullananlar hakkında bir hukuki işlem yapılmış, her şey oldubittiye getirilmişti.

Babıâli Baskını İttihatçılarca gerçekleştirilmiş yeni bir askeri darbe girişimiydi. İttihat ve Terakki iktidarı kaybetme durumuna düştüğü an, askeri darbe girişimini bir ara formül olarak devreye sokuyordu.

Devrin etkili şahsiyetlerinden biri olan ve muhalefetin üzerine siyasi yatırım yaptığı Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın en ufak bir kusuru olmamasına karşın İttihatçı fedailerden Yakup Cemil tarafından öldürülmesi, muhalefet cephesinde büyük öfkeye yol açmıştı. Ayrıca Nazım Paşa'nın Çerkez kökenli olması nedeniyle ülkedeki Çerkezlerin tepkisini çekmişti. Bütün bu gelişmeler aydınlar arasında, "İstenildikten sonra bu ülkede her gün darbe yapılabilir. Çünkü ahali saf ve bilgisiz. Ayrıca tepkisiz. Her koşulda halkın idaresi mümkündür," görüşü hakim olmuştu. Halk darbeleri kanıksamaya başlamıştı.

Taklib-i Hükümet teşebbüsü, muhalif bir darbe karşılığı, bir tür rövanş almaydı. Bu hareketin fikir babası Prens Sabahattin'di. Bu eylemin görünen lideri Prens Sabahattin'in yakın arkadaşı ve sekreteri Satvet Lütfi Bey'di. Onunla birlikte hareket edenler arasında Nihat Reşat, Ahmet Bedevi Kuran, Bahriye yüzbaşısı Kemal, köprü kontrol memuru Salih, Mahir Sait, yüz-

başılıktan atılma Tevfik ve Mahmut ile Hürriyet ve İtilaf'ın Kadıköy şubesini kuran Fethi Bey'di.

Söz konusu harekete Rum mebuslardan Boşo ve Kozmidi efendilerin de katıldığı, mali desteğin Abdülhamid zamanında Skalyeri-Aziz Bey komplosuna katılan, onun elinden kaçıp Yunanistan'a sığınan borsacı ve Proodos Locası eski Üstadı Muhteremi Skalyeri'den geldiği söyleniyordu.

Taklib-i Hükümet teşebbüsü için her türlü hazırlık yapılmış, eylem için gün sayılıyordu. Dağıtılacak bildiriler bile hazırlanmıştı. Ancak eylemin önceden İttihatçılara ihbar edilmesi üzerine, eyleme hazırlananlar sıkı bir gözetim altında tutuluyorlardı. Fethi Bey gelişmelerin dehşetinden ve sorumluluğundan ürkmüş olacak ki, gizli teşebbüsü gidip İttihatçılara haber veriyordu. İlk olarak Satvet Lütfi yakalanıyordu. Divan-ı Harb-i Örfi'ye davet edilen fakat buna icabet etmeyen Prens Sabahattin hakkında, geçici tevkif müzekkeresi çıkarılıyordu.

Ancak Prens Sabahattin'in tutuklanması halinde, içte ve dışta oluşacak tepkilerden çekinildiği için İttihatçıların lideri Talat Bey Prens Sabahattin'i durumdan haberdar ediyordu. Onunla birlikte Dr. Nihat Reşat'ın Avrupa'ya kaçmasına zemin hazırlanıyordu. Prens Sabahattin siyaset sahnesinde bir kez daha kaybediyordu. Çünkü o iyi bir kuramcıydı ama kötü bir eylemciydi.

İttihatçılar Taklib-i Hükümet teşebbüsünü kendi lehlerine kullanmanın yollarını arıyorlardı. Ama bilinçli olarak eyleme hazırlananların sayısı yavaş yavaş azaltılıyordu.

Kanlı senaryonun hedefindeki kişi Mahmut Şevket Paşa idi. İttihatçılar, ülkeyi uzun süre sıkıyönetimle idare eden, pervasız tavırlarıyla, bütçe dışı denetimsiz ve fütursuz harcamalarıyla başlarının püsküllü belası haline gelen Mahmut Şevket Paşa'dan kurtulmanın yollarını arıyorlardı. Babıâli Baskını ile sadrazamlığa getirilen paşanın gemlenemeyen tavrı sonucu, onu görevden almanın yolları aranıyordu. İttihatçılar hatalarına kılıf arıyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa içinden geldiği gruba sırt çeviriyor, son zamanlarda İttihat ve Terakki'yi tehlikeli bulduğunu söylü-

yor ve kendisini sadarete getiren İttihatçılar olmasına rağmen Talat Bey'i kurduğu kabineye almama cesaretini gösteriyordu.

Mahmut Şevket Paşa, İttihat ve Terakki'nin kendisini siyasi bir oyuncak haline getirmeye çalıştığını sezerek fırkaya karşı mesafeli durmaya çalışıyordu. Ortalıkta dolaşan söylentiye göre, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Enver Bey'i askerlikten alarak uzak bir yere mutasarrıflığa, Talat Bey'i de elçilik göreviyle yurtdışına göndereceği söyleniyordu. Ancak bu söylentinin İttihat ve Terakki merkezli olması kuvvetle muhtemel gözüküyordu. İttihatçılar paşa hakkında ilerde alınacak olumsuz bir kararı haklı göstermek istiyorlardı.

İktidar ile muhalefet arasındaki sertleşme giderek hız kazanıyor, her ikisi de diğerini ezilmesi gerekli bir böcek gibi görüyordu. İstanbul sokaklarında, kâbuslar kol geziyordu. Ortalığı belirsiz kılan esrarengiz bir sis kaplamıştı. Halkın sezgilerine göre İstanbul'da meşum ve sıradışı bir şeyler olacak gibi gözüküyordu.

11 Haziran 1913 günü, Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nezareti'nden çıkıp Babıâli'deki sadaret makamına gitmek üzere Divanyolu'na girerken suikaste uğruyordu. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa koruması Mülazım İbrahim Bey'le birlikte öldürülüyordu.

Görünüşe göre suikasti planlayan kişi Pehlivan Kâzım diye anılan, Harbiye'den mülazım olarak mezun olan, başlangıçta ateşli bir İttihatçı iken babasının İttihatçılarca emekliye sevk edilmesi ve kardeşinin reji idaresinden atılması üzerine onlara düşman kesilen Yüzbaşı Kâzım olarak gözüküyordu. Yüzbaşı Kâzım aynı zamanda Hoca Sadık Efendi adıyla anılan dervişin müritlerindendi. Bu ilişki ona muhalefetin adamı olma süsü veriyordu.

Suikastte silahı kullanan Kör Ziya adlı kişi ise, Fehim Paşa'nın mahiyetinde çalışan ünlü kabadayılardan, Erhan Tevfik'in en yakın arkadaşı Çerkez Arif'in küçük kardeşiydi. Kör Ziya ağabeyinin katili Toptani Paşa'nın adamı Arnavut Mustafa'yı

mahkeme salonunda vurarak öldüren kişiydi. Kör Ziya ağabeyi Çerkez Arif'in yerine Erhan Tevfik'i koymuş, ona yürekten bağlanmıştı. Erhan Tevfik de hapishanedeyken sürekli onun ziyaretine gitmişti. Ona karşı özel bir sevgi ve saygısı vardı. Kör Ziya'nın hiçbir siyasi kimliği yoktu. Sadece belli kişilerce görevlendirilmiş zavallı biri idi. Çerkez asıllı Nazım Paşa'nın Babıâli Baskını sırasında İttihatçı fedailerden Yakup Cemil tarafından öldürülmesi üzerine, İttihatçılar İstanbul'daki Çerkezlerin tepkisini çekmişti. Kör Ziya bu öfkeyle görev almış küçük bir oyuncu olarak eylemde yerini alıyordu.

Olaya karışanlardan bir diğeri, Çerkez Arif'in diğer kardeşi Çerkez Hakkı idi. Bunlar *Tanin* gazetesinin yazdığına göre, hiçbir siyasi fikri olmayan, cahil kişilerdi. Cehalet yeni bir cesur yaratıyordu.

İki kardeş Meşrutiyetin ilanından sonra, olaydaki kişilerden Kör Emin'le birlikte Beyoğlu'nda kumarhane işletiyorlardı. Kör Emin İttihatçıların tenkisatında kadro dışı kalmış, kuyruk acısı olan birisiydi.

Suikastte silah kullananlardan biri de Nazmi Bey'di. O da Çerkez asıllıydı. Galatasaray Sultanisi talebesi Abdurrahman ise olayda kullanılan arabanın şoförüydü.

Olaya katılan bir diğer kişi, Mülazım Mehmet Ali'ydi. Mehmet Ali askeri mekteplerde okumuş, serseri hayatı yüzünden mezun olamamış, Yemen'de bulunan babası Ali Rıza Paşa aracılığıyla zabitliğe getirilmiş, Meşrutiyetin ilanından sonra zabitlikten uzaklaştırılmış, ardından Beyoğlu batakhanelerinin müdavimi haline gelmiş bir serseriydi.

Olay sırasında silah kullananlardan Topal Tevfik işlediği bir cinayet nedeniyle hapiste yatıp çıkmış, maceraperest ruhlu birisiydi. Bayan Charlotte adlı dul ve karanlık bir İngiliz kadınla metres hayatı yaşıyordu.[10]

Olaya karışan diğer kişiler ise, Gelenbevi İdadisi Sermuhas-

---

[10] Büyük Ölüler Meydanı, Veysel Dikmen, Cem Yayınevi, 2006.

sırı Abdullah Safa ile İzmitli bir Çerkez delikanlısı olan Kerim Bey'di.

Görüleceği üzere suikastçiler siyasi geleceği olmayan sıradan kişilerden seçilmişti. İttihatçılar koskoca Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı bir avuç kör ile topala harcatmıştı.

Bu komplocuların hedefinde sadece Mahmut Şevket Paşa yoktu. Eylemcilerin elindeki ölüm listesinde İttihatçıların tepe noktasında yer alan Talat Bey, Cemal Paşa, Polis Müdürü Azmi Bey, Emanuel Karasu ve Nesim Ruso gibi tanınmış kişiler bulunuyordu. Ancak söz konusu ölüm listesi fon oluşturmaktan öteye gitmiyordu. Çünkü eylem İttihatçılar tarafından önceden bilindiği için, kendilerine yeni eylem fırsatı verilmeden çok çabuk yakalanıyorlardı. Elle konulmuş gibi yakalanmaları bir tesadüf olamazdı.

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi, Talat Bey ve arkadaşları için yeterliydi. Ateşi maşa kullanarak söndürmüşlerdi.

Erhan Tevfik geceyi sevgilisi Hicran Melek'in koynunda geçirmişti. Hicran Melek gece boyunca Erhan Tevfik'in üzerinde anlaşılmaz bir durgunluk olduğunu gördü. Ateşli gecelerin doymak bilmeyen, seviştiği kadını çılgınlaştıran, eti etle doyuran o eski Erhan Tevfik'ten eser yoktu. Hicran Melek, bu durgunluk üzerine huzursuzlaşıp, "Sevgilim neyin var?" diye sordu.

"Hiç!"

"Sende bu gece bir durgunluk var. Belli etmemeye çalışsan da nafile!"

"Meleğim, inan ki yok bir şey!" Ardından ekledi: "Sevgilim, ben yakında gidiyorum!"

Hicran Melek kurşun yemiş gibi oldu. Tedirgin bir şekilde, "Nereye? Yoksa benden bıktın mı?" diye gözlerinin içine bakarak sordu. Gözleri nemlenmişti.

"Telaşa gerek yok sevgilim! Kısa zamanda döneceğim!"

"Öyleyse, nereye gidiyorsun?"

"Çocuklarımı görmeye!"

"Çok mu özledin onları?"

"Hepsi de burnumda tütüyorlar!"

"Ya karın? Onu özlemedin mi?"

"O, benim yıllar önce yüreğimden çıkardığım kişi. O sadece çocuklarımın anası."

Hicran Melek şefkat bekleyen dişi bir kedi gibi sokularak, "Ya ben?" diye sordu.

"Sen, içimde unutulmuş olan duyguları yeniden yeşerten kişisin. Sevgimin kadınısın!"

Bu söz üzerine Hicran Melek mutlu bir şekilde iyice sokuldu. Sevgiyle dudaklarından öptü. "Erhan Tevfik, yalana riyaya hiç gerek yok! İnan ki, seni bütün kalbimle seviyorum! Sen benim ruhumda ihtilal yapan kişisin! Çünkü benim ruhumdaki köhnemiş saltanatı yıktın. Bana insan olmayı, kadın olmayı öğrettin!"

"Sen de ateşiyle, teniyle, ruhuyla, sevgisiyle beni rüyalar âlemine sürükleyen tatlı bir büyücüsün!"

Hicran Melek biraz duraksadıktan sonra, "Çok kalacak mısın çocuklarının yanında?" diye sordu.

"Uzun kalacağımı sanmıyorum. Onları görüp hemen döneceğim. Bir iki gün de anamın yanında kalırım. Garibim nasıl da sevinir!"

Erhan Tevfik birkaç gündür İstanbul'un havasını hiç beğenmiyordu. "Yine ortalıkta bir şeyler dönüyor ama anlayamıyorum!" diye söylendi. Hem bir iki şey öğrenirim, hem de veda ederim diye Çerkez Hakkı ile kardeşi Kör Ziya'yı görmeye gitti. Erhan Tevfik'in ne Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülüşünden, ne de Ziya ile kardeşi Hakkı'nın tutuklanışından haberi vardı.

Önce Çerkez Hakkı'nın Kör Emin'le Beyoğlu'nda çalıştırdığı kumarhaneye uğramaya karar verdi. Kumarhaneye girdiğinde içerisini sessiz ve sakin buldu. Yabancı bir iki kişinin dışında içeride kimse yoktu. Hakkı ve Emin'i ortalıkta göremeyince, köşedeki masada oturan yabancı kişilere sordu.

Yabancılardan biri, "Hakkı ile Emin'i niçin soruyorsun?" dedi.

Erhan Tevfik diklenerek, "Neden sormayacakmışım? Emin de Hakkı da benim kadim dostlarım! Yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmez!" dedi.

Bunun üzerine yabancı iki kişi polis olduklarını söyleyerek kendisine karakola gelmesini söylediler. Erhan Tevfik neler olup bittiğini anlayamamıştı. Telaşlanarak, "Benim polislerle hiçbir işim olmaz! Neden beni götürüyorsunuz?" diye sordu. Polisler, "Karakola gidince öğrenirsin!" dediler. Yol boyunca da tek kelime etmediler.

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikasti ile ilgili kurulan Örfi İdare Mahkemesi çok hızlı hareket etmiş, sonuçları önceden belli kararları bir çırpıda vermişti. Eylemin ağır topları sayılan Prens Sabahattin, Ahmet Reşit, Şerif Paşa, Kemal Mithat, Pertev Tevfik, Kaymakam Zeki Bey, Gümülcineli İsmail, Çerkez Nazmi Bey gıyaben idama, Adil Bey müebbet kalebentliğe, Raif Bey de on beş sene kürek cezasına çarptırılmıştı. İttihatçılar Batılı devletlerin tepkisinden çekindikleri için tanınmış kişilerin yurtdışına kaçışına göz yummuş, söz konusu idam kararlarını onların gıyabında vermişti.

İdama mahkûm edildikleri yüzlerine açık açık söylenenlerin arasında Damat Salih Paşa, Çerkez Fuat Bey, Yüzbaşı Çerkez Kâzım, sabık siyasi polis müdürü Muhip Bey, Şevki Bey, Topal Tevfik, Kör Ziya, Çerkez Hakkı, Mülazım Mehmet Ali, Sermuhassır Abdullah Safa ile şoför Abdurrahman bulunuyordu.

İdamların infaz mahalli olarak tıpkı 31 Mart Olayı'nda olduğu gibi Beyazıt Meydanı seçilmişti. İnfazlar 24 Haziran 1913 günü sabah dörde doğru, asker sivil yüzlerce kişinin, yerli-yabancı gazetecilerin gözü önünde, heyecan dolu yirmi dakika içinde olup bitmişti.

İstanbul'da güneş o gün on üç darağacının üzerine doğuyordu. Bu darağaçlarından birinde Abdülmecid'in torunu Münire Sultanın kocası, Sultan Abdülhamid'in sadrazamlarından Tunus-

lu Hayrettin Paşa'nın oğlu Damat Salih Paşa da sallanıyordu.

Hicran Melek Erhan Tevfik'in çocuklarına ve annesine hediyelik bir şeyler alıp ona sürpriz yapmak için Beyoğlu'na gitmişti. Bolca alışveriş yaptı. Oradan Beyazıt'a geçti. Harem-i Hümayun'daki cariyelik döneminden eski bir arkadaşını görecekti. Arkadaşı da kendisi gibi azat edilen kölelerdendi. O günden beri çok iyi anlaşıyorlardı. Dostlukları hâlâ sürüyordu. Arkadaşı Babıâli paşalarından birisiyle evlendirilmişti. Niyeti arkadaşında bir süre oturup sohbet etmek, sonra elindeki paketleri Erhan Tevfik'in Sirkeci'de kaldığı otele bırakmaktı.

Hicran Melek arkadaşının yanından ayrılmış, elindeki paketlerle Beyazıt'tan Sirkeci yönüne yürüyordu. Beyazıt Meydanı'ndaki kalabalık dikkatini çekmişti. İnsanların biri gelip biri gidiyordu. Beyazıt Meydanı'na doğru ara sokaklardan insan seli akıyordu. Hicran Melek meraklanıp kalabalığın içine karıştı. Yanından geçen yaşlı bir kadını kolundan tutup, "Ana, neler oluyor burada? Bu kalabalık niye toplanmış, böyle?" diye sordu. Yaşlı kadın, "Kuzum, sağır Sultan duydu da sen hâlâ duymamışsın! Ayol, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı vurmuşlar! Bu olaya karışan suçluları yakalayıp birer birer asmışlar! Osmanlı'nın koskoca sadrazamını öldürmek neymiş, görmüşler hepsi. Gidin, gidin, o suratsız katilleri bir de siz görün de suratlarına birer birer tükürün!" dedi.

Hicran Melek yaşlı kadının sözleri üzerine iyice meraklandı. Sanki bir mıknatıs tarafından çekilircesine oraya doğru aktı. Öne geçti. İdam sehpalarında sallananlara korku ve merak dolu gözlerle baktı. Gözleri idam mahkûmlarının yüzünde dolaşmaya başladı. Bakışları birinin önüne gelince, donup kaldı. Orada sallanan kişi sevgilisi Erhan Tevfik'ti. Paketler elinden düştü. Ardından da Hicran Melek olduğu yere yığılıp kaldı.

İttihat ve Terakki'nin niyeti üzüm yemek değil bağcıyı dövmekti. Bunda da başarılı oldu. Üst kattakileri bıraktı, halka ders olsun diye alt kattakileri cezalandırma yolunu seçti. Garibanların çığlığı hapishane duvarlarında ve idam sehpalarında bir iki kere

yankılandı ve sustu.

İttihatçıları asıl üst kattakilerin çığlığı korkutuyordu. Bu nedenle onların bağırmalarına fırsat vermediler. Ellerindeki kuşları birer birer salıverdiler.

İttihat ve Terakki bu suikastle bir taşla iki kuş vurmuştu. Bir yandan kendilerini hiçe sayan Mahmut Şevket Paşa'dan kurtulmuşlardı, bir yandan rakiplerini siyaset sahnesinden silme fırsatını yakalamışlardı. İttihatçılar çifte sevinç yaşıyorlardı.

Olay nedeniyle Bekirağa Bölüğü'ne kapatılan genç gazeteci Burhan Felek, içeride tutuklularla yaptığı konuşmalar sonucu, Mahmut Şevket Paşa'nın katline İttihatçıların bile bile göz yumduklarını söylüyordu.

Olaydan daha önce haberdar olan İstanbul polisi katilleri yakalamada gösterdiği başarıyı ne yazık ki koskoca sadrazamı korumada gösteremiyordu.

Kartallar canlıya, akbabalar leşe üşüşürler!

Özgürlüğünü kumar masasında bırakanlar, gerçek katillerin gölgeleridir!

Şeytana cenneti vadedenler ise budalalardır!

KISIM: VI

Nazmi Cemal, Civan Dayısının tozlu ve köhne odasında, her zaman olduğu gibi onunla baş başa sohbet ediyordu. Nazmi Cemal idadinin son sınıfına gidiyordu. İdealinde Mekteb-i Mülkiye'ye gitmek vardı. Kafası ülke sorunlarıyla dolup taşıyordu. Olaylara bilinçli bakmayı öğreniyordu. Bunda Civan Dayı'nın payı büyüktü.

Nazmi Cemal, "Civan Dayı, Sultan Abdülhamid Tanzimat'ın Batılılaşma mirasına gereği gibi sahip çıktı mı?" diye sordu.

"Ne gezer! Osmanlı Aydınlanmacıları olarak gösterilen Jöntürklerden sonra Abdülhamid de Tanzimat geleneğinden uzaklaşarak İslamcı bir yönelişe geçti."

"Onu böyle bir değişime iten nedenler sizce ne olabilir?"

"93 Harbi yenilgisi Osmanlılar, özellikle de Müslümanlar için tam bir utanç kaynağı oldu. Halkın ve aydın geçinenlerin Batıya bakışı hızla değişti. Rus birliklerinin Ayastefanos'a kadar gelmeleri, İstanbul'a doğru başlayan Müslüman göç dalgası Batılı elçiler nezdinde Osmanlı Devleti'nin çöküşü olarak algılandı.

Ülke ekonomisi iflasın eşiğine gelmişti. Batılılarca devletin gelirlerine el koyma aracı olan Düyun-i Umumiye Kurumu oluşturuldu. Bunun yan kuruluşu Tütün Rejisi de doğu vilayetlerindeki ekonomik gücü eline geçirdi. Böylece Osmanlı Devleti yağlı ipi boğazına geçirdi.

Abdülhamid tam bir paniğin ortasında buldu kendisini. İktidara gelirken 1876'da ilan ettiği Anayasayı 1878'de 93 Harbi'nin olumsuz etkisini gerekçe göstererek rafa kaldırdı. Halkın henüz anayasaya hazır olmadığını söyledi. Yenilginin faturasını

meclise kesti ve meclisi dağıttı. Bu antidemokratik kararları alırken Abdülhamid halkını ve aydınlarını çok iyi tanıyordu.

Genç Sultan Boğaz kıyısındaki görkemli Dolmabahçe Sarayı'nı terk ederek, yanına aldığı güvenilir adamlarıyla Yıldız Sarayı'na taşındı. Etrafında tam bir korku imparatorluğu oluşturmaya başladı. Yaşanan acı olayların ve Batılı devletlerin aşağılamalarının karşısında Müslümanlar için yeni çözüm yolları aramaya koyuldu. Önce o güne dek Sultanların sadece simge olarak kullandığı Halifeliği siyasi bir güç olarak ön plana çıkardı.

Abdülhamid Avrupa destekli reformların İmparatorluğu uçurumun kenarına getirdiğini düşünerek Tanzimat'ın liberal kesimine tavır aldı. Tanzimat'ın hayal kırıklığına uğrattığı ulema sınıfının bölümünü, Babıâli bürokrasisinin ve askeriyenin muhafazakâr kesimini, Sünni Kürtlerle Balkanlardan ve Kafkaslardan zorunlu göçle gelen Müslüman muhacirlerin desteğini sağladı. Abdülhamid, bu yeni İslamcı yönelimiyle Müslüman tebaasının arasında yeni bir umut uyandırmayı başardı. Sultan merkezi toparladıktan sonra taşraya uzandı. Tanzimat reformlarına tepkili olan yerel eşraf ile Sünni tarikat şeyhlerini de saflarına katmayı başardı.

Böylece Panislamist görüşü Osmanlıcılık anlayışının yerini almaya başladı. Bu görüşün getirdiği en tehlikeli nokta Tanzimat'ın getirmeye çalıştığı Müslüman-Hıristiyan eşitliğinin yerine farklı etnik gruplara dayalı Müslümanların önceliğini ön plana çıkarmasıdır! Osmanlıcılığın İttihad-ı Anasır görüşü terk ediliyor, yerine Müslümanların üstünlüğü geçiyordu."

"Civan Dayı, bu ani dönüşümde, Doğu Sorunu'nu ortaya çıkaran Berlin Kongresi'nin de sizce payı yok mu?"

"Haklısın! Berlin Kongresi Osmanlı'nın hassas bölgelerindeki özel vidaları yerlerinden oynattı. Bu kongre önce Balkanlardaki, sonra Doğu vilayetlerindeki üzeri yıllardır küllenen sorunları su yüzüne çıkardı.

Berlin Kongresi Abdülhamid'in uyması gereken dış politikanın sınırlarını çizdi. Avrupa destekli olarak Balkanların kuzeyinde Karadağ, Bosna-Hersek, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan ba-

ğımsızlıklarını kazandılar. Osmanlı'nın Ruslara karşı güvenliğinin sağlanması için İngilizlere rüşvet olarak Kıbrıs verildi.

Dışarıdaki bu oluşumlara karşın içeride başka gelişmeler yaşanıyordu. Osmanlı Berlin Kongresi'nde Batılı devletlere Ermenilerin durumunun düzeltileceği, onlar tarafından iskân edilen topraklarda reformların yapılacağı, Ermenilerin Kürt ve Çerkez tehdidine karşı korunacağı sözü veriliyordu.

Bu kararların Berlin Kongresi'nin 61. maddesine taşınmasını Osmanlı'nın doğusunda, başta Ermeniler olmak üzere diğer azınlıkları Protestanlaştırma amacıyla faaliyet gösteren Amerikan misyoner örgütü ABCFM sağlıyordu. Söz konusu 61. madde misyonerlere Doğuda yaşayan gayrimüslim halkların Protestanlaştırılması kapısını aralıyordu. Böylece Doğu vilayetlerinde iki karşıt güç, Misyonerlerin Protestancı politikaları ile Abdülhamid'in Panislamcı politikaları karşı karşıya geliyordu.

Berlin Kongresi'nin 61. maddesi ile Ermeniler dayanabilecekleri uluslararası hukuki bir zemine kavuşuyorlardı. Oysa Kürtler bu maddenin kendileri için tehlikeli olduğu görüşünde birleşiyorlardı. Ve susuyorlardı... Aşiret reisleri, aşiret düzeninin bozulmasını istemiyorlardı.

Abdülhamid bu 61. maddenin uygulanmasını uzun süre sürüncemede bıraktı. Yabancı diplomatlar ile misyonerlerin azınlık ve insan haklarına uyulması yönündeki baskısını, ülkesine ve kendisine yönelik düşmanca bir tavır olarak algıladı."

"Bu nedenle mi Abdülhamid stratejisini değiştirdi?"

"Abdülhamid Balkanları kurtaramayacağını anlamıştı. Elindeki en değerli kuş uçmuştu. Osmanlı kendisiyle özdeşleştirdiği toprakları kaybetmişti. Geriye elinde öksüz evlat muamelesi çektiği Anadolu toprağı kalmıştı. Bu nedenle Anadolu'yu kurtarmaya, bu bölgeyi Müslümanların kalesine dönüştürmeye yöneldi. Anadolu Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen muhacir akınının merkezine dönüştü. Abdülhamid'in aradığı Müslüman güç bu bölgede toplanmıştı. Panislamist politikanın temelleri atılmaya başlanmıştı.

Abdülhamid Tanzimat'ın güvensizleştirdiği yerel eşraf ile Sünni Kürt beylerinden yeni bir motif oluşturmaya başlıyordu. Bu ideolojinin oluşması için Kürtlerden kurulan Hamidiye Alayları ile Sünni Kürt beylerine özel görevler veriliyordu. Abdülhamid Doğuda etkin Kürt Emirliklerini dağıtarak ve Sünni Kürt aşiretlerini devlete bağlayarak İslamcı Devletin inşasına başlıyordu. Kürt Emirliklerinin dağılmasıyla bölgedeki eski nüfuzlarını kaybeden Kürt aşiret beyleri bu İslamcı Abdülhamid Devleti'nde özel görevler üstleniyorlardı.

Doğu vilayetleri kırmızı hatlar üzerinde yürüyordu. 1878 yılında Kürt-Ermeni sorunu bölgede gerçek bir soruna dönüşüyordu. Bölgenin en büyük Hıristiyan grubu Ermenilerle Müslüman grubu Kürtlerin bir arada yaşama sorunu, gerçek bir Doğu Sorunu haline dönüşüyordu. Uluslararası güçler Ermeniler için vaat edilen reformların bir an önce gerçekleşmesini isterken, aynı güçler Kürtler için yapıcı oluşumlar koymak yerine çekinceler ve kısıtlamalar koyuyorlardı. Batılı güçler, Doğu Sorunu'nu Kürt, Ermeni, Süryani gibi halkların sorunu olarak değil, sadece Ermeni sorunu olarak görüyorlardı. Bu nedenle Batı Kürtleri Abdülhamid'in kucağına itiyordu. Kürt aşiret reisleri çıkarları gereği susarken, Kürt aydınları İttihatçılar ya da İtilafçılar arasında yer bulmaya çalışıyorlardı."

"Civan Dayı, bu çelişkiler ortamında Batının desteğini alan Ermeniler nasıl davranıyorlardı?"

"Ermeni kurtuluş hareketi çok başlılık taşıyordu. Hiçbir zaman ortak ideallerde birleşemiyorlardı. Bir yanda maddi durumu iyi Osmanlılaşmış Ermeniler ile İstanbul ve taşradaki ruhani cemaatler, diğer tarafta genç entelektüel eylemcilerle birkaç şehirli zanaatkâr ve belli bölgelerin köylüleri yer alıyordu.

Muhalif gözüken kesim Ermenilerin ortak özlemini dile getiren genç eylemcileri düşünsel olarak desteklerken, devletin ve Ermeni komitacıların karşılıklı uygulayacakları şiddetten ölesiye korkuyorlardı. Bu eylemler nedeniyle ağır bir bedel ödemek istemiyorlardı."

"Civan Dayı, Abdülhamid'in ünlü Hamidiye Alayları, Taşnak ve Hınçakların önünü kesmek için mi kuruldu?"

"Ünlü Hamidiye Alayları sadece Ermeni direnişini kırmak için kurulmadı. Abdülhamid, Hamidiye Alaylarıyla hem Sünni Kürtlerin devlete desteğini sağlamayı, hem de Doğu vilayetlerindeki Sünni egemenliğini sağlamlaştırmayı amaçlıyordu.

Abdülhamid bu şekilde davranarak Tanzimat'la vaat edilen, Berlin Antlaşması'yla hükme bağlanan Osmanlı'daki tüm gayrimüslim halklar için, siyasal, ekonomik ve sosyal eşitlik temelinde oluşturulacak ortak bir yönetim kurulmasını daha başlangıçtan reddediyordu. Bu nedenle Hamidiye Alayları, Osmanlı ümmetine dahil olmak istemeyen azınlıkların gelişimini önlüyordu. Bu politika ister Ermeni isterse Kürt olsun, Doğu vilayetlerinde oluşabilecek herhangi bir federasyonu ya da özerkliği kesin olarak reddediyordu.

Hamidiye Alayları politikası, Kürtlere ilk etapta çok cazip sunumlar yapıyordu: Kürtlere silah dağıtmak, vergi muafiyeti sağlamak, askeri eğitim vermek, özel askeri yetkiler tanımak ve düzenli asker yükümlülüğünü kaldırmak gibi... Bu politika Sünni Kürtleri memnun ediyor, devletin karşısına özerklik ya da bağımsızlık gibi taleplerle gelmiyorlardı.

Ayrıca İstanbul'da aşiret reislerinin oğullarının Hamidiye Subayı olarak yetiştirilmesini sağlayan Mekteb-i Aşiret adlı okul açılıyordu. Hamidiye Alayları'ndaki askerlerin hangi aşirete ait oldukları üniformalarından anlaşılıyordu.

1891'de Hamidiye Alaylarına katılmak isteyen aşiret reisleri İstanbul'a Sultanı ziyarete gidiyorlar, Sultan da onlara törenle yeni rütbelerini veriyordu. Her biri Osmanlı'ya ve Sultana sadakatle hizmet eden sivil paşalara dönüşüyorlardı."

"Civan Dayı, Ermeni kırımlarının nedeni neydi ve nasıl başladı?"

"İlk Ermeni olayları, 1894-96 yılları arasında yaşandı. Bu olaylara sadece, Abdülhamid'in Hamidiye Alayları değil, bağımsız Kürtler de katılıyorlardı. Alevi Kürtler ise sadece yağmalama

olaylarına katılıyor, daha çok maddi çıkar peşinde koşuyorlardı.

Ermeni Olayları sırasında Ermenilere ait büyük maddi değerler geri dönüşü olmayacak şekilde Hıristiyanlardan Müslümanlara geçiyordu. Özellikle dağlık bölgede yaşayan Kürt aşiretler, kırımlar nedeniyle kırsal alandaki sahipsiz kalan büyük Ermeni arazilerine el koyuyorlardı.

Ermeni Olayları misyonerler için yeni faaliyet alanları yaratıyordu. Misyonerler öncelikli olarak okul yerine aşevleri, sahra hastaneleri, geçici barınaklar, yetim Ermeni çocukları için yetimhaneler, topraksız ve işsiz kalan Ermeni halkına iş imkânları yaratmak için dokuma tezgâhları kuruyorlardı. Misyonerler söz konusu merhametten yeni bir Protestan Ermeni Halkı yaratmak istiyorlardı."

"Avrupa yaşanan trajik gelişmeler karşısında nasıl bir tutum sergiliyordu?"

"Avrupa yine bilinen o klasik ikiyüzlülüğünü sergiliyordu. Batı'nın zihninde İslam Barbarı, Kana Susamış Sultan, Kızıl Sultan, Asya Karanlığı gibi sloganlarla yer eden Abdülhamid Ermeni olayları nedeniyle acımasız şekilde eleştirilirken, Avrupa'daki antisemitik düşünceli çevreler Ermenileri tıpkı Yahudiler gibi yozlaşmış ırk olarak niteliyorlardı. Bu çevrelere göre, Ermeniler savaşçı ve vatansever Türklere karşı uluslararası kamuoyunda sinsi bir faaliyet yürütmekle suçlanıyorlardı.

Abdülhamid misyonerlere düşmanca bir gözle bakıyordu. Protestan misyonerler tehdit dolu Batı müdahalesini temsil ediyorlardı. Misyonerler 93 Harbi'nden sonra Osmanlı'nın sıkışıp kaldığı Anadolu'da devlet aleyhine faaliyet yürütüyorlardı. Bu nedenle Protestan misyonerler 1892-96 yılları arasında yaşanan trajik olaylardan sorumlu tutuklanan, Ermenilerin suç ortağı olan birer günah keçisine dönüşüyorlardı. Çünkü Protestanlar, Katolik Papacılığı ve İslamcı Muhammetçiliği insanlık tarihinin ilerlemesi karşısında engelleyici ve tutucu bir tavır olarak görüyorlardı.

Abdülhamid'in gözünde Protestan misyonerler azınlıkları

uyandırıp kışkırtan ve imparatorluğu tehdit eden casus görevini yürütüyorlardı. Protestan misyonerler birer casus olmasalar da elde ettikleri bilgileri dışarıya aktarıyorlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu karışık bir ülke, İslam dinini değersiz gösteriyorlardı. Bu da onlara karşı Müslümanlar arasında öfkenin büyümesine neden oluyordu."

"Civan Dayı, Protestan misyonerler Ortodoks Ermenileri Protestan yaparken halkın inançlarına saygılı davranmamışlar, değil mi? Batının o inanç özgürlüğü sözü nerede kalıyor?"

"Misyonerlik halkların inançlarına büyük saygısızlık demektir! Abdülhamid'in bu konudaki kuşkuları yersiz değildi. Misyonerler Tanzimat'ın getirdiği inanç özgürlüğünü istismar ettiler. Din sadece Osmanlı'nın değil Batının da kamburu...

Ayrıca misyoner faaliyetler Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların ulusal bilinç kazanmalarında önemli rol oynuyordu. Bu yaklaşım ulusalcı ve bağımsızlık yanlısı Protestan okullarına karşı Osmanlı'da olumsuz bir önyargının yerleşmesine neden oluyordu.

Ermeni halkı Berlin Antlaşması'ndan sonra Batıya gereğinden fazla inandı. Avrupa'nın Balkan halklarının bağımsızlık savaşına gösterdiği duyarlı yaklaşımı kendisine de göstereceğini sandı. Bu nedenle Hınçak ve Taşnak komiteleri kan dökmek suretiyle Berlin Antlaşması'yla vaat edilen reformları harekete geçirmek gibi uğursuz ve yanlış bir yola girdiler. Oysa Ermeniler Avrupa'nın tutarsız ve ikiyüzlü davranışlarını önceden görüp bu kanlı yolu denemeselerdi, Ermeni halkı için bu kadar acı ve gözyaşı olmaz, ağır sonuçlar doğmazdı."

"Civan Dayı, bütün bu acı olaylar yaşanırken Sünni Kürtlerin devletin baskı aygıtında görev aldığını gördük. Alevilerin bu denli suskun kalmasının amacı neydi acaba?"

"Abdülhamid Sünni Kürtleri ümmetine dahil edince, Alevilerin ümmetten uzaklaşıp Ermenilerle ittifak kurarak ortak bir topluluk oluşturma tehlikesi başgöstermişti. Abdülhamid bu tehlike karşısında Alevilerle ciddi olarak ilgilenmeye başladı. Bu

nedenle heterodoks topluluğu da Müslümanların birliği politikasının içine çekmeye çalıştı. Ama bunda başarılı olamadı. Ancak Abdülhamid'in korktuğu kadar ciddi bir Alevi muhalefeti oluşmadı. Alevi potansiyeli, Ermeni potansiyeli gibi devrimci ve özgürlükçü bir harekete dönüşmedi. Bu nedenle Aleviler sistemin dışında ve suskun kalmayı tercih ettiler.

1894-96 yılları arasındaki Ermeni Olayları nedeniyle binlerce çocuktan oluşan yetimler ordusu ortaya çıktı. Bu yetim çocuklarla Protestan misyonerler ile Osmanlı Devleti ayrı ayrı ilgilenmeye başladı. Misyonerler yetim çocuklardan iyi bir Protestan kitle, Osmanlı Devleti de ümmetine katacağı Müslüman bir gençlik yaratmak istiyordu."

"Civan Dayı, Ermeni militanlar yetim çocuklar üzerinden yapılan bu dinsel değişime nasıl bakıyorlardı?"

"Misyonerler, bölgede etkin hale gelmek için Ermeni komitacıları sert bir dille eleştirmekten çekinmiyorlardı. Amerikalı misyonerler işin başından beri, Van'da bulunan kuruluşlarında Ermeni eylemcilerin yetim çocuklarının barınmasına izin vermiyorlardı.

Rus elçisi misyonerlik faaliyetlerinin Ermeni çıkarlarına ters düştüğünü ileri sürüyordu. Ruslar Osmanlı'daki Ermeni hareketlerini açıktan destekliyorlardı. Ama kendi sınırları içerisindeki topraklarda yaşayan Ermeniler için bağımsızlık düşünmüyorlardı. Bu işlerde Hınçakları kullanıyorlardı. Hınçaklar özgürlüğü başka topraklarda arıyorlardı.

Misyonerlerle ilgili benzer suçlama Ermeni militanlardan geliyordu. Onlara göre misyonerler Ermeni çocuklarına Ermeni milliyetçiliği ile Osmanlı Panislamist düşüncesi arasında alternatif bir gelecek fikrini aşılamak gibi gizli bir çizgide yürüyorlardı. Çocuklara bir tür sakinleştirme politikası uyguluyorlardı. Ermeni militanlar misyonerleri Ermeni yetim çocuklarını Bağımsız Ermenistan fikrinden uzaklaştırmakla suçluyorlardı.

Misyonerler Ermeni komitacıları sorumsuz ve ne yaptığını bilmez maceracılar olarak görüyorlardı. Ermeni komitacılar ise

misyonerleri iltimaslı birer korkak ve Osmanlı Hükümeti'nin ajanları olmakla suçluyorlardı...

Misyonerler Hınçak partisinin Batılı devletlerin dikkatini bölgede yaşanan kıyımlar üzerine çekerek istenilen reformları zorla devlete uygulatmaya çalıştıklarını, bunun propagandasını yaptıklarını, bu amaca yönelik olarak sivil kurbanlarını kışkırttıklarını söylüyorlardı. Misyonerler Ermeni komitacıların hoşlanılmayan ya da eyleme katılmayan Ermenileri ortadan kaldırmalarını da tiksinti verici buluyorlardı. Ermeni komitacıların zorla bağış topladıklarını, vermeyenleri gözlerini kırpmadan öldürdüklerini söylüyorlardı. Bu yapılanları insanlık dışı buluyorlardı.

Bütün bu söylenenlerin ışığında misyonerler, Ermeni katliamlarının tek sorumlusunun Osmanlı Devleti olmadığını söylüyorlardı. Bu olayların nedenini Anadolu'daki siyasal, etnik, ekonomik ve sosyal durumun giderek kötüleşmesine, Ermeni komitacıların olumsuz ortamı fırsat bilerek kanlı eylemlere kalkışmalarına, iki halkı birbirine düşman kardeşler haline getirmelerine bağlıyorlardı.

Ermeni komitacılar Ermeni hareketini destekleyenlerle komitacı arkadaşlarını kahramanlık haleleriyle süslerken, misyonerler kırsal alanda Ermeni halkın verdiği desteğin en önemli sebebinin korku olduğunu belirtiyorlardı.

Yeryüzünde yaratılan hiçbir suç tek taraflı olmaz! Suç, iki tarafın yarattığı bir olgudur!"

Her zaman halkın önüne lider olarak aslanlar düşmez, bazen kargalar düşer.

İhtiras bir geceliğine verir krallığını, akıl ise sonsuz kılar saltanatını.

Halkına kanlı gömleği giydirmek isteyenler, baykuş sesini bülbül sesi sanırlar!

KISIM: VII

"Suçu altın posta sarmışlar, ama üzerine giyen olmamış!" dedi Şeyh Halid. Gölge Derviş ile havuzlu bahçesinin gölgesinde oturuyordu. Yüreği yaralıydı. Hilmi Ziya'nın acısı henüz yüreğinden silinmemişti. Gölge Derviş'e uzun uzun Hilmi Ziya'yı anlatmış, onun sevgi dolu yüreğinden söz etmişti. Elini kana bulamaktan kaçınan, bir serçeyi bile öldürmekten korkan sevgi insanının bir kör kurşuna yenik düşmesini hazmedemiyordu. Eli kanlı komitacıların doğuyu kan gölüne çevirmesini, yıların dostluğunu kini bitmez ateşe çevirmesini doğru bulmuyordu. Halklar arasında düşmanlığı yaratanlar, yoksul halkların sırtına acıları sarıp ortadan yok oluyorlardı. Sonra hatalarını unutup sahte gözyaşları döküyorlardı.

Şeyh Halid, Gölge Derviş'e dönerek, "Yeryüzündeki kanlı olayları isteyenler, halklar değil siyasilerdir! Şu yeryüzü Tanrı'nın çocuklarını besleyip büyüttüğü yer! Tanrı'nın evini talan edenler yoksul halkın lokmasını ağzından çalanlar! Bu hırsızlar İnsanoğlunun yüceliğini beş paralık ettiler. İnsanlığın erdemini yok ettiler.

Deliler değil kötüler bir deliğe gizlenmiş, insanlığın üzerine nefret kusmak için bekliyorlar! Bütün kanlı hançerler kınından çıkmayı bekliyor. Nedir bu kanlı ve korkunç oyun?"

Gölge Derviş, "Yüzü kana bulanmış Tanrı mı bunca kötülüğü önleyecek?" diye sordu.

"Haklısın, ulağa topal at verenler utansın! Tacı ve Haçı elinde tutanlar utansın! Cennetlik evliya gibi gururla oturup dua edenler utansın!"

"Ölenle ölmüyor, bize acı veren düşünceler! Yıktığı hayat

kendi hayatı olsa ne çıkar! Onlar en güzel hayatları yıkıp gidiyorlar. Geriye bıraktıkları kuşkulu bir mutluluktan öte bir şey değil! Kötü tohumu şu yeryüzüne eken, sizce Şeytan mı yoksa Tanrı mı?"

"Sahte bir cennet uğruna hepimiz dalkavuk olduk! Kimimiz Tanrı'ya kimimiz Şeytana dalkavukluk ediyoruz. Yılanın kuyruğunu kesip kötülüğü ortadan kaldırdık sanıyoruz. Kesilen kuyruk yerine gelir!"

"Kötülükle başlayan Dünya kötülükle devam ediyor! Büyük yılan küçük yılanı terbiye eder! O zaman küçük yılanın merhametine sığınmak niye?"

"Yılanın zehrine kanunlar ne yapsın!"

Tam bu sırada Şeyh Halid'in eski bir dostu çıkageldi. Saçı sakalı düzenli kesilmiş, görkemli kıyafeti ile varsıl olduğu anlaşılan yaşlı birisiydi. Şeyh Halid konuğunu tanıttı. Eski Kürt emirlerdendi. Osmanlı Kürt emirliklerini yıkınca küskün bir şekilde köşesine çekilmiş, yaşadıklarına kahretmiş, kendisini ibadetc vermişti. Zaman zaman gelip Şeyh Halid'den ışık alıyordu. Aralarındaki dostluk şeyh-mürit ilişkisinden daha çok iki yakın dostun sıcaklığı ile yoğruluyordu.

Kürt emirlikleri hem göçebe hem de yerleşik düzendeki birçok aşiretten ve farklı lehçeler konuşan ama aşiret özelliği göstermeyen gruplardan oluşuyordu. XIX. yüzyıla gelindiğinde, son Kürt emirliği Botan Osmanlı sistemiyle bütünleşiyordu. Ancak emirlikler içişlerindeki denetimi ellerinde tutuyorlardı.

1846 yılında Osmanlı Devleti merkezi yönetimle bütünleşmeyi sağlamak için Kürdistan Eyaleti'nin oluşumunu başlatıyordu. 6 Mayıs 1846'da bölgeye gönderilen mektupta, "Kürdistan havalisinde daimi nizamın tesisi, ahalinin saadet ve asayişinin temini için eyaletin adının Kürdistan Eyaleti olarak adlandırılmasına lüzum görülmüştür" deniliyordu. Osmanlı tarihinde ilk kez, coğrafi tabirden ziyade idari sınırları ve özel imtiyazları olan bir eyalet oluşturuluyordu. Osmanlı Devleti bu kararla bölgede giderek güçlenen Rusya ve İran'a karşı koyabilmek için

bölgesel bir güç oluşturmayı ve gelecekte olası bir Kürt ayaklanmasına karşı bölgeyi doğrudan denetleme amacını güdüyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti buraya tanınmış ve yetenekli idarecileri atayarak o bölgeyi denetim altında tutuyordu.

1847 yılında Bedirhan tarafından düzenlenen isyan başlatılıyordu. Bedirhan Ayaklanması, Osmanlı'nın yeniden merkezileştirme politikasına tepkinin sonucu ortaya çıkıyordu. Devlete gelir sağlamaya yönelik vergi toplamayı amaçlayan merkezileştirme politikası, Kürt Aşiret reislerinin lehine iktidar yapısını sınırlamaya yönelik olduğu için merkezileştirmeye karşı çıkılıyordu.

1847-1867 yılları arasında Kürdistan Eyaleti varlığını etkin bir şekilde sürdürüyordu. 1867 yılından itibaren Kürdistan Eyaleti yerine Diyarbakır adı kullanılmaya başlanıyordu. Bilinmeyen bir nedenle Osmanlı Devleti Kürdistan adını resmi kayıtlardan çıkarıyordu.

Sohbetin bir yerinde küskün Emir Han, "Osmanlı Devleti'ni yönetenler Kürt liderlerden daha kurnazdı. Biz ilerde başımıza gelecekleri sezemedik. Her aşiret reisi kendi iktidarını koruma uğruna halkının çıkarlarını feda etti," dedi.

Şeyh Halid, "Genellikle Sünni Kürt grubu Osmanlı egemenliğini tanıdı. Bu bağlılık Osmanlı politikalarının Kürt toplumunun iç dinamiklerini etkilemesine yol açtı," dedi.

"Bu politikalar aynı zamanda emirliklerin liderlerini de etkiledi. Biz kendi yönetsel politikalarımızın belirleyicisi olmak yerine Osmanlı ile Safevi devletleri arasındaki uzlaşmaz çelişkiye sırtımızı dayadık. Kâh o devletin kâh bu devletin gücünü arkamıza almaya çalıştık. Zamanla uzlaşmaz gözüken söz konusu çelişki ortadan kalkınca sudan çıkmış balığa döndük."

"Osmanlı Devleti sınırlarını Kürt topraklarını içine alacak şekilde genişletirken, geleneksel yerel yöneticilerin iktidarını koruyarak merkezi güce bağımlı hale getirdi. Bu da bağımsız Kürt liderleri yerine Osmanlı Devleti'nin hamiliğine bağlı lider tipi yarattı."

"Emirliklerin Kürt aşiretleri, Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü oluşturuyor, bu nedenle kendilerini en soylu grup olarak görüyorlardı. Bunun dışında kalan Kürt halkı sefalete ve yoksulluğa boyun eğmiş şekilde yaşam kavgası veriyordu.

Kürt aşiret güçleri, Abdülhamid zamanında Osmanlı ordusuna eklemlendi. Hamidiye Alayları 1908 Meşrutiyet hareketinden sonra İttihatçılar tarafından yeniden düzenlenerek Aşiret Alayları adını alıyordu."

"Bütün bu olumsuzluklara karşın, geçici süre bile olsa Kürdistan Eyaleti'nin varlığı Kürt liderlere bağımsız bir devlet kurma fikrini aşıladı."

Gölge Derviş, "Kürt halkı diğer halklardan farklı olarak ayağında iki pranga taşıyor! Bu prangalardan birincisi, aşiret düzenidir! Aşiret düzeni Kürt halkının özgürlüğüne vurulmuş en büyük prangadır! Kürt halkı bu pranga ile özgürlüğünü daha başından aşiret reislerine bağlamış durumda.

Ayağındaki ikinci pranga, Osmanlı Devleti'nin taktığı prangadır! Ancak Osmanlı Devleti'nin taktığı prangayı çözse bile, aşiret düzeninin taktığı prangayı çözmedikçe, Kürt halkı özgür olamaz!" dedi.

Emir Han sözü aldı:

"XIX. yüzyılda Balkanlarda başgösteren milliyetçi hareketler, Kürt aşiretlerin akıllarına Osmanlı'dan kopmayı getirmedi. Kürt ön milliyetçiliği Osmanlı Devleti'nin parçalanması işaretleri belirince ortaya çıktı.

1848 yılındaki Bedirhan İsyanı ile 1880'deki Şemdinan Ayaklanması Kürt ön milliyetçiliği için ışık yakan önemli olaylardır. Ancak söz konusu isyanlar feodalizmin yaygınlığı nedeniyle burjuva-demokratik devrimden uzak duruyor, Kürt feodalleri kendi amaçlarına uygun davranıyorlardı. Bu direnişler, vergilere ve askere alınmalara karşı yapılıyordu.

1842'ye kadar Osmanlı'ya sadık ve Osmanlı'nın yetiştirdiği kişilerden olan Bedirhan, Tanzimat'ın merkezileştirme politikalarının tepkisi sonucu isyan etmiş, bölgede büyük karışıklığa

neden olmuştur. Bu isyanın önemi, söz konusu isyana sonradan milliyetçi bir ayaklanma süsü veren Kürt milliyetçilerinin iddialarına dayanır. Bedirhan İsyanı milliyetçi bir isyan değildir! Bedirhan İsyanı, Osmanlı Devleti'nin Bedirhan Emirliği'nin topraklarını bölmeyi ve otoritesini zayıflatmayı amaçlayan idari uygulamalara geçmesi nedeniyle doğmuştur. Adı geçen isyanı başlatan Bedirhan Emiri, Osmanlı'nın vergi toplayan mütesellimidir. Bu nedenle isyan sonrası affedilerek maaşa bağlanmıştır. Ardından Girit'e gönderilmiştir. Girit'te on yıl kalmış, Osmanlı Devleti adına Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki sorunların çözümünde aracı rolü oynamıştır. Ancak çocuklarından ve torunlarından bazıları daha sonra Kürt ön milliyetçiliğinin gelişiminde önemli roller almışlardır.

1880'deki Şemdinan Ayaklanmasına gelince... Bu ayaklanmayı çıkaran Şemdinan ailesi Hakkari civarında büyük topraklara sahip, politik olarak etkin bir Kürt ailesidir. Nakşibendi tarikatının seçkinlerinden olan Şemdinan ailesi, sahip oldukları topraklarının gelirini müritlerinden sağlamıştı. Şemdinanlar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kürtlerin siyasi ve askeri lideri haline geldiler. Ruhani liderlikle siyasi liderliği birleştirdiler. Siyasi anlamda ilk lider, Seyyid Ubeydullah'dır."

Şeyh Halid konuşmayı sürdürdü:

"Kürdistan'daki Kürt liderliği, bölgesinde yönetsel olarak etkin, buna karşın İstanbul'a sözde bağlılığı bulunan aşiret liderlerinden oluyordu. Kürt aşiret konfederasyonları, birbiriyle rekabet içinde olan Şemdinan, Emirhan, Botan, Baban, Hakkari gibi aşiretlerden oluşuyordu. Bölgede güçlü olan Botan Emirliği, isyan sonrası büyük bir darbe yedi ve dağıtıldı.

1877-78 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar, bölgede güçlü bir Kürt liderinin varlığı söz konusu değildi. 93 Harbi'nin yarattığı boşluktan yararlanan Şeyh Ubeydullah, Osmanlı Kürdistanı ile İran Kürtlerinin liderliğine soyundu. 13 Temmuz 1878'de Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Berlin Anlaşması'nın Ermenileri Kürtlere ve Çerkezlere karşı koruyan 61. maddesi,

Şeyh Ubeydullah'ın tepkisine yol açtı. Bunu gerekçe göstererek 1880 yılında isyan etti.

Şeyh Ubeydullah, 'Bu duyduğum nedir? Ermeniler Van'da bağımsız devlet kuracaklarmış. Nasturiler İngiliz bayrağı çekecekler ve İngiliz vatandaşı kabul edileceklermiş. Buna kesinlikle izin vermeyeceğim!' diyerek tepkisini dile getiriyordu."

Sözü Gölge Derviş aldı:

"Bence Şeyh Ubeydullah'ın asıl korkusu, bağımsız bir Ermenistan'ın Kürdistan'da Ermeni egemenliğini yaygınlaştırmasıydı. İngiliz ve Fransız desteğine dayalı Bağımsız Ermenistan düşüncesi ona korku veriyordu.

Abdülhamid Ermenilere ve Kürtlere farklı gözle bakıyordu. 'Ermeniler hiç de hissetmedikleri bir acı için ağlarlar. Büyük devletlerin arkasına gizlenip en ufak bir sebeple yaygara koparan, kadın gibi nazlı ve korkak bir millettir! Kürtler ise tam aksine kuvvetli ve kavgacıdırlar. Çobanlıkla geçinen bu vahşi ve sert adamlar, tarihi bilinmeyecek kadar eski zamanlardan beri bu eyaletlerde yaşamış olduklarından Ermenilere yabancı gözüyle bakarlar. Buralarda Kürtler daima efendi, Ermeniler uşak addedilmiştir!' diyordu. Kürtler ezdiklerinin ve geçmişte uşak saydıklarının kendilerine efendi olmasını istemiyorlardı.

Bu nedenle Osmanlı ve Kürt eşrafı gözlerini Ermeni mallarına dikmiş, ekonomik egemenliği onlardan almak istiyorlardı. Kürt feodalleri Ermenilerin işlettiği verimli topraklara el koyuyorlardı.

1894-1895 yılları arasında yaşanan Ermeni Olayları sonrası yöredeki topraklarla ticaret gücü Ermenilerin elinden çıkıp Osmanlı ve Kürt eşrafının eline geçiyordu."

Emir Han devam etti:

"Şeyh Ubeydullah İsyanı bastırıldı. Önce İstanbul'a sonra Hicaz'a sürüldü. Bu isyanı Kürt ön milliyetçileri, milliyetçi Kürt mücadelesinin başlangıcı olarak saydılar. Bunu Şeyh Ubeydullah'ın özerk ya da bağımsız Kürt Devleti talep etmesine bağladılar. Gerçekten de, Şeyh Ubeydullah Hakkari bölgesindeki Ame-

rikalı misyoner Mr. Cochran'a yazdığı mektupta, 'Kürt milleti ayrı bir halktır! Biz farklı bir milletiz! Bizim isyandaki amacımız, bağımsız olalım! Diğer milletler gibi imtiyazlara sahip olalım!' diyordu."

Şeyh Halid, "Sevgili Emir Han! Sözünü ettiğin mektuptaki millet sözü tartışmalıdır! Çünkü Nakşibendi şeyhinin inançları açısından millet yerine ümmet kavramını söylemiş olması daha mantıklı gözüküyor! Erzurum'daki İngiliz Konsolosu H. Trotter, 1880'de Dışişlerine yazdığı mektupta, 'Şeyhin kişisel olarak Sultana bağlı olduğuna inanıyorum!'demişti. Bence Şeyh Ubeydullah, Bağımsız Emirlik fikri üzerinde duruyordu," dedi.

Gölge Derviş söze girdi:

"Van konsolosu Clayton'un Trotter'e yazdığı 1880 tarihli raporda belirttiği gibi, 'Şeyh Ubeydullah oğlunu Kostantinopol'e gönderip Bedirhan Bey'in yarı özerk iken Sultana ödediği vergiye işaret ederek, Kürdistan'daki otoritesinin tanınması karşılığı onun ödediğinden daha büyük miktarda vergiyi ödemeyi' öneriyordu. Bu nedenle bu isyanı milliyetçi bir isyan olarak nitelemek zor gözüküyor. Söz konusu isyanın amacının, Şeyh Ubeydullah'ın dinsel cazibesiyle siyasi otoritesini pekiştirme olduğu gözüküyor."

Gerçekten de, Balkanlardaki halkın feodalizme karşı ve bağımsızlığa yönelik isyanları ile imparatorluğun Kürt yörelerinde gözüken isyanların hiçbir benzerliği bulunmuyordu.

Gölge Derviş'in söylediği gibi, 1908'de Meşrutiyetin ilanına kadar Kürt aşiret kavgaları bölgeye hakim oluyordu. 1908'den sonra mücadeleler yavaş yavaş Kürt ön milliyetçiliğine doğru kayıyordu. İkinci Meşrutiyetin getirdiği serbesti ortamı Kürt Aydınlanması'nın başlamasına neden oluyordu.

Daha önce, Birinci ve İkinci Jöntürk Kongresi'ne Abdurrahman Bedirhan ve Hikmet Baban'la katılan Kürt temsilcileri, söz konusu kongrede Ermeni ve Bulgar Komiteleri gibi açıktan tavır koymuyor, İttihatçı safında kalıyorlardı. Prens Sabahattin'in yerleşik düzene geçmemeleri nedeniyle Arap ve Kürtlere

otonomi verilemeyeceğini söylemesi üzerine İttihatçılarla işbirliğini sürdürüyorlardı.

Gerek Yeni Osmanlılar, gerekse İttihatçılar, yerleşik düzene geçmemiş ve aşiret bağlarını koparmamış olan Kürtleri, Ermeni, Sırp, Bulgar halkları gibi tehlikeli görmüyorlardı. Kürt Aşiretleri 31 Mart Olayı'na, Osmanlı Sultanına karşı yapılmış bir hareket sayarak karşı çıkıyorlardı. Meşrutiyet ve Halife uğruna ölmeye hazır olduklarını söylüyorlardı. Osmanlılığı milliyet olarak anlayan Said-i Nursi ırkçılara karşı çıkıyordu. Said-i Nursi, bir İslam Üniversitesi kurulmasını öneriyordu.

İttihatçılar döneminde kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti soylu Kürt ailelerinin cemiyeti olarak varlığını sürdürürken, Kürt Hevi Cemiyeti Kürt aydınlarının ve küçük burjuvaların örgütü olma mücadelesini veriyordu. Yayınlarında Jöntürklerle iyi ilişkilerin sürdürülmesine büyük önem veriyordu.

Kürdistan topraklarında Bağımsız Ermenistan kurmayı düşünen Ruslara karşı, Kürtler Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularının yanında savaşıyorlardı.

Kürt aydınları arasındaki bağımsızlık fikri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İmparatorluğun dağılmasıyla birlikte dile getirilmeye başlıyordu. 1913 yılından itibaren İttihatçıların Türkçülükleri belirgin bir hal almaya başlayınca, Osmanlı unsurları içinde yer alan Arap ve Kürt aydınları arasında milli uyanış başlıyordu. Hıristiyan halklar daha önce bu bilince ulaşıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra söz konusu dernek ve örgütler, milliyetçi bir hat üzerinde yürümeye başlıyorlardı. 1918'de kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti gibi dernekler o tarihten sonra Wilson Prensipleri ve Lenin'in ilkeleri doğrultusunda kendi kaderlerini tayin etme hakkını talep etmeye başlıyorlardı. Bedirhanlar, Şemdinanlar, Cemilpaşazadeler ve Babanzadeler gibi etkin aileler Kürt hareketinde rekabeti başlatıyorlardı. Ancak Kürt liderler aralarında bir türlü birlik kuramıyorlardı. Abdürrezzak Bedirhan Rusya, Hasan Bedirhan İngiltere, Seyyit Abdülkadir Osmanlı yanlısı bir politika izliyordu.

Fransız İhtilali'nin yarattığı ulus devlet kurma düşü İttihatçılarda ihtilalden yaklaşık 120, Kürt milliyetçilerinde 150 yıl sonra uyanmaya başlıyordu. Her iki halk da, başka ülkelerde yaşanan ve büyük hayal kırıklığı yaratan o kanlı düşü ısrarla kendi halklarına yaşatmak istiyorlardı.

Gözleri bağlı güvercin, özgürlüğün ışığını göremez!

Kan emiciler, kan dökücüleri gizlendikleri ininden çıkarırken bin türlü yalan söylerler!

İçi kin ve öfkeyle doldurulmuş insanoğlunu, ne Tanrının sözleri ne de ölümün korkusu durdurabilir!

KISIM: VIII

Nazmi Cemal, Ayaş'taki İttihat ve Terakki Fırkası başkanının oğlunun getirdiği Ziya Gökalp'ın makalelerini okumuş, Pantürkizm düşünceleriyle kafası bir hayli karışmıştı. Samimi sıra arkadaşının babasının Fransa'dan gönderdiği dergideki Ermeni Olaylarını okuyunca şaşırmış, kimin doğru söylediğine karar verememişti. Nazmi Cemal gerçeği öğrenmek istiyordu. Gerçekler insanların çıkarına göre değişiyordu. Asıl gerçeği Civan Dayı'sından öğreneceğine emindi. Bu nedenle onunla konuşmaya gitti.

Civan Dayı, Ermeni Olaylarını bütün açıklığıyla Nazmi Cemal'e anlatmaya başladı.

"İttihatçılar Büyük Turan İmparatorluğu'nu kurma düşünü, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bir devlet politikası olarak benimsiyor, bu amaçla örgütlenmeye başlıyordu. Teşkilat-ı Mahsusa adlı gizli örgüt, bu amaca uygun olarak kabuk değiştiriyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki'nin karanlık işlerini yürüten fedailer örgütü olarak kuruluyordu. İttihatçılarca, Türkçü-Turancı, Pantürkist politikaların uygulamaya konulması ile birlikte Enver Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne bağlı resmi bir kurum haline getiriliyordu. Ancak İttihat ve Terakki Fırkası'nın Teşkilat-ı Mahsusa ile bağı hiçbir zaman kopmuyordu. Teşkilat-ı Mahsusa zamanla çift karakterli bir görünüm sergilemeye başlıyordu. Gizli cemiyete bağlı bölüm ile Harbiye Nezaretine bağlı bölüm tıpkı bir aysberg gibi duruyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk başkanı Süleyman Askeri, yardımcısı Atıf Kamçıl'dı. Atıf Kamçıl 1908 askeri darbe öncesi Selanik'te Umumi Müfettiş Şemsi Paşa'yı öldüren İttihatçı feda-

ilerdendi. Daha sonra Süleyman Askeri'nin yerini Enver Paşa'nın dayısı Halil Bey alacaktır.

Ermeni Olayları sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'yı, Dahiliye Nezareti'nden Emniyet Umum Müdürü Aziz Bey ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez teşkilatı üyesi Dr. Nazım ve Bahattin Şakir düzenliyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın eylem alanlarına yönelik olarak Rumeli Masası, Kafkas Masası, Afrika Masası ve Trablusgarp Masası olmak üzere kendi içinde dört ayrı örgütü vardı.

Dış ülkelerdeki eylemlere göre teşkilatlanan bu örgütlerin dışında bir de ülke içinde ayrı bir örgütlenme bulunuyordu. İç örgütlenmenin bir ayağı Taşra Teşkilatı idi. Vali, kaymakam gibi yerel idareciler parti sekreterlerinin emrinde oluşturulan Taşra Teşkilatı'na özel destek veriyorlardı. Taşra Teşkilatı, Ermeni tehciri sırasında önemli rol oynuyordu. Taşra Teşkilatı emirleri Merkez Teşkilatı'ndan alıyordu.

Ermeni Tehciri sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Teşkilat-ı Mahsusa arasında ortak çalışma yürütülüyordu. Teşkilat-ı Mahsusa, görünürde Harbiye Nezareti'ne bağlı olmasına karşın İttihat ve Terakki merkezince yönlendiriliyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın ileriye dönük iki ana hedefi bulunuyordu. Bütün Müslümanları tek bir bayrak altında toplamak için Panislamist, yeryüzündeki Türk halklarını siyasi birlik içinde toplamak için Pantürkist ideolojiyi uygulamaya koyuyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa, Panislamist politikaya uygun olarak Batı'nın sömürgesi Müslüman ülkelerde ayaklanmalar çıkarmayı amaçlıyordu. Bu amaca yönelik olarak İttihatçılar, 'Her tarafa güvenilir, becerikli adamlar göndereceğiz. Gittikleri her yerde Cizvit papazları gibi sabırla, inatla, ısrarla çalışacaklar. Hindistan'ı, Belucistan'ı, İran'ı, Afganistan'ı, Afrika'daki Müslüman ülkeleri ayaklandıracağız. İslam dünyası Halifenin emrine girecek. İhtilaller, isyanlar birbirini izleyecek. İngiltere ve Fransa can alıcı yerlerinden vurulacak!' diyorlardı.

Çılgın bir düş, başarılması imkânsız bir hayaldi. İttihatçılar

sadece ruhlarda bu ihtilalleri yapıyorlardı. Ama kendilerine inanan ve peşlerinden gidecek ne kitleler, ne ülkeler, ne de halklar vardı.

Teşkilat-ı Mahsusa İttihatçıların temel sloganı olmaya başlayan Pantürkist ve Panislamist politikalara sarılarak dış ülkelerin yanı sıra bir yandan içerideki düşmanlarına yöneliyordu. Bu iç düşmanlar gayrimüslim unsurlardı. Milli Devlet ve Milli İktisat politikasının bir parçası olarak Ege'deki Rum ile doğudaki Ermenilerin Anadolu'dan sürülmesi hedefleniyordu."

"Civan Dayı, Abdülhamid döneminde yaşanan ve üzeri küllenen Ermeni Sorunu, İttihatçılar zamanında yeniden mi hortluyordu? Olayların yeniden patlak verdiği bu yıllar savaş yıllarıydı. Birinci Dünya Savaşı, bu olayları nasıl etkiledi?"

"Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, İttihatçılara Ermeni reformlarını yeniden rafa kaldırma fırsatı veriyordu. İttihatçılar Ermeni tehdidinin Pantürkist politika için tüm tehditlerin en öldürücüsü olduğunu biliyorlardı. Çünkü Kafkaslardan Akdeniz'e kadar uzanan bölgede yayılmış olan Ermeniler, Türk yurdunun kalbine uzanıyordu. Bu toprakları terk etmek Türkler için bir küçülme değil, Osmanlı Devleti'nin dağılması anlamına geliyordu. Balkanları kaybeden İttihatçılar Anadolu'yu kaybetmek istemiyorlardı.

İttihatçıların Anadolu'yu homojenleştirme planı, Üç Paşalar iktidarının kurulması, Talat-Cemal-Enver Triumvirası'nın işbaşına geçmesiyle başlıyordu. Babıâli Baskını ile tüm muhalefeti sindiren ve meclisin üzerinde otoriter yönetim biçimine geçen İttihat ve Terakki, köpeksiz köyde çomaksız geziyordu. Bu planda köşe taşı olan kişi, baskı ve tehditle paşa olan, ardından Harbiye Nazırlığını ele geçiren askeri kanadın sözcüsü Enver Bey'di. Sivil kanadın sözcüsü ise Talat Paşa'ydı. Cemal Paşa bu ikilinin ardında kendisine yer bulmaya çalışıyordu.

Enver Bey'in 4 Ocak 1914 tarihinde Harbiye Nazırlığına atanması ile ordunun ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın yeniden örgütlenmesine gidiliyordu. Enver Bey alaylı ya da yaşı ilerlemiş su-

bayları ordudan uzaklaştırıyor, yerlerine Harbiyeli genç subayları getiriyordu. Ordu İttihatçı ve Enver yanlısı bir yapıya dönüştürülüyordu. Ardından ulus devlet yaratmak için kollar sıvanıyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın önde gelen adlarından Kuşçubaşı Eşref, emirleri Harbiye Nazırı Enver Bey'den alıyordu. Teşkilat-ı Mahsusa bundan böyle, hükümetin ve ordu teşkilatının yapamayacağı gizli ve önemli görevleri yerine getirmeye başlıyordu. Bu örgüt ilk iş olarak ülkeye ve İttihat ve Terakki'ye sadık olanlarla hainleri birbirinden ayırmaya başlıyordu. Söz konusu tehlikeyi yaratanların başında her türlü suiistimale açık muhalefet ile İmparatorluğun geleceğini gizli ya da açık şekilde tehdit eden ayrılıkçı unsurlar geliyordu. Muhalefetin sindirilmesi alışılagelmiş yollarla halledilebilecek siyasi bir sorundu. Oysa azınlıkların halledilmesi güç, zorlu safhalardan geçmesi gereken belalı bir işti."

"Civan Dayı, Teşkilat-ı Mahsusa bu belalı sorunu çözmek için kurulmuş özel bir teşkilat mı diyorsunuz?"

"Çok doğru! İlk kurulan Teşkilatı-ı Mahsusa ile Harbiye Nezareti'ne bağlanan Teşkilat-ı Mahsusa arasında dağlar kadar fark vardı. Çünkü Teşkilat-ı Mahsusa'nın Harbiye Nezareti'ndeki gizli toplantılarında kabine ve meclis dışı alınan kararlar İttihat ve Terakki'nin Anadolu'da görevlendirilmiş fedailerine el altından ulaştırılıyordu. Enver Bey ve arkadaşları alınan hükümet ve meclis dışı kararlarla ileride doğabilecek sorumluluktan kurtulmak istiyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı öncesi sindirme ve tehcir olayları, ilk olarak Ege'de uygulamaya konuluyordu. Önce Rumların siyasi ve iktisadi kararlarla tasfiyesi ve göçü hedefleniyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa aracılığıyla kimliksiz fedailere Ege'de terör, baskın ve soygun eylemleri yaptırılıyordu. Perdenin arkasında Dördüncü Ordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey ve İzmir Valisi Rahmi Bey ile İttihat ve Terakki Fırkası İzmir Teşkilatı Sekreteri Celal Bayar bulunuyordu. Bunlar fedailere dolaylı des-

tek sağlıyorlar, Kuşçubaşı Eşref'in adamları çevredeki Rum köylerine baskınlar düzenliyorlardı.

İttihatçı hükümet tarafından alınan resmi kararla eli silah tutan Rum gençleri tek tek toplanıyor, amele taburlarına gönderilerek Rumların direniş gücü kırılıyordu. Bu gençler yol ve yapı işlerinde çalıştırılıyordu. Ancak bu baskı uzun sürmüyor, Avrupalı güçlerin olaya müdahalesiyle Rum göçü durduruluyordu.

Bu duruş uzun sürmüyor, Birinci Dünya Savaşı sırasında tekrar hız kazanıyordu. Alman General Liman Von Sanders tarafından yeniden düzenleniyordu. Liman Von Sanders teftiş için geldiği Ayvalık'ta Rumları görünce, 'Bu gavurları hâlâ denize atmadınız mı?' diye öfkeyle bağırıyordu.

Savaş öncesi Ege'de Rumlara uygulanan bu göç ve sürgün yöntemleri, İttihatçılara önemli tecrübeler kazandırıyordu. Göçe zorlanan ve kıyıma uğrayan Rumlarla ilgili olarak Celal Bayar, 'Söz konusu Milli hareket sonucu 130.000 dolayında Rumun zorla Yunanistan'a göç ettirildiğini' söylüyordu." Civan Dayı gülerek, "Anadolu'da bir söz vardır: Acemi nalbant mesleğini çingen eşşeğinde öğrenir. İttihatçılar için de öyle oldu. Doğudaki Ermeni Tehciri için, Ege'deki Rum göçü onlara büyük deneyim sağladı," dedi.

Kötülüğe koşmak için acele eden ayaklar bilmez ki kendi utancına koşar!

Yeni belalar, yeni zorbalar yaratır!

Asası kana bulalı olanların peşine düşenler, gözlerini cehennemin ortasında açarlar!

KISIM: IX

Civan Dayı yaşanan acıların etkisiyle hüzünleniyor, konuşurken zaman zaman duraksıyordu. Dökülecek gözyaşlarının çok geç olduğunu biliyor, insan olduğu için ağlamanın gereğine inanıyordu. Gözyaşlarının kirli duyguları arındıracağına inanıyordu. Acısını gizlemeden sık sık gözyaşlarını siliyordu. Civan Dayı, Nazmi Cemal'in gözlerinin içine bakmadan anlatmaya devam ediyordu:

"1914'te gerçekleştirilen Rum Göçü ve kıyımlar, daha sonra yapılacaklar için iyi bir deneyim oluyordu. Rumların tehcirini başarıyla tamamlayan İttihatçılar, bundan cesaret alarak ve Birinci Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek Ermeni tehcirine yöneliyordu. Savaş, İttihatçılara Ermeni sorununu kendi lehlerine çözme ve iç düşmanla hesaplaşma fırsatı veriyordu.

Sevgili Nazmi Cemal, Birinci Dünya Savaşı'na meclise, hükümete, orduya ve Sultana danışılmadan Enver Bey'in bir oldubittisiyle girilmiş, Talat Bey, Sadrazam Sait Halim Paşa ve Sultan Reşat bu oldubitti karşısında suskun kalmışlardı. İttihatçıların Enver Bey başkanlığındaki asker kanadı, Talat'ın sivil kanadına baskın çıkarıyordu.

Enver Bey yanlısı İttihatçılar için bu savaş Panislamist ve Pantürkist düşüncenin uygulanması için büyük bir fırsat demekti. Enver Bey'in en büyük düşü, İpek Yolu boyunca uzanan bölgede yaşayan Türk halklarının birliğini ve yabancı boyunduruğundaki İslam ülkelerinin kurtuluşunu sağlamaktı. Bu yıkıcı hayalin etkisiyle imparatorluğu büyük bir maceraya sürüklüyordu.

Bu düş, Alman savaş stratejisinin bir parçasıydı. Savaşla birlikte Osmanlı ordularının komutanlığını üstlenen Alman ge-

nelkurmayı, bu amaca yönelik planlar hazırlıyordu. Pantürkist politika doğrultusunda Kafkas petrollerini, Panislamist politika doğrultusunda da Ortadoğu petrollerini ele geçirmek istiyordu. Bunun için Orta Asya Türkleriyle Orta ve Uzakdoğu Müslümanlarının desteğini sağlamayı amaçlıyordu.

Ancak Kafkas petrollerine uzanan kuzey yolu üzerinde Osmanlı'yla Ruslar arasında yaşayan Ermeniler vardı. Ermeniler bu eylemde en büyük engel olarak gözüküyordu. Kürtler ise engel teşkil etmiyordu. Onlar Osmanlı ve İttihatçılarla uzlaşmıştı. Bu nedenle ilk yapılması gereken şey, Ermenilerin devre dışı bırakılmasıydı.

Ermeni reformlarını zorlayan Berlin Antlaşması gibi antlaşmalar, yabancı baskılarına neden olan ve Anadolu'yu parçalayacak anlaşmalar olduğu için acilen kurtulmak gereken antlaşmalardı. İttihatçılar gibi Almanlar da böyle düşünüyordu. Alman Büyükelçisi Wangenheim, 'Rusya Ermenistan'ın otonom olmasını istiyor ama bu otonomi İstanbul'a giden yolda önemli bir adım olarak düşünülmelidir,' diyerek İttihatçıları uyarıyordu. Almanya İttihatçıları Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı koruyan abi rolünü üstleniyordu.

İttihatçılar Ermenileri kadir kıymet bilmez, nankör bir halk olarak görüyordu. Dahiliye Nazırı Talat Bey, 'Taşnakzutyan Rüesası ile birçok kez müzakerelerde bulunduk. Onlara bu tedbir Rusya'nın bir kapanıdır, siz de düşmeyin, biz de düşmeyelim. Geliniz bu otonomi sevdasından vazgeçiniz! Gelin, şu ıslahatı el birliği ile yapalım dedik, fakat bu hayalperestleri bir türlü ikna edemedik,' diyerek Ermeni halkının nankörlüğünü dile getiriyordu.

Talat Bey kendisini ziyarete gelen Ermeni milletvekili Varteks Efendi'ye şunları söylüyordu: 'Varteks Efendi, zayıf olduğumuz şu günlerde sizler boynumuza çöktünüz! Böyle bir ortamda Ermeni reformlarını ortaya attınız! Bundan dolayı biz de içinde bulunduğumuz savaş durumunun bize sunduğu imkânı kullanacak ve halkınızı öylesine dağıtacağız ki, elli yıl bu reform fikri kafanızdan çıkacak!'

Varteks Efendi bu konuşma üzerine, 'Yani siz Abdülhamid'in Ermenileri kırma düşüncesini devam mı ettireceksiniz?' diye sorunca Talat Bey, 'Evet!' diye yanıt veriyordu.

Meclis Başkanı Halil Menteş, Talat Bey'in düşüncesini doğrulayarak Ermeni Tehciri ile ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a yazdığı mektupta, 'Ermeniler Balkan uluslarını taklit ettiler ama coğrafyanın farklılığını göz önünde tutmadılar. Tanrı 30 milyondan fazla Türkün ve Kürtün arasına, 2-3 milyon Ermeniyi yerleştirmiş. Bu durumda onlar doğaya karşı umutsuz bir savaşa girdiler. Yıkıcı yöntemlerle azınlığın, çoğunluğa hükmetmesini sağlamaya kalkıştılar ve beceriksizliklerinin acısını çektiler!' diye yazıyordu.

Amerikan Büyükelçisi Morgenthau, Meclis Başkanı Halil Menteş'in düşüncelerini doğrularcasına, 'Savaş koşulları Ermenilerin yakasına yapışmak için İttihat ve Terakki hükümetine uzun süreli fırsat verdi. Türkler planlarını uygulamaya kalktıklarında Büyük Güçlerin kendilerini bir oldubitti karşısında bulacakları ve işlenen cinayetlere göz yumacakları sonucuna vardılar!' diye raporuna yazıyor, bu acı gerçek Ermenilerin suratına ani bir şamar gibi iniyordu."

"İttihatçılar gerçekten savaşın meyvesini her alanda toplayabildiler mi?"

"Ne gezer! Başlangıçta Enver, Dr. Nazım, Bahattin Şakir olmak üzere önemli sayıdaki İttihatçılar Almanların yanında savaşa girmek için can attılar. Büyük Turan düşünün meyvesini toplamaya çalıştılar. Ne yazık ki İttihatçılar için bu büyük hayaller kısa sürede suya düştü. Sarıkamış yenilgisiyle İttihatçılar büyük bir düş kırıklığına uğradılar. Sarıkamış yenilgisiyle Almanların Kafkas petrollerini ele geçirme, İttihatçıların da Büyük Turan hayalleri sona eriyordu.

Sarıkamış yenilgisinin yarattığı moral bozukluğu ve İtilaf güçlerinin Çanakkale Boğazı'na dayanması üzerine paniğe kapılan İttihatçılar, elde kalan Anadolu topraklarını korumak için büyük bir telaşa düştüler. Kanlı ve gizli bir planı uygulamaya koy-

dular. Bölgedeki Ermeni azınlığın tasfiyesine soyundular.

Bu amaca uygun olarak Enver Bey'in yönettiği, Harbiye Nezareti'ne bağlı Teşkilat-ı Mahsusa hızla taşrada yeni bir örgütlenmeye gitti. Yerel İttihatçı yöneticiler, İttihatçı fedailer, Kürt aşiretler ve bilerek hapishaneden salınmış hükümlüler bu planın içinde özel görev almaya başladılar. Kanlı olayın uygulayıcıları haline dönüştüler."

İttihat ve Terakki'nin fedailerinden Ayaşlı Hüseyin Avni'nin küçük oğlu Fatih Rıfat da Teşkilat-ı Mahsusa'nın düzenlediği eylemlere katılmak için Doğu Anadolu'ya gidiyordu. Fatih Rıfat babasının baskısıyla Kuran kursunu tamamlayıp hafız çıkmasına rağmen hafızlık görevini yapmamış, elindeki Kuran çantasını babaannesinin evindeki duvara asmış, Civan Dayı'nın kimliğini yanına alarak İstanbul'un yolunu tutmuştu. Önce İttihat ve Terakki Fırkası'na kaydolmuş, cemiyetin gizli toplantılarına katılmış, Merkez-i Umumi tarafından gizli bir törenle fedailer grubuna alınmıştı. Ardından eli kanlı bir caniye dönüşmüştü. İttihat ve Terakki'ye muhalif *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi ile Hasan Vasfi cinayetlerini gerçekleştirmişti.

Fatih Rıfat ortalıkta çifte kimlikle dolaşıyordu. Sivil işlerinde gerçek kimliğini, fedai olarak katıldığı eylemlerde Civan Dayı'nın kimliğini kullanıyordu. Dağıstanlı Şeyh Ahmet'in özenle sakladığı, Hicaz'da ölümü üzerine aynı titizlikle kızı Gonca'nın koruduğu Civan Dayı'nın Ermeni kimliğini Fatih Rıfat'ın bir tesadüf sonucu bulması ve gizlice alıp yanında götürmesi üzerine, analığı Gonca üzüntüsünden yataklara düşmüştü. Ama üzüntüsünün nedenini kimselere diyememişti. Konuyu sadece kızı Fatma Zehra biliyordu.

Gonca çalınan kimlik nedeniyle önce damadı Hüseyin Avni'den şüphelenmiş, Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın ailesini ve Civan'ı köşeye sıkıştırmak için uygulamaya koyduğu bir plan olarak düşünmüş ve büyük bir öfke duymuştu. Hüseyin Avni'nin bu konudaki suskunluğu, torunu Fatih Rıfat'ın aniden ortadan kayboluşu, kafasında farklı düşünce ve şüphelerin oluşmasına neden

olmuştu. Civan'a bir kötülük gelmemesi için onu tıpkı bir mahkûm gibi, yalnız bir yaşamın içine itivermişti. Oğlu Civan'ın yaşaması ve gelebilecek kötülüklerden korunması bu gizliliğe bağlıydı. Gonca yaşananların etkisiyle, "Babam Şeyh Ahmet Dağıstanlı'ya onu koruyacağıma söz vermeme karşın, maalesef onu yeterince koruyamadım! Bu nedenle beni affet baba!" diye gizli gizli gözyaşı döküyordu.

Oysa geride yaşananlar, Gonca'nın şüphelerinden daha vahim ve acı doluydu. Bir gün Hüseyin Avni, Şeyh Ahmet Dağıstanlı'nın müridi ve kayınpederi, Gonca'nın kocası Şeyh Arif'e gelmiş, ona kasabada Mahir Mithat'la kuracağı yeldeğirmeninden bahsetmişti. Hüseyin Avni, kayınpederine Ayaş'a böyle bir yeldeğirmeni kurulduğunda bunun çok kârlı bir yatırım olacağını, çünkü değirmenin rüzgâr ve özel makine sayesinde çalışacağını, kasabanın sınırlı miktarda olan suyuna ihtiyaç kalmayacağını, rüzgâr ve makine ile çalışan yeldeğirmeninin suyla çalışanlara göre daha hızlı olacağını, sadece Ayaş'ın değil çevre kasabalarında buğdayını öğüteceğini, bunun çok para getireceğini, makinelerin siparişinin verildiğini, böyle karlı bir yatırım için Mahir Mithat'la ortak olmak istediğini, bu nedenle acele paraya ihtiyacı olduğunu söylemişti.

Şeyh Arif, "Sevgili damadım, sen de biliyorsun, ben zengin bir adam değilim! Ben gönül insanıyım! Benim kenarda yaşlılığım için ayırdığım üç beş kuruşum var. Onu bir süreliğine sana verebilirim. Ama sakın onu tuz, kil parası etme! Vakti gelince benim paramı ver!" demişti. Damadını kıramadığı için parayı vermişti. Aylar yıllar geçmiş, damadı parayı iade etmediği gibi ara uzayınca borcunu inkâr etmişti. Bunun üzerine Şeyh Arif üzüntüsünden tam yedi yıl çarşıya inmemiş, odasında inzivaya çekilmişti. Başta karısı Gonca olmak üzere bu konuda kimselere kahrından bir şey söylememişti. Damadı Hüseyin Avni, kızı Fatma Zehra'ya zulmeder diye ne karısına ne de kızına bir şey söylemişti. Bu sır onunla birlikte mezara kadar gitmişti.

Bu üzüntünün üzerine, bir de oğlu Hilmi Ziya'nın doğuda

Ermeni kadın komitacı tarafından öldürüldüğü haberi gelmişti. Bu acı nedeniyle felç geçirmiş ve bir yanı tutmaz olmuştu. Hilmi Ziya'nın komutanı İbrahim Paşa devlete üstün hizmetinden dolayı şehit oğlu adına şimdi oturdukları, Ayaş'taki Esat Paşa Konağı'nın karşısındaki evi bağışlamıştı.

Yeldeğirmenleri olayından sonra, Hüseyin Avni ikinci darbeyi de bu evle ilgili vuruyordu. Hüseyin Avni, Civan Dayı'nın Ermeni kimliğini ele geçirmiş, onu tehdit unsuru olarak kayınpederi Şeyh Arif'e göstermişti. Sırf Civan'ı koruma ve Şeyhi Ahmet Dağıstanlı'ya verdiği sözü tutma uğruna, Civan'ın Ermeni kimliği karşılığında evin tapusunu gizlice damadının üzerine geçirmişti. Bu durumu karısı Gonca'ya bile söyleyememişti. Civan'ın hayatının karşılığı olarak yapılan bu takastan kısa süre sonra Şeyh Arif kahrından ölüyordu.

Bu kez söz konusu kimliği Fatih Rıfat ele geçiriyordu. Böyle bir kimliğin varlığından Fatih Rıfat'ın daha önce haberi yoktu. Civan Dayı'nın neden göz hapsinde tutulduğunu soran oğlu Fatih Rıfat'a, Hüseyin Avni nedenini kulağına fısıldıyordu. Fatih Rıfat sonunda o kimliği arayıp buluyordu. Fatih Rıfat'ın elindeki kimlik işte bu kimlikti.

Yılanın çocuğu yılan, çiyanın çocuğu çiyan olur!
Kanlı yollarda yürüyenlerin ölümü de kanlı olur!

KISIM: X

Bahattin Şakir ve arkadaşlarının oluşturduğu çeteler eyleme başlamadan önce, İttihatçılar 28 Temmuz-14 Ağustos tarihleri arasında Erzurum'da toplanan Taşnak Kongresi'ne gizli bir teklif götürüyorlardı. İttihat ve Terakki bu kongreye bir heyet gönderiyor ve Taşnak liderlerine, Rusya içlerinde ayaklanma çıkarmaları karşılığında otonomi teklif ediyorlardı. Ama Taşnaklar Rusya'daki kendi halkıyla savaşmamak için bu teklifi geri çeviriyordu. İttihatçılar bunu yol ayrımı olarak kamuoyunun önüne sunuyordu. Yıllardır İttihatçılarla birlikte yürüyen Taşnaklar, söz konusu kongrede Osmanlı vatandaşı olarak vatan savunmasında üzerlerine düşeni yapma kararı alıyorlardı.

Taşnakların Rusya içlerinde ayaklanma çıkarma teklifini reddetmesi üzerine İttihatçılar Anadolu'yu gayrimüslimlerden arındırma politikasını uygulamaya koyuyordu. Bu düşüncelerini gizlemek için Ermeniler tarafından verilen red cevabını kılıf olarak kullanıyorlardı. Oysa İttihatçılar önceden her türlü hazırlıklarını çoktan tamamlamış bulunuyorlardı.

Erzurum'daki Taşnak kongresine katılan Ermenilerin kongre sonrası yolda imha edilmeleri planı, üyelerin yol değiştirmeleri nedeniyle gerçekleşmiyordu. İttihatçılar, Ermeni kırımında kararlı gözüküyorlardı.

Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin oluşturulması ile birlikte Rusya içlerinde eylemlere başlanıyordu. Özellikle Kafkas sınırında yer alan Ermeni köylerindeki Hınçak yanlısı siyasi ve dini liderlere yönelik saldırılar düzenleniyordu. Fatih Rıfat bu eylemlerin baş aktörü olarak yerini alıyordu. Bu eylemleri yönetenler arasında Kurtuluş Savaşı'nda görev alacak olan Deli Halit Paşa,

Topal Osman gibi kişiler de bulunuyordu.

İlk aylarda çeteler önemli sayılacak başarılar elde ediyorlardı. Ancak kısa süre sonra yenilgiler başlıyordu. Çünkü Hınçak yanlısı Ermeni çetelere Rus askeri birliklerinin yardımcı olmaları sonucu karşı eylemlerde başarı sağlanıyordu.

Bu kez Rus askeri birlikleri ve Ermeni çeteleri İttihatçı çetelerin Ermenilere yaptıklarının benzerini Müslüman köylerde yapmaya başlıyorlardı. Karşılıklı intikam duyguları ile katliamlar hızlanıyordu. Olaylar hızla Anadolu'ya yayılmaya başlıyordu.

Bu gelişmeler üzerine, 6 Eylül 1914'te İttihat ve Terakki hükümeti Ermenilerin kalabalık olduğu illere şifreli telgraf göndererek, "Ermeni siyasi dernek başkanlarının ve elebaşlarının hareketlerinin devamlı izlenmesi" talimatı veriyordu. İttihatçı Hükümet ardından Üçüncü Ordu Komutanlığı'na gönderdiği talimatla, askeri birliklerdeki Ermeni kökenli askerlerin şüpheli topluluk olmaları nedeniyle silahsızlandırılmasını istiyordu. Enver Paşa'nın kurmay heyetinde görevli Hans Human Ekim 1914'te, askere alınan Rum ve Ermenilerden amele taburları oluşturulmasına yönelik resmi emir aldığını söylüyordu.

Ayrıca silah kullanabilecek 25-45 yaşındaki Ermeni erkekler acele askere çağrılıyor, yaşlı Ermeniler diğer işlerde kullanılmaya başlanıyordu. Böylece erkeklerinden arındırılan Ermeni köyleri İttihatçı çetelere karşı korumasız hale getiriliyordu.

Birinci Dünya Savaşı bütün hızıyla devam ediyordu. Savaş İttihatçılara ve çetelere her türlü eylemi yapma fırsatını veriyordu. Çünkü savaşı yapılanları savaş koşullarına bağlama ve yapanları sorumluluktan kurtarma fırsatı veriyordu.

Sarıkamış yenilgisi Ermenilere karşı yöneltilen eylem ve tedbirler açısından bir dönüm noktası oluyordu. Ermenilerin bu savaşta Türkleri arkadan vurdukları propagandasına zemini hazırlanıyordu. Enver Paşa ihtirasına ve yanlış askeri politikasına bağlı bu yenilginin sorumluluğunu Ermeni ihanetine bağlıyordu. Ermenilerden öncelikle temizlenmesi gereken en büyük tehlike olarak söz ediyordu. Enver Paşa bu tehlikenin ancak Ermenileri

bulundukları yerlerden alınarak başka yerlere gönderilmek suretiyle çözüleceğini söylüyordu.

Oysa aynı Enver Paşa, Sarıkamış yenilgisi sonrası Ermeni Patriği'ne gönderdiği yazıda Ermeni askerlerin savaşta gösterdiği fedakârlık ve kahramanlıklarından dolayı teşekkür ediyor, "Osmanlı Hükümeti'ne karşı tam bir sadakat örneği göstermekle tanınan Ermeni milletine benim memnuniyetimi ve teşekkürlerimi iletmenizi rica ederim," diyordu. Ama ilk tedbir olarak 25 Şubat 1915'te Ermeni askerlerin silahsızlandırılması yönünde ordu birliklerine gizli emir yollanıyordu.

Ermenilerin değinilen nedenlerle zorunlu göçe tabi tutulmaları Şubat 1915'te başlıyordu. İlk tehcir emirleri Ermenileri imha amaçlı gözükmüyordu. Daha çok askeri güvenlik amacı taşıyordu.

26 Mayıs 1915 tarihli Başkumandanlık tarafından Dahiliye Nezareti'ne yollanan yazıda, "Ermenilerin Doğu Anadolu ve buna benzer yoğun bulundukları yerlerden gönderilmeleri şifahen kararlaştırılmıştır," diye yazıyordu.

Birinci Dünya Savaşı en kanlı günlerini yaşıyordu. İttihatçılar zafer amaçlı girdikleri savaştan büyük yenilgilerle ayrılıyorlardı. Büyük toprak kayıpları yaşıyorlardı. İttihatçıların Pantürkist ve Panislamist hayalleri birer birer suya düşüyordu. İttihatçılar giderek Anadolu'ya sıkışıyorlardı. Bu yenilgilerin sorumlusu olarak Ermenileri görüyorlardı.

Teşkilat-ı Mahsusa ile güçbirliği yaptığı ordu birlikleri arasında yeni bir iktidar kavgası başlıyordu. Yenilgiler sonrası Teşkilat-ı Mahsusa'nın elindeki çeteler birer birer dağılıyor, bu çetelerden kaçanlar çevre köylere zarar vermeye başlıyordu. Başıbozuk çeteler tarafından soygun ve katliamlar yapılıyordu. İttihatçıların silahı ters tepiyordu. Bunun üzerine olaydan rahatsız olan ordu birlikleri çetelerin dağıtılmasını ya da ordu emrine verilmesini istiyorlardı.

Ordu ile Teşkilat-ı Mahsusa arasında çıkan bu çatışmanın asıl nedeni, iyiden iyiye su yüzüne çıkmaya başlayan Talat-En-

ver-Cemal çekişmesiydi. İttihatçı sivil güç ile İttihatçı askeri güç, aralarında çatışıyorlardı. Triumvira'nın üç ası Talat-Enver-Cemal arasında "Üç Paşalar Kavgası" başlıyordu.

Tehcir Kararı Çanakkale Savaşı'nın kritik günlerinde alınıyordu. Tehcir Kararı alınması için Almanlarla da görüşülüyordu. Almanlar bu kararın alınmasında etkin rol oynuyordu. Ancak söz konusu Tehcir Kararı'nın alınmasından İttihatçı Sait Halim Paşa hükümetin haberi yoktu. Sultan Reşat'ın da haberi bulunmuyordu.

Tehcir Kararı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi'since alınıyordu. Nasıl Birinci Dünya Savaşı'na girerken Sultanın, meclisin, hükümetin ve bakanların haberi yokken savaş kararı Enver-Talat ikilisince alındıysa, Tehcir Kararı da Sultanın, meclisin ve hükümetin dışında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez karar organını oluşturan Talat-Enver-Bahattin Şakir ve Dr. Nazım'ın ortak kararı ile alınıyordu.

Bu durum gerek Birinci Dünya Savaşına girme kararı, gerekse Ermeni Tehciri nedeniyle Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutanların özellikle dikkate alması gereken önemli bir olgu olarak ortada duruyordu. Savaş ile tehcir kararı İttihat ve Terakki'nin suçuydu.

Enver Paşa, devlet çıkarları açısından Ermenilerin bulundukları yerlerden göç ettirilmesinin kaçınılmaz hale geldiğini söylüyor, bunu uygulamaya koyarken kadim dostları Almanların onayını almak için Alman Büyükelçisi Wangenheim ile yaptığı görüşmede mutabakata varıyor, elçi bu kararı Almanya'ya tamamlanmış bir planın varlığı biçiminde rapor ediyordu.

Amerikan Büyükelçisi Morgenthau 3 Ağustos 1915'te günlüğüne şunları yazıyordu: "Talat bana İttihat ve Terakki Komitesi'nin meseleyi bütün ayrıntılarıyla hesaba katarak dikkatle gözden geçirmiş olduğunu, izlenmekte olan politikanın resmi olarak benimsenen bir politika olduğunu, Tehcir Kararı'na aceleyle verilmiş karar olarak bakılmaması gerektiğini, aslında bu kararın uzun ve dikkatli müzakerelerin sonucu alındığını söyledi." Ame-

rika da tıpkı Almanya gibi Tehcir Kararı'ndan ve izlenen politikadan haberdar bulunuyordu.

Üçüncü Ordu Komutanı olarak atanan Vehip Paşa, Ermeni kırımı suçunu sorgulayan komisyona verdiği ifadesinde, "Ermenilerin katli, imhası ve katillerin yağma ve gaspı, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin kararıdır!" diyordu.

Erzurum Alman Konsolosu Scheubner-Richter, Türk yetkililerle yaptığı konuşmalara dayanarak, "Ermenilerin imha edilmesinin daha önce belirlenmiş bir plana göre yürütülmüş olduğunu" rapor ediyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın lideri Kuşçubaşı Eşref de, "Konuya ilişkin yapılan toplantılardan, hazırlanan planlardan Bakanlar Kurulu'na haber verilmediğini" söylüyordu. Kuşçubaşı Eşref, Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Roma'da Ermeni komitacılarca öldürülmesi üzerine, paşanın bu işlerle hiçbir alakasının olmadığını ve yok yere öldürüldüğünü söylüyordu.

Siz Güvercin yerine akbabaları beslerseniz, onlar üzerine üşüşeceği leşi nasıl olsa bulurlar!

Kirli beyinler, masum düş yaratamazlar!

Eli kanlı önderler, halkının sırtına kanlı gömlek giydirirler!

KISIM: XI

Ermeni Olayları sırasında ordu ile Teşkilat-ı Mahsusa çekişmesinde ara formül bulunmuştu. Alınan yeni kararlar ışığında Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri yeniden düzenleniyor, söz konusu çetelerin orduya bağlı olmaması karara bağlanıyordu. Bundan böyle Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri bölgede bağımsız hareket edeceklerdi. Bahattin Şakir bu çetelerin eylemlerinden bizzat sorumlu olacaktı. Harbiye Nezareti, 3 Şubat 1915 tarihinde orduya gönderdiği tamimle Teşkilat-ı Mahsusa ile ordu arasındaki ilişkinin sona erdiğini söylüyordu.

Bütün bunların dışında, tehcir emrinin rahat uygulanması için Meclis vaktinden önce tatile sokuluyordu. Ancak tatil kararı alınmadan önce Meclis tarafından hükümete kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisi veriliyordu. Böylece Ermeni tehcirine yönelik tüm kararlar meclisin dışında, geçici kanunlarla alınmış oluyordu. İttihatçıların böyle bir kararı alacağını önceden bilseydi, Meclisin bu tür yetkiyi vermesi söz konusu bile olmazdı. Talat ve ekibi meclisi yanıltmış oluyordu.

Bir başka önemli nokta, resmi açıklamalarının aksine, Tehcir Kararı Ermenilerin Van Ayaklanması sonrası değil, aksine ondan bir ay önce alınıyordu.

Ermeni kırımı Dahiliye Nezareti'nin gizli tehcir emrini vilayetlere tebliğ etmesiyle başlıyordu. Ancak burada ikili bir mekanizma çalışıyordu. Birincisi, Dahiliye Nezareti'nin gönderdiği resmi tehcir emri, ikincisi İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi'sinin gönderdiği imha emriydi. Buna göre kıyım mekanizması şöyle işliyordu: Resmi tehcir emri Dahiliye Nezareti kanalıyla valilere iletiliyor, valiler bu emri bölgedeki güvenlik birimle-

rine gönderiyordu. Resmi görevlilerce zorunlu göç uygulamaya konuluyordu.

Resmi kaynaktan gelen bu zorunlu göç emrinin dışında, ikinci emir İttihat ve Terakki Fırkası'nın Merkezi Umumisi'nden geliyordu. Bu gizli emir göç kafilelerinin yolda imha edilmesi talimatını içeriyordu. Bahattin Şakir gözetiminde Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri bunu uygulamaya koyuyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin denetlenmesi görevi İttihat ve Terakki'nin Kâtib-i Mesulleri tarafından yürütülüyordu. Kâtib-i Mesuller tıpkı parti müfettişi gibi özel yetkilerle donatılmış, önemli meselelerde nihai kararlar veren, özenle seçilmiş İttihatçılardı. Kâtib-i Mesullerle İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki bu özel ilişki, daha sonra Mustafa Kemal döneminde üç kez milletvekili seçilen, İttihat ve Terakki sekreteri Mithat Şükrü tarafından sürdürülüyordu.

Kâtib-i Mesuller bölgelere fırkanın gizli emirlerini götürmelerinin dışında, uygulamaları da denetliyorlardı. Kararlara uymayan valileri görevden alma yetkisi taşıyorlardı. Bu nedenle bazı valiler İttihat ve Terakki Merkezi Umumi'sinin imha emrini uygulamak istemedikleri için görevden alınıyorlardı. Bu valiler arasında Erzurum Valisi Tahsin Bey, Halep Valisi Celal Bey, Ankara Valisi Mazhar Bey, Yozgat Mutasarrıfı Cemal Bey, Kastamonu Valisi Reşit Paşa bulunuyordu.

Verilen emre direnen Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi, Basra Kaymakamı Ferit Bey, Müntefak Mutasarrıfı Bedi Nuri Bey, Beşiri Kaymakamı Sabit Bey ile gazeteci İsmail Mestan Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri tarafından öldürülüyordu.

Kâtib-i Mesuller, Ermeni kırımını yönetmelerinin karşılığını alıyorlar, kırım sonrası el koydukları Ermeni mallarıyla aşırı zenginleşiyorlardı.

Ermeni Tehciri ile ilgili alınan kararların en tepe noktasında Talat Paşa bulunuyordu. Talat Paşa, Alman Büyükelçisi Mordtmann'a göre, Ermeni Tehciri'nin ruhuydu. Bahattin Şakir, İttihat Terakki Fırkası Merkezi Umumisi ile tüm görüşmelerini

Talat Paşa üzerinden yapıyordu. Ermeni Tehciri nedeniyle Alman Büyükelçisi Talat Paşa'yı acımasız ve ikiyüzlü, Avusturya Elçisi Pallavicini ikili oynayan kişi olarak niteliyordu. Çünkü Talat Paşa, yabancı ülkelerin baskısıyla Ermeni kırımının durdurulması yönünde yetkililere göstermelik telgraflar çekerken, öte yandan kırımın uygulanmasına aynen devam ediliyordu. Talat Bey yazdırdığı resmi telgrafı şifreli ikinci bir tel emriyle geçersiz kılıyordu.

Bütün bu gelişmelerin ışığında gerçek bir şey varsa, düzenli ordu birliklerinin Ermeni kırımına katılmamış olduklarıydı. Hatta bu eylemin dışında kalmak için kesin talimat almış oldukları ve buna özen gösterdikleri gerçeğiydi. Sadece Dahiliye Nezareti'ne bağlı jandarma birlikleri Ermeni kırımında görev almışlardı. Ermeni Kırımı'na Çerkezlerin hakim olduğu Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin yanı sıra, birçok bölgede jandarma birlikleriyle Kürt aşiretleri de katılıyordu. Sürgün ve katliamların uygulanmasında bölgeden bölgeye farklılıklar görülüyordu.

Bazı bölgelerde Ermeniler din değiştirmeye zorlanıyorlar, İslam dinini kabul edenler sürgüne yollanmıyorlardı. Ancak ölümden kurtulmak için Ermenilerin yoğun halde din değiştirmek istemeleri üzerine bu uygulamaya son veriliyordu.

Anadolu'daki Ermenilerin büyük çoğunluğu Gregoryen Kilisesi'ne bağlıydılar. Bunların tümü Anadolu'dan sürülüyordu. Almanya ile Amerika'nın baskısı ve misyonerlerin girişimi sonucu Katolik ve Protestan Ermeniler, tehcirden muaf tutuluyordu. Talat Bey Batı ve Amerika'nın baskısı sonucu, Katolik ve Protestan Ermenilerin sürülmemesi talimatını veriyordu. Talat Bey ve ekibinin insanlık suçuna Batı göz yumuyor ve ikiyüzlü davranıyordu.

Anadolu halkı yapılanları onaylamıyordu. Teşkilat-ı Mahsusa liderleri tarafından kışkırtılan bazı gruplar dışında, halk bu olayların içinde yer almıyordu. 1915 olaylarını yakından takip eden Almanya'nın Erzurum Konsolosu Scheubner-Ricter, "Türk halkının kendisi Ermeni sorununun bu tür çözümünü hiçbir şekil-

de onaylamıyor," diye yazıyordu. Batı ile Ermeni Diasporası, Talat ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği bu insanlık suçunu hiç hak etmeyen bir halkın omuzlarına yüklemekten çekinmiyorlardı.

Alman Konsolosu Dr. Bergfeld, "Türk halkının hakkını vermek için söylemek zorundayım ki Türklerin çoğu kadınların ve çocukların sürülmelerini doğru bulmuyordu," diyerek Ermeni kırımının halktan destek görmediğini vurguluyordu.

Büyükelçi Schubner-Richter 5 Ağustos 1915 tarihli raporunda, "Türk halkının sağduyu sahibi, mantıklı düşünen geniş kesimi imha politikasını desteklemiyor," diye yazıyordu.

Bu nedenle halk İttihatçı politikacıları lanetliyordu. "Kuran'ın emirlerine rağmen suçsuz binlerce kadın ve çocuk öldürülüyor. Bunlar öfkelenmiş bir halkın değil, İttihatçı hükümetin, İttihatçı Komite'nin emriyle oluyor. İttihatçı hükümetin tedbirleri Türk halkında büyük hoşnutsuzluk yaratıyor!" diye yazıyordu yabancı elçilik raporları.

Adına, siyasetçi ve komitacı denilen ırkçı Şeytanlar, İttihatçıların suçunu günahsız bir halka yüklüyordu...

Irkçılar ruhlara korku salarak, ellerindeki kanı masum halkların yüzüne sürüyorlardı.

Babalarının suçunu oğullarına itiraf ettirmeye çalışan ırkçı katillerin korkusu, masum halkları suçlu yapamayacaktır!

KISIM: XII

1916 yılının sonuna gelindiğinde zorunlu sürgün eylemi tamamlanıyor, Ermenilerden boşaltılan yerlere Müslüman muhacirler yerleştiriliyordu.

Ermeni Tehciri iki açıdan önem arz ediyordu. Birincisi, İttihatçıların sık sık iddia ettikleri gibi sürgüne göndermelerin geçici bir tedbir ve savaş dönemi ile ilgili bir durum olmadığıydı. Çünkü sürgüne gönderilenler bir daha topraklarına geri dönemiyordu.

İkinci gerçek, tehcir olayının sadece Ermenilerle ilgili olmadığıydı. Anadolu'daki diğer Hıristiyan gruplar da zamanla bu tür zorunlu göçe tabi tutuluyordu. Bu da bölgenin Türkleştirilmesini amaçlayan İttihatçı Pantürkist politikanın sonucu olmasıydı...

Ermeni Tehciri sonunda ne kadar insanın öldürüldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bilinen o ki, savaş öncesi Osmanlı topraklarında Ermeni kilisesi kayıtlarına göre 2.1, Osmanlı kayıtlarına göre 1.3 milyon Ermeninin yaşadığı, tehcirden sonra Anadolu'da geriye çok küçük bir grubun kaldığı gerçeğiydi. Halklar için sayılar önemli değildi. Önemli olan yaşanan acılardı.

Alınan Tehcir Kararı İttihatçılara göre bir göç kararıydı. Oysa gerçek olan, bunun bir göç değil, gerçek bir kıyım olmasıydı...

Ermeni kırımına ilişkin belgelerin büyük bir bölümü, İttihatçılar tarafından yurtdışına kaçarlarken imha edilmişti. İttihat ve Terakki Fırkası'nın sekreteri Mithat Şükrü ile merkez üyesi Ziya Gökalp duruşmalarındaki ifadelerinde, Merkez Komite'ye ait evrakın Dr. Nazım tarafından alındığını söylemişlerdir. Bu evrakların akıbeti bilinmemektedir. Talat Paşa'nın yurtdışına kaçmadan önce bir bavul gizli evrakı Arnavutköy'deki yalının

alt katındaki ocakta yaktığı açık bir gerçek olarak ortada durmaktadır.

Talat, Enver gibi İttihatçı liderler yurtdışına kaçınca, 14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa kabinesi kurulmuştu. Ahmet İzzet Paşa sadrazamlığın yanı sıra Harbiye Nazırlığı'nı da yürütüyordu. Ahmet İzzet Paşa Harbiye Nezareti bünyesinde, Teşkilatı Mahsusa Müdürlüğü'ndeki Doğu İşleri Bürosu'na, hemen çalışmaların durdurulması ve arşivlerin yok edilmesi talimatını veriyordu. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da eski bir İttihatçıydı. Geçmişin pisliğini küllerle örtmeye çalışıyordu. Ama zamanla esecek sert rüzgârları unutuyordu.

Resmi tehcir kararı, 30 Mayıs 1915 tarihliydi. Oysa tehcire yönelik ilk emirler henüz resmi karar alınmadan çok önceleri verilmeye başlanmıştı. İlk emirler şifahi olarak veriliyordu.

Talat Paşa tehcire resmi bir hüviyet kazandırmak, hükümet kanadından gelebilecek itirazları ortadan kaldırmak ve tek başına giriştiği işin sorumluluğunu üstlenmemek için diğer hükümet üyelerini de bu sorumluluğa ortak etmek istiyordu.

Başlangıçta şahsi emirlere dayanan Tehcir Kararı'nın kanuna bağlanması işi, olayın uluslararası bir sorun haline gelmeye başlaması sonucu başlıyordu. İtilaf Devletleri yaşanan olaylar üzerine 24 Mayıs 1915'te bir nota vererek, "Osmanlı'nın insanlık ve medeniyet aleyhine işlediği bu suçların ışığında Müttefik Güçler Babıâli'ye açık olarak bildirirler ki, Osmanlı hükümet üyelerini ve onların katliama karışan elemanlarını işledikleri suçtan dolayı kişisel olarak sorumlu tutacaklarını" söylüyorlardı. Talat Bey'in şahsi emirlerine bağlı olarak alınan Tehcir Kararı, söz konusu baskılar sonucu kanuni bir hüviyete dönüştürülüyordu. Kanuni hüviyete büründürme işi meclis kararı ile değil, geçici kanunlarla yapılıyordu...

Aptalların anlattığı masallar sadece aptalları uyutur!
Kan ve ölümden mutluluk şarkısı yazamazsınız!
İnsanlık, zulüm ortaklarını tek bir ipte sallandırır!

KISIM: XIII

Tanzimat sonrası dinsel ayırımlarını sergilemeye başlayan Gregoryen, Katolik ve Protestan Ermenilere, 1869 yılında özel bir komisyonun hazırladığı nizamname ile özel bir statü veriliyordu. Ermeniler bu belgeyi yazılı bir anayasa olarak sayıyordu. Ancak Osmanlı'nın güç kaybetmesi, Balkanlardaki bağımsızlık hareketleri ve Patriklerin giderek siyasal roller üstlenmeye başlaması ile Ermeni hareketi yeni bir ivme kazanmaya başlıyordu. Abdülhamid'in doğrudan saraydan yönettiği Ermeni politikası, uluslararası denge politikası üzerine kurulu olduğu için sorunları kartopu gibi büyüterek İttihatçıların kucağına bırakıyordu.

Ermeni komitacılar Abdülhamid rejimine karşı yurtdışındaki Jöntürklerle işbirliğine giderek 1902 ve 1907'deki Jöntürk Kongreleri'ne katılıyordu.

Batı'nın emperyalist politikalarının başka ülkelere kayması sonucu yavaşlayan Ermeni Sorunu 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra yavaş yavaş hız kazanmaya başlıyordu. Abdülhamid dönemindeki Ermeniler için reform istekleri, giderek Bağımsız Ermenistan düşüncesine dönüşüyordu.

Bağımsız Ermenistan'ın Rus ve Osmanlı topraklarında kurulma zorunluluğu ve Rusya'yı Osmanlı'dan daha güçlü görme yanılgısı, Ermeni komitelerini Osmanlı ülkesine saldırmaya, terör eylemlerini Anadolu'da yapmaya yöneltiyordu.

Rusya kendi ülkesindeki Ermeniler için susarken Osmanlı Ermenileri için bağımsızlık hareketlerini açıktan desteklemeye başlıyordu. Trablusgarp ve Balkan yenilgileri Ermenileri cesaretlendiriyordu. Reformların, Kürt aşiretleriyle ve Çerkezlerle birlikte yaşama zorunluluğunu getirmesi, Ermenilerin buna sı-

cak bakmasını engelliyor, bağımsızlık düşüncesi giderek hız kazanıyordu. 31 Mart Olayı karmaşasının yol açtığı Adana Olayları bağımsızlık düşüncesinin dile getirilmesini kolaylaştırıyordu.

Osmanlı Meclisi'nin üç yasama dönemi olan 1908-1918 yılları arasında Ermeni mebuslar mecliste görev alıyor, ancak hiçbiri Ermeni komitalarıyla yakın ilişki içinde bulunmuyorlardı. O dönemde Ermeni Komitalarına daha çok düşünsel anlamda yakın duruyorlardı. Ermeniler Osmanlı ile en çok kaynaşan unsur olarak yer alıyorlardı. Ermeni Komitelerinin bir kısmı İttihatçıları, bir kısmı Hürriyet ve İtilafçıları destekliyorlardı. Erzurum Mebusu Varteks Efendi düşünsel anlamda hem Taşnak yanlısı hem de İttihatçı idi. İstanbul milletvekili Zöhrap Efendi, Erzurum Mebusu Karakin Pastırmacıyan Taşnak'ı destekliyorlardı. Hamparsum Boyacıyan Efendi Hınçak yanlısıydı. Hallaçyan Efendi İttihatçıydı. Sivas mebusu Dr. Dagavaryan Efendi, Hürriyet ve İtilaf'ın kurucuları arasında bulunuyordu.

Taşnaklar, 1908 ve 1912 seçimlerinde İttihatçıların listesinden, Hınçak ve Ramgavarlar da Hürriyet ve İtilaf Fırkası listesinden meclise giriyorlardı. 1911 Adana Olayları Ermeni mebusların İttihatçılardan koparak Hürriyet ve İtilaf saflarına geçtiği, siyasetin keskinleştiği yıllar oluyordu.

1913 yılına gelindiğinde Ermeni olayları içinden çıkılmaz bir hal almaya başlıyordu. Edirne'nin geri alınışı ile Harb-i Umumi'nin başlangıç yılları arasındaki o sıkışık günlerde Ermeni Sorunu Rusya'nın baskısıyla yeniden masaya taşınıyordu.

İttihatçı Sadrazam Sait Halim Paşa ile Rus temsilcisi Gulkeviç arasında 1914 yılında imzalanan Yeniköy Antlaşması ile Doğu Anadolu vilayetleri Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis, Van, Harput, Diyarbakır'da Ermenilere bağımsızlığa yakın özerklik, Ruslara da ilk fırsatta bu bölgenin tapusunu alma olanağı veriliyordu. Yeniköy Anlaşması bir tür devlet içinde devlet yaratıyordu. İttihatçı Sadrazam Sait Halim Paşa adı geçen anlaşmayı başarılı sayıyor, öve öve bitiremiyordu. İttihatçı Hükümet Yeniköy

Anlaşması'nı kamuoyundan gizliyor, halkı yalan yanlış bilgilerle yanıltıyordu.

Birinci Dünya Savaşı İttihatçıların imdadına yetişiyor, söz konusu antlaşma gereği bölgeye gidecek yabancı müfettişlerin çıkarılan bir irade ile bölgeye girişi engelleniyordu.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Taşnaklar merkezlerini Erzurum'a taşıyorlardı. Erzurum'da yapılan Taşnak Kongresi'nde alınan tarafsızlık kararına karşı hareket ederek ve Doğu Anadolu'da isyanlar çıkararak, bölgeye giren Rus ordularına destek oluyorlardı. Ruslar Balkanlarda olduğu gibi Doğu Anadolu'da da Ermeni çeteleri kurduruyor, onları silahlandırıyordu. Ermeni kiliseleri Ermeni çetelerinin en büyük yardımcısı olarak yerlerini alıyorlardı. Erzurum Mebusu Karakin Pastırmacıyan (Garo takma adıyla), Kozan Mebusu Hamparsum Boyacıyan (Murad takma adıyla), Van Mebusu Vahan Papazyan, Osmanlı Meclisini terk ederek doğrudan Ermeni çeteleri içinde görev alıyorlardı. O güne dek Osmanlı yanlısı gözüken Ermeni mebuslar gerçek yüzlerini ortaya koyuyorlardı. İhtiraslar gizli duyguları kamçılıyordu.

Dahiliye Nazırı Talat Bey'in 24 Nisan 1915 tarihli tezkeresiyle Ermeni komitelerinin elebaşlarının tutuklanarak askeri mahkemelere sevk edilmesini talimata bağlanıyordu. Aynı gün İstanbul'da, Ermeni komiteleriyle ilişkilendirilerek 78.000 Ermeniden 2.400'ü tutuklanıyordu. Ermeni mebuslardan Varteks ve Zöhrap Efendiler de tutuklananlar arasında bulunuyordu.

26 Mayıs 1915 tarihinde Talat Bey'in tek imzasıyla Ermeni tehciri başlatılıyordu. Tehcir Kararı'ndan yaklaşık on gün önce, 17 Mayıs 1915'te Rusya'nın desteği ile Van İsyanı başlıyor, kent Rusların eline geçiyor, Türk mahalleleri yakılıp yıkılıyor, ardından Rus himayesinde Bağımsız Ermeni Devleti'nin ilk nüvesi kuruluyor, çeteci Aram Manukyan kente vali olarak atanıyordu. Van'ın işgali, tıpkı İzmir'in işgali gibi halk nezdinde büyük infial yaratıyordu.

Bu günlerde kuzey cephesinde Çanakkale Savaşları, güney cephesinde de Kanal Seferi yapılıyordu. Orduların uzak cephe-

lerde savaşması nedeniyle doğan boşluktan yararlanan Ermeniler, Rusların Doğu Anadolu'yu işgal etmeleri için Osmanlı birliklerinin arkasına sarkarak sabotaj ve isyan hareketleri çıkartıyorlardı. Osmanlı Ermenileri Rus birliklerinin gözetiminde, kendi devletiyle savaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi üzerine Ermeni - İttihatçı çekişmesi tam bir intikam kavgasına dönüşüyordu.

Talat Bey Ermeni Tehciri'ni değerlendirirken, "Tehcir meselesi her şeyden evvel bir zaruret-i harbiye neticesinde ittihaz edilmiş tedbirdir. Ve son derece abartılmıştır," diyordu.

Ermenilerin Rusya saflarında gönüllü olarak savaşmış olmaları ve Anadolu içerisinde çıkardığı ayaklanmalar kanlı kıyımlara neden oluyordu. Gönüllü Birlikler oluşturma eylemi Osmanlı Ermenilerinin değil, Rus Ermenilerinin işi olarak uygulamaya konuyordu. Kafkas Ermenileri, Çarın Osmanlı Devleti'ne savaş açması ile birlikte savaşa katılıp Rusları destekliyorlardı.

Kafkasya'daki Ermenilerin oluşturduğu Gönüllü Birlikler her biri biner kişiden oluşan 4.000 kişilik dört gruba ayrılıyordu. Gönüllü Birliklerde, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde görev yapan mebuslardan Karakin Pastırmacıyan, Hamparzum Boyacıyan, Varteks Serengülyan, Vahan Papazyan ve Keğam Der Karabedyan da yer alıyordu. Gönüllü Birlikler içerisinde Ermeni mebusların varlığı, İttihatçı tezi olan Ermeni ihanetine iyi bir kanıt teşkil ediyordu. Oysa adı geçen bu beş kişi, daha önce Ermeni silahlı mücadelesine katılmış ve 1908'deki seçimlerde İttihatçı kanadından mebus seçilmiş kişilerdi. Hayal kırıklığı gözyaşlarını bastırıyordu.

Alman Büyükelçisi Wangenheim 17 Şubat 1915 tarihli raporunda, "Ermeni Patriğinden Rusya Ermenilerini uyarmak için girişimde bulunmasını istediğini, Patriğin buna yönelik verdiği yanıtında, bu talebin baskı altında alındığını, Rusya Ermenilerinin buna karşı çıktığını" yazıyordu.

Rusya Ermenileri ile Osmanlı Ermenileri arasında ciddi bir birliktelik oluşmamıştı. Kafkas Ermenileri daha köktenci düşü-

nüyorlar ve hareket ediyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Ermenilerinin taleplerini ciddiye almıyorlardı.

Gerçekten de, Kafkas Ermenileri özgürlüğü Rus topraklarında değil, daha zayıf gördükleri Osmanlı topraklarında arıyorlardı. Tiflis Genel Valisi Golitsin, Ermenilere Rus uyruğunu kabul etmesi ya da Osmanlı topraklarına geri dönmesi konusunda baskı uyguluyordu. Ayrıca, Ermeni kilisesine ait para ve arsalara el koyuyor, Ermeni okullarını Rus yanlısı eğitime tabi tutuyordu.

Bu bağlamda gerek Kafkasya'daki gerekse Doğu Anadolu'daki Müslüman köylerinin saldırıya maruz kalmasının, Rus askerleri ve onlara öncülük eden Kafkas Ermeni Gönüllü Birliklerince gerçekleştirildiği somut bir gerçekti. Rusların örgütlediği Gönüllü Birliklerin sebebiyet verdikleri kanlı hadiseler, Kafkasya ve Anadolu'daki Müslümanlar arasında intikam duygusu yaratıyordu. Osmanlı'daki dramatik ve kanlı olayların yaşanmasına zemin hazırlıyordu.

Osmanlı Ermenilerinin baskı sonucu ya da gönüllü olarak Rus Ermeni Gönüllü Birliklerine katılmış olması da Ermeni tehcirini tetikliyordu.

Taşnak Komitesi, doğu ve batı olmak üzere iki merkez komite tarafından yönetiliyordu. Batı komitesinin merkezi Cenevre'de bulunuyordu. Amacı ihtilalci Ermeni hareketini Batı ülkelerinde tanıtmak ve komiteye para toplamaktı. Doğu komitesi Tiflis kentinde kurulmuştu. Onun amacı Rus ve Anadolu Ermenileri arasında propaganda yapmak ve örgüte gönüllü militan toplamaktı. Taşnaklar şimdi bunu gerçekleştiriyordu.

Taşnak Partisi önde gelenlerinden Hovannes Kaçaznuni, Erzurum Taşnak Kongresi'nde, Osmanlı vatandaşı olarak üzerine düşeni yapmak şeklinde alınan tarafsızlık kararına rağmen bu karara uyulmamasının yol açacağı gelişmelerin kaçınılmaz olduğunu dile getirirken, "Bunun aksi olamazdı. Zira yaklaşık çeyrek asırdan bu yana Ermeni toplumu belli ve kaçınılmaz bir psikoloji ile beslenmişti. Bu halet-i ruhiyenin tezahürü gerekliydi. Ve öyle de oldu," diyordu.

1 Kasım 1914'te Rusya Osmanlı'ya savaş ilan edince, Ermeni komitaları için gün doğuyordu. Rus Ermenileri Osmanlı Ermenilerini özgürlüğe kavuşturmak amacıyla Tiflis'deki Ermeni Ulusal Bürosu Başkanı Hatisiyan, Çar Nikolo'ya, "Ermeniler Rusya'nın zaferine kanlarıyla katkıda bulunmak amacıyla şanlı Rus ordusuna katılmak için dünyanın her ülkesinden geliyorlar. Rus bayrağı Çanakkale ve İstanbul boğazlarında özgürce dalgalansın ve İsa'nın dini için eziyet çekmiş Osmanlı Ermenileri Rusya'nın koruması altında yeni bir gelecek için hayata dönsün!" diyorlardı. Akbabalar, yiyeceği canlının gözünü oymaya başlıyordu.

Paris Barış Konferansı'nda Avedis Aharoniyan Ermenilerin gerçek niyetini dile getirirken, "Ermeni halkımız Çar yönetimine karşı geçmişteki bütün şikâyetlerini unutmakla kalmamış, İttifak Devletlerine katkıda bulunmak amacıyla Rus bayrağı altında bütün yürekleriyle toplanmayı ve Rus generallerinin emrinde, Rus birliklerinin yanında savaşmayı Çar'a teklif etmişler," diye açık açık söylüyordu. Ama Ermeni liderler kendi halkı üzerine kumar oynadıklarını dile getirmiyorlardı.

Irkçı Şeytanlar masum Ermeni ve Osmanlı halkı üzerine kanlı bir oyunu sahnelemeye çalışıyorlardı.

Ermeniler de Osmanlılar da kendi ırkçı Şeytanlarını lanetlemek yerine alkış tutmaya devam ediyorlardı.

Tehcir eylemiyle birlikte bölgede tam bir kargaşa hüküm sürüyordu. Bu karışıklıktan herkes kendi çapında yararlanıyordu. Hamidiye Alaylarının ardına gizlenmiş Kürt aşiret beyleri, Teşkilat-ı Mahsusa'nın etkin kişileri bölgede ekonomik ve siyasi güç kazanıyor, giderek zenginleşiyorlardı.

Doğu Anadolu'da bağımsızlık isteyen Ermeni halkının başına hesapta olmayan üç yeni efendi çıkıyordu: İttihatçılar, Kürt aşiretleri ve Ermeni komiteleri. Bu üç efendi, masum bir halkın acısı ve laneti üzerine huzur ve güç inşa ediyorlardı. Ancak elde edilen onca güç ve servete rağmen arzuladıkları huzura bir türlü ulaşamıyorlardı.

Çünkü masum uluslara ve halklara zulmedenler hiçbir zaman huzur bulamıyordu.

İnsanoğlunun yazdığı yazgı, Tanrı'nın yazgısından daha kanlı olur!

Kendisini Tanrı sanan insanoğlu, Şeytanın kılıcını sallar!

Irklar ve dinler üzerine savaşanların yolu, Cehennemin avlusuna çıkar!

KISIM: XIV

Dersaadet'te 24 Nisan 1915 gününün gecesi, polis yaklaşık 220 Ermeni erkeği evlerinden topluyor, Mehterhane'ye kapatıyordu. Bunların çoğu tanınmış insanlardı. Aralarında siyasi parti üyeleri, gazeteciler, eylemciler, doktorlar, öğretmenler, tüccarlar, sanatçılar vardı. Kısacası İttihatçılar Ermeni aydınların ve tanınmış kimselerin bir gecede evlerinden toplanması emrini veriyordu. Ertesi gün Ermeni tutuklular Sarayburnu'ndan bir gemiyle Haydarpaşa'ya, oradan trenle Ankara'nın Sincanköy'üne götürülüyordu. 70 kişilik bir grup Ayaş'a, 150 kadarı Ankara üzerinden arabalarla Çankırı'ya götürülüyor, askeri barakalara kapatılıyordu.

Ayaş'a gönderilenler tanınmış entelektüellerdi. Aralarında Gomidas gibi ünlü Ermeni müzisyen ile Hınçak komitesi üyesi, Civan Dayı'nın babası Andon da vardı.

Osmanlı bu aydınları evlerinden toplarken elinde ne bir mahkeme kararı, ne de suç belgeleri vardı. İttihatçılar Ermeni direnişine gözdağı vermek için söz konusu aydınları topluyordu. Toplarken savunmalarını dahi almıyordu.

1915'ten önceki Ermeni olaylarında tarafsız kalmaya özen gösteren, 1913'te İttihatçılar diktatörlüklerini ilan edene kadar onların koalisyon ortağı olan yasal Taşnak ve Ramgavar Fırkası üyeleri de tutuklular arasında bulunuyordu. Hayatı boyunca İttihatçıların yanında kalmış, onların politikalarını desteklemiş Zöhrab Efendi ile Erzurum Mebusu Vartcks Serengülyan da Diyarbakır'a sürgüne gönderiliyordu.

Tutuklanan 70 kadar Ermeni aydınını Sincanköy'den Ayaş'a getirenlerin başında Çeteci Ali denilen şahıs bulunuyor-

du. Aslında bu şahıs, İstanbul'dan beri kafileye eşlik eden Teşkilat-ı Mahsusa'nın sivil üyelerindendi.

Ermeni aydınlar, sivil ve askeri görevlilerin gözetimi altında saatlerce aç ve sefil bir şekilde yürüyerek Sincan'dan Ayaş'a getirilmişlerdi. Sabah saat 9'da Sincan'a indirilen tutuklular, dinlenmelerine fırsat verilmeden hemen yola çıkarılmışlar, akşam saat 18'de gün dönerken Ayaş'a varmışlardı.

Ayaş halkı getirilenleri büyük bir merak ve heyecanla izliyordu. Herkes evlerinden dışarı fırlamış, meraklı bir şekilde kafiledekilerin yüzlerine bakıyorlardı. Gelenleri izleyenler arasında Fatma Zehra ile Civan da vardı. Fatma Zehra'nın yanında duran komşusu ona dönerek, "Fatma Zehra kardeş, getirilen bu adamlar da kim?" diye merakla sordu.

Fatma Zehra, "Ermeni tutuklular," dedi.

"Bunlar Osmanlı'ya ihanet eden Ermeniler mi?"

"Kardeş, bunlarda hiç katil suratı var mı?"

"Ne bileyim Fatma Zehra? Herkes, Ermeniler bizi arkadan vurdu diyor. Ben de diğerlerinin yalancısıyım."

"İttihatçılar kendi halklarını birbirinden ayırarak gayrimüslimleri hain ilan etti. Osmanlı'daki kardeşliği yok etti. Bu kin bizde var oldukça kendimize daha nice düşmanlar yaratırız!"

Civan dikkatli gözlerle Ermeni tutukluları bir bir inceliyordu. 70 kişilik kafilenin sonlarına doğru birisi gözüne takıldı. Bu kişi Andon'du. Bir anda gözleri parladı. Onu farklı bir gözle incelemeye başladı. İçinde bir şeylerin kıpırdadığını hissetti. Gözleri geçmişe gitti. Çocuksu gözlerle resimlerden tanıdığı babasını hatırlamaya çalıştı. Eski bir siluet gözlerinin önünde gidip geliyordu. Yıllar önce annesinin bıraktığı kutunun içindeki resimlerinde gördüğü babasının bakışları gözlerinin önünden gitmiyordu.

Andon da çocuğu izliyor, bakışlarını ondan alamıyordu. Yüreği cız etti. Bir yerlerinin yandığını hissetti. Ruhu bir anda alabora oldu. Ağlamaklı oldu. Civan'ın zeytin karası gözlerinde kendi aksini buldu.

Çankırı'ya götürülenler askeri barakalara yerleştirildikten sonra, her gün imza vermek koşuluyla şehre inebiliyorlardı. Ayaş'a getirilenler ise Havuz Bahçesi'nin ortasındaki hükümet binasının altındaki karanlık mahzene kapatılmışlardı. Onlara bırakın dışarıya çıkmayı, hava almaya dahi izin verilmiyordu.

Civan, eniştesi Hüseyin Avni'nin yaşlı annesinin oturduğu Hükümet Konağı'nın bitişiğindeki eve gidiyor, saatlerce mahkûmların dışarıya çıkartılmasını bekliyordu. Günler geçiyor, mahkûmlar bir türlü dışarıya çıkartılmıyordu.

Civan sessizce Hatice Nine'nin bahçe duvarından aşağıya indi. Yine sessizce Hükümet Konağı'nın duvarına koştu. Duvarın dibindeki küçük demir pencerenin önünde durdu. İçeriye baktı. Loş bir karanlığın kapladığı odanın içini ve mahkûmları göremedi. Gözleri bir süre sonra loşluğa alıştı. Mahkûmları teker teker seçmeye başladı. Andon sırtı pencereye dönük oturuyordu. Bir süre onun dönmesini bekledi. Geri dönmediğini görünce pencereyi tıklattı. Mahkûmlar dönüp baktılar. Andon dalgın oturuyordu. O yine dönmemişti. Civan parmağıyla dönmesi için işaret etti. Andon arkadaşının dürtmesiyle geri döndü ve pencereye baktı. Civan gülümsedi. Andon'un yüzü heyecandan al al oldu. Çocuğunun gelişi onun için büyük bir sürpriz oldu. Kalktı pencerenin önüne geldi. Onun elini tutmak istercesine, elini cama dayadı. Civan da elini getirdi, elinin içine yapıştırdı. Dakikalarca öyle kaldılar. Birbirlerinin sıcaklığını hissetmek istiyorlardı. Andon'un gözlerinden günlerdir tuttuğu yaşlar aşağı doğru süzüldü. Civan önce gülümsedi. Sonra o da gözlerinden süzülen yaşı diğer eliyle sildi.

Civan o günden sonra her gün Hükümet Konağı'na, Andon'un hapsedildiği yere gitti. Hatice Nine'nin evinden küçük Ayaş testisiyle mahkûmlara soğuk su taşıdı. Pencere kilitli olduğu için suyu pencerenin pervazına döktü. Kenarındaki küçük bir kırıktan içeri su süzülüyordu. Mahkûmlar sırayla ağzını o deliğe dayayarak yudum yudum su içmeye çalışıyorlardı. Daha doğrusu içmiyor, dillerini ıslatıyorlardı.

Bir sabah Ermeni tutuklular Suriye'deki toplama merkezi Derzor'a götürülmek üzere uyandırıldılar. Herkes alelacele giyindi. Yola koyuldular. Civan o gün biraz gecikmişti. Andon odadan çıkmadan önce uzun süre cama baktı. Camda çocuk yoktu. Telaşlandı. Yerinden bir türlü kıpırdamıyordu. Arkadaşlarının uyarısını dinlemedi. Çeteci Ali onu kolundan çekerek diğer mahkûmların içine sürükledi. Andon şaşkın ve üzgün bir şekilde takımdaki yerini aldı.

Kafile geldiği sokaklardan geçerek ilerlemeye başladı. Civan Hükümet Konağı'na gelmiş, pencereden içeri bakıyordu. Elinde Bünyamin Camii'nin şadırvanından doldurduğu su testisi duruyordu. Civan, Hacı Bayram Veli Dergâhı'ndan Bünyamin Efendi'nin gömülü bulunduğu caminin şadırvanından kendince kutsal saydığı suyu doldurarak getirmiş, onların bir an önce özgürlüğe kavuşmalarını düşünmüştü. Bu nedenle gecikmişti. Ama kutsal suyu onlara ulaştıramadan mahkûmlar gitmişti.

Civan geri döndü. Yoldan geçen yaşlı bir adama mahkûmları sordu. O da biraz önce kafileler halinde Ankara yönüne götürüldüklerini söyledi. Civan bu kez yön değiştirerek, Bünyamin Camii yanından yukarıya doğru koşmaya başladı. Ayaş çıkışında kestirmeden onlara ulaşmak istiyordu. Durmamacasına koştu. Anayolun kenarına ulaştı. Önce Ayaş yönüne baktı. Gelen giden yoktu. Bu kez Ankara yönüne döndü. O tarafta da giden bir kafile gözükmüyordu. Yorgunluktan bir taşın üzerine çöktü. Ağlamaya başladı. Kolunun yeniyle gözyaşlarını siliyordu. Umudunun tükendiği an, Ayaş yönünde siyah bir belirti gördü. Önce o karartıyı kendi yönüne gelen bir insan gölgesi olarak yorumladı. Karartı giderek büyüdü, büyüdü, sonunda kafileye dönüştü. Civan kendini sevinçten uçacak gibi hissetti. Beklemeye koyuldu. Kafile yaklaştıkça yüreği göğsüne sığmaz oldu.

Ermeni tutuklular Civan'ın önünden geçerken onu tanıdılar ve gülümsemeye başladılar. Gözleriyle onu selamlıyorlardı. Civan'ın gözleri Andon'u arıyordu. Takımın sonunda onu görünce sevindi. Andon yaklaşırken, Civan ona doğru koştu. Elindeki tes-

tiyi uzattı. Andon içmek için testiyi dudağına götürmüştü ki Çeteci Ali öfkeyle geldi, silahın dipçiğiyle Andon'un elindeki testiye vurdu. Testi paramparça olup yere düştü. Ardından Çeteci Ali testiyi Andon'a veren Civan'a yöneldi. Elini kaldırıp Civan'a okkalı bir tokat attı. Tam o sırada Andon haykırdı: "Dijan!"

Civan yerden doğrulurken bir yandan yüzünü tutuyor, bir yandan üstünü başını silkeliyordu. Kafile epeyce ilerlemişti. Civan'ın gözleri Andon'u takip ediyordu. Uzaktan ona gülümsedi. Ardından var gücüyle seslendi: "Baba!"

Civan babası sesini duymuş mudur diye uzun uzun ardından baktı. İkide birde arkaya dönüp bakan Andon'un nemli gözlerini gördü ve anladı. Belki babası sesini duymamıştı ama yüreğinin sesini duyduğundan emindi.

Andon ile kafiledeki diğer Ermenilerin hiçbiri Suriye'deki toplama kampı Derzor'a ulaşamadılar. Çünkü yol boyunca birer birer yok edildiler.

Tıpkı Zöhrab Efendi ile arkadaşı Varteks Serengülyan'ın yargılanmak üzere götürüldükleri Diyarbakır'a ulaşamadan, Urfa yakınlarında Teşkilat-ı Mahsusa'nın çete reislerinden Çerkez Ahmet tarafından öldürülmeleri gibi.

Yeryüzünde verilecek hiçbir ceza, bir çocuğun yüreğindeki o büyük acıyı silemez!

En zorlu düşmanın işte, Tanrı,
boğmak ister seni ulu katında,
çok iyi tanırsın sen o yılanı,
onun kızgın zehrinden bir vakitler bize,
bir tadımlık vermiştin hani.
Kuşku! En zalim, en güçlü düşman.
Bunu ya bildin de koydun kafamıza,
ya da bilemedin işin neye varacağını.
"Şeytanlık, düzen, sapıklık" denen şey var ya,
bugün yerinden yurdundan edecek seni o.
Tapınağında ışıklarını söndürüyor,
elleriyle parçalıyor heykelini.
Seninse, iler tutar yerin kalmamış,
göçüp gidiyorsun olanca gücünle.
Burçlarında yıkılmalar falan hani?
Nerde hani gümbürtüsü yıldırımlarının?
O kızgın soluğun hani nerde?
Ne cehennemlerinde bir kaynama var.
Ne büyük acını gören bir göz.
Ne de kulaklarda dokunaklı bir çınlama.
Oysa bir ufak parçası kopsa insanın,
bir sızlanma olsun duyulur, bir ağlaşma.
Sen yeryüzü ve gökyüzünle göç git de,
bir inilti bile duyulmasın ortalıkta.
Tam tersi, kahkahadan geçilmiyor.
Zaten yalana ağlasa ağlasa
bir iki yüzlüler ağlar,
bir de ahmaklar.[11]

---

[11] Tevfik Fikret'in *Tarih-i Kadim* şiirinin A. Kadir tarafından sadeleştirilmiş hali.

BÖLÜM: VIII

KISIM: I

İttihatçıların yaşattığı acılar bununla bitmiyordu...

Suriye'de, Şam'ın ünlü pazar kahvelerinden birinde, Şam Mutasarrıfı Abdullah Sanusi ile Şam'daki Osmanlı ordusunda görevli İbrahim Paşa oturmuş sohbet ediyorlardı. Şam'ın ılık rüzgârları yüce çınarın dallarını sallarken, daralan ruhlarını ağacın gölgesinde serinletmeye çalışıyorlardı.

İttihatçılar Balkanları kaybettikten sonra Anadolu ve Arabistan topraklarını kurtarma uğruna yön değiştirerek İslamcılık politikasına dönmüşler, Mısır asıllı Sait Halim Paşa'yı sadrazam yapmışlardı. Bu politika doğrultusunda Arap Yarımadası'ndaki Osmanlı topraklarına Arap asıllıları bürokrat olarak atamışlardı. Mutasarrıf Abdullah Sanusi de bunlardan biriydi.

İbrahim Paşa ise her Osmanlı askeri gibi devlet nereye gönderirse oraya giden askerlerdendi. Yeri yurdu yoktu. Ailesini ve toprağını unutmuştu. Arabistan unutulanların ülkesiydi. Arabistan Yarımadası Osmanlı'nın sürgün ülkesiydi. Osmanlı'nın gözden çıkardıkları uçsuz bucaksız çöllerde yok olup gidiyorlardı. Çöldeki ayak izlerini rüzgâr kısa sürede siliyordu.

İbrahim Paşa, "Abdullah Sanusi Bey, Osmanlı ile Arap dünyası arasında oluşan bu kin ve öfke sizce nedir?" diye sordu.

"Osmanlı'nın öfkesi hep duygusal olmuştur. Osmanlı kendi hatalarını görmezden gelip suçu hep başkasına yıkmayı âdet edinmiştir."

"Aradaki bu soğukluk İttihatçılarla mı başladı?"

"İttihatçılarla değil Tanzimatçılarla başladı. Tanzimat'ın adı Arap ülkelerine çok erken ulaştı ama uygulamaları çok geç geldi. Tanzimatçı liderler sadece Müslim gayrimüslim arasındaki hak ve görevlerle ilgilendiler. Gayrimüslimlere özel yer açtılar. Bir Müslümanın etnik kökeninin Osmanlı siyasal yaşamında hiç önemi yoktu. Osmanlı için Müslüman olmak yeterliydi.

Tanzimat paşalarına karşı örgütlü bir muhalefet oluşturan Yeni Osmanlılar Tanzimat reformlarının Şeriat hükümlerine uygun olmasını savunuyorlardı. Bu nedenle Tanzimat'ın yarattığı oligarşik bürokrasiyi eleştiriyorlardı.

Yeni Osmanlılar Osmanlıcılık-İslamcılık kavramına sığınarak Osmanlı tebaasının devletle ilişkisini güçlendirmeyi amaçlıyorlardı. Bu yöndeki fikirlerinin Müslüman Araplar tarafından kolayca kabul göreceğini zannettiler.

Yeni Osmanlılar aynı yanılgıyı İttihad-ı Anasır kavramı etrafında gayrimüslimlerle birlikte Müslümanların ortak anavatan yaratacaklarına inanmaları gibi imkânsız bir düşte de yaşadılar. Müslüman olsa bile, diğer halkların Osmanlı'dan bağımsız ayrı birer ulus olduklarını unuttular.

Arabistan'daki halklar arasındaki milliyetçi uyanış Yeni Osmanlılardan çok önce, II. Mahmut zamanında başlamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ı özerk hale getirmesiyle Arap Yarımadası Avrupa'nın yeni ulus yaratma fikirleriyle tanışmaya başlamıştı. Arap halkları ulusçuluğu Osmanlı aydınından önce tanıdılar. Ayrıca bu topraklar Osmanlı'dan önce, Emevi ve Abbasi devlet geleneğini yaşamış topraklardı."

"Abdülhamid 1878 yılında meclisi feshedince, on kadar Arap mebusu tehlikeli addederek onlardan İstanbul'u acele terk etmelerini istedi. Kudüs'ten Yusuf Ziya, Suriye'den Halil Ganem, Halep'ten Nafi ve Manuk, Suriye'den Bedran yok yere İstanbul'dan sürüldüler. Bu mebusların hiçbir suçu yoktu."

"Arap mebuslar potansiyel suçlu, yıkıcı ya da ayrılıkçı Arap davasıyla ilgili oldukları için değil, hükümetin politikalarını

açıkça eleştirdikleri için sürüldüler. Bu mebuslar kültür düzeyleri gelişmiş kişilerdi. Osmanlı'nın kendisine bağladığı halkları köle anlayışıyla yönettiklerini gördüler. Osmanlı'ya güvenleri sarsıldı."

"Osmanlıcılık söylemi neden Arap Yarımadası'ndaki Müslümanları yeterince heyecanlandırmadı?"

"Osmanlıcılık, Hıristiyan ayrımcılığına karşı koymak için bulunmuş sihirli bir formüldü. Buna karşın Osmanlı, diğer halklar için İslam olmayı yeterli gördü. Osmanlı Müslüman Arabın altındaki tarihsel, kültürel ve ırksal farklılığı göremedi. Onların ayrı bir halk olduğunu göremedi. Onlar için Halife sıfatıyla biat prensibini benimsedi.

Abdülhamid bu farklılığı ilk sezinleyen kişiydi. O nedenle Avrupa'dan alınan anayasal birliktelik yerine, Halifelik anlayışına dayalı yeni bir ilişki tasarlıyordu. Abdülhamid Müslüman Osmanlıların çoğunun parlamenter rejime kayıtsız olduklarını biliyordu. Abdülhamid İslamcılığı yeni bir çizgiye oturtuyor, İslamın ideolojik kavramlarıyla halifeliliği Panislamcı anlayışla yorumluyordu. Abdülhamid bu bakış açısıyla Yeni Osmanlılardan da İttihatçılardan da ayrılıyordu.

Ancak onun da unuttuğu bir şey vardı: Arap vilayetlerinin İmparatorluğun idari merkezine olan uzaklığı, bölgenin dağınık yapısı ve bölgede yaşayan halkların göçebe yaşam tarzları... Bu yapı Osmanlı'nın merkeziyetçi devlet politikasına uymuyordu."

"Abdülhamid merkezi ağı oluşturmak için mi Bağdat Demiryolu'nu uygulamaya koydu?"

"Doğru söylüyorsunuz! Telgraf hatlarının Bağdat'a kadar uzatılması, İstanbul-Bağdat Demiryolu'nun yapımına başlanılması, gerek Almanya'nın Ortadoğu petrollerine uzanması gerekse bu bölgede hakim güç olmaya başlayan İngiltere'ye karşı Osmanlı'nın bölgeye yeniden hakim olması isteğine uygundu.

Abdülhamid kutsal kent Medine ile Şam'ı birbirine bağlayan Hicaz Demiryolu projesi ile İslamın lideri olma çabasını hızlandırmak istiyordu."

"Alman etkisi, Arap Yarımadası'ndaki ayrılıkçı hareketlerin hızlanmasında ne derece etkili oldu?"

"Yeni gelişmeye başlayan Alman politikası karşısında eskiden beri var olan ve gittikçe güçlenen İngiliz ve Fransız etkisi varlığını bölgede sürdürüyordu. Suriye bu etki alanının içinde ayrı bir güç olarak sivriliyordu. İngilizler ve Fransızlar ellerini Almanlardan daha çabuk tutmuşlardı.

Osmanlı'ya karşı muhalefetin merkezi Suriye'ydi. Suriye'de iki etkili cemiyet vardı. Bunlardan birincisi Faris Nimri'nin başını çektiği cemiyetti. 1875-83 yılları arasında faaliyet göstermeye başlamıştı. Hem Hıristiyanları hem de Arap Müslümanları Osmanlı Hükümeti ve Türk karşıtı bir programla birleştirmeyi hedefliyordu. Arap kimliği üzerinde duruyor, ulusal temele dayanan ayrı bir devlet kurma amacı üzerine yoğunlaşıyordu.

İkinci cemiyet ulema, toprak sahibi ve tüccar olarak sivrilmiş aileleri temsil eden, 1878'de kurulmuş Müslüman Esnaf Örgütü'ydü. Osmanlı Hükümeti bu iki cemiyetin eylemlerine son verdi. Ama Araplar arasında büyük tepki çekti.

Ayrıca Kuran'ın dilinin Arapça olması, Arap kimliği için yeni bir güç oluşturuyordu. Bu durum, Arap bilincini körüklüyordu.

Bütün bu gelişmelere karşın Arap siyasi örgütleri XIX. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı birliği içindeki yerlerini korumayı ve sessiz kalmayı tercih ettiler."

"1908'de Hürriyetin ilanının Arap ülkelerindeki yansıması nasıl oldu?"

"Özgürlük rüzgârı estiren Meşrutiyetin ilanı, bölgede, İttihat ve Terakki yanlısı pek çok kulübün açılmasına neden oldu. Ancak İttihatçılar cemaate dayalı Osmanlıcı eski politikayı bir kenara bırakarak Pantürkist siyasete döndüler. Bu Arap halkları arasında hoş karşılanmadı.

Bunun üzerine Arap mebuslar İstanbul'da kurulan Uhuvvet-i Arabiyye-i Osmaniye adı altındaki Arap Birliğini savunan cemiyete katıldılar. Bu cemiyet, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Arapların çıkarlarını korumayı amaçlıyordu.

Meşrutiyetin özgürlükçü söylemine sığınarak, Arap Birliği ve Arap bağımsızlığı yolunda İmparatorluk merkezi dışındaki Arap halklarından yeni çağrılar geliyordu.

Başlangıçta Arapların siyasi yönelimi, İttihatçıların Meşrutiyetçi devlet yönetimini destekleyici yöndeydi. Meşrutiyet bütün azınlıklar gibi Arap halkları için de özerkliği vaat ediyordu.

İttihatçıların merkezileştirme ve merkezi otoriteyi İmparatorluğun en uzak noktalarına kadar yayma politikası üzerine, Arap halkları arasında Arap Birliği oluşturma düşüncesi hız kazanıyordu. Arapların İttihatçılara ilk tepkisi, dil konusunda geldi. Arap mebuslar Kanun-i Esasi'nin mecliste Türkçe konuşma zorunluluğuna karşı çıkıyorlar, meclis oturumlarını izlemekte ve seslerini duyurmakta zorlandıklarını dile getiriyorlardı. İlk huzursuzluk burada başlıyordu. Osmanlı Meclisi'nde diller ve ırklar karmaşası yaşanıyordu. 1908 Meşrutiyeti'nin özgürlükçü ortamı ile bu durum çelişiyordu. Kanun-ı Esasi, mebusları Türkçe konuşmaya zorluyordu."

"31 Mart Olayı ile bu çelişkiler bir bir ortaya çıkmaya başladı. Araplar, 31 Mart Olayı'na nasıl baktılar?"

"Biliyorsunuz, 31 Mart öncesi siyasi ortam merkeziyet yanlısı İttihatçılarla adem-i merkeziyetçi Ahrar Fırkası yanlıları arasındaki bölünmeyi hızlandırıyordu. Hıristiyan cemaatler Avrupa ekonomisiyle yakın bağları, kültürel birliktelikleri, dinsel, etnik ve ayrılıkçı duyguları nedeniyle adem-i merkeziyetçi yaklaşımın özerklik yanlısı görüşlerine sempatiyle bakıyorlardı. Arapların duyguları da bu yöndeydi.

İttihatçıların Pantürkist bir yaklaşımla Osmanlı'daki halklara Türkleştirme, Türk kimliği verme gibi merkeziyetçi yaklaşımları, Hıristiyanlar ve Araplar arasında hoş karşılanmıyordu. İngiliz Elçisi Sir Gerard Lowther, Türk olmayan unsurların Türk havanında dövülmesinin hoş karşılamayacağını dile getiriyordu."

"Abdullah Sanusi Bey, siz İttihatçıların merkeziyetçi ve ırkçı tavrının Osmanlı-Arap ilişkilerindeki etnik ve dilsel ayrımı hızlandırdığını mı söylemek istiyorsunuz?"

"Aynen söylediğiniz gibi oldu! İttihatçıların Türkçü-Turancı yazarlarının Türkoloji çalışmalarına başlamaları, Türklerin Orta Asya'daki köklerine ve dillerine yönelmeleri, Osmanlı'daki azınlıkların ve Arap halklarının karşısına Pantürkist bir kimlikle çıkmaları, devlet dilinin Osmanlıca yerine Türkçe olarak belirlenmesi bu ayrılıkçı kıvılcımları ateşledi.

Arap muhalifler bu durumu hoş karşılamıyorlardı. Hızla karşı propagandaya yöneliyorlardı. İttihatçıların Arapları Türkleştirmeyi hedeflediklerini, Kuran dili olan Arapçayı devre dışı bırakarak İslamiyetle bağların koparılmasının amaçlandığını söylüyorlardı. İttihatçıları İslamı kamu yaşamından atmakla, laik ve dini inanç karşıtı olmakla suçluyorlardı."

Abdullah Sanusi Bey'in konuşması, İbrahim Paşa'yı ertesi günü akşam yemeğine evine çağırmasıyla son buluyordu.

Irk ve din yılanını çiftleştirenler, yeni bir ulus yaratacağını sanırlar!

Bu çiftleşmeden doğan yavru, önce kendi halkını sokar!

Irklar ve dinler sadece Cehennemin zebanilerini eğlendirirler!

KISIM: II

Osmanlı Devleti'nde Hürriyet ilan edilip Meşrutiyet yönetimine geçilince, devletin her bölgesi gibi Lübnan'da da coşkulu kutlamalar yapılmıştı. Lübnan topraklarında özgürlük rüzgârları esiyordu. Umutlar büyük düşleri besliyordu.

Lübnan bölgesinde Dürzi kökenli Arslan ile Canbolat aileleri arasında yıllardır süren büyük bir rekabet yaşanıyordu. Meşrutiyetin ilanı ile bu rekabet geçici bir barışa dönüşmüştü. Her iki aile de Lübnan bölgesinde diğer bölgelere verilen hürriyetten yararlanmak istiyorlardı.

Lübnan farklı dilleri ve dinleri barındıran kendine özgü kozmopolit bir yapıya sahip bulunuyordu. Bu kozmopolit yapı nedeniyle, Osmanlı Devleti'yle yapılan anlaşma gereği Fransa, İngiltere, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya'nın burada gözetim hakkı bulunuyordu. Bu ülkeler Lübnan'ın Osmanlı'yla bağlarının güçlenmemesi için Osmanlı Meclisi'ne temsilci gönderilmesini istemiyorlardı. Bu nedenle sürekli olarak Lübnan üzerinden politik oyunlarını sürdürüyorlardı.

Lübnan bölgesi ileri gelenleri, Mutasarrıf Franko Paşa'nın yönetiminden memnun değillerdi. Onun değiştirilmesini istiyorlardı. Lübnan Dürzilerinden Arslan ailesinden İttihatçı Şekip Arslan'ın da aralarında bulunduğu bir heyet, hürriyetin ilanı sonrası bazı taleplerde bulunmak üzere Mutasarrıf Franko Paşa'nın kapısını çalıyordu. Ziyaret öncesi Lübnan heyetinin niyetini öğrenen ve bu talepleri hoş karşılamayan özel kalem müdürü Nasıf er Reys, Franko Paşa'ya heyetin isteklerini kabul etmemesini ve gerektiğinde şiddet kullanmasını söylüyordu.

Lübnan heyeti sözcüsü Sait Paşa, başta askerlik ve vergi muafiyeti olmak üzere heyetin isteklerini sıralamaya başlayınca

Franko Paşa sözünü keserek, "Beyler, ne zamandan beri Lübnan halkı isteklerini asi gibi talep ediyor? Verilmesi gereken hakları Osmanlı yeri geldiğinde verir!" dedi ve öfkeli bir şekilde odayı terk etmek üzere ayağa kalktı.

İttihatçı Şekip Arslan paşanın koluna yapışarak, "Paşa, heyetin sözü bitene kadar burada kalmak zorundasınız! Bizler asi değil Lübnan halkının temsilcileriyiz! Sultan bile halkını sabırla dinlerken siz niçin dinlemiyorsunuz?" dedi.

Bunun üzerine Franko Paşa istemeye istemeye yerine oturdu ve sessizce dinledi. Daha doğrusu dinler gözüktü. Ardından, "Yaptığınız teklifler Osmanlı'ya uyan teklifler değil!" deyip salonu terk etti.

Lübnan heyeti donup kaldı. Ardından, "Biz böyle bir muameleyi hak edecek ne yaptık?" diyerek öfkelerini dile getirmeye başladılar. Salonu bir türlü terk etmiyorlardı. Öfkeli sesler giderek artıyordu. Franko Paşa yan odadan öfkeli sesleri duyuyordu. Heyetin dağılmayacağını anlayınca hemen askeri komutan Aziz Bey'i çağırttı. Telaşla içeriye giren Aziz Bey'e içerdekileri tutuklamasını söyledi.

Aziz Bey, "Paşam, Lübnan ileri gelenlerini tutuklamaya yetkim yoktur!" dedi. Franko Paşa bu söz üzerine dondu kaldı. Nasıl davranacağını bilemedi. Bir odadan diğerine gidip geliyordu.

Gece olmuş, içerdeki Lübnan heyeti hâlâ gitmemişti. Lübnan heyeti, ertesi gün sarayın önünde halkın toplanması için acele haber gönderdi. Bunun üzerine Franko Paşa, İttihatçı Şekip Arslan'ı yanına çağırtarak, "Evladım, bu yaptığınız doğru bir şey değil! Bu çocukça davranıştan derhal vazgeçin! Ben her şeyi heyecanınıza verip unutacağım!" dedi.

Şekip Arslan, "Paşa, isteklerimiz kabul edilene kadar ne heyecanımız yatışacak ne de burayı terk edeceğiz!" dedi. Franko Paşa, bir kez daha yenildiğini hissetti.

Sabah olmuş, halk sarayın önünde toplanmıştı. Halkı karşısında gören Franko Paşa, İttihatçı Şekip Arslan'a dönerek, "Şekip Arslan Bey, tekliflerinizi aynen kabul ediyorum! Ayrıca Meş-

rutiyeti de ilan ediyorum! Birlikte halkın önüne çıkalım, bu müjdeli haberi halka birlikte verelim! Ancak sizden hakarete uğramayacağıma ilişkin söz istiyorum!" dedi. İttihatçı Şekip Arslan bu sözü verdi.

Franko Paşa halkın huzuruna çıkıp onlardan özür diledi ve Meşrutiyeti ilan ettiğini duyurdu. Lübnan'a Meşrutiyet işte böyle girdi. Osmanlı Sultanı Abdülhamid Meşrutiyeti Dersaadet'te nasıl gönülsüz ilan ettiyse, Franko Paşa da Lübnan'da aynısını yaptı.

Meşrutiyetin ilanından iki yıl sonra, Osmanlı Devleti Havran'daki Dürzilerin düzen dışı davranışları üzerine Liva Komutanı Faruki Paşa'nın emri altında büyük bir birliği oraya gönderdi. Franko Paşa'nın Şûf Kaymakamlığı'na getirdiği İttihatçı Şekip Arslan araya girerek isyancı Dürzileri teslim olmaya ikna etti. Faruki Paşa asilere iyi davrandı ve serbest bıraktı.

Ancak kısa bir süre sonra Harp Divanı kuruldu. Serbest bırakılan asiler yargılanmak üzere mahkemeye çağrıldılar. Hepsi de yargılamanın usulden olduğunu düşünüyorlar ve affedileceklerine inanıyorlardı. Çünkü böyle durumlarda aşiretler devlete teslim olunca ölüm cezası verilmiyordu. Ayrıca yaşama umudu olmasa hangi suçlu kendiliğinden gelip devlete teslim olurdu?

Olay çıkaran Dürzi asilerin tamamı Faruki Paşa'nın emri üzerine Harp Divanı'nca idama mahkûm edildi. İdamlar hemen infaz edildi. Sadece biri hariç. O kişi Faruki Paşa'ya yüklü miktarda para ödeyerek Rodos'a sürgün kararı aldıran Dürzi lider Yahya el Atraş'tı.

Fransız yetkililer, Rodos'ta sürgünde iken kendisinden ilerde gerçekleşecek Suriye işgali sırasında emrindeki Dürzilerle birlikte Fransızlara yardımcı olmasını isteyince, okuma yazması olmayan Yusuf el Atraş elindeki kâğıdı uzatarak, "Beyler! Ne istiyorsanız şu kâğıda yazın, altına da şu mührü basın!" diyordu.

Lübnan'da bu gelişmeler yaşanırken İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı öncesi, Trablusgarp, Suriye, Filistin, Lübnan ve Osmanlı'ya ait Ortadoğu'daki diğer toprakları kendi aralarında paylaşıyorlardı.

Mösyö Poincare Fransa meclisinde Mösyö Victor Berar'a, "Bizler dostumuz İngiltere'yle Suriye ve Filistin toprakları hakkında aramızda anlaştık. Bugüne kadar hiç kimse diğerinin bölgesine tecavüz etmedi," diyordu. Osmanlı Devleti uyuyor, emperyalist Batı onun mirasını paylaşıyordu.

Osmanlı'daki olaylar bununla da bitmiyordu. İstanbul'da 31 Mart Olayı patlak vermiş, bu kargaşa sırasında Lazkiye Mebusu Muhammed Arslan gazeteci Hüseyin Cahit'e benzetilerek öldürülmüştü. Muhammed Arslan, Lübnanlı Şekip Arslan'ın amcasının oğlu idi.

Osmanlı payitahtında bunlar olurken, 31 Mart kargaşasından yararlanan İtalyanlar aniden Trablusgarp'a saldırmıştı. İttihatçı Şekip Arslan Trablusgarp'taki İtalyan işgalini önlemek için bölgedeki Senusi liderlerin direnişine ihtiyaç olduğunu, bunun için paraya gereksinimi bulunduğunu o zamanki Osmanlı Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'ya gizli bir telgrafla bildiriyordu.

İttihatçı Hüseyin Hilmi Paşa bu telgrafı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya iletiyordu. Mahmut Şevket Paşa ise maddi yardım yerine Şekip Arslan'a vatanseverliğinden dolayı bir teşekkür mektubu gönderiyordu.

Şekip Arslan bu kez Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'yla görüşüyor, ondan silah ve para yardımında bulunmasını istiyordu. Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, Şekip Arslan'a Trablusgarp'a gitmemesini, Mısır'da kalmasını söylüyordu.

Aslında Mısır Hıdivi bulanık suda balık avlıyor, Arap bölgelerinde yeni bir hareket başlatmayı düşünüyordu. Bu amaçla Arap liderleriyle gizli görüşmeler yapıyordu. Hıdiv Abbas Hilmi Paşa Osmanlı'ya sadrazam olan Sait Halim Paşa'nın kardeşiydi.

Bu sırada Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa, Mcryût Demiryolu hattının geçtiği toprağı 1,5 milyon lira karşılığında satmak üzere İtalyanlarla anlaşma yapıyordu. Adı geçen demiryolu zorunlu olarak Hıdivin kişisel mülkünden geçiyordu. Bu karlı satışa karşılık Hıdiv, İtalyanlara bölgedeki Senusi ayaklanmasını bastırma sözü veriyordu.

Bu gelişmeler üzerine İstanbul'a giden İttihatçı Şekip Arslan, Sadrazam Kâmil Paşa ile görüşerek durumu ona anlatıyor, para ve silah yardımı talebinde bulunuyordu. Sadrazam Kâmil Paşa ilgisiz bir şekilde, "Devletin Trablus Savaşı'yla ilgilenecek ne vakti ne de gücü var. Çünkü devletin aynı anda hem İtalyanlarla hem Balkan devletleriyle savaşmasına imkân yoktur!" diyordu.

Şekip Arslan, Kâmil Paşa'ya, "Paşam, siz mücahitlere gizli yollardan maddi yardım gönderiniz, İtalyanlarla yapılacak anlaşmalarda yerli halkın haklarını koruyunuz, yeter! Gerekirse Osmanlı Sultanının Trablusgarp'taki haklarını İtalyanlara değil yerli halka devrediniz! Böylece İtalya Trablusgarp'ı yönetme hakkını kendisinde göremeyecektir!" diyordu ama sözünü dinletemiyordu.

O günlerde Trablusgarp'ı savunmak üzere Enver Bey, Mustafa Kemal, Fethi Okyar gibi sivil kıyafet giymiş bir kısım gönüllü İttihatçılarla, Kuşçubaşı Eşref gibi Teşkilat-ı Mahsusa fedaisi birkaç kişi gelmişti. Ancak yanlarında doğru dürüst ne silah ne erzak vardı. Cansiperane savaştılar ama başaramadılar. İttihatçıların Trablusgarp savunusu bu kadardı. Sonunda Trablusgarp elden çıktı.

Osmanlı'da bu karışıklıklar sürerken Franko Paşa'nın görev süresi doluyordu. Onun yerine bölgeyi çok iyi tanıyan, Mısır'ın eski Posta Nazırı Yusuf Saba Paşa'nın atanması için Sadrazam Kâmil Paşa'nın onayı alınmışken Hariciye Nazırı Ermeni Naradokyan Efendi kendi müsteşarı Ermeni Ohannes Efendi'nin vezirlik rütbesiyle atanmasını sağlıyordu. Sadrazam Kâmil Paşa'nın, "Ohannes Efendi'nin Lübnan bölgesini idare edebileceğini zannetmiyorum!" demesine karşın İttihatçılar bu atamayı yapıyordu. Bölgeyi tanımayan Ohannes Efendi Kâmil Paşa'yı yanıltmıyor, yanlış işler yapıyor ve giderek İngiliz etkisine giriyordu.

O günlerde İstanbul'da başka gelişmeler yaşanıyordu. Bir gün mecliste oturup konuşurlarken Şurayi Paşa Lübnan Mebusu Şekip Arslan'a, "Şekip Bey, Ortadoğu'daki bütün grupları birleştirip devletteki Arap-Türk ya da İttihatçı-İtilafçı ayrımına son vererek ortak bir İslam Cemiyeti kurulması konusunda ne düşünür-

sünüz?" diye sorduğunda Şekip Arslan, "Şurayi Paşa, ben böyle bir fikre karşı çıkacak değilim! Ancak bir sonuç çıkmamasından korkarım!" diye yanıt vermişti. Ama Şurayi Paşa'nın ısrarlı olduğunu görünce Arap Birliğine yönelik İslam Cemiyeti düşüncesini uygulamaya geçmişlerdi.

Konuyu önce Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye açtılar. Kendisi, böyle bir cemiyetin şeref başkanlığını seve seve kabul edeceğini söyledi. Osmanlı'nın veliahdı nerede duracağını dahi bilmiyordu.

Ardından Osmanlı'ya ilerde sadrazam olacak Prens Sait Halim Paşa, kardeşi Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın yanı sıra Arap milliyetçi liderlerinden Şerif Ali, kardeşi Şerif Cafer, Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve kardeşi Şerif Nasır ile görüşüldü. Hepsi de söz konusu cemiyete katılmayı kabul ettiler.

Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin oğlu Muhtar Bey, Hürriyet ve İtilafçı Gümülcineli İsmail Bey ile İttihatçı Talat Bey, bu amaçla düzenlenen Pera Palas'taki toplantıya katıldılar. Toplantıda söz konusu cemiyete El Cemiyet-ül Hayriyet-ül İslamiye adı verildi. Cağaloğlu'nda bir yer kiralandı. Cemiyetin işlerini yürütmek için Yusuf Şetvan Bey görevlendirildi. Böylece İttihatçılar kendi elleriyle Arap Birliğini savunan bir cemiyetin kurulmasına önayak oldular.

Ancak bu olay bir tesadüf değildi. Rus petrollerine ulaşmak isteyen Almanya'nın gölgesindeki İttihatçılar oradaki Türk devletlerini bir bayrak altında toplamak için nasıl Pantürkist bir politika izliyorlarsa, aynı şekilde Ortadoğu petrollerini ele geçirmek isteyen Almanya'nın gölgesinde bu kez bütün İslamları bir bayrak altında toplamak için Panislamist bir politikanın zemin taşlarını döşüyorlardı. İttihatçılar Ortadoğu'da eski gücünü toplamak için yavaş yavaş Panislamist bir politikaya kayıyorlardı. Bu düşüncenin ilk adımı olarak Mısır Hıdivi'nin kardeşi Sait Halim Paşa'yı sadrazamlığa getiriyorlardı.

Tanrı tutkuyla zekâyı aynı kişiye vermez!
Kurnazlık ise, tilki gibi taşıyabilene aittir!

KISIM: III

Almanlar Kafkas petrollerini ele geçirmek için Enver Paşa'yı kuzeye, Ortadoğu petrollerini ele geçirmek için Cemal Paşa'yı güneye, Süveyş Kanalı'na göndermişlerdi. Ancak her iki bölgedeki hareket de zamansız ve hazırlıksız yapıldığı için başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Osmanlı ordusu Cemal Paşa ile Süveyş Kanalı'na inmeden İngiltere o bölgeye seksen binden fazla asker yığıyordu.

Osmanlı Devleti Almanların yönlendirmesiyle Süveyş Kanalı'na saldırmaya karar verince, Şam ordusu komutanı Zeki Paşa'nın yerine Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı görevlendiriyordu. Onun yanına Alman subaylarla Albay Von Kress ve Harbiye Reis Vekili Ali Fuat Paşa veriliyordu.

Cemal Paşa Şam'a geldiğinde Beramike İstasyonu'nda coşkuyla karşılanıyordu. Cemal Paşa, Şam'da Damascus Palas oteline yerleşiyordu.

İttihatçı Şekip Arslan, Cemal Paşa'yı ziyaret etmek istiyordu. Ancak onunla birlikte Necip Melhame de ziyarete gitmek istediğini söylüyordu. Necip Melhame yolsuzluklara bulaşması nedeniyle İttihatçıların görevden aldığı kişiydi. Kardeşi Selim Melhame de yolsuzlukları nedeniyle aynı akıbete uğramıştı. Lübnanlı bir Maruninin oğlu olan Necip Melhame akıllı, kurnaz, siyasetten anlayan ikiyüzlü biriydi. İttihatçılar ve Talat Paşa onu sevmemesine karşın, ne gariptir ki Enver Bey onu beğeniyordu. Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girince, Necip Melhame Enver Bey'i ziyarete gelmiş ve Suriye'deki Hıristiyanların devlete bağlılığını sağlayacağını söylemiş, Enver Bey bu hizmetinin karşılığı olarak kendisine maaş bağlamıştı.

Şekip Arslan istemeye istemeye Necip Melhame ile birlikte Cemal Paşa'nın kaldığı Damascus Palas'a geldi. Cemal Paşa sadece Şekip Arslan'la görüşeceğini söyledi. Şekip Arslan rica edince Cemal Paşa, "Sadece beş dakika," diyerek Necip Melhame'yi kabul etti. Beş dakika sonra Necip Melhame odadan yüzü asılmış bir şekilde çıktı.

Şekip Arslan, Necip Melhame'ye, "İçerde tatsız bir şey mi oldu?" diye sordu.

"Daha ne olacak? Paşa'nın gururu Paşa'dan önde gidiyor da ondan!"

Şekip Arslan içeri girdiğinde Cemal Paşa, Necip Melhame ile konuşmasına hiç değinmedi. Cemal Paşa konuşma sırasında, "Lübnan Mutasarrıfı Ohannes Paşa ile Maruni Patriğini Şam'a çağıracağım!" deyince Şekip Arslan, "Paşam, Lübnan mutasarrıfı için bir şey diyemem. Takdir sizindir. Ancak Maruni Patriği yaşı bir hayli ilerlemiş yaşlı bir adamdır. Ayrıca duyduğuma göre hastaymış. Eğer onun buraya getirilmesini emrederseniz, Maruni topluluğu bundan rahatsız olacaktır," dedi.

Cemal Paşa, "Şekip Arslan Bey! Maruni Patriği bana bir hoş geldin demek istemiyor mu?" diye sordu.

"Paşam! İyileştiği zaman size gelip hoş geldin diyeceğinden en ufak bir şüphem yok! Şimdilik kendisini temsilen iki piskopos gönderilebilir."

"Eğer üst düzey piskoposlar olmazsa görüşmem!"

Şekip Arslan, Necip Melhame'nin "Paşa'nın gururu Paşa'dan önde gidiyor" demekle ne kadar haklı olduğunu çok iyi anlamıştı.

Cemal Paşa Süveyş Kanalı'na saldırma kararı verince, İttihatçı Şekip Arslan Cemal Paşa'ya giderek, "Paşam, başta Dürziler olmak üzere kaç mücahit istersiniz?" diye sormuş, Cemal Paşa mağrur bir şekilde, "Yüz kişi yeter!" diye yanıt vermişti.

Cemal Paşa ertesi gün Kanal Harekatı için demiryolu ile Maân'a gitti. Orada onları Hicaz Valisi ve Komutanı Vehip Paşa ile emrindeki 9.000 kişilik kuvvet karşıladı.

Ayrıca aralarında değişik bölgelerden gelmiş gönüllüler de vardı. Cemal Paşa, Vehip Paşa'ya gönüllülerin beklemesini söyledi. Gece olunca ordu hareket etti.

Cemal Paşa Birinci Kanal Harekatı kapsamında 400 Osmanlı askeriyle geceleyin Süveyş Kanalı'nı geçerken, İngilizler yanlarında getirdiği iyi eğitilmiş köpeklerin havlaması üzerine durumdan haberdar oldular. İngilizler Osmanlı askerlerinin büyük bir bölümünü esir aldılar. Cemal Paşa geriye çekilmek zorunda kaldı. Cemal Paşa tekrar saldırmayı düşünüyor ama bu saldırı bir türlü gerçekleşmiyordu. Savaş koşulları ağırlaşıyor, mühimmat ve erzak giderek tükeniyordu. Cemal Paşa iyi düşünülmemiş ve düzenlenmemiş bir savaş taktiğinin karşılığını alıyordu.

Cemal Paşa harekattan önce İttihatçı Şekip Arslan'ın beraberinde getirdiği gönüllülerle diğerlerini tekrar çağrıldığında gelmek koşuluyla geri gönderiyordu. Bölgeye yabancı kendi askerine güveniyordu.

Cemal Paşa Birinci Kanal Harekatı'ndaki başarısızlığına mazeret arıyor, kafasında hayali suçlular yaratıyordu. Tıpkı Sarıkamış yenilgisi sonrası suçlu arayıp Ermenileri bulan Enver Bey gibi... Suçluları bulmayı kafasına koyan Cemal Bey Beyrut Valisi Bekir Sami Bey'i makamına çağırarak, " Bekir Sami Bey, senden yabancı konsolosluklardaki gizli belgeleri araştırarak Osmanlı Devleti aleyhine yabancı ülkelerle yakınlık kuranların adlarını istiyorum!" diyordu.

Bekir Sami Bey şaşırmış bir şekilde, "Paşam, bu çok tehlikeli bir oyun! Birincisi, bu kişiler yabancı devletlerle kurdukları ilişkilerin Osmanlı Devleti'nce araştırıldığını öğrenince devlete karşı hem düşünsel hem de eylemsel anlamda tavır alacaklar ve güç toplayarak devletin karşısına dikileceklerdir.

İkincisi, yabancı devletlerin konsolosluklarında yapılacak böyle bir eylem İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekecektir. Yabancı konsolosluklar yabancı devletlerin kontrolündeki özerk bölgelerdir!" dedi.

Cemal Paşa, Bekir Sami Bey'in bu konuda engel çıkaraca-

ğını anlaması üzerine, onun yerine Beyrut Valisi olarak korkusuz bir İttihatçı olan Azmi Bey'in atanmasını sağlıyordu.

Azmi Bey Beyrut Valiliği'ne atanır atanmaz yabancı konsoloslukları basıyor, Cemal Paşa'nın istediği bilgileri ve kişilerin adlarını ona ulaştırıyordu. Böylece Arap topraklarında Cemal Paşa'nın diktatörce davrandığı yeni bir dönem başlıyordu.

Cemal Paşa konsolosluk belgelerine dayanarak Lübnan'ın ileri gelenlerinin önemli bir kısmını astırıyor, bir kısmını Kudüs'e sürgüne gönderiyordu. Bununla yetinmiyor, daha büyük bir kitleyi Anadolu'ya sürüyordu. Cemal Paşa bu fütursuz kararları nedeniyle bölgede büyük bir tepki çekiyordu.

Cemal Paşa o günlerde yaşanan Çanakkale Zaferi'nin sarhoşluğuyla, Suriye'deki Arap ruhunun hakkından geleceğini söylüyordu. Aynı şeyi Talat Bey ve arkadaşları da Anadolu'daki Ermeniler için söylüyordu.

Cemal Paşa Kudüs'e sürgüne gönderdiği kişileri bir süre sonra affediyor, böylece bazı çevrelere gözdağı vermiş oluyordu.

Ancak aradan bir yıl geçmeden daha önce affettiği kişileri yeniden tutuklatıyor, onların yanına Lübnan'ın tanınmış kişi ve ailelerini de katıyordu. Sürgünler bu kez Arap ülkelerine değil, aileleriyle birlikte Anadolu'ya gönderiliyordu. Ermeni Tehciri'nin benzeri Araplara uygulanıyordu.

Anadolu'ya göçe zorlananların sayısı başlangıçta 2.000'i geçmiyordu. Zorunlu göçe tabi tutulanların mülkleri yeni kurulan Tehcir Komisyonu'na bırakılıyordu. Mülklerin tespiti ve kaydından sonra sürgüne gönderilenlere Anadolu'dan mülk veriliyor, onların boşalttığı yerlere Balkanlardan ve Anadolu'dan gelecek Türkler yerleştiriliyordu.

Cemal Paşa soylu ailelerin bölgedeki etkisini kırmak istiyordu. Sürgünler ortada hiçbir bir sebep yokken başlamıştı. Bunun 2.000 kişide kalmayacağına, özellikle itibarlı ailelerin yavaş yavaş bölgeden gönderileceğine inanılıyordu. Çünkü eskiden beri Arap toplumunda aristokratik bir yapı olduğuna, bunun Türklerle kaynaşmayı engellediğine, bu uzlaşmaz durumun Cemal

Paşa'nın tepkisini çektiğine inanılıyordu. Cemal Paşa'nın bu aristokratik yapıyı kırmak istediği biliniyordu.

İttihat ve Terakki Cemal Paşa'yı bu konuda tek yetkili kılmıştı. Ne yazık ki idam kararlarının uygulanmasından Osmanlı Hükümeti'nin haberi yoktu. Nazırların tek bildiği şey, suçları tespit edilen bir kısım Arabın yargılanmakta olduğuydu.

İttihatçıların Müslüman Arap topraklarında etkin olma amacına yönelik Panislamist bir politika ile göreve getirdiği Mısır asıllı Sadrazam Sait Halim Paşa durumdan kaygılanıyor, Cemal Paşa'ya çektiği telgrafta, "Bu meselenin tamamıyla siyasi olduğunu, Nazırların kararı ve Sultanın onayı olmadan idam kararlarını uygulama yetkisinin bulunmadığını, bu nedenle tek sorumlu olarak kendisini gördüğünü," sert bir ifadeyle söylüyor ve onu uyarıyordu. Sadrazam Sait Halim Paşa, Enver Bey'in kendisi dahil, Sultan ve hükümetin haberi olmadan ülkenin savaşa sokulduğunu unutuyordu.

İdamların yapıldığını sonradan öğrenen muhafazakâr Sultan Reşat, "Cemal Paşa'nın Suriye'de öldürdüğü kişilerden ben sorumlu değilim!" diye tepki gösteriyordu. Ama bu tepki göstermelik bir tepki oluyor, hiçbir işlem yapmıyordu.

Bütün bu tepkilere karşın Cemal Paşa idamları uygulamaya devam ediyor, Talat ve Enver Bey ise susuyordu. Çünkü üç paşalar kavgasında Triumvira'nın ikisi susuyor, Cemal Paşa'nın hata yapmasını bekliyorlardı. İlerde onun gücünü kırabilmek, onu sorumlu tutabilmek için... Tıpkı Ermeni kırımında Cemal Paşa'nın susması gibi...

Bir gün İttihatçı Şekip Arslan, Cemal Paşa ile birlikte Suriye ileri gelenlerinden Kâmil el Esad'ın davetine gitmişti. Ali Fuat Paşa da oradaydı. Yemeğin bir yerinde Cemal Paşa Şekip Arslan'a dönerek, "Şekip Bey, bugünkü olayları duydunuz mu?" diye sordu.

"Evet, duydum Paşam! İtalya, İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmiş. Bu çok endişe verici bir durum. Çünkü İtalya dengeleri değiştirebilecek kadar güçlü bir ülkedir."

"Ben, İtalya'nın savaşa girmesini kastetmedim!"

"O halde neyi kastediyorsunuz Paşam?"

"Beyrut'ta olanlardan haberiniz yok mu?"

"Ne olmuş ki?"

"Devlet aleyhinde bulunan tutukluların hepsi idam edildi."

Şekip Arslan'ın yüzü sapsarı kesildi. Cemal Paşa imalı bir şekilde, "Şekip Bey, görüyorum ki bu haber seni çok sarstı!" dedi.

Şekip Arslan öfkesini yenmeye çalışarak, "Ben asker değilim Paşa! Ölüm haberleri askerlere pek dokunmaz ama bana dokunur!" dedi.

Cemal Paşa alaycı tavrını sürdürerek, "En çok kimlerin asılmasına üzüldünüz?" diye sorunca Şekip Arslan, "Hepsine üzüldüm Paşa!" dedi ve sustu. O saatten sonra yemekte boğazından aşağı tek bir lokma dahi geçmedi.

Cemal Paşa birkaç gün sonra Lübnan Kumandanı Rıza Paşa'ya emir göndererek gönüllülerden oluşacak bir birlik kurmasını söyledi. Bu gönüllü birlik Suriye sahillerine yapılacak olası bir saldırıyı önlemek içindi. Rıza Paşa bütün gayretine rağmen kimseyi gönüllü olmaya ikna edemedi. Cemal Paşa ektiğini biçmeye başlamıştı.

O günlerde Enver Paşa Suriye bölgesini teftiş etmek için sessizce Halep'e gelmişti. Cemal Paşa, Enver Bey'in çok iyi dostu ve sırdaşı olduğunu bildiği için Şekip Aslan'a haber vermedi. Enver Paşa Halep'ten Şam'a geçince, Şekip Arslan durumu öğrenip Şam'a hareket etti. Cemal Paşa onun gelişini engellemek için, "Şekip Aslan Bey, Havran sizin seçim bölgeniz. Havran'ın sınırı Ezrut İstasyonu'nda bitiyor. Geri dönünüz!" diye Şekip Arslan'a haber gönderdi. Belli ki Şekip Arslan'ı Enver Bey'le görüştürmek istemiyordu. Ama durumu bir şekilde öğrenen Enver Paşa, Şekip Arslan'ın Filistin'e gelmesinde bir sakınca olmadığını söyleyince Cemal Paşa bozuldu ama hissettirmedi.

Cemal Paşa, Enver Paşa birlikte Medine'ye geçmişlerdi. Cemal Paşa, Şekip Arslan'a haber göndererek, Şam'a geri dönerek *Şark* gazetesini çıkarmaya devam etmesini, bunun Enver

Bey'i mutlu edeceğini söyledi. Şekip Arslan bu haber üzerine öfkelenerek Şam'a geri döndü.

İttihatçılar Almanların tavsiyesiyle Şam'da etkili bir Arapça gazete çıkarmaya karar vermişler, bunun başına Şekip Arslan'ı getirmişlerdi. Devlet gözetiminde çıkan bu gazetedeki görevi nedeniyle Şekip Arslan zorla Şam'a dönmüştü.

Şekip Arslan her yolu denedi ve sonunda Enver Paşa ile İstanbul'a dönerken Şam'da görüştü. Olup biteni, halka yapılan zulmü tek tek anlattı. Genel bir affın gerekliliğinden söz etti. Bütün bu konuşmaları Cemal Paşa kapı aralığından dinledi. İki gün sonra Cemal Paşa, Şekip Arslan'ı polis marifetiyle kaldığı Victoria Oteli'ne çağırttı. Onu asık bir yüzle karşıladı. Elini dahi uzatmadı.

Cemal Paşa, "Suriye'ye geldiğim günden beri sana hiçbir Suriyeliye göstermediğim yakınlığı gösterdim! Bu Arslan sülalesinden olduğun için değil, devlete bağlı bir İttihatçı olduğun içindi. Ancak yaşanan son olaylarda beni acımasızca eleştirdin! Enver'e bile şikâyet ettin!" dedi.

"Paşam, sizinle ilgili şahsi bir şey mi söylemişim?"

"Hayır! Ancak icraatlarımı eleştiriyor ve halka zulmettiğimi söylüyorsunuz. Üstelik devlete zarar verecek bir siyaset izlediğimi iddia ediyorsunuz!"

"Paşam, ben Arap halkı üzerinde sürdürülen yıldırma siyasetinin devletin yararına olmadığını ve kötü sonuçlar doğurmasından korktuğumu söyledim!"

"Bu konuda benimle konuştuğunuz yetmedi, gidip Ali Fuat Paşa'yla konuştunuz, yine yetmedi, bu kez Enver'le konuştunuz. Ali Fuat Paşa ile yetinmeniz gerekirdi. Enver'e söylemenize hiç gerek yoktu!

Ayrıca bu olup bitenlerden ben sorumluyum! Devlete bu bölgenin problemlerini çözeceğime dair söz verdim! Ama siz ne yaptınız? Bunlarla yetinmediniz! Beyrut Valisi Azmi Bey'e, 'Madem İstanbul'a gidiyorsunuz, o zaman mutlaka Talat Bey'le görüşüp ona bu adamın uyguladığı şiddetten bahsediniz ve buna

bir son vermesi için de Talat Bey'den yazılı bir emir sağlamaya çalışınız!' dediniz."

"Evet, aynen bunları söyledim Paşam! Benim sözlerimde şahsınızı rencide edecek ne var? Söylediklerimin hangisi yalan?"

"Ben bu siyaseti uygularken arkadaşlarımın onayını almadığımı mı düşünüyorsunuz?"

"Şu anda ülkeyi siz, Talat ve Enver Bey üçlüsü yönettiğine göre, sizler birbirinize karşı sorumlu değil misiniz? Bu nedenle birinize karşı diğerinden yardım istemem kadar doğal bir şey var mı? Eğer ki Talat ve Enver Bey'le bir sorunumuz olsaydı, bu sefer sizden ayrı bir tavsiye almaz mıydık?"

"Şekip Bey, bu şahısları kurtarmak için elinizden gelen her şeyi yaptınız! Birçok kişiden yardım istediniz! Sürüyle dilekçe verdiniz! Kısacası, üzerinize düşeni yaptınız! Eğer başarılı olamazsam, kabahat sizde değil bende olacaktır! Bu işin tek sorumlusu var, o da benim! Şimdi sizden rica ediyorum, sorumluluk sahanıza girmeyen bu konuları daha fazla uzatmayın!"

İleriki günlerde Suriye'deki İttihatçıların resmi yayın organı *Şark* gazetesinde, Cemal Paşa'nın imzasıyla başkomutanlığa ait bir duyuru çıktı. Bu duyuruda, nüfuz sahibi bazı kişilerin sürgünlerin affedilmesi yönünde aracı olmaya kalkıştıklarını, bu ve benzeri konularda hiç kimseye izin verilmeyeceği duyuruluyordu.

Arap topraklarındaki zorunlu sürgün kararı, Çanakkale Savaşı'ndan başarıyla çıkıp kafası rahatlayan İttihatçıların aldığı bilinçli bir kararın sonucuydu. Tıpkı Ermeni Tehciri'nde olduğu gibi... Amaç başta Suriye olmak üzere Arap topraklarının Türkleştirilmesi ve Arap milliyetçiliğinin kökünün kazınmasıydı. Bu fikir öncelikli olarak Cemal Paşa'nındı. Ama başta Talat ve Enver olmak üzere pek çok İttihatçı bu fikri onaylamıştı.

Arap bölgesinin zoraki sürgünleri İzmir, Manisa, Edremit, Bursa, Eskişehir, Yenişehir, Kırşehir, Tokat ve Sivas'a gönderildiler. Mallarının idaresini yürüten Tehcir Komisyonu sürgünlere ait mülklerin dağılımını onların bir daha geri gelmeyecekleri olgusu üzerine kurgulamıştı.

Bu olaylar üzerine Şekip Arslan, İstanbul'da yeni sadrazam olan Talat Paşa'nın yanına çıkarak, "Talat Bey, şimdiye kadar ümmet birliği içinde ayrılık çıkmasın diye bazı olaylara katlandık ve savaşın bitmesini bekledik. Artık beklemeyeceğimizi ve susmayacağımızı biliniz!" dedi. Kızgın bir şekilde odayı terk etti.

Beklenen son gecikmedi. Osmanlı ordusu önce Filistin'den geri çekildi. Cemal Paşa Süveyş Kanalı'nı, Irak ve Suriye'yi kaybetti. Lübnan, Osmanlılara güvenini yitirdi. Alınan yenilgiler üzerine Alman hükümeti General Falkenhein'i bölgeye gönderdi. Falkenhein, Cemal Paşa'nın tüm yetkilerini devraldı.

Triumvira'nın üç yıldızından biri olan Cemal Paşa, büyük bir ihtişamla parladığı gökyüzünden hızla yere kaydı.

İhtiraslılar ölürken Tanrılar yas tutmaz!
Akıllılar ölürken, gökyüzünde yıldızlar parlar!

KISIM: IV

Cemal Paşa'nın büyük bir yenilgiyle sonuçlanan Kanal Seferlerinin ardından Gazze yenilgisi ve Filistin'in kaybedilmesiyle, Osmanlı Devleti Arap toprakları üzerindeki hakimiyetini yitiriyordu.

Kargaşa dolu günlerde, Ali Bezzar Efendi adında bir Mısırlı Taif'e geldi. Emir Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah ile görüşmek istediğini söyledi. Bu şahıs İngiltere'nin Mısır Başkonsolosluğu'nda görevli Doğu İşleri Sekreteri Mr. Storrs'tan bir mektup getiriyordu.

Mr. Storrs mektubunda, "Osmanlı Devleti, Büyük Britanya ile kadim dostluğunu rafa kaldırıp Britanya'nın düşmanı Almanya'nın safına geçmiş olduğundan, Britanya'da Osmanlı ile arasındaki kadim dostluk bağlarını koparma hakkını kendinde görmektedir. Siz ve saygıdeğer babanız Arapların tam bağımsızlığa kavuşmalarıyla sonuçlanacak girişim hakkında önceden sahip olduğunuz görüşünüzü muhafaza ediyor musunuz? Eğer siz ve saygıdeğer babanız hâlâ bu görüşteyseniz, Büyük Britanya Arap ayaklanmasını desteklemek için kendisine ihtiyaç duyulan her alanda yardım etmeye hazır olduğunu bildirir!" diye yazıyordu.

Abdullah söz konusu mektubu ulaştırınca babası Şerif Hüseyin güldü ve, "Mektubun tarafımıza ulaştığını, ancak Arapların haklarını talep etmek için yeterince hazır olmadığını bir mektupla bildir," dedi. Abdullah babasının dediğini yaptı. Ali Bezzar Efendi elinde yeni bir mektupla Mısır'a döndü. Şerif Hüseyin kozunu büyük oynamak istiyordu. İlk zokayı yutmamayı bu yüzden istemişti.

Bir müddet sonra Sir Henry McMahon'dan yeni bir mektup

aldı. Mektupta yazılanlar ilkinin üç aşağı beş yukarı aynısıydı. Büyük Britanya, Osmanlı'yı ve Almanları Arap bölgesinden çıkarmada ihtiyaç duyulan her şeyi temin etme sözü veriyordu.

Emir Şerif Hüseyin, Sir Henry McMahon'a gönderdiği mektupta Arap ülkelerinin sınırlarını şöyle çiziyordu: İskenderun'dan güneyde Mısır sınırına, Sih Çölü'ne ve Kızıldeniz'e, batıda Babül Mendep, doğuda Maskat ve Umman, kuzeyde Bahreyn ve Kuveyt'e uzanıyordu. Ayrıca Cizre ve Musul'u da içine alıyordu. Sir Henry McMahon bu bölgeler bağımsızlığına kavuşana kadar İngiliz Hükümetince destekleneceği ve Arap hakimiyeti altındaki hiçbir toprağı bu planın dışında tutmayacağı sözünü veriyordu.

Sir Henry McMahon mektuplarının birinde mukaddes toprakların nasıl yönetileceğini soruyordu. Emir Şerif Hüseyin söz konusu bölgenin üç dine de özgürlük tanıması esasına göre yönetileceğini söylüyordu. Bu bağlamda Sir Henry McMahon İslam Halifeliğinin yeniden Peygamber soyundan gelen Haşimi ailesine geçmesini, Britanya'nın bunu büyük bir arzuyla destekleyeceğini söylüyordu...

Bu desteği arkasına alan Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Halife adına Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaş açıldığını, bu nedenle kendisinden gönüllü asker talebinde bulunduğunu söyleyen Cemal Paşa'yı muhatap almıyor, İstanbul'a çektiği telgrafta, "Araplarca cihat ilan edilmesi ve asker gönderilmesi için öncelikle taleplerinin verileceği ve haklarının tanınacağı yönünde Arapların ikna edilmesini, siyasi suçlular için genel af çıkarılmasını, Suriye ve Irak'ta adem-i merkeziyetçi bir yönetimin ilan edilmesini, Mekke'deki Şeriflik yönetiminin babadan oğla geçeceği ilkesinin kabul edilmesini, aksi takdirde Arapların savaşa girmeyeceklerini, bu durumda Arapların tek yapacağı şeyin Osmanlı'nın galip gelmesi için Tanrı'ya dua etmek olduğunu" belirtiyordu.

Bu ağır koşullar üzerine Şerif Hüseyin'e Sadrazam Sait Halim Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa imzalı şu telgraf gönderiliyordu:

"Savaş ve Araplar hakkında ifade ettiğiniz şeyleri söylemeye hakkınız yoktur! Suriye'deki suçlular hak ettikleri cezalara çarptırılacaklardır. Yaptığınız açıklamalar yüzünden elde edeceğiniz netice, sizin için sevindirici olmayacaktır. İfade ettiğiniz gibi cepheye asker göndermediğiniz takdirde, bir daha oğlunuz Şerif Faysal'ı göremeyeceksiniz! Ayrıca verilen emirlere uymadığınız takdirde bu tutum hakkınızda hayırlı olmayacaktır!"

Şerif Hüseyin daha önce oğlu Şerif Faysal'ı görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul'a göndermiş bulunuyordu. Tehdit dolu bu satırlar üzerine Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah'a şu satırları yazdırıyordu:

"Daha önce yazdığım telgrafımdaki taleplere ekleyeceğim başka sözüm yoktur! Oğlum Faysal hakkında söylediklerinize gelince, ben onu sizin yanınıza kesinlikle döneceğine inandığım için gönderdim!"

İki gün sonra Sadrazam Sait Halim Paşa'dan yeni bir telgraf geliyordu:

"Düşünüp taşındıktan sonra, cevabınız için siz Emir Hazretlerine teşekkür etmeye karar verdik! Ayrıca askerlerinizi Suriye'ye göndermeniz halinde siyasi suçlular hakkında Cemal Paşa'ya oğlunuz Şerif Faysal ile görüşmesi için talimat verdik."

Şerif Hüseyin bu telgrafa şöyle cevap veriyordu:

"Lütfedip mektubuma cevap verdiğiniz için minnettarım! Ancak buradaki askerler Suriye'ye gitmek için Şerif Faysal'ın gelip orduyu teslim almasını şart koşuyorlar. Eğer gerçek niyetiniz buysa, Şerif Faysal'ı gönderin de askerlere eşlik etsin!"

Bu telgrafa kısa sürede yanıt geliyordu:

"Şerif Faysal askerlere eşlik edip onları Suriye'ye getirmek üzere Medine'ye gelecektir. Sizden ricamız, Medine Valisi ile arasında sorunlar bulunan oğlunuz Şerif Ali'yi, Medine'den Mekke'ye geri göndermenizdir."

Verilen yanıtta, "Şerif Faysal gelir gelmez, Şerif Ali Medine'yi terk edecektir!" deniliyordu.

Şerif Faysal Osmanlı kapanından kurtulup Medine'ye gelin-

ce, Şerif Hüseyin, Cemal Paşa'ya aşağıdaki telgrafı çekiyordu:

"Arapların bazı makul istekleri Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir! Savaş için hazırlanmış olan askerler Araplara ve İslama hizmet etmek dışında başka bir maksatla canlarını feda etmek istememektedirler! Mekke Şerifi olan benim tarafımdan ileri sürülen isteklerin yerine getirilmemesi halinde, Arap ve Osmanlı milleti arasındaki her türlü bağın koparılacağını söylemek bile lüzumsuzdur!

Ayrıca bu telgraf elinize ulaştıktan sonraki yirmi dört saat içinde iki millet arasında savaş ilan edilmiş sayılacaktır!"

Şerif Hüseyin Osmanlı'ya meydan okuyordu. Şerif Hüseyin yıllarca göz hapsinde tutulduğu İstanbul'da Osmanlı'nın gücünü ve ruhunu çözmüş bulunuyordu. Osmanlı'nın gücünün Arapları tehdit edemeyecek kadar zayıfladığını biliyordu. Osmanlı'nın ruhuna gelince, idaresi altındaki halklara çektirdiği acılar nedeniyle yeterince kirlendiğini görüyordu.

9 Haziran 1916 tarihli bu telgraftan birkaç saat sonra Şerif Hüseyin ve adamları tarafından Suriye-Medine demiryolu hattına saldırılar başlamış bulunuyordu.

10 Haziran 1916 günü Mekke, Taif, Cidde, Yenbu, Vech ve diğer Hicaz kentlerinde Arap ayaklanması Şerif Hüseyin'in duyurusu ile başlıyordu. Kutsal bölge Hicaz'ın Arap Müslümanları, İslam Halifesi olan Osmanlı Sultanı'na karşı ayaklanıyordu. İttihatçıların Mısır kökenli sadrazamı Sait Halim Paşa'nın varlığı hiçbir işe yaramıyordu.

Osmanlı ordusu komutanı Ferit Galip Paşa, Araplara yenilip Şerif Abdullah ile teslim koşullarını görüşmek üzere bir araya gelince şunları söylüyordu, "Bu bir facia! Önceleri kardeştik, şimdi düşman olduk!"

Şerif Abdullah, "Doğrudur! Artık gerçek efendi Efendilik Makamına dönüyor! Karanlıktan aydınlığa çıkardığı kişilerin elinde esir olmaktan kurtuluyor! Paşa, kötülüğün cezası kötülüktür! Üstelik kötülüğü ilk başlatan her zaman daha fazla suçludur!" diyordu.

Kılıçtan keskin bu sözler üzerine Ferit Galip Paşa'nın yüzü bembeyaz kesiliyor ve belli belirsiz çıkan sesiyle, "Arapların gün gelip bizden ayrılacaklarından en ufak bir kuşkum yoktu. Ancak ayrılığın bu şekilde ve bu kadar hızlı olacağını beklemiyordum!" diyordu.

Şerif Abdullah ise, "Haklısınız! Çok hızlı hareket ettik! Ancak hızlı hareket etmek bizim iyiliğimizeydi. Ayrılığın şekli hakkında söylediklerinize gelince, Mutlak Hilafet yönetimini sürdürseydiniz, size karşı çıkmazdık! Sultan ve millet üzerinde hakimiyet kurmak maksadıyla icat ettiğiniz şu Meşrutiyet yönetimi, bizim bu kadar acele etmemizin en büyük sebebidir!" diye yanıt veriyordu.

Şerif Abdullah gerçeklerin Tanrıya, yalanların ise Şeytana doğru koştuğunu unutuyordu.

Şeytanla yoldaş olanlar kendilerini kandırmak için yalana başvururlar!

Peygamberlerine sahip çıkamamış Arap Yarımadası'ndaki halklar, kendi topraklarına nasıl sahip çıkacaklardı?

KISIM: V

Saffet Yusuf yine tedirgin günlerinden birini yaşıyordu. Hicran Melek'i gördüğü o düğün gecesinden sonra içini amansız bir sevgi ve kıskançlık duygusu kaplamıştı. Hicran Melek'i karşılıksız seviyordu. Ama bu sevgi hastalıklı bir sevgiydi. Tarifsiz tutkuların, sınırsız duyguların, anlamsız bağlanışların harmanlandığı bir sevgiydi bu.

Bu sevgi Saffet Yusuf'un yaşamını altüst etmişti. Karşılıksız aşk giderek içinde önlenemeyen bir kıskançlık krizine dönüşmüştü. Hicran Melek'i her şeyden kıskanıyordu. Bu konuda kendi gölgesiyle bile hesaplaşıyordu. Onunla yatıyor, onunla kalkıyor, bütün gün onu izliyor, kime gidiyor, kiminle oturuyor, nerelerde dolaşıyor, gün be gün bunları belleğine kazıyordu.

Saffet Yusuf, Mavroyani Paşa ile başlayan ve Teşkilat-ı Mahsusa'ya kadar uzanan devlet adına yaptığı gizli görevi bir kenara itmiş, sadece Hicran Melek'le yatıp kalkıyordu. Geceleri onun için tutkulu gözyaşları döküyordu. Yüreği her geçen gün kendi yarattığı kuşkuların acılarıyla dağlanıyordu.

Hicran Melek başlangıçta ona hiç yüz vermemiş, bu durum onu çılgına çevirmişti. Sevgilisi Erhan Tevfik'in suçsuz yere asılmasından sonra Hicran Melek tam bir çöküşe geçmiş, bunalımlar içinde kendi benliğini yitirmişti. Oradan oraya anlamsız bir şekilde savruluyordu. Erhan Tevfiksiz bir dünya onun için yaşanılır olmaktan çıkmıştı. Düşkün bir hayat yaşamaya başlamıştı. Bir gece birlikte olduğu Rus müzisyen tarafından afyona alıştırılmıştı. Rus, Pera'daki bir gece kulübünde piyano çalıyordu. O geceden sonra acılarını dindiren afyonun tutsağı oluyordu. Bu nedenle sürekli kendisine afyon temin eden Rusla yaşamaya başlıyordu.

Hicran Melek'le Saffet Yusuf'un dostluğu bu günlere rastlıyordu. Rusun bir gece alkol komasına girip yaşamını yitirmesinden sonra Hicran Melek çılgına dönüyor, bu işe bulaşmış insanları dolaşarak bir tutam afyon arıyordu. Hicran Melek bir tutam afyon için vücudunu satmaya hazır dolaşıyordu.

O çaresiz günlerinde onu bir gölge gibi izleyen Saffet Yusuf sahneye çıkıyordu. Aradığı şeyi ona bulabilecek tek kişiydi. Gerçekten de, en çaresiz olduğu günlerin birinde Saffet Yusuf'un bulup getirdiği bir parça afyonun ödülü onunla yatmak oluyordu. Ya da yatar görünüyordu. Afyonu içip yatağa sızmış Hicran Melek'in bedeni, Saffet Yusuf için arzularını dindiren bir sunaktan çok kollarına sığındığı koruyucu bir ana bedeni oluyordu. Saffet Yusuf ona şefkatle sarılıyor, içindeki acıları hafifletmek için gözyaşlarıyla bedenini sabaha kadar yıkıyordu.

Günler, aylar ve yıllar bu şekilde akıp gidiyordu. Saffet Yusuf, Hicran Melek'in gölgesine dönüşüyordu. Hicran Melek kimseye bağlı olmadan özgürce yaşıyordu. Arzu ettiği an bedenini dilediğine sunuyordu. Onun her an bir başkasıyla olma ihtimali, Saffet Yusuf'un içini kavuruyordu. Sürekli onu izliyor, kafasında olmadık korkular ve kâbuslar yaratıyordu.

Bir gün uykusu kaçan Saffet Yusuf bir sabahçı kahvesinde oturuyordu. Gökyüzü henüz ağarmamıştı. Kahve boştu. Ocakçı dışında içeride sadece gece bekçisi vardı. Saffet Yusuf onu Beşiktaş'taki mahallesinden tanıyordu. Bazen böyle tesadüf olarak karşılaşıyorlar, kahvede oturup eski günleri yâd ediyorlardı. Bekçi Müslüm tanınmış ve kültürlü bir aileden geliyordu. Başlangıçta serseri bir hayat sürmüş, bu uğurda bütün servetini tüketmiş, hiçliğe dönüştüğü o günlerde eski bir tanıdığı ona bekçilik işini ayarlamıştı. Gece insanlardan uzak bir yaşam sürüyordu. O feleğin çemberinden geçmiş, hayatı kendisi için yaşayan aykırı tiplerdendi.

Sohbet ederlerken yanlarına bir sokak köpeği yanaştı. Hayvan belli ki açtı. Çevrede dolaşarak yiyecek arıyordu. Saffet Yusuf köpeğe bakarak, "Müslüm kardeş, hatırladığım kadarıyla

ufakken senin de böyle bir köpeğin vardı, değil mi?" diye sordu.

"Hayırsız Ada'ya sürgüne gitti."

"31 Mart Olayı'na karıştı da mı sürgüne gönderdiler yoksa?"

"Şaka yapmıyorum Saffet Yusuf! O da diğer İstanbul köpekleri gibi sürgüne gitti."

Saffet Yusuf pot kırdığını anlayarak utandı: "Nasıl oldu? Anlat bakalım!" dedi. Amacı sohbet etmekti.

"Saffet Yusuf, sanırım bilmiyorsun! Osmanlı'da her önemli olaydan sonra sokak köpeklerini toplarlar. Hani Abdülaziz Yeni Osmanlıları, Abdülhamid de Jöntürkleri toplayıp sürgüne göndermişti ya! Aynı şekilde Jöntürkler de 1908'de idareyi ele alınca o güne kadar Abdülhamid'in himayesinde olan sokak köpeklerini toplamaya başladılar. Bu iş için Çingeneleri seferber edip bütün sokak köpeklerini tek tek toplattılar. İttihatçılar Abdülhamid'i Selanik'e Sokak köpeklerini Hayırsız Ada'ya sürdüler. Zavallı hayvancıklar orada açlıktan susuzluktan kırıldılar. İstanbul'un sokak köpeklerinin hikâyesi çok eskilere dayanır. Acaba biliyor musun?"

"Müslim kardeş! Benim köpeklerle pek işim olmadığı için, doğruyu söylemek gerekirse bilmiyorum."

"O zaman kısaca anlatayım! Köpeklerin fetihçi Türklerle beraber Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiği söyleniyor. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girerken ordusunun arkasından bir sürü köpeğin Kostantinopol'e girdiğini yazıyor tarihçiler. İstanbul işte o zaman sokak köpekleriyle tanışmış. Sokak köpekleri geceleri güvenliği sağlıyor, gündüzleri çöpleri topluyorlarmış. Böylece temizlik işlerini yaparak bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlüyorlarmış.

İstanbul'un köpekleri Müslüman semtlerden gördükleri hoşgörüyü ne yazık ki Hıristiyan mahallelerinden göremiyorlarmış. Hatta çoğu zaman Hıristiyanların şikâyetine neden oluyorlarmış."

"Amma abarttın be Müslüm kardeş! Köpekleri bir örgütlemediğin kaldı."

"Şaka yapmıyorum Saffet Yusuf! Ben anlattıklarımda gayet ciddiyim. Bu olayları İstanbullu yaşlı bir Levantenden dinlemiştim. Levanten İstanbul köpeklerini örgütleniş biçimine göre değerlendiriyordu. Osmanlılar örgütleniş biçimine göre sokak köpeklerini dilencilere, Batılılar da yeniçerilere benzetiyorlardı."

Saffet Yusuf, yeniçeri benzetmesini duyunca yüreği cız etti. Kalkmak istedi, ama yapamadı. Bekçi Müslüm sözlerine devam etti:

"İstanbul'un sokak köpeklerine karşı ilk toplu cezalandırma girişimi II. Mahmud zamanında yapılmış. II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı imha ettikten sonra sıranın sokak köpeklerine geldiğini düşünmüş. Ama onlara yeniçerilerden daha hoşgörülü davranmış. Yeniçeriler gibi onları da kırmayı düşünmüş ancak zamanın Şeyhülislamı Kuran'dan bir ayet okuyarak bunun günah olduğunu söylemiş. Sultan da bundan vazgeçirmiş. Ne yazık ki aynı Şeyhülislam, Kuran'dan tek satır okumadan ve gözünü kırpmadan Yeniçeri Kıyımı için fetva vermekten çekinmemiş.

Şeyhülislamın fetvası üzerine II. Mahmud sokak köpeklerini bir vapura doldurtarak ıssız bir adaya göndertmiş. Ancak çıkan ani bir fırtına nedeniyle köpekler adaya çıkamamış, vapur köpeklerle birlikte geri dönmüş. Halk bu ilginç olayı daha önceden müneccimbaşının fikri alınmadığı için, Tanrı'nın bir ihtarı olarak yorumlanmış."

Saffet Yusuf kızgın bir şekilde, "İstanbul halkının yüreği sokak köpekleri için yandı da yeniçeriler için neden bir parça sızlamadı?" diye sordu.

Bekçi Müslüm, "Osmanlı'da en son değer verilen şey insandır!" dedi ve konuşmasını sürdürdü: "Sokak köpekleriyle ilgili ikinci kırım girişimi Batılılardan gelmiş. Kırım Savaşı sonrası İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız askerleri gürültülerinden rahatsız oldukları binlerce sokak köpeğini öldürmüşler.

Sokak köpeklerinin bu kırımını Abdülaziz döneminin sürgünü izlemiş. Sultan Abdülaziz onları bir gemiye doldurtup Hayırsız Ada'ya göndermiş. Aç ve sefil bırakılmış köpeklerin ses-

lerini ve acılı çığlıklarını İstanbul halkı günlerce dinlemiş. Halk içinden Sultana lanetler yağdırmış. Bu günler Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden döneceği günlermiş. İstanbul'da Çemberlitaş, Kumkapı ve Gedikpaşa'dan başlayan ve Marmara kıyılarına kadar uzanan büyük bir yangın patlak vermiş. Yangının dehşetli alevlerini gören halk bu yangını kötüye yormuş ve teknelere atlayıp sokak köpeklerini Hayırsız Ada'dan geri getirmişler.

Ne yazık ki, sokak köpeklerinin çilesi bununla da bitmedi. O günlerde henüz gençtim. Alman İmparatoru Wilhelm'in 1899 yılında İstanbul'u ziyareti söz konusuydu. Bu ziyaretten önce İstanbul'un görüntüsünü güzelleştirmek için köpeklerin sürgünü yeniden gündeme geldi. İstanbulluların büyük tepkisiyle karşılaşınca bundan vazgeçtiler.

Bu arada köpeklerin canını acıtmadan tıbbi yöntemlerle yok edebileceğini söyleyen yabancı bir sanayicinin önerisi de reddedildi. Doğal olarak sanayici bu işlemden büyük bir gelir bekliyordu."

"Müslim kardeş! Köpeklerin tarihi insanların tarihi ile beraber yürüyor sanki."

"İstanbul'un köpeklerinin kara günleri asıl 1908 Jöntürk devriminden sonra başladı."

Saffet Yusuf gülerek, "Köpekler, karşıdevrimci güçler arasında mı sayıldılar?" diye sordu.

"Aynen dediğin gibi oldu. Çok iyi hatırlıyorum: İstanbul'daki Fransız Okulu'nun öğretmenlerinden birisi gazetede yazmıştı. Orada okudum. P. Colombani söz konusu gazetede, '1910 yılındayız. Osmanlı'da bir özgürlük rüzgârıdır esiyor. Gazeteler durmadan yeni reformlar öneriyorlar. Bazıları, yenilik önerileri içinde köpeklerin İstanbul'dan kovulmasını istiyorlar' diye yazıyordu.

Köpekleri kitle halinde öldürmenin tepkisinden çekinen belediye, hayvan başına on beş frangın verildiği gizli bir kampanya için Çingeneleri görevlendirdi. Sokak köpekleri yeniden sürgüne gönderildi. Toplama sırasında bir kısım halk bazı köpekleri sakladılar.

Jöntürk devriminden büyük bir düş kırıklığına uğrayan Fransız yazar B. Bareilles, gazetesinde, 'Türkler insan kırımına hayvan kırımıyla başladılar!' diye yazıyordu."

Saffet Yusuf kaç gündür şüphelenip izlediği Hicran Melek'i Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki eski ve köhne bir binanın üst katında buldu. Hicran Melek Beyoğlu'nun serserilerinden, alt sınıftan insanlara kadın pazarlayan birinin evinde gecelemişti. Serseri giyinmiş dışarı çıkıyordu. Saffet Yusuf onun gidişinden emin olduktan sonra yukarıya çıktı. Alışkın olduğu bir yöntemle kapıyı açıp içeri girdi. Hicran Melek yatakta çırılçıplak uyuyordu.

Sessizce bir süre onu izledi. Saffet Yusuf kıskançlık nöbeti geçiriyordu. Öfkeden boyun damarları gerilmişti. Nefretle Hicran Melek'e baktı. Yanındaki boş yastığı aldı, başının üzerine koydu. O sırada Hicran Melek gözlerini açtı. Saffet Yusuf belinden çıkardığı silahın namlusunu yastığın içine gömdü:

"Artık bu dünyanın sana, senin de bana acı vermesini istemiyorum!" dedi. Silahını ateşledi. Hicran Melek gözlerinde gizli bir mutluluğun ışığıyla ona bakıyordu. Saffet Yusuf bir süre cansız bedenine baktı. Boynundaki kolyeyi koparıp aldı.

Saffet Yusuf sahile indiğinde kolye avuçlarında duruyordu ve hâlâ sıcaktı. Hicran Melek'in sıcaklığını taşıyordu sanki.

Kolyeyi açtı, içindeki fotoğrafa baktı. O fotoğrafı bir yerlerden hatırlıyordu. Fotoğrafı yerinden çıkardı. Arkasında, "Canımdan çok sevdiğim kardeşime. Bizi ayıran kötü kaderin bizi tekrar buluşturması dileğiyle" diye yazıyordu.

Saffet Yusuf'un elleri titredi. Sisli geçmişin anıları içinde onu tanıdı. Fotoğraftaki kadın, yeniçeri kıyımında Mehmet Şevki Paşa'nın Maslak sırtlarında silahıyla öldürdüğü gerçek annesiydi. Annesinin fotoğrafını onun izini sürerken devlet arşivindeki resmi dosyada görmüştü. Hicran Melek ise, izine bir türlü ulaşamadığı teyzesiydi.

Saffet Yusuf silahını şakağına dayadı ve ateşledi. Yere yığılırken elindeki kolye yuvarlandı ve Marmara'nın mavi sularında gözden kayboldu.

SONUÇ

Civan Dayı her zaman olduğu gibi erkenden kalkmıştı. Odayı havalandırmak için pencerenin önüne gitti. Camlar yıllardır temizlenmediği için tozluydu. Dışarısı zar zor görünüyordu. Önce pencereyi açtı, sonra dışarıya baktı. Dışarısı aydınlık ve ferahtı. Güneş bütün canlılığıyla parlıyordu. Temiz havayı içine çekti. Sonra geri döndü. Kahvaltı için bir şeyler hazırlamaya koyuldu.

O sırada kapısına bir iki kez sessizce vuruldu. Her zamanki gibi, yine çocuklar vuruyor ve kaçışıp gülüşüyorlar diye düşündü. Çalışmasına devam etti. Kapıya bu kez daha hızlı vuruldu. Kim olduğunu anlamak için kapıya değil pencereye yöneldi. Çocuklarsa kapıyı açmayacaktı. Pencereden dışarı baktı. Evin önündeki büyük taşın üzerinde yaşlı birisi oturuyordu. Biraz önce pencereyi açıp dışarı baktığında o taşın üzerinde kimseler yoktu. Önce yanıldığını sandı, daha dikkatli baktı. Taşın üzerinde oturan kişi saçı sakalı bembeyaz olmuş, yaşlı bir dervişti. Derviş arkası dönük, sopasına dayanmış şekilde hareketsiz oturuyordu. Derviş pencerenin açıldığını duyunca arkasına dönmeden, gözünü boşluğa dikerek seslendi:

"Civan, dışarıya gel! Korkmana gerek yok artık! Dışarıda seni bekleyen bambaşka bir dünya var! Senin korkunu var edenlerden birisi yaşamıyor artık! Diğerleri ise bir Alman denizaltısıyla yurtdışına kaçtı!"

"Siz kimsiniz? Benim korkularımı nereden biliyorsunuz?"

"İkimiz de aynı zulmün var ettiği çocuklarız! O zulmün korkusu, seni oraya hapsetti! Beni ise bu tür korkuların olmadığı başka dünyaları aramaya gönderdi!"

"O korkusuz dünyayı bulabildiniz mi bari?"

"Anladım ki korkusuz dünya, Tanrı'sız evren olmaz! İkisi de birbirinin var olma nedeni!"

"Bu dünyada Tanrı varmış ya da yokmuş, ne fark ediyor ki?"

"Tanrı insanoğlu için değil, insanoğlu Tanrı için gerekli! Tanrıyı Tanrı yapan insanoğlu değil mi?"

"O zaman Tanrı'nın sunamadığı huzuru sen nasıl vaat ediyorsun?"

"Şeytanın da dinlenmeye geçtiği anlar vardır! Sana anlatmaya çalıştığım huzur, işte o huzur!

Sanırım bilmiyorsun! İttihatçılar yenildiler ve yurtdışına kaçtılar! Osmanlı'nın Şeytanı şu anda dinleniyor! Fırsattan yararlanıp dışarıya çık da bir parça nefes al!"

Civan Dayı pencerenin önünden çekildi. Kapıyı açtı. Dışarı çıkıp çıkmamakta tereddüt etti. Ayağı eşiğin üzerinde bir süre bekledi. İçindeki korku henüz dağılmamıştı. Sonunda dışarı çıktı. Dervişin yanına gidip durdu.

"Gerçekten de bu günler Osmanlı'da Şeytanın dinlenme zamanı mı?"

"Ne yazık ki, Dünya Şeytanlarla dolu! Biri dinlenirken diğeri bir başka yerde korkuyu var ediyor! Şeytan Tanrı'nın silahşoru! İkisi de birbirinden vazgeçemez! Şu anda dinlenen Osmanlı'nın Şeytanı!"

"Osmanlı'nın yaşattıkları ne olacak?"

"Dünyanın kuralı bu! Birileri efendi, diğerleri köle. Birinin mutluluğu diğerinin sefaleti üzerine kurulu. Aç toku doyurur. Mutsuz mutluluğunu zengine sunar.

Osmanlı'nın düzeni de onlardan farklı değil! Osmanlı başka halkların mutsuzluğu üzerine kurulmuştur! Osmanlı ülkesi kendisini Tanrı sananların savaş alanı. Osmanlı halkı huzur nedir bilmez! O huzuru Cennet'te arar!

Tanzimat azınlıkların düşüydü, II. Meşrutiyet ise Jöntürklerin...

I. Meşrutiyet Abdülhamid'in yalanı...

31 Mart, İtilafçıların yaygarası... İttihatçıların fırsatı...

Ermeni Olayları Sultan Abdülhamid ile Kürt aşiretlerinin utancı...

Ermeni Tehciri ırkçı İttihatçıların suçu, suskun İtilafçıların ayıbı, ikiyüzlü Batının oyunu...

Arap İsyanı İslamiyetin kendine ihaneti! Abdülhamid'in İslam Birliği düşünün sonu!

Birinci Dünya Savaşı İttihatçıların intiharı!"

"Ya güç, o ne olacak?"

"Her güçlü düzen zamanla yıkılır! Her güç zamanla yok olur! Ondan geriye sadece utançlar kalır!

Unutma! Acı verenler sonunda acı yaşarlar!

Dünya insanoğlu için cennet değil, korkuları yaratan yerdir!

İnsanoğluna bu dünyada huzur yoktur!

Çünkü dinler ve ırklar insanlığın kâbusudur!

Tanrı'nın en büyük pişmanlığı dinleri ve peygamberleri yaratmış olmasıdır!"

Civan Dayı derin derin Derviş'in gözlerinin içine baktı. Ardından, "Seni ilgiyle dinledim, Ayaşlı Hüseyin Avni'nin torunu Derviş Mehmet! Görüyorum ki, dedenin zulmü senden iyi yürekli bir derviş yaratmış!

Kafanda yarattığın o yalnız dünya, sana ait! Ne yazık ki dışarıdaki gerçek dünya, senin düşündüğün gibi değil! Bana yalnızca korku veriyor! İkiyüzlü dünya ne kadar çabalasa da içimde var ettiği korkuları silemiyor!

Ayrıca şunu aklından hiç çıkarma: Bir halk cahilse, onu affetmek için pek çok neden olabilir! Ancak bir halk hem cahil hem de riyakârsa, onu suçlamak için pek çok neden bulunabilir!

Osmanlı halkının yaşadıklarını kötü kadere ya da onun cahilliğine bağlayanlar, topluma yalan söyleyenlerdir!

Derviş Mehmet, ben kendi yarattığım dünyaya dönüyorum! Sen de kendi yarattığın dünyana dön! Gerçek dünya, umarım senin arzu ettiğin gibi bir dünya olur!" dedi ve uzaklaştı.

Gölge Derviş onun sessizce uzaklaşmasını izledi...

Kuşadası/Güzelçamlı
2006 – 2010

BÜYÜK ÖLÜLER MEYDANI İÇİN NE DEDİLER?

Veysel Dikmen, ülkeye savaşlar, darbeler, saray entrikaları, umutsuzluklar, acılar, hayal kırıklıkları, zulümler, siyasi cinayetler, döneklikler, alçaklıklar, yolsuzluklar, açlıklar, rüşvetler dolu bir tarih bırakan bu dönemi "İttihat ve Terakki'nin Romanı" altbaşlığıyla sunduğu *Büyük Ölüler Meydanı'nda* ele alıyor.

...

Romanı okudukça daha sonraki dönemlerde ve günümüzde de yaşadığımız birçok gerçekliğin temellerinin İttihat ve Terakki döneminde atılmış olduğunu ve bunun romanlaştırma kaygısından ödün verilmeden aktarılmış olduğunu görüyoruz.

Öner Yağcı, Cumhuriyet Kitap Dergisi, 27.4.2006

Büyük Ölüler Meydanı, İttihat ve Terakki döneminin, "Türk Milliyetçiliğinin" ve "Türk Masonluğunun" tarihi olduğu gerçeğinden hareket ederek yola çıkıyor. Gerçekten de İttihatçılar hem milliyetçiydiler, hem masondular. Değerlendirmemize bu iki sav üzerinden bakarsak; masonluğun ve milliyetçiliğin iç içe geçmiş sarmal halkalar olduğunu görürüz.

Cansen Fırat, Dünya Kitap Dergisi, 5.5.2006

Veysel Dikmen'in bu romanı da, dış görünüşü ile Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerini, özellikle İkinci Meşrutiyet dönemini konu edinmektedir. Ancak, hemen şunu belirtmek isterim ki, bu nesnel tarih ve coğrafyanın bir bilimsel bilgi ve gerçeklik

olmaktan çıkarılıp bir yazınsal tarih ve coğrafya haline dönüştürülmesi de gerçekten ustaca başarılmıştır.

Demirtaş Ceyhun, 2006

Resmi tarihin ötesinde, romanlarda da, anı kitaplarında da pek yer almayan, Bektaşilerin, Yahudilerin, Ermenilerin ve dönemin sosyalistlerinin yaklaşımlarını ve sürece yönelik müdahalelerini "Büyük Ölüler Meydanı"nda bulmak mümkün.

Necdet Saraç, Birgün gazetesi, 5.8.2006

"Büyük Ölüler Meydanı" Türk tarihinin önemli bir dönemine adını veren İttihat ve Terakki konusunu romana taşıyan eserler arasında önemli bir yere sahip olacaktır.

...

İttihat ve Terakki ile ilgili tarihsel bilgilere büyük oranda ya da iyi derecede vakıf olan bir kişi bile, yazınsal gerçekliğe dönüşmüş bu romandan çok şeyler öğrenebilir.

İsmail Bozkurt, XIII. Uluslararası KİBATEK Edebiyat Şöleni, Kasım 2006

Veysel Dikmen, 2006'da yayımladığımız *Büyük Ölüler Meydanı*'nda, İttihat ve Terakki'nin tarihini roman biçiminde okuyucuya sunmuştu. Olumlu eleştiriler alan bu tarihsel romanın ardından, yazar bu kez Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına ışık tutan yeni bir tarihsel romanla karşımıza çıkıyor.

Kayıp Ruhlar Cenneti, yeniçerilerin kıyıma uğratılmasından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek geçen süreci, tarihi kaynakların titiz bir incelemesine dayanarak okuyucuya sunuyor. Dikmen, sadece olayların resmi tarihe uygun anlatımıyla yetinmiyor, perde arkasındaki nedenlerden tarihi kişiliklerin gizli kalmış yönlerine dek pek çok ayrıntıyı da okuyucuya sunuyor. Bunu kuru bir anlatımla vermeyi değil, renkli bir roman yazmayı da başarıyor.

Veysel Dikmen'in daha önce yayınevimizden *Sıcak Tanrıdan Soğuk Ekmek*, *Düşlerin Şarkısı Yok*, *Gözyaşlarımı Size Bırakıyorum*, *Büyük Ölüler Meydanı* adlı romanları ile *Babilonya Şarkıları* adlı mitolojik öyküleri içeren epik eseri yayınlanmıştı. Yazarımızın, çeşitli sanat ve edebiyat dergilerinde yayınlanmış denemeleri bulunmaktadır.

ISBN 975-406-900-X
9789754 069006

kapak resmi:
Jean-Baptiste Vanmour,
Patrona Halil İsyanı